Yusugât Pat Âlep Den

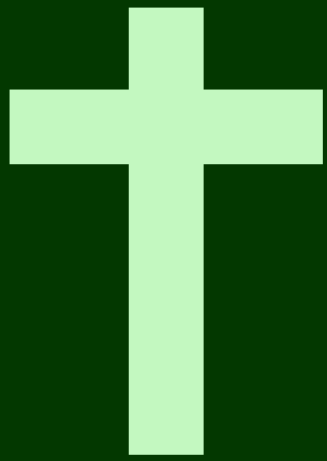

The New Testament in the Timbe Language of Papua New Guinea

Yusugât Pat Âlep Den

The New Testament in the Timbe Language of Papua New Guinea

Nupela Testamen long tokples Timbe long Niugini

copyright © 1987 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Timbe

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2012-10-23

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 25 Nov 2022 from source files dated 9 Oct 2020
03f82704-6ad1-5094-a78e-e240d9f2d4f8

Contents

Mataio 1
Mareko 64
Luka 101
Yohane 164
Aposolo 209
Roma 273
1 Korinti 299
2 Korinti 327
Galatia 346
Epeso 356
Pilipi 366
Kolosai 373
1 Tesalonike 381
2 Tesalonike 387
1 Timoteo 391
2 Timoteo 398
Tito 403
Pilemoŋ 406
Hebraio 408
Yakobo 430
1 Petoro 438
2 Petoro 447
1 Yohane 452
2 Yohane 459
3 Yohane 460
Yuda 462
Den hulaŋ agep 465

Mataio

Yesugât hakulupŋe yâk yeŋgât kot.

1 Yuda luâk âmbâle areyeŋgât hakuyeŋe kotŋe Abraham yâkgât bâgiŋe siâ kotŋe Dawidi aregât bâgiŋe siâ kotŋe Yesu Anutuŋe huŋgunaŋdo giep amâ yâkgât hakulupŋe are kotyeŋe hin. 2 Ulik ulik luâk kotŋe Abrahamŋe nanŋe kotŋe Isaka miep. Isakaŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Yakobo miep. Yakoboŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Yuda miep. Akto nanaŋlupŋe siânba meyegep. 3 Akto Yudaŋe humo akmâ âmbâle kotŋe Tama erânŋe mendo nanlogâtŋe lâuwâ meyelegep, kotyetŋe Perese akto Sera. Akto Peresеŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Hesoroŋ miep. Hesoroŋŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Ram miep. 4 Ramŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Aminadaba miep. Aminadabaŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Nasoŋ miep. Nasoŋŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Salamoŋ miep. 5 Salamoŋŋe humo akmâ âmbâle kotŋe Rahaba mendo nanŋe kotŋe Boasi miep. Boasiŋe humo akmâ âmbâle kotŋe Ruti mendo nanŋe kotŋe Obede miep. Obedeŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Yese miep.

6 Yeseŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Dawidi miep. Dawidiŋe luâk kotdâ akmâ malep. Sop ain Dawidiŋe Urigât âmbâle kambut mendo nanŋe kotŋe Salomo miep. 7 Salomoŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Rehabeam miep. Rehabeamŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Abia miep. Abiaŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Asa miep. 8 Asaŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Yosapata miep. Yosapataŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Yoram miep. Yoramŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Usia miep. 9 Usiaŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Yotam miep. Yotamŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Ahasi miep. Ahasiŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Hisikia miep. 10 Hisikiaŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Manase miep. Manaseŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Amoŋ miep. Amoŋŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Yosia miep. 11 Yosiaŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Yekonia miep. Akto emilupŋe meyegep. Akto sop ain kepia humo kotŋe Babiloŋ aregât ambolupŋande togom Yuda luâk hikom meyegi. Akto luâk âmbâle meyekmâ purik katmâ kewuguyekbiâ Babiloŋ kepian arim hoŋ bawa akyeŋgim mali.

12 Babiloŋ hânân mali aregât kakŋân Yekoniaŋe âmbâle mendo nanaŋ kotŋe Salatie miep. Salatieŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Serubabe miep. 13 Serubabeŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Abiudu miep. Abiuduŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Eliakim miep. Eliakimŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Aso miep. 14 Asoŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Sadoko miep. Sadokoŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Akim miep. Akimŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Eliudu miep. 15 Eliuduŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Eleasa miep. Eleasaŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Mataŋ miep. Mataŋŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Yakobo miep.

16 Yakoboŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Yosepe miep. Are humo akmâ Mariagât dâtâŋe dâmbiâ malep. Akto Marianŋe Yesu miep yâk âmâ, “Anutuŋe huŋgun aŋdo giep.” hain dâmaen. 17 Akto hain miawakmâ gayi, are Abraham yâkgâlânba miawakmâ gam Dawidi miawagep are luâk kâmotŋe kâmotŋe miawakmâ gambiâ gambiâ luâk kâmotŋe 14 agep. Akto luâk kotŋe Dawidi ainba gam Babiloŋ hânân mali are âmâ luâk kâmotŋe kâmotŋe miawakmâ gambiâ gambiâ akai hainâk 14 agep. Akto ainba gam Anutuŋe nanŋe Kristo huŋgun aŋdo gem hânân miawagep are âmâ kâmotŋe kâmotŋe miawakmâ gambiâ gambiâ akai hainâk 14 agep.

Yesu miawagep.

18 Akto Anutuŋe Yesu Kristo huŋgunaŋdo gem Mariagât tepŋân meawakto Marianŋe miep aregât keiŋe amâ hin tatâp. Memeŋe Maria amâ Yosepegât dâtâŋe malep. Ikiŋeâk ikiŋeâk manbela âmâ Anutugât Wâtŋande memeŋe aganŋdo luâkŋe olop bo penianŋgim maliat. Yân potalakmâ manbela âmâ tepŋe agep. 19 Tepŋe agep aregât Yosepeŋe Anutugât den lokom malepgât biwiŋande hin nâŋgâep, “Nâŋgât dâtâŋe luâk siâŋe miep gârâmâ luâk unduwâk dewunyeŋân watere aŋun aŋgiwop dâm aregât yoŋâk watbe.” hain nâŋgâep. 20 Hain akmâ benŋe aregât nâŋgâm mando asiŋân Humogât aŋelo siâŋe hin dâm maganŋep, “Yosepe gâ Dawidigât hakuŋe hin makgiŋdere nâŋgâ. Anutugât Wâtŋande meme aganŋdo Maria tepŋe aktâp aregât memberâm hanâk han lâuwâ bo akben. Hanâk oloŋmâ emetgân katmâ siân memben. 21 Dâ hinŋe âmâ bo mendâlân Anutugât Wâtŋande meme aganŋdo nanŋe membiap amâ yâkgât kotŋe Yesu dâm konben. Akto kot aregât keiŋe hin. Yâkgât kâmot bâleŋe akmai aregât dosa pulimbo aregât Anutuŋe yekto huraguwiap.” Aŋeloŋe hain dâm maganŋmâ hepulep. 22-25 Hain dâm maganŋmâ hepundo Yosepeŋe agatmâ den are lokom Maria gala aganŋmâ malep. Hain mando nanŋe mendo Yosepeŋe kotŋe Yesu dâm kolep. Akto ainba penianŋgim maliat. Akto Anutuŋe aregât keiŋe miawagâk dâm ulikŋân makto Propete siâŋe hin kulemgoep, “Âmbâle sigan siâŋe nanŋe siâ membiap aregât kotŋe Imanue dâm konbai.” dâm kulemgoep. Kot aregât keiŋe amâ hin, Anutuŋe nen olop manmap.

2

Luâk nâŋgâ nâŋgârâŋe Yesu nanaŋ togom egi.

1 Luâk kotdâ siâ kotŋe Herote are malep sop ain Maria akto Yosepe Betelehem kepia Yudaia hânân talewân ain manbela Marianŋe Yesu miep. Mendo manbiâ luâk nâŋgâ nâŋgâyeŋe olop diâgât keiŋe nâŋgâyiŋe dewutâ gaganŋângenba togom Yerusalem kepia Yesu miawagep aregen togom ambolupŋe aiyeŋgum hin dâyi, 2 “Nanaŋ siâ Yuda yeŋgât kembu miawagep aregât diâ kâmŋe dewutâ gaganŋângen ain miawakto ekten. Ekmâ kotŋe mem agatne dâm diâ watmâ hân kâlewângenba togoen aregât emet yâten miawaktâp?” hain dâyi. 3 Hain dâmbiâ luâk kotdâ Herote arekŋe hamep akto kepia ambolupŋande nâŋgâm sân sân meyi. 4 Akto Heroteŋe sumbe kat kat luâk areyeŋgât humomolupyeŋe akto Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi are mem mendugu yekmâ hin dâm aiyeŋguep, “Yeŋe Anutuŋe huŋgun aŋdo gewiap arekŋe kepia wânângen miawakbiap dâmai?”

hain dâm aiyeŋguep. 5-6 Hain dâm aiyeŋgumbo hin dâyi,

> “Anutuŋe makto propete siâŋe hin kulemgoep, “Luâk kembu siâ Betelehem kepia bâlensiâ Yudaia hânân talewân ain miawakbiap. Miawakmâ manmâ nâŋgât kâmot Israe luâk âmbâle yeŋgât kautyeŋe manmâ damunyeŋe akbiap aregât Betelehem kepia bâlensiâ aregât nâŋgâmbiâ agatbiap.” den hain kulemgoep aregât Anutuŋe huŋgun aŋdo gewiap yâkgât hin nâŋgâen Betelehem kepian Yudaia hânân miawakbiap.” dâyi.

7 Den hain dâmbiâ Heroteŋe nanaŋ are hombaŋ amon agep aregât nâŋgâwerâm luâk nâŋgâ nâŋgâyeŋe olop diâ keiŋe nâŋgâyi are yoŋâk mem oloŋyegep. Oloŋyekmâ diâ miawagep aregât sopgât aiyeŋguep. Aiyeŋgumbo sop maganbiâ hin makyeŋgiep, 8 “Betelehem kepia ain ariŋet. Ain arim yeŋe kârikŋe akmâ nanaŋ are undâgâtmâ mem miawakmâ âmâ togom kepia yâgâten miawagep are makniŋbiâ nâkâ hainâk arim âmâ kotŋe mem agatbian.” dâm heyeŋgiep.

9 Hain dâm heyeŋgimbo ariyi. Dâwân arim dewutâ gaganâŋen hân yeŋângen diâ kâmŋe are miawakto egi are siâkâ miawakmâ pagaleŋe yeŋgimbo watmâ arimbiâ nanaŋ talep aregât emet kakŋân kârigem talep. 10 Tato ekmâ aregât kambiamyeŋe heroŋe humo nâŋgâyi. 11 Akto emelan âgâm Marianŋe nanŋe tambogo akmâ tato yelekmâ nanŋe okot âlep aganŋmâ pâwutyeŋe ligim kotŋe mem agali. Mem agatmâ ito lândem katmâ tâwât dewunŋe siâ me siâyeŋe mem togoyi are akto goli akto lâwin hâkŋe âlepŋe are akto lâwin hâkŋe siâ siâ are waŋi. 12 Waŋmâ tatmâ asiŋ yem hin egi. Anutuŋe Herotegâlân bo purik katŋet dâm asiŋân miawakyeŋgimbo agatmâ dâp siângenba purik katmâ kepiayeŋângen ariyi.

13 Purik katmâ arimbiâ Yosepeŋe asiŋ yendo Kembugât aŋelo siâŋe miawaganŋmâ hin dâm maganŋep, “Nâŋgât. Heroteŋe Mariagât nanŋe moâk dâm komberâm aregât undâgâtmâ mandâp aregât agatmâ nanaŋ meŋâi meyelekmâ Aigita hânân arim nâŋgât dengât lâmgom manben.” dâep. 14 Hain dâmbo Yosepeŋe agatmâ nanaŋ meŋâi meyelekto hândâkŋânâk Aigita hânângen agatmâ ariyi. 15 Akto ulikŋân Humoŋe den siâ propete siâgât biwiŋân kato kulemgoep are hin, “Nâŋe nanne konmâ oloŋdere Aigita hân hepunmâ purik katmâ togowiap.” den are bunŋe agep aregât Yosepeŋe Herote mombiawân âmâ purikatbian dâm Aigita hânân lâmgom malep.

Heroteŋe makto nanaŋ gurukŋe yeŋguyi.

16 Akto luâk diâgât keiŋe nâŋgâyiŋe Herote are bo miawaganŋmâ arimbiâ nâŋgâm biwiŋe bâlimbo kuk agep. Akto luâk diâ keiŋe nâŋgâyiŋe Kotdâ Nanŋe miawagep aregât sop dâm miawakmâ maganŋi aregât nâŋgâm tembe luâklupŋe are huŋgun yeŋgimbo Betelehem kepia ain ariyi. Arim are ewumâk ewumâk kepia bâleŋ maleŋ tali ain nanaŋ miawagi are hombaŋ lâuwâ bo akyeŋgiep are hârogâk yeŋgumbiâ moyi. 17 Akto emelâk propete Yeremianŋe den hin kulemgoep are bunŋe agep,

> 18 “Siân âmbâle siâ kotŋe Rahe yâkgât hakulupŋe Rama kepian manbai are siânbaŋe nananŋlupyeŋe yeŋgumbiâ mombai aregât nâŋgâm inde humo indewai. Aregât luâk âmbâle bikŋande kambiamyeŋe sândugeâk dâm

okot âlep akyeŋgimbiâ kambiamyeŋe bo sândugewiap." hain dâm kulemgoep.

Den are bunŋe akto Heroteŋe makto nanlupyeŋe yeŋgumbiâ memelupyeŋe Rama kepian Betelehem ginŋân talep ain indeyi.

Herote mondo purik katmâ togoyi.

19 Akto Herote mondo, Yosepe Aigita hânân manmâ giwet ekto Humogât aŋelo siâŋe miawakmâ den hin magaŋep, 20 "Emelâk gasa akyeŋgim Mariagât nanŋe kone dâm agi are hârok moyigât agatmâ nanaŋ meŋâi meyelekmenâ Yudaia hânân purik katmâ ariŋet." dâep. 21 Hain dâm hepundo Yosepeŋe nanaŋ meŋâi are meyelekto Yudaia hânân purik katmâ togoyi. 22 Purik katmâ togombiâ den hin dâmbiâ Yosepeŋe nâŋgâep, "Herote are mondo nanŋe kotŋe Akelao are ewenaet gewâkŋân kinmâ Yudaia yeŋgât luâk kotdâ mandâp." dâmbiâ nâŋgâep. Den are nâŋgâm hamewakmâ Yudaia hân ain manberâm han lâuwâ agep. Hain akto giwelân Anutuŋe miawagaŋmâ magaŋdo Yudaia hân hepunmâ Galilaia hânân ariyi. 23 Galilaia hânân arim kepia siâ kotŋe Nasarete ain arim mali. Ain arim manbiâ aregât umbuŋân Anutugât propetelupŋande den kulemgoyi aregât bikŋe hin tatâp, "Yâk âmâ Nasarete kepia ain gâtŋe." hain tatâp. Den are bunŋe akto Yesuŋe Nasarete kepian malep.

3

Yohaneŋe âi keiŋe katmâ den dâm makyeŋgiep.

1 Aregât haminân Yohane tu puli puli luâk yâkŋe âi keiŋe katmâ Yudaia hân kamitŋângen arim mando luâk âmbâle ekberâm arimbiâ hin dâm makyeŋgiep, 2 "Anutuŋe damunyeŋe akberâm aktâp aregât agak memeyeŋe bâleŋe makmâ miawakmâ panmâ han biwiyeŋe purik katŋet." hain dâm makyeŋgiep. 3 Akto ain manmâ den dâm makyeŋgimbo aregât emelâk propete kotŋe Yesaiaŋe hin kulemgoep den are bunŋe agep.

Hân kamitŋângen luâk siâ hin dâm tatbiap, "Ye kotdâgât dâp are megatŋet. Akto gimbâŋe ukuleŋe me kundet kokoŋe hâgâm kigilikmâ ârândâŋ ketugumbiâ dâp huraguâk."

Den magep are bunŋe miawakto Yohane miawagep.

4 Akto Yohaneŋe âmâ hâk pekeŋe siâ soŋgo kamele aregât dumutŋande mendugum paruli are mem luguakmâ malep. Akto himbân tâkŋe siâ lalep. Akto sotŋe âmâ mumak koaŋe akto duki kotŋe kendemuŋ are nem malep. 5 Hân kamitŋângen are mando Yudaia hân ambolupŋe akto Yerusalem aregât ambolupŋe akto Yodaŋ tu biken biken tatmâ ariyi aregât ambolupŋande kepia ainba denŋe nâŋgâne dâm yâkgâlân togom menduguyi. 6 Mendugu akmâ tatmâ yeŋaet agak memeyeŋe bâleŋe are makmâ miawakmâ panbiâ meyekmâ Yodaŋ tuân meyekmâ gem tu puliyekminep.

7 Akto Parisaio akto Sadukaio are yeŋgât kâmolân gâtŋe luâk âmbâle dondâŋe tu pulinenegâk dâm yâkgâlân togombiâ yekmâ hin dâm makyeŋgiep, "Ye âmâ niambigât kâmot. Bundâk biwiyeŋe purikato togoâi me? 8 Agak memeyeŋe bâleŋe are panbiâ âmâ han biwiyeŋe Anutugâlânâk kindo aregât bunŋe hainare âlepŋeâk akmâ biwiyeŋe irakŋeâk manŋet. 9 Akto biwiyeŋande hin bo nâŋgâŋet, "Nen Abrahamgât kâmot manden." hain bo nâŋgâŋet. Aregât maktere nâŋgâŋet. Anutuŋe dâwiap, "Kât irekŋe Abrahamgât

kâmot miawakŋet." dâmbo âmâ âlepŋe miawakbai. 10 Akto hâuŋe ye yeŋgiwiap, aregât den ginŋe siâ maktere nâŋgâŋet. Luâk siâŋe unam are emelâk dâtŋe hâwim lâwin keiŋân kalep are lâwin siâ bunŋe bo yendo kârâm pando gembo kâlâwân ombiâ ombiap.

11 Akto agak memeyeŋe bâleŋe makmâ miawakmâ hepunbiâ âmâ biwiyeŋe Anutu ikiŋaelân ari kindo aregât nâŋe tuân katyekberân. Hain katyekmâ mandân are âmâ luâk siâ haminângen togom mandâp aregât kârikŋe humo talaŋdâp. Yâk âmâ luâk Kotdâ. Dâ nâmâ luâk yânŋe aregât nâŋe yâkgât ito are mem gâunmâ golianŋbeangât dopŋe bo. Yâkŋe âmâ Anutugât Heak akto kâlâp puliyekbiap. 12 Yâk gagap urutbiapgât mem togom sot koko welamŋe ain gagap urutmâ heŋgemgom âmâ sot bunŋeâk kepilâm emelan kato tatbiap. Dâ gagapŋe âmâ urutmâ ondo kâlâwân ombiap." hain dâep.

Yohaneŋe Yesu tu puliep.

13 Sop ain Yesuŋe Galilaia hân hepunmâ arim Yodaŋ tuângen ariep. Arim Yohaneŋe tu puli negâk dâm ariep. 14 Arim Yohane maganŋdo Yohaneŋe nâŋgâmbo umatŋe akto Yesugât den are mem ge katbe dâm hin dâep, "Gâŋe nâ tu pulinekberâm nâŋgâlân togoât are ârândâŋ bo aktâp. Gâŋe âmâ nâ tu pulinekmenâ dâine ârândâŋ akbop." 15 Hain dâmbo dâep, "Uŋak Anutuŋe nâŋgâp aregât nâŋgâmenâ umatŋe bo agâk. Akto netŋe Anutugât den lokoetŋe aregât Anutuŋe nâŋgâmbo ârândâŋ akberâp." hain dâep. Hain dâmbo Yohaneŋe nâŋgaŋep. 16 Nâŋgaŋmâ tu pulimbo agatmâ âgâmbo ainâk himbim dâpŋe pâroŋ âgâmbo Anutugât Heak arekŋe lâut kotŋe kembâ hain are akmâ Yesugât kakŋân gembo egep. 17 Gembo ainâk himbimânba Anutuŋe den siâ hin dâep, "Ekŋet. Imâ nâŋgât nanne. Kambiamne are yâkgâlâk nâŋgâm manman aregât ekmâ ukenŋe nâŋgân." dâep.

4

Hiaŋgi Amboŋande Yesu dop kombo âmâ Yesuŋe kârikŋe agep.

1 Akto sinduk baniara bâleŋe yeŋgât humoyeŋe Hiaŋgi Amboŋe arekŋe Yesu biwiŋe dop kowerâm agep aregât Anutugât Heakŋe Yesu oloŋdo hân kamitŋângen ariep. 2 Ain arim sot bâlâk mando hilâm hândâk 40 bo akto mopŋe dondâ aguep. 3 Mopŋe agumbo âmâ Hiaŋgi Amboŋe arekŋe yâkgâlân arim hin maganŋep, "Gâ bunŋe Anutugât nanŋe mandât akto mopge aguâpgât makmenâ kât irekŋe sot akto ne." hain dâm maganŋep. 4 Maganŋdo Yesuŋe hin dâep, "Bo. Anutuŋe den hin makto kulemgoyi are yendâp, "Luâkŋe sotgâlâk dâm mando âmâ manmanŋe bo miawakbiap. Anutugât denŋe mem lokomâk mando manmanŋe ârândâŋ akbiap." hain kulemgoyi." dâep. 5 Hain dâmbo Yesu mem Yerusalem kepia humoân sumbe kat kat emetŋe talep aregât boknân oloŋdo âgâep. 6 Âgâ kato kindo hin dâm maganŋep, "Anutuŋe makto siâ hin kulemgoyi tatâp, "Anutuŋe kâlân gugum keige hârewopgât aŋelolupŋe huŋgun yeŋgimbo meŋgekbiâ bo guguwerâp." den hain tatâp aregât gâ Anutugât nanŋe mandân dâmat amâ inba sopanmenâ aŋeloŋe meŋgekŋet." dâep. 7 Dâmbo Yesuŋe dâep, "Bâe. Hain bo. Anutuŋe makto siâŋe hin kulemgoep, "Anutu Humoge bo dopkowen." Den hain tatâp aregât lauge bo lokowerân." dâep. 8 Hain dâmbo mem gimbâŋe kâlep siân oloŋdo âgâep. Âgâm kindo ain hânŋe hânŋe luâk kâmotŋe kâmotŋe kotdâlupyeŋe manmâ ariyi are yeŋgât kotŋe egâliaŋ siâ siâ keiŋe

keiŋe are hekalaŋmâ hin dâep,
9 “Nâŋe ire hârok damunyeŋe akman. Aregât gâ ga okotnân kinmâ ulit niŋmâ nâŋgât nâŋgâmenâ agato damunyeŋe kat gektere damunyeŋe akbiat.” dâep.
10 Hain dâm magaŋdo Yesuŋe hin dâep, “Bâe. Hain bo. Anutuŋe den siâ hin dâep are tatâp, Anutu Humoge konok gala agaŋmâ hoŋ agaŋmâ akto ikiŋe den lokoaŋmâ kotŋe mem agatben. Den hain tatâp aregât ya maktât are bo lokowerân. Hiaŋgi Amboŋe, gâmâ hepun nekmâ ari.” dâep.
11 Dâmbo hepunmâ ariep. Arimbo Yesu hân kamitŋângen tato aŋelolupŋe togom hoŋ agaŋmâ tângoyi.

Yesuŋe Galilaia hânân ari manmâ Anutugât den dâm makyeŋgim malep.

12 Akto aregât kakŋân hân aregât luâk kotdâ Heroteŋe dâmbo Yohane mem lope kâlegen katbiâ talep aregât pat Yesuŋe nâŋgâm Galilaia hânângen ariep.
13 Ain arim âmâ Nasarete kepia are hepunmâ Kapanaum kepian ain arim tatmâ malep. Akto Kapanaum kepian ain deŋgân humo siâ kotŋe Galilaia deŋgân aregât dâtŋân tatmap. Akto deŋgân are hân lâuwâ kotyetŋe Sebuloŋ akto Naptali are yetgât ginŋân tatmandat.
14 Akto Yesuŋe kepia ain ariep aregât emelâk Anutuŋe dâmbo propete Yesaiaŋe den hin kulemgoep are bunŋe agep,

15 “Sebuloŋ akto Naptali hân are Galilaia luâk âmbâleŋe Anutu bo nâŋgaŋmai yâk yeŋgâlai deŋgân akto Yodaŋ tu biken tatmandat.
16 Areyetgât ambolupŋande Anutugât bonâŋgâm manmai. Hain manbiâ biwiyeŋe gisap agum hândâgân yendo pagaleŋande siliŋ siliŋ dâm ewuyekto biwiyeŋe pâroŋ âgâwiap. Akto ain hilip aguwai aregât pat katyeŋgiep yâk yeŋgâlân pagaleŋe humo miawakto biwiyeŋe pâroŋ âgâwiap.”

den are hain tatâp. Den are bunŋe miawakto Yesuŋe ain malep.
17 Ain manmâ keiŋe katmâ hin dâm makyeŋgiep, “Anutuŋe damunyeŋe akberâm aktâpgât agak memeyeŋe bâleŋe makmâ miawakmâ hepunŋet.” hain dâm makyeŋgiep.

18 Akto sop ain arim Galilaia bâtgum ginŋân arim luâk lâuwâ emi teu iŋan oloŋmâ manbela yelegep. Siâ âmâ kotŋe Simoŋ kotŋe siâ Petoro akto eminje âmâ Anderea yâkŋe waŋgan kinmâ ŋalu ŋalu are bâtgumân iŋangât panmâ kiliat.
19 Akto Yesuŋe yelekmâ hin dâm makyetkiep, “Yetŋe nâŋgâlân gambela arine. Hinŋe âmâ iŋangât âi mendat. Dâ nâŋe âmâ tânyetkure luâk nâŋgât kâmot akbaigât âi membiandat.” dâep.
20 Hain dâmbo ainâk dowâk wan me wan hârok hepunmâ Yesu olop arimbela mali.
21 Akto arim âmâ emiteu lâuwâ mem miawakyelegep kotyetŋe Yakobo akto Yohane yâk Yebedaiogât nanlogâtŋe. Eweyetŋe olowâk waŋgan tatmâ ŋalu ŋalu iŋangât are mem parutmâ heŋgemgom kili.
22 Kinbiâ Yesuŋe yetkondo dowâk waŋganba gem eweyetŋe hepunbela Yesu olop ariyi.

23 Akto Yesu Galilaia hân are hâlâŋmâ kepia bâleŋ bâleŋ den emetŋe talewân ain âgâm Anutuŋe damunyeŋe akberâm agep den pat âlepŋe aregât keiŋe dâm makyeŋgiep. Akto luâk âmbâle kundat keiŋe keiŋe agi are hârok heŋgem yeŋguep.
24 Hain akto den pat arekŋe Siria hânângen sambelem arimbo nâŋgâm âmâ luâk kundat agi akto hâk hilâlâm olop mali are kâmotŋe kâmotŋe mem yâkgâlân oloŋ yekmâ togoyi. Akto sinduk baniaraŋe mem bâliyegi are

akto dewun biri akmâ mali akto luâk kei bâtyeŋe bâli bâliŋe are meyekmâ yâkgâlân togombiâ hârok heŋgem yeŋguep. 25 Akto Galilaia hân akto kepia bât bip bip hârok ain tali kotyeŋe humo siâ Dekapoli dâm koli are akto Yerusalem akto Yudaia hân akto Yodaŋ tu biken ain luâk âmbâle kâmotŋe kâmotŋe mindugu akmâ Yesugâlân togoyi.

5

Yesuŋe gimbâŋân miti makyeŋgiep.

1 Akto Yesuŋe luâk âmbâle kâmot humo are yekmâ âmâ gimbâŋe siân âgâep. Âgâ tato âmâ âi luâklupŋe ginŋân gambiâ 2 den hin dâm makyeŋgiep, 3 “Biwiyeŋande yeŋaet nâŋgâmbiâ gembo nen luâk yânŋe manden hain nâŋgâmai amâ Anutuŋe are yeŋgât nâŋgâm himbimgât pat emelâk yeŋgiepgât aregât biwiyeŋe heroŋe agâk. 4 Akto bâleŋaet nâŋgâmbiâ biwiyeŋe bâlimbo indem manmai are Anutuŋe hâmbâi mem sândukŋân katyekbiap aregât kambiamyeŋe heroŋe akto manbei. 5 Luâk lumbeŋe manmai yâk yeŋgât nâŋgâre âlepŋe akmap. Yâkŋe hân hârokgât ambo akbai aregât biwiyeŋe hinŋe heroŋe agâk. 6 Akto bikŋande sotgât tugât umburuk akmâ âmâ tu sot aregâlâk nâŋgâmbiâ humo akmap dop hainâk âlepŋe aknegât nâŋgâmbiâ humo akmap yâk âmâ tepyeŋe pikto sândugewiap aregât biwiyeŋe hinŋe heroŋe agâk. 7 Akto luâk âmbâleŋe yeŋgumbiâ hâuŋe bo memai amâ akbiâ âlepŋe akmap amâ Anutuŋe hainâk âlepŋe akyeŋgiwiap aregât biwiyeŋe heroŋe agâk. 8 Akto biwiyeŋe Anutu gâlânâk kinmâ kau kau akto ikiŋe denŋe lokom biwi lâuwâ bo akmâ manmai are âmâ Anutu dewunyeŋande ekbai aregât biwiyeŋe heroŋe agâk. 9 Akto biwiyeŋande gala konok manne dâmai are Anutuŋe meyekmâ, “Nune nanne baratne.” dâmap aregât biwiyeŋe heroŋe agâk. 10 Akto Anutugât den lokom manbaen dâmbiâ gasalupyeŋande kuk akyeŋgimai aregât hanâk denŋe lokom manmai are yeŋgât Anutuŋe damun nenŋe akmap aregât biwiyeŋe heroŋe agâk. 11 Akto nâŋgât akmâ manmai are hâk hilâlâm yeŋgim den bâleŋe makyeŋgim hâkyeŋe tunmai. 12 Hain akyeŋgimbiâ âmâ ainâk hin nâŋgâwai, “Ulikŋân Anutugât propetelupŋe are siânbaŋe hanâk bâleŋe akyeŋgiyi dop hainâk hinŋe hainâk bâleŋe aknengimai aregât siân hâuŋe âlepŋe manmâ himbimân membaen.” dâmai aregât biwiyeŋe heroŋe agâk.

Kâtembe aregât dop.

13 Akto aregât den ginŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Nen âmâ kâtembe mem sot kakŋân katenŋe ukenŋe akmap aregât dopŋe hainâk akmâ yeâmâ luâk âmbâle hut yeŋân manmai. Akto kâtembe are ukenŋe. Gârâmâ bo damunŋe akbiâ âmâ pâlâmŋe akto âmâ gain gain lâuwâŋe ketugumbiâ ukenŋe lâuwâŋe akbiap? Are bo agakŋe. Arekŋe hin me hain agakŋe bo tatâp amâ yân kâim panmâ keinenŋande tâlimaen.

Kemdâ pagaleŋe aregât dop.

14 Akto ye luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai are yeŋgât ululunŋe mandâi. Kepia humo siâ gimbâŋe tek teknân tatmap are heambukbiapgât dop bo tatâp. 15 Akto kemdâ are gauŋmâ katmâ âmâ bo mem heambukmaen are tek teknân katenŋe om pagalembo emet ambolupŋande pagaleŋe yeŋgimbo tatmâ manmai. 16 Aregât kemdâ pagaleŋe omap dop hainâk yeŋe Anutugât den lokom agak memeyeŋe âlepŋeâk akmâ manbiâ luâk âmbâle yânŋande yekbiâ ârândâŋ akto Eweyeŋe himbimân

manmap aregât kotŋe nâŋgâmbiâ humo akbiap.

Yesuŋe Mosegât akto propete yâk yeŋgât den bo komberâm giep.

17 Akto siâ makbe. Yeŋe âmâ nâŋgâ yâkgât hin dâmai me bo? “Moseŋe den kârikŋe kulemgoep are akto propete yâkŋe den kulemgoyi are komberâm aktâp.” Nâŋgât hain nâŋgâmai me? Nâŋe âmâ propete yeŋgât den are komberâm bo geân. Bo kârikŋe. Nâŋe are yeŋgât den lokore bunŋe agâkgât geân. 18 Nâ bundâk makyeŋgiwe. Hân himbim yembiandat dopŋânâk den kârikŋe yem âgâwiap. Ulikŋe siâ yem tik panbiapgât dopŋe bo. Are hârok bunŋe olowâk miawakmâ metewiap. 19 Aregât luâk siâŋe den kârikŋe konok pâŋe siâ are loŋgaim âmâ bikŋande hainâk akŋet dâm yâk yeŋgâlân arim hain dâm hâwât yekbiap yâkŋe âmâ himbimgât kâmolân dewatim luâk gegeŋe manbiap dâwaen. Hain gârâmâ luâk siâŋe den kârikŋe are lokom manmâ bikŋande hainâk akŋet dâm yâk yeŋgâlân arim hain dâm hâwât yekbiap yâkŋe âmâ himbimgât kâmolân dewatim âmâ luâk humo manbiap dâwaen. 20 Aregât makyeŋgire nâŋgâŋet. Yeŋe âmâ Anutugât den lokom manmâ Mosegât den kârikŋe makmâ kepikmai are akto Parisaioŋe wan me wan âlepŋe akmai are bo ewangim âmâ himbimgât kâmot bo akbai.

Kuk bo akbaen.

21 Bâgilupnenŋande den hin dâm kali, “Gâŋe luâk siâ bo komenâ mombiap. Dâ hain akbiat âmâ Anutuŋe denân katgekto dosa membiat.” hain dâm kali. 22 Hain gârâmâ nâŋe âmâ maktere nâŋgâŋet. Luâk me âmbâle siâŋe galaŋaet kuk nâŋgaŋbiap are Anutuŋe denân katbiap. Akto luâk siâŋe galaŋaet nâŋgâmbo gemap are humomolupyeŋande menduguyekmâ dâm makmâ hâreyeŋgiwai. Akto luâk me âmbâle siâŋe galaŋaet nâŋgâmbo gembo biwi bâle akmâ heŋgân nâŋgaŋmap are âmâ kâlâpgât pat akmâ dosa umatŋe membiap. 23 Aregât hin dâre nâŋgâŋet. Yeŋgâlân gâtŋe siâ me siâŋe Anutugât sumbe omberâm akmâ âmâ biwiŋe kepik akto hin nâŋgâwiap. Nâŋe galane umatŋe agaŋân aregât kuk akniŋdâp. 24 Hain dâm sumbe are hepundo tato galaŋaelân ariwiap. Arim den yetŋe are makmâ ârândâŋ ketugumbela bo akto ainâk purik katmâ arim sumbe are Anutugât pat ketugum onmenâ âlepŋe ombiap. 25 Akto gasagande meŋgekmâ kiapgâlân arim denân kat gekmâ dâm hâreginjdo tembe lokolupŋande meŋgekmâ kala busiân katgekbâi aregât dâwân arim galage makmâ miawagaŋmenâ yetŋeak nâŋgâm gala agaŋgiwiandat. 26 Borâm hâre aŋgiwiandat akto âmâ kala busiân katgekbiâ tatmâ âmâ yân bo gewiat. Hâu hârok puligom kutigitbialân âlepŋe ain gewiat.

Gala siâgât âmbâle ekmâ bo egâliaŋbaen.

27 Akto siâ makbe. Moseŋe den kârikŋe kulemgoep are hin dâmbiâ nâŋgâmai. Yeŋgâlân gâtŋe siâŋe galaŋaet âmbenŋe ekmâ kakŋe kom bo membiap. Hain dâmai. 28 Aregât nâŋe âmâ hin dâre nâŋgâŋet. Yeŋgâlân gâtŋe siâŋe âmbâle siâ ekmâ memberâm nâŋgâm âmâ ikiŋe biwiŋande emelâk miep aregât dosa talaŋdâp. Aregât den memeŋe hin dâwe. 29 Gâ hememgât pat akbâtgât dewunge bungenŋe bâleŋe membom dâm nâŋgâm âmâ dewunge are ewum limbâpkowen. Hain akmâ dewunge bikŋe siâ are âlepŋe akto manmenâ ârândâŋ akbiap. 30 Akto hememgât pat akbâtgât hainâk bâtge bungenŋe

bâleŋe akberâm akto âmâ hârem panben. Hain akmenâ bâtge bikŋe are âlepŋe akto manmenâ ârândâŋ akbiap.

Âmbenlupnenŋe hanâk hepun yekbaengât dop bo tatâp.

31 Bikŋande amâ hin dâmai, “Luâk siâŋe âmbenŋaet hâkâŋ akmâ hepunbe dâm aregât kulem esenŋe siâ mem âmbâi hepun hepungât kulemgom waŋmâ huŋgun aŋdo yân ariwiap.” hain dâmai. 32 Aregât nâŋe âmâ hin dâm makyeŋgiwe. Luâk siâŋe âmbenŋe kondarâ bo akbiap are yân hâkâŋ akmâ hepundo âmâ âmbâle arekŋe luâk siâ mendo âmâ luâk âmbâle lâuwâ lâuwâ dosa membiandat. Akto luâk aŋgâŋe âmbâle hepun hepunŋe mem âmâ yâkâ hainâk dosa membiap.” hain dâep.

33 Akto Yesuŋe den siâ hin dâm dewatiep, “Bâgi hakulupyeŋande hin dâm makyeŋgiyi, “Anutugât meteŋân hin me hain dâm makbai amâ hainâk akbei.” hain dâyi. 34 Dâ nâmâ hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Hinŋe âmâ Anutugât meteŋân dâm bo makbei. Akto areâk bo. Himbimân âmâ Anutuŋe ain tatmap aregât himbimân bo horatmâ makbei. 35 Akto hângâlân horatmâ bo makbei. Amâ wangât? Hingât. Anutuŋe keiŋande tâlim tatmap aregât. Akto Yerusalemgât meteŋân bo makmâ horatbei. Amâ wangât? Hingât. Yerusalem amâ Anutu Humoyeŋe yâkgât kepia kautŋe aregât. 36 Aregât ire maktere nâŋgâŋet. Dumutyeŋe bândup are makbiâ heleŋ bo akbiap. Akto heleŋ are makbiâ bândup bo akbiap. Aregât kautyeŋân horatmâ bo makbei. 37 Akto siân me siân bo ewum makbai. Are bo agakŋe. Aregât denyeŋe are bunŋe akto âmâ are dâmbiâ bunŋe akbiap. Akto bo dâmbiâ bo hainâk akbiap. Aregât kakŋân makmâ dewatiwai amâ Hiaŋgi Amboŋande hâwâtyekto miawakbai.

38 Akto den siâ hin kulemgoyi are makbiâ nâŋgâmai, “Gasagande dewunge ewum hogombo bokto âmâ gâkâ hainâk dewunŋe ewum hogomenâ bokbiap. Akto gasagande dâtge kom bererek kombo âmâ gâkâ hainâk dâtŋe are kom bererek kowen.” hain dâyi. 39 Aregât âmâ hin dâre nâŋgâŋet. Luâk bâleŋe gala agaŋben. Ondopge biken hogombo âmâ ondopge bikŋe waŋben. 40 Akto luâk siâŋe gâ olop ewangiak ewangiak bâleŋe dâm kiapgâlân meŋgekmâ ari denân katgekmâ gâŋgât hâk pekege timoŋân oloŋmâ meŋgiŋdo âmâ kakŋân olowâk are hainâk mem waŋmenâ lâuwâ lâuwâ membiap. 41 Akto luâk siâŋe, “Nâŋgât wan me wan dewunŋe siâ siâ lokom kepia indâgen ari.” dâm makginŋdo âmâ gâŋe kepia magep ain lokom tângom ewangim indâŋân ari katben. 42 Akto luâk siâŋe wan me wan siâ siâgât ulit giŋdo âmâ are waŋben. Akto wan me wan are yân yogan mem manbe dâm makginŋdo âmâ âlepŋe nâŋgaŋben. Ye hârok hain akmâ manbei.

Gasa me gala are gala konok agaŋgiwaen.

43 Akto ye bikŋande den siâ hin dâmbiâ are nâŋgâmai, “Gâŋe galage âlepŋe biwi heroŋe agaŋben. Dâ gasage are âmâ gasa agaŋben.” Hain dâmai. 44 Dâ nâmâ aregât hin dâre nâŋgâŋet. Yeŋe gasalupyeŋe yekmâ âmâ gala akyeŋgiwai. Akto ye yeŋgum watyekmâ manmai yâk yeŋgât tânyeŋgum Anutu ulilaŋmâ heroŋe nâŋgâ yeŋgiwai. 45 Hain akmâ himbim Eweyeŋaet nanŋe baratŋe bunŋe akmâ manbai. Yâkŋe âmâ makto yanep pagaleŋande luâk âlepŋe me bâleŋe hârok pagaleyekmap. Akto tânâkgât

makto luâk âlepŋe me bâleŋe hanâk hologoyeŋgimap. 46 Akto luâk siâŋe ye olop gala konok manne dâm aregât akyeŋgimai yâk konok yeŋe gala akyeŋgimbiâ âmâ Anutuŋe wan hâuŋe yeŋgiwiap? Luâk biknande gawamangât puli meyeŋgimaiŋe hain akmai aregât yeŋe luâk biknje gasa akyeŋgim are gala bo akyeŋgimbiâ âmâ aregât hâuŋe hâmbâi Anutuŋe ye yeŋgiwiap. 47 Akto galalupyeŋe yâk konok yekmâ gala katyekmai arekŋe ârândâŋ bo akmap. Luâk âmbâle Anutu bo nâŋgaŋmaiŋe hain akmai. Aregât yâkâ hainâk akbai aregât hâuŋe âlepŋe Anutuŋe bo yeŋgiwiap. 48 Aregât himbimân Eweyenande wan me wan akmâ mendo huragumap yekâ hainâk akmâ manbei." dâep.

6

Anutugât âiân manmâ kotnenŋe bo mem agatbaen.

1 Akto Yesuŋe den siâ hin makyeŋgiep, "Gâŋe Anutu heroŋe agaŋdere ârândâŋ akbiapgât mene dâm âmâ luâk âmbâleŋe nekbiâ huraguâkgât bo nâŋgâm manben. Hâk mem agat agat akmenâ âmâ himbimân Ewegande gekmâ aregât ukenŋe bo nâŋgâ giŋmâ hâuŋe âlep bo giŋbiap. 2 Aregât gâŋe luâk umburuk manmai are han kalem akyeŋgim âmâ luâk âmbâleŋe nekbiâ huraguâk dâm aregât bo nâŋgâm manben. Wangât? Hingât. Luâk biknande nen bâleŋe bo akmaen dâmai arekŋeak dewunyeŋânâk den emetŋân akto kâmot kepian ain hâkyeŋe mem agatmai. Luâk hain arekŋe kâmot humoân kinmâ kalem akyeŋgimai. Aregât maktere nâŋgâŋet. Hain dâmat are Anutuŋe hâuŋe âlepŋe bo giŋbiap. Emelâk hâuyeŋe yendâp. 3 Aregât luâk umburuk manmai yâk han kalem akyeŋgiwe dâm bâtge bungenŋe wan akbiat aregât kanegenŋe bo nâŋgâwiap. 4 Yoŋâk akmenâ âmâ galalupgande bo gekmâ aregât keiŋe bo nâŋgâmbiâ âmâ Ewege Anutuŋe yoŋâk yekmâ nâŋgâmapŋe ikiŋak gekmâ nâŋgâmbo ârândâŋ akbiap. Akto kalem akyeŋgimatgât hâuŋe giŋbiap.

Anutu ulilaŋbaengât keiŋe.

5 Gâŋe âmâ heambukmâ kinmâ Anutu âlepŋe dâm ulilaŋben. Dâ luâk biknje âmâ hiaŋgi luâk manmaiŋe hain bo akmai. Yâkŋe âmâ Yuda luâk mendugum tatmaiân me kâmolân ari kinmâ âmâ luâk âmbâleŋe nenekmâ egâliaŋŋet aregât nâŋgâm hâkyeŋe mem agatmâ Anutu ulilaŋmai. Aregât âmâ hin dâre nâŋgâŋet. Yeŋe hain akbiâ âmâ aregât hâuŋe emelâk membiâ bo aktâp. Anutuŋe hain dâm hâuŋe siâ bo dewatim yeŋgiwiap. 6 Gâ âmâ Anutu âlepŋe dâm ulilaŋberâm âmâ emetgân âgâm heambukmâ hâŋgi gugum Ewege tiknân manbiap yâk ulilaŋben. Akto Ewege tiknân siâ me siâ ekmâ nâŋgâmapŋe bunŋe mem penianŋmâ giŋbiap.

Anutu hin ulilaŋmâ manbaen.

7 Akto aregât hin dâre nâŋgâŋet. Luâk biknande Anutugât keiŋe bo nâŋgâmaiŋe âmâ hin nâŋgâm hilipkomai, "Nengât den kâlep hanâk hanâk ulilaŋdenŋe dowâk nâŋgâm bunŋe nengiwerâp." hain dâm hilipkomai. Aregât gâŋe luâk hain are bo akmâ âmâ den kâlep bo makmâ ulilaŋben. 8 Akto gâ amâ Ewege Anutu irawot bo ulilaŋmenân yâkŋe soŋ nâŋgâ giŋmap. Aregât hanâk hanâk bo makmâ ulilaŋben. 9 Aregât gâŋe hin dâm âlepŋe dâm ulilaŋben, "Himbimân Ewenenŋe gâŋgât kotge âlepŋe akto kotge are kârikŋe tato nâŋgâenŋe bunŋe akto manbaen. 10 Akto hân ârândâŋ Kembu aknengi. Himbimân gâtŋande lauge lokomai hainâgâk

hânân gâtŋe nennŋe lauge lokoennŋe ârândâŋ agâk. 11 Akto unŋak ire gâŋe sotnennŋe are dopnennŋânâk nengimenâ nene. 12 Akto luâk âmbâle bikŋande bâleŋe siâ siâ aknengimbiâ âmâ are yeŋgât dosayeŋe hanâk hepun yeŋgim manmaen dop hainâk gâŋe dosa-nennŋe are hepun nengiwen. 13 Nen bo dop nenguwen. Akto bâleŋânba kotgâm menenekben. A bundâk." Yeŋe hain dâm Anutu ulilaŋbei. 14 Aregât luâk âmbâle bikŋande bâleŋe siâ siâ akyeŋgimai are yeŋgât dosa hepun yeŋgimbiâ âmâ âlepŋe. Aregât himbimân Eweyeŋande yeŋgât dosa hainâk hepun yeŋgiwiap. 15 Are âmâ luâk âmbâle bikŋande bâleŋe siâ siâ akyeŋgimai are yâk yeŋgât nâŋgâm âmâ benŋe himbimân Eweyeŋande yeŋgât dosa hainâk bo hepun yeŋgiwiap. Dâ hepun yeŋgimbiâ âmâ benŋe dosayeŋe hepunyeŋgiwiap.

16 Akto hiaŋgi luâkŋe hin dâmai, "Luâk âmbâle bikŋande nen hâk hilâlâm nâŋgâm Anutu ulilaŋmaen are nâŋgâm nen nenekmâ egâliaŋŋet." dâm aregât sot hepunmâ hâmeyeŋe oloŋbiâ gembo hewugewai are Anutuŋe yekmâ hâuŋe âlepŋe bo yeŋgiwiap. 17 Aregât ye hain bo akbei. Yeŋe âmâ sot hepunmâ âmâ tu puliakmâ dumutyeŋe kelu ketugu akmâ manbei. 18 Hain akbiâ yekmâ âmâ sot hepunmâ mandâigât keiyeŋe bo nâŋgâwai. Eweyeŋe Anutuŋe bo egekŋe ekmapŋe keiyeŋe yoŋâk memai are nâŋgâm aregât hâuŋe âlepŋe yeŋgiwiap.

Puli siâ siâ tat nengiâp aregâlâk bo nâŋgâm manbaen.

19 Hângât tâwât dewunŋe siâ siâ tiŋe nemai akto dek saŋ saŋŋe hâreyeŋgimai akto motmot akmap akto kâmbu meyeŋgimai aregât yeŋe dondâ tat nengiâkgât bo undâgâtbei. 20 Are âmâ himbimân tiŋe bo neyeŋgimap akto dek saŋ saŋŋe bo igim hâreyeŋgimap akto motmot bo akmap akto kâmbu bo meyeŋgiwai aregât wan me wan bunŋe kârikŋe tat yeŋgiwiap. Aregât Anutuŋe pat katyeŋgiep are himbimân tatâp ain dewatimbiâ bo gulip akyeŋgiwiap. 21 Tâwât dewunŋe siâ siâyeŋe katbiâ tat yeŋgimap ainâk biwiyeŋe kinmap aregât himbimgât nâŋgâmbiâ âgâwiap.

Biwinennŋande pâlâmŋe akbopgât biwi golâk manbaen.

22 Akto dewunyeŋe âmâ pagaleŋe dop hainare aktâp. Dewunyeŋe âlepŋe tato ain âmâ âlepŋe ekmâ bam gutbai. 23 Dâ dewunyeŋe bâlimbo âmâ biwiyeŋe hândâk humo dâgâwiap aregât biwiyeŋân pagaleŋe tatâp are bokbiap âmâ biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋe pâlâmŋe akbiap.

Anutu konok hoŋ agaŋbaen.

24 Nanaŋ konokŋe luâk kotdâ lâuwâ yâk yetgât den lokom âmâ âlepŋe hoŋ bo manyetkiwiap. Siâ gala agaŋmâ siâ âmâ hâkâŋ agaŋbiap. Akto siâgâlângen dewa-tim siâ âmâ hamianbiap. Puli siâ siâgât ukennŋe nâŋgâmai yâkŋe âmâ gain gain Anutugât den lokom manbai?

Anutuŋe damun nennŋe akmapgât bo nelâm nengiwiap.

25 Ye manman yeŋaet nâŋgâmâk akmâ hin bo dâwei, "Wan arekŋaet mem nem manbaen? Akto hâknenŋaet nâŋgâm wan mem manmâ luguakbaen." dâm nâŋgâmâk bo akbei. Amâ hingât. Bâin dâŋet. Manmanyeŋande bunŋe me sotŋe bunŋe? Akto hâkgande bunŋe me hâk pekegande bunŋe? 26 Aregât siâ maktere nâŋgâŋet. Lâut are ekŋet. Arekŋe âmâ âi bo ketugumai. Akto kalamŋânba sot wan bo mem katmai. Akto sot hapatet bo

ketugum âmâ alekŋe bo mem katmai. Hain bo akmai amâ himbimân Eweyeŋande hanâk sot mem miawak yeŋgimap. Ye lâut bo. Ye luâk aregât Anutuŋe dowâk tânyeŋgumap. 27 Akto yeŋgâlân gâtŋe siâŋe nâŋgâm hanoko akmâ âmâ manman sopŋaet âlepŋe kâlep mem dewatim manbiapgât dopŋe bo tatâp. 28 Akto sâŋgum lâuwâ lâuwâ aregât nâŋgâm han lâuwâ akbiâ bâliwiap. Aregât hin dâre nâŋgâŋet. Lâwin buluŋe are ekŋet. Arekŋe âmâ sâŋgum lâuwâ lâuwâgât âi bo ketugumap. 29 Buluŋe are âlep âlep aregât luâk siâ kotŋe Salomo ulikŋân malep yâkŋe sâŋgum lâuwâ lâuwâŋe kulem melem âlep âlep hain are mem malep arekŋe buluŋe are bo ewangiep. 30 Pâloŋângen siâ me siâ buluŋe uŋak miawakmap akto hole bererek âgâm gembo ombiâ bo akmap aregât Anutuŋe dâmbo hanâk kulemŋe âlepŋe miawakmap aregât Anutu bo nâŋgaŋmâ ketelaŋmâ manmaiŋe yâk yeŋaet gai hainâk dâmbo wan me wan miawakyeŋgiwiap. 31 Are nâŋgâm heŋgemgowei. Are ekmâ nâŋgâm âmâ bo hanokoakmâ âmâ hin bo dâwei, “Wan nemberen me wan lalakberen?” 32 Are âmâ luâk bikŋe Anutu bo nâŋgaŋmai arekŋe âmâ puli me sâŋgum me siâ siâ aregât nâŋgâmbiâ humo akmap. Hain akbiâ bâlimap aregât hain bo akmâ manbei. Are âmâ bennŋe himbimân Eweyeŋande nâŋgâ yeŋgimap aregât hâk peke bâlâk bo manmai. 33 Yeŋe âmâ Anutuŋe damun nenŋe akbiapgât akto yâkgât agak meme ârândâŋ dâp ain han nâŋgâ nâŋgâyeŋe ulikŋân katbiâ yembiâp. Akto aregât kakŋân Anutuŋe siâ me siâ bikŋe are hârok yeŋgiwiap. 34 Aregât yeŋe agatmâ umatŋe gain hin arekŋe miawak nengiwiap hain dâm aregât nâŋgâmbiâ humo bo akbiap. Agatmâ miawakbiap are âmâ agatmâgât pat. Uŋak iregât hain are miawak nengiâp are ârândâŋ agâk dâm aregât kakŋân han lâuwâ bo akŋet.” Yesuŋe hain dâep.

7

Gala siâgât den bo makmâ hâreaŋbaen.

1 Yesuŋe den siâ hin dewatim makyeŋgiep, “Anutuŋe den âiân katyekbopgât yeŋe luâk bikŋe den âiân bo katyekbei. 2 Dâ yeŋe yâk yeŋgât den dâm hâre yeŋgiwai dop hainâk Anutuŋe ye dâm hâre yeŋgiwiap. Akto yeŋe siâ siâ akyeŋgiwai dop hainâk Anutuŋe mem purik katmâ akyeŋgiwiap aregât siâgât bo dâm hâreyeŋgiwei. 3 Aregât den dopŋe hin dâre nâŋgâŋet. Gâŋe galagaet dewunnân gagap bâlensiâ tatâp are ekmâ âmâ guge dewungân gagap humo dondâ tatâp are bo ektât are ârândâŋ bo aktâp. 4 Gagap humo guge dewungân tatâp are bo ekmâ galagaet dewunŋân tatâp aregât hin dâmenâ ârândâŋ bo akbiap, “Galane kin. Gagap mem pan giŋbe.” dâwiat. 5 Hiaŋgi luâk gâ. Guge dewungân gagap humo tatâp a soŋ mem panakmâ âmâ ekmâ dewunge hulaŋ akto âmâ ekmâ heŋgemgom âmâ galagaet dewunnân gagap bâlensiâ tatâp are memenâ ârândâŋ akbiap.

6 Yeŋe Anutugât sot are dua bo yeŋgiwai. Hain akbiâ âmâ yeŋguwai. Akto puli umatŋe are mem bau kâit bo yeŋgiwai. Hain yeŋgimbiâ âmâ igim hârem purik dâm âmâ yeŋgiwai.” Yesuŋe hain dâep.

Anutu ulilaŋmâ âmâ bunŋe membaen.

7 Akto Yesuŋe den siâ hin dâm makyeŋgiep, “Yeŋe hin aregât undâgâtmâ Anutu magaŋbiâ âmâ tân yeŋguwiap. Akto emet ginnân kinmâ woa dâmbiâ hâŋgi amboŋande meyeŋgimap. 8 Aregât

Anutu aikomapŋe den hâuŋe nâŋgâmap. Undâgâtmapŋe mem miawakmap. Woa dâmap are âmâ hâŋgi mem kalaŋmap. 9 Aregât hin dâwe. Yeŋgâlân gâtŋe siâŋe nanŋande sotgât ulilaŋdo âmâ kât bo waŋmap. 10 Akto iŋangât ulilaŋdo âmâ gipmaŋ bo waŋmap. Bo. 11 Akto ye luâk bâleŋande nanaŋ lepatlupyeŋe damun akyeŋgim hin are yeŋgimai aregât dopŋe are ewangim Anutu himbimân manmapŋe luâk siânbaŋe ulilaŋmai are yeŋgât okot nâŋgâm dowâk wan ulilaŋmai are yeŋgimap. 12 Akto den dâm makyeŋgiân aregât keiŋe hin. Yeŋe bikŋande âlepŋe aknengiŋetdâm hârok âlepŋe tân yeŋgum manmâ âgâwei. Aregât âmâ Moseŋe akto propete luâkŋe Anutugât den kârikŋe kulemgoyi aregât keiŋe hainâk tatâp.

Himbimgât dâp aregât den.

13 Hilip agu hilip agugât kepia aregât dâp are humo akto pempemâk aregât dâp humo ain âlepŋe ari ari aregât luâk dondâŋe arimai. Yeŋe âmâ ain bo ariwei. Ye dâp gâwikŋânba ariwei. 14 Are âmâ manman kârikŋe aregât dâp amâ gâwik gâwikŋe, heambuk heambukŋe akto yoŋâk yemap. Dâp are watmâ luâk âmbâle undup akmâ bo arimai. Dâ konok konokŋe ain arimai. Ye âmâ dâp are watmâ ariwei.

Hiaŋgi luâk yâk yeŋgât keiyeŋe.

15 Propete luâk hiaŋgi arekŋe âmâ hâkyeŋe lama hâk yeukŋe hainare dâ hanyeŋe âmâ dua metŋe han hainare aregât yâk yeŋgât damun agaŋgim manbei. 16 Siâ siâ Bunŋe bo aregât nâŋgâm kepilâyekbei. Giat ain kewu bunŋe memaen mon? Me kândenân ham bunŋe miawakto memaen mon? 17 Lâwin âlepŋân bunŋe âlepŋe miawakmap. Lâwin bâleŋân bunŋe bâleŋeâk. 18 Aregât lâwin âlepŋânba bunŋe bâleŋe bo miawakmap akto lâwin bâleŋânba bunŋe âlepŋe bo miawakmap. 19 Aregât ire maktere nâŋgâŋet. Lâwin siâ bunŋe âlepŋe bo kindo âmâ kârâm ondenŋe ombiap hain. 20 Yeŋe luâk keiyeŋe ekmâ gain gain akmâ iare akmai aregât nâŋgâwai.

21 Akto aregât hin makbe. Luâk âmbâle nogonmâ âmâ kotdâ nenŋe kotdâ nenŋe hain dâm nogonmai yâk hârokŋe himbim kepian bo ariwai. Himbimân Ewenaet denŋe lokom manmaiŋe âmâ ariwai. 22 Luâk dondâŋe sop humoân hin dâm makniŋbai, “Kotdâ ire nâŋgâ. Nenŋe gâŋgât kotgaet akmâ denge makmâ miawakmâ makyeŋgiyion. Akto gâŋgât kolân konmâ sinduk baniara bâleŋe watyeŋgienŋe luâk hepun yekmâ ariyi. Akto gâ gogonmâ kulem keiŋe keiŋe are ketuguyion.” 23 hain dâmbiâ âmâ nâŋe hin dâm makyeŋgiwian, “Nâ ye bo nâŋgâ yeŋgiân. Nâŋgâlân bunŋe bo dewatiyigât hepun nekmâ ariŋet. Ye amâ bâleŋe meme luâk.” hain dâwian.

Luâk lâuwâ emetyetŋe ketuguyiat aregât den.

24 Aregât den ginŋe ire maktere nâŋgâŋet. Luâk siâŋe denne ire nâŋgâm lokomapŋe âmâ dop hinare aktâp. Luâk nâŋgâ nâŋgâŋe olop yâkŋe emet are gimbâŋe kârikŋân ketugumbo kilep. 25 Emet kât kaknân mâŋgiep aregât tu tânâk humo gembo âmâ ugurup humo gam lokowerâmbo âmâ kârikŋe akmâ ŋâŋâk kilep. Dop hain. 26 Dâ luâk siâŋe denne ire nâŋgâm laune bo lokomapŋe âmâ dop hin are aktâp. Luâk nâŋgâ nâŋgâŋe bo siâŋe emet nupiânâk ketuguep dop hain are. 27 Ketugumbo kindo tu seru humo pando ugurup humoŋe togombo emet are gagai akmâ kom bâliep.” Yesuŋe hain dâm makyeŋgiep.

28-29 Yesuŋe Anutugât den keiŋânbak nâŋgâm makyeŋgiep.

Akto biwiyeŋân kalepgât denŋe nâŋgâmbiâ dâtŋe akto hin dâyi, “Mosegât den kepikmâ maknengi-mai are hârok ewangi yektâp.” hain dâm yâkgât nâŋgâmbiâ humo agep.

8

Luâk siâ diwi kârikŋe akmâ malep are Yesuŋe mem howaimbo âlepŋe agep.

1 Akto Yesuŋe den makmâ metem gimbâŋânba gembo luâk âmbâle biwirâŋe watbiâ olop ariyi. 2 Akto luâk siâ diwi kârikŋe akmâ malep arekŋe Yesu ekmâ enemŋân togom pâwutŋe ligim hin dâm magaŋep, “Humo, kârikŋege tatgiŋdâpgât makmenâ diwine bo akniŋâk mon?” dâep. 3 Hain dâmbo Yesuŋe hâkŋe mem howaim kinmâ hin dâep, “Âlepŋe, nâŋgâ giŋdângât diwige are pandak giŋâk.” dâmbo ainâk diwi bo agaŋdo hâkŋe âlepŋe agep. 4 Âlepŋe akto ainâk Yesuŋe magaŋmâ hin dâep, “Gâ iregât den pat luâk bo makyeŋgim âmâ yânâk arim sumbe kat kat luâk damun yâkgâlân konok ari. Arimenâ keige gekmâ nâŋgâmbo âmâ benŋe Moseŋe wan me wan iregât den kârikŋe kulemgoep are lokom Anutugât sumbe omben. Sumbe omenâ are ekmâ nâŋgâm heŋgemgowei.” dâm huŋgun aŋep.

Yesuŋe hoŋ bawa siâ mem heŋgemgoep.

5 Akto arewa arim kepia siâ kotŋe Kapanaum ain arim âgâmbo Roma yeŋgât tembe loko are yeŋgât humoyeŋe siâŋe yâkgâlân arim den hin dâm ulilaŋep, 6 “Humo, nâŋgât hoŋ bawane siâ kundat akmâ hâk hilâlâm bâleŋe umatŋe miawagaŋdo kei bâtŋe kâregembo yem tatâp.” dâmbo 7 dâep, “Âlepŋe, arim mem heŋgemgowerân.” dâep. Hain dâm magaŋdo 8 hin dâep, “Humo, nâ luâk âlepŋe bo mandân aregât nâŋgât emelan bo âgâwerât. Inâk kinmâ denâk makmenâ âmâ nâŋgât hoŋ bawane are âlepŋe agâk. 9 Akto nâ gai luâk kotdâ yâk yeŋgât den lokom manman akto nâ luâk humonande nâŋgâ niŋmâ damunyeŋeak dâm katnegep. Aregât nâŋe tembe lokolupne den makyeŋgire lokomai akto yâk yeŋgâlân siâgât, “Gâŋe siâ ari.” hain dâm magaŋdere âmâ âlepŋe arimap. Akto siâgât, “Gâ ga.” dâre âlepŋe gamap. Akto hoŋ bawane siâ ekmâ, “Âi ire me.” dâre âmâ âi are hainâk memap. Aregât gâ Humo inâk kinmâ denâk makmenâ âlepŋe agâk.” hain dâep. 10 Hain dâmbo Yesuŋe den are nâŋgâmbo dâtŋe akto purik dâm hamiŋân togom mali are hin dâm makyeŋgiep, “Den bunŋe maktere nâŋgâŋet. Israe kâmot ire yeŋgât hutyeŋân luâk siâŋe nâŋgât keine nâŋgâm heŋgemgoep hainare siâ bo ekman. Roma luâk irekŋe hârok ewangi yektâp. 11 Hâmbâi hân tuŋguŋângen biken biken ainba luâk biwirâŋe togom âmâ Abraham, Isaka, Yakopo yâk olop manmâ Anutugât kepian âgâm menduguakmâ ain sot keiŋe keiŋe nem heroŋe ak-bai. 12 Dâ emelâk Anutuŋe Yuda luâk damunyeŋe akminep are panyekto yâk âmâ kepia giŋŋângen hândâgân gem manmâ indem kamboŋmâ manbai.” 13 Hain dâm makyeŋgim purik dâm tembe loko humoyeŋe are ekmâ hin dâm magaŋep, “Gâŋe biwige nâŋgâlân katmâ hain nâŋgât aregât bunŋe miawakgiŋdâp. Gârâmâ bam ari.” hain dâmbo bam arimbo sop ainâk hoŋ bawaŋe are âlepŋe akto egep.

Yesuŋe makto Petorogât hewonŋe âlepŋe agep.

14 Akto arewa arim Petorogât emelan âgâmbo Petorogât hewonŋe kundat akmâ hâk kâlâp

akmâ yem tato egep. 15 Bam ekmâ bâtŋân mendo ainâk kundat are bo aganŋep. Bo aganŋdo agatmâ sot om waŋep. 16 Waŋdo nem tato emet dâgâwerâm akto âmâ sinduk baniara bâleŋande luâk âmbâle bikŋe kautyeŋân meyegi are meyekmâ yâkgâlân togoyi. Meyekmâ togombiâ Yesuŋe launande makmâ watyekto sinduk baniara bâleŋe arekŋe hepun yekmâ ariyi. Akto kundat agi arekâ hainâk lokoyekmâ togombiâ yekmâ mem heŋgem yeŋguep. 17 Hain agep aregât emelâk propete Yesaianе den siâ hin kulemgoep are bunŋe agep amâ hin, “Nen kundat umatŋe miawak nengimbo me wan me wan pâpkom nâŋgâm hilipkomaen aregât yâkŋe bâleŋe are mendo bo agep.” dâm kulemgoep den are bunŋe akto Yesuŋe kundatdâ dondâ heŋgem yeŋguep.

Luâk hin arekŋe âmâ Yesugâlân dewatiwai.

18 Yesuŋe hain akmâ tân yeŋgumbo ainâk luâk âmbâle biwirâŋe yâkgâlân togom ândeaŋmâ kinbiâ Yesuŋe are yekmâ, “Bâin, waŋga mem indâgen bam arine.” dâm aposololupŋe makyeŋgiep. Hain dâmbo waŋga mem bâtgum humo are hâtikom ariwerâm agi. 19 Ariwerâm akbiâ Mosegât den makmâ miawagi are yeŋgâlân gâtŋe siâŋe bam hin dâm maganŋep, “Apo, gâ iregen me aregen ariwerâm âmâ makniŋmenâ olop ariwaet.” dâep. 20 Hain dâmbo Yesuŋe hin dâm maganŋep, “Yo âmâ lâwin timopŋân yemap. Dâ lâut âmâ lâwin bât bâtŋân kelom tatmai. Dâ nâmâ luâk akmâ geân aregât nâŋgât emet âmâ bo tatniŋdâp.” dâep. 21 Akto luâklupŋe yeŋgâlân gâtŋe siâ arekŋe yâkgâlân togom hin dâm maganŋep, “Humo, nâŋgâ niŋmenâ arim ewene soŋ hangom âmâ bennе purik katmâ togore âmâ olowâk ariwaen.” dâep. 22 Hain dâmbo Yesuŋe hin dâm maganŋep, “Hain bo. Luâk âmbâle momoŋandeak momoŋelupyeŋe hangoyekŋet, Dâ gâmâ hinŋe nâ wat nekmenâ olowâk arine.” dâep.

Yesuŋe makto seru nâŋâgâep.

23 Hain dâm waŋgan âgâmbo aposololupŋe olop ariyi. 24 Arim manbiâ seru humo sân sânâk pando haru are bâliep. Akto haruŋe waŋga kâlegen gewerâm agep ain Yesu asiŋ yiep. 25 Akto aposololupŋande goaŋmâ hin dâm maganŋi, “Humo, haruŋe kawut nenekberâm aktâp aregât agatmâ tân nengu.” dâyi. 26 Hain dâmbiâ hin dâm makyeŋgiep, “Bo nâŋgâniŋmâ kepilânekmai. Ye wangât hamewaktâi?” dâm agatmâ seru pando haru bâliep are den makyetkimbo ainâk nâŋâgâyiat. 27 Nâŋâgâmbela ekbiâ dâtŋe akto hin dâyi, “Ae, yâkŋe seru akto haru makyetkimbo yâkgât den lokom nâŋgat aregât luâk ire gain hinare?” dâyi.

Yesuŋe sinduk baniara bâleŋe watyekto bau biwiŋân geyi.

28 Akto bâtgum are hâtikom indâŋân bam Gadara hânângen ariyi. Arim manbiâ luâk lâuwâ siâ sumângenba togom manbela yelegi. Yâk yetgât keiyetŋe hin. Sinduk baniara bâleŋande kaut yetŋân mendo metŋe akmâ luâk âmbâle hârok mem bâli yekte dâm manminiat. Akto dâwân togombela âmâ luâk âmbâle hârokŋe hamewakmâ ain bo arimini. Keiyetŋe hain. 29 Lâuwâ arekŋe togom Yesu penianŋmâ den hin dâm maganŋiat, “Gâ Anutugât nanŋe, gâ gain gain aknetkiwerâm togoât? Gâŋgât sop bo tâlâgumbo hâk hilâlâm netkiwerâm togoât me?” dâyiat. 30 Akto indâgen bau kâmot humo siâ tâmut nem mali. 31 Akto sinduk baniara bâleŋe arekŋe Yesu maganŋmâ hin dâyi, “Gâŋe wat nenekberâm âmâ

huŋgun nengimenâ bau biwiyeŋân gene." dâyi. 32 Hain dâmbiâ Yesuŋe, "Âlepŋe geŋet." dâep. Hain dâmbo luâk lâuwâ are hepun yelekmâ bau hârok biwiyeŋân geyi. Gembiâ bau arekŋe pârigim arim indâgen bâtgum siân sopanbiâ tuŋe lauyeŋân pikto moyi. 33 Mombiâ bau damunlupyeŋande arim kepia yeŋângen âgâm Yesuŋe sinduk baniara bâleŋe watyekto bau biwiyeŋân gembiâ moyi aregât den pat are kepia ambolupŋe makyeŋgiyi. 34 Makyeŋgimbiâ ainâk luâk âmbâle hârokŋe Yesu are ekne dâm kepiayeŋânba geyi. Gem kepia yeŋe hepunmâ ariâkgât wârakmâ maganji.

9

Yesuŋe luâk parâŋe siâ mem âlepŋe ketuguep.

1 Maganjbiâ Yesuŋe hepun yekmâ ariwerâm waŋgan âgâm bâtgum biken hâtikom arim ikiŋe kepia ain ariep. 2 Arim kindo luâk bikŋande galayeŋe siâ bâtŋe keiŋe mom kârikŋe akminep are temân katmâ yâkgâlân lokom togombiâ Yesuŋe are biwiyeŋe ekmâ nâŋgâm luâk kundatdâ are hin dâm maganjep, "Bâleŋe akmâ manmâ gaen aregât dosa puli giŋdân." dâep. 3 Hain dâmbo Mosegât den kârikŋe makmâ kepikmâ makmini are yeŋgâlân gâtŋe bikŋande biwiyeŋân hin nâŋgâyi, "Anutu ikiŋak âmâ dosayeŋe puli yeŋgimap ina luâk yânŋe irekŋe Anutu ewangiwerâm aktâp imâ bâliâp." hain dâm nâŋgâmbiâ bâliep. 4 Biwiyeŋânâk hain nâŋgâmbiâ Yesuŋe biwiyeŋe ekmâ nâŋgâm hin dâm makyeŋgiep, "Hanyeŋande wangât den bâleŋaet nâŋgâi? 5 Gain gain arekŋe owâiŋe luâk bâtŋe keiŋe mom kârikŋe akmap ire hin dâm maganjberân. Anutuŋe dosage hepunginjdâp hain dâm maganjberân me hin dâm maganjberân. Agatmâ temge are lokoakmâ ari? 6 Aregât maktere nâŋgâŋet. Nâ luâk akmâ geângât dosayeŋe hepun yeŋgiwerâmgât Anutuŋe makmâ niŋep aregât keiŋe ekmâ nâŋgâŋet." dâm makyeŋgiep. Luâk kundatdâ are hin dâm maganjep, "Agatmâ temge loko akmâ emetgângen bam ari." dâep. 7 Hain dâmbo agatmâ temŋe lokoakmâ emetŋângen bam ariep. 8 Arimbo luâk âmbâleŋe are ekmâ otneyeŋe arimbo hin dâyi, "Yesuŋe Anutugât kârikŋân kinmâ agak meme bo agakŋe aktâp." dâm Anutu kotŋe mem agatmâ kinmâ maŋganli.

Yesuŋe luâk kotŋe Mataio gawamangât puli meme are miep.

9 Akto Yesu ainba arim gawamangât puli meme luâk kotŋe Mataio puli emetŋân tato ekmâ hin dâm maganjep, "Nâŋgâlân dewatimenâ nâ olop mande." dâep. Hain dâmbo agato olop ariyiat.

10 Arim sot nemberâm âmâ hoŋ bawa olop emetŋân âgâmbiâ Romagât puli meme akto bâleŋe meme luâk biwirâŋe yâk yeŋgâlân arimbiâ Yesu akto luâklupŋe olowâk sot neyi. 11 Nem tatbiâ Parisaio luâk bikŋande yekmâ Yesugât hoŋ bawalupŋe hin dâm aiyeŋguyi, "Wangât eweyeŋande Romagât puli meme akto bâleŋe meme luâk olop tatmâ sot nendâp?" dâyi. 12 Hain dâm aiyeŋgumbiâ Yesuŋe den are nâŋgâm hin dâm makyeŋgiep, "Hin nâŋgâm heŋgemgowei. Âlepŋe mandâi yeŋgâlân are doktaŋe âi mene hain bo dâm arimai. Kundat aktâi are yeŋgâlân âi mene hain dâm arimai. 13 Ulikŋân Anutuŋe makto luâk siâŋe kulemgoep are hin, "Yeŋe dosayeŋaet akmâ âmâ soŋgo wan gâim om nâŋgâlân katmai aregât bo nâŋgâm egâliaŋman. Gala konok akmâ manŋetgât nâŋgâm egâliaŋman." den hain

tatâp aregât keiŋe yeŋe nâŋgâmbiâ huraguâkgât mendugum den âi mem magaŋgi goaŋgi akmâ manŋet. Aregât maktere nâŋgâŋet. Luâk bikŋande, “Nen luâk âlepŋe akmâ yân târârâgâk manmaen.” hain dâmai luâk hain are mem oloŋyekbe dâm bo geân. Bo kârikŋe. Nâmâ luâk bâleŋe meme oloŋ yekbiangât togoân.” dâep.

Yesu Anutugât pat sot hepunmâ maligât aikoyi.

14 Hain dâmbo Yohane tu puli keiŋe kalep are olop mali arekŋe Yesugâlân togom hin dâm aikoyi, “Nen Anutugâlân okot âlep agakgât akto Parisaio luâk nenŋe âmâ sot hepunmâ manmaen. Dâ luâklupge âmâ wangât sot sapa bo akmai?” dâyi. 15 Hain dâmbiâ hin dâep, “Aregât den ginŋe siâ makbe. Luâk kotdâŋe âmbâle siâ mendo âmâ kâmotlupŋe olop manmâ okot bâle akmâ sapa bo akmai. Hâmbâi bikŋande menekbiâ bo aktere sop ain nâŋgâm indem tatmâ sot sapa akmâ manbai. 16 Niŋande sâŋgum tâmbâŋân irakŋande katmâ parutbop? Bo. Irakŋande tâmbâŋe are oloŋdo dondâ torokbopgât hain bo akmaen. 17 Me niŋande waiŋ irakŋande hâpu tâmbâŋân kâimbo gewop? Bo. Waiŋ irakŋande hâpuŋe tâmbâŋe tâlim hogombo waiŋ akto hâpu bâliwopgât hain bo akmaen. Waiŋ irakŋande hâpu irakŋân gembo âlepŋe akmap.” dâep.

Yesuŋe makto Yairo baratŋe momoŋânba agalep.

18 Yesuŋe den hain dâm makyeŋgim kindo luâk damun siâŋe togom kâŋgom hânân gem âmâ hin dâm ulilaŋep, “Baratne hinŋe mondâp aregât nâ olop arim momoŋânba goaŋmenâ agalâk.” dâep. 19 Hain dâmbo Yesuŋe agatmâ arimbo luâklupŋe olop ariyi. 20 Arim âmbâle siâ hutyeŋân kilep aregât keiŋe hin. Âmbâi are dewutâyeŋe gam yeŋgumap dop hain bo geminep. Sop kâlep gembo mando hombaŋ bât bip bip hârok keiân lâuwâ bo agep. 21 Yâkŋe Yesugât hamiŋân arim hin nâŋgâep, “Nâ sâŋgumŋeâk howaim âlepŋe akberân.” nâŋgâep. 22 Hain nâŋgâm yoŋâk watmâ sâŋgum kâlep are mem howaimbo Yesuŋe purik dâm ekmâ hin dâep, “Woe, meŋ, gâŋe biwige nâŋgâlân katâtgât Anutuŋe nâŋgâ giŋdo kundat are uŋak bo akgiŋdâp.” dâmbo ainâk âmbâle are âlepŋe agep. 23 Akto Yesuŋe arim luâk damun yâkgât emetŋân âgâm âmâ uruwaku waitbiâ nâŋgâep. Uruwaku waitmâ den magaŋgi goaŋgi akbiâ ekmâ nâŋgâm hin dâm makyeŋgiep, 24 “Âmbâi sisik ire bo mondâp. Yân asiŋ yendâp aregât gem ariŋet.” dâep. Hain dâmbo nâŋgâm giriŋaŋi. 25 Giriŋaŋbiâ den makyeŋgimbo gem sopali. Gem arimbiâ âmâ baratŋe yiep ain bam bâtŋân mem agato âlepŋe akmâ agatmâ kilep. 26 Akto kulem miep aregât den pat magaŋgi goaŋgi akbiâ kepiaŋe kepiaŋe arimbo hân humo are ambolupŋande nâŋgâyi.

Yesuŋe luâk lâuwâ dewunyetŋe bokbokŋe heŋgemyetkuep.

27 Akto Yesuŋe kepia are hepunmâ arimbo luâk lâuwâ dewunyetŋe bokbokŋe arekŋe hamiŋân arim den hin dâm magaŋiat, “Woe Dawidigât kâmolân gâtŋe gâ den makginŋdetŋe netgât okot nâŋgâ netki.” dâyiat. 28 Hain dâm watmâ arimbela emetŋân âgâmbo watmâ âgâm enemŋân kinbela aiyetkum hin dâep, “Biwiyetŋande gain gain nâŋgat? Maktere âlepŋe dewunyetŋe hulaŋ akberâp me bo?” dâmbo dâyiat, “Humo, âo, kârikŋege tat giŋdâpgât nâŋgâginŋdet.” dâyiat. 29 Hain dâmbela dewunyetŋe mem howaim hin dâep, “Han biwiyetŋe nâŋgâlân katat aregât dopŋân

bunŋe miawak yetkiâk.” dâep. 30 Hain dâmbo dewunyetŋe hulaŋ akto emet egiat. Akto Yesuŋe hin dâm makmâ hâre yetkiep, “Yet bât kulem iregât den pat luâk siâ me siâ bo makyeŋgiwiandat.” dâep. 31 Hain dâm makyetkimbo hepunmâ arim den koaŋmâ aregât den pat are makyeŋgimbela sambelem arimbo luâk âmbâle biwirâŋe nâŋgâyi.

Yesuŋe luâk kopa siâgât sinduk baniara bâleŋe walaŋep.

32 Akto arimbiâ ainâk luâk siâ Yesugâlân kewugum togoyi aregât keiŋe hin. Are sinduk baniara bâleŋande mâŋgimbo kopa akmâ den bo makmâ yân manmâ gaep. 33 Akto luâk are kewugum togombiâ sinduk baniara bâleŋe are wato hepunmâ arimbo nâŋgâ nâŋgâŋe miawakto den agep. Hain akto aregât kâmot humo ain kili arekŋe hin dâyi, “Israe nengât hutnennân kulem hinare ulikŋân siâ miawakto bo ekmâ malion.” hain dâm ekmâ nâŋgâm bâtyeŋe dâtyeŋân igim kili. 34 Dâ Parisaio yâkŋe âmâ Yesugât nâŋgâm bâliaŋmâ hin dâyi, “Sinduk baniara bâleŋe are yeŋgât humoyeŋande memeŋe aganŋdo aregât sinduk baniara bâleŋe are watyekmap.” hain dâyi.

Yesuŋe luâk âmbâle damunlupyeŋe bo mali are yekmâ okotŋe nâŋgâ yeŋgiep.

35 Akto Yesuŋe kepianŋe are hepunmâ arim den emetŋe ârândâŋ âgâm Anutuŋe damunyeŋe akberâm agep aregât pat âlep den makyeŋgim malep. Manmâ kundat keiŋe keiŋe agi are mem heŋgem yeŋguep. Hain akmâ malep. 36 Akto lama damunlupyeŋe siâ bo manmai dop hainâk akmâ luâk âmbâle arekŋe biwi gulip akmâ wâtyeŋe gembo mali Yesuŋe are yekmâ okot nâŋgâ yeŋgiep. 37 Okot nâŋgâ yeŋgim aregât luâklupŋe den ginŋe siâ hin dâm makyeŋgiep, “Kalamân sot bunŋe dondâ tatâp aregât âi luâk amon siâ manmai yâkgât âi kalam are mem metewaigât dop bo tatâp 38 aregât kalamgât Amboŋe Humo are ulilaŋbiâ âmâ âi luâk siâkâ huŋgunyeŋgiâk.” dâm makyeŋgiep.

10

Yesugât hoŋ bawalupŋe yâk yeŋgât kotyeŋe.

1 Akto Yesuŋe luâklupŋe keiân lâuwâ yeŋgonmâ meyekto togoyi are hin dâm makyeŋgiep, “Yeŋe sinduk baniara bâleŋe are luâk âmbâle mâŋgiyekbiâ bâliyi are watyekŋet. Akto kundat keiŋe keiŋe aktâi are mem heŋgem yeŋguŋet.” dâep. Hain dâm aregât memeŋe akyeŋgiep. 2 Akto Aposololupŋe yâk yeŋgât kotyeŋe hin. Luâk siâ kotŋe Simoŋ kotŋe siâ Petoro akto eminŋe Anderea. Akto Yebedaiogât nanlogâtŋe kotyetŋe Yakopo akto Yohane. 3 Akto siâ Pilipo, siâ Batolomaio, siâ Toma. Akto siâ kotŋe Mataio gawamangât puli meme luâk manminep akto Yakopo amâ Alipaiogât nanŋe are, akto Tadaio 4 akto Simoŋ siâ Roma damunlupyeŋe yeŋgât hâkâŋ agi are yeŋgâlân gâtŋe. Akto siâ âmâ Yudasi Karioto kepian gâtŋe yâkŋe halop hogom luâk oloŋ yekto Yesu meyi are.

5 Akto Yesuŋe aposololupŋe are hin dâm huŋgunyeŋgiep, “Yeŋe âmâ Yuda luâk âmbâle bo yâk yeŋgâlân me Samaria gâtŋe kepia siâ me siâ yâk yeŋgâlân bo ariwei. 6 Dâ Lama are damunyeŋe bo manmâ ari hilip agumai dop hainâk Israe luâk âmbâle yâkŋe hilip agune dâm aktâigât yâk yeŋgâlânâk tâŋ tâŋâk ariwei. 7 Israe yâk yeŋgâlân areâk arim hin dâm makyeŋgiwei, “Anutu himbimân manmapŋe

damunnenŋe akberâm aktâp.” 8 Hain dâm amâ kundat aktâi yâk mem heŋgem yeŋguwei. Akto luâk âmbâle momoŋe areyeŋgât dâmbiâ momoŋânba agatbai. Akto hâk bâle aktâi are mem heŋgem yeŋguwei. Akto sinduk baniaraŋe meyegi are watyekbiâ ariwei. Nâmâ yân kârikŋe yeŋgim huŋgunyeŋgiân aregât ye gai hainâk wan me wan yân yeŋgiwei. 9 Akto hin akmâ ariwai. Tâwât dewunŋe âmâ bo mem ariwei. 10 Akto ito siâ siâyeŋe bo lugum goliakmâ ito bâlâk ariwei. Akto hâk pekeŋe konogâk lugu akmâ ariwei. Akto kei pekeŋe hainâk konogâk katmâ ariwei. Akto huwan hepunbiâ talâk. Yân arimbiâ âmâ kepia ambolupŋande yekmâ luâk âirâ dâm tânyeŋgumbiâ ârândâŋ akbiap. 11 Akto huŋgun yeŋgire arim ulik gulik kepia ambolupŋe yeŋgât keiyeŋaet makmâ aikowei. Akto siâgât nâŋgâmbiâ ârândâŋ akto yâkgât emetŋân âgâm ainâk tatmâ manbei. 12 Emetŋân âgâm Anutuŋe damunyeŋe agâkgât makmâ heroŋe akyeŋgiwai. 13 Heroŋe akyeŋgimbiâ emet amboŋande ye gala akyeŋgim denyeŋe nâŋgâmbiâ ârândâŋ akto aregât bunŋe miawakyeŋgiwiap. Gârâmâ denyeŋe nâŋgâm hâkâŋ akmâ gala bo akyeŋgimbiâ âmâ hamiyeŋgimbiâ aregât bunŋe bo miawak yeŋgiwiap. 14 Akto yeŋe kepia siân arim makyeŋgimbiâ hâkâŋ akbiâ aregât kepia are hepunmâ Anutuŋe hâuŋe yeŋgiwiap aregât dop akmâ keiyeŋân hamaŋ siâ tatbiap are paŋ paŋgom tâlim pulimbiâ gewiap. 15 Aregât maktere nâŋgâŋet. Sop humoân Anutuŋe Sodom akto Gomora kepia ambolupŋande bâleŋe agi aregât hâuŋe yeŋgimbo meyi. Gârâmâ ye kepia yeŋân arimbiâ gala bo akyeŋgiwai âmâ dosa yeŋaet hâuŋe umatŋe membai.

Biwiyeŋande Anutugât nâŋgâm manbaiŋe Anutugât pat akbai.

16 Lama pâlâmŋe are pugaiya yeŋgât hutyeŋân arimbiâ hilip yeŋgune dâm kinmai dop hain are akmâ huŋgun yeŋgire luâk bâleŋe hutyeŋân ari manmâ aregât bo hamep akbei. Akto soŋgo kotŋe hewam are nâŋgâ nâŋgâŋe olop manmâ damun agaŋgimap dop hainâk ye biwi golâk manbei. Akto lâut kotŋe kembâ arekŋe bo kârâ nenekmap kopakom tatmap dop hainâk yeŋe arim yeukŋân manmâ bo mem bâli yekbai. 17 Ye luâk bikŋe yeŋgât nâŋgâmâk manbei. Yâkŋe yâk yeŋgât den emetŋân katyekmâ luâk kembulupyeŋe yâk yeŋgât dewunyeŋân bugâŋe yeŋguwai. 18 Akto areâk bo. Ye nâŋgât akmâ mandâigât kiap me luâk kembu yâk yeŋgâlân meyekmâ arimbiâ den âi membai. Aregât ye yâk yeŋgât meteyeŋân akto Anutu bonâŋgaŋmai yâk yeŋgât meteyeŋân kârikŋeâk kinmâ den bunŋe makmâ hulaŋbei. 19 Den âiân katyekbiâ âmâ den gain gain hinare maktenŋe ârândâŋ akbiap aregât nâŋgâm han lâuwâ bo akmâ hanoko bo akbei. Anutuŋe biwiyeŋân Heakŋe kato yâkŋe makmâ miawakyeŋgimbo areâk makbei. 20 Sop ain âmâ den makbai are Eweyeŋaet Heakŋande biwiyeŋân den kato nâŋgât keine makyeŋgiwai. Are âmâ yeŋeâk bo makbai. Amâ Heakŋande makmâ miawakyeŋgiwiap. 21 Akto sop ain teulupyeŋande emilupyeŋe moŋet dâm oloŋ yekmâ togo kiap magaŋbiâ yeŋgumbo mombai. Akto ewelupyeŋande nanlupyeŋe yeŋgum gasa akyeŋgim kewugu yekmâ humomolupyeŋaelân arimbiâ âmâ yeŋgumbiâ mombai. Akto nanaŋ lepatlupyeŋande ewe memelupyeŋe gasa akyeŋgim kiapgâlân arimbiâ tembe lokolupyeŋande togom meyekmâ arim yeŋguwai.

22 Akto ye kot patnaet akmâ luâk hârok yâkŋe yeŋgât nâŋgâmbiâ bâliwiap. Aregât yeŋgâlân gâtŋe siâ me siâŋe nâŋgât akmâ bo hâkâŋ akbiap âmâ sop humoân himbim kepia membiap. 23 Akto ye meyekmâ den âi mem bugâŋe yeŋgune dâm akbiâ ain hepun yekmâ kepia siân arim manbei. Aregât siâ hin maktere nâŋgâŋet. Yeŋe âmâ Israe kepia ârândâŋ tatmâ ariâp ain bo purik katmâ arim âiyeŋe ketugum metembiâ âmâ nâ luâk akmâ geân aregât sopŋe ewumâk akbiap. 24 Nananŋe humoyeŋe ewangiwaigât dop bo tatâp. Akto hainâk luâk humomolupyeŋe akto hoŋ bawalupyeŋe yâk dop konogâk membai. 25 Akto nâŋe âmâ yeŋgât kautŋe mandân. Akto yeŋe âmâ nâŋgât den lokom hoŋ akniŋmâ mandâi. Akto luâk bâleŋe arekŋe âmâ hin dâm nogondâi, “Sinduk baniara bâleŋe yâk yeŋgât amboyeŋe kotŋe Besebulu.” dâm nogondâi hainâk hâmbâi ye hoŋ bawalupne manmâ denne lokom manbiâ âmâ makmâ mem ge katyekmâ mem bâliyekbai.

26 Aregât yâk yeŋgât bo hamewakbei. Amâ wan me wan siâ yoŋâk kinmâ akmai are hainâk bo yembiap. Are hâmbâi miawakto ekbai. Akto wan me wan siâ akmâ heambukmai are hainâk bo yembiap. Are hainâk hâmbâi tek teknân miawakto ekbaen. 27 Aregât âmâ nâŋe ye olop yoŋâk yoŋâk tatmâ den makyeŋgim mandân ire luâk âmbâle hârokŋe nâŋgâŋetgât makyeŋgiwei. Akto nâŋe den hilop halowân makyeŋgim mandân ire hâmbâi kâmot humoân kinmâ makyeŋgiwei. 28 Akto luâk bâleŋande yeŋgât wâtyeŋe bo akyeŋgiâkgât dâm bugâŋe yeŋguwai. Gârâmâ yeŋgât otne biwiyeŋe hilipkowaigât dopŋe bo tatyeŋgiâp are yeŋgât bo hamewakbei amâ Anutu yâk konokŋe ye yeŋgum aregât kakŋân otne biwiyeŋe hilipkowiapgât kârikŋe talaŋdâp yâkgât konok hamewakbei. 29 Lâut sâmbâlilik are gagap amâ bunŋe bo. Are amâ tâwât dewunŋande puligowaengât dopŋe bo tatâp. Hain gârâmâ sâmbâlilik siâ mombiap momo aregât himbimân Eweyeŋande bo ewum pâpkowiap. 30 Yâkŋe dumutyeŋe aregât yalaŋe nâŋgâm metemap. Aregât ye manbiâ bo nelâm yeŋgiwiap. 31 Dâ ye âmâ sâmbâlilik bo. Ye luâk, aregât Anutuŋe damunyeŋe akmap. Akto yâkŋe keiyeŋe hârok nâŋgâmap. Aregât luâk yeŋgât bo hamewakbei. 32 Akto yeŋgâlân gâtŋe siâŋe luâk âmbâle yeŋgât bo hamewakmâ yâk yeŋgât dewunyeŋân kinmâ, “Nâ biwine Yesugâlân katere kinbiap.” dâm makyeŋgiwiap âmâ nâŋe hainâk hâmbâi himbimân Ewenaet dewunŋân kinmâ, “Luâk ire âmâ nâŋgât kâmolân gâtŋe.” dâre Anutuŋe luâk hainare manman âlepŋân katbiap. 33 Aregât luâk aŋgâŋe âmâ luâk âmbâle yeŋgât hamewakmâ dewunyeŋân kinmâ, “Nâ Yesu are bo nâŋgaŋman.” dâwiap âmâ nâkai hainâk Ewenaet dewunŋân kinmâ, “Bo nâŋgâ giŋdân.” dâwian.

34 Akto yeŋe nâŋgâ yâkgât hin bo dâwei, “Yesu âmâ nen gala konok manbaengât giep.” hain bo dâwei. Aregât maktere nâŋgâŋet. Nâŋe miawakmâ geân aregât bugâ miawakbiap. 35 Nâŋe geân aregât eweŋe nanŋe potalakmâ gasa agaŋgiwiandat. Akto memeŋe baratŋe potalakmâ gasa agaŋgiwiandat. Akto erânŋe erânŋe potalakmâ ikiŋeâk ikiŋeâk gasa agaŋgim manbiandat. 36 Me yeŋgât ginbailupyeŋande gasa agaŋgiwai. 37 Akto siâ ewe meme han kalem humo akyetkim nâ bâlensiâ akniŋbiap âmâ yâk nâŋgât pat bo akbiap. Akto siâ nanŋe baratŋe han kalem humo akyeŋgim

nâ bâlensiâ akninjbiap âmâ yâk hain âgâk nâŋgât pat bo akmâ manbiap. 38 Akto luâk siâŋe gasalupnande mem hilip nuguwai dâm aregât hamep akmâ ikiŋe hâkŋaet hanokoak akmâ manbiap âmâ nâŋgât pat bo akbiap. 39 Me luâk siâŋe manmanŋe are ikiŋaelâk mem hanokoak akmâ manbiap arekŋe hâmbâi hilip aguwiap. Dâ luâk siâŋe nâŋgât akmâ nâŋgâ niŋmâ manmanŋaet bo hanokoak akmâ manmâ denne lokom manmâ manbiap arekŋe âmâ manman kârikŋân manmâ âgâwiap.

40 Ye huŋgun yeŋgire arimbiâ gala konok akyeŋgimai yâkŋe nâ gala konok akninjmai aregât dop aktâp hainâk nâ gala konok akninjmai yâkŋe âmâ Ewenande huŋgun niŋep yâk gala konok aganjmai aregât dopŋe aktâp. 41 Akto Anutugât propete siâ mandâp aregât luâk siâŋe nâŋgâm gala konok aganjdo ain gâtŋande hâmbâi Anutuŋe ikiŋe propetegât hâuŋe wanjbiap. Akto luâk siâ agak meme âlepŋe mem manmap aregât luâk siâŋe yâkgât keiŋe ekmâ nâŋgâm heŋgemgoep aregât gala konok aganjmap yâk Anutuŋe luâk âlepŋe yâkgât hâuŋe wanjbiap. 42 Me luâk âmbâle siâŋe biwiyeŋe nâŋgât katbai yâk yeŋgâlân gâtŋe gegeŋe are luâk siâŋe ekmâ nâŋgâm âmâ tu hâgâm wanjbiap yâkŋe aregât hâuŋe âlepŋe hâmbâi membiap." dâep. Yesuŋe den hain dâm aposololupŋe makyeŋgiep.

11

Yesuŋe Yohanegât magep.

1 Yesuŋe hoŋ bawalupŋe keiân lâuwâ are hain dâm makyeŋgiep. Hain makyeŋgim metem kepia are hepunmâ kepiaŋe kepiaŋe arim Anutugât den akto ikiŋe keiŋe are makmâ miawakmâ makyeŋgim malep.

2 Sop ain âmâ Yohane are kala busi kâlegen katbiâ talep. Kala busi kâlegen katbiâ tatmâ Kristoŋe kulem keiŋe keiŋe mem malep aregât pat nâŋgâep. Nâŋgâm tatmâ galalogâtŋe lâuwâ huŋgun yetkimbo arim 3 hin dâm aikoyiat, "Damun netŋe Yohane are ulikŋân yâk togom damun nenŋe akbiapgât dâyi are gâ me niŋaet lâmgom manbaen? dâm maknetkimbo gutet." dâyiat. 4 Hain dâmbela Yesuŋe hin dâm makyetkiep, "Yet arim âmâ wan me wan ekmâ nâŋgat iregât den pat are Yohane hin dâm maganjbiandat. 5 Dewunyeŋe bok bokŋe yâk yeŋgât makto dewunyeŋe hulaŋ akto emet ektâi. Akto luâk kei bâtyeŋe bâli bâliŋe yâk yeŋgât makto âlepŋe akmâ bam gutâi. Akto diwi kârikŋe akmâ manmai yâk yeŋgât makto pandak yeŋgiâp akto ondopyeŋe bok bokŋe yâk yeŋgât makto ondopyeŋe kepik akto den nâŋgâi akto makto momoŋânba agatmâ golâk mandâi. Akto umburuk mamburuk mandâiŋe den pat âlepŋe makyeŋgimbo nâŋgâi. 6 Akto luâk siâŋe hâkâŋne bo akbiap âmâ yâkgât nâŋgâre âlepŋe aktâp." hain dâm huŋgun yetkimbo purik katmâ ariyiat.

7 Huŋgun yetkimbo purik katmâ arimbela Yesuŋe Yohanegât hin dâm luâk âmbâle kili are makyeŋgiep, "Ye Yohane hân kamitŋângen malep yâk wan ekne dâm yâkgâlân ariyi? Seruŋe dakerâ waito bam gutmap are ekne dâm yâkgâlân ariyi me? 8 Me luâk siâŋe hâk peke kulem melem are mem luguagep. Luâk hainare ekne dâm yâkgâlân ariyi me? Luâk hain arekŋe hâk pekeŋe kulem melem luguakmâ heŋgemgom luâk kotdâ yeŋgât emelan tatmâ manmai. 9 Ye wan ekne dâm hân kamitŋângen ariyi? Amâ propete siâ ekberâm ariyi mon? Ye Yohane Anutugât den makmâ miawagep are ekne

dâm ariyi aregât Yohane egi arekŋe âmâ luâkŋe luâkŋe Anutugât den makmâ miawakmâ manmâ gayi yâk yeŋgât dop bo. Yâk amâ siâ. Yâkŋe âmâ propete hârok ewangi yekmâ kautŋe mandâp. 10 Yâkgât âmâ ulikŋân Anutuŋe den hin dâep are tatâp, “Nune hoŋ bawane huŋgun aŋdere laune lokom gâŋgât ulikŋân akgiŋmâ dâp heŋgemgo giŋbiap.” den are amâ bunŋe akto Yohane miawagep. 11 Akto Yohane yâkgât den siâ maktere nâŋgâŋet. Luâk yânŋande âmâ Yohane bo ewangimap. Dâ Anutu himbimân manmapŋe damunyeŋe akto yeŋgâlân gâtŋe hârokŋe âmâ Yohane ewangimai. 12 Akto Yohaneŋe âi keiŋe katmâ den makyeŋgim malep sop arewa luâk âmbâle biwirâŋe Anutuŋe damunnenŋe akberâm aktâp aregât den pat âlepŋe nâŋgâm biwiyeŋe heroŋe maroŋe akto aregât bunŋe mene dâm aktâi. Akto luâk âmbâle kârikŋe akmai yâkŋe himbimgât pat akbai. 13 Propete luâk akto Mosegât den kârikŋe yâk hârokŋe Anutugât keiŋe kulemgom manmâ gayi. Akto Yohaneŋe aregât den bâiŋe makmâ miawagep. 14 Propete luâk siâ kotŋe Elia are malep luâk hainare hutnenŋân miawakbiap, den are nâŋgâmbiâ ârândâŋ agâkgât tatyeŋgiâp mon? 15 Ire nâŋgâm biwiyeŋe kepigâkgât den ire mem biwiyeŋân katmâ nâŋgâmâk manbei.

16 Hinŋe mandâi yeŋgât den gain gain maktere ârândâŋ akberâp? Dop hinare. Nanaŋ lepat hain are kâmot lâuwâ kepia sombeimân tatbai. Tatmâ kâmot siâŋe kâmot siâ are hin dâm makyeŋgiwai, 17 “Nenŋe han nenŋeâk kep konden hain koŋet dâen. Hain dâm makyeŋgienŋe ye bo kondâi. Umbi mem indiengât yekâ han mem indeŋet dâen. Hain dâm makyeŋgienŋe yekâ hainâk bo indeâi.” dâwai. Akto hainâk nâŋe bo indem okot bâle akmâ sot bâlâk manman aregât nâŋgât hainâk hâkâŋ aktâi. Akto aregât maktere nâŋgâŋet. 18 Yohaneŋe sot waiŋ tu bo nem âmâ yân manmâ gambo aregât ye hin dâyi, “Âi luâk ire âmâ sinduk baniara bâleŋande kautŋe mem gulip ketuguâp.” dâyi. 19 Akto nâ luâk akmâ gem sot soŋgo nendere hin dâm magaŋgi niŋmai, “Luâk irekŋe sot humo nem mandâp amâ Roma yeŋgât pat akmâ puli meme akto luâk bâleŋe yâk yeŋgât gala.” dâm magaŋgi goaŋgi akmai. Gârâmâ Anutugât nâŋgâ nâŋgâŋe nâŋgâm watmâ manbai âmâ siâ me siâ bunŋeâk akto keiŋe yâk yeŋgâlân bunŋe miawakbiap.” dâep.

Yesuŋe kepiaŋe kepiaŋe hârok makmâ sârek yeŋguep.

20 Akto emelâk Yesuŋe kepiaŋe kepiaŋe manmâ kulem keiŋe keiŋe mendo ekmâ kinmâ agak memeyeŋe bâleŋe yeŋe bo makmâ miawakmâ han purikali aregât nâŋgâm bâli yeŋgim sârek yeŋguep. 21 “Bâe, Korasiŋ kepia ambolupŋe, bâe, Besaida kepia ambolupŋe yeŋgâlân kulem hamepŋe olowâk mem manmâ gan hainare Tiro akto Sidoŋ kepian ketugure dâine yâk emelâk agak memeyeŋe bâleŋe hepunmâ kâŋgom kinmâ okot bâle nâŋgâ aŋgim kinmâ Anutugât den nâŋgâwâi. 22 Dâ ye âmâ hain bo agi aregât hâmbâi sop humoân Tiro akto Sidoŋ kepia ambolupŋande aregât umatŋe membai. Hain gârâmâ ye âmâ agak memeyeŋe bâleŋe bo hepuli aregât hâuŋe umatŋe bâleŋe membai. 23 Akto Kapanaum kepia ambolupŋe ye âmâ Anutuŋe meyekto himbimân âgâwai mon? Hain bo. Anutuŋe âmâ ye hepun yekto hememân gewai. Yeŋgâlân kulem keiŋe keiŋe ketuguân are Sodom kepian

ketugure dâine kepia aregât ambolupŋe hanyeŋe purik katbiâ Anutuŋe bo yeŋguwop. 24 Aregât hin makyeŋgiwe. Sop umbuŋân Sodom kepia ambolupŋande bâleŋe agi aregât umatŋe meyi. Dâ ye âmâ sop humoân umatŋe bâleŋe membai." dâep.

Yesuŋe biwi sânduk ketugu nenekto wâtnenŋe kârikŋe akmap.

25 Sop ain Yesuŋe Eweŋe maŋganmâ hin dâep, "Apo, hân himbim amboŋe gâŋgât okot âlep akgindân. Ewene gâ luâk biknande gâŋgât keige nâŋgâne dâm nâŋgâ nâŋgâ emetŋân âgâyi yâk yeŋgât wan me wan ire nâŋgâwâi dâm dâp tigi yeŋgimat. Are nâŋgâre ârândâŋ aktâp. Dâ nanaŋ hinare yânŋande âmâ aregât nâŋgâŋet dâm hekat yeŋgimenâ nâŋgâmai aregât gâ mepaige mendân. 26 Apo gâ hain miawakmâ ariâkgât nâŋgâmenâ âlepŋe agep." dâm magaŋep. 27 Akto den siâ hin dâm makyeŋgiep, "Ewene yâkŋe nâ memeŋe akniŋdo aregât kotŋe siâ siâ akbiangât dopŋe aktâp. Akto Ewenaet keiŋe nâŋgângât luâk âmbâle potat yekmâ biken biken makyeŋgire arekŋe âmâ hainâk keiŋe nâŋgâwai. 28-30 Akto nâŋe nunak yeuknân manmâ damunyeŋe akberâm aktângât ye hâk hilâlâm kaknân manmai me umatŋe miawak yeŋgimbo wâtyeŋe sândugewerâm aktâp ye hârok nâŋgâlân togombiâ âmâ nâŋe welam yeukŋe âlepŋe are mem katyeŋgire âmâ nâŋgât keine nâŋgâm heŋgemgombiâ mem hâk sânduk ketugu yektere wâtyeŋe kârikŋe akbiap. Akto biwiyeŋe sândugembo sân sân bo membai." hain dâm makyeŋgiep.

12

Âi bo meme sopŋaet den.

1 Âi bo meme sopŋe Sarere ain Yesu akto hoŋ bawalupŋe âi kalam kâlegenba bam ariyi. Arim hoŋ bawalupŋe mopyeŋe agumbo sot mem hâkŋe gagaim neyi. 2 Akto Parisaio luâkŋe yekmâ Yesu hin magaŋi, "Hoŋ bawalupgande âi meme sopŋe bo ain ina sot hâkŋe gagaim nendâi are yektenŋe ârândâŋ bo aktâp." dâyi. 3 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Ye Dawidiŋe agep aregât den pat oyaŋmai are bo oyaŋmâ nâŋgâmai mon? Yâk akto tembe lokolupŋe mop humo miawak yeŋgimbo mali. 4 Hain akmâ Anutugât sumbe kat kat emetŋân âgâyi. Âgâm âmâ Anutugât sumbe dâm sot kâmbokŋe dâtâŋe are om kali are neyi. Are âmâ sumbe kat kat luâkŋeak ne. 5 Moseŋe den kulemgoep are oyaŋmai dâ amâ bo nâŋgâmai. Sumbe kat katgât âi luâkŋe âi mem Sarere âi bo meme sopŋân sumbegât âi memai amâ dosa bo akmai. 6 Nâŋe âmâ sumbe kat kat emetŋe are ewangiân. 7 Akto ye den ire Anutuŋe makto kulemgoep, "Sumbe ogogât âmâ hâkâŋ aktân. Dâ okot âlep agakgât âmâ egâliaŋdân." den are nâŋgâmai dâine agak memeyeŋe bâleŋe bo akmai yâk yeŋân den âiân umatŋe bo katyekbâi. 8 Nâ luâk akmâ geân âmâ âi bo meme sopŋe Sarere aregât damunŋe akman." dâep.

Yesuŋe luâk siâ mem âlepŋe ketuguep.

9 Akto Yesuŋe arewa arim yâk yeŋgât den emetŋân âgâep. 10 Âgâm ain luâk bâtŋe bâleŋe siâ tato egep. Akto Parisaio luâk arekŋe, "Gain gain akmâ Yesu denân katbaen." dâm aregât hin dâm magaŋi, "Sarere âi bo meme sopŋân âlepŋe luâk kundatdâ heŋgem yeŋguwerât me bo?" dâyi. 11 Dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Hut yeŋân gâtŋe siâŋe lama siâ kinaŋbiap. Akto

lama arekŋe Sarere âi bo meme sopŋân lâmân gewiap. Akto luâk arekŋe lâmânba bo hikom oloŋbiap me? 12 Hanâk hikom oloŋbiap akto luâkŋe âmâ lama ewangimap. Aregât nen âlepŋe âi bo meme sopŋe Sarere ain luâk heŋgem yeŋguenŋe ârândâŋ akmap." dâep. 13 Hain dâm kinmâ luâk bâtŋe bâleŋe are hin dâm magaŋep, "Bâtge panmenâ agalâk." dâmbo bâtŋe pando âlepŋe akmâ bâtŋe biken aregât dopŋe agep. 14 Akto Parisaio luâkŋe agatmâ arim mendugum Yesu kombiâ mombiapgât magaŋgi goaŋgi agi.

Yesu miawakbiapgât magi a kârigiep.

15 Hain akbiâ Yesuŋe den are nâŋgâm kepia are hepunmâ agatmâ ariep. Akto luâk âmbâle dondâŋe olop arimbiâ luâk kundatdâ dondâ heŋgem yeŋguep. 16 Hain akmâ aregât den pat bo makyeŋgiwei dâm den kârikŋe makyeŋgiep. 17 Makyeŋgiepgât Anutuŋe ikiŋe hoŋ bawagât den siâ Yesaia magaŋdo hin kulemgoep,

18 "Hâmbâi nâŋgât hoŋ bawane nâŋe emelâk makmâ hâreaŋân.
Nâ yâkgât ukenŋe humo nâŋgân akto yâkgât okot
âlep nâŋgân. Akto nâŋe
nune Heakne are yâkgâlân
katbian akto yâkŋe agak
meme âlepŋe aregât den pat
are hânŋe hânŋe manmai
are makyeŋgiwiap. 19 Akto
yâkŋe kuk heŋgân denŋe
bo makbiap. Akto dâp
humo watmâ bo kamboŋdo
nâŋgâwai. 20 Akto hâlâm
pelâkŋe kokoŋe are bo hârem
kâlâwân panbiap. Akto kâlâp
ululunŋe are bo limbâpkombo
bokbiap. Nâŋgât hoŋ bawa
hain akmâ âi humo mem
ârândâŋ den mem hulaŋ golaŋ
mâŋgimbo nâŋgâmbiâ âlepŋe
miawakbiap. 21 Akto hânŋe
hânŋe manmai arekŋe yâkgât
kotŋe nâŋgâmbiâ humo akto
biwiyeŋe sândugembo yâkgât
lâmgom tatmâ mâruŋe akmâ
konmâ manbai." Yesaiaŋe
hain kulemgoep.

Yesuŋe sinduk baniara siâ walaŋep.

22 Akto sop ain luâk siâ yâkgâlân kewugum togoyi. Akto luâk are âmâ sinduk baniara bâleŋande kautŋân miep. Dewunŋe akto lauŋe hârok gisap aguep. Akto Yesuŋe luâk are mem âlepŋe ketugumbo denŋe bo arekŋe den hogom emet ekmâ agep. 23 Akto luâk âmbâle kâmot humo arekŋe ekmâ otneyeŋe arimbo hin dâm magaŋgi goaŋgi agi, "Luâk ire Dawidigât hakuŋe me aŋgâ?" dâm han lâuwâ agi. 24 Akto Parisaio luâkŋe den are nâŋgâm hin dâyi, "Yâkgât keiŋe hingât akmâ kinmâ sinduk baniara bâleŋe watyekmâ kindâp. Sinduk baniara bâleŋe yeŋgât humoyeŋe kotŋe Besebulu yâkgât kârikŋân kinmâ watyekmâ kindâp." dâyi. 25 Hain dâmbiâ Yesuŋe biwiyeŋân ekmâ hin dâm makyeŋgiep, "Luâk kâmot siâŋe potalakmâ yeŋeak agumbiâ dâine bo akbop. Me emet me kepia humo siâŋe potalakmâ agumbiâ dâine emet kepia are bo yembop. 26 Dâ hainâk Hiaŋgi Amboŋande ikiŋak walakto dâine kâmotlupŋe emelâk potalakmâ bo akbâi. 27 Hiaŋgi Amboŋaet kârikŋân kinmâ âi mem manman dâine bunŋe bo miawakbop. Dâ Anutugât kârikŋân kinman aregât Hiaŋgi Amboŋaet âi luâk watyekman. Akto aregât lâuwâŋe makbe. Ye nâŋgâ yâkgât Besebulugât kârikŋân kinmâ Besebulugât kâmot watyekmap dâi aregât hin dâm makyeŋgiwe. Yeŋgât luâklupyeŋande hainâk Besebulugât kârikŋân kinmâ sinduk baniara bâleŋe watyekmai. Yâkŋe âmâ hâkyeŋe tunmâ keiyeŋe mem

miawakmai. 28 Akto nâ Anutugât Heakŋande wâtŋe niŋdo sinduk baniara watyekman aregât Anutuŋe wan me wan hârok damunyeŋe akbiapgât sopŋe tâlâwâk aktâp. 29 Akto nâŋgât keine aregât den dopŋe siâ makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk kârikŋe siâŋe mâron goliakmâ tembe bisârâŋ mem âgâm emet kepiaŋe damungom heŋgemgowiap âmâ yâkgât ito me wan me wan âlepŋe talaŋbiap. Dâ gasa kârikŋe dondâŋe togom emet damunŋe akmap are tâkŋe hikombo yeukŋe akto âlepŋe ito me bau me wan me wan are meakbiap.

Heak bo hâkâŋŋe akbaen.

30 Akto aregât siâ maktere nâŋgâŋet. Luâk âmbâle siâŋe gala bo akniŋmapŋe âmâ gasa akniŋmap. Akto siâŋe âi mendere bo tân nugumapŋe nugum pan nekbiapgât dop aktâp. 31 Akto luâk âmbâle bikŋande nugum bâleŋe maleŋe hârok mâŋginekmai dosa are Anutuŋe ikiŋak kutigit yeŋgiwiapgât dopŋe aktâp. Dâ luâk siâŋe Anutugât Heakŋe are pilâkom mem ge katmâ âmâ dosa membiap are Anutuŋe hepunbiapgât dopŋe bo tatâp. 32 Akto nâ luâk akmâ geân nâŋgât siâŋe makmâ bâleniŋbiap âmâ dosa are Anutuŋe ikiŋak kutigilaŋbiapgât dopŋe aktâp. Dâ Heak âlepŋe yâkgât makmâ bâliaŋbiap yâkgât dosa âmâ Anutuŋe bo kutigilaŋbiap. Borondâ. Luâk are dosa olop manmâ âgâwiap.

33 Lâwingât keiŋe bunŋande mem miapanmap. Aregât ye lâwin siâgât nâŋgâm kepilâm imâ âlepŋe dâm benŋe bunŋeŋaet hainâgâk âlepŋe dâmai. Akto lâwin siâgât nâŋgâm kepilâm imâ bâleŋe dâm âmâ benŋe bunŋeŋaet hainâgâk bâleŋe dâmai. 34 Wei, mulum nanaŋlupŋe, ye bâleŋe akmai aregât gain gain den âlepŋe siâ makbai. Amâ hanyeŋân wan me wan siâ yendâp hain âgâk lauyeŋânba gamap. 35 Luâk âlepŋande han nâŋgâ nâŋgâŋe âlepŋânba siâ me siâ âlepŋe lândemap. Dâ luâk bâleŋande âmâ han nâŋgâ nâŋgâŋe bâleŋânba siâ me siâ bâleŋeâk lândemap. 36 Aregât hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Siân sop humoân luâk âmbâle hârokŋe den keiŋe bo makmai are makmâ miawakbiâ Anutuŋe den âiân katyekbiap. 37 Amâ hingât. Den makmat arekŋe keige âlepŋe mem miap pando Anutuŋe hâuŋe âlepŋe akginbiap. Me den makmat arekŋe keige bâleŋe mem miap pando Anutuŋe hâuŋe umatŋe giŋdo umatŋân manmâ âgâwiat." dâep.

Yesuŋe kulem mendo eknegât magaŋi.

38 Yesuŋe hain dâmbo sop ain Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi akto Parisaio luâk arekŋe Yesu magaŋmâ hin dâyi, "Apo, gâŋe kulem siâ memenâ ekne." dâyi. 39 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Hain bo. Luâk âmbâle bâleŋe yeŋe Anutugât kotŋe mem bâlimai arekŋe kulem miawakto ekne dâmai. Dâ nâŋe âmâ kulem bo hekat yeŋgiwian. Konok amâ hin. Yonagât kulem are nâŋgâm heŋgemgowei. 40 Ulikŋân propete kotŋe Yona iŋan humo siâgât tepŋe kâlegen hilâm âlâwu yiep hainâk luâk akmâ geân nâ hilâm âlâwu hân kâlegen yembian. 41 Dâ Yona arekŋe kepia bâleŋe dondâ kotŋe Niniwe aregât ambolupŋe den makyeŋgimbo hanyeŋe purik kali. Dâ nâ Yonagât Humoŋe nâŋe makyeŋgire hanyeŋe kârikŋe akmai aregât Niniwe ambolupŋande yeŋgât dosa mem miawakyekmâ makbiâ agak memeyeŋe bâleŋe are mem miawakbiap. 42 Aregât den siâkâ makbe. Ulikŋân hakunenŋe Dawidi yâkgât nanŋe Salomoŋe den nâŋgâ nâŋgâŋe makmâ miawagep. Den are sambelem arimbo âmbâle kembu siâ hân bâiŋângen Salomogât den are

nâŋgâwerâm togombo magaŋdo nâŋgâmbo dâtŋe agep. Dâ nâŋe âmâ Salomogât Humoŋe aregât yu kindâi ire makyeŋgire nâŋgâmbiâ dâtŋe bo akto aregât âmbâle kembu arekŋe yeŋgât dosa mem miawakmâ hâkyeŋe tun akto agak memeyeŋe bâleŋe are miawakbiap.

Niambiŋe luâk hepunmâ arim manmâ purikamâ gewâkŋânâk togoep.

43 Ye hain akmaigât hin makyeŋgire nâŋgâm heŋgemgoŋet. Sinduk baniara heleŋ bâleŋe siâŋe luâk siâ hepunmâ hân kamitŋângen luâk memberâm undâgâto bo akbiap. 44 Undâgâto bo akto hin dâwiap, “Emelâk nâŋgât luâk are agaŋmâ hepulân aregâlân purik katmâ arim manbian.” hain dâm purik katmâ arim luâk aregât biwiŋân siâ siâ bo kindo ekmâ ârândâŋ aktâpgât 45 âmâ arim galalupŋe bât biken lâuwâ bâleŋe dondâ akmai are âmâ mem miawakyekmâ kewuguyekto togom manbiâ umatŋe bâleŋe dondân manmâ âgâwiap. Akto agak meme hain arekŋe luâk âmbâle bâleŋe hinŋe mandâi are yeŋgâlân miawakbiap.” dâep.

Yesugât memeŋe emilupŋe.

46 Den hain dâm makyeŋgimbo ainâk memeŋe emilupŋe togom betgen kinmâ, “Teunenŋe gemenâ makginŋe.” dâm koli. 47 Hain dâm konbiâ luâk siâŋe hin dâm magaŋep, “Memege emilupge betgen kinmâ gogonmâ kindâigât gemenâ makginberâi.” dâep. 48 Hain dâmbo Yesuŋe luâklupŋe are yekmâ hin dâm magaŋep, “Memene niŋe? Akto emilupne niŋema? 49 Memene me emilupne amâ ire. 50 Ewene himbimân manmap yâkgât launŋe lokomai yâkŋe amâ nâŋgât memene akto emilupne garilupne aktâi.” dâep.

13

Luâkŋe sot koaŋe kâmelep.

1 Akto sop ain Yesuŋe emet are hepunmâ sopanmâ arim bâtgum ginŋân talep. 2 Ain tato luâk âmbâle dondâŋe yâkgâlân togom gam ândeaŋi. Hain agi aregât waŋga siân âgâep. Akto luâk âmbâle togoyi are bâtgum dâtŋân kinbiâ makyeŋgiep. 3 Waŋga kâlegen kinmâ den ginŋe dondâ makyeŋgiep are hutŋân den ginŋe siâ ikiŋaet pat hin dâm makyeŋgiep, “Luâk siâŋe seŋgo alekŋe mem âi pâiŋângen ariep. 4 Hain akmâ arim mem biken biken pando giep. Dâ seŋgo alekŋe bikŋe âmâ dâwân ge yiep. Are lâutŋe dowâk togo nem meteyi. 5 Dâ bikŋe âmâ hân kât kâlegen hân dondâ bo ain ge yiep aregât dowâk pâtkombo kâmŋe dowâk gambo 6 dewutâ kârikŋe pando kândârâŋe tâlâwâk aregât dipkom moep. 7 Dâ bikŋe âmâ hele kândârâŋe kâlegen ain ge yiep arekŋe sopŋân pâtkom kâmŋe gambo hewukŋe âkâ hainâk gam kârikŋe akmâ sot tigimbo bunŋe bo agep. 8 Akto seŋgo alekŋe bikŋe âmâ hân kelurâ amboŋande mem bandikoep ain ge yiep are bikŋande pâtkom agatmâ bunŋe âlepŋe agep. Dâ bikŋande amâ pâtkom agatmâ bunŋe âlepŋe dondâ agep. 9 Gârâmâ ye den ire nâŋgâm biwiyeŋân katmâ heŋgemgom manbiâ bunŋe yeŋgâlân miawakbiap.” dâep.

10 Hain dâmbo luâk âmbâle dondâ arimbiâ luâklupŋande Yesu hindâm aikoyi, “Amâ wangât den ginŋeâk makyeŋgiât?” dâmbiâ hin makyeŋgiep, 11 “Ye Anutuŋe damunyeŋe akmap aregât keiŋe yoŋâk malep are miapŋân makyeŋgiman. Dâ luâk âmbâle bikŋe Anutuŋe bo damunyeŋe akmap are Anutugât den patgât keiŋe miawâk bo makyeŋgiman. 12 Aregât luâk âmbâle bikŋande siâ

me siâ are damun akmâ mem manmai are siâ me siâ siâkâ yeŋgire sambe miawagaŋbiap. Dâ bikŋande âmâ siâ me siâ bâlensiâ are mem manmai are mendere yân manbai. 13 Aregât den ginŋeâk makyeŋgiman. Amâ yâkŋe âmâ ekmâ âmâ bo ekmâ nâŋgâwai. Akto nâŋgâwerâm hâumgowai arekŋe keiŋe bo nâŋgâwai. 14 Aregât den siâ Yesaiaŋe ulikŋân kulemgoep bikŋe bunŋe aktâp. Amâ hin,

> Anutuŋe hin dâep, “Luâk âmbâle yu mandâi amâ ondopyeŋande nâŋgâwai. Dâ hanyeŋande âmâ bo nâŋgâm kotgâwai. Akto dewunyeŋande ekbai. Dâ ekmâ âmâ bo heŋgemgowai.
> 15 Luâk kâmot irekŋe hanyeŋe kârikŋe akto ondopyeŋe bok-bokŋe akto dewunyeŋe âmâ bogep. Amâ dewunyeŋande siâ me siâ ekmâ ondopyeŋande nâŋgâm heŋgemgom âmâ han biwiyeŋe purikatmâ heŋgemgombiâ nâŋe mem heŋgemgomyekbomgât wan me wan bo ekmâ nâŋgâm heŋgemgowai.” Anutuŋe hain dâep.

Yesaiaŋe den yu kulemgoep are bunŋe aktâp.

16-17 Den bunŋe makyeŋgiwe. Ulikŋân Anutugât propete akto luâk âmbâle bikŋe Anutugât dewunŋân agak meme âlepŋeâk akmâ mali arekŋe wan me wan uŋak yeŋe ekmâ mandâi hainâk ekberâm ukenŋe humo nâŋgâm mali. Dâ amâ bo egi. Akto den pat âlepŋe makyeŋgire nâŋgâi ire gai nâŋgâwerâm ukenŋe humo nâŋgâm mali. Dâ amâ bo nâŋgâyi. Aregât ye âmâ wan me wan ekmai aregât nâŋgâm heroŋe humo akmai. Akto den pat âlepŋe makyeŋgire nâŋgâmai aregât heroŋe humo nâŋgâm manmai.

Sot kâmelep aregât keiŋe.

18 Akto nâŋe luâk siâŋe seŋgo palepgât den ginŋe maktân aregât keiŋe amâ hin. 19 Seŋgo palep amâ Anutuŋe damunyeŋe akbiapgât den dopŋe makyeŋgiman. Akto dâwân mesokto ge yiep are amâ den maktere bo nâŋgâmbiâ ainâk Bâleŋe Amboŋande dowâk togom den âlepŋe biwiyeŋân gewop dâm den pat are kondo bo akmap. Hain are. 20 Dâ seŋgo bikŋe hân kât kâlegen ge yiepgât maktân are amâ luâkŋe hin akmai. Den pat âlepŋe maktere âlepŋe nâŋgâm manmai. Akto ire amâ âlepŋe dâm heroŋe akmâ getek mem manmai. 21 Dâ den biwiyeŋân bo gem heŋgemgoep aregât getek manmâ umatŋe siâŋe me nâŋgât dengât Anutugât gasa togombiân hamep akmâ den are hepunbai. 22 Dâ koaŋe hele hewukŋe kândârâŋân yiep ain palep hân aregât dopŋe amâ luâk âmbâle hin akmai. Luâk âmbâle den makyeŋgire are nâŋgâm kinmâ hin dâmai, “Den ire lokowaen.” dâmai âmâ benŋe sikumgât me puligât me hâkgât ukenŋe aregât nâŋgâm han lâuwâ akbiâ sikumŋe kambiamyeŋe oloŋdo den âlepŋe hepunmâ sikum aregâlâk nâŋgâmai. Hain nâŋgâm agak meme âlepŋe bo akmâ bunŋe bo akmai. 23 Dâ hân âlepŋân palep hân aregât dop amâ luâkŋe hin akmai. Yâk âmâ den pat âlepŋe nâŋgâm kotgâm heŋgemgom mem manmâ agak meme âlepŋe bunŋe akmai. Dâ bikŋande âmâ hain akmâ agak meme âlepŋe dondâ akmai. Den dopŋe maktân aregât keiŋe amâ hain.” dâep.

Sot âlepŋe aregât hutŋân hele pâtkomap aregât den.

24 Akto Yesuŋe den dopŋe siâ hin makyeŋgiep, “Himbimân man-map yâkŋe damunyeŋe akbiap aregât den dopŋe hin. Luâk siâŋe seŋgo alekŋe mem âiângen arim kâmelep. 25 Hain kâmeto bo akto

emetŋân âgâmbo emet dâgâep. Emet dâgâmbo ainâk hârok asiŋ yembiâ âmâ gasaŋe togom seŋgo kâit aregât alekŋe mem togom seŋgo hutŋân kâmelep. 26 Hain akmâ arimbo hilâm siân amâ seŋgo kâmŋe gambo bunŋe miawakto seŋgo kâit bunŋe bo are âkâ pâtkoep. 27 Pâtkombo luâk aregât hoŋ bawalupŋe arekŋe humoyeŋe hin magaŋi, “Apo, seŋgo alekŋe kâmelen aregât gain gain seŋgo kâit dondâ hutŋân pâtkoâp?” dâyi. 28 Hain dâmbiâ kalam amboŋe arekŋe hin makyeŋgiep, “Maktâi amâ nâŋgât gasa siâŋe togom seŋgo kâit kalep.” dâep. Hain dâmbo âi luâklupŋande hin magaŋi, “Akto gain gain nâŋgât? Nenŋe ari seŋgo kâit are hindâne me?” dâyi. 29 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Hain bo. Hepunŋet. Ageine mesokmâ koaŋe âlepŋe hindâ yekbâi. 30 Gârâmâ hepunbiâ hain yendo titnan bunŋe miawakto âlepŋe ainâk ire seŋgo, ire bo dâm nâŋgâm kepilâwai. Aregât hâre hâre luâklupne hin makyeŋgiwian, Arim hele wan bunŋe bo are hindâm dâgâm mendugum kâlâwânâk panbiâ oâk. Dâ seŋgo bunŋe olop are orem nâŋgât sot emetŋân menduguwei. Hain dâwian.” dâm makyeŋgiep.”

Lâwin koaŋe akto kâtembe aregât den.

31 Yesuŋe den dopŋe siâ hin dâm makyeŋgiep, “Himbimân manmap yâkŋe damunyeŋe akbiap aregât den dopŋe hin. Lâwin koaŋe siâ kotŋe wesem are âi luâk siâŋe koaŋe are mem arim ikiŋe kalamŋân kâmelep. 32 Koaŋe amâ bâlensiâ dondâ. Dâ pâtkom âmâ humo akmâ lâwin siânba are hârok ewangiyekmap. Hain akmâ lâwin humo akto lâutŋe togom bât bâtŋân panmai.” dâep.

33 Hain makyeŋgim benŋe den dopŋe siâ hin dâm makyeŋgiep, “Anutuŋe damunyeŋe akberâm aktâp amâ kâtembe dop hinare. Âmbâle siâŋe kâtembe bâlensiâ mem hamân golaŋgoep. Akto kâtembe bâlensiâ arekŋe ham hârok mâŋgimbo ukenŋe agep.” dâep.

Yesuŋe den dopŋeâk magep.

34 Yesuŋe hain dâm den dopŋânâk luâk âmbâle togoyi are makyeŋgiep. Dâ den miapŋân amâ bo makyeŋgiep. 35 Akto den dopŋe siâ makyeŋgiep amâ ulikŋân propete siâŋe kulemgoep are bunŋe miawagep hin kulemgoep,

> “Nâŋe den ginŋeâk hârok makyeŋgiwian. Akto wan me wan Anutuŋe ulikŋânbak heambukto yem âgâep den are makmâ miawakyeŋgire nâŋgâwai.”

Hain kulemgoep den are bunŋe akto Yesuŋe den ginŋeâk makyeŋgim malep.

36 Akto Yesuŋe luâk âmbâle kâmot humo are hepun yekmâ emelan âgâep. Akto hoŋ bawalupŋande âgâm magaŋmâ hin dâyi, “Seŋgo kâitŋe kalam kâlegen pâtkoepgât maktât are nenâkâ keiŋe maknengimenâ nâŋgâne.” dâyi. 37 Hain dâmbiâ Yesuŋe den ginŋe aregât keiŋe hin makyeŋgiep, “Luâk seŋgo alekŋe kâmelep amâ luâk akmâ geân nâ. 38 Dâ kalam amâ kepia hârok. Dâ seŋgo koaŋe âlepŋe amâ luâk âmbâle Anutuŋe damunyeŋe akberâm aktâp are. Dâ hele bâleŋe amâ Bâleŋe Amboŋaet luâk âmbâle. 39 Dâ gasaŋe togom kalam kâlegen hele bâleŋe koaŋe kâmelepgât maktân amâ Hiaŋgi Amboŋe yâk. Dâ kalamân sot bunŋe memegât maktân amâ hâmbâi sop humoân miawakbiap aregât maktân. Dâ are âmâ aŋeloŋe mendugum kâlâwân ombaigât maktân amâ hâmbâi dop hainâk hân himbim bo akbiandat sop ain miawakbiap. 40 Dâ hele bâleŋe hindâm kâlâwân ombaigât maktân

amâ dop hainâk hâmbâi miawakbiap. 41 Amâ luâk akmâ geân nâŋe aŋelolupne huŋgun yeŋgire wan me wanŋe luâk biwiyeŋe mem bâlimap are akto luâk agak meme bâleŋe akmai are oloŋyekmâ kâlâwân panyekbiâ gewai. 42 Gem indem hâk hilâlâm humo nâŋgâm elewetyeŋe igim kinmâ manbai. 43 Akto sop ain luâk âmbâle agak meme âlepŋeâk akmâ manmai are âmâ Eweyeŋaet dewunŋân dewutâ dewunŋe hinare akmâ pagalem kinbai. Gârâmâ ye den ire biwiyeŋân katmâ nâŋgâm manbei.

44 Akto Anutuŋe damunyeŋe akberâm aktâp are âmâ luâk siâŋe tâwât dewunŋe kalam kâlegen heambukto yiep hainare. Akto luâk siâŋe tâwât dewunŋe are ekmâ benŋe yâkâ hainâk lâuwâŋe heambugep. Hain akmâ aregât mâruŋe dondâ akmâ wan me wan mem arimbo luâk bikŋande puligoyekbiâ puli are mem arim tâwât dewunŋe egep are memberâm kalam are puligoep.

45 Anutuŋe damunyeŋe akberâm aktâp are âmâ sikum luâk siâŋe kune âlep âlepgât undâgâtmap hainare. 46 Luâk arekŋe kune siâ âlep âlepŋe dondâ ekmâ âmâ ikiŋandeân siâ siâ mem arim yeŋgimbo puli waŋbiâ puli arekŋe kune delem are puligoep.

47 Akto siâ gai hainâk Anutuŋe damunyeŋe akberâm aktâp amâ hin. Âi luâk bikŋande ŋalu ŋalu panbiâ haru kâlegen gembo iŋan bâleŋe âlepŋe hârok oloŋyegi. 48 Oloŋyekbiâ pikbiâ ginŋângen oloŋbiâ giep. Hain akmâ iŋan âlepŋe âmâ kepilâmbiâ kondo siân giep. Dâ iŋan bâleŋe amâ pali. 49 Hainâgâk hâmbâi himbim hân ire bo akbiap sop ain âkâ hainâk akbai. Aŋeloŋe gem luâk bâleŋe luâk âlepŋe yeŋgât hutyeŋe tete manmai are mem kepilâ yekbai. 50 Hain akmâ kâlâp humo om yemap ain panyekbai. Akto sop ain âmâ hâk hilâlâm nâŋgâm elewetyeŋe igim indem kamboŋmâ yembai." dâep. 51 Akto Yesuŋe aiyeŋgum hin dâep, "Den keiŋe hârok makyeŋgiân are âlepŋe nâŋgâi me bo?" dâmbo, "Âlepŋe nâŋgâen." dâyi. 52 Akto hin makyeŋgiep, "Mosegât den tâmbâŋe makmâ hulaŋmai areyeŋgâlân gâtŋe siâ himbimân manmap yâkŋe damunyeŋe akbiapgât keiŋe makyeŋgire nâŋgâmap âmâ hin akmap. Itoânba sikum tâwât irakŋe akto wan tâmbâŋe lândem katmap."

Nasarete kepian gâtŋande Yesu hâkâŋe agi.

53 Yesuŋe den ginŋe are hârok makmâ metem hân are hepulep. 54 Hepunmâ ikiŋe kepiaŋân arim den emetŋe âgâm den pat âlepŋe makyeŋgiep. Hain akto luâk âmbâle arekŋe otneyeŋe arimbo sân sân mem hin dâyi, "Luâk ire amâ niŋande hekalaŋdo nâŋgâ nâŋgâŋe miawagaŋmap akto kulem keiŋe keiŋe mendo miawakmap? 55 Imâ nengâlân gâtŋe, eweŋe Yosepe emet ketugu ketugu âi meminep akto memeŋe amâ ingâtŋe Maria are akto emilupŋe amâ Yakobo siâ akto Yosepe akto Simoŋ siâ akto Yudasi 56 akto garilupŋe amâ in mandâi aregât yâk siâ me siâ hârok are yâgâtenba mem miap palep?" 57 dâm nâŋgâmbiâ bâliep. Hain akbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Anutugât Propete siâŋe hân siân siân arim makyeŋgimbo denŋe nâŋgâm heŋgemgomai. Dâ ikiŋe kepiaŋân âgâm makyeŋgimbo âmâ hâkâŋ akmâ hamiaŋmai." dâep. 58 Hain dâm kepia ambolupŋande biwiyeŋe yâkgâlân bo katmâ âmâ hâkâŋ agi aregât yâk yeŋgâlân gâtŋe konok konok mem heŋgem yeŋguep.

14

Heroteŋe Yohane kondo moep.

1 Akto sop ain luâk kembu kotŋe Herote arekŋe Yesuŋe âi mem kotŋe siâ siâ akmâ malep aregât den nâŋgâep. 2 Nâŋgâm hoŋ bawalupŋe makyeŋgim hin dâep, “Luâk kotŋe Yohane tu puli keiŋe kalep are emelâk moep arekŋe sumânba agatmâ mandâp. Aregât kulem keiŋe keiŋe siâ siâ memap.” dâep. 3 Dâ Heroteŋe Yohane kondo moep aregât keiŋe hin. Ulikŋân Herote are akto luâk siâ kotŋe Pilipo emi teu tatminiat. Akto Pilipo arekŋe âmbenŋe kotŋe Herodia miep. Mendo âmbâle arekŋe luâkŋe Pilipo are hepunmâ Herote miep. 4 Hain manbela Yohane tu puli keiŋe kalep arekŋe Herote hin maganŋep, “Den kârikŋe kom kandâge memenâ bâliâp.” dâep. 5 Hain dâmbo kondere moâk dâm kala busi kâlegen kato talep. Hain akto âmâ luâk âmbâleŋe Yohane âmâ Anutugât Propete dâmini aregât Heroteŋe hamewakmâ hepulep. 6 Akto tatmâ hilâm siân Herote miawagepgât hombaŋ sopŋe akto galalupŋe mendugu yekmâ sot om yeŋgiep. Sot om yeŋgimbo mendugum nem tatbiâ âmbenŋaet baratŋe âmbâi sigan arekŋe hutyeŋân kinmâ keŋgu kom ândiep. Hain akto âmâ kambiamyeŋe âlepŋe akto 7 Heroteŋe hin dâep, “Anutugât dewunŋân makbe. Wan me wan ekmâ ulit niŋmenâ âmâ are âmâ âlepŋe giŋbian.” dâep. 8 Hain dâmbo arim memeŋe aikombo memeŋande Yohane kombiâ moâk dâm maganŋdo baratŋande bam Herote hin maganŋep, “Yohane tu puli keiŋe kalep aregât kautŋe hârem kondoân katmâ niŋ.” dâep. 9 Hain dâmbo Heroteŋe nâŋgâmbo umatŋe agep. Gârâmâ magep aregât den koko bo agep. Akto luâk tali are yeŋgât dewun yeŋân denŋe gewopgât magep. 10 Akto hoŋ bawaŋe siâ tâwât amboŋe are huŋgun aŋdo tâwât mem arim kala busi kâlegen âgâep. 11 Âgâm Yohanegât hanŋe hârem kautŋe kondoân katmâ mem gutmâ âmbâi sigan are waŋep. Waŋdo memeŋaelân lokom ariep. Lokom arim memeŋe waŋep. 12 Akto Yohanegât hoŋ bawalupŋande pat are nâŋgâm ari hâkŋe mem hangoyi. Hangom âmâ aregât arim Yesu maganŋi.

Yesuŋe luâk 5,000 sot yeŋgimbo neyi.

13 Yesuŋe den are nâŋgâm kepia are hepunmâ luâk âmbâle dondâ are hepun yekmâ waŋga mem hân pumângen ariep. Arimbo luâk âmbâleŋe nâŋgâm kepia humo hepunmâ kei hân watmâ togoyi. 14 Akto waŋganba sopanbiâ Yesuŋe luâk âmbâle dondâ yekmâ okot nâŋgâyeŋgim kundatdâ mem heŋgem yeŋguep. 15 Hain akmâ mando hoŋ bawalupŋande togom hin maganŋi, “Emet eŋgaiŋe aktâp. Akto hân iren kepia me emet bo tatâi aregât luâk âmbâle ire huŋgun yeŋgimenâ mopyeŋe aguwopgât kepia enemânâk ain arim sot puligom neŋet.” dâyi. 16 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Wangât ariŋetgât maktâi? Ye sot om yeŋgiŋet.” dâep. 17 Hain dâmbo hin dâyi, “Nen âmâ sot bo menden. Sot koaŋe momerâk akto iŋan lâuwâ kindâp.” dâmbiâ hin dâep, 18 “Sot are niŋŋet.” dâmbo mem ga waŋbiâ 19 luâk âmbâle makyeŋgimbo umiliŋ kakŋe tete tatmâ ariyi. Hain tatbiâ sot are mem kinmâ himbimân ekmâ Anutu mepaiŋe miep. Mepaiŋe mem sot yeŋgimbo luâk âmbâle are yeŋgiyi. 20 Yeŋgimbiâ nem tepyeŋe pikto sot pipiŋe ge yiep are pitim mendugum haka bât bip bip hârok keiân lâuwâ lugumbiâ pigep. 21 Akto luâk sot neyi are yeŋgât yalayeŋe âmâ 5,000. Dâ âmbâle nanaŋ âmâ bo oyaŋyegi.

Yesuŋe bâtgum kakŋân ariep.

22 Ainâk Yesuŋe hoŋ bawalupŋe huŋgun yeŋgim hin dâep, “Yeŋe soŋ waŋgan âgâm haru biken arimbiâ âmâ nâmâ titnan luâk âmbâle ire huŋgun yeŋgire arimbiâ âmâ togowerân.” dâep. 23 Hain dâmbo arimbiâ yâk luâk âmbâle are huŋgun yeŋgimbo hârok arim metembiâ ikiŋeâk Anutu ulilaŋberâm gimbâŋe siân âgâep. Âgâ eweŋe ulilaŋmâ kindo emet eŋgaiŋe agep. 24 Eŋgaiŋe akto luâklupŋe waŋga mem arim emelâk haru tânâmŋângen ariyi. Arimbiâ waŋga hâmeŋângenba seru gambo waŋga are âgâm gem malep. 25 Gem mando emet hauŋberâm akto hândâk pipiŋe tatoâk Yesuŋe haru kakŋân tâlim tâlim yâk yeŋgât enemyeŋân togoep. 26 Togombo ekmâ sân sân mem ongâyeŋe hogombo hin dâyi, “Niambi siâ togoâp.” dâm hamewakmâ kamboŋi. 27 Kamboŋbiâ âmâ dowâk makyeŋgim hin dâep, “Bo hamewakŋet. Biwiyeŋe sândugeâk. Nâŋe togoân.” dâep. 28 Hain dâmbo Petoroŋe hin magaŋep, “Gâŋe togoât aregât nogonmenâ nâkâ haru kakŋân tâlim tâlim gâŋgâlân gutbe.” 29 Hain dâmbo Yesuŋe, “Âlepŋe gut.” dâmbo Petoroŋe waŋga hepunmâ gem haru kakŋe tâlim tâlim Yesugâlân baep. 30 Bam haru are ekto seruŋe waito agatmâ gem agatmâ gem akto ekmâ hamewagep. Hamewakmâ haruân gewerâm agep. Hain akmâ konmâ hin dâep, “Humo tân nugu.” dâmbo 31 Yesuŋe dowâk bâtŋe panmâ Petoro mem hin magaŋep, “Gâ nâŋgât biwige bo katmâ heŋgemgomat. Gâ wangât han lâuwâ aktât?” dâep. 32 Hain magaŋdo waŋgan bam âgâmbela ainâk seru nâŋâgâep. 33 Akto luâk waŋgan tali yâkŋe enemŋân kâŋgom hin dâyi, “Gâ Anutugât Nanŋe bunŋe.” dâyi.

34 Haru are hâtikom kepia siâ kotŋe Genesaret ain ariyi. 35 Arimbiâ patŋe nâŋgâm togom ekmâ nâŋgaŋi. Akto luâk arekŋe den katbiâ kepia ewumâk ewumâk ariep. Akto luâk âmbâleŋe kundatdâ meyekmâ yâkgâlân togoyi. 36 Togom Yesu konmâ magaŋmâ hin dâyi, “Apo nengâlân gâtŋe kundatdâ irekŋe sâŋgumge howaim âmâ âlepŋe akŋet.” dâmbiâ âlepŋe dâmbo bikŋande howaimbiâ Yesuŋe heŋgem yeŋguep.

15

Sotŋe biwinenŋe bo hilipkomap.

1 Sop ainâk Parisaio luâk akto Yuda luâk yâk hârokŋe bâgilupyeŋe yeŋgât den lokom sot nemberâm akmâ bâtyeŋe pulimâk sot nemini. Luâk arekŋe Yerusalem kepianba togom Yesugâlân mendugum hin dâm aikoyi, 2 “Hoŋ bawalupgande wangât bâgilupnenŋe yeŋgât den bo lokom bâtyeŋe tuân bo pulim yân sot mem nendâi?” dâyi. 3 Aregât hin makyeŋgiep, “Dâ ye amâ wangât yeŋaet agak memeyeŋe bâliwopgât Anutugât den kârikŋe kalep are loŋgaimai? 4 Aregât keiŋe hin. Anutuŋe den kârikŋe makto Moseŋe kulemgoep bikŋe hin tatâp, “Gâ ewege memege amukyetŋân manben.” akto bikŋe hin tatâp, “Luâk âmbâle siâŋe eweŋe memeŋe den bâleŋe makyeŋgiwiap âmâ humomolupŋande kombiâ mombiap.” hain tatâp. 5 Aregât ye den hamiaŋmai. Hamiaŋmâ hin dâmai, “Luâk âmbâle siâŋe eweŋe memeŋe hin dâm makyetkiwiap, “Meŋ, apo, sot me puli me wan me wan yetkiwiangât are Anutugât sumbe emetŋân katere tatbiap.” 6 dâm puli me wan me wan are ain kato tato ârândâŋ akbiap.” dâmai. Aregât eweŋe memeŋe tânyeŋguwiapgât nâŋgâmbiâ gemap. Akto nengât den bunŋe agâk dâm Anutugât den kombiâ gemap.

7 Ye hiaŋgi luâk. Ulikŋân propete
Yesaiaŋe ye dop yeŋgum hin kulem-
goep, 8 Anutuŋe hin dâep, “Luâk
âmbâle kâmot irekŋe lauyeŋandeak
nâŋgât kotne mem agatmai. Dâ
han biwi olowâk amâ bo. 9 Akto
luâk yeŋgât den are nâŋgâmbiâ
bunŋe akmap. Hain akmâ hâkŋeak
nâŋgât kotne mem agatmai.” hain
kulemgoep are bunŋe akto ye
Anutugât den kombiâ nâŋgâre
dondâ bâliâp.” dâep.

10 Akto Yesuŋe luâk âmbâle
yeŋgondo togombiâ hin makyeŋgiep,
“Ye den ire nâŋgâm heŋgemgom
mem biwiyeŋân katŋet. 11 Wan
me wan luâkŋe lauyeŋân nembiâ
gemap arekŋe âmâ luâk mem
heleŋ bo ketugu yekmap. Dâ wan
me wan luâk biwiyeŋe kâlegen
yem lauyeŋânba gamap arekŋe
âmâ luâk mem heleŋ ketugu
yekmap.” dâep. 12 Hain dâmbo hoŋ
bawalupŋande togom magaŋmâ
aikom hin dâyi, “Parisaio luâk
makyeŋgimenâ nâŋgâm bâligiŋdâi
are nâŋgât me bo?” dâyi. 13 Hain
dâmbiâ hin dâm makyeŋgiep,
“Ewenande bo kâmetyegep are
hâmbâi hârok hindâm panyekbiap.
14 Aregât yeŋe hepun yekbei.
Luâk dewunyetŋe bok bokŋe
arekŋe oloŋakmâ gain gain dâp
hekalaŋgiwiandat? Gârâmâ Parisaio
luâk âmâ dewunyeŋe bok bokŋe
hainâk luâk âmbâle Anutugât
dâp hekat yeŋgiweren dâm dâp
bâleŋângen oloŋyekmâ arimai.”
dâep. 15 Hain dâmbo Petoroŋe ma-
gaŋmâ hin dâep, “Apo, den dopŋe
maktât aregât keiŋe maknengi-
menâ nâŋgâne.” dâep. 16 Hain
dâmbo hin dâep, “Woe, yekai
hainâk nâŋgâ nâŋgâyeŋe bo me?
17 Ye den iregât keiŋe nâŋgâŋet.
Ye sot nembiâ lauyeŋânba gem
tepyeŋân tatmap. Akto tepyeŋânba
âmâ gem lâmân arimap. 18 Dâ luâk
âmbâle bâleŋe yeŋgât biwiyeŋân
wan me wan yemap are makbiâ
den arekŋe luâk âmbâle mem
heleŋ ketugu yekmap. 19 Aregât
keiŋe hin. Luâk âmbâle bâleŋe
are yeŋgât biwiyeŋân hin yemap.
Nâŋgâ nâŋgâ bâleŋe siâ yeŋgumbiâ
moŋetgât, luâkdâ âmbendâ mem
hepunak hepunak, egâliaŋ bâleŋe,
kâmbu, hiaŋgi den akto den hem-
balik galagât hogo hogo bâleŋe
olowâk. 20 Arekŋe luâk âmbâle
biwiyeŋân gemap. Hain gem
miawakto bâleŋe akmai. Dâ luâk
âmbâle bâtyeŋe bo pulim sot mem
nemai are amâ bâleŋe bo akmap.”
dâep.

Âmbâle siâŋe Yesu ulilaŋep.

21 Yesu kepia are hepunmâ kepia
lâuwâ kotyetŋe Tiro akto Sidoŋ
aregen ariep. 22 Ain arimbo âmbâle
siâ Kanaŋ gâtŋe Yuda gâtŋe bo
arekŋe togom Yesu hin ulilaŋep,
“Humo, Dawidigât hakuŋe nâŋgât
akmâ han kalem akniŋ. Sinduk
baniara bâleŋe siâŋe baratne mem
bâlimbo umatŋânâk manmap.”
dâep. 23 Hain dâmbo Yesuŋe den
hâuŋe bo magaŋep. Hain akto
âmbâle arekŋe hoŋ bawalupŋe
hâwât yekto Yesu hin magaŋi,
“Apo, âmbâle irekŋe hâwât nenekto
hâkâŋ akten aregât watmenâ
ariâk.” dâyi. 24 Hain dâmbiâ
Yesuŋe aregât hin magep, “Israegât
kâmotŋe gulip manmai are heŋgem
yeŋguwen dâm Anutuŋe huŋgun
niŋdo geân. Dâ kâmot siâ siâ are
yeŋgât bo geân.” dâep. 25 Hain
dâmbo âmbâle are gutmâ enemŋân
kâŋgom kinmâ hin dâep, “Humo,
gâŋe nâ tân nugu.” dâep. 26 Hain
dâmbo hin dâep, “Nanaŋ yeŋgât sot
are mem dua yeŋgienŋe bo ârândâŋ
akmap.” dâep. 27 Hain dâmbo
hin magaŋep, “Kembu, bundâk
maktât are nâŋgâre ârândâŋ aktâp
gârâmâ nanaŋŋe soŋ sot nem tatbiâ
pipiŋe gembo âmâ duaŋe hanâk
nemai.” dâep. 28 Hain dâmbo hin
magaŋep, “Meŋ, den hain maktât

aregât han biwigande nâŋgâ niŋmâ kepilâm kinmâ maktât aregât nâŋgâ giŋdân." dâep. Hain dâmbo emetŋân arim sinduk baniara arekŋe Yesuŋe magep sop ainâk baratŋe are hepulep.

Yesuŋe luâk biwirâ mem âlepŋe ketuguyegep.

29 Akto Yesu kepia are hepunmâ Galilaia bâtgum ginŋân ariep. Arim gimbâŋe siân âgâ talep. 30 Akto luâk âmbâle dondâŋe yâkgâlân mendugum luâk âmbâle keiyeŋe bâleŋe me dewunyeŋe bok bokŋe akto hagityeŋe goŋ goŋ agu aguŋe me den bo makmâ mali akto kundat keiŋe keiŋande meyegep are loko yekmâ togo Yesugât keiŋân menduguyegi. Hain akbiâ Yesuŋe mem heŋgem yeŋguep. 31 Heŋgem yeŋgumbo denyeŋe bo arekŋe den hogoyi akto hagityeŋe kâm kâmŋe are ârândâŋ akyeŋgiep akto keiyeŋe bâleŋe arekŋe bam guli akto dewunyeŋe bok bokŋe arekŋe emet egi. Hain akbiâ luâk âmbâle ain kili arekŋe are yekmâ nâŋgâmbiâ dâtŋe agep. Hain akmâ Israegât Humoyeŋe Anutu aregât kotŋe mem agali.

Yesuŋe luâk 4,000 sot yeŋgimbo neyi.

32 Yesuŋe hoŋ bawalupŋe yeŋgondo togoyi. Togombiâ hin makyeŋgiep, "Nâ luâk âmbâle ire yekmâ okotne nâŋgân. Nâ olop tatmâ manbiâ hilâm âlâwu bo akto sot bâlâk tatmâ mandâi. Gârâmâ sot bâlâk âmâ bo huŋgun yeŋgire ariwerâi. Ageine yân huŋgun yeŋgire arim dâwân sotgât dewun biri yeŋguwop." dâep. 33 Akto hoŋ bawalupŋande hin dâyi, "Hân iren âmâ aŋgim nene bo tatâp aregât yâgâtenba sot unduwâk mem luâk âmbâle kâmot humo ire yeŋgiweren?" dâyi. 34 Dâmbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Yeŋgâlân sot wan kindâp?" dâmbo hin dâyi, "Sot koaŋe nâmbulân lâuwâ akto iŋan bâleŋ maleŋ konok konok kinnengiâp." dâyi. 35 Hain dâmbiâ Yesuŋe luâk âmbâle are makyeŋgimbo hân tete tatmâ ariyi. 36 Akto Yesuŋe sot koaŋe nâmbulân lâuwâ are akto iŋan amon siâ are mem Anutu mepaiŋe mem munditmâ yeŋgiep. Yeŋgimbo potatmâ luâk âmbâle are yeŋgiyi. 37 Yeŋgimbiâ nem tepyeŋe pikto hoŋ bawalupŋande sot pipiŋe are pitim mendugum haka nâmbulân lâuwâ lugumbiâ pigep. 38 Akto luâk sot neyi are âmâ 4,000. Dâ âmbâle nanaŋ âmâ bo oyaŋyegi. 39 Akto Yesuŋe luâk âmbâle are huŋgun yeŋgimbo arim meteyi. Arim metembiâ âmâ luâklupŋe olop waŋgan âgâm kepia siâ kotŋe Magadaŋ aregen ariyi.

16

Yesuŋe kulem mendo eknegât makbiâ bo dâep.

1 Akto Parisaio luâk bikŋe akto Sadukaio luâk bikŋe arekŋe Yesu dop kom hianŋberâm togom hin magaŋi, "Himbimgât kulem siâ memenâ ekne." dâyi. 2 Hain dâmbiâ hin dâep, "Ye amâ hin akmai. Eŋgaiŋe akto himbim gilâm aktâp are ekmâ hin dâmai, "Woe, hamandat gilâm aktâp aregât emet huraguwerâp." dâmai. 3 Dâ hândâgân hamandatŋe tigimbo hin dâmai, "Woe, hamandat hândâk aktâpgât uŋak amâ tânâk seru akberâp." hain dâmai. Aregât emet kulem keiŋe ekmâ nâŋgâm heŋgemgomai. Dâ sop humo aregât keiŋe amâ bo nâŋgâmai. 4 Aregât siâkâ makbe. Luâk âmbâle bâleŋe akmâ dâp gulip manmai arekŋe kulem miawakto ekne dâmai. Ulikŋân luâk kotŋe Yona wan miep aregât kulem konok areâk miawakto ekbai." dâep. Hain dâm Yesuŋe hepun yekmâ luâklupŋe olop waŋgan âgâm ariyi.

Parisaio akto Sadukaio luâk minao makyeŋgiep.

5 Waŋga mem bâtgum hâtikowerâm akbiâ luâklupŋe nelâm yeŋgimbo sot bo mem bâtgum hâtikoyi. 6 Akto Yesuŋe makyeŋgim hin dâep, “Parisaio akto Sadukaio yeŋgât kâtembe aregât biwiyeŋaet damunŋe golâk manbei.” dâep. 7 Hain dâmbo magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, “Sot bo mem togoen aregât maktâp.” dâmbiâ 8 nâŋgâm hin makyeŋgiep, “Ye sotgât nâŋgâmbiâ humo aktâp aregât nâŋgâlân biwiyeŋe getek katmai. 9 Nâ siâ me siâ agân aregât nelâmyeŋgiep mon? Luâk 5 tausen akmâ sot koaŋe momerâk nembiâ pipiŋe gembo haka dondâ lugumbiâ pigep. 10 Akto luâk 4 tausen akmâ sot nâmbulân lâuwâ nembiâ tepyeŋe pigep. Pikto pipiŋe gembo haka dondâ lugumbiâ pigep. 11 Aregât sotgât bo nâŋgâmbiâ humo akbiap akto kâtembe gât maktân are âmâ sotgât bo maktân. Maktân are lâuwâŋe maktere nâŋgâŋet. Parisaio akto Sadukaio yeŋgât kâtembe hâkŋe hâkŋe arekŋe yeŋgâlân hâtikombo bâliwâi.” dâep. 12 Hain dâm makyeŋgimbo hin magaŋgi goaŋgi agi, “Sotgât hanokoak bo akŋet dâm maknengiâp. Parisaio akto Sadukaio yâk yeŋgât den nâŋgâwâi dâm maknengiâp.” dâyi.

Petoroŋe Yesugât keiŋe makmâ hulaŋep.

13 Akto ainba arim hân kotŋe Kaisarea kotŋe siâ Pilipi aregen ariyi. Ain arimbiâ Yesuŋe hin aiyeŋguep, “Luâk âmbâleŋe nâ luâk akmâ geân nâŋgât gain gain dâmai?” dâmbo 14 hin dâyi, “Bikŋande âmâ Yohane tu puli luâk arekŋe mandât dâmai. Dâ bikŋande âmâ Elianŋe gem mandât dâmai. Dâ bikŋande âmâ propete siâ kotŋe Yeremia me propete siâ me siâŋe mandât dâmai.” dâyi. 15 Hain dâmbiâ hin aiyeŋguep, “Dâ yeŋe âmâ nâŋgât gain gain dâm nâŋgâ niŋmai?” dâmbo Petoro kotŋe siâ Simoŋ arekŋe hin magaŋep, 16 “Anutuŋe huŋgunaŋdo miawakbiapgât dâtâŋe Anutu manman kârikŋe yâkgât nanŋe gem mandât.” dâep. 17 Hain dâmbo hin dâep, “Simoŋ Yonagât nanŋe luâk âmbâle siâŋe den ire makgiŋdo bo maktât. Ewene himbimân mandâp arekŋe den ire makgiŋdâp aregât heroŋe ak. 18 Gâŋgât kotge Petoro den aregât keiŋe amâ kât aregât dopŋe hainâk yu maktât den arekŋe nune emet ketuguwian ain Hememgât ambolupŋande nâŋgât kâmot are mem ge katyekberâm âi humo mem kinmâ pâpkowai. 19 Akto nâ himbim kâleŋaet hâŋgigât tâkŋe giŋbian aregât gâ hânân wan hikowiatgât âi memenâ himbimân gai hikowiapgât miawakbiat. Dâ hânân hulaŋbiatgât âi memenâ himbimân gai hulaŋbiapgât miawakbiap.” dâm magaŋep. 20 Akto Yesuŋe hoŋ bawalupŋe makyeŋgim hin dâep, “Nâ Anutuŋe huŋgun niŋdo geân iregât den siâ me siâ bo makyeŋgiwei.” dâep.

Yesuŋe mom agatbiapgât makyeŋgiep.

21 Akto sop ain Yesuŋe keiŋe katmâ Yerusalem kepian âgâmbo Israe yeŋgât humomolupyeŋe akto Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi akto sumbe kat kat luâk arekŋe mem siâ siâ mâŋgim hâk hilâlâm waŋmâ kombiâ mom benŋe hilâm âlâwu bo akto momoŋânba agatbiap aregât den hoŋ bawalupŋe makyeŋgiep. 22 Akto Petoroŋe Yesu kewugum ginŋângen bam den kugâk kugâk mâŋgim hin magaŋep, “Humo, gâ hain bo akbiat. Wan me wan akgiŋbaigât maktât are gâŋgâlân bo miawakbiap.” dâep. 23 Hain dâmbo Yesuŋe purik dâm Petoro magaŋmâ hin dâep, “Gâ Hianŋgi Amboŋe aregât hepunnek.

Gâmâ nâ peŋ panmâ nuguâkgât dâp tiginiŋdât. Gâ Anutugât nâŋgâ nâŋgâ are bo nâŋgât. Gâ luâk yeŋgât nâŋgâ nâŋgâ are nâŋgâm maktât aregât heniŋdât." dâep.

Yesu olop manbaengât den.

24 Hain dâm hârok hin dâm makyeŋgiep, "Luâk âmbâle bikŋande biwiyeŋe nâŋgâlân katmâ nâ olop ariwerâm âmâ wan me wanŋe hilipyeŋguwiap aregât bo hamewakmâ hanâk watnekmâ manbei. 25 Dâ siâŋe ikiŋe hâkŋe gangerâwiap are âmâ yâk manman âlepŋe bo penianŋbiap. Akto siâŋe nâŋgât den âi aregâlâk nâŋgâm mando kombiâ âmâ momoŋân ba agatbiap. 26 Luâk siâ hângât wan me wan hârok mem mando manmanŋe gulip akto gain gain manmanŋe miawaganŋbiap? Akto manmanŋaet den dâtâŋe are gain mendo ârândâŋ akbiap? 27 Aregât keiŋe hin. Sop humoân Ewenaet pagaleŋe olop akto aŋelolupŋe âkâ olowâk Ewenande luâk akmâ geân nâ lâuwâŋe huŋgun niŋdo gewian, sop ain âmâ luâk âmbâle agak meme akmai aregât hâuŋe hainâk yeŋgiwian. 28 Akto aregât makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk bikŋe yu kindâi ire hâmbâi boâk mombiân nâ emelâk luâk akmâ geângât togom damunyeŋe aktere nekbai." dâep.

17

Yesuŋe gimbâŋân himbim towat agep.

1 Akto hilâm nâmbulân konok bo akto Yesuŋe Petoro Yakobo akto emiŋe Yohane kewugu yekto gimbâŋe siâ ain âgâyi. Âgâm ain yeŋeâk kili. 2 Ekmâ kinbiâ Yesugât hâkŋe purik âgâmbo aŋgâ agep. Hain akto enem dewunŋe arekŋe dewutâ dewunŋe hinare akmâ pakpak dâep. Pakpak dâmbo sâŋgumŋe wan arekŋe kau kau dondâ agep. 3 Akto ainâk Mose akto Elia miawakbela Yesu olop den maganŋgi goaŋgi akbiâ yegi. 4 Akto Petoroŋe yekmâ Yesu magaŋmâ hin dâep, "Humo wan siâ hekat nengimenâ ekten aregât ukenŋe nâŋgâen. Gârâmâ gâŋe âlepŋe dâmenâ âmâ nâŋe uligi âlâwu in ketuguwerân. Gâŋgât siâ akto Mosegât siâ akto Eliagât siâ." 5 Hain dâm makmâ kindo are olowâk hamandat kau kau arekŋe tigiyegep. Akto hamandat are kâlegenbak den siâ hin miawagep, "Ire âmâ nâŋgât nanne akto biwinande mem heŋgemgoman. Akto yâkgât agak meme aregât ukenŋe akman gârâmâ ye yâkgât den nâŋgâwei." dâep. 6 Akto hoŋ bawalupŋande den are nâŋgâm hamewakmâ enem dewunyeŋe hânângen gembo kâŋgom tali. 7 Akto Yesuŋe enemyeŋân gutmâ mem goaŋ yekmâ hin makyeŋgiep, "Agatŋet. Ye hamep bo akŋet." dâmbo 8 agatmâ luâk lâuwâ are bo yelegi. Yesuŋe konok ikiŋak kindo egi.

9 Akto gimbâŋe are hepunmâ pelepŋe gem gem Yesuŋe den kârikŋe makyeŋgim hin dâep, "Wan me wan âuren ye ektâi aregât den luâk siâ me siâ bo maganŋbei. Titnan luâk akmâ geân nâ momoŋânba agatbian ain âmâ âlepŋe makyeŋgiwei." dâep. 10 Akto hoŋ bawalupŋe olop kili arekŋe aikom hin dâyi, "Mosegât den kârikŋe makmâ kepikmai arekŋe hin dâmai, "Elianŋe lâuwâŋe togombo âmâ haminŋân Anutugât hoŋ bawa togowiap." dâmai. Amâ gain gain?" dâyi. 11 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Amâ bundâk, Elianŋe âmâ togom wan me wan are hârok heŋgemgowiap. 12 Gârâmâ aregât hin makyeŋgiwe. Elia âmâ lâuwâŋe emelâk togoep gârâmâ luâk bikŋande bo ekmâ nâŋgâm heŋgemgom ukenyeŋe watmâ agak meme keiŋe keiŋe aganŋbiâ moep.

Aregât hainâk akmâ luâk akmâ geân nâ hâk hilâlâm niŋbiâ mombian.” dâep. 13 Yesuŋe hain dâmbo hoŋ bawalupŋande hin nâŋgâyi, “Eliagât maktâp amâ Yohane tu puli keiŋe kalep aregât maktâp.” dâyi.

Aposoloŋe nanaŋ siâ heŋgemgone dâm hâumgoyi.

14 Akto arewa gembiâ luâk âmbâle dondâ yâkgâlân togoyi. Akto luâk siâŋe Yesugât enemŋân togom pâwutŋe ligim hânân tatmâ kâŋgom hin magaŋep, 15 “Humo, gâ hanâk nannaet okotge nâŋgâ. Nâ nune nanne biwi gulip akmâ manmap. Akto kâlâwân me tuân gembo sop unduwâk aktâp. 16 Akto gâŋgât hoŋ bawalupgande mem heŋgemgoŋet dâm mem togore heŋgemgowerâm âsimbiâ bo agep.” dâep. 17 Hain dâmbo Yesuŋe hin dâep, “Ye wangât nâŋgâlân biwiyeŋe bo katmâ âmâ yeŋgaelâk nâŋgâm kautyeŋe oremai. Nâ ye olop sop kâlep bo manbaen aregât arire âmâ ye gain gain akmâ manbai? Akto sokom katyektere sop kâlep akbiap mon? Bâin, nanaŋ are kewugum nâŋgâlân gaŋet.” dâep. 18 Hain dâmbo kewugum yâkgâlân âgâmbiâ sinduk baniara bâleŋe are den kugâk kugâk mâŋgimbo luâk sigan are hepunmâ ariep. Akto ainâk kundat are bo agaŋep. 19 Akto hoŋ bawalupŋande ikiŋeâk yoŋâk tatoân Yesugâlân togom magaŋmâ hin dâyi, “Keiŋe gain gaingât nenŋe sinduk baniara bâleŋe are watberâm mem âsienŋe bo aktâp?” dâyi. 20-21 Hain dâmbiâ yâkŋe hin makyeŋgiep, “Ye nâŋgâlân biwiyeŋe kârikŋe bo katmâ heŋgemgomai aregât walaŋberâm âsiâi. Dâ yeŋe biwiyeŋe nâŋgâlân getek katmâ âmâ âlepŋe borâŋe ire magaŋmâ hin dâwai, “Gâ agatmâ indâgen ari.” dâmbiâ ariwerâp. Akto wan me wan miawagâk dâmbiâ âlepŋe miawakbiap.” dâep.

Yesuŋe mom agatbiapgât makyeŋgimbo sop lâuwâ agep.

22 Akto Yesu Aposololupŋe olop Galilaia hânân ariyi. Arim Yesuŋe hin makyeŋgiep, “Nâ luâk akmâ geân nâ luâk biknande nugumbiâ mombian. 23 Akto nugumbiâ mom benŋe hilâm âlâwuŋân momoŋânba agatbian.” Hain dâmbo biwiyeŋe umatŋe agep.

Petoroŋe iŋan lauŋânba puli miep.

24 Akto arewa Kapanaum kepian ariyi. Akto sumbe kat kat emetŋaet puli dâtâŋe memini arekŋe Petorogâlân togom aikom hin dâyi, “Yeŋgât tiksayeŋande sumbe kat kat emetŋaet puli siâ katmap me bo?” dâm magaŋi. 25 Hain dâmbiâ Petoroŋe, “Âo.” dâep. Hain dâm ikiŋak emet kâlegen âgâmbo Yesuŋe soŋ magaŋmâ hin dâep, “Simoŋ gâ gain gain nâŋgât? Hângât luâk kembuŋe yeŋe nanlupyeŋe yeŋgâlânba puli dâtâŋe memai me luâk aŋgâ yeŋgâlânba memai?” dâep. 26 Hain dâmbo Petoroŋe magaŋmâ dâep, “Luâk aŋgâ yeŋgâlânba memai.” dâmbo Yesuŋe hin magaŋep, “Bundâk maktât. Gârâmâ nanlupyeŋande puli dâtâŋe kat katgât âi bo memai. 27 Gârâmâ bo katenŋe nâŋgâmbiâ bâliwopgât hanâk netgât puli dâtâŋe kat. Gâŋe haruângen arim tâk panmâ iŋan ulik gulik oloŋberât are tepŋe gâimenâ puli koaŋe siâ miawakto mem netgât katberât.” dâep.

18

Nanaŋ gurukŋe yeŋgât towat manbaen.

1 Akto sop ain hoŋ bawalupŋande Yesugâlân togom hin magaŋi, “Anutuŋe damun nenŋe akmap nengâlân gâtŋe niŋande bikŋe ewangi nenekmâ damun nenŋe

akbiap?" dâyi. 2 Hain dâmbiâ nanaŋ siâ kondo gambo hutyeŋân kato kindo 3 hin dâm makyeŋgiep, "Den ai nuguâi aregât makyeŋgire nâŋgâŋet. Nananŋlupyeŋande akmai are yeŋe hain akbiâ âmâ Anutuŋe meyekbiap. Dâ hain bo akbai amâ Anutugât kâmolân bo dewati nenekbai. 4 Akto nanaŋ ire hainare akmâ amâ ikiŋaet nâŋgâmbo gewiap aregât yeŋgâlân gâtŋe siâŋe hainâk akmâ ikiŋaet nâŋgâmbo gembo âmâ Anutugât kâmot damunyeŋe akbiap. 5 Akto luâk âmbâle siâŋe âmâ nanaŋ ire hinare tângomap arekŋe amâ nâ tân nugumap aregât dop akmap. 6 Dâ luâk siâŋe nanaŋ biwiyeŋe nâŋgâlân katmai are yeŋgâlânba konok bâliwerâm hâkŋe hâkŋe hain akto âmâ gâuk, siâŋe kât humo dondâ hannŋân imbogoaŋmâ haru bâtgumân hâkokombo dâine arekŋe âmâ siâ me siâ owâiŋe miawagaŋdâp akbop.

7 Akto dop yeŋgumapŋe ye hârok dop yeŋguwerâm biwiyeŋân gewiapgât dop tatâp aregât hân hârokgât okotne nâŋgân. Gârâmâ luâk âmbâle siâŋe bikŋe bâleŋe akŋet dâm hilip yeŋgumbo Anutuŋe hâuŋe humo waŋbiap. 8 Akto hememgât pat akbâigât bâtyeŋe me keiyeŋe bikŋande bâleŋe akbâigât hârem panbei. Hain akmâ keiyeŋe me bâtyeŋe bikŋe are âlepŋe akto manbiâ ârândâŋ akbiâp. Dâ bâtyeŋe keiyeŋe biken biken âlepŋe tatbiap âmâ arekŋe oloŋyekto kâlâwânâk manmâ âgâwâi. 9 Akto dewunyeŋande bâleŋe akŋet dâm oloŋ yekto dosa akbâen dâm dewunyeŋe are kâwutmâ panbei. Akto dewunyeŋe konogâk tatyeŋgiwiap amâ âlepŋeâk manbai. Dâ dewunyeŋe lâuwâ lâuwâ tatbiap amâ arekŋe oloŋ yekto hememgât kâlâp humo yemap ain gewâi.

10 Akto himbimân aŋeloŋe nanaŋ damunyeŋe akmai arekŋe âmâ hokboâk hokboâk Ewene ekmai. Aregât nanaŋ sisik ire hut nennŋân hinare yeŋgât nâŋgâmbiâ gewop. 11 Akto luâk âmbâle hilip aguwâigât nâ luâk akmâ geân nâ heŋgemgo yekbian aregât hin makbe. 12 Luâk siâ lama 100 kinaŋbiap. Akto hutyeŋânba konokŋe heambukto amboŋande lama bikŋe are gimbâŋân hepun yekmâ siâ heambugep aregât undâgâtbiap. 13 Undâgâtmâ mem miawakmâ okot âlep akbiap. Dâ lama bo heambukmâ âlepŋeâk kinbai aregât amâ heroŋe hain bo akbiap. 14 Hainâk Ewene himbimân mandâp arekŋe nanaŋ itik matik bâliwâi dâm damunyeŋe akmap.

Galagaet dosa hepunben.

15 Akto den siâ hin makbe. Galage siâŋe gâŋgâlân dosa akto âmâ bâleŋe aregât keiŋe pumân magaŋben. Hain akmenâ yâkŋe gâŋgât den nâŋgâmbo âmâ gala konok manbiandat. 16 Dâ yâkŋe gâŋgât den bo nâŋgâmbo âmâ luâk âmbâle amon siâ yeŋgonmenâ gutmâ den yetŋe ârândâŋ ketugune dâwai. 17 Dâ yâk yeŋgât den are bo nâŋgâmbo nâŋgât kâmolân gâtŋe arim makyeŋgiwen. Akto are âkâ hainâk yâk yeŋgât den are bo nâŋgâmbo âmâ gâŋe yâk hin maganben, "Gâmâ luâk bâleŋe akmai are yeŋgât dop aktât." dâwen. 18 Akto aregât bunŋe maktere nâŋgâŋet. Ye hânân wan hikowaigât âi membiâ himbimân gai hikowiapgât miawakbiap. Dâ hânân hulaŋbaigât âi membiâ himbimân gai hulaŋbiapgât miawakbiap. 19-20 Gârâmâ siân nâŋgât kâmolân gâtŋe lâuwâ me âlâwu Anutu ulilaŋberâm mendugum kinbiâ ainâk nâ hutyeŋân manbian aregât wan me wan ulilaŋberâm han konok katmâ Anutu ulilaŋbai amâ ainâk Ewene himbimân

manmap arekŋe wan me wan âlepŋe yeŋgiwiap." dâep.

Hoŋ luâk hâkŋe hâkŋaet den.

21 Akto sop ain Petoroŋe Yesugâlân togom magaŋmâ hin dâep, "Humo, galanande sop amon nâŋgâlân dosa akto âmâ nâŋe dosa are hepun aŋbian? Nâmbulân lâuwâ akto hepun aŋbian me kakŋân siâkâ aktoân hepun aŋbian?" dâep. 22 Hain dâmbo Yesuŋe magaŋmâ hin dâep, "Hain bo. Hanâk luâk are dosaŋe hepunaŋmâ âgâwiat. 23 Aregât den dopŋe siâ hin makbe. Anutuŋe damunyeŋe akbiap amâ luâk kembu hinare yâkŋe ikiŋe luâklupŋe hâuyeŋaet akmâ heŋgem yeŋguwerâm agep. 24 Yâkŋe hâu are heŋgemgowerâm âi miep. Akto yâkŋe luâk siâ yâkgâlân mem ari âi luâk aregât hâu âmâ 13 milion kina hainare. 25 Akto luâk arekŋe hâu are kutigitbiapgât puli dop hainare bo talaŋep. Aregât akmâ luâk kembu arekŋe makyeŋgimbo luâk are ikiŋe akto âmbenŋe nanaŋlupŋe meyekmâ yeŋgâlân kotŋe siâ siâŋe are hârok puligom benŋe puli are mem luâk aregât hâu kutigitberâm agi. 26 Hain akto âi luâk arekŋe luâk kembu aregât enemŋân kâŋgom hin magaŋep, "Gâmâ hanâk nâŋgât okot nâŋgâm lâmnugu. Hâmbâi âlepŋe hâu are gâŋgâlân kutigitbian." dâep. 27 Akto âi luâk aregât humoŋande luâk aregât okotŋe akmâ dosaŋe hepunaŋep. 28 Akto âi luâk arekŋe hâkŋângen gem benŋe ikiŋe âi luâk siâ hanŋân mem metawolep. Amâ luâk aregât hâu amâ 100 kina. Akto âi luâk are mem hin magaŋep, "Gâŋe hâu are hârok kutigitmâ meteniŋ." dâep. 29 Hain dâmbo ikiŋe âi luâk arekŋe enemŋân kâŋgom ulilaŋmâ hin dâep, "Gâ nâŋgât okotge nâŋgâm lâmnugu. Hâu are âlepŋe gâŋgâlân kutigitbian." dâep. 30 Hain dâmbo yâkŋe yâkgât den are bo nâŋgâm lope kâlegen katmâ hin dâm magaŋep, "Inâk tatmenâ hâu are ârândâŋ akto âlepŋe ariwiat." dâep. 31 Akto hoŋ bawa aregât galalupŋande den are nâŋgâm bâliaŋi. Hain akmâ arim den are humoyeŋe magaŋi. 32 Akto humoyeŋe arekŋe damun are kondo guto hin magaŋep, "Gâ luâk bâleŋe. Gâŋe ulit niŋmenâ aregât hâuge yiep ina hanâk yân hepun gektân. 33 Nâŋe gâŋgât okot nâŋgâ giŋdân ina gâkâ âi luâkge aregât okot bo nâŋgaŋdât are nâŋgâre umatŋe dondâ aktâp." dâep. 34 Humoŋe hain dâm biwiŋe kâlâp akto tembe loko yeŋgâlân kato membiâ hin makyeŋgiep, "Âi luâk bâleŋe ire hâk hilâlâm agaŋbiâ hâu are ârândâŋ akbiap." dâm makyeŋgiep. 35 Aregât keiŋe hin. Yeŋe galalupyeŋe yeŋgât dosa are biwiyeŋân makmâ manbiâ âmâ Ewene himbimân mandâp yâkŋe yeŋgât dosa bo kutigitbiap." dâep.

19

Âmbâle mem bo hepunyekbaengât den.

1 Yesuŋe den are hârok makmâ metem Galilaia kepia are hepunmâ hân humo kotŋe Yudaia tu kotŋe Yodaŋ biken ain ariep. 2 Arimbo luâk âmbâle dondâŋe olop ariyi. Akto ain luâk âmbâle kundatdâ dondâ mem heŋgem yeŋguep.

3 Akto Parisaio luâkŋe yâkgâlân togom dop komberâm hiaŋgim hin dâyi, "Gain gain luâkŋe âmbenlupyeŋe watyekbaigât dâp tatâp me bo?" dâmbiâ 4 yâkŋe hin makyeŋgiep, "Ye den ire oyaŋmâ nâŋgâmai, "Anutuŋe hân himbim ketuguyelegep sop ain âmâ luâk âmbâle ketugu yelegep. 5 Ketugu yelekmâ hin dâep, "Luâkŋe eweŋe memeŋe hepun yelekto âmbenŋe olop dewati akbiandat. Hain akmâ yâk hâkyetŋe konok hainare akto manbiandat." dâep." den hain

tatâp. 6 Hain gârâmâ yâk siâkâ ikiŋeâk ikiŋeâk bo akbiandat. Yâk hâkyetŋe konok hainare akbiandat. Hain gârâmâ Anutuŋe mem mendugu yelegep are luâk siâŋe luâk âmbâi lâuwâ are potatyelekbiapgât dop bo tatâp." dâep. 7 Yesuŋe hain dâmbo Parisaio luâkŋe magaŋmâ hin dâyi, "Maktât are gain gain maktât? Wangât Moseŋe den kârikŋe katnengim hin dâep, "Luâk siâŋe âmbenŋe watberâm âmâ âmbâle hepun hepungât kulem esenŋe kulemgom âmbenŋe waŋmâ wato ârândâŋ akbiap." dâep?" dâyi. 8 Akto Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Moseŋe amâ yeŋaet agak meme bâleŋe akbiâ biwiyeŋe kârikŋe akmap aregât akmâ kulemgoep amâ yeŋe agat agatŋe akbiâ dâp katyeŋgiep. Dâ ulikŋân âmâ agak meme ire hain bo yiep. 9 Aregât ye hin makyeŋgiwe. Luâk siâgât âmbenŋande dâp gulip bo mando âmâ yân luâk arekŋe watmâ âmbâle siâ membiap âmâ luâk arekŋe luâkdâ âmbendâ yeŋgât dâp are mem bâlimbo dosa miawagaŋbiap." dâep.

10 Yesuŋe hain dâmbo hoŋ bawalupŋande hin magaŋi, "Luâk yeŋgât agak meme hain tato âmâ luâkŋe hanâk âmbâle bo membiâ ârândâŋ aktâp." dâyi. 11 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Luâk hârokŋe den ire membaigât dop bo. Anutuŋe luâk bikŋeâk kârikŋe yeŋgiep. Luâk arekŋeak âmâ den ire âlepŋe membai. 12 Hin. Luâk bikŋe memelupyeŋande meyegiân âmbâle bo meyekbaigât dop tatâp. Dâ luâk bikŋe âmâ gasalupyeŋande gâiyeŋgimbiâ âmbâle meyekbaigât dâp bo tatâp. Hainâk luâk bikŋande amâ himbimgât akmâ âi humo mem manmai yâk âmbâle bo menegât nâŋgâmai are ârândâŋ akbiap. Gârâmâ den ire amâ Anutuŋe memeŋe akyeŋgimbo aregât kârikŋe manmai." dâep.

Yesuŋe nanaŋ yeŋgât Anutu ulilaŋep.

13 Akto sop ain luâk âmbâle bikŋande Yesuŋe nanaŋlupyeŋe bâtŋande kautyeŋân mem Anutu ulilaŋâkgât yâkgâlân meyekmâ togoyi. Hain akbiâ hoŋ bawalupŋande den kugâk kugâk akyeŋgiyi. 14 Hain akyeŋgimbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Ye hepunbiâ nanaŋ are nâŋgâlân togoŋet. Ye bo mem ganyeŋe dâŋet. Anutuŋe damunyeŋe akbiap amâ nanaŋ hainare yeŋgât." dâep. 15 Hain dâm bâtŋande kautyeŋân kalep. Katmâ âmâ kepia are hepunmâ ariep.

Luâk sikumdâŋe Yesu aikoep.

16 Akto luâk siâŋe Yesugâlân togom hin magaŋep, "Tiksa. Nâ agak meme gain hinare akmâ âlepŋe akmâ âmâ manman kârikŋeâk manmâ âgâwian?" dâmbo 17 hin magaŋep, "Gâ wan me wan âlepŋeâk makniŋdât keiŋe âmâ âlepŋe Anutu konok. Gârâmâ gâ manman âlepŋe manberâm âmâ Mosegât den kârikŋe kat katŋe are hârok watben." dâmbo 18 luâk arekŋe hin dâep, "Wan den kârikŋe?" dâmbo hin magaŋep, "Den kârikŋe amâ hin. Gâ luâk bo yeŋgumenâ mombai. Gâ luâkdâ âmbendâ yeŋgât dâp are bo mem hilipkowen. Kâmbu bo akben. Gâ luâk siâgât den bo hiaŋgiwen. 19 Gâ ewege memege yetgât amukyetŋân manben. Akto gugaet akmat hainâk galalupge are akyeŋgiwen." dâm magaŋep. 20 Hain magaŋdo hin magaŋep, "Den kârikŋe kat katŋe ire hârok emelâk akmâ meteân. Gârâmâ wan bâiŋe mendere âmâ manman kârikŋe miawakniŋbiap?" dâmbo 21 Yesuŋe hin magaŋep, "Gâ âlepŋe dondâ akberâm nâŋgâm âmâ ari kotŋe siâ siâŋe are hârok yeŋgimenâ puligombiâ puli are mem ari luâk umburuk yeŋgiwen. Hain akmenâ âmâ Anutuŋe gâŋgât wan me wan

âlepŋe are himbimân kat giŋbiap. Gârâmâ gâ nâ watnekmâ gamenâ arire." dâep. 22 Hain dâmbo luâk sigan arekŋe nâŋgâm kotŋe siâ siâ dondâ talaŋep aregât nâŋgâmbo humo akto aregât Yesuŋe tâwât dewunge panben dâm magaŋep aregât biwiŋe umatŋe akto gem yân ariep.

Luâk pulirâ sikumdâŋe Anutugât kâmolân dewatiwerâm âmâ âi humo membai.

23 Akto Yesuŋe hoŋ bawalupŋe hin makyeŋgiep, "Makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk pulirâ sikumdâŋe Anutugât kâmolân dewatiwerâm amâ âi humo membai. 24 Soŋgo pike dâpŋânba gawerâm âmâ âi humo membiap. Dop hainâk luâk pulirâ sikumdâŋe Anutuŋe damunyeŋe akbiap ain ariwerâm âi humo membai." dâep. 25 Hain dâmbo den are nâŋgâm sân sân mem hin magi, "Bâe, niŋande manman âlepŋân ariwiap?" dâyi. 26 Dâmbiâ Yesuŋe tâŋ tâŋâk yekmâ kinmâ hin makyeŋgiep, "Anutugât manman âlepŋân ariwaigât nâŋgâ nâŋgâyeŋe watbiâ bo akmap. Dâ Anutuŋe konok âmâ wan me wan miawakbiapgât bo pâpkomap." dâep. 27 Hain dâmbo Petoroŋe magaŋmâ hin dâep, "Woe, nen âmâ kotŋe siâ siâ hârok hepunmâ gâ olop malion aregât hâuŋe nen wan membaen?" dâep. 28 Akto Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Hâmbâi kotŋe siâ siâ ire hârok irakŋe akmâ metewiap. Sop ain âmâ luâk akmâ geân nâ lâuwâŋe gem âmâ luâk kembu yeŋgât tat talân tatbian. Akto nâ watnekmâ manmai yekâ hainâk tat tat keiân lâuwâ ain tatbai. Tatmâ Israe luâk âmbâle kâmot keiân lâuwâ are mem potat yekbai. 29 Akto luâk âmbâle nâŋgât nâŋgâm emetyeŋe me emi teulupyeŋe me meme ewelupyeŋe me nanaŋ me âi kalam me wan me wan nâŋgât akmâ hepunmai amâ hâmbâi aregât hâuŋe kotŋe siâ siâ dondâ membai. Hain akmâ manman kârikŋân manmâ âgâwai. 30 Aregât siâkâ makbe. Luâk âmbâle bikŋe hinŋe hâkyeŋe mem agatbai are âmâ hâmbâi Anutuŋe hamiŋângen katyekbiap. Dâ bikŋe âmâ hinŋe hâkyeŋe mem gewai are âmâ Anutuŋe hâmbâi tânyeŋgumbo ulik gulik akbai." dâep.

20

Waiŋ âi meyi yeŋgât den ginŋe.

1 Akto Yesuŋe hin dâm makyeŋgiep, "Anutuŋe damunyeŋe akbiap amâ luâk siâgât hân humo yeaŋmap dop hainare akto hândâktâk dondâ agatmâ âiângen âi meaŋetgât âi luâk bikŋe meyekberâm ariep. 2 Akto âi luâk bikŋe olop den akmâ hilâm konokgât hâu dâtâŋe aregât puliŋe membaigât makyeŋgimbo âlepŋe dâmbiâ huŋgun yeŋgimbo âi memberâm ariyi. 3 Arimbiâ âmâ 9 kilok wan hainare kepian arim luâk bikŋe yekto kepia tete yân tali. 4 Yân taligât luâk arekŋe makyeŋgim hin dâep, "Ye arim nâŋgât waiŋ âiângen âi membiâ aregât puliŋe âi aregât dopŋânâk yeŋgiwerân." dâep. 5 Hain dâmbo arimbiâ benŋe 12 kilok akto 3 kilok ain âkâ hainâk agep. 6 Hain akmâ âmâ eŋgaiŋe 5 kilok wan hainare arim yekto luâk bikŋe yân tatmâ manbiâ yekmâ hin makyeŋgiep, "Ye gain gain akmâ hilâm humo ire yân tatmâ mandâi?" dâmbo 7 yâkŋe hin magaŋi, "Luâk siâ me siâŋe âi siâ bo nengimbo aregât yân tatmâ manden." dâmbiâ yâkŋe hin makyeŋgiep, "Ye arim nâŋgât waiŋ âiângen âi meŋet." dâep. 8 Akto emet dâgâmbo âmâ luâk arekŋe âi luâklupŋe yeŋgât damun are magaŋmâ hin dâep, "Âi luâk yeŋgonmenâ togombiâ hilâm konokgât hâu dâtâŋe yeŋgi. Akto âi luâk hami togoâi are yeŋgâlânba

keiŋe katmâ yeŋgim maleine âi luâk ulik gulik togoâi are âmâ bâiŋe yeŋgiwen." dâep. 9 Hain dâmbo âi luâk 5 kilok âi meyi are âmâ hilâm konokgât hâu dâtâŋe konok yeŋgiep. 10 Akto luâk ulik gulik togom âi keiŋe katmâ meyi are togom, "Nenŋe âmâ hilâm konokgât puli aregât kakŋân memberen." dâm nâŋgâyi. Dâ ina yâkâ hainâk hilâm konokgât hâu dâtâŋe yeŋgiep. 11 Yeŋgimbo mem kalam amboŋe aregât dondâ nâŋgâm bâliaŋi. 12 Hain akmâ magaŋmâ hin dâyi, "Luâk ire âmâ hinŋeâk togom âi getegâk mendâi ina gâŋe hilâm konokgât yeŋgiât. Akto nenŋe âmâ dewutâ kârikŋân âi humo menden akto dewutâŋe dondâ nenektâp ina hainâk nengiât are ârândâŋ bo aktâp." dâyi. 13 Hain dâmbiâ yâkŋe luâk hutyeŋân kilep siâ magaŋmâ hin dâep, "Gala, nâ bâleŋe bo akgiŋdân. Nâŋe hilâm konokgât hâu dâtâŋe memberât dâm makgiŋdere gâŋe âlepŋe dâm nâŋgâmenâ ârândâŋ aktâp aregât 14 gâ pulige are meakmâ ari. Puli ya giŋdân hainâk luâk hami dondâ togom âi getek mendâi are nunaet ukennaet akmâ yeŋgiân. 15 Nâŋe nune puli ire mem siâ me siâ akbiangât amâ nunaet pat. Gâŋe damunne akmat me? Nâŋe agak meme âlepŋe akgiŋdere aregât gâŋe wangât nâŋgâm bâli niŋdât? Nâŋgâm bâli niŋmenâ ârândâŋ bo aktâp." 16 Luâk âmbâle bikŋande hinŋe hâkyeŋe mem agatbai are amâ hâmbâi Anutuŋe haminâŋen katyekbiap. Dâ bikŋe hâkyeŋe mem gewai are âmâ Anutuŋe hâmbâi mem ulik gulik katyekbiap." dâep.

Yesuŋe mom agatbiapgât sop âlâwu makyeŋgiep.

17 Yesuŋe Yerusalem kepia âgâwerâm akmâ hoŋ bawalupŋe keiân lâuwâ are meyekto ariyi. Arim manmâ Yesuŋe dâwân makyeŋgim hin dâep, 18 "Ye nâŋgâŋet. Bâin. Nen Yerusalem kepian âgâne. Akto ain sumbe kat kat luâk akto Mosegât den kârikŋe makmâ kepikmai ain tatmai yâk yeŋgâlân gâtŋande luâk akmâ geân nâ bâleŋe akniŋmâ sumbe kat kat luâk akto Mosegât den kârikŋe makmai yâk yeŋgâlân makyeŋgimbiâ menekbai. Akto den âiân katnekmâ nugumbiâ mombian aregât den magaŋgi goaŋgi akbai. 19 Akto den hembalik mâŋgi nekmâ lâwinân nugumbiâ mombiangât Roma luâk are yeŋgâlân oloŋ nekbiâ bâleŋe mâŋgi nekmâ lâwinân nugumbiâ mombian. Mondere han nugumbiâ hilâm âlâwu akto momoŋânba agatbian." dâep.

Yakobo akto Yohane yâkŋe galalupyetŋe damunyeŋe akbiandatgât aikoyiat.

20 Akto sop ain Yebedaiogât âmbenŋande nanlogâtŋe Yakobo akto Yohane are kewugu yelekmâ Yesugâlân togom kâŋgom ulilaŋep. 21 Ulilaŋdo hin magaŋep, "Gâ wangât nâŋgât?" dâmbo hin dâep, "Sop siân gâŋe togom luâk âmbâle hârok damunyeŋe akbialân sop ain nanlogâtnande gasomge bikŋe bikŋe tatmâ kembu akbiandat." dâep. 22 Hain dâm ulilaŋdo Yakobo akto Yohane hin dâm makyetkiep, "Yet aregât keiŋe pâpkom maktat. Nâ wan me wan umatŋe miawak niŋbiap are hârok yet âlepŋe miawakyetkiwiap me?" dâep. Hain dâmbo hin dâyiat, "Maktât are miawak netkiwiap aregât nâŋgâetŋe ârândâŋ akbiap." dâyiat. 23 Hain dâmbela hin dâep, "Wan me wan umatŋe miawak niŋbiap arekŋe âlepŋe hainâgâk miawak yetkiwiap. Dâ Anutu Ewene yâkŋe konok nâŋgât amuknân manmâ damunyeŋe akbai aregât emelâk kotyeŋe dâm hâriep. Amâ nâŋgât âi bo." dâep.

24 Hain dâm makyetkimbo hoŋ bawaŋe bât bip bip hârok yâkŋe den are nâŋgâmbiâ umatŋe akto Yohane akto Yakobo peiyelegi. 25 Peiyelekbiâ Yesuŋe yeŋgondo bambiâ hin dâm makyeŋgiep, “Hângât luâk kembuŋe luâk damunyeŋe akmâ âmâ hoŋ bawalupyeŋe meyekbiâ manmai are âmâ nâŋgâmai. 26 Dâ yeŋe âmâ hângât luâk kembu are yeŋgât agak meme are hain bo akbei. Yeŋgâlânba siâŋe Anutuŋe nekto ârândâŋ agâk dâwiap âmâ benŋe galalupŋe yâk yeŋgât hoŋ bawa akmâ manbiâp. 27 Akto yeŋgâlânba siâŋe Anutuŋe nekmâ, “Woe, damunyeŋe akbiapgât dop tatâp dâwiap.” dâm aregât galalupŋe yeŋgât âi luâk manbiâp. 28 Nâ hainâk hoŋ bawalupnande tân nuguŋet dâm aregât bo geân. Âi humo mem hâk hilâlâm nâŋgâm luâk âmbâle dondâ are yeŋgât dosa bo akyeŋgiwiapgât mombian aregât luâk akmâ geân.” dâep.

Yesuŋe dewunyetŋe bokbokŋe lâuwâ mem heŋgemyetkuep.

29 Yesu akto hoŋ bawalupŋe Yeriko kepia hepunmâ ariyi. Arimbiâ hami yeŋân luâk âmbâle dondâ ariyi. 30 Akto dâp ginŋân luâk dewunyetŋe bok bokŋe lâuwâ taliat. Yesu togoep aregât den nâŋgâm kârikŋeâk konmâ hin dâyiat, “Humo, gâ Dawidigât hakuŋe gâ hanâk netgât okotge nâŋgâ.” 31 Hain dâm konbela luâk âmbâle ain kili arekŋe nâŋgâm hin dâyi, “Woe, den hepulet.” dâyi. Hain dâmbiâ denyeŋe bo nâŋgâm âmâ lâuwâŋe koliat, “Humo, gâ Dawidigât hakuŋe gâ hanâk netgât okotge nâŋgâ.” 32 konbela nâŋgâm dâwân kinmâ yetkondo gutbela hin aiyetkuep, “Gain gain akyetkiwegât nâŋgat?” dâmbo hin dâyiat, 33 “Humo âlepŋe eget dâmenâ dewunnetŋe hulaŋagâkgât ulit giŋdet.” dâyiat. 34 Hain dâmbela okotŋe nâŋgâm dewunyetŋe howaimbo hulaŋ akto Yesu olop ariyi.

21

Yesuŋe doŋgi kakŋân Yerusalem âgâep.

1 Akto arewa arim Yerusalem kepia ewumâk Betepage kepia akto gimbâŋe kotŋe Oliwa ain togoyi. Togo Yesuŋe hoŋ bawalogâtŋe lâuwâ huŋgun yetkiep. 2 Huŋgun yetkim hin makyetkiep, “Yet kepia bâlensiâ tato ektat âuren âgâet. Âgâm âmâ doŋgi siâ hikombiâ kindâp nanŋe olowâk are dowâk mem miawak yeleget. Meyelekmâ mem âmâ nâŋgâlân togoet. 3 Dâ luâk siâ me siâŋe den wan siâ makyetkimbo âmâ hin magaŋberat, “Iregât âi miawakto Humonetŋande maknetkiâp gârâmâ mem arietŋe âi bo akto âmâ dowâk mem purik katberâp.” dâm magaŋberat.” dâep. 4 Wan me wan ya miawagep are amâ Propete siâŋe den kulemgoep aregât bikŋe bunŋe miawagep den are hin tatâp,

5 “Sioŋ gimbâŋe ambolupŋe nâŋgâŋet. Yeŋgât kembuyeŋe amâ hâkŋe mem gemap. Hain akmâ yoŋâk ariwerâm âmâ doŋgigât kakŋân tatmâ togowiap. Doŋgi aregât nanŋe are olop togowiap.”

6 Yesuŋe hain dâm huŋgunyetkimbo arim hain agiat. 7 Doŋgi akto nanŋe lâuwâ mem oloŋyelekmâ togombela sâŋgum kakŋân luguakmini are oloŋmâ doŋgi kakŋân katbiâ yâkŋe âgâ talep. 8 Âgâ tato luâk âmbâle dondâŋe Humonenŋe togoâp aregât dâp heŋgemgone dâm sâŋgum kakŋân luguakmini are oloŋmâ dâwân leŋgaim ariyi. Dâ bikŋande âmâ esenŋe siâ siâ ligim dâwân katmâ ariyi. 9 Akto luâk âmbâle dondâ enemŋân akto haminân olop ariyi arekŋe âmâ hin koli,

“Woe, hakunennŋe Dawidi yâkgât kâmolân gâtŋe gâŋe damun nennŋe ak. Anutu Humoŋe wâtŋe giŋmâ huŋgun giŋdo togoât aregât heroŋe akgiŋne. Akto kembunennŋe yu togoât iregât Anutu himbimân manmap yâk nâŋgaŋdenŋe kotŋe humo agâk.” dâyi. 10 Akto Yesuŋe Yerusalem kepian âgâmbo kepia humo ain luâk âmbâle tali arekŋe sân sân mem hin dâyi, “Luâk ire niŋe?” dâyi. 11 Hain dâmbiâ luâk âmbâle yâk olop ariyi arekŋe makyeŋgiyi, “Imâ Anutugât Propete siâ kotŋe Yesu, Galilaia hân aregât kepia Nasarete ain gâtŋe.” dâyi.

Yesuŋe sumbe opmânânba watyegep.

12 Hain dâmbiâ Yesu Yerusalem kepian âgâm sumbe kat kat opmânŋân âgâm luâk âmbâleŋe siâ me siâ katmâ aŋgim kili are wat yekmâ siâ me siâ yeŋe me kembâ welamŋe me puli tat tat welamŋe mem kâwulep. 13 Kâwutmâ watyekmâ hin makyeŋgiep, “Anutuŋe makto kulemgoyi bikŋe hin tatâp, “Nâŋgât emet âmâ luâk âmbâle hârokŋe ulitniŋbaigât emet kindâp.” Den kulem hainâk yendâp are hâkâŋ akmâ mâŋgimbiâ luâk kâmburâ yeŋgât emet hainare aktâp.” dâep.

14 Hain dâm sumbe kat kat opmânŋân luâk dewunyeŋe bok bokŋe akto keiyeŋe pâwutyeŋe bâleŋe are togombiâ mem heŋgem yeŋguep. 15 Akto nanaŋ lepat ain âgâm Yesugât hin dâyi, “Dawidigât hakuŋe kotŋe mem agatne.” dâyi. Hain dâmbiâ sumbe kat kat luâk akto Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi arekŋe Yesuŋe kulem keiŋe keiŋe miep are ekmâ akto nanaŋ lepat are yeŋgât den nâŋgâmbiâ bâlimbo kuk bâleŋe agi. 16 Hain akmâ Yesu hin magaŋi, “Nanaŋ lepat irekŋe kotge konmâ mem agatbiâ nâŋgât mon?” dâm magaŋi. Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “O nâŋgân gârâmâ aregât Anutuŋe makto kulemgoyi bikŋe aregât hin tatâp, “Anutuŋe nanaŋ lepat memeŋe akyeŋgimbo kotŋe mem agatbai.” den are oyaŋmâ nâŋgâm meteyi mon?” dâep. 17 Akto ainba hepun yekmâ kepia humo are ginŋângen gem hândâk ain Betania kepian yiep.

Yesuŋe makto lâwin siâ ululun dâep.

18 Yem kindo hauŋdo hândâktâk purik katmâ kepia humoân âgâm sotgât mopŋe aguep. 19 Akto dâwân lowot hainare siâ kindo ekmâ bunŋe yendâp dâm keiŋân baep. Bam ekto bunŋe siâ bo yendo esenŋandeâk kilep. Akto lowot are magaŋmâ hin dâep, “Lâwin iregât koaŋe siâkâ bo yembiâp. Boâk tiŋ.” dâmbo ainâk lowot arekŋe ululun kârâep. 20 Hain akto hoŋ bawalupŋande are ekmâ otneyeŋe arimbo sân sân mem hin dâyi, “Gain gain akmâ lowot ire dowâk ululun kârâp?” dâyi. 21 Hain dâmbiâ Yesuŋe makyeŋgim hin dâep, “Nâ iregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Ye nâŋgâlân biwiyeŋe katmâ heŋgemgom han lâuwâ âlâwu bo akbai âmâ nâŋe lowotgâlân aktere ektâi hainâk âlepŋe akbai. Akto are konok bo akbai. Gimbâŋe ire magaŋmâ hin dâwai, “Gâ kâwulakmâ haruân umbure ge.” dâmbiâ âlepŋe hain akbiap. 22 Akto yeŋe nâŋgâlân biwiyeŋe katmâ heŋgemgom kinmâ wan me wan memberâm ulilaŋbai amâ wan me wan are âlepŋe membai.” dâep.

Yesugât keiŋe nâŋgânegât aikoyi.

23 Akto Yesuŋe sumbe kat katgât opmânŋân âgâm luâk âmbâle den pat âlepŋe are makyeŋgiep. Akto sumbe kat kat luâk akto Israe yeŋgât kembu yâkgâlân togom magaŋmâ hin dâyi, “Gâ wan me wan akmat are niŋaet lau lokom akmat? Akto niŋande memeŋe akgiŋdo

memat?" dâyi. 24 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Nâkai hainâk wan siâgât ai yeŋguwerân. Gârâmâ yeŋe den hâuŋe makniŋbiâ âmâ benŋe nâkâ wan kârikŋe tatniŋdo âi meman iregât keiŋe makyeŋgiwerân. 25 Yohaneŋe tu puli keiŋe kalep are niŋande meme agaŋdo âi are meminep? Anutuŋe me luâk yânŋande?" dâep. Hain dâmbo den are nâŋgâm are yeŋeâk magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, "Nenŋe Anutuŋe meme agaŋep dâweren âmâ yâkŋe hin maknengiwerâp, "Ye wangât yâkgât den bo nâŋgâm heŋgemgoyi?" dâwerâp. 26 Dâ nenŋe are luâk yânŋande memeŋe agaŋmini dâweren âmâ luâk âmbâle yu kindâi irekŋe Yohane âmâ Propete dâm kuk aknengiwâi aregât gain gain magaŋberen?" dâyi. 27 Hain dâm kinmâ Yesu hin magaŋi, "Yohane niŋande memeŋe agaŋdo akminep are bo nâŋgâen." dâyi. Hain dâmbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Nâkai hainâk niŋaet laugât kinmâ âi meman aregât bo makyeŋgiwerân.

Nanaŋ lâuwâ yetgât den ginŋe.

28 Aregât den ginŋe makyeŋgiwe. Luâk siâgât nanlogâtŋe lâuwâ maliat. Akto teuŋe aregâlân arim hin magaŋep, "Nan, gâ uŋak arim waiŋ âiângen âi me." dâep. 29 Hain dâmbo nanŋe arekŋe magaŋmâ dâep, "Nâ borân." dâep. Hain dâm tatmâ benŋe beirâŋângen hanŋe siâ akto arim âi miep. 30 Akto eweyetŋande emiŋe aregâlân arim arekâ hainâk magaŋep. Akto nanŋe arekŋe magaŋmâ dâep, "Apo, âlepŋe ariwerân." dâm hiaŋgim bo ariep. 31 Gârâmâ nanlogâtŋe lâuwâ arekŋe niŋande âmâ eweŋaet den lokoep?" dâmbo dâyi, "Teuŋe arekŋe." dâyi. Hain dâmbiâ Yesuŋe makyeŋgim hin dâep, "Aregât den bunŋe hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Puli dâtâŋe meme luâk akto âmbâle dâp gulip manmai yâkŋe ye ewangiyekmâ Anutugât kâmolân dewatiyi. 32 Amâ yeŋe Yohaneŋe agak meme âlepŋe hekat yeŋgimbo hâkâŋŋe akmâ denŋe bo lokoyi. Dâ gawamangât puli meme luâk akto âmbâle dâp gulip manmaiŋe âmâ denŋe nâŋgâm hanyeŋande nâŋgaŋi. Dâ ye âmâ are ekmâ hanyeŋe bo purik kato denŋe bo nâŋgâyi.

Waiŋ damunŋe bâleŋaet den.

33 Akto den dopŋe siâkâ makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk siâŋe hân siân tâk kotŋe waiŋ are kâmetmâ metem lope dâgâep. Akto waiŋ tuŋe pipikowaengât dâm kondo ketugum heŋgemgom damun yeŋaet emet mem âi kalam hârok ketugum metem hoŋ bawalupŋe hin makyeŋgiep, "Kalam ire damunŋe akmâ sot bunŋe akto mem niŋbai." dâm hân siângen ariep. 34 Arim manmâ manmâ mando sot bunŋe akto âi luâk siâ sot bunŋe bikŋe meyekŋet dâm huŋgun yeŋgimbo ariyi. 35 Arimbiâ damun luâklupŋe arekŋe hoŋ luâk are kât mem pitim panmâ yeŋgumbiâ bikŋe arimbiâ bikŋe moyi. 36 Hain akto amboŋe arekŋe âi luâk dondâ huŋgun yeŋgimbo arimbiâ a hainâk kalam damunlupŋe arekŋe hoŋ luâk are hainâk yeŋgum watyegi. 37 Amboŋande pat are nâŋgâm hin dâep, "Nune nanne huŋgun aŋdere arimbo yâkgât amukŋân manbai." dâep. 38 Hain dâm huŋgun aŋdo arimbo âi damunlupŋande nanaŋ are ekmâ magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, "Woe, humonenŋaet nanŋe togoâp. Eweŋe mondo yâkŋe hârok membopgât kondenŋe moâk. Hain aktenŋe bât bâiŋe hârok nengât akbiap." dâyi. 39 Hain dâm mem oloŋmâ hâkŋângen kombiâ moep. 40 Hain akbiâ âi amboŋe are gain gain akbiap?" dâep. 41 Hain dâmbo hin dâyi, "Âi amboŋe arekŋe

togom hoŋ bawa are yeŋgumbo mombiâ âmâ benŋe dumyeŋân hoŋ bawa siânbaŋe sot yendoân niŋbai dâm katyekbiap." dâyi. 42 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin dâep, "Anutuŋe makto luâk siâŋe hin kulemgoep,

"Emetŋe ketuguwerân âmâ luâkŋe kât siâ ekmâ hâkŋe hâkŋe dâm panbiâ yendo Anutuŋe kât are mendo emetgât kun kun kârikŋe agep. Are ekmâ, "Imâ Humoŋe mem miawaktâp." dâm ektenŋe humo aktâp." Siâŋe ulikŋân hain kulemgoep.

Aregât ye âmâ nanaŋyeŋânbak oyaŋmâ nâŋgâyi amâ wangât hilipkoyi? 43 Aregât makyeŋgire nâŋgâŋet. Anutuŋe damunyeŋe akberâm aktâp yâkŋe yekto ârândâŋ bo akto luâk âmbâle aŋgâ damunyeŋe akbiap are yâk Anutuŋe damunyeŋe akbiap aregât bunŋe membai. 44 Dâ luâk siâŋe kât tetembeŋe kârikŋe are ekto ârândâŋ bo akto âmâ hâkŋe hilipkowiap. Akto kât arekŋe amâ luâk siâ kakŋân ge kom hambumbo hogoakbiap." 45 Hain dâmbo Parisaio luâk akto sumbe kat kat luâk areyeŋgât humomolupyeŋande den are nâŋgâm hin dâyi, "Imâ nengât dop maktâp." dâm nâŋgâmbiâ bâliep. 46 Hain akto aregât Yesu mem kala busi kâlegen katberâm agi. Hain akmâ memberâmbiâ luâk âmbâle dondâŋe ain kili arekŋe Yesu amâ Propete luâk dâm nâŋgâyi aregât, "Mendenŋe nenguwâi." dâm hamewakmâ yânâk hepuli.

22

Luâk hâk katip bâlâk yâkgât den ginŋe.

1 Akto Yesuŋe den ginŋe siâ hin makyeŋgiep, 2 "Anutuŋe damunyeŋe akbiap amâ hângât luâk kembu siâgât agak meme hainare. Luâk kembu aregât nanŋande âmbâle memberâm akto luâk kembu arekŋe sot soŋgo dondâ om hâwuruep. 3 Akto ulikŋân luâk bikŋe nanŋande âmbâle mendoân togombiâ sot om yeŋgiwiapgât makyeŋgiep. Akto nanŋande âmbâle memberâm akto ain âi luâklupŋe bikŋe huŋgun yeŋgim, "Ari luâk are kewugu yekmâ togoŋet." dâep. Akto âi luâklupŋande ari makyeŋgimbiâ yâkŋe borâm bo togoyi. 4 Akto lâuwâŋe âi luâklupŋe bikŋe huŋgun yeŋgim hin makyeŋgiep, "Ye arim nâŋe ulikŋân luâk makyeŋgiân are hin makyeŋgiwei. Ye nâŋgâŋet. Sot akto bau akto soŋgo humomo emelâk kom om katân akto kotŋe siâ siâ hârok emelâk mem ârândâŋ ketuguân. Gârâmâ ye togom nannande âmbâle memberâp iregât sot neŋet." dâm âi luâklupŋe are makyeŋgim huŋgun yeŋgiep. 5 Akto âi luâklupŋande arim den are luâk âmbâle makyeŋgiyi. Makyeŋgimbiâ den a bonâŋgâm hansumbu akmâ ariyi. Siânbaŋe gem kalam yeŋângen ariyi. Dâ bikŋande âmâ puli âi memberâm gem ariyi. 6 Dâ bikŋande âmâ luâk kembugât âi luâk are hilip yeŋgumbiâ mom meteyi. 7 Hain akbiâ luâk kembu are biwiŋe kâlâp akto tembe lokolupŋe huŋgun yeŋgimbo arim luâk koko yeŋgumbiâ mom meteyi. Mom metembiâ kepiayeŋe arekâ ombiâ om bo akyegep. 8 Akto luâk kembu arekŋe âi luâklupŋe makyeŋgim hin dâep, "Nannande âmbâle mendâp iregât sot soŋgo emelâk mem ârândâŋ ketugure yendâp. Dâ nâŋe luâk togoweigât makyeŋgiân are yeŋgât agak memeyeŋe ârândâŋ bo. 9 Gârâmâ ye arim dâp kautŋe ârândâŋ kinmâ âmâ luâk âmbâle arim togombiâ yekmâ âmâ makyeŋgimbiâ togom sot ire neŋet." dâep. 10 Hain dâm huŋgun yeŋgimbo âi luâklupŋe arekŋe dâp kautŋe ârândâŋ kinmâ arimbiâ luâk âmbâle âlepŋe me

bâleŋe togombiâ hârok mendugu yegi. Akto luâk âmbâle arekŋe togom luâk âmbâi lâuwâ meagiat are yetgât emet are pikmâ teŋ teŋ dâm tali.
11 Akto luâk kembu arekŋe luâk âmbâle are yekberâm emet are kâlegen bam âgâep. Âgâm luâk siâ hombaŋ tat tatgât sâŋgum are bo lalakmâ togoep. 12 Togom ekmâ luâk kembu arekŋe magaŋmâ hin dâep, “Gala, gâ gain gain akmâ luâk âmbâle meak meak aregât sâŋgum bo latmâ in togoât?” dâep. Luâk kembu arekŋe hain dâmbo yâkŋe denŋe nâŋâk kinmâ aŋun aŋgiep. 13 Aŋun aŋgimbo luâk kembu arekŋe âi luâklupŋe makyeŋgim hin dâep, “Ye luâk are mem keiŋe bâtŋe mem mendugum dâgâm ge hândâkŋângen ain panbiâ yeâk. Yem âmâ hâk hilâlâm dondâŋe nâŋgâm indem kamboŋmâ yem âgâwiâp.” dâm makyeŋgiep. 14 Aregât den ginŋe purikŋe hin makbe. Anutuŋe luâk âmbâle dondâ makmâ yeŋgonmap. Dâ luâk âmbâle konok konok potatmâ yeŋgondo Anutugât kâmolân dewatimai.” dâep.

Yesu puligât aikoyi.

15 Akto Parisaio luâk arim hin dâyi, “Hiaŋdenŋe Yesuŋe den siâ makmâ hilipkombo mene.” dâm magaŋgi goaŋgi agi. 16 Hain akmâ hoŋ bawalupyeŋe akto Herotegât âi luâklupŋe huŋgun yeŋgimbiâ Yesugâlân togom lau tu aganmâ hin dâyi, “Humo, gâŋgât keige nâŋgâen. Gâ hiaŋgi den bo makmat. Bunŋeâk makmat. Gâ luâk hârok Anutugât dâp âlepŋe makmâ makyeŋgimat. Akto luâk yeŋgât nâŋgâ nâŋgâyeŋaet bo watmat. Akto luâk âgâ âgâŋe me gegeŋe areyeŋgât hamep bâlâk akmâ ârândâŋâk makmâ hekatnengimat aregât ire makmenâ nâŋgâne. 17 Nen Roma luâk siâ damun nenŋe kotŋe Sisa are gawamangât puli waŋmaen are âlepŋe me bo? Aregât gain nâŋgâmat? Puli waŋbaen me bo?” dâyi. 18 Hain dâmbiâ biwiyeŋaet keiŋe ekmâ nâŋgâm hin makyeŋgiep, “Ye hianŋniŋdâi. Denŋe hami kom katniŋdâi. 19 Romagât puli koaŋe siâ mem niŋbiâ ekbe.” dâep. Hain dâmbo mem waŋbiâ mem agatmâ hekat yeŋgim hin dâep, 20 “Puli ire ekŋet. Iregât otneŋe akto kot ire niŋaet?” dâep. 21 Hain dâmbo hin dâyi, “Damun nenŋe Roma luâk kotŋe Sisa yâkgât otneŋe.” dâyi. Hain dâmbiâ hin dâep, “Wan me wan Roma luâk humogât dâtâŋe amâ yâk waŋbei. Dâ wan me wan Anutugât dâtâŋe are amâ Anutu waŋbei.” dâep. 22 Hain dâmbo nâŋgâmbiâ humo akto yân hepunmâ ariyi.

Momoŋânba agatbaengât aikoyi.

23 Akto hilâm ainâk Sadukaio luâk are togoyi. Luâk arekŋe momoŋânba luâk bo agatbai dâmini. Yâkâ hainâk togom lau tu aganmâ hin dâyi, 24 “Tiksa, Moseŋe ulikŋân hin dâm kulemgoep, “Luâk siâŋe âmbâle mendo nanaŋ bo miawakto mondo eminande kambut mem teuŋaet kâmot bo akbopgât membiap.” Moseŋe hain kulemgoep aregât hin makginŋne. 25 Emi teu nâmbulân lâuwâ nen hutnennân mali. Hain manmâ ulikŋân teuyeŋande âmbâle mem nanaŋ bâlâk manmâ moep. 26 Mondo eminande kambut are mem hainâk nanaŋ bâlâk manmâ mondo eminŋe siâŋe âmbâle kambut are miep. Hain akmâ mondo emi teu nâmbulân lâuwâ arekŋe âmbâle konok are mem nanaŋ bâlâk manmâ mom meteyi. 27 Bâiŋe kambutyeŋe are hainâk moep. 28 Akto luâk nâmbulân lâuwâ are hârogâk âmbâle konok areâk mem mom meteyi. Aregât sop bâinân agatmâ metembiâ âmâ âmbâle are niŋaet âmbenŋe akbiap?” dâm hianŋgiyi. 29 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin

makyeŋgiep, “Ye Anutuŋe makto kulemgoyi are akto Anutugât kârikŋeŋe bonâŋgâmai are nâŋgâm hilipkom hain dâm maktâi. 30 Luâk me âmbâle momoŋânba agatmai yâk himbimân aŋelo mandâi hainare akmâ luâk âmbâle meak meak are hepunmâ yân manbai. 31 Dâ momoŋânba agat agatgât keiŋe hin maktere nâŋgâŋet. Anutugât den aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâm heŋgemgoŋet. 32 Anutuŋe hin magep, “Nâ Abraham akto Isaka akto Yakobo yâk yeŋgât damunyeŋe akman.” dâep aregât yâk âmâ momoŋe yâk yeŋgât Anutu bo. Golâ manmanŋe yâk yeŋgât Anutu akmap.” dâep. 33 Hain dâm Sadukaio gâtŋe makyeŋgimbo luâk âmbâle yânŋe ain kili arekŋe den are nâŋgâmbiâ umatŋe agep. 34 Akto Yesuŋe den magep are Sadukaio gâtŋande nâŋgâm den hâuŋe gain gain magaŋne dâm pâpkoyi aregât aŋun aŋgim hepuli, parisaioŋe aregât nâŋgâm âmâ Yesugâlân menduguyi. 35 Mendugumbiâ hutyeŋân Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi ain gâtŋe konok Yesu hianŋberâm aikom hin dop koep, 36 “Tiksa, Anutuŋe den kârikŋe kalep ain gâtŋe wan soŋ lokowaen.” dâmbo 37 hin dâep, “Anutuŋe makto Moseŋe kulemgoep are bikŋe hin tatâp, “Gâŋe Humoge Anutu yâkgâlân biwi kambiamge me nâŋgâ nâŋgâge katmâ manben. Yâkgât âi akto den lau aregâlâk nâŋgâm kârikŋe akmâ hange konogâk manben.” 38 Den are soŋ lokombiâ huraguwiâp. 39 Akto haminân den ire lokombiâ huraguwiâp, “Gâ gugaet agakmat hainâk luâk siâ agaŋben.” 40 Anutugât den kârikŋe lâuwâ irekŋe amâ den kârikŋe are hârokgât keiŋe aktâp. Akto Anutugât Propete luâk den ire nâŋgâm aregât keiŋe kulemgoyi.” dâep.

Yesuŋe ikiŋaet keiŋaet aiyeŋguep.

41 Hain dâm Parisaio luâk menduguyi aregât Yesuŋe aiyeŋgum hin dâep, 42 “Ye Anutuŋe huŋgun aŋdo gewiap aregât gain gain nâŋgâi? Yâk âmâ niŋaet nanŋe nâŋgâi?” dâmbo Parisaio luâk bikŋe arekŋe hin dâyi, “Dawidigât hakuŋe.” dâyi. 43 Hain dâmbiâ hin dâep, “Bâin, Anutugât Heakŋande Dawidigât biwiŋe mem agato hin dâep,

44 Anutu Humoŋe nâŋgât Humone hin magaŋep, “Gâ enemnân togom bâtne bungen tatmenâ gasalupge keigaet amukŋân kâmot katere tâliyekbiat.”

45 Aregât keiŋe hin. Dawidiŋe Anutuŋe huŋgun aŋdo gewiap are amâ nâŋgât Humone dâm konminep. Aregât gain gain yâk âmâ Dawidigât nanŋe dâmai?” dâep. 46 Hain dâmbo luâk ain kili arekŋe Yesuŋe den magep are hâuŋe bo magaŋi. Hain akmâ are haminâŋgen den siâ me siâgât lâuwâŋe bo aikoyi.

23

Yesuŋe Parisaio minao makyeŋgiep.

1 Yesuŋe luâk âmbâle dondâ akto ikiŋe hoŋ bawalupŋe hin makyeŋgiep, 2 “Luâk Mosegât den kârikŋe makmâ kepikmai akto Parisaio luâk yâk âmâ Mosegât welamŋân tatmai. 3 Aregât den makmâ hekatyeŋgimbiâ nâŋgâm lokowei. Dâ yâkŋe yâk yeŋgât den bo lokomai aregât agak memeyeŋe bo watbei. 4 Yâk yeŋgât agak meme are hin. Luâk âmbâle den kârikŋe wârakmâ hin makyeŋgimai, “Âi humo mem hâk hilâlâm nâŋgâm manmâ âgâŋet.” dâm makyeŋgimai âmâ bo tân yeŋgumai. Denâk akmai. 5 Akto wan me wan hârok akmai are âmâ luâkŋe neneknet dâm aregât akmai. Akto neneknet dâm manmâ âmâ mitigât

siâ me siâ wan me wan mem manmâ kâlewâk mâŋgim manmai. 6 Akto luâk âmbâle mendugum kinmaiân me den opmânŋân âgâmaiân âmâ yâkŋe nenŋe soŋ dâm tat tatŋe egon tatmai. 7 Akto yâkŋe luâk âmbâle kepian tiksa humonenŋe dâm nengonŋet dâm aregât ukenŋe nâŋgâmai. 8 Dâ ye amâ tiksayeŋe konok akto ye hârok gala konogâk akmai aregât tiksa humonenŋe dâm nengonŋet aregât bo nâŋgâwei. 9 Akto Eweyeŋe konok mandâp amâ Anutu himbimân manmap yâk aregât iren hânân gâtŋe siâgât ewenenŋe bo dâwei. 10 Akto humoyeŋe konok mandâp amâ Anutuŋe huŋgun niŋdo geân aregât humonenŋe dâm nengonŋetgât ukenŋe bo nâŋgâwei. 11 Akto yeŋgâlân gâtŋe bikŋe tân yeŋgum âi yeŋgât mem manmap are âmâ Anutuŋe ekto huragumap. 12 Aregât yeŋgâlân gâtŋe siâŋe ikiŋe kotŋe mem agato âmâ Anutuŋe mem gewiap. Dâ kotŋe mem gembo âmâ Anutuŋe mem agatbiap.

13 Gâuk Mosegât den makmâ kepikmai akto Parisaio ye hârok hiaŋgi luâk. Luâk âmbâle himbimgât kâmolân ariwerân akbiâ âmâ yeŋe dâp gisapko yeŋgimai. Yeŋe âmâ ain bo ariwaen dâm âmâ ariwaen dâmai yâk yeŋgât dâp gisapko yeŋgimai. 14 Gâuk Mosegât den makmâ kepikmai akto Parisaio hiaŋgi luâk yeŋe mându kambut yeŋgât emet me wan me wan kâmbu memai. Dâ nenekbiâ huraguâk dâm Anutu sop kâlep ulilaŋmai. Aregât Anutuŋe hâuŋe umatŋe bâleŋe akyeŋgiwiap. 15 Gâuk Mosegât den makmâ kepikmai akto Parisaio ye luâk konok yeŋgât pat agâkgât âi humo mem haru akto hân hâtikom arimai. Arim hâwâtyekbiâ dewatiyekmâ âmâ benŋe hemem kâlâpgât pat akmâ ewangiyekbiap. 16 Gâuk Mosegât den makmâ kepikmai akto Parisaio yeŋe luâk âmbâle manman âlepŋân kewuguyektenŋe ariwai dâmai gârâmâ ye âmâ dewunyeŋe bokbokŋe. Aregât hin dâmai, “Luâk âmbâle siâŋe sumbe aregât meteŋân dâm makbiâ âmâ yânŋe akbiap. Dâ sumbe kat kat opmângât goli aregât meteŋân dâm makbiâ âmâ âlepŋe akbiap.” dâmai. 17 Hain dâmai amâ dewunyeŋe nâŋgâ nâŋgâ yeŋe hândâk akmap. Anutuŋe wan ekto humo akmap? Goli me sumbe emetŋe? Sumbe kat katŋaet emetŋande goli are ewangimap. Sumbe emetŋe bo tatâp dâine puli are yânŋe akbop. 18 Akto ye hin dâmai, “Luâk âmbâle siâŋe sumbe kat katgât alata kotŋe konmâ den kârikŋe makbiâ yânŋe akbiap. Dâ yâkŋe sumbe om alata kakŋân katmai are konmâ den kârikŋe makbiâ amâ kârikŋe akto areâk membei.” dâmai. 19 Hain dâmaigât âmâ dewunyeŋe hândâkŋe akmap. Wan me wan Anutu waŋmai arekŋe alata bo ewangimap. Alata bo tatâp dâine sumbe yânŋe akbop. 20 Aregât luâk âmbâle alata aregât kotŋe konmâ den kârikŋe makbai arekŋe alatagât kotŋe areâk bo konbai. Alata akto sumbe me wan kakŋân katmai are olop konmâ makbai. 21 Akto luâk âmbâle sumbe kat kat opmân aregât kotŋe konmâ den kârikŋe makbai arekŋe opmân aregât kotŋe areâk bo konbai. Opmân akto aregât Amboŋe Anutu yâkgât kotŋe konbai. 22 Akto himbim kotŋe konmâ den kârikŋe makbai arekŋe Anutu tat tat akto tat tat Amboŋe lâuwâ lâuwâ yetkonbai.

23 Gâuk Mosegât den makmâ kepikmai akto Parisaio ye hiaŋgi luâk. Ye metâ akto lombo akto sot siâ siâ are dopŋân potatmâ Kembugât pat dâm bikŋe katmai. Dâ Moseŋe kulemgoep den bikŋe umatŋe are hepunbiâ bâlimap.

Aregât den amâ hin. Wan me wan âlepŋe membiâ ârândâŋâk akto okot nâŋgâ nengim gala akmai akto Humogâlân biwi kat kat aregât agak meme are âkâ hamianŋmai aregât siân hâuŋe humo bunewâk yeŋgiwiap. Ye Mosegât den owâiŋe akto umatŋe are lâuwâ lâuwâ lokomai dâine ârândâŋ akbop. 24 Ye, “Nen kewuguyekmaen.” dâm âmâ luâk dewunyeŋe bok bokŋe are yeŋgât dop hainâk akmai. Wan me wan bâlensiâ aregâlâk nâŋgâmai. Dâ wan me wan umatŋe Anutuŋe egâlianŋmap are amâ yânŋe dâm hepunmai.

25 Gâuk Mosegât den makmâ kepikmai akto Parisaio ye hianŋgi luâk. Ye hâk akto hângât aregâlâk nâŋgâmai. Âmbâle siâŋe kondo akto umbâ hâkŋeâk pulim kâlegen bo pulim akmap aregât dop hainâk yâk hâkyeŋe âlepŋe akmai. Dâ biwiyeŋân âmâ kâmbugât akto hâkgâlâk egâlianŋ aregâlâk nâŋgâmai. 26 Woe, Parisaio luâk, ye âmâ dewunyeŋe bokbokŋe hainare akmai. Kâlegen biwiyeŋe soŋ heŋgemgombiâ âmâ huraguwiap benŋe hâkyeŋe gai hainâk salek salek akbiap.

27 Gâuk Mosegât den makmâ kepikmai akto Parisaio ye hianŋgi luâk. Lâmân luâk âmbâle han yeŋgumai are buluŋe me wan me wan âlepŋe agâk dâm kâmetmai. Dâ kâlegen âmâ hagitŋe akto hâkŋe hambuŋe are yemap aregât dop hainâk 28 luâk âmbâle bikŋande hâkyeŋe yekbiâ ârândâŋ akmap. Dâ biwiyeŋân âmâ den hianŋgim agak meme bâleŋe akto Anutugât den kârikŋe hamianŋmâ nâŋgâmai.

29 Gâuk Mosegât den makmâ kepikmai akto Parisaio ye hianŋgi luâk. Ye hin nâŋgâm hilipkomai. Hokboâk hokboâk propete luâk akto luâk agak meme âlepŋe akmâ manmini are yeŋgât sum are buluŋande hâk meaŋmâ kotyeŋe lauyeŋande mem agatmai. Are nâŋgâre bâliâp. 30 Buluŋande meaŋmâ hin dâmai, “Woe, nen ulikŋân bâgilupnenŋe mali dop hainâk malion dâine yâk tân yeŋguenŋe Propete luâk bo yeŋguwâen.” dâm lauyeŋande makmai. 31 Hain akmâ keiyeŋe mem miawakmai. Ulikŋân akmini areyeŋgât dop ye hainâk akmai. Aregât ye ain manmini dâine Propete luâk are yeŋgumbiâ mombâi. 32 Akto humomolupyeŋe dosa kakŋân manmâ gayi, ye gai hainâk dosa kakŋân manbiâ dosayeŋe pikmâ yembiap. 33 Ye niambigât kâmot, ye Anutuŋe dosa yeŋaet hâuŋe yeŋgimboân âmâ gain gain akmâ âlepŋân ariwai? 34 Aregât hoŋ bawalupne propete luâk akto nâŋgâ nâŋgâ luâk akto den makmâ kepikmai luâk are huŋgun yeŋgire yeŋgâlân togom makyeŋgimbiâ bikŋe yeŋgum siâ siâ ketugu yekbiâ bikŋe mombai. Dâ bikŋe amâ lâwinân yeŋgumbiâ mombai. Dâ bikŋe amâ yeŋe den opmânân bugâŋe yeŋgumbiâ hâk hilâlâm akbai. Hain akmâ bikŋe kepia siânba watyekbiâ kepia siân ariwai. 35 Aregât ulikŋân Anutuŋe keiŋe katmâ luâk âmbâle ketuguyekto mali sop ain Anutugât hoŋ bawalupŋe hilip yeŋgum gayi are yeŋgât nâŋgâmbiâ âlepŋe akmap aregât yeŋe hainâk akmâ dosa hainâk membai. Akto hakulupnenŋande bugâŋe Abe kom ainba keiŋe katmâ yeŋgum gam gam bâiŋe Berekia nanŋe Sakaria sumbe emetŋaet hâŋgi akto alatagât keiŋe aregât hutŋân gam ariwerâm akto ain kombiâ moep. Akto hakulupnenŋande Anutugât Propete hârok yeŋgumbiâ moyi. 36 Aregât hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Yu mandâi irekŋe Anutugât luâk âi membiâ ârândâŋ agep are hilipyeŋgumbiâ moyi aregât hâuŋe

amâ yeŋgâlân miawakbiap.

Yesuŋe Yerusalem ambolupŋe yeŋgât okotŋe nâŋgâep.

37 Bâe, Yerusalem kepia ambolupŋe areyeŋgât keiyeŋe hin. Yâkŋe Anutuŋe hoŋlupŋe akto propetelupŋe huŋgun yeŋgimbo yeŋgâlân togombiâ kâtŋe mem panbiâ yeŋgumbo momai. Puiŋe nanaŋlupŋe damunyeŋe akmâ mem mendugu yekmâ korat yeŋgumap aregât dop hainâk mendugu yekmâ okotnân katyekmâ damunyeŋe akberâre hâkâŋne akmâ arimai. 38 Aregât Anutuŋe damunyeŋe bo akmap kepiayeŋe hepundo bugâ miawak yeŋgiwiap. 39 Aregât nâ bo nekmâ âgâmbiâ hilâm siân miawaktere nekmâ hin dâm makniŋbai, “Wei, Gâŋe Anutugât laugât togonengiât aregât âlepŋe akgiŋne.” hain dâwai.” Yesuŋe hain dâep.

24

Yesuŋe lâuwâŋe togowiapgât magep.

1 Yesuŋe sumbe kat kat emetŋânba sopando luâklupŋe emet are ekbiâ humo akto hin dâyi, “Humo, sumbe kat kat emetŋe ire ek.” dâmbiâ 2 hin makyeŋgiep, “Emet humo ire ektâi are hâmbâi gasalupyeŋande kârikŋe akmâ kât me wan me wan ire gagaim itiŋ gulam mem patakowai.” dâep.

3 Hain dâm makyeŋgimbo gimbâŋe kotŋe Oliwa ain âgâyi. Ain tatmâ luâklupŋe yâkŋeak yoŋâk Yesu hin aikoyi, “Gâ maknengiât are amuten miawakbiap? Akto sop humo miawakbiap akto gâŋe purik katmâ lâuwâŋe in manmenâ hân hârok bo akbiap aregât dâp gain gain nâŋgâwaen?” dâyi. 4-5 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Luâk dondâ miawakmâ nâŋgât kolân hâk tunaŋgim hin dâwai, “Nâmâ Anutuŋe huŋgun niŋdo geân.” hain dâmbiâ luâk âmbâle dondâŋe han gulip akbai. Gârâmâ ye han gulip akbâigât den yu maktân ire nâŋgâm biwiyeŋe damunŋe kârikŋe agaŋgim manbei. 6 Akto bugâgât warapŋe me bugâgât denŋe nâŋgâm ainâk hin nâŋgâwei, “Anutuŋe are miawakbiapgât nâŋgâmbo miawaktâp.” dâm aregât bo hamep akbei. Dâ sop bâiŋe âmâ irawot miawakbiap. 7 Bugâ akto kuk me wan me wan umatŋe are miawakbiap dâm Anutuŋe den makmâ kalep. Are miawakto hân biknande gasa agaŋgim ariwai. Akto mop humo miawakbiap. Akto wâriŋ humo mem wan me wan hârok mendo duwuŋ humo akbiap. 8 Hinŋe maktere nâŋgâi are amâ umatŋe. Aregât keiŋeâk miawakto haminân umatŋe dondâ miawakbiap.

Tembe bugâ miawakbiapgât magep.

9 Yeŋgât gasalupyeŋande den âiân katyekmâ den opmânŋân bugâŋe yeŋguwai. Akto yeŋgâlân gâtŋe biknande mombai. Dâ biknje âmâ nâŋgât den lokowai aregât hân hârok aregât ambolupŋande kuk bâleŋe akyeŋgiwai. 10 Aregât, “Nen Yesugâlân gâtŋe.” dâmai are yeŋgâlân gâtŋe dondâŋe hepun nekmâ ikiŋeâk ikiŋeâk akmâ gasa agaŋgiwai. Akto yeŋgâlân gâtŋe biknande biknje kewugu yekmâ kiapgâlân arim makyeŋgimbiâ yeŋguwai. 11 Akto sop ain luâk dondâ agatmâ, “Nen Anutugât Propetelupŋe.” dâm heyeŋgimbiâ luâk âmbâle dondâ han undup akbai. 12 Akto agak meme bâleŋe are miawakmâ humo akbiap aregât luâk âmbâle dondâŋe nâŋgât akto galagât okot nâŋgâ nâŋgâ aregât agak meme are âmâ hepunbai. 13 Dâ biknande âmâ kârikŋe akmâ tatmâ âgâmbiâ sop humoân âmâ Anutuŋe meyekbiap. 14 Akto Anutuŋe damunyeŋe akbiap aregât den pat are luâk âmbâle

hânŋe hânŋe hârok nâŋgâmbiâ Anutugât keiŋe humo agâk dâm hân hârok manmâ makyeŋgim manbai. Hain akbiâ hamiŋân sop humo miawakbiap.

Siâ me siâ hâkŋe hâkŋe dondâ miawagep.

15 Aregât propete Daniel arekŋe kulemgoep are yaiwâk oyaŋmâ nâŋgâm heŋgemgowei. Den are kârigembo siâ me siâ bâleŋe hilip agu aguŋe olowâk âgâm kinmâ sumbe kat katŋân ain bo kin kinŋân kinbiap amâ ye nâŋgâm heŋgemgowei. 16 Hain akmâ nenguwâi dâm Yudaia hânângenba pârigim gimbâŋe siân âgâwai. 17 Akto kepia ewumâk manbiap arekŋe emetŋe kâlegen purik katmâ âgâ ito sikumŋe bo membiap. 18 Akto âiângenba manbiapŋe kepian âgâm sâŋgum dâgâmŋe bo membiap. 19 Akto sop ain âmbâi tepdâŋe me namân gâtŋe olowâkŋe âmâ gain gain akbai? Umatŋe olowâk akbai sop ain âmâ umatŋe humo dondâ miawakbiap. 20-21 Amâ Anutuŋe luâk mem miawak yegewânbak hainâk bo miawagep. Akto hân himbim liunyelegewânbak umatŋe hainâk bo miawagep. Akto haminân umatŋe hainâk bo miawakbiap aregât Anutu hin ulilaŋbei, “Humonenŋe umatŋe are tânâk kâlegen me âi bo meme sopŋân bo miawak nengiwiap.” dâwei. 22 Aregât Kembuŋe sop are bo dâm hârembo dâine luâk me âmbâle siâ me siâ bo manmâ kârikŋe manbop. Dâ Anutuŋe ikiŋe kâmotlupŋe yâk yeŋgât akmâ âmâ sop aregât makto tâlâwâk akbiap.

Miti luâk hiaŋgi miawakbai.

23 Akto Anutuŋe huŋgunaŋdo iregen miawaktâp akto Anutuŋe huŋgunaŋdo indâgen miawaktâp den hain makmâ bam gamâk akbiâ bo nâŋgâyeŋgiwei. 24 Amâ hingât. Sop ain hiaŋgi luâk akto Propete yânŋe togom nâŋgât kâmot potatmâ kepilâyegân are han biwiyeŋe mem gâlikowaigât kulem siâ siâ akto tirip keiŋe keiŋe mem âi humo membai. Gârâmâ hanyeŋe mem gâlikowaigât dâp bo tatâp aregât ewum hâumgowai. 25 Akto ye gulip akbâi dâm irawotŋân yu makyeŋgiân. 26 Akto ain hiaŋgi luâkŋe hin makyeŋgiwai, “Wei, Anutuŋe huŋgunaŋdo gewiap dâmai âmâ hân kamitŋângen ain miawaktâp.” dâmbiâ yâk yeŋgât den bo nâŋgâm ekberâm ariwei. Akto hiaŋgi luâkŋe hin makyeŋgiwai, “Woe, hoŋ bawa arekŋe purik katmâ gem emet kâlegen miawaktâp.” dâmbiâ arekâ hainâk bo nâŋgâwei. 27 Aregât lâuwâŋe makbe. Himbim belek akmâ dowâk sop konok miawakmap dop are hainâk luâk akmâ geân nâ hân siângen miawakbianân âmâ hân hârok mem belekŋe memap dop hainâk nâŋe hânân gem miawakbian. 28 Siâ siâ mom yembiâ liplipŋe nemberâm mendugumai.

Luâk akmâ gewiap aregât keiŋe.

29 Akto areâk bo. Umatŋe humo are bo akto sop ain âmâ dewutâ lâuwâ lâuwâk pagaleŋe bo akbiandat. Akto diâ himbimânba bererek kârâm hânân gewai. Akto wan me wan himbimân yendâp are hârok duwuŋ akbai. 30 Akto sop ain luâk akmâ geân nâŋgât kulem are himbimân miawakbiap, aregât luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai are hârok indem tâgâiak akbai. Ainâk nâ hamandat kakŋân tatmâ pagaleŋe humo olop agat agatne akmâ gere ekbai. 31 Gârâmâ lâmun kârikŋe kondere munŋe humo miawakto aŋelolupne mendugumbiâ huŋgun yeŋgire nâŋgât kâmot nune dâtâŋe dâman are hân hârok ainba mem kewuguyekmâ ariwai.

Sop humogât den.

32 Akto den ginŋe siâkâ makbe. Ye lâwin kotŋe solom are esenŋe

bererek dâmbo hin dâmai, “Wei, emelâk sot kâmetberengât sopŋe aktâp.” dâmai. 33 Aregât dop hainâk hâmbâi wan me wan maktân are hârok miawakto ye hin nâŋgâwai, “Emelâk togowiapgât sop ewumâk aktâp.” dâwai. 34 Luâk âmbâle yu mandâi arekŋe ire hârok miawakto ekbai. 35 Aregât hin makbe. Wan me wan yu maktân ire âmâ bunewâk miawakbiap. Hân akto himbim âmâ bo akbiandat. Dâ nâŋgât den âmâ bo boakbiap. Amâ yem âgâwiap.

36 Akto sop aregât hin makbe. Luâk me âmbâle aregât sop bo nâŋgâmai. Dâ aŋelo himbimân manmai arekŋe âkâ bo nâŋgâmai. Akto nâkâ hainâk bo nâŋgân. Dâ Ewene konokŋe aregât sopŋe nâŋgâmap. 37-39 Amâ hin akbiap. Ulikŋân Noa malep ain ugurup miawagewân sop ain luâk âmbâle hanâk hanâk manmâ, “Nen âlepŋe manbaen.” dâm sot tu nem luâk âmbâle meagi. Hain akmâ manmâ âgâmbiâ Noaŋe waŋga kâlegen âgâep. Âgâmbo âlepŋe manden dâmbiâ umatŋe miawak yeŋgiep. Are bo nâŋgâm hanâk hanâk manbiâ tânâk humo momoŋe gembo ugurupŋe humo togom luâk âmbâle hârok mem kawut yekto mom meteyi. Aregât dop hainâk siân âmâ luâk âmbâle aregât sop bonâŋgâmbiâ luâk akmâ geân nâ gere umatŋe humo miawak yeŋgiwiap. 40 Sop ain âmâ luâk lâuwâ âiângen manbela ainâk Anutuŋe luâk konok mem konok âmâ hepunbiap. 41 Akto sop ain âmbâle lâuwâ âi membela ainâk Anutuŋe âmbâle konok mem konok hepunbiap. 42 Akto Humoyeŋe nâ togowiangât sop bo nâŋgâmai aregât ye damun kârikŋe akmâ manbei. 43 Aregât den ginŋe siâ makbe. Kepia amboŋande gasa hândâgân togowiap aregât sop nâŋgâm âmâ ain biwi golâk tatmâ emet kepiaŋe damungombo âmâ bo bâliaŋbiap. 44 Dop hainâk luâk akmâ geân nâ lâuwâŋe gewian aregât sopŋe bo nâŋgâmai aregât yeâmâ biwi pâlâmŋe akmâ bo nâŋgâ niŋbâigât nâŋgâmâk biwi golâk damun nugum manbei.

Biwi asiŋ bâlâk manbaen.

45 Aregât den ginŋe siâkâ maktere nâŋgâŋet. Luâk kotdâ siâŋe hoŋ bawalupŋe yeŋgât damun siâ katmâ hin dâm magaŋbiap, “Arim mandere gâŋe damunyeŋe akmâ sopŋânâk sot me soŋgo are dop yeŋânâk yeŋgim manben.” 46 Hain dâm hepun yekmâ arimbo damunyeŋe arekŋe âi aregât biwiŋande mem heŋgemgom humoŋande purik katmâ togom ekmâ okot âlep nâŋgâ aŋbiap. 47 Hain akbiap aregât hângât sikum siâ siâ are hârok damungoâk dâm magaŋbiap. 48 Dâ humoyeŋande damunyeŋe akmâ manben dâm arimbo âmâ damunyeŋande biwiŋande hin nâŋgâwiap, “Kotdânande hepun nekmâ arim sop kâlep mandâp imâ dowâk bo togowiap.” 49 Hain nâŋgâm âmâ luâklupŋe are bugâ yeŋgum âmâ tu kârikŋe nem biwi gulip akmai yâk olop hain akmâ manbiap. 50 Hain akmâ hilipkom biwi pâlâmŋe akmâ mando humoŋande ainâk togowiap. Are bo nâŋgâm mando humoŋande dowâk sân sânâk togom 51 ekmâ yeŋgum bâleŋe akyeŋgiep aregât mem kom gâimbo itik matik akto hiaŋgi luâk âmbâle yâk olowâk hemem kâlâpgât pat akbai. Akmâ indem kamboŋmâ hâk hilâlâm nâŋgâwai.” dâep.

25

Âmbâle bât biken hârok yeŋgât den ginŋe.

1 Akto Yesuŋe den ginŋe siâ hin magep, “Sop humoân Anutuŋe damunyeŋe akbiap amâ âmbâi kâmŋe bât bip bip hârok yâkŋe agi dop hain akbai. Amâ luâk

siaŋe âmbâle siâ miep arekŋe yâk yeŋgâlân togowerâm agep. 2-4 Akto âmbâle momerâk âmâ biwi golâk damun agaŋgim manmini aregât manmâ pagaleŋe akto pagaleŋe tuŋe kâlegen kâim âmâ tu bikŋe hâpuŋân kâimbiâ gembo mem ariyi. Akto âmbâle bikŋe momerâk are âmâ hanâk hanâk manmini aregât pagaleŋe akto pagaleŋe tuŋe kâlegen mem âmâ tu hâpuŋân bo kâimbiâ gembo mem ariyi. 5 Hain manmâ tatbiâ luâk âmbâle miep arekŋe titnan togombo etemŋe tatmâ asiŋ yem mali. 6 Hain akbiâ hândâk timoŋân luâk siaŋe hin dâep, “Luâk âmbâle mendâp ina togoâp gârâmâ ari dâwân penianŋmâ kewugumbiâ togoŋet.” dâep. 7 Akto âmbâi kâmŋe arekŋe agatmâ pagaleŋeyeŋe are membiâ ululunŋe humo oep. 8 Hain akto âmbâle hanâk hanâk manmai arekŋe âmbâle nâŋgâ nâŋgâyeŋe âlepŋe are hin makyeŋgiyi, “Pagaleŋenenŋe bokberâm aktâp gârâmâ yeŋe tu siâ potatmâ kâim nenginet.” dâyi. 9 Hain dâmbiâ âmbâle nâŋgâ nâŋgâyeŋe âlepŋe arekŋe hin makyeŋgiyi, “Bo. Tu irekŋe nengât dop bo. Gârâmâ bo akbopgât ye arim aŋgim nene emetŋângen arim yeŋeak puligoŋet.” dâyi. 10 Hain dâmbiâ yâk tu are puligowerâm aŋgim nene emetŋângen arim manbiâ luâk âmbâle miep are togoep. Akto âmbâle wan me wan mem dunŋân ketugum tali yâk luâk are olop sot soŋgo nemberâm emet kâlegen âgâm hâŋgi gisapkom tali. 11 Akto âmbâle bikŋe are hami togom hin magi, “Humonenŋe gâ hâŋgi mem katnengi.” dâyi. 12 Hain dâmbiâ luâk arekŋe hin makyeŋgiep, “Nâ ye bo nâŋgâyeŋgiân.” dâep. 13 Aregât keiŋe hin. Nâ sop humoân togowian aregât bo nâŋgâi aregât biwiyeŋaet damun kârikŋe akmâ manbei.

Luâk puli geârâk yeŋgât den.

14 Akto aregât den ginŋe siâkâ makbe. Luâk siaŋe kâlewângen ariwerâm hin agep. Luâk arekŋe âi luâklupŋe yeŋgondo togombiâ hin makyeŋgiep, “Wan me wan tatniŋdâp iregât damun kârikŋe akbei.” dâep. 15 Akto âi luâklupŋe are yeŋgât agak memeyeŋe akto âi memeyeŋe aregât keiŋe nâŋgâm kinmâ âi luâk siâ ikiŋeâk ikiŋeâk âi dopyeŋân puli hin yeŋgiep. Siâ ito momerâk akto siâ ito lâuwâ akto siâ ito konok puli lugumbo giep. Hain yeŋgim ikiŋe gem ariep. 16 Akto luâk ito momerâk miep arekŋe aŋgi goaŋgi âi mendo puli arekŋe puli oloŋdo ito momerâk siâkâ miawakto 10 agep. 17 Akto luâk ito lâuwâ miep arekâ hainâk aŋgi goaŋgi âi mem ito lâuwâkâ oloŋdo ito imbât miawagep. 18 Dâ luâk puli ito konok miep arekŋe âmâ humoŋaet puli are mem ari lâm kendâm ain heambukto yiep.

19 Akto manmâ manmâ sop kâlewâk akto âi luâk yeŋgât humoyeŋe are purik katmâ togoep. Togom âi luâklupŋe puli meyi are olop den heŋgemgowerâm agi. 20 Akto luâk ito momerâk miep arekŋe puli siâkâ mem togo humoŋe are hin maganep, “Luâk humo ulikŋân gâŋe ito momerâk niŋen arekŋe âiŋe mem ito momerâk siâkâ yu meân.” dâep. 21 Hain dâmbo humoŋe arekŋe hin maganep, “Gâ âi luâk âlepŋe. Gâŋe âlepŋe dondâ agen. Gâŋe âi mem heŋgemgom wan me wan bâlensiâ ire damunŋe akmâ heŋgemgoen aregât nâŋe wan me wan ire hârokgât damunŋe kat gektere kambiamne âlepŋe aktâp aregât heroŋe ak.” dâep. 22 Akto luâk ito lâuwâ miep arekŋe togom humoŋe are hin maganep, “Ulikŋân gâŋe puli niŋen arekŋe âiŋe mem ito lâuwâ siâkâ meân.” dâep. 23 Hain dâmbo humoŋe

arekŋe hin magaŋep, “Gâ âi luâk âlepŋe. Gâŋe âlepŋe dondâ agen. Gâŋe âi mem heŋgemgom wan me wan bâlensiâ ire damunŋe akmâ heŋgemgoen. Aregât nâŋe gâ wan me wan dondâ iregât damunŋe kat gektere kambiamne âlepŋe aktâp aregât gâ hainâk kambiamge heroŋe agâk.” dâep. 24 Akto luâk ito konok miep arekŋe togom humoŋe hin magaŋep, “Luâk humo nâ gâŋgât keige nâŋgân. Gâ luâk kârikŋe. Luâk siâŋe âi kâmetmap are gâŋe hindâm om nemat. Akto hân siâ luâk siâŋe sot koaŋe panmap ain gâŋe seŋgo orem om nemat. 25 Hain akmat aregât gâŋgât hamewakmâ puli niŋen ire mem arim lâm kendâm ain heambuktere yemap. Wan me wan ire gâŋgât aregât meak.” dâep. 26 Hain dâmbo humoŋe arekŋe hin magaŋep, “Gâ âi luâk bâleŋe. Gâ luâk konam. Akto luâk siâŋe kalam kâmelep ainba sot mem om nemat dât. Akto luâk siâŋe sot koaŋe panmap ainba seŋgo orem om nemat dât. 27 Aregât puli ire siâ waŋmenâ âi mendo puli siâkâ mendât dâine togomân âmâ are mendere ârândâŋ akbop.” dâep. 28-29 Akto damunyeŋande tembe lokolupŋe hin makyeŋgiep, “Luâk bikŋande wan me wan dondâ memai amâ nâŋe dondâ siâkâ yeŋgiwian. Dâ luâk siâŋe wan me wan getek memai amâ wan me wan bâlensiâ kinaŋbiap are meman aregât ito konok are mem luâk ito momerâk miep are waŋŋet. 30 Akto âi luâk konam are âmâ watbiâ ginŋângen hândâkŋân are geâk. Ain gembo luâk âmbâle bâleŋe indem kamboŋmâ manbai are olop manbai.” Luâk kembu arekŋe hain dâep.

Yesuŋe mem potat nenekbiap.

31 Aregât lâuwâŋe makbe. Luâk akmâ geân nâ purik katbian sop ain pagaleŋân aŋelolupne olop togom luâk âmbâle damunyeŋe akbian. 32 Akto lama damunŋande lama potatmâ biken katyekmâ nâniŋ biken katyekmâ akmap. Hain akmâ luâk âmbâle hârok enemnân mendugumbiâ mem potatmâ kâmot lâuwâ katyekbian. 33 Lama are âmâ bâtne biken bungen katyekbian. Dâ nâniŋ are âmâ kanegen katyekbian. 34 Hain akmâ damunyeŋe nâŋe luâk âmbâle bâtne bungen kinbai are hin dâm makyeŋgiwian, “Ewene damun akmap arekŋe ulikŋân hân himbim liunyelegewân bâtŋe bâiŋe manman âlepŋe katyeŋgiep are yeŋgimbo mem manmâ âgâm heroŋe akbai. 35 Nâŋe sotgât mop agu agu mandere yeŋe sot om niŋi. Akto tugât nâŋgâm mandere yeŋe tu niŋbiâ neân. Akto nâ kepia siân gâtŋe ina yeŋe kewugu nekmâ emetyeŋân katnegi. 36 Akto sâŋgum bâlâk mandere yeŋe sâŋgum niŋi. Akto kundat akmâ mandere togom nekmâ tân nuguyi. Akto humo-molupnande kala busi kâlegen katnekbiâ tatere togom okotyeŋe nâŋgâm tân nuguyi.” 37 Hain dâre luâk âmbâle agak meme âlepŋeâk akmâ manmai arekŋe den hâuŋe hin makniŋbai, “Humo, gâ maktât amâ bo nâŋgâen. Amuten gâŋe sotgât me tugât nâŋgâmenâ giŋion? 38 Akto amuten gâ luâk kepia siân gâtŋe me sâŋgum bâlâk manmenâ 39 me kala busi kâlegen tatmenâ me kundat akmâ manmenâ tân guguyion? Nen amâ hain siâ bo akginŋion.” dâwai. 40 Hain dâmbiâ damunyeŋe nâŋe hin makyeŋgiwian, “Nâŋgât kâmolân gâtŋe siâ yâkgât kotŋe bo tatâp are yeŋe tângoyi are amâ nâ tân nuguyi dop aktâp.” dâwian. 41 Hain dâm makyeŋgim benŋe luâk âmbâle bâtŋe kanegen tatbai are âmâ hin makyeŋgiwian, “Ye luâk bâleŋe. Ekeŋet. Anutuŋe Niambi akto yâkgât aŋelolupŋe kâlâwân

katyekbian dâm kâlâp kalep ain manŋet. 42 Nâŋe sotgât mop agu agu mandere yeŋe siâ bo om niŋi. Akto tugât nâŋgâm mandere tu siâ bo hâgâm gutmâ niŋi. 43 Akto nâ kepia siân gâtŋe ina yeŋe kewugu nekmâ emetyeŋân bo âgâ katnegi. Akto sâŋgum bâlâk mandere yeŋe sâŋgum siâ bo niŋi. Akto nâ kundat agân me kala busi kâlegen katnekbiâ talân sop ain bo togom negi." 44 Hain dâre hin makniŋbai, "Woe, amuten gâŋe sotgât me tugât nâŋgâen me luâk kepia siân gâtŋe me sâŋgum bâlâk manmenâ me kala busi kâlegen tatmenâ me kundat akmâ manmenâ âmâ bo tân guguyion?" dâwai. 45 Hain dâmbiâ hin dâwian, "Yeŋe nâŋgât kâmolân gâtŋe gegeŋe are bo tânyeŋguyi âmâ yeŋe nâ hainâk bo tân nuguyi dop aktâp." dâwian. 46 Hain dâm watyektere kâlâwân arim hâk hilâlâm dondâŋe nâŋgâm âgâwai. Dâ luâk âmbâle âlepŋe amâ kewugu yektere manman âlepŋân manmâ âgâwai." dâep.

26

Yesuŋe mombiapgât makyeŋgiep.

1 Yesuŋe den are hârok makmâ metem sop ain hoŋ bawalupŋe hin makyeŋgiep, 2 "Nâŋgâi. Hombaŋ kotŋe Pasowa aregât sop amâ hilâm lâuwâ akto miawakbiap. Ain luâk akmâ geân nâ lâwinân nuguwaigât mem miawak nekbai." dâep.

3 Akto sop ain sumbe kat kat luâk akto Israe yeŋgât humomolupyeŋe arekŋe sumbe kat kat yeŋgât humoyeŋe siâ kotŋe Kaipa aregât emelan mendugum 4 Yesu hianŋgim mem kondenŋe moâk dâm aregât yoŋâk magaŋgi goaŋgi agi. 5 Hain akmâ benŋe hin magaŋgiyi, "Hombaŋ kâmboknân ire hain bo akberen. Ageine luâk âmbâle dondâ kuk akbiâ bugâ humo miawakbopgât." dâyi.

Âmbâi siâŋe Yesu tu higenŋe âlepŋe puliaŋep.

6 Yesuŋe Betania kepian luâk siâ diwi bâleŋe agep kotŋe Simoŋ aregât emelan talep. 7 Emelan tato âmbâle siâŋe tu higenŋe ukenŋe hâpurâ puliŋe âgâ âgâŋe are mem yâkgâlân togoep. Togom tu higenŋe ukenŋe are Yesu sot nem tato ain yâkgât kautŋân kâiep. 8 Akto Yesugât hoŋ bawalupŋande are ekmâ nâŋgâmbiâ ârândâŋ bo akto hin magaŋgi goaŋgi agi, "Wangât tu higenŋe ukenŋe ire yân kâiâp? 9 Nenŋe ire mem arim yeŋgienŋe dâine luâk bikŋande puli humoŋe puligombiâ puli are mem arim luâk umburuk yeŋgiwâen ina." dâyi. 10 Hain dâmbiâ Yesuŋe den are nâŋgâm hin makyeŋgiep, "Wangât ye âmbâle iregât kakŋân umatŋe katâi? Hepunŋet. Agak meme âlepŋe dondâ akniŋdâp are nâŋgaŋdere âlepŋe aktâp. 11 Luâk umburuk âmâ ye olop sop kâlep manbai. Dâ nâmâ ye olop sop kâlep bo manbian. 12 Âmbâle irekŋe tu higenŋe hâknân kâiâp ire âmâ sumân katnekbai aregât dopŋe aktâp. 13 Nâ den bunŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Hânŋe hânŋe âmâ den pat âlepŋe ire makyeŋgiwai akto âmbâle irekŋe wan me wan akniŋdâp irekŋe âkâ olowâk makbiâ yâkgât nâŋgâwai." dâep.

Yudasiŋe Yesu hâkŋe tunmâ puli miep.

14 Akto sop ain hoŋ bawalupŋe keiân lâuwâ are yeŋgât hut yeŋân gâtŋe siâ kotŋe Yudasi Karioto gâtŋe yâkŋe sumbe kat kat luâk yeŋgât humomolupŋe yeŋgâlân ariep. 15 Arim hin makyeŋgiep, "Yeŋe wan niŋbiâ âmâ nâŋe Yesu yâgâten tatberâp ain kewugu yekmâ arim ire dâm hekat yeŋgire membai?" dâep. Hain dâmbo puli koaŋe 30 waŋi. 16 Akto sop ain

âmâ yâkŋe keiŋe katmâ gain gain aktere Yesu meŋet dâm aregât âi mem malep.

Yesuŋe luâklupŋe olop sot neyi.

17 Akto Pasowa hombaŋ aregât sop are miawakto hoŋ bawalupŋande Yesu hin magaŋi, “Emet wanân sot om katenŋe nemberen?” dâyi. 18 Hain dâmbiâ yâkŋe hin makyeŋgiep, “Ye Yerusalem âgâm âmâ ain luâk siâ ekmâ âmâ hin magaŋbei, “Tiksaŋe hin maktâp, “Emelâk nâŋgât sop ewumâk aktâp gârâmâ nâ hoŋ bawalupne olop gâŋgât emelan sot nemberen.” tiksa hain dâp.” dâwei.” Yesuŋe hain dâm makyeŋgim huŋgunyeŋgimbo ariyi. 19 Arim Yesuŋe magep hain akmâ sot soŋgo are mem dumŋân dumŋân ketuguyi.

20 Akto emet eŋgaiŋe akto Yesu akto hoŋ bawalupŋe keiân lâuwâ olop sot nem tatmâ 21 yâkŋe hin makyeŋgiep, “Nâ makyeŋgire nâŋgâŋet. Yeŋgât hutyeŋân gâtŋe siâŋe nâŋgât gasa kewugu yekto menekberâi.” dâep. 22 Hain dâmbo nâŋgâm biwiyeŋe umatŋe akto siâkâ ikiŋeâk ikiŋeâk hin magaŋi, “Amâ nâ mon?” dâyi. 23 Dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Luâk yu kondo konogân sot olop nemberet irekŋe nâ mem miawak nekberâp. 24 Anutuŋe makto kulemgoyi aregât den bunŋe akberâpgât âlepŋe luâk akmâ geân nâ momberân. Gârâmâ luâk nâ mem miawak nekberâp are memeŋande bo miep dâine owâiŋe agaŋbop. Amâ umatŋe humo miawagaŋbiap.” dâep. 25 Hain dâmbo luâk kotŋe Yudasi Yesu mem miawagep arekŋe hin magaŋep, “Apo, nâmâ bo me?” dâmbo Yesuŋe hin magaŋep, “Amâ ya gugak maktât are.” dâep.

26 Akto sot nem tatmâ Yesuŋe sot siâ mem Anutu mepaiŋe mem âmâ munditmâ hoŋ bawalupŋe yeŋgim hin makyeŋgiep, “Ire mem neŋet. Ire âmâ nâŋgât sunumne aregât dop.” dâep. 27 Akto waiŋ hâpurâ siâ mem Anutu mepaiŋe mem âlepŋe dâm magaŋmâ kâim yeŋgim hin makyeŋgiep, “Ye hârok tu ire mem neŋet. 28 Ire amâ Anutu olop irakŋe dewatiakbaigât hepne amâ luâk âmbâle dondâ yâk yeŋgât dosa bo agâkgât kâiwerân. 29 Nâ hinŋe waiŋ koaŋe bunŋe bo nemberân gârâmâ yân manmâ hâmbâi Anutuŋe lâuwâŋe damunyeŋe akberâm keiŋe kato ain ye olop nem agak meme irakŋe akmâ heroŋe akbian.” dâep.

Yesuma Gesemane kalamân ariyi.

30 Hain dâm makyeŋgimbo Anutugât kot mem agatmâ kep siâ membiâ bo akto arewa sopanmâ Oliwa gimbâŋân âgâyi. 31 Âgâm ain hoŋ bawalupŋe hin makyeŋgiep, “Anutuŋe makyeŋgimbo kulemgoyi bikŋe hin tatâp.

> Anutuŋe hin dâep, “Nâŋe lama damunyeŋe kondere mondo lama are awam akmâ kâit akmâ metewai.”

Den pat bunŋe miawakto menekberâm togombiâ ye hamep akmâ hârok gem awam akmâ hanâk hanâk ariwerâi. 32 Akto nugumbiâ mondere han nugumbiâ momoŋânba agatmâ arim Galilaia hânân lâmyeŋgure Galilaia hânângen menduguwai.” dâep. 33 Hain dâmbo Petoroŋe hin magaŋep, “Gâŋgât gasa togombiâ hamewakmâ ariwerâi me bo. Bo nâŋgân. Dâ nâmâ bo hepun gekberân.” dâep. 34 Hain dâmbo Yesuŋe hin magaŋep, “Makginŋdere nâŋgâ. Hândâk uŋak gâŋe nâŋgâ yâkgât kotŋe bo nâŋgâman dâm makyeŋgimenâ âlâwu akto ainâk gokorok indewerâp.” dâep. 35 Hain dâmbo Petoroŋe kârikŋe akmâ hin dâep, “Bo. Nâ gâ olowâk mombaet aregât hamep bo aktân.

Akto nâ gâŋgât kotge bo mem heambukberân.” dâep. Akto luâklupŋe hârok hain dâyi.

36 Akto arewa arim kalam siâ kotŋe Gesemane ain ariyi. Ain arim Yesuŋe hin makyeŋgiep, “Ye in tatbiâ indâgen kinmâ Apo olop den magaŋgiweret.” dâmbo ain tali. 37 Hain tatbiâ hutyeŋânba Petoro akto Sebedaiogât nanlogâtŋe meyekto bayi. Ba kinmâ biwiŋe umatŋe akto hin dâm makyeŋgiep, 38 “Ye âmâ iren damun tatŋet. Biwine umatŋe dondâ akto gain gain akberân aregât tân nugum tatŋet.” dâm makyeŋgiep. 39 Makyeŋgim hepun yekmâ getek indâŋânba hânân ge tatmâ Anutu hin magaŋep, “Ewene uŋak umatŋe miawak niŋberâm aktâp aregât bo niŋ dâm ulit giŋdân. Gârâmâ gâŋe âmâ nâŋgât han nâŋgâ nâŋgâne bo watben. Guge hange nâŋgâ nâŋgâge watben.” dâm magaŋep. 40 Hain dâm gutmâ yem tatbiâ yekmâ Petoro goaŋmâ hin magaŋep, “Ye wangât asiŋ yendâi? Hinŋe hepun yektân ina pâlâmŋe yendâi. 41 Biwiyeŋande âmâ laune lokowerâm aktâp. Dâ hâkyeŋe âmâ konam aktâp aregât agak meme bâleŋe arekŋe togom dop yeŋguwerâm akbopgât damun kinmâ Anutu ulilaŋŋet.” dâep. 42 Hain dâm makyeŋgim purik katmâ bam lâuwâŋe hainâk Anutu magaŋep, “Ewene, gain gain nâŋgât? Uŋak âi niŋen aregât makmenâ umatŋe miawak niŋâkgât nâŋgât me? Hain nâŋgâmenâ âlepŋe agâk.” dâm magaŋep. 43 Magaŋmâ purik katmâ hoŋ bawa âlâwu asiŋgât dondâ nâŋgâyi aregât asiŋ yembiâ yegep. 44 Akto hepun yekmâ bam âlâwuŋe Anutu hainâk magaŋep. 45 Magaŋmâ metem purik katmâ yâk yeŋgâlân gutmâ hin makyeŋgiep, “Woe, wangât asiŋ yendâi? Bâin. Emelâk Anutuŋe ire miawak niŋbiapgât huŋgun niŋdo luâk akmâ geân aregât galanande heniŋmâ gasalupne kewuguyekmâ togombo menekberâigât sop ewumâk aktâp. 46 Gârâmâ bâin agatmâ indâre yekŋet. Nâŋgât halop hogoâi ina togoâi. Agatbiâ arim penâyeŋgine.” dâep.

Gasaŋe Yesu meyi.

47 Hain dâmbo kinbiâ ainâk indâgenba Yudasiŋe luâk dondâ sumbe kat kat luâk are yeŋgât humomolupyeŋe yeŋgât kâmiti arekŋe huŋgun yeŋgimbiâ bugâ soŋ soŋ membiâ Yudasiŋe kewugu yekto togoyi. 48 Akto luâk gasa kewugu yekto togoyi are âmâ Yudasi Karioto gâtŋe luâk arekŋe gasa tirip katyeŋgim hin makyeŋgiep, “Yesu are âmâ lokom maŋgandere ekmâ âmâ hikom mem ariŋet.” dâm makyeŋgim kewugu yekto tâwât bugâ me soŋ soŋ mem togoyi. 49 Togom gasa are iŋgon kinbiâ Yudasiŋe Yesugât enemŋân âgâm Humone dâm lokom maŋganlep. 50 Maŋgando Yesuŋe hin magaŋep, “Gala, gâ wan me wan akniŋberâm togoât are akniŋmenâ miawagâk.” dâmbo gasa Yudasi olowâk togoyi arekŋe âgâ Yesu mem hikoyi. 51 Mem hikombiâ luâklupŋe yeŋgâlân gâtŋe siâŋe tâwât mem oloŋmâ sumbe kat kat yeŋgât humoyeŋaet hoŋ bawaŋe siâ ondopŋeâk kârâm hârembo giep. 52 Hain akto Yesuŋe hin magaŋep, “Luâk siâŋe tâwâtŋe kuk akberâm mandâp amâ siâŋe tâwâtŋeak kârâmbo mombiap. 53 Gâ bo nâŋgât. Nâŋe âlepŋe Ewene magaŋdere dâine âlepŋe yâkŋe aŋelolupŋe dondâ niŋdo tân nuguwâi. 54 Gârâmâ nâŋe hain aktân dâine Anutuŋe nune mombian dâm makyeŋgimbo kulemgoyi denŋe are bunŋe bo akbop.” dâep. 55 Akto sop ainâk Yesuŋe luâk kâmot togoyi are hin makyeŋgiep, “Ye tâwât bugâ lokom togoâi ire nâ

me luâk kâmburâ siâ aganberâm togoâi? Nâ hilâmne hilâmne sumbe kat kat emetnân kinmâ den pat makyengiman. Sop ain menekbâi gâten. 56 Anutune hârok nângâm makyengimbo kulemgoyi are yendâp are bunne miawagâkgât hinne menekget." dâmbo hon bawalupnande hamep akmâ hepunmâ gem awam agi.

Yesu den âiân kali.

57 Akto Yesu mem sumbe kat kat are yengât humoyene kotne Kaipa yâkgâlân ariyi. Ain arimbiâ Mosegât den kepikmâ hekatyengimini are akto Yuda yengât kâmiti hainâk ain mendugum kili. 58 Luâklupne hamewakmâ arimbiâ Petorone konok purik katmâ yonâk haminânngen yonâk watyekmâ togom emet kili aregât ginnânba ba sombeimân kilep. Bam âmâ luâk humo aregât tembe lokolupne yengât hutyenân tatmâ wan me wan aganberâi are ekberâm talep. 59 Tato sumbe kat kat luâk yâk yengât humoyene akto Yudagât humomolupyene arekne luâk ninande Yesugât agak meme are nângâp are makto kone dâm lâmgom kili. 60 Hain akmâ luâk dondâne hianngim den angâ hogom togo hâknân hâknân agi. Akto denyene aregât keine nângâmbiâ Yesu kombiâ mombiapgât dop bo agep. 61 Akto bâine luâk lâuwâ siâ togom hin dâm hianiat, "Luâk irekne hin makto nângâyiot, "Nâne Anutugât sumbe kat kat emetne ire gagaim patakore awam akmâ yendo hilâm âlâwu kâlegen nunak mem metewom." dâep." dâyiat. 62 Akto sumbe kat katyengât kautnande hutyenânba agatmâ kinmâ Yesu hin maganep, "Gâ wangât den hâune siâ bo maknengiât? Den angâ angâ hogom togo hâkgân hâkgân aktâi iregât nângâmenâ ârândâŋ aktâp me bo? Gain gain maknengimenâ nângâne?" dâep. 63 Hain dâm maganado Yesune den hâune bo maganmâ denne nâŋâk kilep. Akto humoyene arekne totokomâk hin maganep, "Bâin, Anutu manman kârikne ambone yâkgât metenân kinden aregât makgindere maknengi. Gâ Anutune nanne hungun anado gewiap dâmaen are me siâ?" dâep. 64 Hain dâmbo Yesune hin dâep, "Amâ gâne ya maktât are. Aregât ye hârok hin makyengiwe. Ewenaet enemnân manman aregât luâk akmâ geân nâ himbimânba hamandat kaknân gem âmâ hârok damunyene akbian. Ain âmâ nekbai." dâep. 65 Hain dâmbo humoyene arekne den are nângâm biwine kâlâp akto aregât ikine sângumne mem duwatmâ galalupne hin makyengiep, "Bâin, siâne siâ siârâm akbiâ den âi humo membâen. 66 Luâk ire âmâ Anutugât kotne mem bâlimbo nângâen aregât ye gain gain nâŋgâi?" dâep. Hain dâmbo luâk âmbâle mendugum kili arekne Yesugât hin dâyi, "Emelâk bugâgât pat aktâp aregât moâk." dâyi. 67 Hain dâm enemnân tâwutkoyi. Akto biknande ondopne kom hogom hin maganai, 68 "Anutune hungun ninado geân dâmat aregât bunne akto amâ aregât kârikânân konmâ ondopge hogoâp aregât kotne kon." dâyi.

Petorone Yesugât muneŋ agep.

69 Akto Petoro ingon emet aregât ginnân tato ainâk hon âmbâle siâne ekmâ hin dâm maganep, "Gâ Yesu olop Galilaia hânân maliat are me?" dâep. 70 Hain dâmbo luâk hârok dewunyenân are bo nângân dâm hin magep, "Nâ luâk kondât are bo nângandân. Akto den maktât aregât keine bo nângân." dâep. 71 Hain dâm arim âmâ sombeim ginnân kindo âmbâle siâne ekmâ luâk âmbâle ain kili are hin makyengiep, "Woe, luâk ire amâ Yesu Nasarete gâtne yâk

olop manmandat are." dâep. 72 Hain dâmbo hin magep, "Nâ Anutugât meteŋân den bunŋe makginŋdere nâŋgâ. Nâ luâk are bo nâŋgân." dâep. 73 Hain dâm getek ba kindo luâk enemŋân kili arekŋe Petoro hin magaŋi, "Yesu âmâ Galilaia hânân gâtŋe. Gâ den maktât are âmâ Galilaiaŋe makmai han hainângen maktât aregât gâmâ Yesu olop mali areyeŋgâlân gâtŋe." dâm magaŋi. 74 Hain dâmbiâ Petoroŋe kârikŋe akmâ hin dâep, "Woe, hinŋe heyeŋgiwerân âmâ benŋe Anutuŋe nugumbo momberân aregât makyeŋgire nâŋgâŋet. Nâ yeŋe luâk kotŋe kondâi are bo ekman." dâep. Hain dâmbo arekŋeak gokorok indiep. 75 Indembo nâŋgâm Yesuŋe den hin magaŋep are hannân ga miawagep, "Gâ gokorok bo indemboâk nâŋgâ yâk bo nâŋgâ aŋman dâmenâ âlâwu akbiap." dâep are hannân ga togombo nâŋgâm dondâ indiep.

27

Yudasiŋe hip meagep.

1 Akto emet hauŋdo sumbe kat kat yeŋgât humoyeŋe akto Israe yeŋgât kâmiti arekŋe Yesu kombiâ mombiapgât den magaŋgi goaŋgi agi. 2 Hain akmâ tâkŋe hikom mem kiap kotŋe Pilatogâlân ariyi. Ain arim waŋbiâ tembe lokolupŋande kala busi kâlegen kali.

3 Akto luâk kotŋe Yudasi Yesugât gasa kewugu yekto meyi arekŋe Yesu kondenŋe moâk dâm kili are yekmâ hanŋe purik kato puli koaŋe 30 waŋi are mem purik katmâ arim sumbe kat kat yeŋgât humomo akto kâmiti hin makyeŋgiep, 4 "Nâŋe Yesu dosaŋe bo ina bâleŋe agaŋdere mem kombiâ momberâp aregât dosa humo aktân." dâmbo hin magaŋi, "Maktât are amâ gâŋgât dosa aregât guge heŋgem guguwiap." dâyi. 5 Hain dâmbiâ biwiŋe bâlimbo puli koaŋe are sumbe kat kat emetŋân ain pando hânân gembo sopanmâ ari ikiŋe hikoagep. 6 Akto sumbe kat kat luâk yeŋgât humomolupyeŋande puli koaŋe are pitim mem hin dâyi, 7 "Puli ire amâ luâk moâkgât puli kat katŋe ina emet iregât katenŋe bo ârândâŋ akberâp. Aregât gain gain akberen?" dâm magaŋgi goaŋgi akmâ puli arekŋe luâk siâ umbâ ketugumap yâkgât kalam siâ puligoyi. Hân are puligom hin dâyi, "Hân ire amâ hin akbiap. Luâk kâlewângenba togom manmâ mombai are in hanyeŋguwaen." dâmbiâ hain arekŋe bunŋe agep. 8 Hain akmâ hân aregât kotŋe Hepgât hân koli. Akto kot are hinŋe hainâk yendâp. 9 Hain aregât benŋe Anutuŋe ulikŋân makto Propete siâ kotŋe Yeremiaŋe hin kulemgoep, "Israe luâk siâ moâkgât puli koaŋe 30 gasaŋe waŋbai. 10 Hain katbiâ puli are purik kato mem luâk siâ umbâ ketugumap yâkgât kalam puligowai. Are âmâ Humoŋe makniŋep." dâm kulemgoep. Den are bunŋe miawakto sumbe kat kat luâk akto kâmiti arekŋe kalam are puligoyi.

Kiapŋe Yesu moâkgât makmâ hâriep.

11 Akto sop ain Yesuŋe kiap kotŋe Pilato yâkgât enemŋân kindo hin aikoep, "Yuda yeŋgât luâk humoyeŋe are gâ me?" dâmbo hin dâep, "Amâ gâŋe ya maktât are." dâep. 12 Akto luâkŋe Yesu meyi arekŋe den aŋgâ aŋgâ hogom hâkŋân hâkŋân agi. Hain akbiâ den hâuŋe siâ bo makmâ yânâk kilep. 13 Hain akto Pilatoŋe Yesu hin magaŋep, "Nâŋgâ. Den aŋgâ aŋgâ hogom togo hâkgân hâkgân aktâi aregât gâ den hâuŋe siâ wangât bo makmâ kindât?" dâep. 14 Hain dâmbo Yesuŋe den hâuŋe bo makmâ yânâk kilep. Kindo

Pilatoŋe den hâuŋe bo magep aregât nâŋgâmbo bimbiâk agep.

15 Akto sop ain Pasowa hombaŋ aregât kala busi kâlegen gâtŋe aregât ukenyeŋaet akmâ kotŋe konbiâ are watmâ akminep. 16 Aregât Pilatoŋe nâŋgâm Yesu me bâleŋe luâk siâ kotŋe Baraba are watere yânŋângen ariâk dâm malep. 17-18 Akto Pilatoŋe hingât nâŋgâm, “Sumbe kat kat are yeŋgât humomolupyeŋande, “Luâk âmbâle hârokŋe Yesugât kotŋe mem agatbiâ nengât kotnenŋe gewop.” dâm nâŋgâmbiâ bâlimbo aregât mem nâŋgâlân togoâi.” dâm nâŋgâm aregât hin makyeŋgiep, “Niŋe Baraba me Yesu Anutuŋe huŋgun aŋdo giep dâmai are watere yeŋgâlân geâkgât nâŋgâi?” dâep. 19 Akto Pilatoŋe ainâk tatmâ den siâ siâ nâŋgâm heŋgemgom kilep ainâk âmbenŋande yâkgât den katmâ hin magep, “Nâ asiŋân giwet siâ Yesu ekmâ heŋgemgom hanoko aktân aregât Yesu dosaŋe bo are bâleŋe bo agaŋben.” dâep. 20 A hârok nâŋgâm heŋgemgom tato âmâ sumbe kat kat are yeŋgât humomolupyeŋe kâmiti luâk âmbâle are hanyeŋân gem wâragi. Akto hin makyeŋgiyi, “Konmâ wârakbiâkâ Pilatoŋe Baraba hepundo gembo âkâ tembe lokolupŋande Yesu kombiâ moâk.” dâyi. 21 Hain dâmbiâ Pilatoŋe lâuwâŋe hin makyeŋgiep, “Ye luâk lâuwâ ire yâk hutyetŋân niŋe hepundere geâkgât nâŋgâi?” dâmbo hin dâyi, “Baraba.” dâmbiâ hin makyeŋgiep, 22 “Dâ Yesu Anutuŋe huŋgun aŋdo giep dâmai ire amâ gain agaŋberângât nâŋgâi?” dâmbo hârokŋe hin dâyi, “Lâwinân kombiâ moâk.” dâyi. 23 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Woe, keiŋe wangât akto bâleŋe wan agep aregât kombiâ moâk dâi.” dâep. Hain dâmbo hin dâyi, “Hanâk lâwinân kombiâ moâk.” dâm wâragi. 24 Pilatoŋe mem mulunyekto den gulip milip dondâ akbiâ ekmâ nâŋgâm dâmbo tu hâgâm waŋbiâ yâk yeŋgât dewunyeŋân bâtŋe pulim hin magep, “Luâk dosa bâlâk manmap iregât dosaŋe nâŋgâlân bo hâtikowiap. Yeŋeak heŋgemgoŋet.” 25 Hain dâmbo dâyi, “Kombiâ momberâp aregât dosa amâ nengâlân akto nengât nan baratlupnenŋe yeŋgâlân miawakmâ âgâwiap.” dâyi. 26 Hain dâmbiâ Pilatoŋe Baraba hepundo yâk yeŋgâlân giep. Dâ tembe loko makyeŋgimbo Yesu âmâ bugâŋe kombiâ hâk hilâlâm nâŋgâmbo lâwinân kondenŋe moâk dâm mem ariyi.

Tembe lokoŋe Yesu kom hâk hilâlâm waŋi.

27 Akto tembe lokoŋe Yesu mem kiap humogât kala busi kâlegen mem âgâyi. Mem âgâm tembe loko hârogâk yeŋgonbiâ togoyi. 28 Togombiâ den hembalik mâŋgim hin dâyi, “Woe, luâk humo.” dâm giriŋaŋmâ sâŋgum gilâm siâ luâk kembuŋe lalakmai hain are lalaŋmâ 29 tâk dâtâ dâtâ siâŋe irimut ketugum kautŋân kauŋaŋi. Akto kâro siâ bâtŋe bungen katbiâ miep. Hain mendo togo enemŋân pâwutyeŋe ligim katmâ hin dâyi, “Woe, Yuda yeŋgât luâk kembuyeŋe.” dâm hiaŋgim giriŋaŋi. 30 Hain dâm tâwutkom kâro arekŋe kautŋân oreyi. 31 Hain akmâ sâŋgum gilâm are hiloŋmâ ikiŋe sâŋgum lalaŋmâ lâwinân komberâm mem ariyi.

Yesu lâwin parâŋân koyi.

32 Mem arim dâwân luâk siâ egi are kotŋe Simoŋ Kirene hânân gâtŋe wârakmâ tatbiâ Yesugât lâwin are lokombo ariyi. 33 Arim hân siâ kotŋe Goligata aregât den purikŋe âmâ kaut hagitŋe ain ariyi. 34 Arim âmâ waiŋ akto biwi gulip tu kâim mendugum waŋbiâ getek nem nâŋgâm borâep. 35 Akto

lâwinân kom mem anuŋbiâ kindo sâŋgumŋe memberâm kotyeŋe kulemgom kotyeŋe umbân panbiâ gembo bâtyeŋe panbiâ gembo kot siâ mem oloŋbiâ luâk kotŋe miawagep arekŋe Yesugât sâŋgum are meyi. 36 Akto ain tatmâ Yesugât damun kili. 37 Akto kom kautŋân lâwin ulikŋân kulem kulemgoyi aregât keiŋe hin, “Ire âmâ Yuda yeŋgât luâk kembu.” 38 Akto bugâ koko kâmburâ lâuwâ siâ Yesugât gasomŋe biken biken lâwinân yetkuyi. 39 Akto luâk âmbâle gam ariyi arekŋe Yesugât den hilit balit agaŋmâ hin dâyi, 40 “Woe, gâŋe hin dâmat, “Sumbe emetŋe gagaim hilâm âlâwu kâlegen lâuwâŋe ketuguwian.” dâmat aregât kârikŋe akmâ lâwinânba ge. Gemenâ benŋe gâ bunŋe Anutugât nanŋe dâweren.” dâyi. 41 Akto sumbe kat kat are yeŋgât humomolupyeŋe akto Mosegât den kârikŋe makyeŋgimini arekŋe hainâk den hilit balit agaŋmâ hin dâyi, 42 “Luâk aŋgâ âmâ tân yeŋgumap. Dâ ikiŋe âmâ wangât bo tânaguâp? Akto Israe nengât kembu dâmap inarekŋe lâwinânba gembo ekmâ amâ den are bunŋe dâm nâŋgâweren. 43 Akto, “Nâmâ Anutugât nanŋe aregât tân nuguwiap nâŋgân.” dâmap aregât Anutuŋe tângombo lâwinânba gembo bunŋe dâweren.” dâyi. 44 Hain dâmbiâ luâk bâleŋe lâuwâ biken biken lâwinân yetkum hikoyelegi areâkâ hainâk den bâleŋe magaŋiat.

Yesu moep.

45 Akto hilâm tânâmŋân ainâk hândâk humo dâgâm yendo eŋgaiŋe agep. 46 Eŋgaiŋe akto Yesuŋe ikiŋaet denân kot hin kolep, “Eli Eli lama sabaktani?” dâep. Aregât purikŋe amâ, Humone wangât hepun nektât? 47 Akto luâk kili bikŋande den are nâŋgâm hilip koyi aregât hin dâyi, “Âure nâŋgâŋet. Elia kondâp.” dâyi. 48 Hain dâmbiâ siâŋe pârigim arim sâŋgum papaŋe siâ kâroân bigeim bigeim waiŋ ŋasukŋân panmâ mem neâk dâm Yesugât launân katmâ kilep. 49 Hain akto galalupŋande hin magaŋi, “Hepun. Elianje bunŋe himbimânba gem tângombo lâwinânba gewerâp me bo aregât ekmâ kinne.” dâyi. 50 Hain dâmbiâ Yesuŋe lâuwâŋe kârikŋeâk kamboŋmâ ainâk moep.

51 Mondo ainâk sâŋgum sumbe kat kat emetŋân kinminep ina tânâmŋânba duwalakmâ hâreagep. Hain akto wâriŋ humo mendo kât humomo hogo agep. 52 Akto sum bikŋe kepik akto Anutugât luâk âmbâle ulikŋân moyi are yeŋgâlânba dondâŋe agatmâ bam guli. 53 Sum hepunmâ agatmâ âmâ benŋe Yesu agalep sop ain Yerusalem kepian arimbiâ luâk âmbâle dondâŋe yegi. 54 Akto Yesu moep sop ain tembe loko humoyeŋe siâ akto Yesu damunŋe akmâ kili arekŋe wâriŋ humo are nâŋgâm akto wan me wan miawagep are ekmâ hamep keirâk akmâ hin magi, “Woe, luâk ire amâ Anutugât nanŋe bundâk.” dâyi.

55 Akto âmbâle bikŋe ain kili arekŋe getek kâlewânâk kinmâ egi arekŋe Galilaia hânânba Yesugât hoŋ bawa akbiâ olop mali. 56 Areyeŋgât hutyeŋân gâtŋe amâ kotyeŋe hin, Maria Madala kepian gâtŋe akto Maria siâ âmâ Yakobo siâ akto Yose yâk yetgât memeyetŋe akto âmbâle siâ Sebedaiogât nanlogâtŋe yetgât memeyetŋe.

Yesu hangoyi.

57 Akto emet dâgâwerâm akto puli sikumdâ luâk siâ Yesu nâŋgaŋmai yeŋgâlân gâtŋe Arimataia kepian gâtŋe kotŋe Yosepe are togoep. 58 Arekŋe togom Pilato hin aikoep, “Gain nâŋgât? Yesugât hâkŋe mem

arim hangowerân. Âlepŋe me?" dâmbo Pilatoŋe âlepŋe dâm tembe loko makyeŋgimbo bam Yesugât hâkŋe lâwinân ba mem gutmâ Yosepe waŋi. 59 Waŋbiâ mem bam sâŋgumŋe kau kau siâ mem Yesugât hâkŋe are katipkoep. 60 Hain akmâ mem ari kât dâpŋe parâ parâ siân Yosepeŋe mondere in han nuguwai dâm kendâep ain katmâ kât humo siâŋe hâkokombo tigiep. Hain hâkokombo tigimbo Yosepe Arimataia gâtŋe ariep. 61 Akto Maria Madala gâtŋe akto Maria siâ are olop Yosepeŋe Yesu kât dâpŋân kato talep ain taliat.

62 Akto emet hauŋdo Sarere akto sumbe kat kat are yeŋgât humomolupyeŋe akto Parisaio luâk arekŋe Pilatogâlân ariyi. 63 Arim hin magaŋi, "Humonenŋe, Yesugât ulit giŋdenŋe gain nâŋgât? Yesu hiaŋgi luâk arekŋe malep sop ain den siâ hin magep, "Nugumbiâ mondere han nugumbiâ hilâm âlâwu akto ain âmâ momoŋânba golâ akmâ agatbian." dâep. 64 Hain gârâmâ gâŋe tembe lokolupge bikŋe makyeŋgimenâ sum dâpŋe are gisapkom heŋgemgombiâ kindo hilâm âlâwu bo akbiap. Ageine hoŋ bawalupŋande togo hâkŋe are lokom ari siângen hangom luâk âmbâle makyeŋgim, "Emelâk sumânba agalep." dâmbiâ sum pum are ekmâ bunŋe dâmbiâ hiaŋgi den arekŋe sambelem arim âmâ ulik gulik ewangiwop." dâyi. 65 Hain dâmbiâ Pilatoŋe hin makyeŋgiep, "Yeŋe nâŋgât tembe lokolupne bikŋe meyekbiâ arim yeŋeak maktâi hain akmâ sum dâpŋe are tigim golâk tatmâ damunŋe akmâ kinbei." dâep. 66 Akto arim sum dâpŋe are tigim heŋgemgombiâ tembe loko bikŋe kât aregât damun kili.

28

Yesu agalep.

1 Akto Sarere bo akto emet hauŋdo Sonda hândâktâk Maria Madala gâtŋe akto Maria siâ arekŋe sumângen ariyiat. 2 Akto ainâk wârin humo miep. Akto Humogât aŋelo siâŋe himbimânba gem kât humo are hâkokombo arimbo âgâ kakŋân talep. 3 Akto aŋelo aregât enem dewunŋe pagaleŋe akto sâŋgumŋe kau kau hainare agep. 4 Hain akto tembe loko ain kili arekŋe yâkgât hamewakmâ ongâyeŋe hogombo sân sân mem ge hân tete luâk momoŋande yemai hain yeyi. 5 Akto aŋelo arekŋe âmbâle lâuwâ are hin makyetkiep, "Yet âmâ bo hamep aget. Yet Yesu lâwinân koyi are ekberâm togoatgât nâŋgân. 6 Yâk in bo yendâp. Yâk ulikŋân magep hain akmâ emelâk agatâp. Yet gutmâ gewâkŋe ire eget. 7 Ire ekmâ nâŋgâm heŋgemgom âmâ benŋe dowâk arim hoŋ bawalupŋe iregât makyeŋgiet. Akto siâ hin makyetkire nâŋgâet. Yâk emelâk Galilaia hânân yâkŋe soŋ ariwerâm ariâp gârâmâ ye aregen arim ekbei." dâep. 8 Hain dâmbo âmbâle lâuwâ arekŋe hamep agiat. Dâ biwiyetŋande heroŋe humo agiat. Hain akmâ sum are hepunmâ hoŋ bawalupŋe makyeŋgiwerâm pârigim kepiangen ariyiat. 9 Akto Yesuŋe dâwân yelekmâ hin makyetkiep, "Âmbâi lâuwâ." dâep. Akto âmbâi lâuwâ arekŋe enemŋân bam ge hânân tatmâ keiŋân mem heroŋe agiat. 10 Hain akbela Yesuŋe hin makyetkiep, "Yet bo hamewakmâ âmâ arim nâŋgât galalupne are makyeŋgimbela Galilaia hânân ariwei. Arimbiâ nâmâ ain arire nekbai." dâep.

11 Akto âmbâi lâuwâ are dâwân arim manbela tembe loko sum damunŋe kili arekŋe kepia humoân ariyi. Arim wan me wan miawagep aregât den pat are sumbe kat kat luâk yeŋgât humomolupyeŋe are makyeŋgiyi.

12 Akto sumbe kat kat yeŋgât luâk humomolupyeŋe akto kâmiti luâk arekŋe yeŋeâk mendugum den magaŋgi goaŋgi akmâ tembe loko are puli dondâ yeŋgiyi. 13 Hain akmâ hin makyeŋgiyi, “Ye âmâ hin makbei, “Nen asiŋ pâlâmŋe yem mandenŋe Yesugât hoŋ bawalupŋande hândâgân togom hâkŋe are petâm lokom ari siângen hangoyi.” dâwei. 14 Dâ kiap Pilato arekŋe den ire nâŋgâmbo âmâ nenŋe den siâ magaŋdenŋe ye hin me hain bo akyeŋgiwiap.” dâyi. 15 Hain dâmbiâ tembe loko arekŋe puli mem yâkŋe den makyeŋgiyi are watmâ hain agi. Akto den pat hiaŋgi arekŋe Yuda luâk yeŋgâlân sambelem metiep. Aregât Yuda luâkŋe den are hinŋe hainâk makmâ manmai.

Yesuŋe aposolo miti âi yeŋgiep.

16 Akto hoŋ bawalupŋe keiân konok yeŋeâk Galilaia hânân ariyi. Arim gimbâŋe siâ ain togowei dâm Yesuŋe tirip katyeŋgiep gimbâŋe ain togoyi. 17 Togom Yesu ekmâ heroŋe agi. Bikŋande nâŋgaŋmâ âmâ kotŋe konmâ nâŋgâmbiâ humo agep. Dâ yâk yeŋgât bikŋande âmâ nâŋgâ nâŋgâyeŋe lâuwâ âlâwu agep. 18 Akto Yesu enem yeŋân gutmâ kinmâ hin makyeŋgiep, “Anutu Ewenande meme akniŋdo hân himbim me wan me wan hârok damunyeŋe akmâ manmâ âgâwian. 19 Aregât ye arim luâk âmbâle hârok hânŋe hânŋe manbai are makyeŋgimbiâ bikŋande biwiyeŋe nâŋgâlân katbai are mem tuân katyekbei. Ewene akto nâ akto Heak nen konokgât akten aregât kotnenŋe konok are konmâ tuân katyekbei. 20 Hain akmâ benŋe wan me wan den kârikŋe makyeŋgiân are hârok makmâ miawakmâ metewei. Dâ âi ire âlepŋe agâkgât nâŋe hokboâk hokboâk tânyeŋguwian. Hain akmâ tân yeŋgum manmâ âgâre sop bo akbiap.” dâep.

Yesugât den pat Marekoŋe kulemgoep

Yohaneŋe âi keiŋe kalep.

1 Yesu Kristo Anutugât nanŋe yâkgât den pat âlepŋe aregât keiŋe amâ hin. 2 Propete siâ kotŋe Yesaia, yâkŋe den hinâk kulemgoep,

> Nune hoŋ bawane magaŋmâ huŋgun aŋdere laune lokom gâŋgât ulikŋân akgiŋmâ dâp heŋgemgo giŋbiap. 3 Hân pumângen manmâ luâk hin makyeŋgim manbiap, “Kembu Humo togowiapgât dâp megatbei. Gimbâŋe ukuleŋe me kundet kokoŋe hâgâm kigilikmâ ârândâŋ ketugumbiâ dâp huraguâk.”

Yesaiaŋe hain kulemgoep aregât bunŋe akto Yohane togoep. 4 Togom tuân katyekberâm keiŋe katmâ hân pumângen arimbo luâk âmbâle togombiâ hin makyeŋgiep, “Bâleŋeyeŋe makmâ miawakbiâ âmâ Humoŋe are ekmâ dosayeŋe bo akyeŋgiâk dâmbo bo akyeŋgimbo tu puli yeŋgiwe.” dâep. 5 Hain dâmbo hân humo siâ kotŋe Yudaia aregât ambolupŋe dondâ akto kepia siâ kotŋe Yerusalem are ambolupŋe dondâ arekŋe yâkgâlân togom bâleŋeyeŋe makmâ miawakbiâ Yohaneŋe Yodaŋ tuân katyegep. 6 Yohane hâk pekeŋe yo hâkŋe akto tâkŋe pâŋân lalagep akto sotŋe kendemuŋ akto mumak koaŋe neminep. 7 Hain akmâ hin dâminep, “Hâmbâi luâk siâ togom penâniŋdo nâ yânŋe akmâ yâkgât ito goliaŋdere ârândâŋ bo akbop. 8 Akto nâŋe âmâ tu yânŋe puli yektân. Dâ yâkŋe âmâ Heakŋe magaŋdo kaut yeŋân meyekbiap.” Yohaneŋe Humogât hain dâep.

9 Sop ainâk Yesu Nasarete kepianba Galilaia hânân togombo Yohaneŋe Yodaŋ tuân mem puliep. 10 Hain akto Yesuŋe tu hepunmâ gambo âmâ ainâk himbim dâpŋe pâroŋ âgâmbo Anutugât Heakŋe arekŋe kembâ akmâ gem gem Yesugât kautŋân mendo egep. 11 Akto himbimânba Anutuŋe hin magaŋep, “Gâ nâŋgât nanne, nâŋe gekmâ ukenŋe aktân. Akto biwine heroŋe aktâp.” dâep. 12 Himbimânba den hain dâmbo ainâk Anutugât Heakŋande Yesu kewugumbo hân kamitŋângen ariep. 13 Arimbo ain hândâk hilâm 40 mando sinduk baniara bâleŋe areyeŋgât humo yeŋe arekŋe bâliâk dâm magaŋmâ biwiŋe dop kom hiaŋgiep. Hiaŋgim mando Yesuŋe kârikŋe akmâ malep. Kârikŋe akmâ halângen yo yeŋgât hânân mando aŋelo arekŋe tângoyi.

Yesuŋe luâklupŋe imbât yeŋgonlep.

14 Akto Yohane kala busi katbiâ mando âmâ Yesuŋe Galilaia hânân togom Anutugât den pat âlepŋe are makyeŋgiep, 15 “Anutuŋe damunyeŋe akbiapgât sop tâlâguâp aregât bâleŋeyeŋe makmâ miawakmâ hamiaŋmâ den pat âlepŋe ire nâŋgâŋet.” hain dâm makyeŋgiep.

16 Den heroŋe are makmâ bam arim Galilaia bâtgum ginŋân arim luâk emi teu lâuwâ Anderea akto Simoŋ yelegep. Yâk iŋan âi meme luâk aregât bâtgumân ŋalu ŋalu yetŋe panmâ kiliat. 17 Âi are mem kinbela Yesuŋe hin dâm makyetkiep, “Gaet. Gambela nâ olop manne. Iŋangât âi mem mandat are hepunbela nâŋe luâk yeŋgâlân âi membiandatgât âi hekat yetkiwe.” dâmbo 18 ainâk âi are hepunbela Yesu olop ariyi. 19 Akto Yesuŋe baine luâk kotŋe Yeweri aregât nanlogâtŋe Yakobo akto Yohane kinbela yelegep. Yelekto yâk waŋgan tatmâ iŋangât ito yetŋe hâreagep are parutmâ

heŋgemgom tatbela yelekmâ yetkolep. 20 Yetkondo nâŋgâm eweyetŋe Sebedaio are akto âi luâklupŋe waŋgan tatbiâ hepun yekmâ Yesu olop manbaet dâmbela Yesu olop ariyi.

Yesuŋe Niambi walep.

21 Akto yâkŋe Kapanaum kepian arimbiâ hilâm âi bo meme sopŋe Sarere akto Yesuŋe kepia aregât den opmânŋân âgâmbo hoŋ bawalupŋe akto kepia ambolupŋe âgâmbiâ den pat âlepŋe are makyeŋgiep. 22 Makyeŋgimbo luâk âmbâle arekŋe nâŋgâm bâtyeŋe dâtyeŋân igim kinmâ hin dâyi, “Nengâlân gâtŋe den kârikŋe hekat nengi nengi luâkŋe maknengimbiâ âmâ nâŋgâenŋe porap porap akmap. Dâ den amboŋe irekŋe âmâ maknengimbo nâŋgâenŋe ârândâŋ aktâp.” dâyi. 23 Hain dâm kinbiâ den opmânân are luâk siâ sinduk baniara bâleŋande mâŋgiep siâŋe kamboŋmâ hin dâep, 24 “Yesu Nasarete kepian gâtŋe gâŋgât patge nâŋgân. Gâ Anutugât luâk âlepŋe manmat. Anutuŋe huŋgun giŋdo togoen gârâmâ hilip nenguwerâm togoen mon?” dâep. 25 Hain dâmbo Yesuŋe sinduk baniara bâleŋe are hin magaŋep, “Den bo ak. Luâk ire hepunmâ ari.” dâmbo 26 sinduk baniara arekŋe kamboŋmâ luâk are hâkŋe humoâk mem duwuŋ ketugum panmâ hepunmâ ariep. 27 Arimbo luâk âmbâle den opmânŋân tali arekŋe ongâyeŋe hogombo magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, “Yei, imâ wan arekŋaet siâ? Imâ pat âlep den keiŋe aŋgâ. Luâk irekŋe kârikŋeŋe olop sinduk baniara bâleŋe makyeŋgimbo arekŋe gai lauŋe lokomai.” dâyi. 28 Hain dâm aregât luâk âmbâle hârokŋe magaŋgim arimbiâ Yesugât pat arekŋe sambelem Galilaia hân hârok ârândâŋ agep.

Yesuŋe dâmbo Petoro hewonŋe âlepŋe agep.

29 Akto den opmânŋânba gem Yakobo akto Yohane olop arim âmâ ainâk Simoŋ akto Anderea yetgât emelan âgâyi. 30 Akto Simoŋgât hewonŋe hâkŋe kâlâp akto kundat humo akmâ yiep. Hain akmâ yendo ainâk Yesu aregât magaŋi. 31 Magaŋbiâ Yesuŋe ba bâtŋân mem agalep. Hain akto ainâk hâkŋe sândugembo kundat hepundo sot om yeŋgiep.

Yesuŋe dâmbo luâk âmbâle dondâ âlepŋe agi.

32 Emet dâgâmbo kepia ambolupŋande kundatdâ me sinduk baniara bâleŋande meyegi are meyekmâ arim 33 Yesuŋe emet talep aregât hâŋgi ginŋân mendugu yekmâ kili. 34 Akto Yesuŋe kundatdâ keiŋe keiŋe mem âlepŋe ketuguyegep. Akto luâk sinduk baniara bâleŋande meyekmai are sinduk yeŋe watyekto ariyi. Sinduk baniaraŋe yâkgât keiŋe nâŋgâyigât makbâi aregât makmâ hâreyeŋgiep.

Yesuŋe Galilaia hân humo aregât kepia hârok manmâ makyeŋgim malep.

35 Akto emet boâk hauŋdo hândâkŋân Yesu agatmâ kepia are hepunmâ hân pumângen arim Anutu magaŋep. 36 Magaŋdo Simoŋ galarâŋe agatmâ ekbiâ bo akto yâgâten ariâp dâm undâgâlaŋmâ ariyi. 37 Arim ekmâ, “Luâk âmbâle biwirâŋe undâgât giŋdâi.” dâyi. 38 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Nâŋe den âlepŋe makyeŋgiwerâm aktere kepia siâ siâ ewumâk ewumâk ariwaen. Nâ âi ire memberâm togoân aregât kepia ewumâk ewumâk ariwaen.” dâep. 39 Akto Galilaia hân humo aregât kepia hârok manmâ den opmânŋe ârândâŋ âgâm den pat âlepŋe are mem makyeŋgim malep. Hain

manmâ sinduk baniara bâleŋe watyekmâ malep.

Yesuŋe dâmbo hâk bâle bo agep.

40 Luâk diwi kârikŋe miawaganŋdo malep siâŋe Yesugâlân arim pâwutŋe ligim katmâ ulilaŋmâ hin dâep, “Yesu gâŋe kundatdâ yekmâ âlepŋe akŋet dâmenâ âlepŋe akmai. Aregât nâŋgât gain gain nâŋgât?” dâep. 41 Hain dâmbo Yesuŋe han kalem bâtgumŋaet akmâ okotŋe nâŋgâm bâtŋe hâkŋân katmâ hin maganŋep, “Nâŋgâ giŋdân aregât diwige pandagâk.” dâmbo 42 ainâk diwiŋe pandakto hâkŋe âlepŋe agep. 43 Akto ainâk luâk are huŋgunaŋmâ hin maganŋep, “Nâŋgât? Gâŋe iregât pat bo makyeŋgiwen. 44 Dâ Moseŋe hin dâep, “Gâŋgât kundat bo akto sumbe kat kat luâk gâlân arimenâ gekmâ diwige emelâk pandak giŋdâp aregât sumbe o dâm makgiŋdo soŋgo waŋmenâ ombiap. Akto ainba luâk âmbâle hârok sumbe kat kat luâk arekŋe makyeŋgimbo nâŋgâmbiâ âmâ hutyeŋân âlepŋe manben.” Moseŋe hain dâep aregât den are lokowen. Akto diwi bo akgiŋdâp aregât pat bo makyeŋgiwen.” dâep. 45 Hain dâep are bonâŋgâm arim makyeŋgim malep. Makyeŋgimbo den arekŋe sambelem ariep. Ariepgât Yesuŋe kepia humoân arimbo luâk âmbâle dondâ gam turuŋ aŋbiâ, “Gain gain akbian.” dâm aregât kepia tuŋguŋângen malep. Akto ain luâk âmbâle bikenba bikenba Yesugâlân togoyi.

2

Yesuŋe luâk bâtŋe keiŋe kârigem malep are heŋgemgoep.

1 Yesuŋe hilâm siân purik katmâ Kapanaum kepian arim emetŋân âgâep. Akto yâkgât den pat arekŋe sambelem arimbo kepia aregât ambolupŋande nâŋgâm yâkgâlân togoyi. 2 Togom luâk âmbâle dondâŋe emet kâlegen tatmâ hâŋgi gisapkoyi. Hain akbiâ den pat âlepŋe are makyeŋgiep. 3 Akto luâk imbât akmâ luâk siâ kei bâtŋe kârigem agep are lokom luâk bikŋe olop togoyi. 4 Lokom togo luâk âmbâle dondâŋe enemŋân kinbiâ yekmâ lokom tireknânba emet boknân gam âgâyi. Âgâm Yesuŋe emet talep are boknje gagaimbiâ dâpŋe miawakto arewa temdâk katbiâ giep. 5 Enemŋân gembo biwiyeŋe yâkgâlân kali aregât nâŋgâm hin maganŋep, “Gala gâŋgât dosa bo aktâp.” dâep. 6 Hain dâmbo luâk Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi arekŋe maganŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, 7 “Luâk ire wangât hain maktâp? Anutuŋe konok âmâ dosa pulimap. Anutugât kot bâliwopgât den are hepulâk.” dâyi. 8 Hain dâmbiâ den are nâŋgâm âmâ hin makyeŋgiep, “Wangât biwiyeŋân hain nâŋgâi? 9 Gain gain arekŋe owâiŋe? Luâk bâleŋe hin dâm maganŋberân, “Dosage puliginŋdere Anutuŋe hâuŋe bo giŋbiap.” hain dâm me hin dâm maganŋberân, “Agatmâ tem tâkge are hulaŋmâ loko akmâ ari.” 10 Aregât maktere nâŋgâŋet. Nâ luâk akmâ geângât dosayeŋe hepunyeŋgiwiangât Anutuŋe dâm niŋep aregât keiŋe ekmâ nâŋgâŋet.” dâep. Hain dâm benŋe luâk miwindik akmâ yiep are hin maganŋep, 11 “Nâ makginŋdere nâŋgâ. Gâ agatmâ tem tâkge are hulaŋmâ loko akmâ emetgân ari.” dâep. 12 Hain dâmbo tem tâk are lokoakmâ emetŋân ariep. Akto luâk âmbâle ain kili arekŋe ekmâ bâtyeŋe dâtyeŋân igim hin dâyi, “Wei, Anutu konok âlep âlepŋe dondâ akmap. Nen ire bo ekmaen ina uŋak konok pup pup ekten.” dâyi.

Yesuŋe Lewi âigât konlep

13 Yesuŋe bâtgum humo ginŋân giep. Gembo luâk âmbâle hârok Yesu ekberâm gembiâ Anutugât den pat âlepŋe are makyeŋgiep.
14 Benŋe ainba arim luâk siâ kotŋe Lewi Alipaiogât nanŋe arekŋe gawaman yeŋgât puli emetŋân tato Yesuŋe magaŋmâ hin dâep, “Nâ olop manbaetgât gamenâ arire.” dâep. Akto Lewiŋe puligât âi hepunmâ puli emetŋânba gembo Yesu olop ariyiat.
15 Yesuŋe kewuguyekto arim Lewigât emelan tatmâ Yesu akto hoŋ bawalupŋe sot neyi. Akto sop ain puli meme luâk bikŋe akto luâk bâleŋe meme siâ hainâk olop Yesu olop tatmâ sot neyi. Amâ luâk âmbâle biwirâ watmâ maligât.
16 Akto Anutugât den hekat yeŋgi yeŋgi luâk bikŋe kotyeŋe Parisaio bikŋande Yesuŋe puli meme luâk akto luâk bâleŋe hutyeŋân tatmâ sot nendo ekmâ Yesugât hoŋ bawalupŋe hin dâm makyeŋgiyi, “Wangât humoyeŋande dosa luâk akto puli meme luâk are yeŋgât hutyeŋân tatmâ sot nendâp?” dâyi.
17 Hain dâmbiâ Yesuŋe den are nâŋgâm Parisaio luâk are hin makyeŋgiep, “Luâk âlepŋande dokta yeŋgâlân bo arimai. Luâk kundatdâŋe amâ dokta yeŋgâlân arimbiâ heŋgem yeŋgumbiâ âlepŋe akmai. Akto nâ hainâk luâk nen dosanenŋe bo dâm mandâi are âmâ hepunyekman. Dâ luâk bâleŋe meme akto dosayeŋe olop are âmâ heŋgem yeŋguwerâm geân.” dâep.

Sotgât hanoko agi aregât den.

18 Akto sop ain Yohanegât hoŋ bawalupŋe akto Parisaio luâk yâkŋe Anutu maŋganminigât sot bâlâk yân mali. Akto luâk bikŋande Yesugâlân togom hin dâm magaŋi, “Yohanegât hoŋ bawalupŋe akto Parisaio luâk yâkŋe Anutu kambiamŋe âlepŋe agâkgât sot bâlâk manmai. Dâ gâŋgât hoŋ bawalupgande âmâ hilâm ârândâŋâk sot nemâk manmai.” dâyi.
19 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, “Luâk siâ âmbâle membiapŋe galalupŋe olop hero âlepŋe manmai aregât galalupŋe okot âlep akyeŋgim sot ondo nemai.
20 Sot om nem heroŋe akmâ manbiâ gasalupŋande galayeŋe are membiâ kulâgâlaŋbiâ bo akto âmâ galalupŋande biwi bâle akmâ sot bâlâk manmai.
21 Nen sâŋgum tâmbâŋe tokto dâpŋe humo akbop dâm sâŋgum irakŋe bo puli puliŋe are katmâ bo parutmaen. Hain akmâ dâine tuân pulienŋe irakŋande gâwigem tâmbâŋe are oloŋdo tokto dâpŋe humo dondâ miawakbop.
22 Akto nen âmâ waiŋ tu irakŋe yo hâkŋe tâmbâŋân bo kâienŋe gemap. Hain akmaen dâine waiŋ tuŋe arekŋe yo hâkŋe tâmbâŋe are mendo bim âgâm hogoakbop. Akto waiŋ akto soŋgo hâkŋe lâuwâ lâuwâ bâliwat. Aregât waiŋ irakŋande yo hâkŋe irakŋân gembo âlepŋe akmap.” dâep.

Sarere âi bo meme sop aregât den.

23 Âi bo meme sopŋe Sarere siân Yesu akto hoŋ bawalupŋe âi kalam hutŋânba ariyi. Arim hoŋ bawalupŋande seŋgo konok konok mem nem arim manbiâ
24 Parisaio luâkŋe yekmâ Yesu hin magaŋi, “Ek, hoŋ bawalupgande âi bo meme sopŋân siâ me siâ bo agakgât âi are akbiâ ârândâŋ bo aktâp.” dâyi.
25 Hain dâm hâwâtbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, “Anutuŋe makto kulemgoyi yendâp are siâ oyaŋmâ nâŋgâmai me bo? Ulikŋân sumbe kat kat luâk areyeŋgât humoyeŋe kotŋe Ambiata malep,
26 sop ain Dawidiŋe Anutugât sumbe kat kat emetŋân âgâm sotgât momberâm akto Abiataŋe sot kâmbokŋe waŋdo niep. Akto bikŋe hoŋ bawalupŋe yeŋgimbo neyi. Akto sot are âmâ sumbe kat kat luâk arekŋeak nemini. Dâ luâk yânŋe me Anutugât

opmânân bo âgâmini arekŋe âmâ sot are bo nemini. 27 Aregât hin nâŋgâŋet. Anutuŋe hilâm iregât luâk ketugum hilâm ire tângoŋet bo dâep. Anutuŋe luâk heroŋe akŋet dâm aregât hilâm ire makmâ kalep. 28 Akto luâk akmâ geân nâŋe Sarere âi bo meme sopŋe aregât kautŋe akmâ mandân." dâep.

3

Sarere siân Yesuŋe luâk siâ heŋgemgoep.

1 Yesuŋe Sarereân den opmânŋân âgâm luâk bâtŋe bâleŋe siâ ain tato egep. 2 Âgâmbo luâk kotyeŋe Parisaio arekŋe ekmâ magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, "Yesu denân katbaengât gain gain akmâ keiŋe ekne. Dâ luâk bâtŋe bâleŋe indâre magaŋdo âlepŋe akto ekmâ âmâ Sarereân âi mendâpgât dâm denân katbaen." dâyi. 3 Dâmbiâ âmâ Yesuŋe luâk bâtŋe bâleŋe are hin dâm magaŋep, "Agatmâ dewunyeŋân kin." dâmbo agatmâ kindo 4 Parisaio are hin makyeŋgiep, "Moseŋe den kulemgoep are gain gain tatâp? Hombaŋ sopŋân âlepŋe akbei dâep me bâleŋe akbei dâep? Me luâk mem heŋgem yeŋguwaen dâep me hilip yeŋguwaen dâep?" dâm makyeŋgimbo denyeŋe nâŋâk kili. 5 Kinbiâ hanyeŋe kârikŋe agep aregât biwiŋe umatŋe akto purik gurik akmâ luâk are yekmâ peiyekmâ luâk bâtŋe bâleŋe are hin magaŋep, "Bâtge panmenâ agalâk." dâmbo pando âlepŋe akmâ agalep. 6 Agato Parisaio luâkŋe arim humoyeŋe kotŋe Herote yâkgât tembe lokolupŋe olop mendugum hin magaŋgiyi, "Nen gain gain akmâ Yesu kondenŋe mombiap." dâyi.

Yesuŋe luâk âmbâle dondâ makyeŋgiep.

7 Yesuŋe hoŋ bawalupŋe meyekto Galilaia bâtgum dâtŋângen ariyi. Arimbiâ Galilaia hânângenba luâk dondâ Yesugât den nâŋgâyigât eknerâm togoyi. 8 Togom luâk dondâ siâ siâ Yudaia hânângenba akto Yerusalem kepianba akto Idumaia hânângenba akto Yodaŋ tu bikenba akto kepia lâuwâ kotyetŋe Tiro akto Sidoŋ aregenba luâk âmbâle dondâ yâkgâlân togoyi. 9-10 Hârok togom mendugum kinbiâ Yesuŋe emelâk luâk âmbâle dondâ heŋgem yeŋguep aregât luâk âmbâle dondâŋe howaim âlepŋe akberâm togoyi. Togom papalakmâ kombâigât waŋga are membiâ gutmâ enemŋânâk kilâkgât hoŋ bawalupŋe makyeŋgiep. 11 Makyeŋgimbo sop ain sinduk baniara arekŋe togo ekmâ hânân gem kârikŋeâk konmâ hin dâyi, "Gâ Anutugât nanŋe." dâmbiâ 12 ainâk kârikŋeâk konmâ den yeŋguep. Den yeŋgum hin makyeŋgiep, "Ya maktâi are lâuwâŋe bo makbei. Patnande sambelewopgât bo makyeŋgiwei." dâep.

Yesuŋe aposololupŋe meyegep.

13 Akto Yesuŋe gimbâŋân âgâwerâm akto luâk âmbâle dondâ olop âgâyi. Akto Yesuŋe hoŋ bawalupŋe bikŋe nunaet dâtâŋe dâm yeŋgonlep. Yeŋgondo enemŋân ba tali. 14 Ba tatbiâ âmâ ikiŋe olop manbaigât akto huŋgunyeŋgimbo den patŋe makyeŋgimbiâ nâŋgâwaigât yeŋgonlep. 15 Akto sinduk baniara bâleŋe watyeŋgiwerâm manbaigât luâk keiân lâuwâ meyegep. 16 Amâ kotyeŋe hin. Simoŋ kotge irakŋe gogonbe dâm Petoro dâm kolep. 17 Akto Sebedaio nanlogâtŋe kotyetŋe Yakobo akto Yohane, kârikŋe akmandatgât kotyetŋe Boanerges yetkolep aregât purikŋe amâ himbim kururuŋdâp. 18 Anderea, Pilipo, Batolomaio, Mataio, Toma, akto Alipaiogât nanŋe kotŋe Yakobo, Tandio, akto luâk siâ Roma

yeŋgât hâkâŋ agi areyeŋgâlân gâtŋe siâ kotŋe Simoŋ 19 akto kepia siâ kotŋe Karioto ain gâtŋe siâ aregât kotŋe âmâ Yudasi arekŋe manmâ beirâŋângen Yesu gasa aganŋep.

Yesuŋe Anutugât wâtŋân kinmâ sinduk baniara bâleŋe watyegep.

20 Gimbâŋânba gem Yesu olop emelan âgâmbiâ luâk âmbâle dondâ arekŋe togo turuŋyekbiâ Yesugât hoŋ bawalupŋande hin dâyi, “Luâk âmbâle dondâ irekŋe emet pikbiâ âmâ gain gain sot nemberen?” dâyi. 21 Hain dâmbiâ Yesugât ginbailupŋande den are nâŋgâm hin dâyi, “Yesu nâŋgâ nâŋgâŋe gulip akto aregât arim mene.” dâyi. 22 Akto Mosegât den kepikmâ makyeŋgimini are Yerusalem kepianba togoyi arekŋe hin dâyi, “Sinduk baniara bâleŋe yeŋgât humoyeŋe kotŋe Besebulu arekŋe Yesu kautŋân mendo yâkgât kârikŋân kinmâ sinduk baniara bâleŋe watyekmap. Akto sinduk humoyeŋande tângombo sinduk baniara bâleŋe watyekmap.” dâmbiâ nâŋgâep. 23 Aregât yeŋgondo togombiâ den ginŋe ginŋe siâ siâ makyeŋgiep, “Sinduk baniara humoyeŋe Niambi arekŋe ikiŋe kâmotlupŋe watyekmap dâine yâk akto ikiŋe kâmotlupŋe bo akbâi. 24 Akto luâk kepia konokŋe potalakmâ hanâk hanâk agumbiâ kepia are pum yembop. 25 Me kâmot siâ aregât luâkŋe potalakmâ gasa hanâk aganŋgimbiâ âmâ kâmot are bo akbiap. 26 Me Niambigât sinduk baniaralupŋande potalakmâ agumbiâ dâine Niambi kârikŋe bo miawaganŋbop. Akto Niambi akto kâmotlupŋe bo akbâi. 27 Me luâk siâŋe luâk kârikŋe siâgât emelan âgâm wan me wan kâmbu meaŋberâm akbiap. Hain akmâ gain gain memberâm yoŋâk âgâmbo ambone asiŋ yendo tâkŋe keiŋe bâtŋe hikom pando yendo âmâ âlepŋe wan me wan ekmâ pitiwiap.

28 Aregât den bunŋe hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk siâ bâleŋe mem manmai bâleŋe me Anutugât kot mem bâliaŋmâ sârek konmai aregât dosa Anutuŋe kutigitbiapgât dop tatâp. 29 Gârâmâ luâk siâŋe Anutugât Heakŋe amâ bâleŋe dâm makmâ bâliaŋmâ sârek konbiap âmâ luâk aregât dosa Anutuŋe pulianŋbiapgât dop bo yendâp. Anutugât Heakŋe amâ bâleŋe dondâ dâmbo âmâ dosa are ekmâ hainâk yeaŋâk.” dâep. 30 Yesuŋe Anutugât Heakŋe aregât kârikŋân kinmâ âi mendo ekmâ yâkŋe nâŋgâm hilip koyi aregât den hain makyeŋgiep.

Yesugât memeŋe emilupŋe.

31 Den hain dâm makyeŋgimbo memeŋe emilupŋe togom betgen kinmâ, “Teunenŋe ge.” dâm siâ huŋgunaŋi. 32 Huŋgunaŋbiâ gambo luâk âmbâle Yesu ketokmâ emelan tali arekŋe Yesu hin maganŋi, “Memege emilupge betgen kinmâ kulâgât giŋdâi.” dâyi. 33 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, “Niŋema memene me emilupne aktâi?” 34 Hain dâm turuŋaŋmâ tali are yekmâ hin dâep, “Nâŋgât memene akto emilupne garilupne amâ ire. 35 Akto Anutugât lau lokomai yeŋe âmâ nâŋgât memene akto emilupne akto garilupne aktâi.” dâm makyeŋgiep.

4

Anutugât den aregât dâp.

1 Yesuŋe hilâm siân bâtgum ginŋân gem den pat âlepŋe makyeŋgiep. Makyeŋgim âmâ luâk âmbâle dondâ togo mendugumbiâ âmâ waŋgan âgâep. Luâk âmbâle togoyi are bâtgum dâtŋân kinbiâ makyeŋgiwerâm waŋga siân âgâm getek baep. 2 Bam bâtgum ginŋân kinmâ den ginŋe dondâ makyeŋgiep. Are hutŋân den ginŋe

siâ hin makyeŋgiep, 3 “Luâk siâŋe seŋgo alekŋe are hânân urutmâ âiângen ariep. 4 Hain akmâ arim uruto alekŋe bikŋe âmâ dâwân ge yiep are âmâ lâutŋe dowâk togo nem meteyi. 5 Dâ bikŋe âmâ hân bawalawân ain ge yiep arekŋe pâtkombo kâmŋe dowâk gambo 6 dewutâ kârikŋe pando kândârâŋe tâlâwâkgât dipkom moep. 7 Dâ bikŋe âmâ hele hewukŋe humo yiep are hutŋân ge yiep arekŋe sopŋân pâtkom kâmŋe gambo hewukŋe âkâ hainâk gam kârikŋe akmâ sot tigimbo bunŋe bo agep. 8 Akto seŋgo alekŋe bikŋe âmâ hân kelurâ ain ge yiep are bikŋande pâtkom agatmâ bunŋe âlepŋe agep. Dâ bikŋande âmâ pâtkom agatmâ bunŋe âlepŋe dondâ agep. Akto bikŋande âmâ pâtkom agatmâ bunŋe humomo âlepŋe dondâ akmâ bikŋe hârok ewangiyegep. 9 Gârâmâ ye den ire nâŋgâm biwiyeŋân katmâ heŋgemgom manbei.” dâep.

Sot kâmelep aregât keiŋe.

10 Akto luâk âmbâle hârok arim metembiâ bikŋe konok konok kili are akto hoŋ bawalupŋe keiân lâuwâ arekŋe Yesu hin aikoyi, “Den ginŋe maknengiât are keiŋe gain gain?” dâyi. Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, 11 “Anutuŋe damunyeŋe akmap aregât keiŋe makyeŋgiân. Gârâmâ luâk bikŋe Anutuŋe damunyeŋe akmap aregât keiŋe bo nâŋgâm heŋgemgomai aregât den ginŋe ire makyeŋgiân. 12 Anutuŋe makto siâŋe kulemgoep are bikŋe hin tatâp,

“Luâk bikŋe ondopyeŋe mem gisapkom âmâ bo nâŋgâmai. Akto dewunyeŋe mem tigim âmâ bo ekmai. Amâ hingât. Biwiyeŋe nâŋgâlân katbiâ dosayeŋe puliyeŋgiwomgât den bo heŋgemgomai.” Anutuŋe hain dâep

are bunŋe agâk dâm luâk hainare yâk den ginŋeâk makyeŋgiman. 13 Akto yeŋe âmâ den ginŋe nâŋgâm heŋgemgomai dâre bo nâŋgâm heŋgemgomai aregât gain gain maktere âmâ âlepŋe nâŋgâwai? Den ginŋe maktân aregât keiŋe hin makyeŋgire nâŋgâŋet. 14 Luâk sot koaŋe urutmâ manmap arekŋe âmâ Anutugât den pat are makyeŋgimap. 15 Dâ koaŋe dâwân giep are âmâ wan? Hân are âmâ luâk manmai ire. Gârâmâ luâk siâ den âlepŋe aregât nâŋgâmbo amâ ainâk sinduk baniara yeŋgât humoyeŋe kotŋe Niambi arekŋe dowâk togo den âlepŋe biwiŋân kinmap are kondo momap hainare. Akto hanyeŋe purik katbop dâm den âlepŋe are mem heambukmâ gem arimap. 16 Dâ koaŋe kât kakŋân palepgât maktân are âmâ luâkŋe hin akmai. Luâk are âmâ hân aregât dop hainare yâkŋe âmâ Anutugât den âlepŋe nâŋgâm manmâ heroŋe akmai. 17 Akto hanyeŋân kândârâŋe bo yeyeŋgimapgât sop pâŋ konok mem manbai gârâmâ Anutugât dengât gasa akto bugâ miawakto ainâk hamep akmâ den are hepunmai. 18 Dâ koaŋe hele hewukŋe yiep are hutŋân palep. Hân aregât dopŋe âmâ luâkŋe akmai. Luâkŋe den nâŋgâm kinmâ manmâ âmâ 19 benŋe manman iregât hanokoakmâ âmâ hângât siâ me siâ aregât egâliaŋ gogâleaŋ akmâ puli sikumgât ukenŋe akmâ aregât egâliaŋmai. Arekŋe gem biwiyeŋân den aregât hanyeŋân tigimbo bunŋe bo miawakmap. 20 Dâ hân âlepŋân urulep hân aregât dop âmâ luâkŋe aktâi. Yâk âmâ luâk âmbâleŋe Anutugât den pat âlepŋe mem manmâ agak meme âlepŋe akmâ manbiâ Anutuŋe yekto ârândâŋ akmap. Dâ bikŋande nâŋgât den lokomai are âmâ agak meme âlepŋe akmai. Dâ

bikŋande hain akmâ agak meme âlepŋe dondâ akmai. Dâ bikŋande âmâ agak meme âlepŋe hârok penâyeŋgimap.” Yesuŋe hain dâep.

Pagaleŋaet dop.

21 Yesuŋe luâklupŋe den ginŋe siâ hin makyeŋgiep, “Kâlâp ululunŋe emet kâlegen mem âgâm kau kakŋân katmaen. Amâ emet kâleŋe pagaleâk dâm âmâ kau kakŋân katmaen. Akto hândâk akbop dâm âmâ umbâ kâlegen bo katmaen. Me dâgâmŋe bo tigimaen. 22 Siâ me siâ tiwâk yemap are yem bo yembiap. Are Anutuŋe mem miap panbiap. Dâ siâ me siâ akmâ totokom heambukmai are gai hainâk yem bo yembiap. Are mem hulaŋmâ metewiap. 23 Gârâmâ ye den ire nâŋgâm biwiyeŋân katmâ heŋgemgom manbei. 24 Amâ den siâ me siâ hokboâk hokboâk nâŋgâm potatmâ manbei. Yeŋeak siâ me siâ akmâ mem yeŋgiwai âmâ dop hainâk Anutuŋe gai hainagâk purikatyeŋgiwiap. Akto areâk bo. Umatdâk yeŋgiwiap. 25 Akto luâk siâ wan me wan lokomap me nâŋgâmap are damun akmâ mando âmâ hâmbâi Anutuŋe humoâk waŋbiap. Dâ luâk siâŋe wan me wan bâlensiâ mem manmap are Anutuŋe bâtŋânba keŋgoŋmâ membiap.” dâep.

Sot pâtkomap aregât den ginŋe.

26 Hain dâm kinmâ siâ hin makyeŋgiep, “Anutuŋe damunyeŋe akberâm akmap aregât dopŋe hin. Luâk siâŋe arim wan me wan koaŋe kâmetmap. 27 Akto golâ manmâ me yem mando koaŋe arekŋe hogoakmâ kâmŋe gamap. Akto luâkŋe aregât keiŋe bo ekmap. 28 Hân arekŋeak tângombo hogoakmâ ulik gulik kâmŋe gamap. Haminân esenŋe katmap. Haminân bunŋe miawakmap. Akto bâiŋe âmâ bunŋe humo miawakmâ âlim yemap. 29 Âlim yendo âmâ ainâk luâk arekŋe, “Emelâk bunŋe akmâ âlim yendâp.” dâm âmâ tâwât mem arim oremap.” dâep.

Lâwin koaŋe aregât den.

30 Hain dâm siâ hin makyeŋgiep, “Anutuŋe damunyeŋe akmapgât dâpŋe gain gain makyeŋgire nâŋgâwerâi? Anutuŋe damunyeŋe akmap aregât keiŋe âmâ hin. 31 Lâwin koaŋe bâlensiâ lâwin bikŋe koaŋyeŋe aregât bikŋân gegeŋe akmap. 32 Gârâmâ koaŋe ire âmâ kâmetenŋe humo akmâ siânba ewangiyekmâ lâwin humomo akmap. Akto aregât bât bâtŋân lâutŋe togo tatmai.” dâep. 33 Yâkŋe den keiŋe keiŋe hârok makmâ den âlepŋe are luâk âmbâle hârok togombiâ den ginŋân makyeŋgim malep. Akto luâk âmbâle bikŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋe dopŋân makyeŋgim malep. 34 Dâ den miawâk âmâ bo makyeŋgiep. Gârâmâ hoŋ bawalupŋe olop yeŋeâk manmâ âmâ Anutugât den aregât keiŋe are makmâ miawak yeŋgiep.

Yesuŋe seru maganŋdo sândugiep.

35 Sop ainâk emet dâgâmbo hoŋ bawalupŋe hin makyeŋgiep, “Nen bâtgum biken arine.” dâmbo 36 luâk âmbâle dondâ are hepun yekmâ waŋgan âgâm ariyi. Waŋgan arimbiâ waŋga siânba watyekbiâ olop ariyi. 37 Bâtgum biken ariwerâm akbiâ âmâ seru humo togombo bâtgumŋe kaulem waŋga kâlegen gembo pikberâm agep. 38 Akto Yesu âmâ waŋga haminângen dâgâmŋe kautŋe korânŋe katmâ asiŋ yem tato hoŋ bawalupŋande goaŋbiâ agato hin dâyi, “Haruân gewerâm akten aregât nengât okotge nâŋgât me bo?” dâyi. 39 Hain dâmbiâ agatmâ kinmâ seru hin maganŋep, “Nâŋâgâ.” dâmbo nâŋâgâep, “Seru nâŋâgâ.” dâmbo nâŋâgâmbo harugât magep, “Bâin

nâŋâgâm yeâk.” dâmbo haru nâŋâgâm yiep. 40 Seru akto haru nâŋâgâm yembela hoŋ bawalupŋe hin makyeŋgiep, “Wangât hamep aktâi? Bo nâŋgâniŋmâ kepilâm manmâ gayi mon?” hain dâm makyeŋgiep. 41 Hain dâmbo hamep dondâ akmâ ongâyeŋe hogombo magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, “Ire luâk me wano? Seru akto bâtgum yetgât makto lauŋe lokoat ire gain gain aktâp?” dâyi.

5

Yesuŋe sinduk baniara watyekto bau yeŋgât biwi yeŋân geyi.

1 Yesu akto hoŋ bawalupŋe waŋgan arim bâtgum hâtikom kepia siâ kotŋe Gerasene ain togoyi. 2 Togom waŋganba sopanmâ âgâmbiâ luâk siâ sinduk baniara bâleŋande kautŋân miep arekŋe Yesu egep. 3 Luâk are sum kâlegen manminep. Akto hân dâpŋân manminep. Hain akmâ manmâ metŋe akto kepia aregât ambolupŋande tâkŋe keiŋe bâtŋe hikom mendugumini. Hain akbiâ bo akminep. 4 Luâkŋe hilâmŋe hilâmŋe keiŋe bâtŋe dâgâm mendugumbiâ tâk hâreminep. Akto tâk kârikŋe kotŋe sein arekŋe dâgâmbiâ oloŋ akmâ âi humo mem hâreminep. Akto siânbaŋe gala katberâm togombiâ kârikŋe akto hepunmini. 5 Luâk sinduk baniara bâleŋande kautŋân miep arekŋe hilâm hândâk ârândâŋ sumân me tâumŋân yem agatmâ kamboŋmâ manminep. Akto kât pitim ikiŋe aguminep. 6 Akto Yesu togombo luâk arekŋe Yesu kâlewângen togom mando ekmâ yâkgâlân pârigim togom enemŋân kâŋgoep. 7-8 Kâŋgom kindo Yesuŋe sinduk baniara bâleŋe aregât hin dâep, “Gâ luâk iregât biwiŋânba hepunmâ ari.” dâmbo luâk arekŋe kamboŋmâ indem hin dâep, “Yesu, gâmâ Anutu Humogât nanŋe. Anutuŋe nâŋgâmbo ârândâŋ agâkgât nâŋgât den loko. Gâ hâk hilâlâm âi bo niŋ.” dâep. 9 Hain dâmbo hin magaŋep, “Kotge niŋe.” dâm aikombo, “Nâ kotne dondâ. Nen dondâ manden aregât kotne dondâ.” dâep. Hain dâm kârikŋe akmâ hin ulilaŋep, 10 “Sinduk baniara bâleŋe are watyekmenâ kâlewângen bo ariwerâi.” dâep. 11 Akto hân are pelepŋân bau dondâ siâ hemem kautŋe tete tâmut nem mali. 12 Akto sinduk baniara dondâ arekŋe hin magaŋi, “Maknengimenâ nen bau yeŋgât biwiyeŋân gene.” dâyi. 13 Hain dâmbiâ nâŋgâ yeŋgim, “Hepunŋet.” dâmbo luâk aregât kautŋânba hepunmâ âgâm bau yeŋgât biwiyeŋân geyi. Gembiâ bau arekŋe sân sân mem hemem kautŋânba tu bâtgum humoân gem tu nem metem moyi. Akto bau are getek bo. Dondâ 2,000 hain are geyi. 14 Gembiâ yekmâ damunlupyeŋande arim kepia ewumâk ewumâk talep aregât ambolupŋe makyeŋgiyi. Makyeŋgimbiâ ekberâm togoyi. 15 Yesugâlân togo ekberâmbiâ luâk sinduk baniara bâleŋe dondâŋe kautŋân memini are nâŋgâ nâŋgâŋe hulaŋ akto hâk peke lalakmâ âlepŋe tato togom egi. Hain akmâ tato luâk âmbâle togoyi arekŋe ekmâ hamep akmâ bâtyeŋe dâtyeŋân igim kili. 16 Ulik gulik egi arekŋe Yesuŋe luâk are wan agaŋep akto baugât pat are makyeŋgimbiâ nâŋgâm Yesu hin magaŋi, 17 “Arimân in nengât hânân ire bo manben.” dâm wârakmâ hâwâtbiâ ariep. 18 Arim waŋgan âgâmbo luâk sinduk baniaraŋe mem hepuli arekŋe hin dâep, “Nâ gâ olop arire.” dâep. 19 Hain dâm magaŋdo Yesuŋe hin magaŋep, “Bo. Kepiagângen arim ginbailupge olop manmâ Anutuŋe okot nâŋgâ giŋdâp iregât makyeŋgiwen. Akto Anutuŋe gâŋgâlân kulem humo

mem heŋgem guguâp iregât pat luâklupge makyeŋgiwen." dâm dengoep. 20 Hain dâmbo purik katmâ arim Yesuŋe wan aganep aregât denŋe kepia bât biken hârok ain makyeŋgim malep. Makyeŋgimbo nâŋgâmbiâ dâtŋe akto bâtyeŋe dâtyeŋân igim kili.

Yesuŋe dâmbo den emetŋaet damun luâk siâ yâkgât baratŋe siâ momoŋânba agalep.

21 Yesu akto hoŋ bawalupŋe purik katmâ togom waŋganba sopanmâ gem nupiân kinbiâ luâk âmbâle dondâŋe ekberâm togo menduguyi. 22 Hain akmâ kinbiâ den opmânŋaet damun siâ kotŋe Yairo, arekŋe togom ekmâ enemŋân tatmâ kâŋgoep. 23 Hain akmâ kârikŋe akmâ hin maganep, "Baratne momberâm aktâp. Gâŋe gutmâ bâtgande howaimenâ âlepŋe agâk." dâep. 24 Hain dâm maganŋdo nâŋgâm olop ariyiat. Arimbela luâk âmbâle biwirâ Yesu ekberâm togo ewumâk kinmâ olop ariyi. 25 Yesu watmâ arimbiâ are yeŋgât hutyeŋân âmbâle siâ ariep. Yâkgât keiŋe hin. Âmbâle yeŋgât dewutâ gambo kundat akmai dop hain bo akminep. Hilâm ârândâŋ gembo mando hombaŋ keiân lâuwâ bo agep. 26 Hain akmâ manmâ dokta yeŋgâlân arimbo kundatŋe bo agâkgât âi membiâ bo akto kundat humo akto malep. Akto kundatŋe bo agâkgât puli are dokta yeŋgimbo puli bo akto kundat hainâgâk yendo hombaŋ keiân lâuwâ akto humo akmâ hainâk yiep. 27 Hainâk manmâ Yesugât patŋe nâŋgâm luâk âmbâle arimbiâ are hutyeŋân arim Yesu howaiwerâm agep. 28 Arim hin nâŋgâep, "Nâ sâŋgumŋeâk howaim âlepŋe akberân." dâep. 29 Hain nâŋgâm howaim ainâk âlepŋe akto nâŋgâep. 30 Âlepŋe akto Yesuŋe hin nâŋgâep, "Siâŋe togom nâŋgât kârikŋene mem âlepŋe aktâp." dâm nâŋgâm purik katmâ hin aiyeŋguep, "Nâŋgât sâŋgum niŋande howaiâp?" dâep. 31 Hain dâmbo hoŋ bawalupŋande hin maganŋi, "Luâk âmbâle dondâ howai gekbiâ nâŋgât are konokŋe bo howai gektâp. Wangât hain maktât?" dâyi. 32 Hain dâm maganŋbiâ yâkŋe purikatmâ âmbâle are ekberâm wâragep. 33 Akto âmbâle kundat bo aganep arekŋe nâŋgâm hamewakmâ hâkŋe sân sân mendo togom enemŋân kâŋgom ikiŋe keiŋe hârok maganep. 34 Hain akmâ maganŋdo nâŋgâm hin maganep, "Meŋ, nâŋgâniŋdâtgât nâ hin makgiŋbe. Kambiamge sândugembo arim hâk hilâlâm bo nâŋgâm manben." dâep. 35 Hain dâm maganŋmâ kindo luâk bikŋande Yairo aregât emelanba togom hin dâyi, "Baratge mondâp aregât Humonenŋe bo hâwâtmenâ inâk talâk." 36 Hain dâmbiâ nâŋgâm Yesuŋe den opmânŋaet damun are hin maganep, "Biwige nâŋgâlân katmâ âmâ bo hamewak." dâep. 37 Hain dâm siânba hepun yekmâ Petoro, Yakobo, akto Yakobogât emiŋe Yohane, areâk meyekto ariyi. 38 Arim den opmânŋaet damun aregât emelan peniaŋi. Emelan togombiâ luâk âmbâi gulip tatmâ umbi mem âgâ indem tali. 39 Hain akmâ tatbiâ emet kâlegen âgâm yekmâ hin makyeŋgiep, "Ye wangât togo indem tatâi? Âmbâi sitnan ire bo mondâp âmâ yân asiŋ yendâp." 40 Hain dâmbo nâŋgâm giriŋaŋi. Giriŋbiâ âmâ Yesuŋe, "Ekenet." dâm watyekto betgen ge kili. Kinbiâ âmbâi sitnan aregât memeŋe eweŋe akto hoŋ bawalupŋe âlâwu oloŋyekto âmbâi sitnan aregât ginŋân guli. 41 Gutmâ âmbâi sitnan aregât enemŋân kinbiâ bâtŋân mem ikiŋe denân hin dâep, "Talita kumi." dâep. Amâ den purikŋe hin, "Âmbâi sitnan makginŋdere agat." dâep. 42 Hain

dâmbo ainâk agatmâ bam gulep. Âmbâi sisik are âmâ hombaŋŋe keiân lâuwâ. Akto luâk âmbâle arekŋe ekmâ bâtyeŋe dâtyeŋân igiyi. Akto âmbâi sisik arekŋe âlepŋe akmâ bam guto aregât hin dâep, 43 “Iregât bo makyeŋgiwei.” dâm kârikŋe makmâ hâreyeŋgiep. Hain akmâ âmbâi sitnan aregât hin dâep, “Sot om waŋbiâ neâk.” dâm makyeŋgiep.

6

Nasarete kepian gâtŋande Yesu hâkâŋŋe agi.

1 Ainba Yesuŋe ikiŋaet kepian ariwerâmbo hoŋ bawalupŋe olop ariyi. 2-3 Arim manbiâ âmâ âi bo mem sopŋe miawakto den opmânŋân âgâm den makyeŋgiep. Makyeŋgimbo âmâ luâk âmbâle dondâŋe nâŋgâmbiâ dâtŋe akto hin dâyi, “Luâk ire amâ in gâtŋe. Ulikŋân emet ketugum manminep akto memeŋe âmâ Maria, akto emilupŋe âmâ kotyeŋe Yakobo, Yose, Yudasi, akto Simoŋ, akto garilupŋe nen olop in manmaen aregât yâkgât keiŋe nâŋgâmaen ina niŋande kulem keiŋe ire hekalaŋep. Nâŋgâ nâŋgâŋe humo akmap ire yâgâtenba mem togoep. Kulem mendo nen ekmâ kambiamnennŋe agatâp.” dâm bâtyeŋe igim kili. Hain dâm nâŋgâmbiâ kambiamyeŋe bâliep. Hain akmâ Yesu ingâtŋe dâmbiâ 4 aregât hin makyeŋgiep, “Luâk siâŋe kepia biken biken arim Anutugât keiŋe makyeŋgimbo nâŋgâmbiâ humo akmap. Dâ ikiŋaet kepia me emetŋân arim ginbailupŋe makyeŋgimbo nâŋgâmbiâ gemap.” dâep. 5 Hain dâm âmâ kundatdâ konok konok meyekto âlepŋe agi. 6 Akto Yesugât nâŋgâmbiâ giep aregât Yesuŋe nâŋgâmbo dâtŋe agep. Hain akmâ ikiŋaet kepia hepunmâ kepia siân siân arim kepia are ambolupŋe den pat âlepŋe makyeŋgiep.

Yesuŋe aposololupŋe huŋgunyeŋgimbo âi keiŋe kali.

7 Kepia siân siân arim hoŋ bawalupŋe keiân lâuwâ are lâuwâk lâuwâk huŋgunyeŋgim hin makyeŋgiep, “Makyeŋgire nâŋgâŋet. Kepia siân siân arim nâŋe meme akyeŋgire nâŋgât kârikŋân kinbai. Aregât huŋgun yeŋgire lâuwâk lâuwâk akmâ kepia siân siân arim âmâ sinduk baniara bâleŋe watyeŋgiŋet. 8 Akto ariwaiân âmâ sot me ito me puli sâŋgum dondâ bo mem ariwei. 9 Akto kei peke luguakbai are akto sâŋgum luguakbai arekŋe konok hâkyeŋân tatbiap akto tânagum ariwaigât huwan konokŋeâk panmâ tânagum sâŋgum konogâk lugu akmâ ariwei. 10 Akto ariwaiân kepian arim âmâ emet konogân asiŋ yembei. Akto emet hanâk hanâgân bo âgâm manbei. 11 Dâ kepia siân arimbiâ wan me wan denŋe makyeŋgimbiâ âmâ nâŋgâmâk bo akmâ gasa akyeŋgimbiâ âmâ ariwerâmân Anutuŋe hâuŋe yeŋgiwiap aregât dop akmâ keiyeŋân hamaŋ siâ tatbiap are tâlim pulimbiâ gewiap.” dâm lâuwâk lâuwâk huŋgunyeŋgiep. 12 Hain dâm huŋgun yeŋgimbo lâuwâk lâuwâk akmâ arim luâk âmbâle hin makyeŋgiyi, “Bâleyeŋe makmâ miawakmâ âmâ hepunŋet.” dâm makyeŋgiyi. 13 Akto sinduk baniara bâleŋe watyeŋgim mali. Arim hain akmâ manmâ makyeŋgimbiâ luâk kundatdâ togombiâ lâwin hâŋemŋe puliyekmâ âlepŋe akŋet dâmbiâ âlepŋe agi.

Heroteŋe makto Yohane kombiâ moep.

14 Yesugât hoŋ bawalupŋande hain akbiâ pat arekŋe sambelembo luâk dondâŋe nâŋgâyi. Nâŋgâm âmâ bikŋande Yesugât hin dâyi, “Yohane tu puli yeŋgiep are luâk kembu nenŋe Herote, yâkŋe

kondo moep arekŋe sumânba agatmâ mandâp. Luâk ire Yohane moep arekŋe golâ akmâ agatmâ yu mandâp ire." dâyi. 15 Hain dâmbiâ bikŋande Yesugât patŋe nâŋgâm hin dâyi, "Propete luâk kotŋe Elia arekŋe purik katmâ gem mandâp." dâyi. Dâ bikŋande âmâ hin dâyi, "Propete luâk ulikŋân moyi are yeŋgâlân gâtŋande mandâp." dâyi. 16 Akto Heroteŋe hin dâep, "Yohane hanŋe hâreân arekŋe momoŋânba agatmâ mandâp." dâep.

17-18 Aregât keiŋe hin. Herote are akto luâk siâ Pilipo, emiteu are tatminiat. Akto ulikŋân Pilipo arekŋe âmbenŋe kotŋe Herodia miep. Mendo âmâ âmbâle arekŋe luâkŋe Pilipo hepundo kandâŋe Herote, are olop meakbela aregât Yohaneŋe nâŋgâm hin dâep, "Den kârikŋe kom kandâge memenâ bâliâp." dâep. 19 Hain dâmbo aregât âmbâle Herodia arekŋe âmâ Yohanegât nâŋgâm bâlim gain gain akmâ kombe dâm âsim manminep. Komberâm nâŋgâm kinmâ luâkŋe hâwâto kala busi kâlegen kato talep. 20 Dâ luâkŋe Herote arekŋe âmâ Yohanegât den are nâŋgâm han lâuwâ akmâ hin nâŋgâep, "Luâk ire âmâ Anutugât lauŋe lokom agak meme âlepŋeâk mem manmap." dâm denŋe nâŋgâm heroŋe akmâ benŋe han lâuwâ agep. Hain akmâ luâk âlepŋe dâm damunŋe agep. 21 Hain akmâ Herote miawagepgât sopŋe akto luâk kembu akto tembe lokolupŋe yeŋgât humomolupyeŋe akto luâk kautŋe kautŋe me Galilaia yeŋgât humoyeŋe mendugu yekmâ sot om yeŋgiep. 22 Sot om yeŋgimbo mendugum nem tatbiâ âmbenŋaet baratŋe âmbâi sigan arekŋe hutyeŋân kinmâ kep keŋgu koep. Hain akto âmâ kambiam yeŋe âlepŋe akto aregât Heroteŋe hin dâep, "Barat, wan me wangât nâŋgâm makniŋmenâ nâ âlepŋe giŋbian. 23 Anutugât dewunŋân makgiŋdere nâŋgâ. Wan me wan ekmâ ulitniŋmenâ are âlepŋe giŋbian. Amâ nâŋgâ yâkŋe hân niŋâk dâm ulit niŋmenâ are âkâ bikŋe potatmâ giŋbian." 24 Hain dâm magaŋdo âmbâle arekŋe arim memeŋe hin magaŋep, "Luâkgande wan me wan hârok niŋberâm aktâp aregât wangât ulilaŋbe?" dâmbo memeŋande hin dâep, "Luâk tu puli keiŋe kalep kotŋe Yohane, aregât kautŋe hârem niŋ dâmenâ hârem giŋâk." dâep. 25 Hain dâm magaŋdo âmbâle sigan arekŋe pârigim luâk kembugâlae arim ulilaŋmâ hin dâep, "Gâ Yohane hanŋe hârem kautŋe kondoân katmâ niŋ." dâep. 26 Dâmbo âmâ luâk kembu are biwiŋe dondâ bâliep. Dâ magep are Anutuŋe nâŋgâep aregât nâŋgâm den koko bo agep. Akto luâk tali are yeŋgât dewunyeŋân denŋe gewopgât magep hain agep. 27 Hoŋ bawaŋe siâ tâwât amboŋe are huŋgunaŋdo tâwât mem arim kala busi kâlegen âgâep. 28 Âgâm Yohanegât hanŋe hârembo mondo kautŋe kondoân katmâ mem gutmâ âmbâi sigan are waŋep. Waŋdo mem memeŋalae lokom ariep. Lokom arim memeŋe waŋdo miep. 29 Mendo âmâ Yohanegât hoŋ bawalupŋande pat are nâŋgâm ari hâkŋe mem hangoyi.

Yesuŋe luâk 5,000 sot yeŋgimbo neyi.

30 Yesugât hoŋ bawalupŋe kepiaŋe kepiaŋe arim den pat âlepŋe are makyeŋgim manmâ purik katmâ Yesugâlân togoyi. Yâkgâlân mendugum kinmâ wan me wan agi me den makyeŋgiyi aregât pat hârok mem magaŋi. 31 Akto sop ain luâk âmbâle dondâŋe Yesu ekberâm togom ekmâ purik katmâ ariyi. Hain akbiâ aregât hoŋ bawalupŋande hin magaŋgi goaŋgi agi, "Gulip nengumbiâ gain gain sot nemberen." dâyi. Hain dâmbiâ Yesuŋe

hin dâep, “Bâin pumângen arine. Luâk dondâŋe togombiâ aregât pumângen nenŋeâk ari manmâ hâk mem biwiyeŋe sândugeâk.” dâep. 32 Hain dâmbo yeŋeâk waŋgan âgâm pumângen ariwerâm akmâ ariyi. 33 Arimbiâ luâk âmbâle kepia siânba siânba togoyi arekŋe yekmâ nâŋgâm yâkŋe soŋ dowâk pârigim bâtgum ginŋân togoyi. 34 Togom kinbiâ waŋganba sopanmâ gem yekmâ hin dâep, “Luâk âmbâi dondâ ire yeŋgât damun bo mandâi.” dâm okotŋe nâŋgâep. Hain akmâ den pat âlepŋe are makyeŋgiep. 35 Makyeŋgim kindo emet dâgâwerâm akto hoŋ bawalupŋande hin dâm magaŋi, “Ire âmâ pumângen mandenŋe dewutâ gewerâm aktâp 36 aregât huŋgun yeŋgimenâ ariŋet. Hân iren aŋgim nene emetŋe bo kindâp aregât huŋgun yeŋgimenâ kepia siân siân arim ain sot puligom neŋet.” dâyi. 37 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, “Yeŋeak sot yeŋgiŋet.” dâmbo hin dâyi, “Nen gain gain lauge lokoweren? Luâk âmbâle kâmot ire yeŋgât sot âmâ 2,000 kina hainŋe puligoenŋe ârândâŋ bo akyeŋgiwerâp aregât gain gain lauge lokoweren?” dâyi. 38 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Yeŋgât sot amon tatyeŋgiâp? Ba ekmâ gutmâ makniŋŋet.” dâmbo bam oyaŋmâ ekmâ gutmâ hin magaŋi, “Nengât sot momerâk akto iŋan lâuwâ tatâp.” dâyi. 39 Hain dâmbiâ, “Hârok kâmot ikiŋeâk ikiŋeâk umiliŋ kakŋân ain ge tatŋet.” dâep. 40 Hain dâmbo hainâk kâmot 50 âk hârok ain ain tatmâ ariyi. 41 Hain akbiâ sot are mem himbimân dewunŋe panmâ Anutu mepaiŋe miep. Hain makmâ sot are munditmâ hoŋ bawalupŋe yeŋgimbo potatmâ lokom bam luâk âmbâle tali are yeŋgiyi. Akto iŋan hainâk yeŋgiep. 42 Yeŋgimbo nem tepyeŋe pigep. 43 Nem tepyeŋe pikto hoŋ bawalupŋande pipiŋe haka keiân lâuwâ lugumbiâ pigep. 44 Akto luâk 5,000 hain arekŋe sot neyi.

Yesuŋe bâtgum kakŋân ariep.

45 Akto Yesuŋe hoŋ bawalupŋe hin makyeŋgiep, “Yeŋe soŋ waŋgan âgâm Besaida kepian arimbiâ âkâ nâŋe luâk âmbâle ire huŋgun yeŋgire ariŋet.” dâep. Hain dâmbo hoŋ bawalupŋe waŋgan âgâm bâtgum biken kepia kotŋe Besaida ain ariwerâm akbiâ Yesuŋe luâk âmbâle ain kili are hin makyeŋgiep, 46 “Bâin ariŋet.” dâmbo arimbiâ gimbâŋân âgâm ikiŋak Anutu magaŋmâ talep. 47 Hain akmâ tato emet dâgâmbo hoŋ bawalupŋe emelâk haru tânâmŋângen arim manbiâ Yesu ikiŋak gimbâŋânba gem bâtgum ginŋân kinmâ yegep. 48 Yekto seru humoŋe meyekto gain gain akmâ arine dâm âi humo mem tatbiâ emet hauŋberâm agep. Hain akto hândâk pipiŋe tatoâk bâtgum kakŋân tâlim tâlim ari ewangiyekberâm agep. 49 Hain akto hoŋ bawalupŋande ekmâ, “Hat sinduk togoâp.” dâm hamewakmâ dâtyeŋe igim ongâyeŋe hogombo kamboŋi. 50 Hain akbiâ nâŋgâm ainâk hin dâep, “Nâŋe togoân. Bo hamewakŋet. Kambiamyeŋe sândugeâk.” dâep. 51 Hain dâm waŋgan âgâmbo ainâk seru nâŋâgâmbo ekbiâ bimbiâk agep. 52 Akto sot munditmâ yeŋgiep aregât keiŋe nâŋgâm heŋgemgoyi dâine wan me wan aregât nâŋgâmbiâ dâtŋe bo akbop.

53 Bâtgum hâtikom metem Genesaret hânân togom waŋga hikombiâ kilep. 54 Kindo luâk âmbâle togom ainâk Yesu ekmâ nâŋgâyi. 55 Ekmâ nâŋgâyi aregât kepia ewumâk ewumâk ain purik katmâ pârigim arim kundatdâ temân katmâ lokoyekmâ togoyi. Hain akmâ kundatdâ

yâgâten tatâi dâm undâgât yeŋgim arewa temân katmâ lokoyekmâ Yesugâlân togoyi. 56 Togom âmâ Yesuŋe kepia humo me bâlensiâ me pâloŋângen ain togom kilep aregen kundatdâ kâmotdâk katbiâ yembiâ Yesu ulilaŋmâ hin dâyi, “Gâŋgât sâŋgumge howaim âmâ âlepŋe akŋet.” dâmbiâ, “Âlepŋe.” dâep. Hain dâm kindo bikŋande howaimbiâ heŋgem yeŋguep.

7

Sotŋe biwinenŋe bo hilip komap.

1 Akto Parisaio akto Mosegât den kârikŋe makmâ miawagi are bikŋe Yerusalem kepianba togo Yesugâlân menduguyi. 2 Mendugum tatbiâ Yesugât hoŋ bawalupŋande bâtyeŋe bo pulim sot nembiâ yekbiâ ârândâŋ bo agep. 3 Amâ Parisaio luâk akto Yuda luâk yâk hârokŋe bâgilupyeŋe yeŋgât den lokom sot nemberâm akmâ bâtyeŋe pulimâk sot nemini. 4 Akto aŋgim nene emetŋânba purik katmâ togom hainâk tu puliak puliak bâlâk sot bo nem manmini. Akto areâk bo. Bâgilupyeŋe yeŋgât den lokom umbâ akto kondo me sot kat katgât are tu pulimini. 5 Akto Yesugât hoŋ bawalupŋe yekbiâ ârândâŋ bo agepgât Parisaio akto Mosegât den kârikŋe makmâ miawagi arekŋe Yesu hin maganŋi, “Wei, hoŋ bawalupgande wangât bâgilupnenŋe yeŋgât den bo lokom bâtyeŋe tuân bo pulim yân sot mem nendâi?” dâm maganŋi. 6 Hain maganŋbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, “Ulikŋân Yesaia arekŋe yeŋgât keiyeŋe nâŋgâm hin kulemgoep are tatâp.

Anutuŋe hin dâep, “Luâk kâmot irekŋe lauyeŋandeak gangerânekmâ maŋgannekmai. Dâ han biwiyeŋande âmâ hepun nekmâ sârekonekmai. 7 Nâŋgât den kârikŋe panmâ aregât dumŋân luâkgât den yânŋe are bunŋerâm makmâ kepikmai are nâŋgâm hâkŋeak nâŋgât kotne mem agatbiâ ektere yânŋe akmap.” dâep.

8 Yesaiaŋe hiaŋgi luâk yeŋgât hain kulemgoep aregât dopŋe akmâ ye Anutugât den are panmâ luâk yeŋgât den are lokom manmai. 9 Yeŋe yeŋgât dengât nâŋgâmbiâ humo aktâp. Dâ Anutugât den nâŋgâmbiâ geâp. 10 Aregât Moseŋe hin dâep, “Gâ memege ewege amukyetŋân manmâ den bâleŋe makyetkimenâ âmâ humomolupgande gugumbiâ mombiat.” dâep. 11 Gârâmâ yeŋe âmâ aregât den panmâ hin makmai, “Luâk siâŋe eweŋe memeŋe amukyetŋân tatmâ manmâ eweŋe memeŋe hin makyetkiwiap, Emelâk tânyetkuân gârâmâ hepun yelekmâ wan me wan yu yetkiwerân ire âmâ Anutugât pat katberân. 12 dâmbo nengât denŋe are mem kârikŋe ketugumbo memeŋe eweŋe bo tânyetkumbo ârândâŋ akbiap.” ye hain dâmai. 13 Ye hain dâm Anutugât den kombiâ gembo yeŋaet den makyeŋgimbiâ sambelem arimap are ârândâŋ bo akmap. Akto areâk bo. Siâ siâgât hainâk Anutugât den kom âmâ yeŋe den mem manmai.” Yesuŋe Parisaio akto Mosegât den kârikŋe makmâ miawakmini are hain makyeŋgiep.

Wan me wan bâleŋaet nâŋgâm makmaen arekŋe âmâ heleŋ bâleŋe aknengimap.

14 Yesuŋe hain dâm luâk âmbâle yekmâ siâkâ togoŋet dâmbo togombiâ hinâk makyeŋgiep, “Nâ makyeŋgire luâk âmbâle ye hârok nâŋgâŋet. 15 Wan me wan tepyeŋân gemap are âmâ kâmbokŋe bo akto bâleŋe bo akmap. Dâ den bâleŋe makmai arekŋe âmâ luâk mem bâliyekmap. 16 Gârâmâ ye den ire nâŋgâm biwiyeŋân katmâ heŋgemgom manbei.” Yesuŋe hain

dâep. 17 Hain dâm luâk âmbâle hepunyekmâ emelan âgâmbo hoŋ bawalupŋande den ginŋe magep aregât aikoyi, “Hinŋe maktât are keiŋe gain gaingât maktât?” dâyi. Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, 18 “Woe, ye nâŋgâ nâŋgâyeŋe bâlâk mandâi hainare me? Wan me wan nembiâ tepyeŋân gemap arekŋe bâleŋe bo akmap. A bonâŋgâi mon? 19 Akto wan me wan nembiâ arekŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋe bo tângomap, are yân tepyeŋân gem potalakto panmai.” dâep. Akto magep aregât keiŋe âmâ hin. Sot hârok âlepŋe akto nendenŋe bâleŋe bo akmap. 20 Akto Yesuŋe lâuwâŋe hin dâep, “Wan me wan bâleŋaet nâŋgâm makmai arekŋe âmâ heleŋ bâleŋe akyeŋgimap. 21 Luâkgât kambiamŋânba me hanŋânba hinâk gamap. Nâŋgâ nâŋgâ bâleŋe me egâliaŋ keiŋe keiŋe me âiân kâmbu, me kuk heŋgân me âmbâle mem hepun hepun akmai. 22 Akto ukenŋe kotŋe siâ siâ bâleŋe hiaŋgi, âgâ âgâŋe bâleŋe me galagât hogo hogo me hâk mem agat agat me kopa agak meme. 23 Are hârok yu maktân irekŋe âmâ nâŋgâ nâŋgâyeŋânba heleŋ bâleŋe akmâ luâk âmbâle hilip yeŋgumap.” dâep.

Âmbâle siâŋe Yesu ulilaŋep.

24 Hain dâm kepia are hepunmâ Tiro akto Sidoŋ ginŋân are yeŋgât hânân togoep. Togom siânbaŋe nâŋgât pat nâŋgâwâi dâm yoŋâk emet siân âgâep. Âgâmbo patŋande sambelem ariep. 25-26 Akto ainâk âmbâle siâ Girik âmbâle Siria hân aregât amboŋe arekŋe patŋe nâŋgâm togoep. Âmbâle aregât baratŋe sinduk baniara bâleŋe siâŋe kautŋân mendo tato aregât togoep. Âmbâle kepia siân gâtŋe arekŋe togom enemŋân kâŋgom ulilaŋmâ hin dâep, “Sinduk baniara bâleŋe watmenâ baratnaet kautŋânba hepunmâ ariâk.” dâep. 27 Hain dâmbo hin magaŋep, “Nenŋe âmâ nanaŋ soŋ sot om yeŋgimaen. Nanaŋ sot bâlâk tatbâi dâm dua soŋ bo yeŋgimaen.” dâep. 28 Hain dâmbo âmbâle arekŋe hin magep, “Kembu, bundâk maktât are nâŋgân amâ nanaŋlupnenŋande soŋ sot nem tatbiâ sot pipiŋe gembo âmâ duaŋe hanâk nemai.” 29 dâmbo Yesuŋe hin magaŋep, “Den hain maktât aregât nâŋgâ giŋdân. Gârâmâ gâ emetgân ari. Sinduk baniara bâleŋe arekŋe baratge emelâk hepundâp.” dâep. 30 Hain dâmbo emetŋân arim sinduk baniara arekŋe baratŋe emelâk hepundo welamŋân yendo egep.

Yesuŋe makto luâk kopa den bo makminep siâ den magep.

31 Yesuŋe Tiro kepianba purik katmâ Sidoŋ kepia ewangim togo Galilaia bâtgum hâlâŋmâ kepia bât bip bip hârok tali are yeŋgâlân togoep. 32 Ain togombo luâk ondopŋe bokbokŋe kopa den bo makminep siâ tatminep are mem yâkgâlân kewugum arim bâtgande mem howai dâm ulilaŋi. 33 Hain dâm ulilaŋbiâ nâŋgâm kâmot humo hepun yekmâ kewugumbo ariyiat. Arimbela bâtŋande ondopŋân katmâ benŋe bâtŋân tâwutkom elewetŋân miep. 34 Hain akmâ âmâ himbimân ekmâ herâm, “Epata.” dâep amâ den purikŋe ondopge pâroŋ âgâk hain dâep. 35 Hain dâmbo ondopŋe pâroŋ âgâm elewetŋe purik âgâmbo den agep. 36 Den akto biknande nâŋgâyi aregât, “Iregât pat bo makyeŋgiwei.” dâep. Hain dâm makyeŋgimbo yâkŋe kârikŋe akmâ makbiâ sambelembo luâk âmbâle hârokŋe nâŋgâyi. 37 Akto ekbiâ dâtŋe akto magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, “Wan me wan mendo ârândâŋâk hârok akmap. Ondopyeŋe bok bokŋe pâroŋ âgâk dâmbo pâroŋ âgâmap. Akto luâk

denyeŋe bo yeŋgât makto den âlepŋe akmai. Akto kotŋe siâ siâ hârokgât makto âlepŋeâk hârok akmai." dâyi.

8

Yesuŋe luâk 4,000 sot yeŋgimbo neyi.

1 Sop ain luâk kâmot humo arekŋe lâuwâŋe Yesugâlân mendugum sot bâlâk tatbiâ hoŋ bawalupŋe hin makyeŋgiep, 2 "Gutŋet. Nâ luâk âmbâle ire yekmâ okot nâŋgân. Yâkŋe nâ olop mandenŋe hilâm âlâwu akto sot bâlâk mandâi. 3 Siânbaŋe hân kâlewângenba togoyi aregât huŋgun yeŋgire arim sotgât dâwân dewun biri yeŋguwop." dâep. 4 Hain dâmbo hoŋ bawalupŋande hin magaŋi, "Hân pumân ire aŋgim nene emetŋe bo tatâp aregât sot humo wanânba mem miawakmâ yeŋgiweren?" dâyi. 5 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Yeŋgâlân sot koaŋe amon kindâp?" dâmbo, "Nâmbulân lâuwâ." dâyi. 6 Akto "Luâk âmbâle hârok hânân tatŋet." dâmbo tatbiâ sot nâmbulân lâuwâ are mem Anutu mepaiŋe miep. Mepaiŋe mem sot are munditmâ hoŋ bawalupŋe yeŋgimbo kalem katmâ luâk âmbâle yeŋgiyi. 7 Akto iŋan amonsiâ talep arekâ mem hainâk Anutu magaŋmâ gâim potatmâ hoŋ bawalupŋe hin makyeŋgiep, "Ire yeŋgiŋet." dâmbo hain agi. 8 Luâk âmbâle arekŋe nem tepyeŋe pikto sot pipiŋe hânân giep are pitim haka nâmbulân lâuwâ lugumbiâ pigep. 9 Luâk 4,000 hain are sot are neyi. Akto huŋgun yeŋgimbo purik kali.

Yesuŋe kulem mendo eknegât makbiâ bo dâep.

10 Luâk âmbâle arekŋe arimbiâ ainâk hoŋ bawalupŋe olop waŋgan âgâm arim Dalimanuta kepian togoyi. 11 Ain togom waŋganba sopanmâ gembiâ Parisaio luâkŋe togom hin dâyi, "Makmenâ himbimânba kulem siâ miawakto ekne." dâm magaŋmâ dop koyi. 12 Hain dâm hiaŋbiâ biwi umatŋe akto nâŋgâm herâm hin makyeŋgiep, "Kulem miawagâkgât egâliaŋmai amâ nâŋgâre ârândâŋ bo aktâp. Luâk âmbâle hârokŋe kulem gâlâk nâŋgâmai gârâmâ kulem siâ bo hekat yeŋgiwian." dâep. 13 Hain dâm hepun yekto waŋgan âgâm bâtgum biken arim mali.

14 Waŋgan âgâm arim sotgât nelâm yeŋgimbo sot koaŋe konok waŋgan yiep. 15 Yendo hin makyeŋgiep, "Ye Parisaio akto Herote yâkŋe yeŋgât matuk pipikom nemai are nâŋgâm hanokoak akbei." dâep. 16 Hain dâmbo yâkŋe den aregât keiŋaet pâpkom magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, "Ire âmâ sotgât nelâm nengimbo togoen aregât maknengiâp me gain?" dâyi. 17 Hain dâmbiâ nâŋgâm hin makyeŋgiep, "Ye wangât hain dâi? Ye iregât keiŋe bo nâŋgâm heŋgemgoâi me? Hanyeŋe kârikŋe aktâp mon? 18 Ye âmâ ekmai amâ bo ekmâ nâŋgâmai. Akto nâŋgâmai amâ bo nâŋgâm heŋgemgomai. Ye wan me wan ekmâ nâŋgâm âmâ benŋe wangât dowâk nelâm yeŋgimbo manmai? 19 Nâŋe sot momerâk potatmâ luâk 5,000 yeŋgire nembiâ pipiŋe yendo membiâ haka amon ge pigep?" dâep. Hain dâm aiyeŋgumbo, "Keiân lâuwâ." dâyi. 20 "Dâ sot nâmbulân lâuwâ kalem katmâ luâk 4,000 yeŋgire nembiâ pipiŋe yendo membiâ haka amon ge pigep?" dâmbo, "Nâmbulân lâuwâ." dâyi. 21 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Aregât keiŋe boâk nâŋgâm heŋgemgoâi mon?" dâep. 22 Hain dâmbo Besaida kepian togoyi.

Yesuŋe dâmbo luâk dewunŋe bokbokŋe siâŋe hârok ekmâ metiep.

Togombiâ kepia ambolupŋande luâk dewunŋe bokbokŋe siâ mem Yesugâlân togom bâtŋande howaiâkgât ulilaŋi. 23 Ulilaŋbiâ luâk dewunŋe bokbokŋe are bâtŋân mem kepia ginŋângen ge kinmâ dewunŋân tâwutkom pulianŋmâ bâtŋe katmâ hin aikoep, “Wan me wan siâ ektât me bo?” dâep. 24 Hain dâmbo dewunŋe panmâ ekmâ hin dâep, “Nâ luâk yektere lâwin hinare akmâ arim togom tatâi.” dâep. 25 Hain dâmbo bâtŋande dewunŋân lâuwâŋe howaimbo luâk arekŋe âlepŋe akmâ dewunŋe pagalembo tâlâwâgân me kâlewân siâ siâ hârok ekmâ metiep. Hain akto Yesuŋe hin magaŋep, 26 “Gâ arim âmâ kepia humoân bo âgâm yoŋâk emetgân ariwen.” dâm magaŋmâ huŋgun aŋdo ariep.

Petoroŋe Yesugât keiŋe makmâ miawagep.

27 Arimbo yâk hoŋ bawalupŋe olop Kaisarea Pilipo hân aregât kepia siâ siâ ewangiyekmâ ariyi. Arim manmâ hoŋ bawalupŋe aiyeŋgum hin dâep, “Luâkŋe nâŋgât keine gain gain dâm magaŋgi goaŋgi akbiâ nâŋgâmai?” dâmbo hin dâyi, 28 “Siânbaŋe âmâ Yohane tu puli luâk are dâmai. Dâ siânbaŋe âmâ Elia dâmai. Dâ bikŋande âmâ propete siâ dâmai.” dâyi. Hain dâmbiâ hin dâm makyeŋgiep, 29 “Dâ yeŋeak âmâ nâŋgât niŋe dâmai?” dâmbo Petoroŋe hin magaŋep, “Anutuŋe hoŋ bawaŋe huŋgun aŋdo gewiap dâmai are amâ gâ.” dâep. 30 Hain dâmbo den kârikŋe hin makyeŋgiep, “Luâk bikŋe ire bo makmâ miawak yeŋgiwai.” dâep.

Yesuŋe mom agatbiapgât makyeŋgiep.

31 Akto hilâm ain keiŋe katmâ den hinâk makyeŋgiep, “Luâk humomolupyeŋe akto sumbe kat kat luâk akto Mosegât den makmâ kepigi yâkŋe mendugum luâk akmâ geân nâ haminiŋmâ mem hâk hilâlâm niŋbiâ mondere hilâm âlâwu akto momoŋânba agatbian.” dâep. 32 Den are makmâ miawak yeŋgimbo nâŋgâm Petoroŋe kuk akmâ Yesu ginŋângen kewugum gem den kârikŋe kugâk kugâk magaŋep. 33 Hain magaŋdo purik katmâ hoŋ bawalupŋe yeŋgâlân dewunŋe panmâ Petoro den kârikŋe agaŋmâ hin dâep, “Gâ Niambi aregât eke. Akto maktât are âmâ luâk nâŋgâ nâŋgâ hainare aktâp. Anutugât den bo.” dâep.

34 Hain magaŋmâ Yesuŋe luâk dondâ mali are akto hoŋ bawalupŋe yekmâ, yeŋgondo togom mendugumbiâ hin makyeŋgiep, “Luâk siâŋe nâ watnekberâm âmâ han hâkŋaet siâ me siâ are hamianŋmâ lâwin parâŋe lokom watnekbiâp. 35 Luâk siâŋe manmanŋe gangerâmbo âmâ gulip aganŋbiap. Dâ luâk siâŋe nâŋgât akmâ pat âlep dengât hâk biwiŋe kondo âmâ miawaganŋbiap. 36 Dâ luâk siâŋe hângât egâlian delem me ito mem manmâ âmâ manmanŋe mesokto gulip koanŋbiap. Amâ wan âlepŋe miawaganŋbiap? 37 Akto luâk siâ Anutu hamianŋmâ manmap aregât hâmbâi Anutu manmawân ariwiapgât dop bo tatâp. 38 Akto kâmot agak meme bâleŋe akmai are yeŋgât hutyeŋân siâŋe manmâ hin dâwiap, “Yesu akto ikiŋe dengât hâkâŋ akmâ mandân.” dâm haminiŋdo âmâ benŋe hainâk luâk akmâ geân nâ lâuwâŋe gem ewenaet himbim pagaleŋe olop aŋelo olop togom luâk aregât hin dâwian, “Nâkâ hainâk bo nâŋgâ giŋdân.” dâm hamianŋbian.” dâep.

9

Mose akto Elia Yesu olop den magaŋgi goaŋgi agi.

1 Yesuŋe hin makyeŋgiep, “Makyeŋgire nâŋgâŋet. Anutuŋe

damunyeŋe akbiap aregât sop tâlâguâp gârâmâ yu kindâi ire yeŋgât hutyeŋân gâtŋe bikŋande bo mom âmâ golâ manbaiân kulem pagaleŋe are olop miawakto ekbai." dâep.

2 Akto arewa hilâm nâmbulân konok bo akto ain Yesuŋe Petoro Yakobo akto Yohane areâk kewuguyekto gimbâŋe siân âgâyi. Âgâm Yesuŋe hâk siâ mendo egi. 3 Yâkgât sâŋgumŋânba pagalem kau kau akto egi. 4 Hain akto Mose akto Elia ulikŋân maliat are ainâk miawakmâ kinbela yelekbiâ Yesu olop den magaŋgi goaŋgi agi. 5-6 Hain akbiâ hoŋ bawalupŋande hamewakmâ aregât Petoro nâŋgâ nâŋgâŋe guliwakto gain dâm hin magaŋep, "Humonenŋe wan siâ hekat nengimenâ ekten aregât ukenŋe nâŋgâen. Gârâmâ iren uligi âlâwu meyeŋgine. Gâŋgât siâ Mosegât siâ akto Eliagât siâ." dâep. 7 Hain dâmbo ainâk hamandat humo siâŋe gem tigiyegep. Tigiyekto âmâ are kâlegenba den siâ hin miawagep, "Yâk âmâ nâŋgât nanne âlepŋe yâkgât okot âlep nâŋgân. Yeŋe âmâ yâkgât denŋe nâŋgâwei." dâep. 8 Hain dâmbo den are nâŋgâm ainâk purik gurik akmâ ekbiâ Yesuŋe konok kindo egi.

9 Akto ainba gimbâŋe hepunmâ gem gem Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Âuren kulem ektâi aregât luâk bo makyeŋgim manbei. Nâmâ luâk akmâ geân nâ momoŋânba agatbian ain âmâ âlepŋe makyeŋgiwei." dâep. 10 Hain dâmbo den are nâŋgâm kinmâ magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, "Wangât golâ akmâ momoŋânba agatbian dâp." dâm 11 Yesu hin aikoyi, "Mosegât den kârikŋe makmâ miawakmai arekŋe hin dâmai, "Elia togowiap." dâmai are wangât hainâk dâmai?" dâmbiâ 12 hin makyeŋgiep, "Elia bundâk togom siâ me siâ mem hulaŋ gulaŋ akbiap. Aregât Anutuŋe makto kulemgoep hin tatâp, nâ luâk akmâ geân nâŋgât akmâ bikŋande hâkâŋ nekbiâ hâk hilâlâm manbian kulemgoep. 13 Ulikŋân Anutuŋe propete makyeŋgimbo kulem kulemgoyi tatâp are den bunŋe. Elia emelâk lâuwâŋe togoep gârâmâ luâk in manmai irekŋe ukenyeŋaet akmâ bâleŋe aganŋi. Anutuŋe makto kulemgoyi are hain aganŋi." dâep.

Yesuŋe sinduk baniara bâleŋe walep.

14 Gimbâŋânba gem metem hoŋ bawalupŋe bikŋe yeŋgâlân togom yegi. Akto luâk âmbâle dondâŋe turuŋyekmâ kinbiâ Mosegât den kârikŋe makmâ miawagi arekŋe Yesugât hoŋ bawalupŋe olop den bao guto magaŋgim peiyekmâ kinbiâ Yesu akto hoŋ bawalupŋe bikŋe yâkŋe gem yegi. 15 Gem yekbiâ luâk âmbâle dondâ turuŋyekmâ kili arekŋe Yesu ge kindo ekmâ sân sân mem pârigim togom Yesu maŋganli. 16 Maŋganbiâ Yesuŋe hin dâep, "Ye wan den magaŋgi goaŋgi aktâi?" dâep. 17 Hain dâmbo yâk yeŋgâlânba siâŋe hin dâep, "Kembu, nâŋgât nanne sinduk baniara bâleŋande launŋe mem gisapkombo tatmap. 18 Hain akmâ tatmâ hilâm ârândâŋ sinduk baniara bâleŋe arekŋe mem kârikŋe ketugumbo yendo launŋânba tâwut gambo nekamŋe kândiŋ akmâ keiŋe bâtŋe kârikŋe akto yemap. Nâŋgât nanaŋ hain akmap aregât kewugum togom hoŋ bawalupge ulityeŋgiân, "Sinduk baniara bâleŋe ire walaŋŋet." dâre walaŋberâm âsimbiâ bo aktâp." dâep. 19 Hain dâmbo Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Ye wangât hanyeŋande bo nâŋgâniŋmâ kepilâmai? Nâ ye olop sopŋe sopŋe manmâ sokom katyekbian mon? Bâin. Nanaŋ are mem nâŋgâlân ga." dâep. 20 Hain dâmbo luâk sigan are Yesugâlân mem âgâmbiâ

sinduk baniara bâleŋe arekŋe Yesu ekmâ dowâk luâk sigan are mem hâkokombo hânân ge purik gurik akmâ yendo launjânba tâwut gem yiep. 21 Hain akmâ yendo Yesuŋe eweŋe hin aikoep, “Sop amuten miawaganjep.” dâmbo hin dâep, “Nananjânbak miawaganjdo hinâk akmâ gaep. 22 Akto sinduk baniara bâleŋe irekŋe nanne hilip aguâk dâm kâlâwân me tuân hâkokombo gewerâm akmap aregât Yesu gâ kârikge tatginjdâp me bo? Tatginjdâp akto netgât okot nâŋgâm tânnetku.” dâep. 23 Hain dâmbo hin maganjep, “Wangât kârikŋe tatginjdâp me bo dâm han lâuwâ akmâ ainuguât? Aregât makginjdere nâŋgâ. Luâk siâ nâŋgâninjmâ kepilâmap are tângore bunŋe miawaganjmap.” dâep. 24 Hain dâmbo ainâk luâk sigan aregât eweŋande humoâk konmâ hin dâep, “Biwine getek gâŋgâlân katân gârâmâ tânnugumenâ gâŋgâlân bunewâk kârikŋe katberân.” dâep. 25 Hain dâmbo luâk âmbâle dondâ togom mendugumbiâ yekmâ aregât dowâk sinduk baniara bâleŋe walanjberâm hin maganjep, “Sinduk baniara bâleŋe gâŋe luâk ondopyeŋe akto elewetyeŋe mem bâlimat aregât makginjdere nâŋgâ. Agatmâ ari. Siâkâ purik katmâ lâuwâŋe luâk iregât kautŋe bo mem gulipkowen.” dâep. 26 Hain dâmbo sinduk baniara bâleŋe arekŋe kârikŋeâk kamboŋmâ luâk sigan are tâlim pando mom hin pâlâmŋe yendo ariep. Hain akmâ arimbo luâk âmbâleŋe are ekmâ hin dâyi, “Bunŋe mondâp.” dâmbiâ 27 Yesuŋe luâk sigan are bâtŋân mem oloŋdo agatmâ kilep. 28 Nanaŋ are agatmâ kindo arewa emelan âgâmbo hoŋ bawalupŋande pumân aikom hin dâyi, “Nen wangât watberâm âsienŋe bo aktâp?” dâyi. 29 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Walanjberâm âmâ kinmâ ain Anutu ulilaŋmâ âmâ âlepŋe walanjbai.” dâep.

Mombiap aregât makmâ miawagep.

30 Akto arewa arim Galilaia hân ewangim ain âmâ hoŋ bawalupŋe ikinjaet pat makyeŋgiwerâmbo aregât yoŋâk ariyi. 31 Arim manmâ dâwân makyeŋgim hin dâep, “Siân âmâ luâk siâŋe gasalupne kewuguyekto luâk akmâ geân nâ mem nugumbiâ mombian. Akto hilâm âi meme âlâwu akto ain momoŋânba agatbian.” dâep. 32 Hain dâmbo den keinjaet pâpkom aikowerâm hamewagi.

Luâk gain hin arekŋe humo akmâ ewangiyekbiap.

33-34 Hain akmâ Kapanaum arim arim hutŋe siân hoŋ bawalupŋande yeŋeâk maganjgi goanjgi akmâ hin dâyi, “Nengât humonenŋe âmâ ninjande akbiap?” hain dâm yeŋeâk papalagi. Hain akbiâ âmâ emetŋân tatmâ hin aiyeŋguep, “Dâwân wangât dâm maganjgiâi?” dâmbo anjun anjgim yân kamilem tali. 35 Hain akmâ tatbiâ ge tatmâ hoŋ bawalupŋe mendugu yekmâ hin makyeŋgiep, “Siâŋe Anutugât dewunnjân luâk kautŋe manberân dâm âmâ hârok yeŋgât amukyenjân manmâ hâkŋe mendo gembo hoŋ bawayeŋe akto Anutuŋe ekto ârândâŋ akbiap.” dâep. 36 Hain dâm nananŋ bâlensiâ siâ hutyenjân katmâ bâtŋande mem kinmâ hin makyeŋgiep, 37 “Luâk siâŋe nananŋ ire hinare ekmâ tângowiap âmâ nâ tânnuguwiap aktâp. Dâ areâk bo. Yâkŋe nâ akto huŋgun niŋep net tân netkumap.” dâep.

38 Akto Yohaneŋe Yesu hin maganjep, “Humo, nen luâk siâŋe gâŋgât kotge konmâ sinduk baniara bâleŋe watyekto ekmâ nen olop bo manmapgât makmâ hâreyion.” dâep. 39 Hain dâmbo Yesuŋe hin dâep, “Hain bo akbei. Siâŋe nâŋgât kotne konmâ kulem membiap hain arekŋe gain gain

akmâ nâŋgât owâiŋeâk makmâ bâliwiap? 40 Akto âinenŋe bo mem bâliwiap arekŋe gala tân nenguwiap. 41 Amâ luâk siâŋe Anutuŋe huŋgun niŋep nâŋgât hoŋ bawa mandâi ye tân yeŋguwerân dâm tu hâgâm yeŋgiwiap amâ lau loko loko ya akbiap aregât Anutuŋe hâuŋe waŋbiap.

Hemem kâlâp aregât den.

42 Akto luâk siâŋe nanaŋ biwiyeŋe nâŋgâlân katmai are yeŋgâlânba konokŋe bâliwerâm hâkŋe hâkŋe hain akto gâuk, siâŋe kât humo dondâ hanŋân imbogoaŋmâ haru bâtgumân hâkokombo dâine arekŋe âmâ siâ me siâ owâiŋe miawaganŋbop. 43 Dâ bâtge arekŋe kambiamge oloŋdo bâleŋe akbiat âmâ bâtge hârem panben. Dâ wan âlepŋe? Bâtge konok umatŋân manmâ manman âlepŋân ariwai me bâtge lâuwâ âlepŋeâk manmâ mom âmâ kâlâwân manbiat? 44 Amâ hemem kâlâp bo bokmâ âgâwiap ain naneyeŋe bo mombiap. Dâ kâlâp bo bokbiap. 45 Akto keigande kambiamge oloŋdo bâleŋe akbian dâwiat gârâmâ aregât keige hârem panben. Wan âlepŋe? Keige konogâk manmâ manman âlepŋân ariwai me keige lâuwâ lâuwâ âlepŋe manmâ mom âmâ kâlâwân manbiat? 46 Amâ hemem kâlâwân naneyeŋe bo mombiap. Dâ kâlâp amâ bo bokbiap. 47 Dâ dewungande bâleŋaet paŋgoŋân kat gekberâmbo âmâ mem hârem panben. Gâ dewunge konok manbiat âmâ Anutugât amukŋân ariwen amâ âlepŋe. Dâ dewunge lâuwâ lâuwâ âlepŋe manmâ mom âmâ kâlâwân manbiat amâ bâleŋe. 48 Amâ hemem kâlâwân naneyeŋe bo mombiap. Dâ kâlâp bo bokbiap. 49 Luâk hârok kâlâp kâtembe olowâk miawakyeŋgiwiap. 50 Akto kâtembe are ukenŋe gârâmâ bâlimbo âmâ gain gain aktenŋe kârikŋeŋe lâuwâŋe miawakbiap? Amâ bo. Aregât ye kâtembe ukenŋe hinare akmâ manmâ galagât agaŋgi goaŋgi akbiâ biwiyeŋe sândugewiap." dâep.

10

Âmbâle mem bo hepunyekbaengât den.

1 Yesu arewa togom Yudaia hânân Yodaŋ tu biken togoep. Togom ain mando luâk âmbâle dondâ yâkgâlân togombiâ akmâ malep hainâgâk den totokom makyeŋgiep.

2 Hain akto Parisaio luâkŋe dop koaŋberâm aregât hin magaŋi, "Luâk siâŋe âmbenŋe hepundo nengât den bâliwiap me bo?" dâyi. 3 Hain dâmbiâ den hâuŋe hin makyeŋgiep, "Moseŋe ulikŋân aregât den gain gain makmâ miawak yeŋgiep?" dâmbo 4 hin dâyi, "Siâŋe âmbenŋe hepunberâm âmâ kulem esenŋe kulemgom waŋmâ watbiap. Moseŋe aregât nâŋgâ nengiep." dâyi. 5 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin dâep, "Moseŋe ye hanyeŋe kârikŋaet akmâ den kârikŋe ire kulemgoep. 6 Dâ Anutuŋe ulikŋân hân me himbim me wan me wan kotŋe hârok ketugum luâk âmbâle katyelegep 7 aregât luâk siâŋe memeŋe eweŋe hepun yelekmâ âmbenŋe olop manbiandat. 8 Hain akmâ hâk me biwiyetŋe konogâk akmâ manbiandat. Den hain yendâpgât yâk lâuwâ bo konogâk akmâ mandat. 9 Anutuŋe mem mendugu yelegepgât luâkŋe bo mem potat yelekbai." dâep.

10 Hain dâmbo arim metembiâ purik katmâ togom emelan âgâmbo hoŋ bawalupŋande hin magaŋi, "Hinŋe makyeŋgiât are den keiŋe gain gaingât?" dâmbiâ hin dâep, 11 "Luâk siâŋe âmbenŋe hepunmâ siâ membiap âmâ yâk âmbâle aregât hâkâŋ agaŋmâ mem

bâlim dosa humo akbiap. 12 Dâ âmbâle siâŋe luâkŋe hepunmâ siâ membiap âmâ yâkŋe dewati dewatiyetŋe hârewiap aregât dosa humo membiap." dâep.

Yesuŋe nanaŋlupyeŋe Anutugât pat makyeŋgiep.

13 Akto luâk âmbâle bikŋande Yesugâlân nanaŋlupyeŋe meyekmâ arimbiâ bâtŋande mem howaiyegâk gât lokoyekmâ ariyi. Hain akbiâ hoŋ bawalupŋande watyekberâm akbiâ Yesuŋe nâŋgâmbo bâlimbo hin dâep, 14 "Ye hepunbiâ nanaŋ are nâŋgâlân togoŋet. Ye bo gangerâ yekŋet dâŋet. Nanaŋ hain arekŋe âmâ Anutugât amukŋân manmai. 15 Aregât makyeŋgire nâŋgâŋet. Nanaŋ hin arekŋe akmai âmâ luâk siâŋe areyeŋgât dop hainare akmâ Anutugât welam bo gangerâwiap âmâ Anutuŋe damunŋe bo akbiap." dâep. 16 Hain dâm nanaŋ are mem menduguyekmâ yâk yeŋgât Anutu ulilaŋep.

Luâk kotdâ siâŋe sikumŋe mem gangerâm biwiŋe Yesugâlân bo kalep aregât den pat.

17 Akto arewa arim mando dâwân luâk siâŋe pârigim togom kâŋgom tatmâ hin aikoep, "Humone, gâmâ âlepŋe amboŋe. Nâ agak meme gain hinare akmâ âlepŋe aktere Anutuŋe makto âmâ kârikŋe manmâ âgâwian?" dâmbo 18 hin maganep, "Âlepŋe amboŋe âmâ Anutu konok. Gârâmâ gâŋe âlepŋe amboŋe dâm makniŋdât aregât den makmakgaet damun akben. 19 Akto gâŋe den ainuguât aregât hâuŋe hin makginŋdere nâŋgâ. Gâ Anutuŋe den kârikŋe kalep are nâŋgâmat me bo? Gâ kuk bo akben. Âmbenge bo hepunben. Kâmbu bo akben. Gâ siâgât hianŋgi den bo makben. Siâŋe wan me wan giŋdo dop hainâk waŋmenâ ârândâŋ akbiap. Akto memege ewege yetgât lau lokowen." dâep. 20 Hain dâmbo luâk arekŋe hin dâep, "Humo, nâ are nanaŋânbak akmâ gaman." dâep. 21 Hain dâmbo Yesuŋe ekmâ yâkgât okotŋe nâŋgâ aŋmâ hin maganep, "Konok tatâp are akben. Amâ hin. Gâ arim âmâ ito sikum tatginŋdâp are potatmâ luâk umburuk yeŋgimenâ nâ olop ariwaet. Gârâmâ aregât hâuŋe hâmbâi Anutuŋe giŋbiap." dâep. 22 Hain dâmbo den are nâŋgâm siâ siâ dondâ yeanep aregât nâŋgâm biwiŋe umatŋe akto gem ariep.

23 Arimbo purik katmâ hoŋ bawalupŋe yekmâ hin makyeŋgiep, "Luâk sikumdâŋe Anutugâlân arienŋe damun nenŋe agâk dâm ariwerâm âi humo membai." dâep. 24 Hain dâmbo nâŋgâm sân sân membiâ totokom hin makyeŋgiep, "Luâklupne makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk siâŋe Anutuŋe damunne agâk dâm âmâ biwiŋe Anutugâlân katberâm akmâ âi humo membiap. 25 Bau siâŋe piŋgi dâpŋânba gewopgât âmâ dâp bo yendâp. Hainâk luâk ito sikumyeŋe humo olopŋe Anutugât pat nâŋgâwerâm akbai amâ dâp bo miawakyeŋgiwiap." dâep. 26 Hain dâmbo nâŋgâm sân sân mem hin maganŋgi goanŋgi akmâ dâyi, "Ya maktâp aregât niŋande âmâ âlepŋe Anutugât manman âlepŋân ariwiap?" dâyi. 27 Hain dâmbiâ yekmâ hin makyeŋgiep, "Anutugât manman âlepŋân ariwaigât luâk nâŋgâ nâŋgâyeŋe watbiâ bo meawakmap. Anutu konokŋe wan me wan mem miawakbiapgât bo pâpkomap." dâep. 28 Hain dâmbo Petoroŋe den are nâŋgâm hin dâep, "Nâŋgât? Nen âmâ siâ siâ nenŋe hârok hepunmâ metem âmâ gâ olop manmaen." 29 Hain dâmbo hin maganep, "Nâ bundâk makbe. Siâŋe emet me emiteu me mama gari me meme ewe nanaŋ me âi kalam me wan me

wan are nâŋgât dennaet aregât akmâ hepun yekbiap aregât hâuŋe hâmbâi Anutuŋe waŋbiap. 30 Waŋdo sambe humo dondâŋe membiap. In hânân emet opmân emi teu akto mama gari meme ewe nan barat me âi kalam siâ me siâ are hâk hilâlâm kakŋân miawaganŋbiap. Dâ beirâ maleine âmâ manman kârikŋe mem manbiap. 31 Dâ siâŋe hinŋe hâkŋe mem agatbiap are âmâ hâmbâi Anutuŋe mem haminâŋgen katbiap. Dâ siâŋe hinŋe hâkŋe mem gewiap are âmâ Anutuŋe hâmbâi tângombo ulik gulik akbiap." dâep.

Kombiâ mombiap aregât den.

32 Yesuŋe Yerusalem kepian âgâwerâm akmâ yâkŋe soŋ akmâ arimbo hoŋ bawalupŋande are ekbiâ dâtŋe agep. Dâ haminâŋgenba luâk âmbâle watmâ togoyi arekŋe âkâ hamewagi. Hain akmâ arimbiâ Yesuŋe hoŋ bawalupŋe keiân lâuwâ are yoŋâk mendugu yekmâ wan me wan miawak aŋbiap aregât den hekat yeŋgim hin dâep, 33 "Nen Yerusalem kepian âgâenŋe ain mandenŋe âmâ luâk akmâ geân nâ siâŋe sumbe kat kat luâk areyeŋgât humomolupyeŋe akto Mosegât den kârikŋe makmâ miawakmai are kewuguyekto arekŋe togom menekmâ kondenŋe moâk dâm Roma yeŋgâlân katnekbai. 34 Hain akmâ den hembalik akniŋmâ tâwut nugum lâwinân nugumbiâ hâk hilâlâm nâŋgâm mombian. Hain akniŋbiâ mondere hannugumbiâ hilâm âlâwu akto golâ akmâ agatbian." dâep.

Yakopo akto Yohane yâkŋe Yesu ulilaŋiat.

35 Akto sop ain Sebedaio nanlogâtŋe Yakopo akto Yohane, yâkŋe Yesugâlân arim hin dâyiat, "Humonetŋe, net wan siâgât ulit giŋberâm aktet are netkiwerât me bo?" dâmbela hin makyetkiep, 36 "Aregât keiŋe makniŋbela nâŋgâwe." dâmbo hin dâm magaŋiat, 37 "Sop siân pagaleŋe olop togom luâk âmbâle hârok damunyeŋe akbialân net menelekmenâ netŋe luâk âmbâle hârok damunyeŋe aktetŋe gâŋe âmâ nen hârok damun nenŋe akbiat." dâyiat. 38 Hain dâm ulilaŋbela hin makyetkiep, "Yet aregât keiŋe pâpkom hain maktat. Nâ tu nembian are yet âlepŋe nembiandat mon? Me tu utunŋande puliakbian are yet âlepŋe puliakbiandat mon?" dâmbo 39 hin magaŋiat, "Âlepŋe aktetŋe miawaknetkiwiap." dâmbela hin makyetkiep, "Nâ tu nembian are yet bundâk nembiandat. Akto tu puli puli are miawakniŋbiap arekŋe yet gai miawakyetkiwiap. 40 Gârâmâ biken biken ginnân tatbiandatgât amâ nâŋgât pat bo. Anutuŋe nâŋgâm kepilâm yetkiep. Irawot Humoŋe damunyeŋe akbiap sop ain Anutuŋe luâk lâuwâ nâŋgâm kârikŋe yetkimbo nâŋgât amuknân kinmâ wan me wangât damun akbiandat." dâep. 41 Hain dâm makyetkimbo hoŋ bawalupŋe biknande yâk yetgât den are nâŋgâmbiâ ârândâŋ bo agep. 42 Akto Yesuŋe hoŋ bawalupŋe mendugu yekmâ hin makyeŋgiep, "Hângât luâk kembuŋe luâk damunyeŋe akmâ âmâ hoŋ bawalupŋe meyekbiâ manmai are âmâ nâŋgâmai. 43 Dâ yeŋgâlân âmâ hain bo miawakbiâp. Yeŋgâlânba siâŋe luâk kotdâ akberân dâm galalupŋe yâk yeŋgât hoŋ bawa manbiâp. 44 Gârâmâ yeŋgâlânba siâŋe Anutuŋe nekto ârândâŋ agâk dâwiap âmâ galalupŋe yeŋgât hoŋ bawa akmâ manbiâp. 45 Hoŋ bawalupnande tân nuguŋet dâm aregât bo geân. Hoŋ bawa âi mem luâk âmbâle dondâ are yeŋgât dosa bo akyeŋgiwiapgât mombian aregât Ewenande huŋgun niŋdo geân." dâep.

Yesuŋe dâmbo luâk siâ dewunŋe hulaŋ akto emet egep.

46 Yesu akto hoŋ bawalupŋe Yeriko kepian âgâyi. Âgâm arewa arimbiâ hami yeŋângenba luâk âmbâle dondâ ariyi. Arimbiâ dâp ginŋân luâk dewunŋe bokbokŋe puligât ulityeŋgim talep. Luâk are kotŋe Batimaio yâkgât eweŋe kotŋe Timaio, yâkŋe dâp ginŋân tatmâ ulityeŋgiep. 47 Akto Yesu Nasarete gâtŋe arekŋe togoepgât den are nâŋgâm konmâ hin dâep, “Yesu, gâ Dawidigât hakuŋe nâŋgât okotge agâk.” dâep. 48 Hain dâm kondo luâk âmbâle togoyi arekŋe nâŋgâm hâkâŋ akmâ den yoŋâk dâyi. Hain dâmbiâ yâkŋe denyeŋe bo nâŋgâm hainâk kolep, “Dawidigât hakuŋe nâŋgât okotge agâk.” 49 dâmbo nâŋgâm dâwân kinmâ hin dâep, “Magaŋbiâ gulâk.” dâmbo dewunŋe bokbokŋe are konmâ hin dâyi, “Gogondâp gârâmâ kambiamge sândugembo agatmâ ari.” 50 Hain dâmbiâ nâŋgâm ainâk sâŋgum kakŋân gâtŋe are hulaŋmâ katmâ agatmâ yâkgâlân gulep. 51 Guto hin dâm aikoep, “Gain gain akginbegât nâŋgât?” dâmbo dewunŋe bok bokŋe arekŋe hin dâep, “Humo, âlepŋe ek dâmenâ dewunne hulaŋ akninŋdo âlepŋe ekbe dâm aregât ulitginŋdân.” dâep. 52 Hain dâmbo hin magaŋep, “Gâŋe biwige nâŋgâlân katât aregât heŋgem guguwerân.” dâep. Hain dâmbo ainâk dewunŋe hulaŋ akto Yesu olop ariyi.

11

Yesuŋe Yerusalem kepian âgâm ariep.

1 Arim kepia kotŋe Betepage akto Betania ewangi yelekmâ arewa arim Yerusalem ewumâk akto Oliwa gimbâŋân togoyi. Ain togom Yesuŋe hoŋ bawalogâtŋe lâuwâ huŋgun yetkim hin dâep, 2 “Kepia ewumâk tatâp âuren âgâm arim ain doŋgi nanŋe hikombiâ kindâp are ekberat. Amâ doŋgi nanŋe are luâkŋe kakŋân bo tatmai irakŋe are ekmâ hulaŋmâ mem togoet. 3 Hulaŋbela âmâ luâk siâŋe, “Wangât hulaŋdat?” dâmbo hin dâm magaŋet, “Humonetŋande iregât dâm huŋgun netkiâp. Gârâmâ mem arietŋe âi bo akto benŋe mem purikatbaet.” yet hain dâwerat.” 4 Yesuŋe hain dâm huŋgun yetkimbo hoŋ bawalogâtŋe lâuwâ arekŋe arim doŋgi nanŋe emet siâgât hâŋgiân hikombiâ kindo ekmâ hulaŋiat. 5 Tâk hulaŋbela âmâ luâk kili arekŋe yelekmâ hin dâyi, “Woe, niŋande dâmbo hulaŋdat?” dâmbiâ 6 Yesuŋe den makyetkiep a makbela nâŋgâm âlepŋe mem ariet dâmbiâ mem ariyiat. 7 Hain akto Yesugâlân mem arim sâŋgum kakŋân luguakmini are kakŋân katbiâ yâkŋe âgâ talep. 8 Âgâ tato luâk dondâŋe sâŋgum kakŋân luguakmini are dâwân leŋgaim ariyi. Dâ bikŋande âmâ kalamânba siâ siâ esenŋe ligim katmâ ariyi. 9 Luâk âmbâle dondâ olop ariyi arekŋe âmâ hin koli, “Woe, heŋgemnengumapŋe kembugât laugât togonengiât aregât dâm âlepŋe akginŋne. 10 Hakunenŋe Dawidi yâkŋe âmâ hân humo akto luâk âmbâle dondâ damunyeŋe agep are hainâk gâŋe damunnenŋe akbiat. Gâŋe damunnenŋe akbiatgât mâruŋe akten. Anutu kotŋe mem agatne.” dâyi.

11 Hain aganbiâ Yerusalem kepian togom sumbe kat kat emetŋân âgâep. Âgâm siâ siâ hârok yekmâ metem emet eŋgaiŋe akto gem hoŋ bawalupŋe keiân lâuwâ meyekto Betania kepian âgâyi.

Yesuŋe makto lâwin siâ ululun âgâep.

12 Betania kepian âgâm yem kinbiâ hauŋdo yâk olop gem Yesuŋe sotgât mopŋe agumbo 13 lâwin

siâ lowot hainare esenŋe olop kâlewângen ekmâ koaŋe yendâp me bo dâm ari ekto bo agep. Bunŋe sopŋe boâk akto esenŋeâk kilep. 14 Hain ekmâ lâwin aregât hin dâep, “Lâwin iregât koaŋe lâuwâŋe bo yembiap.” dâmbo hoŋ bawalupŋande nâŋgâyi.

Yesuŋe sumbe opmânâba watyegep.

15 Akto Yesu olop Yerusalem kepian âgâyi. Âgâmbiâ Yesuŋe sumbe kat kat opmânŋân âgâm luâk âmbâleŋe kotŋe siâ siâ katmâ aŋgim kili are watyekmâ siâ siâyeŋe me kembâ welamŋe me puli kat kat welamŋe mem kâwulep. 16 Opmânân siâ me siâ aganŋgiyi are watyekmâ hin makyeŋgiep, “Sumbe kat kat opmânân inba wan me wan bo mem aŋgi goaŋgi akmâ bam gutŋet. Ye ariŋet.” dâep. 17 Hain dâm âmâ wan me wan hekat yeŋgiwerâm hin dâep, “Anutuŋe makyeŋgimbo kulemgoyi are hin tatâp,

> “Nâŋgât emet amâ wangât kindâp? Luâk âmbâle hân hârok nâ olop tatmâ maganŋgi goaŋgi akbaengât kindâp.”

Miti kulem hainâk yendâp are hâkâŋ akmâ hepunbiâ bâleŋe akmai are yeŋgât emet hainare aktâp.” dâep. 18 Hain dâmbo sumbe kat kat luâk akto Mosegât den makmâ miawagi luâk arekŋe ekmâ, “Gain gain akmâ kondenŋe mombiap.” dâm maganŋgiyi. Luâk âmbâle hârok Yesugât den âlepŋe aregât nâŋgâmbiâ dâtŋe akto aregât sumbe kat kat luâk me Mosegât den kârikŋe makmini are luâk âmbâle dondâ Yesugât den âlepŋe nâŋgâm hamewakmai. Aregât, “Gain gain akmâ kondenŋe mombiap.” dâyi. 19 Emet dâgâmbo Yesu kepia humo hepunmâ ariep.

Lâwin ululun dâep aregât keiŋe.

20 Yem kinbiâ hauŋdo âmâ dâwân ariyi. Akto arim arim lâwin magep are momberâm kândârâŋân bak âgâm ululun kârân kindo egi. 21 Hain kindo ekmâ Petoroŋe Yesuŋe magep are nâŋgâm Yesu hin maganŋep, “Wei, Apo ek. Lâwin den umatŋe kakŋân kalen ina ululun dâm kindâp.” dâmbo 22 hoŋ bawalupŋe hin makyeŋgiep, “Ye den bunŋe hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Ye biwiyeŋe Anutugâlân katŋet. 23 Luâk siâŋe hân gimbâŋe ekmâ hin dâwiap, “Gimbâŋe are hogoakmâ haruân geâk.” dâm âmâ biwiŋe Anutugâlân katmâ han lâuwâ bo akmâ nâŋgâm heŋgemgom makto âmâ are bunŋe miawakto gimbâŋe are hogoakmâ gewiap. 24 Aregât hin makyeŋgiwe. Yeŋe siâ me siâgât nâŋgâm Anutu ulilaŋmâ are emelâk miawaknengiâp dâm han lâuwâ bo akbiâ âmâ are âmâ Anutuŋe yeŋgiwiap. 25 Dâ yeŋe ulilaŋberâm kinmâ, luâk siâŋe bâleŋe akgiŋep aregât dosa kutigitân dâmbiâ âmâ Eweyeŋande hainâk yeŋgât dosa hepunbiap. 26 Dâ yeŋe luâk yeŋgât dosa mem gangerâwai âmâ hainâk yeŋgât dosa mem gangerâwiap.” dâep.

Parisaioŋe aikombiâ Yesuŋe ikiŋe keiŋe bo makyeŋgiep.

27 Hain dâm arewa Yesu akto hoŋ bawalupŋe arim Yerusalem kepian togom sumbe opmânŋân âgâmbiâ sumbe kat kat luâk areyeŋgât humomolupyeŋe akto Mosegât den kârikŋe magi luâk are akto Yuda yeŋgât damun yâkŋe yâkgâlân togom hin dâyi, 28 “Gâ wan me wan akmat are niŋaet lau lokom kinmâ akmat? Niŋande hain akdâm makginŋdo akmat?” dâmbiâ 29 hin dâm makyeŋgiep, “Nâ den konok aiyeŋgure maknŋbiâ âmâ nâkâ hainâk niŋaet laugât wan me wan akman aregât hâuŋe makyeŋgiwerân. 30 Yohaneŋe tu puli âi miep a niŋaet laugât hain

akminep. Anutugât laugât me luâk yeŋgât laugât akminep aregât makbiâ nâŋgâwe." dâep. 31 Hain makyeŋgimbo yâkŋe hin dâm magaŋgi goaŋgi agi, "Nen Anutugât lau lokominep dâenŋe âmâ yâkŋe hin maknengiwerâp, "Woe, aregât wangât denŋe bo nâŋgâm lokoyi." dâmbo aŋun aŋgiwâen. 32 Dâ, "Luâk yeŋgât lau lokominep." dâenŋe luâk yu kindâi irekŋe Yohane propete dâm kuk nengiwâi. Aregât gain gain magaŋberen?" dâyi. 33 Hain nâŋgâm kinmâ Yesu hin magaŋi, "Yohane niŋaet laugât hain akminep nen bo nâŋgâen." dâmbiâ yâkâ hainâk dâep, "Nâkâ hainâk niŋaet laugât iren wan me wan agân aregât hâuŋe bo makyeŋgiwerân." dâep.

12

Luâk bâleŋande kalam damunŋe akmâ tali aregât den umatŋe.

1 Yesuŋe den ginŋe siâ hin makyeŋgiep, "Luâk siâŋe hân siân tâk kotŋe waiŋ are kâmetmâ metem lope dâgâep. Akto waiŋ tuŋe pipikowaengât dâm kondo ketugum heŋgemgom damun yeŋgât emet mem âi kalam hârok ketugum metem hoŋ bawalupŋe hin makyeŋgiep, "Kalam ire damunŋe akŋet." dâm hân siângen ariep. 2 Arim manmâ sop kâlep mando sot bunŋe akto âi luâk siâ sot bunŋe bikŋe meâkgât huŋgun aŋdo ariep. 3 Arimbo damun luâkŋe mem kom watbiâ yân purik kalep. 4 Purik kato benŋe amboŋande âi luâk siâ huŋgun aŋdo arimbo kautŋe kom hioŋmâ mem bâliyi. 5 Benŋe amboŋande totokom hoŋ bawa siâ huŋgun aŋdo yâk yeŋgâlân arimbo kombiâ moep. Kombiâ mondo amboŋande luâk dondâ huŋgun yeŋgimbo arimbiâ âi damunŋande kuk akmâ bikŋe sâwâ yeŋgum bikŋe momoŋe yeŋguyi. 6 Akto kalam amboŋe aregât nanŋe konok malep. Akto amboŋande hin dâep, "Nune nanne okotne nâŋgaŋman aregât huŋgun aŋberân. Huŋgun aŋdere arimbo yâkgât amukŋân manbai." dâep. 7 Hain dâm amboŋande nanŋe huŋgun aŋdo arimbo âi damunŋe nanŋe are ekmâ magaŋgi goaŋgi akmâ dâyi, "Humo nenŋaet nanŋe togoâp. Eweŋe mondo âi hân ire yâkŋe membopgât kondenŋe moâk. Hain aktenŋe âi ire nengât akbiap." dâyi. 8 Hain dâm mem kombiâ mondo kalam ginŋângen panbiâ yiep. 9 Hain akbiâ âi amboŋe are gain gain akbiap? Yâk togom damun are momoŋe yeŋgum damun âlepŋe siânba katyekbiap. Aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. 10 Anutuŋe propete makyeŋgimbo kulemgoyi yendâp are oyaŋmâ nâŋgâmai me bo? Den are hin tatâp.

> Emet ketugu ketuguân luâkŋe lâwin siâ ekmâ hâkŋe hâkŋe dâm panbiâ yendo Anutuŋe lâwin are mendo emetgât kunkun kârikŋe agep. 11 Are dewunnenŋande ekmâ ire âmâ Humoŋe mem miawaktâp dâm kambiamnenŋe agatmap."

12 Yesuŋe Anutugât den tâmbâŋe dâmbo Yuda yeŋgât humo-molupyeŋande maganŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, "Den ire nen dop nenguwerâm maktâp." dâm kambiamyeŋe bâlimbo aregât mem kala busi kâlegen ain katberâm agi. Hain agi arekŋe luâk âmbâle dondâ yeŋgât hamewakmâ hâumgom yân hepunmâ ariyi.

Yesu puligât aikoyi.

13 Hepunmâ arim Parisaio luâk bikŋe akto Herotegât hoŋ bawalupŋe bikŋe Yesugât denŋe hami kom mâŋgi aganŋetgât huŋgun yeŋgiyi. 14 Huŋgun yeŋgimbiâ togom hin magaŋi, "Humo, gâŋgât keige nâŋgâen. Gâ hiaŋgi den bo makmat. Bunŋeâk makmat. Akto horat gorat bo

akmat. Gâ luâk hârok Anutugât dâp âlepŋe makmâ hekat yeŋgimat aregât makmenâ nâŋgâne. Nen Roma luâk siâ damun nenŋe kotŋe Sisa are puli waŋmaen are âlepŋe me bo? 15 Puli waŋbaen me bo?" dâyi. Hain dop kombiâ biwiyeŋe keiŋe ekmâ nâŋgâm hin makyeŋgiep, "Ye nâ denne hami kom katmâ dop nuguâi me? Puli koaŋe siâ mem niŋbiâ ekbe." dâep. 16 Hain dâmbo waŋbiâ mem agatmâ hekatyeŋgim hin dâep, "Puli ire ekŋet. Iregât otneŋe akto kot ire niŋaet?" dâmbo yâkŋe dâyi, "Romagât damun nenŋe kotŋe Sisa yâkgât otneŋe." dâmbiâ 17 hin makyeŋgiep, "Wan me wan Sisagât are âmâ humo purik katmâ Sisa waŋbei. Dâ wan me wan Anutugât are âmâ purik katmâ Anutu waŋbei." dâep. Hain dâm makyeŋgimbo den are nâŋgâmbiâ dâtŋe akto bâtyeŋe dâtyeŋân igim kinbiâ hanyeŋe undup agep.

Momoŋân agatbaengât aikoyi.

18 Akto den makmak luâk siânba kotyeŋe Sadukaio luâk are togoyi. Luâk arekŋe momoŋânba luâk bo agatmai dâmini. Yâkŋe togom hin dâyi, 19 "Humo, Moseŋe ulikŋân hin dâm kulemgoep are oyaŋmaen, "Luâk siâŋe âmbâle mendo nanaŋ bo miawakto mondo emiŋande kambut mem teuŋaet pat nanaŋ mem miawakbiap." Moseŋe hain kulemgoep aregât hin dâne. 20 Emi teu nâmbulân lâuwâ mali. Hain manmâ ulikŋân teuyeŋande âmbâle mem nanaŋ bâlâk manmâ moep. 21 Mondo emiŋande kambut are mem hainâgâk nanaŋ bâlâk manmâ manmâ mondo emiŋe siâŋe âmbâle kambut areâk miep. 22 Emiteu nâmbulân lâuwâ arekŋe âmbâle konok are mem nanaŋ bâlâk manmâ mom meteyi. Bâiŋe kambutyeŋe are hainâgâk moep. Akto luâk nâmbulân lâuwâ are hârogâk âmbâle konok areâk mem mom meteyi. 23 Gârâmâ sop bâiŋân agatbaiân âmbâle are niŋaet âmbenŋe akbiap?" dâyi. 24 Hain aikombiâ yâkŋe hin makyeŋgiep, "Ye Anutuŋe makyeŋgimbo kulemgoyi are akto Anutugât kârikŋeŋaet pâpkomai aregât nâŋgâm hilipkom hain dâmai. 25 Luâk me âmbâle momoŋânba agatmâ yâk himbimân aŋelo mandâi hainare akmâ luâk âmbâle meak meak are hepunmâ yân manbai. 26 Gârâmâ Anutugât denân momoŋânba agat agat aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâm heŋgemgoŋet. Den ire Moseŋe hin kulemgoep. Mose yâk lâwinân kâlâp ululunŋe miawakto ekmâ arimbo Anutuŋe hin magaŋep, "Nâ Abraham akto Isaka akto Yakopo yâk yeŋgât damunyeŋe akman." dâep. 27 Anutuŋe hain dâep aregât ye wangât, "Luâk mom âmâ hâkŋe akto otneŋe hârok momo yânŋe akmap." dâmai? A bo. Luâk âmbâle ulikŋân manmâ biwiyeŋe Anutugâlân katmâ manmâ moyi. Dâ otneyeŋe âmâ golâk mandâi." dâm makyeŋgiep.

Anutuŋe den kârikŋe kalep ain gâtŋe wan soŋ lokowaengât aikoep.

28 Akto den nâŋgâ nâŋgâ luâk siâŋe togom yekmâ kindo Sadukaio luâkŋe aikombiâ Yesuŋe den hâuŋe âlepŋe makyeŋgimbo ekmâ Yesu hin aikoep, "Anutuŋe den kârikŋe kalep ain gâtŋe wan soŋ lokowaen." dâmbo 29 hin dâep, "Anutuŋe makto kulemgoyi are bikŋe hin tatâp. Israe yeŋgât hakulupyeŋe ye makyeŋgire nâŋgâŋet. Kembu Anutunenŋe kembu bunŋe yâk konok mandâp. 30 Yeŋe yâkgâlân biwi kambiamyeŋe me nâŋgâ nâŋgâyeŋe katbei. Yâkgât âi akto den me lau aregâlâk nâŋgâm kârikŋe akmâ hanyeŋe konogâk manbei. 31 Akto den siâ hin yendâp. Ye yeŋaet agaŋgimai hainâk luâk siâ agaŋbei. Anutugât den kârikŋe ire kakŋân

siâ bo tatâp." dâep. 32 Hain dâmbo Mosegât den kârikŋe makyeŋgimini areyeŋgâlân gâtŋande hin dâep, "Humo, gâŋe den dâmenâ nâŋgâre ârândâŋ aktâp. Anutu yâk bundâk kembu bunŋe. Yâk konok. Yâk hainare siâ bo mandâp. 33 Gârâmâ nâ han nâŋgâ nâŋgâ kârikŋe yâkgâlân katbian. Akto nenŋe agaŋgimaen are hainâk siânba akyeŋgienŋe ârândâŋ akbiap. Akto Anutugât sumbe me wan me wan siâ agaŋdenŋe den lâuwâ are bo ewangimap." dâep. 34 Hain dâmbo Yesuŋe nâŋgâmbo ârândâŋ akto hin magaŋep, "Gâ Anutugât amukŋân manberâm ewumâk aktât." dâep. Sop ain luâkŋe Yesu aikowerâm akmâ Yesuŋe den hâuŋe âlepŋe makyeŋgiep are nâŋgâmbiâ umatŋe akto hamewakmâ hepuli.

Yesuŋe ikiŋaet keiŋaet aiyeŋguep.

35 Yesuŋe sumbe opmânŋân kinmâ hin dâm aikoep, "Mosegât den kârikŋe makmai are wangât hin dâmai, "Anutuŋe huŋgun aŋdo gewiap are âmâ Dawidigât kâmot are yeŋgât hutyeŋân miawakbiap." dâmai? Amâ hianŋgimai. 36 Akto ulikŋân Anutugât Heakŋande Dawidi kautŋân mendo hin dâep,

> Anutu Humoŋe nâŋgât Humone hin magaŋep, "Gâ enemnân togom bâtne bungen tatmenâ gasalupge keigaet amukŋân kâmot katere tâliyekbiat." dâep.

37 Aregât den keiŋe hin. Dawidiŋe ikiŋe Humo dâm kolep. Aregât âmâ gain gain akmâ yâk âmâ Dawidigât kâmolân gâtŋe miawakbiap dâwai?" dâep. Hain dâmbo kâmot humo arekŋe denŋe nâŋgâmbiâ dâtŋe akto heroŋe agi. 38 Sop ain Yesuŋe den dewatim hin makyeŋgiep, "Ye Mosegât den kârikŋe maknengimai are hepun yekbei. Yâkŋe hâkyeŋe mem agat agat akmai. Hain akmâ luâkŋe dâwân nenekmâ, "Woe nâŋgâ nâŋgâ luâk yeŋgât agak meme âlepŋe akmai." dâŋet dâm aregât sâŋgum kâlep lalakmai. 39 Akto areâk bo. Hâkyeŋe mem agatmâ hin akmai. Den opmânŋân me mendugu mendugu opmânŋân luâk âmbâle arekŋe tatmâ nenekmâ egâliaŋ nenekŋet dâm aregât enemyeŋân tatmâ yeŋaet nâŋgâmbiâ âgâmap. 40 Hain akmâ âmbâi kambut yeŋgât emet akto kotŋe siâ siâ kâmbu memai. Hain akmâ luâk âmbâle bikŋe yeŋgât dewunyeŋân kinmâ den kâkâlep Anutugâlân makmai aregât Anutuŋe hâuŋe bâleŋe yeŋgimbo dowâk hamep akbai." dâep.

Âmbâle kambut umburuk siâŋe Anutugât pat dâm puli kalep.

41 Yesuŋe sumbe emetŋân âgâmbo luâk âmbâle dondâ togom puli kat kat kondoân puli katbiâ gembo yegep. 42 Hain akbiâ yekmâ tato sikum luâkŋe puli katbiâ giep. Hain akbiâ âmâ âmbâi kambut siâŋe âmâ togom puli gutŋe gilâmŋe lâuwâk kalep. 43 Akto Yesuŋe are ekmâ hoŋ bawalupŋe yeŋgondo gutbiâ hin makyeŋgiep, "Imâ bunŋe makbe. Âmbâi kambut umburuk irekŋe âmâ yeaŋdâp are hârogâk katmâ meteâp aregât bikŋe yeŋgât dop ewangiâp. 44 Bikŋande âmâ humo yeyeŋgimbo bikŋeâk katâi. Dâ âmbâi kambut umburuk ire âmâ talaŋdâp dopŋân hârok katmâ meteâp. Siâ bo talaŋdâp." dâep.

13

Sumbe emetŋe patakom hilipkowai aregât magep.

1 Hain dâm sumbe emetŋânba gem ariwerâmbo hoŋ bawaŋe siâŋe hin dâep, "Humo ek. Sumbe emetŋe âlepŋe dondâ kât hamepŋe olowâkŋe ketugum heŋgemgoyi." dâmbo 2 hin magaŋep, "Sumbe emetŋe yu ektâi ire hâmbâi gasalupyeŋande togom hârem

gagaim itiŋ gulam ketuguwai." dâep.

3 Yesu akto hoŋ bawalupŋe gimbâŋe kotŋe Oliwa ain âgâyi. Âgâm âmâ sumbe emetŋe humo are gimbâŋe biken tato egi. Ain tatmâ Petoro, Yakopo, Yohane akto Anderea yâkŋe Yesu ikiŋaet aikom hin dâyi, 4 "Maktât are amuten miawakbiap? Akto den are bunŋe miawakberâm akto ain kulem gain gain hinare miawakbiap?" dâyi. 5 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Siâŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋe hilip kowopgât nâŋgâm manbei. 6 Luâk dondâ miawakmâ nâŋgât kolân hâk tunaŋgim hin dâwai, "Nâmâ Anutuŋe huŋgun niŋdo geân." hain dâmbiâ luâk dondâŋe han gulip akbai. 7 Akto den o hilo kot kamboŋ miawakto kukgât pat nâŋgâm hanyeŋe bo bâlim yeugewiap. Hain are miawagâkgât mak makŋe miawakto sop humo dowâk bo miawakbiap. 8 Akto hânŋe hânŋe kâmot humo bâleŋe akmâ arekŋe gasa akmâ agum walakmâ ariwai. Akto hainâk wâriŋ mendo duwuŋ humo akbiap. Hain akmâ mop humo miawakmâ yembiap amâ hâk hilâlâm nâŋgâwai. Hinŋe maktere nâŋgâi are âmâ umatŋe aregât keiŋeâk miawakto haminân umatŋe dondâ miawakbiap. 9 Ye heŋgem agum manbei. Yeŋgât gasalupyeŋande denân katyekmâ den opmânŋân bugâŋe yeŋguwai. Akto areâk bo. Nâŋgât akmâ luâk humomo yâk yeŋgâlân meyekmâ arimbiâ yâk yeŋgât dewunyeŋân kinmâ nâŋgât den makyeŋgiwai. 10 Akto denne hânŋe hânŋe sambelem arim metembo hârok nâŋgâwaiân âmâ sop humo miawakbiap. 11 Akto gasalupyeŋande hâkyeŋe tunmâ damunlupyeŋe yâk yeŋgâlân me kiap yeŋgâlân meyekmâ ariwaiân âmâ luâk yeŋaet den gain gain den hâuŋe dâwaen dâm nâŋgâmâk bo akbei. Sop ain âmâ den makbai are Anutugât Heakŋande dâm miawakmâ makyeŋgimbo âlepŋe dâwai. 12 Sop ain âmâ luâk âmbâleŋe hin akbai. Teuŋande eminŋe kiapgâlân katmâ hianŋdo kombiâ mombiap. Akto eweŋande nanŋe kiapgâlân katmâ hianŋdo kombiâ mombiap. Luâk âmbâi sisikŋe ewe memelupyeŋe kiapgâlân katmâ hianŋbiâ nâŋgâmbo yeŋgumbiâ mombai. 13 Akto patne lokom manmai aregât luâk hârokŋe yekmâ nâŋgâmbiâ âmâ kukŋe olowâk umatŋe olop manbai. Gârâmâ bikŋande nâŋgât pat mem manbai âmâ Anutuŋe tânyeŋgumbo biwiyeŋe agato ârândâŋâk manmâ âgâwai are âmâ Anutuŋe meyekbiap.

Siâ me siâ hâkŋe hâkŋe dondâ miawakbiap.

14 Ye kulem ire oyaŋmâ nâŋgâm heŋgemgowei. Ye manmâ hâkŋe hâkŋe kautŋe bâli bâliŋe olop are bo kin kinnân kinbiap âmâ ye den ire nâŋgâmbiâ hain miawakto ekmâ nenguwâirâm Yudaia hânângenba pârigim gimbâŋe siân âgâwai. 15 Akto kepia ginŋân manbiapŋe emetŋe kâlegen purik katmâ âgâm ito sikumŋe bo membiap. 16 Akto âiângenba manbiapŋe kepian arim sâŋgum dâgâmŋe bo membiap. Nuguwâirâm pârigim dowâk gimbâŋe siân ariwiap. 17 Akto sop ain âmbâi tepdâŋe me namân gâtŋe olowâkŋe âmâ gain gain akbai? Umatŋe olowâk akbai. 18 Aregât Anutu hin ulilaŋbei, "Humo umatŋe are tânâk kâlegen bo miawakbiap." dâwai. 19 Akto sop ain siâ me siâ hârok wilâgem poyagem metewiap, dop hainare Anutuŋe luâk liunmâ mâŋgiewân bak bo miawagep. Dâ manmâ gai bo miawakbiap. 20 Aregât kembuŋe sop are bo dâm hârembo dâine luâk me âmbâle siâ me siâ bo manmâ kârikŋe kinbop. Dâ

Anutuŋe ikiŋe kâmotlupŋe yâk yeŋgât akmâ âmâ sop aregât makto tâlâwâk akbiap. 21 Anutuŋe hain dâwiap aregât nâŋgâm siâŋe Anutugât hoŋ bawa gewiap are, “Iren nengâlân miawaktâp me yâk indâgen yeŋgâlân miawaktâp.” dâmbiâ âmâ bo nâŋgâwei. 22 Sop ain hiaŋgi propete siâ me luâk siâ miawakmâ âmâ, “Anutuŋe huŋgun nengimbo damunyeŋe akberâm geyion.” dâm nâŋgât kâmotlupŋe heyeŋgim yeŋgâlân dewatiwaigât âi humo membai. Akto siâŋe miawakmâ nâŋgât kolân hâk tunaŋgim nâŋgât kâmotlupne hilipyeŋguwaigât kulem humo memberâm aregât âi humo membai gârâmâ Anutuŋe ye yekmâ nâŋgât dâtâŋe dâm tânyeŋgumbo aregât hanyeŋe hilipyeŋguwaigât dop bo tatbiap. 23 Are boâk miawakto hinŋe makyeŋgiân are nâŋgâm heŋgemgom manbei.

Yesuŋe lâuwâŋe togowiapgât magep.

24 Umatŋe humo are bo akto sop ain âmâ hândâk humo arekŋe dewutâ hilâm gâtŋe dâgâm yembiap. Akto dewutâ hândâkŋân gâtŋe bo pagalewiap. 25 Akto diâ hânân pekmâ gewai. Wan me wan kârikŋe himbimân yendâi are duwuŋ akbai. 26 Sop ain nâ luâk akmâ geân aregât lâuwâŋe hamandat kakŋân gem pagaleŋe olop kârikŋe akmâ gere nekbai. 27 Nâŋe aŋelolupne huŋgunyeŋgim hin dâwian, “Hân himbim bâiŋângen arim luâk âmbâlelupne nune dâtâŋe dâman are meyekŋet.” dâm huŋgunyeŋgire ariwai. 28 Ye lâut kotŋe kâli kak kak are nâŋgâi. Indembo âmâ, “Woe, dewutâ âlepŋe komberâm aktâp.” dâmai. 29 Hainâk hâmbâi wan siâ miawakbiap are ekmâ nâŋgâwai, are emelâk ewumâk akmâ Kristo togowerâm aktâp dâwai. 30 Nâ makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk âmbâle yu mandâi ire manbiâk den maktân ire bikŋande ekbai. 31 Akto hân himbim âmâ bo akbiandat. Dâ denne irekŋe âmâ yem âgâwiap. 32 Akto maktân iregât sopŋe luâk siâŋe bo nâŋgâp. Akto aŋelo himbimân mandâi arekŋe bo nâŋgâi. Akto Anutugât nanŋe nâ bo nâŋgân. Ewene konok yâkŋe nâŋgâp. 33 Sop amuten wan me wan siâ miawakbiap dâm aregât nâŋgâm heŋgemgom manbei. Ye purik katbian sopŋe bo nâŋgâi. 34 Luâk siâŋe emetŋe hepunmâ kâlewângen ariwerâm akbiap. Hain akmâ âi luâklupŋe hin makyeŋgiwiap, “Siâ siâ ire lâmgoŋet.” dâm âi are potatmâ ikiŋeâk ikiŋeâk yeŋgiwiap. Yeŋgim âi luâk siâ magaŋmâ hin dâwiap, “Gâ hâŋgiân ire damun kinben.” dâm ariwiap. 35 Aregât biwi golâk manbei. Gârâmâ emet damunŋande âi are mem âmâ purik katbiap aregât sopŋe bo nâŋgâmai aregât damun kârikŋe kinmâ manbei. “Eŋgaiŋe me hândâktâk, me gokorok indemboân me emet hauŋdo me 36 asiŋ yendere togom nekmâ watnekbop.” dâm hilâm ârândâŋ damun kârikŋe kinbei. 37 Den ire yeâk bo makyeŋgiân. Luâk âmbâle hârok yeŋgât maktân. Amâ biwi golâk manbei.” dâep.

14

Yesu konegât magaŋgi goaŋgi agi.

1 Akto hombaŋ siâ aregât kotŋe Pasowa are âi meme sopŋe lâuwâ bo akto miawakbiapgât ain sumbe kat kat luâk aregât humomolupyeŋe akto Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi arekŋe âmâ hin dâyi, “Gain gain akmâ Yesu hianŋdenŋe den bâleŋe makto aregât kondenŋe moâk. 2 Akto hinŋe Yesu mendenŋe luâk âmbâle dondâ hombaŋgât togoyi irekŋe

nâŋgâmbiâ kuk miawakbopgât hinŋe bo memberen." dâyi.

Âmbâi siâŋe Yesu tu higenŋe âlepŋe pulianŋep.

3 Akto Yesu Betania kepian âgâep. Âgâm luâk hâk bâle siâ agep kotŋe Simon aregât emelan âgâ tatmâ sot niep. Akto ain âmbâle siâ togoep. Arekŋe tu higenŋe ukenŋe siâ umbâ bâlensiân mem togoep. Tu are akto umbâ are puliŋe âgâ âgâŋe dondâ are hogom Yesugât kautŋân kâiep. 4 Kâimbo luâk bikŋe ain kili are biwiyeŋe bâlimbo hin dâyi, "Wangât tu ire yân kâiâp? 5 Nenŋe ire luâk yeŋgâlân mem arim dâine âlepŋe puli dondâ mem âmâ luâk umburuk yeŋgiwâen." dâyi. Hain dâm âmbâle are peiyi. 6 Peimbiâ Yesuŋe hin dâm makyeŋgiep, "Ye âmbâle ire bo peiŋet. Wangât umatŋe waŋdâi? Âmbâle irekŋe okot âlep akniŋdâp. 7 Sop kâlep luâk umburuk ye olop tatmâ manbai are tânyeŋguwerâm aregât aktâi. A âlepŋe hain akŋet. Dâ nâmâ ye olop sop kâlep bo manbaen. 8 Dâ âmbâle irekŋe aktâp ire âmâ âlepŋe akniŋdâp. Tu hâknân kâiâp ire âmâ mombian aregât nâŋgâm akniŋdâp. 9 Gârâmâ bunŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Hânŋe hânŋe nâŋgât pat ire makyeŋgim manbai ain âmbâle ire aktâp yâkgât pat nelâmyeŋgiwopgât gai makyeŋgimbiâ nâŋgâwai." dâep.

Yudasi Yesu hâkŋe tunmâ puli miep.

10 Yesugât aposololupŋe keiân lâuwâ mali are yeŋgât hutyeŋân gâtŋe siâ kotŋe Yudasi arekŋe sumbe kat kat luâk areyeŋgât humomolupyeŋe are yeŋgâlân arim hin makyeŋgiep, "Nâŋe Yesu yâgâten me yâgâten mando ain hekatyeŋgire meaŋbai." dâm makyeŋgimbo 11 nâŋgâm biwiyeŋe heroŋe akto puli waŋbaigât maganji. Akto aregât den dâpŋe gain gain makyeŋgire Yesu mem miawakŋet dâm dâpgât undâgâlep.

Yesuŋe luâklupŋe olop sot neyi.

12 Akto hombaŋ kotŋe Pasowa are keiŋe katmâ sot bo kauliep are nemini. Akto sop ain lama gâim om nemini. Aregât hoŋ bawalupŋande Yesu magaŋmâ hin dâyi, "Sot soŋgo emet wanân ondenŋe nemberen?" dâmbiâ 13 Yesuŋe aposologâtŋe lâuwâ huŋgun yetkim hin dâep, "Yet âmâ Yerusalem kepian ariet. Arim luâk siâ ain umbâ heleŋ heleŋân tu hâgâm lokom manmâ yelekto aikombela kewugu yelekmâ emet are hekat yetkiwerâp. 14 Hekatyetkimbo emet amboŋe hin dâm magaŋberat, "Humo netŋande hin dâp, "Nâŋgât emet kom hâre hâreŋe are yâgâten hoŋ bawalupne olop sot nemberen?" hain dâp." dâmbela 15 kom hâre hâreŋe humoâk egon kakŋângen are hekatyetkiwerâp. Emet kâlegen are âmâ dâgâm me kondo bunewâk heŋgemgoyi, ain arim sot wan kalet." Hain dâm huŋgunyetkimbo ariyiat. 16 Arim Yesuŋe makyetkiep are mem miawakmâ sot are mem hombaŋgât wan me wan heŋgemgoyiat.

17 Hain akbela eŋgaiŋe akto Yesu togom aposololupŋe keiân lâuwâ olop sot soŋgo are neyi. 18 Nem tatmâ hin dâep, "Makyeŋgire nâŋgâŋet. Yu tatâi yeŋgât hutyeŋânba siâŋe nâŋgât gasa akmai are yeŋgâlân arim nâ mem nuguwerâi aregât keiŋe hekatyeŋgiwerâp are nâ olop tatmâ sot nenden ire." dâep. 19 Hain dâmbo aposololupŋande biwiyeŋe umatŋe akto siâkâ ikiŋeâk ikiŋeâk hin magaŋi, "Maktât amâ nâ mon?" dâyi. 20 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Amâ luâk keiân lâuwâ tatâi yeŋgâlân gâtŋe konok luâk are âmâ yu nâ olop sot nemberen kondo kâlegen bâtnetŋe pandetŋe geâp yâkgât den umatŋe

makyeŋgire nâŋgâŋet. 21 Anutugât
den bunŋe miawakto luâk akmâ
geân nâ mombian gârâmâ nâŋgât
gasa yeŋgâlân katnekberâp arekŋe
umatŋe humo mem manbiap.
Luâk are memeŋande bo miep
dâine owâiŋe agaŋbop.” dâep.
22 Akto aposololupŋe sot nem
tali akto Yesuŋe sot siâ mem
munditmâ Anutu mepaiŋe mem
hin makyeŋgiep, “Ire âmâ nâŋgât
sunumne aregât dop.” hain dâm
yeŋgimbo neyi. 23 Akto waiŋ hâpu
siâ mem kinmâ âkâ hainâk Anutu
mepaiŋe mem yeŋgimbo neyi.
24 Nembiâ den hin makyeŋgiep, “Tu
ire âmâ nâŋgât gilâmne aregât dop.
Tu yu kâim yeŋgire nendâi gârâmâ
hâmbâi Anutuŋe den pat kârikŋe
kalep are miawakto nugumbiâ
gilâmne gembo luâk âmbâle dondâ
areyeŋgât dosa bo akbiap. 25 Nâ
hinŋe waiŋ koaŋe tuŋe bo nembian
arekŋe maleine bunewâk Anutuŋe
damunyeŋe akberâm keiŋe kato
ain tu irakŋe nembian.” hain dâm
makyeŋgiep.
26 Hain dâm makyeŋgimbo Anu-
tugât kotŋe mem agatmâ kep siâ
membiâ bo akto arewa sopanmâ
Oliwa gimbâŋân âgâyi.

Yesuŋe Petoro maganŋep.

27 Âgâm ain aposololupŋe
hin makyeŋgiep, “Anutuŋe
makyeŋgimbo kulemgoyi aregât
bikŋe hin tatâp,

> “Nâŋe bau damunyeŋe kondere
> mondo bau are awam akmâ
> kâit akmâ metewai.”

Den pat are bunŋe miawakto
menekberâm togombiâ ye hârok
gem awam akmâ hanâk hanâk ari-
werâi. 28 Gârâmâ nugumbiâ mon-
dere han nugumbiâ momoŋânba
agatmâ arim Galilaia hânân lâm
yeŋguwian.” dâep. 29 Hain dâmbo
Petoroŋe hin maganŋep, “Gâŋgât
gasa togombiâ hamewakmâ ari-
werâi me bo. Bo nâŋgân. Dâ
nâmâ bo hepun gekberân. Gâ olop
tatmâ tân gugum âgâwian.” dâep.
30 Hain dâmbo Yesuŋe hin maganŋep,
“Makginŋdere nâŋgâ. Hândâk
uŋak gâŋe nâŋgâ yâkgât kotŋe bo
nâŋgâman dâm makyeŋgimenâ sop
âlâwu akto ainâk gokorok lâuwâŋe
indewerâp.” dâmbo 31 kârikŋe
akmâ hin dâep, “Bo. Nâ gâ olowâk
mombaet aregât hamep bo aktân.
Akto nâ gâŋgât kotge bo mem
heambukberân.” hain dâep.
Dâmbo galalupŋe hârok hainâk
dâyi.

Yesuŋe Eweŋe ulilaŋep.

32 Arewa ari kalam siâ kotŋe
Gesemane ain ariyi. Ain arim
Yesuŋe aposololupŋe makyeŋgim
hin dâep, “Ye ge tatbiâ indâgen
ba kinmâ Apo maŋganmâ
ulilaŋberân.” dâmbo ge tali. 33 Hain
akmâ arewa Petoro, Yakopo akto
Yohane meyekto bayi. Ba kinmâ
biwiŋe umatŋe akto hin dâm
makyeŋgiep, 34 “Ye âmâ iren damun
tatŋet. Biwine umatŋe dondâ
akto gain gain manberân aregât
tân nugum iren damun tatŋet.”
dâm makyeŋgiep. 35 Makyeŋgim
hepun yekmâ getek indâŋân ba
hânân ge tatmâ Anutuŋe umatŋe
ire hepunniŋâk dâm hin ulilaŋep,
36 “O Apo, gugak âmâ siâ me siâ
hârok miawakbiapgât bo pâpkomat
aregât uŋak umatŋe miawak
niŋberâm aktâp iregât bo niŋ dâm
ulit giŋdân. Gârâmâ gâŋe âmâ
nâŋgât nâŋgâ nâŋgâne bo watben.
Guge nâŋgâ nâŋgâge watben.” dâm
ulilaŋep. 37 Hain akmâ purik
katmâ bam yekto aposololupŋe
âlâwu are asiŋ yeyi. Yembiâ yekmâ
Petoro goaŋmâ hin maganŋep,
“Simoŋ gâ asiŋ yendât me? Hinŋe
hepun yektân ina pâlâmŋe yendât.”
dâm 38 aposololupŋe âlâwu are hin
dâm makyeŋgiep, “Biwiyeŋande
âmâ laune lokowerâm aktâp. Dâ
hâkyeŋe âmâ konam aktâp aregât
hâkŋe hâkŋe arekŋe togom dop
yeŋguwerâm akbopgât damun

kinmâ Anutu ulilaŋŋet.” dâep.
39 Hain dâm makyeŋgim purik
katmâ bam lâuwâŋe hainâk Anutu
ulilaŋep. 40 Ulilaŋmâ metem purik
katmâ gutmâ yekto asiŋgât dondâ
nâŋgâyigât asiŋâk yem tali. Hain
akbiâ hainâk aiyeŋgumbo dengât
pâpkom aŋun aŋgim tali. 41 Hain
akmâ kinbiâ hepunyekmâ bam
hainâk âlâwuŋe akmâ guto asiŋ
yembiâ hin dâm makyeŋgiep, “Ye
asiŋ yem mandâi mon? Bâin. Uŋak
âmâ nâ luâk akmâ geân aregât dosa
luâk yeŋgâlân katnekto menekmâ
hilip nuguwerâigât sop ewumâk
aktâp. 42 Gârâmâ bâin agatmâ
indâre yekŋet. Nâŋgât halop
hogoâp ina togoâp. Ye agatbiâ arim
peniaŋne.” dâep.

Yesu meyi.

43 Den are hain dâm makyeŋgimbo
kinbiâ ainâk indâgenba Yu-
dasiŋe luâk dondâ sumbe kat
kat luâk areyeŋgât humo-
molupyeŋe akto Mosegât den
kârikŋe makyeŋgimini akto Yuda
yeŋgât damunlupyeŋande huŋgun
yeŋgimbiâ Yudasiŋe kewugu yekto
togoyi. 44 Akto luâk gasa kewugu
yekto togoyi are âmâ Yudasi
Karioto gâtŋe luâk are Yesu ikiŋe
hoŋ bawa inarekŋe ari gasa tirip
katyeŋgim hin makyeŋgiep, “Yesu
are âmâ lokom maŋgandere ekmâ
âmâ hikom mem ariwei.” dâm
makyeŋgim kewugu yekto tâwât
bugâ me soŋ soŋ lokom togoyi.
45 Togom gasa are iŋgon kinbiâ
Yudasiŋe Yesugât enemŋân âgâm,
“Humone.” dâm lokom maŋgando
46 olowâk togoyi arekŋe âgâ Yesu
mem hikoyi. 47 Akto luâk kili
are hutyeŋânba siâŋe tâwât mem
oloŋmâ sumbe kat kat humo yeŋaet
hoŋ bawa siâ kârâmbo oloŋ akto
ondopŋeâk kârâm hâriep. 48 Hain
akto Yesuŋe hin makyeŋgiep, “Ye
nâŋgât nâŋgâm âmâ bugâ luâk
dondâ hanyeŋân ge mandere teŋgâ
soŋ soŋ lokoakbiâ bugâ humo
miawakbopgât togoâi mon? 49 Nâ
hilâmŋe hilâmŋe sumbe emetŋân
Anutugât den pat makyeŋgiman
sop ain menekbâi gâten. Anu-
tuŋe hârok nâŋgâm makyeŋgimbo
kulemgoyi are yendâp are bunŋe
miawagâkgât hinŋe menekŋet.”
dâmbo 50 aposololupŋande hep-
unmâ gem awam agi.

51 Akto Yesu haminân togombiâ
yâkgât kâmolân gâtŋe luâk sigan
siâ sâŋgum kau kau konok lalakmâ
togoep. 52 Togombo memberâm
akbiâ pârigimbo sâŋgum kau kau
areâk mem hulaŋbiâ sâŋgum bâlâk
pârigim ariep.

Yesu den âiân kali.

53 Akto Yesu mem sumbe kat kat
areyeŋgât humogâlân ariyi. Yâkgât
emelan âgâmbiâ sumbe kat kat luâk
areyeŋgât humomolupyeŋe akto
Mosegât den kârikŋe makyeŋgiyi
are akto Yuda luâk areyeŋgât
humomolupyeŋe arekŋe âgâmbiâ
mendugum kili. 54 Akto Petoro
purik katmâ yoŋâk hamiyeŋângen
yoŋâk watyekmâ togom emet kili
aregât ginŋân ba sombeimân kilep.
Bam ain luâk humo aregât tembe
lokolupŋe yeŋgât hutyeŋân tatmâ
kâlâp nâŋgâm talep. 55 Tato emet
ain âgâyi arekŋe luâk niŋande
Yesugât agak meme are nâŋgâp
are makto kone dâm ai aguyi. Ai
pei agum keiŋe undâgâli. 56 Hain
akmâ luâk dondâŋe den aŋgâ
aŋgâ hogom togo hâkgân hâkgân
agi. Akto den are dopŋe konogâk
bo magi. 57 Siânbaŋe siâ dâmbiâ
dâmbiâ agi. Akto luâk siânbaŋe
Yesugât hianŋgi den hin magi,
58 “Den siâ hin makto nâŋgâyion,
“Sumbe emetŋe humo meyi ire
gagaim patakore awam akmâ
yendo hilâm âlâwu kâlegen nunak
bâtnandeak mem metewian.”
dâep.” dâyi. 59 Hain dâmbiâ den yu
dâyi ire gai den ulik gulik magi are
olop dop konok bo agep. 60 Akto
sumbe kat kat yeŋgât kautŋande

hutyeŋânba agatmâ kinmâ Yesu hin magaŋep, “Gâ wangât den hâuŋe siâ bo maknengiât. Den aŋgâ aŋgâ hogom togo hâkgân hâkgân aktâi iregât nâŋgâmenâ ârândâŋ aktâp me bo? Gain gain maknengimenâ nâŋgâne.” dâep. 61 Hain dâm magaŋdo Yesuŋe den hâuŋe bo magaŋmâ denŋe nâŋâk kilep. Akto sumbe emetŋaet luâk humo arekŋe totokomâk hin magaŋep, “Gâ Anutuŋe huŋgun giŋdo gien are me siâ? Humo kotŋe mem agatmaen aregât nanŋe gâ me?” dâep. 62 Hain dâm magaŋdo Yesuŋe hin dâep, “Gâŋe ya maktât are amâ nâ. Nâ luâk akmâ geân aregât nâmâ kârikŋe amboŋe Anutugât enemŋân manman aregât Anutuŋe kârikŋe niŋmâ huŋgun niŋdo himbimânba hamandat olop gem âmâ hârok damunyeŋe akbian ain âmâ nekbai.” dâep. 63 Hain dâmbo sumbe kat kat luâk humo arekŋe den are nâŋgâm biwiŋe kâlâp akto aregât ikiŋe sâŋgumŋe mem duwatmâ galalupŋe hin makyeŋgiep, “Siâŋe siârâm siârâm akbiâ âmâ den âi humo membâen. 64 Luâk ire âmâ Anutugât kotŋe mem bâlimbo nâŋgâen aregât ye gain gain nâŋgâi?” dâmbo luâk âmbâle mendugum kili arekŋe Yesugât hin dâyi, “Moâkgât dâp miawaktâp.” dâyi. 65 Hain dâm arewa keiŋe katmâ tâwutkoyi. Akto bikŋande sâŋgumŋe dewunŋe dâgâm tigim koyi. Kom kinmâ hin dâm magaŋi, “Ondopge hogoâp aregât kotŋe kon.” dâmbiâ tembe lokoŋe ondopŋe hogoyi.

Petoro hamewakmâ, “Nâ Yesugât kâmolân gâtŋe bo.” dâep.

66 Akto Petoro iŋgon emet aregât ginŋân tatmâ kâlâp nâŋgâm talep. Tato ainâk emet aregât amboŋe luâk humo aregât sumbe kat kat yeŋgât kautŋe yâkgât hoŋ bawa âmbâle siâ togoep. 67 Togom ekto Petoro kâlâp nâŋgâm tato âmbâle arekŋe ekmâ totokomâk totokomâk egep. Ekmâ hin magaŋep, “Gâ Yesu Nasarete kepian gâtŋe are olop manmandat.” dâep. 68 Hain magaŋdo Petoroŋe muneŋ akmâ magaŋep, “Nâ luâk are bo nâŋgaŋdân akto den maktât aregât keiŋe bo nâŋgân.” dâep. Dâm âmâ dâwângen ariwerâm gembo gokorok indiep. 69 Gokorok indembo âmbâle arekŋe Petoro yoŋâk egep. Ekmâ kinmâ arekŋeâk hin dâep, “Luâk ire âmâ Yesugâlân gâtŋe.” dâm makyeŋgiep. 70 Makyeŋgimbo Petoroŋe lâuwâŋe hainâk magep, “Bunŋe dondâ nâ luâk are bo nâŋgaŋdân.” dâep. Akto getek kinmâ luâk enemŋân kili arekŋe Petoro hin magaŋi, “Gâ maktât aregât den amâ Galilaiaŋe makmai han hainângen maktât aregât gâmâ Galilaia areyeŋgâlân gâtŋe.” dâm magaŋi. 71 Hain magaŋbiâ makmâ bâleŋeâk magep, “Anutugât meteŋân makmâ kârigem makberân. Nâ yeŋe luâk kotŋe kondâi are bo ekmâ heŋgemgoman.” dâep. 72 Hain dâmbo ainâk gokorok lâuwâŋe indiep. Indembo nâŋgâm Yesuŋe den hin magaŋep are hanŋân ga togoep, “Gâ gokorok lâuwâŋe bo indemboâk nâŋgâ yâkgât bo nâŋgâ aŋman dâmenâ âlâwu akbiap.” dâep are hanŋân ga togombo nâŋgâm okotŋe akto indiep.

15

Pilatoŋe Yesu aikoep.

1 Akto emet hauŋdo ain sumbe kat kat areyeŋgât humomolupyeŋe akto Mosegât den kârikŋe makyeŋgimini akto damun hârok menduguyi. Mendugum Yesu hikom mem kiap kotŋe Pilato gâlân arine dâm den âi meyi. 2 Hain akmâ mem Pilato gâlân arimbiâ hin magaŋep, “Yuda yeŋgât luâk humoyeŋe are gâ me?” dâmbo Yesuŋe hin dâep, “Amâ gâŋe ya

maktât are." dâep. 3 Akto sumbe kat kat yeŋgât humomolupyeŋe arekŋe den aŋgâ aŋgâ hogom togo hâkŋân hâkŋân agi. 4 Hain akbiâ Pilatoŋe Yesu hin magaŋep, "Gâ den hâuŋe siâ wangât bo makmâ kindât? Nâŋgâ. Den aŋgâ aŋgâ hogom togo hâkgân hâkgân aktâi." dâm magaŋep. 5 Hain dâmbo Yesuŋe den hâuŋe bo makberâm aregât yânâk kilep. Kindo Pilatoŋe nâŋgâm han lâuwâ agep.

6 Akto Pasowa hombaŋ sop ain âmâ kala busiânba luâk ikiŋak siâ bo watyekminep. Luâk âmbâleŋe togo luâk siâ konbiâ watmâ watmâ akminep aregât nâŋgâep. 7 Sop ain âmâ luâk siâ kala busiân talep kotŋe Baraba arekŋe ulikŋân kukgât dâtŋe mendo agum luâk siâ kombiâ moep aregât akmâ kala busiân katbiâ talep. 8 Akto luâk âmbâle mendugum kili arekŋe ulikŋân akminen hainâk ak dâm Pilato konmâ tali. 9-10 Akto Pilatoŋe hingât nâŋgâm, "Sumbe kat kat areyeŋgât humomolupyeŋande, "Luâk âmbâle hârokŋe Yesugât kotŋe mem agatbiâ nengât gewop." dâm nâŋgâmbiâ bâlimbo aregât Yesu mem nâŋgâlân togoâi." dâm nâŋgâm hin makyeŋgiep, "Ye Yuda yeŋgât luâk kembuyeŋe ire hepundere yeŋgâlân gulâkgât nâŋgâi me wan?" dâm makyeŋgiep. 11 Hain dâm makyeŋgimbo sumbe kat kat luâk arekŋe luâk âmbâle hin makyeŋgiyi, "Ye konmâ wârakbiâkâ Baraba konok hepundo geâk." dâm makyeŋgiyi. 12 Hain dâm makyeŋgimbiâ hainâk konmâ wârakbiâ Pilatoŋe lâuwâŋe hin makyeŋgiep, "Ye nâŋgâi. Yuda yeŋgât luâk kembuyeŋe dâmai ire gain mâŋgiwegât nâŋgâi?" dâep. 13 Hain dâm makyeŋgimbo luâk âmbâle arekŋe konmâ hin dâyi, "Lâwinân kombiâ moâk." dâyi. 14 Hain dâmbiâ Pilatoŋe hin makyeŋgiep, "Wan akmâ hilipkoâp?" dâmbo luâk âmbâle arekŋe konmâ wârakmâ, "Lâwinân kombiâ moâk." dâm wâragi. 15 Akto Pilatoŋe luâk âmbâle dondâ wâragi aregât okotyeŋe âlepŋe agâk dâm tembe lokolupŋe hin dâm makyeŋgiep, "Baraba kala busiânba huŋgun aŋbiâ ariâk." dâmbo arim huŋgun aŋbiâ ariep. Akto tembe lokolupŋande Yesu handomŋe orem lâwinân kondenŋe moâkgât mem ariyi.

16 Akto tembe lokoŋe Yesu mem kiap humogât emetŋe ain mem âgâyi. Mem âgâm tembe loko hârogâk yeŋgonbiâ togoyi. 17 Togom âmâ sâŋgum gilâm siâ lalaŋmâ tâk dâtâ dâtâ siâŋe irimut ketugum kautŋân kauŋaŋi. 18 Hain akmâ siânbaŋe lau elek agaŋmâ hin magaŋi, "Wei, Yuda yeŋgât luâk kembuyeŋe." dâyi. 19 Hain dâm kârоŋe mem kom tâwutkom togo enemŋân pâwutyeŋe ligiaŋmâ giriŋaŋi. 20 Hain akmâ sâŋgum gilâm are higotmâ ikiŋe sâŋgum lalaŋmâ lâwinân komberâm mem ariyi.

Yesu lâwin parâŋân koyi.

21 Mem arim dâwân luâk siâ egi are kotŋe Simoŋ Kirene hânân gâtŋe Alesande akto Rupu eweyetŋe are halângenba togom mando dâwân egi. Ekmâ wârakmâ tatbiâ Yesugât lâwin are lokombo ariyi. 22 Arim hân siâ kotŋe Goligata den purikŋe amâ kaut hagitŋe ain ariyi. 23 Akto hâk hilâlâm humo nâŋgâwop dâm waiŋ akto biwi gulip tu kâim mendugum waŋbiâ borâep. 24-25 Akto dewutâ gambo lâwinân koyi. Kom mem anuŋbiâ kindo sâŋgum memberâm kotyeŋe kulemgom are umbâ kâlegen panbiâ gembo luâk kotyeŋe miawakto arekŋe sâŋgum are meyi. 26 Akto kom kautŋân lâwin ulikŋân kulem kulemgoyi aregât keiŋe hin, "Ire Yuda yeŋgât luâk kembu." 27 Akto bugâ koko kâmburâ lâuwâ

siâ Yesugât gasomŋe biken biken lâwinân yetkuyi. 28 Akto Anutuŋe makyeŋgimbo kulemgoyi âmâ hin yendâp are bunŋe miawagep, “Nâŋgât hoŋ bawane yâk luâk bâleŋe hâkŋe hâkŋe yeŋgât hutyeŋân katbai.” dâep. Are bunŋe miawakto aregât luâk kâmburâ lâuwâ olop yetkuyi. 29 Akto luâk âmbâle gam ariyi arekŋe Yesu den hembalik mâŋgim hin dâyi, “Sumbe kat kat emetŋe gagaim hilâm âlâwu kâlegen ketuguwian dâmat aregât 30 bâin kârikŋe akmâ lâwinânba ge.” dâyi. 31 Akto sumbe kat kat luâk areyeŋgât humomolupyeŋe akto Mosegât den kârikŋe makyeŋgimini arekŋe hainâk den hembalik mâŋgim magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, “Luâk aŋgâ âmâ tân yeŋgumap. Dâ ikiŋe âmâ wangât bo tânaguâp? 32 Anutuŋe huŋgun aŋdo togom Yuda luâk nengât luâk kembu mandâp dâmai inarekŋe lâwinânba gembo ekmâ âmâ den are bunŋe dâm nâŋgâweren.” dâyi. Hain dâmbiâ Yesugât enemŋe bip bip yetkuyi lâuwâ arekâ hainâk den bâleŋe magaŋiat.

Yesu moep.

33 Akto hilâm tânâmŋân ain hândâk humo dâgâm yendo eŋgaiŋe agep. 34 Eŋgaiŋe akto ain are Yesuŋe kot hin kolep, “Eli Eli lama sabaktani?” dâep. Den purikŋe âmâ, “Anutuŋe, Anutuŋe wangât hepun nektât.” dâep. 35 Akto luâk ain kili ainba siânbaŋe nâŋgâm hin dâyi, “Âure nâŋgâŋet, Elia kondâp.” dâyi. 36 Akto luâk siâŋe pârigim arim sâŋgum papaŋe siâ kâroân bigeim waiŋ ŋasukŋân panmâ mem agatmâ Yesugât lauŋân katmâ kinmâ galalupŋe hin makyeŋgiep, “Eliaŋe bunŋe gem tângombo lâwinânba gewerâp me bo aregât ekmâ kinne.” dâep. 37 Hain akto Yesu kârikŋeâk kamboŋmân ainâk panagep. 38 Akto sâŋgum humo sumbe emetŋân kilep are tânâmŋânba duwalakmâ giep. 39 Akto tembe loko humoyeŋe siâ Yesugât enemŋân kilepgât ekmâ kindo mondo hin dâep, “Ire amâ Anutugât nanŋe bunŋe.” dâep.

40 Akto âmbâle bikŋe ain kili arekâ getek kâlewânâk kinmâ ekmâ kili are hutyeŋân kilep siâ kotŋe Maria Madala kepian gâtŋe akto Maria siâ Yakopo bâlensiâ akto Yose areyetgât memeyetŋe, akto Solome. 41 Are âmâ Galilaia hânân Yesugât hoŋ bawa akbiâ olop mali. Akto yâk konok bo. Âmbâle bikŋe Yesu olop Yerusalem kepiangenba togoyi are olowâk kili.

Yesu hangoyi.

42 Âi bo meme sopŋe irawot akto emet dâgâwerâm akto ain Arimataia kepian gâtŋe luâk siâ kotŋe Yosepe are togoep. 43 Luâk are âmâ damun akto kaunsoli yeŋgât hutyeŋân mando ekmâ luâk âlepŋe dâmini. Are Anutuŋe hoŋ bawaŋe huŋgun aŋdo gem damun agâk dâm ulilaŋep. Hain akmâ yâkŋe hamep bo akmâ Pilatogât emet kâlegen âgâm ba enemŋân kilep. Kinmâ, “Yesugât hâkŋe mem arim hangowerân.” dâep. 44 Dâmbo Pilatoŋe hanŋe undup akto tembe lokoŋe siâ hin magaŋep, “Emelâk mondâp me? Bam ek.” dâmbo bam ekmâ gutmâ emelâk mondâp dâep. 45 Hain dâmbo Pilatoŋe Yosepe magaŋmâ, “Âlepŋe Yesugât hâkŋe mem ari hango.” dâep. 46 Akto Yosepeŋe bam sâŋgum kau kau siâ puligom mem ari Yesugât hâkŋe are mem ge sâŋgumân are katmâ katipkoep. Hain akmâ mem ari kât dâpŋe siân ulikŋân parâ parâ kendâyi ain katmâ kât humo siâ hâkokombo tigiep. 47 Akto Maria Madala gâtŋe akto Yose memeŋe are Yosepeŋe Yesu kât dâpŋân kalep sum are ekmâ kiliat.

16

Yesu momoŋânba agalep.

1 Âi bo meme sopŋe are bo
akto hândâk pipiŋe tatoâk Maria
Madala gâtŋe akto Maria siâ
Yakopo memeŋe akto Solome
Yesugât hâkŋe hambuwopgât
dâm tu higenŋe ukenŋe puligom
mem togoyi. 2 Sonda hândâktâk
dewutâ gambo ain sumângen arim
dâwân yeŋeâk magaŋgim hin dâyi,
3 “Niŋande tân nengumbo kât
humo are hâkokoweren.” dâyi.
4 Hain dâm togom kinmâ ek-
biâ kât humo sum dâpŋe tigiep
are bo yiep. 5 Are ekmâ kât
kâlegen âgâyi. Âgâm ekbiâ luâk
sigan siâ sâŋgum kau kau humo
luguakmâ bâtŋe bungen kindo
ekmâ sân sân mem hamewagi.
6 Akto luâk arekŋe hin dâm
makyeŋgiep, “Bo hamewakŋet. Ye
Yesu Nasarete gâtŋe lâwinân koyi
are ekberâm togoâi amâ emelâk
agatmâ ariâp. In bo yendâp.
Gutmâ in kali aregât gewâkŋe
ekŋet. 7 Yeâmâ arim Petoro akto
hoŋ bawalupŋe aposololupŋe
bikŋe are makyeŋginet amâ Yesu
âmâ ulikŋân makyeŋgiep hain
aktâp. Emelâk Galilaia hânân
ariâp. Gârâmâ ye ari makyeŋgimbiâ
Galilaiagen ari ekŋet.” dâep.
8 Akto âmbâle are kât kâlegenba
gam hamewakmâ biwiyeŋe gulip
agepgât luâk siâ aregât den pat bo
makyeŋgiyi.

9 Akto Sondan emet hauŋdo
hândâktâk Yesu momoŋânba
agatmâ arim Maria Madala
kepian gâtŋe ulikŋân ikiŋak sinduk
baniara bâleŋe nâmbulân lâuwâ
watyeŋgiep yâkgâlân arim mi-
awaganep. 10 Miawaganŋdo arim
Yesu haminjângen olop manmâ in-
deaŋmâ mali are arim makyeŋgiep.
11 Makyeŋgim hin dâep, “Yesu
âmâ togo miawakniŋdo ekmâ yu
togoân.” dâmbo den are bo nâŋgaŋi.
12 Akto arewa luâk lâuwâ siâ kepia
are hepunmâ arim manbela dâwân
Yesuŋe enem dewunŋe siâ akto
miawak yetkiep. 13 Akto luâk
lâuwâ arekŋe Yesu egiat aregât
purik katmâ arim galalupyetŋe
makyeŋgiyiat. Akto yâkŋe, “Den
are hiaŋgiat.” dâm nâŋgâyi. 14 Akto
sop siân aposololupŋe keiân konok
arekŋe sot nem tatbiâ Yesuŋe
hutyeŋân togo kilep. Kinmâ hin
makyeŋgiep, “Wangât biwiyeŋe
nâŋgâlân bo kali? Akto mo-
moŋânba agatere âmbâleŋe nekmâ
togom makyeŋgimbiâ, “Hiaŋgiâi.”
dâyi are wangât hain agi.” dâm
kugâk kugâk akyeŋgiep. 15 Akto
hin dâm makyeŋgiep, “Yeâmâ
arim hânŋe hânŋe nâŋgât den pat
âlepŋe ire makyeŋgiwei. 16 Luâk
siâ bunŋe maktâi dâm biwiŋe
nâŋgâlân kato tu puli aŋbai are
âmâ sop humoân dosa bâlâk kin-
biap. Dâ siâ nâŋgâm hiaŋgiâi dâm
nâŋgâlân biwiŋe bo katbiap akto
bo nâŋgâniŋmâ kepilâniŋbiap are
âmâ dosa mem manmâ kâlâpgât
pat akbiap. 17 Nâŋgâlân biwiyeŋe
katmâ manbai arekŋe âmâ kulem
keiŋe keiŋe membiâ yekmâ, “Ire
Yesugât kârikŋân kindâi.” dâwai.
Kulem are âmâ hin. Nâŋgât
kolân sinduk baniara bâleŋe
watyekbai. Akto denyeŋe irakŋe
membai. 18 Akto hâme hewuk
niambi sâmbâ bo ekmâ tâlimbiâ
yeŋgimbo bo mombai. Akto wan
me wan sait kâmbokŋe nem âmâ
bo mombai. Akto luâk kundatdâ
areyeŋgât hâkyeŋân bâtyeŋe katbiâ
âlepŋe akbai.” Yesuŋe hain
makyeŋgiep. 19 Makyeŋgimbo
Anutuŋe oloŋdo hepunyekmâ
himbimân purik katmâ âgâep.
Âgâm Anutugât bâtŋe bungen ain
talep. 20 Akto aposololupŋe arim
kepianŋe kepianŋe Yesugât den pat
makyeŋgim mali. Manbiâ ain
ikiŋak kârikŋe yeŋgimbo kulem
keiŋe keiŋe membiâ luâk hârokŋe

are ekmâ, “Luâk ire âmâ den bunŋe makmâ manmai.” dâyi.

Luka Kulemgoep

Lukaŋe Yesugât den pat âlepŋe kulemgoep.

1 Apo Teopilo, Luâk âmbâle
bikŋande Yesu olowâk maliŋe
wan me wan bunŋe nengât
tânâmnenŋân miawagep are ekmâ
keiŋânbak dâm luâk hârok mak-
nengiyi. 2 Dâm maknengim-
biâ luâk unduwâkŋe den pat
are heŋgemgowerâm kulemgoyi.
3-4 Akto gâŋe keiŋânbak den pat
are nâŋgâen gârâmâ kulem es-
enŋe ire oyaŋmâ keiŋe nâŋgâm
heŋgemgowiatgât den pat are
hârogâk heŋgemgom tâŋ tâŋâk
kulemgom katgiŋdân. Den pat are
hin.

Aŋeloŋe Sakaria miawagep.

5 Uŋguŋân Heroteŋe Yudaia
yeŋgât luâk humo malep. Mando
âmâ yâk yeŋgât sumbe kat kat luâk
siâ malep kotŋe Sakaria, yâk Abia
yâkgât kâmolân gâtŋe akto yâkŋe
âmbâle siâ kotŋe Elisabete are âmâ
Aroŋ yâkgât kâmolân gâtŋe are
miep. 6 Akto Anutugât dewunŋân
manmâ bâleŋe bo akminiat. Âlepŋe
manmâ Anutugât den are lokom
manmâ gayiat. 7 Akto luâk âmbâi
lâuwâ are gupin akmâ manmâ gam
sâmbâ agiat.

8 Akto sumbe kat kat luâk
yâkŋe amboŋân amboŋân akmâ
Anutugât sumbe omini. 9 Akto
omini aregât sop tâlâgumbo
âmâ humomolupŋande hin dâyi,
“Sakaria Anutugât biwiŋe geâkgât
wan me wan omenâ higenŋe
agalâk.” dâmbiâ, sumbe kat kat
emetŋe ain âgâep. Âgâm sumbe
ondo âmâ 10 luâk âmbâle bikŋande
sumbe kat kat emetŋe aregât
kâlegen gam Anutu ulilaŋmâ kili.
11 Ulilaŋmâ kinbiâ âmâ Anutugât
aŋelo siâŋe Sakaria miawagaŋmâ
ombiâ higenŋe agep aregât alata
bungen kilep. 12 Miawagaŋmâ
kindo luâk sâmbâ arekŋe ekmâ
sân sân mem hamep akmâ kilep.
13 Hamewakmâ kindo aŋeloŋe
hin dâm magaŋep, “Sakaria bo
hamewak. Âmbengande nanaŋ
luâk membiapgât Anutu ulilaŋmâ
gamat aregât bunŋe Anutuŋe
nâŋgâ aŋdo âmbengande nanaŋ siâ
membiap aregât kotŋe Yohane dâm
konbiat. 14 Akto miawakbiawân
kambiamge heroŋe akbiap. Akto
miawakto ainâk luâk unduwâkŋe
aregât heroŋe nâŋgâwai. 15 Akto
nanaŋânbak Anutugât Heakŋande
memeŋe aganbiap. Akto yâk âmâ
Anutugât dewunŋân luâk humo
akmâ manbiap. Akto tu kârikŋe bo
nem manbiap. 16 Akto miawakmâ
manmâ âgâm Israe luâk mem
hâwât yekto âmâ biwiyeŋe Kotdâ
Anutugâlân katmâ manbai. 17 Akto
emelâk Eliaŋe Anutugât bâtŋân
manmâ kârikŋe mem malep
hainâk nangande manmâ âgâm
Anutuŋe hoŋ bawaŋe huŋgun aŋdo
gewiap yâkgâlân luâk âmbâleŋe bi-
wiyeŋe katŋetdâm aregât arim den
pat makyeŋgiwiap. Akto hain dâm
arim nanaŋ akto ewelupyeŋande
kuk akyeŋgiwai are makyeŋgimbo
gala akyeŋgiwai. Dâ den koko yâk
makyeŋgimbo ârândâŋ manmai
yâk yeŋgât nâŋgâ nâŋgâgât dâp
watbai. Akto Kembuŋe ikiŋe kâmot
oloŋyegep yâk yeŋgât biwiyeŋe
agalâkgât nangande makyeŋgim
âgâwiap.” dâep. 18 Anutugât
aŋeloŋe hain dâmbo Sakariaŋe hin
aikoep, “Net luâk âmbâi sâmbâ
agiotgât gâŋe nanaŋgât dâmenâ
nâŋgâre bunŋe bo aktâp hain dâm
aktân. Gain gain nâŋgâre bunŋe
akbiap?” dâep. 19 Hain dâmbo
aŋeloŋe hin dâm magaŋep, “Agon
aktere nâŋgâ. Nâ Gabirie, nâ
Anutugât hoŋ bawa manman.
Ire nek. Huŋgun niŋdo gem den
bunŋe makgiŋdân. 20 Gârâmâ

heniŋdât dât aregât dosa amâ hin akbiat. Gâŋe kopa akmâ den bâlâk manmâ âgâmenâ den yu makgiŋdân ire bunŋe akbiap sop ain âmâ âlepŋe akbiat." Hain dâm ainâk heambukto Sakaria ikiŋeâk kilep. 21 Sakariaŋe sumbe emetŋân âgâm sop kâlep mando luâk âmbâleŋe gain gain akmâ sop kâlep mandâp dâm aregât han lâuwâ agi. 22 Hain akbiâ emelâk yâk yeŋgâlân gem âmâ den makyeŋgiwerâm akto âmâ launŋe tigiakto kopa agep. Kopa akto aregât hin dâyi, "Yâk âmâ sumbe emetŋân âgâmbo biwiŋe purik kato kulem siâ miawaktâp are ektâp." Hain dâmbiâ yâkŋe bâtŋandeak kulem akmâ den makberâm hâumgoep. 23 Hain akmâ tato âmâ âi sopŋe bo agep. Âi sopŋe bo akto kepian purik katmâ ariep. 24 Purik katmâ arimbo manbela emelâk âmbenŋande tepŋe agep. 25 Tepŋe akmâ âmâ hin dâep, "Anutu Kotdâŋe nâŋgâ niŋdo tepne aktân aregât luâk âmbâle dewunyeŋân aŋun hulaŋ akniŋdâp." dâep. Hain dâm emetŋânâk tato dewutâ momerâk bo agep.

Aŋeloŋe Mariagâlân miawagep.

26 Dewutâ momerâk bo akto âmâ Anutuŋe aŋelo kotŋe Gabirie are lâuwâŋe huŋgun aŋep. Huŋgun aŋdo Nasarete kepia are Galilaia hânân talep ain âmbâle sigan siâ malep yâkgâlân giep. 27 Akto âmbâle sigan are kotŋe Maria are Dawidigât kâmolân gâtŋe luâk siâ kotŋe Yosepe yâkgât dâtâŋe malep. 28 Akto aŋelo arekŋe magaŋmâ kinmâ hin dâep, "Anutuŋe gekmâ âmbâle âlepŋe aktât nâŋgâm memeŋe akgiŋdâp aregât heroŋe ak." dâep. 29 Aŋeloŋe hain dâmbo nâŋgâmbo biwiŋe umatŋe akto biwiŋande hin nâŋgâep, "Den makniŋdât aregât keiŋe gain gain?" dâep. 30 Hain dâmbo aŋeloŋe hin magaŋep, "Maria, gâ bo hamewak. Anutuŋe gekmâ âlepŋe manmat nâŋgâp. 31 Aregât gâŋe nanaŋ mem kotŋe Yesu dâm konbiat. 32 Yâkŋe âmâ luâk humo tâmbâ mando âmâ Anutu Humo dondâ yâkgât nanŋe dâwai. Akto Humo Anutuŋe bâginenŋe Dawidi yâkgât gewâkŋân kato 33 Yakobogât kâmot nengât luâk kotdâ manbiap. Akto luâk damunyeŋe akmâ âi mem kârikŋe manmâ âgâwiap." dâep. 34 Hain dâmbo Mariaŋe hin dâm magaŋep, "Nâ luâk bâlâk mandângât den are âmâ gain gain akmâ kârikŋe akbiap?" dâmbo 35 aŋeloŋe hin magaŋep, "Anutugât Heakŋande tigi gekto Anutu Humo yâkgât bâtŋân kinmenâ meme akgiŋdo ain gâtŋe nanaŋ membiat aregât kotŋe siâ kau salek salek are Anutugât nanŋe konbai. 36-37 Akto den siâ makgiŋdere nâŋgâ. Anutuŋe hain akberâm aregât bo ewum pâpkomap. Lâuge Elisabete are gupinâk manmâ âmbâi sâmbâ aktâp yâk Anutuŋe meme agaŋdo tepŋe akmâ nanaŋ luâk membiap. Akto dewutâ nâmbulân konok bo akto aregât kakŋân âmbâi gupin dâmai are hain miawagaŋbiap." 38 Aŋeloŋe hain dâmbo Marianŋe hin dâm magaŋep, "Nâ Humogât hoŋ bawa âmbâle aregât den maktât are hanâgâk akniŋbiap. Hanâgâk akniŋdo âmâ âlepŋe dâwian." dâmbo aŋelo are purik katmâ ariep.

Marianŋe Elisabetegâlân ariep.

39 Akto Maria manmâ âgâmbo kâlep bo akto âgâm arim Yudaia hân gimbâŋân kepia siâ talep ain ariep. 40 Ain arim Sakariagât emelan âgâm Elisabete ekmâ magaŋmâ heroŋe agaŋep. 41 Heroŋe agaŋdo nâŋgâmbo ainâk tepŋe kâlegen nanaŋ arekŋe piriŋ piriŋ kalep. Hain akto Anutugât Heakŋe Elisabete kautŋân mendo hin dâm magaŋep, 42 "Lâune Anutuŋe meme akgiŋdo gâŋgât heroŋe maroŋe arekŋe âmbâle

hârok yeŋgât ewangiyekbiap. Akto Anutuŋe nanaŋ membiat aregât tângowiapgât heroŋe akbiap. 43 Gâŋe Kembunenŋe membiat are nâŋgâm hin nâŋgân. Nâmâ âmbâle yânŋe mandân aregât nâŋgâlân togomenâ ârândâŋ bo aktâp. 44 Togom nogonmenâ ainâk nanaŋ tepnân heroŋe akmâ bam guto nâŋgân. 45 Akto den siâ makbe. Emelâk Anutuŋe makgiŋep are bunŋe akbiap aregât biwige heroŋe aktâp." dâep.

Mariaŋe Anutu magaŋmâ heroŋe agep.

46 Hain dâmbo Mariaŋe hin magep, "Nâŋe Anutugât kotŋe mem agatmâ hin dâwe. 47-48 Nâ Anutugât hoŋ bawa manmâ âmbâle yânŋe mandân. Aregât Anutu Humoŋe nâŋgât okot nâŋgâ niŋmâ mem agat nektâp. Mem agat nekto luâk kâmotŋe kâmotŋe nâŋgât nâŋgâm Anutuŋe tângombo heroŋe akmap dâmai. 49 Anutu Humo dondâ arekŋe damunne akmap arekŋe wan me wan âlepŋe akniŋep aregât kotŋe mem agatmâ âmâ Anutugât biwine heroŋe aktâp. 50 Akto luâk âmbâle bikŋe nenŋe Anutugât hamewakmâ denŋe lokoenŋe nengât biwinenŋe nâŋgâm yaiwâk aknengim âmâ bâgilupnenŋe miawakbai are hainâk hainâk akyeŋgiwiap. 51 Anutuŋe wan me wan mem miawak yeŋgiwerâm akto aregât niŋande luâk âmbâle hâkyeŋe mem bâliwiap? Akto agatmâ, "Nenŋeak humo akten." dâmbiâ are mem biwiyeŋe gulip yeŋgumbo awam akmai. 52 Akto bikŋande luâk humo akmâ mem damunyeŋe akberâmbiâ hain are mem gulip yeŋgumap. Hain akbiâ âmâ luâk yânŋe me luâk gegeŋe are mem agat yekmap. 53 Akto mop yeŋgimap yâk yeŋgât damunyeŋe akmâ sot yeŋgimap. Akto luâk sikum olop manbiâ yâk mem gulip akyeŋgimbo yân manmai. 54 Akto ulikŋân âmâ den dâm bâgilupnenŋe yeŋgât pat dâtâŋe makyeŋgiep aregâlâk nâŋgâm manmap, aregât Israe luâk âmbâle nengât han kalem akmâ damun akmap. 55 Akto bâgilupnenŋe Abrahamgât kâmot okotŋe nâŋgâ nengimbo nen Abrahamgât kâmot akmâ manmâ âgâwaen nengât dâtâŋe aregât bunŋe miawaktâp. Aregât kotŋe mem agatbe." dâep. 56 Marianŋe hain dâm Elisabete olop malep. Akto yâk olop manmâ dewutâ âlâwu bo akto kepianân purik katmâ ariep.

Yohane miawagep.

57 Purik katmâ arimbo Elisabete sopŋe miawakto manmâ nanaŋ miep. 58 Mendo âmâ lâulupŋe kepia ambolupŋande Anutu Humoŋe Elisabete okotŋe nâŋgâepgât nâŋgâm yâk olowâk kambiamyeŋe heroŋe agep. 59 Hain akbiâ hilâm nâmbulân âlâwu bo akto âmâ mendugum nanaŋ aregât hâkŋe gâiwerâm âmâ ewenaet kot nambe Sakaria are konberâm agi. 60 Hain akbiâ memeŋande hin makyeŋgiep, "Bo. Kotŋe Yohane konberen." dâep. 61 Hain dâmbo hin magaŋi, "Are âmâ tâulupge yâk yeŋgâlân gâtŋe siâ kot nambe hain are siâ bo tatâp." dâm magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, 62 "Eweŋe luâk kopa are gain gain nâŋgâp?" dâm bâtyeŋandeak kulem akbiâ 63 tapegât ulityeŋgimbo tape papaŋe siâ mem waŋi. Waŋbiâ gâwu mem hin kulemgoep, "Kotŋe Yohane konberen." hain kulemgoep. 64 Kulemgombo oyaŋmâ nâŋgâmbiâ ainâk den miawagaŋep aregât Anutugât kotŋe mem agalep. Kulem are miawakto 65 kepia ambolupŋande nâŋgâmbiâ dâtŋe akto kulem aregât hanyeŋe lâuwâ akto den arekŋe heroŋe akmâ sambelem kepia ewumâk ewumâk hârok ariep. 66 Luâk

âmbâle Yuda gimbâŋe tete kepiaŋe kepiaŋe maliŋe den are nâŋgâm hin dâyi, “Nanaŋ hain arekŋe humo akmâ gain gain akbiap?” hain dâm hanyeŋeâk akmâ nâŋgâyi. Akto Humoŋe tângombo malep.

Sakariaŋe Yesugât keiŋe dâm miawagep.

67 Akto Anutugât Wâtgât memeŋande nanaŋ aregât eweŋe Sakaria kautŋân mendo den kârikŋe hin dâep, 68 “Israe luâk nen Kembunenŋe Anutu mepaiŋe mene. Yâkŋe âmâ luâklupŋe mete katnengim gannenŋe dâmap. 69 Hain akmâ âmâ Dawidi yâkgât tepŋân gâtŋe konok miawagaŋmâ heŋgemgo nengiwiapgât hambo kunkun akbiapgât anuŋep. 70 Amâ tâmbâŋe dondâ hân miawagewânba ain propetelupŋe makyeŋgimbo den makmâ mali dopŋân hainâgâk miawaktâp. 71 Akto siâŋe gasa aknengiwiap. Aknengim âmâ hilipnenguwerâm akbiâ âmâ tân nengumbo âlepŋe manbaen. 72 Akto ulikŋân Anutuŋe bâgilupnenŋe yeŋgât okotŋe nâŋgâm den kârikŋe katyeŋgiep are kambiamyeŋân kato tato bo nelâm aŋep. 73 Akto tân nengumbo ainâk gasalupnenŋande bo hilip nenguwai aregât pat Abraham are makmâ hâreaŋep. 74 Aregât Israe nen hârogâkŋe Humonenŋe Anutugât âlepŋe dâm ikiŋe den lokom bo hamep akmâ 75 wan me wan bâleŋe bo akmâ gala konok akmâ biwi irakŋeâk manbaen. 76 Nanne gâ irekŋe sigan akmâ Humonenŋe ulik gulik agaŋbiat. Gâŋe soŋ akmâ aregât hin dâm makyeŋgiwiat, “Humonenŋe irawot togom heŋgem nenguwiap aregât nâŋgâ nâŋgâyeŋe bâleŋe hepunbiâ biwiyeŋe Anutugâlân ari kindo Anutuŋe kambiamŋe nâŋgâm dosayeŋe hepun yeŋgiwiâp.” dâm makyeŋgimenâ nâŋgâwai. 77 Gâ hain akmâ kembu luâklupŋe âlepŋaet den potatmâ yeŋgimenâ nâŋgâm heŋgemgombiâ dosayeŋe bo akbiâp. 78 Anutunenŋe han kalemŋe humo yendâpgât dâmbo egonba hândâktâk pagalem arekŋe 79 hândâkŋân akto momo bâlâpŋân talion nen mem hauŋ nenekmap. Akto oloŋnenekmâ dâp sândukŋân katnenekmap.” Sakaria hain dâep.

80 Akto nanaŋ are hagitŋe tiŋ tiŋ dâmbo hâk biwi olowâk humo agep. Humo akmâ manmâ eweŋe memeŋe hepun yelekmâ hân kamitŋângen luâk bo manmaiângen arim malep. Manmâ manmâ makyeŋgiwiapgât sop tâlâgumbo âmâ purik katmâ Israe luâk âmbâle hutyeŋân arim miawakmâ malep.

2

Yesu nanaŋ miawagep.

1-2 Akto ulikŋân kiap humo siâ kotŋe Kuirinio yâk Siria yeŋgât kiap humo malep sop ain âmâ Roma luâk kotdâ siâ malep kotŋe Augusto yâkŋe den kârikŋe hin dâep, “Luâk hânŋe hânŋe areyeŋgât kotyeŋe oyaŋyekbiâ yekbian.” dâep. Are âmâ agak meme hain are umbuŋân bo agi. Irakŋe keiŋe katmâ kulemgoyi. 3 Keiŋe katmâ hârogâk oyaŋ yekberâm akto aregât kepia yeŋângenba hârogâk purik katmâ arim meteyi. 4 Arimbiâ Nasarete kepia are Galilaia hânân talep ain gâtŋe luâk siâ kotŋe Yosepe, are Dawidigât kâlegen gâtŋe are hainâk Yudaia hânân Dawidigât kepia kotŋe Betelehem ain ariwerâm âmbâle ikiŋe dâtâŋe are kewugumbo olop ariyiat. 5 Yosepe akto âmbâi patŋe dâtâŋe kotŋe Maria tepdâk malep are kewugumbo kotyetŋe kulemgowerâm ariyiat. 6 Arim luâk yâkŋe menduguak menduguak emetŋe are pikbiâ aregât makao emetŋân âgâ taliat. 7 Tatbela Mariaŋe nanaŋ memberâm hâk hilâlâm

nâŋgâmbo nanaŋ ulik gulikŋe miawagep. Miawakto sâŋgumŋe mem katipkom makaoŋe sot nemai ain kondoân katbela ge talep.

8 Akto kepia ewumâk ain luâk bikŋande hândâgân umiliŋân lamalupyeŋe damunyeŋe akmâ kili. 9 Kinbiâ âmâ Anutugât aŋelo siâŋe yâk yeŋgâlân miawakto Anutugât pagaleŋande erâmbo ekmâ ongâyeŋe hogoep. 10 Akto aŋelo arekŋe hin dâm makyeŋgiep, “Bo hamep akŋet. Nâŋgâi. Nâŋe den pat âlepŋe siâ mem togoân ire makyeŋgire nâŋgâŋet. 11 Uŋak ire âmâ heŋgemgo yekbiapgât luâk arekŋe âmâ Dawidigât kepia kautŋân ain miawaktâp. Yâkŋe âmâ damunyeŋe akbiap. Aregât den ire sambelem arimbo luâk âmbâle hârokŋe nâŋgâm heroŋe akbai. 12 Akto nanaŋ are sâŋgumŋeak katipkom makaoŋe sot nemai kondo are kâlegen katbela tatâp gârâmâ arim âmâ mem miawakbi. Akto nâŋgât den bunŋe nâŋgâŋetgât arim mem miawakmâ nâŋgâm heŋgemgoŋet.” dâep. 13 Aŋeloŋe den hain dâm makyeŋgimbo ainâk aŋelo kâmot humo togom galayeŋe penianbiâ menduguakmâ kinmâ Anutugât kotŋe mem agatmâ hin dâyi, 14 “Anutuŋe luâk âmbâle bikŋe nâŋgât dâtâŋe dâm potatyegep are yeŋgât heroŋe akyeŋgimbo yeŋgâlân gala konok miawak yeŋgiâp. Aregât nen hârogâk heroŋe akmâ himbimân egon Anutugât kotŋe mem agaten.” dâyi.

15 Hain dâm himbimân purik katmâ âgâmbiâ lama damunyeŋe yâkŋe hin dâm magaŋgi goaŋgi agi, “Nen Betelehem kepian arim Anutuŋe aŋeloŋe huŋgun aŋdo gem den maknengiâp are bunŋe mem miawakne.” dâyi. 16 Hain dâm dowâk pârigim arim Maria akto Yosepe yâk yetgâlân arim mem miawakyelekmâ âmâ nanaŋ makaogât kondoân katbela ge talep are egi. 17 Ekmâ nanaŋ aregât den pat are luâk âmbâle makyeŋgim mali. 18 Makmâ miawakbiâ nâŋgâm hin dâyi, “Yae, nanaŋ arekŋe hâmbâi gain gain akbiap?” dâmbiâ biwiyeŋe agalep. 19 Akto Marianŋe den are biwiŋân kato kindo malep. 20 Akto lama damunyeŋe are purik katmâ arim wan me wan egi aregât den pat are nâŋgâm aŋeloŋe makyeŋgiep are miawagepgât Anutu mepaiŋe mem kotŋe mem agatmâ kinmâ heroŋe agi.

Simeoŋ akto Hana yetgât den pat.

21 Akto ainba hilâm nâmbulân âlâwu bo akto hâkŋe gâim kotŋe Yesu koli. Nanaŋ are bo miawaktoân aŋeloŋe Mariagâlân miawakmâ, “Kotŋe Yesu konbiat.” dâepgât aregât lauŋe lokom kotŋe Yesu dâm koli.

22 Akto ulikŋân Moseŋe hin kulemgoep are tatâp, “Âmbenlupyeŋande nanaŋ membiâ âlepŋe akto âmâ Anutugât den pat lokombiâ yekto ârândâŋ akbiâp.” dâm den kârikŋe kulemgoep den are lokom kinmâ âmâ Maria akto Yosepeŋe Yesu mem Yerusalem kepian mem âgâyiat. 23 Âgâm âmâ ulikŋân Anutuŋe den hin dâep are lokoyiat, “Nanaŋ luâk ulik gulik miawakto are âmâ Humogât pat konbai.” Den are lokom kinmâ agiat. 24 Akto Humogât den kârikŋe siâ talep are hin, “Eweŋe memeŋe kembâ lâuwâ me gâmut lâuwâ mem huit oyelekmâ Anutu waŋbiandat.” Den are lokom kinmâ ariyiat.

25 Akto sop ain Yerusalem kepian luâk siâ malep kotŋe Simeoŋ, yâkŋe âmâ Anutugât den lokom luâk âlepŋe manmâ Anutuŋe heŋgemgo nenekbiapgât huŋgun aŋdo miawakbiap aregât lâmgom malep. Akto Anutugât Heakŋande

biwiŋân hutgombo malep. 26 Akto
emelâk Anutugât Heakŋande
den siâ hin magaŋep, “Gâ boâk
mombialân Anutu Humoyeŋande
damunyeŋe agâkgât huŋgun aŋdo
gewiap are miawakto ekbiat.”
dâep. 27 Akto Anutugât Heakŋande
memeŋe agaŋdo owâiŋe akmâ Is-
rae yeŋgât sumbe kat kat emetŋân
âgâep. Âgâmbo âmâ Maria akto
Yosepe Anutugât den lokow-
erâm nanyetŋe mem âgâmbela
28 Simeoŋŋe nanaŋ are lokom hin
dâm Anutu magaŋep, 29 “O Humo
dondâ, hinŋe Israe damun nenŋe
akbiap yâk miawakto ektângât
biwine heroŋe aktâp. Den are
emelâk magen ina are bunŋe
aktâp. Hain gârâmâ mombiangât
sop miawaktâp. 30 Akto nanaŋ ire
guge huŋgunaŋmenâ humo akmâ
luâk âmbâle heŋgem nenguwiap
ina ektân. 31 Amâ gâ hân ârândâŋ
luâk âmbâle hârokŋe ekŋetgât mem
miawaktât. 32 Arekŋe Anutu bo
nâŋgaŋmai yâk yeŋgât han ewum
pagalewiap. Akto luâklupge Israe
nengât egâliaŋ pagaleŋe aknengi-
wiap.” 33 Nanaŋ aregât hain dâmbo
eweŋe memeŋande nâŋgâmbela
biwiyetŋe agatmâ hogoep. 34 Akto
Simeoŋŋe Anutuŋe tân yetkuâk
dâm Anutu ulilaŋmâ nanaŋ aregât
memeŋe are hin dâm magaŋep,
“Nâŋgât. Israe potalakmâ bikŋe
biwinenŋe yâkgâlân katenŋe kindo
manbaen. Dâ bikŋe âmâ yâkgât
hâkâŋ akbiâ biwiyeŋe pâlâmŋe
akto bâliwai. 35 Akto siân kambi-
amge dondâ bâliwiap. Hain are
miawakto ain luâk dondâŋe agak
memenenŋe ekmâ keinenŋe mem
miawakbai.” dâep.

36 Akto âmbâle siâ Anutugât den
makmâ miawakmâ malep are
kotŋe Hana are Panuegât baratŋe
Asa kâmolân gâtŋe akto âmbâle
arekŋe uliknân luâk mendo man-
bela hombaŋ nâmbulân lâuwâ bo
akto luâkŋe moep. 37 Mondo aregât
kaknân ikiŋak kambut manmâ
âgâmbo hombaŋ 84 are bo akto
âmbâi kambut akmâ malep. Akto
âmbâle arekŋe hilâmŋe ârândâŋ
sumbe kat kat emetŋân âgâm
Anutu ulilaŋminep. Akto sopŋe
sopŋe sot bâlâk manmâ ulilaŋep.
38 Akto yâkŋe sop ain sumbe kat
kat emetŋân âgâm nanaŋ are egep.
Ekmâ âmâ Anutu heroŋe agaŋmâ
magaŋep. Magaŋmâ Yerusalem
kepia ambolupŋande Anutuŋe
damunyeŋe are huŋgun aŋbiap
aregât lâmgom mali yâk Yesugât
keiŋe makyeŋgiep.

39 Akto Maria akto Yosepe den
kârikŋe lokowerâm nanyetŋaet sot
dâtâŋe are Anutu waŋmâ metem
kepia yetŋângen Nasarete are
Galilaia hânân talewân ain purik
katmâ ariyiat. 40 Arim manbela
nanyetŋaet hagitŋe kârigembo
nâŋgâ nâŋgâŋe humo akto Anutuŋe
memeŋe agaŋep are nâŋgâm kinmâ
agak meme âlepŋeâk akminep.

Maria akto Yosepeŋe Yesu kewugum Yerusalem kepian âgâyiat.

41 Akto uliknân aŋelo siâŋe Israe
luâk damunyeŋe akmâ Aigita
are yeŋgât nanaŋ ulik gulik mi-
awagi are yeŋguep aregât nâŋgâm
hombaŋ kotŋe Pasowa ain serâ
omini. Serâ omberâmbiâ sop
miawakto aregât Yosepe akto
Marianŋe kepiayetŋe hepunmâ
Yerusalem kepian âgâyiat. 42 Akto
Yesu nanaŋ are hombaŋŋe 12
akto luâk sisik akto serâ are
omberâm kewugumbela olowâk
âgâyi. 43 Âgâm manbiâ hombaŋ
are bo akto luâk âmbâle awam
akbiâ âmâ Maria akto Yosepe yâkŋe
nanyetŋe bo ekbela tato Yerusalem
kepia are hepunmâ yetŋeâk purik
kaliat. 44 Purik katmâ arim hin
nâŋgâyiat, “Nannetŋe kâmot humo
yâk olop emelâk ariâp mon?”
dâyiat. Hain dâm dâwân arim
galalupyetŋe yeŋgât hutyenân
undâgâtbela bo akto manbela

hândâk agep. 45 Akto galalupyetŋe aiyeŋgum undâgâtbela bo akto purik dâm Yerusalem kepian purik katmâ arim undâgâlaŋiat. 46 Undâgâlaŋbela hilâm âlâwu bo akto âmâ sumbe emetŋe ain âgâyiat. Âgâmbela âmâ Yuda luâk den makyeŋgimini are yeŋgât hutyeŋân tatmâ amâ denyeŋe nâŋgâm aregât keiŋaet aiyeŋgumbo tali. 47 Hain tatmâ yâk hârogâkŋe nâŋgâ nâŋgâŋaet akto denŋaet nâŋgâm ekbiâ biwiyeŋe agatmâ hogoep. 48 Akto yâk yeŋgât hutyeŋân tato mem miawakmâ âmâ han undup akmâ kiliat. Akto memeŋande hin dâm magaŋep, “Ewege olop net gâŋgât undâgât giŋdetŋe bo akto kuknetkimbo togoet. Aregât gâ wangât hain aktât?” 49 Hain dâmbo hin makyetkiep, “Gain gain akmâ kulâgâtniŋmâ mandat? Nâ Ewenaet âiân memberâm akman are bo nâŋgât me?” dâep. 50 Hain dâmbo denŋe are nâŋgâmbela hâumgoep. 51 Are âmâ memeŋande denŋe are biwiŋân katmâ nâŋgâm gaep. Hain akto yâk olop Nasarete kepian purik katmâ arim yâk yetgât den lokom malep. 52 Akto nâŋgâ nâŋgâŋe humo akto manmâ gambo Anutu akto luâk âmbâle hârokŋe ekbiâ ârândâŋ agep.

3

Yohaneŋe âi keiŋe kalep.

1 Roma luâk siâ kotŋe Tiberio Sisa are Roma yeŋgât luâk humo manmâ gambo hombaŋ 15 bo agep. Bo akto âmâ Yohaneŋe âi keiŋe katmâ miep. Sop ain luâk siâ kotŋe Pontio Pilato yâk Yudaia yeŋgât kiap humo malep. Akto luâk siâ kotŋe Herote yâk âmâ Galilaia luâk âmbâle yeŋgât damunyeŋe akmâ malep. Akto eminŋe kotŋe Pilipo yâkŋe âmâ Ituraia akto Trakoniti yâk yeŋgât luâk humo malep. Akto luâk siâ kotŋe Lisania, yâkŋe Abilene yeŋgât luâk humo malep. 2 Akto sumbe kat kat luâk are yeŋgât kautŋe lâuwâ maliat kotyetŋe Anasi akto Kaipa luâk lâuwâ are luâk humo akmâ manmâ gayiat. Sop ain Sakariagât nanŋe kotŋe Yohane are hân kamitŋângen mando âmâ Anutuŋe den dâm waŋep. 3 Den dâm waŋdo Yodaŋ tu biken biken manmâ hin dâm makyeŋgiep, “Agak memeyeŋe bâleŋe are makmâ miawakmâ biwiyeŋe Anutugâlân katbiâ kindo togombiâ tuân katyektere dosayeŋe bo agâk.” dâep. 4 Akto ulikŋân Anutuŋe dâmbo propeteŋe Yesaia yâkŋe den hin kulemgoep aregât bikŋe hin tatâp,

> “Luâk siâŋe hân kamitŋângen manmâ hin dâm tatâp,
> Humogât dâp megatŋet.
> 5 Mem gimbâŋe mambâŋe are kârâmbiâ dâp konogâk agâk.
> Akto hân hutaguâk akto huruŋ dâmbo âmâ totokombiâ dâp ârândâŋâk agâk.
> Akto dâp goŋgoŋ meŋgoŋ are tâŋ tâŋâk heŋgemgowai.
> Akto dâp bâleŋe are mem âlepŋe ketuguŋet.
> 6 Akto luâk âmbâle hârok Anutuŋe heŋgem nenguwerâm aktâp aregât keiŋe nâŋgâwai.”

Yesaiaŋe hain kulemgoep are bunŋe akto Yohane miawagep.

Yohaneŋe den ginŋe makyeŋgiep.

7 Akto luâk dondâ yâkŋe Yohanegâlân togom tuân kat nenegâk dâmbiâ aregât hin dâm makyeŋgiep, “Niambigât kâmot ye bâleŋaet hâuŋe togowerâm aktâp are hamewakmâ awam akmâ ariŋetgât niŋande makyeŋgiep? 8 Ye hanyeŋe purikatmâ manbaigât dopŋe bunŋe penianŋmâ ariwai. Dâ hin bo makŋet, “Nen Abrahamgât kâmot manden.” Nâ makyeŋgire nâŋgâŋet. Anutuŋe kât ire makto luâk akmâ Abrahamgât kâmotlupŋe

irakŋe yeŋgât dumyeŋân miawakbai. 9 Akto den ginŋe siâ makyeŋgiwe. Unam are emelâk dâtŋe hâwim lâwin keiŋân kato tatâp. Arekŋe lâwin siâ bunŋe bo kindâp are kârâm kâlâwân ombiap." dâep. 10 Hain dâm makyeŋgimbo âmâ hin dâm aikoyi, "Wei, aregât gain gain akbaen?" dâmbiâ hin makyeŋgiep, 11 "Luâk siâŋe hâk pekeŋe lâuwâ talaŋdo galaŋe umburuk mandâp are ekmâ âmâ âlepŋe waŋbiâp. Akto sot potatmâ waŋbiâp." dâep.

12 Akto gawaman puli meme luâk yâkŋe hainâk tuân katnenegâk dâm togoyi. Togom aikom hin dâyi, "Ewenennŋe, nen gain gain akbaengât nâŋgât?" dâyi. 13 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Damunlupyeŋande gawaman puli dop hainâk meŋet dâm makyeŋgimbiâ aregât yeŋe siâ bo dewatim membai." dâep. 14 Akto tembe loko yâkŋe hainâk yâkgâlân togom dâyi, "Nennŋe âmâ gain gain akbaengât nâŋgât?" dâmbiâ hin dâm makyeŋgiep, "Siâgât wan me wan ekmâ kukyeŋgimbiâ yeukŋe akbiâ are bo membai. Akto wan me wan memberâm akmâ âmâ bo hiaŋgim ire nengât dâwai are borondâ membai. Agak meme ire akbai âmâ âigât puliŋe yeŋgimai are ârândâŋ akto areâk membai." dâep.

Yohaneŋe Yesugât keiŋe makmâ miawakyeŋgiep.

15 Akto luâk arekŋe Yohanegât nâŋgâm biwiyeŋe hikom hin dâyi, "Anutuŋe huŋgun aŋdo togom damun nennŋe akbiap aregât biwinenŋân katmâ manmaen are ire me aŋgâ?" dâm nâŋgâyi. 16 Nâŋgâm aikombiâ hin dâm makyeŋgiep, "Nâ tu yân puliyektân. Dâ siâ haminângen togom mandâp yâk âmâ kârikŋeŋe dop siâ yeaŋdâp. Yâk nâ hin arekŋe sikumgât ito golianderе ârândâŋ bo akbop. Yâkŋe âmâ Heakgât kâlâp are puliyekbiap. 17 Akto yâkgât den ginŋe siâ makyeŋgiwe. Sot pipiŋe urutmâ kâlâwân panmaen dop hainâk yâkŋe gagap mem urutmâ kâlâwân katbiap. Dâ sot neneŋe kitalân katmaen dop hainâk sot âlepŋe potatmâ katbiap." 18 Yohaneŋe hainâk dâm pat âlepŋe are kârikŋeâk makyeŋgiep.

Heroteŋe akmâ hilipkoep.

19 Akto sop ain luâk humo Herote yâkŋe âmâ kandâŋe kotŋe Herodia are eminaet âmbâle are kâmbu miep. Mem âmâ aregât kakŋân agak meme bâleŋe dondâ mendo dosaŋe humo miawagep. Hain akto Yohaneŋe, "Bo agakŋe aktât." dâm den kârikŋe maganep. 20 Maganaŋdo nâŋgâmbo bâlimbo aregât Yohane mem lope kâlegen kato talep, aregât Heroteŋe dosa siâ miep.

Yohaneŋe Yesu tu puliep.

21 Ulikŋân luâk dondâŋe Yohanegâlân arim tuân katyegâkgât maganaŋi. Maganaŋbiâ tuân katyegep. Katyekto âmâ Yesu yâkâ hainâk arim maganaŋep. Maganaŋdo tuân kato sopanmâ Anutu ulilaŋdo ainâk himbim pâroŋ âgâmbo 22 Anutugât Wâtgât memeŋe Heakŋande himbimânba lâut kotŋe kembâ hainare akmâ Yesugât kakŋân giep. Gembo himbimânba Anutuŋe den siâ hin dâm Yesu maganaŋep, "Gâ nanne kambiamnân gâtŋe aregât gekmâ ukenŋe nâŋgân." Anutuŋe den hain dâep.

Yesugât bâgilupŋaet kotyeŋe.

23-38 Yesu bâgilupŋaet kotyeŋe âmâ hin. Keiŋe katmâ Anutuŋe Adam akto Ewa kat yelegep. Akto Adamŋe Ewa mendo Sete miep. Seteŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Enosi miep. Enosiŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Kenaŋ miep. Kenaŋŋe humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Mahalale miep. Mahalaleŋe

humo akmâ âmbâle mendo nanŋe kotŋe Yarede miep. Yaredeŋe humo akmâ âmbâle mendo Enoko miep. Enokoŋe humo akmâ âmbâle mendo Metusala miep. Metusalaŋe humo akmâ âmbâle mendo Lamek miep. Lamekŋe humo akmâ âmbâle mendo Noa miep. Noaŋe humo akmâ âmbâle mendo Sem miep. Semŋe humo akmâ âmbâle mendo Arpasada miep. Arpasadaŋe humo akmâ âmbâle mendo Kenaŋ miep. Kenaŋŋe humo akmâ âmbâle mendo Sela miep. Selaŋe humo akmâ âmbâle mendo Ebe miep. Ebeŋe humo akmâ âmbâle mendo Pelege miep. Pelegeŋe humo akmâ âmbâle mendo Ragau miep. Ragauŋe humo akmâ âmbâle mendo Serugu miep. Seruguŋe humo akmâ âmbâle mendo Naho miep. Nahoŋe humo akmâ âmbâle mendo Tara miep. Taraŋe humo akmâ âmbâle mendo Abraham miep. Abrahamŋe humo akmâ âmbâle mendo Isaka miep. Isakaŋe humo akmâ âmbâle mendo Yakobo miep. Yakoboŋe humo akmâ âmbâle mendo Yuda miep. Yudaŋe humo akmâ âmbâle mendo Perese miep. Pereseŋe humo akmâ âmbâle mendo Hesoroŋ miep. Hesoroŋŋe humo akmâ âmbâle mendo Arani miep. Araniŋe humo akmâ âmbâle mendo Adamin miep. Adaminŋe humo akmâ âmbâle mendo Aminadaba miep. Aminadabaŋe humo akmâ âmbâle mendo Nasoŋ miep. Nasoŋŋe humo akmâ âmbâle mendo Sala miep. Salaŋe humo akmâ âmbâle mendo Boasi miep. Boasiŋe humo akmâ âmbâle mendo Obede miep. Obedeŋe humo akmâ âmbâle mendo Isai miep. Isaiŋe humo akmâ âmbâle mendo Dawidi miep. Dawidiŋe humo akmâ âmbâle mendo Nataŋ miep. Nataŋŋe humo akmâ âmbâle mendo Matata miep. Mataŋe humo akmâ âmbâle mendo Mena miep. Menaŋe humo akmâ âmbâle mendo Melea miep. Meleaŋe humo akmâ âmbâle mendo Eliakim miep. Eliakimŋe humo akmâ âmbâle mendo Yonam miep. Yonamŋe humo akmâ âmbâle mendo Yosepe miep. Yosepeŋe humo akmâ âmbâle mendo Yuda miep. Yudaŋe humo akmâ âmbâle mendo Simeoŋ miep. Simeoŋŋe humo akmâ âmbâle mendo Lewi miep. Lewiŋe humo akmâ âmbâle mendo Matata miep. Mataŋe humo akmâ âmbâle mendo Yorim miep. Yorimŋe humo akmâ âmbâle mendo Eliese miep. Elieseŋe humo akmâ âmbâle mendo Yosua miep. Yosuaŋe humo akmâ âmbâle mendo Ere miep. Ereŋe humo akmâ âmbâle mendo Elimadam miep. Elimadamŋe humo akmâ âmbâle mendo Kosam miep. Kosamŋe humo akmâ âmbâle mendo Adi miep. Adiŋe humo akmâ âmbâle mendo Meliki miep. Melikiŋe humo akmâ âmbâle mendo Neri miep. Neriŋe humo akmâ âmbâle mendo Sealitie miep. Sealitieŋe humo akmâ âmbâle mendo Serubabe miep. Serubabeŋe humo akmâ âmbâle mendo Resa miep. Resaŋe humo akmâ âmbâle mendo Yoanan miep. Yoananŋe humo akmâ âmbâle mendo Yoda miep. Yodaŋe humo akmâ âmbâle mendo Yosek miep. Yosekŋe humo akmâ âmbâle mendo Semeiŋ miep. Semeiŋŋe humo akmâ âmbâle mendo Matatia miep. Matatiaŋe humo akmâ âmbâle mendo Mata miep. Mataŋe humo akmâ âmbâle mendo Nagai miep. Nagaiŋe humo akmâ âmbâle mendo Esili miep. Esiliŋe humo akmâ âmbâle mendo Nahum miep. Nahumŋe humo akmâ âmbâle mendo Amosi miep. Amosiŋe humo akmâ âmbâle mendo Matatia miep. Matatiaŋe humo akmâ âmbâle mendo Yosepe miep. Yosepeŋe humo akmâ âmbâle mendo Yanai miep, Yanaiŋe humo akmâ âmbâle mendo Meliki miep. Melikiŋe humo akmâ âmbâle

mendo Lewi miep. Lewiŋe humo akmâ âmbâle mendo Matata miep. Matataŋe humo akmâ âmbâle mendo Eli miep. Eliŋe humo akmâ âmbâle mendo Yosepe miep. Akto Yosepegât hin nâŋgâm hilipkoyi, “Yosepeŋe âmâ Yesugât eweŋe.” hain dâyi. Dâ Yesu amâ Anutugât nanŋe are himbimân gâtŋe. Akto Yesuŋe mando hombaŋ 30 are bo akto âmâ âi keiŋe kalep.

4

Niambiŋe Yesu dop koep.

1 Anutugât Heakŋande Yesu huŋgun aŋdo Yodaŋ tu are hepunmâ hân kamitŋe siân ariep. 2 Arim âmâ sot bâlâk manmâ gambo hândâk hilâm 40 bo agep. Sop ain mopŋe dondâ aguep. Hain akto Niambiŋe yâk dop komberâm hin dâm magaŋep, 3 “Mopge aguâpgât gâ Anutugât nanŋe akto âmâ kât ire makmenâ sot akto ne.” dâep. 4 Dâmbo hin magaŋep, “Bo, Anutuŋe den hin dâmbo kulemgoyi are hin tatâp, Anutuŋe damun nenŋe akmap aregât nenŋe sotgâlâk nâŋgâm mandenŋe ârândâŋ bo akbiap.” dâep. 5 Hain dâmbo Niambiŋe hân gimbâŋe siân oloŋmâ âgâm âmâ luâk hânŋe hânŋe manmâ ariyi are yeŋgât sikum me ito siâ siâ hekalaŋep. 6 Hekalaŋmâ hin magaŋep, “Nâŋe ire hârok damunyeŋe aktân. Akto ire hârok niŋande damunyeŋe agâk dâm nunagâk damunyeŋe akman. Akto niŋande nâŋgât okotnân malâk dâm nunak hain akman. 7 Aregât kotne mem agatmenâ âmâ sikum me wan me wan ire hârok damunyeŋe katgekmâ giŋbian.” dâep. 8 Hain dâmbo den hâuŋe hin magaŋep, “Anutuŋe den hin dâmbo kulemgoyi are tatâp. Kembu Anutu konok hoŋ bawa agaŋmâ kotŋe mem agatben.” dâep. 9-11 Hain dâmbo âmâ Niambiŋe Yesu mem sumbe kat kat emetŋe Yerusalem kepian talep aregât boknân oloŋmâ âgâm katmâ hin dâm magaŋep, “Anutuŋe den siâ hin dâmbo kulemgoyi are tatâp,

> “Nâŋe aŋelolupne huŋgun yeŋgire meŋgekmâ tân gugum damunge akŋet. Kâlân gugum keige hârewopgât aŋelolupnande bâtgân meŋgekŋet.”

aregât gâ Anutugât nanŋe mandât aregât gâ inba sopanmenâ aŋeloŋe damunge akbiâ kâlân me wan me wanân bo guguwerâp âlepŋe sopanberât.” dâep. 12 Hain dâmbo hin magaŋep, “Anutugât den siâ hin tatâp, Anutuŋe damunge aktâpgât keiŋe ekberâm dop komenâ ârândâŋ bo aktâp.” dâep. 13 Hain dâmbo Niambiŋe hepunmâ sop siângât lâmgom malep.

Yesuŋe Nasarete kepian arim den kepikmâ makyeŋgim malep.

14 Anutugât Heakŋande Yesu memeŋe aganjdo Galilaia hânân purik katmâ ariep. Purik kato aregât den patŋe sambelem arimbo kepia ambolupŋe hârogâk nâŋgâyi. 15 Akto ain den emetŋe ârândâŋ arim den potatmâ yeŋgimbo kâŋgoaŋmâ kotŋe makmâ egâliaŋi.

16 Hain akmâ arim nanaŋânbak manmâ gaep ikiŋaet kepia Nasarete ain arim âi bo meme sopŋân Sarere ârândâŋâk den emetŋân âgâminep. Hainâk âgâm malep. Âgâm manmâ Anutugât den emelâk kulemgoyi are oyaŋberâm âgâmbo 17 propete luâk Yesaiaŋe kulem kulemgoep are waŋi. Waŋbiâ mem kelalakom ekmâ den hin kulemgoep talep are oyaŋmâ makyeŋgiep,

> 18 “Humogât Heakŋande meme akniŋdo kinmâ den hin dâm makniŋep, “Luâk biwiyeŋe umat bâleŋân mandâi are yeŋgâlân arim den pat âlepŋe makyeŋgiwen. Akto

hikoyekto mandâi amâ hulaŋyekben. Akto luâk dewunyeŋe bok boknŋe yâk yeŋgâlân arim makyeŋgimenâ dewunyeŋe hulaŋ akto âlepŋe ekbai. 19 Akto Anutuŋe tân yeŋguwiapgât sop tâlâguâp aregât den pat makyeŋgiwen." hain dâm makniŋep." dâep.

20 Den hain dâm oyaŋmâ kulem esenŋe are mem bigeim hoŋ bawa siâ waŋmâ âmâ ge talep. Ge tato den emetŋân tali yâknŋe hârogâk hewugem ekmâ tali. 21 Ekbiâ den hin dâm makyeŋgiep, "Den ya oyaŋdere nâŋgâi are uŋak yu dewunyeŋân bunŋe miawaktâp." 22 Hain dâmbo nâŋgâmbiâ den are ukenŋe akto hin dâyi, "O, ire Yosepegât nanŋe arekŋe gain gain uŋak den bunŋe akto âlepŋe miawaktâp dâp." 23 Hain dâmbiâ aregât hin dâm makyeŋgiep, "Yeŋe hin dâm makniŋmai, "Gâŋe siâ heŋgemgoen aregât hinŋe guge heŋgemgoak. Akto Kapanaum kepian âi ketugumenâ den patge nâŋgâmaen hainâk kepia iren ketugumenâ ekne." hain dâm makniŋmai. 24 Aregât den bunŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Anutuŋe propetelupŋe makyeŋgimbo are makmâ miawakbiâ areyeŋgât ginbailupyeŋande denyeŋe bo nâŋgâmai. 25 Ulikŋân Israe luâk siâ kotŋe Elia malep sop ain dewutâ kârikŋe kondo hombaŋ âlâwu dewutâ nâmbulân konok hain bo akto âmâ mop humo miawakto luâk âmbâle hârok sot bâlâk mali. 26 Akto sop ain Israe yeŋgât âmbâle kambut dondâ manmâ gambiâ âmâ Anutuŋe Elia huŋgun aŋdo ikiŋe kepia hepunmâ Yuda luâk bo manmaiân Sareta kepia are Sidoŋ hânân talep, ain âmbâle kambut siâ yâkgâlân arimbo Anutuŋe tângombo sot waŋdo niep. 27 Israe luâk siâ kotŋe Elisa malep sop ain Israe kepia ambolupŋe dondâŋe hâk bâle agi. Akto yâk yeŋgâlân gâtŋe siâ bo âlepŋe akbiâ luâk siâ kotŋe Naemaŋ are Yuda luâk bo manmaiân Siria hânân gâtŋe konokŋe âlepŋe agep." dâep. 28 Hain dâm makyeŋgimbo den emetŋân taliŋe den are nâŋgâmbiâ bâliepgât kuk dondâ akmâ 29 agatmâ kepia haminângen mem bam borâŋe siân âgâm katmâ ainba hemem dâtŋân mem, "Pandenŋe geâk." 30 dâmbiâ bo menekŋet dâm hut yeŋânba hepun yekmâ gem ariep.

31 Akto arim kepia siâ kotŋe Kapanaum are Galilaia hânân talewân ain arimbo âi bo meme sopŋân Sarere akto den makyeŋgiep. 32 Makyeŋgimbo are nâŋgâm hin dâyi, "Oe, luâk irekŋe den maknengim tatâp are nâŋgâenŋe dâtŋe kârikŋe aktâp." hain dâyi. 33 Hain dâmbiâ den emetŋân ain luâk siâ kinmâ sinduk baniara bâleŋande kautŋân mendo den humo akmâ hin dâep, 34 "Woe, Yesu Nasarete kepia amboŋe gâ wangât nengâlân togoât? Keige nâŋgân. Gâ Anutugât nanŋe bunŋe mandâtgât hilip nenguwerâm togoât." dâmbo 35 Yesuŋe magaŋmâ hin dâep, "Den bo ak. Luâk ire hepunmâ ari." dâep. Hain dâmbo sinduk baniaraŋe hepunmâ pando ge hutyeŋân yem âlepŋe akto ariep. 36 Hain manmâ arimbo ekbiâ hanyeŋe undup akto hin magaŋgi goaŋgi agi, "Wâe, ire âmâ gain gain? Sinduk baniara bâleŋe magaŋdo hepunmâ ariâp." dâyi. 37 Hain dâmbiâ aregât den pat sambelem arim kepia biken biken ârândâŋ akmâ arimbo yâkgât magaŋgi goaŋgi agi.

Yesuŋe dâmbo Petorogât hewonŋe âlepŋe agep.

38 Akto Yesuŋe agatmâ den emetŋânba gem ariep. Arim luâk siâ malep kotŋe Simoŋ Petoro yâkgât emelan âgâep. Âgâmbo âmâ Simoŋgât hewonŋe kundat

akmâ hâkŋe kâlâp akto yem kilep. Aregât ginbailupŋande Yesu ulilaŋi. 39 Ulilaŋbiâ yâkgât enemŋân ba kinmâ kundatgât makto âlepŋe agep. Âlepŋe akmâ agatmâ sot om yeŋgimbo neyi.

40 Akto dewutâ kulukberâmbo âmâ galalupyeŋande kundat agi are meyekmâ Yesugâlân togombiâ bâtŋandeak meyekto kundat ainâk bo akyeŋgiep. 41 Akto sinduk baniara bâleŋe are watyeŋgimbo âmâ hepunyekmâ bam arim hin dâyi, “Gâ Anutugât nanŋe huŋgun giŋdo togoen.” dâmbiâ Yesuŋe mem iratyeŋgum hin dâm makyeŋgiep, “Den bo ak.” dâm makyeŋgiep.

42 Akto yem kinbiâ hauŋdo emelanba gem hân siâ luâk bo manmaiângen ariep. Pumângen arim mando luâk dondâ undâgâtmâ manmâ mem miawakmâ hin dâm magaŋi, “Gâ nen olop in manbaengât nâŋgâen.” dâmbiâ hin dâm makyeŋgiep, 43 “Bo, kepia ârândâŋ arim Anutugât den âlepŋe makyeŋgire lokom manbai aregât huŋgun niŋdo geân.” 44 Hain dâm Yuda yeŋgât den emetŋe ârândâŋ arim manmâ den makyeŋgim malep.

5

Yesuŋe dâmbo iŋan dondâ meyi.

1 Hilâm siân Yesuŋe Genesaret bâtgum dâtŋân kindo Anutugât den are nâŋgâwerâm gam ândeaŋmâ kinbiâ 2 waŋga lâuwâ yelegep. Aregât ambolupŋande waŋganba sopanmâ iŋan ito pulim kili. Akto iŋangât ito pulim kinbiâ 3 Yesuŋe Simoŋgât waŋgan âgâm hin magaŋep, “Den makyeŋgiwerân aregât waŋga ire memenâ getek bam indâŋân kilâk.” dâmbo mendo indâŋângen ariyi. Arim tatbiâ Yesuŋe kâmot nupiân kili are den makyeŋgim malep. 4 Makyeŋgimbo bo akto Simoŋ hin dâm magaŋep, “Bâtgum tânâmŋân arim âmâ iŋan ito panmâ iŋan oloŋ.” dâep. 5 Hain dâmbo Simoŋŋe hin dâm magaŋep, “Apo, hândâkŋân sop kâlep manmâ iŋan itoŋe are pandenŋe gembo iŋan siâ bo menden. Bo dondâ. Gârâmâ gâŋgât den are lokom arim iŋan ito panmâ ekberen.” dâep. 6 Hain dâmbo âmâ iŋan ito are panbiâ gembo iŋan dondâ kâlegen kulukbiâ aregât umatŋân tâk hâre akberâm agep. 7 Hain akto hâk hilâlâm nâŋgâm âmâ galalupyeŋe waŋga siân mali are yeŋgonbiâ gam tân yeŋguyi. Tân yeŋgum iŋan are bikŋe membiâ waŋga lâuwâ lâuwâ pikto âmâ kumbuŋe kawut yekberâm agep. 8-10 Hain akto Petorogât galalupŋe akto emi teulogâtŋe lâuwâ kotyetŋe Yakobo akto Yohane are Sebedaio nanlogâtŋe yâkŋe iŋan dondâ are ekmâ sân sân meyi. Sân sân membiâ Simoŋ Petoroŋe Yesugât keiŋân kâŋgom gem hin dâep, “Woe, Humo, dosane humo mem luâk bâleŋe manman aregât hepun nekmâ ari.” dâep. Hain dâmbo Yesuŋe hin dâep, “Gâ bo hamewak. Iŋangât âi memat dop hainâk hâmbâi luâk mem oloŋ yekmenâ nâŋgât kâmot akbai.” dâep. 11 Hain dâmbo waŋga are membiâ nupiân âgâmbo âmâ wan me wan are hepunmâ Yesu olop arim mali.

Yesuŋe dâmbo hâk bâle bo agep.

12 Yesuŋe manmâ kepia are hepunmâ siângen ariep. Arimbo luâk siâ hâk bâle kârikŋe malep arekŋe Yesu ekmâ âmâ enemŋân gam hin dâm ulilaŋep, “Kotdâ, gâŋe diwi bâle aktân ire mem howai nekmenâ âlepŋe akberân aregât kârikŋe tatgiŋdâp aregât gugak mem howai nekmenâ âlepŋe akberân me bo?” dâep. 13 Hain dâmbo Yesuŋe hâkŋe mem howaiep. Howaim hin dâm magaŋep, “Nâŋgâ giŋdângât pandagâk.” dâmbo ainâk hâk bâle are pandakto ârândâŋ agep. 14 Akto

Yesuŋe den hin magaŋep, “Gâŋe iregât pat luâk bo makyeŋgim yânâk arim âmâ sumbe kat kat luâk are yeŋgâlân arimenâ gekbi. Akto diwi pandak giŋdâp iregât Moseŋe den kulemgoep are lokom Anutugât pat soŋgo huit omenâ are ekmâ hin dâwai, “Âo, luâk iregât diwi bâle emelâk pandakto ârândâŋ aktâp.” dâwai.” dâep. Yesuŋe hain dâm magaŋdo ariep. 15 Hain magaŋdo luâk âlepŋe agep aregât den pat arekŋe sambelem kepia ârândâŋ arimbo hin dâm magaŋgi goaŋgi akmini, “Yesuŋe den makto nâŋgâenŋe bunŋe akbiap, are âmâ kundatnenŋe bo aknengi-wiapgât yâkgâlân arine.” Hain dâm hârogâkŋe yâkgâlân arimini. 16 Arim mendugum kinbiâ hepun yekmâ hân pumângen arimbo Anutu olop den akminiat.

Yesuŋe luâk bâtŋe keiŋe kârigem malep siâ heŋgemgoep.

17 Akto hilâm siân Yesuŋe den makmâ hulaŋmâ potatmâ yeŋgim malep. Mando âmâ Parisaio luâk akto Mosegât den kârikŋe oyaŋmâ makyeŋgiyi are Galilaia hânân gâtŋe akto Yudaia hânân gâtŋe akto Yerusalem kepian gâtŋe arekŋe togom tali. Tatbiâ Anutuŋe Yesu memeŋe agaŋdo âmâ luâk heŋgem yeŋguep. 18 Heŋgem yeŋgumbo ainâk luâk bâtŋe keiŋe kârigiep siâ galalupŋande temân katmâ lokom togoyi. Togom âmâ emelan mem âgâm Yesugât enemŋân katberâm 19 âmâ luâk gam turuŋ panmâ kili. Aregât gain gain akmâ katne dâm tireknânba âgâm emet boknân kinmâ ainba bok gagaimbiâ dâpŋe miawakto ainba luâk are temdâk tâgân panbiâ gem gem luâk âmbâle hutyenân Yesugât enemŋân giep. 20 Gembo Yesuŋe biwiyeŋe ekmâ nâŋgâm âmâ luâk kundatdâ are hin dâm magaŋep, “Dosage puliginângât Anutuŋe hâuŋe bo giŋbiap.” 21 Hain dâmbo Mosegât den makyeŋgiyi akto Parisaio luâk yâkŋe den are nâŋgâm âmâ biwiyeŋân hin nâŋgâyi, “Anutuŋe ikiŋak âmâ dosayeŋe hepun yeŋgimap ina luâk irekŋe yâkgât dop akberâmbo bâliâp.” dâyi. 22 Hain nâŋgâm kinbiâ Yesuŋe yekmâ nâŋgâm âmâ hin dâm makyeŋgiep, “Biwiyeŋân hain nâŋgâi are âmâ ârândâŋ bo aktâp. 23 Gain gain arekŋe owâiŋe luâk bâleŋe ire hin dâm magaŋberân, “Anutuŋe dosage hepundâp.” hain dâm magaŋberân me hin dâm magaŋberân, “Agatmâ ari.” 24 Aregât maktere nâŋgâŋet. Nâ Anutuŋe dosayeŋe puliwiangât huŋgun niŋdo geân aregât Anutuŋe nâ kârikŋe niŋep aregât keiŋe ekmâ nâŋgâŋet.” dâep. Hain dâm makyeŋgim aregât luâk bâtŋe keiŋe kârigiep are hin dâm magaŋep, “Agatmâ tem tâkge meakmâ emetgân ari.” dâep. 25 Hain dâm magaŋdo ainâk tem tâkŋe meakmâ Anutu kotŋe mem agatmâ kepianângen ariep. 26 Arimbo ekmâ nâŋgâm bâtyeŋe dâtyenân igim kinmâ Anutu kotŋe mem agatmâ hin dâyi, “Uŋak iren agak meme irakŋe pup pup ekten.” dâyi.

Yesuŋe Lewi kolep.

27 Akto Yesuŋe emelanba gem ariep. Arimbo puli meme luâk siâ kotŋe Lewi yâkŋe gawamangât puli emetŋân tato ekmâ hin dâm magaŋep, “Gâ nâ penâniŋmenâ olowâk manbaet.” dâmbo 28 Lewiŋe wan me wan are hârok hepunmâ agato Yesu olop ariyiat.

29 Akto Lewiŋe Yesu ikiŋe emelan talâk dâm kewugum âgâm Yesugât heroŋe nâŋgâm sot oep. Om puli meme luâk akto luâk bikŋe meyekto gambiâ olop sot neyi. 30 Nem tatbiâ Parisaio luâk akto Mosegât den makyeŋgiyi yâkŋe yekmâ nâŋgâmbiâ bâlimbo Yesu olop mali are hin dâm makyeŋgiyi, “Yeŋe Roma yeŋgât gawaman puli

meme luâk akto luâk bâleŋe yâk olop tatmâ sot nembiâ ârândâŋ bo aktâp.” 31 Hain dâmbiâ Yesuŋe nâŋgâm hin dâm makyeŋgiep, “Âlepŋe manmai are yeŋgâlân doktaŋe âi bo ketugumai. Kundatdâ areyeŋgâlân âi ketugumai. 32 Aregât keiŋe hin. Nâŋe luâk âlepŋeâk bo meyekman. Luâk bâleŋe olowâk mem oloŋ yektere aregât bâleŋe yeŋe makmâ miawakbiâ biwiyeŋe Anutugâlân ari kilâkgât dâm yeŋgât geân.” dâep.

Sotgât hanoko agi aregât den.

33 Yesuŋe hain dâmbo Parisaio akto Mosegât den makyeŋgiyi are yeŋgâlân gâtŋe bikŋande hin dâm magaŋi, “Yohane olop manmai arekŋe âmâ hilâm ârândâŋ sot hepunmâ manmâ Anutu ulilaŋmai. Akto nengâlân gâtŋe hainâk akmâ manmai. Gârâmâ gâ olop mandâiŋe sot hanâk nem manmai are nâŋgâenŋe ârândâŋ bo aktâp.” dâyi. 34 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, “Luâk humo siâŋe âmbâle mendo âmâ sot ombiâ kâmotlupŋe yâk olop heroŋe akmai sop ain âmâ bikŋande sot bo nem yân tatberen dâmbiâ aregât ârândâŋ bo akmap. 35 Bo kârikŋe. Hâmbâi luâk humo nâ menekmâ kewugunekbiâ bo aktere âmâ undâgât niŋmâ okotyeŋe nâŋgâm sop ain âmâ sot bâlâk manbai.” Yesuŋe hain dâep. 36 Hain dâm âmâ ikiŋaet den ginŋe siâ hin dâm makyeŋgiep, “Luâk siâŋe sâŋgum irakŋe hârem arekŋe mem hâk katipŋe duwalak duwalakŋe tâmbâŋe are bo parutmap. Sâŋgum irakŋe tâmbâŋe hut bit parutmap dâine sâŋgum irakŋe are bâliwop akto sâŋgum lâuwâ are dopŋe konok bo akbop. 37 Akto nen âmâ waiŋ tu irakŋe yo hâkŋe tâmbâŋân bo kâienŋe gemap. Hain akmaen dâine waiŋ tuŋe arekŋe yo hâkŋe are mendo âmâ bim âgâm hogoakbop. Akto waiŋ akto yo hâkŋe lâuwâ lâuwâ bâlewat. 38 Aregât waiŋ irakŋande yo hâkŋe irakŋân gembo âlepŋe akmap. 39 Dâ siâ waiŋ tâmbâŋe nem hanŋe agepŋe waiŋ irakŋe aregât hâkâŋ akmâ hin dâwiap, “Tâmbâŋe are nendere ukenŋe aktâp.” dâwiap.” dâep.

6

Sarere âi bo meme sop aregât den.

1 Akto Sarere âi bo meme sop siân Yesu olop maliŋe kalam ginŋângen ariyi. Arim olop mali yâkŋe kalamânba sot bâikŋe konok konok are mem hâkŋe digim neyi. 2 Hain akbiâ Parisaio luâk arekŋe yekmâ hin dâyi, “Ye wangât hain aktâi? Uŋak âi meme sopŋe bo aregât âi membiâ ârândâŋ bo aktâp.” 3 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin dâm makyeŋgiep, “Ye bo nâŋgâi me? Dawidi akto luâklupŋe mop miawak yeŋgimbo agi are nâŋgâi me bo? 4 Yâkŋe hin agi. Dawidiŋe Anutugât sumbe kat kat emetŋân âgâm sot Anutugât pat dâm kali are mem nem bikŋe luâklupŋe yeŋgimbo olowâk neyi. Sot are luâk aŋgâ yeŋgât pat borâm sumbe kat kat luâk are yeŋgâlâk dâm magi. Ainba yâkŋe hanâk mem neyi. 5 Aregât keiŋe makmâ miawaktere nâŋgâŋet. Nâ Anutuŋe huŋgun niŋdo luâk akmâ geân Sarereân âi bo meme aregât kautŋe akmâ mandân.” dâep.

Sarere siân Yesuŋe luâk siâ heŋgemgoep.

6 Akto Sarere siân den emetŋân âgâm den makyeŋgiep. Makyeŋgimbo luâk siâ talep aregât bâtŋe bungen âmâ kamunŋe agep. 7 Hain akto Mosegât den kârikŋe makyeŋgimini akto Parisaio luâk arekŋe, “Yesuŋe luâk ire mem heŋgemgowerâp me bo?” dâm aregât ekmâ âmâ denân katbaen dâm aregât damungom tali. 8 Akto

Yesuŋe yekmâ nâŋgâm âmâ luâk bâtŋe kamunŋe are hin magaŋep, “Agatmâ kin.” dâmbo agatmâ kilep. 9 Kindo damungom kili are hin makyeŋgiep, “Sarere âi bo meme sopŋân wan me wan âlepŋe me bâleŋe akbaen are luâk heŋgem yeŋgumaen me hilip yeŋgumaen aregât makniŋbiâ nâŋgâwe.” dâep. 10 Hain dâm tâŋâk yekto den hâuŋe bo magaŋi. Yân kinbiâ bâtŋe kamunŋe are ekmâ hin magaŋep, “Bâtge mem agat.” dâmbo bâtŋe mem agato âlepŋe agep. 11 Akto are ekmâ hin magaŋgi goaŋgi agi, “Sarere âi meme sopŋe boân ina âi ire mendo ârândâŋ bo aktâp. Aregât gain gain akne.” dâm Yesugât kuk bâleŋe akmâ kili.

Yesuŋe Aposololupŋe meyegep.

12 Akto sop siân emet dâgâwerâm akto Yesuŋe gimbâŋe siân Anutu magaŋberâm âgâep. Âgâmbo Anutu olop den akbela emet hauŋdo 13 luâk olop mali hutyeŋânba keiân lâuwâ are mem oloŋ yegep. Oloŋyekmâ âmâ Aposolo yeŋgonlep. 14 Dâ kotyeŋe ikiŋeâk ikiŋeâk âmâ hin. Simoŋ kotŋe siâ Petoro eminge Anderea, Yakobo, Yohane, Pilipo, Batolomaio, 15 Mataio, Toma, Yakobo siâ are Alipaiogât nanŋe akto Simoŋ siâ Roma yeŋgât hâkâŋ agi are yeŋgâlân gâtŋe akto 16 Yudasi are Yakobogât nanŋe akto Yudasi siâ Karioto kepian gâtŋe arekŋe âmâ beirâ Yesugât gasalupŋe makyeŋgimbo kombiâ moep.

17 Yâk meyekmâ gimbâŋe kautŋângenba gem hân ukuleŋân arim luâk âmbâle dondâ penâyeŋgiyi. Penâyeŋgimbiâ luâk dondâ yâk yeŋgâlân togom menduguyi. Akto Yudaia hânângenba akto Yerusalem kepiangenba akto Tiro akto Sidoŋ kepia are haru dâtŋân talewângenba togom mendugu akbiâ den potatmâ yeŋgiep. Akto kundat agi are yeŋgât makto âlepŋe agi. 18 Akto sinduk baniara bâleŋande kautyeŋân miep are watyekto arimbiâ âlepŋe agi. 19 Hain akmâ Yesugât kârikŋeŋande heŋgemnengumbo howaim âlepŋe akne dâm kili.

Yesuŋe den dâtŋe makyeŋgiep.

20 Akto Yesuŋe ikiŋe haminân gâtŋe yekmâ hin dâep, “Ye puligât umburuk akmâ manmai aregât Anutuŋe damunyeŋe akberâm aktâp. Aregât yeŋgât nâŋgâre âlepŋe aktâp. 21 Sop hinŋeâk iregât âmâ mop mandâi. Dâ hâmbâi âmâ Anutuŋe wan me wangât egâliaŋ akmai are yeŋgimbo ârândâŋ akbiap. Aregât yeŋgât nâŋgâre âlepŋe aktâp. Sop hinŋe âmâ okotyeŋe nâŋgâm indem mandâi yeŋe âmâ hâmbâi biwiyeŋe heroŋe akbiap aregât yeŋgât nâŋgâre âlepŋe aktâp. 22 Luâk âmbâle bikŋande luâk akmâ geân nâŋgât hâkâŋ akmai aregât ye yekbiâ gembiâ hogom nâŋgâyeŋgim watyekmai 23 aregât yeŋgât hâu âlepŋe hâmbâi Humoŋe himbimân wan katyeŋgiep are tatâp aregât biwiyeŋe heroŋe humo nâŋgâm manbi. Amâ bâgilupyeŋande yeŋe aktâi dop hainâk akmâ Anutugât hoŋ bawa agaŋmâ mali.

24 Woe, niŋemaŋe puli siâ siâ tat yeŋgiâp aregât emelâk âlepŋe yeŋaet hâu meyi. Ye hâmbâi âmâ bâleŋân arim âi girâp akbai. 25 Woe, uŋak âmâ sot humo nem unsambe manmâ heroŋe aktâi. Dâ hâmbâi âmâ bâleŋân arim mop manmâ âi girâp akbai. Akto uŋak âmâ giriŋmâ heroŋe maroŋe kakŋân mandâi. Dâ hâmbâi âmâ indem umatŋân manbai. 26 Woe, ulikŋân luâk bikŋande agatmâ den mem hin hianŋgim dâyi, “Nen Anutuŋe den dâm maknengiâp are makmâ miawaktenŋe nâŋgâm lokoŋet.” dâmbiâ âmâ bâgilupyeŋande heroŋe akyeŋgiyi. Heroŋe akyeŋgimbiâ Anutuŋe bo huŋgun yeŋgiep, yânâk

agatmâ hianŋgi den dâyi aregât dosayeŋe yeŋgiep. Aregât uŋak iregât âmâ luâk âmbâle kâmot humo arekŋe yeŋgât nâŋgâm heroŋe akyeŋgimbiâ âmâ hanoko akbi.

Gasa are gala akyeŋgiwei.

27 Gârâmâ nâ hin maktere nâŋgâŋet. Yeŋe gasalupyeŋe yeŋgât nâŋgâm gala akyeŋgiwi. Akto yeŋgât hâkâŋ akmai are mem gala katyekbi. 28 Akto ye bâleŋe akyeŋgimai are heroŋe akyeŋgiwi. Akto makmâ hâkâŋ yekmai yâk yeŋgât akmâ Anutu ulilaŋbi. 29 Luâk siâŋe ondopge hogombo are ondopge bikŋe waŋben. Luâk siâŋe gâŋgât ito meŋgiŋberâm kârikŋe akto âmâ iripânge biken are waŋben. 30 Luâk siâŋe puli siâ siâgât ulit giŋdo are waŋbiat. Akto luâk siâŋe puli siâ siâ are meŋgiŋdo aregât purik katmâ niŋ bo dâwiat. 31 Yeŋe wan me wan siâ siâ aknengiŋet dâm aregât ukenŋe akmai dop hainâk akyeŋgiwai.

32 Luâk âmbâle bikŋande ye han kalem akyeŋgimai yâk han kalem purikatmâ akyeŋgiwai amâ hâu gain gain miawakyeŋgiwiap? Amâ luâk bâleŋande galalupyeŋe han kalem akyeŋgimai gai. 33 Akto bikŋande gala akyeŋgimai yâk gala akyeŋgiwai amâ hâu gain gain miawakyeŋgiwiap? Amâ luâk bâleŋande hain akmai aten. 34 Akto hâuŋe purikatmâ nengiŋetdâm wan me wan yeŋgiwai amâ Anutuŋe hâu wan hinan purikatmâ yeŋgiwiap? Amâ Anutugât den bâlâk manmai yâkŋe galalupŋe hin dâm siâ me siâ yeŋgimai, “Maleine yekâ hainâgâk hâuŋe nengiwi.” dâmai. 35 Bo. Ye hain bo akbi. Ye gasalupyeŋe gala akyeŋgiwi. Hâuŋe bo yeŋgiwai yâk hanâk heŋgemyeŋgum siâ me siâ yeŋgiwi. Hain akmâ maleine hâuŋe umatŋe membai. Hain akmâ Humo yâkgât nan barat akmâ manbai. Yâkŋe âmâ luâk gulip akto metŋe yâk hanâk han kalem akyeŋgimap. 36 Eweyeŋande han kalem manmapgât yeŋe hainâk han kalem olop manbi.

37 Akto yeŋe yâk yeŋgât den borâm hâre yeŋgimbiâ âmâ hainâk Anutuŋe dosayeŋe bo kat yeŋgiwiap. Dâ dosayeŋe hepun yeŋgimbiâ âmâ hainâk Anutuŋe dosayeŋe hepun yeŋgiwiap. 38 Puli me wan me wan akyeŋgimbiâ âmâ Anutuŋe hainâk akyeŋgiwiap. Gârâmâ Anutuŋe lugum totokombo humo akto yeŋgiwiap. Are âmâ yeŋe yeŋgimai dop hainâk Anutuŋe yeŋgiwiap.” dâep.

Yesuŋe den umatŋe dâm makyeŋgiep.

39 Yesuŋe den hain dâm makyeŋgim den ginŋe hin dâm makyeŋgiep, “Dewunyetŋe bok bokŋe lâuwâ siâŋe yetŋeâk oloŋ akmâ dâp mesokmâ siângen arim hememân hâkoko akbiandat. 40 Akto den siâ makbe. Nanaŋ âmâ tiksaŋe bo ewangimap. Nanaŋ are wan me wan nâŋgâm heŋgemgom âmâ tiksa aregât dop akmap. 41 Akto den siâ makbe. Gâŋe galagaet dewunŋân lâwin uneŋe tatâp are ekmâ guge dewungân lâwin papaŋe tatâp aregât bo nâŋgaŋgim galagaet dewunŋân tatâp aregâlâk hin dâmenâ ârândâŋ bo akbiap, 42 “Gala, dewungân gagap tatâp are meŋgiŋbe.” Gâ hianŋgi luâk. Guge dewungân lâwin papaŋe tatâp are soŋ meakmenâ âlepŋe akto âmâ galagaet dewunŋân lâwin uneŋe tatâp are memenâ ârândâŋ akbiâp.

Lâwin keiŋe keiŋe.

43 Akto den siâ makbe. Lâwin keiŋe keiŋe aregât koaŋe ikiŋeâk ikiŋeâk kinmap. Lâwin koaŋe âlepŋande lâwin bâleŋân bo kinmap. Akto hainâk lâwin koaŋe bâleŋande lâwin âlepŋân bo kinmap. 44 Giat bunŋande kewu bo akmap. Akto kânden bunŋande ham bo akmap. Bunŋaet keiŋe ya ekmâ nâŋgâmai

are. 45 Luâk siâgât biwiŋân wan me wan bâleŋe me âlepŋe pikmâ yendâp aregât lauŋânba âlepŋe me bâleŋe miawakmap. Aregât luâk âlepŋe siâ biwi irakŋe manmapgât bunŋe biwiŋânba agak meme âlepŋeâk miawakmap. Dâ luâk bâleŋe siâ biwi heleŋ manmapgât bunŋe biwiŋânba agak meme bâleŋeâk makmap.

Emet kârikŋe akto yeukŋe aregât keiŋe.

46 Yeŋe lau yeŋandeâk, “Humonenŋe, Humonenŋe.” dâm nogonmâ âmâ nâŋe den makyeŋgiman are bo lokomai are amâ ârândâŋ bo akmap. 47 Siâŋe nâŋgât denne nâŋgâm lokom manmap are âmâ dop hin dâre nâŋgâŋet. 48 Luâk siâŋe emetŋe ketugum tetembeŋe kâlep anuŋdo gembo totokombo kârikŋe agep. Kârikŋe akto âmâ emetŋe are ketugumbo ârândâŋ akmâ tato âmâ wâriŋ humo mendo tu seru kârikŋe akto emet are kârikŋe akmâ bo kâwulakmâ kilep. Luâk hain arekŋe dop hain aktâp. 49 Dâ siâŋe denne ire nâŋgâm âmâ hepulep aregât dop âmâ luâk siâ emet ketugum âmâ tetembeŋe yân hanâk yogan yogan kakŋân anuŋdo kilep. Ain âmâ tu seru humo pando âmâ yogan yogan akmâ kâwulakmap.” dâep.

7

Yesuŋe dâmbo hoŋ bawa siâ âlepŋe agep.

1 Yesuŋe den bunŋe are makyeŋgim metem âmâ Kapanaum kepian ariep. 2 Arimbo Roma tembe loko yeŋgât kautŋe siâŋe ikiŋe hoŋ bawa nâŋgâ aŋdo humo agep are momberâm agep. 3 Hain akto luâk kotdâ arekŋe Yesugât pat nâŋgâm âmâ Yuda damunyeŋe mali are arim Yesu kewugumbiâ togom hoŋ bawa maganŋdo kundat hepulâkgât makyeŋgiep. 4 Makmâ huŋgunyeŋgimbo arim hin dâm ulilaŋi, “Roma tembe loko yeŋgât kautŋe siâ hutnenŋân mando luâk âlepŋe dâmaen. 5 Akto nengât den emetŋaet puli kato ketugu nengiyi aregât denŋe nâŋgâmenâ ârândâŋ agâk.” dâm maganŋi. 6 Hain maganŋbiâ nâŋgâm yâk olop ariyi. Arim emetŋe are ewumâk akbiâ galalupŋe den hin dâm makyeŋgim huŋgun yeŋgimbo Yesugâlân arim maganŋi, “O Humo, damun nenŋande hin dâp, “Nâ luâk yânŋe mandân aregât nâŋgâlân bo togowen. Akto nunaet nâŋgâre ârândâŋ bo aktâp. 7 Akto nâ gâŋgâlân bo togoman. Aregât gâ yân denâk makmenâ hoŋ bawane ire âlepŋe agâk. 8 Akto nâ luâk humomo yeŋgât den lokoman. Dâ tembe lokolupnande âmâ nâŋgât den lokomai. Hain akbiâ hutyeŋân gâtŋe siâ maganŋmâ, “Gâ ari” dâre âlepŋe arimap. Akto siâgât, “Gâ ga” dâre âlepŋe gamap. Akto siâgât, “Âi me” dâre âi memap.” hain dâp.” dâyi. 9 Hain dâmbiâ Yesuŋe tembe loko yeŋgât den are nâŋgâmbo dâtŋe akto aregât purik katmâ haminân dondâ kili are hin dâm makyeŋgiep, “Makyeŋgire nâŋgâŋet. Israe luâk yeŋgât hut yeŋânba luâk siâŋe nâŋgâniŋmap âlepŋe hinare bo mem miawagân.” dâep. 10 Hain dâmbo tembe loko galalupŋande purik katmâ arim emelan âgâm hoŋ bawa âlepŋe agep are egi.

Yesuŋe dâmbo luâk momoŋe siâ agatmâ âlepŋe agep.

11 Akto Yesu Aposololupŋe olowâk kepia siâ kotŋe Naiŋ ain arimbiâ luâk kâmot humoŋe hamiyeŋân kinbiâ olowâk ariyi. 12 Akto kepia are tâlâgumbo luâk âmbâle kâmot humo siâŋe âmbâle kambut siâgât nanŋe konok moep are lokom hangowerâm togoyi.

13 Togombiâ Humoŋe âmbâi kambut are ekmâ okot nâŋgâm hin dâep, “Bo inde.” dâep. 14 Hain dâm temân dâgâm lokom togoyi are mendo yân kinbiâ hin dâep, “Luâk sigan agat.” 15 dâm magaŋdo luâk momoŋe are agatmâ den agep. Den akto Yesuŋe magaŋmâ, “Memege olop malet.” dâep. 16 Hain dâmbo luâk âmbâle arekŋe ekmâ ongâyeŋe hogombo bâtyeŋe dâtyeŋân igim kinmâ Anutu magaŋmâ hin dâyi, “Anutu gâŋe hoŋ bawage humo siâ huŋgunaŋen are hutnennân mandâp.” dâyi. Dâm âmâ hin dewatim dâyi, “Anutuŋe luâk âmbâle damun nenŋe akberâm huŋgun aŋdo togoep.” dâyi. 17 Akto Yesuŋe agep aregât pat are sambelem arim Yudaia hân akto hân biken biken arimbo hârokŋe nâŋgâyi.

Yesuŋe Yohanegât dâep.

18 Yohane tu puliyeŋgiep yâkgât galalupŋande Yesuŋe wan me wan miep aregât den pat magaŋi. 19 Magaŋbiâ galalogâtŋe lâuwâ siâ yetkondo togombela den hin makyetkim huŋgun yetkiep, “Humogâlân arim den hin dâm magaŋlet, Luâk togowiapgât dâyi are gâ me? Nen niŋande togoâk dâm lâmgom manden?” hain dâm magaŋlet.” 20 Hain dâm huŋgun yetkimbo Yesugâlân togom hin dâm magaŋiat, “Yohane tuân katyegep arekŋe hin dâm huŋgun netkiâp. Luâk togowiapgât dâyi are gâ me? Me siâgât lâmgom manbaen?” dâyiat. 21 Akto sop ain Yesuŋe luâk kundatyeŋe olop are makyeŋgimbo bo akyeŋgiep. Akto sinduk baniara bâleŋande kautyeŋân meyegi are watyegep. Akto dewunyeŋe bok bokŋe makyeŋgimbo dewunyeŋe hâreakto egi. 22 Aregât Yesuŋe Yohanegât galalogâtŋe hin dâm makyetkiep, “Yet arim âmâ wan me wan yetŋe dewunyetŋande ektat akto ondopyetŋande nâŋgat nâŋgâ yâkgât den pat Yohane hin dâm magaŋlet, “Dewunyeŋe bok bokŋe yâk yeŋgât dâmbo dewunyeŋe hâreakto ektâi. Keiyeŋe goŋgoŋe yâk yeŋgât dâmbo âlepŋe akmâ bam gutâi. Hâk bâle miawak yeŋgimbo manmai yâk yeŋgât dâmbo âlepŋe aktâi. Ondopyeŋe bok bokŋe yâk yeŋgât dâmbo ondopyeŋe pâroŋ âgâmbo den âlepŋe nâŋgâi. Momoŋe yeŋgât makto golâ akmâ mandâi. Akto umburuk mandâi are den pat âlepŋe makyeŋgimbo nâŋgâi.” 23 Akto luâk siâ nâŋgât akmâ bo bâleniŋmâ hâkâŋ akniŋbiap amâ yâkgât nâŋgâre âlepŋe humo akbiap.” Hain dâm huŋgun yetkiep.

24 Huŋgun yetkimbo purik katmâ arimbela Yesuŋe luâk âmbâle kili are Yohanegât hin makyeŋgiep, “Ye hân kamitŋângen wan ekberâm ariyi? Seruŋe kâro waito duwuŋ akto are ekberâm ariyi me? 25 Yohane âmâ haingât dopŋe bo. Me luâk siâŋe hâk pekeŋe kulem melem agakŋe luguakmâ kei pekeŋe âlepŋe dondâ kalep are ekberâm ariyi me? Amâ bo. Luâk hain arekŋande luâk humomo yeŋgât emelan tatmâ sot âlepŋe nembiâ tepyeŋe pikto gemai. 26 Yohane âmâ hainare yeŋgât dopŋe bo. Aregât ye wan ekberâm ariyi? Ye Anutugât den dâm miawagep siâ ekberâm ariyi. Aregât makyeŋgire nâŋgâŋet. Yohane egi are âmâ Anutugât den makmâ miawakmâ gayi yâk hainare bo. 27 Yâk âmâ siâ. Yâkŋe âmâ hârok ewangiyektâp. Hain gârâmâ Anutuŋe yâkgât den hin dâep are tatâp,

> “Nune hoŋ bawane magaŋmâ huŋgunaŋdere laune lokom gâŋgât ulikŋân akgiŋmâ dâp heŋgemgo giŋbiap.”

Akto den kulemgoep are bunŋe akto Yohane togoep. 28 Akto luâk

siâŋe Yohane ewangiwiapgât dop bo tatâp. Are âmâ Yohaneŋe ulik gulik akmâ âinaet keiŋe bo ekmâ nâŋgâwiap aregât luâk yânŋe biwiyeŋe Anutugâlân katbiâ arim kinbiap yâk hârokŋe Yohane ewangiwai." 29 Hain dâm makyeŋgimbo luâk âmbâle dondâŋe gawamangât puli meme luâk olowâk yâkŋe emelâk Anutugât den lokom manbiâ Yohaneŋe tuân mem katyegep yâkŋe Anutugât den are tângombiâ bunŋe agep. 30 Dâ Parisaio luâk akto Mosegât den makyeŋgimini yâkŋe âmâ Anutugât dâp are hâkâŋ akmâ Yohaneŋe tuân bo kat nenegâk dâm manmâ gayi. Hain agigât yâkŋe âmâ nâŋgâmbiâ bunŋe bo agep.

31 Akto den siâ hin dâm lâuwâŋe makyeŋgiep, "Luâk kâmot ire yâk yeŋgât wanân dop katmâ makbe? Yâk wan hinare? 32 Nanaŋ kâmot lâuwâ kepia sombeimân tatbai. Akto kâmot siâŋe kâmot siâ are hin dâm makyeŋgiwai, "Nenŋe heroŋe akmâ bâtâ kondenŋe yeŋe kep bo kondâi. Akto nenŋe âi girâp akmâ indien hain indeŋet dâm makyeŋgienŋe bo indeâi." dâwai. 33 Akto aregât maktere nâŋgâŋet. Yohaneŋe tuân katyegep yâkŋe âi keiŋe katmâ tu sot bo nem manmâ âmâ yân âi mem manmâ gambo hin dâyi, "O, luâk ire sinduk baniara bâleŋande meme aganŋdâp." 34 Akto nâ luâk akmâ geân nâŋe sot soŋgo nendere nekmâ hin dâmai, "Luâk ire âmâ sot humo nem mandâp are gawamangât puli meme luâk akto luâk bâleŋe yeŋgât gala." dâmai. 35 Anutugât nâŋgâ nâŋgâ kâmot are âmâ ginbailupŋe yâkŋe yâkgât keiŋe mem golâ katbiâ bunŋe kârikŋe agep." dâep.

Âmbâle siâŋe Yesugât keiŋe puliep.

36 Parisaio luâk siâŋe Yesu kewugumbo emetŋân âgâmbo mendugu akmâ sot neyi. 37 Sot nem tatbiâ ain gâtŋe âmbâle dâp gulip malep siâŋe Yesu Parisaio luâk yâkgât emetŋân âgâm talep are nâŋgâm tu higenŋe are mem âgâep. 38 Mem âgâm hamiŋân kinmâ indembo dewunŋe tuŋe târâŋ dâm keiŋân giep. Gembo dumutŋe yeukŋe arekŋe keiŋe pulim metiep. Pulim metem âmâ keiŋe mem maŋganmâ tu higenŋe are keiŋân kâim puliep. 39 Hain akto Parisaio Yesu kewugumbo âgâyiat arekŋe ekmâ biwiŋânâk hin nâŋgâep, "Dâp gulip manmap irekŋe aktâp ire bo agakŋe. Gârâmâ bundâk Yesu Anutugât hoŋ bawa manmap dâine âmbâle iregât keiŋe nâŋgâwop." dâm nâŋgâep. 40 Hain nâŋgâmbo Yesuŋe ekmâ nâŋgâm âmâ hin magaŋep, "Simoŋ, den siâ maktere nâŋgâ." dâmbo hin magaŋep, "Tiksa, makniŋmenâ nâŋgâwe." dâmbo 41 hin magaŋep, "Luâk siâŋe luâk lâuwâ puli yetkiep siâ 50 kina siâ 5 kina. 42 Akto siân aregât hâuŋe niŋlet dâmbo puli are panbela bo agep. Bo akto bo mem miawagiat aregât yâkgâlân arim kinmâ hin dâyiat, "Puli bo tat netkiâp." dâmbela hin makyetkiep, "Hanâk, misiget, âlepŋe ariet." dâmbo ariyiat. Hain akto âmâ niŋande dosa hepunaŋep aregât nâŋgâmbo huraguep? 50 kina miep arekŋe me 5 kina miep? Aregât makniŋmenâ nâŋgâwe." dâep. 43 Hain dâmbo hin dâep, "Puli dondâ miep arekŋe ukenŋe nâŋgâep." dâep. Hain dâmbo Yesuŋe hin dâm magaŋep, "Gâ âlepŋe maktât." 44 Hain dâm âmbâle are ekmâ hin dâm Simoŋ magaŋep, "Âmbâle ire ek. Nâ gâŋgât emelan gare tu bo kâim niŋmenâ puliaktân. Akto âmbâle irekŋe âmâ indembo dewunŋe tuŋe keinân gembo dumutŋande puli nektâp. 45 Gâŋe âmâ bo maŋgan nektât. Dâ âmbâle irekŋe âmâ

keine mem maŋgan nekmâ heroŋe akniŋdâp. 46 Akto gare gâŋe âmâ tu higen suk suk siâ kautnân bo kâiât aregât âmbâle irekŋe âmâ tu higenŋe olop kâimbo keinân gembo puli nektâp. 47 Âmbâle irekŋe âmâ gala konok akniŋdâpgât nâ yâkgât patŋe hin maktere nâŋgâ. Luâk siâŋe galaŋaet dosa umatŋe puliaŋdo aregât heroŋe humo nâŋgâ aŋbiap. Dâ luâk siâŋe galaŋaet dosa bikŋeâk puliaŋdo aregât heroŋe kakŋeâk nâŋgâ aŋbiap. Aregât keiŋe hin dâre nâŋgâ. Anutuŋe âmbâle iregât dosaŋe umatŋe are emelâk hepun aŋdo heroŋe humo nâŋgâ niŋdâp hain.” 48 Hain dâm âmbâle are hin dâm magaŋep, “Dosage emelâk hepun giŋdân.” dâep. 49 Hain dâmbo olowâk tatmâ sot neyi arekŋe biwi yeŋân hin nâŋgâyi, “Luâk iregât keiŋe gain gain hinare? Gain gain akmâ dosage emelâk hepun giŋdân dâp?” 50 Biwiyeŋande hain nâŋgâmbiâ Yesuŋe âmbâle are hin dâm magaŋep, “Biwige Anutugâlân arim kindâp aregât kambiamge sândugembo manbiat.” dâm magaŋep.

8

Yesu olop ariyi yeŋgât keiyeŋe.

1 Sop aregât kakŋân Yesuŋe kepia hârogâk ândeaŋmâ arim Anutuŋe damunyeŋe akberâm aktâp aregât den pat âlepŋe makyeŋgim malep. Akto Aposololupŋe keiân lâuwâ are oloŋ yekto olowâk ariyi. 2 Akto âmbâle bikŋe olop ariyi are yeŋgât keiyeŋe hin. Bikŋe âmâ sinduk baniara bâleŋande meyekbiâ are watyeŋgimbo âlepŋe agi are. Akto bikŋe âmâ heŋgem yeŋguep yâk olop ariyi. Akto yâk yeŋgâlân gâtŋe siâ kotŋe Maria Madala kepian gâtŋe, yâkgât âmâ sinduk baniara bâleŋe nâmbulân lâuwâ walaŋep. 3 Akto siâ kotŋe Yohana are Herotegât hoŋ bawa luâk kotŋe Kusa yâkgât âmbenŋe. Akto siâ kotŋe Susana. Akto âmbâle bikŋe puli oyaŋmâ Yesu akto aposololupŋe yeŋgiyi are olowâk ariyi.

Anutugât den aregât dâp.

4 Luâk âmbâle dondâŋe kepiayeŋe hepunmâ Yesugâlân togom mendugumbiâ yekmâ âmâ den ginŋe hin dâm makyeŋgiep, 5 “Luâk siâŋe seŋgo alekŋe are panberâm âiângen mem ariep. Akto alekŋe bikŋe dâwân gembo luâkŋe tâlim hogombiâ lâutŋe togom nem meteyi. 6 Dâ seŋgo alekŋe bikŋe âmâ hân yam yamân gembo kâmŋe gam âmâ tu bogât ainâk moep. 7 Akto alekŋe bikŋe hele kâlegen giep. Gem kâmŋe gambo are âmâ hele humoŋe gam âgâm lokom gunduŋaŋdo moep. 8 Akto alekŋe bikŋe âmâ hân keluŋe olowân gembo miawakmâ kâmŋe bususuk dâm gam bunŋe dondâ miawagep.” Hain are makmâ âmâ benŋe kârikŋeâk makmâ hin magep, “Luâk ondopdâŋe den ire nâŋgâwi.” dâep.

9 Akto hoŋ bawalupŋande den memeŋe aregât keiŋe gain gaingât maktât dâm aikoyi. 10 Aikombiâ hin dâm makyeŋgiep, “Anutuŋe ye emelâk nâŋgâ nâŋgâyeŋe mem pâroŋ kalep. Kato Anutuŋe damunyeŋe akmapgât keiŋe nâŋgâi. Dâ bikŋe amâ ekmâ âmâ bo ekmâ nâŋgâm heŋgemgomai. Amâ Anutuŋe makto dewunyeŋande âmâ ekmai. Dâ biwiyeŋân bo gemap. Akto ondop yeŋande nâŋgâmai. Dâ nâŋgâ nâŋgâ yeŋân bo gemap. Aregât den dopŋân maktere keiŋe bo nâŋgâmai. 11 Hain. Akto den ginŋe makyeŋgiân aregât keiŋe hin. Anutugât denŋe seŋgo alekŋe aktâp. 12 Seŋgo alekŋande dâwân giep. Hân dop are âmâ hinare manbai arekŋe Anutugât den nâŋgâmbiâ biwiyeŋân ewuwiap. Ewumbo Niambiŋe ekmâ den are

nâŋgâm biwiyeŋe nâŋgâlân katbiâ Anutuŋe damunyeŋe akbopgât hâreyeŋgim ariwiap. 13 Dâ seŋgo koaŋe kât heregân giep dop hainare manbai yâkŋe den pat âlepŋe nâŋgâm arekŋeak ukenŋe akbai. Dâ hanyeŋân kândârâŋe bo giepgât sop pâŋ konok dondâ mem âmâ dopko dopko miawakto den pat âlepŋe hamiaŋmai. 14 Akto seŋgo alekŋe bikŋe hele kâlegen giep dop hinare manbaiŋe amâ Anutugât den nâŋgâwai. Nâŋgâm âmâ hâkgât siâ me siâgât nâŋgâm heŋgemgom puli me sâŋgum lâuwâ lâuwâ me ito sikum aregât ukenŋe nâŋgâm hanokoakmâ âmâ den are hepunbiâ âmâ bunŋe bo akmap. 15 Dâ koaŋe hân kelurâ ain giep dop hainare manbai yâkŋe den pat âlepŋe nâŋgâm han yeŋe heŋgemgom yeukŋân mem manmai. Hain akmâ kârikŋe akmâ bunŋe peniaŋmai.

Pagaleŋegât dop.

16 Luâk siâŋe pagaleŋe sagom âmâ umbâ kâlegen me yeye amukŋân kato bo tatmap. Tek tekŋân kato emet kâleŋe pagalembo ekmâ gem âgâmai. 17 Aregât keiŋe âmâ hin. Wan me wan tip yemap are mem miapanbai. Dâ siâ me siâ ekbiâ bo akto are pagaleŋân miawakto hârokŋe ekbai. 18 Siâ siâ me siâ talaŋdo âmâ Anutuŋe siâ waŋdo sambeleaŋbiap. Dâ siâ siâ me siâ bo talaŋmap are bâtnân tatniŋdâp dâm nâŋgâm hilipkombo are Anutuŋe bâtŋânba oloŋmâ pando yân tatbiap. Aregât den makmâ tatân ire nâŋgâm gangerâm manbi.” hain dâep.

Yesugât memeŋe emilupŋe.

19 Sop ain luâk kâmot humoŋe Yesu ândeaŋmâ kinbiâ memeŋe emilupŋe togom imbiaŋmâ ekberâm ewum hâumgom kâlewânâk kili. 20 Kâlewânâk kinbiâ luâk siâŋe hin dâm magaŋep, “Memege emilupgande gekberâm togo iŋgon betgen kinmâ gemenâ gekne dâm gogondâi.” dâep. 21 Hain dâmbo Yesuŋe hin dâm magaŋep, “Anutugât den nâŋgâm lokomai ire âmâ nâŋgât memene emilupne are yeŋgât dop aktâi.” dâep.

Yesuŋe seru magaŋdo sândugiep.

22 Hilâm siân Yesuŋe hin dâm makyeŋgiep, “Bâtgum ire hâtikom biken arine.” dâmbo olop waŋgan âgâm ariyi. 23 Arimbiâ Yesu asiŋ yiep. Yem tato seru humo pando âmâ haru are bâliep. Bâlimbo âmâ waŋga are kâi akberâm agep. 24 Kâi akberâm akto Humo are goaŋmâ hin dâyi, “Wâe, luâk Humo, nen ire haruân bâliweren.” dâmbiâ agatmâ makto seru akto haru nâŋgâm nâŋâgâyiat. 25 Nâŋâgâmbela hin dâm makyeŋgiep, “Nâŋgâm kepilâniŋmai are yâgâte?” dâmbo yâkŋe âmâ wan me wan akmâ miep are ekmâ otneyeŋe ariep. Arimbo kinmâ hin dâm magaŋgi goaŋgi agi, “Ae, luâk irekŋe âmâ seru akto haru ina den makto nâŋgaŋdat aregât keiŋe gain gain?” dâyi.

Yesuŋe sinduk baniara watyekto bauyeŋgât biwiyeŋân geyi.

26 Akto bâtgum are hâtikom Galilaia hân bikŋângen Gerasene are yeŋgâlân ariyi. 27 Ain arim waŋgaŋe haru dâtŋân kindo sopanmâ ge kindo âmâ luâk siâ kepiangenba togom peniaŋep. Aregât keiŋe hin. Sinduk baniara bâleŋe kugâkŋe memeŋe agaŋbiâ malep. Agaŋbiâ hâk pekeŋe bâlâk manmâ aŋun bo aŋgim sop kâlep hainâk malep. Manmâ emetŋân bo manmâ âmâ sumângen hilâm ârândâŋ arim togominep. 28-29 Hain akto tembe lokoŋe bâtŋe bikŋe bikŋe dâgâmbiâ âmâ piriŋ piriŋ kato hâreakto sinduk baniara arekŋe hâwâlaŋdo hân kamitŋângen ariminep. Keiŋe hain. Akto luâk are togom Yesu ekto sinduk baniara bâleŋe are wat

yekberâm akto aregât enemŋân ge yiep. Yem âmâ hin magaŋep, “Yesu gâ Anutu Humo dondâ yâkgât nanŋe wangât nâŋgâlân togoât? Nâ hâk hilâlâm bo niŋ.” dâmbo 30 ekmâ magaŋep, “Kotge niŋe?” dâm aikombo sinduk baniara dondâŋe memeŋe agaŋbiâ malep aregât agonakmâ hin dâep, “Kotne kâmot humo.” dâep. 31 Hain dâmbo sinduk baniara dondâ arekŋe Yesu hin dâm ulilaŋi, “Âlepŋe huŋgun nengimenâ hememân bo gienŋe nenguwerâp.” dâm ulilaŋi. 32 Akto hân ain bau dondâ tâmut nem mali aregât sinduk baniara bâleŋe arekŋe magaŋi, “Nâŋgâ nengimenâ luâk ire hepunmâ bau yeŋgât biwiyeŋân gene.” 33 dâmbiâ, “Âlepŋe.” dâmbo arekŋeak luâk are hepunmâ bauyeŋgât biwiyeŋân geyi. Gembiâ bauŋe gem tu deŋgânân gembiâ lauyeŋân pikto moyi.

34 Akto bau damunyeŋe arekŋe are ekmâ pârigim arim luâk âmbâle dondâŋe kalam yeŋângen me kepia yeŋângen ari den pat are makyeŋgiyi. 35 Makyeŋgimbiâ luâk âmbâle hamepŋe olowâk wan me wan agep are ekberâm Yesugâlân togoyi. Togombiâ sinduk baniaraŋe memeŋe agaŋi yâkŋe âmâ nâŋgâ nâŋgâŋe hulaŋ akto hâk pekeŋe lugu akmâ Yesugât keiŋân talep. Are ekmâ hamep akmâ kili. 36 Kinbiâ âmâ wan me wan are ekmâ nâŋgâyiŋe sinduk baniara watyekto âlepŋe agep yâkgât den pat makyeŋgiyi. 37 Makyeŋgimbiâ Gerasene hân ambolupŋande hamep akmâ Yesuŋe hân are hepunmâ siângen ariâk dâm aregât magaŋi. Magaŋbiâ ariwerâm waŋgan âgâmbo 38 luâk sinduk baniara walaŋep arekŋe olop arire dâm magaŋep. Magaŋdo Yesuŋe hin magaŋep, “Gâ tat. 39 Anutuŋe heŋgem guguâp aregât den pat ewege memege akto ginbailupge makyeŋgiwen.” dâm magaŋep. Hain dâmbo purik katmâ arim Yesuŋe heŋgemgoep aregât den pat hârogâk makyeŋgiep.

Yesuŋe dâmbo den emetŋe damun luâk aregât baratŋe siâ momoŋânba agalep.

40 Akto Yesuŋe kepia are hepunmâ bâtgum biken ariep. Arimbo lâmgom tali arekŋe dondâŋe heroŋe agi. 41 Heroŋe agaŋbiâ den emetŋe damunŋe siâ kotŋe Yairo arekŋe keiŋân kâŋgom âmâ togom hin dâm magaŋep, 42 “Baratne konok dondâ hombaŋŋe 12 are momberâm aktâpgât gâ kewugu gekmâ emetnân ariwerâm aktân.” Hain dâm magaŋdo olowâk ariyiat. Arimbela luâk âmbâle dondâŋe watmâ arim ândeaŋ gondeaŋ agi.

43 Akto hutyeŋân âmbâle siâ kilep yâkgât keiŋe hin. Âmbâle yeŋgât dewutâ gambo akmai dop hain bo akminep. Hokboâk hokboâk gambo mando hombaŋ 12 bo agep. Hain akmâ manmâ gambo doktaŋe tângowerâm ewum hâumgom hepunmini. 44 Akto âmbâle arekŋe Yesugât haminân arim luguak luguakŋe mem walip koaŋep. Walip kom arekŋeak âlepŋe agep. 45 Âlepŋe akto ainâk Yesuŋe hin dâm aiyeŋguep, “Niŋande mem walip nuguâp?” dâep. Hain dâmbo hârogâkŋe ândeaŋ gondeaŋ agi arekŋe nen bonâŋgâen dâmbiâ aregât Petoroŋe hin dâep, “Apo, luâk dondâ ândeaŋ gondeaŋ ketugu gektâi.” dâmbo 46 hin dâep, “Wâtne gembo aregât maktân. Siâŋe walip nuguâpgât nâŋgân.” dâmbo 47 âmbâle arekŋe bundâk howaire nâŋgâp dâm ongâŋe hogombo Yesugât enemŋân bam âmâ walip kom âlepŋe agep aregât keiŋe hârogâk ain kili yeŋgât dewunyeŋân makmâ miawakmâ magaŋep. 48 Magaŋdo nâŋgâm hin magaŋep, “Meŋ, biwige nâŋgâlân

katât aregât Anutuŋe nâŋgâ giŋdo âlepŋe aktât. Yeukŋân bam ari." dâep.

49 Hain dâm kindo ainâk Yairogât hoŋ bawa siâŋe emelanba gam hin dâm maganŋep, "Baratge emelâk mondâp aregât luâk Humo ire inâk talâk. Umatŋe siâkâ bo aganŋ. Bo hâwâlaŋ." dâmbo 50 Yesuŋe nâŋgâm Yairo hin dâm maganŋep, "Nâŋgâmâk bo ak. Biwige nâŋgâlân katmenâ baratge âlepŋe akberâp." dâep. 51 Hain dâm oloŋmâ arim Yairogât emet ewumâk kinmâ bikŋe yeŋgât dâmbo kili. Kinbiâ Petoro, Yohane, Yakobo akto âmbâi sisik aregât eweŋe memeŋe meyekto emelan olowâk âgâyi. 52 Akto luâk âmbâleŋe indem kambiam bâle agi are hin dâm makyeŋgiep, "Baratyetŋe ire bo mondâp. Yân asiŋ yendâp aregât ye bo indeŋet." dâmbo nâŋgâm giriŋ aŋi. 53 Giriŋ aŋmâ hin dâyi, "Wangât hain dât? Are bunŋe mondâp." 54 dâmbiâ baratyetŋe mem maganŋep, "Barat agatmâ kin." 55 dâmbo tepŋân tuk tuk dâmbo ainâk agalep. Agato sot om waŋbiâ neâk dâm makyeŋgiep. 56 Hain akto aregât eweŋe memeŋande ekbela dâtŋe agep. Akto Yesuŋe hin dâm makyetkiep, "Iregât den pat bo makyeŋgiwiandat." dâm makmâ hâre yetkiep.

9

Yesuŋe Aposololupŋe huŋgunyeŋgimbo âi keiŋe kali.

1 Yesuŋe Aposolo 12 mem oloŋyekto togombiâ sinduk baniara bâleŋande meme akyeŋgimini are watyeŋgiwaigât akto kundatdâ mem âlepŋe ketugu yekbaigât aregât makmâ kârikŋe yeŋgiep. 2 Akto Anutuŋe damunyeŋe akto den pat makyeŋgim kundatdâ mem âlepŋe ketugu yekbai aregât huŋgun yeŋgim hin dâm makyeŋgiep, 3 "Ariwerâm âmâ huwan, ito, sot, puli akto hâk pekeŋe dondâ bo mem ariwai. 4 Kepia siân arimbiâ emelan oloŋ yekmâ âgâmbiâ ainâk tatmâ gem ariwai. 5 Akto siân arimbiâ âmâ gala bo akyeŋgimbiâ âmâ kepia are hepunmâ keiyeŋân nukum tatbiap are paŋ paŋgom panmâ den kârikŋe makyeŋgim arimbiâ âmâ yeŋgât keiyeŋe nâŋgâwai." dâep. 6 Hain dâm makyeŋgim huŋgun yeŋgimbo kepianŋe kepianŋe arim manmâ Anutu damunyeŋe akbiap aregât den pat makyeŋgiyi. Akto kundatdâ mem âlepŋe ketugu yegi.

Heroteŋe Yesugât den pat nâŋgâep.

7-9 Akto Yesuŋe ya agep aregât bikŋande hin maganŋgi goaŋgi agi, "Yohaneŋe momoŋânba agatmâ mandâp mon?" dâyi. Dâ bikŋande âmâ hin dâyi, "Eliaŋe lâuwâŋe miawakmâ mandâp mon?" dâyi. Dâ bikŋande âmâ hin dâyi, "Anutugât hoŋ bawa emelâk gâtŋe siâŋe momoŋânba agatmâ mandâp mon?" hain dâyi. Hain dâmbiâ Heroteŋe nâŋgâmbo ârândâŋ bo akto han lâuwâ akmâ hin dâep, "Emelâk maktere Yohane hanŋe hâreyi. Dâ ire âmâ niŋande hainare akmâ mandâp aregât den pat ire nâŋgân?" hain dâm Yesu ekberâm agep.

Yesuŋe luâk 5,000 sot yeŋgimbo neyi.

10 Akto aposololupŋande âi ketugum mali. Manmâ purik katmâ aregât den pat Yesu maganŋi. Den pat dâm maganŋbiâ Yesuŋe meyekmâ, "Nenŋeak ari manmâ biwiyeŋe sândugeâk." dâmbo Besaida kepiangen ariyi. 11 Arimbiâ luâk bikŋande yekmâ âmâ hamiyeŋân ariyi. Akto Yesugâlân togombiâ gala akyeŋgimbo mali. Manmâ Anutuŋe damunyeŋe akberâm agep aregât den pat makyeŋgiep. Akto kundat agi are mem heŋgem

yeŋguep. 12 Hain akmâ kindo emet dâgâ yeŋgiwop dâm aposololupŋe bât biken lâuwâ arekŋe togom hin magaŋi, “Iren hân kamitŋâŋgen manden aregât luâk âmbâle huŋgun yeŋgimenâ kepiayeŋângen arim sot mem neŋet.” dâm magaŋi. 13 Hain dâmbiâ hin dâm makyeŋgiep, “Yeŋe sot siâ yeŋgiŋet.” dâmbo hin dâm magaŋi, “Nen sot momerâk akto iŋan lâuwâ areâk tat nengiâp. Aregât gain gain akberen? Kepiangen arim luâk kâmot humo ire yeŋgât sot puligonegât maktât me?” dâyi. 14 Amâ luâk 5,000 maligât. Dâ Yesuŋe hin dâm makyeŋgiep, “Makyeŋgimbiâ kâmot 50 âk hârok ain ain tatmâ ariŋet.” dâep. 15 Hain dâmbo makyeŋgimbiâ hainâk tatbiâ 16 sot akto iŋan are mem himbimân dewunŋe panmâ Anutugât mepaiŋe mem agatmâ iŋan are munditmâ ligiep. Ligim sot are mem munditmâ hoŋ bawalupŋe ârândâŋ yeŋgimbo luâk âmbâle kâmot tali are oyaŋ yekmâ yeŋgimbiâ neyi. 17 Nembiâ tepyeŋe pikto bikŋe talep are âmâ hakan lugumbiâ haka 12 pigep.

Petoroŋe Yesugât keiŋe makmâ miawagep.

18 Akto hilâm siân Yesu ikiŋeâk manmâ Anutu olop den magaŋgiyiat. Hain akbela Aposoloŋe yâkgâlân arimbiâ aiyeŋgum hin dâep, “Luâk âmbâleŋe nâŋgât niŋe dâmai?” dâep. 19 Hain dâmbo yâkŋe hin dâm magaŋi, “Bikŋande âmâ Yohane tuân katyegep are hain dâmai. Dâ bikŋande âmâ Elia hain dâmai. Akto bikŋande âmâ Anutugât hoŋ bawa propete siâ emelâk moep arekŋe momoŋânba agatmâ mandâp hain dâmai.” dâyi. 20 Hain dâmbiâ hin aiyeŋguep, “Dâ yeŋe âmâ nâŋgât niŋe dâmai?” dâmbo Petoroŋe hin magaŋep, “Gâmâ Anutuŋe huŋgun giŋdo damun nenŋe akberâm gien are bunŋe.” dâep. 21 Hain dâmbo aregât bo makmâ miawakmâ makyeŋgiwi dâm makmâ hâreyeŋgiep. 22 Akto lâuwâŋe hin dâm makyeŋgiep, “Nâ luâk akmâ geângât nâ wan me wan akniŋbiâ nâ hâk hilâlâm nâŋgâwian. Ain âmâ sumbe kat kat luâk akto Mosegât den kârikŋe makmâ miawakmai akto kepia ambolupŋe yeŋgât damunlupyeŋande gasa akniŋmâ nugumbiâ mondere hilâm âlâwu bo akto momoŋânba agatmâ manbian.” dâep.

Yesugât den lokom manmai aregât keiŋe.

23 Yesuŋe luâk âmbâle hin dâm makyeŋgiep, “Luâk bikŋande biwiyeŋe nâŋgâlân katmâ nâ olop ariwerâm âmâ wan me wan akmâ hilipkowai aregât bo hamep akmâ manbai. Akto yeŋe hâkyeŋaet bo nâŋgâm hilâmŋe hilâmŋe nâŋgât den lokom manbai. 24 Dâ siâŋe ikiŋe manmanŋe gangerâwiap are âmâ hilip aguwiap. Akto siâŋe nâŋgât den âi aregâlâk nâŋgâm mando kombiâ âmâ momoŋânba agatbiap. 25 Dâ siâŋe manmâ siâ siâ mem lokom aregât ukenŋe âlepŋe akbiapŋe mombiap sop ain wan me wangât ya ukenŋe akbiap arekŋe bo tângombo momo kârikŋânba bo agatbiap. 26 Akto siâŋe nâŋgât hâkâŋ akmâ nâŋgât den bo lokom manbiap aregât keiŋe hin. Nâ luâk akmâ geân akto ewene netgât pagaleŋe netŋande panmâ ŋirik ŋirik dâmbo âmâ himbimân aŋelolupnetŋande nâ olop gienŋe luâk ya akmai are nâkâ hainâk hami yeŋgiwian. 27 Maktere nâŋgâŋet. Yu kindâi ire bikŋe bo mom golâ manbaiân Anutuŋe damunyeŋe akbiapgât are ekbai.” Hain dâm makyeŋgiep.

Mose akto Elia Yesu olop den magaŋgi goaŋgi agi.

28 Yesuŋe den hain dâm makyeŋgimbo hilâm 8 mon bo akto Anutu olop den akberâm Petoro, Yohane, Yakobo, meyekto

gimbâŋe siân âgâyi. 29 Âgâmbiâ Anutu olop den akbela Petoro akto galalogâtŋe yâk asiŋgât akmâ tali. Hain akbiâ Yesugât enem dewunŋe siâ akto hâk pekeŋe lugu agep are kau timan timan agep. 30 Hain akto himbim pagaleŋe belek belek dâm yendo luâk lâuwâ Mose akto Elia ainâk miawagiat. 31 Yâk miawakmâ Yesu Yerusalem kepian arim Anutuŋe yâkgât makmâ hâreaŋep are watmâ mombiap aregât yâk olop den magaŋgi goaŋgi agi. 32 Den aregât magaŋgim kâlâkom agatbiâ Petoro akto galalogâtŋe asiŋgât dondâ akyetkimbo dewunyeŋe panmâ Yesu pagaleŋe kulemŋe akto luâk lâuwâ yâk olop kinbela yelegi. 33 Akto Mose akto Elia ariwerâm akbela Petoroŋe tirip aregât keiŋe bo nâŋgâm Yesu hin dâm magaŋep, “Luâk Humo, âlepŋe dondâ nen in manden aregât gâ nâŋgâmenâ uligi gâŋgât siâ Mosegât siâ Eliagât siâ hain ketugune.” dâep. 34 Hain dâmbo ainâk hamandat akmâ dâgâm bup panmâ tigi yekto Petoro, Yohane akto Yakobo yâkŋe ongâyeŋe hogombo kili. 35 Hain akbiâ hamandat kâlegenba Anutuŋe hin dâm makyeŋgiep, “Are ekŋet. Luâk ire nâŋgât nanne okotne nâŋgâ aŋdere nâŋgât lau lokom manmap yâkgât denŋe nâŋgâm lokom manbai.” 36 Anutuŋe den hain dâm kondo Yesuŋe ikiŋeâk kindo egi. Akto wan me wan egi are sop ain luâk siânba bo makyeŋgim yân biwiyeŋânâk katmâ nâŋgâm mali.

Yesuŋe sinduk baniara bâleŋe walep.

37 Emet hauŋdo gimbâŋânba gembiâ luâk kâmot humoŋe togom Yesu penianji. 38 Togom penianji yâk yeŋgât hutyeŋânba siâŋe Yesu hin dâm magaŋep, “Luâk Humo, iregât yu ulitginbe. Nanne konok ire gam ek. 39 Keiŋe hin. Sinduk baniara bâleŋe siâŋe hilâm ârândâŋ kautŋân mendo dewunŋe gâwâŋ gâwâŋ dâmbo ge yendo launân barak pâtkombo den kârikŋe makmap. Akto sinduk baniara bâleŋe arekŋe hilâm ârândâŋ hainâk hilipkom hâk hilâlâm waŋmap. 40 Haingât aposololupgande watŋet dâm ulit yeŋgire ewum hâumgom hepuli.” dâep. 41 Hain dâmbo Yesuŋe hin dâm magaŋep, “Yei, luâk kâmot bo nâŋgâniŋmai ye hanyeŋe kârikŋe. Nâ ye olop sopŋe sopŋe manmâ sokom katyekbian mon? Nange are mem ga.” dâep. 42 Hain dâmbo Yesugâlân mem âgâmbo sinduk baniaraŋe bâleŋe agaŋdo dewunŋe gâwâŋ gâwâŋ dâmbo ge yiep. Hain akto Yesuŋe sinduk baniara bâleŋe are watmâ pando arimbo âlepŋe akmâ eweŋaelân ariep. 43 Arimbo luâk âmbâleŋe Anutuŋe memeŋe agaŋdo kulem miep are ekmâ nâŋgâm bâtyeŋe dâtyeŋân igim kinmâ han lâuwâ agi.

Mombiap aregât makmâ miawagep.

44 Hain akmâ dât yeŋân igim kinbiâ Yesuŋe hoŋ bawalupŋe oloŋ yekmâ makyeŋgim hin dâep, “Den ire makyeŋgire nâŋgâm mem biwiyeŋân katmâ manbi. Nâ luâk akmâ geân nâ hilip nuguwerâm luâkŋe menekbai aregât sop tâlâguâp.” dâep. 45 Hain dâm makyeŋgimbo nâŋgâmbiâ den keiŋe yeŋaelân Anutuŋe bo kalep aregât akmâ aikowerâm agi are nâŋgâm hamep akmâ hepuli.

Luâk gain hin arekŋe humo akmâ ewangiyekbiap.

46 Akto hoŋ bawalupŋe, “Nengâlân gâtŋe niŋande humonenŋe akmâ manbiap?” dâm magaŋgi goaŋgi akmâ papalagi. 47 Hain akbiâ Yesuŋe biwiyeŋaet keiŋe ekmâ nâŋgâm âmâ nanaŋ bâlensiâ siâ mem hutyeŋân kato kindo hin dâm makyeŋgiep,

48 “Siâŋe nanaŋ bâlensiâ ire hinare tângomap are âmâ nâ tân nugumap aregât dop akmap. Akto siâŋe nâ tân nuguâp aregât dop akmap arekŋe Anutuŋe huŋgun niŋep nâ tân nugumap. Akto yeŋgâlân gâtŋe siâŋe, “Nâ luâk yânŋe mandân.” dâm biwiŋande ikiŋaet nâŋgâmbo gemapŋe emelâk ewangi yektâp.” dâep. 49 Hain dâmbo Yohaneŋe Yesu hin dâm magaŋep, “Luâk humo aŋgâ yeŋgâlân gâtŋe siâŋe gâ gogonmâ sinduk baniara bâleŋe watyekto are ekmâ, “Gâ nengâlân gâtŋe bo. Hain bo ak.” dâm koaŋion.” dâep. 50 Hain dâmbo Yesuŋe hin dâm magaŋep, “Luâk siâŋe gasa bo akyeŋgimapŋe amâ ye tân yeŋgum gala akyeŋgiwiap. Gârâmâ siâŋe hain akto âmâ bo koaŋbi.” dâm magaŋep.

Samaria kepia ambolupŋande Yesugât hamep agi.

51 Yesuŋe himbimân purik katmâ âgâwiap aregât sop tâlâgumbo Yerusalem kepian ariwerâm aregât biwiŋe humo kalep. 52 Hain akmâ hoŋ bawalupŋe huŋgun yeŋgimbo den mem ariyi. Arim Samaria yeŋgât kepia siân arim Yesu ain ariwiap aregât, “Emet siâ yogan nengimbiâ heŋgemgone.” dâm aregât kepia ambolupŋe makyeŋgiyi. 53 Makyeŋgimbiâ Yesu Yerusalem kepian ariwiap aregât kautŋe oriepgât nâŋgâm bo dâyi. 54 Hain dâm emet gangerâmbiâ Aposolo lâuwâ Yohane akto Yakobo yâkŋe nâŋgâmbela ârândâŋ bo akto peiyekmâ Yesu aikom hin dâyiat, “Humo gâ nâŋgâmenâ netŋe dâetŋe himbimânba kâlâp siâ gem oyegâk.” dâyiat. 55 Hain dâmbela purik dâm yelekmâ, “Hepulet.” dâm den are koyetkiep. 56 Koyetkimbo kepia siângen ariyi.

Luâk hain arekŋe Yesugât haminŋân ariyi.

57 Arimbiâ luâk siâŋe mem miawakyekmâ Yesu hin dâm magaŋep, “Gâ iregen me aregen ariwerâm akmenâ nâ watgekmâ manbian.” dâep. 58 Hain dâmbo Yesuŋe hin dâm magaŋep, “Soŋgo âmâ emetyeŋe âlepŋân yemai akto lâut âmâ kelomyeŋe âlepŋân tatmai. Dâ nâmâ luâk akmâ geân nâmâ emetne bo tatniŋdâp.” dâep.

59 Akto sop siân Yesuŋe luâk siâ mem miawakmâ hin dâm magaŋep, “Gâ nâ wat nekmenâ olop mande.” dâmbo hin dâep, “Humo, nâŋgâmenâ nâŋe soŋ arim apone hangom âkâ purik katmâ togore gâ olop ariwaet.” dâep. 60 Hain dâmbo hin dâep, “Momoŋe manmai arekŋe momolupyeŋe hangoyekŋet. Dâ gâmâ arim Anutuŋe luâk âmbâle damunyeŋe akbiap aregât den pat makyeŋgiwen.” dâep. 61 Hain dâmbo luâk siâŋe Yesu hin dâm magaŋep, “Humo gâ olop ariwaetgât nâŋgân. Gârâmâ nâŋgâmenâ nâ purik katmâ arim ginbailupne yekmâ indem katyekmâ purikatmâ togore âmâ gâ olop ariwaet.” dâep. 62 Hain dâmbo Yesuŋe hin dâep, “Maktât aregât hin maktere nâŋgâ. Luâk siâŋe âiân ariwerâm âmâ pâŋân hepunbiapŋe amâ Anutugât kepian ariwiap gât dop bo talaŋbiap.” dâep.

10

Yesuŋe Anutugât den makyeŋgiŋet dâm luâk 70 huŋgun yeŋgiep.

1 Manmâ Yesuŋe luâk 70 siâ mem oloŋ yekmâ âi den dâm yeŋgiep. Akto ikiŋak kepiaŋe kepiaŋe ariwerâm nâŋgâep ain âmâ luâk lâuwâk lâuwâk mem katyekmâ, “Yeŋe soŋ ariŋet.” dâm huŋgun yeŋgiep. 2 Huŋgun yeŋgiwerâm kinmâ den hin dâm makyeŋgiep, “Kalamân sot bunŋe dondâ miawaktâp aregât âi amâ humo. Dâ âi luâk amâ amon siâ.

Aregât sotgât Ambonɲe magaŋbiâ Ambonɲande ikiɲe kalamângen luâk siâkâ lâuwâɲe katyegâk. 3 Akto siâ makbe. Lama pâlâmnɲe are dua metɲe hut yeŋân arimbiâ hilip yeŋgumai dop hainare akmâ luâk metɲe tânâmyeŋân huŋgun yeŋgire arim manbai. 4 Huŋgun yeŋgire ariwerâm âmâ delem me puli me kei pekeɲe himbân lâuwâ bo meakmâ ariwai. Akto kepiangen ariwerâm dâwângen luâk olop den kâlep bo akbai. 5 Yânâk tâŋ tâŋâk kepian ariwai. Akto emet siân âgâwerâm âmâ emet aregât ambolupɲe heroɲe akyeŋgiwai. 6 Heroɲe akyeŋgimbiâ emet ambolupɲe bikŋande heroɲe akmâ, “Gambiâ biwi konok akne.” dâmbiâ âmâ gala akyeŋgiwai. Dâ emet ambolupŋande gala bo akyeŋgimbiâ âmâ hepun yekmâ ariwi. 7 Âi luâk âi meyeŋgimai are âlepɲe puli yeŋgimbiâ ârândâŋ akmap. Aregât nâŋgât âi ketuguwai aregât 8 kepia siâ me siân âgâmbiâ sot om yeŋgimbiâ âmâ nem ain tatbi. Tatmâ emet ain ba bam emet aŋgân hanâk hanâk bo âgâwi. 9 Gala hain akyeŋgimbiâ ainâk tatmâ kundat akbai are heŋgem yeŋguwai. Heŋgem yeŋgum âmâ hin dâm makyeŋgiwi, “Anutuɲe damunyeɲe akberâm aktâp aregât ire akyeŋgien.” 10 Hain dâm makyeŋgim arewa kepia siân arimbiâ hâkâŋyeɲe akbai âmâ sombeimân kinmâ hin dâm makyeŋgiwi, 11 “Kepia in gâtɲe gagap pipiɲe siâ bo membaen aregât keinennân nukum me gagap tatâp ire paŋ paŋgom pandenɲe amâ hin ekmâ nâŋgâŋet. Anutuɲe damunyeɲe akberâm aktâp aregât miawakbiapgât sop tâlâguâk.” Hain dâm makyeŋgim hepun yekmâ ariwi. 12 Akto aregât keiɲe maktere nâŋgâŋet. Sop humoân Sodom kepia ambolupɲe agak meme bâleɲe agi aregât hâu membai. Dâ kepia ambolupɲande yeŋgât hâkâŋ akbai aregât hâu bâleɲe humo membai.” dâep.

13 Yesuɲe hain dâm kepia bikɲe yeŋgâlân katmâ hin magep, “Woe, Korasiŋ kepia ambolupɲe, woe, Besaida kepia ambolupɲe, nâɲe yeŋgâlân kulem hamepɲe olowâk ketugum manmâ gan hain are Tiro Sidoŋ kepian ketuguân dâine yâkɲe emelâk agak memeyeɲe bâleɲe are hepunmâ kâŋgom kinmâ yeŋaet okot bâle nâŋgâ aŋgim manmâ Anutugât den nâŋgâwâi. 14 Ye hain akbai aregât siân sop humoân Tiro Sidoŋ kepia ambolupŋande dosa membai. Hain membiâ yeâmâ dosa umatɲe bâleɲe membai. 15 Akto Kapanaum ambolupɲe ye hilâm ârândâŋ kotyeɲe mem agatmâ hin dâmai, “Nen emelâk himbimgât pat akmâ manden.” Hain dâm mandâi. Aregât ye âmâ hememân gewai.

16 Yeɲe den ire luâk âmbâle bikɲe makmâ miawakyeŋgimbiâ âmâ Anutugât den tâŋâk nâŋgâwai. Akto den ire makyeŋgim miawakyeŋgimbiâ hâkâŋ akmâ bo lokowai are âmâ ye bo hâkâŋyeŋgiwai. Are âmâ nâ hâkâŋniŋmâ akbai. Akto huŋgun niŋep yâk gai hâkâŋ agaŋbai.” dâep. Hain dâm huŋgun yeŋgimbo ariyi.

Luâk 70 purik kali.

17 Luâk 70 arekɲe manmâ purik katmâ togom biwiyeɲe heroɲe humo akto aregât Yesu magaŋmâ hin dâyi, “Humo gâ gogonmâ kepia ain ain sinduk baniara watyeŋgienɲe dennenɲe lokoyi.” dâmbiâ 18 yâkɲe hin dâep, “Ye arim sinduk baniara bâleɲe watyekbiâ âmâ Niambiɲe âmâ mem belek katmap dop hainâk akmâ himbimân ba ge kondo egân. 19 Nâŋgâi. Niambi sâmbâ metɲe me dek kakŋân tâlimbiâ hilip yeŋguwop akto sinduk bâleŋande mem siâ me siâ yeŋgiwop dâm aregât kârikɲe yeŋgiân. Gârâmâ

wâtnân kinbiâ memeŋe akyeŋgire manbai. 20 Gârâmâ sinduk baniara bâleŋande denyeŋe lokombiâ aregât heroŋe bo akŋet. Himbimân manbaigât Anutuŋe kotyeŋe kulemgoep aregât nâŋgâm heroŋe akŋet." dâep.

Yesuŋe biwi heroŋe nâŋgâep.

21 Akto sop ain Anutugât Heakŋande memeŋe agaŋdo Yesuŋe biwiŋe heroŋe humo nâŋgâm Anutu hin dâm magaŋep, "Apone, himbim haru hân amboŋe gâŋe luâk bikŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋaet nâŋgâmbiâ humo akmap are âmâ gâŋgât denge are mem heambukyeŋgimat. Dâ nanaŋ âmâ makmâ miawakyeŋgimat. Aregât nâ mepaige mendân. Gâ hain miawagâkgât makmâ kârigien. 22 Ewene yâkŋe nâ meme akniŋdo aregât kotŋe siâ siâ akman. Akto Ewenaet keiŋe nâŋgângât luâk âmbâle potatyekmâ biken biken makyeŋgire arekŋe âmâ hainâk keine nâŋgâwai.

23-24 Hain dâm hoŋ bawalupŋe yoŋâk hin dâm makyeŋgiep, "Den bunŋe makyeŋgiwe. Ulikŋân Anutugât propete akto luâk kotdâ dondâŋe wan me wan uŋak yeŋe ekmâ mandâi hainâk ekberâm ukenŋe humo nâŋgâm mali. Dâ amâ bo egi. Akto den pat âlepŋe makyeŋgire nâŋgâi ire gai nâŋgâwerâm ukenŋe humo nâŋgâm mali. Dâ amâ bo nâŋgâyi. Aregât ye âmâ wan me wan ekmai aregât nâŋgâm heroŋe humo akmai. Akto den pat âlepŋe makyeŋgire nâŋgâmai aregât heroŋe humo nâŋgâm manmai." dâep.

Luâk siâŋe gasaŋe ekmâ benŋe gala agaŋep.

25 Akto Mosegât den makmâ kepigi siâŋe Yesu dop komberâm den hin dâm aikoep, "Luâk humo, gain gain akmâ âmâ manman kârikŋaet pat aktere ârândâŋ akbiap?" dâep. 26 Hain dâmbo hin dâep, "Moseŋe den gain gain kulemgoep? Akto wan oyaŋmat?" dâmbo 27 hin magep, "Den kulemgoep are hin tatâp, "Anutugâlâk nâŋgâm denŋe lokom biwige yâkgâlân katmâ yâkgât wâtŋân kinmâ manben." Akto siâ hin tatâp, "Gâ gugaet akmat hainâk galagaet agaŋben." hain tatâp." dâep. 28 Dâmbo hin dâm magaŋep, "Âlepŋe den are lokom kinmâ manman kârikŋaet pat akbiat." dâep. 29 Hain dâmbo luâk arekŋe ikiŋe agak memeŋe are mem agatberâm akmâ kârikŋaet kulâgâtmâ hin dâm magaŋep, "Gâ niŋaet nâŋgâmenâ gala aktâp?" dâmbo 30 Yesuŋe den ginŋe siâ hin dâm magaŋep, "Yuda luâk siâŋe Yerusalem kepia hepunmâ Yeriko kepiangen arimbo gasalupŋande teŋgâ kinmâ kombiâ gilâmŋe gem yiep. Ge yendo hâk pekeŋe me puli me wan me wan meaŋmâ ariyi. Arimbiâ âmâ momberâm akmâ yiep. 31 Hain akmâ yendo Yuda gâtŋe sumbe kat kat luâk siâŋe dâp hainâk togom yendo egep. Dâ egep amâ hâkâŋ akmâ yân hanâk ewangiep. 32 Akto sumbe emetŋe aregât hoŋ bawa siâ Lewigât kâmolân gâtŋe siâŋe âkâ hainâk togom yendo ekmâ enemŋânâk bam tâŋâk egep arekŋe benŋe biwiŋe pâlâmŋe akto yânâk ewangim ariep. 33 Hain akto benŋe gasaŋe siâ Samaria hânân gâtŋe arekŋe togom âmâ egep. 34 Ekmâ okotŋe nâŋgâm enemŋânâk bam ekmâ âmâ gilâmŋe pulianŋmâ keluŋe mem pulim diwiŋe are katip koaŋep. Hain akmâ doŋgiŋe kakŋân mem kato âgâmbo mem kepia siân arim luâk lombo togo yemai are yeŋgât emet yeŋân kato tato gala agaŋmâ damunŋe agep. 35 Hain akto emet hauŋdo ariwerâm âmâ emet aregât amboŋe puli waŋmâ hin magaŋep, "Damunŋe akmâ manmenâ puli giŋdân ire bo akto âmâ siân lâuwâŋe

giŋbian." dâm ariep. 36 Hain agep
aregât aigugure makniŋ. Gâŋe
nâŋgâmenâ luâk âlâwu are yeŋgâlân
gâtŋe niŋaet âmâ nâŋgâmenâ âlepŋe
aktâp?" dâep. 37 Hain aikombo
hin dâep, "Han kalem agaŋep luâk
arekŋe keiŋe nâŋgâm damunŋe
agep are." dâep. Aregât Yesuŋe
hin magaŋep, "Gâŋe dop hainâk
akyeŋgiwen." dâm magaŋep.

Mata akto Maria.

38 Akto Yesu Aposololupŋe kepia
siângen arimbiâ âmbâle siâ kotŋe
Mata yâkŋe Yesu kewugumbo
emetŋân âgâyiat. 39 Âgâmbela
gariŋe kotŋe Maria, yâkŋe âmâ
Humogât enemŋân bam tato
magaŋdo nâŋgâm talep. 40 Den
nâŋgâm tato Mataŋe ikiŋak sot om
âi miep aregât, "Garinande siâ bo
tân nuguâp." dâm nâŋgâm bâliaŋmâ
hin dâep, "Humo, garinande yân
tato nunagâk sot om tatân aregât
nâŋgâre bâliâp. Magaŋmenâ tân
nuguâk." dâmbo 41 Yesuŋe hin dâm
magaŋep, "Mata, gâ wan me wan
yânŋe aregât hanoko akmâ hâk
hilâlâm kakŋân kindât. 42 Garige
âmâ nâŋgât den nâŋgâwerâm akto
ârândâŋ aktâp aregât siâŋe bo
gulipkowiap." dâep.

11

Anutu olop den akbaen aregât
keiŋe hin tatâp.

1 Yesuŋe siângen arimbo Anutu
olop den agiat. Akmâ metem-
bela âmâ hoŋ bawa siâŋe hin
dâep, "Humo, Yohaneŋe galalupŋe
Anutu olop den agi aregât keiŋe
makyeŋgiep aregât hainâk mak-
nengimenâ nâŋgâne." dâyi. 2 Hain
dâmbiâ hin dâm makyeŋgiep,
"Anutu magaŋberâm âmâ hin dâm
magaŋbi. Ewenenŋe kotge agat
agatŋe are hainâk âlepŋe tatmâ
âgâwiâp. Damun nenŋe akmenâ
wâtgân kinmâ mandenŋe hânân
humo aknengiwen. 3 Akto hilâmŋe
hilâmŋe sot dop nenŋânâk ârândâŋ
nengiwen. 4 Akto luâk siânbaŋe
bâleŋe aknengim aregât dosa
memai are hepun yeŋgim malion
dop hainâk dosanenŋe kutigit
nengiwen. Akto gâŋe bo dop
nenguwen."

5 Yesuŋe hain dâm den ginŋe siâ
hin dâm makyeŋgiep, "Yeŋgâlân
gâtŋe siâŋe hândâk tânâmŋân arim
galaŋe siâ hin dâm magaŋbiap, 6 "O
galane, makginŋdere nâŋgâ. Galane
siâ dâp manmâ nâŋgâlân togombo
sot bo akto wan waŋberâm aregât
sot siâ niŋmenâ waŋdere neâk dâm
aregât gâŋgâlân togoân." dâmbo
7 galaŋe arekŋe emelanâk tatmâ
hin dâwiap, "Galane, gain akmâ
hândâk timoŋân togom nogondât?
Emelâk emet hâŋgiŋe gugure nan
baratlupne asiŋ yendâi aregât
agatmâ giŋberângât dop âlepŋe
bo." 8 Aregât hin makyeŋgire
nâŋgâŋet. Galaŋande hain dâm
emelanâk tatmâ gala bo agaŋbiap.
Dâ kârikŋe akmâ hâwâtmâ ulilaŋdo
aregât hanâk waŋbiap. 9 Aregât
maktere nâŋgâŋet. Yeŋe hain are
aregât undâgâtmâ manmaen dâm
Anutu magaŋbiâ tân yeŋgumap.
Akto kulâgâtmâ manmaiŋe mem
miawakbai. Akto emet hâŋgiân
"Woa" dâmbiâ wan me wan
magaŋmai dop hainâk Anutuŋe
wan me wangât makbiâ hainâk
yeŋgimap. 10 Aregât Anutu
aikomapŋe den hâuŋe nâŋgâmap.
Akto undâgâtmapŋe mem mi-
awakmap. Emet hâŋgiân konmai
yâkŋe wan me wan ulilaŋbiâ
hainâk miawak yeŋgimap. 11 Akto
yeŋgâlân gâtŋe siâgât nanŋande
sotgât ulilaŋdo kât waŋbiap
mon? Akto yeŋgâlân gâtŋe siâgât
nanŋande iŋangât ulilaŋdo niambi
sâmbâ bo waŋbiap. 12 Akto pui
koaŋaet ulilaŋdo kendemuŋ are bo
waŋbiap. 13 Akto ye luâk bâleŋande
nan baratlupyeŋe damunyeŋe
akmâ wan me wan âlepŋeâk
akyeŋgimai hainâgâk Eweyeŋe

Anutu himbimân mandâp arekŋe dopŋe are ewangim luâk siâŋe aikombo yâkgât nâŋgâm ikiŋe Heakŋe dowâk huŋgun aŋdo gewiap." dâep.

Yesuŋe Anutugât wâtŋân kinmâ sinduk baniara bâleŋe watyegep.

14 Akto sop siân sinduk baniara bâleŋande luâk siâ oloŋmâ hanŋe dâpŋe tigimbo den bo makmâ malep. Den bo makmâ mando Yesuŋe sinduk baniara are wato arimbo hanŋe pâroŋ âgâmbo den agep. Den makto luâk âmbâleŋe ekmâ bâtyeŋe dâtyeŋân igim kili. 15 Akto Parisaio luâk bikŋande hin dâyi, "Niambi kotŋe Besebulu sinduk baniara bâleŋe are yeŋgât humoyeŋe arekŋe meme aganŋdo sinduk baniara watâp." dâyi. 16 Dâ luâk bikŋande âmâ hiaŋmâ hin dâm ulilaŋi, "Makmenâ kulem siâ himbimânba miawakto ekmâ keige nâŋgâwaengât dopŋe agâk." dâyi. 17 Hain dâmbiâ yekmâ nâŋgâm den ginŋe hin dâm makyeŋgiep, "Hân siâgât ambolupŋande potalakmâ agumbiâ âmâ kotyeŋe humo bo akbiap. Bo kârikŋe. Are hilip aguwai. Akto hainâk luâk âmbâleŋe hain akmâ nanaŋ lepatlupyeŋe hilip yeŋgumbiâ dâine kâmot are gulip akbop. 18 Dop hainâk Niambigât kâmotŋe potalakmâ galalupyeŋe watyekmai dâine Niambi âi kârikŋe bo ketuguwop. Aregât yeŋe âmâ nâŋgât hin dâi, "Besebuluŋe memeŋe aganŋdo sinduk baniara are watâp." dâmbiâ ârândâŋ bo aktâp. 19 Hain dâmbiâ aregât yeŋgât hoŋ bawalupyeŋande sinduk baniara bâleŋe watyektâiân niŋaet wâtŋân kinmâ watyektâi? Yâkŋe âmâ keiyeŋe makmâ miawakbiâ âmâ yeŋgât den are nâŋgâm heŋgemgowi. 20 Nâŋe âmâ Anutugât wâtŋân kinmâ sinduk baniara bâleŋe are watyektângât Anutuŋe damunyeŋe akmap aregât keiŋe uŋak yu ektâi. 21 Aregât den ginŋe siâ maktere nâŋgâŋet. Luâk kârikŋe siâŋe mâron goliakmâ tembe bisârâŋ me nandup me kândâm meakmâ ikiŋe kârikŋeŋaet nâŋgâmbo humo agep are mem âgâm emet kepiaŋe damungom heŋgemgowiap âmâ yâkgât ito me wan me wan âlepŋe talaŋbiap. 22 Hain akto gasa kârikŋe dondâŋe togom bugâ mâron aregâlâk nâŋgâwiap are kom watmâ gulip kom aregât tembe bugâ kemuŋ puli me wan me wan dua baulupŋe are meaŋmâ arim galalupŋe oyaŋmâ yeŋgiwiap. 23 Aregât luâk siâŋe gala bo akniŋmapŋe âmâ gasa akniŋmap. Akto siâŋe âine ekmâ bo tân nugumapŋe nugum pan nekbiapgât dop aktâp.

Sinduk baniara bâleŋande galalupŋe mem kewuguyekto lâuwâŋe purik katmai.

24 Sinduk baniara siâ walaŋdo âmâ hân pumângen are luâk niŋaet undâgâtmâ manbiap. Undâgâtmâ mando bo akto hin dâwiap, "Emelâk nâŋgât luâk are aganŋmâ hepulân aregâlân purik katmâ arim manbian." 25 Hain dâm purik katmâ arim emetnenŋe pulim mem âlepŋe ketugumaen dop hainâk luâk arekŋe ekmâ hin dâwiap, 26 "Sinduk baniara galalupne dondâ bâleŋe are meyekmâ togom luâk are mem manmâ nâŋgâwian." dâm arim galalupŋe nâmbulân lâuwâ bâleŋe dondâ akmai are mem miawakyekto togom membiâ emelâk bâleŋe aganŋep are ewangim umatŋe aganŋbai."

27 Yesuŋe hain dâm makyeŋgimbo kinbiâ hutyeŋânba âmbâle siâŋe hin dâm maganŋep, "Memegande meŋgekmâ nam giŋep yâkgât nâŋgâre âlepŋe aktâp." dâep. 28 Hain dâmbo Yesuŋe nâŋgâm hin dâep, "Âlepŋe maktât gârâmâ

nâŋe Anutugât den nâŋgâm lokom manmai are yeŋgât nâŋgâre âlepŋe humo aktâp.” dâep.

Kulem siâ miawakto ekberâm nâŋgâyi aregât makyeŋgiep.

29 Luâk dondâŋe Yesugâlân togom mem ândeaŋ gondeaŋ ketugum kinbiâ hin dâm makyeŋgiep, “Kâmotyeŋe bâleŋe, yeŋe kulem siâ miawakto ekberâm makniŋmâ manmâ gai are ektere bâliâp. Hain aktâi aregât hinŋeâk âmâ kulem siâ bo mem miawaktere ekbai. Aregât ulikŋân âmâ Anutuŋe luâk kotŋe Yona aregâlân kulemgoep are uŋak kulem dop hainâk mendere ekmâ nâŋgâwai. 30 Ulikŋân âmâ Yonaŋe kulem siâ agep are Niniwe kepia ambolupŋande egi kulem hain are hâmbâi luâk akmâ gewiap dâmai are nâ yu ge mandân hâmbâi siâ bo nekbai. 31 Akto âmbâle kotdâ siâŋe ulikŋân Salomo yâkgât nâŋgâ nâŋgâŋe ekberâm kepia kâlewângenba togoep. Nâŋgât nâŋgâ nâŋgâne irekŋe Salomogât nâŋgâ nâŋgâŋe are ewangiâp ina yeŋe nâŋgât den bo lokomai aregât sop humoân keiyeŋe makmâ miawakbiâ ekbianân âmbâle kotdâ arekŋe hutyeŋân agatmâ kinmâ biwiyeŋaet den dopyeŋân dâm keiyeŋe makmâ miawakto dosa membai. 32 Akto Yonaŋe Niniwe kepian arim kepia ambolupŋe den kârikŋe makyeŋgimbo hamep akmâ agak memeyeŋe bâleŋe makmâ miawakmâ mali. Aregât hin maktere nâŋgâŋet. Nâŋe âmâ Yona ewangiân ina yeŋe nâŋgât den bo nâŋgâm lokomai. Aregât sop humoân Niniwe kepia ambolupŋande agatmâ kinmâ yeŋe nekamyeŋân tângom kinbiâ hârokŋe hâuŋe membai.” hain dâep.

Pagaleŋaet dop.

33 Akto Yesuŋe den ginŋe siâ hin dâm makyeŋgiep, “Luâk siâŋe pagaleŋe sagom gauŋmâ umbâ kâlegen katmap dâine pagaleŋe bo miawakbop. Gârâmâ tek tekŋân kato âmâ emet kâlegen ululunŋe arekŋe pagalembo ekmâ gem âgâmai. 34 Hâkgaet pagaleŋe amâ dewunge. Dewunge âlepŋe tato âmâ hâkge mem pagalewiap. Dâ dewunge bâlimbo hâkgande hândâk akbiap. 35 Akto biwiyeŋân pagaleŋe tatâp are bo akbopgât nâŋgâm kinmâ biwi golâ manmâ âgâwi. 36 Akto biwiyeŋande agak memeyeŋe irakŋeâk akmâ pagaleŋe olowâk tatbiawân hainâk wan me wan âlepŋe are tek tekŋân ekbai. Pagaleŋe mem tek tekŋân katmai aregât dop hain tatâp.” dâep.

Hiaŋgi bo akmâ manbi.

37 Den are makyeŋgim mando Parisaio luâk siâŋe Yesu sot neâk dâm mem oloŋep. Mem oloŋdo emetŋân âgâm bâtŋe bo pulim yânâk sot mem nemângen ge talep. 38 Hain akto bâtŋe puliâkgât soŋ bo magaŋepgât Parisaioŋe nâŋgâmbo bo ârândâŋ agep. 39 Hain akto Humoŋe hin dâm magaŋep, “Bâe, Parisaio ye hin aktâi. Yeŋe âmâ kondo, umbâ tuân pulim hâkgâlâk nâŋgâm manmai aregât biwiyeŋe âmâ heleŋ akmâ ŋasukŋe agep aregât bo nâŋgâmai. 40 Ye âmâ luâk ulikŋân Anutuŋe Adam ketugum hâk biwi nâŋgâ nâŋgâŋe olop kalep aregât Anutuŋe hâkgât akto biwigât lâuwâ lâuwâ nâŋgâm manmap. Gârâmâ ye âmâ hâkgâlâk nâŋgâm manmai. 41 Akto aregât hin makyeŋgiwe. Biwiyeŋe damunŋe akmâ Anutugât den nâŋgâm heŋgemgom lokowai âmâ ârândâŋ akto Anutuŋe yekmâ âlepŋe dâwiap.

42 Bâe, Parisaio ye wan me wan usak lombo me hemi me kârik hainare amâ Humogât pat dâm katmai. Hain akmâ siâ me siâ Anutuŋe ekto ârândâŋ akmap me Anutugât han kalemŋe are bo

lokomai. Gârâmâ wan me wan umatŋe me owâiŋe lâuwâ lâuwâ akmâ manbiâ âmâ ârândâŋ akbiap. Hain akmâ manmai dâine ârândâŋ akbop. 43 Bâe, Parisaio yeâmâ den emetŋân âgâm luâk kembu yeŋgât tat talân tatberâm aregâlâk nâŋgâmai. Akto dâwân luâk âmbâleŋe yekmâ nâŋgâ yeŋgimbiâ humo agâkgât bam gane dâm aregâlâk biwiyeŋe humo yemap. 44 Bâe, Parisaio yeŋgât dop siâ hin. Luâk siâ mondo yoŋâk lokom hangombiâ hambuep dop hain. Akto luâk âmbâleŋe kakŋân bam gutmâ aregât bo nâŋgâmai. Ye dop hain akmâ manmai." dâep.

Yesuŋe den hain makmâ Mosegât den kârikŋe makmâ kepigep siâ sârekoep.

45 Yesuŋe hain dâmbo Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi areyeŋgât hutyeŋân gâtŋe siâŋe hin dâm magaŋep, "Luâk humo, hain dâm makyeŋgim nen olowâk hâkâŋ nenekmenâ nâŋgâenŋe bâliâp." dâmbo 46 hin dâm magaŋep, "Bâe, Mosegât den kârikŋe makmâ makyeŋgimai yeŋe den siâ siâ umatŋe are luâk kakyeŋân katbiâ lokombiâ yeŋe âmâ bo tânyeŋgum âmâ owâiŋân manmai aregât aŋun bo aŋgimai. 47 Bâe, ulikŋân bâgilupnenŋande Anutugât den makmâ miawagi are yeŋgum mem siâ siâ ketugu yekbiâ mombiâ are yeŋgât sum kakŋân siâ siâ buluŋe mem togom katmâ mem âlepŋe ketugu yekbiâ kepia sombeim hain are miawagep. 48 Hain akmâ âmâ bâgilupnenŋande yeŋgâlân lâuwâŋe bugâ yeŋaet nâŋgâmbiâ âlepŋe agep. 49 Aregât Anutugât nâŋgâ nâŋgâŋe humo arekŋe den hin dâep, "Hoŋ bawalupne propetelupne akto aposololupne âi makmâ yeŋgim huŋgun yeŋgire yeŋgâlân togom makmâ miawakbiâ yeŋgum hâk hilâlâm siâ siâ ketugu yekbiâ bikŋe mombai." Anutuŋe hain dâep. 50 Akto aregât ulikŋân Anutuŋe keiŋe katmâ luâk âmbâle ketugu yekto mali sop ain Anutugât hoŋ bawalupŋe hilip yeŋgum gayi are yeŋgât nâŋgâmbiâ âlepŋe akmap aregât yeŋe hainâk akmâ dosa hainâk membiâ Anutuŋe yekâ hainâk akyeŋgiep. 51 Ulikŋân hakulupnenŋande bugâŋe luâk kotŋe Abe kom ainba keiŋe katmâ yeŋgum gam gam bâiŋe Sakaria sumbe emetŋaet hâŋgi akto alatagât keiŋe aregât hutŋânba gam ariwerâm akto ain kombiâ moep. Aregât hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Yu mandâi irekŋe Anutugât luâk âi membiâ ârândâŋ agep are hilipyeŋgumbiâ moyi aregât hâuŋe amâ yeŋgâlân miawakbiap. 52 Bâe, Mosegât den kârikŋe makyeŋgimai yeŋe luâk âmbâle arekŋe Anutugât keiŋe nâŋgâm denŋe lokoyi aregât dâp tigi yeŋgim gamai. Tigi yeŋgimbiâ biknande ariwerâmbiâ dâp katyeŋgim âmâ yeŋeak âmâ hâkâŋ akmâ dâp ainba bo arimai." Hain dâm makyeŋgiep.

53 Akto kepia are hepunmâ siângen ariwerâmbo Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi arekŋe akto Parisaio yeŋgât biwiyeŋe kâlâp akto den kakŋân hogo aŋberâm agi. 54 Hain akmâ Yesuŋe den hilipkom dosa meâk aregât lâmgom kinmâ mali.

12

Tik tikŋân tatâp siân tek tekŋân miawakbiap.

1 Akto luâk âmbâle dondâŋe togom pikmâ kondan agum kinmâ keiyeŋande tâliagi. Hain akmâ kinbiâ hoŋ bawalupŋe are hin dâm makyeŋgiep, "Ye Parisaio yeŋgât kalak arekŋe yeŋgâlân hâtikowopgât ekmâk manbi. Nâ Parisaioŋe biwi hiaŋgi akmâ manmâ keiyeŋe bo nâŋgâmai aregât maktân. 2 Wan me wan

muneŋ akmai are hainâk bo tatbiap are siân tek tekŋân miawakbiap. Akto wan me wan siâ tik tikŋân tatmap are hainâk bo tatbiap, are siân mem miawakbai.
3 Ye hândâkŋân heambukmâ kinmâ den dâmai are siân dewutâ humoân âmâ ekmâ nâŋgâm hârogâk ekmâ mem miawakbai. Akto den yoŋâk makmai are siân sombeimân kinmâ makmâ miawakbiâ nâŋgâm metewai." dâep.

Anutuŋe oyaŋ nenektâp.

4 Akto Yesuŋe den siâ hin dâm makyeŋgiep, "Galalupne ire maktere nâŋgâŋet. Luâk siâŋe hâkyeŋe yeŋgum benŋe aregât kakŋân lâuwâŋe bâleŋe siâ akyeŋgiwaigât kârikŋe bo tatyeŋgiâp aregât hamep bo akbi. 5 Akto hamep akŋetgât makyeŋgire nâŋgâŋet. Yeŋgum metem âmâ haminân kâlâp kârikŋân panyekto manbai yâkgât hamep akŋet. Gârâmâ yâkgât konok âmâ nâŋgâm hamep akŋet dâm aregât makyeŋgiân. 6 Lâut siâ kotŋe sâmbâlilik are âmâ lâut yânŋe dâm aregât puli gegeŋande puligomaen. Hain gârâmâ Anutuŋe sâmbâlilik are yeŋgât hârogâk nâŋgâmbo tatâp. 7 Dâ Anutuŋe yeŋgât kautyeŋe dumutŋe oyaŋmâ metemap. Aregât hamep bâlâk manbi. Ye sâmbâlilik bo. Ye luâk.

Yesugât nâŋgâm aŋun aŋgiwaengât dop bo tatâp.

8 Akto siâ maktere nâŋgâŋet. Luâk siâŋe biwiŋe nâŋgâlân katmâ luâk âmbâle hutyeŋân agatmâ, "Biwine Yesugâlân katere kindâp." hain dâm makyeŋgiwiap yâkgât akmâ luâk akmâ geân nâ hainâk Anutuŋe huŋgun niŋdo gewianân âmâ Anutugât aŋelolupŋe makyeŋgire bunŋe membai.
9 Dâ luâk siâŋe, "Yesu are bo nâŋgaŋdân." dâm makyeŋgiwiap yâk hainâk nâ Anutuŋe huŋgun niŋdo geân aregât Anutugât aŋelolupŋe yeŋgât dewunyeŋân kinmâ, "Luâk are bo nâŋgaŋdân." dâwian. 10 Akto luâk siâŋe nâ luâk akmâ geân bâleŋe akniŋmâ mem ge katnekmâ âmâ dosa membiap are Anutuŋe dosa hepun aŋbiapgât dopŋe tatâp. Dâ luâk siâŋe Anutugât Heakŋe are mem ge katmâ âmâ dosa membiap are Anutuŋe hepun aŋbiapgât dopŋe bo tatâp. Borondâ. 11 Akto siâ maktere nâŋgâŋet. Denân kat yekberâm meyekmâ den emetŋaet damunŋe yeŋgâlân me kiap yeŋgâlân meyekmâ ariwaiân âmâ, "Den hâuŋe gain gain dâwaen." dâm nâŋgâmâk bo akbi. 12 Sop ain den akbai are Anutugât Heakŋande den dâpŋe meyeŋgim makyeŋgimbo âlepŋe dâwai." hain dâep.

Hângât wan me wan aregât egâliaŋ bo akbaen.

13 Akto kinbiâ hutyeŋânba luâk siâŋe agatmâ hin dâm Yesu magaŋep, "Luâk Humo, maktere nâŋgâ. Ewenetŋe mondo teunande ito sikum ikiŋeâk mem mandâp. Mem mandâp aregât magaŋmenâ bikŋe potatmâ niŋâk." dâmbo
14 hin dâm magaŋep, "Luâk kotdâ siâŋe nâ yeŋgât damunyeŋe dâm bo kat negep aregât gâ wangât nâŋgâlân aregât maktât?" dâep.
15 Hain magaŋmâ purik katmâ kâmot kili are yekmâ hin dâm makyeŋgiep, "Sikum me kalam humo are biwiyeŋaet bo. Are âmâ hâk yeŋaelâk. Haingât galalupyeŋande hainare mem manmai are yekmâ aregât ukenŋe nâŋgâmbiâ biwiyeŋe bâlimap are bo agakŋe." 16 Hain dâm den ginŋe hin dâm makyeŋgiep, "Luâk kotdâ siâŋe sot kâmeto bunŋe dondâ miawakmâ unsambe agep. 17 Akto biwiŋande hin nâŋgâep, "Gain gain akbe? Sot dondâ ire mem emet gain hinan katbe? 18 Nâ hin akbe. Nâŋe sot emetŋe bâlensiâ are patakom humoâk ketugum âmâ katere tatbiâp. 19 Tato unsambe

humo yeniŋdâpgât tatmâ nâŋgâm sop kâlep aregât sot tu nem ukenŋe nâŋgâm heroŋe maroŋe manmâ âgâwian." hain nâŋgâmbo
20 Anutuŋe hin dâm magaŋep, "Gâ kopa. Emet dâgâmbo momberât. Momenâ âmâ wan me wan siâ siâ are katmâ mem konok ketuguen are luâk niŋande membiap?" dâep.
21 Den ginŋe are keiŋe hin dâm makyeŋgire nâŋgâŋet. Siâ yâk Anutugâlân han unsambe bo yeaŋdo âmâ ikiŋaet pat dâtâŋe sot sikum mem oloŋmâ mem manbiap dopŋe hainâk hâmbâi miawagaŋbiap." dâep.

Anutuŋe damun nenŋe akmap aregât ongânenŋe bo hogowiap.

22 Akto Yesuŋe aposololupŋe hin dâm makyeŋgiep, "Aregât maktere nâŋgâŋet. Manmanyeŋaet hanokoak bo akbi. Akto hin bo dâwi, "Wan nem manbaen?" Akto hâkyeŋaet nâŋgâmâk bo akmâ hin bo dâwi, "Wan mem luguakmâ manbaen?" 23 Sotŋe amâ bunŋe bo. Manmanyeŋande amâ bunŋe. Akto sâŋgumŋe amâ bunŋe bo. Hâkyeŋande amâ bunŋe. 24 Ye lâut are yekŋet. Are âmâ âi bo ketugumai, akto kalam yeŋânba sot wan bo mem mendugumai. Akto kâmbum bo ketugum alekŋe katmai. Hain bo akmai aregât Anutuŋe irawotŋân sot mem miawak yeŋgiep. Ye lâut hainare bo. Lâut amâ gegeŋe. Dâ ye amâ âgâ âgâŋe aregât nâŋgâm heŋgemgom âmâ bo hanokoakmâ manbi. 25 Akto yeŋgâlân gâtŋe siâŋe ikiŋe nâŋgâ nâŋgâ watmâ manman kâlep manbiapgât dop bo tatâp. 26 Arekŋe wan me wan yânŋe hain are akmâ ewum pâpkomai aregât wan me wan umatŋe aregât nâŋgâm hanokoakbiâ ârândâŋ bo akmap. 27 Akto aregât siâ makbe. Dem dem surandem are ekŋet. Sâŋgum lâuwâ lâuwâ yeŋaet âi bo ketugumai. Akto Salomo yâkŋe sâŋgum kulem melem âlepŋe dondâ mem malep arekŋe tâk buluŋe are bo ewangiâp. 28 Akto pâloŋângen siâ me siâ buluŋe yeukŋe uŋak hainare miawaktâp dâ hole hainare bererek âgâm gembo ombiâ omap amâ Anutuŋe hanâk makto kulemŋe âlepŋe miawakmap. Aregât yeŋgât sâŋgum wan me wan mem miawakmâ yeŋgiwiap aregât nâŋgâ nâŋgâ yeukŋe bo nâŋgâm heŋgemgowi. 29 Akto wan me wan nembaen me tugât gain gain membaen dâm aregât bo hanokoakbi. 30 Are âmâ luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmâ Anutu bo nâŋgaŋmai yâkŋe hanoko akmâ kulâgâtmâ manmai. Dâ ye siâ me siâ are bâlâk âlepŋe bo manbai are Eweyeŋande nâŋgâmap. 31 Dâ ye âmâ, "Anutuŋe damun nenŋe akberâm aktâp." hain nâŋgâm denŋe lokombiâ âmâ damunyeŋe akmâ wan me wan are yeŋgiwiap.
32 Aregât nâŋgâm biwiyeŋân katmâ hamep bo akmâ manbi. Eweyeŋe Anutuŋe yeŋgât nâŋgâmbo heroŋe akto, "Nâŋgâlân gambiâ olowâk manbaen." dâm makyeŋgiwiap.
33 Aregât kotŋe siâ siâ tat yeŋgiâp are mem arim yeŋgimbiâ yâkŋe puli yeŋgimbiâ mem arim luâk umburuk manmai are yeŋgiwai. Hain akbiâ himbimân katyeŋgiep are bo gulip akyeŋgiwiap. Akto himbimân are luâk kâmburâŋe bo meyeŋgiwai me saŋ saŋ siâŋe bo nem hilipko yeŋgiwiap. Hain akbiâ are kârikŋeâk tat yeŋgiwiâp.
34 Egâlian yeŋe yembiap hainâgâk hanyeŋe yembiâp.

Biwi golâk manbaen.

35-36 Hoŋ bawalupyeŋande luâk humoyeŋe siâŋe âmbâi mendo aregât sot om taliânba purik katmâ togom emet kâlegen gambo, "Woa" dâm den hogo aŋberâm hâŋgiân lâmgom tatmai dop hainare akmâ biwi golâk tatmâ manbi. Tatmâ

manmâ, “Humonennje amuten purik katmâ togowiap.” dâm biwiyeŋaet damun kârikŋe akbi. 37 Luâk kotdâŋe hoŋ bawalupŋe biwiyeŋe golâ akto tatbiâ âmâ purik katmâ togom mem miawak yekmâ âmâ nâŋgâ yeŋgimbo âlepŋe akbiap. Hain akmâ biwi hero nâŋgâm itoŋe lândem katmâ sot om oyaŋmâ yeŋgim neŋet dâm yeŋgiwiap. 38 Akto hândâk timoŋân yendo hoŋ bawalupŋe biwi golâ tatmâ damungombiâ purik katmâ gam mem miawakyekmâ biwi hero humo nâŋgâ yeŋgiwiap. Hain nâŋgâm heroŋe akŋet dâm nâŋgâ yeŋgiwiap. 39 Akto siâ maktere nâŋgâŋet. Kepia ambolupŋande gasalupyeŋe hândâkŋân togowai sop are nâŋgâm dâine âmâ biwi golâ tatmâ kepiayeŋe damungombiâ âmâ bo bâliyeŋgiwop. 40 Aregât nâ luâk akmâ geân nâmâ hâmbâi lâuwâŋe purik katmâ gewian aregât sopŋe bonâŋgâmai. Aregât yeâmâ biwi golâk damun nugum manbi.” dâep.

Hoŋ bawa âlepŋe bâleŋe yeŋgât keiyeŋe.

41 Yesuŋe den ginŋe hain dâmbo Petoroŋe aikom hin magaŋep, “Humo, den ginŋe are Aposolo nengâlâk maktât me luâk hârok nengât maktât?” dâmbo 42 hin makyeŋgiep, “Den umatŋe siâ maktere nâŋgâŋet. Luâk kotdâ siâŋe hoŋ bawalupŋe yeŋgât damun siâ katmâ hin dâm magaŋbiap, “Arim mandere gâŋe damunyeŋe akmâ sowânâk sot me soŋgo are dop yeŋânâk yeŋgim manben.” 43 Hain dâm hepunyekmâ arimbo damunyeŋe arekŋe âi aregât biwiŋande mem heŋgemgom mando humoŋande purik katmâ togom ekmâ okot âlep nâŋgâ aŋbiap. 44 Aregât den bunŋe hin makyeŋgiwe. Hângât sikum siâ siâ are hârok damungowen dâm magaŋbiap. 45 Dâ humoyeŋande damunyeŋe akmâ manben dâm arimbo âmâ damunyeŋande biwiŋande hin nâŋgâwiap, “Kotdânande hepun nekmâ arim sop kâlep mandâp imâ dowâk bo togowiap.” nâŋgâm âmâ damunyeŋe akmâ âmâ gala bo akyeŋgim tu kârikŋe nem biwi gulip akto 46 humoŋande dowâk sân sânâk bo nâŋgâwiap ain togom ekmâ aregât hâuŋe waŋmâ mem kom gâimbo itik matik akto den bo lokomai ain hâkokombo hememgât pat akbiap. 47 Akto aregât siâ makbe. Hoŋ bawa arekŋe den are nâŋgâm heŋgemgom âmâ bo lokomaiŋe aregât hâuŋe umatŋe membai. 48 Dâ hoŋ bawa siâŋe âmâ humoŋaet den pâpkom âmâ âi mem hilipkomap amâ bugâŋe owâiŋe igiwiap. Hain aregât den dâtŋe âmâ hin. Luâk siâŋe umatŋe are waŋdere memapŋe âi ketugum manmâ bunŋe umatŋeâk mem miawakto âmâ ârândâŋ akbiap. Dâ luâk siâ âi humo makmâ waŋdere memapŋe aregât hâuŋe bunŋe umatŋe dondâ bo mem miawakto âmâ are ârândâŋ bo akbiap.

Yesuŋe gembo potalakmâ manden aregât den.

49 Kâlâp punduŋ panmâ loŋgaim siângen arim om metemap dop hainâk agak meme bâleŋe akbiâ aregât hâuŋe yeŋgiwian aregâlâk nâŋgân. Are emelâk miawakto dâine heroŋe akbom. 50 Akto hâk hilâlâm nâŋgâre aregât kakŋân nâŋgât den pat âlepŋande miawakmâ ariwiap. Aregât hâk hilâlâm are miawakto bo akbiap aregât biwine umatŋe aktâp. 51 Akto maktere nâŋgâŋet. Nâŋgât âmâ hin bo dâwi, “Gala konok manŋet dâm aregât maktâp.” Hain bo. Nâ geân aregât hioŋakmâ me potalakmâ kâmot lâuwâ akmâ mandâi. Akto hainâk akmâ manbai. 52 Emet siâ aregât kâlegen luâk âmbâle nan baratlupyetŋe momerâk manmaiŋe potalakmâ

kâmot lâuwâ akbai. Biken lâuwâ biken âlâwu hain potalakbai. 53 Akto eweŋe nanŋâi arekŋe potalakmâ yetŋe gasa aganŋgiwiandat. Akto memeŋe baratŋâi âkâ hainâk potalakmâ yetŋe gasa aganŋgiwiandat. Akto erânŋe erânŋe arekâ hainâk potalakmâ gasa aganŋgiwiandat. Amâ hainâk nâ geân aregât gasa aganŋgiwai." dâep.

Sop humoân Yesu gewiap aregât keiŋe.

54 Yesuŋe luâk âmbâle kâmot humo are hin dâm makyeŋgiep, "Hamandat dâgâmbo âmâ ye hin dâmai, "Woe, tânâk hologowerâm aktâp." hain dâmbiâ hainâk akmap. 55 Akto hamandat tokberâmbo âmâ ye hin dâmai, "Emelâk dewutâ komberâp." dâmbiâ hainâk akmap. 56 Ye hianŋgi luâk. Yeŋe hamandat kuleworŋwoŋ aregât keiŋe nâŋgâmai. Dâ sop iregât keiŋe wangât bo nâŋgâm heŋgemgomai? 57 Aregât gain gaingât âmâ hanyeŋeâk akmâ dâp âlepŋe bâleŋe are bo ekmâ nâŋgâmai? 58 Gasagande meŋgekmâ kiapgâlân arim denân kat gekmâ dâm hâre giŋdo tembe lokolupŋande meŋgekmâ kala busiân kat gekbâi aregât dâwân arim galage makmâ miawaganŋmenâ yetŋeâk dâm gala aganŋgiwiandat. 59 Borâm hâre aŋgiwiandat akto âmâ kala busiân kat gekbiâ tatmâ âmâ yân bo gewiat. Hâu hârok puligom kutigitbialân âlepŋe ain gewiat." dâep.

13

Agak memenenŋe bâleŋe are hepunmâ Anutugât den lokom mandenŋe damun nenŋe akbiap.

1 Sop ain luâk biknande Yesugâlân togom den pat hin maganŋi, "Pilatoŋe dâmbo tembe lokolupŋande Galilaia hânân gâtŋande lama akto makao kom gâim Anutugât sumbe higenŋe oyi yâk yeŋgumbiâ gilâmyeŋe gembo makao gilâmyeŋe olop mendugum katmâ oyi." dâyi. 2 Hain dâm maganŋbiâ hin dâm makyeŋgiep, "Pilatoŋe dâmbo yeŋguyi areyeŋgât gain dâmai? Moyi yeŋgât dosa bâleŋe arekŋe âmâ Galilaia siânba yeŋgât dosa are ewangiâp dâmai me? 3 Hain bo. Akto yeŋgât dosa keiŋe aregât agak memeyeŋe bâleŋe dondâ bo hepunmâ âmâ Anutugât den bo nâŋgâ aŋmai are hâuŋe yeŋgiwiap ain hainâk ye yeŋgiwiap. Akto aregâlâk siâ makbe. 4 Yerusalem luâk 18 kinbiâ Siloam kepiagât emet kâkâlep arekŋe kâwulakmâ tigiyegep are yeŋgât hin bo dâwi, "Dosayeŋe bâleŋe âmâ Yerusalem kepia ambolupŋande aŋgâ yeŋgât dosa ewangiâp aregât moyi." 5 Hain bo dâwi. Aregât maktere nâŋgâŋet. Yeŋgât dosa tatâp aregât agak memeyeŋe bâleŋe are bo hepunmai, biwiyeŋe Anutugâlân bo katmai akto âmâ yekâ hainâk hilip aguwai." dâep.

6 Den aregât dop siâ makyeŋgiwerâm aregât hin makyeŋgiep, "Luâk siâŋe lowot siâ kâmeto humo agep. Akto amboŋande koaŋe hârewerâm akmâ arim ekto koaŋe siâ bo yiep. 7 Hain akto aregât kalam damunŋe hin maganŋep, "Nâ lâwin iregât bunŋaet kulâgâtmâ lâmgom mandere hombaŋ âlâwu aktâp lâwin ire wangât yân kinbiap? Kârâmenâ geâk." dâep. 8 Hain dâmbo yâkŋe hin dâep, "Luâk humo, hanâk hepunmenâ hombaŋ irekâ kilâk. Hâmbâi nâŋe keiŋân ire une lokom togo katere hambumbo âmâ bunŋe siâ yembiap me bo are ekbaet. 9 Sop siân bunŋe miawakbiap amâ âlepŋe. Dâ arekâ hainâk bo akto âmâ makmenâ kârâm panbaen." hain dâep."

Sarereân Yesuŋe dâmbo âmbâle haminŋe hagitŋe goŋgoŋ aguep arekŋe tâŋâk kilep.

10 Yesu Sarere âi bo meme sopŋe siân den emetŋân âgâm

den potatmâ makyeŋgiep. 11 Den makyeŋgimbo âmbâle siâ ain talep. Are âmâ sinduk baniara bâleŋande memeŋe agaŋmâ hamiŋe hagitŋe mem goŋ goŋgombo kâŋgomâk manmâ gambo hombaŋ 18 bo agep. 12 Akto Yesuŋe âmbâle are ekmâ hin dâm maganŋep, “Meŋ, hinŋe âmâ kundat bo akgiŋdo âlepŋe ak.” dâep. 13 Hain dâm bâtŋande mendo hamiŋe miwindik akto tâŋâk kinmâ Anutuŋe okot âlep akniŋdâp dâm heroŋe agep. 14 Hain akto Yesuŋe âi meme sopŋe boân heŋgemgoep aregât den emetŋaet damunŋe nâŋgâmbo bâlimbo luâk âmbâle hin dâm makyeŋgiep, “Âi ketugu ketugu sopŋe tatâp ain togombiâ âmâ heŋgem yeŋguwiap. Dâ uŋak Sarereân heŋgem yeŋguâp ire amâ bo agakŋe.” dâep. 15 Hain dâmbo Yesuŋe aregât den hâuŋe hin magep, “Bâe, hiaŋgi luâk. Ye Sarere âi meme sopŋe boân yeŋe doŋgi me bulimakao pekeyeŋe hindâm meyekmâ arim tu yeŋgimaigât dâp tatâp. 16 Dâ âmbâle hamiŋe tâŋâk bo ire âmâ Abrahamgât hakuŋe siâ Niambi arekŋe memeŋe agaŋdo kopa akmâ manmâ gambo hombaŋ 18 bo agep. Haingât Sarereân mem heŋgemgore ârândâŋ aktâp.” dâep. 17 Hain dâmbo gasa agaŋi arekŋe aŋun aŋgiyi. Akto luâk âmbâle kâmot humo arekŋe kulem âlepŋe miep are egi aregât heroŋe agi.

Anutugât den lokomaen nengât keinenŋe.

18 Yesuŋe den siâ lâuwâŋe hin dâep, “Anutugât kâmot manmai are yeŋgât dop wanân katmâ maktere ârândâŋ akberâp? 19 Aregât hin dâwe. Kapok koaŋe âmâ bâleŋ siâ gârâmâ luâk siâŋe mem arim âi kâlegen kâmeto kâmŋe gam miawakmâ lâwin humo akmâ kinmap. Akto lâutŋe togom aregât bât bâtŋân panmâ tatmai.

20 Akto siâ makbe. Anutugât kâmot manmai areyeŋgât wanân dop katbe? 21 Are âmâ matuk keluŋe hain are âmbâle siâŋe matuk keluŋe are mem pipikom ondo sot hârok ukenŋe akmap dop hain are.” dâep.

Himbimgât dâp are gâwikŋe.

22 Akto Yesuŋe Yerusalem kepian purik katberâm arim kepiaŋe kepiaŋe den potatmâ yeŋgim malep. 23 Hain akto luâk siâŋe aikoep, “Anutuŋe luâk amon bâleŋânba mem oloŋyekto âlepŋân gamai? Amon siâ mon?” dâep. 24 Hain dâmbo hin dâep, “Himbimân âgâwerâm âmâ dâp gâwikŋân hâk hilâlâm nâŋgâm ariwai. Akto luâk âmbâle dondâ ain ariwerâm âmâ hâk hilâlâm humo nâŋgâm ewum hâumgowai. 25 Emet amboŋe akmâ manmâ dawalauŋe tigimbo luâk âmbâle dondâŋe âgâwerâm ewum hâumgom betgen kinmâ hin dâwai, “Humo, hâŋgi mem katnengi.” dâmbiâ hin dâwiap, “Ye wânân gâtŋe?” 26 Hain dâm aiyeŋgumbo aregât hin dâm maganŋbai, “Nen âmâ gâ olop kondo konogân sot neyion. Akto kepia nenŋân manmâ den potatmâ nengimenâ nâŋgâyion aregât hâŋgi mem katnengi.” 27 Hain dâmbiâ hin dâm makyeŋgiwiap, “Ye wânân gâtŋe? Nâ bo nâŋgâ yeŋgiân. Ye bâleŋe meme aregât ariŋet.” hain dâm wat yekbiap. 28 Hâmbâi ye Anutuŋe wat yekto purik katberâm kinmâ hamiyeŋângen Abraham akto Isaka akto Yakobo akto Anutugât den makmâ miawakmâ gayi are hârogâk Anutugât kâmolân purik katmâ mandâi are yekmâ biwiyeŋe bâlimbo kuk nâŋgâm han kalak akmâ manbai hain. 29 Sop ain dewutâ gaganŋângenba akto gegeŋângenba akto bikenba bikenba areâk gam menduguakmâ sot nem heroŋe akbiâ Anutuŋe damunyeŋe akbiap. 30 Nâŋgâi.

Yeŋgâlân gâtŋe siâŋe, “Nâ luâk humo.” dâm ikiŋe kotŋe mem agatbiap are âmâ hami togowiap. Dâ siâŋe, “Nâ luâk gegeŋe.” dâm manbiap are âmâ Anutuŋe mem âgâm ulik gulik katbiap.” dâep.

Herotegât den.

31 Sop ainâk Parisaio luâk bikŋande togom hin dâm maganji, “Heroteŋe guguwerâm aktâp aregât hân ire hepunmâ siângen ari.” dâmbiâ 32 hin dâep, “Nâŋgâi. Sinduk baniara bâleŋe watyekmâ mandân. Akto luâk kundatdâ areyeŋgât maktere bo akyeŋgiâp. Âine ketugum mandere hilâm âlâwu bo akto ârândâŋ akbiap. Aregât ye arim dua metŋe Herote are nâŋe wan me wan aktân mendân iregât den pat maganjbi. 33 Akto ire maktere nâŋgâŋet. Yerusalem kepia ambolupŋande Anutugât den makmâ miawagi are Yerusalem kepian yeŋgumbiâ moyi aregât nâkâ kepia siân mombomgât Yerusalem kepian arire hilâm âlâwu akto ewangiwian. 34 Yerusalem kepia ambolupŋe, yeŋe Anutugât den makmâ miawagi are bugâŋe yeŋgumai. Akto Anutuŋe hoŋ bawalupŋe huŋgun yeŋgimbo yeŋgâlân togombiâ kâtŋe mem yeŋgumai. Puiŋe nananjlupŋe damunyeŋe akmâ mem mendugu yekmâ korat yeŋgumap dop hainâk mendugu yekmâ okotnân katyekmâ damunyeŋe akberâre hâkâŋne akmâ arimai. 35 Aregât Anutuŋe damunyeŋe bo akmap aregât kepiayeŋe hepundo bugâ yembiap. Hain gârâmâ siâ hin maktere nâŋgâŋet. Hâmene bo nekmâ âgâwai aregât hilâm siân miawaktere nekmâ âmâ hin dâwai, “Anutu Humoŋe wâtŋe giŋmâ huŋgun giŋdo togoât aregât heroŋe akgiŋne” hain dâwai.” dâep.

14

Sarereân Yesuŋe dâmbo luâk keiŋe diwirâ siâ âlepŋe agep.

1 Sarere siân Parisaio are yeŋgât damun kautŋande sot nemberâm Yesu kewugumbo emetŋân âgâyiat. Âgâmbela luâk bikŋande yelekmâ Yesuŋe akmâ hilipkombo eknerâm aregât damun kili. 2 Damun kinbiâ luâk siâŋe hâkŋânba diwi metŋe humo miawagaŋep arekŋe Yesu ekberâm âgâep. 3 Âgâmbo Yesuŋe ekmâ Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi are akto Parisaio hin dâm makyeŋgiep, “Mosegât den kârikŋe are gain gain tatâp? Âi bo meme sopŋân luâk âmbâle heŋgem yeŋguwiangât dopŋe tatâp me bo? Makniŋbiâ nâŋgâwe.” dâep. 4 Hain dâmbo den hâuŋe bo maganji. Hain akmâ anjun aŋgim kinbiâ makto diwi metŋe are bo aganjdo huŋgunaŋdo ariep. 5 Arimbo emelan tali are hin makyeŋgiep, “Lamayeŋe me bulimakao yeŋe siâ âi bo meme sopŋân lâmân gembo âmâ aregât undâgâtmâ mem miawakmâ hikom oloŋmâ gamai me bo?” dâep. 6 Hain dâm makyeŋgimbo hâuŋe bo maganjmâ hanyeŋeâk anjun aŋgim tali.

Hâknenŋe bo mem agatbaen.

7 Akto sop ain luâk bikŋe togom emet ain gam âgâyi arekŋe yeŋe hanyeŋân âgâ kau dewunŋân tatberâm akbiâ yekmâ aregât hin dâm makyeŋgiep, 8 “Luâk siâŋe âmbâle membiapgât sot humo omberâm oloŋ gekto arim âmâ gâŋe hangeâk âgâ kau dewunŋân bo tatben. 9 Dâ gâŋe hain akbiat âmâ luâk oloŋ gekbiap arekŋe hin dâm makgiŋbiap, “Ire gâŋgât welam bo. Ekemenâ âkâ luâk irekŋe talâk.” Hain dâm makgiŋdo anjun aŋgim hami hami gem arim tuŋguŋângen tatbiat. 10 Hain gârâmâ gâ hin akben. Luâk tatbiâ ain âmâ gugaet nâŋgâmenâ gembo tatmenâ emet amboŋande gekmâ hin dâm makgiŋbiap, “Galane tuŋguŋângen

tatât uŋgure gam âgâ dakegen tat." dâm makgiŋdo âmâ ain tatbai arekŋe gekmâ okot âlep akbai. 11 Aregât keiŋe hin. Luâk siâŋe ikiŋe kotŋe mem agatbiap are âmâ hâmbâi Anutuŋe mem ge katbiap. Dâ luâk siâŋe ikiŋe kotŋe bo mem agatbiap are âmâ hâmbâi Anutuŋe mem agatbiap." dâep.

12 Hain dâm makyeŋgim benŋe luâk oloŋep are hin dâm magaŋep, "Sot omberâm âmâ emi teulupge me nan baratlupge me ginbailupge me luâk puli me ito sikumyeŋe olowâk mandâi are bo oloŋ yekben. Dâ hain akbiat âmâ hâmbâi yâkâ aregât hainâk hâuŋe mem oloŋ gekbiâ aregât dosa bo akbiap. 13 Aregât hain bo akben. Sot omberâm âmâ kopa me umburuk me dewunyeŋe bok bokŋe me keiŋe bâleŋe hain are oloŋ yekben. 14 Hain are oloŋ yekmâ hâu bo giŋbaigât heroŋe maroŋe kakŋân sot om yeŋgimenâ nembai. Gârâmâ hâmbâi sop humoân agatbaiân Anutu ikiŋak hâuŋe giŋbiap aregât nâŋgâm biwige heroŋe agâk." dâep.

Sot humo oyi aregât den umatŋe.

15 Hain dâmbo sot nem tali are hut yeŋânba siâŋe den are nâŋgâm hin dâep, "Anutugât kâmot manden aregât sop humoân Anutu olowâk sot nembaen aregât nâŋgâre heroŋe aktâp." dâep. 16 Hain dâmbo Yesuŋe den ginŋe siâ hin dâm magaŋep, "Luâk humo siâŋe sot ombian dâmbo aregât sot mem mendugumbiâ kindo luâk dondâ yeŋgât sop kalep. 17 Akto arim arim emelâk sop are miawakto sot om katbiâ ekto ârândâŋ akto hoŋ bawa siâ huŋgun aŋdo arim âmâ hin dâm makyeŋgiep, "Sot hârok om katmâ lâm yeŋguengât togoŋet." dâm makyeŋgimbo hâkâŋ agi. 18 Hâkâŋ akmâ luâkŋe luâkŋe hârok hin dâyi, "Hân puligoân arekŋe oloŋ nektâpgât are ekberâm ariwerân aregât luâk humoge are magaŋmenâ nâŋgâmbo bo bâliwiâp." 19 Akto siâŋe hin dâep, "Bulimakaolupne 10 puligoân are meyekmâ togowerângât luâk humoge are magaŋmenâ nâŋgât nâŋgâmbo bo bâliwiâp." 20 Siâŋe hin dâep, "Hinŋeâk âmbâle meângât bo togowerân. Gain gain akmâ togowerân?" hain dâep. 21 Akto hoŋ bawa arekŋe purik katmâ arim luâk humoŋe den dâyi are magaŋdo nâŋgâmbo bâliep. Nâŋgâmbo bâlimbo hoŋ bawa are hin dâm magaŋep, "Gâŋe dowâk arim emetŋe emetŋe luâk umburuk mandâi are akto luâk kopa akto ondopyeŋe bok bokŋe me dewunyeŋe bok bokŋe luâk hainare meyekmenâ togoŋet" dâmbo hin dâm magaŋep, 22 "Luâk humo. Den maktât are akmâ meteân. Gârâmâ emetge ire boâk piktâi." dâep. 23 Hain dâmbo hin magaŋep, "Hanâk siâkâ arim kepia ginŋângen akto halângen yoŋâk yoŋâk mandâi are undâgât yeŋgim mem miawak yekmenâ togoŋet. Togom emetne pikŋet. 24 Dâ emelâk mem oloŋyekberâm aktere bo dâyi are âmâ yânâk tatbai." dâep." Yesuŋe den ginŋe hain dâep.

Yesu olop manbaiŋe hâkyeŋe bo mem agatbai.

25 Akto luâk dondâŋe Yesu haminângen watmâ arimbiâ purik dâm hin makyeŋgiep, 26 "Luâk siâŋe nâŋgâlân dewatiwerâm akmâ âmâ ewe memelupŋe me âmben nananglupŋe me eminje gariŋe hepun yekbiâp. Akto ikiŋe manman aregât ukenŋe bo nâŋgâm gangerâwiâp. Dâ luâk siâŋe hain akbiap are âmâ nâŋgât hoŋ bawa akmâ manbiap. 27 Luâk siâ gasalupŋande wan me wan siâ akmâ hilipkowai aregât hamep akmâ ikiŋe hâkŋe gangerâm manbiap arekŋe nâŋgâlân bo dewatiwiap. 28 Yeŋgâlân gâtŋe siâŋe emet ketuguwerâm âmâ ulik gulik puli

soŋ oyaŋmâ ekto ârândâŋ akto âmâ emet are ketugumap. 29 Dâ hain bo akmâ yân emetŋe are ketugumbo puli bo akto pâŋân hepundo emet are yân kindo ekmâ aregât den pat magaŋgi goaŋgi akmâ dewunŋân gem giriŋ aŋmâ hin dâwai, 30 “Luâk irekŋe luâk hanŋeâk nâŋgâm tetembeŋe anuŋdo giep ina gain gain akmâ benŋe yân hepundo kindâp.” hain dâmai. 31 Akto siâ hin. Luâk humo siâŋe luâk humo siâgât gasa aganŋmâ ligim ainâk agatmâ bo arimap. Tatmâ nâŋgâ nâŋgâ hin soŋ nâŋgâwiap, “Nen ire amâ amon siâ manden dâ indâgen âmâ yâk biwirâ hain mandâi. Aregât nenŋe âlepŋe yeŋguwaengât dop bo.” 32 Hain dâm ikiŋaet nâŋgâmbo gembo gasalupŋe kâlewângen manbai ainâk hoŋ bawa siâ huŋgun aŋdo arim hin dâm makyeŋgiwiap, “Ye olop gala konok manberâm huŋgun niŋdâp” hain dâwiap. 33 Akto aregât keiŋe hin. Yeŋgâlân gâtŋe siâŋe hainâk kotŋe siâ siâ mem gangerâm hârogâk bo hepunmâ nâŋgâlân dewatiwiap are âmâ maktere nâ olop âlepŋe bo manbaet. 34 Kâtembe siâ ukenŋe bo heŋgemgom kotŋe gulip katbiat âmâ dowâk pâlâmŋe akbiap. Hain akbiap aregât siân gain gain akmâ âmâ lâuwâŋe ukenŋe akbiap? Are bo agakŋe. 35 Hain akmap aregât yân kâienŋe gemap. Gârâmâ ye den ire nâŋgâm biwiyeŋân katmâ heŋgemgom manbi.” dâep.

15

Lama siâ gulip aganŋdo bo hepunbiap.

1 Akto luâk bikŋande gawaman yeŋgât puli meme luâk akto luâk agak meme bâleŋe akmini arekŋe sop siân Yesugâlân den nâŋgâwerâm togoyi. 2 Togombiâ Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi akto Parisaio luâk arekŋe nâŋgâmbiâ bâlimbo Yesugât hin dâyi, “Yesuŋe puli meme luâk akto luâk agak meme bâleŋe akmai are meyekto yâk olop sot nendâi imâ bâliâp.” 3 Hain dâmbiâ aregât Yesuŋe den ginŋe hin dâm makyeŋgiep, 4 “Yeŋgâlân gâtŋe siâgât lama 100 kinaŋbiap. Akto hutyeŋânba konokŋe heambukto amboŋande hepunbiap me bo hepunbiap? Amâ bo hepunbiap. Bikŋe are hân haŋaŋân katyekto kinbiâ siâ heambukbiap aregât undâgâtbiap. 5 Undâgâtmâ mem miawakmâ okot âlep akmâ oloŋmâ kepian togowiap. 6 Kepian togom galalupŋe yeŋgonmâ hin makyeŋgiwiap, “Lama siâ heambugep ina mem miawaktân aregât heroŋe akne.” dâwiap. 7 Aregât maktere nâŋgâŋet. Luâk 99 yâkŋe âmâ dosa nenŋe bo dâmai are yeŋgât Anutuŋe okot âlep humo bo akyeŋgimap. Gârâmâ bâleŋe meme luâk konokŋe agak memeŋe akto dosaŋe are nâŋgâmbo bâlimbo hanŋe purikato Anutuŋe ekto ârândâŋ akto dosaŋe hepun aŋbiap. Hain akmâ hulaŋdo himbimân manmai arekŋe heroŋe humo akbai.

8 Akto den siâ hin. Âmbâle siâŋe puli koaŋe 10 membiap. Akto puli koaŋe siâ heambukto hepunbiap me undâgâtbiap? Bo hepunbiap. Are kemdâ sagom gauŋmâ gagap urutmâ undâgâtmâ manbiap. 9 Undâgâtmâ manmâ mem miawakmâ aregât emi tâulupŋe akto ginbailupŋe yeŋgonmâ hin makyeŋgiwiap, “Puli koaŋe heambugep are ina mem miawaktân aregât heroŋe akne.” dâwiap. 10 Aregât maktere nâŋgâŋet. Himbimân Anutugât aŋelolupŋande hainâk bâleŋe meme luâk siâŋe agak meme bâleŋe makmâ miawakmâ, “Anutu dosane hepun niŋ.” dâwiap aregât okot âlep nâŋgâ aŋbai.” dâep.

Nanŋe bâiŋande sikum mem arim gulipkoep.

11 Akto Yesuŋe den ginŋe siâ hin dâm makyeŋgiep, “Luâk siâgât nanlogâtŋe lâuwâ maliat. 12 Manmâ nanŋe bâiŋande eweŋe hin dâm magaŋep, “Tâk puli are teune olop potatmâ netki.” dâep. Hain dâmbo tâk puli are ewe yetŋande potatmâ teuŋe olop yetkiep. 13 Akto eminŋe are âi ketugum getek manmâ tâk puliŋe are meakmâ dâp kâlewângen ariep. Arim manmâ sot soŋgoân puligom kotŋe gulip gulip akmâ puli are hârok panmâ metiep. 14 Panmâ metembo hân ain mop humo miawagep. Miawakto nanaŋ are tâwât dewunŋe siâ siâgât umburuk akmâ 15 hân amboŋe siâgâlân arim mando yâkŋe yâkgât bau damunŋe akmâ manben dâm huŋgunaŋep. Huŋgunaŋdo arim bau damungom mando mopŋe dondâ agumbo siâ me siâ sot bo waŋdo âmâ 16 bau yeŋgât goka hâkŋe nemberâm agep. 17 Hain akmâ nâŋgâ nâŋgâŋe miawakto hin dâep, “Apogât âi luâklupŋande âmâ sot dondâ nemai. Dâ nâ âmâ sotgât akmâ hilip aguwerâm aktân. 18 Aregât agatmâ kepian purik katmâ apogâlân arim hin dâm magaŋbian. Apo, bâleŋe aktere dosanande Anutugâlân akto gâŋgâlân umatŋe agep. 19 Akmâ hilipkoân aregât nange bo nogonben. Yân hoŋ bawage akbiangât menekmenâ manbe.” 20 Hain nâŋgâm agatmâ arim aŋgângen togombo eweŋande dewunŋe panmâ egep. Ekmâ okotŋe nâŋgâm pârigim arim nanŋe lokom maŋganlep. 21 Akto nannŋande hin dâm magaŋep, “Apo, bâleŋe aktere dosanande gâŋgâlân akto Anutugâlân umatŋe miawagep aregât nekmâ nanne bo dâwen.” dâep. 22 Hain dâmbo eweŋande âmâ âi luâklupŋe hin dâm makyeŋgiep, “Dowâk sâŋgum kâlep are mem ga luguaŋbiâ geâk. Akto donet siâ baraganŋân katŋet. Akto kei pekeŋe luguaŋet. 23 Akto bulimakao nanŋe keluŋe olowâk are gâim ombiâ ondo nem heroŋe akne. 24 Nanne emelâk moep dân ina togoâp. Emelâk gulip aguep dân ina miawakmâ togoâp.” dâmbo heroŋe agi.

25 Hain akmâ tatbiâ nanŋe ulik gulik arekŋe âiângen malepgât purik katmâ togom kepia ginŋân kinmâ heroŋe maroŋe giriŋ gegek kep keŋgu akbiâ nâŋgâm 26 âi luâk siâ kondo gembo hin dâm aikoep, “Heroŋe maroŋe âure wangât akmâ tatâi?” 27 dâm aikombo hin dâep, “Emige gulip aguep dâyion ina togombo aregât eweyetŋande dâmbo bulimakao nanŋe kelurâk are kom ondenŋe om kindo heroŋe aktâi.” dâep. 28 Hain dâm magaŋdo nanŋe ulik gulik arekŋe kuk akmâ kepia ain âgâwerâm hâkâŋ agep. Akto eweŋande kepia ginŋângen gem, “Gâ ga.” dâm magaŋep. 29 Magaŋdo nâŋgâm hansumbu akmâ hin magep, “Nâŋe âi luâkgande hin hombaŋ dondâ âi ketugu giŋmâ den bo koŋgiŋmâ gan. Akto nâniŋ nanŋe siâ bo niŋmenâ galalupne olop nem heroŋe agion. 30 Akto nangande gâŋgât tâk puli aregât ukenŋe nâŋgâm mem arim âmbâle kondarâ olop manmâ panmâ metiep ina togoâp yâkgât makmenâ makao nanŋe kelurâ are kom gâim ombiâ nâŋgâre bâliâp.” dâep. 31 Hain dâmbo eweŋande hin dâm magaŋep, “Nanne, gâmâ nâ olop sop kâlep manmâ gamat aregât nâŋeân kotŋe siâ siâ tatâp are hârok gâŋgât pat aktâp. 32 Dâ emige emelâk moep dâman ina togoâp. Akto emelâk gulip aguep dâman ina togoâp. Aregât heroŋe akmâ okot âlep agaŋdenŋe ârândâŋ aktâp.” dâep.”

16

Damunŋe puli siâ siâ mem hanâk hanâk ketuguep aregât den umatŋe.

1 Yesuŋe Aposololupŋe den ginŋe siâ hin dâm makyeŋgiep, “Luâk humo sikumdâ siâ malep yâkgât tâwât dewunŋe akto sâŋgum me kotŋe siâ siâ aregât damunŋe malep. Aregât den hâkŋe tunmâ hin dâm magaŋi, “Gâŋgât hoŋ bawa âige damunŋe akmap arekŋe tâwât dewunŋe siâ siâ mem hanâk hanâk ketugumap.” 2 Hain dâmbiâ mem oloŋmâ dâep, “Gâŋgât hâkge tunbiâ nâŋgân. Hainâk damun lâuwâŋe bo meŋgektere hepunbiat aregât puligo puligo kulem esenŋe are mem gamenâ tâwât dewunŋe siâ siâ yeŋgât keiŋe mem miawakbe.” dâep. 3 Hain dâmbo arim damunŋe biwiŋân hin nâŋgâep, “O luâk humonande wat nekbiap aregât gain akbe? Âi ketugum kâmetbiangât hâkâŋ aktân. Akto hokboâk hokboâk ulilaŋdere nekbiâ aŋun aŋgiman. 4 Hinŋe nâŋgân. Galalupne mem gala katyekmâ mem heroŋe maroŋe katyektere luâk humonande watnekto âmâ emetyeŋân oloŋnekbiâ olowâk manbaen.” dâep. 5 Hain nâŋgâm luâk humoŋaet tâwât dewunŋe siâ siâ dosa agaŋmâ mem mali aregât ikiŋeâk ikiŋeâk mem oloŋyegep. Hain akto togombiâ aiyeŋgum dâep, 6 “Gâŋgât dosa humogâlân amon tatâp?” dâmbo lâwin keluŋaet dop 100 dâep. Hain dâmbo hin dâep, “Âlepŋe 50 âk niŋben.” dâep. 7 Hain dâm siâkâ aikoep, “Luâk humogâlân dosa amon tatâp?” dâmbo, “Saŋ saŋ koaŋe are ito 100.” dâmbo dâep, “Âlepŋe 80 âk niŋben.” dâep. 8 Hain dâmbo luâk humoŋande nâŋgâm damunŋe are hin magaŋep, “Gâŋgât nâŋgâ nâŋgâge humo aregât nâŋgâre biwine âlepŋe aktâp.” humoŋe hain dâep. Wangât? Hingât. Anutugât den bo lokomai bikŋande tâk puliyeŋe damungom galalupyeŋe heyeŋgimai aregât nâŋgâ nâŋgâyeŋe humo tatâp yeŋe âmâ Anutugât den lokomai ewangi yektâi. 9 Haingât ire maktere nâŋgâŋet. Yeŋe hainâk tâk puli me wan me wan mem manmâ are gala akyeŋgim âmâ hâmbâi umatŋe miawak yeŋgiwiap sop ain yâk yeŋgâlân arim kepia tatmâ âgâwiap ain manbai.

Wan umatŋe me owâiŋe aregât den.

10 Luâk siâŋe wan me wan owâiŋe damungom biwiŋande lokom manmapŋe âmâ tâwât dewunŋe wan me wan bunŋe are hainâk biwiŋande lokom damungomap. Gârâmâ luâk siâŋe wan me wan hanâk damungom hilipkomapŋe âmâ tâwât dewunŋe wan me wan bunŋe are hainâk hanâk damungom hilipkowiap. 11 Haingât yeŋe tâwât dewunŋe me wan me wan hâŋgât egâliaŋ are biwiyeŋande bo lokom manbiâ âmâ wan me wan bunŋe hâmbâi bo yeŋgiwiap. 12 Akto humo yeŋaet puli me wan me wan bo damun akmâ heŋgemgombiâ aregât âigât hâuŋe bo yeŋgim heŋgemgowiap. 13 Akto aregât siâ makbe. Nanaŋ konokŋe luâk kembu lâuwâ yetgât hoŋ âlepŋe bo akyetkiwiap. Wangât? Hingât. Siâgât lau lokoaŋmâ benŋe siâgât lau bo lokoaŋbiap. Akto siâgâlân purik katmâ siâgâlân hâkâŋ akmâ hamianŋbiap. Aregât Anutugât lau lokowerâm âmâ puligât nâŋgâmbiâ humo bo akbiap.” dâep.

Yesuŋe Parisaio den kârikŋe dâm makyeŋgiep.

14 Yesuŋe hain dâmbo Parisaioŋe tâwât dewunŋe aregât ukenŋe nâŋgâmbiâ âgâep aregât Yesuŋe den magep are nâŋgâm âmâ hâkâŋ akmâ dewunŋân geyi. 15 Dewunŋân gembiâ makyeŋgiep, “Yeŋe âmâ tek tekŋân manmâ luâk âmbâleŋe nenekmâ egâliaŋŋet

dâmai. Dâ Anutuŋe âmâ biwiyeŋaet keiŋe nâŋgâp. Wan me wan siâ siâ ekbiâ âlepŋe akmap are âmâ Anutuŋe ekto bâlimap. 16 Akto siâ maktere nâŋgâŋet. Mosegât den kârikŋe akto Anutugât den kulemgom gayi den are kârikŋe tatmâ gam gam Yohanegâlân bunŋe miawagep. Miawakto aregât kakŋân Anutuŋe damun nenŋe akberâm aktâp aregât den pat âlepŋe hauŋmâ arimbo nâŋgâmbiâ biwiyeŋe pagalembo aregât bunŋe memberâm akmâ âi humo mem wârakmâ âgâwai. 17 Himbim hân haru are âmâ gulip akbiandatgât dopŋe tatâp. Gârâmâ Mosegât den kârikŋe are dowâk gulip akbiapgât dopŋe bo tatâp. 18 Akto siâ maktere nâŋgâŋet. Luâk siâŋe âmbenŋe hepunmâ aŋgâ membiapŋe âmâ dosa umatŋe membiap. Akto luâk siâŋe âmbenŋe wato bam mando siâŋe mem âmâ dosa olowâk manbiap." dâep.

Luâk sikumyeŋe olop akto luâk umburuk are yeŋgât den umatŋe.

19 Akto Yesuŋe den siâ hin makyeŋgiep, "Luâk humo siâ malepŋe tâwât dewunŋe humo mem hâk pekeŋe âlep âlep puligom mem malep. Manmâ hilâmŋe hilâmŋe sot keiŋe keiŋe om nem unsambe malep. 20 Hain manmâ luâk siâ umburuk malep kotŋe Lasaro mando diwi kârikŋe miawagaŋdo hâkŋe diwiâk hârok agep. Hain akmâ betgen yem manminep. 21 Hain akmâ luâk humoŋe emelanba manmâ sot nendo gagapŋe gembo are nemberâm akminep. Hain akto duaŋe togom diwiŋe elewelaŋmâ mali. 22 Akto manmâ umburuk are mondo aŋeloŋe oloŋmâ âgâm Abrahamgât okotŋân katbiâ malep. Akto kakŋân luâk kotdâ are mondo hangoyi. 23 Hangombiâ mom kâlâwân gem âmâ hâk hilâlâm humo nâŋgâm manmâ hâkŋângen Abraham akto Lasaro yelegep. 24 Yelekmâ hin dâm Abraham magaŋep, "Apo, kâlâp bâleŋân tatmâ hâk hilâlâm bâleŋe nâŋgâm mandân aregât okot nâŋgâm Lasaro magaŋmenâ bâtŋe pikŋân tu katmâ gutmâ elewetnân howaimbo getek sândugeâk." Hain dâmbo 25 Abrahamŋe dâep, "Gala, gâ nâŋgât. Hânân ukenŋe akto heroŋe humo kakŋân malen aregât sop bo agep. Lasaro yâgâmâ okot bâle kakŋân malep are hainâk bo agaŋep. Aregât biwiŋe heroŋe mandâp. Dâ gâmâ hâk hilâlâm humo nâŋgâmâk mandât. 26 Akto hut nenŋân hemem humo kindâp aregât in gâtŋande yeŋgâlân gewaigât dopŋe bo. Akto yeŋgâlân gâtŋande nengâlân gawerâm hainâk ewum pâpkowiap." 27 Hain dâmbo luâk kâlâwân talep arekŋe hin dâep, "Apo, siâ maktere nâŋgâ. 28 Lasaro huŋgunaŋmenâ ewenaet emelan ariâk. Kepianân emilupne momerâk mandâiŋe hâk hilâlâm iren togowâigât Lasaro huŋgun aŋmenâ aregât den kârikŋe makyeŋgimbo nâŋgâ nâŋgâyeŋe pâroŋ dâk." dâep. 29 Hain dâm makto Abrahamŋe hin magaŋep, "Bo, Moseŋe den kârikŋe kulemgoep are tatâp. Akto Anutuŋe den makyeŋgimbo propetelupŋande kulemgoyi are tatâp are oyaŋmâ nâŋgâŋet." 30 dâmbo dâep, "Apo, hain bo. Moyi yâk yeŋgâlân gâtŋe siâŋe arim makyeŋgimbo âmâ agak memeyeŋe bâleŋe Anutugâlân makmâ âmâ han biwiyeŋe purik katmâ manbai." dâep. 31 Hain dâmbo hin dâep, "Mosegât akto propete yeŋgât den are oyaŋmâ nâŋgâm hâkâŋ akmai aregât moyi yâk yeŋgâlân gâtŋande arim makyeŋgimbo hainâk den are hâkâŋ akbai." dâep." Yesuŋe hain dâep.

17

Dosa aregât keiŋe.

1 Yesuŋe hoŋ bawalupŋe den siâ
hin dâm makyeŋgiep, “Niambiŋe ye
hârok dop yeŋguwerâm biwiyeŋân
gemap aregât dop tatâp. Gârâmâ
luâk siâŋe Niambi gala agaŋmâ
luâk siâ ekmâ bâleŋe ak dâmap
are Anutuŋe hâuŋe humo waŋbiap.
2 Gârâmâ luâk siâŋe nanaŋ siâ
ekmâ bâleŋe ak dâmbo are siâŋe
kât humo dondâ hanŋân imbo-
goaŋmâ haru bâtgumân hâkokombo
dâine arekŋe âmâ siâ me siâ
owâiŋe miawagaŋbop. 3 Aregât
biwiyeŋe pâlâmŋe bo agâk. Akto
siâ makbe. Galage siâŋe bâleŋe
akto âmâ sami magaŋbiat, “Bâleŋe
akniŋdât aregât dâm makniŋmenâ
dosage are bo akberâp.” dâmenâ
hain akto gala konok akbian-
dat. 4 Akto hilâm konok aregât
kâlegen bâleŋe akgiŋmâ dosa are
makmâ miawakmâ arim nâmbulân
lâuwâŋe hain dâm miawakmâ
âmâ hin dâm makgiŋbiap, “Gala
hain akgiŋdângât biwine bâliâp.”
Hain makgiŋdo gâkâ hainâk,
“Âlepŋe, are bo aktâp.” dâm gala
agaŋbiat.” dâep. 5 Hain dâmbo
aposololupŋande hin dâm ulilaŋi,
“Humo, gâ nâŋgâ nâŋgânenŋe
mem sambelem nengiwen.” dâyi.
6 Hain dâmbiâ Kembuŋe hin dâm
makyeŋgiep, “Nâŋgâ nâŋgâyeŋe
bunŋe bâlensiâ dondâ dâwok koaŋe
hinare yeyeŋgimbo dâine âmâ
lâwin indâre petakmâ haruân gem
kilâkgât magaŋbiâ âmâ lauyeŋe
lokom hain akbop.

7 Yeŋgâlân gâtŋe siâŋe hoŋ bawa
âi ketugum bulimakao damunŋe
mando emet dâgâmbo guto âmâ ain
hin dâm magaŋbiat me? “Emetgân
âgâ tatmenâ sot om giŋbe.” 8 Hain
bo dâwiat. Hin dâm magaŋbiat,
“Letge konok areâk latmâ tatmâ
sot om niŋmenâ nendere hâmbâi
âmâ guge om nembiat.” dâwiat.
9 Haingât keiŋe hin. Gâŋe hoŋ
bawa âi dâm waŋen are ketugumbo
gâŋe bo mepaiŋe membiat. Yân
nâŋgaŋmenâ ârândâŋ akbiap. Akto
aregât hin maktere nâŋgâŋet.
10 Yeŋgât keiyeŋe âkâ hainâk tatâp.
Âi makmâ yeŋgire are ketugum
metem âmâ hin dâwi, “Nen hoŋ
bawa yânŋe akmâ manden. Âi
makmâ nengiep are konok mem
metien.” dâmbiâ ârândâŋ akbiâp.”
dâep.

Luâk 10 hâk bâle miawak yeŋgiep.

11 Yesuŋe Yerusalem kipian
ariwerâm âmâ Galilaia hân
ewangim Samaria hân hâlâŋmâ
kipia bâiŋângenba ariep. 12 Arim
kipia ginŋân âgâmbo luâk 10 hâk
bâle miawak yeŋgiep arekŋe ekmâ
âmâ kâlewângen kinmâ hin dâm
konmâ magaŋi, 13 “Woa, luâk
humo Yesu, gâ nengât okot nâŋgâ.”
14 dâm konmâ magaŋbiâ yekmâ
âmâ hin makyeŋgiep, “Sumbe kat
kat luâk are yeŋgât damunŋande
yekbaigât yâk yeŋgâlân ariŋet.”
dâm makyeŋgimbo arim manbiâ
hâkyeŋe are dâwân âlepŋe akmâ
metiep. 15 Hain akto yâk yeŋgâlân
gâtŋe konokŋe egakto hâkŋe
âlepŋe akto aregât purik katmâ
togoep. Togom kârikŋe akmâ
Anutu maŋganlep. 16 Maŋganmâ
Yesugât enemŋân togo keiŋân ge
yem âmâ heroŋe akmâ maŋganlep.
17 Akto luâk are Samaria hânân
gâtŋe aregât Yesuŋe hin dâep,
“Luâk 10 âlepŋe aktâi are 9 âmâ
yâgâten? 18 Yâkŋe âmâ arim nâŋgâm
ondop kârik akmâ yân manbiâ luâk
lombo konokŋe togom Anutugât
mepaiŋe mendâp.” 19 Hain dâm
luâk are hin dâm magaŋep, “Biwige
nâŋgâlân katâp aregât Anutuŋe
nâŋgâ giŋdo âlepŋe aktât aregât
arim biwige sândugeâk.” dâep.

Anutuŋe damun nenŋe akbiapgât sop.

20 Sop hain Parisaio luâk
bikŋande Yesu aikom hin dâyi,
“Sop amuten Anutuŋe miawakmâ

damun nenŋe akbiap?" dâyi. Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Anutuŋe damunyeŋe akbiap ain kulem keiŋe keiŋe bo miawakto ekbai. 21 Aregât hin bo dâŋet, "In miawaktâp, me indâgen miawaktâp." hain bo dâŋet. Nâŋgâi. Anutuŋe damunyeŋe emelâk akberâm aktâpgât pat âmâ hutyenân mandâp ire." dâep.

22 Hain dâm kinmâ Aposololupŋe hin dâm makyeŋgiep, "Hâmbâi sop siân umatŋe miawak yeŋgimbo ain ye hin dâwai, "Wei, luâk akmâ giep yâkgât sop siâ ekne." dâm nâŋgâmbiâ humo akbiap. Ain bo miawakto ekbai. 23 Akto sop ain luâk bikŋande nâŋgâ yâkgât hin dâm makyeŋgiwai, "Aregen miawaktâp me iregen nengâlân miawaktâp." dâmbiâ aregen bo ariwi. Akto are nâŋgâmbiâ bunŋe bo akbiâp. 24-25 Akto hâk hilâlâm humo nâŋgâre âmâ luâk dondâŋe haminiŋmâ hâk hilâlâm niŋbai. Hain akbiâ aregât haminân mem belek akmâ himbim bikŋe belek dâmbo âmâ bikŋe bikŋe arimap, aregât dop akmâ luâk akmâ geân lâuwâŋe gem miawaktere luâk âmbâle hârokŋe nekbai. 26 Akto ire maktere nâŋgâŋet. Ulikŋân luâk siâ kotŋe Noa, yâk malep sop ain âmâ hin areâk akmâ mali hainâk nâŋgât sop humo tâlâgumbo ain hainâk akbai. 27 Emelâk âmâ sot soŋgo neyi. Akto âmbâle mem luâk mem agi. Hain akmâ manbiâ aregât purikŋe Noaŋe yekmâ waŋgan âgâmbo tânâk humo giep. Tânâk humo gembo ugurupŋe humo togom âmâ luâk âmbâle hânân mali are hârok kawut yekmâ metiep. 28 Akto aregât haminân luâk siâ kotŋe Loti, yâk malep sop ain âkâ hainâk agi. Sot soŋgo akto tu neyi. Akto kotŋe siâ siâ are mem aŋgi goaŋgi agi. Akto âi kalam kâmetmâ siâ siâ agi. Akto emet opmân ketuguyi. 29 Hain akmâ manbiâ sop ain Lotiŋe Sodom kipia hepundo himbimânba kâlâp humo gem kipia ambolupŋe hârogâk om meteyegep. 30 Gârâmâ nâ luâk akmâ geân purik katbian sop ain âkâ dop hainâk miawakbiap. 31 Akto sop humoân luâk siâ kipia sombeimân kinbiap arekŋe emetŋân âgâm kotŋe siâ siâ bo meakbiap. Akto siâ âiângen manbiap arekŋe kipian bo purik katbiap. Hain bo akbi. Dowâk pârigim ariwi. 32 Lotigât âmbenŋaet pat nâŋgâm heŋgemgowi. 33 Aregât keiŋe hin. Luâk siâŋe manmanŋe gangerâwiap arekŋe âmâ hilip aguwiap. Dâ siâ manmanŋe hepunbiap arekŋe âmâ âlepŋe tatbiap. 34 Maktere nâŋgâŋet. Sop ain luâk lâuwâ akmâ opmân konogân yembiandat. Yembela are siâ mem siâ âmâ hepunbiap. 35 Akto âmbâle lâuwâŋe sot gâim tatbiandat. Tatbela siâ mem siâ âmâ bo membiap. 36 Akto luâk lâuwâ âiân kinbela âmâ siâ mem siâ âmâ hepunbiap." Yesuŋe den hain dâmbo aposololupŋande aikom hin dâyi, 37 "Humo, yâgâten miawakbiap?" dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Siâ siâ momoŋe yembiâ ain liplipŋe neyekberâm togomai." dâep.

18

Âmbâle kambut siâŋe kiap ulilaŋmâ malep.

1 Yesuŋe konam bo akmâ âmâ hilâm ârândâŋ Anutu olop den akmâ manŋet dâm aregât den ginŋe siâ hin dâm makyeŋgiep, 2 "Kiap siâŋe den âiân katyekmâ malep. Hain akmâ manmâ Anutugât den bo lokom âmâ bo hamewagep arekŋe luâk âmbâle yekmâ yâk yeŋgât nâŋgâmbo gegeŋe akto malep. 3 Hain akmâ mando kipia ain âmbâle kambut siâ malep. Manmâ hilâmŋe hilâmŋe kiap aregâlân arim hin

dâm magaŋmâ malep, “Gasanande hilip nuguwerâm aktâp aregât gala akniŋmâ tân nugu.” dâep. 4 Hain dâmbo kiap arekŋe âmbâle kambut aregât den are hâkâŋ akmâ nâŋgâm pâlâmŋe akmâ malep. Mando sop kâlep akto biwiŋande hin nâŋgâep, “Nâŋe Anutugât den bo lokom bo hamewaktân luâk âmbâle are yeŋgât nâŋgâre gemap are bunŋe. 5 Gârâmâ âmbâle kambut arekŋe hilâm ârândâŋ den makniŋmap aregât biwinande hâkâŋ akmap. Dâ uŋak âmâ hanâk tângowe.” dâep.” 6 Aregât Yesu Humoŋe den dewatim hin dâep, “Kiap den kokoŋe hain dâepgât nâŋgâm heŋgemgowi. 7 Gârâmâ Anutuŋe âmâ luâk bikŋe oloŋyekto hilâm ârândâŋ ulilaŋbiâ dowâk tân yeŋgum gasalupyeŋe den âiân katyekbiap. Hâkâŋ akmâ bo tân yeŋguwiapgât dopŋe bo tatâp. Bo kârikŋe. 8 Manmâ kâlep bo akto dowâk tân yeŋgum gasalupyeŋe den âiân katyekbiap. Hain gârâmâ Anutuŋe huŋgun niŋdo geân nâŋe hâmbâi lâuwâŋe gem luâk âmbâle siâŋe biwiyeŋe nâŋgâlân katmâ manmai are mem miawakyekbian mon?” dâep.

Parisaio akto Roma gawaman yeŋgât puli meme luâk.

9 Luâk bikŋande yeŋaet nâŋgâmbiâ âlepŋe akto galalupyeŋe yeŋgât nâŋgâmbiâ gemap are yeŋgât nâŋgâm Yesuŋe den ginŋe siâ hin makyeŋgiep, 10 “Luâk lâuwâ siâ sumbe emetŋân âgâm Anutu den dâm maganiat siâ âmâ Parisaio, dâ siâ âmâ puli meme luâk. 11 Akto Parisaio luâk arekŋe âmâ ikiŋaet nâŋgâmbo agato bin binâk kinmâ hin dâep, “O Anutu, âlepŋân kat nekmenâ ârândâŋ agep. Akto luâk bikŋande kâmbu akmâ bâleŋe siâ siâ akmai. Dâ nâmâ hainare bo. Akto nâ puli meme luâk iŋgon yu kindâp arekŋe bâleŋe akmap hainare bo akman. Nâ mandere nekmenâ ârândâŋ akmap aregât gâŋe âlepŋe akniŋdât dâm mepaige mendân. 12 Akto hilâm lâuwâ kâlegen gâŋgât kambiamge âlepŋe agâk dâm sot bâlâk manman. Akto tâk puli kotŋe siâ siâ are hutŋânba konok âmâ gâŋgât pat dâm katman.” dâep. 13 Hain dâmbo puli meme luâk are iŋgon aŋgângen kinmâ aŋun aŋgim kâŋgom hin dâep, “O Anutu, nâ luâk bâleŋe mandân gârâmâ hanâk bo hepun nekben.” hain dâep. 14 Aregât keiŋe hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Anutuŋe puli meme aregât âmâ dosaŋe pulianŋdo purik katmâ ariep. Dâ Parisaio are âmâ dosaŋe hainâk talaŋep. Akto aregât hin nâŋgâŋet. Luâk siâŋe ikiŋe kotŋe mem agato Anutuŋe mem ge katbiap. Dâ luâk siâŋe ikiŋe kotŋe mem gembo âmâ Anutuŋe mem agatbiap.” dâep.

Yesuŋe nanaŋlupyeŋaet nâŋgâm Anutugât pat makyeŋgiep.

15 Luâk âmbâle bikŋande nanaŋlupyeŋe kewuguyekmâ Yesugâlân togom meyegâk dâmbiâ hoŋ bawalupŋande sârek yeŋguyi. 16 Sârek yeŋgumbiâ Yesuŋe mem oloŋyekmâ hin dâep, “Hepunbiâ nanaŋlupyeŋe are nâŋgâlân gaŋet. Hain arekŋe Anutugât kâmolân gâtŋe aregât bo mem gangerâ yekŋet. 17 Aregât bunŋe maktere nâŋgâŋet. Nanaŋlupyeŋande dowâk Anutugât den lokom biwiyeŋe yâkgâlân katmai. Gârâmâ siâŋe hain bo akbiap âmâ Anutuŋe bo meyekbiap.” dâep.

Luâk kotdâ siâŋe sikumŋe mem gangerâm biwiŋe Yesugâlân bo kalep aregât den pat.

18 Akto damun siâŋe Yesu aikom hin dâep, “Luâk humo âlepŋe amboŋe aktât. Aregât maktere nâŋgâ. Kârikŋe manmâ âgâwiangât gain gain akbian nâŋgât?” dâmbo 19 hin maganep, “Âlepŋe amboŋe âmâ Anutu konok. Gârâmâ âlepŋe

amboŋe dâm makniŋdât aregât nâŋgâm mak makgaet damun akmâ manben. 20 Akto ainuguât aregât keiŋe makgiŋbe. Den kârikŋe nâŋgâmat amâ hin. Âmbâle siâ ekmâ egâliaŋ bo akben. Akto luâk siâ moâk dâm bo komben. Kâmbu bo memben. Den bo hiaŋgiwen. Ewege memegande den makbela loko yetkiwen." 21 Hain dâmbo hin magaŋep, "Ya maktât are âmâ nanaŋânbak den kârikŋe âlepŋeâk lokom gam yu mandân." dâmbo 22 Yesuŋe den are nâŋgâepgât hin magaŋep, "Konok tatâp are âmâ hin akben. Arim âmâ puli me ito sikum me wan me wan are oyaŋmâ luâk umburuk mandâi are yeŋgiwen. Hain akmâ âmâ nâŋgâlân lâuwâŋe togomenâ nâ olop âi ketugum manbaet. Hain akbiat âmâ himbimân aregât hâuŋe miawak giŋbiap." dâep. 23 Hain dâmbo puli me ito sikum siâ siâŋe dondâ talaŋep aregât den are dâmbo nâŋgâmbo umatŋe agep. 24 Hain akmâ kambiamŋe bâlimbo Yesuŋe ekmâ hin dâm magep, "Luâk âmbâle puli me ito sikum me wan me wan olowâkŋe Anutugât den lokom manberâm akbiâ âmâ umatŋe miawak yeŋgiwiap. 25 Akto aregât hin makbe. Soŋgo piki dâpŋânba ariwiapgât dop bo tatâp. Are âmâ luâk kotŋe siâ siâ talaŋdâp arekŋe Anutuŋe damunŋe akbiawân ain ariwerâm akmâ hainâk hâumgowiap." dâep. 26 Hain dâmbo âmâ nâŋgâm kiliŋe hin dâyi, "Niŋe himbimân âgâwiap?" dâyi. 27 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Are âmâ han yeŋeâk âgâwerâm aregât ewum hâumgomai. Anutuŋe âmâ dâp hainare mem miawakberâm aregât bo pâpkomap." dâep. 28 Hain dâmbo Petoroŋe agatmâ hin magaŋep, "Nâŋgât, kotŋe siâ siâ hârok hepunmâ metem nen gâŋgâlân purik katmâ malion akto manmâ gaen." dâep. 29 Hain dâmbo Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Luâk siâŋe Anutugât âi ketuguwerâm akmâ âmâ emetŋe me âmbenŋe me eminŋe gariŋe me eweŋe memeŋe, me ginbailupŋe hanâk hepun yekbiap 30 are âmâ sop uŋak ire gala agaŋmâ tângowerân. Tângore âmâ hinŋe wan me wan dondâ miawakberâp. Akto titnan sop humoân âmâ tângore dondâ sambelem âgâwiap akto manman kârikŋân manmâ âgâwiap." dâep.

Kombiâ mombiap aregât den makyeŋgiep.

31 Yesuŋe Aposololupŋe mem oloŋyekmâ hin dâm makyeŋgiep, "Maktere nâŋgâŋet. Yerusalem kipian âgâwerâm akten. Gârâmâ âgâenŋe âmâ luâk akmâ geân nâŋgât den makmâ miawakto kulemgoyi are bunŋe akberâp. 32 Roma luâkŋe menekmâ nugum mem ge katnekmâ siâ siâ akniŋmâ âmâ tâwut nuguwai. 33 Akto tâk metŋe arekŋe mem orenekmâ nugumbiâ mombian. Mondere hilâm âlâwu bo akto âmâ momoŋânba agatbian." dâep. 34 Hain dâmbo nâŋgâmbiâ ârândâŋ bo akto keiŋe nâŋgâwerâm akbiâ dâp bo akto âmâ bo nâŋgâm heŋgemgoyi.

Yesuŋe dâmbo luâk siâ dewunŋe hâreakto emet egep.

35 Yesu arimbo Yeriko kipia are tâlâguep. Hain akmâ dâp ginŋân luâk siâ dewunŋe bokbokŋe siâ puligât ulit yeŋgim talep. 36 Hain akmâ tato luâk kâmot humoŋe dâp hainâk arimbiâ keiyeŋe munŋe nâŋgâm aregât aiyeŋgumbo hin dâyi, 37 "Yesu Nasarete kipian gâtŋe togoâp." 38 dâmbiâ nâŋgâm kârikŋeâk konmâ hin dâep, "Woa, Yesu, gâ Dawidigât kâmolân gâtŋe, aregât okot nâŋgâ niŋ." dâep. 39 Hain dâmbo luâk ulik gulik ariyi arekŋe den are nâŋgâm den hepun dâm magaŋi. Hain magaŋbiâ den are koyeŋgim kârikŋeâk dondâ konmâ hin dâep,

“Dawidigât kâmolân gâtŋe, aregât okot nâŋgâ niŋ.” dâm kolep. 40 Hain dâmbo Yesuŋe nâŋgâm âmâ dâwân kinmâ hin dâep, “Kewugum nâŋgâlân gaŋet.” dâep. Hain dâmbo dewunŋe bok bokŋe arekŋe yâkgâlân gambo 41 aikom hin dâep, “Gain gain akgiŋbegât nâŋgâm aregât nogondât?” dâmbo hin dâep, “O humo, dewunne hulaŋ akto emet ekbegât nâŋgân.” dâep. 42 Hain dâmbo Yesuŋe hin magaŋep, “Biwige nâŋgâlân katât aregât âlepŋe ek.” dâmbo 43 ainâk dewunŋe hulaŋ akto emet egep. Ekmâ âmâ Yesugât haminân arim Anutu maŋganlep. Akto luâk bikŋe are egi aregât hainâk Anutugât kotŋe mem agali.

19

Sakaioŋe agep aregât den pat.

1 Yesu Yeriko kipian arim ewangiwerâm agep. 2 Hain akto kipia ain luâk tâlâwâk siâ malep kotŋe Sakaio. Arekŋe puli meme yeŋgât luâk humo agep aregât yâkgât puli me ito sikum dondâ talaŋep. 3 Akto Sakaioŋe Yesu ekberâm agep. Ekberâm akmâ âmâ luâk tâlâwâkgât luâk hutyeŋân kinmâ gain gain akmâ ekbe dâm kâleleim agato bo agep. 4 Hain akmâ pârigim ewangiyekmâ arim lâwin siâ lokom lokom âgâm kinmâ hin nâŋgâep, “Yesu in gutmâ arimbo ekberân.” 5 Hain nâŋgâm kindo Yesuŋe ain togom dewunŋe panmâ egon ekmâ hin dâm magaŋep, “Sakaio, nâ gâŋgât emelan âgâ tatberâm nâŋgân aregât dowâk sopanmâ ge.” dâep. 6 Hain dâmbo ainâk sopanmâ gem biwiŋe heroŋe agep. Hain akmâ emetŋân oloŋmâ âgâep. 7 Oloŋmâ âgâmbo luâk hârokŋe ekmâ nâŋgâmbiâ bâlimbo hin dâyi, “Gain gaingât luâk bâleŋaet emelan âgâp?” dâyi. 8 Akto Sakaioŋe Yesugât enemŋân ba kinmâ hin dâep, “Humo, nâŋgât puli me kotŋe siâ siâ are dopŋe konogâk mem potatmâ luâk umburuk mandâi are yeŋgiwian. Akto luâk âmbâle yeŋgât puli are heyeŋgim meyeŋgiân hainâk mem agatmâ emelâk konok yeŋgiân aregât hâuŋe imbât yeŋgim metewian.” dâep. 9 Hain dâmbo Yesuŋe hin magaŋep, “Gâ Abrahamgât kâmolân gâtŋe bunŋe. Anutuŋe gala akgiŋmâ damunge aktâp are nâŋgâm ektân. 10 Akto nâ luâk akmâ gem miawakmâ luâk bâleŋande hilip yeŋguwâigât meyekmâ himbimgât pat katyekberâm aregât geân.” dâep.

Luâk kotdâŋe puli geârâk konok konok yeŋgim ariep aregât den ginŋe.

11 Yesu olowâk arimbiâ Yerusalem kipia are tâlâgumbo âmâ denŋe nâŋgâyiŋe hin dâyi, “Anutuŋe damun nenŋe akbiap aregât sopŋe tâlâguâp.” dâyi. 12 Hain dâmbiâ aregât Yesuŋe den ginŋe siâ hin dâm makyeŋgiep, “Luâk kotdâ siâŋe luâk kotdâ siâgâlân ariwerâm âmâ ikiŋaet hin nâŋgâep, “Damunyeŋe katnekbiap aregât arim benŋe togowian.” hain nâŋgâep. 13 Akto ariwerâm âmâ hoŋ bawalupŋe bât bip bip hârok yeŋgondo togombiâ puli koaŋe humo konok konok yeŋgim hin dâm makyeŋgiep, “Puli irekŋe âi ketugum puli mem sambe ketugumbiâ hâmbâi purik katmâ togom ekbian.” dâep. 14 Hain dâm kâlewângen arimbo luâk âmbâle bikŋande hâkâŋ akmâ âmâ luâk hoŋ bawa siâ huŋgun aŋbiâ luâk kotdâ aregâlân arim hin magaŋep, “Gâŋe damun nenŋe bo manbiat dâmbiâ aregât togoân.” 15 Hain dâmbo yâkgât luâk kotdâ arekŋe hân damunŋe malâkgât kato purik katmâ togoep. Togom âmâ hoŋ bawalupŋe puli yeŋgiep are yeŋgondo gembiâ hin dâm makyeŋgiep, “Puli yeŋgiân arekŋe âi ketugumbiâ amon miawagep?”

dâep. 16 Hain dâmbo hoŋ bawa siâŋe hin dâep, “Luâk kotdâ, gâŋe puli konok niŋen arekŋe âi ketugure puli koaŋe 10 hain miawagep.” 17 dâmbo hin dâep, “Âlepŋe hoŋ bawane kotŋe siâ siâ âiŋe âlepŋeâk ketuguengât nâŋe kipia bât bip bip hârok are yeŋgât damun kat gektere manbiat.” 18 Hain dâmbo benŋe hoŋ bawa siâŋe gam hin dâep, “Luâk kotdâ, gâŋe puli koaŋe konok niŋen arekŋe âi ketugure koaŋe momerâk miawagep.” dâmbo 19 hin dâep, “Âlepŋe arim âmâ kipia momerâk are yeŋgât damun manben.” 20 Hain dâmbo benŋe hoŋ bawa siâŋe âmâ gam hin dâep, “Gâŋe puli koaŋe konok ire niŋen a ainâk sâŋgumnande katipkom katere tatmap. 21 Gâ luâk heŋgân gugak kotŋe siâ siâ bo mem oloŋmenâ âmâ bikŋande mem miawakmai are yeŋgât memberâm aregât ukenŋe akmat. Akto gugak âi bo kâmetmat. Bikŋande âi kalam ketugumbiâ bunŋe miawakto nemberâm aregâlâk mârum tatmat. Hain akmat aregât puli niŋen ire heambukbop dâm sâŋgumnande katipkom katere tatmap.” dâep. 22 Hain dâmbo hin dâep, “Gâmâ hoŋ bawa bâleŋe dondâ. Gugak den maktât aregât keige mem miawakbe. Nunak kotŋe siâ siâ bo mem oloŋdere âmâ bikŋande mem miawakbiâ are membe dâman. Akto nunak are bo kâmetmâ bikŋande kâmetbiâ bunŋe miawakto âmâ nembe dâman a nâŋgât. 23 Keine hain nâŋgâm puli giŋân are luâk yeŋgâlân kalen dâine âi ketugumbiâ sambelembo membom ina gâŋe are bo agen.” dâep. 24 Hain dâm maganŋmâ luâk âmbâle kili are hin makyeŋgiep, “Puli waŋân are bâtŋânba mem âgâ luâk 10 mendâp are waŋŋet.” dâmbo 25 hin dâyi, “Hain bo. Yâk emelâk 10 mendâp aten.” dâyi. 26 Aregât hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk siâ kotŋe siâ siâ talaŋdâp are mem humo ketugumbo are âmâ purik katmâ waŋbian. Akto luâk siâ kotŋe siâ siâ talaŋbiap are biwiŋande bo lokom manbiap are âmâ keŋgoŋmâ membian. Mendere yân manbiap. 27 Akto gasalupnande nâŋgâ yâkgât luâk kotdânenŋe bo malâk dâm magi yâk meyekmâ nâŋgâlân gambiâ yektere yeŋgumbiâ moŋet.” dâep.

Yesuŋe Yerusalem kipian âgâm ariep.

28 Yesuŋe den are makmâ metem luâk âmbâle kâmot humo are hepun yekmâ Yerusalem kipian âgâwerâm ariep. 29 Arim Oliwa gimbâŋân âgâm âmâ Betepage akto Betania kipia lâuwâ are talewân ariep. Arim Aposolo lâuwâ hin dâm huŋgun yetkiep, 30 “Kipia indâre tatâp ain ariet. Arim âmâ doŋgi kâmŋe siâ luâkŋe kakŋân bo tatmai are tâkŋe hikombiâ kindâp are mem miawakberat. Mem miawakmâ hulaŋmâ mem oloŋmâ togoet. 31 Hulaŋbela âmâ luâk siâŋe, “Wangât hulaŋdat?” dâm aiyetkumbo âmâ hin dâm maganŋberat, Humoŋe iregât maktâp. dâwerat.” dâm huŋgun yetkiep. 32 Hain dâm makmâ metembo Aposolologâtŋe lâuwâ arekŋe arim gain dâm makyetkiep hainâk mem miawagiat. 33 Mem miawakmâ doŋgi kâmŋe are hulaŋbela amboŋande dâyi, “Niŋande makto hulaŋdat.” dâmbiâ 34 hin dâyiat, “Humoŋe iregât dâmbo togoet.” dâyiat. 35 Hain dâm Yesugâlân mem togombela bâlâpŋaet hâk pekeŋe kâlep are oloŋmâ doŋgi kakŋân kali. Katbiâ Yesuŋe âgâ talep. 36 Katbiâ âgâmbo luâk âmbâle dondâŋe hâk pekeyeŋe oloŋmâ dâwân mem melalakom dâp watmâ leŋgaim arimbiâ hamiyeŋân doŋgi kakŋân watyekmâ ariep. 37 Arim Oliwa

gimbâŋe ewangim gembo âmâ luâk âmbâle kâmot humo Yesu olop manmini arekŋe Yesuŋe kulem siâ siâ ketugumbo ekmâ gayi aregât nâŋgâm âmâ heroŋe akmâ Anutugât kotŋe mem agatmâ âmâ Yesugât hin dâyi, 38 “Luâk kembunenŋe Kembugât laugât togoâp yâk mepaiŋe mene. Egon himbimân biwi sânduk humo miawaktâp. Dâ egon egâliaŋ gogâleaŋ miawaktâp.” dâyi. 39 Hain dâmbiâ Parisaio konok konok hutyeŋân kili arekŋe hin dâm magaŋi, “Tiksa, gâŋgât maktâi are sami den makyeŋgimenâ den yoŋâk kinmâ den hepunŋet.” dâyi. 40 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Makyeŋgire nâŋgâŋet. Den hepunbiâ âmâ kât irekŋe yâk yeŋgât dumyeŋân kinmâ heroŋe maroŋe akbai.” dâep.

Yesuŋe Yerusalem kipia ekmâ okotŋe nâŋgâm indiep.

41 Akto Yesuŋe Yerusalem kipia ginŋân arim tatmâ âmâ ekmâ biwiŋe umatŋe akto indem hin dâep, 42 “Yae, kipia ambolupŋe, âlepŋân manberâm aregât dâpŋe emelâk miawagep are egi. Are hinŋe miawaktâp ina dewunyeŋe boktâpgât bo ekmâ nâŋgâi. 43 Sop siân ain gasalupyeŋande kipiayeŋe awam mewam ketugum dâp tigi yeŋgiwai. Tigi yeŋgim âmâ watyekbiâ bo akbai. 44 Bo akbiâ âmâ âmben nananŋlupyeŋe akto âiângen me kipiangen hârogâk hilip yeŋgum itiŋ gulam ketugu yekmâ yeŋgum om meteyekbiâ kawum yeŋeâk kinbiap. Amâ Anutuŋe togom meyekbiap aregât sopŋe hâkâŋ agigât.” hain dâep.

45 Den are makmâ metem sumbe emetŋân âgâep. Âgâm âmâ kotŋe siâ siâ aŋgi goaŋgi akmâ tatbiâ yekmâ kuk akmâ watyekmâ hin dâm makyeŋgiep, 46 “Anutugât denŋande hin dâep, “Anutugât emet amâ Anutu olop den makbaigât opmân.” Den hain tatâp ina yeŋe akbiâ âmâ luâk kâmburâ yeŋgât emet hainare aktâp.” dâep.

47 Akto hilâmŋe hilâmŋe sumbe emetŋân âgâm den potatmâ yeŋgim malep. Hain akmâ mando sumbe kat kat luâk aregât damun akto Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi akto humomolupyeŋe hârokŋe Yesu kondenŋe bo agâk dâm aregât den magaŋgi goaŋgi agi. 48 Hain akbiâ luâk âmbâle yânŋe biknande âmâ denŋe nâŋgâmbiâ âlepŋe dondâ akmap aregât nâŋgâmbi umatŋe akto hepuli.

20

Parisaioŋe aikombiâ Yesuŋe ikiŋaet keiŋe bo makyeŋgiep.

1 Hilâm siân Yesuŋe sumbe emetŋân kinmâ ikiŋe den pat âlepŋe dâm potatmâ yeŋgimbo âmâ sumbe kat kat luâk kautŋe Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi akto humomolupyeŋande yâkgâlân togom hin dâm aikoyi, 2 “Makmenâ nâŋgâne. Kulem hinare akmat are niŋaet kârikŋân kinmâ akmat? Niŋande hain akben dâm kârikŋe giŋepgât akmat?” dâmbiâ 3 hin makyeŋgiep, “Akto nâkâ aiyeŋguwe. 4 Yohaneŋe meyekmâ tuân katyegep aregât keiŋe gain gain? Anutuŋe dâmbo agep me luâk yânŋande makbiâ agep aregât makbiâ nâŋgâwe.” dâep. 5 Hain dâmbo yeŋeak hin dâm magaŋgi goaŋgi agi, “Anutuŋe dâep hain dâenŋe âmâ dâwerâp, “Dâ wangât denŋe bo nâŋgâm lokoyi?” 6 Gârâmâ nenŋe, “Luâk yânŋande tângoyi.” dâenŋe luâk âmbâle Yohaneŋe Anutugât den maknengiminep dâm aregât kâtŋe mem nenguwâi.” 7 Hain dâm magaŋgi goaŋgi akmâ benŋe Yesu hin dâm magaŋi, “O Yohanegât keiŋe bo nâŋgâen.” dâyi. 8 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Akto

nâkai hainâk niŋaet kârikŋân kinmâ kulem hin are akman aregât keiŋe bo makyeŋgiwerân." dâep.

Luâk bâleŋande kalam damunŋe akmâ tali aregât den umatŋe.

9 Yesuŋe den ginŋe siâ hin makyeŋgiep, "Luâk siâŋe tâk waiŋ aregât âi kâmelep. Kâmetmâ damun katyekmâ hân siângen arim sop kâlep malep. 10 Akto bunŋe miawaktâp me bo aregât sop tâlâgumbo hoŋ bawaŋe siâ bunŋe bikŋe meâk dâm aregât huŋgun aŋdo damun yeŋgâlân togombo kom watbiâ yânâk purik kalep. 11 Purik kato amboŋande kârikŋe akmâ hoŋ bawaŋe siâ huŋgun aŋdo hainâk arim damun yeŋgâlân togombo kom watbiâ âmâ yânâk purik kalep. 12 Purik kato amboŋande hoŋ bawa âlâwuŋe are huŋgun aŋdo yâk yeŋgâlân togombo hâk hilâlâm waŋmâ kom watbiâ purik kalep. 13 Purik kato amboŋande, "Gain gain akbe?" dâm hin nâŋgâm dâep, "Nune nanne okotne nâŋgaŋman are huŋgun aŋdere arimbo yâkgât den lokom sot âlem yendâp are bikŋe waŋbiâ mem togowiap mon?" dâep. 14 Hain dâm huŋgun aŋdo yâk yeŋgâlân togombo âmâ damunlupŋande magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, "O, yâkŋe âmâ âi ire amboŋe akbiap haingât kondenŋe âi ire nengât akbiap." dâyi. 15 Hain dâm watmâ hewukŋângen panbiâ gembo aregen kombiâ moep. Mondo arekŋeak âi amboŋande gain gain akyeŋgiwiap? 16 Aregât maktere nâŋgâŋet. Amboŋande togom âi damunlupŋe hainâk yeŋgum damun aŋgâ katyekbiap." dâmbo hin dâyi, "Bo. Hain akto ârândâŋ bo aktâp." dâyi. 17 Hain dâmbiâ Yesuŋe tâŋâk yekmâ hin dâep, "Ye pâpkoâi. Anutuŋe hain akmap aregât makyeŋgimbo kulemgoyi are hin, "Emet ketuguwerâm âmâ tetembeŋe ekmâ bâleŋe dâm hepuli are tetembeŋe kârikŋe aregât dopŋe aktâp." 18 Den are bunŋe akto luâk siâŋe tetembeŋe are kâwutmâ hilipkowiap. Akto tetembeŋe arekŋe kâwulakmâ ge kondo mombiap." dâep.

19 Akto Yesuŋe Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi akto yâk yeŋgât keiyeŋe nâŋgâm den ginŋe are dop yeŋgum makyeŋgimbo nâŋgâm biwiyeŋe bâlimbo ainâk kala busiân katne dâm agi. Hain akberâm agi arekŋe luâk âmbâle kâmot humo are yeŋgât hamep akmâ hepuli. 20 Hepunmâ hin dâyi, "Hâmbâi Yesuŋe den makmâ hilip kombo âmâ kiapgâlân mem ariwaen." dâm aregât damun aganji. Hain akmâ luâk konok konok meyekmâ hin dâm makyeŋgiyi, "Yesu yoŋâk hianŋgim aikombiâ den makmâ hilip kombo aregât kiapgâlân mem arim kombaen." hain dâm huŋgun yeŋgiyi. 21 Huŋgun yeŋgimbiâ Yesugâlân togom lau tu hin dâm maganji, "Luâk humo, keige nâŋgâen. Den makmat are bunŋe âlepŋe. Akto luâk kotdâ are yeŋgât bo hamep akmâ kinmâ Anutugât dâp bunŋânâk maknengimat. 22 Aregât makmenâ nâŋgâne. Roma luâk kotdâ yeŋgât puli katenŋe ârândaŋ akmap me bo?" dâyi. 23 Hain dâmbiâ hianŋgigât keiŋe biwiyeŋân ekmâ nâŋgâm hin dâep, 24 "Puli koaŋe mem hekat niŋbiâ ekbe." dâmbo mem hekalaŋbiâ hin dâep, "Ire ekŋet. Niŋaet otneŋe katbiâ tatâp?" 25 dâmbo dâyi, "Roma luâk kotdâgât otneŋe tatâp." dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Roma luâk kotdâ yeŋgât pat are âmâ luâk kotdâ waŋbi. Dâ Anutugât pat are âmâ Anutu waŋbi." dâep. 26 Hain dâmbo denŋe are nâŋgâmbiâ humo akto luâk âmbâle dondâ kiligât gain gain aknerâm ewum pâpkoyi.

Momoŋânba agatmâ âmâ aŋelo yeŋgât dop akbaen.

27 Akto Sadukaio luâk bikŋande Yesugâlân togoyi. Sadukaio yâkŋe âmâ momoŋânba agatbaengât dopŋe bo tatâp dâm mali. Bo kârikŋe hain nâŋgâm mali. Akto Yesugâlân togom hin dâm magaŋi, 28 “Luâk humo, Moseŋe den kârikŋe siâ hin dâm kulemgoep are tatâp. Luâk siâŋe âmbâle siâ mendo manmâ luâk are mondo âmâ eminande kambut mendo nanaŋ membiap are âmâ teuŋaet pat akbiap. Den kârikŋe hain tatâp aregât den pat siâ maktenŋe nâŋgâ. 29 Emelâk emi teu nâmbulân lâuwâ manmâ teuyeŋande âmbâle mem nanaŋ bâlâk manmâ moep. 30 Mondo eminande kambut areâk mem yâkâ hainâk nanaŋ bâlâk manmâ moep. 31 Mondo benŋe eminŋe siâŋe kambut areâk mem yâkâ hainâk nanaŋ bâlâk manmâ moep. Hainâk akmâ manmâ gam âmâ emi teu nâmbulân lâuwâ arekŋe âmbâle konok areâk mem nanaŋ bâlâk manmâ mom meteyi. 32 Hain akmâ mom metembiâ âmbâle kambut are bâiŋângen moep. 33 Akto luâk nâmbulân lâuwâ arekŋe âmbâle konok areâk meyi aregât hâmbâi momoŋânba agatbaiân âmbâle are niŋaet pat akbiap?” dâyi. 34 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin dâep, “Uŋak âmâ âmbâle aŋgi goaŋgi akmâ mandâi. 35-36 Dâ titnan sop humoân âmâ Anutuŋe nâŋgâmbo âmâ dop konogâk manmâ âgâwai. Anutuŋe makyeŋgimbo momoŋânba agatbai. Agatmâ aŋelo yeŋgât dop hainare akbai. Haingât luâk âmbâle aŋgi goaŋgi akbaigât dopŋe bo tatâp. Bo kârikŋe. Akto ain âmâ Anutuŋe dâmbo lâuwâŋe bo mombai. 37 Akto momoŋânba agatbai aregât Moseŋe den kulemgoep are hin tatâp. Lâwin keiŋân kâlâp punduŋ katmâ oep aregât kulem âmâ luâk âmbâle hârokŋe moyi aregât Anutuŋe den siâ hin kalep, “Nâmâ Abraham Isaka akto Yakobo yâk yeŋgât damun.” Den hain dâm kulemgoep tatâp aregât keiŋe hin. 38 Anutu hâk heambuk are damunyeŋe akmap, akto luâk golâ manmai are yeŋgât damunyeŋe akmap aregât Abraham, Isaka, akto Yakobo, âmâ golâ mandâi.” 39 Yesuŋe hain dâm makyeŋgimbo Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi bikŋande hin dâyi, “Luâk humo âlepŋe maktât.” dâyi. 40 Hain dâm siâkâ aikowerâm akmâ nâŋgâmbiâ umatŋe akto hepuli.

41-43 Hain gârâmâ Yesuŋe den hin dâm makyeŋgiep, “Dawidiŋe kep keŋgugât kulem hin kulemgoep,

> Anutuŋe nâŋgât Humone are hin magaŋep, “Gâ bâtne bungen tatmenâ gasalupge keigaet amukŋân kâmot katere tâliyekbiat.” dâep.

Hain gârâmâ Anutuŋe huŋgun aŋdo gem damun nenŋe akbiap are Dawidigât hakuŋe dâmai hain bo. 44 Dawidiŋe humoŋaet nâŋgâm nâŋgât Humone, hain dâm kolep aregât yeŋe âmâ gain gain akmâ Dawidigât tepŋân gâtŋe dâmai?” dâep.

45 Den are makmâ metem purik dâm luâklupŋe makyeŋgimbo luâk âmbâle kili arekŋe hin nâŋgâyi, 46 “Mosegât den kârikŋe makmâ kepikmâ manmai dop hain bo manbi. Yâkŋe âmâ hâk pekeŋe kâlep are kulem melem are luguakmâ dâp arim luâk âmbâle yekmâ heroŋe aknenginet dâm aregâlâk nâŋgâmai. Akto den emetŋân âgâm luâk hutyeŋân tatmâ âmâ luâk humomo yeŋgât welam pat dâm yeŋgiyi ainâk nenŋe soŋ tatne dâm aregât akmai. 47 Akto âmbâle kambut yâk yeŋgât kotŋe siâ siâ meyeŋgimai. Akto luâk âmbâleŋe nenekbiâ humo agâk dâm aregât miapŋân kinmâ Anutu magaŋberâm kinmai. Luâk hain arekŋe aregât dosa dondâ memai.

Aregât ye yâk yeŋgât dop bo akmâ manbi.” dâep.

21

Âmbâle kambut umburuk siâŋe Anutugât pat dâm puli kalep.

1 Hain dâm sumbe kat kat emetŋân tatmâ Yesuŋe dewunŋe panmâ yekto puli siâ siâ humo tatyeŋgiep arekŋe Anutugât pat dâm puli katbiâ gembo yegep. 2 Katmâ arimbiâ âmbâle kambut siâŋe ikiŋe puli gilâm lâuwâk kato giep. 3 Kato gembo Yesuŋe ekmâ Aposololupŋe hin dâm makyeŋgiep, “Bundâk makyeŋgiwe. Âmbâle kambut ire umburuk mamburuk manmap irekŋe puli gilâmŋe lâuwâk katâp irekŋe âmâ puli humo katâi are hârok ewangi yektâp. 4 Puli humo tatyeŋgiâp arekŋe âmâ oyaŋmâ bikŋeâk mem ga katâi. Dâ âmbâle kambut ire âmâ hain bo. Yâk âmâ puli gilâmŋe lâuwâk talaŋdâp are hârok katmâ âmâ yân manberâp.” dâep.

Sumbe emetŋe patakom hilip-kowai aregât magep.

5 Hain dâmbo Yesugât kâmot bikŋande sumbe emetŋaet hin dâyi, “Emet iregât ambolupŋande Anutugât opmân aregât dâm kotŋe siâ siâ katbiâ humomoŋe are mem sumbe emetŋe ketuguyi.” dâyi. 6 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin dâm makyeŋgiep, “Opmân yu ektâi ire hâmbâi togom hârem gagaim itiŋ gulam ketuguwai.” dâmbo 7 hin dâyi, “Luâk Humo, den yu maktât ire âmâ sop amuten miawakbiap? Akto sop are tâlâgumbo âmâ kulem gain gain hinare miawakbiap?” dâyi. 8 Hain dâmbiâ hin magep, “Bikŋande oloŋyekbiâ han gulip akbâigât keiŋe makmâ miawak-tere biwiyeŋân katmâ manbi. Keiŋe hin. Luâk dondâŋe togom nâŋgât kolân agonakmâ, “Nâ Anutuŋe huŋgun niŋdo geân.” hain dâwai. Akto bikŋande âmâ, “Sop tâlâguâp.” hain dâwai. Gârâmâ ye luâk hainare yeŋgâlân bo dewatiwi. 9 Akto bugâ hanâk hanâk miawakto aguwai aregât den pat akbai are âmâ nâŋgâm ain bo hamewakbi. Are soŋ miawakbiapgât Anutuŋe magep. Dâ dowâk bo miawakbiap.” dâep. 10 Hain dâm den dewatim hin dâep, “Hângât luâk kotdâŋe makbiâ tembe lokolupyeŋande hân siâgât amboŋe yeŋguwai. 11 Akto mop humo miawakbiap. Akto wan me wan bâleŋe miawak yeŋgiwiap. Akto wârin humo ain membiap. Akto wan me wan hamepŋe olowâkŋe miawakyeŋgiwiap. Akto sop ain kulem bâleŋe aregât emelâk bo egion dâwai, hain arekŋe himbimân miawakto ekbai.

Biwiyeŋande Yesugâlân hokatmâ manbai arekŋe âmâ Anutugât pat akbai.

12 Hainare bo miawakto âmâ âi keiŋe katmâ meyekmâ yeŋgum wat yekmâ mem siâ siâ ketugu yekbai. Akto ye nâŋgât kotne mem manmai aregât yâkŋe denân kat yekmâ kala busi kâlegen kat yekbai. Luâk humo akto kiap are yeŋgâlân meyekmâ ariwai. 13 Hain akyeŋgimbiâ âmâ nâŋgât den pat âlepŋe aregât keiŋe makmâ miawakbiâ nâŋgâwai. 14 Akto are yeŋgâlân kinmâ âmâ den gain gain maktere ârândâŋ akbiap aregât nâŋgâm bo hanokoakmâ umale akbi. 15 Nâŋe nunak memeŋe akyeŋgire lauyeŋe owâiŋe akto den makbai amâ gasalupyeŋande denyeŋe are mem ge katberâm ewum hâumgowai. 16 Akto sop ain ewe memelupyeŋe me emi teulupyeŋe tâulupyeŋe akto galalupyeŋe yâkŋeak gasa akyeŋgim meyekmâ yeŋgumbiâ yeŋgâlân gâtŋe bikŋande mombai. 17 Akto sop ain âmâ ye nâŋgât kotnaet akmâ manmai aregât yeŋgât nâŋgâm bâli yeŋgim luâk

kâmot humoŋe gasa akyeŋgim manmâ âgâwai. 18 Siâ me siâ hain akyeŋgimbiâ nâŋe tânyeŋgure kautyeŋe dumutŋe siâ bo gulip akbiap. 19 Aregât kârikŋe kinmâ âmâ bo hâkâŋ akbiâ manmanyeŋe bunŋe miawakyeŋgiwiâp.

Yerusalem kipia mem bâliwai aregât Yesuŋe magep.

20 Akto gasalupyeŋe yeŋgât tembe loko kâmotŋe kâmotŋe togom Yerusalem kipia ire awam ketugumbiâ âmâ yekmâ hin dâwai, “Hilip nengumbiâ kipia kawum akberâm aktâp.” hain dâwai. 21 Akto sop ain âmâ Yudaia hân ambolupŋe kipiayeŋe hepunmâ hewukŋângen pârigim heambukmâ ariwai. Akto Yerusalem kipia kâlegen manbai yâkâ hainâk pârigim ariwai. Akto kipia ginŋângen manbai arekŋe wan me wan memberâm purik katmâ kipian bo gawai. 22 Sop ain dosa membai aregât emelâk kulemgoyi are Anutuŋe bunŋe agâk dâm dosa aregât hâuŋe yeŋgiwiap. 23 Yai, âmbâle tepdâ me nanaŋ nam yeŋgim tatbai arekŋe gain gain akbai? Yâk ariwerâm hâk hilâlâm nâŋgâm umatŋe akmâ ewum hâumgowai. Hain akbai aregât hâuŋe âmâ Anutuŋe purikŋe yeŋgimbo hân ambolupŋande yae dâm agatmâ sopanmâ hâk hilâlâm nâŋgâm manbai. 24 Are tembe lokoŋe bikŋe oloŋ yekmâ hânŋe hânŋe meyekmâ arimbiâ hoŋ bawalupyeŋe akmâ manbai. Ain âmâ Anutu bo nâŋgaŋmai arekŋe gasa akyeŋgim Yerusalem kipia itiŋ gulam ketuguwai. Ketugumbiâ kawum akto âmâ manmâ âgâmbiâ âmâ Anutuŋe hin dâwiap, “Nâŋgât bo nâŋgâ niŋmai are yeŋgât sop bo aktâp.” dâwiawân ain hilip aguwai.

25 Akto siân âmâ dewutâ hilâmgât akto hândâkgât me pituŋ me hân akto haru bâliwiapgât kulem keiŋe keiŋe miawakto ekbai. Ekmâ âmâ luâk âmbâle hârokŋe biwiyeŋe agatbiap. 26 Akto dewutâ me pituŋ arekŋe duwuŋ akmâ kotŋe hanâk hanâk bam gutbai. Hain akbiâ kulem are ekmâ hamewakmâ hin dâwai, “Gain gain akne? Yâgâten arim heambukne?” dâmbiâ okotyeŋân tuk tuk erâmbo âmâ biwiyeŋe gulip akbiap. 27 Hain akbiâ pagaleŋe pakpak dâmbo âmâ luâk akmâ geân nâ kârikŋe akmâ hamandat kulewoŋwoŋ kakŋânba gere âmâ nekbai. 28 Kulem hain miawakto ekmâ dewunyeŋe egon panmâ ekmâ hin dâwai, “O nen bâleŋânba mem oloŋ nenekberâm geâp.” dâwai.” dâep.

29 Yesuŋe hain dâm den ginŋe siâ hin dâm makyeŋgiep, “Ye hâpugât keiŋe ya nâŋgâmai are. 30 Hâpu tataŋgaiŋe gagai akto aregât hin dâmai, “O imâ dewutâ komberâm aktâp.” dâmai. 31 Hainâk kulem hainare miawakto ekmâ âmâ hin dâwi, “Emelâk humo miawakmâ nen olop mando Anutuŋe damun nenŋe akbiap aregât sop tâlâguâp.” hain dâwi. 32 Den ire maktere nâŋgâm biwiyeŋân katŋet. Luâk kâmot yu tatâi irekŋe bo mom golâ manbiâk hainare miawakto ekbai. 33 Himbim hân haru kârikŋe yembiap dâmai are hârok gulip aguwiap. Dâ nâŋgât den yu maktân ire âmâ kârikŋe akmâ yem âgâwiap. Gulip akbiapgât dop bo tatâp.” dâep.

Yesuŋe Aposololupŋe makyeŋgim, “Biwi golâ manbi.” dâep.

34-35 Akto Yesuŋe hin dâm makyeŋgiep, “Iren hânân kotŋe siâ siâ keiŋe keiŋe mem aregâlâk nâŋgâwâigât biwi golâ manŋet. Akto tu kârikŋe nembiâ wâtyeŋe bo akto nâŋgât nelâm yeŋgiwopgât aregât âkâ hainâk biwi golâ manŋet. Wangât? Hingât. Nâŋe dowâk miawakmâ togowian ain âmâ luâk hârokŋe dosayeŋaet hâuŋe membai. Bo nâŋgâm pâlâmŋe

manbiâ hami komŋe sân sânâk meyekmap dop hainâk togowian. 36 Anutugât den konok lokom manmâ biwiyeŋe yâkgâlân kârikŋe tatbiâp aregât nâŋgâm hokboâk hokboâk Anutu ulilaŋmâ biwi golâ manmâ âgâmbiâ kulem hainare miawakbiap. Hain akmâ manbiâ nâ miawakmâ kinbian ain bo aŋun aŋgiwai." Yesuŋe hain dâm makyeŋgiep.

37 Akto hilâm ârândâŋ sumbe emetŋân âgâm kinmâ den potatmâ makyeŋgim malep. Hain akmâ manmâ âmâ emet dâgâmbo âmâ Oliwa gimbâŋân âgâm ain tatminep. 38 Hain akminepgât emet hauŋdo luâk âmbâle hamepŋe olowâkŋe denŋe nâŋgâwerâm sumbe emetŋân âgâm mendugum lâmgoyi.

22

Yudasiŋe Yesu membian dâm makyeŋgiep.

1 Akto hombaŋ siâ aregât kotŋe Pasowa dâmini ain sot bo kaulemap omini are tâlâguep. 2 Akto sop ain sumbe kat kat luâk akto Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi yâkŋe luâk âmbâle dondâ are yeŋgât nâŋgâm hamep akmâ aregât Yesu gain gain aganjdenŋe moâk dâm magaŋgi goaŋgi agi. Hain akmâ dâpgât undâgâtmâ mali.

3 Hain akmâ manbiâ Niambiŋe Aposolo siâ Karioto kipian gâtŋe kotŋe Yudasi are kautŋân mendo 4 sumbe kat kat luâk are yeŋgât damunlupyeŋe akto tembe loko kautŋe arekŋe magaŋgi goaŋgi akmâ, "Yesu gain gain aktenŋe koŋet." dâmbiâ Yudasiŋe arim aregât keiŋe makyeŋgiep. 5 Den makyeŋgimbo biwiyeŋe âlepŋe akto puli waŋberâm agi. 6 Hain akbiâ denyeŋe are lokom luâk âmbâleŋe aregât keiŋe nâŋgâwâi dâm aregât yoŋâgângen mem miawakmâ âmâ kombai aregât ekmâ watmâ malep.

7 Akto hombaŋ are miawakto hilâm siân lama gâim om nemberâm agi ain 8 âmâ Yesuŋe Petoro akto Yohane hin dâm makyetkim huŋgun yetkiep, "Yet arim âmâ hombaŋ Pasowa aregât lama gâim âmâ om lâm nengum tatbela togoenŋe nemberen." dâep. 9 Hain dâmbo hin dâm aikoyiat, "Emet wanân gâim om lâm yeŋguweret?" dâmbela 10 hin dâep, "Kipian âgâm âmâ luâk siâŋe asap lokoakmâ arimbo ekmâ âmâ are haminjân watmâ arimbela emelan kewugu yelekmâ âgâmbo âgâwerat. 11 Âgâm emet amboŋe mem miawakmâ hin dâm magaŋberat, "Luâk humonetŋande gâŋgât hin dâm maktâp. Emet kâleŋe gain hinan luâklupne olop Pasowagât pat om nemberen? 12 Hain dâm maknetkiâp." dâm magaŋbela emet kâleŋe humo siâ mem âlepŋe dondâ ketuguyi are hekat yetkimbo âmâ âgâm sot wan om lâm nenguwerat." dâep. 13 Hain dâm huŋgun yetkimbo ariyiat. Arim magep hainâk mem miawakmâ magaŋbela emet are hekat yetkimbo siâ siâgât magep hainâk hainâk mem heŋgemgoyiat.

Yesuŋe Aposololupŋe olop sot neyi.

14 Mem heŋgemgombela kindo sop akto âmâ aposololupŋe olop penâyetkimbiâ sot neyi. 15 Nem tatbiâ âmâ hin dâm makyeŋgiep, "Nugumbiâ hâk hilâlâm nâŋgâwerângât sop tâlâguâpgât ye olop sot ire nemberengât ukenŋe nâŋgân. 16 Akto maktere nâŋgâŋet. Nâ hinŋe ye olop sot yu nenden hainâk lâuwâŋe bo nembian arekŋe maleine bunewâk Anutuŋe damunyeŋe akberâm keiŋe katbiap âmâ lâuwâŋe nembian." dâep. 17 Hain dâm waiŋ are nemberâm hâpurâ mem Anutu maŋganmâ mepaiŋe

mem hin makyeŋgiep, “Ire mem potatmâ neŋet. 18 Akto ire maktere nâŋgâŋet. Nâ hinŋe waiŋ tu ire bo nem mandere Anutuŋe bâin dâm damunyeŋe akberâm keiŋe kato âmâ tu irakŋe nembian.” dâep. 19 Hain dâm sot siâ mem Anutu maŋganmâ mepaiŋe mem munditmâ Aposololupŋe yeŋgiep. Yeŋgim hin dâm makyeŋgiep, “Imâ nâŋgât sunumnaet dop. Nâŋgât pat nelâm yeŋgiwopgât sot ire nem manmâ âgâwi.” dâep. 20 Hain dâmbo nembiâ bo akto waiŋ hâpurâ siâ mem hin makyeŋgiep, “Waiŋ irekŋe Anutugât dâp irakŋe miawakto dosayeŋe hepun yeŋgiwiap aregât nugumbiâ gilâmne gewiap aregât dopŋe aktâp. Are yeŋgât pat dâm makmâ hâreân aregât mem neŋet. 21 Akto den siâ ire maktere nâŋgâŋet. Yeŋgâlân gâtŋe siâŋe nâŋgât nâŋgâm bâli niŋmâ moâk dâm gasalupne makyeŋgimbo menekmâ nuguwai. 22 Aregât Anutuŋe hin dâm makniŋep, “Dâp hainâk arim manbiat.” hain dâm huŋgun niŋdo aregât dâp hainâk arim mombian. Are âmâ nugumbiâ mombiangât luâk siâŋe heniŋmâ dâp hainâk oloŋnekmâ ariwiap aregât dosa umatŋe bâleŋe membiap.” dâep. 23 Hain dâmbo hin dâyi, “Nengâlân gâtŋe niŋande akbiap?” dâm maganŋgi goaŋgi agi.

Aposololupŋande papalakmâ den maganŋi.

24 Akto Aposololupŋande maganŋgi goaŋgi akmâ papalakmâ hin dâyi, “Nengâlân gâtŋe niŋande humonenŋe mandâp?” dâmbiâ 25 hin dâm makyeŋgiep, “Hân siâ siâ yâk yeŋgât luâk humo yâkŋe âmâ hoŋ bawalupŋe meyekto hoŋ bawa agaŋmai akto hoŋ bawa arekŋe luâk aŋgâŋe luâk humo yeŋgonmâ kotyeŋe mem agatmai. 26 Dâ yeŋe âmâ hângât luâk kembu are yeŋgât agak meme hain bo akbi. Gârâmâ yeŋgâlân gâtŋe siâŋe humo akbian dâm âmâ gegeŋe manbiâp. Akto Anutuŋe nekmâ luâk humo dâwiap dâm manmâ âmâ ye hârok yeŋgât hoŋ bawa akyeŋgiwiâp. 27 Akto luâk siâŋe sot om katyeŋgim tân yeŋgumap are âmâ luâk yânŋe dâmai. Dâ luâk siâ âi bo mem yân tato hoŋ bawaŋande sot om kalaŋdo nemap aregât âmâ luâk humo dâmai. Gârâmâ ye hain bo akbi. Aregât nâkai hain nâŋgâm hoŋ bawa akyeŋgim tân yeŋgum malân. 28 Akto nâ hâk hilâlâm kakŋân manmâ gan amâ yeŋe bo hepun nekbiâ biwiyeŋe nâŋgâlânâk kindo olowâk manmâ gayion. 29 Hain akbiâ aregât Ewenande damunyeŋe kat negep hainâk nâŋe âmâ damunyeŋe dâm katyekbian. 30 Hâmbâi lâuwâŋe miawakmâ gere âmâ olowâk manmâ nembaen aregât pat kat yeŋgiân. Akto ain âmâ luâk kotdâ yeŋgât tat talân tatmâ Israe luâk kâmot keiân lâuwâ tatbai are yeŋgât den makmâ hâre yeŋgiwai aregât pat katyeŋgiân.” hain dâep.

Yesuŋe Petoro maganŋep.

31 Yesuŋe hain dâm Petoro hin dâm maganŋep, “Simoŋ, Simoŋ, matuk helekŋe are mem pipikoenŋe tuŋe iŋgoen gembo helekŋe are mem pandenŋe arimap dop hainâk Niambiŋe keige ekberâm aregât aktâp. 32 Niambiŋe hain dâmbo nâŋe âmâ biwige bâliwop dâm gâŋgât Ewene ulilaŋdân. Ulilaŋdere aregât ulik gulik nâŋgât hâkâŋ akmâ hamiŋân biwigande nâŋgâ niŋmâ âmâ galalupge are tân yeŋguwiat.” dâep. 33 Hain dâmbo Petoroŋe hin dâep, “Humo, gâ kala busi kâlegen kat gekbiâ tatbiat me bugâ mem mombiat âmâ nâ gâ bo hepun gekbian. Nâkâ hainâk akbian.” dâmbo 34 hin dâm maganŋep, “Petoro maktere nâŋgâ. Gokorok bo indemboân gâŋe nâŋgâ yâkgât bo

nâŋgaŋman dâm muneŋ akmenâ sop âlâwu akbiap." dâep.
35 Hain dâm benŋe luâklupŋe hinâk makyeŋgiep, "Emelâk puli bo
ito bo kei pekeŋe bo, hain huŋgun yeŋgire arim umburuk akmâ mali
me bo?" dâmbo hin dâyi, "Nen umburuk bo malion." dâmbiâ
36-37 hin makyeŋgiep, "Nâŋgât den kulemgoyi are hârogâk bunŋe
akbiapgât sopŋe tâlâguâp. Akto Anutuŋe nâŋgât den siâ dâmbo
kulemgoyi are hin, "Bâleŋe meme yâk yeŋgât kâmolân katbai." den
are nâŋgâlân bunŋe akberâp aregât ito me iripân me wan me wan
tatyeŋgiâp are mem ariwerâi. Dâ yeŋgâlân gâtŋe bikŋande puli me
wan me wan bo tat yeŋgiâp yeŋe âmâ yeŋandeân hâk pekeŋe mem
yâk yeŋgimbiâ puli yeŋgimbiâ puli are mem arim bugâ puligowai."
dâep. 38 Hain dâmbo hin dâm magaŋi, "Humo ire ek. Nengâlân
tâwât lâuwâ tatâp." dâmbiâ hin dâep, "Bâin. Hain talâk." dâep.

Oliwa gimbâŋân âgâm Anutu ulilaŋep

39 Hain dâm Yesuŋe hândâk ârândâŋâk kipia are hepunmâ
Oliwa gimbâŋân âgâm man-minep hainâk kipia hepunmâ Oliwa
gimbâŋân âgâwerâm hoŋ bawalupŋe kewugu yekto âgâyi.
40 Âgâm malewân arim hin dâm makyeŋgiep, "Bâleŋande mem
katyekbopgât in tatmâ Anutu ulilaŋŋet." 41 Hain dâm kat yekmâ
getek bam ge tatmâ hin dâm ulilaŋep, 42 "Apo, gâ nâŋgâmenâ
ârândâŋ akto makmenâ âmâ hâk hilâlâm irekŋe gam ewanginegâk
gârâmâ nâŋgât den bo. Gâŋgât den kârikŋe agâk." dâm ulilaŋep.
43 Hain dâmbo aŋelo siâŋe him-bimânba gem memeŋe agaŋep.
44 Hain akto biwiŋe umatŋe akto nâŋgâm kârikŋe akmâ lâuwâŋe
hainâk dâm ulilaŋep. Ulilaŋdo âmâ ogowak biririk dâm gem gilâm tiriŋ
târâŋ gemap dop hainâk akmâ tiriŋ târâŋ dâm hânân giep. 45 Hain akto
ulilaŋmâ metem Aposololupŋe bam yegep. Akto okot yeŋe nâŋgâm
wâtyeŋe hutuk âgâmbo asiŋ yeyi.
46 Asiŋ yembiâ yekmâ hin dâep, "Gain akmâ asiŋ yendâi? Agatmâ
kinŋet. Hâwâtyekto bâleŋe akbâigât Anutu ulilaŋŋet." dâep.

Yesu meyi.

47 Hain dâm kindo ainâk dondâ togoyi. Togombiâ âmâ Aposolo
siâ kotŋe Yudasi yâkŋe sumbe kat kat luâk are yeŋgât humo-molupyeŋe akto areyeŋgât tembe loko akto Yuda yeŋgât kaunsoli
are olop halop hogoaŋmâ den hikoyi are watmâ gasa makyeŋgim
kewugu yekmâ togo katyekto kinbiâ ba Yesu lokom maŋganlep.
48 Maŋgando Yesuŋe hin dâep, "Yudasi, luâk akmâ gewiap dâmai
are âmâ nâ menekŋetgât wangât maŋgan nektât?" hain dâep.
49 Hain dâmbo Aposololupŋande siâ siâ akyeŋgiwai aregât nâŋgâm hin
dâyi, "O humo nâŋgâmenâ tâwâtŋe kârâ yekne." dâyi. 50 Dâmbiâ are
hutyeŋân gâtŋe siâŋe tâwât mem sumbe kat kat luâk humoyeŋe
siâ yâkgât hoŋ bawa siâgât ondopŋe bikŋe tâwâtŋe kârâm hâriep.
51 Kârâm hârembo Yesuŋe ekmâ hin dâep, "Hepunŋet." dâm luâk aregât
ondopŋe are mendo âlepŋe agep.
52 Hain akmâ sumbe kat kat humo-molupyeŋe akto yâk yeŋgât tembe
lokolupyeŋe hin dâm makyeŋgiep, "Yeŋe âmâ nâŋgât nâŋgâmbiâ bugâ
koko luâk akman aregât bugâyeŋe loko akmâ menekberâm togoâi
mon? 53 Nâ sop ârândâŋ sumbe kat kat emetŋân ye olop manmâ
gayion sop ain wangât bo menegi? Dâ uŋak ire âmâ Hândâk Ambo-ŋe arekŋe memeŋe akyeŋgiâp aregât togoâi." hain dâep.

Petoro hamewakmâ, "Nâ Yesugât kâmolân gâtŋe bo." dâep.

54 Hain dâmbo mem arim sumbe
kat kat luâk yeŋgât humoyeŋe
aregât emelangen mem ariyi.
Mem arimbiâ Aposolo awam akmâ
arim meteyi. Akto Petoroŋe purik
katmâ yoŋâk yoŋâk hamiyeŋângen
watyekmâ togoep. 55 Akto emelan
mem âgâmbiâ tembe loko bikŋe
âmâ sombeimân kâlâp om nâŋgâm
tatbiâ Petoro âkâ hainâk kâlâp
nâŋgâwerâm yâk yeŋgât hut yeŋân
ge talep. 56 Hain tatbiâ hoŋ bawa
âmbâle siâŋe ekmâ nâŋgâm hin
dâep, “O luâk ire âmâ Yesugât
kâmolân gâtŋe.” dâmbo 57 muneŋ
akmâ hin dâep, “Nâ luâk are bo
nâŋgân. Akto bo ekman.” dâep.
58 Hain dâmbo sop kâlewâk bo
aktoâk luâk siâŋe ekmâ hainâk
dâep, “Âo gâ yâk yeŋgâlân gâtŋe.”
dâmbo hin dâep, “Nâ yâk yeŋgât
kâmolân gâtŋe bo.” dâep. 59 Hain
dâm getek sop kâlewâk hin tato
luâk siâŋe ekmâ wârakmâ hin dâep,
“Bundâk gâ yâk olop manmai.
Akto gâ Galilaia denân makmenâ
nâŋgân.” dâep. 60 Hain dâmbo
hin dâep, “Nâ gâŋgât den are
pâpkoân.” dâmbo ainâk gokorok
indiep. 61 Indembo âmâ Yesu
Humoŋe purik dâm Petoro tâŋâk
egep. Ekto âmâ Humoŋe den
hin dâm magaŋep are nâŋgâep,
“Gokorok bo indemboâk gâŋe
nâŋgât keine tigimenâ sop âlâwu
akbiap.” dâep. 62 Den are nâŋgâm
biwiŋe umatŋe akto arim indiep.

Yesu mem keiŋe hârok mâŋgiyi.

63 Akto Yesu damungom kili
arekŋe dewunŋân gem den ma-
gaŋmâ sâŋgumŋe dewunŋe hikom
tigim ondopŋe hogoyi. 64 Ondopŋe
hogom hin dâyi, “Ondopge hogoâp
aregât kotŋe kon.” dâyi. 65 Hain
dâm den are magaŋmâ den bâleŋe
magaŋmâ kili.

66 Hain akmâ kinbiâ emet
hauŋdo sumbe kat kat luâk
akto Mosegât den kârikŋe
makmâ kepigi, akto Israe yeŋgât
damunlupyeŋe dondâ mendugu
akmâ Yesu kâmot yeŋân mem âgâ
katmâ hin dâm magaŋi, 67 “Gâŋe
Anutuŋe huŋgunniŋdo geân maktât
aregât âmâ keige makmâ miawak.”
dâmbiâ hin dâep, “Den ire hâkâŋ
akberâigât nâŋgân aregât hepunbe.
68 Akto den siâ aiyeŋgure bo
makniŋberâi. 69 Gârâmâ sop iregât
luâk akmâ geân nâ Anutu kârikŋe
amboŋe yâkgât bâtŋe bungen
tatere nekbai.” dâep. 70 Hain
dâmbo hârokŋe nâŋgâm hin dâm
magaŋi, “Gâŋe hin dâmat, “Nâ
Anutugât nanŋe mandân.” dâmat
are bunŋe me bo?” dâmbiâ, “Âo,
ya maktâi are.” dâmbo hin dâyi,
71 “Siâŋe siârâm siârâm akbiâ âmâ
den âi humo membâen. Emelâk
maktâp areâk bugâ neâk.” dâyi.

23

*Yesu mem Pilato akto Herote
yetgâlân arim denŋe dâm hâreyi.*

1 Akto Yesu meyi arekŋe hârogâk
agatmâ Yesu mem Pilatogâlân
ariyi. 2 Yâkgâlân arim kinmâ
hin dâm yâkgât den dâm hiaŋgiyi,
“Luâk iregât keiŋe hin. Luâk
hârok yeŋgât biwiyeŋân nâŋgâ
nâŋgâ bâleŋe lugumap are hin.
Roma luâk kotdâgât puli bo katŋet
dâm aregât makmâ nâ Anutuŋe
huŋgunniŋdo geângât damunyeŋe
akman dâmap.” dâyi. 3 Hain dâmbiâ
Pilatoŋe aikom hin dâep, “Gâ Yuda
yeŋgât luâk humo me?” dâmbo
hin dâep, “Gâŋe maktât are bunŋe.”
dâep. 4 Hain dâmbo Pilatoŋe sumbe
kat kat luâk are yeŋgât humo-
molupyeŋe akto luâk dondâ ain
kili are hin dâm makyeŋgiep, “Luâk
iregât dosa siâ bo tatâp nâŋgân.”
dâep. 5 Hain dâmbo kârikŋeâk
konmâ hin dâyi, “Bunŋe luâk
mem hanâk hanâk ketugu yekmâ
biwiyeŋân gem denne hânŋe hânŋe
ariâk dâm aregât makmap. Akto
Galilaia hânân bam keiŋe makmâ
ainba Yudaia hânân togom hainâk

akmap." dâyi. 6 Hain dâmbiâ Pilatoŋe hin aiyeŋguep, "Luâk ire Galilaia hânân gâtŋe me?" dâmbo 7 hin dâyi, "Âo ain gâtŋe." dâmbiâ Pilatoŋe hin nâŋgâep, "Galilaia hân are Heroteŋe damunŋe akmap ain gâtŋe." are nâŋgâm yâkgâlân mem ariŋet dâm huŋgun yeŋgiep. Akto sop ain Heroteŋe Galilaia hân hepunmâ Yerusalem kipian malep aregât huŋgun yeŋgimbo Herotegâlân mem ariyi.

8 Yâkgâlân mem arimbiâ Heroteŋe Yesugât den pat are nâŋgâm ekbeâk nâŋgâm malepgât Yesu ekmâ âmâ biwiŋe heroŋe agep. Hain akmâ kulem siâ ketugumbo ekberâm aregât ukenŋe nâŋgâm malep. 9 Akto Heroteŋe den keiŋe keiŋe aregât aikombo hâuŋe bo magaŋep. 10 Hain akto sumbe kat kat luâk akto Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi arekŋe hâkŋe tunmâ den umatŋe siâ siâ magi. 11 Hain akbiâ Herote akto tembe lokolupŋe yâkŋe Yesu dewunŋân gem betorok panaŋi. Betorok panaŋmâ den hembalik mâŋgiyi. Hain akmâ Heroteŋe dâmbo hâk pekeŋe kulemŋe âlepŋe dondâ siâ mem lugu aŋbiâ gembo Pilatogâlân mem purik katmâ ariyi. 12 Dâ ulikŋân Pilato akto Herote gasaŋe gasaŋe maliat. Akto mem arimbiân âmâ ainâk gala agiat.

13 Akto Pilatoŋe sumbe kat kat luâk akto Israe yeŋgât damunlupyeŋe akto luâk âmbâle yânŋe are yeŋgondo togom menduguyi. 14 Mendugumbiâ hin dâep, "Yeŋe luâk ire nâŋgâlân mem togom yâkgât hin dâm makniŋdâi, "Luâk irekŋe luâk mem kotŋe hanâk hanâk ketuguyekmâ biwiyeŋân gemap." dâi aregât nâŋe yeŋgât dewunyeŋân keiŋe mem miawaktere dosaŋe bo aktâp. 15 Emelâk Heroteŋe makmâ hâreaŋâk dâm huŋgun yeŋgire bo akto nâŋgâlân lâuwâŋe mem togoâi. Nâŋgâi. Luâk ire mombiapgât dosaŋe siâ bo ektân aregât hin aktere ârândâŋ akberâp. 16 Tembe lokolupne makyeŋgire tâkŋeak orem hâk hilâlâm waŋmâ huŋgun aŋbiâ yân gem ariâk." dâep. 17 Hain dâm kinmâ sop ain Pasowa hombaŋ ârândâŋ nâŋgâ yeŋgim kala busi kâlegen kat yekbiâ tatmini are yeŋgâlân gâtŋe konok wato ariminep. 18 Hain akminep aregât luâk âmbâle arekŋe moâkgât konmâ kârikŋe akmâ hin magaŋi, "Are âmâ moâk. Dâ yâkgât dumŋân Baraba are watmenâ geâk." dâyi. 19 Akto Barabagât keiŋe hin. Yâkŋe luâk dondâ mem mendugu yekmâ hin dâm makyeŋgiep, "Kiap tembe loko hârok yeŋgum wat yektenŋe ariŋet." dâm bugâ mem luâk siâ kondo mondo aregât kala busi kâlegen katbiâ talep. Keiŋe hain. 20 Akto Pilatoŋe lâuwâŋe hin dâep, "Nâmâ Yesu watere gewerâpgât nâŋgân." dâep. 21 Hain dâmbo den kârikŋe konmâ magaŋi, "Yesu lâwinân kombiâ moâk. Lâwinân kombiâ moâk." dâyi. 22 Hain dâmbiâ Pilatoŋe den koyeŋgim âlâwuŋe hin makyeŋgiep, "Bâleŋe bo agepgât nâŋgâre dosaŋe bo tatâp aregât maktere bugâŋe yânâk kom mem hulaŋbiâ yân arim manbiâp." dâep. 23 Hain dâmbo kautyeŋe orem kârikŋe akmâ den dâyi hainâk dâyi, "Lâwinân kombiâ moâk" dâmbiâ arim denyeŋande gewe âgâwe akmâ yendo âmâ Pilatogât den are mem ge kali. 24 Mem ge katbiâ Pilatoŋe den dâyi aregât bunŋe miawagâkgât dâm aregât makmâ hâre yeŋgiep. 25 Hain akmâ denyeŋe lokom Baraba luâk koko akto den koko luâk are hulaŋmâ yâkgât dumŋân Yesu moâk dâm makmâ hâreaŋep.

Yesu lâwinân kombiâ moep.

26 Hain dâmbo arim luâk siâ dâwân gembo egi kotŋe Simoŋ,

Kirene kipian gâtŋe yâk âiângenba
togombo lâwin ire loko dâm
magaŋi. Magaŋmâ Yesugât lâwin
are kambeŋân katbiâ lokom
hamiŋân arimbo luâk kâmot humo
hamiyeŋân ariyi. 27 Arimbiâ
hutyeŋân âmbâle biknande okot
dondâ nâŋgâ aŋmâ indem ariyi.
28 Akto Yesuŋe purik katmâ yekmâ
hin dâep, “Yerusalem âmbâle
nâŋgât bo indeŋet. Yeŋaet akto
nananŋlupyeŋe yeŋgât indeŋet.
Maktere nâŋgâŋet. 29 Hâmbâi yeŋe
hin dâwai, “Bâe, âmbâle gupin,
âmbâle sigan yânâk nanaŋ bo
meyigât nâŋgâenŋe âlepŋe aktâp.”
30 Hain dâm ain gimbâŋe iregât
hin dâwai, “Hogoakmâ gem tigi
nenegâk.” dâwai. Akto hemem
keiŋân kinmâ, “Gem nenguâk.”
dâwai. 31 Aregât hin dâre nâŋgâŋet.
Lâwin golâ ombiâ âmâ bo omap. Dâ
lâwin momoŋe âmâ ombiâ dondâ
omap. Aregât gain gain akbai.”
dâm makyeŋgiep.

32 Akto bâleŋe meme luâk
lâuwâ biken biken yâk olowâk
yeŋguwerâm meyelekmâ ariyi.
33 Arim hân siâ kotŋe kaut hagit
ain arim lâwinân koyi. Kom
âmâ bâleŋe meme luâk lâuwâ are
biken biken kat yelekmâ yetkuyi.
34 Olowâk yeŋgumbiâ Yesuŋe hin
dâm Anutu magaŋep, “Apo yu
akniŋdâi ire âmâ keine bo nâŋgâm
kinmâ akniŋdâi aregât dosayeŋe
hepun yeŋgiwen.” dâep. Hain
dâmbo tembe loko arekŋe Yesugât
hâk pekeŋe memberâm aregât
kulem esenŋe bâleŋ maleŋ oyaŋmâ
puli memai dop hain akmâ aŋgiyi.
35 Akto luâk âmbâle kâmot humo
kinmâ tâŋâk ekbiâ Israe yeŋgât
damunlupyeŋe arekŋe dewunŋân
gem den hin dâm magaŋi, “Emelâk
luâk dondâ tân yeŋgumbo âlepŋe
agi. Akto ikiŋaet hin dâmap, “Nâ
Anutugât nanŋande ewenande
huŋgunniŋdo gem damunyeŋe
akmâ mandân.” dâmap aregât
lâwinânba sopanmâ geâk.” dâyi.
36 Hain dâmbiâ tembe loko yâkŋe
hainâk dewunŋân gem waiŋ tu
ŋasukŋe bâleŋe are mem waŋmâ
hin dâyi, 37 “Gâ Yuda yeŋgât luâk
humo mandât akto âmâ pekmâ
sopanmâ ge.” dâyi. 38 Hain dâm
Yesugât lâwin ulikŋân hin dâm
kulemgom kali, “Ire Yuda yeŋgât
luâk kembu.”

39 Akto bâleŋe meme siâ Yesugât
enemŋe biken lâwinân kom-
biâ kilep arekŋe hainâk Yesu
dewunŋân gem hin dâep, “Bundâk,
gâ Anutuŋe huŋgun giŋdo damun
nenŋe akberâm gien akto âmâ tân
netkumenâ nen hârok sopanmâ
gene.” dâep. 40 Hain dâmbo galaŋe
siâ Yesugât enemŋe biken kombiâ
kilep arekŋe hin dâm galaŋe are
magaŋep, “Gâ bugâgât pat aktât
arekŋe gain gain akmâ Anutugât
hamep bo akmâ hain dât? Amâ bo
agakŋe aktât. 41 Net âmâ dosanetŋe
tat netkiâp aregât wan me wan
aknetkimbiâ âmâ ârândâŋ aktâp.
Dâ luâk ire âmâ dosaŋe bo ina
hanâk agaŋdâi.” dâep. 42 Hain
dâm magaŋmâ benŋe Yesu hin
magaŋep, “Yesu, lâuwâŋe damun
nenŋe akberâm miawakmâ gewiat
sop ain nâŋgât nâŋgâ niŋben.” dâep.
43 Hain dâmbo Yesuŋe hin magaŋep,
“Bunŋe makgiŋdere nâŋgâ. Hinŋe
emet boâk dâgâmbo mom Anutuŋe
tatmawân arim tatberet.” dâep.

Yesu moep.

44 Hain dâmbo hilâm tânâmŋe
akto ain dewutâ are heambukto
hândâk agep. Hândâk akmâ yendo
eŋgaiŋe agep. 45 Akto hândâk
agep ain sumbe kat kat emetŋaet
dawalauŋe aregât sâŋgum kâlep
humo tigiyi arekŋe tânâmŋânba
hioŋakmâ biknje biknje agep. 46 Hain
akto Yesuŋe hin dâep, “Apo, otnene
gâŋgâlân purik kalâkgât nâŋgân.”
hain bâin dâm manmanŋe palep.
47 Panakto tembe loko yeŋgât
humoŋe ekmâ nâŋgâm âmâ Anutu

maŋganmâ hin dâep, “Bundâk, luâk iregât dosaŋe bo.” dâep. 48 Hain dâmbo luâk kâmot humo are ekberâm togo kili arekŋe kulem miawagep are ekmâ biwiyeŋe bâlimbo nâŋgâm bâlim ariyi. 49 Akto Yesugât nâŋgâm âmbâle bikŋande Galilaia hân hepunmâ Yesu watmâ togoyi yâk olowâk kâlewângen kinmâ kulem miawagep are ekmâ nâŋgâyi.

50 Akto luâk siâ malep kotŋe Yosepe, are Arimataia kipia Yudaia hânân talep ain gâtŋe. Akto yâk Yuda yeŋgât kaunsoli mali yâk yeŋgâlân gâtŋe. Akto luâk are âmâ âlepŋe gala konok malep. 51 Hain gârâmâ galalupŋande Yesugât den makmâ hâreaŋmâ kombiâ moâk dâmbiâ âmâ biwiŋande nâŋgâmbo ârândâŋ bo agep. Hain akmâ Anutuŋe damun nenŋe akbiap aregât ukenŋe nâŋgâm lâmgom malep. 52 Luâk arekŋe Pilatogâlân arim Yesugât hâkŋe mem arim hangowerâm aregât magaŋep. 53 Magaŋdo âlepŋe dâmbo arim lâwinânba mem gem sâŋgum kau kau siâŋe katipkom lokom arim kât dâpŋe siâ sumgât dâm kepikmâ hepunbiâ yân kilep ain kalep. 54 Ain âmâ hole amâ âi meme sopŋe bo dâm aregât Yesugât hâkŋe ain kalep. 55 Akto emet dâgâmbo âmâ âmbâle bikŋe Galilaia hân hepunmâ Yesu watmâ togoyi arekŋe Yosepe olop arim Yesu sumân kalep are egi. 56 Ekmâ tu higenŋe âlepŋe are puligowerâm aregât kipiangen purik katmâ ariyi. Akto Moseŋe den kârikŋe siâ kulemgoep are hin, “Sarere akto ain âi bo ketugum yân tatmâ nâŋgâwi.” den are lokom kipian yân tatmâ nâŋgâyi.

24

Yesu momoŋânba agalep.

1 Akto sonda hândâk pipiŋe tatoâk âmbâle arekŋe tu higenŋe pindindiŋ dâm yendo are mem sumângen ariyi. 2 Arim ekbiâ kât humo siâŋe lâm dâpŋe tigiyi are hindakmâ siângen arimbo launŋe miawâk kilep. 3 Hain akmâ kindo gem Yesugât undâgâli. 4 Undâgâtbiâ bo akto kinbiâ ainâk aŋelo lâuwâ hâk pekeyetŋe kau kau dondâ arekŋe miawakmâ kiliat. 5 Kinbela yelekmâ hamep akmâ kâŋgom kinbiâ hin dâm makyeŋgiyiat, “Ye wangât golâ mandâp aregât undâgâtmâ sumân togo kindâi? 6 Yâk iren bo yendâp. Emelâk agatmâ ariâp. Akto ulikŋân Galilaia hânân manmâ den makyeŋgiep are nelâm yeŋgiep mon? Emelâk hin dâm makyeŋgiep, 7 “Luâk akmâ geân nâ menekmâ makbiâ luâk bâleŋande nugumbiâ mombian. Mondere hilâm âlâwu bo akto sumânba agatbian.” 8 hain dâm makyeŋgiminep.” dâyiat. Hain dâm makyeŋgimbela biwiyeŋe pâroŋ dâmbo den are nâŋgâm heŋgemgoyi. 9 Nâŋgâm heŋgemgom sum are hepunmâ purik katmâ arim Aposololupŋe bât bip bip hârok keiân konok are akto olowâk mali yâk den pat are makyeŋgiyi. 10 Akto âmbâle are kotyeŋe âmâ hin. Maria Madala kipian gâtŋe akto siâ Yohana, akto siâ Maria Yakobogât memeŋe. 11 Yâkŋe âmâ lâulupyeŋe bikŋe olop arim Aposolo den pat are makyeŋgiyi. Makyeŋgimbiâ nâŋgâmbiâ bunŋe bo agep. 12 Hain akmâ Petoroŋe agatmâ sumângen pârigim arim sâŋgum lâuwâ arekŋe konok talep are ekmâ nâŋgâ nâŋgâŋe gulip akto emetŋân purik kalep.

Yesuŋe galalogâtŋe olop ariep.

13 Akto hilâm ainâk Yesugât kâmot are yeŋgâlân gâtŋe lâuwâ siâŋe Emausi kipia Yerusalem kipia okotŋângen talep ain ariwerâm ariyiat. 14 Arim dâwân wan me wan miawagep aregât magaŋgi goaŋgi akmâ ariyiat. 15 Arim

magaŋgim ai agum bao guto manbela dâwân Yesuŋe penâyetkimbo olowâk ariyi. 16 Arimbiâ Anutuŋe nâŋgâ nâŋgâyetŋe mem gisapkombo yâk bo ekmâ nâŋgâyiat. 17 Hain akbela aiyetkum hin dâep, “Gain gain? Niŋaet magaŋgi goaŋgi aktat?” dâmbo hâme yetŋe bâlimbo kiliat. 18 Hain akmâ kinmâ luâk siâ kotŋe Keleopa arekŋe aikom hin dâep, “Yerusalem kipiangenba Sarereân togoyi arekŋe den pat ire makbiâ luâk âmbâle hârokŋe nâŋgâm mandâi. Dâ gâmâ gain gain akmâ bo nâŋgâm mandât?” dâep. 19 Hain dâmbela aiyetkum hin dâep, “Wan denŋe?” dâmbo dâyiat, “Yesu Nasarete kipian gâtŋande hin agep aregât den pat. Yâkŋe âmâ Anutugât hoŋ bawa humo malep. Manmâ Anutugât dewunŋân akto luâk âmbâle yeŋgât dewunyeŋân den âlepŋe magep akto âi kârikŋe ketugum malep. 20 Hain akmâ mando sumbe kat kat luâk humomolupyeŋe akto humomolupnenŋande moâk dâm makmâ hâreaŋmâ kiapgâlân katbiâ makto lâwinân kombiâ moep aregât den pat magaŋgi goaŋgi akmâ mandet. 21 Akto nengât gasalupnenŋe yeŋgum watyekto ariwai hain nâŋgâyion ina kombiâ mondo mandenŋe emelâk hilâm âlâwu bo aktâp. 22 Akto uŋak nengâlân gâtŋe âmbâle bikŋande den siâ maknetkimbiâ nâŋgâm han lâuwâ aktet. Amâ hândâktâk âmbâle arekŋe Yesu hâkŋe ekberâm sumângen arim 23 undâgâtbiâ bo akto purik katmâ togom hin dâi, “Aŋelo lâuwâ siâŋe miawak nengim Yesu momoŋânba agatâp.” dâm maknengiâi. Hain maknengimbiâ nâŋgâenŋe dâtŋe aktâp. 24 Aregât nengâlân gâtŋande den maktâi hainâk arim mem miawaktâi. Akto ikiŋe âmâ bo ektâi.” dâyiat. 25 Hain dâm magaŋbela hin dâep, “Han biwiyetŋe pâlâmŋe akto nâŋgâ nâŋgâyetŋe umatŋe. Emelâk Anutuŋe den dâmbo kulemgoyi are nâŋgâm ewum hâumgombela ârândâŋ bo aktâp. Haingât hin maktere nâŋgâet. 26 Bundâk Anutuŋe huŋgun aŋdo giep are hâk hilâlâm kakŋân manmâ mom agatmâ himbimân âgâwiap.” dâep. 27 Hain dâm ulik gulik Mose akto propete bikŋande Anutuŋe huŋgun aŋdo gewiap aregât den kulemgoyi aregât keiŋe makyetkim ikiŋaet pat makmâ miawakmâ metiep.

28 Hain akto arimbiâ Emausi kipia are tâlâguep. Tâlâgumbo hepun yelekmâ ariwerâm agep. 29 Hain akto âmâ hin dâyiat, “Emet dâgâwerâm aktâp aregât olowâk tatne.” dâmbela emelan olowâk âgâyi. 30 Âgâm sot nemberâm akmâ ge tatmâ sot ogoŋe siâ mem munditmâ Anutu mepaiŋe mem sot yetkiep. 31 Yetkimbo ainâk biwiyetŋe pâroŋ âgâmbo ekmâ nâŋgâyiat. Ekmâ nâŋgâmbela benŋe ainâk heambugep. 32 Heambukto makmâ magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyiat, “Âo, dâwân togoetŋe Anutuŋe makto kulemgoyi aregât keiŋe siâ siâ dâm maknetkimbo biwinetŋe agatâp.” dâyiat. 33 Hain dâm dowâk agatmâ kipia are hepunmâ Yerusalem kipian ariyiat. Arimbela hoŋ bawa bât biken konok are akto luâk âmbâle bikŋe olop mali arekŋe yelekmâ hin dâm makyetkiyi, 34 “Humo are bunŋe agatmâ Simoŋ miawagaŋep.” dâmbiâ 35 Humoŋe dâwân penâyetkim sot ogoŋe siâ mem munditmâ yetkimbo âmâ ekmâ nâŋgâyiat aregât den pat are makyeŋgiyiat.

Aposololupŋande Yesu egi.

36 Den hain makyeŋgimbela tatbiâ Yesu ikiŋak hutyenân miawakmâ kilep. 37 Miawakmâ kindo ekmâ sân sân mem hamep akmâ hin dâyi, “Otne siâ togoâp.” dâyi. 38 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Wangât biwiyeŋe

agatmâ hogoâp? Nâ nunak togoân.
39 Keine bâtne ire ekŋet. Howai
nekmâ nâŋgâm heŋgemgoŋet. Nâ
otne bo." dâep. 40 Den hain
makyeŋgim bâtŋe keiŋe koyi are
hekat yeŋgimbo 41 benŋe biwiyeŋe
heroŋe nâŋgâm han lâuwâ agi.
Hain akmâ, "Ire bo agakŋe" dâyi.
Hain dâmbiâ aregât hin dâep,
"Sot siâ tatâp me bo?" dâmbo
42 iŋan siâ oyi are waŋi. 43 Waŋbiâ
nendo egi. 44 Nem metem hin
makyeŋgiep, "Emelâk ye olowâk
manmâ âmâ den makyeŋgiân
Mose akto propete luâk bikŋe
akto Dawidi yâkŋe nâŋgât nâŋgâm
den kulemgoyi are hârogâk bunŋe
akberâm aktâp." dâm makyeŋgiep.
45 Hain dâm makyeŋgim Anutugât
den ulikŋân kulemgoyi aregât
nâŋgâŋet dâm nâŋgâ nâŋgâyeŋe
mem hulaŋdo den are nâŋgâm
heŋgemgoyi. 46 Akto hin dâm
makyeŋgiep, "Propeteŋe nâŋgât hin
kulemgoyi, "Anutuŋe huŋgunaŋdo
gewiap are hâk hilâlâm nâŋgâm
mondo hilâm âlâwu bo akto ain mo-
moŋânba agatbiap." 47 Akto aregât
den pat âlepŋe arekŋe sambelem
hân hârok arimbo âmâ agak meme
bâleŋe yâkgâlânâk panbiâ arim
kindo bâleyeŋe makmâ miawakbiâ
dosayeŋe hepun yeŋgiwiap. Akto
maktere nâŋgâŋet. Ulikŋân nâŋgât
den pat arekŋe Yerusalem kipia
ainba 48 arim hânŋe hânŋe ariwiap.
Akto âi mendere miawakto egi
are makyeŋgiwi. 49 Akto Ewe-
nande ikiŋe Heakŋe âlepŋe are
yeŋgât huŋgun aŋbiap aregât pat
kat yeŋgiep are huŋgun aŋdere
gewiap. Aregât kipia ire bo
hepunmâ yân lâmgom manbiâ
indâgen miawakmâ gem memeŋe
akyeŋgimbo wâtŋân kinbai." dâep.
50 Hain dâm oloŋ yekmâ Betania
kipia ewumâk arim âmâ bâtŋe
panmâ mem kârikŋe ketugu
yegep. 51 Mem kârikŋe ketugu
yekmâ hepunyekmâ himbimân
âgâep. 52 Âgâmbo biwiyeŋe heroŋe
humo akto nâŋgâm purik katmâ
Yerusalem kipian ariyi. 53 Purik
katmâ arim sumbe emetŋân âgâm
Anutugât kotŋe mem agali.

Yohane ketuguep

Yesu amâ Anutugât den.

1 Anutugât den âmâ hân himbim
bo yiewân Anutu olop manmâ
gaep. Akto Anutugât den âmâ
Anutu dâp hainare manmâ gaep.
2-3 Akto Anutugât den arekŋe hân
himbim kârikŋe mâŋgiep. Akto
siâ siâ miawagep are âmâ denŋe
olowâk miawagep. Dâ den arekŋe
wan me wan bo mâŋgiep dâine
hân himbim bo miawakbop. Akto
luâk nen bo miawakbâen. 4 Akto
yâk âmâ manman amboŋaet akmâ
kârikŋe manmâ gaep, aregât yâkŋe
luâk âmbâle manman are kârikŋe
yeŋgimbo âmâ manmâ gambiân
gam gam nen yu manden. 5 Akto
den arekŋe pagalem hândâgân
kinmâ hândâk kondo pagaleŋe mi-
awagep. Dâ hândâkŋe arekŋe pa-
galeŋe mem bokberâmbo pagaleŋe
arekŋe kârikŋe akto hândâkŋe bo
agep.

Luâkŋe Yesu gala bo agaŋi.

6 Akto Anutuŋe huŋgun aŋdo
gewiapgât pagaleŋaet keiŋe
nâŋgâŋetgât luâk siâ kotŋe
Yohane, tu puli keiŋe kalep,
yâkŋe miawakmâ Anutugât den
makyeŋgiep. 7 Akto Anutu pa-
galeŋe amboŋe luâk hârokŋe
nâŋgaŋmâ heŋgemgoŋetgât Yohane
yâkŋe âi keiŋe katmâ makyeŋgiep.
8 Yohane ikiŋe amâ Pagaleŋe
Amboŋe bo. Yâkŋe âmâ Pagaleŋe
Amboŋaet pat magep.

9 Pagaleŋe Amboŋe yâkŋe hânŋe
hânŋe pagaleŋe yeŋgiwerâm hânân
miawakmâ malep. 10 Akto yâkŋe
hân mem miawagep. Dâ hânân
miawakmâ mando luâk âmbâle
hânân manmai arekŋe hanyeŋande
bo nâŋgaŋi. 11 Akto yâkŋe ikiŋe
kepiaŋân togombo kâmotlupŋande
gala bo agaŋi. 12 Dâ luâk âmbâle
bikŋe nâŋgaŋmâ han biwiyeŋe
yâkgâlân kali amâ yâkŋe Anu-
tugât nan baratlupŋe akŋetgât
memeŋe akyeŋgimbo hain manmâ
gayi. 13 Akto ire amâ Anutugât
kârikŋaet nen âlepŋe agion. Dâ
memelupnenŋande menenegiân
ainâk amâ nen âmâ Anutugât
nan baratlupŋe miawakbaengât
kârikŋe bo miawaknengimap. Are
gam gam kaulem âgâenŋe hainâk
bo miawaknengimap. Akto uken
nenŋaet akmâ agak meme âlepŋe
mem âi humo mendenŋe hainâk bo
miawaknengimap. Akto luâkgât
kârikŋe bo. Bo dondâ. Amâ emelâk
Anutuŋe ikiŋe hanŋaet akmâ potat
nenekto yâkgât nan baratlupŋe
akmâ manden.

14 Akto areâk bo. Den arekŋe
gem luâk akmâ kinmâ hutnenŋân
miawagep. Miawakmâ mando
ekmâ nâŋgâm heŋgemgoyion.
Akto yâkŋe bâleŋe agion aregât
bo oyaŋmâ luâk lumbe akmâ
damun nenŋe akmâ okot âlep
aknengiep. Akto den bunŋe
kato nâŋgâyion. Akto keiŋe ekmâ
hin nâŋgâyion, “Kulem ire amâ
Anutuŋeâk mâŋgimap aregât yâk
amâ Anutugât nanŋe konok.”
hain nâŋgâyion. 15 Akto Yohane
hainâk yâkgât keiŋe makmâ
miawakmâ hin dâep, “Haminân
togowiap arekŋe amâ nâ boâk
miawagân ainbak manmâ gaep
aregât ewanginekmap.” dâep.
16 Yohaneŋe yâkgât dâep yâkŋe
lumbe akmap aregât tân nengum
damun nenŋe akmap. Hain akmâ
gam gam bo hepun nenekmap.
17 Akto ulikŋân Moseŋe den kârikŋe
kulemgombo miawagep. Dâ Yesu
Kristoŋe âmâ kârikŋe nengim
damun nenŋe akmâ okot âlep ak-
nengim tân nengumap. Akto Anu-
tugât keiŋe bunŋe maknengimbo
mem nâŋgâm manden. 18 Akto
Anutu amâ luâk hârokŋe bo egion.
Anutu konok Eweŋaet okotŋân
tatmapŋe konok Eweŋaet keiŋe

nâŋgâm makmâ hekat nengiep.

Yohaneŋe Yesugât keiŋe makyeŋgiep.

19 Akto ire amâ Yohane tu puli keiŋe kalep yâkgât den pat. Yerusalem ambolupŋande sumbe kat kat luâk akto sumbe emetgât hoŋ bawa huŋgun yeŋgimbiâ Yohane Yodaŋ biken Betania kepian kinmâ tuân katyegep ain arim hin aikoyi, “Niŋande makgiŋdo âi ire mendât?” dâm aikoyi. 20 Aikombiâ ikiŋe keiŋe bo heambukmâ makmâ miawakmâ hin makyeŋgiep, “Anutuŋe huŋgun aŋdo giep are nâ bo.” dâep. 21 Hain dâmbo hin aikoyi, “Agonak. Gâ Elia me?” dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Nâ Elia bo.” dâmbo hin maganji, “Hain aregât Anutuŋe propete siâ huŋgun aŋdo gewiap aregât arekŋe amâ enem nenŋân gutmâ maknengiwiap. Gâ yâk me aŋgâ?” dâmbiâ, “Nâ yâk bo.” dâep. 22 Hain dâmbo hin dâyi, “Humomolupnenŋande huŋgun nengimbiâ togoen. Dâ keige bo maknengimenâ âmâ arim gain gain dâm makyeŋgiweren? Aregât gâ gugaet keige niŋe are maknengi.” dâyi. 23 Hain dâm aikombiâ hin dâep, “Propete Yesaiaŋe ulikŋân hin kulemgoep, “Luâk siâ hân kamitŋângen manmâ hin dâwiap, “Humonenŋe togowiap aregât dâp megatŋet dâwiap.” hain dâm kulemgoep.” den are bunŋe miawakto nâ yu miawaktân.” dâep. 24 Parisaioŋe huŋgunyeŋgiyigât hin aikoyi, 25 “Woe, gâmâ Kristo bo, akto Elia bo, akto propete siâ bo. Aregât wangât tuân kat yekmat?” dâyi. 26 Hain dâmbiâ hin dâep, “Nâŋe amâ luâk tu yânŋe puliyekman. Dâ haminân siâ titnan togom mandâp are amâ bo nâŋgâi. 27 Are amâ haminângen togom mandâp yâk humo hainare nâ hin arekŋande hoŋ bawa aganŋdere bo huraguwiap.” dâm makyeŋgimbo hepunmâ ariyi. 28 Imâ Yodaŋ tu biken Betania kepian kinmâ tu puli yekmâ kilep ain togom aikoyi.

29 Akto emet hauŋdo Yesuŋe Yohanegâlân togombo Yohaneŋe akŋângen ekmâ hin makyeŋgiep, “Ekŋet. Indâre hân luâk âmbâle nengât dosanenŋe bo agâkgât Anutugât lama togoâp. 30 Akto nâ emelâk hin makyeŋgiân, haminân togowiap amâ nâ boâk miawaktere ulikŋân manmâ gaep. Aregât nâ ewangi nekmap ulikŋân hain makyeŋgiân. 31 Akto Israe luâk âmbâle arekŋe yâkgât keiŋe nâŋgâŋetgât tuân katyekman. Nunak yâk bo ekmâ nâŋgâm gare Anutuŋe nâ tuân kat yekbiangât huŋgun niŋep arekŋe hin maknіŋep, 32-33 “Gâ luâk âmbâle tuân katyekmenâ are yeŋgât hutyeŋân gâtŋe siâ Heaknande gem kautŋân tatmâ membiap yâkŋe amâ luâk âmbâle bikŋe nâŋgât Heakne yeŋgiwiap.” dâm maknіŋep. Hain dâm maknіŋdo lauŋe lokom luâk âmbâle tuân katyektere luâk iregât kautŋân Anutugât Heakŋande himbimânba gem kembâ hainare akmâ tâliep. Tâlimbo ya miawagep. 34 Nâ are egângât keiŋe hin makmâ gan. Yâk Anutugât nanŋe dâm makman.” dâep. Yohaneŋe Yesu togombo ekmâ hain dâep.

Luâk bikŋande Yesu ekmâ watbiâ olop mali.

35 Akto emet hauŋdo Yohane hoŋ bawalogâtŋe olop kili. 36 Kinbiâ ainâk Yesuŋe togombo ekmâ Yohaneŋe hin makyetkiep, “Eget, Anutugât lama togoâp.” dâep. 37 Hain dâmbo den are nâŋgâm âmâ Yesu waliat. Watbela yâk olop ariyi. 38 Yesuŋe purik katmâ yelekmâ hin makyetkiep, “Yet wangât watnektat?” dâmbo hin maganiat, “Tiksa, yâgâten ariwerât?” dâmbela 39 hin dâm makyetkiep, “Gambela olowâk

arine." dâmbo âgâmbela ariyi. Arim emet dewunŋe ge kulukberâm akto yâk olop tali. 40 Akto gala bikŋe Yohanegât den nâŋgâm tali amâ Anderea Simoŋgât eminŋe. 41 Yâkŋe dowâk arim teuŋe Simoŋ mem miawakmâ hin magaŋep, "Netŋe Mesaia ektet." dâep. Akto Mesaia kot aregât purikŋe amâ Anutuŋe huŋgunaŋdo giep. 42 Hain dâm Yesugâlân kewugum arimbo Yesuŋe Simoŋ ekmâ hin magaŋep, "Gâ Yohane siâ yâkgât nanŋe hinŋe kotge siâ Petoro gogondân." dâep. Kot aregât purikŋe amâ kât.

43 Akto agatmâŋân Yesuŋe Galilaia hânân ariwerâm kinmâ Pilipo miawagaŋmâ kinmâ hin magaŋep, "Gâ gutmenâ nâ olop mande." dâep. 44 Pilipo akto Anderea akto teuŋe Petoro akto yâk hârok kepia yeŋe konok kotŋe Besaida ain manmini. 45 Akto Piliponŋe hepun yekmâ Natanae miawagaŋmâ hin magaŋep, "Moseŋe den kârikŋe kulemgoep akto Propete gai kulemgoyi. Luâk are emelâk miawakto ekten. Yâk amâ Yosepegât nanŋe dâmaen Nasarete kepian gâtŋe." dâep. 46 Hain dâmbo hin dâep, "Nasarete kepian kembu humo âlepŋe siâ miawakbiap me?" dâep. Hain dâmbo Piliponŋe hin magaŋep, "Maktât are bâin togom ek." dâep. 47 Hain dâmbo Natanaeŋe Yesugâlân togombo Yesuŋe yâkgât hin makyeŋgiep, "Imâ Israe luâk bunŋe biwiŋân den hiaŋgi siâ bo tatâp." dâep. 48 Hain dâm makto Natanaeŋe aikom hin dâep, "Gâ wânângen mandere nektâtgât maktât?" dâmbo Yesuŋe hin magaŋep, "Piliponŋe bo gogondoân lâwin keiŋân tatmenâ gektân." 49 dâmbo Natanaeŋe hin magaŋep, "Apo, gâ bundâk Anutugât nanŋe Israe nengât luâk Humo." dâep. 50 Hain dâmbo Yesuŋe hin magaŋep, "Lâwin keiŋân tatâtgât makmâ miawak giŋdân are amâ ekmâ nâŋgât imâ keiŋeâk. Dâ bunŋaet keiŋe hâmbâi ekmâ nâŋgâm manbiat. 51 Nâ den bunŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Yeŋe himbim pâroŋ âgâmbo Anutugât aŋelolupŋande nâ luâk akmâ mandân nâŋgât kautnân âgâm gembiâ yekbai." dâep.

2

Yesuŋe makto tuŋe waiŋ agep.

1 Akto âi meme lâuwâ bo akto Kana kepian Galilaia hânân luâk siâ âmbenŋâi bâtyetŋe mem menduguwerâm aregât sot om nemberâm agi. 2 Akto sot amboŋande makto Yesu memeŋe akto ikiŋe hoŋ bawalupŋe oloŋyekto ariyi. 3 Akto mendugum waiŋ nembiâ bo akto Yesu memeŋande magaŋmâ hin dâep. 4 "Waiŋ bo aknengiâp." dâmbo hin magaŋep, "Meŋ, nâmâ âi keiŋe katmâ membiangât sop irawot miawakbiap. Aregât wangât hain maktât?" dâmbo 5 memeŋande emet amboŋaet hoŋ bawa are hin makyeŋgiep, "Nannande wan me wangât makyeŋgimbo amâ hain akŋet." dâep. Akto emet ain umbâ bât biken konok tali. 6 Yuda luâk âmbâle bâtyeŋe me hâkyeŋe hokboâk pulim maligât emet ain umbâ 6 hainâk tatyeŋgiep. Umbâ amâ bâlensiâ bo. Humomo tatyeŋgiep. 7 Akto Yesuŋe emet aregât hoŋ luâk hin makyeŋgiep, "Ye tu hâgâm kâimbiâ umbâ pigâk." dâm makyeŋgimbo hâgâm kâimbiâ pigep. 8 Hain akbiâ hin makyeŋgiep, "Ye tu bikŋe hâgâm sot damunŋe yâkgâlae mem arim waŋŋet." dâep. Hain dâmbo hâgâm mem ariyi. 9 Akto sot amboŋande nem ekmâ pâpkoep. Dâ hoŋ luâk hâgâm kâimbiâ giep arekŋe amâ waiŋgât keiŋe nâŋgâyi. Akto sot amboŋe arekŋe âmâ luâkŋe âmbâle memberâm agep are oloŋmâ hin magaŋep, 10 "Nen hin akmaen. Ulik gulik waiŋ ukenŋe yeŋgienŋe nem tepyeŋe pikto haminân waiŋ pâlâmŋe yeŋgimaen.

Dâp nennje hain yendâp. Dâ gânje âmâ mem purikmâ ukennje are heambukmenâ tato tu yânnje bo akto wainj âlepnje dondâ mem miawaktât." dâep. 11 Imâ Yesu Kana kepian Galilaia hânân kulem memenje are keinje katmâ ikinjaet kulem mem miawagep. Akto honj bawalupnjande are ekmâ Yesu nânganji.

12 Akto Yesu Kana kepianba Kapanaum kepian ariep. Ain emilupnje akto honjlupnje olop ariyi. Akto ain hilâm amon siâ mali.

Yesunje sumbe emetnje samut dâep.

13 Akto sop ain Yuda luâk âmbâle hârok hombanj kotnje Pasowa are tâlâgumbo âmâ Yesu Yerusalem kepian âgâm ariep. 14 Akto sumbe kat kat emetnje ain sumbegât lama bulimakao akto lâut mem kinmâ anjgimini. Akto puli mem anjgi goanjgi akmâ tali. 15 Hain akmâ kinbiâ Yesunje tâk kârikje siâ mem bigeim arekje luâk me lama me bulimakao are hârok orem watyekto ariyi. Akto puli kat katgât are mem agatmâ pando kâwulagep. 16 Akto lâut kembâ mem kili are hin makyenjgiep, "Ye Ewenaet emelan kotnje hârok siâ siâ akbiâ anjgim nene emetnje aktâp. Ye hain bo akbei." 17 Yesunje hain akto âmâ Anutugât dennjande magepgât hin nânjgâyi, "O Anutu luâk âmbâle biknjande gânjgât emelan akbiâ bâlimbo kambiamne kâlâp dondâ aktâp. Akto hilâlâm ninjmap." 18 Akto Yuda humomolupyenjande Yesunje den magep are nânjgâm aikom dâyi, "Gâ wan me wan ire memat aregât kulem memenje wan memenâ keige ekne?" dâmbiâ 19 hin dâep, "Yenje sumbe kat kat emetnje ire patakombiâ nânje âlepnje hilâm âlâwu kâlegen ketuguwom." dâep. 20 Hain dâm makyenjgimbo hin dâyi, "Bâe, humomolupnennjande sumbe emetnje ire hombanj 46 kâlegen mem meteyi. Dâ gânje amâ hilâm âlâwu kâlegen metewâtgât maktât amâ nânjgâennje bâliâp." dâyi. 21 Yesunje amâ ikinje hâknjaet magep. 22 Manmâ siân kombiâ mom golâ akmâ agatbiap aregât magep. Aregât sop ain honj bawalupnjande den magep aregât nânjgâyi. Akto areâk bo. Anutunje makto kulemgoyi a hainâkgât hârok nânjgâmbiâ bunnje agep.

23 Akto Yesu hombanj kotnje Pasowa tatalân Yerusalem kepian manmâ kulem keinje keinje memenje siâ mendo luâk âmbâle undupnje ekmâ kotnje makmâ nânjgâyi. 24 Dâ Yesu ikinjak âmâ luâk biwiyenje ekmâ nânjgâm metiepgât yâk yenjgât den bo nânjgâep. 25 Akto luâk hain biwiyenje yekmâ nânjgânlep aregât akmâ âmâ luâk siâgât keinje nânjgâwerâm gât bo makmâ aiyenjguep.

3

Nikodemo yâkgât den.

1 Akto Parisaio yâk yenjgâlân gâtnje siâ malep kotnje Nikodemo yâk Yuda yenjgât luâk kembuyenje yenjgât humo malep. 2 Luâk arekje Yesugâlân hândâgân togom hin maganjep, "Apo, nen gânjgât keige nânjgâen. Gânje âi memat are luâk siânje Anutunje bo tângombo âmâ âi hainare bo memap. Aregât gâ Anutunje kârikje ginjdo âi memâk kindât nânjgâen." dâep. 3 Hain dâmbo hin maganjep, "Nâ hin makginjdere nânjgâ. Nananj gurukje akmai dop hainâk lâuwânje bo miawakbai âmâ Anutunje bo damunyenje akbiap." dâep. 4 Hain dâmbo hin dâep, "Yae, nen emelâk kaulem meteyion aregât gain gain nananj hinare akmâ lâuwânje miawakbaen? Gain gain akmâ memelupnennjaet tepyenjân lâuwânje yendennje menenekbai?" dâep. 5 Hain dâmbo hin

dâm magaŋep, “Hin makgiŋdere nâŋgâ. Memelupyeŋande meyekbiâ manmanyeŋe miawagep. Dâ Anutugât Heakŋande meyekto âmâ irakŋe akmâ nanŋe baratŋe irakŋe miawakbiâ Anutuŋe damunyeŋe akbiap. Dâ benŋe siâŋe hain bo nâŋgâwiap âmâ bo miawagaŋbiap. 6 Aregât hin makbe. Memelupyeŋande luâk hâgâk meyekmai. Dâ Anutugât Heakŋande memeŋe akyeŋgimbo âmâ Anutugât pat akbai. 7 Luâk âmbâle irakŋe miawakŋetgât makgiŋdere nâŋgâmenâ bo hâumgoâk. 8 Akto seru amâ hanâk hanâk waitmap. Akto gâ munŋeâk amâ nâŋgâmat. Dâ keiŋe wanânba miawakmâ togomap me wanân ari bo akmap amâ bo nâŋgâmat. Dop hainâk Anutugât Heakŋande han kalem akmâ luâk âmbâle bikŋe potat yekmâ kaut yeŋân mendo Anutugât pat akbai. Aregât keiŋe hainâk bo nâŋgâmat.” dâep. 9 Hain dâmbo hin magaŋep, “Woe, hain maktât are amâ gain gain hain akbiap?” dâep. 10 Hain dâm aikombo hin dâm magaŋep, “Gâŋe amâ Israe luâk âmbâle Anutugât keiŋe makyeŋgimat. Akto maktân aregât keiŋe bo nâŋgât aregât âmâ gain gain den makyeŋgiwiat? 11 Aregât hin makgiŋdere nâŋgâ. Nenŋe wan me wan nâŋgâm ekmaen areâk makmâ makgiŋden gârâmâ dengât hâkâŋ akbai. 12 Akto nâ hâŋgât wan me wan owâiŋe aregât makgiŋdere are hanâk bo nâŋgâm heŋgemgoât. Aregât wan me wan umatŋe himbimânba miawakmap aregât makgiŋdere âmâ nâŋgâmenâ umatŋe humo akto gain gain nâŋgâm heŋgemgowerât? 13 Anutuŋe huŋgun niŋdo himbimânba hânân gem luâk akmâ manmâ gan nune konok himbimân âgân. 14 Akto Moseŋe ulikŋân hân yânŋângen niambi sâmbâ otneŋe lâwinân hikom mem agalep. Dop hainâk âmâ luâk akmâ mandân nâ lâwinân hikonekmâ mem agat nekbai. 15 Aregât niŋemaŋe nâ nâŋgâ niŋmâ biwiyeŋe nâŋgâlân katbiâ manman kârikŋân manmâ âgâwai.” dâep. 16 Anutuŋe luâk âmbâle hânân manmai okot dondâ nâŋgâ yeŋgimap. Aregât nanŋe konok are bo gangerâm hanâk luâk âmbâle bikŋe are nâŋgaŋbai arekŋe siâ bo hilip agum âmâ manman kârikŋe peniaŋmâ manbai aregât huŋgun aŋdo hânân ge manmâ dumyeŋân kilep. 17 Anutuŋe nanŋe huŋgun aŋep amâ luâk âmbâle den âiân bo kat yekbiapgât huŋgun aŋep. Amâ luâk âmbâle dosayeŋe bo akto heŋgem yeŋguâkgât huŋgunaŋdo giep. 18 Akto yeŋe yâkgât nâŋgaŋmâ hanyeŋande hikom biwiyeŋe yâkgâlân katbiâ amâ sop bâiŋân den âiân bo katyekmâ den sami bo makyeŋgiwiap. Dâ bikŋande Anutugât nanŋe konok aregât kotŋe nâŋgâm biwiyeŋân bo katmai aregât emelâk den âiân manmâ gambiâ dosayeŋaet hâuŋe miawakbiap aregât pat aktâp. 19 Akto hâuŋaet keiŋe hin yendâp. Yesuŋe Anutugât pagaleŋe yâkŋe hânân miawakto luâk âmbâle bikŋe, “Agak memenenŋe ekbâi.” dâm hândâk kâlegen nâŋgâmbiâ humo agep aregât heambukmâ pagaleŋaet hâkâŋ akmai. 20 Aregât bâleŋe memapŋe pagaleŋe hamiaŋmap. Akto bikŋande agak memenenŋe ekbâi dâm pagaleŋân bo kinmai. 21 Dâ den bunŋe lokomapŋe âmâ Anutuŋe ikiŋe âi keiŋe hutyeŋân ketugumap are luâk âmbâle ekŋet dâm pagaleŋân manmap.

Yohaneŋe Yesugât keiŋe makmâ miawagep.

22 Yesu akto hoŋ bawalupŋe Yerusalem kepia hepunmâ Yudaia hânân arim mali. Ain manbiâ Yesuŋe makto luâk âmbâle bikŋe tuân mem katyegi. 23-24 Akto sop

ain amâ Heroteŋe bo makto âmâ Yohane kala busi kâlegen boâk katbiâ malep. Aregât Yohaneŋe hân kotŋe Ainoŋ ain ariep. Ainoŋ amâ Salim ginŋân. Akto tu dondâ ain yiepgât ain arim luâk âmbâle yâkgâlân arimbiâ tu puliyegep.

25 Akto Yohane tu puli luâk hoŋ bawalupŋande Yuda luâk siâ Anutugât dewunŋân dosayeŋe bo miawakbiapgât aikoyi. Aikombiâ magaŋgi goaŋgi agi. 26 Hain akmâ aregât Yohane gâlân togom Yesugât magi, “Apo, gâ Yodaŋ tu biken manmenâ luâk siâ gâŋgâlân togombo keiŋe makmâ miawak nengien yâkŋe hinŋe luâk âmbâle dondâ tu puliyektâp.” dâyi. 27 Hain dâmbiâ hin dâm makyeŋgiep, “Anutuŋe bo hekat nengimbo dâine amâ gain gain akmâ nâŋgâwâen? Bo. 28 Akto nâ Anutuŋe huŋgun aŋdo gewiap dâmai are bo. Dâ yâkgât enemŋân âmâ emelâk togoân dâre emelâk nâŋgâyi. 29 Aregât den ginŋe hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Âmbâle yâkgât dâtâŋe arekŋe âmbâle mendo galaŋande galagât den are nâŋgâm heroŋe humo nâŋgâmap. Dop hainâk Anutuŋe nanŋe huŋgun aŋdo giep yâkgât pat nâŋgâm heroŋe humo nâŋgân. 30 Yâkŋe miawakmâ humo akmâ âgâwiap. Dâ nâŋe âmâ yâkgât amukŋân manbian.

31 Luâk âmbâle hânân manmai arekŋe hângât pat areâk makmai. Dâ yâk âmâ himbimgât patŋe aregât hârok ewangi nenekmap. 32 Yâkŋe siâ siâ ekmâ nâŋgâep aregât den patŋe makmap. Dâ luâk âmbâle hârokŋe yâkgât denŋe bo nâŋgâmai. 33 Luâk siâ Anutugât nannaet den nâŋgâmbo dâtŋe akto hin dâmap, “Anutu bunŋe amboŋe.” dâmap. 34 Aregât keiŋe hin. Anutuŋe nanŋe huŋgun aŋdo giep arekŋe amâ Anutugât denâk makmap are Anutuŋe ikiŋe Heakŋe bo gangerâm âmâ hârok waŋmap. Dâ getek bo. 35 Akto areâk bo. Anutuŋe ikiŋe nanŋe ekmâ heŋgemgom okot âlep agaŋmâ wan me wan hârok waŋep. 36 Aregât Anutugât nâŋgâ aŋbiâ âgâwiap. Dâ luâk âmbâle bikŋe Yesugât den bo nâŋgâm manmaiŋe manman kârikŋe âlepŋe bo membai. Akto Anutugât kambiam bâle arekŋe yâk yeŋgâlân emelâk miawaktâp. Akto miawakmâ âgâwiap.”

4

Yesuŋe Samaria âmbâle olop den agiat.

1 Akto sop ain parisaio luâk âmâ hin nâŋgâyi, “Yesuŋe luâk âmbâle dondâ mem tuân katyegep. Haingât Yesugât kâmotŋande amâ Yohane tu puli luâk yâkgât kâmot ewangiyegep.” nâŋgâyi. 2 Den are yân magi. Yesu ikiŋak âmâ tu bo puliyegep, hoŋ bawalupŋe yâk yeŋgât makto yâkŋe puliyegi. Yesuŋe Parisaioŋe magi are nâŋgâm âmâ 3 hân kotŋe Yudaia hepunmâ Galilaia hân ain ariwerâm agep. 4 Ain ariwerâm akmâ benŋe Samaria hânân hâtikowerâm kârikŋe akmâ ariep. 5 Arim arim hilâm siân kepia siâ kotŋe Sika ain togoep. Akto ulikŋân dondâ Yuda yeŋgât hakuyeŋe Yakobo arekŋe nanŋe Yosepe hân are waŋep. 6 Akto ain amâ Yakoboŋe tu lâmŋe kendâep ain togombiâ Yesu hilâm tânâmŋân hâkŋe kâlâp akto dâp togoyigât ongâ aŋdo tu lâmŋe aregât ginŋân talep. 7-8 Ain tato luâklupŋe hepunmâ sot puligowerâm kepiangen âgâyi.

Âgâmbiâ Samaria gâtŋe âmbâle siâ tu hâgâwerâm togoep. Togombo Yesuŋe hin magaŋep, “Tu siâ hâgâm niŋmenâ nembe.” dâep. 9 Akto Yuda luâk âmbâle arekŋe Samaria gâtŋe hâkâŋ yekmâ hami yeŋgimai aregât âmbâle arekŋe hin dâep, “Yae, gâ Yuda luâk arekŋe wangât nâ Samaria âmbâle

tugât makniŋdât?” dâep. 10 Hain
dâmbo hin magaŋep, “Nâmâ tugât
makgiŋdân. Nâŋgât keine bo
nâŋgât. Nâmâ Anutu wan me wan
yeŋgiwiapgât keiŋe amâ nâ aregât
bo nâŋgâniŋdât. Nâŋgâniŋdât dâine
ulit niŋmenâ manmangât tu bunŋe
giŋbom.” dâep. 11 Hain dâmbo
âmbâle arekŋe hin magaŋep, “Apo,
tu lâmŋe ire amâ kâlep akto gâ
tu hâgâ hâgâge bo mendât aregât
tu bunŋe wanânba hâgâwerât?
12 Akto bâginenŋe Yakobo yâkŋe lâm
ire kendâm ikiŋe akto nanlupŋe
akto lama bulimakao akto soŋgo
baulupŋe ireâk nem manmini.
Akto hakulupnenŋe tu iren hâgâm
nem gambiâ gambiâ lâm ire
hainâk kindo hâgâmaen. Aregât
gâŋe Yakobogât dâp gain gain
ewangiwât?” dâep. 13 Hain dâmbo
Yesuŋe hin dâep, “Tu iren nem-
bai âmâ tugât lâuwâŋe nâŋgâwai
aregât hokboâk hokboâk nem
nem manbai. 14 Dâ tu yeŋgire
are nembiâ âmâ biwiyeŋân tu
dewunŋe hainare miawakmâ
manman kârikŋe aregât dâp mi-
awakbiap. Aregât tugât lâuwâŋe
bo nâŋgâwai.” dâep. 15 Hain dâmbo
hin dâep, “Apo, hokboâk hokboâk
togo hâgâm kinbomgât gâŋe tu
are niŋmenâ tugât lâuwâŋe bo
nâŋgâwian.” dâep. 16 Hain dâmbo
Yesuŋe hin magaŋep, “Bâin, arim
luâkge oloŋmenâ togoet.” dâmbo
17 âmbâle are hin dâep, “Nâ luâkne
bo.” dâmbo magaŋep, “Gâ luâkne bo
maktât amâ bundâk maktât. 18 Gâ
luâk momerâk mem hepun yekmâ
gaen. Dâ hinŋe mem mandât amâ
gâŋgât luâkge bo aregât gâ den
bunŋe maktât.” dâep. 19 Hain
dâmbo hin magaŋep, “Yae, apo,
gâmâ propete are yeŋgâlân gâtŋe
nâŋgân. 20 Humomolupnenŋande
borâŋe iren Anutugât kotŋe mem
agali. Dâ Yuda luâk yeŋe amâ
Yerusalem kepian Anutugât kotŋe
mem agatne dâmai.” dâm magaŋep.
21 Hain dâmbo hin magaŋep,
“Barat, nâ makgiŋdere nâŋgâ. Sop
siâ tâlâguâp are miawakto yeŋe
Apogât kotŋe mem agatbai amâ
borâŋe iren bo. Akto Yerusalem
kepian hainâk bo akbai. 22 Dâ
hinŋe ye Samaria gâtŋe âmâ
Anutugât kotŋe pâpkomai. Gârâmâ
Yuda nengâlânba heŋgemgo
heŋgemgogât dâp miawakbiap
dâmaen aregât nen âmâ Anutugât
kotŋe mem agatbaengât dâp
nâŋgâm heŋgemgomaen. 23 Hinŋe
Aponŋe kotŋe mem agatŋetgât
dâm egâlian yekmap yâkŋe han
biwiyeŋân den bunŋaet makmâ
kotne mem agatŋet dâwiapgât sop
emelâk miawaktâp. 24 Anutu
amâ luâk hinare bo. Yâk amâ
Heakŋe hainâk miawakmap.
Aregât Heakŋe huŋgunaŋdo
owâiŋe ketuguyekto Anutugât den
nâŋgâmbiâ humo akto âlepŋe kotŋe
mem agatbai.” dâep. 25 Hain
dâmbo hin magaŋep, “Hain gârâmâ
Anutuŋe huŋgunaŋdo gewiap
Kristo arekŋe miawakmâ wan me
wan akmaen are âlepŋe makmâ
miawak nengiwiap.” dâep. 26 Hain
dâmbo Yesuŋe hin dâep, “Hain
dâm maktât amâ nâ iregâten, yu
makgiŋdân.” dâep.

27 Akto luâklupŋe sot hâukom to-
gom Yesuŋe âmbâle den magaŋep
aregât ekbiâ hâumgoep. Aregât
Yesu, “Gâ wan aktât.” hain dâm
bo aikom magaŋi. Akto, “Wangât
den magaŋdât?” hain dâm ma-
gaŋberâm nâŋgâmbiâ umatŋe akto
bo aikom magaŋi. 28 Akto âmbâle
are tu asap are hepunmâ kepi-
angen pârigim ariep. Arim kepia
ambolupŋe yeŋgondo togombiâ hin
dâm makyeŋgiep, 29 “Yae, luâk siâ
nâŋe ulikŋân wan me wan akmâ
manmâ gan aregât keiŋe hârok
nâŋgâm makniŋdâp. Yâk amâ Anu-
tuŋe huŋgun aŋdo gewiap dâmai are
me aŋgâ aregât pârigim ari hekat
yeŋgire ekŋet.” dâep. 30 Hain dâm

makyeŋgimbo ekberâm togoyi.

31 Dâwân togom manbiâ ain
luâklupŋande Yesu hin magaŋi,
“Apo, sot ne.” dâmbiâ 32 hin dâep,
“Nâ bo nemberân. Sot siâŋaet
yeniŋdâp are yeŋe bo nâŋgâmai.”
dâep. 33 Hain dâmbo aregât yâkŋe
magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi,
“Siânbaŋe sot mem togo waŋdâi
me?” hain nâŋgâyi. 34 Hain dâmbiâ,
Yesuŋe hin dâep, “Apo huŋgun
niŋep yâkgât lauŋe lokom âiŋe
mem metewian aregât ukenŋe
nâŋgân. Lauŋe lokom âi emelâk
mendân aregât tepne pâlâmŋe
aktâp. 35 Akto dewutâ imbât
akto sot bunŋe miawaktâp are
dâmai. Ye âmâ miwindik akmâ
dewunyeŋe panmâ âiyeŋe ekŋet.
Manman kârikŋân ariwaigât âiyeŋe
emelâk bunŋe aktâp. 36 Luâk sot
bunŋe akto orem mem mendugum
katmapŋe âmâ âigât hâu memap.
Akto bunŋande âmâ manman
kârikŋaet pat akbiap. Hain akmâ
âmâ luâk siâŋe alekŋe kâmelep are
olop heroŋe maroŋe akbiandatgât.
37 Aregât keiŋe den ire bunŋe
miawakmâ kârigemap, “Siâŋe
alekŋe kâmetmap. Dâ siâŋe sot
bunŋe memap.” 38 Akto nâŋe
ye alekŋe bo kâmeligât sot bunŋe
orem mem mendugum katŋet dâm
huŋgunyeŋgiân. Aregât âi amâ
yeŋe luâk bikŋande âi mem maligât
bunŋe miawakto membai.” dâep.

39 Akto Samaria âmbâle arekŋe
kepia aregât ambolupŋe hin
makyeŋgiep, “Wan me wan
meân amâ hârok makmâ metem
makniŋdâp.” dâep. Amâ luâk
âmbâle dondâŋe den are magepgât
Yesu nâŋgaŋi. 40 Bâin, togom âmâ
Yesu hin wârakmâ magaŋi, “Gâ nen
olop man.” dâm magaŋi. Magaŋbiâ
Yesuŋe den nâŋgâ yeŋgim yâk
yeŋgâlai âi meme hilâm lâuwâ
malep. 41 Akto Yesuŋe ikiŋe keiŋe
makyeŋgimbo dondâŋe nâŋgâm bi-
wiyeŋe Yesugâlân katmâ nâŋgaŋi.
42 Aregât âmbâle are hin magaŋi,
“Ulik gulik gâŋgât dengât akmâ
Yesu nâŋgâ aŋion. Dâ hinŋe amâ
nenŋeak launânba den nâŋgâm hin
nâŋgâen. Luâk imâ bundâk hân
hârok nen heŋgemgo nenekbiapgât
kârikŋe talaŋdâp.” dâm magaŋi.

*Yesuŋe nanaŋ siâ kundatdâ mem
âlepŋe ketuguep.*

43 Akto Yesuŋe âi meme hilâm
lâuwâ bo akto Samaria hân hep-
unmâ Galilaia hân ariep. 44 Akto
Yesuŋe ikiŋaet ulik gulik hin
magep, “Propete siâ ikiŋaet kepi-
aŋân mando kepia ambolupŋande
denŋe bo nâŋgâ aŋbai.” hain dâep.
Aregât ain ariep. 45 Akto Galilaia
luâkŋe hombaŋ tatalân Yerusalem
kepian manbiâ Yesuŋe kulem
siâ siâ miep are egigât Yesuŋe
togombo gala aganŋi.

46 Akto Kana Galilaia hânân
emelâk tu makto waiŋ agep
ain lâuwâŋe ariep. Ain arim
Kapanaum ain kiap siâ talep
aregât nanŋe kundat humo dondâ
agep. 47 Aregât Yesuŋe Yudaia
hân hepunmâ Galilaia hân to-
goep dâmbiâ nâŋgâm kiap are
Kapanaum kepia hepunmâ gem
togoep. Togom Yesu hin magaŋep,
“Nanne momberâm aktâp aregât
nâ olop arim heŋgemgowen.” dâm
wârагep. 48 Akto Yesuŋe hin
magaŋep, “Woe, yeŋe kulem me
wan me wan ekbiâ dâtŋe akmap
aregât ukenŋe nâŋgâmai. Dâ
ekmâ âmâ biwiyeŋe nâŋgâlân bo
katmai.” dâep. 49 Hain dâmbo
hin dâep, “Apo, nanne mombopgât
dowâk arim heŋgemgowen.” dâep.
50 Hain dâmbo hin magaŋep, “Bâin,
ari. Nange âlepŋe aktâp.” dâmbo
Yesugât den are biwiŋân katmâ
yânâk pârigim ariep. 51 Dâwân
arimbo hoŋ bawalupŋande togom
penianŋmâ hin dâm magaŋi, “Nange
âlepŋe agep.” dâyi. 52 Hain
dâmbiâ hin aiyeŋguep, “Amuten
âlepŋe agep?” dâmbo, “Uran

hilâm tânâmŋe akto kundatŋe hepulep." dâyi. 53 Hain dâmbiâ kiap arekŋe hin nâŋgâep, "Woe, Yesuŋe sop magep ainâk nanne âlepŋe agep." are nâŋgâep. Aregât biwiŋe Yesugâlân kalep. Akto ikiŋe kâmotlupŋe ainâk biwiyeŋe Yesugâlân kali. 54 Akto Yesu emelâk Yuda hânânba Galilaia hânân togom tatmâ kulem keiŋe mendo lâuwâŋe are agep.

5

Yesuŋe luâk siâ mem âlepŋe ketuguep.

1 Aregât hamiŋân Yuda yeŋgât hombaŋ humo miawakto Yesu Yerusalem kepian âgâep. Sop ain amâ âi meme sopŋe bo. 2 Akto Yerusalem kepia aregât hâŋgi siâ kotŋe amâ Lama hâŋgi aregât giŋân amâ tu bâtgum siâ talep kotŋe Betesida. Akto bâtgum aregât dâtŋe amâ momerâk talep. 3 Akto dâp ain amâ luâk kundatdâ akto dewunyeŋe bok bokŋe akto keiyeŋe bâleŋe hainare dondâ yem tali. 4 Akto Humogât aŋelo siâŋe tu bâtgumŋân aren sopanmâ lawagumbo munŋe akminep. Akto tu munŋe nâŋgâm kundatdâ siâŋe soŋ geminep arekŋe soŋ âlepŋe akminep aregât kundatdâ dondâ are tu duwuŋ agâk dâm lâmgom kinmini. 5 Akto kundatdâ are yeŋgât hutyeŋân gâtŋe siâ amâ tato hombaŋ 38 bo agep. 6 Yâk âmâ tu bâtgum aregât ginŋân tatmâ tu duwuŋ agâk dâm lâmgoep. Akto Yesuŋe luâk sop kâlep yeminep are ekmâ hin dâm aikoep, "Gâ âlepŋe akberâtgât nâŋgât me?" dâep. 7 Hain dâmbo hin dâep, "Apo, âlepŋe akberâm nâŋgân amâ siâŋe bo tân nugumbo tu duwuŋ akto bâtgumân kat nekto âlepŋe akbom. Aregât nunak gewerâre âmâ siâŋe soŋ ulikŋân akmâ gemap arekŋe soŋ âlepŋe akmap." dâep. 8 Hain dâmbo hin maganep, "Gâ agatmâ âkâ tem tâkge lokoakmâ ari." dâep. 9 Hain dâmbo ainâk hâkŋe âlepŋe akto agatmâ tem tâkŋe are lokoakmâ ariep. Akto Yesu amâ luâk âmbâle dondâ kili are yeŋgât hut yeŋân ainâk tik palep.

Akto sop ain amâ âi meme sopŋe bo. 10 Aregât Yuda humomolupyeŋande luâk âlepŋe agep are ekmâ hin dâyi, "Uŋak amâ âi meme sopŋe boân tem tâkge lokom âmâ den kârikŋe tatmap are wangât ewangiât? Âi memenâ gektenŋe bo ârândâŋ aktâp." dâyi. 11 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Nâ sop kâlep kundat akmâ yem gan. Ina uŋak âmâ luâk siâŋe makto yu âlepŋe aktân. Akto metip nuguâp arekŋe hin dâm makniŋdâp, "Tem tâkge lokoakmâ ari." dâm makniŋdâp. Aregât âlepŋe aktân." dâep. 12 Hain dâmbo hin dâyi, "Wei, luâk are kotŋe konmenâ nâŋgâne." dâyi. 13 Hain dâmbiâ luâk âlepŋe agep arekŋe Yesu luâk âmbâle dondâ kili are yeŋgât hutyeŋân dowâk tik palep aregât Yesugât kotŋe bo nâŋgâepgât. Akto kotŋe bo konmâ makyeŋgiep.

14 Manmâ Yesuŋe luâk aregât âsim kinmâ sumbe emetŋân ekmâ hin magaŋep, "Gâ emelâk âlepŋe aktât. Gârâmâ benŋe wansiâ umatŋe miawak giŋbopgât bâleŋe lâuwâŋe bo akben." dâep. 15 Hain dâmbo luâk arekŋe Yesu ekmâ nâŋgâep. Ekmâ nâŋgâm âmâ arim Yuda humomolupyeŋe hin makyeŋgiep, "Luâk metip nuguâp amâ kotŋe Yesu." dâm makyeŋgiep. 16 Yesuŋe âi sopŋe boân âi are miepgât Yuda luâk humomolupyeŋande Yesu gasa aganji. 17 Hain akbiâ Yesuŋe togom hin makyeŋgiep, "Ewene amâ âi hilâmŋe hilâmŋe memap aregât nâkai hainâk meman." dâep. 18 Yesuŋe âi meme sopŋe boân âi miep aregât gasa aganji. Dâ

haminɲân Anutu Ewene dâm âmâ Anutu olop dop konok agep aregât nâŋgâmbiâ umatɲe dondâ akto gasa humo nâŋgaŋi.

Anutugât Nanɲe âmâ âi hârokgât kârikɲe talaŋdâp.

19 Hain akbiâ Yesuɲe hin makyeŋgiep, “Nâ bunɲe dondâŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Nanŋande ikiɲe hanɲe watmâ âlepɲe âi bo memap. Eweŋande âi memap are ekmâ hainâk memap. Yâkɲe memap hainâgâk Nanŋande gai akmap. 20 Akto areâk bo. Ewenande okot dondâ nâŋgâ niŋmap aregât âi memap are hârok hekat niŋmâ metiep. Akto âi emelâk mendere ektâi are konok bo. Anutuɲe ye âi humo tâmbâ ekbiâ dâtɲe humo akto han undup akɲetgât âi siâ humo tâmbâ hekat niŋdo membian. 21 Amâ âi humo tâmbâ aregât keiɲe hin. Ewenande amâ momoɲe yeŋgonmâ goaŋ yekmap hainâk nâkai nâŋgâ nâŋgânaet watmâ luâk âmbâle bikɲe potatmâ manman âlepɲe yeŋgiman. 22 Akto Ewene ikiɲe konok amâ luâk âmbâle bâleɲe akbai aregât hâuɲe den bo makmâ mete yeŋgiwiap âi are amâ nâ niŋdo dosayeɲe miawagâkgât den âiân katyekbian. 23 Akto hinɲe luâk âmbâle bikɲande Ewene konmâ nâŋgaŋmai hainâk nâ nogonmâ nâŋgâ niŋbaigât âi are amâ niŋdo luâk âmbâle den âiân kat yektere nekmâ nâŋgâ niŋbai. Aregât luâk âmbâle siâŋe bo nogonmâ kotne mem agatmâ âmâ Ewene huŋgun niŋep are hainâk bo nâŋgaŋmai. 24 Aregât hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk bikɲande nâŋgât den nâŋgâm biwiyeŋân katmâ Anutuɲe huŋgun niŋep aregât den bunɲe dâmai are amâ manman kârikɲe yeŋgiwian. Akto momogât dâp hepunmâ manmangât dâwân manbai aregât den âiân hâk tun aktere momogât dâp lâuwâŋe bo ekbai.

25 Akto siâkâ makyeŋgire nâŋgâm heŋgemgombiâ âmâ humo akberâp. Sop siâ miawakbiap akto hinɲe miawaktâp amâ luâk âmbâle momoɲe sumân yemai arekɲe Anutugât nanɲe nâŋe yeŋgondere den are nâŋgâm agatmâ manbai. 26 Aregât keiɲe hin. Ewene amâ Manmangât Amboɲe dâm makniŋmâ memeɲe akniŋdo 27 gem luâk akmâ manmâ gan aregât kembu akmâ luâk âmbâle hâuyeŋaet makmâ miawakyeŋgiwian. 28 Maktere nâŋgâmbiâ hâumgoâp me? Woe, siâ hin maktere nâŋgâmbiâ humo hâumgowerâp amâ hin. Sop siâ miawakto luâk âmbâle mom sumân yemai are yeŋgondere nâŋgât den nâŋgâm agatbai. 29 Akto âlepɲe mali amâ manman kârikgât agatbai. Dâ manman bâleɲe akmâ mali hârok agatmâ dosa yeŋaet hâuɲe membai.

Anutuɲe Nanŋaet keiɲe mem miawakmap.

30 Nune nâŋgâ nâŋgânaet âi memegât bo yeniŋdâp. Akto Anutuɲe wan me wan makniŋmap den are lokom luâk âmbâle den âiân kat yekbian aregât nune nâŋgâ nâŋgâne bo watman. Ewene huŋgun niŋep yâkgât nâŋgâ nâŋgâŋe watmâ gan aregât den âiân katyekbiangât kârikɲe tatniŋdâp. 31 Nâ nune keine makman dâine bunɲe bo dâwâi. 32 Siâŋe bunɲe mandâp aregât keine makmâ miawakto ârândâŋ akmap. 33 Dâ ye âgâlân Yohane tu puli luâk are makmâ aikombiâ den bunɲe dondâ makyeŋgiep. 34 Amâ luâk nâŋgât keine makyeŋgimap yâkgât den nâŋgâre yânɲe aktâp. Gârâmâ yeŋe nâŋgât keine nâŋgâm heŋgemgombiâ heŋgem yeŋgure manman kârikgât pat miawak yeŋgiâkgât maktân. 35 Yohanegât keiɲe makyeŋgire nâŋgâŋet. Yohane amâ bundâk pagaleɲe humo akmâ pagaleɲe yeŋgiep

aregât ye amâ yâkgât den nâŋgâm heroŋe agi. 36 Dâ Yohaneŋe nâŋgât keine makmâ miawagep den are amâ agak memenande ewangimap. Ewenande âi makmâ niŋep are hârok yu mendere nekbiâ Ewenande huŋgun niŋdo geân aregât keiŋe miawaktâp aregât den patŋe arekŋe Yohaneŋe magep are ewangiâp. 37 Dâ areâk bo. Ewenande huŋgun niŋep arekŋe keine makmâ miawagep. Dâ yeŋe amâ yâkgât lauŋânba den bo nâŋgâyi akto hâkŋe bo egi. 38 Akto yâkgât den biwiyeŋân bo katbiâ tatâp. Denŋe biwiyeŋân katbiâ tatâp dâine Ewenande huŋgun niŋdo geân nâŋgât den nâŋgâm biwiyeŋe nâŋgâlân katbiâ âlepŋe akbop. 39 Ye hin nâŋgâmai, “Anutuŋe makto kulemgoyi are oyaŋmâ manman kârikŋe aregât keiŋe nâŋgâne.” dâmai aregât sopŋe sopŋe oyaŋmâ manmai. Dâ Anutuŋe makto kulemgoyi arekŋe nâŋgât keiŋe mem miawakmap. 40 Gârâmâ nâŋgâlân bo togom nâŋgâ niŋbiâ âmâ manman kârikŋe bo yeŋgiwian. 41 Akto luâkŋe kotne mem agatŋetgât bo maktân. 42 Gârâmâ yeŋgât keiyeŋe âmâ nâ bundâk nâŋgân. Han biwiyeŋande ain Anutugât han kalamŋaet bo kinmap. 43 Nâ Ewenaet laugât yeŋgâlân geân. Akto ye hanâk gala bo akniŋmai. Dâ luâk siâ ikiŋe hanŋe watmâ togombo âmâ gala agaŋbai. 44 Akto areâk bo. Keiyeŋe amâ hin nâŋgân. Yeŋaelâk heroŋe agaŋgimai. Akto yeŋaelâk kotyeŋe mem agalaŋgimai. Dâ Anutuŋe yekto huraguâkgât dâp bo heŋgemgomai. Aregât Anutu bo nâŋgâ aŋmai. 45-47 Akto yeŋe, “Moseŋe den kârikŋe kulemgoep are lokoenŋe huraguâk.” dâm nâŋgâmai amâ benŋe pâpkomai. Moseŋe nâŋgât keine ulikŋân ekmâ nâŋgâm heŋgemgom kulemgoep are lokomai dâine biwiyeŋe nâŋgâlân katbâi. Dâ Moseŋe kulemgoep aregât hâkâŋ akmai aregât nâŋgât den bo nâŋgâm heŋgemgomai. Aregât keiŋe hin. Moseŋe kulemgoep arekŋe agak memeyeŋe mem miawakmâ den âiân kat yekbiap aregât nâmâ Ewenaelân makmâ den âiân katyekbiangât âi bo tatniŋdâp. Emelâk Moseŋe makyeŋgiep aregât wangât lâuwâŋe nâŋe makyeŋgiwian?” dâep. Amâ Yesuŋe Yuda luâk humomolupyeŋande kuk aganbiâ den hâuŋe hain dâm makyeŋgiep.

6

Yesuŋe luâk 5,000 sot yeŋgimbo neyi.

1-4 Akto aregât haminân Yuda luâk âmbâle yeŋgât hombaŋ kotŋe Pasowa tâlâgumbo ain Yesuŋe Galilaia bâtgum kotŋe siâ Tiweria bâtgum are biken hâtikom ariep. Arimbiâ luâk âmbâle diwirâ kundatdâ dondâ heŋgem yeŋgumbo egigât hamiyeŋân togoyi. Akto Yesuŋe luâklupŋe kewuguyekto borâŋân âgâ tali. 5 Akto Yesuŋe luâk âmbâle dondâ togombiâ yekmâ Pilipo biwiŋe dop komberâm hin magaŋep, “Pilipo wanânba sot mem puligom ire yeŋgienŋe nembiâ tepyeŋe pikberâp?” dâep. 6 Dâ yâk amâ wan me wan akberâp aregât nâŋgâep. Amâ biwiŋe dop koep. 7 Akto Pilipoŋe hin dâm magaŋep, “Woe, puli dondâ panmâ sot puligom mem yeŋgienŋe amâ bikŋandeâk sot mem nembiâ bikŋande yân tatberâi aten.” dâep. 8 Hain dâmbo yeŋgâlân gâtŋe siâ Petorogât eminje Anderea yâkŋe hin magaŋep, 9 “Nanaŋ bâlensiâ yu kindâp yâkŋe sot momerâk akto iŋan lâuwâ mem kindâp. Dâ luâk kâmot dondâgât sot ire mem yeŋgienŋe bo ârândâŋ akyeŋgiwerâp.” dâep. 10 Hain dâmbo Yesuŋe makyeŋgiep, “Ye luâk âmbâle makyeŋgimbiâ

mendugum ge tatŋet." dâep. Akto hân ain umiliŋ yiep ain luâk 5,000 are hârok ge tali. 11 Akto Yesuŋe sot mem Anutu mepaim aŋmâ luâk tatmâ ariyi yâk dopyeŋânâk yeŋgiep. Akto soŋgo hainâgâk makmâ dopyeŋân yeŋgiep. 12 Yeŋgimbo nem tepyeŋe pikto hoŋ bawalupŋe hin makyeŋgiep, "Sot pipiŋe yem bâliwopgât are pitim mendugunet." dâep. 13 Hain dâmbo arim sot bikŋe bo neyi are mem haka kâlegen pitim lugumbiâ haka 12 pigep. 14 Akto luâk âmbâle arekŋe kulem keiŋe are ekmâ nâŋgâm hin magaŋgi goaŋgi agi, "Propete humo hânân miawakbiap yâk lâmgomaen amâ ire emelâk miawaktâp." dâyi. 15 Hain akmâ, "Hâwâtenŋe damun nenŋe akbiapgât akne." dâm magaŋgi goaŋgi akbiâ yekmâ hepun yekmâ ikiŋeâk gimbâŋe siân âgâep.

Yesu bâtgum kakŋân ariep.

16-17 Akto emet dâgâmbo Yesu boâk togo penâyeŋgiepgât Kapanaum kepiangen purik katberâm bâtgum ginŋângen geyi. Ge kinmâ waŋgan âgâyi. 18 Waŋgan âgâm hâtikombiâ seru kârikŋe panmâ kondo ariyi. 19 Yâkŋe dopŋe 4 me 5 kilomita aregât dopŋe bâtgum tânâmŋân arimbiâ Yesu haru kakŋân togom ewumâk akto ekmâ hamep akmâ sân sân meyi. 20 Hain akbiâ yekmâ hin makyeŋgiep, "Nuneâk togoân aregât bo hamep akŋet." dâep. 21 Hain dâm waŋgan gawerâmbo âlepŋe dâmbiâ âgâep. Âgâmbo heroŋe akbiâ ainâk kepia ariwerâm agi are ewumâk akto ainâk waŋga are hânân hikoep. Hikombo hânân sopanmâ tali.

Luâk âmbâle Yesu ekberâm togoyi.

22 Tatmâ yem kinbiâ emet hauŋdo luâk âmbâle bâtgum biken tali are Yesugât undâgâtmâ hin dâyi, "Uran waŋga konok kindo egion ain hoŋ bawalupŋe yeŋeak Yesu hepunmâ âgâm ariyi." hain nâŋgâyi. 23 Hain nâŋgâm tatbiâ Tiweria kepianba waŋga siâ Humoŋe sot mem Anutu mepaiŋe miep ain togo kilep.

Yesu himbimgât sot.

24 Akto kâmot humo arekŋe Yesu akto luâklupŋe kulâgât yeŋgim waŋgan âgâm Kapanaum kepian purik katmâ arim Yesugât kulâgât aŋi. 25 Hain manmâ bâtgum iregen kulâgâtmâ ekmâ hin dâyi, "Apo, amuten togoen?" dâyi. 26 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Nâ bundâk makyeŋgire nâŋgâŋet. Nâ kulem keiŋe keiŋe mendere nekmâ agi aregât bo kulâgât niŋdâi. Akto keine ekmâ bo heŋgemgoâi. Sot yeŋgire nem tepyeŋe pigep aregât kulâgât niŋdâi. 27 Aregât hin makbe. Sot yogannŋe mem nembai aregât bo kulâgâtmâ âi mem manbei. Manman kârikŋe are miawak yeŋgiâkgât âi kârikŋe mem manbei. Akto Anutu Ewene arekŋe meme akniŋdo âi mendere negi aregât luâk akmâ geân nâ ulit niŋbiâ manman kârikŋaet sot âlepŋe yeŋgiwian." dâep. 28 Hain dâmbo hin magaŋi, "Anutugât âi mem kulâgâtbei dât ina gain gain akmâ mem manbaen?" dâyi. 29 Hain dâmbiâ hin dâep, "Anutuŋe huŋgun niŋdo geân aregât biwiyeŋe nâŋgâlân katmâ âi are membiâ Anutuŋe yekto ârândâŋ akbiâp." dâep. 30 Hain dâmbo hin magaŋi, "Hain aregât benŋe kulem keiŋe keiŋe siâ memenâ âmâ ekmâ nâŋgâ giŋne. Akto gain gain memenâ ekmâ heŋgemgogiŋne? 31 Akto Anutuŋe makto kulemgoyi aregât bikŋe hin yendâp, "Anutuŋe himbimânba sot yeŋgimbo nem mali." hain yendâp aregât bâgilupnenŋande hân pumân manbiâ Moseŋe sot yeŋgimbo

nemini." dâyi. 32 Hain dâmbiâ hin dâep, "Anutuŋe sot bunŋe yeŋgiep aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Moseŋe himbimânba sot bo mem miawakmâ yeŋgiep. Bo. Himbimgât sot bunŋe amâ hinŋe Ewenande ye yeŋgimap. 33 Sot bunŋe are Anutuŋe himbimânba hânân pando gem luâk âmbâle hânân manmai manman kârikŋe mem miawak yeŋgimap." dâep. 34 Hain dâmbo hin dâyi, "Woe, apo, gâ sotgât maktât are hokboâk nengiwen." dâyi. 35 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Manmangât sot nâ ire yu miawaktân aregât ye nâŋgâlân gutmâ nâŋgâ niŋmâ biwiyeŋe nâŋgâlân katbiâ âmâ meme wâtŋe akyeŋgire himbimgât sot me tu aregât lâuwâŋe bo mopyeŋe aguwiap. 36 Nâ emelâk makyeŋgiân. Yeŋe nâ nekmâ heŋgemgom âmâ hanâk bo nâŋgâniŋdâi. 37 Apoŋe niŋep yâkŋe hârok nâŋgâlân togom metewai. Akto nâŋgâlân togowiap yâk bo watmâ hâkokowian. 38 Himbimânba geân amâ nâ nune ukenne watberâm bo geân. Huŋgun niŋep yâkgât ukenŋaet akmâ metewiangât geân. 39 Ewenande luâk âmbâle bikŋe nâŋgâlân katyekmap luâk are hilip aguwâigât yekmâ menduguyekmâ sop humoân ârândâŋ goaŋyektere agatbai. Are âmâ huŋgun niŋepgât han. Lau hain tatâp. 40 Luâk âmbâleŋe nanŋe nâ nekmâ nâŋgâm kârigeniŋmâ nâŋgâniŋbai dopŋân manman kârikŋe ambo akbai. Are amâ Ewenaet den lau hainare tatâp. Akto nâŋe sop humoân golâ katyekbian." 41 Hain dâmbo Yuda luâk âmbâle ain kili arekŋe Yesu himbimgât sot nâ ire dâepgât nâŋgâm bâliaŋmâ den agi. 42 Akto hin magaŋgi goaŋgi agi, "Yâk, "Nâ himbimânba geân." dâp are nâŋgâenŋe bâliâp. Yâk amâ Yesu mon? Nenŋe amâ eweŋe Yosepe akto memeŋe yelekmaen aregât himbimânba bo giep nâŋgâmaen aregât himbimânba geân dâmbo bo ârândâŋ aktâp." dâyi. 43 Hain dâmbiâ Yesuŋe are nâŋgâm hin makyeŋgiep, "Ye bo nâŋgâmbiâ bâliâk. 44 Ewene huŋgun niŋep arekŋe luâk âmbâle siâ oloŋdo hanŋeâk nâŋgâlân togowiap. Togombo âmâ sop humoân goaŋdere agatmâ manmâ âgâwiap. 45 Akto Propete luâk den kulemgoyi are yeŋgâlân gâtŋe siâŋe hin kulemgoep, "Anutuŋe luâk âmbâle bikŋe ikiŋaet pat hekat yeŋgiwiap." dâm kulemgoep aregât luâk âmbâle bikŋe Ewenande makyeŋgimbo âmâ benŋe nâŋgâm nâŋgâlân togowai. 46 Dâ luâk âmbâle hânân manmai yeŋe Ewene bo egi. Akto bo ekmai gârâmâ nâ konok Anutugât enem dewunŋânba geân nâŋe egân. 47-48 Aregât bunŋe makyeŋgiwe. Luâk âmbâle bikŋande nâŋgâ niŋbai amâ nâ amâ manman kârikŋaet sot aregât manman kârikŋe yeŋgire manmâ âgâwai. 49 Manmangât sot aregât lâuwâŋe makbe. Bâgilupyeŋande hân pumân manbiâ Anutuŋe himbimânba sot pando gembo mem neyi. Akto manmâ âmâ mom meteyi. 50 Dâ sot himbimânba gemap amâ nâ ire. Aregât sot ire luâk âmbâleŋe nem âmâ bo mom metewai. 51 Aregât nâ manmangât sot himbimânba geângât luâk âmbâle bikŋe nâŋgâlânba sot nembai amâ dondâŋe manmâ âgâwai. Akto luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai are manman mem miawakŋetgât sunumnande sot aktâp." dâep.

52 Hain dâmbo Yuda luâk âmbâle ain kili arekŋe magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, "Yâk gain gain akmâ sunumŋe nengimbo nembaengât maktâp?" dâyi. 53 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Aregât hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Nâŋgât gilâm akto sunumne bo

nembai amâ biwiyeŋân manman bo miawak yeŋgiwiap. 54-55 Dâ yeŋgâlân gâtŋe bikŋande sunumne akto gilâmne nembiâ âmâ nâŋgât sunumne arekŋe sot bunŋe akto nâŋgât gilâmne are tu bunŋe akmap aregât manman kârikŋe yeŋgire manbai. Manmâ âgâmbiâ sop humoân goaŋ yektere manmâ âgâwai. 56 Akto gilâmne sunumne nembaiŋe amâ nâŋgâ niŋmâ nâ olop manbai. Akto nâkai yâkgâlân manbian. 57 Akto Ewene manman amboŋande huŋgun niŋdo geângât Apogât akmâ manman. Aregât yeŋgâlân gâtŋe sunumne akto gilâmne nembai amâ hainâk nâŋgât pat akmâ manbai. 58 Akto bâgilupyeŋande sot nem manmâ âmâ moyi. Dâ nâŋgât sot ire himbimân gâtŋe sot bunŋe nembai amâ dondâŋe manmâ âgâwai." dâep. 59 Yesuŋe Kapanaum kepian manmâ den emetŋân kinmâ den ire makmâ ligim yeŋgiep.

Luâk bikŋande Yesu hamiaŋi.

60 Akto Yesuŋe hain makto hoŋ bawalupŋe bikŋande magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, "Wei, imâ nâŋgâenŋe hâumgoâp aregât niŋande nâŋgâm metewerâp?" dâyi. 61 Hain makmâ hâkâŋ agi are Yesuŋe biwiyeŋân ekmâ hin dâep, "Den are nâŋgâmbiâ bâliâp me? 62 Gârâmâ ina benŋe nâ luâk akmâ geân ainâk purik katmâ âgâre nekbai amâ gain gain akbai? 63 Akto nâŋgâ nâŋgâyeŋe akto han biwiyeŋande den nâŋgâm lokowaigât kârikŋe bo tatyeŋgimap. Akto Anutugât Heak yâkŋe konok manman mem miawakyeŋgimap aregât yâk den makyeŋgimap ina denne biwiyeŋân totokombo manman âlepŋe miawak yeŋgiwiap. Dennande tânyeŋgumbo Heakŋe akto manman kârikŋe miawakyeŋgiwiandat. 64 Dâ yeŋgâlân bikŋe amâ nâŋgâm biwiyeŋân bo katâi." dâep. Amâ Yesuŋe yâkgât hâkâŋ agaŋmai are emelâk yekmâ nâŋgâep. Akto gasalupŋe kewugu yekbiap are gai emelâk nâŋgâep. 65 Akto den siâ hin dewatim makyeŋgiep, "Nâ aregât hin makyeŋgiân. Ewenande bo oloŋ yekto amâ nâŋgâlân bo togowai." dâep.

Petoroŋe Yesugât keiŋe makmâ miawagep.

66 Yâkŋe hain dâep aregât luâklupŋe bikŋande den are nâŋgâm âmâ hâkâŋ akmâ hepunmâ ariyi. 67 Arimbiâ Yesuŋe hoŋ bawalupŋe ulikŋân oloŋ yegep 12 are hin aiyeŋguep, "Ye hainâk hepun nekberâi me?" dâmbo 68 Petoroŋe hin dâm magaŋep, "Humo, gâ hepun gekmâ âmâ niŋaelân arim manman âlepŋe me den kârikŋe nâŋgâwaen? Gâ guge konok manmangât den bunŋe maknengimat. 69 Siâgâlânba bo aregât nen gâŋgâlân hokatmâ gâ Anutugât nanŋe bunŋe aregât nâŋgâ giŋmaen." dâep. 70 Hain dâmbo hin dâm makyeŋgiep, "Aregât hin makbe. Nâŋe konok oloŋ yegân. Dâ yeŋgâlân gâtŋe konok amâ Hiaŋgi Amboŋande biwiŋân gemap." dâep. 71 Amâ Yesuŋe ikiŋe luâklupŋe 12 are yeŋgâlân gâtŋe Yudasi Simoŋ siâgât nanŋe Karioto kepian gâtŋe yâkŋe gasalupŋe hekat yeŋgimbo membai aregât nâŋgâm magep.

7

Yesuŋe Yerusalem âgâep.

1 Akto Yuda gâtŋe bikŋande Yesu komberâm akbiâ aregât Yerusalem kepia hepunmâ Galilaia hânân togo malep. 2 Ain mando Yuda mâron emetŋaet hombaŋ ewumâk agep. 3 Ewumâk akto emilupŋande Yesu bo nâŋgaŋmâ hin magaŋi, "Luâk siâŋe keine mem miawakbian dâm yoŋâk bo manmâ âi memap. 4 Amâ tektekŋân âi memap. Aregât kâmot bikŋande

gâ kulem memat are ekbaigât gâ purik katmâ Yudaia hânân arim kulem memben. Akto âi in memat gârâmâ gâ ari luâk kâmot humoân miawakmâ tek tekŋân kinmâ âi memenâ gekmâ keige nâŋgâm heŋgemgowei." dâyi. 5 Emilupŋande amâ bo nâŋgaŋmâ hain dâyi. 6 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Ye hanâk wan me wan akberâm âmâ âlepŋe akbei. Dâ nâmâ hain bo akman. Sopŋânâk wan me wan meman. Miawakmâ tek tekŋân kinbiangât sop boâk miawaktâp. 7 Haingât luâk âmbâle ye dopyeŋe konok. Akto gala katyekmai aregât kuk bo akyeŋgiwai. Dâ nâmâ luâk âmbâle agak memeyeŋe bâleŋe are makmâ miawakmâ yeŋgire nâŋgâmai aregât kuk bâleŋe akniŋmai. 8 Akto nâ tek tekŋân miawakbiangât sop boâk miawaktâp aregât nâ hinŋeâk bo ariwerân. Dâ yeŋe amâ hombaŋgât ariŋet." dâep. 9-10 Hain dâmbo emilupŋande ulik gulik yâkŋe soŋ arimbiâ Galilaia hânân malep. Akto hilâm siân heambukmâ yoŋâk ariep.

11 Akto hombaŋ miawakto Yuda luâk humomolupyeŋande Yesugât kulâgâtmâ aikom magi, "Yâk yâgâten mandâp?" dâyi. 12 Dâ luâk dondâ arekŋe amâ yoŋâk yâkgât den dondâ magaŋgi goaŋgi agi. Akto bikŋande hin dâyi, "Yâk âmâ luâk âlepŋe." dâyi. Dâ bikŋande âmâ den kom hin dâyi, "Bo, yâkŋe âmâ nen biwi gulip akŋet dâm den maknengimap." dâyi. 13 Akto Yuda luâk kembu are yeŋgât hamep akmâ den yoŋâk magaŋgi goaŋgi agi.

Yesuŋe Anutu gâlânba giep aregât magep.

14 Akto hombaŋ hutŋân Yesuŋe Sumbe emetŋân âgâm den makyeŋgiep. 15 Makto Yuda luâk humomolupyeŋe arekŋe Yesu ekmâ hin dâyi, "Yâk âmâ nengât nâŋgâ nâŋgâ emetŋân bo malep. Ina ire gain gain akmâ nâŋgâmap?" dâyi. 16 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Nâ makyeŋgiân imâ nunaet den bo. Huŋgun niŋep arekŋe makniŋdo makyeŋgiân. 17 Akto luâk âmbâle Anutugât lau lokowerâm âmâ nâŋgât akto Anutugât den makmangât nâŋgâm heŋgemgomai. Dâ luâk âmbâle Anutugât lau bo lokomaiŋe âmâ nâŋgâ yâkgât hin nâŋgâmai, "Ikiŋaelânba den maknengimap." dâmai. Amâ nâŋgâm hilip komai. 18 Siâ ikiŋaelânba nâŋgâm makmap amâ ikiŋaet nâŋgâmbo humo akmap akto hâkŋe mem agatberâm akmap. Dâ nâmâ hain bo akman. Anutuŋe huŋgun niŋep yâkgât kotŋe mem agatman. Aregât âmâ kotne bo mem agatman. Akto bo hianŋgiman. 19 Akto Anutuŋe makto Moseŋe den kârikŋe kulem-goep. Ye den are bo lokomai aregât nuguwerâm aktâi." dâep. 20 Hain dâmbo, "Woe, nen âmâ bo guguwerâm akten. Gâŋe are maktât amâ sinduk bâleŋande mem gulip guguâp." 21 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Nâmâ âi mendere luâk âlepŋe agep are nâŋgâmbiâ humo aktâp. 22 Aregât hin makyeŋgire nâŋgâm heŋgemgoŋet. Moseŋe nanlupyeŋe hâkyeŋân kulem meŋetgât makyeŋgiep. Dâ are âmâ Mose ikiŋak keiŋe bo kalep. Hakulupyeŋe yâkŋe keiŋe kali. Akto âi are menegât âi bo meme sopŋân gai memai. 23 Yeŋe amâ Mosegât den bâliwop dâm nananŋlupyeŋe âi bo meme sopŋân hâkyeŋe gâimai aregât âi meme sopŋe boân âi memai. Dâ nâmâ luâk kundatdâ âi bo meme sopŋân heŋgemgoân aregât nâŋgâm bâli niŋi. Ye amâ hianŋgi luâk. 24 Ye amâ den hanâk hâkne tunmâ makmai. Hain bo akbei. Den bunŋe nâŋgâm makbei." dâep.

25 Hain dâmbo Yerusalem am-

bolupŋe arekŋe hin dâyi, “Luâk kombaen dâyi amâ ire. 26 Dâ amâ wangât den miawagân makto humomolupnennŋande den bo koaŋmâ âmâ bo mem kondâi? Yâkŋe keiŋe nâŋgâm heŋgemgom hin dâi me? “Yâk Anutuŋe huŋgun aŋdo giep.” hain dâi aregât bo mem kondâi me gain? 27 Akto luâk ire amâ miawagep aregât kepiaŋe nâŋgâen. Dâ Anutuŋe huŋgun aŋdo gewiap aregât keiŋe amâ pâpkom metewaen.” dâyi. 28 Hain dâmbiâ Yesuŋe sumbe emetŋân kinmâ den hin dâm makyeŋgiep, “Ye amâ hin dâi, “Yesugât kepiaŋe miawagep aregât keiŋe nâŋgâen.” dâi. Dâ bunŋe amboŋe konok mandâp yâkŋe huŋgun niŋdo yâkgât enemŋânba geân. Dâ ye âmâ yâkgât keiŋe bo nâŋgâmai. 29 Nâmâ ikiŋaelânba huŋgun niŋdo geân gârâmâ nâŋgâm heŋgemgoân.” dâep. 30 Aregât mem kala busi kâlegen katberâm agi. Dâ amâ sop boâk miawakto aregât akmâ hepuli. 31 Akto luâk âmbâle bikŋande hin dâyi, “Anutuŋe huŋgun aŋdo gewiap arekŋe kulem keiŋe keiŋe membiap nâŋgâmaen ina togom kulem keiŋe keiŋe mem miawaktâp, aregât amâ Yesu amâ yâk me?” dâm nâŋgaŋi.

Tembe lokoŋe Yesu memberâm togoyi.

32 Akto luâk âmbâle bikŋande yâkgât hain magaŋgi goaŋgi akbiâ Parisaioŋe a nâŋgâmbiâ bâlimbo âmâ aregât sumbe kat kat humomolupyeŋe olop tembe lokolupyeŋe Yesu kala busi kâlegen katŋetgât huŋgun yeŋgimbiâ togoyi. 33 Togombiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, “Nâ ye olop bâlensiâ manmâ huŋgun niŋep yâkgâlae purik katbian. 34 Purik katere yeŋe nâŋgât kulâgât niŋmâ bo nekbai. Amâ nâ arim manbian ain bo ariwai. Akto ariwaigât dâp bo tatyeŋgiâp.” dâep. 35 Hain dâmbo hin dâm magaŋgi goaŋgi agi, “Yâk yâgâten ari mando kulâgâlaŋbaengât maktâp? Nen bikŋande hepun nenekmâ Girik yâk yeŋgâlân ari manmai ain arim makyeŋgiwiapgât maktâp me? 36 Yâk hin maktâp. Kulâgât niŋmâ bo nekbai. Akto nâ arim manbian ain bo ariwai, dâm maktâp amâ gain gain maktâp?” dâyi.

Yesuŋe Heakgât keiŋe magep.

37-38 Akto manmâ hombaŋ are bo akberâm akto Yesuŋe agatmâ kinmâ kâmot humo kili are den hin kârikŋeâk kamboŋmâ makyeŋgiep, “Siâ tugât nâŋgâm âmâ âlepŋe nâŋgâlân togom nembiâp. Nâŋgâlân togom âmâ nâŋgâ niŋmâ biwiŋânba tu dewunŋe hainare gam togomâk yembiap. Are amâ Anutugât denŋande hain magep.” dâep. 39 Yesuŋe amâ tugât bo magep. Amâ Anutugât Heakŋe aregât magep. Akto Yesu amâ himbimân boâk purik katmâ âgâepgât Anutugâlânba Heak kârikŋe boâk giep. Aregât biwiyeŋe Yesugâlân kali amâ sop ain Heakŋande boâk meyegep aregât magep.

40 Akto yâkŋe hain dâmbo aregât kâmot ain kili arekŋe potalakmâ bikŋande hin dâyi, “Imâ Propete togowiap dâmaen in amâ ire.” dâyi. 41 Dâ bikŋande hin dâyi, “Imâ Anutuŋe huŋgunaŋdo gewiap yâk.” dâyi. Dâ bikŋande hârem hin dâyi, “Woe, bo. Kristo amâ Galilaia hânân bo miawakbiap me? 42 Dâ Anutuŋe makto kulemgoyi keiŋe hin yendâp, “Anutuŋe huŋgun aŋdo gewiap amâ Dawidigât kâmolân gâtŋe miawakbiap. Akto Dawidigât kepia kautŋe Betelehem ain gâtŋe miawakbiap.” Aregât Yesu Galilaia hânân miawakbiapgât amâ Anutuŋe huŋgun aŋdo gewiapgât bo.” dâyi. 43 Akto kâmot arekŋe Yesugât hain makmâ potalagi. 44 Akto bikŋande kala

busi kâlegen katne dâmbiâ dâp bo miawakto hepuli.

Yesu memegât dâp bo akto hepuli.

45 Akto tembe loko arekŋe sumbe kat kat humomolupyeŋe akto Parisaio yeŋgâlân purik katbiâ ai yeŋgum hin dâyi, “Ye wangât Yesu bo mem togoâi?” dâmbiâ 46 hin dâyi, “Yâkŋe makmap amâ luâk bikŋande hain are bo makbâi.” dâmbiâ 47 Parisaio luâkŋe hin dâyi, “Woe, yâkŋe hâwâtyekmâ biwi gulip akyeŋgiâp mon? 48 Damun humomolupyeŋe me Parisaio nengâlân gâtŋe bikŋande bo nâŋgaŋmaen. 49 Amâ luâk âmbâle yânŋe den kârikŋe bo nâŋgâmaiŋe nâŋgâ aŋbiâ Anutuŋe hememângen panyekto hememângen gem manbai.” dâyi. 50 Akto galayeŋe siâ kotŋe Nikodemo emelâk hândâknân Yesu togom egep yâkŋe hin dâep, 51 “Nengât den kârikŋe hin bo yendâp, “Luâk siâ ikiŋe keiŋe bo makto nâŋgâwai me dosaŋe bo ekmâ yân hâuŋaet den âiân katbai.” hain bo yendâp. Akto yâk hanâk konbaen aregât dopŋe bo tatâp.” dâep. 52 Hain dâmbo galalupŋande kuk agaŋmâ hin dâm magaŋi, “Woe, gâŋe âmâ biwige Galilaia gâtŋe yâkgâlân kalen me? Gâ ari Anutuŋe makto kulemgoyi are hârok oyaŋmâ nâŋgâm hin nâŋgâwiat. Propete siâ amâ Galilaia hânân bo miawakbiap.” dâyi. 53 Hain dâm awam akmâ gem emetyeŋân ariyi.

8

Âmbâle bâleŋe meme siâ Yesugâlân mem togoyi.

1 Akto Yesu Oliwa gimbâŋân âgâep. 2 Emet hauŋdo arewa Sumbe kat kat emetŋân âgâmbo luâk âmbâle dondâŋe ain togombiâ tatmâ den makyeŋgiep. 3 Makyeŋgimbo Parisaio akto Mosegât den makmâ kepikmai aren gâtŋande âmbâle siâ dâp gulip akmâ mando egi are kewugum Yesugâlân togom hutyeŋân katbiâ kilep. 4 Katbiâ kindo hin dâyi, “Apo, âmbâle ire âmâ dâp gulip akmâ mando ekten. 5 Akto Mose amâ den kârikŋe hin kulemgoep, “Âmbâle bâleŋe akmâ manbiâ âmâ kâtŋe yeŋgumbiâ mombai.” dâm den kârikŋe kulemgoep. Dâ gugak amâ gain gain nâŋgâmat?” dâyi. 6 Amâ yân hianŋbiâ den hin me hain makto ekmâ âkâ den âiân katnerâm hianŋgim dop koyi. Hain makbiâ Yesuŋe kâŋgom hânân bâtŋande kulemgoep. 7 Kulemgombo aikom aikom akbiâ bin bin kinmâ hin makyeŋgiep, “Yeŋgâlân gâtŋe siâ dosa bâlâk manmap arekŋe soŋ keiŋe katmâ kâtŋe kondo âmâ kombei.” dâep. 8 Hain dâm lâuwâŋe hânân kâŋgom kulemgoep. 9 Akto ain kili arekŋe den are nâŋgâm ulikŋân gâtŋande hami kinmâ ainba ainba gem arim meteyi. Akto âmbâle are Yesugât enemŋân ikiŋeâk kilep. 10 Kindo Yesuŋe agatmâ kinmâ âmbâle are ŋâŋâk ekmâ aikom hin magaŋep, “Barat, den amâ yân hâkge tunberâm aktâi. Siâ me siâŋe den hâuŋe bo makginŋdâi me?” dâmbo, 11 “Humone, siâŋe bo makninŋdâp.” dâmbo hin magaŋep, “Nâŋe hainâk hâuŋaet den bo makginberân. Gâ yân arim bâleŋe lâuwâŋe bo akben.” dâep.

Yesu hângât pagaleŋe.

12 Akto Yesu sumbe emetŋe kom hâre hâreŋe siân ain kinmâ hin makyeŋgiep, “Nâ hân hârok yeŋgât pagaleŋe. Aregât siâŋe nâ wat nekbiap âmâ hândâknân bo arim manbiap. Bo. Yâk amâ manmangât pagaleŋân manbiap.” dâep. 13 Hain dâmbo Parisaio luâkŋe hin magaŋi, “Gâ ire gugaet keige maktât amâ nâŋgâenŋe bunŋe bo aktâp.” dâyi. 14 Hain

dâmbiâ hin dâep, “Nâmâ yâgâtenba togoân akto yâgâten ariwian aregât hârok nâŋgâman aregât nune keine maktere bunŋe akmap. Dâ ye âmâ wânânba togoân akto wânân ariwiangât bo nâŋgâmai aregât maktere bunŋe bo dâmai. 15 Ye hângât nâŋgâ nâŋgâ watmai. Dâ nâmâ hinŋe den âiân bo katyektân. 16 Akto siân dosaŋe miawagâkgât âi membian amâ Ewenande huŋgun niŋep arekŋe tân nugumbo olop âi membaetgât âine bunŋe mendere miawakbiap. 17 Akto den kârikŋe bikŋe hin yendâp, “Luâk konokgât den bo nâŋgâwei. Luâk lâuwâ akmâ siâgât keiŋe bâleŋe makbela bunŋe dâwei.” 18 Aregât nâ nune konok keine bo makmâ miawakman. Ewene huŋgun niŋep arekŋe hainâk makmâ miawakmap amâ net lâuwâ. Aregât imâ den bunŋe dâm nâŋgâŋet.” dâep. 19 Hain dâmbo hin dâm magaŋi, “Ewege yâgâten? Hekat nengimenâ ekne.” dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Ye Ewene bo nâŋgâ aŋmai. Akto hainâk nâ bo nâŋgâ niŋdâi. Nâ nâŋgâ niŋmâ dâine Ewene hainâk nâŋgaŋbâi.” dâep. 20 Yesuŋe sumbe kat kat puli katmini aregât kom hâre hâreŋe ain den ire magep. Hain dâmbo mem kombaigât sopŋe boâk miawagepgât kala busi kâlegen katbaigât dâp bo miawakyeŋgiep.

Yesu amâ himbimân gâtŋe.

21 Akto Yesuŋe lâuwâŋe hin makyeŋgiep, “Nâ hepun yekmâ arire kulâgât niŋmâ bo nekbai. Manmâ mom âmâ dosayeŋaet hâu bâlâk bo âgâwai. Akto nâ ari manbian ain ariwaigât dâp bo tatyeŋgiwiap.” dâep. 22 Hain dâmbo hin magaŋgi goaŋgi agi, “Nâ arim manbian ain bo ariwai dâp amâ gain gaingât maktâp. Ikiŋe hanŋe hâreakmâ mombiapgât me gain gain maktâp?” dâyi. 23 Dâmbiâ hin dâep, “Ye amâ iŋgon gâtŋe. Dâ nâmâ egon gâtŋe. Ye amâ hân iren gâtŋe. Dâ nâmâ hânân gâtŋe bo. 24 Aregât emelâk hin makyeŋgiân. Ye manmâ mom âmâ dosa akmai aregât hâuŋe bâlâk bo âgâwai. Akto aregât keiŋe hin. Nâ mandân ire keine hain dâre nâŋgâmai amâ bâleŋeyeŋe yeyeŋgimbo mombai aten.” dâep. 25 Hain dâmbo hin dâyi, “Keige maknengimenâ nâŋgâne.” dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Ulikŋânbak makyeŋgim gan are. 26 Nâ yeŋgât keiyeŋe makmâ miawakmâ den âiân kat yekbiangât âi humo tatniŋdâp. Dâ hinŋe amâ Bunŋe Amboŋe arekŋe huŋgun niŋdo yâkgât den ire hânân makyeŋgiman.” dâep. 27 Eweŋaet hain makyeŋgimbo yâkŋe bo nâŋgâm kotgâyi. 28 Aregât Yesuŋe den siâ hin makyeŋgiep, “Yeŋe nâ mem agat nekbai ain nâ manmâ gan aregât nâŋgâwai. Akto nunaet nâŋgâ nâŋgânaet wan me wan bo akman. Ewenande den makniŋep areâk makyeŋgiman. 29 Huŋgun niŋep yâkgât launŋe lokom âiŋe hokboâk hokboâk mendere nekto huragumap aregât yâk nâ olop mandâp. Akto bo hepun nekmap.” dâep. 30 Hain dâmbo luâk âmbâle dondâŋe nâŋgaŋi.

Anutuŋe Ambonenŋe akmap aregât den.

31 Akto Yesu nâŋgaŋi Yuda luâk are hin makyeŋgiep, “Ye nâŋgât denân manmâ âmâ nanlupne bunŋe tiŋtiŋ akbai. 32 Akto nâŋgât den bunŋe nâŋgâm kotgâmbiâ arekŋe mem kotgâ yekto tâk bâlâk âlepŋeâk manbai.” dâep. 33 Hain dâmbo den hin purikalaŋi, “Nen amâ Abrahamgât hakulupŋe aregât luâk siâ bo hoŋ agaŋmaen. Dâ nen tâk bâlâk âlepŋe manbaengât maktât amâ gain gain?” dâyi. 34 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Nâ keiyeŋe hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk me âmbâle siâŋe bâleŋe akbiap amâ bâleŋe arekŋe damunŋe akto hoŋ

bawa aganŋdo ari arigât dop bo tatbiap. 35 Hoŋ bawanŋe humoŋaet emelan hokboâk hokboâk bo manmâ âgâwiap. Dâ Nanŋande Ewenŋe olop hokboâk hokboâk manmâ âgâwiap. 36 Dâ aregât nanŋande oloŋ yekbiap âmâ siâgât hoŋ bawa bo manbai. 37 Akto ye âmâ Abrahamgât bâgilupŋe amâ bunŋe. Dâ den laune bo lokomai aregât nugumbiâ mombiangât nâŋgâmai. 38 Nâ ewenaelân wan me wan ekmâ malân areâk makman. Dâ yenŋe âmâ ambo yenŋaelân wan me wan egi areâk memai." dâep. 39 Hain dâmbo hin maganŋi, "Nen ambonennŋe amâ Abraham." dâmbiâ Yesunŋe hin makyeŋgiep, "Ye Abrahamgât bâgilupŋe manmai dâine âmâ yâkgât dop akbâi. 40 Anutugâlânba den bunŋe nâŋgân are makyeŋgiân aregât ye âmâ nuguwerâm maktâi siâ siâ hainare Abrahamnŋe bo agep. 41 Ye amâ amboyenŋaet lau lokom manmai." dâep. Hain dâmbo hin maganŋi, "Nengât memelupnennŋande dâp gulip bo manbiâ miawagion. Ambonennŋe amâ Anutu konok." dâmbiâ 42 hin makyeŋgiep, "Anutunŋe amboyenŋe akmap dâine nâ gala akniŋbâi. Nâ Anutugâlânba geân. Nune ukennaet bo geân. Yâknŋe huŋgun niŋdo geân 43 aregât gain akmâ manbiâ nâŋgât denne biwiyenŋân bo yendâp? Nâ den makyeŋgire ondopyenŋe katmâ bo nâŋgâi aregât denne hâkâŋ akmai. 44 Ye eweyenŋe Hianŋgi Ambonŋe akto yâkgât nâŋgâ nâŋgânŋe akto egâlianŋ bâlenŋande makto siâ me siâ akmai. Akto Bâlenŋe Ambonŋande amâ hâŋgeinŋe luâk hilip yenŋgum gaep akto hinnŋe hainâk manmâ gap. Yâk den bunŋe hepulepgât nâŋgâ nâŋgâŋân den bunŋe siâ bo yendâp. Yâk amâ Hianŋgi Ambonŋe akmapgât heyenŋgimap. 45 Yâknŋe amboyenŋe akmap aregât nâmâ den bunŋe makyeŋgire bo nâŋgâ niŋdâi. 46 Yenŋgâlânba siânŋe âlepnŋe nâŋgât dosa siâ makbop. Akto nâ dop hain arekŋe den bunŋe makyeŋgire wangât bo nâŋgâm heŋgemgomai? 47 Siâ Anutugât pat manmapnŋe dennŋe nâŋgâmap. Ye amâ Anutugât pat bo manmaigât dennŋe hâkâŋ akmai." dâep. 48 Hain dâmbo hin maganŋi, "Woe, gâmâ Samaria luâk. Sinduk baniara bâlenŋande hut gugumbo aregât wan me wan akmâ memat mon?" dâyi. 49 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Sinduk baniara bâlenŋande bo hut nuguep. Nâmâ Ewenaet lau lokoman. Dâ yenŋe âmâ nâŋgât hâkâŋ akmâ denne mem ge katmai. 50 Nâ kotne bo mem agatân. Humonŋe konok kotne mem agatmap. Yâknŋe amâ dosayenŋe miawagâkgât âi membiap. 51 Bunŋe makyeŋgire nâŋgâm heŋgemgowei. Niŋemanŋe nâŋgât den mem manbai amâ momo kârikŋe bo mem âgâwai." hain dâep. 52 Hain dâmbo hin dâm maganŋi, "Woe, sinduk aktât. Abraham hâŋgeinŋe moep. Akto Propete hârok mom meteyi. Dâ gânŋe amâ hin dât, "Nâŋgât den mem manbai amâ manman kârikŋe manmâ âgâwai." dât amâ gâ sinduk aktât nâŋgâen. 53 Akto gâ Abraham moep yâkgât dop ewangim maktât mon? Akto propete hainâk moyi are ewangi yekmâ hâkge mem agatmenâ bo ârândâŋ aktâp aregât gâ gain gain nâŋgâ anŋgiât." dâyi. 54 Hain dâmbiâ Yesunŋe hin makyeŋgiep, "Nunak konok hâkne mem akman dâine bo ârândâŋ akbop. Dâ Ewene are amâ ye damun nennŋe dâmai yâknŋe amâ denne nâŋgâm hâkne mem agatmap. 55 Dâ yenŋe Anutu amâ damun nennŋe dâmai amâ hianŋgimai. Ye amâ yâk bo nâŋganŋmâ metemai. Dâ nânŋe âmâ nâŋganŋmâ meteân aregât nâ bo nâŋganŋman dân dâine hianŋgim ye hainare akbom. Dâ nâmâ nâŋganŋmâ metem dennŋe lokom manman.

56 Ye bâginenŋe Abraham ulikŋân moep dâi aregât hin makbe. Abrahamŋe nâŋgât âi miawakto ekberâm ukenŋe humo nâŋgâm malep. Akto manmâ nâŋgât âi miawakto ekmâ heroŋe humo agep." dâep. 57 Hain dâmbo hin dâm magaŋi, "Woe, Abraham âmâ ulikŋân malep. Dâ gâmâ sigan aregât gâŋe gain gain Abraham egen?" dâyi. 58 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Nâ den bunŋe hin makbe. Abraham boâk miawakto nâ ulikŋânbak malânŋeak manmâ gan." dâep. 59 Hain dâmbo Yesugât nâŋgâmbiâ bâliep aregât kât mem komberâmbiâ yoŋâk sumbe emetŋânba sopanmâ gem ariep.

9

Yesuŋe makto luâk dewunŋe bok-bokŋe siâ âlepŋe agep.

1 Akto âi bo meme sopŋe siân Yesu dâwân ari luâk siâ dewunŋe bok bokŋe memeŋande hainâk miep are egep. 2 Akto hoŋ bawalupŋande aikom hin dâyi, "Humo, niŋaet dosagât dewunŋe bok bokŋe miawagep ikiŋaet me memeŋe eweŋe yetgât?" 3 hain makbiâ hin dâm makyeŋgiep, "Amâ ikiŋaet dosagât bo, akto memeŋe eweŋe yetgât dosagât bo. Anutugât kârikŋe ain miawagâkgât hainâk miawagep. 4 Nâ huŋgun niŋep yâkgât âi dewutân mem manbian. Akto hâmbâi hândâk miawakto ain mendenŋe bo akbop. 5 Nâ hânân manbian amâ pagaleŋe dewutâ hainare aktere pagaleŋande erâm pagale yekbiap." 6 Hain dâm hânân tâwutkom hân olop golaŋgom luâk aregât dewunŋân puliep. 7 Pulim hin dâm huŋgun aŋep, "Gâ ari Siloam bâtgumân dewunge puli." dâep. Siloam amâ den purikŋe âmâ huŋgun aŋep. Akto luâk are arim dewunŋe pulim emet egep. Emet ekmâ âmâ emetŋân ariep. 8 Hain akmâ purik katmâ emetŋân âgâmbo galalupŋe sotgât ulit yeŋgim malep are ekmâ luâk arekŋe hin magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, "Ulit nengim tatmâ manmap amâ ire me gain?" dâyi. 9 Hain dâmbiâ bikŋande hin dâyi, "Amâ ire." dâyi. Dâ bikŋande amâ, "Bo hinare siâ." dâyi. Hain dâmbiâ ikiŋak magep, "Maktâi amâ nâ ire." dâep. 10 Hain dâmbo hin aikom dâyi, "Gâ gain gain akmâ dewunge hulaŋ aktâp?" dâyi. 11 Hain dâmbiâ makyeŋgiep, "Luâk siâ kotŋe Yesu arekŋe hân golaŋgom dewunne pulim hin dâm makniŋdâp, "Gâ arim Siloam bâtgumân hâkge puli." dâp. Akto nâ arim hâkne pulim arekŋeak emet ektân." dâm makyeŋgiep. 12 Hain makyeŋgimbo aikom hin dâyi, "Luâk are yâgâten mandâp?" dâmbiâ, "Bo nâŋgân." dâep.

Parisaioŋe luâk âlepŋe agep are hâkokoyi.

13 Akto luâk dewunŋe bok bokŋe are âlepŋe agep are Parisaio yeŋgâlân oloŋmâ ariyi. 14 Akto Yesuŋe luâk dewunŋe bok bokŋe hân golaŋgom arekŋe heŋgemgoep amâ âi bo meme sopŋân agep. 15 Akto Parisaio luâkŋe hinâk aikom dâyi, "Gâ gain gain akmâ dewunge miawaktâp?" dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Yesuŋe hân golaŋgom dewunne pulimbo nâ arim Siloam bâtgumân hâkne pulim dewunne hulaŋnektâp." dâep. 16 Akto Parisaio yeŋgâlân gâtŋe bikŋande magi, "Luâk are amâ Anutugâlân gâtŋe bo. Yâk âi meme sopŋe boân âi mem hilipkoâp." dâyi. Dâ bikŋande amâ hin dâyi, "Yâk bâleŋe luâk manmâ dâine âi hainare gain gain membop?" hain dâm potalagi. 17 Akto luâk dewunŋe bok bokŋe agep are lâuwâŋe magaŋmâ, "Dewunge mem hulaŋdâp aregât amâ gugak gain gain nâŋgaŋdât?"

dâm magaŋbiâ dâep, “Yâk amâ propete siâ.” dâep.

18 Akto Yuda luâkŋe bundâk luâk are amâ dewunŋe bok bokŋe manmâ dewunŋe hulaŋagep hain dâm aregât han lâuwâ akmâ memeŋe eweŋe oloŋ yelekbiâ togombela 19 hin ai yetkuyi, “Nan yetŋe ire dewunŋe bok bokŋe miawagep dâyiat are amâ gain gain akmâ dewunŋe âlepŋe miawaktâp?” dâyi. 20-23 Hain dâmbiâ humomolupyeŋe emelâk hin dâyi, “Siâŋe me siâŋe Yesu amâ Anutuŋe huŋgun aŋdo giep dâwai amâ den emetŋânba akto kâmolânba watyektenŋe yânŋângen manbai.” dâyi aregât yân manbâet dâm hin dâyiat, “Imâ nan netŋe. Akto dewunŋe bok bokŋe miawagep are nâŋgâet. Dâ gain gain akmâ dewunŋe hulaŋ aktâp akto niŋande dewunŋe hulaŋdâp amâ bo nâŋgâet. Dâ emelâk handâ agep aregât ikiŋe aikombiâ keiŋe makyeŋgiâk.” dâyiat. Eweŋe memeŋe hamewakmâ hain dâyiat. 24 Akto luâk dewunŋe bok bokŋe âlepŋe agep are lâuwâŋe oloŋmâ hin aikoyi, “Nen luâk aregât amâ luâk bâleŋe dâmaen aregât yâkgât kotŋe amâ bo mem agat. Anutu konok yâkgât kotŋe mem agat.” dâyi. 25 Hain dâmbiâ hin dâep, “Woe, luâk bâleŋe dâi amâ bo nâŋgân. Hingât nâŋgân. Ulikŋânbak dewunne bok bokŋe manmâ gan. Dâ uŋak wan me wan ektân are amâ nâŋgân.” dâep. 26 Hain dâmbo hâwâtmâ hin dâyi, “Gain gain akgiŋdo dewunge hulaŋ akto ektât?” dâyi. 27 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Nâmâ emelâk makyeŋgiân are bo nâŋgâi. Wangât hâwâtmâ makniŋdâi? Ye hoŋ bawa agaŋberâm maktâi me?” dâep. 28 Hain dâmbo nâŋgâm bâlim hin dâyi, “Gâmâ yâkgât hoŋ bawa agaŋmat. Dâ nen âmâ Mosegât hoŋ bawa agaŋmaen. 29 Anutuŋe Mose magaŋep a nâŋgâen. Dâ luâk are niŋaet wâtŋân kinmâ kulem memap amâ bo nâŋgâen.” dâyi. 30 Hain dâmbiâ nâŋgâmbo umatŋe akto hin dâep, “Woe, luâk dewunne hulaŋdâp aregât kârikŋe wanânba memapgât pâpkom bo nâŋgâen dâi? Imâ nâŋgâm hanokoak akyeŋgiân. 31 Nen hârok âmâ hin nâŋgâmaen. Anutuŋe âmâ luâk bâleŋe memai yâk yeŋgât den bo nâŋgâmap. Dâ luâk âmbâle launŋe lokom kotŋe mem agatmai amâ Anutuŋe nâŋgâyeŋgimap. 32 Dâ luâk siâ dewunŋe bok bokŋe mem hulaŋep pat hainare hân miawagewânba siâ bo nâŋgâm gambiâ gambiâ uŋak yu miawaktâp. 33 Aregât luâk ire amâ Anutugât wâtŋân kinmâ kulem memap. Dâ Anutuŋe bo huŋgun aŋdo giep dâine hinare bo membop.” dâep. 34 Hain dâmbo hin magaŋi, “Woe, gâmâ bâleŋe higenŋe miawakmâ gaen amâ gain gain maknengiwerât amâ bo.” dâm hâkokombiâ giep.

Yesu bonâŋgaŋmai amâ dewunyeŋe bok bokŋe.

35 Akto Yesuŋe luâk hâkokom panbiâ giep aregât pat nâŋgâm mem miawakmâ hin magaŋep, “Gâ luâk akmâ gewiap dâyi yâk nâŋgaŋdât me?” dâep. 36 Hain dâmbo hin dâep, “Apo, gâ maktât amâ niŋe? Hekat niŋmenâ ekmâ nâŋgâm heŋgemgoaŋbe.” dâep. 37 Hain dâmbo hin magaŋep, “Makgiŋdere nektât nâ amâ ire.” dâmbo 38 hin magaŋep, “Humone, nâ nâŋgâ giŋdân.” dâm keiŋân kâŋgom kotŋe mem agalep. 39 Akto Yesuŋe hin magaŋep, “Nâ luâk âmbâle dosayeŋe mem miawakbiangât keiyeŋe mem makyeŋgiwerâm hânân geân aregât dewunyeŋe bok bokŋe hinare heŋgem yeŋgure ekbai. Dâ dewunyeŋe âlepŋe are hainare amâ makyeŋgire dewunyeŋe bokbiap.” dâep. 40 Akto Parisaio luâk olowâk kili arekŋe nâŋgâm hin aikoyi, “Maktât amâ

nen dewun nennɲe bok boknɲe hainare me?” dâyi. 41 Hain dâmbiâ hin dâep, “Ye dewunyenɲe bok boknɲe hainare manmai dâine dosayenɲe bo tatyenŋgiwop. Dâ ye, “Nen âlepɲe ekmaen.” dâi aregât dosayenɲe tatyenŋgiâp.” dâep.

10

Yesu amâ lama yenŋgât lope.

1 Yesunɲe Yuda luâk âmbâle kili are hin makyenŋgiep, “Nâ den bunnɲe yu makyenŋgiwe. Luâk siâ lama yenŋgât hâŋgiân bo âgâm âmâ lope lonŋgaim aŋgânba âgâmai are amâ luâk kâmburâ dâmai. 2 Dâ luâk siânɲe hâŋgiânba âgâmap are amâ lama amboyenɲe dâmai. 3 Yâknɲe togombo âmâ hâŋgi damunnɲe arekɲe ekmâ hâŋgi mem kalaŋdo âgâm lama yenŋgondo dennɲe nâŋgâm agatbiâ kewugu yekmâ arimap. 4 Akto lama damunyenɲaet den nâŋgâm agatmai aregât luâk are ikiŋaet lama yenŋgondo sopanmai. Sopanmâ amboyenɲe watmâ arimai. 5 Dâ luâk aŋgâŋe âgâm yenŋgondo bo nâŋgaŋmâ âmâ bo watmai. Den aŋgâ nâŋgâm hamep akmâ bo watmâ siângen arimai.” dâep. 6 Yesunɲe den dopnɲe are makto âmâ bo nâŋgâyi.

Yesu lama yenŋgât hâŋgi.

7 Akto Yesunɲe den ginnɲe siâ hin dâep, “Nâ bundâk makyenŋgiwe. Nâmâ lama yenŋgât hâŋgi damunnɲe hainare. 8 Nâ ulikŋân hânân boâk geân amâ luâk bikɲe Anutugât keinɲe makyenŋgine dâm makmâ hianŋgiyi. Luâk hain arekɲe amâ luâk kâmburâ hainare agi. Aregât nâŋgât lama arekɲe denyenɲe bo nâŋgâyi. 9 Nâmâ hâŋgi hinare. Siâ nâŋgâlân togombo âmâ Anutunɲe henŋgemgowiap. Amâ âlepɲe gam gem gem akmâ sot me wan me wan sambe mem manbiap. 10 Dâ kâmburâ amâ lama hilip yenŋgum kâmbu mem ariwerâm togomai. Dâ nâmâ lamalupne heronɲe maronɲe manbaigât hânân geân. Heronɲe maronɲe getek bo. Heronɲe maronɲe humo nâŋgâm manbaigât geân.

Yesu damun âlepɲe.

11 Nâmâ lama damunyenɲe âlepɲe aregât lamalupne dâm nuguŋet dâm kindere nugumbiâ mombian aregât hamep bo akman. 12 Dâ damun yânnɲe âigât hâugâlâk nâŋgâm âmâ lama amboyenɲe bo manmapɲe dua metɲe togombo ekmâ hamewakmâ lama hepunyekmâ arimap. Arimbo âmâ dua metɲe arekɲe lama yiŋgim itiŋ gulam akyenŋgimbo awam akmâ arimai. 13 Amâ damun yânnɲe puligâlâkgât âi memap aregât lama damunyenɲe bo manmap aregât lama hepuyekmâ pirâm arimap. 14-15 Akto Anutunɲe nâŋgâ niŋdo nâkâ nâŋgâ aŋman dop hainâk lamalupne nâŋgâ yenŋgire nâŋgâ niŋmâ metemai. Aregât lamalupne âlepŋân manbai dâm nuguŋet dâm kindere nugumbiâ mombian. Hain akbiangât nânɲe konok lama damunyenɲe mandân. 16 Akto nâŋgât lamalupne amâ kâmot siâ mandâi akto siân manbai are gai nâ kewuguyekmâ nune konoknɲe damunyenɲe akbiangât nâŋgân. Aregât yenŋgondere denne nâŋgâm togom kâmot konok akbai. 17 Akto nâ lamalupne yenŋgât akmâ manmanne hepunmâ mom âmâ lâuwânɲe manbian. Aregât Apone konok nâŋgâ niŋmap. 18 Ewenande mombiangât nâŋgâ niŋmâ lamagât âi niŋep aregât siânɲe ikiŋaet ukennɲe watmâ nuguwiapgât dâp bo talaŋmap. Bo dondâ. Siân nugumbiâ mombian amâ nunaet hanne watmâ maktere hain akbai. Akto lâuwânɲe membiangât hainâk nunaet hanne watmâ membiangât kârikɲe yeniŋdâp. Hain akbiangât Ewenande nâŋgâ niŋep.” dâep.

19 Yesunɲe den hain dâmbo ain kili arekɲe lâuwânɲe makmâ potalagi. 20 Potalakmâ bikɲe hin dâyi,

“Sinduk baniara bâleŋande hutgombo biwi gulip akmap aregât bo nâŋgaŋne.” dâyi. 21 Dâ bikŋande amâ hin dâm makyeŋgiyi, “Sinduk baniara bâleŋe arekŋe luâk dewunyeŋe bok boknje heŋgem yeŋguwiapgât kârikŋe bo tatyeŋgiâp. Aregât Yesu amâ sinduk baniara bâleŋande bo tângombo kulem keiŋe keiŋe mem amâ den âlepŋe maknengimap.” dâyi.

Yuda luâkŋe Yesugât hâkâŋ agi.

22 Akto haminjân âmâ Yuda yeŋgât sumbe emetŋe meyi aregât hombaŋ miawagep. 23 Akto bâlâpŋe sopŋe miawagep ain Yesu Sumbe emetŋe aregât hâŋgi siâ kotŋe Salomo ain âgâep. 24 Ain âgâmbo Yuda yeŋgât humomolupyeŋe arekŋe ândeaŋmâ kinmâ hin aikoyi, “Gâ wangât keige heambukmenâ han lâuwâ akten? Gâmâ Anutuŋe huŋgun aŋdo gewiap dâmaen amâ gâ me? Keige maknengimenâ nâŋgâm heŋgemgone.” dâyi. 25 Dâmbiâ hin dâm makyeŋgiep, “Nâ emelâk dondâ makyeŋgire bo nâŋgâm heŋgemgomai. Apogât laugât âi meman arekŋe makmâ miawak nekmap. 26 Dâ ye amâ lamalupne bo akmâ manmaigât denŋe bo nâŋgâm heŋgemgomai. 27 Akto nâŋe lamalupne nâŋgâm meteyekman are yeŋgondere denne nâŋgâm watnekmai. 28 Watnekmai are âmâ wâtŋe akyeŋgire manman kepian manmâ âgâwai. Akto bo hilip agum dondâŋe manmâ âgâwai. Akto siâŋe nâŋgât kârikŋenânba mem hâre yekbiapgât kârikŋe bo talaŋdâp. 29 Akto Ewenande lamalupne are ninjdo meyekmâ mandân. Ewene âmâ siâ me siâ hârok ewangiyekmap aregât siâŋe Ewenaet kârikŋânba mem bâli yekbiapgât dop bo tatâp. 30 Akto nâ Ewene net amâ dop konok.” dâep. 31 Yesuŋe hain dâmbo Yuda luâk kili arekŋe nâŋgâmbiâ bâliep aregât kât pitim komberâm agi. 32 Hain akbiâ Yesuŋe hin dâm makyeŋgiep, “Apone âigât kârikŋe ninjdo âi âlepŋe keiŋe keiŋe mendere egi aregât wan bâleŋe aktere ekbiâ bâliepgât kâtŋe nuguwerâm aktâi?” dâep. 33 Hain dâmbo hin dâyi, “Âi âlepŋe memat aregât bo guguweren. Dâ gâ luâk manmatŋe Anutu ewangiwerâm sârekomat are nâŋgâm Anutugât kotŋe bâliwopgât guguweren.” dâyi. 34 Hain magaŋbiâ hin dâep, “Woe, Anutuŋe makto Dawidiŋe luâk kembu yeŋgât hin kulemgoep, “Ye amâ hângât kembulupyeŋe.” dâm kulemgoep. 35 Anutugât den kulemŋe amâ hilip agu agugât dop bo. Aregât Anutuŋe den makmâ miawakyeŋgim malep yâk âmâ kembulupyeŋe dâep. 36 Aregât nâ Ewenande den dâtânerâm makmâ huŋgun ninjdo geân nâŋe nâ Anutugât nanŋe mandân dâre yeŋe wangât gâŋe Anutu ewangiwerâm sârekom maktât dâm maknindâi? Amâ makbiâ bâliâp. 37 Âi meman are ekbiâ Ewenaet dop bo manman dâine denne hâkâŋ akbiâ ârândâŋ akbop. 38 Gârâmâ âi meman are ekmâ imâ Anutugât âi hainare dâmai âmâ âlepŋe nâŋgâninjbei. Nâŋgâninjbiâ âmâ benŋe Anutuŋe biwinjân kat nekmap akto nâŋe biwinân katman are gai nâŋgâm metewai.” dâep. 39 Hain dâmbo nâŋgâmbiâ bâlimbo hikowerâm akmâ mem mesokbiâ hut yeŋânba yoŋâk gem ariep.

40 Akto arewa Yesuŋe Yodaŋ tu hâtikoep. Hâtikom hâŋgeiŋe Yohaneŋe keiŋe katmâ tu puli yekmâ malewân ain ari malep. 41 Ain mando luâk âmbâle dondâŋe yâkgâlân togom hin magaŋgi goaŋgi agi, “Yohaneŋe âmâ kulem meme imâ bo miep. Dâ Yohaneŋe Yesugât den magep amâ bunŋe akmâ metiep.” dâyi. 42 Hain dâm

are yeŋgâlân gâtŋe dondâŋe Yesu nâŋgaŋmâ biwiyeŋe Yesugâlân kali.

11

Lasaro moep.

1 Betania kepian luâk siâ kotŋe Lasaro are kundat dondâ yiep. Akto Mata gariŋâi Maria lâuwâ amâ kepia ain gâtŋeâk. 2 Maria arekŋe Yesu tu higenŋe âlepŋe pulianŋmâ dumutŋande keiŋe pulianŋdo kamiliep yâkgât emiŋe Lasaro are kundat dondâ yiep. 3 Akto mamaŋâi Yesugât den makmâ katbela ariep, “Humo gâ nâŋgâ. Galage kundat dondâ akmâ yendâp.” dâmbela 4 Yesuŋe pat are nâŋgâm hin dâep, “Lasaro âmâ kundat akmâ yem âmâ momo kârikŋe bo mombiap. Nâ Anutugât nanŋe nâ kulem mendere kotne akto Anutugât kotŋe mem agatbaigât kundat are miawaktâp.” dâep.

5 Akto Yesuŋe Mata akto gariŋe Maria akto Lasaro are yeŋgât okotŋe dondâ nâŋgâep. 6 Yesuŋe kundat aregât pat nâŋgâm hilâm lâuwâ bo akto 7 hoŋ bawalupŋe hin makyeŋgiep, “Gambiâ Yudaia hânân purik katmâ arine.” dâmbo 8 hoŋ bawalupŋe hin dâm maganŋi, “Humo, nengât humomolupnennŋande âgâlânâk kâtŋe guguwerâm agi aregât wangât ariwerât?” dâmbiâ 9 hin makyeŋgiep, “Âi meme sop amâ 12 awa yendâp aregât âi meme sopŋân siâ yâk hân iregât pagaleŋân arimbo wanŋe me wanŋe bo ewuwiap. 10 Dâ hândâkŋân siâ pagaleŋe kulâgâtmâ arimbo âmâ wan me wan arekŋe ewum hioŋbiap.” dâep 11 Hain dâm âmâ den hin dâm dewatiep, “Dâ galanennŋe Lasaro asiŋ yendâp. Nâ arim goaŋberân.” dâep. 12-13 Hain dâm Yesuŋe Lasaro moepgât den ginŋeâk makyeŋgimbo âmâ yân asiŋgât maktâp dâm bo nâŋgâm heŋgemgoyi aregât hin dâm maganŋi, “Humonennŋe, asiŋ yem amâ âlepŋe akbiap.” dâyi. 14 Hain dâmbiâ Yesuŋe makmâ miawakmâ hin makyeŋgiep, “Lasaro moep. 15 Nâ ain manmâ galane heŋgemgoân dâine gain gain kulem humo ekmâ biwiyeŋe nâŋgâlânâk katmâ manbâi? Dâ yeŋe kulem humo ekmâ keine nâŋgâm heŋgemgowaigât bo ari heŋgemgoân aregât kambiamne heroŋe aktâp. Gârâmâ moepgât arine.” dâep. 16 Hain dâmbo Toma kotŋe siâ Didimo yâkŋe hin dâm makyeŋgiep, “Nen mombaengât bo hamep akmaen aregât nen yâk olop arine.” dâep.

Yesu yâk amâ kârikŋe akto manmangât Amboŋe.

17 Lasaro sumân hilâm imbât yendo Yesuŋe arim miawagep. 18 Betania amâ Yerusalem kepia ginŋân ewumâk talep. 19 Arewa Yuda luâk dondâŋe arim Maria akto Mata emiyetŋe moepgât âi girâp akberâm ariyi. 20 Akto Mata Yesu dâwân togom mandâp dâmbiâ nâŋgâm gariŋe emelan tato are hepunmâ dâwân arim penianŋep. 21 Penianŋmâ hin maganŋep, “Humo gâ in malen dâine emine bo mombop. 22 Akto hinŋeâk gâŋgât gai nâŋgâm wan me wangât Anutu ulilaŋmenâ dowâk nâŋgâ giŋberâp.” dâep. 23 Akto Yesuŋe hin maganŋep, “Emige golâ akmâ agatberâp.” dâmbo 24 Mataŋe hin maganŋep, “Manmâ hâmbâi sop humoân golâ akmâ agatbiap amâ nâŋgân.” dâep. 25 Hain dâmbo hin maganŋep, “Golâ akmâ manbaigât Amboŋe amâ nâ. Aregât niŋemaŋe nâ nâŋgâ niŋbai âmâ manmâ mom amâ âlepŋe lâuwâŋe golâ akmâ manmâ âgâwai. 26 Dâ luâk siâ golâ manmâ nâŋgâniŋbiapŋe amâ momo bâlâk manmâ kârikŋe manmâ âgâwiap. Gâ den are nâŋgâm heŋgemgoât me?” dâm aikoep. 27 Aikombo hin maganŋep, “Humone maktât are amâ nâŋgâm heŋgemgoân.

Akto areâk bo. Anutuŋe nanŋe huŋgunaŋdo gewiap dâm lâmgom gamaen amâ gâ." dâep. 28 Hain dâm âmâ pârigim ari gariŋe Maria are konmâ yoŋâk hin magaŋep, "Ewenenŋe dâwân togom gâ gogondâp." dâep. 29 Akto Mariaŋe nâŋgâm areâk agatmâ Yesugâlai ariep. 30 Ariwerâmbo âmâ Yesu indâgen kepia ginŋân Mata den magaŋep ainâk kilep. 31 Gârâmâ Maria dowâk agatmâ arimbo Yuda luâk âmbâle Maria biwiŋe sândugeâkgât âi mem emelan tali arekŋe sumângen indewerâm ariâp dâm haminân ariyi. 32 Dâ Mariaŋe arim penianŋmâ ekmâ Yesugât keiŋân kâŋgom yem hin magaŋep, "Humo, gâ in malen dâine amâ emine bo mombop." dâep. 33 Hain dâm indembo Yuda luâk âmbâle olop togoyi are olowâk indeyi. Indembiâ yekmâ Yesu kambiamŋe bâliep. 34 Hain akmâ aiyeŋguep, "Yâgâten hangoyi." dâmbo hin dâyi, "Humo, togom ek." dâyi. 35 Hain dâmbiâ Yesuŋe indiep. 36 Akto kili arekŋe ekmâ hin dâyi, "Ekŋet. Nâŋgâ nâŋgâŋe amâ yâkgât dondâ nâŋgâmap." dâyi. 37 Dâ bikŋande hin dâyi, "Dewunŋe bok bokŋe siâ makto dewunŋe hulaŋ agep aregât âlepŋe Lasaro heŋgemgombo dâine golâ akbop." dâyi.

Yesuŋe Lasaro kondo golâ agep.

38 Akto Yesuŋe kambiamŋe bâlimbo sumângen ariep. Lasaro hâkŋe amâ kât dâpŋângen yiep. Dâ hâŋgi amâ kât humo siâŋe hâkokombiâ ge tigiep. 39 Aregât Yesuŋe hin dâep, "Kât hâkokoŋet." dâmbo Lasarogât mamaŋe Mataŋe hin dâep, "Humo, hilâm imbât yiepgât higenŋe aktâp." dâep. 40 Hain dâmbo hin magaŋep, "Den makginŋdere a bo nâŋgât. Hin. Gâ nâŋgâniŋmenâ Anutu kârikŋaet kulem miawakto ekberât." dâep. 41 Akto kât hâkokombiâ Yesuŋe dewunŋe egon panmâ hin ulilaŋep, "Apo, gâ ulit giŋdere nâŋgât aregât mepaige akginŋdân. 42 Akto ulit giŋdere ainâk dowâk nâŋgâmat aregât nâŋgâre âlepŋe aktâp. Dâ nâ luâk âmbâle yân yu kinmâ ariâi irekŋe gâŋe huŋgun niŋmenâ geân aregât biwiyeŋande nâŋgâm heŋgemgoŋetgât hain makginŋdân." dâep. 43 Hain dâm kârikŋeâk konmâ, "Lasaro agatmâ gut." dâmbo 44 momoŋe arekŋe agatmâ gulep. Keiŋe bâtŋe sâŋgum duwatmâ dâgâm menduguyi akto enem dewunŋe sâŋgumŋe katipkoyi aregât Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Sâŋgum gagaim panbiâ ariâk." dâep.

Yesu kone dâm den hikoyi.

45 Akto Yuda luâk dondâ Mariagâlân togoyi are yeŋgâlân gâtŋe dondâŋe Yesuŋe kulem mendo keiŋe ekmâ nâŋgâyi. 46 Dâ bikŋande âmâ Yesuŋe kulem mendo egi aregât Parisaio yeŋgâlân arim wan me wan agep aregât den pat makyeŋgiyi. 47 Akto sumbe kat kat yeŋgât luâk humomolupyeŋe akto Parisaio luâk arekŋe nâŋgâm humomo oloŋ yekmâ hin makyeŋgiyi, "Luâk are kulem dondâ memapgât wanân gain gain agaŋbaen? 48 Nen ekmâ hansumbu akmâ mandenŋe âmâ luâk âmbâle dondâŋe yâkgâlân dewati metembiâ âmâ Roma luâkŋe gasa aknengim hân me sumbe emetŋe me wan me wan hârok hilipkom nengim watnenekbâi." dâyi. 49 Akto yâk yeŋgât galayeŋe siâ kotŋe Kaipa hombaŋ ain sumbe kat kat yeŋgât humo malep arekŋe hin dâep, "Ye han nâŋgâ nâŋgâyeŋe bâlâk mandâi. 50 Aregât hin makyeŋgire nâŋgâm akberâi. Nen hârok bâlim metewâengât luâk konok arekŋe dumnenŋân kinmâ moâkgât nâŋgâm heŋgemgone." dâep. 51 Den are ikiŋe nâŋgâ nâŋgâŋaet bo magep. Yâk âmâ hombaŋ sop ain sumbe kat katgât

humo malep aregât den are bunŋe miawakbiapgât magep. Yesu amâ bunŋe dondâ luâk yeŋgât akmâ moâkgât makmâ hâreaŋi. Dâ keiŋe âmâ bo nâŋgâep hain. 52 Hain akto Yuda luâk âmbâle yâkgâlâk bo. Anutuŋe ikiŋe dâtâŋe hânŋe hânŋe hârok manmâ arimai hârok mendugu yekmâ kâmot konok akmâ manŋet dâm agaŋdo sumbe kat kat luâk Kaipa are hain makmâ hâreaŋep. 53 Akto Kaipaŋe hain dâep ainba Yesu komberâm den âi keiŋe kali. 54 Aregât Yesuŋe Yuda luâk yeŋgâlân lâuwâŋe bo miawakmâ malep. Gârâmâ kepia siâ hân kamitŋe aregât ginŋân talep kotŋe Epraim ain hoŋ bawalupŋe meyekto ari mali.

55 Akto aregât haminân hombaŋ kotŋe Pasowa are tâlâgumbo kepia ginŋe ginŋe ainba luâk âmbâle dondâŋe Yerusalem kepia ain hombaŋ miawakbiapgât aregât Anutugât emetŋân kinbiâ huraguâkgât âgâyi. 56 Âgâm sumbe emetŋân kinmâ Yesugât kulâgâtmâ hin dâm magaŋgi goaŋgi agi, “Ye gain gain nâŋgâi? Yesu hombaŋgât in togowerâp me bo?” dâyi. 57 Akto Sumbe kat kat humomolupyeŋe akto Parisaio luâkŋe âmâ den kârikŋe hin dâyi, “Yesu togom mando âmâ siâŋe ekmâ togom maknengimbo kala busi kâlegen katbaen.” dâyi.

12

Mariaŋe Yesu keiŋe puliep.

1 Akto hombaŋ kotŋe Pasowa akto hilâm 6 irawot akberâmbo ainâk Yesuŋe Betania kepian togoep. Akto Betania kepia amâ Lasaro moep ain Yesuŋe magaŋdo agatmâ golâ malep yâkgât kepia. 2 Yesuŋe ain togombo ainâk Lasaroma Yesu togoâp aregât heroŋe maroŋe aknerâm sot oyi. Yesu akto Lasaro olop tatbiâ Mata Lasarogât mamaŋe yâkŋe sot mem gutmâ yeŋgimbo neyi. 3 Nembiâ ainâk Maria Lasarogât mamaŋe siâŋe umbâ konok tu higenŋe siâ âlepŋe puliŋe humo arekŋe Yesugât keiŋân kâiep. Akto dumutŋande pulimbo kamiliep akto higenŋe arekŋe emet kâleŋe ârândâŋ akto hârok nâŋgâyi. 4 Akto yâkgâlân gâtŋe siâ Yudasi Karioto kepian gâtŋe luâk arekŋe hâmbâi Yesugât gasa kewugu yekto Yesu meyi yâkŋe hin magep, 5 “Woe, âmbâle ire wangât hain aktâp nâŋgâre bo huraguâp. Dâ tu higenŋe ire luâk yeŋgienŋe hâukombiâ dâine nenŋe puli dondâ mem luâk âmbâle umburuk yeŋgiwâen ina.” dâep. 6 Akto yâk amâ luâk umburuk yeŋgât nâŋgâm bo magep. Yâk âmâ puli damunŋe akmâ puli bikŋe kâmbu meminep aregât puligât dondâ nâŋgâm magep. 7-8 Hain dâmbo Yesuŋe hin dâm maganŋep, “Âmbâle iregât nâŋgâmbiâ bo bâliâk. Luâk âmbâle umburuk ire âmâ ye olop sop kâlep tatmâ âgâwai are tân yeŋguwerâm akbai amâ âlepŋe tân yeŋguwaigât sop tatbiap. Dâ nâmâ ye olop sop kâlep bo manbian aregât luâk âmbâle bikŋande tân nuguwerâm akberâi are âmâ sop bo akbopgât hinŋe dowâk tân nuguâkgât nâŋgân. Aregât âmbâle ire han nuguwaigât tu ire puli niŋdâp.” dâep.

9 Akto Yuda kâmolân gâtŋe dondâ Yesu ain talep are nâŋgâm ekberâm yâkgâlân togoyi. Akto emelâk Yesuŋe makto Lasaro moep arekŋe sumânba agatmâ golâ malep akai ekberâm togoyi. 10-11 Lasaro golâk agep are togom ekmâ nâŋgâmbiâ humo akto biwiyeŋe Yesugâlân kali. Hain akbâigât sumbe kat kat humomolupyeŋande luâk âmbâle hârok hepun nenektâi dâm aregât Yesu akto Lasaro lâuwâ lâuwâ bugâŋe yetkuenŋe moet dâm aregât den âi meyi.

Yesuŋe Yerusalem kepia âgâm

ariep.

12 Akto agatmâŋân luâk âmbâle
dondâ hombaŋ aregât Yerusalem
kepian togoyi arekŋe Yesu
Yerusalem togom âgâwerâm agep
pat are nâŋgâyi. 13 Akto Yesu dâwân
penianŋberâm matuk esenŋe mem
dâwân arim hin dâm koli, “Luâk ire
Humonennŋande huŋgun aŋdo giep.
Akto nen Israe gâtŋe damun nenŋe
togoâpgât aregât heroŋe akne.”
dâm koli. 14 Akto Yesuŋe doŋgi
nanŋe siâ mem miawakmâ kakŋân
tatmâ mem mâŋgimbo Yerusalem
dâwân togoep. Amâ Anutugât
Propete siâŋe hin kulemgoep,

> 15 “Sioŋ ambolupŋe hin
> makyeŋgire nâŋgâŋet. Yeŋgât
> Humoyeŋe togowiap yâkŋe
> doŋgi nanŋe kakŋân togombo
> ekbai aregât hamep bo akŋet.”
> dâm kulemgoep.

Den are bunŋe akto Yesuŋe
doŋgi nanŋe siâ kakŋân tato
Yerusalem âgâep. 16 Akto sop ain
hoŋ bawalupŋe âmâ Yesuŋe siâ
siâ miep aregât keiŋe bo nâŋgâm
heŋgemgoyi. Dâ haminân Yesu
himbimân âgâmbo ainâk nâŋgâ
nâŋgâyeŋe hulaŋ akto kulem
esenŋe tâmbâŋân Yesuŋe wan me
wan akbiapgât kulemgoyi are
hârok nâŋgâm meteyi. Akto ainâk
luâk âmbâleŋe wan agaŋbaigât
kulem esenŋân tatâp are bunŋe
akto sop ain âmâ aregât keiŋe boâk
nâŋgâm heŋgemgoyi. 17 Akto luâk
âmbâle undup Yesu olop togoyi
arekŋe Yesuŋe Lasaro konmâ
goaŋdo momoŋânba agalep are egi
aregât pat ain kili are makyeŋgiyi.
18 Hain dâm makyeŋgimbiâ ainâk
kâmot humo arekŋe Yesuŋe kulem
miep are dâwân penianŋne dâm
ariyi. 19 Ari penianŋbiâ aregât
Parisaio ain kili arekŋe hin ma-
gaŋgi goaŋgi akmâ dâyi, “Woe,
luâk âmbâle dondâ Yesugâlân
dewatiwerâm aktâi aregât gain
gain aktenŋe Yesu hepunŋet aregât
dâp bo tatâp.” dâyi.

Girik luâkŋe Yesu ekberâm to-goyi.

20 Akto sop ain luâk âmbâle
dondâ hombaŋ kotŋe Pasowa
are tatmâ Anutugât kotŋe mem
agatne dâm aregât Yerusalem
togom mali. Are yeŋgâlân gâtŋe
bikŋe amâ Girik luâk âmbâle.
21 Akto Girik luâk irekŋe âmâ
Pilipo Besaida kepia Galilaia
hânân talep aregen gâtŋe yâkgâlân
togom aikom hin dâm magaŋi,
“Gala, nen Yesu ekberâm togoen.”
dâyi. 22 Akto Piliponŋe gain gain
aknerâm galaŋe Anderea ma-
gaŋep. Magaŋdo nâŋgâmbo lâuwâ
lâuwâ Yesugâlân arim magaŋiat.
23 Magaŋbela nâŋgâm den hâuŋe
hin magep, “Bâin. Luâk akmâ geân
nâ luâk âmbâle dondâŋe nekmâ
kotne mem agatbai aregât sopŋe
ewumâk aktâp. 24 Den umatŋe
ire makyeŋgire nâŋgâŋet. Seŋgo
koaŋe hânân bo gem âmâ yân
yembiap. Dâ hânân gewiap amâ
hambum pâtkom bunŋe dondâ
yembiap. 25 Akto luâk âmbâle
bikŋe are manmanyeŋe aregâlâk
nâŋgâwai âmâ wan me wan arekŋe
bâliyeŋgiwiap. Dâ luâk âmbâle
bikŋe hâkyeŋe me wan me wan
yeŋaet bo nâŋgâmai arekŋe âmâ
hâmbâi manman kârikŋân manmâ
âgâwai. 26 Yeŋgâlân gâtŋande
nâ tân nuguwerâm akmâ âmâ
âlepŋe nâŋgâlân togombiâ nâ olop
manbaen. Akto nâŋe manbian ain
hoŋ bawalupne arekai ain manbai.
Akto niŋemaŋe tân nuguwai amâ
Ewene Anutu arekŋe memeŋe
akyeŋgimbo manman âlepŋân
manbai.” dâep.

27 Akto Yesuŋe Anutu hin dâm
magaŋep, “Woe, kambiamne
umatŋe dondâ akto aregât gain
gain akbe? Apo, uŋak siâ siâ
nâŋgâlân togowerâp aregât mak-
menâ bo agâk gârâmâ hain bo
ak. Nâ iregât sop miawagâk dâm

togom manmâ gan. 28 Aregât
Apo gâ makmenâ kot patgaet
kulem agat agatŋe miawakto luâk
âmbâle dondâ ekmâ kotge mem
agatbai." dâep. Hain dâmbo ainâk
den siâ himbimânba hin giep,
"Nâ emelâk kot patnaet maktere
miawaktâp. Akmâ kulem agat
agatne areâk maktere miawakmâ
âgâwiap." dâep. 29 Akto kâmot kili
arekŋe nâŋgâm bikŋande hin dâyi,
"Himbim kururuŋdâp." dâyi. Dâ
bikŋande âmâ hin dâyi, "Aŋelo siâŋe
den magaŋdâp." dâyi. 30 Hain
dâmbiâ Yesuŋe hin dâep, "Den
amâ nâ nune tân nuguwerâpgât
bo miawaktâp. Yeŋgât akmâ
miawaktâp. 31 Uŋak âmâ Anutuŋe
hân iregât luâk âmbâle potat
yekberâp. Akto Anutuŋe hân
iregât Amboŋe hâkokombo yeukŋe
akbiapgât sop irawot akbiap.
32 Luâk bikŋande nâ lâwinân hokat
nekmâ mem agatbiâ âmâ ainâk
luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai
are bikŋe oloŋyektere nâŋgâlân
togowai." dâep. 33 Yesuŋe hain
magep amâ ikiŋe mombiapgât
dopŋe katmâ makmâ makyeŋgiep.
34 Hain makto aregât luâk âmbâle
ain kili arekŋe den are nâŋgâmbiâ
bâlimbo hin dâm magaŋi, "Woe,
hain bo. Nen Mosegât denân
oyaŋmâ hin nâŋgâmaen. Anutuŋe
huŋgun aŋdo gewiap yâkŋe âmâ
bo mombiap. Akto manman
kârikŋân manmâ âgâwiap. Akto
gâ hin dâmat, "Luâk akmâ geân."
dâmat aregât gain gain, "Lâwinân
hokat nekbiâ mombian." dât?
Aregât niŋande luâk akmâ giep?"
dâyi. 35 Hain dâmbiâ Yesuŋe hin
dâm makyeŋgiep, "Sop tâlâwâk
Anutugât pagaleŋe erâm âgâwerâp.
Hâmbâi yâk hân iregât pagaleŋe
hinare yeŋgâlânba agatmâ ariwiap
aregât hândâkŋe katip yeŋguwopgât
ye pagaleŋânâk bam gutŋet. Akto
siâŋe hândâkŋân bam gutmap
arekŋe yâgâten ariwiap amâ bo
nâŋgâp. 36 Aregât uŋak âmâ ye
pagaleŋânâk tatâiânâk hainâgâk
pagaleŋaet nâŋgaŋbei. Yâk pa-
galeŋe hinare aregât pagaleŋân
manberâmbiâ âmâ âlepŋe manman
kârikŋân kat yekto pagaleŋân
manmâ âgâwai." dâep. Yesuŋe
den ire makmâ metem âmâ hepun
yekmâ gem heambugep.

Yuda luâkŋe Yesugât nâŋgâmbiâ giep.

37 Akto emelâk Yesuŋe kulem
hârok mendo egi amâ yâkgât keiŋe
bo nâŋgaŋi. 38 Haingât Propete Ye-
saiaŋe hin kulemgoep,

"Humo, Propetelupge nenŋe
âmâ arim gâŋgât den pat
are arim makyeŋgienŋe luâk
hârokŋe nâŋgâm hiaŋgim dâm
bo nâŋgânengimai. Akto Kem-
bugât bât are niŋaelân mi-
awakmap?" dâm kulemgoep.

39 Den are bunŋe akto luâk
âmbâle dondâŋe Yesugât hâkâŋ
akmâ yâkgât keiŋe bo nâŋgâm
heŋgemgoyi. Akto Yesaiaŋe den siâ
hin kulemgoep,

40 "Anutuŋe dewunyeŋe mem
bukom hanyeŋe gisap-
koep. Amâ luâk âmbâle
dewunyeŋande siâ me
siâ ekmâ nâŋgâwâigât,
akto hanyeŋân nâŋgâm
kotgâwâigât, akto hanyeŋe
purikatbiâ heŋgemyeŋguwomgât
Anutuŋe hain dâm akyeŋgiep."

41 Akto Yesaiaŋe Yesugât keiŋe
pagaleŋe hârok nâŋgâm metem
âmâ aregât hain kulemgoep. 42 Dâ
luâk âmbâle kotdâ bikŋe akto luâk
âmbâle yânŋe bikŋe Yesugât keiŋe
nâŋgâyi. Amâ Parisaio luâkŋe hin
dâyi, "Luâk âmbâle bikŋande Yesu
amâ Humonenŋe dâwai are den
emetŋânba akto kepia yeŋânba
wat yektenŋe hâkŋângen manbai."
dâyi. Aregât Parisaioŋe wat
nenekbâi dâm aregât Yesugât keiŋe
bo makmâ miawagi. 43 Akto luâk
âmbâle arekŋe Anutuŋe kotnenŋe

mem agalâk dâm aregât ukenŋe bo nâŋgâmai. Dâ luâkŋeak kotnenŋe mem agatŋet dâm aregât ukenŋe nâŋgâmai. Hain akmâ Yesugât keiŋe bo makmâ miawagi.

Yesugât denŋande luâk âmbâle potatyekmap.

44 Akto Yesuŋe konmâ hin dâep, “Luâk âmbâle bikŋe nâŋgât nâŋgâi amâ nâŋgâlâk bo nâŋgâmai amâ Ewene huŋgun niŋdo togoân yâk hainâk nâŋgaŋdâi. 45 Akto nâ nekmapŋe huŋgunniŋep yâk olowâk ekbiap. 46 Nâmâ hân iren pagaleŋe hainare togoân amâ luâk âmbâle biwiyeŋe nâŋgâlân katbai âmâ hândâkŋân bo manbai. 47 Dâ luâk âmbâle bikŋe nâŋgât den nâŋgâm bo lokowai âmâ nâ hinŋe den âiân bo katyekberân. Nâmâ hânân luâk âmbâle ire potatyekbiangât bo togoân. Bo. Nâ luâk âmbâle heŋgem yeŋgum meyekberâm geân. 48 Akto luâk âmbâleŋe haminiŋmâ nâŋgât den bo nâŋgâwai are amâ nâŋgât den arekŋe sop bâiŋân potatyekbiap. 49 Nâmâ den ire âmâ nune nâŋgâ nâŋgânân bo makmâ gan. Apo huŋgun niŋdo geân arekŋe nâ wan makman aregât âmâ makmâ hekat niŋep. 50 Aregât keiŋe amâ hin. Ewenande manman kârikŋaet keiŋe hekat yeŋgiwen dâm makniŋep areâk lokom Aponande makniŋewâk makman.” Yesuŋe hain dâep.

13

Yesuŋe hoŋ bawalupŋe yeŋgât keiyeŋe puliep.

1 Akto hombaŋ kotŋe Pasowa are boâk miawakto Yesu hân ire hepunmâ Eweŋalae ariwiapgât sop miawakto nâŋgâep. Hain nâŋgâm âmâ ikiŋaet kâmot yeŋgât okotŋe dondâ nâŋgâep. Akto hainâk hainâk okotŋe dondâ nâŋgâm âgâwiap. 2 Akto eŋgaiŋe sot nem tatbiâ emelâk Hiaŋgi Amboŋande Yudasi Karioto gâtŋe luâk siâ Simoŋgât nanŋe yâk Yesugât gasa hekat yeŋgiâkgât hâwâlep. 3 Hâwâto lauŋe lokowerâmbo ainâk Yesuŋe Eweŋande siâ me siâ emelâk waŋep are nâŋgâep. Akto Anutuŋe huŋgun aŋdo gem manmâ benŋe purik katmâ Anutugâlai âgâwiap are gai nâŋgâep. 4 Haingât sot hepunmâ agatmâ sâŋgum kakŋân luguagep are oloŋmâ pando gembo puliak puliak pâŋân dâgâep. 5 Hain akmâ kondo humoân tu kâim keiŋe katmâ Aposololupŋe yeŋgât keiyeŋe tu pulim âmâ pâŋân dâgâep arekŋe keiyeŋe pulimbo kamiliep. 6 Hain akmâ bam bam Petoro gâlân togoep. Akto Petoroŋe Yesuŋe wan akyeŋgiep aregât nâŋgâmbo umatŋe akto hin magaŋep, “Humo, nâŋgât keine bo puli. Hepun.” dâep. 7 Akto Yesuŋe hin dâep, “Siâ siâ nâŋe uŋak aktân amâ gâŋe bo nâŋgât. Gârâmâ hâmbâi âmâ aregât keiŋe nâŋgâwiat.” dâep. 8 Dâmbo magaŋep, “Gâ keine bo puliwerât. Bo dondâ.” dâmbo hin magaŋep, “Dâ nâŋe bo puli gekberân âmâ gâ nâŋgâlân gâtŋe bo akberât.” dâep. 9 Dâmbo magaŋep, “Humo, aregât nâŋgât hâkne hârok kautne bâtŋe me wan me wan puliniŋ.” dâep. 10 Dâmbo dâep, “Luâk siâŋe hâkŋe hârok puliep yâk âmâ lâuwâŋe bo puliakbiap yâk âmâ keiŋeâk puliwiap aregât ye emelâk ye puliyektere biwiyeŋe salek aktâp. Dâ ye hârok bo.” dâep. 11 Amâ Yesuŋe Yudasiŋe gasalupne makyeŋgimbo menekberâi nâŋgâm ye hârok bo dâep.

12 Emelâk keiyeŋe pulim metem âmâ benŋe sâŋgum kâlep are lâuwâŋe mem luguakmâ tatmâ hin makyeŋgiep, “Nâ siâ siâ yu akyeŋgiân aregât keiŋe a nâŋgâi mon? 13 Yeŋe hin nogonmai, “Humonenŋe akto Tiksa.” dâmai amâ âlepŋe makmai. Nâmâ Humoyeŋe akto tiksayeŋe ak-

man. 14 Akto nâ Humoyeŋe akto
tiksayeŋe nâŋe keiyeŋe puliân
aregât hainâk galalupyeŋe keiyeŋe
puliwei. 15 Nâŋe agak meme âlepŋe
hekat yeŋgiân gârâmâ yekâ hainâk
agak meme âlepŋe hekat yeŋgim
hainâk akbei. 16 Nâ den bundâk
makyeŋgire nâŋgâŋet. Âi luâk amâ
damunŋe bo ewangimap. Akto
luâk siâŋe luâk huŋgun aŋmap are
bo ewangimap. 17 Akto ye aregât
nâŋgâi amâ siâ me siâ ire akbei.
Akto hain akbai âmâ Anutuŋe
meme akyeŋgimbo heroŋe humo
akbai. 18 Nâmâ ye hârok yeŋgât bo
maktân. Nâŋe nâŋgât kâmot hârok
oloŋ yektere nâŋgâlân togoyi ye
nâŋgâyekman. Dâ yeŋgâlân gâtŋe
konok âmâ heroŋe bo akbiap.
Amâ Anutuŋe makto siâŋe hin
kulemgoep, “Nâŋgât gala nâ olop
sot nendâp ire âmâ gasane akmâ
bâleŋe akniŋbiap.” kulemgoep
den are bunŋe akto yeŋgâlân
gâtŋe siâ nâŋgât kâmolân gâtŋe
bo akbiap. 19 Nâ ya maktân amâ
boâk miawaktâp. Haingât hâmbâi
ire miawakberâp âmâ âlepŋe yeŋe
nâŋgât hin nâŋgâwai, nâmâ yâk,
hain nâŋgâwai. 20 Den bunŋe
hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk
siâ nâŋgât âi meâkgât huŋgun
aŋdere arimbo âmâ benŋe siâŋe
tângowiap nâkai dop hainâk tân
nuguwiap. Akto tân nuguwiapŋe
Ewene huŋgun niŋep are dop
hainâk tângowiap.” dâep.

Yesuŋe gasa yeŋgât keiŋe magep.

21 Akto Yesuŋe hain dâm biwiŋe
umatŋe agep aregât den hin dâep,
“Woe, yeŋgât hutyeŋân gâtŋe siâŋe
nâŋgât gasalupne hekat yeŋgimbo
menekberâi.” dâep. 22 Hain dâmbo
yeŋeak âmâ konok konok niŋe me
niŋe dâm luâk yeŋeâk ai aguyi.
Niŋaet magep amâ bo nâŋgâyi.
23 Akto Yesuŋe okotŋe dondâ
nâŋgaŋmap are Yesugât ginŋânâk
talep. 24 Haingât Petoroŋe yoŋâk
bâtŋandeak konmâ hin dâm ma-
gaŋep, “Gâŋe aikomenâ nâŋgâne.”
dâep. 25 Hain dâm magaŋdo
Yesugât ginŋânâk talepgât are hin
magaŋep, “Humo niŋaet maktât.”
dâep. 26 Akto Yesuŋe den hâuŋe
hin magaŋep, “Sot bikŋe ire tuân
panmâ waŋdere ekberâi amâ luâk
are konok.” dâep. Hain dâm sot
tuân pando gembo mem oloŋmâ
Simoŋ Karioto kepian gâtŋe malep
yâkgât nanŋe kotŋe Yudasi are
waŋep. 27 Yudasiŋe sot are mem
nendo ainâk Hiaŋgi Amboŋande
biwiŋân giep. Hain akto Yesuŋe
magaŋep, “Wan me wan akberâm
dowâk akben.” dâep. 28 Hain
dâm magaŋep aregât keiŋe ain tali
arekŋe bo nâŋgâyi. 29 Siânbaŋe
amâ hin nâŋgâyi. Amâ Yudasiŋe
puli itoŋe memap aregât Yesuŋe
hombaŋ iregât siâ siâ hâukoâkgât
magaŋdâp me siâ siâ luâk umbu-
ruk yeŋgiwiapgât magaŋdâp hain
nâŋgâyi.

Yesuŋe den kârikŋe aŋgâ makyeŋgiep.

30 Akto Yudasiŋe sot are mem
nem âmâ dowâk gem hâkŋângen
sopando emelâk emet dâgâep.
31 Yudasi arimbo âmâ ainâk Yesuŋe
hin makyeŋgiep, “Hinŋe Anutuŋe
huŋgun niŋdo geân aregât keiŋe
luâk âmbâle dondâŋe nâŋgâm
kotne mem agatbai aregât dâp
miawaktâp. Akto wan membian
aregât akai Anutugât kotŋe mem
agatbai. 32 Akto nâ wan akberân
aregât Anutugât keiŋe miawakto
ekmâ kotŋe mem agatbai amâ
benŋe uŋak Anutu nâŋgât keine
mem miawagân katberâp. 33 Hoŋ
bawalupne, nâ ye olop sop pâŋ
konok tatberen. Hâmbâi arire
undâgât nekbiâ bo akberâp. Akto
nâ ulikŋân Yuda humomolupyeŋe
akto sumbe kat kat luâk akto
Parisaio luâk hin makyeŋgiân. Nâ
ariwian ain yeŋe bo ariwai. Akto
benŋe hainâk hinŋe ye makyeŋgiân

yâgâten ariwerân aregen ye bo ariwerâi. 34 Akto nâ den kârikŋe aŋgâ makyeŋgiân hin. Ye hanâk gala okot akmâ tân aguwei. Nâŋe ye okot âlep akmâ gala akyeŋgiân hainâk gala agaŋgiwei. 35 Hain agaŋgiwai âmâ luâk âmbâleŋe yekmâ hin dâwai, “Âo imâ Yesugât hoŋ bawalupŋe.” dâwai.” dâep. 36 Yesuŋe hain dâmbo Petoroŋe aikoep, “Humo gâ yâgâten ariwerât?” dâmbo Yesuŋe den hâuŋe hin magaŋep, “Nâŋe kepia uŋak ariwerân aregen amâ watnekmâ bo ariwerât. Dâ hâmbâi âmâ watnekmâ togom nekbiat.” dâep. 37 Hain dâmbo hin aikoep, “Humo, wangât gâ olop bo ariweretgât maktât. Amâ nâŋgâre bo huraguâp. Gasalupgande gugumbiâ âmâ tân gugure nugumbiâ mombian aregât ukenŋe nâŋgân.” dâep. 38 Hain dâmbo hin dâep, “Hain akberât me? Galane aregât den bunŋe hin makginŋdere nâŋgâ. Gâŋe nâŋgâ yâk bo nâŋgâ aŋman dâm muneŋ akmenâ âmâ sop âlâwu akto gokorok ainâk indewerâp.” dâep.

14

Yesu amâ dâp bunŋaet akto den bunŋaet keiŋe akto manmangât keiŋe.

1 Yesuŋe hin dâm makyeŋgiep, “Kambiamyeŋe bo umatŋe agâk. Ye Anutugât nâŋgaŋmai aregât hainâk nâŋgât nâŋgâ niŋbei. 2 Ewenaet emet kepia amâ kom hâre hâreŋe dondâ. Dâ hain bo dâine aregât emelâk makyeŋgiwom. Nâ ariwerân imâ yeŋgât gewâk heŋgemgowian. 3 Akto gewâkyeŋe heŋgemgom metem âmâ benŋe purik katmâ togom kewugu yektere arim nâ olop ain manbaen. 4 Akto nâŋe kepia ain ariwerân aregât ye nâŋgâi. Akto ye ariwaigât dâp nâŋgâi.” dâep. 5 Hain dâmbo Tomaŋe hin aikoep, “Humo, gâ yâgâten ariwerât? Nen bo nâŋgâen aregât nen gain gain akmâ dâp aregât keiŋe nâŋgâweren?” dâmbo 6 Yesuŋe hin magaŋep, “Nâ nunak konok dâp bunŋe akto nâ nunak konok den bunŋaet keiŋe akto nâŋeak manmangât keiŋe. Aregât luâk âmbâle bikŋande Anutu nâŋgaŋberâm âmâ nâ nâŋgâ niŋmâ âmâ âlepŋe Anutu nâŋgaŋbai. Dâ haminiŋmâ âmâ Anutu bo nâŋgaŋbai. 7 Akto yeŋe ulikŋân nâ nekmâ nâŋgâniŋmai dâine Ewene hainâk ekmâ nâŋgaŋbâi. Uŋak nâ wan memberân aregât akmâ âmâ Anutugât keiŋe ekmâ nâŋgâm heŋgemgoâi.” dâep.

8 Hain dâmbo Piliponŋe hin magaŋep, “Humo, Ewege are hekatnengimenâ ekmâ biwinenŋe sândugeâk.” dâep. 9 Dâmbo hin magaŋep, “Pilipo, nâ ye olop tatmâ mandenŋe sop kâlep bo agep aregât wangât boâk nâŋgât? Nâŋgâ niŋmat maine Apogât nâŋgâwât. Luâk siâ nâ nekmap amâ Apo ekmap aregât gain gain akmâ, “Ewege hekatnengi.” dât? 10 Akto nâmâ Apogâlân tatân akto Apo yâkŋe nâŋgâlân tatâp aregât net dop konok aktet aregât keiŋe bo nâŋgâm âmâ hain maktât. Akto den makyeŋgiman amâ nune nâŋgâ nâŋgânân gâtŋe bo. Apo nâŋgâlân tatmap arekŋe âiŋe ketugumbo yâkgât den makyeŋgiman. 11 Ye den ire nâŋgâm heŋgemgowei. Nâŋe Apogâlân tatân akto Apo yâkŋe nâŋgâlân tatâp. Dâ den are nâŋgâmbiâ umatŋe akto âmâ âlepŋe nâŋe âi meman are ekmâ nâŋgât akto Apogât keinetŋe nâŋgâm heŋgemgowei.

12 Galalupne, bunŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk âmbâle bikŋe nâŋgât nâŋgâniŋbai amâ nâŋe âi meman hainâk yekâ âi membai. Akto nâ Apogâlân ariwerângât wan me wan meman are ewangim membai. 13 Akto siâ siâ hârokgât yeŋe kotne mem manmâ

ulilaŋbiâ âmâ dowâk Ewene kotŋe mem agatbaigât maktere miawakyeŋgiwiap. Miawakyeŋgimbo nâŋgât akto Apogât kotŋe agatbiap. 14 Dâ yeŋe wan me wangât nâŋgât kotne konmâ Apo ulilaŋbai âmâ nâŋe âlepŋe yeŋgiwian.

Tângo tângo siâ gewiapgât magep.

15 Dâ yeŋe biwiyeŋân menekmâ âmâ âlepŋe nâŋgât den kârikŋe denyeŋguân are mem manbai. 16 Akto nâŋe Apogâlân ulilaŋdere tângo tângo siâ nâ hinare yeŋgiwiap. Yeŋgimbo gem ye olop dondâŋe tatmâ tân yeŋgum âgâwiap. 17 Amâ hingât maktân. Anutugât den bunŋe kautŋaet Heakŋe âlepŋe aregât maktân. Akto hângât luâk âmbâle arekŋe yâk bo membai. Akto bo ekmâ nâŋgâwai aregât bo nâŋgaŋbai. Dâ Anutugât Wâtŋe âlepŋe are emelâk ye olop tatâp gârâmâ hâmbâi kautyeŋân membiap.

18 Akto nâŋe hinŋe ye hepun yektere âmâ nanaŋ mându hinare tatbâigât nâ yeŋgâlân purikatmâ togowian. 19 Akto sop bâlensiâ âmâ hân luâk âmbâleŋe lâuwâŋe bo nekbai. Dâ yeŋe âmâ hâmbâi nekbai. Nâ mandân aregât yekâ hainâk manbai. 20 Akto sop ain âmâ ye olop mandere ye hin nâŋgâwai. Nâ Ewenaelân tatân akto yeŋe âmâ nâŋgâlân tatâi. Akto nâkâ yeŋgâlân tatmâ âgâwian are nâŋgâwai. 21 Luâk âmbâle bikŋande nâŋgât lau lokomai âmâ âlepŋe okot âlep nâŋgâ niŋbei. Akto okot âlep nâŋgâ niŋbai amâ Ewenande okot nâŋgâ yeŋgiwiap akto nâkâ hainâk okot nâŋgâ yeŋgim âgâwian. Akto yeŋgâlân miawaktere nekbai." dâep. 22 Hain dâmbo Yudasi siâ amâ Karioto gâtŋe bo arekŋe hin magaŋep, "Humo, gain gain dewun nenŋân miawakbiat amâ hân luâk âmbâle yeŋgât dewun yeŋân gain gain bo miawakbiat?" dâep. 23 Dâmbo magaŋep, "Dâ luâk âmbâle bikŋe biwiyeŋe nâŋgâlân katbiâ âmâ âlepŋe nâŋgât laune lokowai. Hain lokombiâ âmâ âlepŋe Ewenande âmâ are yeŋgât okotŋe akmâ nâŋgâ yeŋgim meme akyeŋgimbo heroŋe akbai. Akto nâ Ewene netŋe âmâ hilâmŋe hilâmŋe hokboâk togoetŋe olop tatmâ âgâwaen. 24 Dâ luâk âmbâle bikŋe âmâ biwiyeŋe nâŋgâlân bo katbai amâ yâk nâŋgât laune bo lokowai. Akto den ire maktere nâŋgâi amâ nunandeân bo. Amâ Apogât den emelâk yâkŋe huŋgun niŋdo geân yâkgât den.

Yesuŋe kambiamnenŋe sândugeâk dâm meme aknengimap.

25 Nâ hinŋe ye olowâk tatân aregât nâŋe wan me wan iregât hârogâk makyeŋgiân. 26 Dâ Apone ikiŋandeân Heak âlepŋe arekŋe yeŋgim tân yeŋguwiapgât nâŋgât kotnaet akmâ huŋgun aŋdo gewiap arekŋe âmâ siâ siâgât âlepŋe hârok hekat yeŋgiwiap. Akto arekŋe âmâ nâŋgâ nâŋgâyeŋe goaŋbiap. Hain akto âmâ nâŋe ulikŋân den makyeŋgiân are hârok nâŋgâwai. 27 Akto nâŋe kambiamyeŋe sândugeâkgât meme akyeŋgiwian. Akto hângât wan me wan yeŋgimai hain are bo yeŋgiman. Aregât nunak wâtne yeŋgire kambiamyeŋe bo sân sân mendo bo hamep akbai. 28 Akto den imâ ye emelâk nâŋgâi, nâ hepun yekmâ ariwerân. Akto purik katmâ togowian. Aregât emelâk yeŋe kambiam âlep akniŋmai dâine nâŋe âlepŋe Apogâlân ariwian dâre nâŋgâmbiâ âlepŋe akbop. Akto Apo âmâ Humo nâ ewangi nektâp yâkgâlân ariwian dâre nâŋgâmbiâ âlepŋe akbop. 29 Ire boâk miawaktoân nâŋe aregât makyeŋgiân. Haingât hâmbâi wan me wan maktân ire miawakto amâ âlepŋe ye are ekmâ nâŋgâm nâŋgât keine nâŋgâm heŋgemgom

kambiam âlep akbai. 30 Akto hân iregât damunŋe uŋak togowerâp aregât nâ âmâ den dondâ siâ amâ bo makyeŋgiwerân. Dâ yâkŋe togom bâleŋe siâ siâ akniŋbiapgât kârikŋe bo talaŋmap. 31 Gârâmâ Apogât okot âlep agaŋman aregât pat hârokŋe nâŋgâŋetgât Apoŋe wan makmâ hâre niŋep den are lokowerân. Bâin sopanmâ arine." dâep.

15

Waiŋgât den ginŋe.

1 Akto Yesuŋe hoŋ bawalupŋe hin dâm makyeŋgiep, "Nâmâ waiŋ tâk dopŋe hainare. Dâ Ewene amâ waiŋ kalam amboŋe hainare. 2 Nâŋgât bât bâtne bikŋe âmâ bunŋe bo memai amâ Ewenande liŋgâtmâ panyekbiap. Dâ nâŋgât bât bâtne bikŋe bunŋe membai are âmâ bunŋe dondâ yeâkgât Ewenande hârem heŋgemgowiap. 3 Akto ye âmâ nâŋgât den makyeŋgiman are nâŋgâmbiâ biwiyeŋân gembo biwiyeŋe salek salek agep aregât nâŋgâlân tatbei. 4 Ye nâŋgâlân tatbei. Akto nâ gai yeŋgâlân tatbian. Akto waiŋ bât bâtŋe arekŋe konŋân bo dewatimbo amâ bunŋe bo yembiap. Dop hainâk ye nâŋgâlân bo dewatim âmâ agak meme âlepŋe bo memai. 5 Nâmâ waiŋ tâkŋe dâ ye amâ bât bâtne. Ye nâŋgâlân tatbiâ nâ yeŋgâlân tatbian amâ bunŋe dondâ yembiap. Aregât ye nâ bâlâk manbai âmâ yeŋe wan me wan siâ âlepŋe bo akbai. 6 Akto waiŋ bât bâtŋe siâ bunŋe bo yendo âmâ hârem panbiâ mondo ombai dop hainâk luâk âmbâle siâŋe nâŋgâlân tatmâ agak meme âlepŋe bo membai âmâ Ewenande hârem pan yekto momo kâlâwân ariwai. 7 Dâ yeŋe nâŋgâlân tatmâ nâŋgât den lokom manmâ âgâwai âmâ âlepŋe yeŋe ukenyeŋaet ulit niŋbiâ are hainâk yeŋgiwian. 8 Yeŋe bunŋe dondâ mem manbiâ âmâ nâŋgât hoŋ bawa bunŋe dâm yeŋgonbian. Hain yeŋgondere Ewenaet kotŋe humo sambelem ariwiap. Akto ye hain akbiâ âmâ luâk âmbâleŋe yekmâ, "Ire amâ Yesugât kâmot." dâwai. 9 Akto Ewenande nâ okot âlep akniŋmap dop hainâk nâkâ ye emelâk okot âlep akyeŋgiman aregât hilâmŋe hilâmŋe amâ nâŋe okot nâŋgâ yeŋgiman aregâlâk nâŋgâm manmâ âgâwei. 10 Akto nâŋe Ewenaet launŋe lokom yâkŋe han kalemŋaet okot nâŋgâ niŋmap aregât nâŋgâm gan. Ye dop hainâk nâŋgât laune lokom manbei. Hain manbiâ âmâ okot nâŋgâ yeŋgiman are nâŋgâŋet dâm meme akyeŋgire aregâlâk nâŋgâm manbai. 11 Akto nâmâ yeŋgât heroŋe humo akman aregât nâŋgâm yekâ hainâk heroŋe humo akŋetgât akto biwiyeŋe sândugewiapgât yu makyeŋgiân.

12 Nâŋgât den kârikŋe hin. Nâŋe okot âlep akyeŋgiân dop hainâk yekâ gala okot âlep agaŋgi goaŋgi akyeŋgiwei. 13 Dâ luâk siâŋe galaŋe tângowerâm âi humo mem mombiap amâ okot âlep tângo tângo irekŋe agak meme siânba hârok ewangiyekmap. 14 Aregât hin makbe. Ye âmâ nâŋgât den lokowai âmâ âlepŋe nâŋgât galalupne akbai. 15 Akto luâk humo âmâ ikiŋe hoŋ bawalupŋe are ikiŋe nâŋgâ nâŋgâŋe bo hekat yeŋgimap. Yân âi yeŋgimbo memai. Haingât nâ âi luâk lâuwâŋe bo yeŋgonberân. Den hârok Apo gâlânba nâŋgâman amâ emelâk ye makyeŋgiminiân. Haingât galalupne dâm yeŋgonberân. 16 Dâ yeŋe hanyeŋaet akmâ nâ bo nâŋgâ niŋi. Bo. Nâŋe ye bo nâŋgâ niŋiân han kalemnaet akmâ oloŋyektere nâŋgât kâmot agi. Akto nâŋe âi yeŋgiân amâ yeŋe arim bunŋe mem lokoŋet dâm akto yeŋgât bunŋe are âlepŋe tatbiapgât oloŋyegân. Haingât âmâ yeŋe

nâŋgât kolân Apogât ulit akbiâ âlepŋe yâkŋe wan me wan siâ yeŋgiwiap. 17 Akto nâŋe den umatŋe are lâuwâŋe yu makberân. Ye gala okot âlep agaŋgiwei.

Hân luâkŋe Yesugât kâmotlupŋe gasa akyeŋgimaigât magep.

18 Dâ hân luâk âmbâleŋe gasa akyeŋgimbiâ âmâ hin nâŋgâwei. Yâkŋe ulik gulik nâŋgât gasa akniŋi. 19 Dâ ye hân iregât kâmolân gâtŋe dâine hân luâk âmbâleŋe, “Woe, ire âmâ nengât kâmolân gâtŋe.” dâm tân yeŋguwâi. Dâ ye âmâ hân iregât kâmolân gâtŋe bo. Emelâk nâŋe han kalemnaet akmâ hân iregât agak meme hepunŋet dâm oloŋ yegân aregât pat hekat yeŋgiân amâ haingât hân luâk âmbâleŋe ye gasa akyeŋgiwai. 20 Nâŋe hin makyeŋgiân are bo nelâm yeŋgiâk. Âi luâk amâ humoŋe bo ewangimap aregât hin nâŋgâwei. Hân iregât ambolupŋande kuk akniŋmai âmâ benŋe hainâk kuk akyeŋgiwai. Dâ gala akniŋmâ denne lokoyi dâine gala akyeŋgim den yeŋe lokowâi. 21 Dâ amâ Ewenande huŋgun niŋdo geân yâk hân iren gâtŋande bo nâŋgâ aŋmai. Haingât yekmâ ire amâ Yesugât kâmolân gâtŋe dâm yekmâ kuk bâleŋe akyeŋgiwai. 22 Akto nâŋe bo gem hân iregât ambolupŋe makyeŋgiân dâine dosayeŋe bo miawakbop. Dâ amâ gem makyeŋgiân gârâmâ dosayeŋe akto bâleŋeyeŋe heambukbaigât dop bo tatyeŋgiâp. 23 Akto areâk bo. Luâk âmbâle hain arekŋe nâŋgât gasa akniŋbai amâ Ewene gai hainâk gasa agaŋbai. 24 Are lâuwâŋe makbe. Nâŋe gem âi keiŋe keiŋe ulikŋân luâk siânbaŋe hain bo meyi are yeŋgât hut yeŋân bo meman dâine dosayeŋe bo miawakbop. Dâ emelâk kulem hârok mendere ekmâ âmâ nâ akto Ewene gasa aknetkimai. 25 Akto Anutuŋe makto siâŋe hin kulemgoep are kârikŋe aktâp, “Luâk dondâŋe yân gasa akniŋdâi.” are bunŋe miawakto nâŋgât gasa undup miawakmâ gasa akniŋdâi. 26 Akto hâmbâi Ewene ulilaŋdere ikiŋe Heak kârikŋe tân yeŋgumap are huŋgun aŋdo wan me wan bunŋe hekat yeŋgim nâŋgât keine hekat yeŋgiwiap. 27 Hain hekat yeŋgimbo nâŋe âi keiŋe kalân ainba nâ olop manmâ nekmâ gayigât nâŋgât keine makmâ miawakbiâ sambelem ariwiâp.” dâep.

16

Heakgât keiŋe.

1 Yesuŋe hin dâm makyeŋgiep, “Nâmâ yeŋe wan me wan miawak yeŋgimbo nâŋgâm gulip akbâi dâm yu makyeŋgiân. 2 Nâŋgât gasalupnande amâ den emetŋânba watyekbiâ yânŋângen manbai. Akto areâk bo. Hâmbâi amâ yâkŋe hin dâwai, “Yesugâlân gâtŋe yeŋguenŋe mombai amâ Anutuŋe nenekto âlepŋe akbiap.” hain nâŋgâm yeŋgumbiâ mombai amâ akmâ hilipkowai. 3 Yâkŋe âmâ Apo akto nâ bo nâŋgâ netkimai. Haingât yeŋguwaigât ukenŋe nâŋgâwai. 4 Dâ hâmbâi siâ siâ ire miawakbiap arekŋe yeŋgumbo nâŋgâ nâŋgâyeŋe hulaŋ akbiapgât den siâ siâ ire emelâk makyeŋgiân. Dâ ulikŋân bak âmâ nâ ye olop talân aregât ire bo makyeŋgiân. 5 Dâ uŋak amâ huŋgun niŋdo geân aregâlân ariwerân. Akto yeŋgât hutyeŋânba siâŋe bo ainuguwerâp, “Gâ yâgâten ariwerât?” 6 Nâ yu makyeŋgiângât nâŋgâmbiâ biwiyeŋe umatŋe dondâ aktâp. 7 Galalupne, nâ bundâk makyeŋgire nâŋgâŋet. Nâ hepun yekmâ ariwerân amâ ye tânyeŋguwiangât. Dâ bo arire maine Anutuŋe Heak âlepŋe bo huŋgunaŋdo âmâ bo gem tânyeŋguwop. Dâ ariwian âmâ nâŋe âlepŋe huŋgun aŋdere togowiap.

8 Gem luâk âmbâle hârok areyeŋgât keiyeŋe mem miawakbiap. Mem miawakmâ heŋgemgombo hin nâŋgâwai. Yeŋgât agak meme bâleŋe akbai aregât keiŋe nâŋgâmbiâ dosayeŋe miawakbiap. Akto Ewene agak meme ârândâŋ akmapŋe dosayeŋaet hâu membiap aregât amâ hâmbâi den âiân kat yekbiap are hârok nâŋgâiwai. 9 Aregât keiŋe lâuwâŋe makbe. Bâleŋaet keiŋe amâ hin hekat yeŋgiwiap. Yâk nâŋgât hâkâŋ akmâ biwiyeŋe nâŋgâlân bo katbai. 10 Akto Ewenaet agak meme ârândâŋ are hekat yeŋgiwiap amâ hin. Apogâlân ariwian. Arire ye hinŋe yu kindâiŋe hinŋe nâ bo nekberâi. 11 Dâ Anutuŋe luâk âmbâle ire den âigât keiŋe hin hekat yeŋgiwiap. Hân iregât Amboŋe amâ emelâk Anutuŋe den âiân kato yâkgât bâleŋeŋe keiŋe miawaktâp.

12 Nâŋe den siâ siâ dondâ makyeŋgiwerâm aktân. Dâ yeŋe amâ uŋak memberâigât dopŋe bo. 13 Gârâmâ hâmbâi Anutuŋe ikiŋe Heak âlepŋe huŋgunaŋdo gem den bunŋaelâk hârok biwiyeŋân totokowiap. Arekŋe amâ ikiŋaet hanŋaet den bo makyeŋgiwiap. Anutuŋe wan me wan miawakbiap aregât keiŋe hekalaŋmâ huŋgun aŋdo makyeŋgiwiap. 14 Akto nâŋgât keine nâŋgâmap aregât makyeŋgimbo nâŋgâmbiâ nâŋgât kot humo miawakbiap. 15 Akto Apoŋe ikiŋaet nâŋgâ nâŋgâŋe are niŋdo aregât hin maktân. Anutugât Heakŋe arekŋe nâŋgât keine hekat yeŋgiwiap.

Yesu purikatbiapgât den.

16 Akto sop bâlensiâ aktoân amâ heambuktere bo nekberâi. Akto hâmbâi sop bâlensiâ siâ aktoân âmâ miawaktere nekbai." dâep. 17 Yesuŋe hain dâmbo hoŋ bawalupŋe bikŋande den are nâŋgâm pâpkoyi aregât nâŋgâm hin ai aguyi, "Amâ wangât maktâp? Apogâlân ariwerân aregât sop bâlensiâ heambuktere bo nekberâi akto hâmbâi nekbai dâm maktâp. 18 Akto hin maktâp. Sop bâlensiâ ain nekbai dâm maktâp den are keiŋe gain gaingât maktâp?" dâyi. 19 Hain dâm amâ bo aikoyi. Akto Yesu aikowerâm agi aregât nâŋgâm hin makyeŋgiep, "Yeŋe nâ sopgât maktân aregât ainuguwerâi me? Sop bâlensiâ bo nekberâi. Dâ hâmbâi nekbai dâm maktân aregât keiŋe ainuguwerâm aktâi aregât hin makyeŋgire nâŋgâŋet. 20 Den bunŋe makyeŋgiwe. Hâmbâi inde humo indem okot nâŋgâ niŋbai. Akto sop ainâk hân iregât ambolupŋe heroŋe humo nâŋgâwai. Akto ye kambiamyeŋe umatŋe akbiap amâ benŋe siân purik âgâm okot âlep humo nâŋgâwai. 21 Aregât den dopŋe siâ hin makbe. Âmbâle siâŋe nanaŋ meakberâm hâk hilâlâm humo nâŋgâmap. Gârâmâ benŋe nanaŋ miawakto sop ain amâ benŋe hâk hilâlâm lâuwâŋe bo nâŋgâmap. Bo. Amâ emelâk nanaŋ gurukŋe miawakto aregât okot âlep humo nâŋgâmbo hâk hilâlâm are emelâk nelâm aŋmap. 22 Dop hainâk âmâ ye nâ ariwerân aregât okot bâle nâŋgâi. Gârâmâ nâŋe lâuwâŋe yektere nekmâ kambiamyeŋe heroŋe akbiap. Hain akbiâ luâk siâŋe kambiamyeŋe umatŋe agâkgât heyeŋgimbo dâp bo miawakbiap. 23 Akto hâmbâi âmâ benŋe ai nuguwai aregât âi bo tatbiap. Akto den bunŋe hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Yeŋe Apo siâ me siâgât ulilaŋbiâ kotnaet akmâ yeŋgiwiap aten. 24 Akto keiŋân bak amâ siâ siâ memberâm nâŋgâm amâ nâŋgât kolân bo ulilaŋi. Akto hinŋe nâŋgât kolân Apo ulilaŋbiâ âmâ yeŋgât kambiamyeŋe heroŋe agâkgât dowâk Apoŋe yeŋgiwiap. Aregât kotne konmâ ulilaŋbei. 25 Akto nâŋe wan me wan emelâk makyeŋgiân amâ den dopŋânâk

makyeŋgiân. Hâmbâi âmâ Apogât keiŋe miapŋânâk makyeŋgiwian. Dâ den ginŋe amâ bo. 26 Sop ain âmâ yeŋe nâŋgât kolân konmâ ulilaŋbai. Gârâmâ nâŋgât Ewenande okot âlep akyeŋgimap aregât kambiamŋe purik âgâkgât bo ulilaŋbian. 27 Bo. Ewene ikiŋak emelâk yeŋgât okot âlep akyeŋgimap. Akto yeŋe nâŋgât okot nâŋgâ niŋmâ Anutuŋe nanŋe huŋgun aŋdo luâk akmâ giep amâ Yesu dâm nâŋgâ niŋbai aregât Ewenande ikiŋak yeŋgât okot âlep akyeŋgimap. 28 Akto nâ keiŋânbak Apo olop tatminiân. Akto sop akto hepunmâ hânân geân. Akto uŋak âmâ hân hepunmâ Apogâlân ariwerân." dâep. 29 Yesuŋe hain dâmbo hin maganji, "Woe, âlepŋe maknengiât. Den ginŋe bo maknengiâtgât dowâk âlepŋe nâŋgâen. 30 Akto luâk biknande ai pei bo akginbiâ hinŋe wan me wangât keiŋe hârok nâŋgâmat aregât nâŋgâen. Akto Anutugâlânba gien are gai nâŋgâen." dâyi. 31 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, "Âlepŋe nâŋgât keine hârok nâŋgâi me? Gârâmâ bunewâk bo nâŋgâniŋmai. 32 Aregât sop tâlâgumbo hepun nekmâ siâkâ emetŋân emetŋân arimbiâ âmâ nuneak tatberân. Dâ amâ nuneak bo tatberân. Amâ Apo olop tatberet. 33 Nâmâ nâŋgâ nâŋgâyeŋe nâŋgâlân tato biwiyeŋe sândugeâkgât nâŋgân haingât nâŋe den hain makyeŋgiân. Hânân ire âmâ umatŋe siâ siâ tatyeŋgim âgâwiap. Dâ nâŋe hângât dâtŋe metŋe ligiân aregât keiŋe nâŋgâm heroŋe akbai." dâep.

17

Yesuŋe Eweŋe ulilaŋep.

1 Yesuŋe hain makyeŋgim metem âmâ dewunŋe egon panmâ Eweŋe hin maganep, "Apo, emelâk sop tâlâguâp aregât tek teknân katnekmâ nâŋgât kotne mem agat. Akto nâ lauge lokom âi ire mendere kotge humo akmâ sambelem ariwiap. 2 Akto aregât hin makbe. Gâŋe emelâk hânân manbai areyeŋgât damunyeŋe akbiangât kârikŋe niŋen. Akto nâŋgât kâmot niŋen are manman kârikŋe yeŋgiwiangât makmâ hâreniŋen. 3 Akto manman kârikŋe aregât keiŋe hin. Gâ konok amâ Anutu Humoyeŋe bunŋe amboŋe gâ. Akto gâŋe huŋgun niŋmenâ geân Yesu Kristo nâ akto gâ net lâuwâ nâŋgâ netkimbiâ âmâ tânyeŋguetŋe manman kârikŋe miawak yeŋgiwiap. 4 Nâŋe gâŋgât kotge sambelem ariâkgât âi niŋen are emelâk mem metere hânân kotge humo akmâ sambelem ariep. 5 O Apo, hân bo miawagewân gâ olop himbim pagaleŋe olop malân. Areâk ire gaetŋe manmâ purikatmâ niŋmenâ mem manbiâm.

6 Apo, ulikŋân nâŋgât kâmot yeŋgât kotyeŋe katmâ nâŋgâm nâŋgât dâtâŋe dâen. Akto hân miawakto nâŋgât kâmot kinbiâ luâk âmbâle bâleŋe akmai are yeŋgâlânba oloŋyekmâ nâ niŋmenâ nâŋgât dâtâŋe agi. Hain akmâ lauge hârok lokom meteyi. 7-8 Gâŋe den makniŋen amâ hârok makyeŋgiân. Hain makyeŋgire nâŋgâm ire âmâ Anutugât den bunŋe dâm nâŋgâmai. Akto areâk bo. Gâŋe huŋgun niŋmenâ geân a hainâk nâŋgâm heŋgemgom âmâ nâŋgâniŋmai. Aregât hinŋe wâtgân kinmâ manman are hainâk nâŋgâm hârokgât keiŋe siâ siâ akai hainâk nâŋgâmai. 9 Nâ tân yeŋguwerâm ulit giŋdân. Dâ luâk âmbâle hânân manmai areyeŋgât hârok bo ulit giŋdân. Gâ guge dâtâŋe are niŋen areyeŋgât ulit giŋdân. Dâ luâk âmbâle biknje bo. 10 Akto gâŋgât patge amâ nâŋgât patne. Dop konok akmâ kotne mem agatmai. 11 Dâ uŋak âmâ hân ire hepunmâ gâŋgâlân togowerân.

Akto nâŋgât kâmot âmâ hânân tatbai aregât gâŋe damunyeŋe akben. Akto Apo Humo, guge kotge wâtge emelâk niŋen arekŋe kârikŋe tân yeŋgumbo hânân manbaiân âmâ gulip bo akbai. Akto net han netŋe konok akmaet dop hainâk nâŋgât kâmot amâ hanyeŋe konok akŋetgât wâtge akyeŋgiwen. Akyeŋgimenâ hanyeŋe konok akbai. 12 Akto nâŋgât kâmot ire olop gaen aregât gâŋgât kotge wâtgân kinmâ damunyeŋe aktere siâ me siâŋe bo hilip yeŋguep. Gârâmâ gâŋe makmenâ kulemgoyi are bunŋe agâkgât hinŋe makmenâ luâk bâleŋaet amboŋe are konok bâliâp. 13 Bâin. Nâ gâŋgâlai togowerâm aktân aregât nâŋgât kâmot yu kindâi ire nâŋgât okot âlep arekŋe yâk yeŋgâlân kilâkgât yu maktân. 14 Denge emelâk makyeŋgiân. Akto hângât agak meme bo watman aregât ye hainâk hângât agak meme bo watmai. Hain akmai aregât hângât luâk âmbâleŋe gasa akyeŋgiwai. 15 Haingât hin ulit giŋbe. Gâŋe damunyeŋe akmenâ Bâleŋe Amboŋe arekŋe bo hilip yeŋguwiâp. Nâmâ hânânba ire meyekmenâ himbimânâk hinŋe âgâwerâi aregât bo ulit giŋdân. Bo. Hânân manbaiân sop ain damunyeŋe akmenâ bo hilip aguwai aregât ulitgiŋdân. 16 Akto nâ hân iregât agak meme bo watman aregât ye amâ hainâk hân iregât ambolupŋe bo. 17 Gâŋe den bunŋande hanyeŋe mendugumenâ agak meme âlepŋe aregâlâk nâŋgâm watbai. Gâŋgât pat âlep den arekŋe amâ den bunŋe. 18 Gâŋe ulikŋân huŋgun niŋmenâ hânân luâk âmbâle hut yeŋân talân. Hainâk amâ nâŋe huŋgun yeŋgire arim hân luâk âmbâle hut yeŋân manbai. 19 Akto nâŋgât kâmot ire den bunŋande hanyeŋe mem mendugumbo agak meme âlepŋe mem manŋetgât nâ gai yâk yeŋgât akmâ han hâkŋe mem mendugum âmâ den lauge lokom mandân.

Yesuŋe ikiŋe den nâŋgâm heŋgemgowai yâk yeŋgât Eweŋe ululaŋep.

20 Apo, nâmâ gâŋe ire konok tân yeŋguwengât konok bo ulit giŋdân. Hâmbâi luâk âmbâle dondâ hânŋe hânŋe manbai arekŋe nâŋgât kâmot ire yeŋgât den nâŋgâm biwiyeŋe nâŋgâlân katbai are yeŋgât ulit giŋdân. 21 Yâk hârok han biwi konok tatbaigât nâŋgân. Apo, gâŋe nâŋgâlân tatât akto nâŋe gâŋgâlân tatân aregât han netŋe konok dop hainâk yâk netgâlân tatmâ manbiâ luâk âmbâle hârok tatmâ manbai arekŋe gâŋe huŋgun niŋmenâ geân aregât keine nâŋgâwai. Are miawakbiapgât ulit giŋdân. 22 Akto gâŋe keige hârok hekatniŋmenâ nâŋgân aregât emelâk hekatyeŋgim meteân. Akto netŋe gala konok tatmaet dop hainâk akŋet dâm hekatyeŋgiân. 23 Akto areâk bo. Gâŋe nâŋgâlân tatmâ keige hekatniŋen are akto nâŋe yâk yeŋgâlân tatmâ keine hekatyeŋgiân a hârok nâŋgâm yâk gala konok dondâ akbaigât nâŋgân. Hain gârâmâ luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmaiŋe gâŋe huŋgun niŋen are akto okot nâŋgâ niŋmat hainâk nâŋgât kâmot okot nâŋgâ yeŋgimat are nâŋgâwaigât ulit giŋdân. 24 Apo, gâŋe luâk âmbâle emelâk niŋen are nâ olop tatbaengât nâŋgân. Nâ olop tatmâ âmâ gâŋe hân bo talewân okot nâŋgâ niŋmâ pagaleŋe niŋen are ekmâ nâŋgâwai aregât nâŋgân. 25 O Apo, wan me wan memenâ ârândâŋâk akmap gâ hân luâk âmbâle arekŋe gâŋgât keige bo nâŋgâgiŋdâi. Dâ nâŋe âmâ nâŋgân. Akto nâŋgât kâmot yu kindâi irekŋe gâŋe huŋgun niŋen aregât keine nâŋgâi. 26 Nâŋe gâŋgât kotge denge hekat yeŋgiân. Akto nâ hâmbâi kotge hârok dondâ hekat yeŋgiwian.

Amâ gâŋe han kalem okot âlep dondâ akniŋmâ tân nugumat han kalem arekŋe biwi yeŋân gembo nâŋgât keine nâŋgâwai, aregât ulit giŋdân.” dâep.

18

Yesu meyi.

1 Yesuŋe den are makmâ metem âmâ hoŋ bawalupŋe olop kepianba tu kotŋe Kindoroŋ hâtikoyi. Hâtikom kalam siâ lâwin oliwa kinbiâ ain ariyi. 2 Akto Yudasi Yesugât gasa arekŋe Yesu akto hoŋ bawalupŋe ain âgâmini aregât kalam are nâŋgâep. 3 Haingât Yudasiŋe Parisaio akto sumbe kat kat luâk are yeŋgât tembe lokolupyeŋe kewugu yekto aregen togom kemdâ akto tembe akto bugâ mem togoyi. 4 Kalam ain togom penâyeŋgimbiâ Yesu amâ wan me wan ikiŋaelân miawakberâp aregât âmâ bunewâk nâŋgâep aregât bam enem yeŋân kinmâ hin makyeŋgiep, “Ye niŋaet kulâgâtâi?” dâep. 5 Hain dâmbo hin dâyi, “Nen âmâ Yesu Nasarete gâtŋe yâkgât kulâgâten.” dâyi. Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Amâ nâ ire.” dâep. Akto Yudasi halop hogogo luâk hutyeŋân kilep. 6 Yesuŋe “Amâ nâ ire.” dâmbo ainâk kuŋ kâruŋ ge hânân ge yeyi. 7 Hânân ge yembiâ lâuwâŋe ai yeŋguep, “Ye niŋaet kulâgâtâi?” dâmbo, “Yesu Nasarete gâtŋe.” dâmbiâ 8 hin makyeŋgiep, “Nâ emelâk makyeŋgiân. Nâ amâ ire. Akto ye nâŋgât kulâgât niŋdâi aregât âlepŋe luâk ire hepun yekbiâ ariŋet.” dâep. 9 Hain dâep amâ den emelâk Yesuŋe Anutu hin magaŋep, “Luâk ire hârok imâ gâŋe emelâk niŋen amâ damunyeŋe akmâ gan aregât siâ bo hilip aguyi.” dâep. Den are bunŋe agâkgât, “Luâk ire hepun yekbiâ ariŋet.” dâep. 10 Akto Petoro amâ tâwât kâlep meagep arekŋe Sumbe kat katyeŋgât humoyeŋe yâkgât hoŋ bawa siâ kotŋe Maiko orem ondopŋe bungen hâriep. 11 Petoroŋe hain akto âmâ Yesuŋe hin dâm magaŋep, “Tâwât are katmenâ itoŋânâk geâk. Aponŋe hâk hilâlâmgât makmâ hâreniŋep are miawak niŋâkgât nâŋgân are bo miawakniŋâkgât aktât mon?” dâep.

12 Yesuŋe hain dâmbo damunyeŋande makto Yuda luâk yeŋgât tembe lokolupyeŋande Yesu mem hikoyi. 13 Hain akmâ Anasigât emelan soŋ mem ariyi. Akto Anasi amâ luâk siâ kotŋe Kaipa yâkgât laumatŋe. Akto Kaipa amâ hombaŋ aregât Sumbe kat kat luâk are yeŋgât humoyeŋe. 14 Akto Kaipasiŋe âmâ emelâk Yuda luâk humomolupyeŋe hin makyeŋgiep, “Nen hârok bo akbâengât âlepŋe luâk konok kondenŋe moâk.” dâep. 15 Akto bugâ luâkŋe Yesu mem Anasigât emelan arimbiâ Petoro akto Yesugât galaŋe siâ yâk yetŋeâk watyegiat. Akto Anasiŋe Yesugât gala nâŋgaŋmap aregât Yesu ain âgâmbo hainâk Yesu olop arim Anasigât hetagân âgâep. 16 Âgâmbo Petoro amâ iŋgon hâkŋângen kilep. Hain akto luâk are Anasigât nâŋgâep aregât sopanmâ hoŋ bawa âmbâle hâŋgi damunŋe are magaŋdo hâŋgi mem kato Petoro hetagân âgâep. 17 Âgâmbo hoŋ bawa âmbâle arekŋe Petoro hin aikoep, “Dâ gâ amâ Yesugât hoŋ bawa siâ me gain?” dâmbo hin dâep, “Nâmâ bo.” dâep. 18 Akto sop ain seru agep aregât bugâ luâk akto hoŋ bawa luâk kâlâp oyi. Kâlâp om nâŋgâm kinbiâ Petoro gai yâk olop kâlâp nâŋgâm kilep.

Sumbe kat kat humoyeŋe Anasiŋe Yesu aikoep.

19 Akto Sumbe kat kat humoyeŋe Anasi arekŋe Yesu ikiŋaet den akto hoŋ bawalupŋe yeŋgât keiyeŋe nâŋgâwerâm aikoep. 20 Aikombo

hin magaŋep, “Wangât ainuguât? Nâmâ emelâk luâk âmbâle tek tekŋân den makyeŋgiman. Akto sumbe kat kat emetŋân me den emetŋân âgâm tek tekŋân makyeŋgiman. Me yâgâten me yâgâten Yuda luâk mendugum kinmai ain âgâm makyeŋgiman. 21 Nâmâ den yoŋâk siâ bo makyeŋgiman aregât wangât ainuguât? Luâk âmbâle den are nâŋgâmai are aiyeŋgu.” dâep. 22 Hain dâm magaŋdo bugâ luâk siâ ain kilep arekŋe Yesu ondopŋe hogom magaŋep, “Gâŋe amâ Sumbe kat kat luâk humoyeŋe hain bo magaŋ.” dâep. 23 Dâmbo hin magaŋep, “Gâ nâŋe den bâleŋe maktân aregât keiŋe mak. Akto nâŋe den âlepŋe maktân aregât wangât nuguât?” dâep. 24 Hain dâmbo Anasiŋe makto tâkŋe bâtŋe dâgâm mendugum sumbe kat kat humoyeŋe siâ kotŋe Kaipa yâkgâlân kewugum ariyi.

Petoro hamewakmâ muneŋ agep.

25 Akto Petoro âmâ ain kinmâ kâlâp nâŋgâmâk kilep. Ain kindo olowâk kili arekŋe hin magaŋi, “Gâ gai yâkgât hoŋ bawa me gain?” dâmbiâ muneŋ akmâ hin magep, “Nâ bo.” dâep. 26 Hain dâmbo âmâ Sumbe kat katgât hoŋ bawa siâ emelâk Petoroŋe ondopŋe kom hâriep aregât kâmolân gâtŋe arekŋe Petoro hin magaŋep, “Bundâk, gâ yâk olop kalamân kinbiâ yektân mon?” dâep. 27 Akto Petoroŋe hainâk muneŋ akmâ, “Nâ bo.” dâmbo âmâ ainâk gokorok indiep.

Pilatoŋe Yesu aikoep.

28 Akto emet hauŋ hauŋgât tembe loko arekŋe Kaipagât emelanba kewugum Roma gawaman humo aregât emelan âgâyi. Âgâm âmâ hin nâŋgâyi, “Nen hâmbâi hombaŋ Pasowa aregât sot nemberen. Aregât Anutuŋe nenekto huraguâkgât Yuda luâk bo manmai areyeŋgât emelan bo âgâweren.” nâŋgâyi. 29 Haingât hâkŋângen kili. Kinbiâ Pilato Roma gâtŋe arekŋe yâk yeŋgâlân gem makyeŋgiep, “Luâk ire keiŋe wangât den âiân katberâm aktâi?” dâep. 30 Hain dâmbo hin dâm magaŋi, “Dâ luâk ire agak meme bâleŋe bo akmap dâine amâ gâŋgâlân bo mem togowâen.” dâyi. 31 Dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Yeŋe agak meme dop yeŋân agaŋŋet.” dâep. Hain dâmbo Yuda humomolupyeŋande hin dâm magaŋi, “Roma luâk yeŋe luâk siâ kondenŋe moâkgât hain bo akŋet dâm makmâ hâre nengimai. 32 Yuda luâk hain akbiâ amâ Yesu ikiŋe mombiapgât den magep dâp are miawagep. 33 Haingât Pilato gawaman emelan âgâ tatmâ Yesu kondo âgâep. Âgâmbo aikom magaŋep, “Gâ Yuda yeŋgât humo me?” dâep. 34 Hain dâmbo hin dâep, “Gugak den are nâŋgâmat me gaingât maktât me luâk siâŋe nâŋgât hain dâm makginŋep me?” dâep. 35 Dâmbo hin magaŋep, “Nâmâ Yuda gâtŋe bo aregât yeŋgât keiyeŋe bo nâŋgâ yeŋgiman. Guge kâmot akto bugâ lokolupgande meŋgekmâ nâŋgâlân togoâi ire gain gain agengât?” dâep. 36 Dâmbo hin magaŋep, “Nâmâ hân iregât luâk kembu bo. Dâ nâ hângât luâk kembu dâine âlepŋe âi luâklupnande bugâ mem kuk akbâi. Akto hoŋ bawalupnande Yuda gâtŋande menekbâigât bugâ mem kuk akyeŋgiwâi. Gârâmâ nâmâ hângât luâk kembu bo.” dâep. 37 Hain dâmbo hin magaŋep, “Hain gârâmâ gâ luâk kembu me?” dâmbo hin magaŋep, “Gugak ya maktât are. Nâmâ den bunŋe mak makgât keiŋe miawagâkgât himbimânba luâk akmâ hânân geân. Aregât luâk âmbâle bikŋe den bunŋe aregât ukenŋe nâŋgâne dâmbiâ makyeŋgire den bunŋe dondâ nâŋgâmai.” dâep. 38 Hain dâmbo hin

magaŋep, “Den bunŋe amâ wan?” dâep.

Hain dâm hâkŋângen Yuda luâk yeŋgâlâk gem hin makyeŋgiep, “Yâkgâlân bâleŋe siâ bo ektân. 39 Dâ amâ yeŋgât agak meme are watmâ hombaŋ iregât nâŋe luâk siâ hepundere yeŋgâlai geâk. Nâŋe Yuda yeŋgât kembu ire hepundere geâk me luâk siâgât nâŋgâi?” dâep. 40 Dâmbo yâkŋe kârikŋe konmâ hin dâyi, “Amâ bo. Gâmâ Baraba kala busi kâlegenba hepunmenâ betgen geâk.” dâyi. Amâ Barabaŋe âmâ luâk yeŋgum siâ siâ kâmbu meyeŋgiminep aregât.

19

Sumbe kat kat humomolupyeŋande Yesu moâkgât dâyi.

1 Akto Pilatoŋe makto tembe lokolupŋande Yesu mem tâk metŋande orem metem âmâ 2 benŋe tâk dâtâ dâtâŋe irimut ketugum kauŋaŋi. Hain akmâ sâŋgum luguak luguak gilâm are luguaŋi. 3 Akto enemŋân togom kâŋgom hiaŋgim hin dâyi, “Woe, Yuda yeŋgât kembu.” dâm enem dewunŋân bâtyeŋande hogoyi. 4 Akto Pilatoŋe hâkŋângen gem Yuda luâk humomolupyeŋe hin dâm makyeŋgiep, “Woe, luâk ire kewugum geân. Amâ yâkgâlân bâleŋe siâ bo ektân aregât hepundere ariâkgât nâŋgân.” dâep. 5 Hain dâmbo Yesu tembe lokoŋe irimut dâtâ dâtâ akto sâŋgum gilâm luguaŋi akto kautŋân kauŋaŋi are olop ge kindo Pilatoŋe hin makyeŋgiep, “Luâk ire ekŋet.” dâmbo 6 sumbe kat kat humoyeŋe akto bugâ luâk humomolupyeŋande konmâ hin dâyi, “Lâwinân koŋet. Lâwinân koŋet.” dâmbiâ makyeŋgiep, “Nâmâ yâkgâlân bâleŋe siâ bo ektân aregât yeŋeak mem ari lâwinân koŋet.” dâep. 7 Hain dâmbo hin dâyi, “Nengât den kârikŋe siâ hin tatâp. Luâk irekŋe, “Nâ Anutugât nanŋe.” dâep aregât kombiâ moâkgât nâŋgâen.” dâyi. 8 Dâmbiâ Pilatoŋe den are nâŋgâm hamep dondâ agep. 9 Nâŋgâm hamep dondâ akmâ âmâ purik katmâ Yesu kewugum Gawaman emelan âgâep. Âgâm Yesu magaŋep, “Gâ wânân gâtŋe?” dâmbo den hâuŋe bo magaŋep. 10 Bo magaŋdo Pilatoŋe hin magaŋep, “Gain gain? Gâ nâŋgâlân den bo maktât. Nâŋe maktere âlepŋe hepun gekbai akto maktere guguwai aregât kârikŋe tatniŋdâp. Dâ iregât keiŋe bo nâŋgât me gain?” dâep. 11 Hain dâmbo hin magaŋep, “Gâ Anutu Humo âurekŋe kârikŋe bo giŋdo dâine gâŋe mem ge katnekbâtgât dopŋe bo. Hain gârâmâ emelâk luâkŋe gasalupne kewugu yekto menektâi yâkgât dosa arekŋe gâŋgât dosa ewangiâp.” dâep. 12 Hain dâmbo Pilatoŋe hepundo âlepŋe ariâkgât nâŋgâm den dâpŋaet kulâgâlep. Dâ benŋe Yuda luâk âmbâleŋe konmâ hin dâyi, “Dâ gâŋe Yesu hepunmenâ ariwerâp âmâ gâ Sisa humonenŋe aregât galaŋe bo. Siâŋe nâmâ luâk kembu dâm âmâ Sisa dumŋân kinbiap aregât gâŋe guge nâŋgâ nâŋgâge watberâm luâk ire yân hepunmenâ gewerâp âmâ Sisaŋe nâŋgâm âmâ gâ gasa akginŋbiapgât nâŋgâwiap.” dâyi. 13 Pilatoŋe den are nâŋgâm Yesu mem hâkŋângen giep. Mem gembo kindo Pilato purik katmâ âgâm kembu tat talân talep. Akto tat tat ain hin konmini “Kât dâpŋe.” Aregât kotŋe Yuda yeŋgât denân amâ Gabata dâm konmini. 14 Sop ain amâ Pasowagât heŋgemgo heŋgemgo hilâmŋe. Akto Pilato ain tato hilâm tânâmŋe akto Yuda luâk hin makyeŋgiep, “Ekŋet. Luâk ire âmâ yeŋgât kembuyeŋe.” dâmbo konmâ hin dâyi, 15 “Moâkgât nâŋgâen aregât lâwinân ko.” dâyi. Hain dâmbiâ makyeŋgiep, “Nâŋe

kembuyeŋe ire lâwinân kombegât nâŋgâi me?" dâmbo sumbe kat kat humomoŋe hin dâyi, "Nengât kembu siâ bo tatâp. Sisa a konok." dâyi. 16 Hain dâmbiâ Pilatoŋe Yesu lâwinân koŋet dâm wato yâk yeŋgâlân giep.

Yesu lâwinân koyi.

17 Haingât Yesu ikiŋe membiâ ikiŋak lâwinŋe lokoagep. Akto kepia humo hepunmâ hân siâ hin konmai, "Hân hagitŋaet kautŋe." Amâ Yuda denân Goligata ain mem ariyi. 18 Hân aregen Yesu akto luâk lâuwâ olop lâwinân yeŋguyi. Akto luâk lâuwâ are biken biken yetkuyi. 19 Yetkumbiâ Pilatoŋe den siâ hin kulemgoep, "Yesu Nasarete gâtŋe amâ Yuda yeŋgât luâk kembu." hain kulemgom lâwinân kondo talep. 20 Akto kulem are amâ Yuda yeŋgât denân akto Roma yeŋgât denân akto Girik yeŋgât denân hain kulemgoep are akto Yesu lâwinân koyi amâ kepia humo Yerusalem ginŋân aregât Yuda luâk âmbâle dondâŋe den are oyaŋmini. 21 Oyaŋmâ âmâ Yuda yeŋgât Sumbe kat kat humomolupyeŋande Pilato hin magaŋi, "Yuda yeŋgât kembu hain bo kulemgo. Bo. Gâ hanâk den hin kulemgo. Luâk irekŋe hin dâmap, "Nâ Yuda yeŋgât kembu." dâmap hain kulemgo." dâm hâwâli. 22 Hain dâm hâwâtbiâ hin makyeŋgiep, "Den kulemgoân amâ emelâk kulemgoân are hainâk talâk." dâep.

23 Akto tembe lokoŋe emelâk Yesu lâwinân kombiâ kindo himbân siâ siâŋe meaŋi. Akto kâmot katmâ potatbiâ kâmot imbât agep. Akto sâŋgum luguak luguak gai meyi. Dâ amâ sâŋgum are bo parut parutŋe hin ketuguyi. Egonba iŋgon amâ bunewâk paruli. 24 Haingât tembe lokoŋe magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, "Ire amâ bo duwatberen. Sâŋgum iregât kotnenŋe esenŋân ikiŋeâk ikiŋeâk kulemgom umbân pandenŋe gembo are mendenŋe ikiŋe kotŋe miawakberâp luâk arekŋe meakberâp." dâyi. Hain akbiâ amâ benŋe Anutuŋe magep arekŋe bunŋe miawagep amâ hin,

"Yâkŋe sâŋgum siâ siâŋe potatmâ membai akto kotyeŋe katbiâ kotŋe konok miawakto yâkŋe nâŋgât sâŋgum membiap."

Den are bunŋe akto tembe lokoŋe hain agi.

25 Akto Yesugât lâwin ginŋân amâ Yesu memeŋe akto Yesu memeŋaet gariŋe are akto Maria siâ Kelopa âmbenŋe akto Maria Madala gâtŋe are hârok kili. 26 Akto âmbâle are hârok Yesugât lâwin ginŋân kili. Yesu memeŋe akto okotŋe dondâ nâŋgâ aŋep are olop enemŋân kinbela Yesuŋe memeŋe magaŋep, "Meŋ, imâ gâŋgât nange hinare akmâ damunge akbiap." dâep. 27 Akto luâk are hin magaŋep, "Gala, imâ memege akmâ mando damunŋe akben." dâep. Akto sop ain luâk arekŋe Maria are emetŋân ari katmâ damunŋe akmâ talep.

Yesu moep.

28 Are bo akto Yesu hin nâŋgâep, "Âi siâ siâ uŋak bo aktâp. Bâin. Anutugât kulem esenŋe are âlepŋe bunŋe miawagâk." dâm kârikŋe hin kolep, "Nâ tugât nâŋgân." dâep. 29 Hain dâmbo umbâ siâ talep ain wain ŋasukŋe pikmâ yiep. Akto ain kili arekŋe sâŋgum siâ mem umbân wain higenŋe pikmâ yiep ain katbiâ giep. Gembo are mem oloŋmâ kâro kâlewân katmâ dâgâm Yesugât launŋân kali. 30 Katbiâ Yesuŋe are nem hin dâep, "Nâŋgât âi hârok bo aktâp." dâm makmâ kâŋgom moep.

31 Akto sop ain âmâ hombaŋ agatmâŋân miawakbiap aregât siâ siâ heŋgemgoyi. Akto Yuda gâtŋe are nâŋgâm hombaŋ bâliwop dâm aregât hâkyeŋe lâwinân sop kâlep tatbâi dâm Pilato hin magaŋi, "Luâk bâleŋe are yeŋgât keiyeŋe

ligimbiâ dowâk mombiâ hâkyeŋe pandenŋe agatmâ hombaŋ are âlepŋe akbiap. Hombaŋ bâliwopgât makmenâ tembe lokolupgande keiyeŋe kom ligiŋet." dâyi.
32 Hain dâmbiâ âlepŋe dâmbo tembe lokolupŋande gutmâ luâk lâuwâ Yesu olop yetkuyi are yetgât keiyetŋe kom ligimbiâ dowâk moyiat. 33 Akto Yesu âmâ ekbiâ emelâk moep aregât keiŋe bo kom ligiyi. 34 Dâ tembe loko siâŋe soŋ soŋŋe gasomŋân ewumbo dowâk arewa gilâm akto tu sopalep. 35 Siâ me siâ are dewunŋe bunŋande egep yâkŋe makmâ miawakto bundâk miawaktâp. Akto ye den ire oyaŋbai âmâ den amâ bunŋe dâm biwiyeŋe Yesugâlân katbaigât magep. 36 Amâ Anutuŋe makto luâk siâ kulemgoep amâ hin, "Nâŋgât hoŋ bawa aregât hagitŋe siâ bo kom ligiwai." dâm kulemgoep den are bunŋe akto keiŋe bo kom ligiyi. 37 Amâ Anutuŋe makto luâk siâŋe hin kulemgoep, "Nâŋgât hoŋ bawa ewumbiâ mombiap yâkgât hâkŋe tâŋâk ekbai." are kulemgoep.

Yesu hangoyi.

38 Are bo akto Yosepe Arimataia gâtŋe Yesugât hoŋ bawa are yeŋgât hutyeŋân gâtŋe arekŋe yoŋâk togoep. Amâ Yuda luâk yeŋgât hamep akmâ han biwiyeŋe Yesugâlân kalep aregât keiŋe heambugep yâkŋe Yesugât hâkŋe memberâm Pilato magaŋdo, "Âlepŋe mem lokom ari." dâep.
39 Dâmbo Nikodemo ulikŋân hândâgân Yesugâlân togoep arekŋe Yesugât hâkŋe hambuwopgât dâm siâ siâ mem togoep amâ umatŋe dondâ amâ luâk lâuwâ lokowatgât dopŋe hainare mem togoep. 40 Akto lâuwâ arekŋe Yesugât hâkŋe mem sâŋgumân katmâ siâ siâ hambuwopgât are olop dâgâyiat. Imâ Yuda luâk âmbâle areyeŋgât pat meyiat.
41 Yesu lâwinân koyi aregât ginŋân amâ kalam siâ tatâp. Akto kalam are amâ kât dâpŋe irakŋe ain hâŋgeiŋe luâk siâ bo hangoyi.
42 Amâ agatmâ hombaŋ sopŋe tâlâguâk akto sum ewumâkgât sum are ginŋân tatmap ain kaliat.

20

Yesuŋe momoŋânba agalep.

1 Akto Sonda ulik gulikgât sowân ain Maria Madala gâtŋe arekŋe sumângen hândâktâk dondâ togoep. Akto hândâk dâgâmâk yendo kât are sum dâtŋân bo talep are egep. 2 Ekmâ benŋe purik katmâ Petoro akto luâk Yesuŋe nâŋgaŋmap yâk yetgâlân togom miawak yetkim hin makyetkiep, "Humogât hâkŋe sumânba mem ariâi. Mem arim âmâ yâgâten katâi nâ bo nâŋgân." dâep.
3 Hain dâmbo kepia hepunmâ sumângen pârigim ariyiat. 4 Dâ amâ galaŋe Petoro ewangim yâkŋe soŋ ariep. 5 Sum dâpŋân gutmâ kinmâ katmâ kâŋgom sâŋgumŋeâk yendo egep. Dâ kâlegen âmâ bo âgâep. 6 Akto Petoro âmâ haminân togoep yâkŋe ewangim kât kâlegen âgâep. Âgâm sâŋgumŋandeak konok yiep are egep. 7 Akto sâŋgum siâ egep arekŋe amâ Yesugât kautŋe katipkoep sâŋgum are amâ sâŋgum biknje are olop bo talep. Sâŋgum are ligim siângen kato talep arekŋe siângen talep. 8 Bâin, galaŋe ulik gulik pârigim sumân togoep areâkâ hainâk kâlegen âgâep. Akto are ekmâ âmâ Yesu nâŋgaŋep. 9 Dâ ulikŋân amâ Anutuŋe makto kulemgoyi are âmâ bo nâŋgâm heŋgemgoyiat. Amâ Yesu amâ momoŋânba agatbiap bo nâŋgâm 10 yâk purik katmâ kepiangen ariyiat.

Yesuŋe Maria Madala kepian gâtŋe miawagaŋep.

11 Akto Mariaŋe togom sum
are hâkŋângen kinmâ indem
kilep. Indemâk kinmâ kâŋgom
kât kâlegen egep. 12 Egeine aŋelo
lâuwâ tatbela yelegep amâ sâŋgum
kau kau luguagiat arekŋe ulikŋân
Yesugât hâkŋe yiep haingen taliat.
Siâŋe âmâ kautŋângen dâ siâŋe
amâ keiŋaet gewâkŋângen taliat.
13 Tatbela yelekto Maria magaŋiat,
“Barat, wangât indeât?” dâmbela
hin dâep, “Siânbaŋe nâŋgât Hu-
monaet hâkŋe mem lokom ariâi.
Are yâgâten katâi are bo nâŋgân.”
dâep. 14 Hain dâm makmâ purik
kaleine Yesu kindo egep. Dâ âmâ
bo ekmâ nâŋgaŋep. 15 Yesuŋe
magaŋmâ, “Barat, wangât indeât?
Gâ niŋaet kulâgâtât?” dâmbo
âmâ Mariaŋe luâk ire âmâ kalam
amboŋe dâm hin magaŋep, “Apo,
gâŋe Yesugât hâkŋe mem arim
siângen katât aregât makniŋmenâ
ain arim hâkŋe are lokom ariw-
erân.” dâep. 16 Hain dâm purik
katmâ kindo Yesuŋe, “Maria.”
dâmbo purik katmâ ekmâ hin
magaŋep, “Raboni.” dâep amâ
den purikŋe amâ Tiksa. 17 Dâmbo
magaŋep, “Gâ paŋâk bo menek.
Nâ egon boâk âgân. Apogâlae boâk
ariân. Gârâmâ gâ arim galalupne
hin makyeŋgiwen, “Yesuŋe hin
makniŋdâp, Nâ egon âgâm nâ
Ewene akto ye eweyeŋe yâkgâlae
âgâwian. Akto yeŋgât damun akto
nâŋgât damun yâkgâlae âgâwian.”
hain dâp dâm makyeŋgiwen.” dâep.
18 Hain dâmbo ariep. Arim Aposolo
makyeŋgim hin dâep, “Nâŋe emelâk
Humo ektân.” dâm Yesuŋe den
magaŋep are makyeŋgiep.

Aposololupŋande Yesu egi.

19 Sonda ulik gulik aregât hilâm
are dewutâ ge kulukberâm agep.
Ain hoŋ bawalupŋe Yuda yeŋgât
hamep agi aregât emet kâlegenâk
hâŋgi tigim tali. Ainâk Yesuŋe
togom hutyeŋân kilep. Kinmâ
hin makyeŋgiep, “Bo hamep
akŋet. Kambiamyeŋe yeukŋe
talâk.” dâep. 20 Hain dâm
bâtŋe akto gasomŋe hekatyeŋgiep.
Hekatyeŋgimbo ekmâ kambi-
amyeŋe heroŋe agep. 21 Akto
Yesuŋe lâuwâŋe hin makyeŋgiep,
“Kambiamyeŋe yeukŋe talâk.
Apone emelâk huŋgun niŋdo
geân. Hain akmâ nâkâ ye hainâk
huŋgunyeŋgire ariwai.” dâm he
dâmbo 22 heakŋe biwiyeŋân gembo
hin dâm makyeŋgiep, “Ye Anutugât
Heak âlepŋande gem kautyeŋân
mendo wâtŋân kinmâ 23 luâk bikŋe
yeŋgât dosa makmâ pulimbiâ âmâ
bo akyeŋgiwiâp. Dâ bo makmâ
pulimbiâ âmâ tatyeŋgiwiap.” dâep.
24 Yesuŋe Aposolo yâk yeŋgâlai
togoep sop ain âmâ Aposolo siâ
kotŋe amâ Toma kotŋe siâ Didimo
yâkŋe konok bo talep. 25 Gârâmâ
galalupŋe Aposolo bikŋande ma-
gaŋi, “Nen Humo emelâk ekten.”
hain dâm magaŋbiâ Tomaŋe hin
makyeŋgiep, “Bo. Nunak koyi
gewâkŋe are bâtŋân ekberân me
bâtnande ire gewâkŋân howaiw-
erân me bâtne ire ewuyiângen ain
howaim âmâ nâŋgaŋberân.” dâep.

26 Haminân hilâm 8 are bo akto
Yesugât Aposololupŋe emet are
kâlegen lâuwâŋe tali. Akto Toma
âmâ olop tali. Akto hâŋgi âmâ hârok
tigim tatbiâ ainâk Yesuŋe togom
hutyeŋân kilep. Kinmâ hin dâep,
“Kambiamyeŋe yeukŋe talâk.”
dâep. 27 Hain dâm makyeŋgim
purik katmâ Toma magaŋmâ
hin dâep, “Gut. Bâtge bâtnân in
katmenâ gulâk. Akto bâtne ek.
Akto bâtge are gasomne ewunegi
ire kâlegen katmenâ geâk. Gembo
âmâ aregât han lâuwâ gaetŋe bo
akmâ biwige nâŋgâlân katben.”
dâep.

28 Hain dâmbo hin magaŋep, “Gâ
Humone akto gâ Anutune.” dâmbo
29 magaŋep, “Gâ nekmânâk nâ

nâŋgâ niŋdât me? Luâk âmbâleŋe bo nekmâ yân nâŋgâ niŋbai arekŋe amâ kambiamyeŋe heroŋe humo akbai." dâep.

30 Yesuŋe kulem keiŋe aŋgâ aŋgâ hârok dewun nennân dondâ miep. Akto are hârok iren bo kulemgoân. Bikŋeâk kulemgoân. 31 Dâ ire âmâ emelâk kulemgoân. Imâ Yesu amâ Anutugât nanŋe huŋgun aŋdo giep aregât keiŋe nâŋgâŋetgât kulemgoân. Dâ yeŋe ire oyaŋmâ Yesugât keiŋe nâŋgâm heŋgemgom nâŋgaŋmâ âmâ âlepŋe biwiyeŋe yâkgâlân katbiâ manman âlepŋe miawak yeŋgiâkgât akto dosayeŋe bo agâkgât yu kulemgoân.

21

Yesuŋe aposolo haruângen miawak yeŋgiep.

1 Benŋe are haminân Yesuŋe Aposolo bikŋe are Galilaia bâtgum ginŋân manbiâ miawak yeŋgiep. Amâ luâk ire, 2 Simoŋ akto Toma kotŋe siâ Didimo akto Natanae amâ Galilaia hânân talep Kana kepia ain gâtŋe. Akto luâk lâuwâ Sebedaiogât nanlogâtŋe akto Yesugât Aposolo lâuwâ siâ olop tali. 3 Akto Petoroŋe hin makyeŋgiep, "Nâ gem iŋan oloŋberân." dâmbo âkâ, "Nen olowâk arine." dâm arim waŋgan âgâyi. Dâ amâ hândâk ain iŋangât âi humo mem âmâ iŋan bo meyi. 4 Akto dewutâ gawerâm akto ain Yesu haru dâtŋân togo kilep. Dâ amâ Aposolo Yesuŋe kilep amâ bo ekmâ nâŋgaŋi. 5 Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Galama, ye iŋan bikŋe siâ mendâi me?" dâmbo hin magaŋi, "Bo." dâmbiâ 6 hin makyeŋgiep, "Bâin, ŋalu ŋaluyeŋe are waŋga aregât gasomŋe bâtŋe bungen hin panbiâ gembo iŋan bikŋe ain meyekŋet." dâmbo ŋalu ŋalu panbiâ giep. Gembo ŋalu ŋalu kâlegen iŋan unduwâk pigi aregât oloŋbiâ umatŋe agep. 7 Akto Yesuŋe okotŋe dondâ nâŋgaŋmap arekŋe Petoro magaŋmâ hin dâep, "Imâ Humo nenŋe." dâmbo Petoroŋe nâŋgâm âmâ emelâk mâronŋe âi ketuguepgât oloŋmâ kalep are mem luguakmâ gem penianberâm iŋgon tu kâlegen sopalep. 8 Akto Aposolo bikŋande waŋga siâ mem togoyi. Togom ŋalu ŋaluân iŋan pikmâ yiep are tân yeŋgum oloŋmâ âmâ waŋga are haru ginnângenâk talep aregât ŋalu ŋalu tu kâlegen talâk dâm oloŋmâ tu ginŋân âgâm kili.

9 Hain âgâm kâlâp siâ om yendo egi. Akto kâlâwân are iŋan siâ akto sot siâ kindo egi. 10 Ekbiâ âmâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Iŋan uŋak mendâi are bikŋe mem gaŋet." 11 Hain dâmbo Petoroŋe bam iŋan ŋalu ŋaluân are mem oloŋmâ ginnângen gulep. Akto ŋalu ŋalu are kâlegen iŋan humomo yeyi are yeŋgât oyaŋyegi amâ 153 hain are egi. Dâ ŋalu ŋalu are âmâ bo hâre agep. 12 Ain kinbiâ Yesuŋe hin makyeŋgiep, "Yekâ gutmâ sot ire mem neŋet." dâep. Dâ amâ Humoyeŋe aregât nâŋgâm bo aikoyi, "Gâ niŋe?" 13 bo aikombiâ gârâmâ Yesuŋe sot mem yeŋgiep. Akto iŋan gai olowâk mem yeŋgimbo neyi. 14 Amâ Yesuŋe sumânba agatmâ miawakyeŋgimbo âlâwuŋe are akto Aposoloŋe egi.

Yesuŋe Petoro sop âlâwu aikoep.

15 Sot nem metem tatmâ Petoro hin magaŋep, "Simoŋ Yohanegât nanŋe. Gâŋe âmâ luâk ire ewangiyekmâ nâŋgât okot âlep akmat me gain?" dâep. Hain dâmbo hin dâep, "Âo, Humo, gâ nâŋgât are nâmâ gala akginman." dâep. Hain dâmbo hin dâep, "Gâ nâŋgât kâmot damunyeŋe akben." dâep. 16 Hain dâm lâuwâŋe aikoep, "Simoŋ, Yohanegât nanŋe, gâ nâŋgât okot âlep akmat me bo?" dâmbo, "Âo. Humo, gâ nâŋgât. Nâ gâŋgât gala akman." dâmbo hin dâep,

“Gâ nâŋgât kâmot damunyeŋe akben.” dâep. 17 Hain dâm âlâwuŋe hin aikoep, “Simoŋ, Yohanegât nanŋe, gâmâ nâŋgât gala me gain?” dâmbo âlâwuŋe aikoepgât nâŋgâmbo umatŋe akto magaŋmâ hin dâep, “Humo, gâŋe âmâ siâ siâ hârok nâŋgât. Nâmâ gâŋgât galage.” dâmbo magaŋep, “Gâ nâŋgât kâmot damunyeŋe akben. 18 Akto wan miawak giŋbiap aregât makgiŋbe. Ulikŋân sigan talen sop ain egâliaŋgaet ariwerâm âmâ sâŋgum luguakmâ ain ariminen. Dâ hâmbâi sâmbâ akbialân sop ain âmâ yân kinmenâ gasalupgande keige dâgâm mendugum meŋgekmâ ain bo ariwian dâm makbiat ain meŋgekmâ ariwai.” dâep. 19 Amâ Yesuŋe hin aregât magaŋep. Hâmbâi luâk siâŋe Petoro mem oloŋmâ kondo mombiap sop ain Anutugât kotŋe humo sambelem ariwiap. Haingât Yesuŋe dopkom den ire magaŋep. Hain akmâ Petoro magaŋep, “Gâ gam haminângen watnek.” dâep. 20 Petoroŋe purik dâm Yesuŋe okotŋe nâŋgâ aŋmap arekŋe watyelekmâ togombo egep. Akto yâk ulikŋân Yesugât Aposololupŋe olop konogân tatmâ sot neyi sop ain Yesugât enemŋânâk tatmâ hin magaŋep, “Humo, niŋande hâmbâi gasalupge kewugu yekberâp?” dâep. 21 Akto Petoroŋe yâk ekmâ Yesu hin magaŋep, “Humo, luâk ire âmâ gain gain?” dâmbo 22 Yesuŋe magaŋep, “Yâk mandoân nâ purikatbian aregât yâkgât wangât maktât? Gâ yân gam watnek.” dâep. 23 Hain dâmbo den are Kembugât kâmot yeŋgâlân hanâk ariep, “Yohane âmâ bo mombiap.” dâep. Dâ Yesuŋe, “Yohane bo mombiap.” bo magep. Amâ, “Yânâk tatoâk nâ purik katmâ togowian me bo amâ gâŋgât pat bo aregât wangât maktât?” dâep.

24 Akto yu kulemgoân ire hârok egân amâ den bunŋe akto nen amâ hainâk, “Den kulemgoân ire amâ bunŋeâk hârok.” dâyion. 25 Akto siâ siâ ire hârok Yesuŋe agewâk. Dâ luâkŋe Yesuŋe wan ketuguep are kulemgowerâm âmâ âi humo membiâ dâp bo tatyeŋgiwop. Akto nâŋe hin nâŋgân. Kulemgombiâ dâine hân ire hârok amâ kulem esenŋe iregât dopŋe bo tatbop. Hain.

Aposolo Yeŋgât Den Pat

Yesuŋe Aposololupŋe den makyeŋgim himbimân âgâep.

1 O galane Teopilo, nâ emelâk den kulemgo giŋân are âmâ Yesuŋe hin dâm luâk âmbâle makyeŋgim makmâ malep aregât den pat hârogâk makgiŋmâ meteân. 2 Aregât keiŋe âmâ hin. Anutugât Heakŋande Yesu tângombo âi keiŋe katmâ arim Aposolo luâk are mem oloŋyekmâ lauŋe bâiŋe makyeŋgim himbimân âgâwerâm agep. Aregât den pat kulemgom meteân. 3 Akto aregât nengât akmâ hâk hilâlâm nâŋgâm mondo sumân katbiâ golâ akmâ momoŋânba agatmâ mando hilâm 40 akto ain miawak yeŋgim Anutuŋe damunyeŋe akbiap aregât keiŋe makyeŋgim mando ekmâ nâŋgâyi. 4 Akto mendugum yâk olop tatmâ manbiâ den hin dâm makyeŋgiep, “Yerusalem kepia hinŋe dowâk bo hepunbi. Ulikŋân hin makyeŋgiân. Ewenande ikiŋe Heakŋe are huŋgunaŋdo gewiapgât manbiâ gem tân yeŋgumbo ariwi. 5 Luâk kotŋe Yohane yâkŋe tu mem puliyegep. Hain akto sop kâlep bo akto Anutuŋe ikiŋe Heakŋe are huŋgun aŋdo gem meme akyeŋgiwiap.” Yesuŋe hain dâep.

6 Akto hilâm siân Aposololupŋe mendugum mali ain hin dâm aikoyi, “Humonenŋe, ulikŋân bâgilupnenŋande kepiaŋe kepiaŋe damun akyeŋgimini hainâk gâŋe hain akŋet dâm hinŋe maknengimenâ miawakbiap me siân dâmenâ miawakbiap?” dâyi. 7 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Are miawakbiapgât sopŋe ye bo nâŋgâi. Ewenande nâŋgâm miawagâk dâmbo ain miawakbiap. 8 Hin konok makyeŋgire nâŋgâŋet. Anutugât Heakŋande gem kârikŋe akyeŋgimbo âmâ nâŋgât den âlepŋe makyeŋgiwaigât dop akbiap. Akto Yerusalem kepia ain manmâ keiŋe katmâ nâŋgât pat sambelem biken biken arimbo nâŋgâm metembiâ Yudaia hânângen me Samaria hânângen makmâ arimbiâ nâŋgâmbiâ hân bâiŋângen ârândâŋ akmâ ariwiâp.” 9 Hain dâm makyeŋgimbo ekmâ kinbiâ dewunyeŋân owâiŋe akmâ âgâep. Âgâmbo hamandatŋe mem tigimbo undâgâli. 10 Undâgâtmâ himbimân tâŋâk ekmâ kinbiâ ainâk luâk lâuwâ mâronyetŋe kau golâ golâ arekŋe yâk yeŋgâlân dowâk miawagiat. 11 Miawakmâ hin dâm makyeŋgiyiat, “Galilaia hânân gâtŋe, ye wangât dewunyeŋe egon panmâ tâŋâk ekmâ kindâi? Yesuŋe hepunyekmâ himbimân âgâmbo ektâi ina benŋe hainâk himbimângenba purik katmâ gewiap.” dâyiat.

Aposolo purik katmâ ariyi areyeŋgât kotyeŋe.

12 Hain dâm hepunyekmâ arimbela Aposololupŋe Oliwa gimbâŋânba geyi. Akto Oliwa gimbâŋe amâ Yerusalem kepia ewumâk tatâp arewa purik katmâ ariyi. 13 Arim Yerusalem kepian âgâm emet tali ain âgâyi. Akto Aposolo mali are âmâ kotyeŋe hin, Petoro, Yohane, Yakobo, Anderea, Pilipo, Toma, Batolomaio, Yakobo siâ Alipaiogât nanŋe, Roma yeŋgât hâkâŋ agi are yeŋgâlân gâtŋe siâ kotŋe Simoŋ akto Mataio. Akto Yudasi siâ Yakobogât nanŋe.

Ulikŋân Yudasi bâlimbo yâkgât gewâkŋân siâŋe kilâkgât Anutu ulilaŋi.

14 Aposololupŋe, Yesugât memeŋe, emilupŋe akto âmbâle bikŋe menduguyekbiâ olop tatmâ biwi konok akmâ tatmâ Anutu

den magaŋi. 15 Sop ain biwiyeŋe Yesugâlân katmini are yeŋgât galalupyeŋe 120 arekŋe mendugum kinbiâ Petoroŋe tânâmyeŋân agatmâ kinmâ hin makyeŋgiep, 16-17 “Galalupne, Yudasigât makyeŋgire nâŋgâŋet. Yesugât hoŋ bawa kotŋe Yudasi yâkŋe nen olop manmâ âi miep ina gasa ulik gulik akmâ hekat yeŋgimbo Yesu meyi. Amâ Anutugât Heakŋe Dawidi den magaŋdo den dâm kulemgoep are bunŋe agep. 18 Akto Yudasiŋe Yesu bâleŋe agaŋbiap aregât puli waŋbiâ mem hamewakmâ palep. Hain akto kautŋande purik dâmbo tepŋe okotŋe hârogâk hindakmâ hânân giep. 19 Hain akto Yerusalem kepia ambolupŋande puli are mem yâkgât pat are nâŋgâm metem âmâ hân aregât kotŋe Akedama dâm koli. Kot aregât purikŋe amâ, “Hepŋaet hân” are puligoyi. 20 Akto Anutugât kepŋe siâ hin yendâp, “Luâk iregât emet hewukŋe akbiap. Akto luâk siâŋe togom yâkgât dumŋân âi membiap.” akto Anutugât kepŋe siâ hin, “Luâk siâŋe yâkgât dumŋân miawakmâ welamŋân kinmâ yâkgât âi damunŋe akbiap.” 21 Aregât Yesu hutnenŋân olowâk malion nengâlân gâtŋe siâ mem miawakberen. 22 Akto ulik gulik Yohaneŋe âi keiŋe katmâ tu puli yeŋgiep are egion. Sop ainba Yesuŋe maknengim manmâ himbimân âgâep are egion. Nengât hut nenŋânba luâk siâ mem miawakberen.” dâep.

23 Petoroŋe hain dâm makyeŋgimbo luâk lâuwâ mem miawakyelegi. Luâk siâ kotŋe Matia, akto siâ kotŋe Yosepe. Yosepegât kotŋe irakŋe Yusito akto kotŋe siâ Basaba dâm koli. 24 Hain mem miawakyelekmâ hin dâm Anutu magaŋi, “O Kembu nenŋe, gâ luâk hârok yâk yeŋgât biwiyeŋe ekmâ nen hârok keinenŋe nâŋgâmat aregât luâk lâuwâ yu kindat ire siâ me siâ gugak mem miawakmâ maknengimenâ ekberen. 25 Yudasiŋe Yesugât Aposolo malep ina âi are hepunmâ âmâ manman bâleŋân ariep aregât yâkgât welamŋân kinmâ âgâwiap yâkgât kotŋe maknengimenâ nâŋgâne.” dâm ulilaŋi. 26 Hain ulilaŋbiâ kulem esenŋe mem kotyetŋe lâuwâ lâuwâ kulemgoep. Kulem esenŋe lâuwâ kulemgom umbâ kâlegen kato giep. Gembo mem oloŋdo Matiagât kotŋe kulemgoep are miawagep. Mem miawakto benŋe Aposolo keiân konok yâk yeŋgâlân dewatimbo keiân lâuwâ agi.

2

Anutugât Heakŋe arekŋe gem memeyeŋe akyeŋgiep.

1 Hilâm kotŋe Pendekosi hombaŋ dâm koli sop are ewumâk akto luâk âmbâle biwiyeŋe Yesugâlân kali yâk hârogâk emet siân âgâm menduguakmâ tali. 2 Tatbiâ himbimânba mun humo siâ seru munŋe panmap mun hainâk dowâk sân sânâk giep. Gembo emelan tali luâk âmbâle are hârogâk nâŋgâyi. 3 Akto yâk yeŋgâlân wan siâ kâlâp ululunŋe hain arekŋe miawakmâ hogoakmâ kautyeŋân ârândâŋ giep. 4 Hain akto Anutugât Heakŋande humo akmâ tânyeŋgumbo denyeŋe siâ siâ magi.

5 Hain agi sop ain Yuda luâk Anutugât den lokom bikenba bikenba mendugum mali are togom Yerusalem kepian âgâm mali. 6 Ain manbiâ siâkâ denyeŋân denyeŋân makmâ manbiâ nâŋgâyi. Are nâŋgâm togom mendugum sân sân mem bâtyeŋe dâtyeŋân igim kili. Hain akbiâ luâk âmbâle Yesugâlân biwiyeŋe kali arekŋe siâkâ denyeŋân denyeŋân makmâ mali. 7 Akto are nâŋgâm aregât biwiyeŋe agato bâtyeŋe dâtyeŋân igim hin dâyi, “Luâk den aktâi ire

Galilaia hânân manmai 8 arekŋe
gain gain akmâ nengât den hain
are makbiâ nâŋgâen? 9 Nen togom
yu mendugum kinden ire nengât
keinenŋe hin. Nen Pata hânân
gâtŋe, Mede hânân gâtŋe, Elam
hânân gâtŋe, Mesopotamia hânân
gâtŋe, Yudaia hânân gâtŋe, Ka-
padokia hânân gâtŋe, Ponto hânân
gâtŋe, Asia hânân gâtŋe, 10 Prigia
hânân gâtŋe, Pampilia hânân gâtŋe,
Aigita hânân gâtŋe, Afrika hânân
gâtŋe, Kirene hânân gâtŋe, akto
Roma kepian gâtŋe. Nen kepia ya
yeŋgonden ain gâtŋe. 11 Akto bikŋe
Kreta ain gâtŋe akto Arabia hânân
gâtŋe. Akto nen kepia ya yeŋgonden
are bikŋe kâlewângen akto bikŋe
ewumâk nen ain gâtŋe. Nen
âmâ bikŋe Anutugât den nanaŋ
nennânbak nâŋgâyion akto bikŋe
Yuda yeŋgâlân dewatiyion hain
arekŋe manden. Akto Anutuŋe
kulem siâ siâ âlepŋe akmap aregât
nengât dennennân dennennân
dâm maktâi are nâŋgâen." dâyi.
12 Hain dâm nâŋgâmbiâ dâtŋe akto
kautyeŋe gulip akto hin magaŋgi
goaŋgi agi, "Iregât keiŋe gain
gain?" dâyi. 13 Hain dâmbiâ
bikŋande Aposolo yekbiâ yânŋe
akto giriŋyeŋgim hin dâyi, "Luâk ire
waiŋ tu are nembiâ biwiyeŋe gulip
akto hain aktâi." dâyi.

Petoroŋe agatmâ kulem agi aregât keiŋe makyeŋgiep.

14 Hain dâmbiâ Petoroŋe
Aposololupŋe keiân konok are
hutyeŋânba kinmâ den humo hin
dâm makyeŋgiep, "Galalupne, akto
Yerusalem kepian togom mandâi
ye kulem iregât keiŋe makyeŋgire
nâŋgâŋet. 15 Yu nenektâi nen
âmâ waiŋ tu are bo nenden akto
biwi bo gulip akten. Hinŋe âmâ
hândâktâgâk waiŋ tu are bo nen-
den. 16 Nen yu aktenŋe nenektâi ire
propete kotŋe Yoeleŋe kulem ire
miawakbiapgât den ire kulemgoep
are kârikŋe aktâp.

17 Anutuŋe hin dâep, "Hâmbâi
humogât sop are tâlâgumbo
âmâ nâŋe nunaet Heakne are
huŋgun aŋdere gem luâk hârok
ârândâŋ akyeŋgiwiap. Huŋgun
aŋdere gembo âmâ luâk âmbâle
biwiyeŋe nâŋgâlân katmâ
manbai arekŋe nâŋgât den
dâm makyeŋgiwai. Akto luâk
wan siganlupyeŋe yeŋgât bi-
wiyeŋe purik âgâmbo giwelân
siâ me siâ ekbai. Akto luâk
âmbâle sâmbâŋe asiŋ yem âmâ
giwet ekmâ nâŋgâwai. 18 Akto
sop ain nâŋgât Heakŋande
nâŋgât hoŋ akto âi âmbâle
ârândâŋ meme akyeŋgimbo
nâŋgât den dâm magaŋgiwai.
19-20 Akto Kembu togowiap
aregât hamep hâwâliŋe humo
sopŋe tâlâguwiap ain maktere
âuren himbimânba kulem siâ
siâ miawakbiap. Dewutâ
golaŋe hândâk akbiap. Akto
hândâkgât dewutâ arekŋe
gilâm miawakbiap. Akto
hânân hin miawakbiap. Kâlâp
dâwokŋande gilâm akmâ emet
me hân hârok tigim om
derewiap. 21 Sop ain luâk
bikŋe Kotdâgât kotŋe konmai
are âmâ Anutuŋe bo hilip
yeŋguwiap."

Petoroŋe Yesugât den ulikŋân kulemgoyi aregât keiŋe makyeŋgiep.

22 Israe luâk, den siâ makyeŋgire
nâŋgâŋet. Anutuŋe Yesu Nasarete
kepian gâtŋe are ekto ârândâŋ
agepgât humo agaŋdo hut yeŋân
manmâ kulem keiŋe keiŋe mendo
ekmâ nâŋgâyi. Yesugât keiŋe hain
agâkgât Anutuŋe makmâ hâriep.
23 Hain dâm hârembo wan me wan
are agaŋi. Agaŋmâ luâk Anutu
kotŋe bo konmai are yeŋgimbiâ
mem hâk hilâlâm waŋmâ lâwinân
kombiâ moep. 24 Hâk hilâlâm
nâŋgâm mondo sumân kali. Dâ
sumânâk tatbiapgât dopŋe bo agep
aregât Anutuŋe nâŋgaŋdo golâ

akmâ sumânba agalep. 25 Akto
aregât keiŋe Dawidiŋe kulemgoep
are kârikŋe aktâp amâ hin,

"Nâŋe kotdâ bâtne bungen
tatmap yâk dewunnande
ekmâ tatmâ mandân aregât
bo hepun nekmap. Wan me
wan nâŋgâre umatŋe akbopgât
yâkŋe tân nugumap. Tân
nugumbo kârikŋe akman.
26 Aregât biwine âlepŋe akto
gâŋgât heroŋe aktân. Akto
kep keŋgu mendân. Akto siân
agatbiangât biwine owâiâp.
27 Dâ mombian âmâ momoŋe
yeŋgât manmanân tatbomgât
bo hepun nekbiat. Akto
nâmâ gâŋgât akmâ huragu-
mangât aregât hâkne hagitne
sumân tatmâ hambuwomgât
menekmenâ agatbian aregât
momogât bo hamep akman.
28 Gârâmâ gâŋe manmangât
dâp katniŋen. Akto gâ olop
manmâ kambiamne âlepŋe
akto manmâ âgâman." Den
are Dawidiŋe kulemgoep.
29 Galalupne hakunenŋe kotŋe
Dawidi miawagep yâkgât
keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet.
Yâk mondo hangoyi yâkgât
sumŋe are ekmaen. Are
ekmâ hin nâŋgâmaen. Daw-
idi hambuep dâmaen aregât
Dawidiŋe ikiŋaet bo magep.
Dawidi âmâ Propete luâk siâ
mando Anutuŋe den kârikŋe
magaŋep aregât 30 yâkŋe âmâ
hin dâep, "Anutuŋe hakulupne
yâk yeŋgâlân gâtŋe siâ mem
kato luâk kotdâ akmâ manmâ
nâŋgât dumnân kinbiapgât
makmâ hâreniŋep." 31 Are
nâŋgâm kinmâ Anutuŋe
huŋgunaŋdo gewiap are mo-
moŋânba agatbiap aregât hin
dâm magep, "Nâ mondereân
otnene sumânâk tato hâkne hi-
gennŋe akbopgât dâm menekto
agatbian." dâep. Dawidi
hain magep. 32 Haingât Anu-
tuŋe Yesu are mem agatmâ
kindo Aposolo nennŋe egion.
33 Anutuŋe Yesu mem agato
ikiŋe bâtŋe bungen âgâ kindo
eweŋande ikiŋe Heakŋe katmâ
yâkgât nâŋgâm den kârikŋe
magep are miep. Hain akmâ
benŋe huŋgun aŋdo gem tân
nengumap aregât kulemŋe
yu ektâi. 34 Dawidi âmâ ikiŋe
himbimân bo âgâep aregât hin
dâep,

Anutu kotdâŋe nâŋgât kotdâ hin
dâm magaŋep, "Gâ togo bâtne
bungen tatmenâ 35 gasalupge
mem ge katyektere tâliyekbiat."

36 Israe luâk âmbâle hârokŋe hain
nâŋgâmbiâ biwiyeŋe kau akbiap.
Yeŋe Yesu moâk dâm lâwinân kom-
biâ moep are Anutuŋe nanŋe are
mem agatmâ, "Kotdâ yeŋe ak."
dâm damun nenŋe kalep." dâep.

Luâk âmbâle dondâŋe biwiyeŋe
Yesugât kali.

37 Petoroŋe den hain dâm
makyeŋgimbo den arekŋe bi-
wiyeŋân ewumbo Aposolo bikŋe
hin aiyeŋguyi, "Galalupnenŋe wan
aktenŋe ârândâŋ agâkgât mak-
nengiŋet." dâyi. 38 Hain dâmbiâ
Petoroŋe hin dâep, "Ye hanyeŋe
purikatmâ biwiyeŋe Yesugâlân
katbiâ tu puliyektenŋe bâleŋeyeŋe
bo akbiap. Bo akto Anutuŋe
wâtgât memeŋe yeŋgimbo manbai.
39 Akto Anutu Humonenŋe arekŋe
ye akto nanlupyeŋe akto hânŋe
hânŋe manmâ ariâi are oloŋyekbiap
areyeŋgât den makmâ kalep."
40 Petoroŋe hain makyeŋgim
benŋe dewatim hin makyeŋgiep,
"Luâk yu mandâi imâ pâit pâitŋe
aregât yeŋgât hâu âmâ Anutuŋe
makto bâleŋân manbai. Ye hain
akyeŋgiwopgât hepunyekmâ bi-
wiyeŋe Yesugâlân katbiâ Anutuŋe
meyekbiap." 41 Hain dâmbo sop ain
luâk âmbâle 3,000 yâkŋe Petorogât
den are nâŋgâmbiâ humo akto are

tu puli yeŋgimbiâ Yesugât kâmot are yeŋgâlân dewatiyi.

Biwiyeŋe Yesugâlân kali arekŋe mendugum biwi konok akmâ mali.

42 Hain akbiâ aregât Aposoloŋe Yesugât keiŋe makyeŋgim potatmâ yeŋgimbiâ nâŋgâm kârikŋe akmâ mali. Hain akmâ biwi konok manmâ Anutugât kotŋe konmâ sot mendugum katmâ Yesugât pat nelâm nengiwop dâm nem heroŋe akmini. Heroŋe akmâ Anutu ulilaŋmini. 43 Hain akbiâ Aposoloŋe kulem keiŋe keiŋe kenuŋmâ mali are luâk âmbâle hârokŋe ekmâ hamep akmâ sân sân meyi. 44 Akto biwiyeŋe Yesugâlân kaliŋe biwi konok akmâ manmâ yeŋaet puli me wan me wan hârok mem mendugum kâmot konogân katmâ mali. 45 Akto bikŋande wan me wan hârogâk are bo gangerâmbiâ siâŋe puligombiâ puli are potatmâ galalupyeŋe yân manmâ puligât umburuk agi are bikŋe potatmâ yeŋgiyi. 46 Hilâm ain sumbe emetŋân âgâm biwi konogâk akmâ mendugum den magaŋgi goaŋgi akmâ mali. Akto sot bikŋe emetyeŋân âgâm âmâ menduguakmâ nem mali. Akto ain kambiamyeŋe heroŋe akto Anutu âlepŋe dâm kotŋe konmâ mali. 47 Hain akbiâ luâk hârokŋe yekmâ heroŋe agi. Akto Humoŋe hilâmŋe hilâmŋe luâk âmbâle bikŋe memeŋe akyeŋgimbo biwiyeŋe Yesugâlân katmâ manmâ Yesugât kâmolân dewatiyi.

3

Petoroŋe luâk keiŋe bâliep siâ ekmâ mem heŋgemgoep.

1 Hilâm siân eŋgaiŋe akto Anutugât kotŋe konminigât sopŋe ain Petoro akto Yohaneŋe sumbe emetŋân âgâwerâm agiat. 2 Hain akbela âmâ luâk siâ memeŋaet tepŋânbak keiŋe bâleŋe miawagep luâk are galalupŋande sumbe emetŋaet hâŋgi siâ kotŋe âlep âlepŋe dâmini ain katbiâ talep. Katbiâ tatmâ hilâmŋe hilâmŋe luâk sumbe emetŋân âgâm gemini are puli siâ siâ ekmâ egâliaŋmâ aregât ulityeŋgim tatminep. 3 Hain akmâ mando Petoro akto Yohane yâkŋe sumbe emetŋân are âgâmbela yelekmâ âmâ wan me wan siâ niŋlet dâm aregât ulityetkiep. 4 Ulityetkimbo ekmâ âmâ Petoroŋe hin dâep, “Gâ net nelek.” dâmbo 5 luâk keiŋe bâliep arekŋe puli siâ siâ niŋberâm aktat dâm biwiŋe heroŋe akto enem dewunyetŋân yelegep. 6 Yelekto Petoroŋe hin dâm magaŋep, “Sikum siâ siâ me puli me ito are bo tatniŋdâp gârâmâ konok tatniŋmap are giŋberângât maktere nâŋgâ. Yesu Anutuŋe huŋgun aŋdo giep Nasarete kepian gâtŋe, yâkgât kârikŋân makgiŋbe. Agatmâ bam ari.” dâep. 7 Hain dâm bâtŋe bungen mem agalep. Mem agato ainâk keiŋe âlepŋe akto bin bin kinmâ agatmâ sopanmâ agatmâ sopanmâ agep. Hain akmâ Anutu nâŋgaŋep. 8 Hain akmâ agatmâ kindo yâk olowâk sumbe emetŋân âgâyi. Âgâm luâk arekŋe heroŋe akmâ agatmâ sopanmâ agatmâ sopanmâ bam gutmâ Anutugât kotŋe mem agalep. 9 Hain akto luâk âmbâle hârokŋe yâk bam gutmâ Anutu mepaiŋe miep are egi. 10 Ekmâ hin dâyi, “Sumbe emetŋân luâk keiŋe bâle bâleŋe tatmap ina bin bin kindâp. Luâk are ulikŋân bo arim togominep. Sumbe emetŋaet hâŋgiân kotŋe âlep âlep dâmini ain tatmâ puli me sikumgât ulitnengim tato ekminion are ina hinŋe âlepŋe akmâ bin bin kindâp.” dâm nâŋgâmbiâ bimbiâk agep. Bimbiâk akto gain gain aktâp dâm âmâ nâŋgâm bâtyeŋe dâtyeŋân igiyi. 11 Akto luâk arekŋe Petoro akto Yohane yetgâlân dewatim meyelekto hetakŋe siâ kotŋe

Salomo ain kinbiâ hârogâk ekmâ biwiyeŋe agato aregât magaŋgi goaŋgi akmâ kili.

Petoroŋe Yesugât keiŋe makyeŋgiep.

12 Hain akbiâ Petoroŋe yekmâ hin dâm makyeŋgiep, “Israe luâk, ye wangât luâk ire ekmâ bâtyeŋe dâtyeŋân igim kindâi? Yu miawaktâp ire netŋaet kârikŋân bo mem âlepŋe ketuguet. Akto netŋaet nâŋgâ nâŋgân bo. Bo kârikŋe aregât wangât net tâŋâk nelektâi? 13 Keiŋe hin tatâp. Abraham, Isaka, Yakobo yâk yeŋgât Anutu akto nengât hakulupnenŋe yeŋgât Anutu, yâkŋe hoŋ bawaŋe Yesu ekmâ yâkgât kotŋe mem agatŋet dâm yâkgât kulem are luâk iregâlân mem miawakto kindo ektâi. Yeŋe Yesu are hâkâŋe akmâ Anutugât kotŋe bo konmai yeŋgâlân kali. Katbiâ Pilatoŋe, “Yesu huŋgun aŋdere yânŋângen geâk.” dâmbo âmâ yeŋe kârikŋe akmâ, “Borâen. Luâk aregât hâkâŋ akten.” hain dâyi. 14 Akto Yesuŋe bâleŋe siâ bo akminep are ina hâkâŋe akmâ kuk aganji. Akto luâk koko kotŋe Baraba yâkgât ukenŋe nâŋgâmbiâ Pilatoŋe wato hâknângen gembo yâkgât dumŋân Yesu are koyi. 15 Hain akmâ luâk âmbâle yeŋe manman kârikŋe aregât amboŋe ina koyi. Kombiâ mondo hangombiâ âmâ Anutuŋe momoŋânba mem agato kinmâ mando egion. 16 Luâk irekŋe âlepŋe aktâp aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Yesu yâkgât kolân dâetŋe Yesuŋe meme aganjdo biwiŋe yâkgâlân hikom âlepŋe aktâp. Âlepŋe akto ektâi.

17 Akto galalupne nâ hin nâŋgân. Ye akto humomolupyeŋande Yesugât keiŋe pâpkom aregât hain aganji. 18 Akto emelâk Anutuŋe Yesugât den hin dâm Propetelupŋe yeŋgât biwiyeŋân kato kulemgoyi are kârikŋe agep. Den are âmâ hin. Anutuŋe huŋgunaŋdo gewiap arekŋe hâk hilâlâm nâŋgâm mombiap. 19 Hain akto benŋe Anutuŋe dosayeŋe puli yeŋgimbo bo agâkgât biwiyeŋe hulaŋ akmâ Anutugâlângen arimbo agak memeyeŋe bâleŋe are hepunmâ manbai. 20 Hain akbiâ Kembu Yesu yâk olowâk manmâ Anutugât kârikŋân kinbiâ âmâ Humoŋe memeŋe akyeŋgimbo biwiyeŋân ârândâŋ akbiap. Akto hâmbâi Yesuŋe damunyeŋe akbiap aregât huŋgun aŋdo gewiap. 21 Uŋak âmâ Kembu Yesu yâk himbimân mandâp. Anutuŋe propetelupŋe den biwiyeŋân kato kulemgoyi are bunŋe agâk dâm wan me wan are heŋgemgom mem hulaŋ nenekbiap. Aregât sop tâlâguwiap ain Yesu purik katmâ lâuwâŋe gewiap. 22 Aregât Moseŋe Israegât kâmot den hin dâm makyeŋgiep, “Kembu Anutuŋe galalupyeŋe yeŋgât hutyeŋân propete luâk siâ nâ hinare mem miawakto arekŋe den makyeŋgimbo are bo hepunmâ âmâ nâŋgâmâk manbi. 23 Gârâmâ siâŋe yâkgât denŋe are hâkâŋ akbiap are âmâ yeŋe mem siângen katmâ watbiâ hâknângen gem manbiap.”

24 Are Mose ikiŋak akbiapgât bo magep. Propete luâk hârok Samue malep sop ainba kulemgom gayi benŋe hinŋe âkâ den areâk makmâ kulemgoyi. 25 Akto Anutuŋe propete mali yâk yeŋgât makmâ katyeŋgiep. Are nengât pat agep. Akto Anutu yâk olop den akbiâ biwiyeŋe kepik agep. Aregât bunŋe hainâk nengât agep. Haingât Anutuŋe Abraham hin maganjep, “Siân gâŋgât kâmot sambelem ariwai areyeŋgâlân gâtŋe konok arekŋe luâk âmbâle hân biken biken manbai are hârok tân yeŋgumbo heroŋe akbai.” dâep. 26 Den aregât bunŋe miawak nengimbo Anutuŋe Yesu Anutu ikiŋe hoŋ bawa manmâ bâleŋaet dâp are hepunŋetgât huŋgunaŋdo

Israe luâk âmbâle nen soŋ mem oloŋnenekberâm giep." dâep. Petoroŋe hain dâep.

4

Petoro akto Yohane kala busi kâlegen katyelegi.

1 Petoro akto Yohane yâkŋe den hain dâm makyeŋgim kinbela sumbe kat kat luâk akto tembe loko yeŋgât humomolupyeŋe akto luâk kâmot siâ kotyeŋe Sadukaio arekŋe yâk yetgâlân togoyi. 2 Togombiâ den makyeŋgim kinmâ Yesu are momoŋânba agalep hainâk nenâkâ agatbaen dâm aregât den âlepŋe makyeŋgimbela are nâŋgâm hin dâyi, "Are bo agakŋe" dâm nâŋgâmbiâ bâlimbo 3 aregât emet eŋgaiŋe agepgât hole aknerâm meyelekmâ arim kala busi kâlegen katyelekbiâ yeyiat. 4 Akto Petoroŋe den potatmâ yeŋgimbo nâŋgâyi are yeŋgâlân gâtŋe oyaŋyeŋe 5,000 arekŋe nâŋgâm agatmâ Kembugât kâmot yâk yeŋgâlân dewatim mali.

Petoroŋe Israe yeŋgât humomolupyeŋe makyeŋgiep.

5 Emet hauŋdo Israe yeŋgât humomolupyeŋe akto sumbe emetŋaet damun akto Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi yâkŋe Yerusalem kepian âgâm 6 sumbe kat kat yeŋgât luâk kautŋe kotŋe Anasi akto laumatŋe kotŋe Kaipa akto galalogâtŋe Yohane siâ akto Alesande akto kâmotlupyeŋe olowâk den emetŋân âgâm menduguyi. 7 Mendugum tatmâ Aposolo lâuwâ are yetgât dâmbiâ meyelekmâ gambiâ den âiân katyelegi. Hain akmâ aiyetkum hin dâyi, "Niŋande kârikŋe yetkimbo uran kulem are membela egion? Akto niŋaet kotŋe konmâ kinmâ hain agiat?" dâyi. 8 Hain dâmbiâ Anutugât Heakŋande Petoro kârikŋe waŋdo kinmâ hin dâm makyeŋgiep, "Israe, nengât humomolupnenŋe hin dâre nâŋgâŋet. 9 Netŋe luâk keiŋe bâliep are magaŋdetŋe âlepŋe agep aregât yeŋe hin dâm ainetkuâi, "Niŋande kârikŋe yetkimbo mem kinmâ luâk are heŋgemgoyiat." dâi, 10 aregât keiŋe hin dâm makyeŋgire yeŋe nâŋgâm Israe luâk hârok ari makyeŋgiwi. Akto aregât keiŋe hin. Anutuŋe huŋgun aŋep Nasarete kepian gâtŋe kotŋe Yesu are lâwinân kombiâ moep. Mondo Anutuŋe momoŋânba mem agalep are golâk mandâp yâkgât kârikŋân kinmâ dâetŋe luâk keiŋe bâliep arekŋe âlepŋe agep are dewunnenŋân yu kindâp ire. 11 Akto Dawidiŋe Yesugât nâŋgâm den siâ hin dâm kulemgoep are kârikŋe agep,

> "Emet kenuŋmai arekŋe kun kun ire bâleŋe dâm hepuli arekŋe agatmâ kun kun kârikŋe akmâ kindâp."

dop hainâk yeŋe âmâ emet kenuŋmai hainâk akmâ Yesu ina bâleŋe dâm hepuli. 12 Ire nâŋgâŋet. Luâk siâŋe kârikŋe nengimbo himbimân âgâwaengât dopŋe bo tatâp. Bo kârikŋe. Anutuŋe Yesu nengât dâm huŋgunaŋdo giep yâkŋe ikiŋe wâtŋe nengimbo bâli bâligât pat boân manmaen." dâep.

Israe yeŋgât humomolupyeŋande Aposolo makmâ hâreyetkiyi.

13 Hain dâmbo ain kili arekŋe Petoro akto Yohane yâk luâk yânŋe nâŋgâ nâŋgâgât emetŋân bo maliat aregât bo hamep akmâ den kârikŋe magiat are nâŋgâmbiâ dâtŋe akto hin dâyi, "O luâk ire âmâ Yesu olop mali." hain dâyi. 14 Akto luâk âlepŋe agep are yâk yetgât hutyetŋân kindo ekmâ hin dâyi, "Den hâuŋe gain gain makne?" dâm yân kili. 15 Hain akmâ aregât huŋgun yetkimbiâ emet kâlegenba betgen ge kinbela yâk yetgât hin dâm magaŋgi goaŋgi agi, 16 "Nen luâk lâuwâ ire gain gain akyetkine? Yâkŋe makbela

kulem humo miawakto luâk ire âlepŋe agep. Akto aregât den pat Yerusalem kepia ambolupŋande emelâk nâŋgâm meteâi aregât gain gain akne? Denŋe bo agâkgât dop bo tatnengiâp? 17 Akto den arekŋe sambelembo kepiaŋe kepiaŋe nâŋgâm metewâigât Yesugât kotŋe lâuwâŋe bo konbiandatgât kârikŋe makyetkiweren." dâyi. 18 Hain dâm kinmâ gaet dâm yetkonbiâ âgâmbela hin dâm makyetkiyi, "Yetŋe Yesugât kotŋe bo konmâ yâkgât keiŋe lâuwâŋe bo makyeŋgiwiandat." 19 Hain dâmbiâ Petoro akto Yohane yâkŋe hin dâm makyeŋgiyiat, "Yeŋeak nâŋgâŋet. Netŋe Anutugât den are hepunmâ yeŋgât den lokom kindetŋe Anutuŋe nâŋgâmbo bo ârândâŋ akbiap. Aregât yeŋgât den bo lokoweret. 20 Net Yesuŋe âi mem hekat netkimbo ekmâ nâŋgâyiot are yeŋe makmâ hâre netkiwaigât dop bo tatâp." dâyiat. 21 Hain dâmbela yâkŋe wârakmâ den kârikŋe lâuwâŋe makyetkim benŋe yeŋaet hin dâm magaŋgiyi, "Luâk âmbâle kâmot humo arekŋe 22 luâk âlepŋe agep are kopa akmâ manmâ gambo hombaŋ 40 agep aregât nâŋgâmbiâ humo agep aregât nenŋe gain gain akmâ hâre yetkiweren?" dâm nâŋgâmbiâ umatŋe akto hepuli.

Biwiyeŋe Yesugâlân kali arekŋe hamep akbâen dâm Anutu ulilaŋi.

23 Petoro akto Yohane yâkŋe arewa gam galalupyetŋe yeŋgâlân arim sumbe kat kat luâk yeŋgât humomolupyeŋe akto Israe yeŋgât humomolupyeŋe yâkŋe den makyetkiyi aregât den pat are hârok makyeŋgiyiat. 24 Makyeŋgimbela nâŋgâm biwiyeŋe heroŋe akto nâŋgâ nâŋgâ mendugum Anutugât kotŋe mem agatmâ hin dâyi, "Kembu Humo, himbim hân haru akto hângât wan me wan keiŋe keiŋe kalen aregât amboŋe gâ. 25 Gâŋgât Heakgande hakunenŋe Dawidi gâŋgât den lokom malep yâkgât biwiŋân kato Dawidiŋe Anutugât hin dâep,

> "Anutugâlân biwiyeŋe bo katmaiŋe Anutu ewangim kinmâ yâk mem ge katbaigât dop bo tatâp aregât wangât gasa agaŋdâi? 26 Akto hânân luâk kembu akto humomolupyeŋe yâkŋe menduguakmâ hin dâmai, "Anutu kembu yâkŋe damunyeŋe ak dâm huŋgunaŋdo giep are gasa agaŋmâ siângen katne." hain dâmai."

27 Dawidiŋe den hain dâep aregât bunŋe miawakto Herote akto Pilato kotŋe siâ Ponto yâkŋe galalupŋe akto Israe luâk bikŋe yâk olop kepia ain mendugum magaŋgi goaŋgi agi aregât âmâ damun nenŋe akberâm aregât nange hoŋ bawage âlepŋe are huŋgunaŋmenâ giep yâkgât hâkâŋ akmâ wan me wan bâleŋe agaŋberâm menduguyi. 28 Are âmâ yeŋe hanyeŋaet bo agi. Gâŋe emelâk nâŋgâm kalen are miawakbiap dâmenâ miawagep. 29 Kepia iregât ambolupŋande den kârikŋe maknengimbiâ hamep akbâengât den are nâŋgâm nen hoŋ bawalupge kârikŋe aknengimenâ denge makberâm hamep bo akbaen. 30 Akto nange Yesu hoŋ bawage âlepŋe yâkgât wâtŋân kinmâ luâk kundatdâ âlepŋe akbiâ kulem keiŋe keiŋe miawagâkgât tân nenguwen." 31 Hain dâm ulilaŋbiâ emet mendugum tali are duwuŋ agep. Hain akto Anutugât Heakŋe arekŋe kârikŋe akyeŋgimbo hamep hepunmâ arim Anutugât den are owâiŋeâk makyeŋgim mali.

Yesugâlân biwiyeŋe kali yâk han biwi konok akmâ mali.

32 Hain akmâ sop ain sikum me puli me wan me wan tatyeŋgiep aregât, "Ire nâŋgât are gâŋgât." hain bo dâm konogâk

mendugum katbiâ tânyeŋguep. Biwiyeŋe Yesugâlân katmini arekŋe biwiyeŋe konogâk akto nâŋgâ nâŋgâyeŋe konok akto agak memeyeŋe konogâk akmini. 33 Akto Aposolo yâkŋe Yesu Humo momoŋânba agalep aregât den pat âlepŋe are makyeŋgimbiâ kârikŋe akto hamep bâlâk makyeŋgim mali. Hain akmâ manbiâ Anutuŋe damunyeŋe akto luâk âmbâle hârokŋe heroŋe akyeŋgiyi. 34 Akto hutyeŋân siâŋe umburuk me mop bo mali. Akto hân me kalamân gâtŋe me emet me kotŋe siâ siâ are luâk bikŋe togombiâ are yeŋgiyi. Yeŋgimbiâ aregât hâuŋe puliyeŋgimbiâ puli are kâmot humo yâk yeŋgât pat Aposolo yeŋgâlân katbiâ talep. 35 Akto luâk bikŋe puli me kotŋe siâ siâ umburuk manbiâ arewa mem potatmâ yâk yeŋgiyi. 36 Hain akmâ manbiâ hutyeŋân luâk siâ kotŋe Yosepe are malep. Akto Aposoloŋe yâkgât kotŋe irakŋe Banaba dâm koli. Kot aregât purikŋe amâ hin, “Luâk siâ wan me wanŋe hâkŋân âgâmbo dowâk tângomap.” Akto yâk âmâ Lewigât kâmolân gâtŋe kepia siâ haru tânâmŋân talep kotŋe Kipiro ain gâtŋe. 37 Akto luâk arekŋe ikiŋe hân are luâk siâ waŋdo puligombo puli are mem aposolo yeŋgâlân togom ârândâŋâk katmâ metiep.

5

Anania akto Sapira yâkŋe Anutu hianŋgiat.

1 Akto luâk siâ malep kotŋe Anania akto âmbenŋe kotŋe Sapira yâkŋe magaŋgi goaŋgi akmâ hânyetŋe are puligât yeŋgimbela hângât puli me sikum dondâ yetkimbiâ kalakbela tatyetkiep. 2 Akto bikŋe âmâ mem netŋe dâtâŋe dâm katbela tato luâkŋande bikŋeâk mem arim Aposolo yeŋgâlân katmâ, “Hârok mem togoân.” dâm heyeŋgiep. 3 Hain dâmbo Petoroŋe hin magaŋep, “Anania gain gain akmâ Niambiŋe biwige mem gulip ketugumbo Anutugât Heakŋe hianŋmâ hângaet puliŋe are bikŋe mem heambuktât? 4 Akto hânyetŋe bo yeŋgiyiat sop ain âmâ yetŋaet tatyetkiep. Gârâmâ yeŋgimbela puli yetkimbiâ puli are hanyetŋaet ukenŋe waliat amâ ârândâŋâk yiep. Akto puli ire netŋeâk hârok dâm togombela umatŋe aktâp. Aregât gâŋe luâk henengiât are bâliâp amâ Anutu hianŋdât amâ dondâ bâliâp.” dâep. 5-6 Hain dâmbo Ananianŋe den are nâŋgâm ainâk kuŋ kâruŋ ge yiep. Ge mom yendo luâk sigan ain mali arekŋe sâŋgumŋe katipkom lokom arim hangoyi. Akto Anania moep aregât den pat nâŋgâyi arekŋe hamep agi.

7 Akto sop ainâk âmbenŋande luâkŋaet pat bo nâŋgâm pâlâmŋe togoep. 8 Togombo Petoroŋe hin dâm aikoep, “Hânyetŋaet puliŋe luâkge hârogâk mem togoâp me?” dâmbo hin dâep, “Âo, are hârogâk mem togoâp.” dâep. 9 Hain dâmbo Petoroŋe hin aikoep, “Wangât yet biwi konok akmâ Humogât Heakŋe are hianŋiat aregât luâkge mondo lokom arim hangoâigât togom betgen ya kindâi. Arekŋeak gâ betgen kat gekberâi.” dâep. 10 Hain dâmbo ainâk keiŋe pindiŋ âgâmbo ge mom yiep. Akto luâk siganŋe luâkŋe lokom arim hangoyi arekŋe emet kâlegen âgâm momoŋe are lokom arim luâkŋaet sum ginŋânâk hangoyi. 11 Akto luâk bikŋe Yesugâlân dewatiyi arekŋe patyetŋe are nâŋgâm hamep humo agi.

Aposoloŋe kulem keiŋe keiŋe ketugumbiâ egi.

12 Akto sop ain Aposoloŋe luâk âmbâle hutyeŋân manmâ kulem keiŋe keiŋe membiâ egi. Akto Yesugât kâmot yâkŋe sumbe emetŋaet sombeim humo siâ

kotŋe Salomo ain âgâm biwi konok akmâ hilâmŋe hilâmŋe mendugum Anutu maŋganmâ den agi. 13 Menduguakbiâ luâk bikŋande nâŋgâm aregât hamep akmâ are yeŋgâlân bo togoyi. 14 Dâ luâk âmbâle bikŋande biwiyeŋe Yesugâlân katmâ Yesugât kâmolân dewatiyi. 15 Akto Aposoloŋe kulem keiŋe keiŋe akbiâ aregât galalupyeŋe kundatdâ are tem dâgâm katmâ lokoakmâ arim dâwân katyegi. Katyekmâ hin dâyi, “Petoroŋe togombo âmâ otneŋande galalupnenŋe yendâi ire loŋgaiyekto âlepŋe akberâi.” dâyi. 16 Hain dâm Yerusalem kepia ewumâk ewumâk ainba galalupyeŋe kundat agi me sinduk baniara bâleŋande meme akyeŋgimini are kewuguyekmâ Aposolo yeŋgâlân togombiâ kundatdâ akto sinduk baniara bâleŋande meme akyeŋgimini are watyekbiâ âlepŋe agi.

Anutugât aŋeloŋe kala busi kâlegenba Aposolo kewuguyekto hâkŋângen gem ariyi.

17 Akto Aposoloŋe kulem keiŋe keiŋe meyi are nâŋgâm Anutugât sumbe kat kat luâk areyeŋgât humoyeŋe akto galalupŋe Sadukaio kâmolân gâtŋe arekŋe nâŋgâm Aposolo yeŋgât kot agato nengât kotnenŋe gewop dâm aregât biwiyeŋe bâlimbo humoyeŋande kinmâ hin dâep, 18 “Aposolo are meyekmâ kala busi kâlegen katyekŋet.” dâmbo mem kala busi kâlegen katyegi. 19 Katyekbiâ hândâk akto âmâ yembiâ hândâgân Humogât aŋelo siâŋe hâŋgi hindâm kâlegen âgâm kewugu yekmâ ge betgen katyekmâ hin makyeŋgiep, 20 “Ye sumbe emetŋân âgâm luâk hârokŋe manman âlepŋe aregât den pat makyeŋgim kinbi.” 21 Hain dâmbo emet hauŋdo sumbe emetŋân âgâm Yesugât den makyeŋgim kili.

Akto Anutugât sumbe kat kat areyeŋgât humo arekŋe galalupŋe oloŋyekto den emetŋân âgâyi. Âgâmbiâ tembe loko hin makyeŋgiep, “Kala busi kâlegen uran katyegi are oloŋ yekbiâ gaŋet.” dâep. 22 Hain dâmbo sopanmâ gem kala busi kâlegen âgâm undâgât yeŋgimbiâ bo akto purik katmâ gam hin dâyi, 23 “Nen arim kala busi emetŋe kâlegen are âgâm ektenŋe hâŋgi tigiyi are hainâk hârok kârikŋeâk kindâp akto hâŋgi ârândâŋ tembe lokoŋe ariwâirâm kinbiâ yekten. Akto Aposolo meyekberâm arim hâŋgi hindâm âgâm undâgât yeŋgienŋe bo aktâp.” dâyi. 24 Den hain dâmbiâ Anutugât sumbe kat kat areyeŋgât humomolupyeŋe akto tembe loko yeŋgât kautŋe arekŋe nâŋgâm hin dâyi, “Are bo agakŋe, aregât wan miawakberâp.” hain dâyi. 25 Hain dâmbiâ ainâk luâk siâŋe togom hin makyeŋgiep “Nâŋgâi. Luâk kala busi kâlegen katyegi ina arim sumbe emetŋân âgâm den makyeŋgim kindâi.” 26 dâmbo sumbe emetŋaet tembe loko arekŋe arim luâk âmbâle kâmot humo arekŋe nenguwâirâm aregât hamep akmâ yeukŋân Aposolo are hin me hain bo akyeŋgim yeukŋân meyekmâ purik katmâ den emetŋân âgâyi.

Aposoloŋe luâk humomoŋe menduguyiân âgâm hamep bâlâk kinmâ den makyeŋgiyi.

27 Âgâm dewunyeŋân katyekbiâ kinbiâ âmâ sumbe kat kat luâk are yeŋgât den emetŋaet humo arekŋe hin makyeŋgiep, 28 “Uran Yesugât keiŋe bo makyeŋgiwi dâm den kârikŋe makyeŋgiyion ina yeŋe yâkgât den are makyeŋgimbiâ Yerusalem kepian mandâi hârokŋe nâŋgâyi. Akto yeŋe nengât

Yesu kombiâ moep aregât dosa nengâlân katnengiwerâm aktâi." dâyi. 29 Hain dâmbiâ Petoro akto Aposolo bikŋe yâkŋe den kakŋân hin makyeŋgiyi, "Nenŋe luâkgât den lokom âmâ Anutugât den hâkâŋ akmâ manbaengât amâ bo ârândâŋ akbiap. 30 Yeŋe dâmbiâ Yesu lâwinân kombiâ mondo hangombiâ hakulupnennaet damunyeŋe Anutu arekŋe momoŋânba mem agato mandâp. 31 Akto yâkŋe Israe luâk nenŋe biwinenŋe yâkgâlân katenŋe dosanenŋe hepun nengiwiapgât Anutuŋe mem agato himbimân âgâm Anutugât bâtŋe bungen mandâp. 32 Akto luâk âmbâleŋe biwiyeŋe Yesugâlân katmâ Anutugât den lokomai yâk yeŋgât dâm Anutuŋe Heakŋe are huŋgunaŋdo nengâlân dewatim Yesugât keiŋe maknengim tân nengumbo olowâk manmâ Yesuŋe wan me wan akmâ miep are ekmâ nâŋgâyion aregât keiŋe makyeŋgim manden." dâyi. 33 Hain dâm makyeŋgimbiâ nâŋgâm biwiyeŋe bâlimbo Aposolo are yeŋguwerâm agi.

Parisaio luâk siâŋe agatmâ kinmâ galalupŋe hanyeŋe mem giep.

34 Yeŋguwerân akbiâ Parisaio yeŋgâlân gâtŋe luâk siâ luâk âmbâle hârokŋe ekmâ luâk âlepŋe dâmini are kotŋe Gamalie yâkŋe hutyeŋânba agatmâ kilep. Agatmâ kinmâ, "Aposolo are yogan betgen ge kinŋet." dâep. 35 Hain dâmbo meyekmâ betgen gembiâ galalupŋe are hin makyeŋgiep, "Israe gâtŋe, ye luâk ire gain gain yeŋgiwerâi? Ye siâ me siâ akyeŋgiwerâm âmâ nâŋgâm heŋgemgom kinmâ akyeŋgimbiâ ârândâŋ akbiâp. 36 Ulikŋân luâk siâ kotŋe Teuda yâkŋe, "Nâŋe luâk kembu aktân." dâmbo luâk 400 akmâ yâkgâlân dewatiyi. Hain akbiâ tembe lokoŋe humo akbop dâm kombiâ mondo galalupŋe are awam akmâ ariyi. Akto yâkgât âi are yân gem bo agep. 37 Akto aregât haminân kiapŋe luâk âmbâle oyaŋyeŋe nâŋgâwerâm oyaŋ yekto sop ain luâk siâ Galilaia hânân gâtŋe kotŋe Yudasi yâkŋe ikiŋe kotŋe mem agato luâk bikŋande yâkgâlân dewatiyi. Akto areâkâ hainâk kombiâ mondo luâklupŋe are hârok yeŋgum watyekbiâ hanâk hanâk awam akmâ ariyi. 38 Aregât den hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Yeŋe aposolo are hepunyekbiâ arim manŋet. Manmâ yeŋeak nâŋgâm âmâ siâ me siâ akbiâ âmâ bo akbiâp. 39 Dâ Anutuŋe tânyeŋgumbo âi are memai akto âmâ yeŋe gain gain akmâ hilip yeŋguwai? Dâ hilip yeŋguwai âmâ Anutu gasa agaŋbai." dâep.

40 Hain dâm makyeŋgimbo nâŋgâmbiâ ârândâŋ akto Aposolo gaŋet dâmbiâ meyekmâ hutyeŋân âgâmbiâ tâk dâtâ dâtâŋe oreyegi. Oreyekmâ pat âlepŋe are bo makyeŋgiwi dâm makmâ hâreyeŋgim watyegi. 41 Watyekbiâ arim Yesugât pat âlepŋe are makyeŋgimbiâ aregât hâuŋe tâk dâtâ dâtâŋe arekŋe oreyegi aregât Anutuŋe ekto ârândâŋ akto nâŋgâm biwiyeŋe âlepŋe agep. 42 Hain akto hilâmŋe hilâmŋe sumbe emetŋân akto luâk âmbâle yeŋgât emelan âgâm Anutuŋe Yesu huŋgun aŋdo giep aregât pat âlepŋe den makyeŋgim mali.

6

Luâk nâmbulân lâuwâ meyekmâ Aposolo âi tânyeŋguŋet dâm yeŋgiyi.

1 Sop aregât kakŋân luâk âmbâle dondâŋe biwiyeŋe Yesugâlân katmâ yâkgât kâmolân dewatimbiâ dondâ agi. Dondâ akmâ yâk yeŋgât sikum siâ siâyeŋe mem konogân katbiâ tatyeŋgiep ainba mem potatmâ yeŋgim mali. Hain akmâ manbiâ Girik den nâŋgâmai areyeŋgât hutyeŋân

umatŋe siâ miawagep. Amâ hin. Puli damunŋande Yuda yâk yeŋgât kambut yeŋgim âmâ Girik yâk yeŋgât bo yeŋgimbiâ Girik luâkŋe ekbiâ ârândâŋ bo akto nâŋgâm bâlianji. 2 Hain dâmbiâ aregât Aposolo keiân lâuwâ arekŋe Yesugât kâmolân dewatiyi are hârok mem menduguyekmâ hin makyeŋgiyi, “Nenŋe sot me kotŋe siâ siâ ire mem potatmâ yeŋgim manmâ aregât Anutugât den ire hepundenŋe ârândâŋ bo akbiap. 3 Aregât Anutugât Heakŋande tân yeŋgumbo kâmot arewa luâk bât biken lâuwâ nâŋgâ nâŋgâyeŋe olop are mem katyekbiâ nenŋe âi yeŋgienŋe sot me kotŋe siâ siâ are yâkŋe potatmâ yeŋgiwai. 4 Yâkŋe hain akbiâ benŋe nenŋeak âmâ Yesugât keiŋe makyeŋgim Anutu olop magaŋgi goaŋgi akmâ manbaen.” dâyi. 5 Den hain dâmbiâ dondâ kili arekŋe nâŋgâmbiâ ârândâŋ agep. Akto luâk mem miawakyegi are yeŋgât kotyeŋe hin. Stepano, yâk biwiŋe hanŋe hârok Yesugâlân katmâ malep. Hain akmâ mando Anutugât Heakŋande tângombo malep. Akto Pilipo, Porokoro, Nikano, Timoŋ, Pamena, akto Nikolao. Nikolao âmâ Antiokia kepian gâtŋe ulikŋân Yuda luâk yeŋgâlân dewatim Anutu nâŋgâ aŋmâ malep. 6 Luâk are mem miawakyekbiâ Aposolo olop mendugum tatbiâ kautyenân mem âmâ Anutu magaŋmâ mem kârikŋe ketuguyegi.

7 Akto Yerusalem kepian Anutugât den pat are makyeŋgim arimbiâ luâk âmbâle dondâŋe sambelem biwiyeŋe Yesugât katmâ yâk yeŋgâlân dewatim ariyi. Akto sumbe kat kat luâk yeŋgât humomo mali are yeŋgâlân gâtŋe dondâŋe denyeŋe are nâŋgâm hainâk biwiyeŋe Yesugât kali.

Stepano meyi.

8 Stepanoŋe luâk âmbâle gala akyeŋgim mando Anutuŋe ekto ârândâŋ akto tângombo kulem keiŋe keiŋe ketugumbo egi. 9 Akto ainâk Yuda gâtŋe bikŋande Stepanogât den mem ge katberâm Stepano olop den magaŋgi goaŋgi agi. Are âmâ nâŋgâmbiâ âgâep yâk yeŋgât den emetŋân mendugum mali yâk yeŋgâlân biken biken gâtŋe amâ hin, bikŋe Kirene hânân gâtŋe akto bikŋe Alesandria kepian gâtŋe arekŋe mendugum tali, aregât bikŋande kot konmâ hin dâmini, “Wan siâŋe bo dâgâ nenekmap.” dâmini. Luâk hainare akto Yuda luâk Kilikia kepian gâtŋe bikŋe akto bikŋe Asia hânân gâtŋe arekŋe mendugum kinmâ Stepanogât den mem ge katberâm âi humo meyi. 10 Hain akmâ magaŋgi goaŋgi akmâ tatbiâ Anutugât Heakŋande Stepano tângoep aregât gain gain akmâ den hâuŋe magaŋne dâm umaleyi. 11 Hain akmâ âmâ den halowân luâk bikŋe makyeŋgimbiâ luâk arekŋe miawakmâ kinmâ hiaŋgim hin dâyi, “Stepanoŋe Mosegât den kârikŋe akto Anutugât kot pat are makmâ hilipkombo nâŋgâyion.” dâyi. 12 Hain dâm hanân gege akbiâ Israe yeŋgât humomolupyeŋe akto Mosegât den kârikŋe kepikmâ makyeŋgiyi are akto kepia ambolupŋe yeŋgât humomolupyeŋe yeŋgât hanyenân gembiâ biwiyeŋe kâlâp akto kuk agi. Hain akmâ gam Stepano are mem den emetŋân âgâm luâk dondâ kili areyeŋgât hutyenân katbiâ kilep. 13 Ain katbiâ kindo ulikŋân galalupyeŋe hanyenân gege agi are yeŋgonbiâ Stepanogât hiaŋgim hin dâyi, “Luâk irekŋe nengât sumbe emetŋe aregât bâleŋe dâm Mosegât den kârikŋe are hepunmâ manmap. 14 Akto hin dâmbo nâŋgâyion, “Yesu Nasarete kepian gâtŋe arekŋe nengât sumbe emetŋe are mem patakom Moseŋe

den kârikŋe makmâ nengiep are akto agak memenenŋe are mem bâliwiap.” dâmbo nâŋgâyion.” dâm hiaŋgim hain dâyi. 15 Den hiaŋgim hain dâmbiâ luâk âmbâle ain mendugum kili arekŋe Stepanogât enem dewunŋân ekbiâ aŋelo yeŋgât pagaleŋe hainare agep.

7

Stepanoŋe Israe yeŋgât bâgilupyeŋaet keiyeŋe makyeŋgiep.

1 Akto Anutugât sumbe kat kat luâk areyeŋgât humoyeŋe arekŋe Stepano hin aikoep, “Den maktâi are bundâk me hiaŋgiâi?” dâmbo 2 Stepanoŋe agatmâ kinmâ hin dâep, “Humomolupne akto galalupne makyeŋgire nâŋgâŋet. Hakunenŋe kotŋe Abrahamŋe Haraŋ kepian bo arim âmâ Mesopotamia hânân mando Anutu pagaleŋe olop manmapŋe miawagaŋmâ hin dâm magaŋep, 3 “Gâŋe hânge tâmbâŋe akto ginbailupge me galalupge hepunyekmâ nâŋe hân siâ hekat giŋbian ainâk arim manben.” 4 Hain dâmbo den are nâŋgâm Kairaia hânŋe are hepunmâ Haraŋ kepian arim malep. Ain mando eweŋe mondo âmâ Anutuŋe hin magaŋep, “Hân ire hepunmâ siân arim manbiat.” dâmbo hân nenŋe yu taten iren togo malep. 5 Iren togo malep amâ Anutuŋe sop ain bo waŋdo âmâ bunewâk bo miep. Yogan mendo Anutuŋe siân Abrahamgât kâmot in manbai dâm makmâ hâriep. Amâ Abraham gupin mandoân Anutuŋe hain magaŋep. 6 Akto Anutuŋe den siâ hin magaŋep, “Kâmotlupge hân siângen arim ain manmâ hoŋ bawa akmâ yân manbiâ hân aregât ambolupŋande umatŋe keiŋe keiŋe akyeŋgim manbiâ hombaŋ 400 hain bo akbiap. 7 Hoŋ bawa akyeŋgim manbiâ hâk hilâlâm yeŋgiwai aregât dosa yeŋgire hân ambolupŋande bâgilupge watyekbiâ âmâ hân in togom manmâ nâŋgât den lokom kotne mem agatmâ manbai.” Anutuŋe hain dâep. 8 Anutuŋe Abraham ikiŋaet kâmotlupŋe hâkyeŋe gâi gâi akmâ mem manbaigât magaŋep. Akto manmâ âgâm âgâm Abraham nanŋe Isaka miawakto hilâm bât biken âlâwu bo akto eweŋande hâkŋe gâiaŋep. Akto Isaka manmâ humo akmâ nanŋe kotŋe Yakobo miep. Akto haminjân Yakoboŋe hakulupnenŋe keiân lâuwâ meyegep.

9 Akto teulupŋande Yosepe yâkgât hâkâŋ akmâ mem siâ siâ mâŋgim puligât yeŋgimbiâ puli yeŋgim emiyeŋe are mem Aigita hânângen ariyi. Akto Aigita hânân mando Anutuŋe ain tângom heŋgemgoep. 10 Tângombo wan me wan umatŋe miawaganjdo âmâ Anutuŋe tângombo Yosepeŋe heroŋe kakŋân malep. Hain mando Anutuŋe kârikŋe waŋdo nâŋgâ nâŋgâŋe humo akto aregât Aigita yeŋgât luâk humo kotŋe Parao yâkŋe ekmâ luâk âlepŋe dâm âi waŋep. Âi waŋmâ ikiŋe emetŋe me Aigita hân ambolupŋe are damunyeŋe agâkgât magep. Hain dâm âi waŋmâ hutyeŋân kato damunyeŋe akmâ malep. 11 Mando Aigita akto Kanaŋ hân ain mop humo miawakto sot bo agep. Hain akto sot bo akto momberâm agi. 12 Hain akmâ manbiâ Aigita hânân sot yendâp dâmbiâ Yakoboŋe nâŋgâm nanlupŋe huŋgunyeŋgimbo aregen ariyi. 13 Arim puligom togom nem manbiâ bo akto benŋe lâuwâŋe huŋgunyeŋgimbo arimbiâ Yosepeŋe teulupŋe yekmâ ikiŋaet pat makmâ miawakyeŋgiep. Makyeŋgimbo Paraogâlân arimbiâ keiyeŋe hârok nâŋgâep. 14 Akto Yosepeŋe den kato arimbo eweŋe Yakoboŋe ginbailupŋe luâk âmbâle 75 meyekto

Aigita hânân ariyi. 15 Arimbiâ âmâ manmâ manmâ Yakobo moep. Mondo ainba nanlupŋe âkâ hainâk manmâ mom meteyi. 16 Hain akbiâ hanyeŋgumbiâ hakulupyeŋande hagityeŋe are mem hakuyeŋe Abrahamŋe Sikem kepian gâtŋe luâk siâ kotŋe Hemo yâkgât nanlupŋe yeŋgâlân hân puligoep ain hagityeŋe are mem arim hanyeŋguyi.

17 Akto bâgilupnenŋe Aigita hânân sambelem manmâ dondâ akmâ mali. Hain akmâ manbiâ Anutuŋe Abraham den magaŋep are kârikŋe agâkgât sop are tâlâguep. 18 Akto Aigita yeŋgât luâk humo siâ miawagep arekŋe Yosepegât pat bo nâŋgâep. 19 Akto luâk humo arekŋe bâgilupnenŋe mem ge katyekberâm aregât hâk hilâlâm yeŋgiep. Hâk hilâlâm yeŋgim hin dâep, “Sambelewâi dâm nanlupyeŋe miawakbiâ mem ge hâknânгen panyeknet.” dâmbo mem yeŋgumbiâ moyi. 20 Sop ain âmbâle siâŋe nanaŋ kotŋe Mose are miep. Mezdo Anutuhe Mose ekmâ nanaŋ âlepŋe dâep. Mose hain miawakto eweŋande emetŋân yoŋâk mem tato dewutâ âlâwu bo akto mem ge hâknânгen kato yiep. 21 Akto Parao baratŋande nanaŋ are ekmâ mem nâŋgât nanne dâm damunŋe akmâ malep. 22 Mando getek kaulem Paraogât luâklupŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋe olop are yeŋgât hutyeŋân kulem emetŋân âgâmbo nâŋgâ nâŋgâ potatmâ waŋbiâ nâŋgâ nâŋgâŋe humo akto agak memeŋe me den makmaknŋe me nâŋgâ nâŋgâŋe humo agep. 23 Hain akmâ manmâ hombaŋŋe 40 bo akto âmâ hin nâŋgâep, “Galalupne Israe luâk are gain gain akmâ mandâi aregât arim yekbe.” dâep. Hain nâŋgâm kambiamŋe owâiŋe akto ariep. 24 Arimbo Aigita gâtŋe luâk siâŋe Israe luâk siâ kondo ekmâ galaŋe are tângom Aigita luâk are kondo moep. 25 Kondo mondo hin nâŋgâep, “Galalupnande iregât pat nâŋgâm Anutuŋe tânnugumbo hâmbâi gasalupnenŋe hilip yeŋguwiangât nâŋgâwai.” dâm nâŋgâep. Dâ galalupŋande âmâ hain bo nâŋgâyi. 26 Luâk are kondo mondo emet hauŋdo lâuwâŋe arimbo Israe luâk lâuwâ akmâ agum tatbela mem potatyelekmâ hin makyetkiep, “Yet âmâ gala konoknŋe wangât akmâ gasa kalaktat?” 27 Hain dâmbo bugâ keiŋe katmâ galaŋe koep arekŋe Mose hâkokom âmâ hin magaŋep, “Gâ netgât kiap me? Niŋande damunnenŋe akben dâm kat gegep? 28 Uran Aigita luâk siâ koen hainâk nâ nuguwerâm aktât me?” 29 Hain dâmbo Moseŋe den are nâŋgâm hamep akmâ heambukmâ Midiaŋ hânângen arim lombo tatmâ malep. Manmâ âmbâle mendo nanaŋ luâk lâuwâ meyelegep.

30 Manmâ gambo hombaŋ 40 siâkâ bo akto arewa hân are hepunmâ hân tuŋe boângen Sinai gimbâŋe aregât keiŋân arimbo Anutugât aŋelo siâŋe lâwin keiŋe siân kâlâp ululunŋe om kilep ain miawakmâ kindo egep. 31 Ekmâ Moseŋe sân sân mem âmâ ekmâ heŋgemgowerâm ginŋân âgâ kindo Humoŋe den hin magaŋep, 32 “Nâ hakulupge Abraham akto Isaka akto Yakobo yâk yeŋgât Anutu.” dâep. Hain dâmbo Moseŋe den are nâŋgâm sân sân mem ongâŋe hogombo hamep akmâ ekbom dâm dewunŋe hânângen panmâ kâŋgom kilep. 33 Hain akmâ kindo Humoŋe hin dâm magaŋep, “Nâŋe yu kindân iregât hân tâliât ire amâ kâmboknŋe. Gârâmâ gâŋe kei pekege are oloŋmâ pan. 34 Akto ire nâŋgâ. Kâmotlupge Aigita hânân manbiâ kepia ambolupŋande bugâ yeŋgum mem siâ siâ akyeŋgim hâk hilâlâm yeŋgim manmâ gambiâ yekman. Yekmâ indem tâgâiakyeŋe

nâŋgâm bâin dâm geân gârâmâ gasalupyeŋe hilip yeŋguwian. Akto gasalupyeŋe yeŋguwian aregât gâ Aigita hânângen huŋgun giŋdere ariwiat." Anutuŋe hain magaŋmâ huŋgunaŋdo ariep. 35 Arim mando Israe luâk arekŋe Mosegât hâkâŋ akmâ hin magaŋi, "Niŋande gâ kiap dâm kârikŋe giŋep." dâyi. Dâ Anutuŋe âmâ Moseŋe Israe luâk damunyeŋe akmâ gasalupyeŋe watyegâk dâm aregât aŋelo huŋgun aŋdo kâlâp ululunŋe kâlegen ge kinmâ âi are waŋep.

36 Akto Anutuŋe Mose huŋgun aŋdo Aigita hânângen arim kulem keiŋe keiŋe ketugumbo egi. Akto arewa togom haru gilâm ain hâtikom arewa hân kamitŋângen togom kulem keiŋe keiŋe kenuŋmâ gam manmâ kewuguyekto hombaŋ 40 agep. 37 Akto Moseŋe Israe luâk hin makyeŋgiep, "Yeŋgât hutyeŋânba Anutuŋe propete luâk siâ nâ hinare mem miawakbiap." 38 Moseŋe hain dâm bâgilupŋe olop hân kamitŋângen tatmâ Sinai gimbâŋân âgâm aŋelo arekŋe Anutugât manmangât den magaŋdo gem makyeŋgiep. Amâ yâk yeŋgâlâk bo. Gam gam yu manden nen maknengiwiapgât makyeŋgiep. 39 Moseŋe bâgilupnenŋe makyeŋgimbo denŋe are hâkâŋ akmâ Mosegât den are hâkokom Aigita hânângen purik katberâm aregât ukenŋe humo agi. 40 Hain akmâ Aroŋ hin magaŋi, "Gâ lâpio ketugum katmenâ arekŋe ulikŋân akmâ kewugu nenekto ariwaen. Moseŋe Aigita hânângenba kewugu nenekmâ togoep ina yâk gulip agep me gain gain agep nen bo nâŋgâen." dâyi. 41 Hain dâmbiâ bulimakao otneŋe siâ mâŋgim kato tato wan me wan otneŋe aregât nâŋgâmbiâ humo akminep aregât sumbe omberâm heroŋe agi. 42 Hain akbiâ aregât Anutuŋe hepun yekto biwiyeŋe gulip akto dewutâ akto diâ are ekmâ hin dâyi, "Dewutâ diâ ire âmâ nengât Humonenŋe." dâm ulityeŋgiyi. Hain akbai aregât Anutuŋe dâmbo propeteŋe kulemgoyi aregât bikŋe hin tatâp,

> Anutuŋe hin dâep, Israe ambolupŋe ye hân kamitŋângen manmâ soŋgo bau gâim nâŋgât bo, siâgât sumbe higenŋe om manbiâ hombaŋ 40 agep.
> 43 Akto diâ aregât nâŋgâm ulikŋân lâpiologâtyeŋe kotyetŋe Molok akto Rapaŋ are yetgât emet kenuŋmâ katyelekmâ ain âgâm kot yetŋe mem agali. Hain akmâ aregât dosa akbiâ nâŋgâm hân kotŋe Babiloŋ ain katyekbian.

Israegât bâgilupnenŋande Anutugât sumbe emetŋe mâroŋŋe ketugum hikoyi.

44 Akto bâgilupnenŋande Aigita hân are hepunmâ hân kamitŋângen arim manbiâ Anutu yâkgât sumbe emetŋe mâroŋŋe ketuguyi are tatmâ ariep aregât keiŋe Mose magaŋep. Hain dâm magaŋdo ainâk mâron are mem gagaim lâuwâŋe kenuŋmâ kenuŋmâ âgâyi. 45 Akto bâgilupnenŋande sumbe emetŋe mâroŋŋe ketugum âgâmbiâ Yosuaŋe ulik gulik akmâ kewugu yekto Anutu bo nâŋgâyi are yeŋgât hânân togoyi. Togombiâ Anutuŋe luâk gasalupŋe are yeŋgum watyekto âmâ bâgilupnenŋande hân are mem gangerâm âmâ Anutugât sumbe emetŋe mâroŋŋe kenuŋbiâ kinmâ âgâep sop ain Dawidi miawagaŋep. 46 Miawagaŋdo âlepŋe mando Anutuŋe ekto ârândâŋ akto âmâ Dawidiŋe Anutugât sumbe emetŋe humo kenuŋberâm akmâ aregât Anutu ulilaŋep. 47 Ulilaŋdo ikiŋe nanŋe siâ kotŋe Salomo yâkŋe Anutugât sumbe emetŋe are kenuŋguep. 48 Hain gârâmâ Anutu Humo âlepŋe dondâŋe luâk nenŋe emet me opmân kenuŋmaen

ain bo tatmâ manmap. Aregât Anutuŋe dâmbo propete siâŋe hin kulemgoep are tatâp,

49 Kembuŋe hin maktâp, “Himbim amâ tat tatne dâ hânŋe amâ tâli tâline. Aregât emet gain hinare siâ mâŋginiŋbiâ ârândâŋ akbop? Me welam yeyene âlepŋe yâten tatniŋdo ârândâŋ akbop? 50 Nâ bâtnande siâ me siâ hârok are bo mem mâŋgiân mon?”

Anutuŋe hain magaŋdo propete siâŋe kulemgoep are tatâp.

Stepanoŋe makyeŋgim malep.

51 Ye hanyeŋe kârikŋe bâleŋe. Biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋe bo kepigagep. Bâgilupnenŋande Anutugât Heakŋe are hâkâŋ akmâ mem hami pali. Hainâk akmâ yekâ are yeŋgât agak meme are bo hepunmai. 52 Bâgilupnenŋande propete luâk hârogâk bâleŋe akyeŋgim hâk hilâlâm yeŋgiyi. Akto Anutugât hoŋ bawaŋe miawakmâ luâk ârândâŋ akyeŋgim togom manbiap aregât propete luâkŋe makmâ kulemgoyi yâk hârogâk yeŋgum meteyi. Akto yâkgâlân Yesu miawagep ain hiaŋgim den bâleŋe makmâ kuk agaŋmâ lâwinân kombiâ moep. 53 Akto Anutugât aŋelolupŋande yâkgât den kârikŋe makyeŋgimbiâ kulemgoyi are bo mem mandâi.” dâep.

54 Stepanoŋe den hain dâm makyeŋgimbo Yuda luâk humomolupyeŋande biwiyeŋe kâlâp akto kuk humo nâŋgâm nekamyeŋe kândiŋ egep. 55 Hain akbiâ Anutugât Heakŋande tângombo himbimân dewunŋe panmâ ekto Yesu Anutugât bâtŋe bungen ain kindo ekmâ Anutugât pagaleŋe ekmâ hin dâep, 56 “Nâŋgâi. Himbim hâreakto luâk akmâ giep are Anutugât bâtŋe bungen kindo ektân.” 57 Hain dâmbo den are nâŋgâm bâin dâm hârokŋe watmâ mem kom hâkokom ariyi. 58 Mem kepia ginŋângen gem kâtŋe koyi. Kâtŋe komberâm akbiâ luâk sigan siâ kotŋe Saulo yâkŋe nâŋgâ yeŋgimbo âlepŋe akto mâronyeŋe kâkâlep are oloŋmâ Saulogât enemŋân katbiâ tato kâtŋe Stepano kombiâ 59 Yesu magaŋmâ hin dâep, “Kembu Yesu, otnene me.” 60 Hain dâm pâwutŋe ligim hânân ge tatmâ hin dâep, “Kembu, yu akniŋdâi iregât hâuŋe gâŋe bo yeŋgiwen.” dâep. Hain dâm ainâk moep.

8

Sauloŋe Yesugât kâmot gasa akyeŋgiep.

1-3 Akto Anutugât den lokom mali arekŋe Stepanogât hâkŋe mem lokom indem biwi bâle nâŋgâm sumângen lokom arim hangoyi. Akto sop ain Yerusalem kepia ambolupŋe luâk âmbâle biwiyeŋe Yesugâlân katmâ mali are yeŋgât gasalupyeŋande keiŋe katmâ bâleŋe keiŋe keiŋe yeŋgim gasa akyeŋgiyi. Hain akyeŋgimbiâ âmâ Saulo yâkŋe âmâ Yesugât kâmot are hilip yeŋguwerâm undâgât yeŋgim emetŋe emetŋe âgâm mem miawakyekmâ tembe loko makyeŋgimbo mem oloŋyekmâ arim kala busi emet kâlegen katyekbiâ tali. Hain akyeŋgim hâk hilâlâm yeŋgimbiâ aregât luâk âmbâle bikŋe hamep akmâ gem heambukmâ Yudaia akto Samaria hânângen ariyi. Arim manbiâ aposoloŋe konok Yerusalem kepian mali.

Piliponŋe Samaria ambolupŋe den pat âlepŋe makyeŋgiep.

4 Akto biwiyeŋe Yesugâlân kali arekŋe Yerusalem kepia hepunmâ awam akmâ kepianŋe kepianŋe manmâ Yesugât keiŋe makyeŋgim ariyi. 5 Hain akbiâ yâk yeŋgâlân gâtŋe luâk siâ kotŋe Pilipo yâkŋe Samaria luâk are yeŋgât kepia humo ain arim Anutuŋe Yesu huŋgun aŋdo giep aregât keiŋe

makyeŋgiep. 6 Makyeŋgim kulem keiŋe keiŋe kenuŋdo luâk âmbâle dondâ ekmâ denŋe nâŋgâm mali. 7 Akto sinduk baniara bâleŋande kautyeŋân meyegi are watyekto kamboŋmâ hepun yekmâ arim meteyi. Hain akbiâ keiyeŋe kârigiep are mem heŋgem yeŋguep. 8 Heŋgem yeŋgumbo kepia ambolupŋande Piliponŋe kulem keiŋe keiŋe miep are ekmâ biwiyeŋe âlepŋe agep.

9 Akto kepia ain luâk kâmbokŋe siâ malep kotŋe Simon arekŋe ikiŋe hâkŋe mem agatmâ bâleŋe sait keiŋe keiŋe mendo ekmâ ongâyeŋe hogom nâŋgaŋbiâ humo akto mali. 10-11 Akto luâk âmbâle gegeŋe âgâ âgâŋe hârokŋe yâkgât hin dâm mali, “Nâŋgâ nâŋgâŋe kârikŋe talaŋdâpgât den nâŋgâwerâm kârikŋe aktâp.” dâyi. Hain dâmbiâ sait keiŋe keiŋe mem manmâ gaep aregât bâtyeŋe dâtyeŋân igim kinmâ biwiyeŋe yâkgâlân katmâ mali. Biwiyeŋe yâkgâlân katmâ, “Simon konok yâkŋe Anutugât kârikŋe mem miawakmap.” dâyi. 12 Hain akmâ manbiâ âmâ Piliponŋe Anutuŋe damunyeŋe akberâm agep aregât akto Yesu huŋgunaŋdo gem malep aregât kot pat âlepŋe dâm makyeŋgimbo are nâŋgâm mem manmâ biwiyeŋe Yesugâlân katmâ manbiâ tu puli yeŋgiep. 13 Hain akbiâ Simon yâkŋe hainâk biwiŋe Yesugâlân katmâ mando tu puli aŋi. Hain akbiâ Simonŋe Pilipo peniaŋdo olowâk maliat. Manmâ Piliponŋe kulem keiŋe keiŋe ketugumbo Simonŋe sân sân mem ekto dâtŋe agep.

Petoro akto Yohaneŋe Samaria hânân ariyiat.

14 Akto Samaria kepia ambolupŋande Anutugât den are nâŋgâm lokom mali. Aregât pat are magaŋgi goaŋgi akbiâ Yerusalem kepian arimbo Aposoloŋe nâŋgâyi. Nâŋgâm Petoro akto Yohane huŋgun yetkimbiâ ariyiat. 15-17 Arimbela yâkŋe keiyeŋe hin makyetkiyi, “Emelâk biwinenŋe Yesugâlân katenŋe Piliponŋe Yesugât kolân tu puli nengiep.” dâyi. Hain dâmbiâ Petoro akto Yohaneŋe Anutugât Heakŋe yâk yeŋgâlân bo giep aregât nâŋgâm kautyeŋân meyekmâ Anutu ulilaŋiat. Kautyeŋân mem kinmâ ulilaŋbela gem tân yeŋguep. 18 Akto Petoro akto Yohaneŋe kautyeŋân meyekbela Anutugât Heakŋande gem kârikŋe akyeŋgimbo Simon are egep. 19 Ekmâ ukenŋe nâŋgâm aregât puli mem togom hin dâm makyeŋgiep, “Nâŋe kautyeŋân hainâk mendere âmâ Anutugât Heakŋande gem kârikŋe akyeŋgiwiapgât puli ire yetkiwerân. Yetkire mem aregât hâuŋe nâŋgâ nâŋgâ niŋbela yetgât kârikŋe tatyetkimap are mendere kârikŋe niŋâk.” dâep. 20 Hain dâmbo Petoroŋe hin magaŋep, “Anutuŋe ikiŋe Heakŋe huŋgun aŋdo gemap are gâŋe puligande puligowerâm aktât are bâliâp akto arekŋe hememgât pat miawakginŋdâp. 21 Hain akmenâ bâlimbo Anutuŋe biwige ekto ârândâŋ bo aktâp aregât net bo penânetkiwiat. 22-23 Akto siâ makginŋdere nâŋgâ. Biwigaet keiŋe hin ekmâ nâŋgân. Netŋe kulem mendetŋe ulitnetkimenâ biwige bâliâp. Akto hainâk biwi bâle manmâ hain aregât ukenŋe nâŋgâm manmenâ biwige hândâk akmapgât Anutuŋe dâmbo akmâ hilipkoât aregât dosa bo akginâkgât nâŋgâ nâŋgâ bâleŋe hepunmâ biwige Yesugâlân katmâ ulilaŋ.” 24 Hain dâm magaŋdo Simonŋe hin dâm makyetkiep, “Hainare miawak niŋbopgât Anutu ulilaŋlet.” dâep. 25 Hain dâmbo âmâ Petoro akto Yohaneŋe purik katmâ arim âmâ kepianŋe kepianŋe Samaria hânân tatmâ ariep ain

arim Yesugât den pat âlepŋe are makyeŋgim ariyiat. Arim manmâ dâp ginŋe tete kepianŋe kepianŋe âgâm Yesugât den pat âlepŋe are makyeŋgim makyeŋgim Yerusalem kepian purik katmâ ariyiat.

Pilipoŋe hân kamitŋângen ariep.

26 Petoro akto Yohane Yerusalem kepian purik katmâ arim manbela sop ain Anutugât aŋelo siâŋe miawakmâ Pilipo hin dâm maganŋep, “Gâ ire hepunmâ dâp siâ ewangim gem dâp tu tânâk bo gemawân Yerusalemba Gaya arimai dâp are watmâ ariwen.” 27 Hain dâm maganŋdo Pilipoŋe hân kamitŋângen ariep. Akto Aitiopia hânân âmbâle humo siâ malep kotŋe Kandake yâkgât puliŋaet damun akto âmbâle damun akminep yâkŋe Yerusalem kepian arim sumbe emetŋân âgâm Anutu kotŋe mem agalep. Mem agato bo akto hân tâmbâŋângen 28 purik katmâ ariwerâm akmâ âmâ ikiŋe bau luâk soko arekŋe hân waŋgaŋe siâ oloŋep ain âgâm tatmâ kepia aregen purik katmâ ariep. Dâwân arim emelâk Anutuŋe den dâmbo propete luâk siâ kotŋe Yesaia yâkŋe kulemgoep are oyaŋep. Oyaŋmâ arimbo Pilipoŋe egep. 29 Ekto âmâ Anutugât Heakŋande Pilipo hin maganŋep, “Woe, gâŋe hân waŋgaŋe indâgenba togoâp ain arimenâ penigiŋâk.” 30 Hain dâmbo Pilipoŋe dowâk arimbo luâk arekŋe emelâk Yesaianŋe Anutugât den are kulemgoep are oyaŋdo nâŋgâm hin dâm aikoep, “Den ya oyaŋdât aregât keiŋe nâŋgât me bo?” dâep. 31 Hain dâmbo âmâ bau luâk soko are siâ siâ waŋdo yeukŋe akmâ kindo hin maganŋep, “Luâk siâŋe bo makniŋdâpgât nâ nunak oyaŋmâ keiŋe nâŋgâwerângât dâp bo tatâp, aregât gâŋe hân waŋgan âgâmenâ olowâk tatmâ âmâ keiŋe makniŋ.” 32-33 Hain dâmbo hân waŋgan âgâmbo olowâk tatmâ ariyiat. Akto emelâk Anutuŋe den makto Yesaianŋe kulemgoep are hin,

> “Lama are kom gâiwerâmbiâ yân tatmap. Akto lama dumutŋe hârembiâ âmâ pâlâmŋe kinmap dop hainâk nâŋgât hoŋ bawa pâlâmŋe yekmâ kindo den âiân katmâ ikiŋaet pat âlepŋe makyeŋgiwopgât dâp gisapkom kombiâ moep. Akto kombiâ mondo ainba kâmotlupŋe biwiyeŋe yâkgâlân katmâ manbai yâk yeŋgât oyaŋ yekbaigât dâp bo tatâp.”

34 Akto luâk kotdâŋe den are oyaŋmâ aregât Pilipo hin aikoep, “Propete luâk arekŋe ikiŋaet me siâgât kulemgoep?” dâep. 35 Hain dâmbo Pilipoŋe Yesaianŋe den kulemgoep are oyaŋmâ arewa Yesugât den pat âlepŋe are maganŋdo tatmâ ariyiat. 36 Arim tu siâ hâlâŋmâ arimbela luâk kotdâ arekŋe hin dâm maganŋep, “Indâre ek. Tu tatâp. Nâ tu puli niŋberâtgât nâŋgân aregât gain aktere ârândâŋ akberâp?” dâep. 37 Hain dâmbo hin dâm maganŋep, “Gâŋe biwige Yesugâlân katmenâ âmâ âlepŋe mem tu puli giŋberân.” dâm maganŋdo hin dâep, “Yesu are âmâ Anutugât nanŋe aregât biwine yâkgât emelâk katân.” dâep. 38 Hain dâmbo âlepŋe dâmbo aregât bau luâk soko are mem yeukŋe ketugumbo kindo Pilipo akto luâk kotdâ arekŋe hân waŋganânba gem tuân geyiat. Gem âmâ Pilipoŋe tu puli anŋep. 39 Puli anŋdo tuânba gambela âmâ Anutugât Heakŋande Pilipo mem oloŋdo arimbo luâk kotdâŋe Pilipo undâgâto bo akto biwi heroŋe nâŋgâm hân waŋgan âgâm mem ariep. 40 Akto Anutugât Heakŋande Pilipo mem Asido kepian kato kindo egi. Ekbiâ kepianŋe kepianŋe arim Yesugât den pat âlepŋe makyeŋgim arim Kaisarea kepian ariep.

9

Humoŋe Saulo miawagaŋep.

1 Akto sop ain Sauloŋe Kembugât kâmot gasa akyeŋgim hilip yeŋguwerâm akto biwiŋe kâlâp agep. Biwiŋe kâlâp akto Sauloŋe Anutugât sumbe kat kat areyeŋgât humoyeŋaelân arim kulem esenŋe niŋŋetgât ariep. 2 Amâ den emetŋe Damasko ain tatâp aregât humomolupŋe hekatyeŋgim dâp irakŋân manmai luâk me âmbâle mem miawakyekmâ bâtyeŋân hikom Yerusalem kepian meyekmâ togoâkgât kulem esenŋaet ulityeŋgiep. Ulityeŋgimbo waŋbiâ mem ariep. 3 Akto kulem esenŋe are mem Yerusalem kepia hepunmâ Damasko kepia ewumâk akto âmâ himbimânba dewutâ pagaleŋe humo gem belek belek akmâ miawagep. Belek belek dâm miawakto hânân ge yiep. 4 Ge yendo ainâk den siâ hin dâmbo nâŋgâep, “Saulo, Saulo, gâ wangât nugum watnekmâ mandât?” dâep. 5 Hain dâmbo Sauloŋe hin dâep, “Kembu gâ niŋe.” dâmbo hin dâep, “Nâ nugum watnekmâ manmat ire. Nâ Yesu. 6 Agatmâ gâŋe kepian arimenâ âmâ siâŋe gain gain akbiatgât miawâk makgiŋbiap.” dâep. 7 Hain dâmbo olop mali arekŋe den are nâŋgâm kinmâ etem metem agi. 8 Hain akmâ kinbiâ Saulo âkâ agatmâ ekberâm akto ainâk dewunŋe hândâk agep. Hain akto aregât galalupŋande mem oloŋmâ Damasko kepian ariyi. 9 Mem oloŋmâ arim manbiâ dewunŋe hândâk akto sot me tu me wan me wan bo nem mando hilâm âlâwu bo agep.

Ananiaŋe Saulo mem tu puli aŋep.

10 Akto Damasko kepia ain gâtŋe luâk siâ Yesu kâmolân gâtŋe kotŋe Anania. Manmâ biwiŋe purik dâmbo giwelân Humoŋe miawagaŋmâ kolep. Kondo hin dâep, “Humone, wan den makniŋberâm aktât?” dâmbo 11 Humoŋe hin dâm magaŋep, “Agatmâ ari. Dâp siâ aregât kotŋe dâp tâŋâk dâm konmai ain Yudasi siâgât emet tatâp ain arim âgâm luâk siâ kotŋe Saulo are Taso kepian gâtŋe are mem miawakben. Nâŋgât. Yâkŋe nâ ulitniŋmâk mandâp. 12 Uran ulitniŋmâ âmâ giwelân hin egep. Luâk siâŋe kotŋe Anania yâkgâlân arim âmâ dewunŋe hulaŋ akbiapgât kautŋân membiap are egep.” dâep. 13 Humoŋe hain dâm magaŋdo Ananiaŋe hin dâep, “Humo, Saulogât hin dâmbiâ nâŋgân. Yâkŋe âmâ Yerusalem kepia ambolupŋe gâŋgât kâmolân mandâi are hilip yeŋgum hâk hilâlâm yeŋgim mandâp. 14 Akto yâkŋe kotge konmâ manmaen nen mem oloŋnenekto Yerusalem kepian purik katmâ ariŋetgât Anutugât sumbe kat kat areyeŋgât humomolupyeŋande magaŋgim kinmâ huŋgunaŋbiâ togoâp.” 15 Ananiaŋe hain dâmbo hin dâep, “Gâ hanâk yâkgâlân ari. Luâk âmbâle hârokŋe nâŋgât keiŋe nâŋgâŋetgât Saulo oloŋdere hoŋ akniŋmâ luâk âmbâle bikŋe Anutu bo nâŋgaŋmai are akto luâk humomolupyeŋe akto Yuda luâk bikŋe areyeŋgâlân arim keine makmâ miawakmâ makyeŋgiwiap. 16 Makyeŋgimbo bikŋande âmâ nâŋgâmbiâ bâlimbo aregât siâ siâ agaŋbiâ hâk hilâlâm kakŋân manbiap aregât keine magaŋbian. Aregât agatmâ ari.” 17 Hain dâmbo Ananiaŋe âmâ emet tirip kalaŋep ain arim âgâm Saulogât kautŋân mem hin dâep, “Galane Saulo, makgiŋdere nâŋgâ. Yesu Humoŋe dâwân miawakgiŋdo egen yâkŋe dewunge âlepŋe akberâpgât akto Anutugât Heakŋande kârikŋe akginâkgât huŋgun niŋdo gutân.” 18 Hain dâm magaŋdo hainâk dewunŋe henepŋe gagai akmâ gembo emelâk hârok ektân dâmbo

tu puli aŋep. 19 Hain akto sot
om waŋbiâ nendo hagitŋe kârikŋe
agep. Akto tatmâ Yesugât kâmot
Damasko kepian mali yâk olowâk
mali.

Sauloŋe Damasko kepian manmâ Yesugât keiŋe makyeŋgiep.

20 Manmâ âmâ ainâk keiŋe
katmâ Sauloŋe Yuda yeŋgât den
emetŋân âgâm Yesugât keiŋe
hin makyeŋgiep, “Yesu are amâ
Anutugât nanŋe mandâp.” 21 Hain
makyeŋgimbo nâŋgâmbiâ dâtŋe
akto den hin dâm magaŋgi
goaŋgi agi, “Amâ yâkŋe âgâlân
Yerusalem kepian manmâ luâk
âmbâle Yesu kotŋe konmâ manmai
are hilip yeŋguwerâm akmâ hâk
hilâlâm yeŋgiep. Akto Yesugât
kâmot in mandâi yâk mem oloŋ
yekmâ purik katmâ sumbe kat
kat luâk arekŋe hilip yeŋguŋet
dâm Yerusalem kepianba iren
togoep.” Hain dâm magaŋgi goaŋgi
agi. 22 Akto Sauloŋe ain manmâ
nâŋgâ nâŋgâŋe kârikŋe akto Yesu
amâ Anutuŋe huŋgunaŋdo giep
aregât keiŋe dâm miawakmâ
makyeŋgimbo nâŋgâmbiâ han
lâuwâ agep.

23 Yuda gâtŋande Damasko
kepian manmini arekŋe nâŋgâm
manmâ biwiyeŋe kâlâp akto Saulo
komberâm agi. 24 Den akmâ Saulo
komberâm kepia ginŋânâk kinmâ
hin dâyi, “Saulo in gembo âmâ kon-
denŋe momberâp.” dâyi. 25 Hain
dâmbiâ Sauloŋe nâŋgâm galalupŋe
makyeŋgimbo hândâgânâk haka
humo kâlegen lugum tâkŋe hikom
giâkom kâtŋe haot humo ketugu-
mini are dâtŋânba panbiâ gem
hânân kinmâ haka kâlegenba yoŋâk
agatmâ ariep.

Saulo Damasko kepia hepunmâ Yerusalem kepian ariep.

26 Akto Saulo Damasko kepia
hepunmâ Yerusalem kepian
ariep. Ain arim Yesugât kâmolân
gâtŋe penâyeŋgiwerâm agep.
Penâyeŋgiwerâm akto imâ Yesu
gâlân gâtŋe bo dâm hamep
akmâ gala bo aganji. 27 Gala
bo aganjbiâ aregât Aposolo siâ
kotŋe Banaba yâkŋe Saulogât
denŋe makberâm akmâ Aposolo
yeŋgâlân oloŋmâ arim hin dâm
makyeŋgiep, “Humonenŋande
Saulo dâwân mem miawakmâ
âmâ den maganjep. Maganjdo
Damasko kepian arim ain Yesugât
kot den hamep bâlâk makyeŋgiep.”
dâep. 28 Banabaŋe hain dâm
makyeŋgimbo gala aganjbiâ olop
manmâ Yerusalem kepia are
gam ândeaŋmâ arim Humogât
kotŋe dâm miawakmâ makyeŋgiep.
29 Hain dâm makyeŋgim Yuda luâk
ulikŋân Girik hânân ariyi arekŋe
purik katmâ togoyi yâk yeŋgâlân
gâtŋe bikŋe makyeŋgimbo denyeŋe
gembo âgâmbo akmâ kondenŋe
moâk dâm magaŋgi goaŋgi agi.
30 Akto Yesugât kâmotlupŋe yâkŋe
yâkgât den pat nâŋgâm Saulo
mem oloŋmâ Yerusalem kepia
are hepunmâ gem Kaisarea kepia
arim katbiâ waŋgan âgâmbo mem
ikiŋe kepia kotŋe Taso ain are
kato ariep. 31 Akto Anutugât
Heakŋande Yuda ambolupŋe akto
Galilaia ambolupŋe akto Samaria
ambolupŋe biwiyeŋe Yesugâlân
kali are memeŋe akyeŋgimbo
aregât luâk dondâ yâk yeŋgâlân
mendugum dewatiyekbiâ dondâ
agi aregât biwiyeŋe sândugiep.

Petoroŋe Yesugât wâtŋân kinmâ luâk keiŋe bâtŋe kârigiep siâ kotŋe Ainea are mem heŋgemgoep.

32 Petoro hân ain arim togom
hâtikom âmâ Yesugât kâmot Lida
kepian mali are yeŋgâlân ariep.
33 Arim luâk siâ kotŋe Ainea egep.
Yâk âmâ kei bâtŋe kârigem yiep.
Hain mando hombaŋ nâmbulân
âlâwu bo agep. Are Petoroŋe
hin dâm maganjep, 34 “Ainea Yesu
Kristo yâkŋe heŋgem guguâpgât

agatmâ gugak tem tâkge loko.” dâmbo ainâk agalep. 35 Âlepŋe akmâ agato Lida akto Sadoŋ ambolupŋande ekbiâ dâtŋe akto biwiyeŋe Yesugâlân kali.

Petoroŋe Tabita mem agalep.

36 Akto Yope kepian âmbâle siâ Yesugât kâmolân dewatiep are kotŋe Tabita den purikŋe amâ hânângen. Yâkŋe luâk âmbâle umburuk mali are gala akyeŋgim tânyeŋguep. Hain akmâ manmâ kundat miawaganŋdo moep. 37 Mondo lokom âgâm emet kâleŋe siân tu pulim katbiâ yiep. 38 Yope kepia are akto Lida kepia are olop kereregâk taliatgât Yesugât kâmolân mendugu ageine Petoro togoâp nâŋgâm luâk lâuwâ huŋgun yetkiyi. Huŋgun yetkimbiâ arim hin dâm maganŋiat, “Kewugu gektetŋe olowâk hinŋe arine.” dâmbela âlepŋe dâmbo kewugumbela ariyi. 39 Arimbiâ âmbâle momoŋe talewân are kewugumbela âgâyi. Âgâmbiâ âmbâle kambutŋe ândeaŋmâ tatmâ okot nâŋgâ aŋmâ indem tatmâ Tabitaŋe golâ malewân ain sâŋgum parutmâ yeŋgiep are hârok hekalaŋi. 40 Hekalaŋbiâ Petoroŋe, “Sopannet.” dâmbo hârok sopanmâ ge betgen kinbiâ enemŋân bam kâŋgom Anutu ulilaŋep. Ulilaŋmâ âmbâle momoŋe yiep are ekmâ hin dâm maganŋep, “Tabita agatmâ kin.” dâmbo ainâk dewunŋe hulaŋ akto Petoro egep. 41 Ekto Petoroŋe bâtŋân mendo agatmâ kilep. Kindo Petoroŋe yeŋgondo âmbâle kambut akto luâk âmbâle bikŋe Yesugât kâmolân dewatiyi are hârok âgâm Tabita momoŋânba mem agalep are egi. 42 Ekmâ Tabita momoŋânba agalep aregât den pat are magaŋgi goaŋgi akbiâ Yope kepian gâtŋe biwirâŋe Yesugâlân biwiyeŋe kali. 43 Akto Yope kepian malep luâk siâ kotŋe Simoŋ yâk makao hâkŋe gagaim kau hekom parutmâ kato puligomini yâkgât emelan ain Petoroŋe sop kâlep tatmâ malep.

10

Aŋelo siâŋe Konelio miawaganŋep.

1 Kaisarea kepian luâk siâ malep kotŋe Konelio Italiagât tembe loko yeŋgât damun kautŋe malep. 2 Yâk akto kâmotlupŋe arekŋe Anutugât den lokom ulilaŋmâ mali. Hain manbiâ damunyeŋe arekŋe Yuda luâk âmbâle umburuk mali are yeŋgât okotŋe nâŋgâm kotŋe siâ siâ yeŋgim malep. Akto yâkŋe Anutu yâkgât heroŋe nâŋgâm hilâm ârândâŋ mepaiŋe miep. 3 Hain akmâ manmâ hilâm siân eŋgaiŋe biwiŋe mem purik kato Anutugât aŋelo siâŋe kolep. 4 Kondo tâŋâk ekmâ sân sân mem hin dâep, “Kotdâ gain gain?” dâmbo hin dâep, “Gâŋe Anutu magaŋmâ denŋe lokom manmâ luâk umburuk manmai are gala akyeŋgimat are Anutuŋe nâŋgâmbo âlepŋe akmap. 5 Gârâmâ gâ uŋak hoŋ bawalupge huŋgunyeŋgimenâ Yope kepian arim luâk siâ kotŋe Simoŋ, Petoro are kewugum togowi. 6 Yâk nambeŋe Simoŋ makao hâkŋe gagaim kau hekom parutmâ kato puligomai aregât emelan tatâp. Akto emet are amâ haru ginŋân tatâp.” dâep. 7 Aŋeloŋe hain dâm arimbo Konelioŋe dâmbo hoŋ bawa lâuwâ akto tembe loko yâk yeŋgâlân gâtŋe siâŋe Anutugât denŋe lokominep yâk gambiâ 8 aŋeloŋe den maganŋep are makyeŋgim huŋgun yeŋgimbo Yope kepian ariyi.

Anutuŋe Petoro biwiŋe mem purik katmâ wan siâ hekalaŋep.

9 Arim dâwân yem kinbiâ hauŋdo âgâm arimbiâ kepia are tâlâgumbo âmâ dewutâ kârikŋe akto Petoroŋe Anutu den maganŋberâm emet kakŋân âgâep. 10 Âgâm Anutu maganŋmâ kinmâ mopŋe agumbo

sot nemberâm aregât, “Sot oŋet.” dâmbo sot om tatbiâ ain biwiŋe purik âgâmbo hin egep. 11 Himbim hâreakto aŋeloŋe wan siâ mâron humo tuŋguŋe biken biken hikom mem giâkom katbiâ hânân giep. 12 Akto aregât kâlegen soŋgo lâut toŋga keiŋe keiŋe Yuda luâkŋe bo nemini arekŋeak ain yiep. 13 Are gembo âmâ himbimânba den hin magaŋep, “O Petoro, are gâim om ne.” dâmbo 14 Petoroŋe hin dâep, “Kotdâ, nâ hain bo akman. Soŋgo kâmbokŋe bo nene dâmaen hinare bo neman.” dâep. 15 Hain dâmbo lâuwâŋe hainâk dâep, “Are gâim ne, Anutuŋe makto âlepŋe aktâp are bo neneŋe hain bo dâm hepunbiat.” dâep. 16 Lâuwâŋe âlâwuŋe hainâk dâmbo mem oloŋbiâ himbimân âgâep.

17 Himbimân âgâmbo Petoroŋe are ekto biwiŋân kulem mendo nâŋgâmbo ârândâŋ bo akto âmâ Konelioŋe hoŋ bawalupŋe huŋgunyeŋgiep arekŋe togom Simoŋgât emetŋe mem miawakmâ betgen kinmâ den hin dâm koli, 18 “Simoŋ kotŋe siâ Petoro gâ ain tatât me?” dâm koli. 19 Hain konbiâ Petoroŋe wan siâ egep aregât nâŋgâm heŋgemgom kindo Anutugât Heakŋande hin magaŋep, “Nâŋgât. Luâk âlâwu akmâ yâkŋe undâgât giŋdâi 20 aregât yâk olop gem ariwerâm âmâ nâŋgâmâk bo ak. Luâk are nâŋe makyeŋgire togoâi.” dâep. 21 Hain dâmbo Petoroŋe yâk yeŋgâlân gem hin aiyeŋguep, “Kulâgâtâi amâ nâ ire. Wangât togom nogondâi?” dâep. 22 Hain makyeŋgimbo hin dâyi, “Tembe loko yeŋgât humoyeŋe kotŋe Konelio yâkŋe Anutugât hamep akmâ gala agaŋmâ yâkgât dewunŋân âlepŋe manmap yâkgât Yuda kepia ambolupŋande nâŋgâmbiâ ârândâŋ akmap. Akto Anutugât aŋelo siâ huŋgunaŋdo Konelio miawagaŋmâ gâŋe arim emetŋân magaŋbiatgât magep.” dâyi. 23 Hain dâmbiâ gala akyeŋgimbo emetŋân âgâm yeyi.

Yem kinbiâ hauŋdo agatmâ Yope kepian bikŋe biwiyeŋe Yesugâlân katmâ mali yâk olop ariyi. 24 Arim dâwân yeyi. Yem kinbiâ hauŋdo agatmâ Kaisarea kepian ariyi. Arimbiâ Konelioŋe galalupŋe akto ginbailupŋe oloŋyekto mendugum lâmyeŋgum tatbiâ togoyi. 25 Togom Petoroŋe emetŋân âgâwerâm akto Konelioŋe kambiamŋe âlepŋe akto gem enemŋân kâŋgom kotŋe mem agalep. 26 Hain akto Petoroŋe mem agatmâ hin magaŋep, “Hepun. Nâmâ gâ hinare luâgâk.” dâep. 27 Hain dâmbo Konelioŋe kewugu yekmâ emelan âgâmbo Petoroŋe mendugum tali are yekmâ hin makyeŋgiep, 28 “Ye Yuda luâk nengât agak meme nâŋgâmai. Nenŋe Yuda luâk bo are gala akyeŋgim yâk olop tatbaengât dâp bo tatmap. Nâmâ luâk den siân gâtŋe luâk ire âmâ bâleŋerâm nâŋgâre gemap. Hain akmâ gala bo akyeŋgiwerâm aktere Anutuŋe hain bo akben dâm aregât keiŋe makniŋep. 29 Aregât kewugu nekberâm togombiâ âmâ den bo koyeŋgiân. Gârâmâ wangât nâ kewugu nekberâm undâgât niŋi aregât keiŋe makniŋbiâ nâŋgâwe.” dâep.

30 Hain dâmbo Konelioŋe hin magaŋep. “Nâŋe kulem siâ ekmâ manmâ gare sop uŋak hilâm imbâtŋe bo aktâp aregât den pat makgiŋbe. Nâ emet eŋgaiŋe Anutu magaŋberâm aktere âmâ luâk siâ pagaleŋe olop arekŋe nâŋgâlân togom nogonmâ hin makniŋep, 31 “Konelio, Anutu magaŋmenâ nâŋgâmbo âlepŋe agep. Akto siâ siâ kalem akmenâ gekmâ nâŋgâ giŋdo âlepŋe akmap. 32 Aregât gâŋe hoŋ bawalupge huŋgunyeŋgimenâ Yope kepian arim ain luâk siâ kotŋe Simoŋ

kotŋe siâ Petoro are kewugum togowai. Yâk ikiŋe nambeŋe Simoŋ makao hâkŋe kau hekom parutmâ kato puligomai aregât emet haru ginŋân tatâp ain yâk olop mandat." dâep. 33 Aŋeloŋe hain makniŋdo ainâk hoŋ bawalupne gâŋgâlân huŋgunyeŋgire den mem togombiâ togoât aregât kambiamne âlepŋe aktâp. Akto togom Anutugât dewunŋân yu taten imâ Humoŋe den potatmâ giŋep are maknengimenâ nâŋgâne. Gâ aregât togoât gârâmâ maknengi." dâep. 34 Hain dâmbo Petoroŋe hin makyeŋgiep, "Anutuŋe luâk nengât agak meme nenŋaet nâŋgâm hin dâmap, "Luâk hârok dopyeŋe konogâk akmai." dâmap are hinŋe nâŋgâm heŋgemgoân. 35 Luâk kâmotŋe kâmotŋe yâk yeŋgâlân gâtŋe bikŋande Anutu gala agaŋmâ agak meme âlepŋeâk akyeŋgimai aregât meyekbiapgât dopŋe tatâp. 36 Akto Anutuŋe propete luâklupŋe huŋgunyeŋgimbo Israe nengât hutnenŋân togom Anutuŋe hoŋ bawaŋe huŋgunaŋdo gem damunyeŋe akbiap dâmini are Israe luâk nengâlâk bo. Luâk kâmotŋe kâmotŋe nen hârok damun nenŋe akbiap aregât den pat âlepŋe are biwiyeŋe sândugeâkgât makyeŋgim gayi are âmâ Yesu yâkgât keiŋe ye nâŋgâmai. 37 Akto Yohaneŋe biwiyeŋe Anutugât katbiâ tu puli yeŋgiwe dâmbo ain gâtŋande Galilaia akto Yudaia hân tânâmŋân kulem keiŋe keiŋe miawakto ekbiâ dâtŋe agep aregât patŋe nâŋgâyi. 38 Akto Anutuŋe ikiŋe Heakŋe huŋgunaŋdo Yesu Nasarete kepian gâtŋe are memeŋe agaŋdo aregât wâtŋân manmâ hân biken biken arim togom gala akyeŋgim malep. Akto Niambi bâleŋande luâk mem hilip yeŋguep are mem heŋgemyeŋgum metiep. Akto Anutuŋe tângombo âi hain miep aregât ye nâŋgâi. 39 Akto Yerusalem kepian akto Yuda luâk nen manmaenân ain nen olop manmâ kulem keiŋe keiŋe mendo are ekmâ meteyion. Akto lâwinân kombiâ moep. 40 Mondo hilâm âlâwuŋe bo akto Anutuŋe memeŋe agaŋdo momoŋânba agato egion. 41 Agatmâ luâk hanâk hanâk yeŋgâlân bo miawagep. Nengâlânâk miawakto egion. Anutuŋe nune pat dâm menenekto malion nengâlânâk miawagâk dâmbo hainâk miawagep. Momoŋânba agato yâk olop sot nem aŋgi goaŋgi akmâ den magaŋgi goaŋgi agion. 42 Akto Anutuŋe golâ manden me emelâk moyi nen hârogâk Yesuŋe den dâm hârenengiwiap aregât luâk kautŋe kalep. Akto Anutuŋe Yesugât den pat âlepŋe ire luâk kâmotŋe kâmotŋe makyeŋgiŋet dâm aregât makmâ nengiep. 43 Akto ulikŋân propete luâklupŋande Yesugât den hin dâyi, siâŋe biwiŋe Anutuŋe huŋgunaŋdo gewiap yâkgâlân kato Anutuŋe nanŋaet kotŋaet akmâ luâk aregât dosa hepunaŋbiap." dâep.

Anutugât Heakŋande Yuda luâk bo are kautyeŋân mem tânyeŋguep.

44 Petoroŋe den hain dâm makyeŋgimbo nâŋgâm tali are yeŋgâlân Anutugât Heakŋe giep. 45-46 Gem kautyeŋân mendo eleweteyŋe purik âgâmbo den siâ siâ makmâ Anutu magaŋmâ kotŋe mem agatbiâ aregât Yope kepian gâtŋe Yuda luâk Petoro olop togoyi arekŋe yekbiâ dâtŋe akto han undup agi. 47 Hain akbiâ Petoroŋe hin dâep, "Ulikŋân Anutuŋe Heakŋe huŋgunaŋdo nengât kaknenŋân giep. Akto hainâk unak kepia ambolupŋe yeŋgât kakyeŋân geâp, aregât niŋande tu puli yeŋgiwerengât makmâ hârewiap?" 48 hain dâm luâk âmbâle bikŋe tu puli yeŋgim Yesu kotŋe konŋet dâm makyeŋgimbo hain agi. Hain akmâ

Petoro mem gangerâmbiâ âmâ yâk olowâk manbiâ hilâm amon siâ bo akto ariep.

11

Yerusalem kepian gâtŋe Yesugât kâmot Petoro olop magaŋgi goaŋgi agi.

1 Aposolo akto Yuda luâk âmbâle bikŋe Yudaia hânân manmâ biwiyeŋe Yesugâlân katmâ mali arekŋe Yuda luâk bo manmai are Anutugât den nâŋgâm lokoyi are yeŋgât pat nâŋgâyi. 2 Nâŋgâmbiâ Petoroŋe Yerusalem kepian purik katmâ arim âgâmbo Yuda luâkŋe Petoroŋe hain agepgât nâŋgâmbiâ ârândâŋ bo akto hin magaŋi, 3 “Gâŋe âgâlân hâkyeŋe bo gâi yeŋgiyi are yeŋgât hutyeŋân arim bâtyeŋânba sot mem nien are nâŋgâenŋe bâliep.” 4 Hain dâmbiâ aregât Petoroŋe wan me wan miawagep aregât keiŋânbak den pat makyeŋgiep. 5 Makyeŋgim hin dâep, “Nâŋe âgâlân Yope kepian manmâ Anutu magaŋmâ âmâ biwine purik kato humoŋe biwinân den kato hin egân. Mâron humo hainare himbimânba gem gem keinân giep. 6 Gembo âmâ are ekmâ heŋgemgoân. Katip are kâlegen soŋgo lâut toŋga keiŋe keiŋe Yuda nen bo nemaen hain arekŋeâk yiep. 7 Yendo ektere âmâ himbimânba den siâ hin dâmbo nâŋgân, “Petoro are gâim om ne.” dâmbo nâŋe hin dân, 8 “Humo, nâ bo. Hainare kâmbokŋe bo neman.” 9 Hain dâre himbimânba den lâuwâŋe hainâk dâm makniŋep, “Anutuŋe imâ neneŋe dâmap are amâ bâleŋe bo dâwen.” hain dâm makniŋep. 10 Hain akto lâuwâŋe âlâwuŋe hainâk dâmbo himbimân âgâep. 11 Âgâmbo ainâk Kaisarea kepian gâtŋe luâk âlâwu akmâ Konelioŋe huŋgun yeŋgimbo togoyi. 12 Togom mem miawaknekbiâ Anutugât Heakŋande hin makniŋep, “Gâ yâk olop ari. Nâŋgâmâk bo akben.” hain dâmbo arienŋe Yesugât kâmolân gâtŋe luâk nâmbulân konok ire olowâk ariyion. Arim tembe loko yeŋgât humoyeŋe siâgât emelan âgâenŋe den hin dâm maknengiep, 13 “Nâ emelan âgâre aŋelo siâŋe miawak niŋmâ hoŋ bawalupne huŋgun yeŋgire Yope kepian arim luâk siâ kotŋe Simoŋ Petoro are kewugum togowi. 14 Togombiâ den makto âmâ nâ akto nâŋgât ginbailupne âlepŋe akmâ manbaigât aŋeloŋe hain dâm makniŋep.” dâep. 15 Konelioŋe hain dâmbo nâŋe den hâuŋe makyeŋgim kindere sop ainâk Anutugât Heakŋande kakyeŋân giep. Ulikŋân nengâlân Anutugât Heakŋande kaknenŋân giep hainâk sop ain kakyeŋân giep. 16 Gembo ekmâ âmâ ulikŋân Yesuŋe den maknengiep are nâŋgâm heŋgemgoân, “Yohaneŋe tu puli yeŋgiep gârâmâ nune Heakŋe are huŋgunaŋdere kakyeŋân gewiap.” Yesuŋe den hain dâep are nâŋgâm heŋgemgoân. 17 Akto nenŋe biwinenŋe Yesu humo Anutuŋe huŋgunaŋdo giep aregâlân katmâ mandenŋe âmâ Anutuŋe ikiŋe Heakŋe nengât huŋgunaŋep hainâk yeŋgâlân huŋgunaŋep. Aregât nâŋe Anutu hamianŋbiangât dopŋe bo tatâp.” 18 Petoroŋe hain dâm makyeŋgimbo nâŋgâm biwiyeŋe heroŋe akto hin dâyi, “Anutuŋe ulikŋân nengât biwinenŋe kârikŋe agep are goaŋnengiep. Goaŋnengimbo biwinenŋe Yesugâlân katenŋe hilip nenguwiapgât dop bo agep. Dâ uŋak âmâ Anutuŋe Yuda luâk bo manmai are oloŋ yekto Yesugâlân biwiyeŋe kali aregât bâleŋande hilip yeŋgu yeŋgugât dop bo agep.” dâyi. Dâm nâŋgâm Anutugât kotŋe mem agatmâ kambiamyeŋe âlepŋe agep.

Banabaŋe Antiokia kepian arim

Yesugât keiŋe makyeŋgiep.

19 Akto emelâk luâk kotŋe Stepano kombiâ moep ainâk Yesugât kâmotlupŋe bikŋe yeŋgum watyekbiâ potalakmâ bikŋande Poinike hânân ariyi. Akto bikŋande Antiokia akto Kipiro ariyi. Arim manmâ Yesugât den pat âlepŋe are Yuda luâk makyeŋgiyi. 20 Hain akbiâ hutyeŋân gâtŋe luâk bikŋe Kipiro kepian gâtŋe akto Kirene hânân gâtŋe luâk arekŋe Antiokia kepian arim Yesu Humogât den âlepŋe are kepia ambolupŋe Girik gâtŋe are makyeŋgiyi. 21 Makyeŋgimbiâ Anutuŋe meme akyeŋgiep aregât luâk âmbâle dondâŋe Yesugât kâmolân dewatiyi. 22 Hain akbiâ aregât den pat arekŋe sambelem Yerusalem kepian Yesugât kâmot mali are yeŋgâlân arimbo nâŋgâm Banaba huŋgun aŋbiâ Antiokia kepian ariep. 23 Arim Anutuŋe ukenŋe nâŋgâyeŋgim damunyeŋe agep are ekmâ kambiamŋe âlepŋe agep. Akto luâk âmbâleŋe biwiyeŋe Humogâlân katmâ mali hainâk akŋet dâm aregât den kârikŋe makyeŋgiep. 24 Banabaŋe biwiŋe Yesugâlânâk katmâ mando aregât Anutugât Heakŋande meme agaŋdo âlepŋeâk malep. Akto den pat makyeŋgimbo nâŋgâm luâk âmbâle dondâŋe Yesugâlân biwiyeŋe katmâ mali. 25 Akto Banabaŋe Saulo ekberâm Taso kepian ariep. 26 Arim mem miawakmâ kewugumbo Antiokia kepian togoyiat. Togombela Yesugât kâmot olop mali. Manmâ Yesugât den pat âlepŋe are makyeŋgim manbela hombaŋ konok bo agep. Akto Antiokia kepian Yesugât kâmot are yekmâ okot âlep akmâ kotyeŋe Kristogât kâmot yeŋgonli.

27 Sop ain Anutugât den makmâ miawagi areyeŋgât hutyeŋânba bikŋande Yerusalem kepianba gem Antiokia kepian ariyi. 28 Akto areyeŋgâlân gâtŋe siâ kotŋe Agabo are Anutugât Heakŋande hân ain mop humo miawakbiapgât magaŋdo aregât den kârikŋe siâ makyeŋgiep. Makyeŋgimbo luâk kotdâ siâ kotŋe Klaudio Roma kepian malep sop ain mop humo are miawagep. 29 Akto biwiyeŋe Yesugâlân kaliŋe den are nâŋgâm puli me wan me wan tatyeŋgiep are mendugum katbiâ galalupyeŋe Yuda hânân mali are yeŋgâlân ariâk dâm kali. 30 Hain akmâ puli mem menduguyi are Banaba akto Saulo yâk yetkimbiâ mem arim Yesugât kâmot Yuda hânân mali are yeŋgât galalupyeŋe yeŋgiyiat.

12

Heroteŋe dâmbo Yakobo kombiâ mondo Petoro mem lope kâlegen katbiâ talep.

1 Sop ain luâk kotdâ siâ kotŋe Herote yâkŋe, “Yesugât kâmotlupŋe yeŋguwe.” dâep. Dâmbo Herotegât kâmotlupŋande Yesugât kâmotlupŋe luâk âmbâle yeŋgum hâk hilâlâm yeŋgim mem kala busi emet kâlegen katyekbiâ tali. 2 Hain akbiâ Yohanegât teuŋe Yakobo yâkgât dâmbo tâwâtŋe ewumbiâ moep. 3 Hain akto Yuda luâkŋe yâkgât ukenŋe akbiâ yekmâ tembe loko hin makyeŋgiep, “Petoro yâkâ hainâk agaŋŋet.” dâmbo mem kala busi emet kâlegen katbiâ talep. Akto sot bo kaulemap aregât sopŋe miawakto sumbe omberâmbiâ âmâ ainâk kala busi kâlegen katbiâ talep. 4 Katbiâ tato sumbe om nembiâ bo akto Heroteŋe Petoro den âiân katberâm aregât hoŋ bawalupŋe makyeŋgimbo lâuwâŋe mem kala busi kâlegen katbiâ tato tembe loko 16 tatmâ Petoro ariwop dâm damunŋe kârikŋe agi. 5 Ariwop dâm tembe loko humoyeŋande âi hârem yeŋgimbo kâmot imbât siâkâ lâmgombiâ lâmgombiâ akmini. Akto Yesugât

kâmotlupŋande den are nâŋgâm Petorogât hilâm ârândâŋ Anutu ulilaŋi.

Aŋelo siâŋe Petoro mem oloŋdo lope kâlegenba gem ariep.

6 Akto Heroteŋe Petoro mem den âiân katberâm agep aregât sopŋe tâlâguep. Akto emet bo hauŋdo hândâkŋân tembe loko damun lâuwâŋe Petoro mem tâk kârikŋe kotŋe sein arekŋe hikom katbela hutyetŋân asiŋ yiep. Akto tembe loko bikŋande betgen kinmâ damungoyi. 7 Damungom kinbiâ Humogât aŋelo siâŋe yâkgâlân pagaleŋe olowâk miawakmâ kindo âmâ pagaleŋe arekŋe emet kâlegen pagalembo aŋeloŋe Petoro goaŋmâ hin dâep, “Agatmâ kin.” dâmbo tâk kârikŋe are hulaŋ akto Petoroŋe agalep. 8 Agato aŋeloŋe hin magaŋep, “Hâk pekeŋege lalakmâ kei pekeŋege mem lugu akmenâ nâ olop arire.” dâep. Hain dâmbo launŋe lokoep. 9 Launŋe lokom âmâ lope kâlegenba gem Petoroŋe han lâuwâ akmâ aŋeloŋe wan agep are giwelân ekmâ bunŋe bo dâm nâŋgâep. 10 Hain nâŋgâm kindo betgen tembe loko kili are ewangi yekmâ arewa arim tembe loko kili arekâ hainâk ewangi yekmâ arim haot bâiŋângen arim hâŋgi kârikŋe pali ain arimbela ikiŋak lewulakto arewa gem ariyiat. Akto gem dâwân aŋelo are ainâk heambugep. 11 Heambukto Petoro ainâk biwiŋe hulaŋ akto hin dâep, “Hinŋeâk âmâ bunŋe nâŋgâm heŋgemgoân. Humoŋe aŋelo huŋgunaŋdo gem Herotegât tâk kârikŋânba akto Yuda luâk bikŋe yeŋgâlânba mem oloŋnektâp.” dâep.

12 Hain dâm arim Yohane kotŋe siâ Mareko memeŋe kotŋe Maria yâkgât emelan ariep. Arimbo âmâ luâk âmbâle dondâ mendugum tatmâ Anutu ulilaŋmâ tali emet ain âgâep. 13 Ulilaŋmâ tatbiâ Petoroŋe âgâm emet dawalauŋân kinmâ, “Woa” dâep. Hain dâmbo hoŋ bawa âmbâle siâ kotŋe Rode togom hâŋgiân talep. 14 Ain tatmâ nâŋgâm hin dâep, “Mâ, Petorogât den hin.” dâm mârum biwiŋe heroŋe akmâ hâŋgi bo mem katmâ âmâ emet kâlegen âgâm hin makyeŋgiep, “Petoro ina togo hâŋgiân kindâp.” dâep. 15 Hain dâm makyeŋgimbo nâŋgâm, “Biwige gulip aktâp.” dâyi. Hain dâm magaŋbiâ kârikŋe akmâ dâep, “Bo. Bundâk togo yu hâŋgiân kindâp.” dâep. Hain dâmbo hin dâyi, “Otneŋande mon togo kindâp?” dâyi. 16 Hain dâm magaŋgi goaŋgi akbiâ Petoroŋe hainâk kârikŋeâk, “Woe” dâmbo hâŋgi mem katmâ Petoro ekmâ sân sân membiâ dâtŋe agep. 17 Dâtŋe akto bâtŋande koratyeŋgum, “Den yoŋâk” dâmbo den yoŋâk tatbiâ Humoŋe kala busi emet kâlegenba mem hulaŋep aregât den pat makyeŋgiep. Hain makyeŋgimbo nâŋgâm heroŋe akbiâ hin dâm makyeŋgiep, “Den pat ire Yakobo akto galalupŋe makyeŋgiŋet.” dâm hepun yekmâ gem siângen ariep.

Heroteŋe bâleŋe akmâ aregât hâuŋe miep.

18 Emet hauŋdo tembe loko arekŋe Petoro undâgâtmâ gain gain aktâp dâm han lâuwâ agi. 19 Hain akbiâ Heroteŋe hâwât yekmâ, “Mem miawakŋet.” dâm makyeŋgimbo undâgâtmâ arim tembe loko bikŋande Petorogât makyeŋgimbiâ pâpkom kinbiâ aregât tembe loko moŋetgât dâep. Akto Herote Yuda hân hepunmâ Kaisarea kepian ge malep.

20 Akto sop ain Heroteŋe Tiro akto Sidoŋ kepia ambolupŋe are gasa akyeŋgiep. Gasa akyeŋgimbo aregât kepia ambolupŋande mendugum den are makmâ heŋgemgowerâm akmâ luâk kotdâ siâ kotŋe Bilasto Herotegât hoŋ bawalupŋe yeŋgât humoyeŋe malep yâkgât dâmbiâ tân yeŋguep.

Tân yeŋgumbo benŋe wan me wangât magaŋgi goaŋgi akmâ Herotegât hân arewa sot meyigât gala agaŋberâm Heroteŋe den are purik katyeŋgiwiapgât den kalep, 21 are tâlâgumbo aregât luâk kotdâgât sâŋgum mendo âgâmbo dewun yeŋân kinmâ luâk kotdâ yeŋgât tatalân tatmâ den makyeŋgiep. 22 Makyeŋgimbo luâk hârokŋe den humo akmâ hin magi, “Den ire luâk denŋe bo. Den ire âmâ Anutugât denŋe hinare.” dâyi. 23 Hain dâmbiâ Heroteŋe den are nâŋgâm Anutugât nâŋgâmbo giep aregât Anutuŋe aŋelo siâ huŋgunaŋdo gem kondo nane bâleŋande tepŋe igim hârembo moep. 24 Gârâmâ luâk âmbâle dondâŋe Anutugât den nâŋgâm biwiyeŋe Yesugâlân katmâ mali.

25 Akto Banaba akto Saulo yâk âi yetkiyi are mem metem Yerusalem kepia hepunmâ Antiokia kepian purik katmâ ariwerâm Yohane kotŋe siâ Mareko kewugumbela olowâk ariyi.

13

Banaba akto Saulo âigât ariyiat.

1 Yesugât kâmotlupŋe Antiokia kepian gâtŋe Anutugât den makmâ miawagi akto den makyeŋgimini are yeŋgât kotyeŋe hin. Banaba akto hâk heleŋ siâ kotŋe Simeoŋ akto Lukio Kirene hânân gâtŋe akto Manaeŋ are luâk kotdâ Herote olop nananânbak manmâ gala konok akmâ maliat. Akto siâ kotŋe Saulo. 2 Yâkŋe Anutu magaŋberâm aregât sot bâlâk manmâ âmâ hilâm siân tatbiâ âmâ Anutugât Heakŋande den hin makyeŋgiep, “Banaba akto Saulo âi dâm hârem yetkiân are membiandatgât katyelekbi.” 3 Hain dâmbo aregât den lokom Anutu ulilaŋmâ sot bâlâk manmâ âmâ kautyetnân mem âiân ariet dâm huŋgun yetkimbiâ Yohane kotŋe siâ Mareko are kewugumbela olop ariyiat.

Elimagât keiŋe.

4 Arimbiâ Anutugât Heakŋande huŋgun yeŋgimbo Seleukia kepian ariyi. Ain arimbiâ waŋga siâŋe meyekmâ Kipiro hân haru tânâmŋân talep ain ariep. 5 Ain arim katyekto waŋganba sopanmâ gem Salami kepian ain ariyi. Ain arim Yuda yeŋgât den emetnân âgâm Anutugât den pat âlepŋe are makyeŋgiyiat. Makyeŋgimbela Yohane kotŋe siâ Mareko arekŋe tânyetkuep. 6 Arewa hân biken ariwerâm akmâ kepia kotŋe Papo ain tali. Ain tatmâ Yuda yeŋgât luâk kâmbokŋe siâ kotŋe Barayesu akto kotŋe siâ Elima are egiat. Yâkŋe âmâ galalupŋe heyeŋgim hin dâep, “Nâ Anutugât den bunŋe makyeŋgiman. Akto nâ Anutugât hoŋ bawa mandân.” dâep. 7 Hain dâm âmâ kiap siâ Seregio kotŋe siâ Paulosi yâkgât gala malep. Seregio yâk âmâ nâŋgâ nâŋgâŋe olop malep. Akto Anutugât den are nâŋgâwerâm akmâ Banaba akto Saulo mem oloŋyelegep. 8 Mem oloŋyelekto ainâk luâk kâmbokŋe Elima arekŋe, “Galane Seregioŋe biwiŋe Yesugâlân katbop.” dâm denyetŋe kakŋân makmâ koyetkiep. 9 Den koyetkimbo aregât Saulo kotŋe siâ Paulo yâkŋe Anutugât Heakŋande meme agaŋepgât owâiŋeâk Elima tâŋâk ekmâ kinmâ hin magaŋep, 10 “Gâ Hiaŋgi amboŋe yâkgât nanŋe aregât luâk agak meme bâleŋe mem manmai yâk yeŋgât gala aktât. Akto wan me wan âlepŋe aregât gasa aktât. Akto hiaŋgi luâk manmat. Aregât Humogât den bunŋe are bo nâŋgâŋet dâm aregât heyeŋgimat. Gâ biwige bâleŋe. 11 Aregât hâuŋe Humoŋe giŋberâpgât dewunge hândâk akto yânâk man.” dâep. Hain dâmbo ainâk dewunge hândâk akto luâkŋe

bâtnân menekbiâ ariwerâm luâk yeŋgât undâgâtmâ gem ariep. 12 Gem arimbo Seregioŋe are ekto dâtŋe akto Anutugât den are nâŋgâmbo âlepŋe akto biwiŋe Yesugâlân katmâ den lokom malep.

Pauloŋe Antiokia kepia Pisidia hân tânâmŋân talep ain arim Yesugât keiŋe makyeŋgiep.

13 Paulo galalogâtŋe olowâk Papo kepia are hepunmâ waŋgan âgâmbiâ meyekmâ arim Pampilia hân are ginŋân Perege kepia haru ginŋân talep ain arim katyegep. Katyekto arewa Yohane kotŋe siâ Mareko yâk hepunyelekmâ Yerusalem kepian purik katmâ ariep. 14 Arimbo yâk yetŋeâk âmâ Perege kepia are hepunmâ arim Pisidia hân tânâmŋân Antiokia kepia ain ariyiat. Ain arim Sarereân Yuda luâk yeŋgât den emetŋân âgâm mendugum taliân ain âgâmbela olop tali. 15 Akto yâk yeŋgât damun siâŋe agatmâ Mosegât den kârikŋe are akto Anutuŋe makto kulemgoyi are oyaŋdo nâŋgâmbiâ âmâ damunŋande Paulo akto Banaba hin dâm makyetkiep, “Galalogâtne, luâk âmbâle nen biwinenŋe mem kârikŋe ketuguâkgât den siâ âlepŋe maknengimbela nâŋgâweren me bo?” dâep. 16 Hain dâmbo Pauloŋe agatmâ bâtŋande koratyeŋgum hin makyeŋgiep, “Israe luâk galalupnetŋe akto Israe luâk bo yeŋgâlân gâtŋe biwiyeŋe Anutugât hamewakmâ mandâi. Akto ye hârok makyeŋgire nâŋgâŋet. 17 Israe luâk nengât Anutu yâkŋe bâgilupnenŋe mem katyekto Aigita hânân manbiâ âmâ tânyeŋgumbo miawakmâ dondâ agi. Akto Anutugât kârikŋân kinbiâ ainba kewuguyekmâ togoyi. 18 Togom hân kamitŋân katyekto manbiâ gala akyeŋgimbo manbiâ âmâ hombaŋ 40 agep. 19 Akto Kanaŋ hânân luâk kâmot 7 are Anutuŋe hilipyeŋgumbo bâgilupnenŋande hân are mem amboŋe akmâ manmâ gayi. 20 Manmâ gambiâ gambiâ hombaŋ 450 bo agep. Akto sop ain damunlupyeŋe katyekto siâkâ sopŋân sopŋân damunyeŋe agi. Damunyeŋe akmâ gambiâ Propete luâk siâ kotŋe Samue are miawagep. 21 Miawakto âmâ luâk humogât dâmbiâ Anutuŋe Bensamiŋgât kâmolân gâtŋe kotŋe Saulo miep. Saulo amâ Kisigât nanŋe yâkŋe damunyeŋe akto hombaŋ 40 bo agep. 22 Bo akto are watmâ yâkgât gewâkŋân Dawidi are katmâ Anutuŋe hin dâep, “Nâŋe Yesegât nanŋe Dawidi yâkgât nâŋgâre ârândâŋ aktâp. Wan me wangât dâre are lokom manbiap.” dâep. Hain dâm damunyeŋe ak dâm kalep. 23 Aregât bunŋe Dawidigât kâmolân gâtŋe Yesu Israe luâk nengâlân miawagep. Nengâlân miawakmâ damun nenŋe agâk dâm yâkgât pat maknengiep are bunŋe agâk dâm 24 Anutuŋe Yohane soŋ huŋgun aŋdo miawagep. Miawakmâ Israe luâk hârok hanyeŋe purik kato Anutugâlân ariŋet dâm tu puli yeŋgiwerâm den kârikŋe makyeŋgiep. 25 Akto Yohane âi miep are bo akberâm akto âmâ luâk hin dâm makyeŋgiep, “Nâŋgât niŋe dâmai? Togom damun nenŋe akbiap are nâ hinare bo. Ikiŋak hâmbâi togowiap. Yâkgât ito goliaŋdere bo ârândâŋ akbiap.” dâep.

26 Galalupne Abrahamgât kâmot ye akto Yuda gâtŋe bo manmai yeŋgâlân gâtŋe Anutugât hamewakmâ manmai, ye makyeŋgire nâŋgâŋet. Anutuŋe nen hememgât dop akmâ hilip aguwâengât nenekmâ Yesu huŋgun aŋdo giep. 27 Yerusalem kepia ambolupŋe akto damunlupyeŋande Yesugât keiŋe akto propeteŋe kulemgoyi aregât keiŋe bo nâŋgâm heŋgemgom bugâ neâk dâm aregât

makmâ hârеaŋi. Makmâ hârеaŋbiâ mondo ainâk Propete luâk are yeŋgât den kârikŋe are Sarere ârândâŋ oyaŋmâ manmaen are bunŋe agep. 28 Akto Yesuŋe dosa siâ bo agepgât yâkgât dosaŋaet undâgâtbiâ bo akto hanâk kârikŋe akmâ kautyeŋe orem lâwinân moâk dâm Pilato magaŋmâ hâwâtbiâ denyeŋe nâŋgâmbo kombiâ moep. 29 Anutuŋe huŋgunaŋdo gewiapgât den kulemgoyi are amâ miawakto lâwinân kombiâ mondo lokom arim sumân katbiâ yiep. 30 Yendo arewa Anutuŋe momoŋânba mem agalep. 31 Mem agato emelâk Galilaia hân hepunmâ Yerusalem kepian olowâk ariyi yâk yeŋgâlân hilâmŋe hilâmŋe miawak yeŋgimbo den magaŋgi goaŋgi agi. 32 Miawak yeŋgimbo âmâ Anutuŋe bâgilupnenŋe yeŋgât makmâ hâriep are bunŋe agâk dâm Yesu goaŋdo momoŋânba agalep, aregât pat âlepŋe dâm makyeŋgimaen. 33 Akto Yuda yeŋgât kep keŋgu lâuwâŋe agi aregât den kulemgoyi are tatâp.

Anutuŋe nanŋaet hin dâep,
“Gâmâ nâŋgât nanne gârâmâ nâŋe uŋak meŋgektân.”

34 Akto Yesuŋe momoŋânba agalep are âmâ hâmbâi lâuwâŋe bo mombiap, aregât Anutuŋe nanŋaet den hin dâep,

“Ulikŋân nâŋe Dawidi aganân aregât nâŋgâm heroŋe akmâ agak meme ârândâŋ agep. Akto hainâk gâŋgât dâm akginbian.”

35 Akto Yuda yeŋgât kep keŋgu siâ Dawidiŋe hin kulemgoep are tatâp,

“Anutu humo gâŋe hoŋ bawage âlepŋe nâ hepun nekmenâ mom âmâ bo hambuwian.” dâep.

36 Dawidiŋe den kulemgoep amâ ikiŋaet bo kulemgoep are nâŋgâmaen are Anutuŋe âi makmâ hârem waŋep. Are luâklupŋe yeŋgâlân âi mem metem âmâ moep. Mondo bâgilupŋaet sumân hangombiâ hambuep. 37 Akto Anutuŋe Yesu mem agalep are âmâ bo hambuep. 38 Galalupne nâŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Dosa bâleŋe hepun yeŋgiwiap aregât âmâ Yesu miawagepgât denŋe dâm makyeŋgiwerâm aktân. 39 Mosegât den kârikŋe arekŋe dosanenŋe hepun nengiâk dâm aregât ewum hâumgoyi. Yeŋe Yesugâlân biwiyeŋe katbiâ yâkŋe âmâ âlepŋe dosayeŋe hepunbiap. 40-41 Akto ulikŋân Propete siâŋe den siâ kulemgoep are tatâp. Anutuŋe den hin dâep,

“Wangât den hâkâŋ akmâ mandâi? Yeŋe ire nâŋgâmbiâ dâtŋe akto ain mombai. Haingât yeŋgâlân wan me wan irakŋe siâ uŋak ketuguwerân aregât pat makyeŋgimbiâ yeŋe hiaŋgiâi dâmbiâ biwiyeŋe kârikŋe akbiap.” Anutuŋe hain dâep.

Ye aregât dopŋe akbâigât den are heŋgemgom nâŋgâwi.” Paulonŋe hain dâm makyeŋgiep.

42 Hain dâm dewunyeŋânba gembo Banaba olop sopanberâm akbela ain kili arekŋe togom hin makyetkiyi, “Sarere siân iren âgâenŋe purik katmâ iregâlâk togom maknengimbela nâŋgâm heŋgemgowaen.” dâyi. 43 Hain dâm gembiâ kâmot kili are yeŋgâlân gâtŋe bikŋe akto Yuda luâk bikŋe akto Yuda luâk bo manmai arekŋe Yuda yeŋgâlân dewatiyi yâkŋe âmâ Paulo akto Banaba hamiyetŋân arim mem watyelekbiâ hin dâm makyeŋgiyiat, “Anutuŋe ikiŋe hanŋaet akmâ yeŋgât okotŋe nâŋgâep aregât pat hâkâŋe bo akŋet. Biwiyeŋe yâkgâlânâk katŋet.” dâm makyeŋgiyiat.

44 Akto Sarere siân Anutugât den nâŋgâwerâm ukenŋe agi arekŋe hamepŋe olowâk togoyi. 45 Togombiâ Yuda luâkŋe yekmâ

hin dâyi, “Hepun nenekbiâ kotnennɲe gewop.” dâm nâŋgâm aregât Paulogât dennɲe are hâkâŋ akmâ yâkgât den are mem geyi. 46 Hain akbiâ aregât Paulo akto Banaba yâkɲe kârikɲe akmâ hin dâm makyeŋgiyiat, “Yuda luâk ye makyeŋgietɲe nâŋgâŋet. Anutugât den yeŋgâlân soŋ togoâk Anutuɲe hain dâm kalep. Den aregât hâkâŋ akmâ manman kârikɲaet den pat are hâkâŋ akberâm borâi aregât ye hepun yekmâ Yuda luâk bo manmai yâk yeŋgâlân ariweret. 47 Haingât Anutuɲe hin dâep,

> “Nâɲe gâ pagaleɲe aregât dop hainare kat gektere Yuda luâk bo manmai yeŋgâlân arim nâŋgât den makmâ miawakyeŋgiwen. Akto luâk âmbâle hârokɲe biwiyeɲe nâŋgâlân katbiâ meyekbiangât kat gektere hân bâiŋângen arim makben.” dâep.

Anutuɲe hain dâmbo propete siâɲe kulemgombo oyaŋmâ den ire netgât kulemgoep dâetɲe huŋgun netkimbo ariweret.” dâyiat.

48 Hain dâmbela Yuda luâk âmbâle bo manmai den are nâŋgâm hin dâyi, “Amâ Humogât den.” dâmbiâ aregât biwiyeɲe heroɲe agep. Akto Anutuɲe ikiɲe ukenɲaet akmâ luâk âmbâle tân yeŋgumbo biwiyeɲe Yesugâlân kali. 49 Akto Humogât den are makmâ magaŋgi goaŋgi akbiâ den arekɲe sambelem arimbo luâk âmbâle ain mali are hârokɲe nâŋgâyi.

Paulo akto Banaba watyelekbiâ ariyiat.

50 Haingât Yuda luâk arekɲe âmâ kepia aregât luâk humo akto âmbâle humo Anutugât den lokonerâm Yuda yeŋgât kâmolân dewatim mali, are hanyeŋân gembiâ biwiyeɲe kâlâp akto Paulo akto Banaba hanâk gasa akyetkiyi. Hain akmâ watyelekbiâ ariyiat. 51 Ariwerâm kinmâ Yuda luâk dewunyeŋân yeŋaet agak meme bâleɲe are dop kom keiyetŋân gagap talep are paŋ paŋgom panmâ hepunyekmâ gem Ikonioŋ kepian ariyiat. 52 Arimbela Antiokia kepia ambolupɲe biwiyeɲe Yesugâlân kali arekɲe heroɲe akbiâ Anutugât Heakŋande dondâ tânyeŋguep.

14

Paulo akto Banaba yâkɲe Ikonioŋ kepian arim Yesugât keiɲe makyeŋgiyiat.

1 Akto hainâk Ikonioŋ kepian arim âmâ Yuda luâk yeŋgât den emetŋân âgâm Yesugât keiɲe makyeŋgimbela nâŋgâyi. Nâŋgâm Yuda luâk âmbâle akto Yuda luâk âmbâle bo manmai dondâɲe biwiyeɲe Yesugâlân kali. 2 Akto Yuda luâk bikŋande Yesugât den are hâkâŋ akmâ mem ge katberâm agi arekɲe Yuda bo manmaiân gâtɲe areyeŋgât hanyeŋân gembiâ biwiyeɲe kâlâp akto aregât Paulo akto Banaba gasa akyetkiyi. 3 Gasa akyetkimbiâ kepia ainâk manmâ Humogât den are makyeŋgim manbela sop kâlep agep. Akto Anutuɲe luâk âmbâle gala akyeŋgim damunyeɲe akberâm agep aregât keiɲe makyeŋgimbela are bunɲe agâk dâm Anutuɲe meme akyetkimbo kulem keiɲe keiɲe mem hamep bâlâk maliat. 4 Hain akbela yelekmâ Yuda bo manmaiân gâtŋande potalakmâ bikŋande yâk yetgâlân dewatiyi. Akto bikŋande Yuda luâk yeŋgâlân dewatiyi. 5 Hain akbiâ haminŋângen kepia ambolupɲe akto Yuda luâk bikŋande damunyeɲe olowâk agatmâ Paulo akto Banaba bâleɲe akyeŋgim kâtɲe yetkuwerâm agi. 6 Aregât kepia are hepunmâ Likionia hân ain Listera akto Derebe kepia lâuwâ are talialân ain arim ândeaŋmâ âi mem maliat. 7 Kepia ain arim Yesugât den pat âlepɲe are makyeŋgim maliat.

Listera kepia ambolupŋande Paulo akto Banaba yelekmâ hewukŋe luâk togoat dâyi.

8 Akto Listera kepian luâk siâ malep aregât keiŋe bâliep. Are memeŋaet tepŋânbak hainâk miawakmâ yân tatmâ gaep. 9 Hain tatmâ gaminep are Pauloŋe ekmâ Yesugât dâmbo nâŋgâm tato âmâ Pauloŋe luâk aregât biwiŋaet keiŋe ekmâ nâŋgâep. Ekmâ hin nâŋgâep, “Luâk irekŋe biwiŋe Yesugâlân katâpgât Anutuŋe heŋgemgowerâp.” dâep. 10 Hain dâm konmâ hin dâm magaŋep, “Agatmâ kin.” dâmbo ainâk luâk arekŋe agatmâ sopanmâ bam gulep. 11 Hain akto luâk kâmot humo kili arekŋe Pauloŋe kulem ketuguep are ekmâ yeŋe denyeŋân hin dâyi, “Hat sinduk siâŋe luâk akmâ hutnenŋân miawakmâ mandat.” hain dâyi. 12 Dâ Banabagât âmâ, “Hat sinduk humoyeŋe siâ kotŋe Dia aregât nambeŋe.” konmâ dâyi. Dâ Pauloŋe âmâ den makmâ malepgât, “Hat sinduk siâ kotŋe Hemesi are âmâ Paulogât nambeŋe yâkŋe den maknengiminep.” dâm âmâ Hemesi konmâ dâyi. 13 Paulo akto Banaba yâkŋe âi are mem manbela yelekmâ aregât hat sinduk kotŋe Dia yâkgât luâk kâmbokŋe siâŋe ikiŋe sumbe emetŋe kepia ginŋânŋgen talep ain makto buluŋe pitim bulimakao hikom oloŋmâ arim opmân kâmbokŋe siân kepia ginŋân talep ain arim Paulo akto Banaba yetgât sumbe omberâm ariyi. 14 Arimbiâ Paulo akto Banaba yâkŋe den are nâŋgâmbela bo ârândâŋ akto aregât pârigim arim hutyeŋân kinmâ bâleŋe akberâm agi aregât makyeŋgim hepunŋet dâm sâŋgum yetŋe mem duwalagiat. 15 Mem duwalakmâ kamboŋmâ hin dâyiat, “Wei luâkma, wangât ire akberâm aktâi? Net gai luâk, yeŋgât dop aregât net amâ hat sinduk bo. Net luâk bunŋe gârâmâ netgât sumbe bo oŋet. Yeŋe âmâ hat sinduk wan me wan membiâ bunŋe bo miawakmap aregât hepunmâ biwiyeŋe Anutugâlân katŋet dâm den pat âlepŋe are makyeŋgiwerâm togoyiot. Amâ Anutu Humoŋe hân haru himbim akto aregât kâlegen wan me wan hârok kalep yâkgât akmâ togoyiot. 16 Akto ulikŋân bâgilupnenŋe yâk yeŋgât agak meme nâŋgâm miawakbiâ hanâk dâm denân bo katyegep. 17 Akto hain dâm bo hepun yegep. Anutuŋe nâŋgât keine nâŋgâŋet dâm gala akyeŋgim makto tânâk gembo âi kalam yeŋân unsambe miawakmâ yendo nem heroŋe akmâ mali.” dâyiat. 18 Den hain dâm makyeŋgim, “Netgât sumbe are bo oŋet.” dâm luâk âmbâle are mulunyekmâ âi humo meyiat.

Paulo kâtŋe koyi.

19 Akto sop ain Yuda luâk biknande Antiokia akto Ikonioŋ kepianba togom kepia ambolupŋe hanyeŋân gembiâ biwiyeŋe kâlâp akto Paulo mem kâtŋe kom âmâ, “O kondenŋe mondâp.” dâm kepia ginŋângen mem oloŋmâ gem panbiâ yiep. 20 Ain yendo Yesugât kâmotŋe gem ândeaŋmâ kinbiâ agatmâ kepian âgâep. Âgâm yem kindo emet hauŋdo Banaba olowâk kepia are hepunmâ Derebe kepian ariyiat. 21 Arim âmâ Yesugât den pat âlepŋe are makyeŋgimbela luâk dondâŋe den are nâŋgâmbiâ bunŋe akto biwiyeŋe Yesugâlân katmâ mali. Akto dâp areâk purik katmâ arim Listera Ikonioŋ akto Antiokia kepian togoyiat. 22 Kepia ârândâŋ togom biwiyeŋe Yesugâlânâk kaligât mem kârikŋe ketugu yekmâ hin dâm makyeŋgiyiat, “Nen bugâ akto hâk hilâlâm kaknân manmâ Anutugât manman kârikŋân ariwaengât dopŋe tatâp.” dâyiat. 23 Akto biwiyeŋe

Yesugât kali kâmotŋe kâmotŋe yâk yeŋgât damun katyekmâ ainâk manmâ den kârikŋe are makmâ makyeŋgim Anutu magaŋberâm aregât sot bâlâk manmâ Anutu ulilaŋiat. Akto damunlupyeŋande emelâk biwiyeŋe Humogâlân kaligât Humoŋe meme akyeŋgim damunyeŋe agâkgât ulilaŋiat.

24 Akto Pisidia hân are ewangim biken arim Pampilia hânân ariyiat. 25 Arim Perege kepian âgâm Yesugât keiŋe makyeŋgim kepia are hepunmâ gem Atalia kepian ariyiat. 26 Arewa arimbela waŋgaŋe meyelekmâ arim Antiokia kepian arim ain katyelegep. Antiokia ain âmâ ulikŋân âi keiŋe katbela Yesugât kâmot arekŋe Humoŋe tânyetkuâkgât ulilaŋmâ huŋgunyetkimbiâ keiŋe katmâ mem ariyiat ain purik katmâ âi bo aktâp dâm togoyiat. 27 Ain togom kâmot are mendugu yegiat. Mendugu yekmâ Anutuŋe Yuda luâk âmbâle bo areyeŋgât biwiyeŋe mem owâimbo biwiyeŋe Yesugâlân kali aregât keiŋe makyeŋgiyiat. 28 Akto Yesugât kâmot olop sop kâlep mali.

15

Paulo akto Banaba Yerusalem kepian ariyiat.

1 Luâk bikŋande Yudaia hânângenba togom Yesugât kâmot Antiokia kepian mali yeŋgâlân arim hin dâm makyeŋgiyi, “Moseŋe den kârikŋe hin kulemgoep are tatâp, “Ye âmâ hâkyeŋe gâiwai.” Dâ den are bo lokom manbiâ âmâ aregât Anutuŋe bo meyekbiap.” dâyi. 2 Hain dâmbiâ Paulo akto Banaba yâkŋe den are koyeŋgim mem ge katyeŋgiwerâm akbela âmâ papalakmâ den humo agi. Hain akbiâ humomolupyeŋande den aregât hin dâm makyetkiyi, “Paulo akto Banaba yetŋe irewa Yesugât kâmot luâk bikŋe olop arim Aposolo akto Yesugât kâmotŋe kâmotŋe Yerusalem kepian mandâi are yeŋgâlân arim damunlupyeŋe olop den iregât keiŋaet makyeŋgiwai.” dâyi. 3 Hain dâm huŋgun yeŋgimbiâ Paulo akto luâk bikŋe olop ariyi. Arim Poinike akto Samaria hân are ewangim arim Yesugât kâmot siâ mali are hin dâm makyeŋgiyi, “Yuda bo manmaiân gâtŋe kugâkŋe biwiyeŋe Anutugât kali.” hain dâm makyeŋgimbiâ yâkŋe nâŋgâmbiâ biwiyeŋe heroŋe humo agep. 4 Akto Yerusalem kepian arimbiâ Yesugât kâmot akto Aposolo akto yâk yeŋgât humomolupyeŋe yâk olop egakmâ heroŋe agi. Heroŋe akbiâ Anutuŋe meme akyeŋgimbo âmâ Yesugât keiŋe makyeŋgiwerâm hamep bâlâk kinmâ makyeŋgimbiâ âmâ bunŋe agep, aregât den pat are makyeŋgiyi. 5 Makyeŋgimbiâ Parisaio luâk yâkŋe biwiyeŋe Yesugâlân kali yâk yeŋgâlân gâtŋe bikŋande den siâ hin dâyi, “Moseŋe hin dâep, “Hâkyeŋe gâiyeŋgim Anutugât pat kat yekŋet.” dâep, den are lokom kinmâ hâkyeŋe gâiyeŋgiŋet dâm makten. Hain maktenŋe Yuda luâk bo manmai are âmâ Mosegât den are watbiâ ârândâŋ akbiâp.” dâyi.

6 Hain dâmbiâ aregât Aposolo akto damunlupyeŋe yâkŋe yeŋeâk ire nâŋgâm heŋgemgone dâm menduguyi. 7 Mendugum den are makyeŋgiwerâm akmâ manbiâ den bambo guto akmâ âmâ Petoroŋe agatmâ kinmâ hin dâm makyeŋgiep, “Galalupŋe emelâk Anutuŋe mem kepilâ nenekmâ âi makmâ hârem niŋep. Akto Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân arim Yesugât keiŋe makyeŋgire nâŋgâm biwiyeŋe Yesugâlân katbai aregât âi Anutuŋe makmâ hârem niŋep are nâŋgâi. 8 Akto Anutuŋe luâk nen hârok biwinennân ekmap arekŋe ikiŋe Heakŋe huŋgun aŋdo Yuda luâk nengâlân giep. Hainâk Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân giep aregât Anutuŋe gala akyeŋgimbo

ârândâŋ aktâp. 9 Yuda luâk bo manmai arekŋe biwiyeŋe Yesugâlân katbiâ ârândâŋ akto nen aknengiep dop hainâk yâk akyeŋgim biwiyeŋe pulimbo salek salek agep. 10 Yeŋe are nâŋgâm Anutugât dop are ewangim kinmâ wan me wan umatŋe are hakulupnenŋande akto nenŋe hainâk lokowerâm ewum hâumgom gain gain akmâ malion. Aregât dop hainâk Yuda luâk bo arekŋe biwiyeŋe Yesugât katmâ mandâi are yeŋgât kautyeŋân umatŋe siâ bo katberâm akten. 11 Nenŋe hin nâŋgâen. Yesu Humoŋe Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân gâtŋe bikŋe ikiŋe hanŋaet akmâ okot nâŋgâ yeŋgim oloŋyekto dosayeŋaet hâuŋe ârândâŋ agep. Aregât dop akmâ nen hainâk oloŋnenekto dosanenŋaet hâuŋe ârândâŋ akbiap. Nenŋe hain nâŋgâm biwinenŋe aregâlâk katmaen." dâep.

12 Hain dâmbo nâŋgâmâk tali. Tatbiâ Paulo akto Banaba Anutuŋe meme akyetkimbo Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân arim kulem keiŋe keiŋe meyiat aregât den pat makyeŋgiyiat. Makyeŋgimbela hâligâk nâŋgâm tali.

Yakoboŋe kâmolân kinmâ den makyeŋgiep.

13 Makmâ metembela nâŋgâm tatbiâ Yakoboŋe agatmâ kinmâ den hin makyeŋgiep, "Galalupne, makyeŋgire nâŋgâet. 14 Anutuŋe uliknân Yuda luâk bo are damunyeŋe akberâm aregât nâŋgât kotne mem agatŋet dâm Yuda luâk bo manmai are bikŋe oloŋyekto biwiyeŋe ikiŋaelân kali, den pat are Petoroŋe dâmbo nâŋgâen. 15 Akto uliknân Anutuŋe makto propete luâkŋe kulemgoyi arekŋe âmâ den pat are olop dopŋe konok aktâp are hin tatâp,

"Humoŋe keiŋânbak hin dâmbo miawagep, 16 "Nâŋe hâmbâi purik katbianân Dawidigât kâmotŋe awam akmâ arimbiâ kepia kawum akbiap are heŋgemgowian dâre purik katmâ togom kinbiâ kepia kautŋe miawakbiap. 17 Akto aregât luâk kâmot bikŋe bo nâŋgâ niŋmai are mem potatyekmâ oloŋyektere nâŋgâlân togom kinbai." Anutuŋe hain dâep. 18 Akto den ire uŋagâk bo miawaktâp. Keiŋânbak Anutuŋe hain dâm makmâ gambo bunŋe akto miawaktâp." den hain tatâp.

19-21 Aregât biwinande nen hin akbaengât nâŋgân. Bâgilupnenŋande keiŋe katmâ manmâ gayi amâ kepia ârândâŋ Mosegât den kârikŋe ire akmâ manmâ gayi. Akto uŋak ire Sarere ârândâŋ den emetŋe ârândâŋ âgâm den are oyaŋmâ nâŋgâm manmaen. Akto Yuda luâk bo manmai arekŋe hainâk âgâm are oyaŋmâ nâŋgâm manmai. Aregât Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân den kârikŋaet âi humo bo yeŋgiweren. Akto biknande biwiyeŋe Yesugâlân katmâ Anutugât den lokowerâm akbiâ kulem esenŋe bo katyeŋgim hainâk makmâ hâreyeŋgiwaen. Lâpio yeŋgât sumbe ombiâ ain gâtŋe sot bo nembi. Akto soŋgo mem hanŋe hâremai are akto soŋgo gilâmŋe hainâk bo nembi. Akto âmbâle mem hepun hepun bo akbi. Hainâk makmâ hâreyeŋgim kulem esenŋe kulemgom yeŋgiwaen." dâep.

Yuda luâk bo manmai arekŋe biwiyeŋe Yesugâlân kali are yeŋgât kulem esenŋe kulemgom katyeŋgiyi.

22 Hain dâmbo Aposolo akto tiksalupyeŋande luâk kâmot humo menduguyekmâ, "Luâk nengâlân gâtŋe lâuwâ meyelekbaen." dâm makyeŋgimbiâ Yesugât kâmot bikŋande nâŋgâmbiâ ârândâŋ agep. Akto luâk siâ kotŋe Yudasi kotŋe siâ Basaba akto luâk siâ aregât kotŋe Sila are meyelekmâ

okot âlep nâŋgâ yetkiyi. Luâk lâuwâ arekŋe Paulo akto Banaba olop Antiokia kepian ariŋet dâm kulem esenŋe kulemgowerâm agi. 23 Akto kulem esenŋe siâ are hin dâm kulemgom yetkiyi, “O galalupnenŋe, Aposolo akto Yesugât kâmotlupŋe yâk yeŋgât tiksalupyeŋande Antiokia, Siria akto Kilikia Yuda bo manmai yeŋe biwiyeŋe Yesugâlân katmâ mandâi aregât okot âlep akmâ kulem esenŋe ire kulemgom katyeŋgien. 24 Nenŋe bo nâŋgâenŋe aregât nengâlânba biknande yeŋgâlân togom den makyeŋgimbiâ nâŋgâm hanyeŋe lâuwâ agep. Are âmâ luâk are yeŋe hanyeŋân agi. Nenŋe bo huŋgun yeŋgiyion. 25 Aregât âmâ nenŋe hannenŋe konok akmâ mendugum kinmâ galalogâtnenŋe Banaba akto Paulo yâk olop ariet dâm huŋgun yetkien. 26 Paulo akto Banaba yâkŋe Yesu Humo Anutuŋe huŋgun aŋdo giep yâkgât hoŋ bawa manmâ hâk hilâlâm kakŋân arimbela yetkumbiâ bâsok moyiat. 27 Akto luâk meyelekten ire yetgât kotyetŋe âmâ Yudasi akto Sila yâk olop togowerâm aregât yâkŋe kulem esenŋe ire keiŋe makmâ miawakbela nâŋgâwai. 28 Akto Anutugât Heaknaet nâŋgâ nâŋgâŋe akto nengât nâŋgâ nâŋgânenŋe dop konogâk yendâp aregât umatŋe siâ me siâ aregât bo maktenŋe miawakbiap. Hin akbiâ ârândâŋ akbiâp. 29 Lâpio yeŋgât sumbe omberâm sot wan katbiâ are bo nembi. Akto soŋgo hanŋe hâremai are akto soŋgo gilâmŋe hainâk bo nembi. Akto âmbâle mem hepun hepun bo akbi. Are bo akmâ âlepŋeâk manbiâ âmâ ârândâŋ akbiâp. Âlepŋeâk manbi. Den pat areâk.” Hain dâm kulemgom yeŋgim Antiokia kepian hekat yeŋgiŋet dâm huŋgun yeŋgimbiâ ariyi.

Yudasi akto Sila purik katmâ togoyiat.

30 Ainba huŋgun yeŋgimbiâ kulem esenŋe are mem ariyi. Arim Antiokia kepian arim Yesugât kâmot mendugu yekmâ kulem esenŋe are yeŋgiyi. 31 Yeŋgimbiâ biwiyeŋe agalâk dâm den kulemgoyi are oyaŋmâ nâŋgâm heroŋe agi. 32 Yudasi akto Sila yâkŋe Anutugât keiŋe makmâ miawakminiat arekŋe biwiyeŋe Yesugâlânâk kilâk dâm den kârikŋe makyeŋgimbela biwiyeŋe heroŋe akmâ owâimbo yâk olop sop kâlep mali. 33 Akto Yerusalem kepia arewa huŋgun yetkim yâk yeŋgâlân purik katmâ ariet dâm okot âlep kakŋân kinmâ huŋgun yetkiyi. 34 Huŋgun yetkimbiâ arim Silaŋe âmâ lâuwâŋe bo manberân dâm Antiokia kepian talep akto Yudasi ikiŋak ariep.

Pauloŋe Sila kewugumbo ariyiat.

35 Paulo akto Banaba yâkŋe Antiokia yeŋgâlân âi hokboâk mem maliat. Manbela galalupyetŋe olowâk Humogât den are makmâ makyeŋgim mali. 36 Manmâ hilâm siân Pauloŋe Banaba hin dâm magaŋep, “Net ulikŋân arim kepiaŋe kepiaŋe manmâ Humogât den makyeŋgietŋe biwiyeŋe Yesugâlân kali are gain gain mandâi, are keiyeŋe ekmâ manbaet.” dâep. 37 Hain dâmbo Banabaŋe “Mareko olop arine.” dâep. 38 Are âmâ ulikŋân Mareko kotŋe siâ Yohane are emelâk yâk olowâk arim Pampilia hânân hepunyelekmâ purik kato yâk yetŋeâk Yesugât keiŋe makyeŋgim maliat. Aregât Pauloŋe Banabagât den are nâŋgâmbo ârândâŋ bo agep. 39 Ârândâŋ bo akto Paulo akto Banaba hanyetŋe konogâk bo agep aregât papalakmâ hepun agiat. Hepun akmâ Banabaŋe Yohane kotŋe siâ Mareko mendo ariyiat.

Arimbela waŋgaŋe meyelekmâ Kipiro gimbâŋe haru tânâmŋân talep ain ariep. 40 Dâ Pauloŋe âmâ Sila mendo Yesugât kâmotlupŋande Humo ulilaŋmâ damunyetŋe agâk dâm huŋgun yetkimbiâ ariyiat. 41 Arim Siria akto Kilikia hânân manmâ Yesugât kâmot luâk âmbâle mali are yeŋgât biwiyeŋe mem kârikŋe ketugum han biwiyeŋe Yesugâlân katŋet dâm makyeŋgim maliat.

16

Pauloŋe Timoteo kewugumbo olowâk ariyiat.

1 Paulo akto Sila yâkŋe Derebe akto Listera kepian ariyiat. Arim Listera kepian luâk siâ biwiŋe Yesugât katmâ malep, are mem miawagiat luâk aregât kotŋe Timoteo. Yâkgât memeŋe âmâ Yuda yeŋgâlân gâtŋe akto yâkâ hainâk biwiŋe Yesugâlân katmâ malep. Dâ eweŋe âmâ Girik luâk. 2 Listera akto Ikonioŋ kepia ambolupŋe bikŋe biwiyeŋe Yesugâlân kali arekŋe Timoteogât keiŋe Paulo magaŋmâ heroŋe maroŋe agi. 3 Paulo magaŋbiâ luâk are kewugumbo olop ariwerâm okot âlep agep. Akto Yuda luâk hân ain manmâ ariyi arekŋe Timoteogât eweŋe Girik luâk are nâŋgâm meteyi. Aregât Pauloŋe Timoteogât hâkŋe bo gâiyi aregât nâŋgâm Yuda luâk biwiyeŋe bâliwopdâm Timoteogât hâkŋe gâiep. 4 Akto kepia ârândâŋ manmâ Aposolo akto Yesugât kâmot Yerusalem kepian mali areyeŋgât tiksalupyeŋande den kârikŋe magi are lokoŋet dâm Yesugât kâmot are makyeŋgim ariyi. 5 Hain akbiâ Yesugât kâmotŋe biwiyeŋe Yesugâlânâk kindo Anutugât den nâŋgâmâk mali. Hain akbiâ hilâmŋe hilâmŋe Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân gâtŋe bikŋe âkâ hainâk biwiyeŋe Yesugât katmâ yâk yeŋgâlân dewatimbiâ sambeleyi.

Paulo biwiŋe owâiŋe akto Makedonia luâk siâŋe miawakto egep.

6 Akto Asia hânân Yesugât keiŋe makyeŋgim ariwerâm akbiâ Anutugât Heakŋande dâp tigiyeŋgimbo Prigia akto Galatia hânân bam ariyi. 7 Arim Misia hân ginŋânâk hâlâŋmâ ariyi. Arewa Bitinia hânân ariwerâm akbiâ Yesugât Heakŋande hanyeŋe mem pâlâmŋe ketugumbo hân aregen bo ariyi. 8 Hanyeŋe mem pâlâmŋe ketugumbo Misia hân are hepunmâ haru ginŋân kepia siâ talep are kotŋe Troa ain ariyi. 9 Aregen arim manbiâ nâ Luka nâŋe penâyeŋgire emet dâgâmbo hândâkŋân Paulo biwiŋe owâimbo hin miawaganŋdo egep. Amâ Makedonia luâk siâŋe togo kinmâ ulilaŋmâ hin dâep, “Gâ Makedonia hânângen togo nen tân nenguwen.” dâep. 10 Hain dâm makmâ metem arimbo emet hauŋdo Paulo luâk arekŋe miawaganŋep aregât hin dâyion, “Makedonia hânân arim Yesugât den pat âlepŋe are makyeŋgiwaen aregât Anutuŋe maknengiâp.” dâyion. Hain dâm maganŋgim kinmâ Makedonia hânân haru hâtikom ariwerâm dâpgât hâumgom kilion.

11 Kindenŋe waŋga siâŋe togom menenekmâ Troa kepia hepunmâ haru tânâmŋe târârâk arim Samotrake kepia haru tânâmŋân talep ain kat nenekto talion. Tatmâ yem kindenŋe hauŋdo arewa menenekmâ arim Neapoli kepian kat nenegep. 12 Kat nenekto arewa âgâm Pilipi kepian ariyion. Akto kepia are âmâ Roma luâkŋe ulikŋân hân amboŋe akmâ tali. Kepia are âmâ Makedonia hân aregât kepia kautŋe. Ain tatmâ mandenŋe hilâm amon siâ bo agep. 13 Akto Sarereân kepia are ginŋân tu siâ talep ain gewerâm hin dâyion, “Yuda luâkŋe Humonenŋe ulilaŋmâ manmai yâk ain togomai me bo? Gem ekne.” hain dâm gem âmbâle

bikŋe siânba mendugum tatbiâ are mem miawakyekmâ gem enemyeŋân tatmâ makyeŋgiyion. 14 Makyeŋgienŋe âmâ Tiatira kepian gâtŋe âmbâle siâ Anutu humo nâŋgaŋmâ manminep, kotŋe Lidia arekŋe âmâ sâŋgum parutmâ mâŋot gilâm pulim âi are mem puli meminep. Akto Humoŋe âmbâle aregât biwiŋe mem agato ondopŋe katmâ Pauloŋe den magep are nâŋgâm ukenŋe akmâ den are mem biwiŋân katmâ heŋgemgoep. 15 Akto âmbâle aregât lâulupŋe hârokŋe biwiyeŋe Yesugâlân katbiâ tu puli yeŋgiyion. Tu puli yeŋgienŋe âmbâle arekŋe hin magep, “Nâ mem Humogât pat kat nekbiâ nâŋgaŋdân aregât nâŋgâmbiâ ârândâŋ akto âmâ nâŋgât emelan âgâmbiâ nâ olop tatberen.” dâep. Hain dâmbo yâkgât emelan âgâyion.

Paulo akto Sila mem kala busi kâlegen kat yelegi.

16 Hilâm siân gem welam siâ Anutu ulilaŋmini ain gem mandenŋe hoŋ bawa âmbâle kâmbokŋe siâŋe mem miawaknenegep. Akto sinduk baniara bâleŋande kautŋân mendo luâk yeŋgâlân arim hâmbâi wan me wan miawakbiap aregât makyeŋgiminep. Hain akto aregât puli waŋbiâ are mem arim damunlupŋe yeŋgim malep. 17 Akto âmbâle kâmbokŋe arekŋe Paulo ekmâ hami nenŋânâk gam hin dâm kamboŋep, “Luâk irekŋe Anutu Humogât hoŋ bawa agaŋmâ manmai aregât Anutuŋe heŋgem nenguwiapgât dâp maknengiwerâm togoâi.” dâep. 18 Hain dâm hilâmŋe hilâmŋe kamboŋmâ haminenŋân gam mando aregât Pauloŋe hâkâŋ akmâ purik katmâ sinduk baniara are hin dâm magaŋep, “Nâŋe Yesu Humo Anutuŋe huŋgun aŋdo giep aregât den makgindere nâŋgâ. Âmbâle are hepunmâ eke.” dâep. Hain dâmbo ainâk hepunmâ ariep.

19 Hepunmâ arimbo âmbâle aregât damunlupŋande hin dâyi, “Sinduk baniara bâleŋande hepundâp aregât gain gain hâmbâigât pat makmâ miawak yeŋgiwiap? Hain bo akbiap are âmâ nengât puli bo akbiap.” dâm nâŋgâm bâliyi. Hain nâŋgâm Paulo akto Sila meyelekmâ kepia sombeim humoân arim 20 Roma luâk yeŋgât kiap taliân meyelekmâ âgâm hâkyetŋe tunmâ hin dâm makyeŋgiyi, “Yuda luâk lâuwâ irekŋe kepianenŋân togom bo agakŋe are akŋet dâm maknengimbela den are nâŋgâm biwinenŋe bâlimbo kepianenŋe kukŋe agatâp. 21 Akto agak meme irakŋe siâ Roma luâk nenŋe bo akmaen are akŋet dâm maknengim mandat.” dâyi. 22 Hain dâmbiâ luâk humo kili arekŋe kuk akmâ nâŋgâ yetkimbiâ kiaplupyeŋande sâŋgum yetŋe oloŋmâ hoŋ bawalupyeŋe makyeŋgimbiâ bugâŋe oreyelekmâ mem kala busi emet kâlegen kat yelekbiâ tatbela aregât damunŋe hin dâm magaŋi, 23 “Luâk lâuwâ ire ariwandatgât kei bâtyetŋe mem kârikŋe ketugum hiko yelekmâ damun kinben.” dâyi. 24 Hain dâm magaŋbiâ emet kârikŋe aregât bâiŋângen kat yelekmâ lâwin siâ hioŋmâ keiyetŋe kapiŋmâ hiko yelekto taliat.

25 Akto hândâk tânâmŋân Paulo akto Silaŋe Anutu mepaiŋe kep keŋgu akmâ tatbela luâk bikŋe kala busi kâlegen kat yekbiâ tali arekŋe nâŋgâyi. 26 Akto kep keŋgu are mem tatbela ainâk wâriŋ humo mendo emet are duwuŋ akto emet aregât hâŋgi hârok lewulagep. Lewulakmâ kindo luâk hârok kala busi kâlegen tali are yeŋgât tâk kârikŋe kotŋe sein are hulaŋ akmâ kiŋ pârândâŋ âgâm metiep. 27 Akto emet aregât damun kilep arekŋe asiŋânba agatmâ ekto hâŋgi are hârok lewulakmâ

kindo ekmâ hin dâep, “Wei, luâk bâleŋe iren kat yektenŋe tatâi ina hârok arim meteâi.” dâep. Hain dâm aregât hamep akmâ tiŋgiŋânba tâwât siâ mem oloŋmâ ikiŋe hanŋe hâreakberâm agep. 28 Hain akto Pauloŋe hin dâm konmâ magaŋep, “Nen hârogâk yu kinden aregât hange bo hâreak.” dâep. 29 Hain dâmbo tembe loko arekŋe galalupŋe makyeŋgimbo kemdâ waŋbiâ kala busi kâlegen mem âgâm ongâŋe hogombo Paulo akto Sila yelekmâ hânân kâŋgom hin dâm makyetkiep, 30 “Agatbela arine.” dâmbo agatbela kewugu yelekmâ den hin makyetkiep, “Luâk lâuwâ nâ gain gain aktere Anutuŋe bo hilip nugumbo yâkgât pat akbian?” dâm makyetkiep. 31 Hain dâmbo hin dâm magaŋiat, “Biwige Yesu Humogâlân katmenâ Anutuŋe guge akto ginbailupge meyekbiap.” dâyiat. 32 Hain dâm Humogât dengât keiŋe yâk akto ginbailupŋe makyeŋgimbela 33 ainâk damun arekŋe meyelekmâ arim bugâ gewâkŋe diwi are puliyetkiep. Akto ikiŋe akto ginbailupŋe hârogâk tu puli yeŋgiyiat. Hain akbela Paulo akto Sila kewugu yelekmâ ariep. 34 Arim ikiŋe emelan sot om yetkimbo neyiat. Ikiŋe akto ginbailupŋe hârok biwiyeŋe Yesugâlân katmâ Anutugât pat agigât biwiyeŋe âlepŋe agep.

35 Yem kinbiâ hauŋdo Roma luâk yeŋgât kiaplupyeŋande tembe loko hin dâm makyeŋgim huŋgun yeŋgiyi, “Ye arim luâk lâuwâ are tâk hulaŋmâ huŋgun yetkimbiâ ariet.” dâm tembe loko huŋgun yeŋgiyi. 36 Akto damunŋe den nâŋgâm Paulo hin magaŋep, “Kiaplupnenŋande den katbiâ togoâp. Aregât huŋgun yetkienŋe biwiyetŋe sândugembo ariet.” dâep. 37 Hain dâmbo Pauloŋe tembe loko are yekmâ hin dâm makyeŋgiep, “Net âmâ Roma luâk mandetgât yeŋe gain gaingât net denân kat nelekmâ bugâŋe orenelekmâ mem kala busi kâlegen kat nelegi? Dâ uŋak âmâ yoŋâk huŋgun netkiwerâm akbiâ bo ârândâŋ aktâp. Gârâmâ ye arim kiaplupyeŋe makyeŋgimbiâ yâk yeŋeak togom huŋgun netkimbiâ ariweret.” dâep. 38 Pauloŋe den hain dâmbo tembe lokoŋe purik katmâ kiapyeŋgâlân arim Pauloŋe den makyeŋgiep are makyeŋgim Paulo akto Sila yâk Roma luâk mandat dâm makyeŋgimbiâ nâŋgâm sân sân meyi. 39 Sân sân mem ongâyeŋe hogombo arim den yeukŋe makyetkim kala busi kâlegenba kewugu yelekmâ kepia ginŋângen ge kinmâ huŋgun yetkimbiâ gem ariyiat. 40 Akto kepia are hepunmâ gem Tiatira kepian arim Lidiagât emelan âgâm Yesugât kâmot ain tatbiâ yekmâ biwiyeŋe Yesugâlânâk kilâkgât den makyeŋgim gem ariyiat.

17

Paulo akto Sila Tesalonike kepian ariyiat.

1 Paulo akto Sila kepia are hepunmâ Ampipoli akto Apolonia kepia ewangim Tesalonike kepian ariyiat. Ain âmâ Yuda yeŋgât den emetŋe siâ tatâp. 2 Ain arim Pauloŋe Yuda luâk yeŋgât den emetŋe kepiaŋe kepiaŋe talep ain âgâm den makyeŋgiminep aregât akmâ den emetŋân âgâm âmâ Anutugât den kulem esenŋe âlepŋe aregât keiŋe makyeŋgimbo sonda âlâwu bo agep. 3 Yesugât keiŋe magaŋgi goaŋgi akbiâ aregât Pauloŋe hin dâm makyeŋgiep, “Beirâ Anutuŋe huŋgun aŋdo gem hâk hilâlâm nâŋgâm momoŋânba agatbiap aregât ulikŋân propete luâk mali are makyeŋgimbo kulemgoyi. Kulemgombiâ talep are Yesuŋe watmâ hâk hilâlâm

nâŋgâep. Anutuŋe Yesu hin dâm huŋgunaŋep, “Gâ arim luâk âmbâle damunyeŋe akmâ tânyeŋguwen.” hain dâep are Yesugât.” dâep. 4 Pauloŋe hain dâm makyeŋgimbo luâk âmbâle bikŋande den are nâŋgâm tatmâ biwiyeŋe Yesugât katmâ Paulo akto Sila yâk yetgâlân dewatiyi. Akto Girik luâk Anutu ulilaŋmâ mali are dondâŋe hainâk biwiyeŋe Yesugâlân katmâ yâk yeŋgâlân dewatiyi. Akto luâk âmbâle kotdâ hainâk agi. 5 Hain akbiâ benŋe Yuda luâk bikŋande are nâŋgâm biwiyeŋe bâlimbo dâwân arim luâk konam mem mendugu yekmâ kukgât hanyeŋân gembiâ kuk akmâ kepia are hanâk hanâk akbiâ kepia ambolupŋe âkâ hainâk kuk akbiâ kepia are kuk agalep. Kepia are kuk agato Yuda luâk akto kepia ambolupŋe bikŋande Yasoŋgât emelan Paulo akto Sila talialân ain mendugum tali. Mendugum tatmâ, “Paulo akto Sila meyelekmâ hutnenŋân kat yelektenŋe kilet.” dâyi. 6 Hain dâm undâgât yetkimbiâ bo akto aregât kuk dâm Yasoŋ akto Yesugât kâmolân gâtŋe bikŋe meyekmâ humomolupyeŋe yeŋgâlân arim denân katyekmâ hin dâyi, “Luâk lâuwâ siâ kotyetŋe Paulo akto Sila yâkŋe hânŋe hânŋe manmâ luâk âmbâle den makyeŋgimbela han lâuwâ akmâ gulip manbiâ ârândâŋ bo aktâp. Akto uŋak nengâlân togombela Yasoŋŋe gala akyetkimbo olowâk mandâi. 7 Akto humonenŋe Sisa aregât den kom luâk humo irakŋe kotŋe Yesu yâkgât den makbela nâŋgâm luâk ire meyekmâ togoen.” dâyi. 8 Hain dâmbiâ kepia ambolupŋe akto humomolupyeŋe arekŋe nâŋgâm sân sân mem den humo akmâ magaŋgi goaŋgi agi. 9 Hain akbiâ humomolupyeŋande Yasoŋ akto galalupŋe hin makyeŋgiyi, “Puli katŋet. Puli katmâ uŋak aktâi ire lâuwâŋe hainâk bo akbiâ âmâ puli ire purik katmâ yeŋgiwaen. Dâ hainâk akbiâ âmâ puli ire bo yeŋgiwaen.” dâyi. Hain dâmbiâ puli katmâ ariyi.

Paulo akto Silaŋe Berea kepia ambolupŋe Yesugât keiŋe makyeŋgiyiat.

10 Akto hândâk ainâk Yesugât kâmotŋe Paulo akto Sila yoŋâk huŋgun yetkimbiâ Berea kepian ariyiat. Ain arim Yuda luâk yeŋgât den emetŋân âgâm Yesugât keiŋe makyeŋgiyiat. 11 Akto kepia ain luâk âmbâle bikŋande emelâk biwiyeŋe owâiŋe akto mali arekŋe Tesalonike kepia ambolupŋe ewangiyegi. Hain aregât Paulo akto Silaŋe kinmâ Yesugât keiŋe makyeŋgimbela ondopyeŋe dowâk katmâ den are nâŋgâm heŋgemgoyi. Hain akmâ hilâmŋe hilâmŋe aregât magaŋgi goaŋgi akmâ Anutugât den kârikŋe ulikŋân kulemgoyi are oyaŋmâ nâŋgâyi, “Luâk Paulo yu kindâp irekŋe bunŋe me hiaŋgim maktâp.” dâm Anutugât kulem oyaŋmâ nâŋgâm heŋgemgom mali. 12 Aregât yâk yeŋgâlân gâtŋe dondâŋe Yesugâlân biwiyeŋe kali. Akto Girik âmbâle humomolupyeŋe bikŋande hainâk agi. Akto Girik luâk bikŋande hainâk agi. 13 Gârâmâ benŋe Pauloŋe Berea kepian arim Anutugât den makyeŋgim malep aregât den pat arimbo Yuda luâk bikŋande Tesalonike kepian mali arekŋe nâŋgâmbiâ bâliep. Nâŋgâmbiâ bâlimbo Berea kepian togom kinmâ kepia ambolupŋe hanyeŋân gembiâ kepia areâkâ hainâk kuk agi. 14 Hain akbiâ Yesugât kâmotŋe Paulo huŋgun aŋbiâ dowâk hepunyekmâ haru dâtŋân ariep. Dâ Sila akto Timoteo yâkŋe âmâ kepia ainâk maliat. 15 Akto Yesugât kâmotŋe Paulo dâwân katberâm arim Ateŋ kepian katmâ purik katberâm akbiâ

hin dâm makyeŋgiep, “Ye purik katmâ arim âmâ Sila akto Timoteo makyetkimbiâ dowâk Berea kepia hepunmâ togom penâniŋbiandat.” dâep. Hain dâm makyeŋgimbo hepunmâ purik katmâ ariyi.

16 Akto Paulo Ateŋ kepian manmâ Sila akto Timoteo yâk yetgât lâmyetkum tatmâ hambo kotdâ keiŋe keiŋe hâwim katbiâ talep are ekmâ biwiŋe kâlâp agep. 17 Haingât yâk yeŋgât den emetŋân âgâm Yuda luâk bikŋe akto Girik luâk bikŋe Anutugât keiŋe nâŋgâwerâm mali yâk olop tatmâ Yesugât keiŋe magaŋgi goaŋgi agi. Akto hilâmŋe hilâmŋe kepia sombeimân arim kinmâ luâk âmbâle gam ariyi are hainâk makyeŋgiep. 18 Akto kepia ain luâk nâŋgâ nâŋgâyeŋe siâ siâ mali kotyeŋe Epikue luâk akto siâ Stoike luâk arekŋe Pauloŋe Yesu momoŋânba agalep aregât den pat magep aregât kakŋân magaŋgi goaŋgi agi. Akto bikŋande hin dâyi, “Luâk ire nâŋgâ nâŋgâŋe gulip akto den kotŋe hanâk hanâk are gain gain dâwerâm aktâp.” dâyi. Dâ bikŋande âmâ hin dâyi, “Luâk arekŋe kepia bikŋe bikŋe yeŋgât lâpio aregât den maktâp.” dâyi. 19 Hain dâm sombeim humo siâ kotŋe Areo ain oloŋmâ âgâm hin dâyi, “Gâŋe den irakŋe maktât are gain gaingât maktât? 20 Den are uŋguŋân siâ bo nâŋgâyion aregât keiŋe maknengimenâ nâŋgâne.” dâyi. 21 Amâ Ateŋ kepia ambolupŋe akto luâk bikŋande kâlewângenba togom mali yâkŋe den irakŋe miawagep dâm aregât magaŋgi goaŋgi akmâ nâŋgâmbiâ humo akminep aregât akmâ Paulo oloŋmâ hain aikoyi.

Pauloŋe Areo sombeimân kinmâ Anutugât keiŋe makyeŋgiep.

22 Hain dâmbiâ Pauloŋe Areo sombeimân dewunyeŋân agatmâ kinmâ hin dâm makyeŋgiep, “Ateŋ kepia ambolupŋe yeŋgât keiyeŋe hin nâŋgân. Ye lâpio keiŋe keiŋe yeŋgât hoŋ bawa akmai. 23 Nâ kepia yeŋân togom kepia ândeaŋmâ arim togom âmâ yeŋgât lâpiolupyeŋe sambe are yekmâ âmâ lâpio siâgât welamŋe ekmâ âmâ den kulemgombiâ tatâp are oyaŋdân, “Humo yeŋe siâgât nen bo nâŋgâmaen yâkgât welamŋe ire.” oyaŋdân aregât ye nâŋgâm hilipkom yâkgât hoŋ bawa manberâm akmai aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. 24 Kotŋe âmâ Anutu. Anutuŋe âmâ hân himbim haru are mem miawakmâ aregât kâlegen wan me wan keiŋe keiŋe katmâ metiep. Yâkŋe âmâ hân himbim akto haru amboŋe aktâp aregât den emetŋe ketugumai ain bo manmap. Bo. 25 Akto wan me wan hârok manmanyeŋe me heakyeŋe yeŋgimap aregât luâk siâŋe âi ketugu aŋgimapgât dop bo talaŋdâp. Amâ yâkŋe âmâ siâ me siâgât umburuk bo manmap. 26 Akto keiŋe katmâ ulikŋân yâkŋe luâk konok siâ are ketugumbo yâkgâlânba luâk keiŋe keiŋe miawakmâ Anutugât den lokom sambelem potalakmâ ariyion. Akto arim tatberâm aktenŋe sop aregât dop katmâ aregât hân horatŋe makmâ nengiep. 27 Akto biwinenŋe kepik akto âmâ Anutuŋe, “Nâŋgâlân togom nâŋgâ niŋŋet.” dâm aregât pat kat nenegep. Akto kâlewân bo mandâp. Hut nenŋân ârândâŋ akmâ mandâp. 28 Aregât luâk siâŋe hin dâep, “Anutuŋe katip nengumbo manmaen.” Akto yeŋgâlân gâtŋe kep amboŋe siâŋe hin dâep, “Nen âmâ yâkgâlân gâtŋe.” 29 Anutuŋe keiŋe katmâ luâk ketugumbo ain gâtŋande nen hârok sambelem manden aregât hin dâmaengât dopŋe bo aktâp. Anutugât keiŋe âmâ hin. Biwinenŋânâk nâŋgâm lâpio me

kotŋe siâ siâ mem miawakmâ kât, goli me siliwa arekŋe mem ketuguen aregât dop. Hain bo nâŋgâwaen. Nenŋe Anutugât nâŋgâenŋe aregât dopŋe bo agep. 30 Anutugât keiŋe pâpkom mandenŋe âmâ Anutuŋe nenekmâ bo hilip nenguep. Are âkâ sop bo aktâp. Uŋak iregât âmâ luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmâ arimaen yeŋgât hanyeŋe purik kato yâkgâlân ariŋet dâm den dâpŋe menengiâp. 31 Akto sop makmâ kalep are bo akto ain luâk kâmotŋe kâmotŋe denân katnenekto keinenŋe miawakbiap aregât sopŋe kalep. Akto keinenŋe mem miawakmâ aregât purikŋe ârândâŋâk nengiwiap. Akto luâk siâ dosa âi meâkgât makmâ huŋgun aŋbiap. Akto luâk hârok nenŋe keiŋe nâŋgâm heŋgemgoŋet dâm huŋgun aŋep are momoŋânba mem agato mandâp." dâep.

32 Pauloŋe hain dâmbo luâk bikŋande momoŋânba agatbaen are hiaŋgiâp dâm den hembalik aganji. Dâ bikŋande âmâ hin dâm maganji, "Den maktât ire sop siân siâkâ maknengimenâ nâŋgâwaen." dâyi. 33 Hain dâmbiâ Pauloŋe hepun yekmâ ariep. 34 Akto luâk bikŋande biwiyeŋe Yesugâlân katmâ Paulogâlân dewatim Yesugât kâmot agi. Are yeŋgâlân gâtŋe siâ kotŋe Dionisio yâk âmâ Areo sombeimân mendugum den keiŋe keiŋe maganji goaŋgi agi, are yeŋgâlân gâtŋe. Akto âmbâle siâ kotŋe Damari yâkâ hainâk Yesugât kâmot agep.

18

Paulo Korinti kepian miti âi miep.

1 Akto Paulo Ateŋ kepia hepunmâ Korinti kepian ariep. 2 Ain Yuda luâk siâ penianŋep kotŋe Akuila yâk âmâ Ponto hânân miawagep. Akto âmbenŋe Pirisila yâk olop Italia hânân manbela luâk humo Klaudioŋe Yuda luâk Roma kepian manmini are watyegep. Watyekto ain Akuila âmbenŋâi Roma kepia are hepunmâ Korinti kepian ariyiat. Ain manbela ain Pauloŋe penâyetkiep. 3 Akto Paulo mâron emetŋe mâŋgiminep. Akto Akuila akto Pirisila âi areâk meminiatgât emetŋân tatmâ manmâ tânyetkuep. 4 Manmâ Pauloŋe Sarere ârândâŋ Yuda yeŋgât den emetŋân âgâm Yesugât keiŋe Yuda luâk akto Girik luâk makyeŋgim biwiyeŋe Yesugâlân katŋetgât makyeŋgim malep.

5 Mando Sila akto Timoteo yâk Makedonia hânângenba togombela Pauloŋe sâŋgum parutmâ uligi ketugum malep âi are hepunmâ Anutuŋe Yesugât damunyeŋe akben dâm huŋgun aŋdo giep aregât keiŋe nâŋgâŋet dâm hilâm ârândâŋ Yuda luâk makyeŋgim malep. 6 Makyeŋgimbo yâkŋe den are hâkâŋ akmâ agak meme bâleŋaet den magaŋgimbiâ yekmâ aregât sâŋgumŋe kâlep are hulaŋmâ mem paŋ paŋgombo gagap giep. Akto ya agep aregât keiŋe hin dâm makyeŋgiep, "Yeŋe hilip aguwai âmâ nâŋgât dosa bo. Dosa âmâ yeŋaelân aregât arim Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân arim Yesugât keiŋe makyeŋgiwian." dâep. 7 Hain dâm hepun yekmâ kepia amboŋe siâ kotŋe Titio kotŋe siâ Yusto are Girik luâk yâkŋe âmâ Anutugât den are lokoep yâkgât emet Yuda yeŋgât den emetŋe siâ are hâlâŋmâ talep. Ain Pauloŋe âgâmbo olop taliat. 8 Akto Pauloŋe Yesugât keiŋe makyeŋgiep. Makyeŋgimbo den emetŋe aregât damun siâ kotŋe Kirisipe yâk akto ginbailupŋe biwiyeŋe Yesugâlân katmâ mali. Akto yâk yeŋeâk bo. Korinti luâk âmbâle akto kepia ambolupŋe dondâŋe Yesugât den are nâŋgâm yâkâ hainâk biwiyeŋe Yesugât

katbiâ tu puli yeŋgiyi. 9 Akto Paulo manmâ hândâk siân biwiŋe purik kato giwelân Humoŋe hin dâm maganŋep, 10 “Nâŋe tân gugure mandât gârâmâ nâŋgât keine makberâm hamep bo akben. Akto kepia iregât luâkŋe dondâŋe nâŋgâlân biwiyeŋe katbai aregât akmâ luâk siâ me siâŋe bâleŋe bo akginŋbai.” dâep. 11 Hain dâm maganŋdo Pauloŋe kepia ainâk manmâ Anutugât keiŋe makyeŋgim mando hombaŋ konok dewutâ nâmbulân konok bo agep.

Paulo kewugum den emetŋân ariyi.

12 Sop are bo akto Roma luâk siâ kotŋe Galio are Akaia yeŋgât humoyeŋe malep. Mando ainâk Yuda luâkŋe Paulo ekmâ gasa aganŋi. Gasa aganŋmâ kiapgâlân mem arim den âiân kali. 13 Kiapgât meteŋân mem âgâm hin dâyi, “Luâk irekŋe nengât den kârikŋe tatmap are hâkâŋ akmâ konengim biwiyeŋe siâgâlân katŋetdâm maknengimap.” dâm hianŋgiyi. 14 Hain dâm hianŋgimbiâ Pauloŋe den kakŋân makberâm akto Galioŋe Yuda luâk hin dâm makyeŋgiep, “O Yuda luâk. Luâk ire dosaŋe olop mandâp me wan umatŋe bâleŋe siâ aktâp dâine âi humo mem yeŋgât denyeŋe nâŋgâwom. 15 Gârâmâ ire yeŋgât wan me wan luâk kotŋe me yeŋgât denyeŋe me den kârikŋe hain aregât makmâ tatâi aregât âmâ yeŋeak makmâ hârewi. Den ire âmâ nâŋgât pat bo.” dâep. 16 Hain dâm watyekto geyi. 17 Gem âmâ den emetŋaet damun siâ kotŋe Sostene yâk mem miawakmâ lokom kiapgât meteŋân âgâm âmâ kom bâleŋe siâ siâ aganŋi. Hain aganŋbiâ kiapŋe yekmâ uken yeŋaet dâm hansumbu agep.

Pauloŋe Yerusalem kepian purik katmâ ariep.

18 Paulo Yesugât kâmot Korinti kepian mali are olop manbiâ sop kâlep agep. Akto sop ain âmâ Keŋkereai kepian âgâm âmâ hâmbâi wan me wan siâ akbian dâm aregât dop makyeŋgiep sop are bo akto âmâ dumutŋe hâreaŋi. Hâreaŋbiâ purik katmâ Korinti kepian arim Yesugât kâmot are hepun yekmâ Siria hânângen ariwerâm akto Pirisila akto Akuila yâk olop waŋgan âgâyi. 19 Âgâmbiâ meyekmâ arim Epeso kepian katyekto yâk ain luâk âmbâi lâuwâ are hepun yelegep. Hepun yelekmâ ikiŋe âmâ Yuda yeŋgât den emetŋân âgâmbo Yesugât keiŋaet magaŋgi goaŋgi agi. 20 Akto Yuda luâk bikŋe Paulo olowâk manne dâm mem gangerâwerâm akbiâ Pauloŋe den koyeŋgim hin dâm makyeŋgiep, 21 “Anutuŋe nâŋgâ niŋdo yeŋgâlân lâuwâŋe purik katbian.” dâep. Hain dâm hepunyekmâ ariep. Arim waŋgan âgâmbo mem togo Kaisarea kepian kalep.

22 Kato âmâ Yesugât kâmotlupŋe Yerusalem kepian mali yâk yeŋgâlân arim getek manmâ hepun yekmâ arewa Antiokia kepian purik katmâ arim ain malep. 23 Manmâ Antiokia kepia are hepunmâ arim Yesugât kâmotlupŋe bikŋe Galatia akto Prigia hân tânâmŋân mali are yeŋgâlân arim biwiyeŋe Yesugâlânâk arim kilâkgât den makyeŋgim malep.

Apoloŋe Epeso akto Korinti kepian manmâ Yesugât keiŋe makyeŋgim malep.

24 Akto Epeso kepian Yuda luâk siâ malep kotŋe Apolo are Alesandria kepian gâtŋe. Akto yâk nâŋgâ nâŋgâŋe humo aregât yâkŋe Anutugât den kulemgoyi are oyaŋmâ nâŋgâm metiepgât yâkgât denŋaet ukenŋe akmini. 25 Akto luâk bikŋe Humogât keiŋe bâlensiâ nâŋgâyi arekŋe maganŋbiâ are nâŋgâm

metiep. Akto ulikŋân Yohaneŋe luâk âmbâle tu puli yeŋgiep aregât keiŋe nâŋgâm biwiŋe owâiŋe akto Yesugât keiŋe bâlensiâ nâŋgâm heŋgemgoep aregât luâk âmbâle makyeŋgim malep. 26 Hain agepgât Yuda yeŋgât den emetŋân âgâm Yesugât keiŋe makmâ hilip milip makyeŋgimbo Pirisila akto Akuilaŋe den are nâŋgâm gala agaŋmâ kewugum emetyetŋân âgâm Anutugât den are magaŋmâ heŋgemgombela nâŋgâep. 27 Akto aregât haminân Apolo Akaia hânângen ariwerâm akto âmâ Yesugât kâmot Epeso kepian gâtŋande tângowerâm kulem esenŋe siâ kulemgom waŋi. Aregât keiŋe hin, “Luâk ire yeŋgâlân togowerâm aktâp are gala âlepŋe agaŋbi.” Kulem esenŋe hain dâm kulemgom waŋbiâ meakmâ ariep. 28 Mem Korinti kepian arim emelâk Anutugât den kulemgoyi are sombeimân oyaŋmâ Anutuŋe Yesu magaŋmâ damunyeŋe akben dâm huŋgun aŋdo giep aregât keiŋe dâm kepikmâ makyeŋgimbo nâŋgâmbiâ bunŋe akto Yuda yeŋgât den are nâŋgâmbiâ giep. Hain akbiâ Anutuŋe gala akyeŋgimbo biwiyeŋe Yesugâlân katmâ mali are Apoloŋe yâkŋe tânyeŋguep. Tânyeŋgumbo biwiyeŋe Yesugâlânâk kârikŋe katmâ manmâ heroŋe agi.

19

Pauloŋe Epeso kepian ariep.

1 Apolo Korinti kepian mando sop ain Pauloŋe Epeso kepian arim âmâ Yesugât kâmot siâ mem miawakyekmâ hin dâm makyeŋgiep, 2 “Ye ulikŋân biwiyeŋe Yesugâlân katbiâ Anutugât Heakŋande kautyeŋân meyegep me bo?” dâep. Hain dâmbo yâkŋe hin dâm magaŋi, “Nen Anutugât Heak aregât keiŋe bo nâŋgâmaen.” dâyi. 3 Hain dâmbiâ hin makyeŋgiep, “Ye tu puli yeŋgiyi aregât keiŋe makniŋbiâ nâŋgâwe.” dâep. Hain dâmbo yâkŋe hin magaŋi, “Nen Yohaneŋe tu puli nengiep keiŋe areâk.” dâyi. 4 Dâmbiâ hin dâep, “Biwiyeŋe purik kato bâleŋeyeŋe makmâ miawakŋetgât Yohaneŋe makyeŋgiep. Makyeŋgim den siâ dewatim hin dâm makyeŋgiep, “Haminângen luâk siâ togom mandâp, aregât nâŋgâm yâkgâlân han biwi katŋet.” Yohaneŋe hain dâm Yesugât keiŋe makyeŋgiep.” 5 Paulo hain dâmbo nâŋgâmbiâ Yesu Humo yâkgât kotŋe konmâ tu puli yeŋgiep. 6 Puli yeŋgimbo Pauloŋe bâtŋe kautyeŋân kato Anutugât Heakŋande gem kautyeŋân mendo elewetyeŋe purik âgâmbo den siâ siâ agi. Hain akmâ arim Anutugât den are makyeŋgim mali. 7 Luâk keiân lâuwâ me hain arekŋe hain agi.

8 Akto Pauloŋe Yuda yeŋgât den emetŋân hilâmŋe hilâmŋe âgâm gem hamep bâlâk manmâ, “Anutuŋe damunyeŋe akberâm agep aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâmbiâ bunŋe agâk.” dâm makyeŋgim hanyenân giep. Hain akmâ mando dewutâ âlâwu bo agep. 9 Akto luâk bikŋande biwi kârik akmâ Yesugât den are nâŋgâmbiâ bâlimbo kâmot humo yâk yeŋgâlân arim Yesugât pat sârek kom makyeŋgim agi. Hain akbiâ aregât Pauloŋe hepun yekmâ ariep. Hepun yekmâ ariwerâm luâk âmbâle bikŋe Yesugât biwiyeŋe kali are mem menduguyekmâ hilâmŋe hilâmŋe luâk siâ kotŋe Tirano yâkŋe luâk âmbâle mendugu yekmâ den kepikmâ makyeŋgiep, aregât emelan kewugu yekmâ âgâm Yesugât keiŋe totokom makyeŋgiep. 10 Hain makyeŋgimbo manbiâ hombaŋ lâuwâ bo agep. Akto sop ain Yuda luâk âmbâle ain mali are akto kepia ambolupŋe Asia hânân mali yâk hârokŋe Humogât den are nâŋgâm mali.

Yuda yeŋgât luâk kâmbokŋe.

11 Akto Anutuŋe Paulo meme
agaŋdo kulem keiŋe keiŋe ke-
tuguep. 12 Hain akto aregât
luâk âmbâle arekŋe Paulogât âi
sâŋgum me puliak puliak sâŋgum
are mem manmâ kundat agi yâk
yeŋgâlân arim mem howaiyekbiâ
âlepŋe agi. Akto sinduk baniara
bâleŋande kautyeŋân meyegi are
hepun yekmâ ariyi. 13 Akto
Yuda luâk liunak gonak bikŋe
hân are ândeaŋmâ mali yâkŋe
âgâ âgâŋe akmâ Kembu Yesugât
kotŋe liunak gonak yeŋe agakgât
nâŋgâm luâk sinduk baniara siâ
hin makyeŋgiyi, “Yesugât kot
patŋe Pauloŋe makmap yâkgât
laugât ariwen.” 14 Akto sumbe
kat kat humo siâ kotŋe Sikeua
yâkgât nanlupŋe 7 yâkŋe hain
agi. 15 Hain akmâ sop siân sinduk
baniara bâleŋe siâ watberâm âmâ
Yesu kotŋe konbiâ sinduk baniara
bâleŋe arekŋe hin dâm den hâuŋe
makyeŋgiep, “Yesu are nâŋgân.
Akto Paulo are nâŋgân. Dâ ye
âmâ niŋaelân gâtŋe? Keiyeŋe bo
nâŋgân.” dâep. 16 Hain dâmbo
luâk kautŋe gulip agep arekŋe
kârikŋe akmâ nanaŋ are yeŋgum
watyekmâ sâŋgumyeŋe are mem
duwatmâ panyeŋgim yeŋgum mem
siâ siâ ketuguyekto gilâm kauŋmâ
emelanba sopanmâ hâk peke bâlâk
gem ariyi. 17 Akto aregât den pat
arekŋe sambelem arimbo Yuda
luâk akto Yuda luâk bo manmai
arekŋe nâŋgâm hamep akmâ mali.
Hain akmâ Yesugât kotŋe mem
agali. 18 Akto Yesugât kâmolân
gâtŋe dondâŋe Paulogâlân togom
wan me wan bâleŋe mem mali are
makmâ miawagi. 19 Akto emelâk
kulem mem mali yâkŋe gulam
sait kârik aregât kulem esenŋe
are hârogâk mem miawakmâ
sombeimân katmâ mendugum
oyaŋbiâ ten tausen kina arekŋe
puligoyigât dop hainare agep.
Hain akmâ kâlâp katmâ ombiâ
om bo agep. 20 Om bo akto ain
Humogât den are magaŋgi goaŋgi
akbiâ den arekŋe kârikŋe akto
luâk âmbâle hârokŋe penâyeŋgimbiâ
sambelem ariyi, aregât luâk âmbâle
dondâŋande den pat are nâŋgâyi.

21 Hain akmâ metembiâ Pauloŋe
Makedonia akto Akaia hân are
ewangim Yerusalem kepian ari-
werâm hin dâep, “Nâ Yerusalem
kepian âgâm âmâ arewa Roma
kepian ariwian.” 22 Hain dâm
ariwerâm akmâ luâk lâuwâ ko-
tyetŋe Timoteo akto Erasto arekŋe
tângoyiat are huŋgun yetkimbo
Makedonia hânângen ariyiat. Dâ
ikiŋe âmâ Asia hânân bâlensiân
malep.

*Epeso kepian gâtŋande kot kam-
boŋmâk konli.*

23 Akto sop ain Epeso kepian
gâtŋande Yesu Humo yâkgât
kâmot yeŋgâlân umatŋe bâleŋe
miawak yeŋgiep aregât keiŋe hin.
24 Luâk siâ kotŋe Demetrio arekŋe
aŋgi goaŋgi hin ketugum malep.
Kât siâ kotŋe siliwa are mem
lâpioyeŋe kotŋe Atemesi yâkgât
opmân kâmbokŋe humo aregât
otneŋe bâlensiâ ketuguminep.
Akto Demetrioŋe otneŋe bâlensiâ
ketugu yekto kepia ambolupŋe
akto lombo togo togoŋande are
puligombiâ puli humo are mem
âi luâk akto galalupŋe oyaŋmâ
yeŋgim malep. 25 Akto Demetrioŋe
âi luâk bikŋe mem menduguyekmâ
hin dâm makyeŋgiep, “Galalupne,
Atemesigât opmân otneŋe ke-
tugum arewa puli humo mem
miawakmaen are nâŋgâi. 26 Akto
luâk siâ togo malep kotŋe Paulo
yâkgât keiŋe ekmâ nâŋgâmai. Yâk
âmâ Asia hânân gâtŋe akto Asia
hân aregât kepia kautŋe Epeso
aregât ambolupŋe biwiyeŋân gem
hin dâm makyeŋgimap, “Luâkŋe
hanyeŋân nâŋgâm lâpio wan me
wangât otneŋe ketugumai are

bunŋe bo.” 27 Hain dâmbo âinenŋe bunŋe bo akmap are nâŋgâre umatŋe aktâp. Akto are konok bo. Asia hânân gâtŋe akto hân siân gâtŋe dondâŋe Atemesigât den lokom maliŋe den are hepunmâ siâgâlân arimbiâ aregât yâkgât opmân are gao gao dâgâmbo kotŋe gembo nâŋgâre bâliâp.” dâep.

28 Demetrioŋe hain dâm makyeŋgimbo biwiyeŋe kâlâp akto kamboŋmâ hin dâyi, “Epeso luâk nengât Atemesi ire humo âlepŋe dondâ.” 29 Kot kamboŋ konmâ hain dâmbiâ kepia ambolupŋe hârogâk biwiyeŋe kâlâp akto mendugum olowâk arim Makedoniagât luâk lâuwâ Paulo olop gayi are kotyetŋe Gaio akto Aristako yâk mem oloŋ yelekmâ arim kepia sombeimân menduguyelegi. 30 Akto Pauloŋe aregât nâŋgâm yâk yeŋgâlân ariwerâm akto Yesugât kâmotŋe mem guguwâi dâm gangerâyi. 31 Akto luâk humomo Paulogât galalupŋe ain mali arekŋe yâk yeŋgâlân bo ariâk dâm makmâ hârem den katbiâ Paulogâlân ariep. 32 Akto luâk arekŋe sombeim humoân mendugumbiâ ain gâtŋe bikŋande keiŋe wangât aktâi dâm nâŋgâwerâmbiâ bo agep. Aregât den humo akbiâ gembo âgâmbo akmâ âmâ hanâk hanâk akmâ gulip milip agi. 33 Luâk arekŋe hain akmâ manbiâ aregât Yuda luâkŋe galayeŋe siâ kotŋe Alesande are magaŋbiâ kâmot humo are hutyeŋân kinmâ bâtŋande koratyeŋgum den aregât makmâ hâre yeŋgiwerâm agep. 34 Makmâ hâre yeŋgiwerâm akto luâk are ekmâ nâŋgâm, “Luâk ire âmâ Yuda yeŋgâlân gâtŋe arekŋe agatmâ kindâp.” hain dâm âmâ emelâk magi are hainâk makmâ ge tatmâ nâŋgâm hin dâm kamboŋi, “Epeso luâk nengât Atemesi are humo âlepŋe dondâ.” dâm kamboŋi. 35 Hain dâmbiâ sop kâlep akto âmâ kaunsoligât âi meme yâkŋe denyeŋe are hâkokom korat yeŋgumbo den hepunbiâ hin dâm makyeŋgiep, “Maktere nâŋgâŋet. Epeso kepia ambolupŋe nenŋeak Atemesigât opmân are akto yâkgât kât kâmbokŋe humo himbimânba giep are damunŋe akmâ manmaen. Aregât keiŋe luâk âmbâle hânŋe hânŋe mandâi are hârokŋe nâŋgâi. 36 Luâk siâŋe aregât den mem ge katbiapgât dopŋe bo tatâp. Aregât wan me wan bâleŋe hanâk aktâi aregât biwiyeŋe geâk. 37 Luâk meyelekmâ gai arekŋe lâpio yeŋaet opmânân âgâm kâmbu bo meyiat. Akto Atemesigât bâleŋe bo dâm magaŋgiyiat. Hain bo akbela ina yeŋe hanâk mem oloŋyelekmâ togoâi. 38 Demetrio akto galalupŋande luâk siâgât nâŋgâmbiâ bâliâp. Akto den heŋgemgoweren dâmbiâ aregât kakŋân kiap den nâŋgâ yeŋgimapgât sopŋe ewumâk akto arim yâkgâlân makmâ miawakbai. 39 Gârâmâ yeŋgât den siâ tatâp. Akto âmâ kepia ire damunlupyeŋe yâk yeŋgâlân mem ariwai. 40 Uŋak iregât den makbiâ biwiyeŋe bâliâp aregât bugâ ire miawakberâm aktâp. Aregât luâk humo tâmbâ arekŋe nâŋgâm âmâ sân sân mendo wan me wan aganŋdenŋe nâŋgâmbo âmâ ârândâŋ akbiap aregât dop bo tatâp.” dâep. 41 Kaunsoligât âi meme yâkŋe hain dâmbo nâŋgâmbiâ ârândâŋ akto awam akmâ ariyi.

20

Paulo yâk Makedonia hânân arim arewa Akaia hânân ariep.

1 Den humo miawagep are bo akto Pauloŋe Yesugât kâmot mendugu yekmâ biwiyeŋe Yesugâlânâk arim kilâk dâm makyeŋgim hepunyekmâ Makedonia hânân togoep. 2 Hân ain togom Yesugât kâmotŋe manmâ ariyi yâk yeŋgâlân

togom den kârikŋe makyeŋgim hepun yekmâ kepia siân togo hainâk hainâk akmâ manmâ ainba Girik hânân togo penâniŋep. 3 Mando dewutâ âlâwu bo akto Siria hânân ariwerâm haru ginŋân gem waŋgan âgâwerâm akto âmâ Yuda luâk bikŋande gasa agaŋmâ komberâm akbiâ yekmâ nâŋgânmâ purik katmâ Makedonia hânân ariwerâm agep. 4 Akto luâk yâk olop ariyi kotyeŋe hin. Berea kepia amboŋe siâ kotŋe Sopate yâk Piro nanŋe, akto Tesalonike kepian gâtŋe kotyetŋe Aristako akto Sekundo, akto Derebe kepia amboŋe kotŋe Gaio, akto Timoteo, akto Asia hânân gâtŋe siâ kotŋe Tikiko, akto Tropimo. 5 Yâkŋe soŋ hepun nelekmâ arim Troa kepian arim ain Paulo net lâmnetkuyi. 6 Arim lâmnetkumbiâ sot bo kaulemap aregât sopŋe bo akto net Pilipi kepia are hepunmâ waŋgan âgâetŋe menelekmâ arim mando hilâm momerâk bo akto arim katnelekto Troa kepian âgâm penâyeŋgiyiot. Penâyeŋgietŋe olop mandenŋe hilâm nâmbulân lâuwâ bo agep.

Paulоŋe Troa kepian luâk sigan siâ moep are momoŋânba mem agalep.

7 Sot om munditmâ ligim nemberâm Sarere hândâkŋân menduguyion. Akto Paulоŋe emet haunjo ariwian dâm aregât Anutugât den makyeŋgim kindo hândâk tânâmŋe agep. 8 Akto emet kâleŋe siân âgâm menduguyegion. Akto emet are dewatim kakŋân kakŋân âlâwu ketuguyi ain kemdâ sagom katbiâ om kilep. 9 Akto Paulоŋe den makyeŋgim kindo sop kâlep akto nanaŋ siâ kotŋe Eutiko arekŋe Paulogât den are nâŋgâm tatmâ seru meme lapaŋân tatmâ dewunŋe asiŋ akto bam gutmâ taleine seru meme are kakŋânba ge kinmâ miwindik ageine ge kondo mom yiep. 10 Hain akto Paulоŋe gem nanaŋ are mem maŋganmâ kinmâ hin dâm maknengiep, “Bo indeŋet. Biwiŋe golâk yendâp.” dâep. 11 Hain dâmbo emet kâlegen âgâm sot ligim munditmâ nem Yesugât den dâm magaŋgi goaŋgi akbiâ emet hauŋep. Emet haunjo hepunyekmâ ariep. 12 Arimbo nanaŋ momoŋânba agalep are kewugum emetŋân âgâmbiâ kambiamyeŋe âlepŋe agep.

Paulоŋe Troa kipia hepunmâ Milete kipian ariep.

13 Akto Paulоŋe dâmbo nenŋe hepunakmâ bikŋande waŋgan âgâm Aso kipian ariyion. Dâ ikiŋe âmâ kei hân haru hâlâŋmâ Aso kipian ariep. 14 Arim âgâmbo penianggim olowâk Mitile kipian ariwerâm waŋgan âgâenŋe menenekmâ ariep. 15 Arim âmâ yem kindenŋe haunjo lâuwâŋe Kio hân haru tânâmŋân talep ain gem kindenŋe haunjo âlâwuŋân Samo hân haru tânâmŋân talep ain arim penianggim yogan talion. Arewa arim imbâtŋân Milete kipian ariyion. 16 Akto ain Anutugât Heakŋande ulik gulik kakyeŋân giep, aregât hombaŋ ain tâlâguep. Aregât Paulo Yerusalem kipian dowâk ariwerâm agep. Aregât arewa arim Epeso kipian arim mandenŋe sop kâlep akbop dâm Epeso kipia ewangim Milete kipian tâŋâk ariyion.

Paulоŋe Epeso kipia ambolupŋe makyeŋgiep.

17 Paulоŋe Milete kipian arim waŋganba sopanmâ gem luâk siâ huŋgun aŋdo Epeso kipian arim Yesugât kâmotlupŋe are yeŋgât damunlupyeŋe kewugu yekto togoyi. 18 Togombiâ Paulоŋe den hin dâm makyeŋgiep, “Galama, nâ Asia hân humoân iren pup pup yeŋgâlân manmâ âmâ âi keiŋe katmâ mem gan aregât

keiŋânbak nâŋgâi. 19 Akto nâŋe nune hâkne bo mem agalân. Yân indemâk manmâ Humogât hoŋ bawa malân. Akto Yuda luâkŋe gala bo akniŋmâ nuguwerâm mem siâ siâ ketugunekbiâ hâk hilâlâm kakŋân malân. 20 Hain akmâ manmâ Yesugât keiŋe are bo tigire talep. Ye âlepŋe manŋet dâm Yesugât keiŋe are makyeŋgiwerâm kipianŋe kipianŋe arim sombeimân me emetyenân âgâm makyeŋgim malân. 21 Haingât Yuda luâk akto Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân arim den dâtâŋe hin makyeŋgim malân, agak memeyeŋe bâleŋe Anutugâlân makmâ miawakmâ biwiyeŋe Humo Yesu Kristogâlân katŋet. 22 Akto uŋak ire âmâ Anutugât Heakŋande hâwâtnekto yâkgât denŋe lokom Yerusalem kipian ariwerâm aktân. Indâŋân ariwerân âmâ wan me wan gain gain hinare are miawak niŋbiap are bo nâŋgâm heŋgemgoân. 23 Hain akto Anutugât Heakŋande damunne akmâ makniŋdo kipia ârândâŋ togore kala busi kâlegen kat nekberâm me bâleŋe siâ siâ akniŋberâm akbiâ are nâŋgân. 24 Gârâmâ bâleŋe siâ siâ akniŋbiâ mombian aregât nâŋgâre owâiŋe aktâp. Aregât Yesuŋe âi ire dâm hârem niŋep ire konok mem manbaen. Akto iregât konok biwine humo yemap. Aregât dopŋe hin. Anutuŋe ukenŋaet akmâ luâk hârok damun nenŋe akberâm aktâp aregât den pat âlepŋe are makyeŋgim manbian. Âi are konok mem heŋgemgom kinbian, hain nâŋgâm aregât konok biwine humo yemap. 25 Akto ire maktere nâŋgâŋet. Anutuŋe damun nenŋe akberâm aktâp aregât nâŋe den pat âlepŋe are makyeŋgim hutyenân mandere nekmai. Gârâmâ arire kakŋân lâuwâŋe bo nekbai. 26-27 Nâ Anutuŋe nekto ârândâŋ akmapgât yu makbe. Nâ Anutugât den hârok hamep bâlâk makyeŋgire nâŋgâyi. Aregât uŋak ondop pâroŋgât makyeŋgire nâŋgâŋet. Siâ hilip agumbo dosaŋe nâŋgâlân bo tatbiap. 28 Ye han biwi golâ manbi. Hain manmâ Anutuŋe luâk âmbâle bikŋe gilâmŋande puliyegep are damunyeŋe akbi. Akto Anutugât Heakŋande Yesugât kâmot are yeŋgât pat dâm makyeŋgiep aregât damunyeŋe akmâ manbi. 29 Nâ hin nâŋgân. Nâŋe hepunyekmâ arire âmâ haminân luâk bikenba pugaiya hain arekŋe yeŋgâlân togom luâk âmbâle yoŋâk bâleŋe akŋet dâm hâwât yekbai. 30 Aregât dop akmâ yeŋgâlân bikŋande heyeŋgim biwiyeŋe nengâlân katmâ Yesu hepunŋet dâm oloŋyekmâ hilip yeŋguwai. 31 Aregât han biwi golâ manbi. Akto den ire mem biwiyenân katbiâ talâk. Nâŋe hâk hilâlâm kakŋân manmâ hândâk hilâm Anutugât keiŋe dâm hârok mendugum makyeŋgiman. Akto siâ ikiŋeâk ikiŋeâk dewunŋe tuŋe olowâk makyeŋgim manmâ gare hombaŋ âlâwu bo aktâp. 32 Akto uŋak Anutuŋe damunyeŋe aktâpgât han kalemŋe denân katyekmâ ariwerân. Anutuŋe ikiŋe ukenŋaet akmâ damunyeŋe akberâm aktâp aregât nâŋgâmbiâ biwiyeŋe bo umatŋe akbiâp. Akto biwiyeŋe Yesugât katmâ manbiâ yâkŋe yeŋgât nâŋgâm meme akyeŋgimbo manman kârikŋaet pat yeŋgiep are manbai. 33 Nâ puli sikumgât makmâ egâlianŋ bo akyeŋgiân. 34 Nâ nune akto luâklupne nenŋaet wan me wan bâlensiâ bâtne irekŋe mâŋgire miawaknengiep a nâŋgâmai aten. 35 Nâ wan me wan keiŋe katyeŋgiân akmâ âi kârikŋeâk mem umburuk mamburuk yâk kalemgom yeŋgiwiangât aregât dâp gai tâlim hekatyeŋgiân. Aregât yeŋe areâk tâlim Kembu Yesuŋe den hin magep are nâŋgâwi, galalupyeŋande yeŋgimbiâ âlepŋe

aktâp gârâmâ yeŋe yâk yeŋgimbiâ âmâ âlepŋe dondâ aktâp.” dâep.

36 Pauloŋe den hain dâmbo kâŋgombiâ Humo konmâ ulilaŋep.
37 Ulilaŋdo âi girâp akmâ indem lokom maŋganli. Hain akbiâ den hin dâm makyeŋgiep, 38 “Ariwian iregât kakŋân lâuwâŋe bo purik katbian.” dâmbo aregât nâŋgâm biwiyeŋe umatŋe agep. Hain akbiâ hepun yekmâ waŋgan âgâep.

21

Pauloŋe Yerusalem kipian purik katmâ ariwerâm ariep.

1 Akto nenŋe hepunmâ hân siâ haru tânâmŋân talep kotŋe Ko ain tâŋâk ariyion. Arim yem kindenŋe hauŋdo arewa arim haru tânâmŋân hân siâ talep kotŋe Rodo ain arim waŋga hepunmâ Patara kipian ariyion. 2 Ain arim waŋga Poinike hân ain ariwerâm akto are mem miawakmâ âmâ âgâenŋe menenekmâ ariep. 3 Arimbo dewun nenŋe indâgen panmâ hân siâ haru tânâmŋân tato egion are kotŋe Kipiro. Ekmâ yânâk kanegen tato ewangim ariyion. Arim Siria hânân kipia siâ talep kotŋe Tiro are haru ginŋân talep ain ariyion. Arim waŋga are hepunmâ arienŋe kipia ambolupŋande gam waŋganba ito siâ siâ are lândem katbiâ giep. 4 Akto nenŋe kipian âgâm Yesugât kâmotlupŋe mem miawak yekmâ yâk olop mandenŋe hilâm nâmbulân lâuwâ bo agep. Akto hilâm are hutŋân sop siâ Anutugât Heakŋande makyeŋgimbo aregât Paulo yâk Yerusalem kipian bo ariâk dâm magaŋi. 5 Akto waŋga are ariwerâm akto luâk âmbâle nanaŋ lepat hârogâk nen kat nenekberâm kewugu nenekbiâ olowâk haru ginŋân geyion. Gem haru ginŋân tatmâ kâŋgom Anutu ulilaŋion. 6 Ulilaŋmâ waŋgan bam âgâwerâm aktenŋe maŋgan aknengimbiâ hepun yegion. Akto yâk purik katmâ kipiayenân ariyi.

Luâk siâ kotŋe Agabo yâkŋe Paulogât keiŋe makyeŋgiep.

7 Waŋgan âgâenŋe menenekmâ Tiro kipia are hepunmâ arim Tolemai kipian kat nenekto waŋga hepunmâ kipian âgâm ariyion. Arim âmâ Yesugât kâmot yektenŋe maŋgan nenekbiâ olowâk talion. 8 Tatmâ sot wan om nem yem kindenŋe hauŋdo hepun yekmâ arewa arim Kaisarea kipian âgâm luâk siâ kotŋe Pilipo Yesu bo nâŋgâ aŋmai areyeŋgâlân arim Yesugât keiŋe makyeŋgim malep are mem miawaktenŋe olowâk malion. Pilipo are emelâk luâk nâmbulân lâuwâ meyekmâ âi dâm hârem yeŋgiyi are yeŋgât hutyenân gâtŋe.
9 Akto baratlupŋe imbât are âmbâi tat tatŋeâk hârok yâkŋe Anutugât den are oyaŋmâ makyeŋgim mali.

10 Akto yâk olowâk mandenŋe emelâk Yudaia gâtŋe siâŋe Anutugât den dâm miawagep kotŋe Agabo, are nengâlân togoep.
11 Togom Paulogât pâŋânba sâŋgum tâkŋe mem hulaŋmâ ikiŋe keiŋe bâtŋe dâgâm mendugum hin dâep, “Anutugât Heakŋande hin dâp, tâk ire amboŋe Yerusalem kipian arimbo Yuda gâtŋe kipia ambolupŋande hin hikom Anutugât keiŋe bo nâŋgâi are yeŋgâlân katbai.” 12 Agaboŋe den hain dâmbo nen akto kipia ambolupŋe nenŋe Paulo Yerusalem kipian bo âgâwen dâm magaŋion. 13 Hain dâm magaŋdenŋe Pauloŋe hin maknengiep, “Ye wangât indem tatbiâ biwine hioŋdâp? Hepunŋet. Nâŋe Yesugât akmâ nâŋgâm Yerusalem kipian âgâre mem kala busi kâlegen katnekbai aregât hamep bo aktân. Akto are konok bo. Humo Yesugât nâŋgâm âmâ âgâre nuguwai aregât hanâk hamep bo aktân.” 14 Hain dâmbo lâuwâŋe hâwâtmâ magaŋdenŋe nengât den

bo nâŋgâ nengimbo aregât hin dâyion, “Bâin. Humogât den are kârikŋe agâk are Humogât han.” hain dâyion.

Paulonge Yerusalem kipian arim kipia bikŋe bikŋe den pat âlepŋe are makyeŋgiep.

15 Hain dâennŋe manmâ manmâ Yerusalem kipian âgâwerâm aregât ito kârugut kom kilion. 16 Hain aktennŋe Kaisarea kipia ambolupŋe biwiyeŋe Yesugât kali yâk yeŋgâlânba bikŋande kewugu nenekbiâ ariyion. Arim luâk siâ Kipiro gâtŋe kotŋe Mason yâk ulikŋânâk biwiŋe Yesugât kalepgât yâkgât emelan katnenegi. 17 Akto arewa arim Yerusalem kipian arienŋe âmâ Yesugât kâmot bikŋande penânengim heroŋe aknengimbiâ ain maŋgan akmâ olowâk talion. 18 Tatmâ yem kindenŋe hauŋdo Paulonge oloŋ nenekto Yakopogât emelan âgâyion. Ain âgâennŋe Yesugât kâmot yâk yeŋgât damunlupyeŋe hârokŋe togom penânengiyi. 19 Togom penânengimbiâ Paulonge maŋganyekmâ Anutuŋe meme aganŋdo Yuda bo manmai are yeŋgâlân arim wan me wan akyeŋgimbo bunŋe agep aregât keinânbak den pat makyeŋgiep.

Paulonge Mosegât den kârikŋe are mem agato ekbiâ ârândâŋ agep.

20 Paulonge den pat hain dâm makyeŋgim metembo ain tali arekŋe Anutugât kotŋe mem agatmâ Paulo hin dâm maganŋi, “Galanennŋe nâŋgât? Yuda luâk âmbâle dondâŋe biwiyeŋe Yesugâlân katmâ mandâi. Yâk hârogâkŋe Mosegât den kârikŋe are kârikŋe akmâ mem agatmai. 21 Akto gâŋgât den hin katbiâ togombo nâŋgâmai. Yuda luâk âmbâle arekŋe hân siângen arim mandâi are makyeŋgim Mosegât den kârikŋe are hepunŋet dâm makyeŋgimat. Akto nananŋlupyeŋe yeŋgât hâkyeŋe bo gâiyeŋgiŋet dâm koyeŋgimat. Akto Yuda luâk nengât agak meme are hepunŋet dâm makyeŋgimat, hain dâm togo makyeŋgiyi. 22 Are nâŋgâmbiâ bâlimbo âmâ gain gain akbaen? Gâ Yerusalem kipian togoât aregât den pat nâŋgâwai. 23 Aregât den siâ yu makginŋberen ire akben. Nengâlân gâtŋe luâk imbât mandâi arekŋe emelâk Anutugât den kârikŋe are akbaen dâm makmâ hâreyi. 24 Akto gâŋe yâk yeŋgâlân dewatim katmâ gala akyeŋgim sumbegât soŋgoŋe puligom yeŋgimenâ olowâk sumbe emetŋân âgâmbiâ aregât bâin dâm dumutyeŋe hârewi. Hain akbiâ nengâlân gâtŋe bikŋande gekmâ hin dâwai, “Iregât me niŋaet den katbiâ togombo nâŋgâyion? Dâ luâk arekŋe âmâ Mosegât den kârikŋe are mem agatmâ manmap.” dâwai. Hain dâm gâŋgât keige bunŋe heŋgemgowai. 25 Hain gârâmâ Yuda luâk âmbâle bo manmai biwiyeŋe Yesugâlân kali arekŋe lâpio yeŋgât sot omai me soŋgo gilâmdâk hanyeŋe hâremai are bo nembi dâm makmâ hâreyeŋgim den katennŋe ariep. Akto âmbâle mem hepun hepun bo akbi dâm makmâ hâre yeŋgiyion.” dâyi. 26 Hain dâmbiâ Paulo denyeŋe lokom luâk imbât are penâyeŋgiep. Penâyeŋgimbo yem kinbiâ emet hauŋdo, “Anutugât dewunnŋân salek salek manbaen.” dâm aregât purik katmâ sumbe emetŋân âgâyi. Âgâmbiâ Paulonge luâk imbâtŋe den kârikŋe aregât pat koyeŋgiyi are bo akbiapgât sop akto sumbe ombaigât sumbe emetgât damunlupŋe makyeŋgiep.

Paulonge sumbe emetŋân âgâmbo mem komberâm agi.

27 Hilâm âi meme 7 siâ me siâ manmâ mannetgât magi are bo akberâm akto Paulonge sumbe opmânân âgâm mando Asia hânân

gâtŋe Yuda luâkŋe are ekmâ luâk hârok hanyeŋe mem gulip koyi. Akto hanân gege akyeŋgiyi. 28 Hain akmâ Paulo mem konmâ magi, “Wei Israe luâkma, togo tânnenguŋet. Luâk irekŋe hân ârândâŋ manmâ Yuda luâk nen gasa aknengim den kârikŋe akto opmânnenŋe ire makmâ gâlikom manmap. Hain akmâ opmân nenŋân Girik luâk oloŋ yekto gam opmân kâmbokŋe nenŋe ire gagap mâŋgimai.” dâyi. 29 Amâ keiŋe hin. Paulo Epeso kipian gâtŋe luâk Tropimo yâk olop kipian bawa gaga akbela yelekmâ nâŋgâm hilipkom magi. Sumbe opmânŋân oloŋmâ gaep dâm nâŋgâm hilipkoyi. 30 Paulogât hain dâmbiâ kipia ambolupŋe dondâŋe pârigim togo sumbe emetŋân âgâm menduguyi. Mendugumbiâ luâk bikŋande sumbe emetŋânba Paulo mem oloŋmâ geyi. Mem oloŋmâ gembiâ sumbe emetŋe hâŋgi are tigiyi. 31 Hâŋgi tigimbiâ Paulo mem moâkgât komberâm akbiâ hutyeŋânba siâŋe den kato Roma tembe loko yeŋgât humoyeŋe aregât ariep. Akto den kalep are hin, “Yerusalem kipia ambolupŋe hârokŋe bugâ komberâm mendugumbiâ kuk humo miawaktâp.” 32 Den hain dâmbo tembe loko yeŋgât humoyeŋe arekŋe nâŋgâm tembe loko gegeŋe âgâ âgâŋe hârok meyekmâ sumbe emetŋân togombiâ luâk kâmot humo arekŋe yekmâ hamep akmâ Paulo hepunbiâ talep. 33 Hepunbiâ tato tembe loko humoyeŋe arekŋe Paulogâlân togom tembe lokolupyeŋe hin makyeŋgiep, “Luâk ire mem tâk kârikŋe lâuwâ arekŋe bâtŋe bip bip hikom kala busi kâlegen katŋet.” dâmbo are akberâm akbiâ hin dâep, “Luâk ire wânân gâtŋe. Akto gain gain akto biwiyeŋe bâliâp?” dâep. 34 Hain dâmbo yeŋeâk purik gurik akmâ maganŋgimbiâ den gulip milip agep. Den hain akbiâ gulip humo akto den bo nâŋgâm heŋgemgom tembe loko makyeŋgimbo mem kiap yeŋgât emetyeŋân ariwerâm agi. 35-36 Mem oloŋmâ arim tirekŋânba âgâwerâm akbiâ luâk bikŋande gulip milip akmâ dâp tigim kârikŋeâk konmâ hin dâyi, “Luâk are moâkgât kone.” dâyi. Hain dâmbiâ tembe lokoŋe Paulo kombâirâm mem agatmâ kambeyeŋân katmâ lokom emet kâlegen âgâwerâm agi.

37 Hain akbiâ tembe lokoŋe wârakmâ Paulo lokom âgâm dawalauŋân katbiâ Pauloŋe tembe lokoyeŋgât humoyeŋe are Girik denân aikoep, “Den siâ makginberâm aktân.” dâmbo tembe lokoyeŋgât humoyeŋe arekŋe hin dâep, “Ai, gâ Girik den nâŋgâmat mon? 38 Ulikŋân Aigita gâtŋe siâ bugâ komberâm ikiŋe tembe lokolupŋe 4,000 meyekto hân kamitŋângen ariyi aregât nâŋe gâ yâk dân. Akto gâ hinŋe Girik den makniŋmenâ nâŋgâm, “O luâk ire âmâ Aigita gâtŋe bo.” dân.” dâep. 39 Hain dâmbo Pauloŋe hin dâm maganŋep, “Nâmâ Yuda luâk, Kilikia hân Taso kipia humo aregât amboŋe. Nâ nâŋgâ niŋmenâ luâk kâmot humo ire den siâ makyeŋgiwe.” dâep. 40 Hain dâmbo âlepŋe dâmbo Pauloŋe tirek kakŋânba kinmâ bâtŋe pando den nâŋâgâmbiâ Yuda yeŋgât denân makyeŋgiep.

22

Pauloŋe ikiŋe keiŋe makyeŋgiep.

1 Pauloŋe Yuda yeŋgât denân hin dâm makyeŋgiep, “Galalupne akto humomolupne nune keine makyeŋgire nâŋgâŋet.” 2 Hain dâm Yuda yeŋgât denân makto luâk tali arekŋe nâŋgâm nengât den nâŋgâmap dâm yân tatmâ nâŋgâm ariyi.

3 Hain akbiâ lâuwâŋe totokomâk hin dâm makyeŋgiep, “Nâ Yuda luâk Kilikia hân Taso kipia tatâp ain miawagân. Akto nâŋgâ nâŋgâ emetŋe kipia in katnekbiâ malân. Akto Gamalie yâkŋe âmâ Anutugât den ligim makniŋdo yâk olop maliot. Akto bâginenŋe Moseŋe den kârikŋe katnengiep are hârok nâŋgâm meteân. Akto uŋak ire yeŋe aktâi nâŋe hainâk agân. 4 Hain akmâ biwine Anutugâlân katmâ ukenŋe kakŋân manmâ âmâ kârikŋe agân. Hain akmâ Yesugât den pat ire bo agâk dâm nâŋe Yesugât kâmotlupŋe hârok moŋet dâm bâleŋe siâ siâ akyeŋgim manmâ luâk âmbâle dondâ yeŋgum meyekmâ arim kala busi kâlegen katyektere tali. Nâŋe hain akyeŋgim malân. 5 Akto sumbe kat kat luâk are yeŋgât humomolupyeŋe akto areyeŋgât luâk kautŋe yâkŋe nâŋgâmbiâ bunŋe aktâp. Akto yâkŋe âmâ Yuda luâk galalupŋe Damasko kipian mali are yeŋgât kulem esenŋe siâ niŋmâ hin dâm makniŋmâ huŋgun niŋbiâ mem ariân, “Gâŋe luâk âmbâle biwiyeŋe Yesugâlân katmâ mandâi are meyekberâm Damasko kipian arim mem miawakyekmâ galalupyeŋe kulem esenŋe ire yeŋgimenâ ekbiâ bâtyeŋân hikom Yerusalem kipia iren meyekmâ togowen.” dâyi.

6 Hain dâm kulem esenŋe are niŋbiâ arire Damasko kipia are tâlâgumbo dewutâ kârikŋe pando himbimânba dewutâ pagaleŋe humo siliŋ siliŋ dâm erânegep. 7 Erânekto hânân ge kâŋgom yendere himbimânba den hin dâm makniŋep, “Saulo, Saulo, gâ wangât nugum watnekmâ mandât?” dâmbo 8 hin dân, “Humo, gâ niŋe?” dâre hin makniŋep, “Nâ nugum wat nekmâ manmat. Nâ Yesu Nasarete kipian gâtŋe.” 9 Hain dâmbo luâk nâ olop mali arekŋe pagaleŋe are egi. Dâ den makniŋep are âmâ bo nâŋgâyi. 10 Akto nâ hin dâm aikoân, “Humo wan me wan akbian aregât makniŋmenâ lokowian.” dâre hin makniŋep, “Agatmâ Damasko kipian arimenâ siâŋe nâ wan makmâ hâregiŋân are akmâ manben dâm makgiŋbiap.” dâep. 11 Hain dâmbo pagaleŋe siliŋ dâm hâknânâk erâmbo agatmâ ekberâre dewunne hâwilip akto menekmâ Damasko kipian ariyi.

12 Akto hilâm siân Yesugât kâmolân gâtŋe luâk siâ malep kotŋe Anania arekŋe Anutu maŋganmâ manmâ Mosegât den kârikŋe are lokom mando Yuda luâk Damasko kipian mali arekŋe nâŋgâmbiâ ârândâŋ agep. 13 Akto Ananianŋe nâŋgâlân togom hin dâm makniŋep, “Galane Saulo, dewunge pagalembo emet ek.” dâmbo ainâk dewunne pagalembo luâk are egân. 14 Ektere hin dâm makniŋep, “Nengât bâgilupnenŋe yâk yeŋgât Anutuŋe keiŋe makmâ hekatgiŋmâ ârândâŋ manman Amboŋe ekmâ lauŋânba den nâŋgâwendâm mem kepilâ gegep. 15 Akto gâ siâ me siâ ekmâ nâŋgâen aregât pat hân ârândâŋ luâk makyeŋgim ariwen. 16 Aregât wangât yân yem tatât? Agatmâ Yesugât kotŋe konmâ kinmenâ tu puli giŋdere dosage bo akgiŋâk.” dâm makniŋep.

17 Hain akto Yerusalem kipian purik katmâ arim sumbe emetŋân âgâm Anutu magaŋmâ tatere âmâ biwine purik kato Yesu Humoŋe miawak niŋdo egân. 18 Ektere hin dâm makniŋep, “Kipia ire ambolupŋande nâŋgât den makmat are hâkâŋ akmaigât dowâk gem kipian inba yân gem ari.” 19 Hain dâmbo hin magaŋân, “Humo maktere nâŋgâ. Nâŋe luâk âmbâle biwiyeŋe gâŋgâlânâk kali are den opmânŋe opmânŋe meyekmâ

âgâm bugâŋe yeŋgum malân. 20 Akto Stepanoŋe gâŋgât keige makyeŋgiwerâm akto ain konerâm sâŋgum kâkâlep kâkâlep yeŋe are hulaŋmâ mendugum katbiâ nâŋe damunŋe kindere âmâ kombiâ mondo nâŋgâre ârândâŋ agep, aregât patŋe nâŋgâm meteyi." 21 Hain dâre Yesu humoŋe hin dâm makniŋep, "Huŋgun giŋdere Yuda bo manmai are yeŋgâlân ari." dâm makniŋep." dâep.

Paulo bugâŋe komberâm agi.

22 Paulo hain dâm mando luâk bikŋande ondopyeŋe katbiâ ainâk Pauloŋe Yuda bo manmai are yeŋgâlân ariwian dâm makyeŋgimbo ainâk den humoâk akmâ kârikŋeâk kamboŋmâ magaŋgim hin dâyi, "Luâk bâleŋe arekŋe hain dâmbo nâŋgâenŋe bâliâp aregât moâkgât mem arim koŋet." dâyi. 23 Hain dâm den giliŋgoŋ galaŋgoŋ akbiâ gulip humo agep. Akto sâŋgum kâkâlep yeŋe are hulaŋmâ mendugum nukum paŋ paŋgombiâ nukum humo agalep. 24 Hain akbiâ aregât tembe lokoyeŋgât humoyeŋande makto tembe lokolupŋande Paulo mem emet kâlegen âgâyi. Akto luâk humo arekŋe, "Gain gaingât akmâ biwiyenân tuk tuk ewuyektâp aregât keiŋe makmâ miawakto nâŋgâwegât handomŋe oreŋet." dâm makyeŋgiep. 25 Hain dâm makyeŋgimbo keiŋe bâtŋe hikom mendugum katbiâ Pauloŋe tembe lokoyeŋgât humoyeŋe are hin dâm maganŋep, "Nâ Roma luâk hinare aregât keine bo ekmâ âmâ orenekbiâ ârândâŋ bo aktâp." 26 dâmbo tembe lokoyeŋgât humoyeŋe arekŋe luâk humoyeŋe dondâ aregâlân arim hin dâep, "Luâk are amâ Roma luâk bunŋe aregât gain gain akne?" dâmbo 27 luâk kautŋe arekŋe Paulogâlân arim hin dâm aikoep, "Bunŋe, gâ Roma luâk?" dâmbo Pauloŋe, "Ao." dâep. 28 Hain dâmbo hin dâm maganŋep, "Nâ luâk yânŋe, Roma yeŋgât humomolupyeŋe puli humo yeŋgim âmâ Roma luâk hainare agân." dâep. Luâk kautŋe arekŋe hain dâmbo Pauloŋe hin dâep, "Nâmâ memenande menekto âmâ Roma luâk hainare agân." dâep. 29 Hain dâmbo ainâk tembe loko arekŋe sân sân mem oloŋ akmâ arim kili. Akto luâk kautŋe arekŋe den are nâŋgâm sân sân mem hin dâep, "Luâk ire Roma luâk ina nâŋe keiŋe bo nâŋgâm kala busi kâlegen mem katŋet dâre katâi arekŋe ârândâŋ bo aktâp." dâep.

30 Hain dâm nâŋgâmbo umatŋe humo akto emet haunŋdo tembe loko yeŋgât kautŋe agep arekŋe Yuda luâkŋe wangât dâm Paulogât nâŋgâm bâlianŋi dâm aregât keiŋe nâŋgâwerâm sumbe kat kat luâk humomolupyeŋe akto Yuda yeŋgât luâk kautŋe areyeŋgât makto hârogâk menduguyi. Mendugumbiâ tâk hulaŋmâ Paulo kewugumbiâ âgâm dewunyenân kato kilep.

23

Pauloŋe Yuda yeŋgât humomolupyeŋe yeŋgâlân arim den makyeŋgimbo potalagi.

1 Pauloŋe dewunyenân kinmâ Yuda humomolupyeŋe tâŋâk yekmâ hin dâm makyeŋgiep, "Galalupne, nâŋe Anutugât dewunŋân biwi salek manmâ gare sop yu aktâp." 2 Hain dâmbo sumbe kat kat luâk areyeŋgât damun humo siâ malep kotŋe Anania arekŋe Paulogât enemŋân luâk kili are hin dâm makyeŋgiep, "Yeŋe ondopŋe hogoŋet." dâmbo Pauloŋe hin dâm maganŋep, 3 "Ai, kautge kârikŋe. Anutuŋe hâmbâi guguwiap. Gâ bia motmot hinare hâkge âlepŋe tato biwige hambuep. Gâŋe Mose akto bâgilupnenŋande den kulemgoyi are lokom aregât

makmâ hâre niŋberâm aktât. Are âmâ gâŋe den kârikŋe kulemgoyi are hâkâŋ akmâ den are loŋgaim ondopne hogoŋetgât makyeŋgiât." dâep. 4 Hain dâmbo luâk enemŋân kili arekŋe hin dâyi, "Wei, Anutugât sumbe kat kat luâk are yeŋgât damun humo are yâkgât wangât hain dâm maktât?" dâyi. 5 Hain dâmbiâ Pauloŋe hin dâep, "Galalupne, Moseŋe den kulemgoep are hin. Kâmot mandâi are yeŋgât damunlupyeŋe yeŋgât den bâleŋe bo makbei dâm kulemgoyi are nâŋgâm manman. Aregât sumbe kat kat luâk are yeŋgât humoyeŋe yâkgât makniŋbiâ nâŋgân dâine are bo makbom."

6 Hain dâm yekto luâk bikŋe âmâ Sadukaio luâk momoŋânba bo agatbaen dâmai. Dâ bikŋe âmâ Parisaio luâk arekŋe âmâ momoŋânba agatbaen dâmai Paulo are nâŋgâm heŋgemgoepgât agatmâ hin dâm kamboŋmâ makyeŋgiep, "Galalupne, nâmâ Parisaio yeŋgât kâmolân gâtŋe. Akto ewene bâgine âkâ hainâk Parisaio luâk mali. Akto nenŋe momoŋânba agatbaen are nâŋgâmaen den pat are makyeŋgim manman, keine aregât denân katnektâi." dâep. 7 Pauloŋe den hain dâmbo Parisaio akto Sadukaio mendugum yeyi arekŋe den humo akmâ hutyeŋân potat potat miawagep. Hain akmâ biwiyeŋe hiuŋep. 8 Akto Sadukaio luâkŋe âmâ den âlâwu hin dâmai. Nen momoŋânba agatbaengât dopŋe bo tatâp dâmai. Akto aŋelo are akto sinduk baniara bâleŋe aregât bunŋe bo mandâi dâmai. Dâ parisaio amâ a hârok nâŋgâmbiâ bunŋe akmap. 9 Aregât akmâ potalakmâ den kakŋân hogoaŋgiyi. Hain akmâ arimbiâ Parisaio luâk yeŋgât kâmolân gâtŋe Mosegât den kârikŋe makmâ kepigi bikŋande agatmâ kinmâ den umatŋe hin dâyi, "Nenŋe luâk iregât nâŋgâenŋe dosaŋe bo aktâp. Gârâmâ aŋelo me sinduk baniara siâŋe den are magaŋep mon? Aregât siâ bo makberen." 10 Hain dâmbiâ biwiyeŋe kâlâp bâleŋe akto Sadukaio akto Parisaio kâmot lâuwâ arekŋe gasa agaŋgimbiâ tembe lokoyeŋgât humoyeŋe arekŋe Paulo mem kom hâk hilâlâm waŋbâi dâm aregât hamep akmâ hutyeŋânba gem Paulo mem kewugum emetyeŋân ariyi.

11 Akto emet dâgâmbo Humoŋe Paulo miawagaŋmâ hin dâm magaŋep, "Biwigande nâŋgâmâk tatmâ manben. Akto nâŋgât keine makmenâ Yerusalem kipia ambolupŋande nâŋgâi hainâk Roma kipian arim nâŋgât keine makyeŋgimenâ nâŋgâwai." dâep.

Yuda luâk bikŋande Paulo komberâm aregât den agi.

12-13 Emet hauŋdo Yuda luâk bikŋande luâk lâuwâ yetgât kei bât yetŋe hârok hain arekŋe biwi konok akmâ hin dâyi, "Tu sot bâlâk manmâ Paulo kondenŋe mondo aregât kakŋân âmâ tu sot nembaen." hain dâm magaŋgi goaŋgi agi. 14 Akto luâk arekŋe sumbe kat kat luâk yeŋgât damunyeŋe akto are yeŋgât damun humomo mali are yeŋgâlân arim makmâ miawakmâ hin dâm makyeŋgiyi, "Nen tu sot bâlâk manmâ âgâm Paulo kondenŋe mondo aregât kakŋân âmâ tu sot nembaen aregât den kârikŋe magaŋgien. 15 Den hain hikoen gârâmâ aregât yeŋe den ire hin dâm katbiâ Roma yeŋgât tembe loko humoyeŋaelân ariâk, "Gâŋe dâmenâ Paulo are mem nengâlân katbiâ togombo yâkgât den are lâuwâŋe heŋgemgowaen." hain dâm hiaŋgimbiâ denyeŋe nâŋgâm Paulo kato kewugum togombiâ nenŋe dâwân teŋgâ kindenŋe togombo kombaen." dâyi.

Paulogât begâtŋande bugâgât den makmâ miawagep.

16 Den hain dâm magaŋgimbiâ Paulogât begâtŋande den are nâŋgâep. Nâŋgâm ainâk tembe loko yeŋgât emelan âgâm aniŋe magaŋep. 17 Magaŋdo Pauloŋe tembe loko yeŋgât damun siâ hin dâm magaŋep, “Nanaŋ ire mem humogaelân arimenâ yâkŋe den siâ mem togoâp are magaŋâk.” dâep. 18 Hain dâmbo humoŋaelân mem arim hin dâep, “Paulo kala busi emet kâlegen tatmap arekŋe nanaŋ irekŋe den siâ makgiŋberâpgât kewugum âgâ dâmbo gâŋgâlân yu kewugum togoân.” 19 Hain dâmbo tembe lokoyeŋgât humoyeŋe arekŋe nanaŋ are yoŋâk mem ba emet kom hâre hârenâŋgen katmâ hin aikoep, “Wan denŋe makniŋberâm aktât?” dâep. 20 Hain dâmbo Paulogât begâtŋe arekŋe hin dâep, “Yuda luâk areyeŋgât humomolupyeŋande yoŋâk den katbiâ gâŋgâlân togowiap. Amâ Paulo togombo konerâm aregât heŋgiŋberâm akmâ hin dâwai, “Paulo hutnenŋân mem katbiâ kinmâ keiŋe makmâ heŋgemgombo ekbaen.” dâm heŋgiŋbai. 21 Makgiŋbiâ âmâ denyeŋe bo nâŋgâwen. Luâk lâuwâ yetgât kei bât yetŋe hârok me gain hain arekŋe teŋgâ kinmâ Paulo kondenŋe moâk dâm den aktâi. Akto, “Sot bo nem yân manmâ âgâm Paulo kondenŋe mondo aregât kakŋân âmâ sot nembaen.” hain dâm magaŋgi goaŋgi aktâi. Hain akmâ hinŋe âmâ gâŋgât dengât lâmgom mandâi.” dâep. 22 Paulo begâtŋande hain dâmbo tembe loko humoyeŋe arekŋe hin dâep, “Gâŋe den yu nâ makniŋdât ire luâk siâ me siâ bo makyeŋgiwen.” dâm huŋgunaŋdo gem ariep.

Paulo kombiâ mombop dâm tembe lokoŋe kewugum Kaisarea kipian ariyi.

23 Tembe lokoyeŋgât kautŋande tembe lokoyeŋgât humomo lâuwâ mem oloŋyelekmâ hin dâm makyetkiep, “Makbela tembe loko tu hânderet akmâ kei hân ariwai akto luâk sewenti akmâ bau luâk soko kakŋân ariwai. Akto luâk tu hânderet siânbaŋe âmâ soŋ soŋ mem keiyeŋe hân ariwai. Yâkŋe Paulo kewugum damungom kinbai. Kinbiâ emet dâgâmbo hândâkgât 9 kilok akto sop ain kipia ire hepunmâ Kaisarea ain ariwai. 24 Akto Paulogât bau luâk soko siâ kakŋân ariâk dâm are kalaŋbiandat. Akto Paulo yeukŋân damungom kiap humo kotŋe Peliki yâkgâlân mem ariwai.” 25 Hain dâm makyetkim kulem esenŋe siâ hin dâm kulemgoep,

26 “O galane Peliki, âlepŋe nanŋe gâ kiap humo den bâlensiâ hin makgiŋdere nâŋgâ. Nâmâ Klaudio Lisia, gâŋgât okot âlep nâŋgâm kulem ire kulemgoân. 27 Tembe lokolupnande luâk ire gâŋgâlân mem togowerâi are Yuda luâkŋe komberâm aktâi. Hain akbiâ nâŋe luâk are Roma luâk hainare are nâŋgâm 28 tembe lokolupne olop arim Yuda yeŋgât hutyeŋânba mem oloŋion. Akto aregât keiŋe nâŋgâwerâm aregât maktere sumbe kat kat luâk yeŋgât damun humo akto Yuda yeŋgât humomolupyeŋe hârok mendugumbiâ mem arim denân kalân. 29 Denân katere denyeŋânâk den kârikŋe akbiâ âmâ hin nâŋgân. Hain arekŋe mombiapgât dop bo me kala busi kâlegen katbaengât dop bo egân. 30 Akto luâk bikŋande teŋgâ kinmâ Paulo komberâm akbiâ den are warapŋe nâŋgâm aregât huŋgunaŋdere gâŋgâlân togoâp. Akto Yuda luâkŋe yâkgât denŋe dâwerâm gâŋgât enemgân togowai. Togombiâ âmâ wan me wan akmâ hilipkombo denŋe dâwerâm aktâi aregât aiyeŋgumenâ keiŋe

makmâ heŋgemgombiâ nâŋgâwen.” Kulem esenŋe hain dâm kulemgom yetkiep.

31 Kulem esenŋe are kulemgom yetkimbo denŋe lokom tembe loko olop hândâgân Paulo mem kewugum arim hândâgânâk Antipatri ariyi. 32 Emet hauŋdo tembe loko kei hân ariyi are ainba hepunyekmâ purik katmâ kipiayenân ariyi. Dâ bau luâk soko kakŋân ariyi arekŋeak Paulo kewugum Kaisarea kipian ariyi. 33 Arim kiap kulem esenŋe are waŋmâ Paulo yâkgâlân kali. 34 Katbiâ kiapŋe kulem are oyaŋmâ ekmâ Paulo hin dâm magaŋep, “Gâ kipia wânân gâtŋe?” dâmbo Pauloŋe hin magaŋep, “Nâ Kilikia hânân gâtŋe.” dâep. 35 Hain dâmbo kiap humo arekŋe hin dâep, ‘Denân kat gektâi are togombiâ âmâ gâŋgât den ire nâŋgâwian.” dâep. Hain dâm tembe lokolupŋe makyeŋgimbo Paulo mem luâk humo siâ kotŋe Herote yâkgât emelan ain katmâ damungom kili.

24

Yuda luâk arekŋe Kaisarea kipian arim Paulogât hâkŋe tunli agi.

1 Hilâm momerâk bo akto damun siâ kotŋe Anania are akto Yuda luâk yeŋgât humomolupyeŋe bikŋe akto den tânyeŋguwiapgât luâk siâ kotŋe Teatulo yâkŋe Kaisarea kipian gem arim Paulogât hâkŋe tunmâ katmâ magi. 2 Magaŋbiâ kiapŋe makto Paulo gembo Teatuloŋe âgâm Paulogât denŋe dâm kinmâ den aŋgâ hin dâm kiap are magaŋep, “O luâk humonenŋe Peliki, gâ âlepŋe nanŋe. Gâŋe damun nenŋe akmenâ nen gala konok manmaen. Akto luâk kâmot nengât nâŋgâm damun nenŋe akmenâ agak meme âlepŋeâk akmâ 3 manmaengât nen hârokŋe nâŋgâ giŋdenŋe âlepŋe akmap. Akto aregât kotge mem agatmaen. 4 Akto den maktere kâlep akbopgât gâŋe yeukŋe akmâ nâŋgâm yeugeniŋmenâ den tâlâwâk siâ makbe. 5 Luâk iregât nâŋgâenŋe dondâ bâlimap. Yâkŋe âmâ emet kakŋe amukŋe manmâ kipianŋe kipianŋe awam ketuguyekmâ Yuda luâk hutnennŋân arim togom nengât biwi kambiam mem bâliakŋet dâm aregât hanân gege akmâ mandâp. Akto Nasarete gâtŋe siâ yâkgât kâmot areyeŋgât humo amâ ire. 6 Akto nengât den kârikŋe hin makmâ hârenengiep, “Luâk siâŋe sumbe emetŋe bâleŋe agaŋdo âmâ kombiâ mombiap.” den are watmâ Paulo mem dennŋaet keiŋe nâŋgâne dâenŋe âmâ 7 kiap humo Lisia yâkŋe kârikŋe akmâ nengât hutnennŋânba mem oloŋep. 8 Akto gâŋgâlân togoŋet dâm aregât makyeŋgiep. Akto nenŋe den makginden ire gugak magaŋmenâ ikiŋe keiŋe makginŋdo nâŋgâm heŋgemgo.” dâep. 9 Luâk arekŋe den hain dâmbo Yuda luâk âkâ tângom den areâk makmâ bundâk maktâp dâm wâragi.

Pauloŋe ikiŋaet keiŋe makmâ kiap Piliki magaŋep.

10 Akto kiapŋe den hâuŋe mak dâm agatmâ Paulogât hâmeŋânâk ekto Pauloŋe kiap are hin dâm magaŋep, “Gâ kiap kot mem kipia inâk manmenâ hombaŋ dondâ bo agep, aregât agak memenenŋe are emelâk nâŋgâm heŋgemgomat aregât gâ den amboŋe aregât heroŋe aktângât nunaet makginŋdere nâŋgâ. 11 Nâ Yerusalem kipian âgâm Anutu magaŋmâ sumbe emetŋân âgâm manmâ gare hilâm keiân lâuwâ bo aktâp. Akto gâŋe aregât nâŋgâm han lâuwâ akmâ âmâ luâk ire aiyeŋgumenâ makginŋbiâ nâŋgâ. 12 Akto sumbe emetŋân âgâm malân ain me sombeimân kinmâ den magân ain, me den emetŋe siân âgâm manmâ ain luâk siâgât

denŋe bo koaŋân. Akto luâk âmbâle potalakŋet dâm hanyeŋân bo geân. 13 Luâk irekŋe hiaŋgim den aŋgâ hogom togo hâknân katâi. Akto den golâ dondâ gagaiâi gârâmâ luâk irekŋe den bunŋe siâ makgiŋbaigât dopŋe bo tatâp. 14 Akto den siâ nâŋgân ire makgiŋdere nâŋgâ. Yesugât dâp irakŋe are bunŋe bo dâm aregât aktâi. Dâ are nâŋe nâŋgâre amâ bunŋe aktâp. Hain gârâmâ ulikŋân Mose akto Anutugât propetelupŋe den kârikŋe kulemgoyi are nâŋgâre bunŋe agep dâm bâgilupnenŋaet Anutu hoŋ bawa agaŋman. 15 Dâ yâk âmâ luâk âmbâle âlepŋe bâleŋe are hârogâk momoŋânba agatbaen, dâmai aregât nâkâ hainâk nâŋgâmâk manman. Akto Anutugât lâmgom han biwi golâk hikom manman. 16 Aregât nâ Anutugât dewunŋân akto luâk âmbâle yeŋgât dewunyeŋân dosa bâlâk han biwi kau kau manberâm aregât biwine humo yemap. 17 Akto nâŋe Yerusalem kipia hepunmâ biken biken arim maktere hombaŋ dondâ bo akto hân aregenba togom galalupŋe yeŋgât nâŋgâyeŋgim puli niŋi are mem Yerusalem kipian âgâm galalupne umburuk mali are yeŋgiân. Akto âmâ sumbe emetŋe humoân âgâm sumbe oân. 18 Hain akmâ Yuda nengât agak meme siâ tatâp are aktere ârândâŋ agepgât Anutugât sumbe omberâm âmâ sumbe emetŋân âgâm ondere âmâ mem miawak negi. Mem miawak nekbiâ nunagâk kilân. Luâk kâmot humo bo, akto mun humo bo akmâ manman. 19 Hain gârâmâ Yuda luâk bikŋande Asia hân hepunmâ togom mali arekŋe nâ denân katnektâi ireyeŋgât hutyeŋân siâ kindâi dâine makbiâ nâŋgâwât. 20 Akto menekmâ Yuda nengât humomolupnenŋande menduguakmâ denân katnegi âmâ nâŋgât bâleŋe gain hinare mem miawagi. Akto âmâ luâk kindâi irekŋe makgiŋet. 21 Akto hutyeŋân kinmâ den konogâk are maktere nâŋgâmbiâ bo bâliep. Den humoâk konmâ hin dâm makyeŋgiân. Luâk nenŋe momoŋânba agatbaengât pat are tatâp. Biwinande are nâŋgâm manman aregât bikŋande denân katnekbiâ dewunyeŋân yu kindân. Hain dâre den aregât denân katnektâi." dâep.

22 Pauloŋe hain dâmbo aregât Pelikiŋe Paulogât den are bo hârem yânâk ekmâ talep. Arekŋe âmâ Yesugât keiŋaet pat are konok nâŋgâm heŋgemgoepgât hin dâm makyeŋgiep, "Tembe loko yeŋgât kautŋe kotŋe Lisia are gembo âmâ denge makmâ hârewaen." 23 Hain dâm tembe loko yeŋgât humoyeŋe arekŋe tembe loko are hin dâm magaŋep, "Paulo gasalupŋande ekmâ bâleŋe agaŋbâi gârâmâ gâŋe hainâk damungom kinben. Hain akmenâ galalupŋande togom gala agaŋberâm akbiâ âmâ den bo koyeŋgiwen." dâep.

Paulo lope kâlegen mando hombaŋ lâuwâ bo agep.

24 Akto aregât kakŋân hilâm amon siâ bo akto Peliki akto âmbenŋe kotŋe Drusila are âmâ Yuda gâtŋe, yâkŋe togom tembe loko makyeŋgimbela bam Paulo mem gutbiâ Pauloŋe âgâm luâk âmbâleŋe biwiyeŋe Anutuŋe Yesu huŋgunaŋdo giep aregâlân katŋet dâm makyeŋgiep. 25 Akto aregât dâm den keiŋe keiŋe torokatmâ makyeŋgiep. Are hin. Nen Anutugât dewunŋân han biwi kau kau mannerâm are, akto yeukŋân manmâ han biwi damun akmâ manberen are, akto sop humoân Anutuŋe bâin dâm makmâ hârenengiwiap aregât keiŋe makyetkiep. Are makyetkimbo aregât Pelikiŋe hamep akmâ hin dâep, "Den iregât âmâ sop siân maktere gamenâ

gekmâ tatere den ireâk makbiat gârâmâ sop bo akbopgât gem ari." dâep. 26 Hain dâmbo arimbo aregât kakŋân Pelikiŋe Paulo lope kâlegen kato talep, aregât puli niŋdo huŋgunaŋdere ariwiap dâm aregât hilâm ârândâŋ Paulogât makto gembo den magaŋgi goaŋgi akminiat. 27 Hain akmâ manbela Yuda kipia ambolupŋe biwiyeŋe heroŋe agâk dâm Paulo bo hulaŋdo âmâ kala busi emet kâlegenâk tatmâ malep. Akto hombaŋŋe lâuwâ bo akto âmâ Peliki arimbo yâkgât dumŋân kiap siâ kotŋe Porkio kotŋe humo Pesto katbiâ malep.

25

Pauloŋe Roma yeŋgât luâk humoŋe den nâŋgaŋâkgât magep.

1 Akto Pesto are kiap katbiâ mando hilâm âlâwu bo akto âmâ Kaisarea kipia hepunmâ Yerusalem kipian âgâep. 2 Âgâmbo sumbe kat kat luâk areyeŋgât humomolupyeŋe are akto Yuda yeŋgât humomolupyeŋe arekŋe mendugum magaŋgi goaŋgi akmâ, "Paulo arimbo dâwân teŋgâ kinmâ kombaen." dâm aregât kiap hin dâm magaŋi, 3 "Âlepŋe den nâŋgânengim hoŋ bawalupge huŋgun yeŋgimenâ arim Paulo kewugumbiâ Yerusalem kipian togombo denŋe nâŋgâ aŋbiat." hiaŋmâ hain dâyi. 4 Hain dâmbiâ Pestoŋe hin dâm makyeŋgiep, "Paulo âmâ Kaisarea kipian kala busi kâlegen mandâp. Gârâmâ iren bâlensiâ manmâ purik katmâ gewian. 5 Gârâmâ ye Paulogât den akberâm âmâ nâ gewian sop ain humomolupyeŋe olowâk gem âmâ yâkŋe wan me wan akmâ hilipkoep aregât den akbi." dâep.

6 Hain dâm tato hilâm bât bip bip hârok me gain bo akto Yerusalem kipia are hepunmâ Kaisarea kipian gem ariep. Arim yem kindo emet hauŋdo den emetŋân âgâm Paulogât makto mem den emetŋân âgâm katbiâ kilep. 7 Mem âgâm katbiâ kindo Yerusalem kipia ambolupŋande gangerâm kârikŋe akmâ den aŋgâ aŋgâ hogom togo hâkŋân hâkŋân agi. Akto denyeŋe are bunŋe siâ bo miawagep. 8 Hain dâm kârikŋe akbiâ Pauloŋe denyeŋe are mem gem hin dâep, "Nâŋe Yuda yeŋgât den kârikŋe akto sumbe emetŋe, akto Roma yeŋgât luâk humo, ya maktân âlâwu areyeŋgât bâleŋe siâ bo nâŋgâyeŋgiman." dâep. 9 Hain dâmbo Pestoŋe Yuda luâk arekŋe okot âlep nâŋgâniŋŋet dâm aregât Paulo aikom hin dâep, "Âlepŋe Yerusalem kipian kewugugekmâ âgâm âmâ denge dâm hâregiŋdere ârândâŋ akbiap me bo?" dâep. 10 Hain dâmbo Pauloŋe hin dâm magaŋep, "Roma luâk humogât den emetŋe iren katnekbiâ mandân. Aregât nâŋgât den hin dâm hâreniŋet. Gugak âmâ nâŋgât keine nâŋgât. Nâ Yuda yeŋgât nâŋgâm bâli bâli me kuk heŋgân siâ bo akyeŋgiân. 11 Hain gârâmâ den kârikŋe siâ koân dâine âlepŋe nuguwâi. Akto yeŋe âmâ hiaŋgim den aŋgâ hogom togo hâknân katâi. Gârâmâ luâk siâŋe Yuda luâk heroŋe akŋet dâmbo âmâ menekmâ arim bâleŋe akniŋbai, aregât dâp bo tatâp. Bo kârikŋe. Haingât Roma yeŋgât luâk humo konok Sisa arekŋe âmâ makmâ hâreniŋbiapgât nâŋgâm kindân." 12 Hain dâmbo Pestogât luâklupŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋe olowâk arekŋe tângombiâ Paulo hin dâm magaŋep, "Luâk humo nenŋe Sisa yâkgât maktât, aregât âlepŋe yâkgâlân arimenâ yâkŋe denge are dâm hâregiŋbiap." dâep.

Luâk humo siâ kotŋe Agripa yâkŋe Pestogâlân arimbo Paulogât den magaŋep.

13 Akto hilâm siân luâk humo
siâ kotŋe Agripa akto ikiŋe gariŋe
kotŋe Beanike yâkŋe Kaisarea kip-
ian arim âmâ Pesto gala agaŋbela
yâk olop mali. 14 Manmâ manmâ
hilâm siân âmâ Pestoŋe Paulogât
den pat are luâk humo are hin
dâm magaŋep, “Pelikiŋe luâk siâ
kala busi kâlegen katmâ arimbo
tatmâ manmâ gamap. 15 Akto
nâ Yerusalem kipian âgâre âmâ
sumbe kat kat luâk yeŋgât damun
humo akto Yuda luâk yeŋgât
humomolupyeŋande mendugum
kinmâ denân katmâ hin dâm
makniŋi, “Luâk are komenâ moâk.”
dâmbiâ nâŋe hin dâm makyeŋgiân,
16 “Roma luâk nenŋe âmâ hin
akmaen. Luâk siâgât hâkŋân
den aŋgâ hogom togo katmai are
mem bugâgât pat dâm dowâk
bo katyekmaen. Nenŋe âmâ hin
akmaen. Ulik gulik luâk are mem
den ambonŋe are mem arim âmâ
niŋande niŋaet denŋe dâp are soŋ
katenŋe ikiŋaet keiŋe magaŋdo âmâ
den ambonŋe are olop den akbiâ
âmâ aregât hâuŋe waŋmaen.” Hain
dâm makyeŋgiân. 17 Akto aregât
haminân yâkŋe nâŋgâlân togombiâ
lâuwâŋe makyeŋgiân. Akto emet
hauŋdo âmâ hainâk âgâŋet dâre
den emetŋân âgâm menduguyi.
Mendugumbiâ âmâ âgâm tembe
lokolupne makyeŋgire luâk are
mem ga katbiâ kilep. 18 Kindo hin
makyeŋgiân, “Luâk irekŋe bâleŋe
agep are makmâ miawakŋet.” dâre
agatmâ den hâuŋe makmâ hin
dâyi, 19 “Paulo amâ miti siâ mem
manmap aregât luâk siâ kotŋe Yesu
are emelâk moep yâkgât kotŋe
konmap.” dâyi. Hain dâmbiâ
Pauloŋe hin dâep, “Bo, luâk are
golâk mandâp.” dâep. Hain akmâ
papalakmâ kinbiâ nâŋgâre siâ
me siâ aganbiangât dop bo agep.
20 Hain aregât nâŋgâwerâm pâpkom
kilân. Akto hin aikoân, “Yerusalem
kipian âgâmenâ âmâ ain gâŋgât den
are makmâ hârewian me?” hain
aikoân. 21 Hain dâre Pauloŋe hin
dâep, “Roma luâk humo konok Sisa
arekŋe den makmâ hârenіŋâk.”
dâep. Hain dâmbo aregât tembe
lokolupne makyeŋgire mem kala
busi kâlegen katmâ damungombiâ
luâk humogâlân ariwerâm aregât
lâmgom mandân.” dâep. 22 Pestoŋe
Agripa hain magaŋdo Agripaŋe hin
dâep, “Luâk arekŋe den siâ makto
nâŋgâwerâm aktân.” dâep. Hain
dâmbo Pestoŋe hin dâep, “Âlepŋe
agatmâ makto nâŋgâwen.” dâep.

Pauloŋe luâk humo Agripa yâkgât dewunŋân kilep.

23 Yem kinbiâ hauŋdo Agripa
akto Beanike hâk meakmâ
heŋgemgom den emetŋân men-
dugum tali ain âgâmbela tembe
lokoyeŋgât humoyeŋe akto kipia
aregât ambolupŋe luâk humomo
arekŋe hamiyetŋân kinbiâ âgâyi.
Âgâmbiâ Pestoŋe tembe loko
makyeŋgimbo gem Paulo mem
âgâyi. 24 Mem âgâmbiâ Pestoŋe
den hin dâm makyeŋgiep, “Luâk
kotdâ Agripa akto galalupne ye
makyeŋgire nâŋgâŋet. Yuda luâk
hutyeŋân kindâi arekŋe akto
Yerusalem kipia ambolupŋande
nâŋgâm bâlim biwi koko akmâ
nâŋgâlân togom luâk yu kindâp
iregât hin dâyi, “Luâk ire kondenŋe
moâk.” dâyi. 25 Hain dâmbiâ nâŋe
dosaŋe are ekmâ nâŋgâre momogât
dopŋe bo agep. Akto aregât
kakŋân ikiŋak âmâ Roma luâk
humonenŋande nâŋgât den makmâ
hârewiap dâm magepgât yâkgâlân
huŋgunaŋdere ariwiap. 26 Akto
Paulogât denŋe bunŋe siâ ekbe
dâm undâgâtere bo akto aregât
luâk humonenŋaet kulem esenŋe
gain gain kulemgowe dâm ewum
hâumgom aregât hepulân. O humo-
nenŋe Agripa, aregât makgiŋdere
nâŋgâ. Pâpkom kilân aregât gâ akto
yu kindâi ye dewunyeŋân luâk ire
katere kindâp. Akto nenŋe den

keiŋe are mem miawakbaen ain âmâ yâkgât den pat are kulemgore ariwiap. 27 Gârâmâ luâk siâ kala busi kâlegen mandâp yâkgât den pat bo kulemgore Roma kipian ariâk dâm yân huŋgunaŋbian âmâ bo ârândâŋ akbiap." dâep.

26

Pauloŋe Pesto akto Agripa yetgât dewunyetŋân ikiŋaet keiŋe makyetkiep.

1 Akto Pestoŋe den hain dâmbo Agripaŋe Paulo hin maganep, "Gâŋe guge keige makmenâ nâŋgâne." dâep. Hain dâmbo Pauloŋe agatmâ kinmâ koratyeŋgum ikiŋaet keiŋe hin makyeŋgiep, 2 "Yuda luâkŋe hâkne tunmâ den makmâ manmai aregât uŋak âmâ luâk humo Agripa gâŋgât dewungân kinmâ den bikŋe makginberâm aregât biwine âlepŋe aktâp. 3 Gâŋe Yuda nengât keinenŋe nâŋgâm nengât den kârikŋe aregât dâm papalakmâ âmâ wan me wan owâiŋe aregât dâm magaŋgi goaŋgi akmaen aregât keiŋe nâŋgât. Aregât nune keine makgindere bo hâkâŋ akmâ âmâ nâŋgâ. 4 Nâ nananân manmâ nune kipian akto Yerusalem kipian bam gutmâ galalupne hutyeŋân manmâ kauleân Yuda luâkŋe emelâk negi arekŋe yu akmâ manmâ gan aregât keine nâŋgâi. 5 Akto nâmâ Parisaio luâkŋe nengât den kârikŋe aregât dâm memeŋe akbiâ yâk yeŋgât kâmolân malân. Hain mandere nekmâ keine nâŋgâmai arekŋe makberâm agi are magi dâine nâŋgât keine âlepŋe dâmbiâ nâŋgâwât. 6-7 Nâ kala busi kâlegen malân are keiŋe siâgât bo malân. Anutugât den pat âlepŋe are bâgilupnenŋe makyeŋgiep are bunŋe agâk dâm Israe yeŋgât kâmot keiân lâuwâ manden nen hârokŋe hândâk me hilâm Anutugât kotŋe mem agatmâ manmâ den aregât biwinenŋande mem heŋgemgom manden. O luâk humone den ire maktere nâŋgâ. Nâŋe den pat maktân ire biwinân katmâ heŋgemgom manman aregât Yuda luâkŋe denân katnektâi. 8 Akto Anutuŋe momoŋânba mem agatnenekbiap aregât ye wangât nâŋgâmbiâ bunŋe bo akmap?

9 Akto uliknân biwinande hin nâŋgân. Nâŋe Yesu Nasarete kipian gâtŋe aregât pat âlepŋe are gulip agâk dâm aregât âi humo meân. 10 Akto hain nâŋgâm Yerusalem kipian manmâ âmâ keiŋe kalân. Keiŋe katmâ makmâ sumbe kat kat luâk yeŋgât humomolupyeŋe yeŋgâlân arim maktere kulem esenŋe niŋbiâ are mem manmâ Yesugât kâmolân gâtŋe kuk akmâ kala busi kâlegen katyegân. Akto bugâ neŋet dâm makyeŋgimbiâ nâkâ denyeŋe areâk tânyeŋguân. 11 Akto Yuda nengât den emetŋe tatmâ ariep are ârândâŋ âgâm luâk âmbâleŋe biwiyeŋe Yesugâlân kali are Yesugât kot makmâ hilipkoŋetgât hâk hilâlâm yeŋgim malân. Akto aregât biwine kâlâp akto kârikŋe akmâ kipia kâlewângen arim âmâ yeŋgum hâwâtyekmâ manmâ gan.

Pauloŋe biwiŋe Yesugâlân kalep aregât den pat makyeŋgiep.

12 Hain akmâ sumbe kat kat luâk yeŋgât damun siâŋe kulem esenŋe niŋmâ huŋgun niŋdo Damasko kipian luâk bikŋe olowâk ariyion. 13 O luâk humone, ire makgindere nâŋgâ. Dâp arienŋe hilâm kârikŋe akto âmâ himbimânba pagaleŋe siâ miawakto egân. Ektere âmâ dewutâ kârikŋe kom kilewân mem belek akmâ are ewangiep. 14 Hain akmâ arekŋeak erânekto hânân gem parâ yendere ondopnân Hebraio nengât denân siâ hin dâmbo nâŋgân, "Saulo, Saulo, gâ wangât nugum watnekmâ mandât? Yeŋe dua yeŋguwerâm

tâkŋe hanyeŋân hikom oloŋyekmai. Hainâk nâŋe mem hiko gektere are oloŋmâ hâk hilâlâm nâŋgât." hain dâep. 15 Hain dâm makniŋdo hin magaŋân, "Humo gâ niŋe?" dâre hin dâep, "Nâ gâŋe nugum watnekmâ manmat are nâ Yesu. 16 Nâŋgât hoŋ bawa akben dâm meŋgekberâm miawak giŋdân aregât gâ ire wan me wan ektât aregât hâmbâi âmâ den makgiŋdere hain akbiat aregât pat makyeŋgim manben. 17 Makyeŋgiwiatgât Yuda luâk akto Yuda luâk bo manmai areyeŋgâlân huŋgun giŋdere ariwiat. Aregât kipia ambolupŋande bâleŋe akginberâm akbiâ are meyektere yeukŋe akbai. 18 Akto nâŋgâ nâŋgâyeŋe hâre akto bâleŋe aregât keiŋe nâŋgâm hâkâŋ akmâ hepunbaigât makyeŋgiwen. Akto Niambigât kârikŋe hepunmâ Anutugât kârikŋân manmâ biwiyeŋe Yesugâlân katbiâ Anutuŋe dosayeŋe hepundo Anutugât kâmolân mannetgât huŋgun giŋdere yâk yeŋgâlân arim makyeŋgiwiat. Akto Anutuŋe dosayeŋe hepundo himbimân manman kârikŋe aregât pat aknetgât makyeŋgimenâ biwiyeŋe nâŋgâlân katmâ manbaigât huŋgun giŋbian. Aregât agatmâ arim makyeŋgiwen." Yesuŋe den hain dâm makniŋep.

19 Akto luâk kotdâ Agripa gâŋe ire nâŋgâ. Yesuŋe himbimânba gem den makniŋep ire nâŋgâm lokom manmâ gan. Akto kulem aregât bo hâkâŋ aktân. 20 Akto Damaskogen âi keiŋe katmâ kipia are ambolupŋe agak meme bâleŋe yeŋaet makmâ miawakyeŋgim are koyeŋgiân. Akto Anutugât den lokom biwi irakŋeâk mannet. Hain dâm Yesugât keiŋe makyeŋgim malân. Akto kipia are hepunmâ Yerusalem arim makyeŋgim malân. Akto arewa arim Yuda luâk kipianŋe kipianŋe makyeŋgim arewa Yuda luâk bo manmai are yeŋgâlân arim makyeŋgim malân. 21 Akto hain akmâ Yuda nenŋe sumbe emetŋân âgâre nuguwerâm menegi. 22 Menekbiâ âmâ uŋak iregât Anutuŋe hilâmŋe hilâmŋe tân nugumap aregât den pat luâk gegeŋe âgâ âgâŋe ye hârogâk makmâ miawakyeŋgim gaman. Akto den irakŋe bo are makmâ Anutuŋe hâmbâi âmâ hin miawakbiap aregât den makyeŋgim gaman. Den ire propete luâklupŋe akto Moseŋe kulemgoyi aregât keiŋe hin. 23 Anutuŋe huŋgunaŋdo gem damun nenŋe akbiap arekŋe hâk hilâlâm nâŋgâm mombiap. Mom âmâ moyi areyeŋgât ulik gulik akyeŋgim momoŋânba agatbiap. Agatmâ Yuda gâtŋe akto Yuda gâtŋe bo are pagaleŋân manbaigât makyeŋgiwiap. Den kulemgoyi are keiŋe hain dâm manman." dâep.

24 Pauloŋe keiŋe hain dâm makyeŋgim kindo Pestoŋe agatmâ den kârikŋeâk makmâ hin dâep, "Paulo gâ biwige gulip aktâp. Kulem emetŋân âgâm sop kâlep manmâ gaen aregât biwige gulip aktâp." dâep. 25 Hain dâmbo Pauloŋe den hâuŋe hin dâm magaŋep, "O Pesto luâk humone, nâ biwine gulip bo aktâp. Nâ den bunŋe dondâ maktân. 26 Dâ Agripaŋe iregât keiŋe nâŋgâmap. Aregât magaŋdere nâŋgâwerâp. Wan me wan dân are tipŋân bo miawagep. Aregât luâk kembuŋe nâŋgâm metemap. 27 Luâk humone Agripa, Anutuŋe ulikŋân den makyeŋgimbo kulemgoyi are nâŋgâmenâ bunŋe aktâp me bo? Gâmâ nâŋgâm heŋgemgomat aten." dâep. 28 Hain dâmbo Agripaŋe Paulo hin dâm magaŋep, "Gâŋe den bâlensiâ makniŋdât are nâŋe biwine Yesugâlân katbian me bo?" dâep. 29 Hain dâmbo hin dâep, "Biwige Yesugâlân yân hain katbiat me bo me sop kâlep hainâk manbiat are bo nâŋgân. Hain gârâmâ uŋak den ire maktere are

nâŋgâmbiâ Anutuŋe tânyeŋgumbo kâlep bo akto nâŋe emelâk biwine Yesugâlân kalân hainâk yekâ yâkgâlân biwiyeŋe katmâ nâŋgât dop hainâk akŋet dâm aregât makmâ kindân. Aregât âmâ tâkŋe hikonekmâ kala busi kâlegen katnekbiâ manman aregât bo maktân." dâep.

30 Hain dâmbo luâk kembu akto siâ akto Beanike akto luâk bikŋe agatmâ potalakmâ ariyi. 31 Hain akbiâ âmâ Agripa, akto Pesto, akto Beanikeŋe den magaŋgi goaŋgi akmâ hin dâyi, "Luâk ire bugâ memegât akto kala busi kâlegen kat katgât dop bo aktâp." 32 Hain dâm magaŋgi goaŋgi akmâ Agripaŋe Pesto hin dâm magaŋep, "Luâk irekŋe Roma luâk humogât dewunŋân kindere makmâ hârenіŋâk, hain bo dâep dâine gâŋe âlepŋe huŋgun aŋmenâ arim âlepŋe manbop." dâep.

27

Paulo Roma kipia humo ain ariâk dâmbiâ waŋga mem ariep.

1 Kiapŋe Paulo Italia hânângen ariâk dâmbo Roma yeŋgât tembe loko kâmot siâ kotyeŋe Roma luâk humogât kâmot yeŋgonbiâ areyeŋgât humo siâ malep kotŋe Yulio yâkŋe Paulo akto luâk bikŋe siâ kala busi kâlegenba meyekto nâŋe Paulo tângowerâre haru ginŋân ariyion. 2 Arim waŋga siâ Adramiteŋ kipia aregenba togom kilep are Asia haru dâtŋân kipia haru ginŋe ginŋe tatmâ ariep ain ariwerâm akto nâ akto luâk siâ kotŋe Aristako Tesalonike kipia are Makedonia hânân talep ain gâtŋe net olowâk âgâyion. 3 Âgâenŋe menenekmâ arimbo emet hauŋdo waŋga are Sidoŋ kipian arimbo ain Yulioŋe Paulo nâŋgâ aŋdo waŋga are hepunmâ gem galalupŋe yeŋgâlân âgâmbo sot waŋbiâ niep. 4 Waŋbiâ nem hepun yekto waŋgan âgâenŋe menenekmâ arimbo seru humo waŋga hâmeŋe kâlewângenba togoep. Togombo seru sândugembo arinerâm hân siâ haru tânâmŋân talep kotŋe Kipiro akto Asia hân humo are hutyetŋân ariyion. 5 Arim Kilikia akto Pampilia hân are hepunmâ haru hâtikom arim Mira kipia Likia hân talewân ariyion. 6 Arim ain katnenekto kindenŋe waŋga siâ Alesandria kipiangenba togom Italia hânângen ariwerâm agep ain âgâenŋe tembe loko humoyeŋe yâkŋe menenekto ain âgâyion. 7 Âgâenŋe seru humo pando âi humo mem titnan titnan âgâm Kinido kipian ariep. Akto ain seruŋe wirâm waŋga mem purikberâm akto kipia are ewangim haru tânâmŋân hân siâ kotŋe Kreta hân humo kotŋe Salimone are ewumâk tatmap ain ariyion. 8 Lasaia kipia are okotŋân haru tuŋguŋângen kipia siâ talep aregen haru tuŋguŋe âlepŋe dâm hâmeŋe ŋeŋân ewum kârikŋe akto âi humo mem hâk hilâlâm nâŋgâm wâraktenŋe ariyion.

Pauloŋe waŋga bâliwiap dâm makyeŋgiep.

9 Haru tuŋguŋe ain sop kâlep tatmâ manmâ dewutâ siâgât seru humo pando ariwiapgât dop bo agep aregât sopŋe tâlâguep aregât Pauloŋe den kârikŋe makyeŋgim hin dâep, 10 "Maktere nâŋgâŋet. Kipia ire hepunmâ ariwaengât dopŋe bo tatâp. Seruŋe waŋga ire mem kâimbo purik dâmbo âmâ ito siâ siâ ire bo akto nen hârokŋe haruân gewaen aregât nâŋgâm heŋgemgoân." dâep. 11 Hain dâmbo waŋga amboŋe akto damun arekŋe den koaŋbela tembe loko damun arekŋe yâk yetgât den nâŋgâep. 12 Akto haru tuŋguŋân ain kindenŋe tânâk seru sopŋe akto waŋgaŋe tatbiapgât dop bo agep. Hain akto aregât Kreta

nupi biken haru tuŋguŋe âlepŋe siâ talep, kotŋe Poiniki ain arim mandenŋe seru sopŋe akbiap aregât maknengiyi. Poiniki haru tuŋguŋe aregât hân hâmeŋande seru tigiep.

Seru humo palep.

13 Akto haminjângenba seru yeukŋe pando âmâ waŋgaŋe menenekberâm akto tâk dewatim hikoyi are mem oloŋbiâ gambo Kreta ginŋe hâlâŋmâ ariep. 14 Arimbo hân pumângen seru humo dondâ kotŋe kagu are hânânba togoep. 15 Arekŋe waŋga mem kâiwerâm akto âi humo mem hâk hilâlâm nâŋgâm hâkâŋ akmâ hepundenŋe âmâ waŋga are hanâk hanâk ariep. 16 Arim hân bâlensiâ haru tânâmŋân talep aregât kotŋe Kauda are biken arienŋe sânduk sânduk agep. Akto ain diŋgi are haruân gewop dâm âi humo mem oloŋdenŋe waŋga kakŋân âgâep. 17 Âgâmbo waŋga hogoakbop dâm tâkŋe dâgâm hâkŋe hârok bigeiyi. Akto ŋeŋ kârikŋe siâ kotŋe Siriti ain âgâwop dâm mâron humo siâ oloŋbiâ gembo seruŋe mem huŋgun nengimbo hanâk hanâk ariyion. 18 Akto seru kârikŋe kom yiepgât emet hauŋdo seruŋe kârikŋe dondâ panmâ kindo waŋga owâimbo arinerâm ito siâ siâ bikŋe haruân pandenŋe giep. 19 Akto emet hauŋdo seruŋe hainâk panmâ kindo aregât bâiŋe umatŋe siâ siâ talep are hârogâk panbiâ giep. 20 Akto hândâk me hilâm seru arekŋe kârikŋe dondâ panmâ yendo hilâm dewutâ akto diâ siâ bo miawakto hân bo ekmâ bâliweren dâm hamep agion.

Pauloŋe biwiyeŋe bâliwopgât den makyeŋgiep.

21 Seru humo kârikŋe are hainâk yendo sot bâlâk tatmâ manbiâ Pauloŋe hutyeŋân agatmâ kinmâ hin dâm makyeŋgiep, “Nâŋe den makyeŋgiân are nâŋgâm lokoyi dâine Kretagen âlepŋe tatmâ manben. Akto ain mandenŋe dâine ito me wan me wan dondâ ire bo gulip aguwop. 22 Uŋak âmâ nen hârok bo hilipnenguwerâp aregât hamep bo akŋet. Waŋgaŋe konok âmâ bâliwerâp. 23 Are nâŋe nâŋgân iregât keiŋe âmâ hin. Hândâgân Humone Anutu kotŋe mem agatman arekŋe hoŋ bawaŋe aŋelo siâ huŋgunaŋdo gem miawakniŋmâ hin dâm makniŋdâp, 24 “Paulo gâ bo hamep ak. Roma luâk humogâlân ariwiatgât dopŋe tatâp. Akto hin maktere nâŋgâ. Anutuŋe gâ akto luâk gâ olop mandâi are hilip aguwâigât gala akyeŋgiâp.” 25 Hain dâm makniŋdâp aregât galalupne kambiamyeŋe âlepŋe agâk. Nâŋe Anutugât han lâuwâ bo akman. Den makniŋdâp are âmâ bunŋe akbiapgât nâŋgân. 26 Akto den are bunŋe akbiap aregât hin nâŋgân. Seruŋe kârikŋeâk panmâ waŋga lokom pando arim hân siân kinbaen hain nâŋgân.” dâep.

27 Pauloŋe hain dâmbo seruŋe waŋga mem bam purik gurik ketugumbo bam gutmâ mandenŋe Kreta hepulion ainba sonda lâuwâ bo agep. Bo akto haru kotŋe Adria ain hâtikoyion. Hâtikoenŋe hândâk tânâmŋân waŋga damunlupŋande nâŋgâm, “Hân ewumâk aktâp.” dâyi. 28 Hain nâŋgâm aregât dopŋe siâ panmâ ekberâm tâk geâk dâm panbiâ amukŋân gembo aregât dopŋe 40 mita hain agep. Akto ainba bâlensiâ bam siâkâ panbiâ gembo ain dopŋe 30 mita hain agep. 29 Akto ŋeŋ kârikŋân âgâwâen dâm hamewakmâ waŋga haminjângen aŋga imbât talep are panbiâ gembo âmâ tatmâ emet hauŋâk dâm lâmgom talion. 30 Tatenŋe waŋga damunlupŋande diŋgi siân âgâm hepun nenekmâ ariwerâm akmâ waŋga bâlensiâ are panbiâ gembo den hianŋgim hin dâyi, “Nenŋe waŋga hâmeŋângen

âgâm waŋgagât aŋga siâ pandenŋe gewerâp.” dâyi. 31 Hain dâmbiâ Pauloŋe tembe loko humo are hin dâm magaŋep, “Damunlupnenŋe yâk hepun nenekmâ arimbiâ âmâ nen haruân gem hilip aguwâen.” dâep. 32 Hain dâm magaŋdo tâkŋe mem diŋgi dâgâyi are hârem hepunbiâ gem haru kakŋe hanâk hanâk bam ariep.

33 Akto hândâk pipiŋe tatoâk Pauloŋe luâk hârogâk hin dâm makyeŋgiep, “Ye hamep humo nâŋgâyigât sot bo nem manbiâ sonda lâuwâ bo aktâp. 34 Akto aregât wâtyeŋe gewopgât sot nem kârikŋe akŋet. Hain akbai âmâ âlepŋe ariwaen. Kautyeŋe dumutŋe siâ bo gem gulip akbiap.” dâep. 35 Hain dâm sot siâ mem dewunyeŋân Anutu mepaiŋe mem kinmâ ligim niep. 36 Nendo ekmâ biwiyeŋe hulaŋ akto yâkâ hainâk sot are mem neyi. 37 Akto waŋgan nen luâk 276 hain arekŋe sot are neyion. 38 Nem metem âmâ waŋga are umalaŋdo gewopgât sot bâiŋe waŋga kâlegen yiep are lokom haruân panbiâ gembo waŋgaŋe owâim agalep.

Waŋga hogoagep.

39 Akto emet hauŋdo hân are ekmâ, “Hân ire wânâno.” dâm pâpkoyi. Hain akmâ haru tuŋguŋe siân ŋeŋ boân ekmâ, “Waŋgaŋe ginŋân nupiân âgâk.” dâm âi meyi. 40 Hain akmâ waŋgagât aŋga aregât tâk hârembiâ gembo tâk siâ waŋga purik katmap are hulaŋbiâ bam guto mâron siâ waŋga hâmeŋân seru oloŋmap are oloŋbiâ âgâmbo seruŋe mem pando haru ginŋân âgâwerâm agep. 41 Haru ginŋân âgâwerâm akto ekbiâ bo ârândâŋ akto waŋga are nupi bâlensiâ talep ain âgâep. Âgâm hâmeŋe ŋeŋ kârikŋân ewum tato haru humo panmâ waŋga haminŋângen kondo hogoagep. 42 Kondo hogoakto tembe loko arekŋe kala busi kâlegen luâk mali arekŋe haruân gem yoloŋ akmâ arim heambukbâirâm yeŋguwerâm agi. 43 Hain akbiâ humo yeŋande Paulo kombâi dâm den koyeŋgiep. Den koyeŋgim yoloŋ akmai arekŋe soŋ sopanmâ ariŋet dâmbo sopanmâ gem ginŋângen âgâyi. 44 Dâ yoloŋ bo akmai arekŋe âmâ waŋga hogoagep aregât papaŋe humo siâ kakŋân yem bâtyeŋande haru hâgâm maleine ginŋângen âgâyi. Hain akmâ nen hârok âlepŋeâk ginŋângen âgâyion.

28

Melite gimbâŋân arim mali.

1 Haru ginŋângen âgâenŋe ainâk luâk siâ togombo kipia ire wânân dâenŋe Melite dâm maknengiep. 2 Akto hân aregât ambolupŋande gala aknengimbiâ nâŋgâenŋe dâtŋe agep. Gala aknengimbiâ tânâk togombo hâknenŋe bâlâpŋe akto kâlâp hâwurum ombiâ nâŋgâyion. 3 Kâlâp nâŋgâm tatenŋe Pauloŋe kâlâp pitim om hewumdâk siâ mem om tato ululunŋe kâlegenba hâme hewuk siâŋe onekbop dâm gam Paulogât bâtŋân igim bigeim kilep. 4 Hain akto hân aregât ambolupŋande hâme hewuk arekŋe Paulogât bâtŋân igim kilep are ekmâ hin dâm magaŋgi goaŋgi agi, “Luâk irekŋe luâk siâ kondo moep aregât hâuŋe haruŋe lauŋân bo pikto mondâpgât haru ginŋângen gambo yu keiŋe hekalaŋdâp mon?” dâyi. 5 Hain dâmbiâ Pauloŋe bâtŋânba kom pando gembo kâlâpŋe oep. Ondo Paulo hâme hewukŋe bo igiep hainare akmâ âlepŋe kilep. 6 Hain kindo yâkŋe hin dâyi, “Hâme hewukŋe igimbo gilâm bâleŋe bo gam ariâp gârâmâ momberâp.” dâyi. Hain dâm aregât tâŋâk ekmâ kili. Ekmâ kinbiâ hain bo akto ekmâ han lâuwâ akmâ hin

dâyi, “Luâk ire âmâ luâk niambi me gain?” dâyi.

Paulonge luâk siâ kundatdâ are hengemgoep.

7 Akto luâk humoyenge siâ kotnge Popilio kipia malion are ginnân malep. Akto luâk arekngе gala aknengim olon nenekto emetnân âgâm olowâk mandennge hilâm âlâwu bo agep. 8 Akto ain Popilio ewenge kundat akmâ hâkngе kâlâp akto tep patatak agep. Hain akmâ mando Paulonge nângâm yâkgâlân arim kautnân mem Anutu ulilangmâ mem hengemgoep. 9 Hengemgombo aregât pat kipia ambolupngande nângâm luâk âmbâle kundat agi are hârogâk meyekmâ togombiâ hainâk mem hengemyengum malep. 10 Hengem yengumbo aregât hâungе okot âlep nângâm gala aknengim sikum ito me wan me wan are nengiyi. Hain akmâ mandennge dewutâ âlâwu bo akto ariwerâm aktennge dâwân sot om nembaigât dâm lokom ba wanga siân katnengiyi.

Melite are hepunmâ Roma kipia humoân ariyi.

11 Akto wanga are âmâ ulikngân Alesandria kipianba togombo tânâk seru sopnge akto ain kilep are hâmengân lâpioyenge lâuwâ dangândâ hâwim kepikmâ katmâ wanga aregât kotnge “Lâpionennge” dâm koli are egion. Ekmâ âmâ mandennge dewutâ âlâwu bo akto tânâk sopnge tâlâgumbo âmâ 12 wanga ain âgâengе menenekmâ Siraku kipian ariep. Ain arimbo hilâm âlâwu bo agep. 13 Arewa arim seru humo arekngе mem pan nenekto Regiong kipian ariyion. Emet haungdo haminennângengba seru humo siâ pung pung pando arim hilâm lâuwâ bo akto Puteoli kipia Italia hân talewân ariep. 14 Arim wanga hepundennge kipia aregât ambolupngande biwiyenge Yesugâlân katmâ malinge togom mem kewugu nenekbiâ yâk olop mandennge sonda konok bo agep. Akto arewa kei hân arim Roma kipian ariwerâm agion. 15 Hain akmâ arim mandennge Yesugât kâmot Roma kipian malinge nengât pat nângâyigât bikngande togom kipia kotnge Apio ain lombo yengât emet siâ kotnge “Emet Âlâwu” ain togom penânengiyi. Penânengim mangan nenekbiâ Paulonge yekmâ biwinge heronge akto Anutugât mepainge miep.

Paulonge Yuda yengât bâgilupyengaet keiyenge makyengiep.

16 Roma kipian ariennge kiapnge dâmbo Paulo kala busi kâlegen bo katbiâ emet yânngân âgâm gem mando aregât tembe loko siânge damungombo olowâk maliat. 17 Manmâ hilâm âlâwu bo akto Paulonge gutnet dâmbo Yuda yengât humomolupyenge togombiâ hin dâm makyengiep, “Galalupne, keine maktere nângâget. Nânge âmâ bâgilupnengnande den kârikngе dâyi are lokom âlepngeâk manmâ gan. Akto Yuda yengât gasa bo akyengiman. Hain bo aktere hin ina yân hâkângne akmâ heyengimbiâ Roma yengât tembe lokolupyengande menekmâ Yerusalemgen kala busi kâlegen katnekbiâ talân. 18 Katnekbiâ mandere Roma luâk arekngе nângât keine nângâwerâm ain-ugumbiâ keine maktere nângâmbiâ dosane bo talep akto hulang nekberâm agi. 19 Hain akbiâ âmâ Yerusalem yengât humo-molupyengande kârikngе akmâ koyengimbiâ aregen gâtngande Roma yengât humoyengande den makmâ hâreningbiap dâm magân. Akto galalupne yengât me bâgilupne yengât den mem ge katyengiwerâm aregât bo togoân. 20 Are âmâ Anutunge nengât damun nennge akbiap dâm hungunangdo

giep aregât Israe luâk nen biwinenŋande konmâ manmaen are emelâk huŋgunaŋdo giep dâre aregât tâk kârikŋande hikonegi. Hikonekbiâ arewa yânŋângen togom ye olop tatmâ yâkgât magaŋgi goaŋgi aknerâm aregât mem oloŋyektere togoâi." dâep. 21 Hain dâmbo hin dâyi, "Indâgen Yuda hânân manmaiŋe gâŋgât den bo kulemgom nengiyi. Akto luâk siâ bo huŋgunaŋbiâ nengâlân togom gâŋe wan me wan bâleŋe akmat aregât keiŋe bo makto nâŋgâyion. 22 Dâ Yesugât kâmot yeŋgât mem ge katyekberâm siâ siâ akyeŋgimai. Hain dâmbiâ âmâ nâŋgâyion. Aregât âmâ gâŋgât biwige ekberâm togoen." dâyi. 23 Hain dâm magaŋgiwaen dâm aregât sop kali.

Akto sop are tâlâgumbo emet hauŋdo luâk dondâŋe Paulogât emelan âgâm menduguyi. Mendugumbiâ Anutuŋe damunyeŋe akberâm agep aregât keiŋe makyeŋgim Pauloŋe biwiyeŋe Yesugât katŋetgât nâŋgâm ulikŋân Anutuŋe Mose akto propetelupŋe den makyeŋgimbo kulemgoyi are bunŋe akto Yesu miawagep aregât keiŋe oyaŋyeŋgimbo nâŋgâyi. Hain akmâ tatbiâ emet dâgâep. 24 Akto bikŋande denŋe are nâŋgâm lokoyi. Dâ bikŋande âmâ hâkâŋ agi. 25 Hain akmâ papalakbiâ aregât Pauloŋe hin dâm makyeŋgiep, "Anutugât Heakŋande propete luâk siâ kotŋe Yesaia are nengât bâgilupnenŋe yeŋgât den hin dâm magaŋdo kulemgoep are uŋak bunŋe miawaktâp,

> 26 "Gâŋe arim luâk âmbâle kâmot humo are hin makyeŋgiwen, "Ondopyeŋe katmâ nâŋgâmai. Dâ keiŋe biwiyeŋân bo katmai. Akto dewunyeŋande amâ ekmai. Dâ keiŋe amâ bo ekmâ nâŋgâmai. 27 Luâk âmbâle kâmot humo are yeŋgât biwiyeŋe boâk hâreak dâpgât ondopyeŋe tigim manmai. Akto dewunyeŋe tigim manmai. Aregât wan me wan ekmâ keiŋe bo nâŋgâm heŋgemgomai. Akto siâ nâŋgâmbiâ biwiyeŋe umatŋe akmap. Akto keiŋânbak bo nâŋgâm heŋgemgomai. Aregât biwiyeŋe nâŋgâlân katbiâ kindo heŋgemgowom." Anutuŋe hain dâep." Yesaiaŋe hain kulemgoep.
>
> 28 Aregât hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Anutuŋe damun nenŋe akberâm aktâp aregât patŋe Yuda luâk bo manmai yâkŋe nâŋgâwaigât dopŋe aktâp. Yâkŋe âmâ nâŋgâmbiâ ârândâŋ akbiap." dâep. 29 Hain dâm makyeŋgimbo Yuda yeŋgât humomolupyeŋande magaŋgi goaŋgi akmâ lauaŋgim ariyi.

Paulo Roma kipian mando hombaŋ lâuwâ bo agep.

30 Akto Paulo Roma kipian lombo yeŋgât emelan puli panmâ yem mando luâk âmbâle yâkgâlân togoyi are ekmâ maŋganyegep. 31 Togombiâ maŋganyekmâ âmâ Anutuŋe damunyeŋe akberâm Nanŋe Yesu huŋgunaŋep, aregât biwiyeŋe yâkgâlân katŋet dâm aregât keiŋe makyeŋgiep. Makyeŋgim mando siâŋe den are bo koaŋbiâ âmâ Yesugât keiŋe hamep bâlâk makyeŋgim mando hombaŋ lâuwâ bo agep.

Roma

Paulo âiŋaet keiŋe.

1 Galalupne, nâmâ Paulo Yesu
Kristogât hoŋ bawa manman.
Nâ âmâ Kristoŋe menekmâ
aposolo nogonmâ Anutugât
pat âlep den maktere ârândâŋ
akmâ ariâkgât mem kepilânegep.
2 Akto Anutugât den pat âlep
are âmâ Anutuŋe tâmbâŋe dondâ
propetelupŋe makyeŋgimbo
kulemgoyi. 3 Kulemgoyi aregât
keiŋe amâ Anutugât nanŋe mi-
awagep. Yâk âmâ hâk olop mi-
awakmâ Dawidigât hakulupŋe yâk
yeŋgâlânba miawagep. 4 Gârâmâ
Heak han kau kau akmap arekŋe
kârikŋe akmâ yâk amâ Anu-
tugât nanŋe hain miawakmâ
maknengiep. Aregât keiŋe mo-
moŋânba agalewân miawakmâ
tek tekŋân miawakto âmâ Yesu
Kristo amâ Humonenŋe dâm
nâŋgâyion. 5 Yâkŋe âmâ han kalem
aknengim aposologât âi nengiep.
Nengim âmâ yâkgât kotŋe patŋe
ariâk gât akto hânŋe hânŋe arim
hârok makyeŋgienŋe bikŋande
nâŋgâm Yesu nâŋgaŋmâ aregât
launŋe lokowaigât âi nengiep. 6 Akto
Anutuŋe Yesu Kristogât kâmot
miawagâk dâm oloŋyegep yâk
yeŋgâlânba ye gai hainâk oloŋyegep.
7 Roma kepian gâtŋe Anutuŋe
han kalem akyeŋgim nâŋgât kâmot
dâm yeŋgonlep. Yeŋgât âmâ hin
ulilaŋdân. Ewenenŋe Anutu
akto Humonenŋe Yesu Kristo
han kalem akmâ damun yeŋgim
akbela han kalem akto lumbe
yeŋgâlân hâtikom yendo biwiyeŋe
sândugewiâp. Hain.

*Pauloŋe Roma luâk âmbâle yek-
berâm magep.*

8 Galalupne yeŋe Yesu nâŋgaŋmâ
kepilâm manmai, aregât pat
sambelembo nâŋgâmbiâ ârândâŋ
aktâpgât Yesu Kristogât akmâ nâ
Anutu mepaiŋe mem mandân.
9 Nâ Anutugât nanŋaet pat âlep
den makmâ hannande Anutu
manaŋdere keine nâŋgâp gât yâkgât
meteŋân den ire makyeŋgire
nâŋgâŋet. 10 Nâ hokboâk hokboâk
yeŋgât akmâ Anutu ulilaŋman.
Akto Anutuŋe nâŋgâmbo ârândâŋ
akto dâp peneniŋdo yeŋgâlân
togowian a gai ulilaŋman. 11 Nâ
togom ye yekbiangât nâŋgâm
mandân. Togom yekmâ han
biwiyeŋe yeuk agep aregât
owâiwaigât meme akyeŋgire
kârikŋe kinmâ manŋetgât
makyeŋgim tânyeŋguwian. 12 Tânyeŋgum
âmâ nâ yeŋgâlân manmâ tatere
Yesu nâŋgaŋmâ manmaengât
magaŋgi goaŋgi akmâ tân agu agu
akmâ manbaen.

13 Galama, nâŋgât keine
pâpkowâigât hin makyeŋgiwe.
Nâ luâk kâmotŋe kâmotŋe bikŋe
bikŋe arim makyeŋgim man-
dere bikŋande nâŋgâmbiâ âinaet
bunŋe âlim yiepgât miawakniŋep.
Are hainâgâk yeŋgâlân togom
makyeŋgire âigât bunŋe mi-
awakniŋbiap gât nâŋgân. Gârâmâ
togowerâm akmâ malân ain siâ
siâ bikŋande hikonekto bo togoân.
14 Dâ nâŋe luâk hârok, Girik luâk
akto Anutu bonâŋgaŋmai akto
nâŋgâ nâŋgâ luâk akto kopaŋe
hârok makyeŋgiwian gât âi tat-
niŋdâp aregâlâk nâŋgân. 15 Aregât
Roma luâk ye hainâgâk pat âlep
makyeŋgiwerâm hannande owâim
manman. 16 Nâ den pat âlepgât
akmâ aŋunŋe olop bo akman.
Akmâ nâŋgâre aŋunŋe olop bo
akmap. Den pat âlepŋe amâ Anu-
tugât kârikŋeŋe olowâk arekŋe luâk
âmbâle Yesu nâŋgaŋbiâ ârândâŋ
mem meŋâleyekbiap, Yuda luâk a
soŋ akto Girik luâk hârok. 17 Den
pat âlep arekŋe âmâ Anutugât
ârândâŋ dâp mem miawakmâ tek
tekŋân miawakmâ katmap. Amâ

hin. Yesu nâŋgaŋbiâ âmâ Anutuŋe yekto ârândâŋ akbiapgât keiŋe. Akto nâŋgaŋbiâ Anutugât ârândâŋ dâp yem âgâwiap. Aregât Anutuŋe makto kulemgoyi bikŋe hin tatâp, Anutuŋe yekto ârândâŋ akmap yâkŋe âmâ Anutugâlâk nâŋgaŋmâ manmâ âgâwai.

Luâk hârokŋe Anutu hamiaŋi.

18 Anutugât kuk miawakmap aregât keiŋe hin. Luâk âmbâleŋe âmâ Anutu hepunmâ bâleŋe akmâ den bunŋe bo agâkgât kei dâpŋe gulip komai. Aregât Anutugât kukŋande himbimân ba miawakyeŋgimap. 19 Akto Anutuŋe ikiŋe keiŋe bikŋe tektekŋân mem miawakyeŋgimapgât ekmâ nâŋgâmai. 20 Amâ Anutuŋe hân liulewânbak Anutugât keiŋe luâkŋe bo ekmai are akto keiŋe kârikŋe manmâ âgâwiap are akto ikiŋe keiŋe pagaleŋe are hârok miapŋân tatmap. Are âmâ wan me wan Anutuŋe mâŋgim ketuguep arekŋe hekatnengimap. Aregât luâk âmbâle hârokŋe nen Anutugât keiŋe bo nâŋgâmaen dâwaigât dâp bo tatâp. 21 Luâk âmbâle hainare âmâ Anutu mandâp nâŋgâmai. Gârâmâ imâ Anutu Humo dâm bo kâŋgoaŋmai akto mepaiŋe bo meaŋmai. Anutu hamianŋmaigât nâŋgâ nâŋgâ yeŋe gulip akmap akto biwiyeŋe hândâkŋe katip yeŋgumap. 22 Akto ainba hin dâmai, “Nen nâŋgâ nâŋgâ nenŋe humo aktâp.” dâmai amâ nâŋgâm hilipkomai. Nâŋgâm hilipkom sinduk akmâ manmai. 23 Hain akmâ manmâ Anutu manman kârikŋe yâkgât pagaleŋe hâkâŋ akmâ âmâ aregât dumŋân tukup siâ ketugum luâk momai yeŋgât otneyeŋe me lâut gât otneŋe me soŋgo gât otneŋe me mulumgât otneŋe mâŋgim âmâ are nâŋgâmbiâ humo akto pâwut ligiyeŋgimai. 24 Hain akbiâ Anutuŋe yekmâ hâkâŋ akyeŋgimbo hanyeŋe egâliaŋ gulip bâleŋe akmâ han hâkyeŋe mem bâlimai. 25 Yâkŋe Anutu bundâk amboŋe hamianŋmâ âmâ hianŋgimaigât nâŋgâmbiâ humo akmap. Hain akto Anutuŋe wan me wan yân liulep are nâŋgâmbiâ bunŋe akto hoŋ agaŋmai gârâmâ wan me wan aregât Amboŋe amâ hâkâŋ akmâ hamianŋmai. Amâ Anutuŋe egâliaŋ olop manmâ âgâmbo nâŋgaŋdenŋe humo akmâ âgâwiapgât ârândâŋ akmap. A bundâk. 26 Gârâmâ luâk âmbâle are Anutuŋe hepunyekto egâliaŋ bâleŋe dondâ peniaŋmai. Hain akto âmbâleŋe luâkdâ âmbendâ aregât agak meme âlepŋe are hepunmâ âmbâleâk egâlianŋmai. 27 Akto luâk hainâk luâkdâ âmbendâ manman hâkâŋ akmâ hanyeŋe egâliaŋgât kâlâp humo ondo luâgâk yekmâ egâliaŋmâ agak meme bâleŋe agaŋgimai. Aregât han biwiyeŋe hilip komapgât hâuŋe Anutuŋe hâkyeŋân pando hâk hilâlâm nâŋgâmai. 28 Hain akmâ manmâ âmâ Anutugât keiŋe nâŋgâmai are hâkâŋ akmâ manmaigât Anutuŋe hanyeŋe gisap kombo siâ me siâ bo agakŋe are âmâ akmai. 29 Hain akmâ siâ me siâ bâleŋe keiŋe keiŋe membiâ âgâmap. Bâleŋe akmâ egâliaŋ bâleŋe akmâ hanyeŋân bâleŋeâk nâŋgâm galagât nâŋgâmbiâ gembo kuk heŋgân akmâ luâk bikŋe yeŋgumbiâ moyi dâ bikŋe yeŋgât kotyeŋe mem bâlimai. Akto galagât hogo hogo akmâ haminâŋgen makmai. 30 Hain akmâ luâk siâgât agak meme âlepŋe ekbiâ gembo hianŋgi den makbiâ kotŋe gemap. Hain akmâ Anutu gasa agaŋmai. Akto âgâ âgâŋe akmâ yeŋe hâk mem agatmâ bâleŋaet dâp egâlianŋmai. Hain akmâ ewe memelupyeŋaet den komai. 31 Hain akmâ han nâŋgâ nâŋgâ bâlâk manmâ Anutu bo nâŋgaŋmâ âmâ han kalem bâlâk manmai. 32 Hain akmâ âmâ Anutugât den ârândâŋ kârikŋe yendâp amâ luâk me âmbâle hain

akbiâ âmâ momogât dâp miawakyeŋgiwiap gât den are nâŋgâm metembiâ hanâk dâm bâleŋeâk manmâ âgâmai. Akto areâk bo. Bikŋande hainâk akbiâ nâŋgâmbiâ humo akto heroŋe akyeŋgimai.

2

Bâleŋaet hâuŋe hamepŋe.

1 Aregât gâ yu kulemgoân are oyaŋmâ nâ hain bo akman dât mon? Hain bo. Yeŋe hain are akmâ siânba hâkyeŋe tunbiâ âmâ bo ârândâŋ akmap. Akto yeŋe siânba hâkyeŋe tunmâ agak meme bâleŋe hainâk mem âmâ yeŋe hâkyeŋe tunaŋgiwai. 2 Anutuŋe luâk âmbâle bâleŋe akmai denân katyekmâ hâuŋe umatŋe yeŋgimbo âmâ ârândâŋ akmap nâŋgâmaen. 3 Aregât gâ luâgâk aregât luâk bikŋe yeŋgât dosa makmâ hâkyeŋe tunmâ areâk akmat gârâmâ agak meme bâleŋe hainâk akmat. Aregât nâ Anutuŋe gâunniŋmâ âmâ umatŋân bo katnekbiap dâmat mon? Hain bo. 4 Anutuŋe han kalem akmâ unsambe akgiŋmâ bo hâkâŋ giŋmap aregât hâkâŋ akmâ manmat mon? Anutuŋe gâ hange purik kat dâm han kalem akgiŋmap are bo nâŋgâm kotgâmat mon? 5 Gârâmâ gâ han kârik akmâ hange bo purikatmenâ âmâ Anutugât kuk metŋe ârândâŋ are miawakbiawân ain om bâligekbiap. 6 Aregât sopŋân Anutuŋe luâk âmbâle agak meme nenŋaet dowân hâuŋe nengiwiap. Hain. 7 Luâk âmbâle bikŋande âmâ pagaleŋaet pat akto Anutuŋe nenekto huraguâkgât manman kârikŋe egâliaŋmai are Anutuŋe manman kârikŋe yeŋgiwiap. 8 Dâ luâk âmbâle bikŋe âmâ den kautŋe bunŋe hâkâŋ akmâ âmâ bâleŋe mem manne dâm yeŋaet nâŋgâmbiâ humo akmap yeŋgâlân âmâ kuk metŋe bâleŋe miawak yeŋgiwiap. 9 Bâleŋe meme luâk hârok Yuda luâk soŋ akto Yuda gâtŋe bo manmai gai yeŋgâlân sik sererek metŋe akto hamep humo miawakyeŋgiwiap. 10 Gârâmâ ârândâŋ akmâ manbai hârok Yuda luâk are akto Yuda luâk bo manmai yâk Anutuŋe pagaleŋe yeŋgimbo biwiyeŋe sândugembo patyeŋe ârândâŋ akmâ âgâwiap. 11 Are amâ Anutuŋe yeŋgiep. Anutuŋe amâ horat gorat bo akmâ potat yekmap.

12 Akto luâk âmbâle bikŋe Anutugât den kârikŋe Moseŋe kulemgoep den are bâlâk manmâ âmâ bâleŋe memai amâ yâk hârok den kârikŋe bâlâk bâlim metewai. Dâ den kârikŋe olop manmâ bâleŋe memai yâk hârok den kârikŋeŋe agak memeyeŋe mem miawakyeŋgim den âiân makmâ katyekmâ kotgâyeŋgiwiap. 13 Aregât keiŋe hin. Anutugât den kârikŋe yân ondop yeŋân nâŋgâwai yâk âmâ Anutuŋe yekto ârândâŋ bo akmap. Gârâmâ nâŋgâm lokomai yâk âmâ ye ârândâŋ dâm makyeŋgiwiap. 14 Akto Yuda luâk âmbâle bo manmai yâk den kârikŋe bâlâk manmai gârâmâ hanyeŋande den kârikŋe lokom âmâ den kârikŋe bâlâk arekŋe den kârikŋe olop tirip hainare akmai. 15 Hain akbiâ âmâ den kârikŋe han biwiyeŋân yoŋâk talep aregât keiŋe miawakmap. Akto hanyeŋân tuk tuk koyeŋgim âmâ nâŋgâ nâŋgâyeŋande purik gurik akmâ siân kotgâ akmap dâ siân makmâ mulunyekmap. 16 Are amâ sop humoân âmâ Anutuŋe Yesu Kristo aganŋdo han nenŋân siâ me siâ tiwân yendâp aregât keiŋe mem tektekŋân miap katbiap. Aregât keiŋe amâ nâ den pat makyeŋgiman a hainâk tektekŋân miawakbiap. Hain.

Yuda luâk âmbâleŋe Mosegât denŋe bo lokoyi.

17 Akto Yuda luâk gâ hin dâmat mon? Nâmâ Anutuŋe menekmâ ikiŋe den kârikŋe are niŋep gât nâŋgâre humo aktâp dâmat aregât

hin makgiŋbe. 18 Gâ Anutugât lau den nâŋgâmat akto bikŋande den kârikŋe aregât keiŋe makgiŋi aregât ire agakŋe ire bo agakŋe nâŋgâm potatmat. 19 Hain akmâ âmâ gugaet hin dâmat, “Nâ dewun yeŋe bokbokŋe manmai are âlepŋe kewugu yekmâ dâwân kat yekman, akto hândâkŋân manmai are âlepŋe mem pagaleyekman, 20 akto luâk han kopaŋe are âlepŋe manmâ miwindik yekman akto nanaŋ siâ me siâ âlepŋe dâp hekat yeŋgiman, akto den kârikŋe aregât keiŋe amâ nâŋgâ nâŋgâ akto den bunŋe aregât keiŋe tatmap dâmat mon?” 21 Gâ hain makmat aregât luâk âmbâle bikŋe makyeŋgim âmâ guge biwige bo magaŋmat. Gâ kâmbu bo mem dâm makyeŋgimat guge kâmbu akmat mon? 22 Luâkdâ âmbendâ bo hepun akŋet dâm makyeŋgim benŋe gâ âmbenge hepunmat mon? Gâ lâpio sârekomatŋe lâpio opmânŋaet siâ me siâ kâmbu memat mon? 23 Gâ Anutugât den kârikŋe nâŋgâman dâmat amâ bo lokomat aregât bikŋande gekmâ Anutugât den nâŋgâmbiâ gemap. 24 Aregât Anutugât den kulemgoyi bikŋe hin tatâp, “Ye Yuda luâk âmbâleŋe bâleŋe akbiâ aregât Yuda luâk âmbâle bo manmai arekŋe yekmâ Anutugât kotŋe makmâ sârek kombiâ gemap.”

25 Gâ hâkgân Yudagât tirip tatgiŋdâp are den kârikŋe lokomenâ bunŋe aktâp. Dâ den kârikŋe loŋgaimbiâ âmâ hâkge gâiyi are yânŋe akbiap. 26 Gârâmâ aregât Yuda tirip bâlâk manmai arekŋe Anutugât den lokom âmâ tiripdâ hainare akbai. 27 Hain akmâ tirip bâlâk manmapŋe den kârikŋe lokomap yâkŋe âmâ keige gagaiwiap. Gagaim âmâ gâ Anutugât den kârikŋe nâŋgâmat akto Yudagât tirip olop manmat gâ den kârikŋe loŋgaimat aregât hâkge tunmâ keige gagaiwiap. 28 Aregât lâuwâŋe makbe. Luâk siâ yân hâkŋe Yuda luâk tirip akbiap amâ hâkŋeak manbiap. Hain arekŋe Yuda luâk bunŋe bo akbiap. 29 Amâ hanŋe Yuda luâk arekŋe bunŋe akbiap. Amâ Yuda luâk arekŋe hannân tirip bunŋe akmap yâkgât amâ Yuda luâk bunŋe dâmaen. Dâ hâkŋân den kârikŋegât tirip areâk mem manmap are bunŋe bo. Gârâmâ han biwiŋân tirip mem manmap arekŋe amâ Yuda luâk bunŋe dâmaen. Yâk hain aregât heroŋe amâ luâkgât bo. Anutuŋe nâŋgâmbo âlepŋe akbiapgât.

3

Agak meme bâleŋande Anutugât den bo kombiap.

1 Akto yu kulemgoân are oyaŋmâ âmâ Yuda luâk âmbâleŋe âmâ Yuda gâtŋe bo are bo ewangiyekbaen dâi mon? Me Yuda tirip are yânŋe aktâp dâi mon? 2 Hain bo dâwei. Yuda luâk âmâ siâ me siâ biwirâ yeyeŋgiep. Yâk âmâ Anutuŋe den pat keiŋe keiŋe makyeŋgimbo aregât amboŋe agi. 3 Gârâmâ Yuda luâk âmbâle bikŋande Anutu hanyeŋande bo nâŋgaŋbiâ aregât hin dâwaen mon? Bo nâŋgaŋbiâ aregât Anutuŋe makto den kârikŋe tatmâ gaep are mem bâliâi hain dâwaen mon? 4 Are bo dondâŋe. Anutuŋe makto siâŋe hin kulemgoep,

> Anutu, gâ makmenâ âmâ denge bunŋe ârândâŋâk akbiâp, are nâŋgâenŋe huraguwiap. Akto gâ makmâ kotgâ akmâ potatmenâ âmâ siâŋe denge bo mendo gewiâp. Den are bunŋe akto luâk âmbâle hârokŋe hiaŋgimai akto Anutuŋe konok âmâ bundâk makmap keiŋe are miawaktâp.

5 Are oyaŋmâ gain dâwaen? Bâleŋe nenŋande Anutu ârândâŋ manmanŋaet keiŋe mem miap

panmapgât bâleŋe aktenŋe Anutuŋe aregât hâuŋe nengimbo ârândâŋ bo akbiap dâwaen mon? Den are amâ luâk nâŋgâ nâŋgâgât dowân maktân. 6 Hain bo dondâ. Anutuŋe bâleŋe nenŋaet hâuŋe bo nengimap dâine gain gain akmâ luâk âmbâle hârok nengât agak memenenŋe bâleŋe are mem kepilâwâi? 7 Aregât siâŋe hin dâwiap mon? Hianŋgi dennande Anutugât den bunŋe tângombo kotŋe patŋe are humo akmâ sambelewiap, aregât wangât Anutuŋe nâ bâleŋe agângât hâuŋe niŋmap? Amâ bo ârândâŋ akmap. 8 Akto bâleŋân mandenŋe purik âgâm bunŋe âlepŋe miawakbiap mon? Nen âmâ hain bo dâmaen gârâmâ luâk bikŋande âmâ Paulomaŋe hain dâmai dâyi. Aregât hâuŋe miawakyeŋgimbo ârândâŋ akbiap. 9 Aregât gain gain nâŋgâm heŋgemgowaen? Yuda luâkŋe luâk bikŋe ewangiyekmaen mon? Bo dondâ. Emelâk maktân. Yuda luâk akto Yuda luâk bo nen hârok bâleŋaet hoŋ manmaen. 10 Aregât Anutugât den hin tatâp,

“Luâk âmbâle siâ ârândâŋ siâ
bo mandâp. Bo dondâŋe.
11 Hârokŋe agak meme
âlepŋaet keiŋe bo nâŋgâmai.
Akto hârokŋe Anutu konmâ
kulâgâtmâ bo akmai. 12 Luâk
hârokŋe Anutu hamiaŋmâ
bâleŋe akmâ hâkŋe hâkŋe
agi. Siâŋe siâ me siâ âlepŋe
bo akmap. Bo dondâŋe.
13 Hanyeŋe are momoŋe
yeŋgât dop. Elewetyeŋe purik
dâmbo hianŋgi den gamap.
Biwityeŋande âmâ hâme
hewukgât kundat bâleŋe mem
miawâk panmap. 14 Lauyeŋân
âmâ sait akto gasagât den
pikmâ lugum lokom yemap.
15 Luâk yeŋguenŋe moŋet dâm
aregât keiyeŋande owâiŋeâk
tâlimai. 16 Akto itiŋ gulam
meyekmâ welam yeŋeâk
mem miap panmai. 17 Akto
han biwi konok manbiâ
biwiyeŋe sândugewiapgât pat
bo nâŋgâmai. 18 Akto Anutu
bo nâŋgaŋmâ yâkgât hamep
bo akmai.” are amâ Anutugât
denŋe maktâp.

19 Aregât keiŋe hin. Den kârikŋe arekŋe den kârikŋe nâŋgâmaen nen damun nenŋe akmap. Arekŋeak keinenŋe gagaim, lau nenŋe gisapkomap. Akto luâk hârok dosanenŋe Anutugâlân miawakmâ metemap. 20 Aregât den kârikŋe lokone dâm âi humo mendenŋe Anutuŋe nenekto bo ârândâŋ akmap. Hain gârâmâ benŋe den kârikŋe arekŋe dosa nenŋe mem miap panmap. Hain.

Anutuŋe nenekto ârândâŋ akmapgât den.

21 Dâ hinŋe âmâ Anutuŋe nenekmâ dosayeŋe bo dâwiapgât dâp miawagân miawaktâp. I are âmâ den kârikŋe lokowaengât dop bo. Gârâmâ den kârikŋe akto propeteŋe kulemgoyi den arekŋe makmâ miawagep. 22 Anutuŋe nenekto ârândâŋ akbiapgât dâp amâ nen Yesu Kristo nâŋgaŋmaen nengât hârok. Siâŋe me siâŋe Yesu Kristo nâŋgaŋdo ainâk ârândâŋgât dâp miawagaŋmap. 23 Akto emelâk nen hârokŋe bâleŋe akmâ dosagât pat agion, aregât Anutugât egâliaŋ pagaleŋân ariwaengât dop bo tatnengiep. 24 Aregât hainâk nen hârok Yesu Kristoŋe bâleŋe nenŋe miepgât Anutuŋe han kalemŋaet akmâ dosa bâlâk dâm menenekmap. 25 Anutuŋe dâmbo Yesuŋe bâleŋe nenŋaet akmâ sumbe kato Anutuŋe kuk agaŋdo bo agep. Aregât nenŋe nâŋgaŋbaenŋe sumbe are mendenŋe dosa nenŋe bo agep. Anutuŋe hain agepgât ikiŋe agak meme ârândâŋ are miapŋân miawagep. Akto ulikŋân bâleŋe akmâ gayiongât dosa aregât hâuŋe dowâk bo nengiep, a hainâk

nâŋgâyion. 26 Anutuŋe hain akmap âmâ ârândâŋ amboŋe manmap dâm nâŋgâyion. Dâ Yesu hannenŋande nâŋgaŋdenŋe dosayeŋe bo tatyeŋgiâp dâwiapgât keiŋe hinŋeâk tek tegiâkgât hain are agep.

27 Aregât nen nenŋaet akmâ nâŋgâenŋe humo akbiapgât dop yendâp mon? Bo. Hâk nâŋgâ nâŋgânenŋe are nâŋgâenŋe bâliâp. Are amâ den kârikŋe lokoyiongât bo miawaktâp, amâ Yesu nâŋgaŋdenŋe hâknenŋe akto nâŋgâ nâŋgânenŋe yânŋe aktâp. 28 Aregât den hin nâŋgâenŋe yembiâp. Den kârikŋe lokoenŋe dosayeŋe bo dâwiapgât dop bo tatâp. Yesu nâŋgaŋmâ kepilâenŋe âmâ dosanenŋe bo dâwiâp. 29 Dâ Anutu Yuda luâk nengâlâgâk damun mon? Bo. Yâk amâ Yuda gâtŋe bo yâk yeŋgât damun gai. 30 Anutunenŋe konok yâkŋe nen Yudagât tirip mem manmaen me tirip bâlâk manmai nen hârokŋe Yesu nâŋgaŋdenŋe dosayeŋe bo dâm menenekmap. 31 Aregât Yesu nâŋgaŋmâ âmâ den kârikŋe nâŋgâenŋe giep mon? Bo dondâŋe. Nenŋe Yesu nâŋgaŋmâ âmâ den kârikŋe tângomaen.

4

Anutuŋe Abrahamgât luâk âlepŋe dâep.

1 Akto Yuda nengât hakunenŋe Abraham âmâ wan peniaŋep? dâwaen. 2 Abrahamŋe Anutugât den kârikŋe lokombo Anutuŋe ekmâ dosage bo tatgiŋdâp dâep dâine benŋe Abrahamŋe ikiŋaet nâŋgâmbo humo akbop. Amâ Anutugât meteŋân âmâ bo. 3 Akto Anutugât denân hin yendâp aregâten, “Abrahamŋe Anutu nâŋgaŋdo aregât dosage bo dâm makmâ miawaganep.”

4 Dâ luâk siâŋe âi mendo âmâ benŋe hâuŋe waŋmaen are amâ han kalem nenŋaet pat bo. Amâ hâu kutigit aŋmaen. 5 Dâ luâk siâŋe âi bo mem âmâ Anutuŋe bâleŋe meme nengât dosa hepunmap yâk nâŋgaŋbiap âmâ ainâk Anutuŋe luâk aregât nâŋgâm kepilâ kepilâŋaet akmâ nâŋgâm âmâ dosa bo tatgiŋdâp dâm magaŋbiap. 6 Aregât keiŋe Dawidiŋe hainâgâk nâŋgâm âmâ luâk siâ âmâ âi bo mendo Anutuŋe gâunaŋmâ dosage bo dâwiapgât yâkgât heroŋe maroŋegât keiŋe hin kulemgoep.

7 “Dosa umatŋe mem manmai yâk Anutuŋe dosayeŋe bo tatyeŋgiâp dâwiapgât are nâŋgâmbiâ ukenŋe akbiap.
8 Akto luâk siâŋe bâleŋe akmâ gaep yâk Humoŋe nâŋgaŋdo dosage olop bo aktât dâm magaŋbiap yâk nâŋgâmbo amâ ukenŋe humo akbiap.”

9 Akto ukenŋe humo are âmâ Yuda tirip olop nengâlâk pat aktâp mon? Me tirip bâlâk yâk yeŋgât olop aktâp? Aregât Abrahamgât pat nâŋgâenŋe keiŋe miawakberâp. Hin. Abrahamŋe Anutu nâŋgaŋdo Anutuŋe ekto ârândâŋ agep. Hain nâŋgâmaen. 10 Akto wan sowân dosage bo dâm magaŋep? Tirip olop malewân me tirip bâlâk malewân? Tirip olop malewân ain bo magaŋep. Ulikŋân Abraham tirip bâlâk mandoân Anutuŋe dosaŋe hepunaŋep. 11 Yâk tirip bâlâk malewân Anutu nâŋgaŋdo dosaŋe hepunaŋep aregât tirip kulem beirâ waŋep. Anutuŋe hain agaŋepgât benŋe Abrahamŋe hinŋe tirip bâlâk manmaiŋe Anutu nâŋgaŋmaigât dosa bâlâk hinare akmai yâk yeŋgât Eweyeŋe ulikŋân meme agep. 12 Abraham hain agepgât âmâ nen tirip olop manmaen nengât Ewenenŋe agep. Dâ tirip hâknenŋân miawagep aregât bo. Abrahamŋe hâkŋân tirip bo talewân âmâ Anutu nâŋgaŋminep, dâp areâk watmâ

Anutu nâŋgaŋmaen âmâ benŋe Anutu amâ Humonenŋe dâenŋe ârândâŋ akbiap.

13 Anutuŋe Abrahamgât bâgilupŋe hân hârok yeŋgiwian dâm hângât pat katyeŋgiep amâ den kârikŋe loko lokogât akmâ bo. Abrahamŋe Anutu nâŋgaŋmâ kepilâmbo âmâ Anutuŋe nâŋgâmbo ârândâŋ agepgât Anutuŋe hângât magep. 14 Amâ hingât. Anutuŋe makmâ hâriep aregât pat amâ den kârikŋe lokomai yâk yeŋgât makmâ hâriep dâine benŋe Anutu nâŋgaŋmaen are amâ yânŋe akbop. Akto Anutuŋe makmâ hâriep akai yânŋe akbop. 15 Aregât keiŋe hin. Den kârikŋe arekŋe amâ dosagât hâuŋe kaknennân katmap. Dâ den kârikŋe bâlâgân âmâ den koko are bo miawakmap. 16 Are gârâmâ Anutu nâŋgaŋmâ kepilâmaen are nengât miawagep. Amâ wangât? Hingât. Anutuŋe ukenŋaet akmâ han kalem akmâ makmâ hârembo Abrahamgât kâmolân hârok yâk yeŋgâlân miawagep. Dâ den kârikŋe lokomai gâlâk bo. Abraham amâ nengât hakunenŋe dâmaengât Abrahamŋe Anutu nâŋgaŋdo bunŋe agep amâ nen Anutu nâŋgaŋdenŋe bunŋe akmap aregât akmâ nengâlân miawagep. 17 Aregât keiŋe Anutuŋe makto kulemgoep hin tatâp. “Nâŋe luâk kâmotŋe kâmotŋe yâk yeŋgât Eweyeŋe akbiat dâm makmâ hâreginjdân.” dâep. Abrahamŋe Anutu nâŋgaŋmâ hin nâŋgâm kârigiep, “Anutu amâ momoŋe mem golâ katyekmap. Akto siâ me siâ bo yendâp are dâmbo miawakmai.” hain nâŋgâep.

Abrahamŋe Anutu nâŋgâm kepilâ aŋep.

18 Akto Anutuŋe, “Gâŋgât kâlelupge biwirâ miawakbai” dâm magaŋep, den are nâŋgâmbo humo agep. Akto den are biwiŋân mem kârikŋe mâŋgim malepgât hânŋe hânŋe yâkgât bâgilupŋe miawakbaigât nâŋgâep. 19 Hain akmâ âmâ hombaŋŋe 100 malepgât ikiŋe hâkŋe serokŋe akto Saragât hâkŋe gai hainâgâk agep are ekmâ nâŋgâmbo umatŋe bo agep. Akto Anutuŋe magep are nâŋgâm âmâ bo hanoko agep. 20 Akto Anutuŋe pat âlepgât magep are nâŋgâm âmâ han biwiŋe bo hogo agep. Amâ bunŋerâm malep. Hain akmâ nâŋgaŋmâ kârigem Anutugât nâŋgâmbo âgâ aŋdo ikiŋe biwi kat katgât kârikŋe akmâ âgâep. 21 Amâ Anutuŋe siâ me siâ makmâ hâriep are bunŋe agâk dâmbo âlepŋe miawakbiap nâŋgâep. 22 Hain nâŋgâepgât akto Anutu nâŋgaŋdo bunŋe agepgât Anutuŋe yâkgât nâŋgâm âmâ “Dosage bo tatginjdâp.” dâm makto miawaganŋep. 23 Akto Anutuŋe dosage bo tatginjdâp den are Abraham gâlâk bo magep. 24 Nengât gai aktâp. Kembunenŋe Yesu Kristo momoŋân ba mem agalep Anutu yâk nâŋgaŋmaen nengât gai magep. Akto nengât akmâ miawaknengiwiap. 25 Are âmâ Anutuŋe makto Yesu dosa nenŋaet akmâ moep. Mondo dosa bâlâk manbaengât âmâ Anutuŋe momoŋânba mem agalep.

5

Anutuŋe nengât dosanenŋe bo agep aregât biwinenŋe mem sândugemap.

1 Aregât nen Yesu nâŋgaŋiongât Anutuŋe nenekto dosa nenŋe bo agep. Aregât Anutuŋe Humonenŋe Yesu Kristogât akmâ nâŋgâmbo kuk bo akto biwinenŋe sândugemap. 2 Yesuŋeak hâŋgi menengiepgât Anutuŋe han kalem akmâ damunnenŋe akto yeuknjân manmaen, akmâ maleine Anutugât kulem pagaleŋe miawaknengimbo ekmâ egâlianjbaen. 3 Akto

areâk bo. Umatŋe miawaknengimbo arekŋe amâ han biwinenŋe kârikŋe ketugunengimap aregât bo hâkâŋ akmaen. Aregât umatŋe miawaknengimboân âmâ heroŋe akmaen. 4 Akto hâk hilâlâm nâŋgâm bo hâkâŋ aktenŋe âmâ wât kârikŋe miawaknengimap. Akto wât kârikŋande âmâ himbimgât egâliaŋbaengât mem miawaknengimap. 5 Himbimgât egâliaŋgât olop manbaen arekŋe amâ bo pâpkom aŋun aŋmaen. Amâ hingât. Anutuŋe ikiŋe ukenŋaet akmâ Heak owâiŋeâk nengimapgât Anutugât han kalem are biwinenŋân lugum totokombo gem tatmapgât bo pâpkomaen.

6 Akto Yesu bo nâŋgaŋion sop ain tân agu agugât dâp bo tatnengiep, sop ain Kristoŋe bâleŋe meme nengât hâu mem moep. 7 Aregât hin nâŋgâen. Luâk siâŋe luâk siâ ârândâŋâk manmap are tângowerâm mombiap hainare bo tatâp. Dâ luâk âlepŋe han kalem akmâ manmap are tângowerâm mombiap hainare konok konok tatmai mon? 8 Dâ Anutuŋe nen bâleŋe malionân ain han kalemŋaet akmâ makto Kristoŋe bâleŋe nenŋaet akmâ moep. Mondo ainâk Anutugât han kalemŋe amâ miawakto egion.

9 Akto ire Kristogât hepŋaet akmâ dosa bâlâk agiongât Anutugât kuk sopŋe miawakbiawân âlepŋe tânnengumbo yâkgât akmâ kuk are bo miawaknengiwiap. 10 Amâ hingât. Nen Anutu gasa aganŋmâ mandenŋe nanŋe moepgât akmâ han kalem aknengiep amâ âi humo. Are hinŋe Anutuŋe han kalem aknengiewân amâ manmanŋaet akmâ manman kârikŋân katnenekbiapgât amâ âi owâiŋe. 11 Akto areâk bo. Kembunenŋe Yesu Kristoŋe Anutu olop mendunenegepgât aregât yâkgât akmâ Anutu yâk makmâ egâliaŋ aganŋmâ heroŋe akmaen.

Adamŋe bâleŋe agepgât momogât dâp miawagep.

12 Aregât hin nâŋgâne. Luâk Adam konokŋe bâleŋe agepgât bâleŋe keiŋe keiŋe hânân miawagep. Hain akto bâleŋaet momo miawaknengiep. Akto luâk hârok bâlim meteyiongât momogât patŋe luâk hârok katip nenguep. 13 Akto den kârikŋe bo miawaktoân bâleŋande ulikŋân miawakmâ yiep. Dâ den kârikŋe bo talep amâ yân yem gaep. 14 Gârâmâ momoŋe Adamgâlân keiŋe katmâ luâk manmâ gayi yâk damun yeŋgum gam mando âmâ Mose miawagep. Amâ Adamŋe den koko agepgât hainare bo agi yâk yeŋgâlân miawagep. Akto Adam amâ luâk siâ beirâ miawakbiapgât tirip akmâ malep.

15 Dâ han kalemŋe âmâ den kokogât dop bo aktâp. Luâk konokgât den kokoŋaet biwirâŋe mom hilip aguyi. Hain akto Anutugât han kalemŋe amâ luâk konok Yesu Kristo yâkgât âlepŋaet akmâ Adamgât den koko ewangim luâk biwirâ nengâlân miawagep. 16 Aregât lâuwâŋe makbe. Luâk konok Adam yâkŋe bâleŋe agepgât nen hârok den âiân miawaktenŋe dosanenŋe miawakbiap. Dâ bâleŋe nenŋe humo aktoân âmâ Anutuŋe han kalem nengiep arekŋe nen dosanenŋe boân manbaengât mem miawaknengiep. Aregât Anutuŋe han kalem nengiep are akto luâk konokŋe bâleŋe akto miawaknengiep are amâ dop yetŋe konok bo. 17 Amâ Adam luâk konokŋe den koepgât momoŋe damunnenŋe akmâ gaep. Aregât Anutuŋe han kalemŋe yem âgâwiapgât akto dosa bâlâk manman are nengiwiap. Aregât amâ nenŋe luâk konok Yesu Kristo yâkgât akmâ manman kârikŋân kembu akmâ manbaen.

18 Aregât hin. Luâk konokŋe den kom malepgât luâk hârokŋe hememgât pat agion. Aregât luâk konokŋe ârândâŋ mando dosa bâlâk manbaengât pat agion. 19 Luâk konokgât den kokogât Anutuŋe nenekmâ dosa luâk dâm nengonlep. Hainagâk luâk konokgât den loko lokogât amâ Anutuŋe nenekmâ dosa luâk bo dâm nengonlep.

20 Akto den kârikŋe amâ bâleŋande sambeleâkgât tânâmŋân miawakto ekbaengât. Dâ bâleŋande sambelem miawakmâ âgâmbo ainâk Anutugât han kalem arekŋe sambelem ewangim âgâep. 21 Dâ aregât luâk âmbâle agak meme bâleŋe akmâ manbiâ momo dondâ arekŋe meyekto gayi. Gârâmâ luâk âmbâle bikŋande Yesu Kristo Humonenŋe yâkgât akmâ nâŋgaŋmâ manmaen nen Anutugât han kalemŋe damunnenŋe akmâ dosa bâlâk menenekmâ manman kârikŋân katnenekbiap. Are âmâ Kristo Kembunenŋe yâkgât akmâ miawakbiap.

6

Yesugâlân dewatiyion.

1 Aregât gain dâweren? Anutugât han kalemŋe miawakmâ sambelem ariwiapgât bâleŋe aktenŋe ârândâŋ akbiap. Hain dâweren mon? 2 Hain bo. Bâleŋaet akmâ moyion nenŋe gain gain gaetŋe bâleŋe lâuwâŋe akmâ manmaen? 3 Aregât ye hin bo nâŋgâi mon? Nen tu pulinengiyiân âmâ Yesu Kristogâlân dewatiyion. Dewatim âmâ yâkgât momoân dewatiyion. 4 Hain akmâ dewatienŋe âmâ Kristo olop han nenguep. Hain akto Eweŋe Anutu yâkgât pagaleŋande Kristo mem agato momoŋânba agalep hain agâk nen golâ akmâ manman irakŋe ain manbaen.

5 Aregât lâuwâŋe makbe. Anutuŋe nanŋe moep aregât pat nengiep. Hain nengim âmâ Yâkgâlân dewatinenegep. Aregât akmâ Yesuŋe momoŋânba agalep dop hainâk mem agatnenekbiap. 6 Aregât hin nâŋgâmaen. Han tâmbâŋe nenŋe Yesu olop lâwinân moep dop hainâk bâleŋenenŋe bo agâkgât miawagep. Hain miawakto bâleŋe nenŋande bo damunnenŋe akbiapgât dâp miawagep. 7 Amâ hingât luâk siâ mondo âmâ bâleŋande lâuwâŋe bo damunŋe akbiap.

8 Akto nen âmâ Kristo olop moyion aregât yâk momoŋânba agatmâ manmâ âgâwiapgât nen âkâ yâk olop manmâ âgâwaen. Hain nâŋgâmaen. 9 Akto Kristogât hin nâŋgâmaen. Yâk momoŋân ba agalepgât lâuwâŋe bo mombiap. Akto momogât pat arekŋe lâuwâŋe bo damunŋe akbiap. Bo. 10 Yâk moep amâ bâleŋaet sop konok mondo bo agep are. Akto hinŋe mandâp amâ Anutugât akmâ mandâp. 11 Aregât ye hainâgâk bâleŋeyeŋaet pat moyigât Yesu Kristo yâk olop Anutugât akmâ manmâ âgâniâm dâwei. 12 Aregât bâleŋande hâkyeŋe damunŋe akbopgât nâŋgâmâk manbei. Akto hâkyeŋande egâliaŋ bâleŋaet hâwâtyekbopgât are gai nâŋgâmâk biwiyeŋe damunŋe akmâ manbei. 13 Hain akmâ hâkyeŋande bâleŋaet pat hoŋ bawa bo aganbiapgât hin akbei. Anutuŋe momoŋânba oloŋ yekmâ manman âlepŋân katyegepgât hâk biwiyeŋe Anutugât kotgâm waŋbiâ âlepŋaet hoŋ manbiâp. 14 Amâ hingât. Ye den kârikŋande bo damunyeŋe akmâ denân katyekmap. Bo. Anutugât han kalemŋande damunyeŋe akmapgât bâleŋande luâk kembu bo akyeŋgiwiâp.

Agak meme âlepŋe aregât hoŋ bawa aganmaen.

15 Aregât ire gain akbaen? Anutugât han kalemân manmâ arienŋe

den kârikŋaet horat hulaŋ agepgât bâleŋe mendenŋe ârândâŋ akbiap mon? Amâ bo. 16 Luâk kembu siâ han biwiyeŋande hikom kinmâ lau lokoaŋbaiŋe yâkgât hoŋ agaŋmâ âi meaŋbai. Bâleŋande damunyeŋe akto aregât hoŋ manaŋmâ ageine mom hilip aguwâi me lau loko lokoŋe damunyeŋe akto yâkgât hoŋ manmâ âgâmbiâ Anutuŋe yekto huraguwiâp. Are nâŋgâi mon? 17 Ye bâleŋaet hoŋ manmâ gayi are bo agep. Dâ luâk bikŋande Yesugât keiŋe makyeŋgimbiâ âmâ pâŋân mem han yeŋande nâŋgâm kepilâm lokomai aregât Anutu mepaiŋe meaŋbaen. 18 Dosa yeŋande wârakmâ mem ge katyekto aregât hoŋ bawa akmâ mali are Anutuŋe kom mem oloŋyekmâ agak meme âlepŋân katyekto aregât hoŋ bawa agaŋi.

19 Han tâmbâŋe yeŋe yeukŋe aregât luâgân siâ me siâ yendâp aregât dop katmâ makyeŋgiân. Ye ulikŋân hâk biwiyeŋe egâliaŋ bâleŋe aregât hoŋ agaŋbiâ humo akto gulip mali. Aregât sop uŋak âmâ hâk biwiyeŋe ârândâŋgât hoŋ bawa agaŋbiâ humo akto han ârândâŋâk akmâ manbei. 20 Ulikŋân bâleŋaet hoŋ maliân ain ârândâŋ manmangât horat are bo yeyeŋgiep. 21 Akto sop ain wan bunŋe miawakyeŋgiep? Bo. Aregât kakŋân momo miawak yeŋgiwiapgât pat. Dâ hinŋe are nâŋgâm âmâ aŋunŋe olowâk mandâi. 22 Bâin. Sop hinŋe amâ bâleŋaet tâk hulaŋdo Anutugât hoŋ manman agi mandâi. Hain akbiâ han irakŋe akto agak meme ârândâŋ miawak yeŋgiep. Dâ beirâ âmâ manman kârikŋe mem manbai. 23 Bâleŋaet hâuŋe âmâ momo membaen. Dâ Anutuŋe han kalemŋaet akmâ Kembu nenŋe Yesu Kristo yâkgât akmâ manman kârikŋe nengimbo mem manmaen.

7

Yesu moepgât den kârikŋaet tâk hâreaŋep.

1 Galama, den kârikŋaet keiŋe nâŋgâmai ye hin makyeŋgiwe. Ye hin bo nâŋgâmai mon? Nen mandenŋe den kârikŋe arekŋe damun nenŋe akmap. Dâ mombaenân âmâ den kârikŋe arekŋe bo damun nenŋe akbiap. 2 Aregât âmbâle siâŋe luâk siâ mendoân den kârikŋe hin kalaŋep, luâk hepunbiapgât dop bo yendâp. Dâ luâkŋe mondo den kârikŋe makmâ hâreaŋep are hepunbiapgât dâp talaŋbiap. 3 Aregât luâkŋe golâ mandoân ain âmâ hepunmâ luâk siâ mendo âmâ âmbâle bâleŋe dâm konmaen. Dâ luâkŋe mondo âmâ luâkdâ âmbendâ menduyelegep tâk are hâreaŋep. Aregât luâk siâ membiawân ain mem hepun hepungât dosa bo membiap.

4 Galama yeŋgât keiyeŋe hainâk yendâp. Kristogât hâkŋe mondo ain den kârikŋe aregât tâk hâriep. Hârembo den kârikŋaet moyi. Are amâ ambo siâgât agi. Anutuŋe nanŋe momoŋânba agalep mandâp yâkgât kâmot agi. Aregât nen Anutu bunŋe penianŋiongât. 5 Dâ ulikŋân manman tâmbâŋe malion sop ain den kârikŋe arekŋe egâliaŋ bâleŋe kâlâpŋe waito hâk biwinenŋân âiŋe mem malep. Hain aknengimbo momogât bunŋe mem penianŋion. 6 Dâ hinŋe amâ den kârikŋe arekŋe bo damun nenŋe akmap aregât tâkŋe hulaŋ nengiewân amâ den kulemgât dâp tâmbâŋe bo watmâ âmâ Heakgât dâp irakŋe tâlim arimaen.

Bâleŋande hilip nengumap.

7 Aregât gain dâweren? Den kârikŋe ire amâ bâleŋe mon? Hain bo. Den kârikŋe bo tatâp dâine nâ bâleŋaet keiŋe bo nâŋgâm kotgâwom. Den kârikŋe arekŋe hin makmâ miawakniŋdâp, “Egâliaŋ

bâleŋe bo nâŋgâm egâlianben." den are bo tatâp dâine egâlian bâleŋe bo nâŋgâwom. 8 Gârâmâ bâleŋe are âmâ den kârikŋe arekŋe tân aganŋdo hanne hâwâto egâlian bâleŋe keiŋe keiŋe miawakniŋep. Amâ den kârikŋe arekŋe bo yendâp dâine bâleŋande yân limbâp agum yembop. 9 Nâ ulikŋân den kârikŋaet dâwân bo malân ain âmâ manmanne miawaknengiep. Aregât haminân den kârikŋe arekŋe penâniŋdo bâleŋande biwinân âi mendo momogât dâwân arian. 10 Den kârikŋe arekŋe manmangât dâp makmâ miawakmap arekŋe purik dâm momogât dâp miawakniŋep. 11 Amâ hingât. Bâleŋe are âmâ den kârikŋe arekŋe tângombo kârikŋe akmâ heniŋmâ nugumbo momo hinare agân. 12 Aregât hin nâŋgân. Den kârikŋe amâ dosa bâlâk. Akto Anutuŋe wan me wan makmâ hâriep den are hainâk amâ dosa bâlâk akto Anutuŋe nâŋgâmbo âlepŋe akto ârândâŋ akmap. 13 Aregât hin dâwe mon? Den kârikŋe amâ âlepŋe arekŋe konok nâ nugumbo momogât dâp miawakniŋep mon? Hain bo. Bâleŋenande den kârikŋe âlepŋe aregât akmâ momoŋe nuguep. Amâ hingât. Anutuŋe wan makmâ hâriep den aregât akmâ bâleŋenaet keiŋe nâŋgâm heŋgemgore bâleŋaet hândâkŋe dondâ bâleŋe miawakmâ kinbiapgât.

Bâleŋande hikom katnenekmap.

14 Dâ nenâmâ hin nâŋgâmaen. Den kârikŋe amâ Heakgât pat. Dâ nâmâ bâleŋaet hoŋ aganŋmâ hângât pat manman. 15 Nâ agak memene nâŋgâwerâm aktere purik gurik agep. Amâ hin. Nâ siâ me siâ akberâre umatŋe akto bo akman. Dâ siâ me siâ sârekoman are amâ akman. 16 Akto wan me wan sârikoman are akman âmâ benŋe hin nâŋgân, den kârikŋe are nâŋgâre âlepŋe akmap dâman. 17 Aregât wan akmâ bâliman are amâ nâ nune hangât bo akman. Bâleŋande hanân yem hâwâtnekto akman aregât. 18 Nâ keine hin nâŋgân. Agak meme âlepŋaet egâlianŋman are amâ membiangât dâp bo tatniŋdâp, aregât hâknân wan me wan siâ âlepŋe bo yendâp. Hain nâŋgân. 19 Amâ hin. Nâ wan me wan siâ âlepŋe akbian dâm kinmâ âmâ bo akman. Dâ siâ me siâ bâleŋe bo akbian dâm kinmâ âmâ akman. 20 Bâleŋe bo akbian dâm makmâ hanâk akman amâ nunak bo. Bâleŋe biwinân tatmap arekŋe huŋgunniŋdo hanâk akman, hain nâŋgân. 21 Aregât nâŋgâlân hin miawakmap. Siâ me siâ âlepŋe akberâre âmâ bâleŋande mete katniŋmap. 22 Nâ han biwinande Anutuŋe den kârikŋe kalep are nâŋgâre ârândâŋ akto heroŋe akman. 23 Dâ hâknande âmâ nâŋgâ nâŋgâne are kondo gembo bâleŋe hâknân manmap arekŋe hiko nekto umatŋân mandân. 24 Aregât mesak gosak akman. Gâuk niŋande hâkne momogât pat agakŋe mem kotdâ nekbiap? Amâ hin. 25 Nâmâ Yesu Kristo Humo nenŋe yâkgât akmâ Anutu mepaiŋe meman. Bâin. Nâ Anutugât den kârikŋe are nâŋgâre ârândâŋ akto nâŋgâ nâŋgânande hoŋ aganŋman. Dâ hâknande âmâ bâleŋaet kârikŋe hoŋ aganŋman.

8

Yesuŋe dosanenŋe puliepgât yâk nâŋgâm kepilâ anbaen.

1 Aregât Yesu Kristo olop manmaen nen âmâ Anutuŋe bâleŋaet hâuŋe bo makmâ kotdâ nengiwiap. 2 Amâ hingât Anutugât Heak arekŋe Yesu Kristogât manman are nengiep pat arekŋe bâleŋaet tâk akto momogât tâk hâriep. 3 Akto den kârikŋe are han tâmbâŋe nenŋande kârikŋeŋe kondo gembo nengâlân âi mem âsinenekto bo

agep. Aregât Anutuŋe nanŋe luâk hainare ak dâmbo luâk akmâ gem mando bâleŋaet akmâ nanŋe kuk aganŋdo moep. 4 Mondo âmâ den kârikŋe loko loko âlepŋe miawaknengiep. Nen han tâmbâŋaet dâp bo watmaen. Bo. Amâ Heakgât dâp tâlimaen nengâlân den kârikŋe loko loko âlepŋe mendenŋe huraguwiapgât dâp miawaknengiep. 5 Hâkyeŋaet dâp tâlimai yâkŋe âmâ hâkgât nâŋgâmbiâ humo akmap. Dâ Heakgât dâp tâlimaen nenŋe âmâ Heakgât siâ me siâ aregâlâk nâŋgâenŋe humo akmap. 6 Hâkgâlâk nâŋgâm manbiâ âmâ momo miawakyeŋgimbo hilip aguwai. Dâ Heakgât nâŋgâenŋe humo akbiap amâ manman âlepŋe akto biwi sânduk membaen. 7 Amâ hingât. Luâk siâŋe hângâlâk nâŋgâmbo humo akmap yâkgât nâŋgâ nâŋgâŋande Anutu gasa aganŋmap. Nâŋgâ nâŋgâŋande Anutugât den kârikŋaet amukŋân tatbiapgât dop bo tatâpgât den kârikŋe are hâkâŋe akmâ panmap. 8 Amâ wangât? Hingât. Hâkgâlâk nâŋgâmai yâk Anutuŋe yekmâ hâkâŋ akmap.

9 Dâ ye Romagâtŋe amâ Anutugât Heakŋe arekŋe hanyeŋân tatmâ manmapgât hâkgât patŋande bo damun yeŋe akmap. Amâ Heak olop menduguakmâ manmaigât. Dâ siâŋe Kristogât Heak bâlâk manbiapŋe yâkgât pat bo mem manbiap. 10 Dâ Kristoŋe hanyeŋân manmawân hâkyeŋande bâleŋaet akmâ momoŋe akyeŋgimap gârâmâ han otne yeŋande amâ dosa bâlâkgât golâ akmâ manmap. 11 Akto Yesu momoŋânba mem agalep Anutugât Heakŋe hanyeŋân tatmap arekŋe Kristo Yesu momoŋânba mem agalep dop hainâk hanyeŋân Heakŋe mandâp yâkgât akmâ hâkyeŋe momoŋe are hainagâk mem golâ katbiap.

Heakŋe menenekto yâkgât agion.

12 Galalupne, nengât hâu yendâp aregât hâknenŋaet bo nâŋgâmâk manbaen. Akto hâkgât agak meme bo mem manbaen. 13 Amâ ye hâkgât agak meme watmâ manbai âmâ hilip aguwai. Dâ Heakgât kârikŋân agak meme are kombiâ gembo âmâ manman âlepŋân manmâ âgâwai. 14 Aregât keiŋe hin. Anutugât Heak arekŋe sokoyekto manmai yâk âmâ Anutuŋe nan barat dâm yeŋgonmap. 15 Anutugât Heak yeŋgiep are âmâ hoŋ manmanlupŋe manmâ hamep akŋetgât bo. Nan barat bunŋe mannetgât Heak yeŋgiep. Aregât akmâ Ewenenŋe âlepŋe dâm konmaen. 16 Amâ nen Anutugât nan barat manden den are âmâ Heakŋe biwinenŋân makmâ humolembo nâŋgâmaen. 17 Nanŋe baratŋe mandengât Anutuŋe bâtŋe bâiŋe nengiwiapgât dop miawaknengiep gât Kristo olop mendugum damun akbaen. Amâ in hânân yâk olop dâtŋe metŋe kakŋân manbaen âmâ âlepŋe yâk olop egâliaŋ pagaleŋe âlepŋân nen hârogâk manbaen.

Manman âlepŋe aregât lâmgom manmaen.

18 Galalupne. Nâ hin nâŋgân. Himbimân Anutuŋe egâliaŋ âlepŋe nengiwiap arekŋe hânân hâk hilâlâm umburuk yendâp are ewangiâp aregât hâk hilâlâmgât nâŋgâenŋe yânŋe akbiâp. 19 Anutugât nan barat manmaen nen pagaleŋe miawaknengimbo tekteknân manbaengât siâ me siâ liulep arekŋe aregât imbianŋmâ lâmgom manmai. 20 Amâ hingât. Anutuŋe siâ me siâ liulep are mom bâle bâlegât kâlegen katyegep. Are amâ yeŋgât hangât bo. Anutuŋe siân wan âlepŋe miawakbiap aregât lâmgom manbaigât lope kâlegen katyegep. 21 Amâ hingât. Beirâ wan me wan liulep are gai mom hilipaguwaigât tâkŋe guŋmâ panmâ kârikŋe akmâ

Anutugât nanŋe baratŋe nengâlân egâliaŋ âlepŋân dewatinenekbai. Haingât.

22 Nen aregât hin nâŋgâmaen. Anutuŋe kotŋe siâ siâ hârok ketuguep are hârokŋe âmbâleŋe nanaŋ memberâm hâk hilâlâm nâŋgâm kamboŋmai dop hainâk akmâ lâmgom manmâ kamboŋmai. 23 Akto wan me wan liulep areâk bo akmap. Nenâkai, Heakŋe biwinenŋe bunŋe aknengimap Anutugât nan barat manden aregât keiŋe miawaknengiâkgât akto Anutuŋe hâk nenŋe mem hulaŋmâ heŋgemgom mem tek tekŋân katnenekbiapgât sopŋe lâmgom manmâ han nenŋande mesak gosak akmâ umburukŋe akmaen. 24 Hain akmâ lâmgom manmaengât amâ Anutuŋe heŋgem nenguwiapgât pat miawak nengiep. Dâ siâŋe siâ lâmgom manbiapŋe âmâ wan me wan ekbiawân lâuwâŋe bo lâmgom âmâ biwi owâi bo akmap. 25 Gârâmâ nenâmâ hinŋe wan bo ekmaen are lâmgomaen âmâ biwinenŋe owâiŋe akto bo hâkâŋ akmaen.

Heakŋe tânnengumap.

26 Akto dop hainâk Heakŋe gai nen yeukŋaet akmâ tân nengumap. Nen hin me hain ulilaŋdenŋe ârândâŋ akbiap are âmâ bonâŋgâm kotgâmaengât Heakŋe han nenŋe mem owâimbo den luâkŋe bo nâŋgâmaenŋe are maktenŋe miawakto Anutuŋe nâŋgâmap. 27 Akto Anutu biwinenŋân ekmapŋe âmâ Heakgât den nâŋgâmap. Amâ Heakŋe nen Anutugât kâmot nengât akmâ Anutuŋe wan me wan makmâ hâriep are nâŋgâmap areâkgât ulilaŋmap. 28 Akto areâk bo. Nen hin nâŋgâmaen. Anutu han nenŋande nâŋgaŋmaen nengât akmâ wan me wan miawaknengimap are hârok mem tân nenguwiapgât mâŋginenekmap. Amâ yâkŋe han kalemŋaet akmâ oloŋ nenegep nengât. 29 Ulikŋân Anutuŋe han kalemŋaet akmâ potatnenegep gât Nanŋaet tirip akbaengât makmâ hâriep. Akto eminŋe gariŋe biwirâ aktenŋe ikiŋe âmâ teunenŋe humo ulikŋân gâtŋe akmâ manbiapgât makmâ hâriep. 30 Anutu luâk âmbâle ulikŋân nâŋgâm heŋgemgom potat nenegepgât nengonmâ oloŋnenegep. Nengonmâ oloŋ nenegepgât dosa nenŋe bo aktâp dâep. Dosa nenŋe bo aktâp dâep gât egâliaŋ âlepŋe nengiep.

Anutugât han kalemânba siâ me siâŋe bo hilipnenguwiap.

31 Den are keiŋe gain gain yendâp dâweren? Anutuŋe gala bo aknengimap dâine gasalupnenŋande dondâ yeukŋe aknengimbiâ hilip aguwâen. 32 Anutuŋe ikiŋe Nanŋe bo gangerâm dumnenŋân kilâkgât huŋgun aŋdo giep are amâ âi humo. Dâ wan me wan yâkgât akmâ nengiwiap amâ owâiŋe. 33 Anutuŋe ikiŋak dosa nenŋe bo aktâp dâmap aregât yâkgât kâmotlupŋe nen niŋande denân katnenekbop? 34 Akto Kristo Yesu ikiŋak moep. Akmâ moewâk bo. Yâk momoŋânba agatmâ Anutugât bâtŋe bungen âgâ talepgât nengât akmâ Anutu ulilaŋmap, aregât niŋande denân katnenekto dosa nenŋe miawakbiap? 35 Akto Kristogât han kalemânba wan arekŋaetŋe oloŋ nenekto yân manbaen? Amâ hâk hilâlâmŋe me dâtŋe metŋande me gasalupnenŋande me mop manmanŋe me hanokoak manmanŋe me tembe bugâŋe arekŋe? Are hârokŋe Kristogât han kalemânba oloŋnenekbiapgât dop bo. 36 Amâ Anutuŋe aregât magep hin tatâp,

“Anutu gâŋgât akmâ hâk hilâlâm
nâŋgâenŋe hokboâk hokboâk
gasalupnenŋande itiŋ gulam
menenekmai. Akto bau kom

gâimaen aregât dop hainâk aknengimai."

37 Hain arekŋe bo mem ge katnenekbiap. Bo. Yesuŋe han kalem akmapgât kârigem kârikŋe humo peniaŋmâ kinmaen. 38 Aregât hin nâŋgâm kârigeân. Momoŋe me manmanŋe me aŋeloŋe me luâk kembuŋe me hinŋe miawakmapŋe me beirâ miawakbiapŋe me siâ me siâ kârikŋe arekŋe 39 me siâ siâ âgâŋe me siâ siâ gegeŋe me wan me wan Anutuŋe liulep arekŋe Anutugât han kalemŋande Yesu Kristoŋe katip nengumap ain ba bo oloŋnenekbiap.

9

Pauloŋe Yuda luâk yeŋgât yai nâŋgâep.

1 Nâ Kristogât akmâ den bunŋe maktere nâŋgâŋet. Heakŋe hanne mem pagalembo nâŋgâm heŋgemgom makyeŋgiwe. 2 Nâŋe nâŋgât ginbailupne Yuda gâtŋe yâkgât akmâ nâŋgâyeŋgire biwine umatŋe dondâ akmap. 3 Aregât hin nâŋgân mon? Anutuŋe Yuda luâk galalupne yâkgât akmâ hepun nekmâ âmâ meyekbiap are nâŋgâm owâiân. 4 Yuda luâk nengât kotnenŋe siâ Israegât kâmotlupŋe are Anutuŋe nâŋgât mândulupnerâm ikiŋaet pagaleŋe hekatyeŋgiep. Hain akmâ âmâ Anutu olop dewatiwaigât pat akto den kârikŋe makmâ miawak yeŋgiep. Akto sumbegât emetŋe aregât hin akŋetgât dâpŋe keiŋe hekatyeŋgiep. Akto siân wan me wan hârok yeŋgiwian dâm makmâ hâre yeŋgiep. 5 Dâ Yuda nengât hakulupnenŋe amâ luâk kautŋe mali. Akto Anutuŋe nanŋe huŋgunaŋdo giep are amâ nengât hutnennânba miawagep. Yâk âmâ wan me wan hârok nengât kautŋe malep, yâk âmâ Anutu aregât nenŋe nâŋgaŋdenŋe humoŋe humo kârikŋe talaŋbiap. A bundâk. 6 Dâ ya makyeŋgiân aregât hin bo dâwaen, "Yuda luâkŋe wan akmai aregât Anutugât den yeukŋe agep." bo dâwaen. Israe gâlân ba miawagion âmâ Israe luâk bunŋe hârokŋe ârândâŋ bo agi. 7 Dâ Abrahamgât uliklupŋe miawagi are âmâ kâmotlupŋe bunŋe gai bo agi. Gârâmâ aregât Anutuŋe makto Moseŋe hin kulemgoep, "Abraham gâŋgât nanŋe Isakagât kâlegenlupŋe amâ gâŋgât pat akbai." 8 Den aregât keiŋe hin tatâp. Abrahamgât kâlegen gâtŋe hârok âmâ Anutuŋe mândulupnerâm bo yeŋgonmap. Anutuŋe makmâ hâriewân miawagi yâkŋeak Abrahamgât kâlelupŋe bunŋe agion. 9 Aregât Anutugât denŋe hin talep a bunŋe agep, "Hombaŋ kakŋân sop miawakto Sara nanaŋ mem mandoân purikatbian."

10 Akto areâk bo. Rebeka âmâ luâkŋe hakunenŋe Isaka yâk olop manmâ nanaŋ lâuwâ megolak tepŋe agep. 11 Tepŋe akto nanaŋ lâuwâ bo miawakmâ maliat ain bâleŋe me âlepŋe bo agialân Anutuŋe yâk yetgât hin magep, "Teuŋande eminaet hoŋ manbiâp." 12 Amâ Anutu ikiŋe hannaet den are kârikŋe agâk gât nâŋgâm nanaŋ manman yetŋaet bo makmâ kârigiep. Ikiŋaet hannaet mem potat yelekmâ kinmâ hain magep. 13 Aregât Anutugât den bikŋe hin tatâp, "Nâŋe Yakobo âmâ han kalem agaŋmâ okot âlep nâŋgân. Dâ Esau âmâ hâkâŋ agaŋdân."

14 Akto aregât gain dâweren? Anutuŋe wan me wan mendo bo ârândâŋ akmap? A borondâŋe. 15 Ulikŋân Anutuŋe Mose hin magaŋep,

"Luâk me âmbâle siâ are okot âlep agaŋdere ârândâŋ akmap. Akto luâk me âmbâle siâ han kalem agaŋdere ârândâŋ akmap." dâep.

16 Aregât keiŋe hin. Anutuŋe
luâk hanyeŋaet me âiyeŋaet bo
nâŋgâyeŋgimap. Anutu ikiŋe
han kalemŋaelâk nâŋgâm makmâ
potat nenekmap. 17 Aregât keiŋe
Anutugât denŋande Parao hin
magaŋep, “Nâ gâŋgâlân kârikŋene
mem miap pandere hân ârândâŋ
ariâkgât dâm kat gegân.” 18 Aregât
Anutuŋe âmâ luâk siâ han kalem
agaŋberâm âmâ âlepŋe agaŋbiap.
Dâ luâk siâ han biwiŋe gisap-
koaŋberâm âmâ âlepŋe gisap-
koaŋbiap. Amâ ârândâŋ akmap.

Yuda luâkŋe Anutu hamiaŋi.

19 Are oyaŋmâ yeŋgâlân gâtŋe
siâŋe hin makniŋbiap mon? “Anu-
tuŋe wan me wan akberâm dâmbo
luâkŋe bo miawagâk gât horat
kalaŋbiapgât dop bo tatâp aregât
Anutuŋe luâk nengât nâŋgâmbo
bâlimap are bo ârândâŋ aktâp.”
dâm makniŋbiap mon? 20 Wei
gâmâ luâgâk. Wangât Anutu
den hâuŋe magaŋbiat? Aregât
den dopŋe hin makbe. Wangât
umbâŋe luâk umbâ mâŋgimap are
hin magaŋbop, “Gâ wangât tiripne
hain are mâŋginegen?” 21 Aregât
umbâ mâŋgimap luâk arekŋe hân
numŋe mem umbâ bikŋe luâk yâk
yeŋgât pat mâŋgiwop. Dâ bikŋe
dua bau yâk yeŋgât mâŋgimbo
ârândâŋ akbiap. 22 Amâ Anutuŋe
kuk akto kârikŋeŋe tektekŋân kato
ekbaigât umbâ bikŋe hogom pa-
nyekbiapgât nâŋgâyeŋgim bo hâkâŋ
akyeŋgiep. 23 Hain akyeŋgim umbâ
bikŋe han kalamŋaet pat maleine
beirâ egâliaŋ pagaleŋân kâmot
katnenegâk gât nâŋgâmbo yendâp.
Umbâ are nengâlân egâliaŋ un-
sambe nengiepgât menenekmâ
manmap. 24 Dâ aregât amâ Yuda
luâk âmbâleâk bo. Hân siâ siâ
Yuda luâk bo manmai aregât nen
han kalemŋaet pat aknegât oloŋ
nenegep. 25 Akto Anutuŋe propete
Hosea hin maganŋdo kulemgoep,

“Luâk kâmot ambo bo akyeŋgiân
yâk nâŋgât luâk âmbâlelupne
yeŋgonmâ makyeŋgiwian. Akto
âmbâle okot han kalemŋe bâlâk
malep yâk nâŋgât dâtâne dâm
konbian.”

26 Akto den siâ hin,

“Nâŋe ye nâŋgât luâk âmbâlelupne
bo dâm makyeŋgiân ain
kotyeŋe Anutu manman
amboŋaet nanne baratne
yeŋgonbian.” dâep.

27-28 Dâ areâk bo. Yesaiaŋe Is-
raegât hin magep,

Kembuŋe hânân denŋaet bunŋe
dowâgâk mem miap pando
kârigewiap aregât Anutuŋe
hin dâep, “Israegât kâlelupŋe
haruân nupi yendâp aregât
dop miawakmâ manbai nâŋe
hutŋânba konok konok mem
oloŋyektere manman âlepŋân
manbai.” dâep.

29 Akto Yesaiaŋe beirâ miawak-
biapgât hin magep,

“Humonenŋe kâmot kârikŋe
Humo Amboyeŋande hut-
nenŋânba konok konok bo
oloŋ nenekto dâine âmâ Sodom
Gomora itiŋ gulam agiat hain
are akbâen.”

Yuda luâkŋe âlepŋe aknegât ewum hâumgoyi.

30 Aregât ire gain dâweren?
Hin mon? Luâk Anutugât kotŋe
bonâŋgâmaiŋe âlepŋe akŋetgât bo
nâŋgâmâk watmâ manmai yâk
âlepŋe manmaigât memai. Are
amâ Kristo nâŋgaŋmaigât memai.
31 Dâ Israe luâk den kârikŋe lokom
kinbiâ Anutuŋe yekto huraguâkgât
kârikŋe agi. Kârikŋe akmâ den
kârikŋe bo lokom âlepŋe bo akmâ
âmâ umale agi. 32 Amâ wangât?
Hingât. Yuda luâk âmbâle arekŋe
Kristo nâŋgâ aŋbaigât pat bo
wali. Yân agak memeyeŋe aregât
âlepŋe aknegât hain agi. Are amâ
dâwân kât yiep ain keiyeŋe kondo

kâwâwâŋ kârâyi. 33 Aregât Anutuŋe hin makto Yesaiaŋe kulemgoep,

“Nâŋgâi. Nâ Sioŋ gimbâŋân kât siâ katere tatbiap. Arekŋe keiyeŋe erâmbo peŋ panyekbiap. Akto kât humo katberân ain kom hewewen panbai. Dâ siâŋe nâŋgaŋbiap âmâ bo pâpkom aŋun aŋgiwiap.”

10

Yuda luâkŋe Anutugât den hâkâŋe dâyi.

1 Galama, nâŋgât kâmot Yuda luâk âmbâle are Anutuŋe meyekbiapgât hannande dondâ hâwât nekto Anutu aregât ulilaŋman. 2 Amâ yâkŋe Anutugât âi mendenŋe huraguâk dâm kârikŋe akmâ manmai. Dâ amâ pâpkom kinmâ akmai. 3 Yâkŋe Anutugâlân ba dosa bâlâk aknegât dâp yendâp aregât pâpkomai gât yeŋeak âlepŋe aknegât âiŋe kârikŋe memai. Hain akmâ Anutuŋe yekto huraguâk gât dâp hâkâŋ akmai. 4 Aregât keiŋe hin. Kristoŋe den kârikŋe are lokombo bo agep. Aregât luâk âmbâle siânbaŋe Kristo nâŋgaŋbiâ âmâ Anutuŋe dosayeŋe bo dâm yeŋgonmap.

5 Aregât Moseŋe hin kulemgoep, “Luâk siâ den kârikŋe are hârok lokore Anutuŋe nekto huraguâk gât manbiap yâkŋe den kârikŋe hârok lokombo âmâ âlepŋe manmanân manbiap.” 6 Dâ Kristo nâŋgaŋbiâ Anutuŋe yekto huragumap gât den hin yendâp, “Niŋande himbimân âgâm Kristo mem oloŋdo gewiap? 7 Me niŋande hememân gem Kristo momoŋe yâk yeŋgât hutyeŋânba oloŋdo gawiap? Ye hain bo dâwai.” 8 Anutuŋe magep hin tatâp, “Anutugât denŋe kâlewângen bo tatâp. Enemân akto biwigân yendâp.” Are amâ biwi kat katgât den pat âlepŋe nâŋgâŋetgât makyeŋgimaen. 9 Amâ Yesu amâ Kembune dâwiat akto biwigân Anutuŋe Yesu momoŋânba mem agalep dâm nâŋgâm kepilâwiat benŋe Anutuŋe heŋgem gugumbo manman âlepŋân manbiat. 10 Aregât han nenŋande Yesu nâŋgaŋmâ âmâ dosa bâlâk manmaen. Akto launenŋande makmâ miap panmâ mandenŋe Anutuŋe heŋgem nengumap. 11 Aregât Anutugât denŋande hin dâep, “Siâŋe nâŋgaŋbiap âmâ bo pâpkom aŋun aŋgiwiap.” 12 Amâ Yuda me Girik luâk potat potat bo yendâp. Humo Kembu konokŋe amâ hârokgât Kembunenŋe mandâp. Yâkŋe luâk me âmbâle bikŋande yâkgât kotŋe konbiâ âmâ ainâk han kalem akyeŋgim wan me wan âlepŋe potatmâ yeŋgiwiap. 13 Aregât Anutugât denŋande hin dâep, “Niŋe me niŋe Kembu kondo âmâ ainâk Anutuŋe mem heŋgemgo aŋbiap.” 14 Gârâmâ luâk âmbâleŋe amâ Kristo bo nâŋgaŋmai amâ gain gain kotŋe konbai? Akto siâŋe Kristogât keiŋe bo makyeŋgimbo âmâ gain gain nâŋgaŋbai? Akto den pat âlepŋe makmaen nengâlân gâtŋe konokŋe bo arim makyeŋgimbo âmâ gain gain den pat âlepŋe nâŋgâwai? 15 Akto Anutuŋe bo huŋgunaŋdo âmâ gain gain arim makyeŋgiwiap? Anutuŋe makto siâŋe hin kulemgoep, “Pat âlep den makmak luâk togombiâ âmâ, munŋande han nâŋgâ nâŋgânenŋe mem owâimap.”

Anutuŋe Yuda luâk âmbâle yeŋgondo bo nâŋgaŋi.

16 Den pat âlepŋe ire amâ luâk hârokŋe bo nâŋgaŋmâ bunŋerâm kepilâyi aregât Yesaiaŋe hin magep, “Kembu, den pat âlepŋe makmâ miawaktenŋe siâŋe bo nâŋgaŋmâ kârigiep.” dâep. 17 Aregât hin nâŋgâweren. Siâŋe Kristogât pat makyeŋgimbo den bunŋe nâŋgâmaen. Akto den bunŋe nâŋgâenŋe amâ biwi kat katgât miawakmap. 18 Gârâmâ aregât hin

aiyeŋguân. Luâk âmbâle amâ den pat âlepŋe are bo nâŋgâyi mon? Hain bo. Anutuŋe makto siâŋe hin kulemgoep.

Denyeŋande hânŋe hânŋe sambelem ârândâŋ agep. Akto den lauyeŋande hân tuŋguŋângen ârândâŋ agep.

19 Aregât gaetŋe hin aiyeŋguân, Israe luâk bo nâŋgâm heŋgemgoyi mon? Hain bo. Ulikŋân Moseŋe hin kulemgoep,

“Anutuŋe hin dâep, Nâŋe luâk yânŋe meyektere ye ewangiyekbiâ nâŋgâmbiâ bâliwiap. Akto luâk kâmot bo nâŋgâ niŋbai are oloŋyektere yekmâ biwiyeŋe kâlâp akbiap.” dâm kulemgoep.

20 Akto beirâ Yesaianŋe den umatŋe mem gem makmâ âmâ bo aŋun aŋgim hin dâep,

“Anutuŋe hin dâep, Bo kulâgât nekmâ maliŋe penâniŋi. Nâŋgât bo makmâ mali yâk yeŋgât mete katyeŋgiân.” dâep.

21 Hain akmâ Yesaianŋe Israe luâk yâk yeŋgât hin makmâ kulemgoep,

“Anutuŋe hin dâep, Nâ luâk kâmot nâŋgâm gulip agakŋe akto den kokoŋe sop kâlep ganet dâm yeŋgonmâ mandere bo togoyi dâep.” dâm kulemgoep.

11

Anutuŋe Yuda luâk bikŋeâk ikiŋaet pat meyegep.

1 Aregât nâ hin aiyeŋguân, Anutuŋe Yuda luâk hârok hepunnenegep mon? Bo. Hain bo agep. Amâ nâkai Israe gâtŋe manmâ gan. Akto hakune amâ Abraham. Akto nâmâ Bensamiŋ kâmolân gâtŋe mandân. 2 Anutuŋe Israe bo hepun nenegep amâ hingât. Ulikŋân luâk nâŋgâyeŋgim potatyegep amâ bo hepun yekmap. Amâ ye Anutugât denŋe are bo oyaŋmâ nâŋgâmai mon? Elianŋe Israe luâk yâk yeŋgât akmâ Anutu hin dâm maganŋep, 3 “Kembu, Israe luâkŋe propete yeŋgum âmâ sumbe kat katgât are patakom itiŋ gulam meyi. Dâ nuneâk mandere gai nuguwerâm aktâi.” 4 Hain dâmbo den hâuŋe gain purikalaŋep? Hin. “Nâ luâk 7,000 koratyeŋgure lâpio kotŋe Baali yâkgât bo kâŋgoaŋi.” 5 Anutuŋe hain dâepgât hin nâŋgâne. Anutuŋe han kalem akmâ Yuda luâk bikŋe mem kepilâ yegepgât mandâi. 6 Aregât Anutuŋe han kalemŋaet akyeŋgiep. Akyeŋgiep gât âmâ agak meme yeŋaet bo akyeŋgiep. Hain bo akto dâine âmâ han kalemŋe bunŋe bo akbop.

7 Akto gain gain nâŋgâweren? Israe luâk yâkŋe Anutuŋe nenekto huraguâkgât kulâgâtmâ âi humo meyi, are bo mem miawagi. Dâ Anutuŋe mem kepilâ yegep yâkŋe âmâ meyi. Bikŋe humo âmâ Anutuŋe makto biwiyeŋe kârik agi. 8 Aregât Anutugât denŋân hin tatâp,

“Anutuŋe han yeŋe mem gâlikoep. Akto dewunyeŋe gai mem limbâpkoep. Akto ondopyeŋe mem gisapkoep. Gisapkombo gam gam maleine uŋak hainâk yu mandâi.

9 Akto Dawidiŋe hin dâep,

“Anutu, gâŋe makmenâ sot nem tatbiân âmâ sot akto kat katyeŋande lâlâmbâlân dowâk peŋ panmâ yeŋguâk. Akto wan me wan agigât hâuŋe hân dâpŋân gewai hainare miawakyeŋgiwiapgât makmenâ miawagâk. 10 Gâ dewunyeŋe mem limbâp komenâ dewun bok akbai. Dâ hamiyeŋe mem goŋgoŋgomenâ pâit pâitŋe akmâ manmâ âgâwei.” kulemgoep.

Anutuŋe kâmot siân gâtŋe ikiŋaet pat meyegep.

11 Akto hin aiyeŋguân. Israe luâk
yâkŋe mokmok mem peŋ panmâ
mom bo akbaigât hain miawagep
mon? Hain bo. Israe luâkŋe
bâleŋe agigât Anutuŋe Israe gâtŋe
bo manmai meyegep. Meyekto
âmâ beirâ Israe gâtŋande Israe
gâtŋe bo manmai manman âlepŋân
manmai are yekbiâ bâliwiapgât.
12 Akto Israe luâk âmbâle bâleŋe
agi aregât den pat âlepŋe hânŋe
hânŋe ârândâŋ arim metiep. Akto
Israe luâk âmbâle yeukŋe akbiâ
Anutugât pat bo miawakyeŋgiep
gât Yuda luâk bo manmai yâk
yeŋgâlân den bunŋe peniyeŋgiep.
Yei, maleine Anutuŋe Yuda luâk
hârok meyekbiawân âmâ hârok
bunŋe miawaknengiwiap.

13-14 Galalupne, hinŋe Yuda luâk
bo manmai ye den ire makyeŋgire
nâŋgâŋet. Nâŋgât kâmot hâwât
yektere biknande nâ watnekmâ
âlepŋe aknetgât Yuda luâk bo
manmai yeŋgât Aposolo manman.
Akto âine egâlian kaknân meman.
15 Akto Anutuŋe Israe luâk hep-
unyegep gât âmâ Anutuŋe hân
ârândâŋân manmai yâk meyegep.
Arekŋe Israe luâk meyekbiawân
amâ momoŋân ba golâ man-
baengât miawakbiap. 16 Akto sot
ulikŋe Anutu waŋdenŋe mendâp
benŋe sot hârok ârândâŋ akmap. Dâ
lâwin kândârâŋande ârândâŋ yendo
gai bât bâtŋe gai hainâgâk ârândâŋ
yembiap. 17 Den ginŋe siâ hin
makbe. Anutuŋe bât bâtŋe biknje
hârem panmâ aregât welamŋân
oliwa pâloŋângen miawagep aregât
bâtŋe gâ Yuda luâk bo manmat oli-
wagât tuŋe membiatgât katgekmâ
dewatigegep. 18 Aregât gâŋe lâwin
bât bâtŋe tâmbâŋe Yuda luâk yâk bo
nâŋgâyeŋgimenâ gembo âmâ agat
agat bo akben. Hain akbâtgât hin
nâŋgâwen. Gâ lâwin kândârâŋe are
bo damunŋe akmâ heŋgemgomat.
Kândârâŋe Yuda luâk arekŋe ge
tân gugumai. 19 Gârâmâ hin
dâwerât mon? Anutuŋe nâŋgât
akmâ katmâ dewatinegâk gât bât
bâtŋe tâmbâŋe are liŋgâtmâ palep.
Panmâ nâ dâgâm dewatinegep.
20 Gâ Yuda luâk bo manmat amâ
bundâk maktât. Anutuŋe Yuda
luâk manmai arekŋe bonâŋgaŋi
gât hârem panyegep. Dâ gâmâ
Anutu nâŋgaŋmatgât kindât aregât
hâkge bo mem agatmâ âmâ kâŋgom
manben. 21 Amâ Anutuŋe oliwa
ikiŋe bât bâtŋe bo yaigoepgât
gâ hainâgâk bo yaiguguwiap.
22 Aregât gâ han kalemgât akto
Anutuŋe hâmbiŋ yekmapgât bo
nelâmgiŋbiap. Hâmbiŋ yegepgât
den bunŋe hamianji yâk yeŋgâlân
hâuŋe miawagep. Dâ han
kalemŋaet bunŋe are âmâ gâŋgâlân
emelâk miawagep. Aregât gâ
yâkgât han kalemŋaet akmâ
nâŋgaŋmâ manmenâ bunŋe âlepŋe
miawakbiâp. Dâ hain bo akmenâ
âmâ gâ gai hârem pan gekbiap.
23 Akto bât bâtŋe tâmbâŋe yâkŋe
biwi kârikyeŋaet hepunbaiân Anu-
tuŋe lâuwâŋe dewatim katyekbiap
gât kârikŋe talaŋdâpgât meyekmâ
dewatim katyekto ârândâŋ ak-
biap. 24 Akto Anutuŋe oliwa kâit
meŋgekmâ oliwa emesa lâwinŋân
dopyeŋe bo tatâp ain katmâ
dewatim katgegepgât bo pâpkomap.
Aregât oliwa emesa ikiŋe bât bâtŋe
gaetŋe mem dewatiyekbiapgât
âmâ âiŋe owâiŋe akbiap.

Anutuŋe Yuda luâk han kalem akyeŋgiwiapgât keiŋe.

25 Galalupne, ye yeŋaet nâŋgâ
nâŋgâyeŋe nâŋgâmbiâ humo
akbopgât den iregât keiŋe
makyeŋgiwe. Anutuŋe Israe luâk
bikŋe han biwiyeŋe gisapkoep.
Gisapkombo âmâ beirâ Yuda luâk
âmbâle bo manmai dondâ Kris-
togâlân dewatimbiâ âmâ 26 âlepŋe
Anutuŋe Israe luâk kâmot hârok
meyekto âlepŋe akmâ metewai.
Aregât den Anutuŋe makto Yesa-
ianŋe hin kulemgoep,

"Sioŋ gimbâŋânba luâk siâŋe heŋgemgom nengiwiapŋe miawakmâ Yakobo gâlânba gagap higennŋe hambuŋe uruto ariwiap. 27 Hain akto nâ bâleŋe yeŋe puliwianân ain nâ olop manbaigât makmâ hâreyeŋgiwian."

28 Israe luâkŋe amâ Yuda gâtŋe bo manmai yâk yeŋgât akmâ pat âlep dengât gasa manmai. Dâ Anutuŋe ikiŋe han kalemŋaet akmâ kepilâ yekbiapgât akto hakulupnennŋe yâk yeŋgât akmâ okot âlep dondâ akyeŋgimap. 29 Amâ Anutuŋe wan me wan nengimap are akto oloŋ nenekmap aregât pat bo hilipkombo yeukŋe akmap. 30 Ye ulikŋân den koko akmâ mali akto Israe luâk yâkŋe gai den koko akmâ mali aregât Anutuŋe ye han kalem akmâ meyegep. 31 Hainâgâk Yuda luâk yâkŋe han kârik akmâ den koko akmâ manmâ gayi Anutuŋe ye han kalem akyeŋgiep gât yâk gai hain kalem akyeŋgiwiap. 32 Anutuŋe luâk hârok den konogân manmai dâm nâŋgâm heŋgemgoep aregât luâk hârok oloŋ nenekmâ han kalemŋân katnenegep.

Anutu humo yâk konok mepaiŋe membaen.

33 Yei Anutugât han kalem unsambe akto nâŋgâ nâŋgâŋe humo agat agatŋe talaŋmap aregât bâtgumŋe pikmâ yeaŋmap. Yâkŋe makmâ kepilâ kepilâ akto makmâ kotgâ kotgâŋaet keiŋe luâkŋe bo nâŋgâwâen. Dâ âi memeŋaet dâp are gai luâkŋe bo ekmâ heŋgemgomaen. 34 Kembugât hanŋân den yendâp, are luâk niŋande nâŋgâep? Dâ Kembuŋe den makmâ kindo ain niŋande dengât tângom magep? 35 Dâ niŋande wan me wan Anutu waŋdo ârândâŋ agepgât hâu are kutigilaŋbiap? 36 Amâ siâ me siâ hârok yâkgâlânba togomap. Akto yâkŋe wan me wan ketugumbo ârândâŋ akmap. Akto yâkŋe hârok damunŋe akmap. Aregât egâliaŋ pagaleŋe yâkgâlân dewatim dewatim yem âgâwiap. A bundâk.

12

Hâknenŋande Anutugât sumbe akbiâp.

1 Aregât galalupne nâ Anutugât han kalemŋaet akmâ den sami makyeŋgire nâŋgâŋet. Ye hâkyeŋe Anutugât sumbe golâ kotgâm waŋbiâ nâŋgâmbo âlepŋe ârândâŋ akto ekto huraguwiâp. Hain akbai âmâ Anutu hoŋ manman bunŋe manaŋniâm. 2 Akto agak memeyeŋe hângâlâk nâŋgâm manmai dop are bo akbiâp. Anutuŋe hanyeŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋe mem purikatberâmbo owâi akmâ nâŋgâmbiâ humo agâkgât Anutugât han âlepŋe ârândâŋ are miawakyekto ekmâ egâlianbei.

3 Anutuŋe han kalem niŋep gât ye hârok makyeŋgire nâŋgâŋet. Siâŋe ikiŋaet nâŋgâmbo âgâ âgâŋe bo akbiâp. Anutuŋe den dâtâŋe waŋdo nâŋgaŋdo dop areâk akbiâp. Amâ ikiŋaet nâŋgâmbo humo bo akbiâp. 4 Amâ hin nâŋgâŋet. Hâk pâŋnennŋe amâ konok. Dâ kei bâtnennŋe biwirâŋe âi keiŋe keiŋe memai. 5 Aregât dop hainâk nen amâ dondâ dewatiennŋe hâk pâŋ nennŋe konok aktâp. Aregât kei bâtŋe tân agu agu akmaen. 6 Anutuŋe wan me wan keiŋe keiŋe han kalemŋaet akmâ nengiep are ârândâŋ tatnengiep. Aregât dopŋân âi meniâm. Aregât Anutuŋe den lau makmâ miawakbiapgât Anutu nâŋgaŋmaengât dopŋân makmâ miawakbaen. 7 Anutuŋe hoŋ manman âi nengiep amâ âi are kârikŋe akmâ owâiŋeâk akmâ membaen. Siâŋe Anutugât den makmâ kepikmâ makyeŋgimap amâ âi are membiâp. 8 Biwiyeŋe gewop gât den sami makmap yâk

aregât kârikŋe yeaŋdâpgât makbiâp. Dâ luâk siâŋe âmâ galalupŋe wan me wan yeŋgiwerâm âmâ hâuŋaet bo nâŋgâm yân han kalem akmâ yeŋgiwiâp. Dâ luâk siâŋe Yesugât puligât damunŋe akmâ luâk âmbâle umburuk yeŋgiwerâm âmâ biwi owâiŋeâk akmâ dowâk tânyeŋguwiâp. Bikŋe kundatdâŋe umatŋânâk manmai are siâŋe okot nâŋgaŋmâ tângowerâm âmâ mâru guru kakŋân tângowiâp.

Han kalemgât den.

9 Han kalem agak are hâkŋeak bo akbei. Siâ me siâ bâleŋaet hâkâŋ yekbiâp. Dâ siâ me siâ âlepŋaet âmâ egâliaŋbei. 10 Ye gala agak bunŋe akmâ han aŋgi goaŋgi akŋetgât kârikŋe akbei. 11 Konam bâlâk kârikŋeâk manbei. Biwi yeŋande owâiâkgât damungom manbei. Kembunenŋe hoŋ bawa agaŋbei. 12 Anutuŋe wan me wan katyeŋgiep aregât nâŋgâm egâliaŋmâ manbei. Dâ hâk hilâlâm kakŋân manmâ âmâ bo hâkâŋ akmâ manbei. Akto hokboâk hokboâk Anutu ulilaŋmâ dewatim mem manbai. 13 Kristogât luâklupŋe umburuk manbai âmâ dowâk wan me wan bo talaŋbiap are waŋbei. Akto lombo togombiâ âmâ dowâk owâiŋeâk gala akyeŋgiwei.

14 Bikŋande yeŋgum watyekbiâ âmâ yâk yeŋgât akmâ Anutu ulilaŋbei. Sait den bo makyeŋgiwei. 15 Bikŋande heroŋe maroŋe manbiâ âmâ yâk olop heroŋe maroŋe akmâ tân yeŋguwai. Dâ bikŋande indem tâgâiak akbiâ âmâ are tânyeŋgum olop indewei. 16 Hanyeŋe mendugum kinmâ siâ me siâ konokgât han kalem akmâ manbei. Yeŋaet nâŋgâmbiâ dondâ bo âgâwiâp. Nen gegeŋe dâmai are dowâk tânyeŋgum maŋganyekbei.

17 Siâŋe bâleŋe akyeŋgimbo âmâ bâleŋe bo agaŋbei. Dâ luâk âmbâle hârokŋe wan nâŋgâmbiâ ârândâŋ akbiap âmâ areâk nâŋgâmâk manbei. 18 Ye han kau kau akmâ luâk âmbâle hârok gala akyeŋgim manbei. Amâ bikŋande hâkâŋgiŋbiâ âmâ hanâk dosane bâlâk manbe dâm gala akyeŋgiwei. 19 Galama, bikŋande kuk heŋgân akyeŋgimbiâ âmâ dosayeŋe yeŋeak bo makmâ hâreaŋgim manbei. Kembuŋe kuk are hâuŋe meâkgât lâmgom manbei. Aregât Anutugât denŋande hin dâep, “Dosa kotgâ kotgâgât âi amâ nâŋgât. Aregât dosayeŋe mem hâuŋe yeŋgiwian.” dâep. 20 Gârâmâ ye hin akbei. Gasagande sotgât momberân dâmbo sot waŋben. Tugât nâŋgâm dâmbo tu waŋben. Gâ hain akmâ âmâ kâlâp kautŋân katbiat dop hainare miawakyeŋgiwiap. 21 Bâleŋande gâ bo mem ge katbiâp. Aregât gâ siâ me siâ âlepŋe akmâ bâleŋe aregât kârikŋe komenâ gewiâp.

13

Kiap gawaman yeŋgât den.

1 Humomolupnenŋe, kiap, gawaman akto kaunsoli âmâ Anutu konok arekŋe luâk nengât damunnenŋe manbeigât katyegep aregât nen hârok yâk yeŋgât den lokoenŋe ârândâŋ agâk. 2 Aregât luâk siâŋe gawaman yâk yeŋgât den kom âmâ Anutugât den gai kombiap. Hain akbai âmâ hâuŋe membai. 3 Amâ hingât. Humomolupnenŋande amâ agak meme âlepŋe bo mem ge katmai. Dâ agak meme bâleŋe aregât hâuŋe yeŋgimbiâ hamewakmâ manmai. Aregât gâŋe humomolupnenŋe yeŋgât akmâ hamep bâlâk manberâm kinmâ siâ me siâ ârândâŋ akben. Siâ me siâ ârândâŋ akmenâ gâŋgât nâŋgâmbiâ ârândâŋ akbiâp. 4 Gawaman nenŋe amâ Anutugât hoŋ bawa manmâ tân gugumbiâ âlepŋe manbiatgât âi memai. Gârâmâ gâ bâleŋe akmâ membiat âmâ

hamewakben. Yâk bugâ hanâk bo konmai. Bo. Yâk âmâ Anutugât hoŋ bawa manmai aregât bâleŋe meme luâk yâk yeŋgâlân Anutugât kuk miawakyeŋgiâp dâm âi mem kinmâ hâuŋe yeŋgiwai. 5 Aregât den lauyeŋe lokom heŋgemgowei. Are âmâ Anutuŋe hâuŋe nengiwiapgât hamep gâlâk bo. Amâ guge hangande mokmok membopgât hangande kau kau akbiâp.

6 Anutuŋe damun âi damunyeŋe agep are memaigât yeŋe gawaman puli dâtâŋe are yeŋgimai. 7 Aregât yeŋe yâk wan makmâ hâreyi are ârândâŋ yeŋgiwei. Puligât dâtâŋe magi are dopŋân puli yeŋgiwei. Dâ hoŋ manmangât dâtâŋe makmâ hâreyi âmâ hoŋ manyeŋgiwei. Kâŋgo nenginet dâm hâreyi âmâ hainakmâ akyeŋgiwei. Lau nenŋe lokowei dâm hâreyi âmâ lau yeŋe lokowei.

Gala konok mannegât den.

8 Akto siâ me siâgât hâu are dowâk kotgâmbiâ bo akbiâp. Dâ hâu konok tatyeŋgiwiâp amâ hin, han kalem akmâ okot aŋgi goaŋgi akŋetgât membiâ bo bo akbiâp. Aregât han aŋgi goaŋgi olop manmapŋe âmâ den kârikŋe lokomapgât dop akmap. 9 Anutugât denŋande hin maktâp, “Luâkdâ âmbendâgât pat bo hârewen. Gâ bugâ bo komben. Gâ kâmbu bo memben. Gala siâgât siâ me siâ are nâŋgât bo dâwen.” Den kârikŋe aregât bikŋe hârok mendugum kautŋe konok katmâ hin dâep, “Gâ guge tân agumat dop hainâk luâk siâ tângowen.” 10 Han aŋgi goaŋgi olop manbiapŋe âmâ galaŋe bâleŋe bo aganbiap. Aregât han kalem akmâ okot âlep akyeŋgiwaen âmâ den kârikŋe hârok lokowaengât dop miawakbiap.

Pagaleŋân manbaen.

11 Akto hain akŋetgât sop iregât keiŋe nâŋgâi. Nen ulikŋân Kristo nâŋgaŋdenŋe heŋgem nenguwiapgât dâp miawaktâp. Dâ hinŋe heŋgem nengum metewiapgât sop ewumâk aktâp. Aregât asiŋânba golâ akmâ agatbei. 12 Hândâk pipiŋe akto emet hauŋberâmgât hândâkgât siâ me siâ guŋmâ panmâ âmâ pagaleŋaet tembe mâron meakmâ manbaen. 13 Yanep pagaleŋân manmaenŋe ârândâŋâk manniâm. Are amâ sot soŋgo nem munen bo akbaen. Akto tu kârikŋe nem gulip bo akbaen. Akto agak meme bâleŋe aŋun olowâk are bo mem manbaen. Me gasa akmâ bo potalakbaen. Me siâgât nâŋgâenŋe bo bâliwiâp. 14 Gârâmâ Kembu Yesu Kristo yâk luguakmâ âmâ benŋe hâkyeŋande egâlian bâleŋe penianbopgât nâŋgâmâk nâŋgâmâk manbei.

14

Galagât nâŋgâmbiâ bo gewiâp.

1 Galalupne, luâk âmbâle bikŋande Kristo getegâk nâŋgaŋmai are dowâk gala akyeŋgiwei. Amâ galagât heyeŋgienŋe penânengimbiâ ain nâŋgâ nâŋgâyeŋe gewiapgât papalakmâ manbaengât bo. 2 Luâk siâ biwi kat kat kârikŋe talaŋmapŋe âmâ sot hârok hanâk nemap. Dâ siâ biwi kat kat yeukŋe talaŋmapŋe âmâ gârâŋâk nemap. 3 Aregât luâk siâŋe sot hârok nemapŋe amâ galaŋe soŋgo bo nemap aregât bo nâŋgaŋdo gewiâp. Akto luâk soŋgo bo nemapŋe amâ galaŋe sot hârok nemap are den âiân bo katmâ kotgâ aŋbiâp. Amâ Anutuŋe galaŋe gala aganepgât. 4 Aregât gâ wangât Anutugât lau lokomapŋe den âiân katbiat? Amâ bo ârândâŋ akbiap. Yâk amâ Anutu Humoŋaet enemŋân kinmâ kârikŋe akbiap me yeukŋe akbiap. Are âmâ Kembugât pat. Gârâmâ hin nâŋgâne. Humoŋe âlepŋe tângombo kârikŋe akmâ

kinbiapgât bo yeukŋe akbiap.
5 Hainâk luâk siâ hilâmgât âi meme
siâ nâŋgâmbo gembo siâ nâŋgâmbo
humo akmap. Dâ luâk siâ âmâ
âi meme hârok nâŋgâmbo ârândâŋ
akmap. Aregât siâ me siâŋe hin me
hain akberâm nâŋgâm heŋgemgom
kârigem kinmâ akbiâp. 6 Hilâm âi
meme oyaŋmâ potatmapŋe amâ
Kembugât akmap. Dâ Anutu
mepaiŋe memapgât Kembugât
pat akbiap. 7 Aregât keiŋe hin.
Nengâlânba siâŋe ikiŋe kârikŋân
bo manbiap. Dâ ikiŋaet akmâ
bo mombiap. 8 Manman nenŋe
amâ Kembugât akmâ manmaen.
Dâ mombaen amâ hainâk yâkgât
akmâ mombaen. Aregât manbaen
me mombaen are amâ Kembugât
pat.

9 Akto Kristoŋe momoŋe akto
golâ yeŋgât kautŋe akmâ damun
nenŋe akbiapgât mom âmâ golâ
agep. 10 Akto gâ wangât gala den
âiân katmâ hâkŋe tunmâ akmat?
Me wangât galagaet nâŋgâmenâ
gewiap? Nen hârok Anutuŋe
makmâ hârenengiwiapgât tat tatgât
enemŋân kinbaen aregât galagaet
bo makmâ kotgâwiat. 11 Anutugât
denŋande hin dâep.

> Kembuŋe hin dâep, “Nâ
> mandângât luâk âmbâle
> hârokŋe nâ pâwut lig-
> iniŋbai. Akto hârokŋe kotnaet
> nâŋgâmbiâ humo akto makmâ
> mem owâiŋe ketugunekbai.”
> dâep.

12 Aregât nen hârok Anutugât
meteŋân kinmâ keinenŋe makmâ
miawakbaen. 13 Aregât nen
nenŋeâk den âiân bo makmâ bo
hâk nenŋe tunmâ aŋgi goaŋgi ak-
baen. Dâ hin aktenŋe ârândâŋ agâk.
Galalupnenŋe han gulip akbâigât
wan me wan bâleŋe dâpyeŋân bo
katenŋe keiyeŋe bo peŋ panbei.
14 Nâ Kembu Yesu olop mandân
aregât hin nâŋgâm kârigeân. Sot
siâ siâ nendere amâ bâleŋe bo
akniŋmap. Gârâmâ siâŋe sot siâ me
siâ ire nem bâleŋe miawak niŋbop
dâm âmâ hanâk nembiap yâk
âmâ bundâk bâleŋe miawaganŋbiap.
15 Aregât gâŋe galagât sotgât bo
nâŋgâm hanoko aganŋmenâ hanŋe
mokmok membiâp amâ han
kalemŋaet pat bo akmat. Galage
âlepŋe agâkgât gai Kristoŋe yâkgât
akmâ moep. Aregât nâŋgâm gala-
gande sotgât nâŋgâmbo umatŋe
akmapgât nâŋgâmâk akmâ nem
manben. 16 Ye siâ me siâ membiâ
ârândâŋ akmap are luâk biknande
nâŋgâmbiâ gewopgât damunŋe
kârikŋe akmâ manbei.

Sot soŋgoŋe manman kârikŋaet tân bo akbiâp.

17 Akto luâk âmbâle bikŋe
Anutuŋe damun nenŋe akmap
sot bikŋe sapa aktenŋe ârândâŋ
akbiap dâm âmâ Anutugât keiŋe
bo nâŋgâmai. Anutuŋe damun
nenŋe akmap aregât keiŋe amâ
hin. Anutuŋe nenekmâ dosayeŋe
bo dâm ikiŋe Heak nengimbo tân
nengumbo Anutuŋe denân bo
katnenekbiap dâm heroŋe aktenŋe
biwinenŋe sândugemap. 18 Siâŋe
dâp are tâlim Kristo hoŋ manaŋdo
are Anutuŋe ekto âlepŋe akbiap.
Akto luâk biknande gai nâŋgaŋbiâ
ârândâŋ akbiap. 19 Aregât nen
gala tân agu agu akmâ kindenŋe
biwinenŋe sândugeâkgât kârikŋe
akniâm. 20 Gâ sotgât akmâ Anu-
tugât âi are bo itiŋ gulam memben.
Amâ sot soŋgo are âlepŋe hârok.
Gârâmâ gâ hanâk hanâk nem man-
menâ galagande gekto bo ârândâŋ
akto hanŋe bâlimbo âmâ bâleŋe
miawakginbiap. 21 Gâ galagaet
nâŋgâ nâŋgâŋe gâlikowâtgât yâkgât
akmâ soŋgo akto waiŋ tuŋe hâkâŋe
akmenâ ârândâŋ akbiâp. 22 Aregât
siâ me siâ hain aregât nâŋgâm
âmâ hangân yendâp are Anutugât
meteŋân mem manmenâ gugaet
biwigânâk yembiâp. Aregât siâŋe
ikiŋaet nâŋgâmbo ârândâŋ akto âmâ

ikiŋe den âiân bo kalakto biwiŋe sândugembo heroŋe akmap. 23 Dâ siâŋe sot soŋgo hanokoagân nendo bâliwiap. Amâ hingât. Yâk Kristo nâŋgaŋdo huraguepgât bo nâŋgâm nemap aregât. Akto siâ me siâ are biwi kat kat olop bo aktenŋe dosaŋe olop akbiap.

15

Yesugât nâŋgâ nâŋgâ watmâ manbaen.

1 Galama, kârikŋe olop manmaen nenŋe âmâ yeukŋe manmai are sokom katyektenŋe ârândâŋ akbiâp. Sokom katyekmâ âmâ nenŋaet nâŋgâ nâŋgâ nenŋân bo maniâm. 2 Nen galalupnenŋe yâk yeŋgât nâŋgâmâk âlepŋe akŋet akto Kristo nâŋgaŋbiâ humo agâkgât tânyeŋguniâm. 3 Aregât keiŋe hin. Kristoŋe âmâ hainâgâk ikiŋe ukenŋe bo walep. Dâ Anutugât denŋande hin maktâp, “Anutu, gâ hâkâŋge dâm dâyi yâk yeŋgât den are nâŋgât kaknân âgâep.” dâep aregât den walep. 4 Are tâmbâŋe dondâ den makmâ kulemgoyi are Anutugât keiŋe nâŋgâm heŋgemgone gât kulemgoyi. Anutugât kulemŋe hârokŋe mem kârikŋe mâŋginenekmâ mem owâinenekto siâ me siâ nengât pat dâtâŋe nâŋgâenŋe biwinenŋe owâiwiapgât kulemgoyi.

5 Anutuŋe kârikŋe aknengimapgât akto mem owâinenekbiap gât amboŋande akyeŋgimbo Yesu Kristogât dopŋân han nâŋgâ nâŋgâ konok akmâ manbaigât ulilaŋdân. 6 Ulilaŋdere akyeŋgimbo han biwiyeŋe mendugumbo Kembu Yesu Kristo yâkgât Eweŋe Anutu mepaiŋe mem manbai. 7 Aregât Anutugât kotŋe humo agâkgât Kristoŋe meyegep dop hain âgâk ye gala agaŋgim manbei. 8 Aregât hin makyeŋgiwe. Anutuŋe hakulupnenŋe den pat âlepŋe makmâ heŋgemgom makyeŋgiep are bunŋe miawagâkgât Anutuŋe amâ den bunŋeâk makmap a hârok nâŋgâŋetgât Kristoŋe Yuda nengât akmâ hoŋ bawa aknengiep. 9 Hain aknengim âmâ Yuda luâk âmbâle bo manmai yâkŋe Anutuŋe han kalemŋaet akyeŋgiepgât mepaiŋe mem heroŋe agaŋbiâ kotŋe agatbiâp. Aregât Anutugât denŋe bikŋe hin tatâp,

> “Nâŋe Yuda luâk bo manmai yâk yeŋgât hutyeŋân kinmâ mepaige mem kinmâ kep kom kotge patŋe makmâ egâlianŋbian.”

10 Akto den siâ hin tatâp,

> “Yuda luâk bo manmai yeŋe Anutugât kâmotlupŋe olop makmâ heroŋe maroŋe akbei.”

11 Akto siâ hin,

> “Yuda luâk bo manmai ye hârokŋe Kembu makmâ mepaiŋe membei. Dâ luâkŋe luâkŋe hârokŋe yâkgât akmâ owâiŋe agaŋbei.”

12 Akto Yesaianŋe hin kulemgoep,

> “Lâwin penâŋe Yesegât kâmŋe siâ miawakmâ yâkŋe Yuda luâk bo manmai damunyeŋe akto nâŋgaŋbiâ biwiyeŋe owâiŋe akbiap.”

13 Galama, Anutuŋe biwi owâi aknengimapgât Amboŋe yeŋe nâŋgaŋigât akmâ wâtŋande totokoyekto heroŋe maroŋe nâŋgâmbiâ biwiyeŋe sândugembo Heakgât kârikŋeŋe yeŋgimbo himbimgât nâŋgâm owâiŋe akmâ manmâ âgâwaigât ulilaŋdân.

Pauloŋe âi âlepŋaet mâruŋe agep.

14 Galalupne yeŋe han kalemyeŋe yendâp are akto Anutugât keiŋe âlepŋe nâŋgâm heŋgemgomai aregât yeŋak mem kârigeakbaigât bo pâpkowai. Are keiyeŋe nâŋgâm heŋgemgoân. 15 Hain nâŋgân gârâmâ hanâk Anutuŋe han kalemŋaet niŋepgât den bikŋe

meteâk kulemgom kinmâ Anutugât keiŋe nâŋgâyeŋgiân. 16 Yesu Kristoŋe Yuda luâk bo manmai yâk yeŋgât akmâ âi membiangât wâtŋe niŋep. Aregât akmâ Anutugât pat âlep denŋaet sumbegât âi mendere Heakŋe hanyeŋân han kâmdâk katyeŋgimbo Kembugât sumbe akbiâ Anutuŋe ekto ârândâŋ akbiap. Amâ Yuda luâk bo yâk yeŋgât. 17 Aregât Anutugât âi meman are Yesu Kristogât akmâ nâŋgâre agat agat akmap. 18 Âi are âmâ nunaet kârikŋân wanŋande membom. Bo. Yesu Kristoŋe Yuda luâk bo manmaiŋe Anutugât lau lokowaigât wâtŋe niŋep aregât âi mem makyeŋgiman. 19 Akto kulem bo egekŋe keiŋe keiŋaet kârikŋe akto Heakgât kârikŋe aregât akmâ Yerusalem kepianba Kristogât keiŋe makmâ hân hârok ândeaŋmâ makmâ sambelem arire Ilurikoŋ hânân ârândâŋ agep. 20 Hain akmâ luâk bikŋe yeŋgât âi kalamân gaetŋe membomgât Kristogât keiŋe bonâŋgâmai ain kârikŋe akmâ makyeŋgiwerâm aktere humo akmap.

Pauloŋe Roma kepia ewangim Sipen ariwiapgât magep.

21 Anutugât denŋe bikŋe hin tatâp. Aregât dopŋân akman,

“Siâŋe yâkgât pat bo makyeŋgimbiâ manmâ gayi yâkŋe yâk ekbai. Dâ yâkgât patŋe bo nâŋgâm gayi yâkŋe yâk nâŋgaŋbai.”

22 Den aregât akmâ yeŋgâlân togowerâm kindere sop ârândâŋ wan me wan siâŋe dâp tigiŋiŋep. 23 Dâ manmâ gan ain yeŋgâlân togowerâm hannande nâŋgâm malân aregât akto hân iregen âine bo tatniŋdâpgât. 24 Sipen hânân ariwerâm akmâ yeŋgâlân togowerâm nâŋgân. Togom ye olop makmâ kârikŋeâk tân agum akmâ dâp heŋgemgom katnekbiâ hepunyekmâ owâiŋeâk Sipen hânân ariwian. 25 Gârâmâ hinŋe âmâ Yesugât kâmot Yerusalem manmai yeŋgât akmâ puli mem arim yeŋgiwerâm aktân. 26 Amâ hingât. Makedonia hân akto Akaia hânân gâtŋe Yesu nâŋgaŋmaiŋe, Yesugât kâmot Yerusalem kepian umburuk manmai yâk tânyeŋguwerâm owâim puli kali. 27 Amâ han kalem yeŋaet akmâ katbiâ ârândâŋ agep. Yuda luâk bo manmaiŋe amâ Yesugât den pat amâ Yuda luâk yâk yeŋgâlânba nâŋgâyigât hâuŋe potatmâ yeŋgimbiâ ârândâŋ akbiâp. Hain dâm heroŋe akmâ puli kali. 28 Puli katbiâ huraguep are mem Yerusalem kepian arim yeŋgire bo akto Sipen hânân ariwiangât yeŋgâlân soŋ togowian. 29 Aregât hin nâŋgân. Nâ yeŋgâlân siâ me siâ bâlâk bo togowian. Kristoŋe meme akniŋmap are mem togom yeŋgire nâŋgâm âmâ heroŋe maroŋe manbai.

30 Galalupne, Kembunenŋe Yesu Kristogât akmâ akto Heakgât han kalemgât akmâ ondop pâroŋ den makyeŋgiwe. Ye nâŋgât akmâ nâ olop Anutuŋe tânnuguâkgât wârakmâ Anutu ulilaŋbaen. 31 Ye nâŋgât ulilaŋbiâ âmâ Yuda hânân gâtŋe Anutu bonâŋgaŋmai arekŋe menekbâigât Anutuŋe bâtyeŋânba mem oloŋnekbiap. Akto Yesugât kâmot Yerusalem ain manmai yeŋgât akmâ puli kali are mem yeŋgire ukenŋe agâkgât ulilaŋbei. 32 Hain ulilaŋbiâ Anutuŋe nâŋgâyeŋgim meme akniŋdo heroŋe akmâ yeŋgâlân togom tatere biwi owâiâk akniŋbai. 33 Anutu lumbe Amboŋe âmâ ye olop manbiâp. A bundâk.

16

Pauloŋe Roma yeŋgât nâŋgâyeŋgim malep.

1 Galalupne, âmbâle siâ kotŋe Poibe yâkŋe Yesugât

kâmot Keŋkereai kepian manmai tânyeŋgum manmap. Yâkŋe yeŋgâlân togombo ye dowâk gala agaŋbai. 2 Gala agaŋmâ Kembugât akmâ âmbâle arekŋe nâ akto bikŋe dondâ hoŋ bawa nengiep aregât wan me wan bo talaŋbiap are dowâk mem waŋmâ tângowei. 3 Akto luâk âmbâi lâuwâ Akuila akto Pirisila Yesu Kristogât âiŋaet tân nugumandat yâk maŋgan yelekŋet. 4 Yâk lâuwâ âmâ nâŋgât akmâ âi humo mem hâk hilâlâm nâŋgâm bâsok moyiat. Aregât nâŋeak bo, Kristogât kâmot Yuda bo manmai kâmotnenŋe yâk yetgât okot âlep nâŋgâyetkim manden. 5 Yâk yetgât emelan Kristogât kâmot mendugumai are nâŋgât akmâ maŋgan yekbei. Akto galane siâ kotŋe Epaineto Asia hân humo ain ulikŋân akmâ Kristo nâŋgaŋep yâk gai maŋganbei. 6 Akto âmbâle kotŋe Marianŋe yeŋgât akmâ âi humo miep aregât yâk gai hainâk maŋganbei. 7 Akto nâŋgât kâmolân gâtŋe lâuwâ Androniko akto Yunia ulikŋân nâ Kristo bo nâŋgaŋânân sop ain nâŋgaŋiat. Akto beirâ tembe lokoŋe hiko negi sop ain hainâk katyelekbiâ nâ olop talion. Hain akmâ manmâ gambela nen Aposolo manmaen nenŋe yâk yetgât heroŋe akmaen aregât nâŋgât makyetkiwei. 8 Akto nâ Humogât akmâ luâk siâ kotŋe Ampiliato yâkgât okotne nâŋgân aregât maŋganbei. 9 Akto Urbanoŋe Kristogât âi meyionân olop miep yâk akto galane Sitaki maŋganyelektân gât makyetkiŋet. 10 Apeleŋe Kristogât akmâ âi humo mem bo hâkâŋ agep are nen hârok nâŋgâenŋe ârândâŋ agep yâk akto Aristobulo yâkgât kâmot gai maŋgan yekbei. 11 Akto Yuda luâk galane Herodioŋgât akto Narikisogât kâmot bikŋe Humogât akmâ manmai yâk yeŋgât nâŋgâre âgâp aregât maŋgan yekbei. 12 Akto âmbâi lâuwâ Tiripaina akto Tiripose Kembugât akmâ âi humo mem mandat, yâk akto âmbâle siâ Peasi arekŋe Humogât âi mem hâk hilâlâm nâŋgâep yâk hârok maŋgan yekbei. 13 Kembuŋe luâk siâ kotŋe Rupu oloŋep yâk akto yâkgât memeŋe dop akmâ tân nuguep yâk lâuwâ lâuwâ maŋgan yelekŋet. 14 Akto luâk kotyeŋe Asiŋkrito, Pilegoŋ, Hereme, Patoroba, Herema akto Anutugât kâmot bikŋe olop manmai yâk maŋganyekŋet. 15 Akto luâk âmbâi lâuwâ Pilorogo akto Yulia akto luâk siâ Nereo akto gariŋe akto luâk Olumpa akto Kristogât kâmot yâk olop manmai yâk hârok maŋgan yekŋet. 16 Yekai hainâk Kembugât akmâ bâtyeŋe koaŋgiŋet. Akto hânŋe hânŋe Kristogât kâmot yâkŋe yeŋgât nâŋgâ yeŋgim mandâi.

Miti luâk hiaŋgim yeŋgât sami magep.

17 Galalupne, yeŋgât hutyeŋân gâtŋande ye umatŋân manmâ potalakbaigât gâlikoyekberâm akmai luâk are yeŋgât nâŋgâm heŋgemgom damun akmâ hamep akbei. Yâkŋe Kristogât keiŋe ye nâŋgâ meteyi are mem gulip kowerâm manmai aregât hamiyeŋgim yâk bonâŋgâ yeŋgiwei. 18 Luâk hain arekŋe Kembu nenŋe Kristo hoŋ bawa bo agaŋmai. Amâ yeŋaet tep yeŋaet nâŋgâmbiâ agato aregât hoŋ agaŋmai. Akto luâk âmbâle biwiyeŋe bo damunŋe akmai yâk makyeŋgim mulun yekmâ heyeŋgimbiâ biwiyeŋe gulip akmap. 19 Dâ ye âmâ Kristogât den lokomai aregât patŋe kepia ârândâŋ sambelem arimbo nâŋgâm meteyi aregât yeŋgât akmâ heroŋe akman. Heroŋe akmâ âmâ yeŋgât han kau nâŋgâm hin akŋetgât makyeŋgiwe. Siâ me siâ âlepŋaet biwi owâi kakŋân manbei. Dâ siâ me siâ bâleŋande hâwât yekto âmâ bo nâŋgaŋbei. 20 Ye hain akmâ

manbiâ âmâ sop kâlep bo aktoân Anutu biwiyeŋe sândugeâkgât amboŋande Niambi keiyeŋe amukŋân hâkokombo tâliwai. Kembunenŋe Yesu Kristogât han kalemŋe yeŋgâlân yembiâp.

Gala den.

21 Galane Timoteo bât tângone akto Yuda kâmotlupne yeŋgâlân gâtŋe Lukio, Yasoŋ, Sosipate yâkŋe yeŋgât nâŋgâyeŋgiâi.

22 Akto nâ Teatio, nâ kulem ire Pauloŋe makniŋdo kulemgoân nâŋe Kembugât akmâ nâŋgâ yeŋgiân.

23 Gaioŋe nâ Paulo akto kâmot hârok in tân nengumap hainâk yeŋgât nâŋgâ yeŋgiâp.

Akto luâk Erastoŋe kepia iregât puli damunŋe akmap akto gala nenŋe Koato yâkŋe hainagâk aktat.

Anutu akto Nanŋe Yesu yetgât kot humo.

24 Kembu nenŋe Yesu Kristo yâkgât han kalemŋe yeŋgâlân yem âgâwiap. A bundâk. 25 Anutugât pat âlep makman akto Yesu Kristogât kot makmâ sambeleman, aregât dowân Anutuŋe tânyeŋguwiapgât bo pâpkomap. Akto kârikŋe meyekbiapgât kârikŋe talaŋdâp. Anutu manman kârikŋaet denŋe amâ yoŋâk yem gam malep âmâ hinŋe miapŋân miawagep. 26 Anutugât propetelupŋande Anutugât den keiŋe kulemgoyi talep are hinŋe Anutu manman kârikŋe Amboŋande makto hânŋe hânŋe sambelem ariep. Amâ hânŋe hânŋe manmaiŋe Kristo nâŋgaŋmâ Anutugât lau lokowai gât Anutuŋe makto miapŋân sambelem ariep. 27 Aregât Anutu ikiŋe han nâŋgâ nâŋgâ humo talaŋdâp konok are Yesu Kristogât akmâ egâliaŋŋe humo makmâ agaŋdenŋe yem âgâwiâp kârikŋe. A bundâk.

1 Korinti

Paulonge kulem ire kulemgoep.

1 Nâmâ Paulo Yesu Kristo yâkgât Aposolo Anutunge emelâk Aposologât âiân makmâ katnegep. Nâ akto galanennge kotnge Sostene olop 2 Korinti kepian gâtnge Anutugât kâmot yengât kulem ire kulemgoet. Ulikŋân Anutunge ikinge hannge watmâ oloŋ yekmâ nâŋgât dâtâŋe dâm yengonlep. Yengondo Anutunge ye akto luâk bikŋe bikŋe yâgâten manmai amâ Yesu Kristo amâ Humonennge dâm manmai ye akto nen hârok Humonennge dâm konmaen, arekŋe nen hengemgo nenekmap.

3 O galalupne, nâŋe Anutu Ewenennge akto Yesu Kristo Humonennge yengât hin ulityetkiman. Korinti gâtnge yengât biwiyenge mem hengemgom damunyenge akmâ okot nâŋgâyengim biwiyenge sândugeâkgât akyengimbela hainâk tatmâ âgâwai. A bundâk.

Paulonge Anutugât nâŋgâmbo ârândâŋ agep.

4 Akto Yesu Kristonge biwi âlep akyengim damunyenge akmap aregât Anutu âlepŋerâm aregât Anutu okot âlep nâŋgâ aŋmâ mepainge meman. 5 Akto Anutunge Yesu Kristogât akmâ wât yengimbo den bunnge dâmbiâ nâŋgâ nâŋgâyenge akto denyenge âlepŋeâk miawak yengiep 6 aregât nen Kristogât keinge makyengiyion ain Anutunge nâŋgâ nâŋgâyenge hulaŋ yengim meme akyengimbo dennennge bunnge agep. 7 Hain akto sop hinnge amâ Yesu Kristo lâuwâŋe purik katbiap dâm lâmgomai amâ Anutunge wan me wangât laune lokowaigât umburuk akbâirâm tânyengumap. 8 Akto sop kâlep manmâ hâkâŋ akbâigât yâkŋe tân yengumap aregât Humonennge Yesu Kristo are lâuwâŋe purik katbiawân ainâk ye han biwiyenge âlepŋeâk okot âlewân kinbai. 9 Akto Anutunge emelâk nannge olop biwi konok mannetgât makmâ hâriep are bunnge bo akbopgât dop bo tatâp aregât Humonennge Yesu Kristo olop biwi konok manmai. Manbiâ âmâ siân Yesu togowiawân yekto dosayenge bo akbiap.

Korinti gâtŋande potalagi.

10 Galalupne, ye Yesu Kristogât kotnge mem agatmâ lau lokoaŋmai aregât agak meme hin akŋet. Ye hârok agak meme konogâk akbei. Akto bo potalakbei. Akto ye hârok nâŋgâ nâŋgâyenge konok akto han biwiyenge konok akmâ manbei. 11 Aregât lâuwâŋe makbe. Âmbâle siâ kotnge Kolowe yâkgât kâmolân gâtnge bikŋe nâŋgâlân togom hin makniŋi, “Galalupge Korinti hânân manmai areyengât hutyenjân kuk humo yendâp.” dâyi. 12 Akto yengâlân gâtnge bikŋande hin dâmai, “Nen amâ Paulogât kâmolân gâtnge.” dâmai. Dâ bikŋande amâ, “Nen amâ luâk siâ kotnge Apolo yâkgât kâmolân gâtnge.” dâmai. Dâ bikŋande amâ, “Nen Petorogât kâmot.” dâmai. Dâ bikŋande amâ, “Nen Yesu Kristogât kâmot.” dâmai. Ye hain dâmai aregât nâŋgâre ârândâŋ bo akmap. 13 Akto yengât pat nâŋgâm âmâ hin nâŋgân. Kristo amâ potalakmâ bikŋe bikŋe bo agep. Akto nâŋe yengât dumyenjân lâwinân bo kilân. Nâŋgât kolân tuân bo kat yegi. 14 Yengât hutyenjân luâk lâuwâ siâ kotnge Kirisipe akto Gaio, yâk konok tu puli yelegân. Dâ luâk bikŋe tu bo puli yegân aregât nâ Anutugât okot âlep nâŋgân. 15 Ageine yengâlân gâtnge bikŋande, “Nen Paulo kotnge kondennge tu puli nenegi.” dâwai aregât dâp bo tatâp. Gârâmâ nâ Anutunge wan me wan agep aregât okot âlep nâŋgâ aŋman. 16 Woe, nelâm niŋdâp. Bundâk

Stepana akto yâkgât kâmot amâ tu puli yeŋgiân. Dâ yeŋgât kâmot bikŋe amâ tu puli yeŋgiân me bo amâ bo nâŋgân. 17 Aregât hin makbe. Nâ Kristoŋe luâk âmbâle tu puli yekben dâm bo huŋgun niŋep. Nâmâ Anutuŋe hin dâm makniŋep, “Den pat âlepŋe are makyeŋgiwen.” Amâ luâk nâŋgâ nâŋgâgât bo makyeŋgiman. Hain akman dâine Kristoŋe lâwinân moepgât kârikŋeŋe yânŋe akbop.

Yesu amâ Anutugât kârikŋe akto Anutugât nâŋgâ nâŋgâŋe.

18-19 Akto Yesu lâwinân kombiâ moep aregât den pat âlepŋe aregât keiŋe makyeŋgiwe. Anutuŋe makto Yesaiaŋe kulemgoep aregât bikŋe hin tatâp, “Nâŋe nâŋgâ nâŋgâ luâk yeŋgât nâŋgâ nâŋgâyeŋe mem bâliwian. Akto nâŋgâ nâŋgâyeŋe olop yâk yeŋgât den kondere gewiap.” Anutuŋe hain dâmbo bunŋe akto luâk âmbâle bikŋe wan me wan akmâ hilipkowerâm Yesu lâwinân kilep aregât denŋe makmaen are amâ den yânŋe dâmai. Akto luâk âmbâle bikŋe Anutuŋe menenekmap nenŋe aregât nâŋgâm âmâ lâwingât denŋe heŋgem nengumap aregât den are âmâ Anutugât kârikŋe mem miawakmap dâm nâŋgâmaen. 20 Aregât nâŋgâ nâŋgâ luâk amâ yâgâte? Dâ luâk bikŋande kulem siâ siâ oyaŋmâ nâŋgâm heŋgemgomai âmâ yâgâte? Dâ sop iregât keiŋe nâŋgâ nâŋgâ luâk amâ yâgâte? Amâ Anutuŋe hângât nâŋgâ nâŋgâ mendo yânŋe akmap. 21 Aregât keiŋe amâ hin. Anutu nâŋgâ nâŋgâŋe humo yendâp aregât nâŋgâm ikiŋaet hanŋe watmâ hin dâep, “Luâk âmbâle nâŋgâ nâŋgârâ arekŋe nâŋgât keine nâŋgâwaigât dop bo tatâp. Akto nâŋgât hoŋ bawa luâk den pat âlepŋe makbai aregât pat nâŋgâ nâŋgâ luâk are nâŋgâm den gulip dâwai. Gârâmâ luâk âmbâle bikŋe den pat ire âlepŋe dâwai.” dâm aregât huŋgun nengimbo maktenŋe luâk âmbâle bikŋande biwiyeŋe Yesugâlân katbiâ Anutuŋe heŋgem yeŋgumap. 22 Yuda luâk âmbâle kulem membiâ ekne dâm aregâlâk nâŋgâmai akto Yuda luâk âmbâle bo manmaiŋe nâŋgâ nâŋgâgât keiŋe hekat nengimbiâ nâŋgâne aregâlâk nâŋgâmai. 23 Gârâmâ nenŋe yeŋgât ukenŋe bo watmâ Kristo lâwinân moep aregât makmaen den are Yuda luâk âmbâle arekŋe nâŋgâm, “Den ire hiaŋgimai.” dâm hâkâŋ akbiâ nâŋgâ nâŋgâyeŋe gulip akmap. Akto Yuda luâk âmbâle bo manmaiŋe are nâŋgâmbiâ yânŋe akmap. 24 Dâ Anutuŋe nâŋgât dâtâŋe dâm oloŋ nenegep nen Yuda luâk âmbâle me Yuda luâk âmbâle bo manmai nen hârok hin nâŋgâmaen, Kristoŋe amâ Anutugât kârikŋe miawagâkgât lâwinân kombiâ mondo Anutugât kârikŋe akto nâŋgâ nâŋgâŋe humo miawagep nâŋgâmaen. 25 Amâ hin. Anutuŋe makto nanŋe moep are bikŋande nâŋgâmbiâ yânŋe akmap arekŋe luâkgât nâŋgâ nâŋgâyeŋe ewangimap. Akto Anutugât nanŋe moepgât nâŋgâmbiâ gemap arekŋe luâk yeŋgât kârikŋeyeŋe ewangimap.

26 Galama, hinŋe maktân aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Yeŋe agak memeyeŋe akmâ memini are nâŋgâi me? Anutuŋe yeŋgondo yâkgât kâmolân dewatiyi aregât nâŋgâm heŋgemgowei. Yeŋgâlân gâtŋe bikŋande nâŋgâ nâŋgâyeŋe aregât luâk âmbâle bikŋande nâŋgâ yeŋgimbiâ geminep. Dâ yeŋgâlân bikŋe luâk kârikŋe bo miawakyeŋgiminep. Akto bikŋe luâk kotdâ bo akmini. 27 Gârâmâ Anutuŋe aregât luâk nâŋgâ nâŋgârâ are hanâk dâm luâk dewunyeŋân humomo akmâ âgâ âgâŋe akmai are âmâ aŋun meyeŋgiwiapgât luâk âmbâle yânŋe gegeŋe dâm nengomai nen âmâ oloŋ nenekto

nâŋgâ nâŋgâ luâk âmbâle arekŋe nenekmâ aŋun aŋgim pâpkomai. Akto luâk âmbâle bikŋe, “Kârikŋe akmaen.” dâmai are Anutuŋe aŋun meyeŋgiwiapgât luâk âmbâle yânŋerâm nengonmai nen amâ oloŋ nenekto luâk âmbâle kârikŋe arekŋe nenekmâ aŋun aŋgim pâpkomai. 28 Akto Anutuŋe luâk âmbâle âgâ âgâŋe kotdâ yeŋgonmai are yânŋe akbaigât luâk âmbâle yânŋerâm nengonmap. Nen âmâ oloŋ nenekto luâk âmbâle kotdâ are amâ hâmbâi aŋun aŋgim yânŋe akbai. 29 Anutu wangât hain akmap? Hingât. Siân Anutugât enemŋân kinbaenân siâŋe ikiŋe kotŋe mem agatbiapgât dop bo tatâp. 30 Aregât Anutuŋe ikiŋak konok heŋgem yeŋguep. Akto Anutuŋe ikiŋe konok Yesu Kristo olop dewati nenekto kindenŋe manman âlepŋân kat nenegep. Akto areâk bo. “Yesu Kristoŋe nâŋgât kâmot wan me wan umburuk manbâi aregât bunŋe yeŋgiâk.” dâm huŋgun aŋep aregât nâŋgâ nâŋgânenŋe miawakmap. Akto Anutuŋe nenekmâ dosayeŋe bo tatyeŋgiâp dâmap are miawagâkgât huŋgun aŋdo giep. Akto aregâlâk nâŋgâm yâkgât lau lokomaen aregât wan me wan Yesuŋe âi mendo hain agep. Akto Yesuŋe hin dâep, “Dosa akmai aregât Ewenande kuk bo akyeŋgiwiapgât nunaet kâmot yeŋgât dumyeŋân kinbian.” dâep are bunŋe miawagâk dâm ikiŋe nengât dumnenŋân kilep. 31 Aregât Anutuŋe makto Yeremiaŋe hin kulemgoep, “Luâk âmbâle yeŋaet kotyeŋe bo mem agatbei. Humo nenŋaet kotŋe mem agatmâ heroŋe aganbei.” Hain yendâp aregât keiŋe miawakto kotnenŋe mem agatbaengât dâp bo tatâp.

2

Pauloŋe lâwin parâŋaet keiŋe makmâ miawagep.

1 Galama, aregât nâŋe yeŋgâlân togom âmâ Anutugât pat makyeŋgiwerân âmâ luâk kotdâ are yeŋgât pat bo makyeŋgiân akto nâŋgâ nâŋgâ humo olop bo makyeŋgiân. Bo. 2 Yesu Kristo lâwinân moep aregâlâk makyeŋgiân. 3 Akto yeŋgâlân pup pup togoân sop ain âmâ kârikŋe bo miawak niŋep. Akto hamep akmâ ongâ hogo hogo malân. 4 Akto den magân are amâ luâk nâŋgâ nâŋgârâŋe makmai hain bo magân. Amâ Anutugât Heakŋande meme akyeŋgimbo nâŋgât den nâŋgâmbiâ kârikŋe agep. 5 Akto luâk yeŋgât nâŋgâ nâŋgâyeŋande tân yeŋgumbo nâŋgâwâi dâm makyeŋgiân. Amâ Anutuŋe tânyeŋgumbo han biwiyeŋe yâkgâlân katmâ manmâ nâŋgâ aŋbei dâm makyeŋgiân.

Anutugât nâŋgâ nâŋgâ kârikŋe.

6 Gârâmâ Yesugât luâk âmbâle bikŋe handâ are Anutugât keiŋe nâŋgâwerâm aktâi are nâŋgâ nâŋgârâŋe den makyeŋgimaen. Akto nengât den ire amâ nâŋgâ nâŋgârâ luâk kembu manmai are hâmbâi yânŋe akbai aregât den hainare bo mak yeŋgimaen. 7 Bo. Ulikŋân Anutuŋe hân himbim bo liulewân ain den keiŋe nâŋgâm heŋgemgom hin dâep, “Nâŋgât kâmot han kau akmâ manman âlepŋân manbai.” dâm makmâ kalep. Anutuŋe hain nâŋgâmbo luâk âmbâle miawakbiâ den nâŋgâ nâŋgâ are heambugep. 8 Akto hângât luâk kembu humomo mali irekŋe den pat iregât keiŋe bo nâŋgâyi. Bo dondâ. Dâ nâŋgâyi dâine amâ Pagaleŋe Amboŋe Humonenŋe are lâwinân bo kombâi. 9 Aregât Anutuŋe makto kulemgoyi bikŋe hin tatâp,

“Anutuŋe yâk han kalem aganmai yâk yeŋgât pat mem yeŋgiwiap are amâ luâk âmbâleŋe bo ekmai akto bo

nâŋgâmai. Akto han nâŋgâ nâŋgâyeŋande bo nâŋgâm heŋgemgomai." hain tatâp.

10 Are bunŋe miawakto Anutugât Heak are huŋgun aŋdo biwinenŋân mendo kotŋe siâ siâ are nâŋgâm heŋgemgoyion. Aregât keiŋe amâ Anutugât Heak kârikŋe are konokŋe ekmap. Ain tatmapgât Anutugât wan me wan are hârok ekmâ metemap. 11 Akto luâk siâŋe luâk siâgât biwiŋe ekbiapgât dop bo tatâp. Dâ luâk are ikiŋak biwiŋe kâlegen tatmap arekŋe konok ikiŋe biwiŋe kâlegen ekmap. Aregât luâk niŋande Anutugât nâŋgâ nâŋgâŋe are ekmap? Aregât dâp bo tatâp. Anutugât Heak konok arekŋe Anutugât wan me wan ekmâ nâŋgâmap. 12 Anutuŋe hângât nâŋgâ nâŋgâ bo nengiep. Borondâ. Gârâmâ Anutuŋe, "Nâŋgât kâmot wan me wan owâi akmâ yeŋgiwian are nâŋgâŋet." dâm ikiŋaet Heak kârikŋe huŋgun aŋdo kautnenŋân miep. 13 Akto hângât nâŋgâ nâŋgâŋe bo watmâ âmâ Anutugât Heak kârikŋande kautnenŋân memap arekŋe den pat âlepŋe maknengimbo den keiŋe hekat yeŋgimaen. Akto nen Heakgât den bunŋe aregât makmâ den patŋe makyeŋgimaen. 14 Dâ luâk âmbâle bikŋe Anutugât Heak arekŋe bo meyegep arekŋe Heak âlepŋe are wan me wan nengimap are bo memai. Aregât lâuwâŋe makbe. Hângât luâk âmbâle arekŋe, "Woe, Anutugât Heak âlepŋe arekŋe luâk âmbâle wan me wangât biwiyeŋe Anutugâlân katmai are yeŋgimap are amâ yânŋe." dâm hâkâŋe akmai. Hain dâmai aregât Anutugât Heak âlepŋe arekŋe okot âlepgât ikiŋaet wan me wan luâk âmbâle hain akmai are bo yeŋgimap. 15 Dâ nen biwinenŋe Yesugâlân kalion nengât keinenŋe amâ hin. Kristogât nâŋgâ nâŋgâŋe emelâk nengât biwinenŋân talep aregât wan me wan hâkgât siâ siâ are potat yeŋgimaen aregât luâk siâŋe hâknenŋe tunmâ denân bo kat nenekbiap. 16 Aregât Anutuŋe makto Yesaiaŋe hin kulemgoep,

"Luâk âmbâleŋe Anutuŋe wan me wan nâŋgâmap are nâŋgâm heŋgemgowaigât dop bo tatâp. Akto siâŋe Anutu nâŋgâ nâŋgâ hekalaŋbiapgât dop bo tatâp."

Gârâmâ nenâmâ Kristogât nâŋgâ nâŋgâŋaet den mem manmaen.

3

Korinti gâtŋande potalakmâ bikŋe bikŋe agi.

1 Galalupne, nâ yeŋgâlân togo tatmâ ye hângât nâŋgâ nâŋgâ nâŋgâmai aregât nâŋe ye nanaŋ gurukŋe yeŋgât dop akmâ Kristogâlân biwiyeŋe getek kali dâm yaiwâk den yeukŋe makyeŋgiminiân. 2 Akto ye sot kârikŋe nemberâigât dop bo aregât nanaŋ gurukŋe dop hainâk manmai dâm sot lâwindâk kârikŋe bo yeŋgim âmâ namâk hainâk yeŋgiân. Akto hinŋe hainâk biwiyeŋe Yesugâlân kârikŋe bo kali. 3 Yeŋe galalupŋe gasa akyeŋgimai akto potalakmai aregât hin dân, Ye âmâ hân luâk yânŋe akto Heak bâlâk akmai dân. 4 Ye bikŋe, "Nen Paulogât kâmot." dâmbiâ bikŋande, "Nen Apologât kâmot." dâmbiâ papalakmâ kotyeŋe mem agatmâ galagât hogo hogo akmâ nâŋgâ aŋgimbiâ gemap aregât hângât luâk âmbâle hainare akmai aten.

5 Apolo amâ wan akmap? Paulo nâmâ wan akman? Net amâ hoŋ bawa Anutugât den makyeŋgietŋe nâŋgâyi. Aregât Kembuŋe âi makmâ hârenetkiep dop areâk meyiot. 6 Nâmâ alekŋe mem kâmelân. Dâ Apolo amâ âi hele aregât âiŋe miep. Dâ Anutuŋe âmâ memeŋe waŋdo bunŋe miawagep. 7 Aregât mem kâmetman nâŋgât bo

makbaen. Akto âi hele memap yâkgât gai bo makbaen. Meme agaŋdo bunŋe miawakmap Anutu yâkgât konok makbaen. 8 Akto mem kâmetman akto âi hele akmap net dopnetŋe konogâk. Aregât hâu âmâ âi netŋaet dopŋân mem potatmâ memaet. 9 Net Anutugât bât tângo, dâ ye âmâ Anutugât âi akto Anutugât emet. 10 Aregât Anutuŋe han kalem akmâ meme akniŋep dopŋân nâ emet mâŋgim bunŋande hambo tetembeŋe kârikŋe kât are katere giep. Dâ nen hârok emet mâŋgi mâŋgigât âi damunŋe akmâ manne. 11 Akto hambo gem kindâpgât Yesu Kristo mem petâm panmâ siâ katenŋe gewiap aregât dop bo. 12 Akto den dopŋe maktân are dewatim makbe. Luâk siâŋe tetembeŋe are kakŋân âi âlepŋe mem âmâ kât goli me siliwa me puli humo panmâ lâwin kârikŋe âlep âlep are mem âmâ emet kârikŋe ketuguwiap me dowâk metewerâm konam akmâ lâwin yânŋe me dakerâ mâpmâpŋe hanâk hanâk mem togo ketuguwiap. 13 Benŋe hilâm siân umatŋe miawakmâ kâlâpŋe ondo âmâ luâk âi miep aregât keiŋe miawakbiap. Âlepŋe me bâleŋe miep aregât keiŋe miawakbiap. Dop hainâk nen Yesugât âi mem manmaen amâ hâmbâi Anutuŋe sop humoân nengât âi dop kom ekberâm âmâ kâlâp kato ondo nengât âi meme gain gain hinare miawakto ekbaen. 14 Akto luâk siâŋe Yesu emelâk meyi are yeŋgâlân arim ain âi âlepŋeâk mendo kinbiâ Anutuŋe dop kom ekmâ âlepŋerâm hâuŋe âlepŋe waŋbiap. 15 Dâ luâk siâ âi mendo kâlâpŋe wan me wan oaŋdo âiŋe akto hâuŋe bâlâk tatmâ manbiap. Dâ ikiŋe âmâ kâlâp ululunŋânba âlepŋe tatmâ âgâwiap.

Nen amâ Anutugât opmân bunŋe.

16 Galalupne ye âmâ Anutugât dengât opmân aregât Anutugât Heakŋe biwiyeŋân tatmap. Are bo nâŋgâmai mon? 17 Akto Heak âlepŋande emet ain tatmâ nen olop manmap. Aregât gasalupnenŋande Yesugât kâmot gasa aknengiwerâmbiâ Anutuŋe, “Kâmot ire amâ nâŋgât aregât nâ olop manmai.” dâm gasalupnenŋe yeŋgumbo mombai. Amâ ye Anutugât sumbe emetŋe hainare aregât.

18-20 Akto Anutuŋe makto siâŋe hin kulemgoep, “Anutuŋe nâŋgâ nâŋgâ luâk are yeŋgât nâŋgâ nâŋgâyeŋe are mem âmâ luâk are yeŋgumbo gulip akbai.” Akto biknje hin tatâp, “Humoŋe âgâ âgâŋe luâk yeŋgât biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋe amâ ekto yânŋe akmap.” hain tatâp. Aregât hângât nâŋgâ nâŋgâ amâ Anutuŋe ekto bunŋe bo akmap. Aregât ye biwiyeŋe bo hianŋbei. Akto luâk hutyeŋân gâtŋe siâŋe, “Nâ hân iregât agak meme watmâ manmâ nâŋgâ nâŋgâne humo aktâp.” dâmap âmâ yâkŋe nâŋgâ nâŋgâŋe are hamianŋdo hângât luâk âmbâle ekmâ ire âmâ luâk kopa dâmbiâ âmâ Anutuŋe, “Luâk ire nâŋgâ nâŋgâŋe hinŋe humo aktâp.” dâwiap. 21 Aregât yeŋe luâk siâgât kotŋe bo mem agatmâ yâkgât nâŋgâ nâŋgâŋe bo watbei. Akto siâ me siâ hârok yeŋgât tatmap. 22 Nâ Paulo akto Apolo akto Petoro tânyeŋgunerâm manden. Akto hângât wan me wan me manmaen me mombaen me wan me wan hinŋe tatmap me beirâ miawakbiap are hârokŋe tânyeŋguwaengât manden. 23 Akto ye amâ Kristogât mandâi. Akto Kristo amâ Anutugât manmap.

4

Aposolo yeŋgât keiyeŋe.

1 Yeŋe âmâ nenŋe makyeŋgimaengât hin nâŋgâwei, “Pauloma Kristogât keiŋe maknengimai. Hoŋ bawa

agaŋmâ Anutuŋe ulikŋân yoŋâk kalep are mem makmâ miawakmâ damunŋe akmai." dâwei. 2 Akto luâk siâŋe hoŋ bawa siâgât makto lauŋe lokom âi mendo ârândâŋ akmap dop hainâk âi damunŋe akmâ heŋgemgom mandenŋe ârândâŋ akmap. 3 Akto nunaet keine makbe. Ye me luâk mendugu menduguân yâkŋe luâk nâŋgâ nâŋgâyeŋân nâŋgât denân hâknân hâknân makbai amâ nâŋgâre bunŋe bo akbiap. Akto nunak âkâ nâ nunak den âiân bo kalakbian. 4 Bunŋe nunak âi bikŋe mesogân me bo amâ bo nâŋgân gârâmâ Humo ikiŋak âmâ nâŋgât keine me agak memene ekmap. Akto denân kat nekbiap. 5 Aregât ye Humogât sop boâk miawaktoân luâk âmbâle hâkyeŋe tunmâ denân bo katyekbei. Akto sop are miawakto âmâ Humonenŋe ikiŋak gem âmâ ainâk ikiŋak wan me wan bo nâŋgâmaen are mem miawakbiap. Akto hannenŋân me biwinenŋân wan me wan nâŋgâmaen are hainâk mem miawakbiap. Akto sop ain âmâ Anutuŋe nen hârok âi nenŋaet hâu nengiwiap.

6 Galama, wan me wan yu kulemgoân ire amâ Apolo me nâ netŋaelân katmâ maktân. Amâ hingât maktân. Ye nâŋgâm heŋgemgom Anutuŋe makto kulemgoyi are wan me wan yendâp aregât bo loŋgaiwei. Hain akmâ yeŋaet nâŋgâmbiâ bo agatbiâp. Akto gala yeŋgât nâŋgâmbiâ bo gewiâp. 7 Akto niŋande potatyekto luâk âmbâle bikŋe ewangiyektâi? Akto wan me wan memai are Anutuŋe yeŋgiep, aregât wangât hin dâmai, "Wan me wan ire siâŋe bo nengiep akto nâŋgâ nâŋgâ nenŋaelânba miawagep." hain dâmai? Amâ bo ârândâŋ akmap.

8 Akto ye hin makbiâ nâŋgân, "Emelâk nâŋgâ nâŋgânenŋe humo aktâp. Akto wan me wan emelâk ârândâŋ agion. Paulo akto Apolo bo tân nengumbelan nâŋgâ nâŋgârâ agion." dâmai, amâ netŋe bo tânyeŋguetŋe luâk kembu bo akmai. Wangât ye hain nâŋgâmai? Ye agak meme yeŋe âlepŋe dâine ye olop heroŋe akbâen. 9 Aregât hin nâŋgân. Anutuŋe aposololupŋe nen âmâ luâk yânŋe yâk yeŋgât kâmolân katnenegep. Bugâgât pat agakŋe hainare, hârok dondâŋe aŋelo me luâk nenekbiâ bâleŋe hainâk hinare akmaen. 10 Nen Kristogât akmâ luâk nâŋgâ nâŋgâ bâlâk akmâ gayion. Dâ ye âmâ Kristogâlân dewatim nâŋgâ nâŋgârâ humo akmâ gayi. Nen âmâ yeukŋe gegeŋe akmâ gayion. Dâ ye âmâ kârikŋe olop akmâ gayi. Ye âmâ bikŋande yekbiâ humo âgâ âgâŋe akmai. Dâ nenekbiâ gegeŋe akmaen. 11 Aregât nen âmâ tu sotgât mom bâlim manmâ gayionŋeak manmâ gaen. Akto himbân hambuŋeâk lalakmâ Yesugât keiŋe bo nâŋgâmai arekŋe kuk heŋgânâk nenekbiâ emet kepia bâlâk manmâ gayionŋeak manmâ gaen. 12 Akto nenŋe bâtnenŋande puligât âi humo memaen. Akto hâkgât luâk âmbâleŋe den hembalik makmâ giriŋ nengimai. Hain akbiâ âmâ nen âmâ Humoŋe tân yeŋguâk dâm ulilaŋmaen. Akto yâkŋe âmâ kuk heŋgân aknengimbiâ âmâ ainâk hâuŋe bo yeŋgim âmâ nâŋgâm hansumbu akmaen. 13 Yâkŋe den bâleŋe makmâ kotnenŋe mem gembiâ nen âmâ benŋe ainâk lumbe den makyeŋgimaen. Ulikŋân akto hinŋe hainâk akmai. Nen âmâ luâk âmbâle yeŋgât gagap panpanŋe hainare akmâ gayionŋeak manmâ gaen.

Pauloŋe Korinti luâk âmbâle ewe akyeŋgiep.

14 Galalupne, nâ den kulemgoân ire ye aŋun meyegâkgât bo kulemgoân. Nâ ye nanaŋlupne dop hainâk akmaigât okot âlep

nâŋgâ yeŋgiman aregât den sami akyeŋgim damun agaŋgi goaŋgi akŋetgât den ire kulemgoân. 15 Bunŋe ye damunyeŋe akmâ Kristogât agak memeân damunyeŋe akmai are unduwâk tatyeŋgimai gârâmâ den pat âlepŋe pup pup makyeŋgiminiân a undup akmâ bo. Nune konok yeŋgâlân togom pup pup eweyeŋe dop hainâk akmâ den pat âlepŋe makyeŋgire den pat are âlepŋe nâŋgâyi. 16 Aregât hin hâmbiŋmâ wârakyekbe. Nâŋe agak meme akman are hainâk akbei. 17 Are miawagâkgât nâŋgâm Timoteo biwiŋe Humogâlân kalep yâk yeŋgâlân huŋgunaŋdere togoâp yâk âmâ nanne hinare okot âlep nâŋgaŋman yâk âmâ nâŋe kepia ârândâŋ ari Yesu Kristogât mendugumai aregât emetŋe ain makyeŋgiman aregât makyeŋgiwen dâm huŋgun aŋdere togoâp. 18 Akto yeŋgâlânba bikŋande Paulo bo togowiap dâm âgâ âgâŋe agi. 19 Dâ Humonenŋe yâkŋe âlepŋe dâmbo âmâ yeŋgâlân dowâk togowian. Togom âmâ sop ain luâk âgâ âgâŋe yeŋgât bo nâŋgâm âmâ agak memeyeŋe areâk ekbian dân. Togom yeŋgât den bo potatmâ nâŋgâwaen. Amâ agak memeyeŋe areâk ekmâ potatbian. 20 Akto Anutugât kâmot yeŋgât kârikŋeyeŋe amâ den makmai are bo. Bo kârikŋe. Patyeŋande amâ kârikyeŋe mem miawakmap. 21 Aregât togowianân gain gain nâŋgâwai? Orem miwindik yekbiangât kuk akmâ togowian me? Okot nâŋgâ yeŋgim yeukŋân togowian?

5

Luâk bâleŋe miep aregât den.

1 Galalupne, yeŋgât den are siânbaŋe makniŋbiâ nâŋgâre ârândâŋ bo aktâp. Agak meme bâleŋe hain arekŋe âmâ luâk âmbâle Yesu bo nâŋgaŋmai are yeŋgât hutyeŋân miawakto aŋun aŋgiwâi. Dâ ye âmâ bo aŋun aŋgiâi. Bâleŋe are amâ hin. Yeŋgâlân gâtŋe luâk siâŋe eweŋaet âmbenŋe miep. 2 Hain akto bâleŋe dondâ miawagep. Aregât wangât yeŋe yeŋaet nâŋgâmbiâ âgâmap? Hain bo. Bâleŋeyeŋe nâŋgâm makmâ miawakmâ okot bâle nâŋgâm mandâi dâine ârândâŋ akbop. Aregât dowâk luâk are hepunmâ watbiâ yeŋgâlânba ariwiap. 3 Dâ hâknande âmâ kâlewângen mandân dâ nâŋgâ nâŋgânande amâ hutyeŋân mandân aregât luâk bâleŋe miep yâkgât dosa miawagâkgât hin makmâ hâreân. 4 Yesu Humonenŋe yâkgât kolân konmâ luâk aregât den katmâ maktân. Ye mendugum kinmâ nâŋgât den nâŋgâm akto Humonenŋe Yesu Kristogât kârikŋe olop kinbai 5 âmâ ainâk Niambiŋe hâkŋe mem bâlimbo han biwiyeŋe potalagâkgât luâk are watbiâ ariwiap. Hain arim manmâ manmâ âgâmbo âmâ hâmbâi Humo are togowiawân âmâ Anutuŋe oloŋdo ikiŋaet kâmolânâk dewatiwiap. Are miawagâk dâm luâk are watbei. 6 Ye âgâ âgâŋe akmai are nâŋgâre bâliâp. Luâk bâleŋe agep aregât keiŋe den dopŋe hin makbe. Nen âmâ bau wiŋe bâleŋe siâ are bo mem panmâ are olop sot ondenŋe âmâ bâlimap. Amâ kalakŋe akmap. Dâ ye dop hainâk bâliwâigât luâk konok are watbiâ akŋângen ariwiap. 7 Nengât lama dosanenŋe bo agâkgât Kristo yâkŋe nengât sumbe akmâ moep aregât akmâ kalakŋe bâleŋe are potatmâ panbiâ arimbo bunŋe âlepŋe areâk akbei. Gârâmâ emelâk irakŋe maligât. 8 Hombaŋ irakŋe tatnerâm siâ me siâ kalakŋe âmâ hârok paniâm. Galalupnenŋe yeŋgât nâŋgâenŋe gemapgât akto bâleŋe maleŋegât kalakŋe panmâ âmâ han kau kau akto bunŋe den are mem manmâ heroŋe maroŋe manbaen.

9 Galalupne, nâ ulikŋân kulem

esenŋe siâ hin kulemgoân. Luâkŋe âmbenlupyeŋe hepunyekmâ aŋgâ olop hanâk hanâk manmai are gala bo katbei. 10 Are bâleŋe akmâ, me sotgâlâk nâŋgâmbiâ humo akmap me galagât wan me wan tatyeŋgiâp aregât nâŋgâmbiâ humo akto muneŋ akmâ kâmbu meyeŋgimai me lâpiogât nâŋgâmbiâ humo akmap luâk are amâ hâŋgât agak meme aregât egâliaŋmai yâk yeŋgât bo magân. Luâk are hepunyekbei dân dâine amâ hân ire hepunmâ himbimân manbâi. 11 Hain bo magân. Nâ hingât kulemgoân. Luâk âmbâle biwinenŋe Yesugâlân kalion dâmai amâ luâk âmbenlupyeŋe egâliaŋgât me lâpio yeŋgât yeŋgonmâk me galagât hogo hogo akmai me tu kârikŋe nem biwi gulip akmâ bâleŋe akmai luâk âmbâle hainare amâ hepunyekmâ yâk olop sot bo nembei. 12-13 Akto luâk âmbâle Yesugât kâmolân bo manmai are amâ Anutuŋe konok den âiân katyekbiap aregât nâŋe den âiân bo katyekman. Gârâmâ ye hutyeŋân Yesu nâŋgâ aŋmai yeŋgât dosa denyeŋe makbiâ ârândâŋ akbiâp. Aregât luâk bâleŋe akmâ ewenaet âmbenŋe miep are watbiâ hutyeŋân bo manbiap.

6

Korinti gâtŋande kiapgâlân arimbiâ Pauloŋe nâŋgâmbo bâliep.

1 Akto den siâ togombo hin nâŋgân. Yeŋgât hutyeŋân gâtŋe siâŋe galaŋaet dosa den mem makbiap are Yesugât kâmot yeŋgâlân bo katmap are amâ keiŋe bo ekmâ nâŋgâmai. Wangât Anutugât den koko luâk are yeŋgâlân ariyi? Hain bo akbei. 2 Yesugât kâmot nenŋe sop humoân hângât luâk âmbâle Yesugât kâmolân bo manmai are den âiân katyekbaen aregât nâŋgâi me? Wan me wan hânân yânŋe are makmâ miawakmâ keiŋe miawagâkgât makmâ den âiân katyekbaigât kârikŋe tatyeŋgimap. Hain akto hângât luâk kotdâŋe yeŋgât pat mem miawagâkgât are yeŋgâlân bo ariwei. 3 Akto areâk bo. Nenŋe aŋelo yeŋgât den dât owâiŋe potatbaen. Aregât nen âlepŋe hângât wan me wan den are lâuwâŋe potatbaen. 4 Akto den yânŋaet siâ siâ miawakto âmâ luâk âmbâle nâŋgâyeŋgienŋe amâ gegeŋe akmap, luâk hainare yeŋgâlân den ire potatnerâm arimbiâ bo ârândâŋ akmap. 5 Aregât yeŋgâlân gâtŋe nâŋgâ nâŋgâ luâk bo tatâp me? Ye den are nâŋgâmbiâ aŋun yeŋaet akŋetdâm kulemgoân. Aregât yeŋgâlân gâtŋe luâk nâŋgâ nâŋgâyeŋe olop siâ manmap yâkgâlân mem arimbiâ makyeŋgiwiap. 6 Ye âmâ hain bo akmai. Hângât kiap me kotdâ Yesugâlân gâtŋe bo areyeŋgâlai gala olop den dosayeŋe mem miawagâkgât arimbiâ amâ bâliâp. Dâ areâk bo. Anutu bonâŋgaŋmai yâk yeŋgâlân mem arimbiâ âmâ dondâ bâliâp.

7 Galama, den dosayeŋe Anutu bonâŋgaŋmai yâk yeŋgât dewunyeŋân miawakmap arekŋe biwi kat katyeŋe mem gemap. Aregât hin akbei. Yeŋgâlân gâtŋe siâŋe galaŋe bâleŋe agaŋdo galaŋande hanâk dâm yâkŋe âlepŋeâk agaŋbiap. Akto yeŋgâlân gâtŋe siâŋe galagât wan me wan hilip koaŋmâ gulip kombo galaŋande hanâk dâm hain bo agaŋbiâp. Ye hain akmai dâine âlepŋeâk miawakbop. 8 Gârâmâ yeŋeâk akmâ bâlimai akto yeŋgâlân biknande galalupyeŋaet hiaŋgi den makyeŋgimai. 9 O galama, agak meme hain akmai aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk bâleŋe mem manmai are Anutuŋe ikiŋaet kâmolân bo dewatim katyekmap, ye aregât bo nâŋgâmai me? Ageine biwiyeŋe hiaŋbâi gârâmâ luâk âmbâle hainare yeŋgât

keiyeŋe hin makbe. Luâkŋe âmbenlupyeŋe hepun yekmai me dâp gulip manmai me lâpio yeŋgât nâŋgâmbiâ bunŋe akto manmai me luâk siânba yeŋgât nâŋgâm egâlianŋ bâleŋe manmai me luâk siânba yeŋgât dewunyeŋân aŋunŋe olowâk akmai 10 me kuk akmâ yeŋgum kâmbu akmai me wan me wan hârok ekmâ egâlianŋmai me tu kârikŋe nem biwi gulip akmai me den hembalik makmai me puligâlâk nâŋgâm luâk bikŋe heyeŋgim umburuk akyeŋgimai luâk hain arekŋe amâ Anutugât manman are bo ekbai. 11 Akto yeŋgâlân biknande ulikŋân ye hain akmâ manmini. Dâ hinŋe ire âmâ Humonenŋe Yesu Kristo are akto Anutunenŋaet Heakŋande meyekmâ dosayeŋe pulim panmâ Yesugât kâmolân katyekbela biwi âlepŋân mandâi akto Yesuŋe dosayeŋe mem dumyeŋân kinmâ moep aregât Anutuŋe yekmâ dosayeŋe bo agep dâm yeŋgonlep.

Bâleŋe membâigât minao den.

12 Galama, ye hin dâmbiâ nâŋgân, “Wan me wan aktenŋe Anutuŋe nenekto âlepŋe akmap.” dâyi. Aregât makyeŋgiwe. Magi amâ âlepŋe gârâmâ kotŋe siâ siâ akmaen, arekŋe âmâ âlepŋe bo tân nengumap. Akto wan me wan tat nengiâp aregâlâk egâlianŋmâ hoŋ bawa aktenŋe paŋâk menenekto bâliwâen. 13 Aregât hin nâŋgân. Sot amâ âlepŋe Anutuŋe sotyeŋe dâm nengimap. Akto nembaengât dâm tep nenŋe kalep aregât sot amâ âlepŋe gârâmâ siân Anutuŋe bâin dâm sot akto tepnenŋe lâuwâ lâuwâ meteyelekto bo akbiandat. Dâ hâknenŋe amâ wan me wan egâlianŋgât dâtâŋe bo. Are âmâ Humonenŋaet damun akmap. 14 Akto Anutuŋe kârikŋe akmâ Humonenŋe mem momoŋânba agalep hainâk kârikŋe akmâ nen mem agatnenekto manmannenŋe irakŋe miawakbiap. 15 Akto hâkyeŋande âmâ Kristogât hoŋ bawa agaŋmai are bo nâŋgâmai mon? Akto hâkyeŋe âmbâle dâp gulip manmai are olop tatbiâ ârândâŋ akmap mon? Bo dondâ. 16 Aregât lâuwâŋe makbe. Anutuŋe makto Moseŋe hin kulemgoep, “Luâkŋe âmbâle mendo lâuwâŋe konok akmâ manbiandat.” hain kulemgoep. Aregât luâk siâŋe âmbâle bâleŋe mendo lâuwâŋe han biwi konok akmâ manmandat, are nâŋgâm heŋgemgowei. 17 Dâ luâk siâŋe Humogâlân andâmbo yâk olop han biwi konok akto nâŋgâ nâŋgâ konok akmandat. 18 Aregât luâkŋe âmbenlupyeŋe hepunyekmâ hanâk hanâk âmbâle aŋgâ bo meyekbei. Akto luâk âmbâle bâleŋe akmai amâ dosa memai gârâmâ hâkyeŋe bo mem bâliakmai. Dâ âmbâle hanâk hanâk olop manmâ ikiŋe hâk mem bâliakmap. 19 Aregât den umatŋe siâkâ makyeŋgire nâŋgâŋet. Anutuŋe ikiŋaet Heak Âlepŋe huŋgunaŋdo biwiyeŋân miep aregât ye amâ yâkgât emet akmai. Akto ye âmâ yeŋaet bo. 20 Yesuŋe Anutugât kugânba ikiŋaet gilâmŋe kâimbo puligoyegep, aregât ye agak memeyeŋande Anutu kotŋe konmâ mem agatbeigât hâkyeŋe damunŋe akbei.

7

Luâkdâ âmbendâ yeŋgât den.

1 Ye kulemgom katniŋbiâ togombo oyaŋmâ meteân aregât wan me wangât ai nuguyi aregât hin makmâ miawaktere nâŋgâŋet. Luâk Yesugât kâmolân gâtŋande âmbâle bâlâk manbian dâm âmâ âlepŋe hain akto ârândâŋ akbiap. 2 Gârâmâ egâlianŋgât dâp dondâ yendâpgât luâk âmbâle hanâk hanâk dâp gulip manbâi dâm âmbâleŋe luâk amboŋân amboŋân meyekbei. Akto luâk âkâ hainâk âmbenlupyeŋe ikiŋeâk ikiŋeâk

meyekbei. 3-4 Akto âmbâleŋe ikiŋaet hâkŋe are bo damunŋe agaŋgimap âmâ luâkŋande damunŋe agaŋmap aregât âmbenlupyeŋande hâkyeŋe luâklupyeŋe bo gangerâ yeŋgiwei amâ âlepŋeâk yeŋgiwei. Akto hainâk luâkŋe ikiŋaet hâkŋe bo damunŋe agaŋgimap amâ âmbenŋande damunŋe agaŋmap, aregât luâklupyeŋande hâkyeŋe are âmbenlupyeŋe bo gangerâyeŋgiwei amâ âlepŋeâk yeŋgiwei. 5 Aregât ye âmâ luâkdâ âmbendâ hâkyeŋe bo gangerâ aŋgiwei. Gârâmâ luâk âmbâi lâuwâ siâŋe Anutu kârikŋe ulilaŋbaet dâm âlepŋe sop ainâk Anutu ulilaŋbiandatgât tâlâwâk hâkyetŋe gangerâ aŋgim Anutu ulilaŋbela nâŋgâmbo âlepŋe akbiap. Dâ ulit sopŋe bo akto haminâŋgen Niambiŋe heyetkim bâleŋe aget dâwopgât âlepŋe luâkdâ âmbendâ meakbiandat. 6 Dâ ire makberân amâ bo makmâ hâreyeŋgiwerân. Bo. Maktere nâŋgâmbiâ bâliwopgât makyeŋgiân. 7 Nune âmâ hin maktân. Luâk hârok nâŋe âmbâle siâ bo meân, ye hain luâk âmbâle bâlâk manbei amâ âlepŋe akbiap. 9 Gârâmâ luâk âmbâle biwiyeŋe kârikŋe bo damunŋe akmai arekŋe âlepŋe luâkdâ âmbendâ akmâ manbei. Akto egâliaŋgât kâlâpŋe mem bâli yekbopgât luâkdâ âmbendâ akmâ manbiâ huraguwiâp.

Luâkdâ âmbendâ yeŋgât den.

10 Akto luâkdâ âmbendâ yeŋgât den maktere nâŋgâŋet. Akto ire nâŋgât den a konok bo ire Humonenŋande tân nugumbo maktân, âmbâle luâkdâŋe luâklupyeŋe bo hepunyekbei. 11 Dâ âmbâle siâ emelâk luâk hepulep aregât luâk siâ bo membiâp. Me luâkŋe emelâk hepulep are olop magaŋgimbela âlepŋe dâmbo peniaŋgiwiandat. Akto luâk âmbendâ ye âmâ âmbenlupyeŋe bo hepunyekbei.

12 Dâ ye bikŋe luâkdâ âmbendâ agi yeŋgât den ire Humonenŋande bo magep amâ yân makbe. Yeŋgâlân gâtŋe luâk siâ hinŋe Yesu nâŋgâ aŋep gârâmâ âmbenŋe âmâ Yesu bo nâŋgâ aŋep yâkgât hin makyeŋgiwe. Âmbenlupyeŋande âlepŋe dâmbiâ âmâ âlepŋe meyekbiâ manbei aregât bo hepunyekbei. 13 Akto âmbâle hinŋe Yesu meyi âmâ luâklupyeŋe Yesu bo nâŋgaŋmai yeŋgât hin makyeŋgiwe. Luâklupyeŋande âlepŋe dâmbiâ âmâ hanâk bo hepunyekbei. 14 Aregât keiŋe hin. Nan baratlupyeŋe emelâk Anutugât pat akmâ manmai aregât nan baratlupyeŋe bâliwâi dâm Anutuŋe âmbâle ekmâ nâŋgât kâmot dâmap, aregât luâkŋe bo nâŋgâniŋmap are nâŋgât kâmolân katbian dâmap. Akto luâk Yesu nâŋgaŋmap âmbâle Yesu bo nâŋgaŋmai are yekmâ nâŋgât kâmolân katyekbian dâmap. 15 Akto Anutuŋe yeukŋân gala akmâ mannetgât nengonmap aregât luâk me âmbâle Yesu bo nâŋgaŋmai arekŋe âmbenlupyeŋe me luâklupyeŋe hepunyekberâm âlepŋe hepun yekbai. 16 Gârâmâ âmbâle Yesugâlân gâtŋe arekŋe luâklupyeŋe olop manmâ makyeŋgimbiâ luâklupyeŋe Yesugâlân biwiyeŋe âlepŋe katbai. Akto luâk yekâ hainâk âmbenlupyeŋe olop manmâ yaiwâk akyeŋgimbiâ âmbenlupyeŋe Yesugâlân biwiyeŋe katbai, aregât bo nâŋgâmai aregât luâkdâ âmbendâ dowâk bo hepun akbai.

Ulikŋân malion hainâk manniâm.

17 Galalupne, ye hârok hin makyeŋgiwe. Nâ mendugumai emet ain hârok âgâm hin makyeŋgiman. Anutuŋe ye oloŋ yekmâ ikiŋaet kâmolân katyegep sop ain ye kin kin gain gain kili. Akto Humonenŋande kin kinyeŋe gain gain yeŋgiep aregâlâk nâŋgâm manbei. 18 Aregât ye Yuda gâtŋe ulikŋân hâkyeŋe gâiyi are Anutuŋe oloŋ yegep ye âmâ Anutugât pat hâkyeŋe gâiyi aregât tiripŋe bo gulip goaŋgiwei. Dâ bikŋe Yudagât agak meme bo watmâ âmâ hâkyeŋe bo gâiyeŋgiyi hain akbiâ ainâk Yesuŋe oloŋyegep, ye âmâ gâinenekbei hain bo nâŋgâwei. 19 Are lâuwâŋe makbe. Hâkyeŋe gâi gâigât me bo gâi gâigât are Anutuŋe bo ekmâ nâŋgâmap. Akto yâkŋe âmâ nen lauŋe lokom manbaen are gâlâk nâŋgâmap. Aregât hâkyeŋe gâi gâigât bo nâŋgâwei. 20 Galama ye kin kinyeŋe ain me ain kinbiâ Yesuŋe yeŋgonlep kin kin ainâk kinbei. 21 Dâ hoŋ bawa âi membiâ yeŋgonlep are nâŋgâmâk bo akbiâ âmâ kambiamyeŋe umatŋe bo akbiap. Gârâmâ damunlupyeŋe âlepŋe ariŋet dâmbiâ âmâ ainâk hoŋ bawa agaŋmai arewa sopanmâ yeŋgât manmanyeŋe yeâkgât damunŋe akbei. 22 Dâ aregât siâkâ makbe. Ye hoŋ bawa âi manmai are Humonenŋande yeŋgonlep aregât yeŋe luâk me siâ siâ hoŋ bawa bo akyeŋgimaen dâm heroŋe akbei. Dâ yeŋe siâ hoŋ bawa bo agaŋgimai are Humonenŋe yeŋgonlep aregât Kristo hoŋ bawa agaŋmai. 23 Yesuŋe Anutugât kugânba yeŋgât dumyeŋân kinmâ puligoyegep aregât Humogâlâk nâŋgâm luâk yeŋaet bo nâŋgâ aŋgiwei. Amâ Kristo konok nâŋgâ aŋbei. 24 Hain akmâ ulikŋân Humonenŋe oloŋ yegewân gain mali, a hainâk mem manmâ sop hinŋe âkâ kinmâ Anutugâlân dewatiwei.

Luâk âmbâle sigan yeŋgât den.

25 Akto ye sigan yeŋgât hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Humonenŋande bo makniŋep âmâ nunak maktân aregât Anutu lumbe Amboŋe arekŋe nâŋgâ niŋdo ârândâŋ akmap aregât nâŋgât den tângomap. 26 Sop hinŋe dâtŋe metŋe dondâ miawaktâpgât ye luâkdâ âmbendâ manmai me sigan manmai hainâk manmâ âgâwei. 27 Aregât yeŋgâlân bikŋe luâk âmbendâ emelâk agi ye âmbenlupyeŋe bo hepunyekbei. Dâ luâk sigan manmai yeŋe âmbâlegât bo makbei. 28 Dâ âmbâle memberâm akmâ membiâ bo bâliwiap. Akto âmbâle sigan hainâk luâk mendo bo bâliwiap. Akto hain arekŋe hângât umatŋe miawakyeŋgiwopgât hain kulemgoân. 29 Galalupne, umatŋe dondâ miawak yeŋgiwiapgât sop tâlâwâk aktâp aregât âmbenlupyeŋe olop mandâiŋe âmbenlupyeŋe aregâlânâk bo nâŋgâm manbei. 30-31 Akto hânân âlepŋe manmai ire bo akbiap aregât indemaiŋe inde bâlâk manmai hain are akbei. Heroŋe maroŋe akmaiŋe manmâ hero maro bâlâk manmai hainare akbei. Akto siâ siâ mem aŋgim nene manmaiŋe âmâ imâ nengât bunŋe borâm manbei. Akto hân iregât tiripŋe bo akbiapgât hângât wan me wan mem manmaiŋe âmâ ire nâŋgâenŋe humo akbop dâm aregât nâŋgâmbiâ gewiâp.

32 O Galalupne, biwiyeŋe umatŋe akbop dâm maktân. Akto luâk âmbâle bâlâkŋe Humonenŋaet âiŋaet nâŋgâmâk akmai hain akmâ Humonenŋande nenekto ârândâŋ agâk dâmai. 33 Dâ luâk âmbendâyeŋe âmâ hângât nâŋgâm hanoko akmai. Akto âmbenlupyeŋande nâŋgâyeŋgimbiâ heroŋe âlepŋe agâkgât manmai. Hain akmâ

Humonennŋaet me âmbenlupnennŋe yeŋgât ukennŋe akne dâm han lâuwâ akmâ manmai. 34 Akto âmbâi sigan yâkâ hainâk Humonennŋaet âiŋaet nâŋgâmâk akmai. Akto han biwiyeŋe Yesugât dâtâŋe agâkgât nâŋgâmai. Dâ âmbâle luâkdâŋe âmâ hângât nâŋgaŋmai. Akto luâklupyeŋe yeŋgât nâŋgâyeŋgimbiâ heroŋe ârândâŋ agâkgât nâŋgâmai. 35 Ye hârok âlepŋe mannetgât dâm den are makyeŋgiân. Dâ ye hin me hain akŋet dâm wârakmâ hâwâtyekbegât hain bo makyeŋgiân. Ye hanâk hanâk bo manmâ âmâ biwi kambiamyeŋe mendugumbiâ Humogâlân lâwindâk kilâkgât maktân.

36 Akto ewe siâŋe baratne âmbâi sigan tat tatŋe akbop dâm âlepŋe luâk siâ waŋdo mendo bo bâliwiap. 37 Dâ luâk ewe siâŋe nâŋgâ nâŋgâ kârikŋe tatmap yâkŋe baratne yân tatbiap dâm nâŋgâmbo âmâ ârândâŋ akbiâp. Akto owâim hain makmâ kârikŋe ketugumbo ârândâŋ akbiâp. 38 Haingât luâk siâ baratŋe luâgân kato âlepŋe akbiap. Dâ siâŋe baratne siganâk malâk dâm gangerâmbo âmâ ârândâŋ akmâ heŋgemgowiap.

Kambut yeŋgât den.

39 Akto ye âmbâle luâkdâ hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Ye luâklupyeŋe olop manmâ âgâm bo hepunakbei. Dâ luâklupyeŋe mombiâ âmâ âlepŋe luâk siâ Humonennŋande meyegi aregâlân gâtŋe luâk siâ ukennŋe nâŋgâm memberâm âmâ âlepŋe membei. 40 Dâ luâk bâlâk yân manbian dâm manbai aregât agak meme bikŋe âlepŋe ewangiyekbiap. Hain akto heroŋe akbai, hain nâŋgân. Ire nune den. Dâ Anutugât Heakŋande tân nugumbo maktân.

8

Lâpio yeŋgât sotgât hanokoakmâ mali aregât den.

1 Akto Korinti kepian manmâ Yesu bo nâŋgâmai yâkŋe sot soŋgo lâpio yeŋgât enemyeŋân katmâ om nem bikŋe aŋgim neneân katmai ye are nâŋgâmbiâ han lâuwâ agep are nâŋgân. Aregât hin makbe. Yeŋgât bikŋande hin dâmai, “Nen keiŋe nâŋgâ nâŋgârâ humo manden aregât hanâk wan me wan mendennŋe ârândâŋ akmap.” Ye hain dâmbiâ are nâŋgâre bunŋe akto gârâmâ nâŋgâ nâŋgâgât keiŋe âmâ kotyeŋe mem agat agat miawakmap. Dâ okot âlep akyeŋgim manbiâ âmâ kambiamyeŋe kârikŋe ketugumap. 2 Aregât yeŋgâlân gâtŋe siâ nâŋgâ nâŋgâne emelâk humo aktâp dâmap âmâ yâkgât nâŋgâ nâŋgâŋe bunŋe bo yemap. 3 Dâ yeŋgâlân gâtŋe siâ âmâ Anutu okot âlep aganŋbiap yâk âmâ Anutuŋe nâŋgâm heŋgemgoaŋbiap. 4 Lâpiogât sot soŋgogât âmâ hin nâŋgâmai. Lâpio âmâ siâ me siâ yânŋe bunŋe bo. Anutu konok amâ bunŋe. 5 Kembulupŋe himbimân mandâi me hânân mandâi amâ yem ariâi aktâp. 6 Dâ nen âmâ Anutu Ewenennŋe konok mannengimap. Yâkgâlânba siâ me siâ miawaknengimap. Akto nen yâkgâlân manden. Hain akmâ Kembu konok Yesu Kristo yâkgât bâtŋânba siâ me siâ hârok miawagep akto nen manmâ metien. 7 Gârâmâ nengâlân gâtŋe bikŋe aregât keiŋe hain âlepŋe bo nâŋgâm heŋgemgomai, akto hain arekŋe ulikŋân lâpio bunŋe dâm mali, yâk hinŋe Yesu nâŋgaŋmân âmâ sot hain are nem âmâ biwiyeŋe kârikŋe bo aregât lâpio arekŋe biwiyeŋe mem heleŋ ketugumbo umatŋe akmap. 8 Akto Anutuŋe sotgât akmâ bo nâŋgâ nengimbo âlepŋe akbiap. Aregât sot lâpio yeŋgâlânba are nendennŋe Anutuŋe bo nâŋgâm mem agatnengiwiap. Me bo nendennŋe nâŋgâm bo mem ge kat nenekbiap. 9 Gârâmâ

yeŋgâlân gâtŋe, “Wei are emelâk nâŋgân hanâk hanâk nendenŋe ârândâŋ akbiap.” dâmai ye âmâ hin akbei. Galalupyeŋe biwi getegâk Yesugâlân kali areyeŋgât biwiyeŋe gulip akyeŋgiwopgât nâŋgâm heŋgemgowei. Akto sot nemberâm âmâ galalupyeŋe are yeŋgât ukenŋe nâŋgâyeŋgiwei. 10 Aregât bikŋe makbe. Ye biwiyeŋe kârikŋe ya maktân hamianŋmâ panmâ hanâk lâpio emetŋân âgâm sumbe nem tatbiâ galayeŋe siâ biwiŋe kârikŋe bo arekŋe yekto, “Wei, nâkai âgâm nendere âlepŋe akberâp.” dâm âgâm nem tato haminân biwiŋe bâlimbo dosa akbiap amâ hâuŋe amâ yeŋgâlân miawakbiap. 11 Amâ ye hanâk nâŋgâ nâŋgânenŋe kârikŋe aktâp dâmai, aregât galayeŋe Kristoŋe yâkgât dumŋân kinmâ moep arekŋe yekmâ âgâm mem nendo bâliwiap. Dosa are amâ yeŋgâlân. 12 Ye hain akbiâ bâleŋe dondâ akbiap. Amâ ye hain akmâ galayeŋe biwiŋe getegâk kalep are mem bâlimbiâ biwiŋe gulip akbiap. Aregât dosa amâ yeŋgâlân. Dâ areâk bo. Ye hain akbiâ âmâ Kristogât kotŋe bâliwiap âmâ dosa amâ yeŋgâlân miawakbiap. 13 Aregât nâ sumbe nendere galanande aregât nekto biwiŋe bâliwopgât aregât nâŋgâmâk akmâ lâpiogât sot bo nem manmâ mombian. Akto sumbe borâm yân manmâ mombian. Aregât ye hain akbei.

9

Aposolo yeŋgât keiyeŋe.

1 Galalupne, yeŋe nâ hâkne tunbaigât dop bo tatâp. Aregât keiŋe hin. Nâ Aposolo Humonenŋe Yesu are egân aregât wan me wan ektere bunŋe akmap. Akto areâk bo. Niŋande pup pup den pat âlepŋe makyeŋgimbo biwiyeŋe Humonenŋaelân katmâ manmâ ya miawaktâi? Amâ nâ. 2 Akto siânba bikŋande, “Paulo amâ luâk yânŋe aposolo bo.” dâyi. Den are nâŋgâm bo hanokoakman. Akto nâŋgâm âmâ nâ Aposologât âi mem mandere ye Humonenŋaelân dewatiyi are nâŋgâm heŋgemgom luâk aregât den bo nâŋgâwei. 3 Luâk Paulogât keiŋe ekne dâmbiâ kotne bâliwop dâm den hâuŋe âmâ hin makyeŋgire nâŋgâŋet. 4 Nâ Aposolo âi mem mandere hâuŋe niŋbiâ ârândâŋ aktâp. Gârâmâ hain bo akman. 5 Akto Aposolo bikŋe akto Yesugât emilupŋe akto Petoro yâk âmbenlupyeŋe olop âiân arimai. Akto âmbenne tatniŋdâp dâine yâk olop arire ârândâŋ akbop. 6 Akto areâk bo. Aposolo bikŋande ulityeŋgimai are ârândâŋ akmap. Dâ nâ akto Banaba netkâ hain ulityeŋgietŋe dâine ârândâŋ akbop. Gârâmâ netŋe umat yeŋgiwâet dâm bo ulityeŋgim âmâ âi mendenŋe net wan ketuguyiot are hâukombiâ netgât sot hâukoyiot. 7 Aregât den dopŋe hin. Tembe loko âi mem arimai damunlupyeŋande hâuŋe yeŋgimai. Akto kalam amboŋe âi mem mando sot âlimbo bikŋe nemap. Akto makao damunŋe âi mem manmâ bikŋe nemap. Aregât Aposologât âi mem manman aregât hâuŋaet ulityeŋgiman dâine ârândâŋ akbop. 8 Are amâ luâkgât nâŋgâ nâŋgâŋe bo tân nugumbo maktân. Anutugât den kulemgoyi arekŋe hain dâmap are nâŋgâm hain kulemgoân. 9 Den kârikŋe hainâk miawaktâp âmâ hin. Anutuŋe makto Moseŋe kulemgoep bikŋe hin tatâp, “Bulimakaoŋe âi mem mando ainâk sot nembop dâm lauŋe bo dâgâm gisapkowei.” hain yendâp. Den are Anutuŋe bulimakao yeŋgât konok nâŋgâm bo magep. 10 Anutuŋe nengât hain magep. Luâk siâŋe âi kâmet kâmet are yân bo akmap. Sop siân sot bunŋe miawakbiap aregât ukenŋe nâŋgâm akmap. Akto luâk

siâ sot pitim mendugum katmap are âkâ hainâk bunŋe membian dâm akmap. Anutuŋe aregât hain makto Moseŋe kulemgoep. 11 Aregât nen yeŋgâlân biwigât âi siâ siâ mem heŋgemgoyegiongât hâuŋe yeŋgâlânba hângât siâ siâ menegât nâŋgâenŋe ârândâŋ akmap. 12 Dâ nen âmâ hain bo nâŋgâmaen. Akto yeŋgâlân gâtŋe makyeŋgimai are yeŋgât biknande ulit yeŋgimai. Dâ nen âmâ ewangi yekmaen aregât ulit yeŋgienŋe âmâ ârândâŋ dondâ akbop. Dâ amâ hain bo akmaen. Dâ bo ulit yeŋgimaen arekŋe agak meme biknje ewangimap. Aregât siâkâ makbe. Kristogât den pat âlepŋe bâliwop dâm yeŋgâlânba sot me puli me wan me wan menegât mak makŋe are menegât nâŋgâm dâm bo ulityeŋgimaen.

13 Akto luâk sumbe opmânân âi memai yâk âmâ sumbe biknje memai. Akto luâk siâ alatan sumbe ogo yâk âmâ alatagât siâ siâ biknje memai, are emelâk nâŋgâi. Aregât nâŋgâm heŋgemgowei. 14 Haingât Humonenŋe nengât hin dâep, “Nâŋgât den pat âlepŋe makmai are bâlâk manbâigât âi mem manbiâ den nâŋgâwerâm mendugum kinmai arekŋe hâuŋe yeŋgiwei.” 15 Dâ nâmâ dâp are watman dâine ârândâŋ akbop. Gârâmâ nâmâ dâp are bo watman. Amâ ye aregât âlepŋe akniŋŋetgât nâŋgâm âmâ ire bo kulemgoân. Bo dondâ. Nâŋgât heroŋe bo akbopgât luâk siâŋe siâ me siâŋe mopŋe nugumbo mombian are âlepŋe dân. 16-17 Akto den pat âlepŋe makyeŋgiman âi are nâŋgât kaknân kali aten. Dâ âi aregâlâk nâŋgâm manman dâine manmâ hâuŋe membom. Akto Anutuŋe âi ire niŋmâ huŋgun niŋep are nune hangât bo meân. Hain akman dâine âi are bo mendere âmâ yei, umatŋe bâleŋe miawak niŋbop. Aregât hâuŋe bo ulit yeŋgim sot wan bâlâk manman, aregât nâŋgâm heroŋe akman. Mombian are âlepŋe dân. 18 Akto nâ hâuŋe wan meman? Hin. Âi meman aregât hâuŋe niŋbiâ ârândâŋ akmap gârâmâ hanâk hâuŋe are bo niŋŋet dâm yân hâuŋe bâlâk arim makyeŋgiman. Aregât biwine heroŋe akmap.

Paulo luâk keiŋe keiŋe are yeŋgât hoŋ malep.

19 Akto siânbaŋe nâŋgât maganŋgi niŋbiâ nâŋgâm hanâk dâre umatŋe bo akmap. Nâ luâk hârok yeŋgât hoŋ bawa bo manman yeŋgât hanâk hoŋ bawayeŋe agân. Are luâk âmbâle dondâ den pat âlepŋe nâŋgâm Yesugâlân dewatim mannetgât nâŋgâm agân. 20 Aregât Yuda luâk âmbâle âlepŋe aknet dâm Yuda agak meme watmâ makyeŋgiman. Akto den kârikŋaet hoŋ bawa manmai yeŋgâlân manmâ luâk âmbâle ire âlepŋe aknet dâm hainâk den kârikŋaet hoŋ bawa agân. Dâ nunak den kârikŋe lokore Anutuŋe nekto huraguâkgât bo malân. 21 Luâk âmbâle den kârikŋe bo nâŋgâmai are yeŋgâlân arim manmâ luâk âmbâle ire âlepŋe aknet dâm hainâk den kârikŋe bo nâŋgâmai are hainâk agân. Dâ nunak âmâ Anutuŋe Kristogât den kârikŋe katniŋdo are mem mandân. 22 Akto luâk âmbâle yeukŋe manmai yâk yeŋgât biknande Yesu nâŋgaŋŋetgât dâm hainâk yeukŋe agân. Akto luâk âmbâle keiŋe keiŋe siâ siâ Anutuŋe heŋgemgo yegâkgât dâp siâ siâ mem yâk hainâk akmâ âi mem manmâ yu gan. 23 Siâ siâ hârok are yân bo. Yesugât kot patŋe miawakmâ ariâkgât akman. Akto nunak âkâ aregât hâuŋe memberâm akman.

Paulo kârikŋe akmâ pârigiep.

24 Akto aregât den ginŋe makbe. Dop agaknân luâkŋe wan me wan katbiâ tato memberâm pârigimai. Akto wan me wan amâ konokŋe

wârakmapŋe togom memap. Akto ye dop hainâk hâuŋe wan me wan memberâm âi humo membei. 25 Akto luâk yâkŋe âmâ kârikŋe akberâm ukenŋaet bo nâŋgâm hâkyeŋe heŋgem agum hâuŋe memberâm âi humo memai. Dâ hâuŋe are amâ buluŋe yânŋaet dowâk dipkomap aregâlâk nâŋgâm pârigimai. Akto nen âmâ pârigim arimaen nâŋgâ nâŋgânenŋe yeukŋe akbop dâm damunŋe akmaen. Akto nenŋe hâuŋe kârikŋe membaen. 26 Aregât nâ nunak gai pirâman. Hain akmâ horat kat katŋe a tiŋ tiŋâk ekmâ kinmâ pirâman. Nâ soŋ soŋ are dâp pâŋân gulip bo panman. 27 Bo. Nune yânŋe akbomgât hâk biwine mem geakmâ damunne akman. Amâ bikŋe makyeŋgiân aregât hâu bâlâk manbomgât.

10

Yuda yeŋgât den pat.

1 Galama, Yuda nengât hakulupnenŋe siâ me siâ mem mali aregât keiŋe nelâmyeŋgiwopgât makyeŋgire nâŋgâŋet. Anutuŋe yâk yeŋe hârokgât damunyeŋe akto aregât hamandatŋe dâp hekat yeŋgimbo arim haru hâtikoyi. 2 Akto areâk bo. Anutuŋe makto Moseŋe damunyeŋe akto siâ siâ âlepŋe hamandatgât pat akto harugât pat miawakyeŋgiep. 3 Akto Anutuŋe sot akto tu yeŋgimbo hârokŋe neyi. 4 Akto tu aregât keiŋe hin, Anutuŋe bâgilupnenŋe kât siâ hekat yeŋgimbo kât kâlegenba tu gembo neyi dop hainâk Anutuŋe Kristo huŋgunaŋdo hamiyeŋân arimbo yâkgâlânba kârikŋe gembo meyi. 5 Akto Anutuŋe bâgilupnenŋe bikŋe agak memeyeŋaet nâŋgâm bâlimbo hân yânŋân mom meteyi. 6 Yâk yeŋgâlân are miawagep kulem arekŋe nengât den minao aktâp. Akto nen yâk bâleŋaet okot tuk tuk agi hainâk akbâengât den are tatâp. 7 Anutugât denŋande hin dâmap, “Luâk âmbâle lâpio yeŋgât meteyeŋân sot om nem kep mem bâleŋe agi.” aregât ye nâŋgâm heŋgemgom hain bo akbei. 8 Akto yâk yeŋgâlân gâtŋe bikŋe egâlian bâleŋe akmâ luâk âmbâle hanâk hanâk mem hepun akmâ bâleŋe agi aregât Anutuŋe yeŋgumbo kâmot humo 23 tausen moyi. Nen hain akbâengât den are oyaŋmâ hamewakmâ âmâ nen hain bo akbaen. 9 Akto yâk yeŋgâlânba siânbaŋe Humonenŋaet dewunŋân âgâ âgâŋe keiŋe keiŋe akberâmbiâ dop yeŋguep. Aregât mulumŋe yeŋgimbiâ moyi. Nen hainâk Anutu dop kom bâlewâengât den are oyaŋmâ hamep akmâ hain bo akbaen. 10 Wan me wan Anutuŋe yeŋgimbo ekbiâ giep. Akto yâk yeŋgâlânba bikŋande, “Anutuŋe bo damun nenŋe akto âmâ lâpio kotŋe mem agatne.” dâmbiâ âmâ mem bâli bâli aŋeloŋe mem bâliyekmâ metiep. Aregât nen hain henengiwop dâm den are oyaŋmâ hamep akmâ hain bo akbaen. 11 Yâk yeŋgâlânba siâ siâ miawagep arekŋe ye hain akbâi dâm dop kalep. Akto hân purik âgâwiapgât sop ewumâk manden nengât Moseŋe den minao ire kulemgoep. 12 Aregât yeŋgâlân gâtŋe bikŋe nen âlepŋe bâleŋe bo akbaen dâm âmâ bâleŋe akbâigât han biwiyeŋe damunŋe akmâ heŋgemgom manmâ âgâwei. 13 Akto yeŋgâlân dopko dopko miawakmâ togomap are luâk hârok nengâlân miawakmap. Gârâmâ Anutuŋe nengât akmâ manmap yâkŋe biwiyeŋe ekmâ biwi yeŋaet kârikŋe bo akbop dâm dopko dopko miawak yeŋgimboân ainâk biwiyeŋe kârikŋe ketugumap, âlepŋe manbaigât dâp tatyeŋgiâp. 14 Aregât akmâ lâpio kotŋe mem agat agatgât are hepunbei.

Kembugât sot nem gaetŋe

lâpiogât sot bo nembaen.

15 Galalupne, ye nâŋgâ nâŋgâ olop mandâi aregât den ire maktere yeŋak nâŋgâm ekŋet. 16 Hâpuân waiŋ kâim yeŋgimaen are Anutuŋe ekmâ âlepŋe dâmap. Aregât Anutu okot âlepgât mepaiŋe mem maŋganmâ aŋgim nemaen. Aregât mendugum kinmâ Kristogât gilâmŋe nengât kâiep dâm nâŋgâm heŋgemgomaen. Akto okot âlepgât maŋganmâ aŋgim akmâ sot mem munditmâ nem Kristo olop kâmot konok akmaen aregât mindugum kinmaenân Kristo nengât dâm hâkŋe yeŋgimbo mem bâliyi are nâŋgâm heŋgemgomaen. 17 Sot koaŋe konok aŋgim akmaen aregât bunŋe nen luâk âmbâle dondâŋe gala kâmot konok akmaen. 18 Akto ye Yuda luâk agak meme memai are nâŋgâm heŋgemgoŋet. Sumbe katmâ ombiâ ondo nembiâ âmâ ainâk Anutuŋe meme wâtŋe akyeŋgimbo kâmot konok akmai. 19 Gârâmâ den yu kulemgoân aregât keiŋe hin. Luâk âmbâle lâpiogât sumbe omai arekŋe âlepŋe bo aktâp. Akto lâpio are âkâ bunŋe bo aktâp. 20 Gârâmâ luâk âmbâle Anutugât bo nâŋgaŋmaiŋe lâpiogât sumbe omai are amâ sinduk baniara bâleŋaet nâŋgaŋmâ omai. Aregât nâ yeŋgât hin maktân. Ye sinduk baniara bâleŋe are yeŋgât bonâŋgâ yeŋgiwei. Amâ sinduk baniara olop kâmot konok akbâigât. 21 Ye mendugum emet siân âgâm Humoŋe nengât moep nâŋgâm aregât sot tu nem metem âmâ ainba gain gain arim sinduk baniara bâleŋe olop menduguwai? Hain bo akŋet. Ye Humogât sot kat kat ainba sot nem manmâ âmâ ainba sinduk baniara yeŋgât kat kalânba sot nembiâ âmâ bâleŋe dondâ akmap. 22 Ye sinduk baniara areyeŋgât nâŋgâmbiâ humo akto âmâ Humoŋe nâŋgâ yeŋgimbo bâleŋe akmap. Are miawagâkgât hain meyi mon? Nengât kârikŋenenŋande âmâ Anutugât kârikŋeŋe ewangimap dâmai mon?

Wan me wan hârokŋe amâ bo tân nengumap.

23 Akto ye hin dâmbiâ nâŋgân. Kotŋe siâ siâ hârok tatnengimap are mem mandenŋe ârândâŋ akmap dâyi. Aregât makyeŋgiwe. Bundâk magi. Gârâmâ kotŋe siâ siâ hârok tatyeŋgimap arekŋe âmâ âlepŋe bo tânyeŋgumap. Akto biwiyeŋe bo mem kârikŋe ketugumap. 24 Aregât ye yeŋaet bo nâŋgâm âmâ galalupyeŋe yeŋgât nâŋgâ aŋgiwei. 25 Han lâuwâ akbâigât ye kâmolân soŋgo puligowerâm nâŋgâm hanâk puligom om nembei. Akto sot ire yânŋe me lâpio dewun yeŋânba togoâp hanâk om nembe dâm makmâ nâŋgâmâk bo akbei. Akto hanokoak bo akbei. 26 Amâ hingât. Hân ire amâ Humonenŋaet aktâp. Akto wan me wan hânân yendâp akai Humonenŋaet aktâp. 27 Dâ luâk âmbâle Anutu bo nâŋgâ aŋmaiŋe yeŋgâlân gâtŋe siâŋe yeŋgondo emetŋân âgâmbiâ sot soŋgo om yeŋgimbo nâŋgâmâk bo akmâ hanâk nembei. Akto ai pei bo agaŋbei. 28 Gârâmâ siâŋe soŋgo ire lâpio yeŋgât sumbe dâmbo âmâ luâk aregât nâŋgâmâk akmâ borâwei. Are nembiâ luâk makyeŋgimbo aregât biwiŋe bâliwop dâm bo nembei. 29 Luâk aregât biwiŋe bâlewop dâm hain akbei. Dâ biwige amâ âlepŋe agâk. Aregât hin makbei. Nâ wan me wan nendere biwine ârândâŋ akmap aregât luâk siâŋe nâŋgât nâŋgâniŋdo wangât bo bâlimap. 30 Akto nâ Anutuŋe han kalemŋaet niŋepgât akmâ mepai meaŋmâ sot nendere wangât siâŋe nâŋgâm bâliniŋdâp? 31 Gârâmâ hin akbei. Ye sot soŋgo nemberâm me wan me wan akberâm Anutu okot âlep agaŋmâ kotŋe mem agatmâ mepaiŋe membei. 32-33 Akto nâ

luâk keiŋe keiŋe arekŋe nekbiâ âlepŋe agâkgât neman. Dâ nunaet siâ siâ âlepŋe akmangât bo nâŋgâm luâk âmbâle dondâ den pat âlepŋe nâŋgâmbiâ Anutuŋe heŋgemgoyekbiap dâm luâk âmbâle siâ siâgât ukenyeŋe meman. Akto ye hainâk Yuda luâk me Girik luâk bikŋe akto Anutugât luâk âmbâle yeŋgât dewunyeŋân dosa bâlâk manbiâ yekbiâ bo bâliwiapgât yâk yeŋgât nâŋgâyeŋgiwei.

11

Luâk âmbâle keinenŋe.

1 Galalupne, nâ Kristo wan me wan miep are hainâk meman aregât ye hainâk nâŋgât agak memene watbei. 2 Ye nâ wan me wan agân are nâŋgâm makmâ hâre hârenaet den are watmâ mali are nâŋgâre âlepŋe aktâp. 3 Dâ ire siâ maktere nâŋgâŋet. Anutu âmâ Kristogât Kautŋe akto Kristo âmâ luâk nengât Kautnenŋe akto luâk amâ âmbâle yeŋgât kautlupyeŋe. 4 Aregât luâk siâ sâŋgumŋe kautŋe tigim kinmâ Anutu ulilaŋbiap me Anutugât den dât makmâ miawakbiap amâ kautŋe aŋun meaŋbiap. 5 Me âmbâle siâ sâŋgumŋe kautŋe bo tigim kinmâ Anutu ulilaŋbiap me Anutugât den dât makmâ miawakbiap are âkâ hainâk kautŋe aŋun meaŋbiap. Akto âmbâle gulip manmai olop are dopyeŋe konogâk aktâp. 6 Aregât keiŋe amâ hin. Âmbâle siâ Anutu ulilaŋberâm kautŋe bo tigim kinmâ hâkŋe mem agatmap aregât yeŋe âmbâle bâleŋe siâ kautŋe dumutŋe hârem anditmai aregât âmbâle are aŋun aŋgiâkgât kautŋe dumutŋe hârem anditbai. Dâ âmbâle hain arekŋe aŋun aŋgim âmâ benŋe âlepŋe kautŋe tigim manbiap. 7 Luâk âmâ kautŋe bo tigim manbiâp. Yâk Anutugât tirip akto Anutuŋe ikiŋe kârikŋe miawagâkgât mâŋginenegep. Dâ âmbâle amâ luâkgât pagaleŋe ulikŋe. 8 Luâk amâ âmbâle gâlânba ulikŋân bo miawagep. Amâ âmbâleŋe luâk gâlânba miawagep. 9 Akto Anutuŋe luâk âmbâlegât akmâ manbiapgât bo mâŋgiep. Bo. Amâ âmbâleŋe luâk tângom manbiapgât mâŋgiep. 10 Aregât âmbâleŋe luâkgât amukŋân mandâpgât sâŋgumŋe kautŋe tigiaŋgim manbiâp. Amâ yân mando Aŋeloŋe ekbiâ bâliwopgât. 11 Aregât hanâk luâk ikiŋeâk ikiŋeâk manmâ âgâwai me âmbâle ikiŋeâk ikiŋeâk manmâ âgâwai aregât Kembuŋe âmâ bo makmâ hâriep. 12 Gârâmâ Anutuŋe luâk mem âmbâle ketuguep. Dâ hinŋe âmbâle memelupnenŋe yeŋgâlânba luâk miawakmaen. Akto siâ siâ are hârok Anutugâlânba miawagion. 13 Aregât ye yeŋeâk den are mem nâŋgâm heŋgemgom potatbei. Âmbâleŋe kautŋe bo tigiakmâ Anutu ulilaŋbiap are âmâ agak meme âlepŋe me gain? Bo. 14 Aregât keiŋe hin. Luâk âmbâle nengât agak meme âmâ hekat yeŋgimap. Amâ benŋe hin luâk siâ dumutŋe kâlep are âmâ bo huraguâp. 15 Dâ Anutuŋe tigiakŋet dâm âmbâle dumutyeŋe kâkâlep yeŋgiep are âmbâle dumutyeŋe kâkâlep are âmâ âlepŋe. 16 Akto luâk siâŋe iregât denŋe borâm hâkâŋ akmâ kuk akbiap âmâ yâk âkâ hin nâŋgâm heŋgemgowiap. Anutugât kâmotlupŋe aposolo nen amâ âmbâle kautyeŋe tigiaŋgim manbei dâm manmaen.

Kembugât sot hilipkoyi.

17 Akto den siâ hin. Ye mendugum kinbiâ agak meme âlepŋe bikŋeâk miawakmap. Dâ agak meme bâleŋande dondâ miawakmap. Are nâŋgâre bâliâp. 18 Akto yekâ agak meme hin akbei. Yeŋeâk miti emetŋân âgâm hârem potalakmai. Nâ den iregât bunŋe me gain dâm bikŋe nâŋgân. 19 Akto ye hain akbiâ âmâ hâmbâi

luâk âmbâle bikŋe agak meme âlepŋân manmai are tektekŋân miawakbiâ yekbai. Are miawagâk dâm hâreakmâ awam mewam akmai are yeŋgâlân miawaktâp. 20-21 Akto yeŋgât agak meme hin nâŋgân. Ye mendugum kinmâ konok konok hârogâk dowâk yeŋaet sot areâk nemai. Hain akbiâ bikŋe âmâ mop yeŋe aguep. Dâ bikŋe âmâ tu kârikŋe dondâ nem biwi gulip akmai. Aregât ye Humonenŋaet sot bo nembai. Bo. 22 Ye sotgât nâŋgâm âmâ benŋe emetyeŋân tatmâ ain sot tu nembei. Agak memeyeŋe nâŋgâm hin dân. Yeŋe âmâ Yesugât kâmot yeŋgât nâŋgâmbiâ yânŋe akto galalupyeŋe sot bo tatyeŋgimap are bikŋe bo yeŋgimai are âmâ yeŋgimbiâ aŋun meyeŋgimai. Nâ yeŋgât gain gain makbe? Nâŋe hanâk yeŋgât kotyeŋe mem agatbian me bo? Bo, agak meme akmai are nâŋgâre kambiamne bâliep.

Kembugât sotgât den.

23 Akto Humonenŋande sot aregât keiŋe hekat niŋdo emelâk makyeŋgiân are lâuwâŋe makbe. Hândâkŋân Yudasi Yesu gasalupŋaelân katberâm agep sop ain Yesu Humonenŋe sot mem 24 Anutu âlepŋe dâm mepaiŋe mem magaŋmâ munditmâ hin dâep, “Nunaelân dop katmâ makyeŋgire nâŋgâŋet. Nâŋgât pat nelâm yeŋgiwopgât sot ire nem manbei.” 25 Hain dâmbo nembiâ bo akto waiŋ hâpurâ siâ mem hin makyeŋgiep, “Waiŋ irekŋe Anutugât dâp irakŋe miawakbiapgât nugumbiâ gilâmne gewerâp aregât dopŋe aktâp are nelâm yeŋgiwopgât tu ire nem manmâ âgâwei.” dâep. 26 Ainba âmâ Humo moep aregât den pat makmâ âgâwei ye sot tu nem akmâ âgâm manbiâ Humonenŋe togowiap. 27 Hain gârâmâ luâk âmbâle siâŋe kotŋe hanâk hanâk akmâ tu sot are nembiap amâ Humonenŋaet gilâmŋe kâim hâkŋe yeŋgimbo kombiâ moep are hâkâŋ akmâ mando dosa miawagaŋbiap. 28 Aregât dosa Anutuŋe kondo bâleŋe humo miawagaŋbiap aregât ye nem kinbaiân ainâk biwiyeŋe ekbei. Biwiyeŋe ekbiâ ârândâŋ akto ainâk âgâm sot tu nembei. 29 Luâk siâ Kembugât sot bunŋe bo ekmâ nâŋgaŋmâ heŋgemgom nembiap yâk âmâ dosa membiap. 30 Dâ yeŋgâlân gâtŋe hanâk hanâk agi aregât kundat mem miawakmâ bikŋe mom meteyi. 31 Gârâmâ nen biwinenŋe mem potatmâ heŋgemgoyion dâine Humonenŋande umatŋe ire bo nengimbo miawakbop. 32 Dâ Humonenŋande umatŋe ire nengiep aregât hin nâŋgâmaen, “Humonenŋande biwinenŋe orem miwindik nengiepgât hain agep.” dâmaen aregât siân hângât luâk âmbâle denân hâkyeŋe tunbiap ainâk nen tunbop. 33 Hain gârâmâ Anutugât sot nenegât mindugum bikŋe yeŋgât âkâ lâmyeŋgumbiâ togom metembiâ nembei. 34 Akto mindugumbiâ gulip akto Anutuŋe hâuŋe yeŋgiwopgât hin akbei. Yeŋgâlân gâtŋe bikŋande sotgât mopŋe agumbo âmâ ulikŋân yeŋe emelan nembai. Gârâmâ den bikŋe amâ nunak togomân âmâ makmâ heŋgemyeŋguwian.

12

Heakŋe âi memap.

1 O Galalupne, Anutugât Heakŋe yâkŋe âigât wan me wan nengimap, aregât pâpkowâi dâm makyeŋgiwe. 2 Ye nâŋgâi. Ulikŋân bâleŋe ambolupŋande siâ me siâ lâpio den bo makmai yeŋgâlân oloŋ yekbiâ yekâ lâpio yeŋgât nâŋgâmbiâ bunŋe agep. 3 Akto siâŋe Yesu bâleŋande kondo bo akbiap dâmbo âmâ Anutugât Heakŋande kautŋân bo memap. Dâ luâk siâŋe Yesu amâ Humonenŋe dâmbo

âmâ Anutugât Heakŋande kautŋân mendâp are nâŋgâm heŋgemgowei.
4 Akto Anutugât Heakŋe konogâk tatâp gârâmâ kautnennŋân mem okot âlepgât nengimbo kulem kotŋe hârok miawak nengimap.
5 Dop hainâk âi wan me wan dondâ tatnengiâp gârâmâ Humonennŋe konogâk tato hoŋ bawa agaŋmaen.
6 Hainâk Anutuŋe konok âi kotŋe hârok nengimbo âi are âlepŋe kenuŋmaen.
7 Aregât keiŋe hin. Anutuŋe Yesugât kâmot hârok âlepŋe manbai dâm ikiŋaet Heakŋe huŋgunaŋdo nen tânaguwaengât konok konok meme aknengimbo âi siâ mem kârikŋe kenuŋmaen.
8 Aregât nengâlân gâtŋe siâ Anutugât Heakŋande meme agaŋdo den bunŋe makyeŋgimap. Dâ nengâlân gâtŋe siâ âmâ memeŋe agaŋdo nâŋgâ nâŋgâ âlepŋe nâŋgâm manmap. Gârâmâ Heak konokgât.
9 Heak kârikŋe arekŋeak agaŋdo han biwiyeŋe Yesu nâŋgaŋmâ kârikŋeâk katmâ manbai. Dâ Heak Kârikŋe arekŋeak luâk siâ agaŋdo diwirâ kundatdâ makto âlepŋe akbai.
10 Dâ siâŋe âmâ kulem memap. Dâ siâŋe âmâ Anutu wan me wan akbiap aregât keiŋe maknengimap. Dâ siâŋe âmâ sinduk baniara yâkgât keiŋe nâŋgâm potat yekmâ ire âlepŋe ire bâleŋe dâm aregât nâŋgâmap. Dâ siâŋe âmâ den siâ siâ makmap. Dâ siâŋe âmâ den siâ siâ are nâŋgâm nengât denân purikmâ keiŋe maknengimap.
11 Akto wan me wan ya maktân ire amâ Anutugât Heakŋe konok irekŋeak nâŋgâ nâŋgâ dondâ mem ukenŋaet akmâ kinmâ kinmâ nâŋgâ nâŋgâ are Yesugât kâmot konok konok siâ siâ ârândâŋ nengimap.

Hâknenŋe amâ konogâk, dâ siâ me siâŋe amâ dondâ.

12 Ya maktân aregât den dopŋe kulemgowe. Luâk amâ hâk nennŋe konogâk amâ siâ siâŋe hârok âmâ dondâ. Akto siâ siâŋe hârok amâ hâk konogâk are dop hainâk Kristogât kâmot dop konogâk akmaen.
13 Akto Kristogât kâmot nen amâ siâ siâ Yuda luâk âmbâle akto Girik luâk âmbâle akto biken amâ hoŋ bawa manmai dâ siâ amâ luâk kotdâ manmai gârâmâ Anutuŋe hanâk dâm ikiŋaet Heakŋe huŋgun aŋdo meme wâtŋe aknengimbo hâk biwi konogân agion.
14 Hâk are amâ konok bo. Amâ siâ me siâŋe dondâ.
15 Aregât keinennŋande hin dâwop, “Nâ bâtŋe bo aregât nâ hâkgât bo tatman.” dâwop. Keinennŋe amâ hâknennŋaet bikŋe.
16 Akto ondopnennŋe hin dâwop, “Nâ hâkgât dewunnŋe bo aregât nâ yân hâkgât bo agân.” dâwop. Âlepŋe ondop nennŋe âmâ hâknennŋaet bikŋe tatâp.
17 Akto nengât hâknennŋe dewunnennŋe humo konok akmap dâine ondopnennŋe bo tato den bo nâŋgâwâen. Akto hâknennŋaet ondopnennŋe humo konok akmap dâine hâme nennŋe bo tato higennŋe bo nâŋgâwâen.
18 Dâ hâknennŋe hain bo. Anutuŋe ekmâ nâŋgâm kinmâ nâŋgâ nâŋgâŋân luâk dewatim konok konok hârok kalep.
19 Akto hâknennŋe ikiŋeâk bikŋeâk konok dâine hâk bunŋe amâ bo tatnengiwop.
20 Amâ hain bo. Hâkgât siâ siâŋe dondâ. Dâ amâ hâknennŋe konogân akmap.
21 Akto dewunnennŋande bâtnennŋe hin maganŋbop, “Gâ bo tatât dâine nâ nunak âlepŋe tatbom.” dâwop. Me kautnennŋande keinennŋe hin dâm bo maganŋbop, “Gâ bo tatât dâine nâ nunak âlepŋe tatbom.” dâwop.
22 Hain bo hâknennŋaet biken amâ kârikŋe bo dâmai are bo tatâp dâine hâk ire âlepŋe bo tatbop.
23 Akto nengât hâknennŋe bikŋe ekbâirâm are sâŋgumŋe âlepŋe tigimaen. Akto hâknennŋe bikŋe âlepŋe dâmaen are amâ bo tigimaen.
24 Gârâmâ Anutuŋe hain bo akmap yâk hâk keiŋe hârok mem mendugum

ketuguep. Aregât hâknenŋe bikŋe kotŋe bo dâmai are Anutuŋe kot dondâ yeŋgonlep. 25 Yâkŋe hain agepgât âmâ hâknenŋe hogoakmâ biken biken akbop. Dâ biken biken tânagum kinbaigât Anutuŋe hâknenŋân kotŋe bo are dâmaen ikiŋeâk ikiŋeâk yeŋgonlep. 26 Aregât hâknenŋân konokŋe hâk hilâlâmŋe nâŋgâmbo hainâk hâknenŋe hârok hilâlâm nâŋgâmaen. Dâ hâk biknande âlepŋe kinbiâ hârok heroŋe akmai. 27 Den ginŋe yu kulemgoân aregât keiŋe hin. Ye Kristogât kâmot hâkyeŋaet dop hainâk konogân agi. Akto ye konok konok Kristogât hâkŋe siâ siâŋe akmâ manmai. 28 Akto Anutuŋe Yesugât kâmot are hutnenŋân hin katnenegep. Nengâlân ulik gulik bikŋe Aposolo akŋet dâm katnenegep. Dâ haminŋân luâk bikŋe Anutuŋe wan me wan akbiap aregât keiŋe makbiâ nâŋgâmaen. Dâ haminŋân luâk bikŋe den kepikmâ makyeŋgimaen. Dâ haminŋân kulem kotŋe siâ siâ memaen. Dâ haminŋân kundatdâ heŋgem yeŋgumaen. Dâ haminŋân kârikŋe bo tatyeŋgimap are tân yeŋgumai. Dâ haminŋân puli me emet me âigât damunnenŋe akmai. Dâ bâiŋe âmâ den siâ siâ makmai. Luâk âmbâle ya yeŋgondân are Anutuŋe âi aregât katyegep. 29 Aregât Yesugât kâmot nen âmâ Aposoloâk hârok bo akmaen. Akto Anutuŋe wan akbiap are nen hârok bo makmaen. Akto hârokŋe bo den kepikmâ makyeŋgimaen. Akto kulem siâ siâ hârokŋe bo memaen. 30 Akto hârokŋe bo kundatdâ heŋgem yeŋgumaen. Akto hârokŋe den siâ siâ bo makmaen. Akto siâ siâ are nâŋgâm bo purikmaen. 31 Akto Anutugât Heakŋe memeŋe aknengimbo wan me wan âlepŋe bikŋe ewangiyekmai are egâlianŋmâ niŋben dâm Anutu ulilaŋbei. Dâ okot âlep nengimap aregâtŋe siâ siâ hârok ewangi yekmap aregât keiŋe makyeŋgiwe.

13

Han kalemgât keiŋe.

1 Galalupne, nâŋe âmâ luâk yeŋgât kepia siâ siâyeŋgât makmâ aŋelo yeŋgât den hainâk makmâ âmâ han kalem bo akyeŋgim âmâ makmakne amâ yân munŋeâk makman. Amâ guŋgâŋe indemap hain makman. 2 Me Anutugât nâŋgâ nâŋgâ katbiap are nâŋgâm makyeŋgiman me wan me wan yoŋâk tatmap are nâŋgâm meteman me biwine kârikŋe kat katgât tatniŋdo aregât gimbâŋe magaŋdere biken arimap gârâmâ okot âlepgât dâp bo tatniŋdâp amâ yânŋe akman. 3 Me nâŋgât siâ siâ hârok luâk âmbâle umburuk yeŋgiwiap me gasa togombiâ hanâk manmanŋe bo gangerâm âmâ hâkne hâkâŋe dâre kâlâwân katnekbiâ ombiap. Dâ amâ han kalem bâlâk manman âmâ siân âi aregât hâuŋe bo miawakniŋbiap.

4 Akto luâk siâ han kalem akmâ okot âlep agakgât talaŋbiap arekŋe siâ siâ agaŋmâ dowâk bo kutigitmai. Akto luâk dondâ tân yeŋgumap. Akto luâk siâ me siâ undup miawaganŋdo are nâŋgâmbiâ bo bâliwiâp. Akto âgâ âgâŋe bo akmap. Akto yeŋaet nâŋgâmbiâ bo âgâmap. 5 Akto luâk âgâ âgâŋe kotŋe hanâk hanâk bo makyeŋgimap. Akto ikiŋaet ukenŋe bo watmâ âmâ galalupŋe yeŋgât ukenyeŋe watmap. Akto kambiamŋe dowâk bo bâlimap me yâkgât akmâ bâli aŋbiâ are yeŋgât bo nâŋgâmap. 6 Yâk bâleŋande sambelem arimbo nâŋgâmbo âlepŋe bo akbiap. Dâ den pat âlepŋande sambelem arimbo nâŋgâmbo ârândâŋ akbiap. 7 Yâkŋe umatŋe siâ siâ hârok lokomap. Akto hilâm ârândâŋ Anutugâlân biwiŋe humo katmap. Hain akmâ Anutugât mârum lâmgomap.

Akto umatŋe siâ siâgât kârikŋe akmâ kinmap. 8 Akto okot âlep agak meme are amâ dowâk bo boakbiap. Are amâ manmâ manmâ âgâwiap. Dâ Anutugât den âlepŋe makmak arekŋe âmâ âiŋe bo akbiap. Akto den siâ siâ keiŋe keiŋe are amâ bo akbiap. Akto nâŋgâ nâŋgâgât âi meme arekŋe âmâ âiŋe bo akbiap. Dâ okot âlep agakgât amâ bo boakbiap. 9 Akto hinŋe âmâ nâŋgâ nâŋgânenŋe amâ bikŋeâk bikŋeâk nâŋgâmaen. Akto Anutugât den âlepŋe are hainâk bikŋeâk bikŋeâk makmaen. 10 Dâ hâmbâi âmâ wan siâ âlepŋe dondâ arekŋe miawak nengimbo âmâ sop ain siâ siâ bikŋeâk bo akbiap. 11 Ulikŋân nâ nanaŋnân manminiân sop ain nanaŋ yeŋgât den hogoân. Akto nanaŋ gurukŋe han nâŋgâm manminiân. Akto nanaŋyeŋgât nâŋgâ nâŋgâ hain nâŋgâminiân. Dâ hinŋe amâ luâk humo akmâ kinmâ nanaŋ agak meme are hepulân. 12 Akto nen âmâ tu bâtgumŋân enem dewunnenŋe egakmaen are amâ gulip milip akmap. Gârâmâ hâmbâi sop humoân ain âmâ Anutugât enem dewunŋân miawâk ekbaen. Akto hinŋe âmâ bikŋeâk bikŋeâk nâŋgâmaen. Dâ hâmbâi âmâ Anutuŋe keiŋânbak nenekmâ nâŋgâm heŋgemgo nengiep dop hainâk wan me wan hekatnengimbo hârok ekmâ nâŋgâm heŋgemgowaen. 13 Aregât wan me wan amâ hilâmŋe hilâmŋe tatmâ âgâmap are âmâ biwi Anutugâlân kat kat agak meme akto Anutugât lâmgo lâmgo are akto okot âlep kat kat are. Dâ ire konok amâ âlepŋe dondâ hârok ewangiyekmap, okot âlep agak meme are.

14

Den siâ siâ magi aregât den.

1 Galalupne, ye okot âlep agakgât kârikŋe akbei. Akto okot âlep aknengimap aregât Heak âlepŋe siâ siâ nengimap are Anutu ulilaŋmâ membei. Dâ âi ulik gulik are âmâ hâk hilâlâm akmâ membei amâ hin. Anutugât den âlepŋe makmak aregât Anutu ulilaŋbei. 2 Aregât keiŋe makyeŋgiwe. Luâk siâŋe den siâ me siâ makberâm âmâ Anutu konok magaŋbiap. Dâ luâk olop kinbai arekŋe Heakŋe meme agaŋdo den siâ me siâ irakŋe tiktikŋe makto aregât yâkgât den bo nâŋgâmbiâ denŋe arekŋe bo tânyeŋgumap. 3 Dâ luâk siâŋe Anutugât den âlepŋe makbiap arekŋe amâ luâk âmbâle tânyeŋgum nâŋgâ nâŋgâyeŋe are mem kârikŋe ketugumap. Akto agak meme âlepŋe akŋetgât goaŋyekmap. Akto biwiyeŋe mem âlepŋe ketugum heŋgem yeŋgumap. 4 Dâ luâk siâŋe den siâ siâ makbiap âmâ ikiŋe nâŋgâ nâŋgâ mem kârikŋe ketugu akmap. Siâ bo tânyeŋgumap. Dâ luâk siâŋe Anutugât den âlepŋe makmap are âmâ Yesugât kâmot mem kârikŋe ketugu yekmap. 5 Ye hârok den siâ me siâ are makŋetgât amâ ewiâk. Dâ Anutugât den pat âlepŋe makyeŋgimbiâ nâŋgâmbiâ âmâ ârândâŋ dondâ akmap. Luâk siâŋe Anutugât den pat âlepŋe makmap arekŋe luâk den siâ me siâ makmap are ewangimap. Gârâmâ den are purikmâ yeŋaet denân makyeŋgimbo ârândâŋ âlepŋe akmap.

6 Aregât siâkâ makbe. Nâŋe yeŋgâlân aregen togom den siâ me siâ makyeŋgire âmâ ye bo nâŋgâm heŋgemgomai. Akto togom Anutuŋe den bikŋe niŋep me nâŋgâ nâŋgâyeŋe kârikŋe agâkgât den are me Anutuŋe wan membiap aregât keiŋe makyeŋgire âmâ ye den are dowâk nâŋgâmbiâ den arekŋe tân yeŋguwiap. 7 Aregât den dopŋe siâ makbe. Siâ me siâ golâ bo

akmai yânŋe kamam me lâmun are âmâ konbiâ munŋe âlepŋe bo akto âmâ gain gain nâŋgâwaen. 8 Me luâk siâŋe kukgât kot pâpkom kondo bâtâŋe indembo âmâ tembe loko kuk akberâm bo heŋgem aguwai. 9 Yu maktân are bâleŋe indembo luâk bo nâŋgâwai aregât yeŋe dop hainâk luâk bikŋande den bo nâŋgâmai are makbiâ âmâ denyeŋe are yânŋe akmâ luâk âmbâle siâ bo tânyeŋguwiap. Amâ yân mesok gosok makbai. 10 Akto hânân den siâ siâ dondâ yendâp are âmâ luâk konok konok yeŋaet den are nâŋgâmai. Akto keiŋe nâŋgâmai. 11 Aregât luâk siâŋe ikiŋaet den nâ bo nâŋgâman are makniŋdo nâŋgâm, “Wei, luâk ire âmâ denyeŋe siân gâtŋe.” dâre yâkâ hainâk nekmâ, “Woe, luâk ire âmâ denyeŋe siân gâtŋe.” dâm makto nâŋgâ aŋgiwaet. 12 Akto ye amâ hainâk ye Anutugât Heak âlepŋande memeŋe akyeŋgimbo wan me wan okot âlepgât miawak nengimap. Are memberâm kârikŋe akmâ Anutu ulilaŋmai aregât Yesugât kâmot kârikŋe yeâkgât aregâlâk nâŋgâm ulilaŋbei. 13 Hain gârâmâ luâk siâŋe den siâ me siâ makbiap âmâ ainâk Anutu hin ulilaŋbiap, “Den maktân ire mem purik katbiangât dop olowâk niŋbiat.” dâm ulilaŋbiap. 14 Aregât hin makbe. Nâŋe den siâ me siâ makbian âmâ biwinânâk Anutu ulilaŋbian. Dâ nâŋgâ nâŋgâne are amâ yân tato bo ârândâŋ akbiap. 15 Aregât hin nâŋgân, han biwine akto nâŋgâ nâŋgâne are hârok mem Anutu ulilaŋbian are âmâ ârândâŋ akbiap hain nâŋgân. Aregât ye hain nâŋgâwei. Akto biwinânâk Anutugât kotŋe mem agat agatgât kep memberâm âmâ ainâk nâŋgâ nâŋgâne olop kep membian. 16-17 Aregât benŋe ye hain bo akmâ âmâ biwiyeŋânâk makmâ Anutu okot âlepgât den bunŋe magaŋmâ den siâ me siâ magaŋbiâ denyeŋe arekŋe luâk âmbâle bikŋe Yesugâlân gâtŋe bo are bo tânyeŋgumap. Bo tânyeŋgumbo âmâ luâk âmbâle arekŋe denyeŋe bo nâŋgâm heŋgemgom gain gain, “A bundâk.” dâm makbiap? Denŋande bo tângombo aregât bunŋe bo makbiap. Aregât den âlepŋeâk makbiâ denyeŋe luâk âmbâle bikŋe tânyeŋguwiâp. 18 Akto nâŋe ye hârok den siâ me siâ makmai aregât den siâ siâ makmâ ewangiyekman aregât Anutugât mepaiŋe meman. 19 Dâ luâk âmbâle hârok mendugum kinbiâ ainâk âgâm den getek den yeŋân maktere nâŋgâmbiâ nâŋgâ nâŋgâyeŋe kârikŋe akbiap are nâŋgân. Dâ den siâ siâ bonâŋgâmai are âmâ dondâ makyeŋgim manbian aregât nâŋgâre yânŋe aktâp.

Nanaŋ gurukŋande nâŋgâmai han hainare bo akbaen.

20 Galama, ye nanaŋŋe han nâŋgâmai hainare bo nâŋgâwei. Dâ agak meme bâleŋe are âmâ nanaŋŋe bo nâŋgâmai ye gai hainâk bo nâŋgâwei. Dâ nâŋgâ nâŋgâyeŋe nanaŋ yeŋgât hainâk bo akmâ âmâ luâk âmbâle nâŋgâ nâŋgârâ yeŋgât hainâk akbei. 21 Anutuŋe makto kulemgoyi biken hin tatâp,

> “Humoŋe hin dâep, “Luâk bikŋe denyeŋe siâ Yuda luâk are yeŋgâlân huŋgun yeŋgire arim denyeŋe siâ makyeŋgimbiâ Yudagâtŋande hanâk dâm misik nâŋgât laune bo lokowai.” Humoŋe hain dâep.”

22 Aregât luâk siâŋe kepia siâgât den makto âmâ den arekŋe Yesugât kâmot are Anutu mandâp aregât keiŋe bo makyeŋgiwop. Dâ den arekŋe luâk âmbâle biwiyeŋe Yesugâlân bo katmai are Anutu mandâp aregât keiŋe hekatyeŋgimap. Akto Anutugât den âlepŋe makmak are âmâ luâk âmbâle biwiyeŋe Yesugâlân bo kali

are yeŋgât bo. Are amâ Yesugât kâmot are yeŋgât. 23 Aregât ye Yesugât kâmot mendugu akmâ den siâ siâ makbiâ luâk âmbâle nâŋgâ nâŋgâyeŋe bo me biwiyeŋe Yesugâlân bo kali arekŋe âkâ âgâm âmâ yekmâ, “Woe, Yesugât kâmot sinduk akmai.” dâwai. 24 Gârâmâ ye hârok Anutugât den âlepŋe makbiâ luâk siâŋe nâŋgâ nâŋgâŋe bo me biwiŋe Yesugâlân bo kalep arekŋe nâŋgâmbo denyeŋe arekŋe biwiŋe erâmbo ikiŋaet agak meme bâleŋe nâŋgâmbo ye are ekmâ yâkgât keiŋe nâŋgâm heŋgemgowai. 25 Akto yâkgât bâleŋe miawakto aregât hâkŋe mendo gembo Anutugât kotŋe mem agatmâ yekmâ hin dâwiap, “Bundâk, Anutu hutyeŋân tatâp.” dâwiap.

Mitigât menduguwerâm âmâ han gâliwân bo menduguwaen.

26 Hain gârâmâ gain akbai? Menduguwaiân siâ amâ kepgât. Dâ siâŋe âmâ makyeŋgiwiapgât membiâp. Dâ siâ âmâ Anutuŋe wan me wan akbiap aregât keiŋe makyeŋgiwiap. Dâ siâ âmâ den siâ siâ makbiap. Dâ siâ âmâ den are purikmâ den yeŋân makbiâp. Are amâ hârok luâk âmbâle mem kârikŋe ketugu yekmapgât. 27 Akto hanâk dâm den siâ siâ makberâm akbiâ ainâk luâk konok me lâuwâ areâk den siâ siâ makbai. Akto hârokŋe olowâk den bo akbai. Siâŋe soŋ makto siâŋe haminân makbiap hain akbai. Hain akbiâ âmâ siâŋe âmâ den are purikmâ makyeŋgiwiâp. 28 Dâ den purik purik luâk bo tato âmâ luâk den siâ me siâ makmai arekŋe menduguwaiân ain yân kinmâ ikiŋak Anutu olop den akbiandat. 29 Akto Anutugât den âlepŋe makmai arekŋe lâuwâ me âlâwu akmâ konok konok makbei. Hain akbiâ luâk âmbâle bikŋande den mem potatmâ nâŋgâm heŋgemgowai. 30-31 Akto Anutugât den âlepŋe are konok konok makbiâ ye hârok nâŋgâmbiâ nâŋgâ nâŋgâyeŋe kârikŋe akto biwiyeŋe owâiŋe agakgât hin akbei. Yâkgâlân gâtŋe siâ tato Anutuŋe den siâ kalaŋdo âmâ benŋe luâk emelâk kinmâ makyeŋgimap are âmâ âlepŋe makyeŋgim metemboân ainâk âlepŋe agatmâ makyeŋgiwiap. 32-33 Akto Anutu amâ gulip melipgât amboŋe bo. Yâk amâ biwinenŋe sânduk gewiapgât amboŋe akto lumbegât amboŋe aregât Anutugât den makyeŋgiwerâm âmâ yeŋaet biwiyeŋe damunŋe akmâ kinmâ makyeŋgiwei.

Âmbâleŋe mitigât mendugum tatmâ den bâlâk tatbei.

34 Akto Yesugât kâmot hârok mindugum kinbiâ ainâk âmbenlupyeŋande bo makyeŋgimai. Yeŋgât âmbenlupyeŋe menduguwaiân yân tatbei. Yâkŋe den bo makbei. Yâkŋe âmâ amukyeŋân tatbai aregât keiŋe Anutuŋe makto Moseŋe kulemgoep hain tatâp aregât âmbenlupyeŋe menduguwaiân âgâm âmâ yân nâŋgâmâk tatbei. 35 Akto âmbâleŋe mete kinmâ makyeŋgimbo âmâ bo ârândâŋ akmap aregât yâkŋe den siâ keiŋe nâŋgâwerâm akbai âmâ emetyeŋân tatmâ luâklupyeŋe aiyeŋguwai. 36 Akto yeŋgât agak meme nâŋgâre bâleŋe aktâp. Ye hin dâmai, “Anutugât keiŋe nengâlân soŋ miawagep akto nenŋeâk Anutugât keiŋe nâŋgâmaen.” ye hain nâŋgâmai aten. 37 Akto areâk bo. Yeŋgâlân bikŋe agatmâ hin dâmai, “Anutugât keiŋe emelâk nâŋgâm meteyion akto Anutugât Heak âlepŋande kautnenŋân mendo nâŋgâ nâŋgânenŋe humo agep.” dâmai amâ hin nâŋgâwei. Den yu nâŋe kulemgoân ire âmâ Humonenŋaet den kârikŋe oyaŋbiâ bunŋe akbiâp. 38 Akto hain bo nâŋgâmbiâ aregât nenŋe luâk aregât bo nâŋgâ aŋmâ manmaen.

39 Galalupne, den kâlep yu kulemgoân aregât keiŋe bâlensiâ Anutugât den makyeŋgiwai aregâlâk nâŋgâm Anutu ulilaŋbai. Akto siâŋe den siâ me siâ makberâmbiâ bo kom hârewei. 40 Hain akmâ nâŋgâm mem heŋgemgowei akto menduguwaiân han biwi konok akmâ manbei.

15

Yesu momoŋânba agalep.

1 Galalupne, nâŋe emelâk Anutugât den pat âlepŋe makyeŋgiân. Makyeŋgire ainâk nâŋgâm mem manmâ gayi. Akto ye hinŋe den pat âlepŋe aregât kârikŋân kinmai aregât keiŋe nelâmyeŋgiwopgât yu kulemgoân aregât nâŋgâ nâŋgâyeŋe hulaŋagâkgât ire makbe. 2 Akto ulikŋân bo henengiât dâm den pat makyeŋgiân are kârikŋe membiâ Anutuŋe heŋgemyeŋguep. Dâ denŋe hâkâŋe akbiâ âmâ den heŋgemyeŋguep are yânŋe akbiap. 3 Humonenŋande den umatŋe are soŋ makniŋep are mem makyeŋgiân are keiŋe amâ hin. Ulikŋân Anutuŋe makto kulemgoyi bunŋe akto Kristoŋe nengât dosanenŋe watberâm akmâ aregât mondo dosanenŋe bo agep. 4 Mondo sumân hangombiâ yem hilâm âlâwuŋân yem momoŋânba agalep aregât keiŋe amâ Anutuŋe makto kulemgoyi. 5 Akto momoŋânba agatmâ Petoro miawaganŋdo egep. Haminân hoŋ bawalupŋe keiân konok yeŋgâlân miawakyeŋgimbo egi. 6 Benŋe haminân luâk âmbâle hanyeŋe yâkgâlân kali dondâ are yeŋgâlân miawakyeŋgiep. Akto Yesugât kâmolân gâtŋe 500 hain are ain kinbiâ are yeŋgâlân miawakyeŋgimbo egi. Akto luâk âmbâle are âmâ bikŋe hinŋe mandâi. Dâ amon siâ emelâk moyi. 7 Benŋe ainba Yakobo yâkgâlân miawaganŋep. Benŋe aregât haminân Aposolo hârok yeŋgâlân miawakyeŋgiep. 8 Akto bâiŋe memeŋande nanaŋ mesokmâ panmap nâ dop hain akmâ miawakmâ malân nâŋgâlân miawakniŋdo egân. 9 Aregât nâŋgât keine hin. Yesugât Aposololupŋe biknande nâ ewangi nekbiâ yânŋe agân. Akto nâŋe Anutugât kâmot Yesugâlân biwiyeŋe kali are hilip yeŋguân aregât luâkŋe Aposolo dâm bo yeŋgonmai nâ hain are agân. 10 Gârâmâ bâleŋe agân are hâuŋe Anutuŋe bo niŋmâ damunne akmâ han kalem akmâ meme akniŋep aregât agak meme hinŋe meman. Akto Anutuŋe okot âlep nâŋgâ niŋep are yân bo tatâp. Nâŋe âi kârikŋe mem Aposolo bikŋe ewangi yegân. Are âmâ nunak bo. Anutuŋe okot âlep niŋmâ memeŋe akniŋep arekŋe nâŋgât agak meme are mem miawagep. 11 Akto hanâk nâŋe me Aposolo bikŋe makyeŋgienŋe nâŋgâyi aregâlâk bo nâŋgân. Biwiyeŋe Yesugâlân kali aregâlâk nâŋgân.

Yesu golâ akmâ agalepgât nenâkâ golâ akbaen.

12 Akto yeŋgâlân gâtŋe bikŋe hin dâmai, “Luâk âmbâle moyi are âmâ bo agatbai.” dâmai are nâŋgâre dondâ bâliep. Akto nenŋe Yesu mondo Anutuŋe goaŋdo agalep aregât denŋe makmaen aregât wangât hutyeŋân gâtŋe bikŋande hin dâmai, “Luâk âmbâle moyi are âmâ bo agatbai.” dâmai? 13 Dâ luâk âmbâle momoŋânba bo agatbai den are bunŋe dâine hin dâwâen Anutuŋe benŋe Yesu gai bo goaŋdo agalep dâwâen. 14 Dâ Anutuŋe Yesu bo goaŋep dâine nenŋe den makmaen ire bunŋe bo akbop. Akto biwiyeŋe Yesugâlân kali are hainâk bunŋe bo akbop. 15 Dâ hain dâine nen Anutuŋe Kristo goaŋdo agalep dâmaen nen âmâ Anutugât keiŋe makmaen den are hiaŋgim mem bâliwâen. Amâ

momoŋande bo agatbâi. 16 Dâ Anutuŋe luâk momoŋânba bo oloŋ yekmap dâine Yesu gai hainâk bo oloŋbop. 17 Dâ Anutuŋe Yesu bo oloŋep dâine ye biwiyeŋe Yesugâlân kali are bâliwop akto dosayeŋe olowâk manbâi. 18 Akto luâk âmbâle biwiyeŋe Yesugâlân katmâ kinmâ moyi arekâ hainâk yân manmâ âgâwâi. 19 Akto nen hân iregât manman âlepŋe aregât han biwinennŋande Kristogâlân nâŋgâm kepilâmaen nenâmâ manman âlepŋe are bo miawak nengimap are bunŋe bo dâine nengât umatŋe dondâ arekŋe luâk âmbâle siâgât umatŋe ewangimap arekŋe miawak nengiwop. Aregât luâk âmbâle hârokŋe nengât okot nâŋgâ nengiwâi.

20 Gârâmâ hain bo. Kristo emelâk mondo Anutuŋe goaŋdo agatmâ luâk momoŋe yâk ulikŋân akyeŋgim agalep. 21 Amâ hingât. Ulikŋân Anutuŋe luâk konok kotŋe Adam are ketugumbo malep yâk âmâ nengât keinenŋe aregât yâk bâleŋe akto momogât pat miawakto luâk âmbâle hârok momaen. Dâ hainâk Yesu Kristo amâ luâk konok Humonennŋande gem mondo goaŋdo agalep. 22 Aregât Adam gâlân dewatim mom metemaen. Dâ Kristo olop dewatim akmaen nenŋe âmâ mom âmâ agatbaen. 23 Hain akmâ âmâ Anutuŋe magep dopŋân agatbaen. Hin. Moyi are yeŋgâlân Kristoŋe soŋ ulik gulik agalep. Akto hâmbâi purik katmâ miawakbiawân nen Yesugât kâmolân gâtŋe nen haminân âmâ agatmâ manman golâk manbaen. 24 Sop ain âmâ siâ siâ hârok bo akbiap. Akto Anutugât Nannŋande Anutu wan me wan hârok are nengât kautŋe Humo akbiapgât dâm Ewenŋande siâ siâ amukŋân kalep. Sinduk baniara bâleŋe akto gawamangât âi are gai kondo bo akbiap. 25 Akto âi luâk kautnenŋe akto luâk kotdâ akto luâk kârik kârikŋe are Nannŋaet keiŋaet amukŋân kato tâliyekbiap benŋe yâk kautnenŋe humo akbiap ain hârok Eweŋe waŋbiap. 26 Tatmâ âgâm âgâm gasa are erâm hambu yekbiap. Dâ bâiŋe gasa konogâk tatbiap are âmâ momogât dop akai bâin dâm kondo bo akbiap. 27 Aregât Anutuŋe Kristogât makto kulemgoyi bikŋe hin tatâp, “Anutuŋe ikiŋe hoŋ bawagât amukŋân siâ siâ katbiap hain tatâp.” Gârâmâ Anutuŋe hain akbiawân ikiŋe amukŋân bo kalakbiap. Akto sop humoân den are bunŋe akto aregât Kristoŋe âmâ luâk âmbâle me wan me wan kotŋe hârok kautnenŋe tatbiap. 28 Hain akmâ bâin dâm Amboŋande wan me wan nanŋaet amukŋân kato talep yâkŋe hârok damunyeŋe agâkgât amukŋân tatmâ manmâ âgâwiap.

29 Akto yeŋgâlân gâtŋe bikŋande momoŋe tânyeŋguwerâm tu pulinenekŋet dâm manmai. Dâ Yesu agalep den are bunŋe bo dâine momoŋe siâŋe bo agatbop amâ momogât akmâ bikŋande wangât tu puliyekmai? 30 Dâ nen hainâk wangât umatŋân manmâ bâsok momaen? Den makyeŋgimaen are bunŋe bo dâine emelâk den are hepundenŋe bo hilip nenguwâi.

31 Yesu Kristo Humonenŋe nâ akto ye heŋgem nenguep aregât yeŋgât ukenyeŋe akman aregât hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Hilâm ârândâŋ nâŋe âi meman âmâ momogât pat meman. 32 Akto hângâlâk nâŋgâmai nâ hainâk akman dâine wangât Epeso kepian soŋgo metŋe hainare olop aguagân. Aregât wan siâ bunŋe miawakniŋbiap? Akto hângâlâk nâŋgâmai arekŋe hin dâmai, “Hâmbâi mombaen aregât dowâk sot tu nemâk heroŋe akbaen.” dâmai. Akto Yesu bo agalep dâine nenŋe hain dâwâen. Hângâlâk nâŋgâwâen. 33 Aregât

biwiyeŋe are bâliwopgât luâk âmbâle Yesu bo agalep dâmai are hepun yekbei. Nenŋe luâk bâleŋe olop bam gutbaen amâ yâkŋe agak memenenŋe âlepŋe nenŋe hilipko nengiwâi are nâŋgâm heŋgemgom âmâ hanokoakbei. 34 Akto bikŋe hutyeŋânba Anutugât boâk nâŋgâi den ire amâ ye aŋun meyeŋgiân. Aregât momoŋânba agatbaengât nâŋgâm heŋgemgom âmâ nâŋgâ nâŋgâ bâleŋe hepunbei.

Hâknenŋe towatŋe siâ mem agatbaen.

35 Akto yeŋgâlân gâtŋe siâŋe hin ainuguwiap, “Luâk momoŋe âmâ gain gain agatbai? Akto hâk gain hinare mem togowai?” dâwiap aregât den hâuŋe hin makbe. 36-37 Amâ den kopaŋe. Gâ seŋgo urutmenâ hân kâlegen yem ŋasukŋe akmâ bim âgâm âmâ pâtkom kâmŋe gamap. Aregât gâ wan siâ siâ ya kâmetmat are âmâ yânŋe me momoŋe hain are kâmetmat. Dâ are pâtkom âmâ hâkŋe golâ koaŋe hain are bo pâtkomap are nâŋgâm heŋgemgo. 38 Anutuŋe koaŋe amâ ikiŋe konok konok hâkŋe siâŋaet yeŋgimap. Akto kâmetenŋe pâtkom âmâ hainâk hâkŋe siâ siâ koaŋe hinare bo pâtkomap aregât keiŋe Anutuŋe ikiŋak nâŋgâm heŋgemgoep. 39 Akto areâk bo. Anutuŋe luâk me soŋgo me duki kâwâluki are hâknenŋe konok bo katnengiep. Luâk nengât hâknenŋe siâŋaet. Akto soŋgo yeŋgât are siâŋaet. Akto lâut yeŋgât are siâŋaet. Akto iŋan yeŋgât siâŋaet. 40 Dâ himbimân tatmai hâkyeŋe siâ. Nen hânân manmaen nengât egeknenŋe amâ siâ. Akmâ himbimân tatmâ ariâi are kulemŋe siâ. Akto hânân tatmâ ariâi are kulemŋe siâ. 41 Dewutâ hilâmân gâtŋaet are siâ akto hândâgân gâtŋe are siâ akto diâ are siâ siâ hârok are. Akto diâ pagaleyeŋe konok bo. Keiŋe keiŋe tatâp. 42 Aregât luâk momoŋe agatbaen are akai hainâk tatâp. Amâ hâknenŋe hangomaen are âmâ hambumap. Dâ otnenenŋe akto hâknenŋe irakŋe Anutuŋe mem agatbiap are bo hambuwiap akto bo bâliwiap. 43 Akto hâknenŋe amâ pagaleŋe olop bo aregât mombiap âmâ yân kârikŋe bo tatbiap. Dâ agatbaenân amâ hâknenŋe irakŋe pagaleŋe olop Anutuŋe mem agatbiap are kârikŋe dondâ tatnengiwiap. 44 Akto hâknenŋe tâmbâ ire amâ hângât aregât mondenŋe hâknenŋe hangombiâ hân akbiap. Dâ hâknenŋe irakŋe hâmbâi Anutuŋe mem agatmâ nengiwiap are amâ manman kârikŋaet.

45 Akto Anutugât luâkŋe kulemgoyi bikŋe hin tatâp, “Luâk ulik gulik Adam yâk golâ akmâ agalep.” hain kulemgoep. Dâ beirâ Adam bâiŋe hinare Heakdâ manman nengiwiapgât amboŋe agep 46 amâ Heakdâ yâkŋe ulikŋân bo agep. Hânân gâtŋe soŋ ulikŋân miawagep gârâmâ Heakdâ beirâ giep. 47 Akto hân luâk ulikŋe are amâ Anutuŋe hân nukum mem mâŋgiep. Dâ beirâ luâk yâk âmâ himbimânba giep. 48 Aregât hânân gâtŋe malep hainâgâk hânân gâtŋe manmai. Dâ himbimân gâtŋe manmap dop hainâgâk himbimgât pat mem manmaen. 49 Akto hinŋe âmâ ulik gulik luâk Adamgât hâkŋe hainâk akmâ manden aregât hângâlâk akmaen aregât hâmbâi himbimân gâtŋaet dâwân manmap are amâ hainâk akmâ manbaen.

Yesu togombo âmâ himbim hâk membaen.

50 Galalupne aregât siâkâ makbe. Hâknenŋande amâ Anutugât manman âlepŋe bo membiap. Akto siâ me siâ hambum torok akbiapŋe siâ me siâ tat tat kârikŋe are bo membiap. 51 Nâŋgâŋet. Imâ den tipŋe siâ makmâ miawakyeŋgiwe. Nen bo mom metewaen. Amâ nen

hârok purik âgâm hâk siâ akmâ metewaen. 52 Amâ lâmun humo mun akto sân sânâk hain akbaen. Lâmun humo mun akto ainâk momoŋande agatmâ mom hambu bâlâk manbaen. Nen hârok tirip siâ akbaen. 53 Hâknenŋe ire hambuwiap arekŋe manman kârikŋe are sâŋgum hinare lugumbo gewiap. Akto momogât patŋande manman kârikŋe lugumbo gewiap. 54 Haingât hambum torok akbiap arekŋe manman kârikŋe lugumbo gewiap. Akto momogât patŋande manman kârikŋe lugumbo gewiap sop ain Anutugât den kulemgoyi bikŋe kârigewiap amâ hin,

55 “Wei momogât pat kârikŋeŋe yâgâte? Akto momogât pat agakŋe metŋe hamepŋe yâgâte? Amâ bo agep.”

56 Amâ bâleŋaet patŋande âmâ momogât metŋe hamepŋe aktâp. Akto den kârikŋeŋe amâ bâleŋaet metŋe hamepŋe mem miawaktâp. 57 Dâ Anutuŋe Kembu nenŋe Yesu Kristo aganŋdo manman gât kârikŋe mem miawaknengimapgât mepaiŋe meniâm. 58 Aregât, galalupne, âlepŋe yeŋe kârikŋe akmâ tâlim kârigem kinbei. Akmâ Kembugât âi sop ârândâŋ kârikŋe aganŋmâ membei. Amâ Kembugât akmâ bunŋe bo akbiap hain nâŋgâm âi mem manbei.

16

Yerusalem yeŋgât puli mem arim yeŋgiwerâm magep.

1 Akto Anutugât kâmot tânyeŋgune dâm puli katŋetgât yu makbe. Nâŋe emelâk Galatia hânân malân sop ain kepia siâ siâ arim Yesugât kâmot puligât keiŋe makyeŋgiân aregât hinŋe Yesugât kâmot yeŋgiwerâm menduguwai iregât den makyeŋgire nâŋgâm hainâk akbei. 2 Sonda ârândâŋ siâkâ ikiŋeâk ikiŋeâk tâwât dewunŋe Sonda uŋguŋân meyi aregât dopŋân nâŋgâwei. Nâŋgâm kinmâ bikŋe potatmâ heŋgemgom katbiâ emet yeŋân tatbiap. Hain gârâmâ hâmbâi nâ togowianân aregât bo undâgâtmâ âmâ puli are dowâk mem miawakbai. 3 Akto hâmbâi nâ togore yeŋeak luâk bikŋe mem katyekbiâ luâk âlepŋe aregât kulem esenŋe yeŋgire Yerusalem luâk âmbâle umburuk manmai are yeŋgât okot âlepgât puli kali are yeŋgimbiâ ariwai. 4 Benŋe nâ olop arine dâre âmâ olop ariwaen.

Pauloŋe yâk yeŋgâlân ariwerâm sop kalep.

5 Galalupne togowian aregât keiŋe makyeŋgiwe. Nâŋe Makedonia hânân arim kepiaŋe kepiaŋe âgâm bam gutmâ manmâ hân are hâtikowian aregâlâk nâŋgân. Hain aktere bo akto âlepŋe yeŋgâlân togo miawakbian. 6-7 Akto hinŋe sop tâlâwâk olop tatmâ ye konok bo yekberâm dowâk ariwian hain borân. Dâ Humoŋe âlepŋe makniŋbiap âmâ benŋe ye olop tatmâ manmâ âgâwian. Tatmâ mandere tânâk sopŋe bo akto benŋe are haminân siângen ariwian. Ariwerâre yeŋe tân nugum maŋgan nekbiâ aregât kambiamne âlepŋe akto yâgâten me yâgâten dowâk âlepŋe ariwian. 8-9 Gârâmâ uŋak Epeso kepian âi humo tatniŋdâp âi ire mem âmâ makyeŋgim mandere bunŋe miawakbiap aregât dop tatâp. Aregât nâŋgât gasa dondâ yendâp. Are nâŋgâm in tatere Heak giep aregât hilâm bo akbiap. Bo akto Makedonia ain arim manmâ manmâ hepunmâ yeŋgâlân togowian. 10 Akto Timoteo âmâ hinŋe Humogât âi nunak meman yâk hainâk Humogât âi memap aregât hâmbâi âmâ yâk yeŋgâlân togowiap. Togombo tângombiâ hutyeŋân biwi sânduk mem manbiap. 11 Hain gârâmâ yeŋgâlân gâtŋe yâkgât nâŋgâmbiâ yânŋe akto hamep bo aganŋbei.

Dâ Paulogâlân âlepŋe ariwian dâmbo âmâ yeukŋe ketugum benŋe hâmbâi dâp mem kalaŋbiâ yâk akto Yesugât kâmot bikŋe nâŋgâlân togowei. Are lâmgoân aregât laune lokom tângombiâ biwiŋe sândugembo bikŋe olop nâŋgâlân togowei.

12 Akto galanenŋe Apolo yâkgât den pat amâ hin. Nâŋe sop kâlep goaŋmâ hin magaŋân, “Yesugât kâmot bikŋe Korinti kepian ariwerâm aktâi aregât gâ yâk olop ariwei.” dâre borâm kârikŋe aktâp. Dâ hâmbâi yâkŋe sop ekto âlepŋe akto yeŋgâlân togowiap.

Den bâiŋe.

13 Galama, ye ekmâ heŋgemgom Humogâlân biwiyeŋe kârikŋe katmâ manbei. Akto gasa yeŋgât bo hamep akmâ âi mem kârikŋe akmâ tatbei. 14 Wan me wan hârok memberâm âmâ are amâ galalupyeŋe akto Anutu agak meme biwi waŋ waŋân okot âlepgât membei.

15 Akto yeŋgâlân gâtŋe siâ kotŋe Stepana akto yâkgât kâmotŋe Akaia hânân yâkŋe soŋ biwiyeŋe Yesugâlân kali. Akto sop ainba ukenyeŋe akmâ Yesugât kâmot tânyeŋgum âgâyi. 16 Nâŋe ye luâk hainare amukyeŋân tatŋet dâm goaŋyektân. Akto galalupne luâk dondâŋe kârikŋe akmâ âi memai yâk yeŋgât amukŋân manbei.

17-18 Akto ye nâ olop bo tatâi aregât kambiamne indeâp gârâmâ luâk âlâwu kotyeŋe Stepana akto Potunato akto Akaiko biwiyeŋe mem sândukŋe ketugumai aregât biwine âlepŋe akto heroŋe dondâ nâŋgân. Hain gârâmâ ye hanâk luâk hainare yeŋgât amukyeŋân manbei.

19 Akto Yesugât kâmolân gâtŋe Asia in manmai arekŋe yeŋgât nâŋgâmbiâ heroŋe akmap akto luâk âmbâi lâuwâ kotyetŋe Akuila akto Pirisila akto Yesugât kâmot emet yetŋân âgâm mindugum kinmâ Anutugât pat makmai are Kembugât akmâ egâliaŋ dondâ akyeŋgiâi. 20 Akto areâk bo. Nen ire hârok biwinenŋe Yesugâlân kalion nenŋe yeŋgât heroŋe maroŋe akmaen. Akto ye Anutugât luâk âmbâle aregât maŋgan akbei.

21 Akto emelâk maktân are maktere luâk siâŋe kulemgoâp. Dâ den bikŋe ire âmâ Paulo nunak okot nâŋgâyeŋgiân aregât bâtnande kulemgoân. 22 Akto luâk âmbâle siâŋe Humonenŋaet okot âlep bo waŋbiap Anutuŋe yâk hilip kowiapgât ulilaŋdân. O Humonenŋe gâ dowâk togowen. 23 Humonenŋe Yesu Kristoŋe damunyeŋe akmâ okot âlep akyeŋgim memeŋe akyeŋgiâkgât ulilaŋdân. 24 O Galalupne, ye Yesu Kristogât kâmot aregât yeŋgât okot âlep dondâ nâŋgân.

2 Korinti

Paulo Yesugât hoŋ manminep.

1 O galalupne, nâ Paulo akto galanenŋe Timoteo kulem esenŋe ire Anutugât luâk âmbâle Korinti kepian mandâi yeŋgât kulemgoet. Ye kulem esenŋe ire oyaŋmâ metem âmâ Anutugât luâk âmbâle Akaia hânân mandâi are yeŋgimbiâ oyaŋbai. Akto nâmâ Yesu Kristogât hoŋ bawa aregât aposologât âi Anutuŋe makmâ katnegep. 2 Ewenenŋe Anutu akto Humonenŋe Yesu Kristo yâkŋe biwiyeŋe yâkgâlân kali are biwiyeŋe sândugeâkgât wâtŋe akyeŋgim damunyeŋe agetgât ulilaŋdân. 3 Nen Anutu Humonenŋe Yesu Kristogât Eweŋe yâkgât kotŋe mem agatbaen. Yâkŋe damunnenŋe akto biwinenŋe sândugemap. Akto okot nâŋgâ nengimap. Akto biwinenŋe mem sândukŋe ketugumap. 4 Hain akmâ hâk hilâlâm keiŋe keiŋe mem limbâpnengumap. Akto Anutuŋe mem limbâpnengumapgât limbâp arekŋe nen hain agâk gala bikŋe hâk hilâlâm keiŋe keiŋe kâlegen manbiâ âlepŋe mem limbâpyeŋguwaen. 5 Akto Kristo nengât hâk hilâlâm nâŋgâep hainâk yâkgât âi memaen aregât hâk hilâlâm dondâ nâŋgâmaen. Hain akmâ âmâ benŋe Kristogât akmâ wâtŋe miawaknengimbo biwinenŋe sândugembo umatŋe are lokomaen. 6 Galama, nengâlân umatŋe miawakmap arekŋe âmâ ye biwi sânduk miawagâkgât miawaknengimap. Dâ biwi sânduk miawaknengimap are gai yeŋgât akmâ miawaknengimap. Aregât biwi sânduk nengâlân miawagep arekŋe yeŋgâlân hâtikom tânyeŋgumbo benŋe umatŋe nengâlân miawakmap a hainâgâk yeŋgâlân miawakto amâ hâk hilâlâmŋe biwi sânduk nâŋgâŋetgât miawaknengimap akto ye gai miawakyeŋgimap. 7 Aregât nen yeŋgât hanoko bo akmâ hin nâŋgâmaen. Hâk hilâlâmgât umatŋân nen manmaen ye gai manmai aregât Anutuŋe biwinenŋe mem yeugenengimbo biwinenŋe sândugemap ye gai yeugeyeŋgimbo biwiyeŋe sândugemap a nâŋgâm kârigemaen.

Kembuŋe Pauloma umatŋânba mem oloŋyegep.

8 O galalupne, nen Asia hânân hâk hilâlâm kakŋân manmâ gayion aregât pâpkowâigât makyeŋgire nâŋgâŋet. Nen Asia hânân mandenŋe umatŋe dondâŋande mem ge kat nenegep. Akto arekŋe nengât kârikŋe are ewangimbo wâtnenŋe gembo nen âmâ mombaen me gain o dâm nâŋgâyion. 9 Akto ire emelâk momogât pat akten dâm hannenŋaet kârikŋe are hulaŋep. Are âmâ yân bo miawaknengiep. Nen nenŋaet kârikŋe nâŋgâenŋe gembo Anutu momoŋe mem golâ katyekmap yâk konok nâŋgaŋmâ tânnenguwen dâm ulilaŋnegât are miawaknengiep. 10 Umatŋe bâleŋe miawak nengimbo momberâm aktenŋe ainâk tân nengumbo bo agep. Aregât hâmbâi gai umatŋe siâ miawakto tân nengumbo bo akbiap aregât keiŋe nâŋgâenŋe biwinenŋe sândugewiâp. 11 Akto yekâ hainâk nengât Anutu ulilaŋbei. Hain akbiâ âmâ Anutuŋe den nenŋe dondâ are nâŋgâm wâtŋe aknengimbo aregât ulit dondâgât den pat sambelembo Yesugât kâmot hânŋe hânŋe manmai arekŋe den are nâŋgâm Anutu mepaiŋe mem agatbai. Are bunŋe agâkgât Anutu nengât ulilaŋbei.

Pauloŋe Korinti gâtŋe bo heyeŋgiep.

12 O galalupne, nen wangât nâŋgâm heroŋe akmaen? Hin. Nenŋe luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai akto Korinti yeŋgât dewunyeŋân agak meme âlepŋeâk mem manmaen aregât heroŋe akmaen. Dâ areâk bo. Anutuŋe okot nâŋgâ nengiepgât hâkgât nâŋgâ nâŋgâ are bo nâŋgâm âmâ agak meme âlepŋe akmâ Anutuŋe damun nenŋe akmap aregât biwinenŋân ârândâŋâk mem manmâ okot âlep akmâ tân yeŋgumaen. Aregât nâŋgâm heroŋe dondâ akmaen. 13 Akto den yeŋgât kulemgoyion keiŋe amâ bo heambukmâ tatâp aregât hin nâŋgâre humo aktâp. 14 Nengât keinenŋe bikŋeâk nâŋgâi gârâmâ Humonenŋe Yesu are lâuwâŋe purikato nen manman âlepŋân manbaengât heroŋe akmâ manbeigât nâŋgâm heŋgemgowei. Akto nenâkâ hainâk ye heroŋe akmâ manbaigât nâŋgâm heroŋe akten.

15 Akto yeŋe Anutugâlân biwiyeŋe kali akto siân biwiyeŋe hainâk kinbiapgât are nâŋgâm aregât yekberâm agân. 16 Akto ulikŋân Makedonia hânân ariwerâm ain hin nâŋgân. Nâ Makedonia dâwân ariwerâm getek kepia Korinti ain âgâm Yesugât kâmot yekbian. Yekmâ arewa Makedonia hânân ariwian. Nâ ain âgâm Yesugâlân gâtŋe yekmâ ainba purik katbian âmâ hainâk ulikŋân nekmâ heroŋe agi hainâk nekmâ heroŋe akbaigât nâŋgâm yektere Yudaia hângât dâp ain katnekbai hain nâŋgân. 17 Akto hain nâŋgâm benŋe wangât bo togom yegân? Ye aregât hin dâyi, “Paulo amâ ikiŋaet nâŋgâ nâŋgâŋe watmap. Akto den han lâuwân makmap.” hain dâyi. Amâ hianŋgiyi. 18 Dâ aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Anutuŋe han lâuwâ bo akmap yâk den bunŋe makmap. Aregât nen gai yeŋgât han lâuwâ bo akmâ den bunŋe makmaen aregât wan me wangât makmâ âmâ hainâk memaen. 19 Dâ areâk bo. Yesu Kristo Anutugât nanŋe yâkgât den ulikŋân nâ akto Sila akto Timoteo nenŋe makyeŋgiyion. Hin me hain mon? dâm bo makyeŋgimaen. Bo. Kristogât akmâ bundâk dâmaen. 20 Akto hainâk Anutuŋe wan me wan nengât kârikŋe ketugu nengiwiapgât dâm heroŋe are wan me wan Yesuŋe miepgât miawak nengiwiap. Aregât nen Yesugât kâmolân gâtŋe Anutuŋe magep are kârikŋe agep aregât kotŋe mem agatmaen. 21 Galalupne, Anutu konokŋe ikiŋe âi nengiep ye akto nen hârok Kristogât akmâ nen Anutuŋe menenekmâ kârikŋe ketugu nenekmap. 22 Hain akmâ nâŋgât kâmot nâŋgâ niŋŋet dâm ikiŋaet Heakŋe huŋgun aŋdo tirip kat nengimbo nen hin nâŋgâmaen. Anutugât Heak âlepŋe arekŋe kautnenŋân menenekto nâŋgâen aregât wan me wan nengât dâm hâriep are siân bunewâk miawak nengiwiap aregât nâŋgâen.

23 Galama, nâ wangât bo togom yegân aregât lâuwâŋe makbe. Ulikŋân yekberâm akmâ hin nâŋgân. Nâ hinŋe arim âmâ Korinti gâtŋe yekmâ bâleŋe agi are den kom miwindik yekbiangât umatŋe miawak yeŋgiwiap. Are miawakbopgât hinŋe ain bo ariwiangât nâŋgân. Yu maktân are Anutuŋe nâŋgâm bunŋe dâp. 24 Gârâmâ nenŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋe kom miwindik yekbaen âmâ ainâk hâknenŋe bo mem agatbaen. Dâ yeŋe biwiyeŋe Yesugâlân kali aregât heroŋe akbai dâm aregât mem kârikŋe ketugu yekmaen.

2

Pauloŋe Korinti kepian bo purikalep aregât keiŋe magep.

1 Akto biwinânâk âmâ hin nâŋgân. Ulikŋân Korinti kepian

arim makyeŋgire umatŋe miawakyeŋgiep. Are lâuwâŋe miawakbopgât aregen hinŋe bo ariwian. 2 Ariwian âmâ galalupne okot âlep niŋmai are kambiamyeŋe bâliwopgât hinŋe bo ariwian. Ye bâlimbiâ âmâ nâ gain akbian? Hain nâŋgâm aregât bo togom yegân. 3 Gârâmâ siân togowian dâm ain galalupne yeŋe okot âlep akmâ agak meme âlepŋe akmâ tân nugumai dâm kulem esenŋe kulemgom katere togombo emelâk oyaŋi. Kulemgom ain âmâ yeŋe nâŋgât akmâ heroŋe akbaigât nâŋgâm heŋgemgoân. 4 Akto kulem esenŋe kulemgoân sop ain âmâ hin nâŋgân. Ye biwiyeŋe umatŋe akmâ bâliwopgât akto yeŋgât okot nâŋgâyeŋgiman are nâŋgâŋet dâm yeŋgât akmâ tepne bâlimbo hâk hilâlâm owâiŋe bo nâŋgâ yeŋgim kinmâ dewunne tuŋe gembo indem kinmâ kulemgoân.

Galayeŋe yâk yeŋgât dosa hepunbei dâm magep.

5 Hain kulemgoân gârâmâ dondâ maktere bâliwopgât getek makbe. Yeŋgâlân gâtŋe siâŋe bâleŋe agep aregât nâ biwinân getek umatŋe miawakniŋep. Amâ ye âmâ biwiyeŋe umatŋe agâkgât mâŋgiyeŋgiep. 6 Ye biwirâ mem miwindikmâ wan me wan agaŋi are nâŋgâre bo aktâp. 7 Hinŋe yâkgât dosa hepunmâ biwiŋe mem sândukŋe ketuguŋet. Hain akbiâ luâk aregât biwiŋe umatŋe arekŋe mem ge katbop. 8 Aregât nâŋe goaŋyektere luâk bâleŋe agep are yâkgât okot âlep are akmâ maŋganŋet. 9 Akto kulem esenŋe ulikŋân kulemgoân amâ ye dop yeŋguân. Ye âlepŋe nâŋgât lau watmai me bo dâm kulemgore oyaŋmâ lokom luâk bâleŋe are heŋgemgoyi. 10-11 Dâ hinŋe laune lokom luâk aregât dosa hepunaŋbiâ nâkâ hainâk Niambi gulip akŋet dâm mem ge kat nenekto aŋun aŋgiwâengât dosaŋe hepunaŋdân. Niambiŋe Yesugât kâmot gulip akŋet dâmap aregât keiŋe nâŋgâmaen. Aregât yeŋgât akmâ Kristoŋe nâŋgâmbo âlepŋe agâkgât luâk aregât dosaŋe hepundân.

Paulo Troa kepian biwi umat miawagaŋep.

12 Galalupne, nâ hân siân siân ariân aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Nâ ulikŋân Troa kepian âgân ain Humonenŋe Kristo arekŋe meme akniŋmâ luâk âmbâle dondâ meme akyeŋgimbo Kristo heŋgem nenguep aregât keiŋe nâŋgâwerâm nâŋgâlân togoyi. 13 Hain akbiâ makyeŋgiwerâm âmâ galane Tito are bo mem miawaktere biwine umatŋe akto bo makyeŋgim âmâ hepun yekmâ Makedonia hânân ariân. 14 Yoe, Anutuŋe Kristogât âi luâklupŋe nen buŋam kom mem miap pannenekmap. Hain aknengimbo pat âlep denŋaet higenŋe âlepŋe mem sambelienŋe liwalakmâ hân ârândâŋ arimap. Aregât mepai humo agaŋbaen. 15 Nen Kristogât higen suk suk akmaen aregât luâk Anutuŋe heŋgemgo yekbiap are makyeŋgienŋe manman âlepŋe miawakyeŋgimap. Dâ luâk bikŋe makyeŋgienŋe hilip agu agugât miawakyeŋgimap. 16 Hilip agu agugât ambolupŋe higennenŋande oloŋyekmâ momo higenŋe akmâ yeŋgimbo momai. Dâ manman âlepŋe aregât ambolupŋe oloŋyekmâ manman higenŋe akmâ ewum goaŋyekto manmai. Âi are amâ niŋande mendo ârândâŋ akbop? 17 Luâk dondâ arim hanâk hanâk puligât ulityeŋgim Anutugât den arim makyeŋgimai nen dop hainâk bo akmaen. Nen âmâ biwinenŋe irakŋe akto Kristo olop biwinenŋe konok akto Anutugât dewunŋân kinmâ Anutugât den âlepŋe are makyeŋgimaen. Aregât kârikŋe Anutuŋe nengimap

aregât Anutugât mepaiŋe mem nâŋgâmaen.

3

Anutugât hoŋ bawa yâk yeŋgât den pat.

1 Akto ya kulemgoân are âmâ nâŋgât nâŋgâ nengimbiâ humo agâkgât kulemgoân mon? Bo. Hinŋe luâk bikŋande âiyeŋe keiŋe ekmâ nâŋgâŋetgât kulem esenŋe kulemgoyi are mem hekat yeŋgiyi are nen âmâ hain bo akmaen. Nen âmâ kulem esenŋe siâŋe me yeŋe kulemgoyi are bo mem manmaen. Nengât âi siânbaŋe ekmâ nâŋgâŋetgât amâ ye agak meme âlepŋe memai are yeŋgât ekmâ nâŋgâmai. 2-3 Akto kulem esenŋe aregât keiŋe den dopŋe siâ makbe. Luâk den keiŋe hekat nengimai arekŋe âi nenŋe âlepŋe are oyaŋmâ nâŋgâŋet dâm humomolupyeŋande kulem esenŋe kulemgom yeŋgimbiâ are mem arim makyeŋgimai. Akto ye kulem esenŋe are oyaŋmai akto kulem esenŋân gâwu kulemgomai amâ yân. Akto nen hain bo akmaen. Nengât kulem esenŋe amâ yeŋe dop akmai are akto gâwu bo akto kulem esenŋe bo. Nen gâwu mem kulemgomaen dop hainâk Kristogât den makyeŋgimaen akto kulem esenŋe kulemgomaen dop hainâk den makyeŋgienŋe biwiyeŋân miawakmap. Akto Anutu manman kârikŋe amboŋe arekŋe ikiŋe Heak âlepŋe huŋgun aŋdo han biwiyeŋe mendo agak meme siâ akmai aregât den pat luâk âmbâle dondâ yekmâ nengât âi keiŋe nâŋgâmai. Akto ulikŋân Mose âmâ den kârikŋe kâlân kulemgoep amâ nen hain bo akmaen. Biwiyeŋân den nenŋande gembo agak memeyeŋe âlepŋe miawagep are amâ nengât kulem esenŋe hinare.

4 Akto nen nâŋgâ aŋgienŋe humo aktâp amâ Kristogât akmâ Anutuŋe nenekto âlepŋe akmap. 5 Amâ nenŋe nengât keinenŋe maktenŋe bunŋe miawakbiapgât kârikŋe bo tatnengimap. Dâ siâ me siâ mendenŋe âlepŋe akbiap amâ Anutuŋe meme wâtnenŋe nengimap hârok. 6 Akto nengât âi amâ den areâk bo. Anutugât Heak âlepŋande memeŋe aknengimbo den pat âlepŋe makyeŋgienŋe manman âlepŋe miawak yeŋgimap. Dâ den kârikŋe bunŋe mem arekŋe manman kârikŋe bo miawak yeŋgimap. Dâ den kârikŋe nâŋgâmbiâ Anutugât Heak âlepŋande meme akyeŋgimbo ain manman âlepŋân manmai.

7 Akto den kârikŋe aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Ulikŋân Anutuŋe den kârikŋe kâlân kulemgoep amâ momogât pat. Hain akto Moseŋe ekto kulemgom metembo kât are lokom gem Israe luâk âmbâle mem oloŋ yegep. Hain akto Anutuŋe den kulemgombo egep aregât enem dewunŋe pagaleŋe akto Israe luâk âmbâleŋe Mosegât enem dewunŋe ekbiâ dewunyeŋe hilâlâm yeŋgimbo bo egi. Gârâmâ pagaleŋe are sopŋe sopŋe tatbiapgât dop bo. 8 Aregât Anutugât Heak âlepŋe arekŋe wan me wan nengât miawaknengiwiap aregât pagaleŋe kârikŋe âmâ humo dondâ yem âmâ bo boakbiap arekŋe âmâ den kârikŋe ewangimap. 9 Are lâuwâŋe makbe. Den kârikŋe miawagep ainâk lokowaengât dop bo tatnengiâp. Aregât Anutuŋe den âiân katnenekbiapgât dâp miawagep. Dâ hinŋe Yesuŋe bâleŋe agion aregât dosanenŋe mendo Anutuŋe ye dosa luâk bo dâm nengonlep aregât pagaleŋande den kârikŋaet pagaleŋe ewangimap. 10 Aregât ulikŋân den kârikŋe amâ pagaleŋe kârikŋe kilep amâ Yesuŋe miawakto den kârikŋe aregât

pagaleŋe bo agep. 11 Akto areâk bo. Moseŋe den kârikŋe pagaleŋe yogan tatminep aregât kârikŋe bo agep. Dâ Yesuŋe nengât wan me wan miep amâ yoganŋe bo. Are pagaleŋe bunŋe akmâ yem âgâwiap aregât kârikŋe humo akmâ tatmâ âgâwiap.

Anutuŋe pagaleŋe nengimap.

12 Yu kulemgoân are nâŋgâm biwinenŋe heroŋe humo akmaen. Hain akmâ Anutuŋe denân bo katnenekbiapgât den pat âlepŋe kepiaŋe kepiaŋe hârok hamep bo akmâ makyeŋgimaen. 13 Dâ ulikŋân Mose ikiŋe enem dewunŋe pagaleŋe bo akberâm agep are Israe luâk âmbâleŋe ekbâirâm ikiŋe enem dewunŋe tigiep. Aregât dop nen hainâk bo akmaen. 14 Akto areâk bo. Ulikŋân Yuda nengât hakulupnenŋe Moseŋe makyeŋgimbo Israe luâk âmbâle ainâk biwiyeŋe kârikŋe akmâ katipŋe katipyeŋguepgât den are bo nâŋgâm heŋgemgoyi. Israe luâk âmbâle ulikŋân hainâk akmâ gam gam yu miawaktâi ire amâ hainâk Mosegât den oyaŋmâ katipŋe hainare katipyeŋguepgât bo nâŋgâmai. Aregât katip are yân bo hulaŋ akbiap. Kristo konokŋe mem hulaŋbiap. 15 Israe luâk âmbâle Mosegât den keiŋânbak oyaŋmâ bo nâŋgâm âmâ tatmâ gambiâ gambiâ yu miawaktâi yâk yeŋgât hanyeŋe katipŋe olowâk akmaigât den bo nâŋgâmai. 16 Hanyeŋe purikatmâ kembu mete katbiâ arekŋe katip are hulaŋyeŋgiwiap. 17 Akto Humonenŋe ikiŋe Heak Amboŋe kautnenŋân mendo owâiŋân mendenŋe wan me wan âlepŋe miawaknengimap. 18 Akto areâk bo. Nen âmâ dewunnenŋân katip bâlâk akmâ Humonenŋaet pagaleŋe Heak kârikŋe are ekmâ kindenŋe ketugu nenekto ikiŋe towat miawaknengimbo manmâ manmâ âgâenŋe pagaleŋenenŋe humo akmâ sambelem âgâmap. Are âmâ Heakgât kulem.

4

Anutugât pat âlepŋe amâ geâŋe bâlâk.

1 Akto Yesugât den pat makyeŋgimaen nen âmâ Anutuŋe okot nâŋgâ nengim âi ire nengiep. Anutuŋe okot nâŋgâ nengim âi ire nengiep aregât biwinenŋe bo bâliwiap. 2 Hain nâŋgâm wan me wan bâleŋe are hami panmâ hâkâŋ akmaen. Akto hiaŋgigât agak meme are hepunmâ Anutugât den are mem siâ siâ bo akmaen. Bo. Nenŋe den are oyaŋmâ keiŋe wan me wan miawakto are hanâk tek tekŋân makyeŋgimaen. Hain akmâ Anutugât dewunŋân kindenŋe huragumbo luâk âmbâle den pat bunŋe are hanâk hanâk makyeŋgimaen are nenekmâ biwiyeŋgân nâŋgânengimbiâ ârândâŋ akmap. 3 Akto luâk âmbâle bikŋe are hememgât dopŋân manmai arekŋe âmâ den nenŋe bo nâŋgâmai. 4 Luâk âmbâle are amâ hân iregât damunŋe yoganŋe akmap arekŋe, pagaleŋân gâtŋe yâkgât den pat are nâŋgâwâi dâm nâŋgâ nâŋgâyeŋe gisap kombo dennenŋe bo nâŋgâmai. Amâ den pat are âmâ Kristo Anutugât dopŋe akmâ pagaleŋân gâtŋe yâkgât den nâŋgâwâi dâm nâŋgâ nâŋgâyeŋe gisapkomap. 5 Akto nen âmâ nenŋaet keinenŋe bo makyeŋgimaen. Bo. Nen hin makmaen. Yesu Kristo amâ Humonenŋe dâmaen aregât nen âmâ yeŋgât âi luâk manmaen. 6 Akto Anutu ulikŋân, “Hândâk kâlegen pagaleŋe miawagâk.” dâmbo miawagep arekŋe han biwi nâŋgâ nâŋgânenŋe hulaŋe akto hândâk kâlegen malion nen Kristogât enem dewunŋe ekmâ âmâ Anutugât pagaleŋe a egion.

Paulo umatŋe miawagaŋdo nâŋgâmbo tâŋât agep.

7 Nengât biwinennŋân den
âlepŋe tatmap amâ umbâ hânŋe
mâŋgimai dop hainâk. Haingât
nennŋe kârikneŋŋân âi are bo mem
manmaen. Anutugât kârikŋeŋe
kârikŋe siâ hârok ewangimap
are mem manmaen. 8 Umatŋe
miawak nengimap aregât keiŋe
amâ hin. Umatŋe are bikenba
bikenba miawak nengimbo gain
gain akmâ manbaen dâenŋe
âmâ umatŋe arekŋe nen bo
hilip nengumap. Akto umatŋe
arekŋe nâŋgâ nâŋgânenŋe tigimbo
han undup akmaen amâ nâŋgâ
nâŋgânenŋe are dondâ bo bo ak-
biap. 9 Luâkŋe wan me wan bâleŋe
aknengimbiâ benŋe Anutuŋe bo
hepun nenekmap. Luâk bikŋande
nengumbiâ ge yemaen dâ amâ bo
bâlimaen. 10 Hilâm ârândâŋ Yesuŋe
hâk hilâlâm nâŋgâm moepgât tirip
are mem manmaen gârâmâ Yesuŋe
ikiŋe manman âlepŋe nengimbo
hâknenŋe hutuk âgâmbo âmâ
bikŋande nenekmâ Yesugât man-
manŋe hâknenŋân ekmai. 11 Akto
nen âmâ Yesugât âi memaen
aregât Yesugât pat sambelem ariâk
dâm aregât hâk hilâlâm nâŋgâm
bâsok momaen. Gârâmâ Yesuŋe
wâtŋe aknengimbo manmaen are
luâk âmbâleŋe hârok ekŋet dâm âi
humo mem manmaen. 12 Aregât
hin. Nengâlân âmâ momoŋe âi
menenekmap. Dâ yeŋgâlân âmâ
manman golâŋe meyekmap.

13 Ulikŋân Anutugât Heak
âlepŋe arekŋe luâk siâ meme
aganŋdo kep keŋgu siâ kulemgoep
aregât bikŋe hin, “Biwine Anu-
tugâlân kalân arekŋe hâwât nekto
dowâk owâiŋeâk makyeŋgiwe.”
hain kulemgoep. Akto nen
hainâk Anutugât Heak âlepŋe
arekŋe meme aknengim arekŋe
hâwât nenekto nâŋgaŋmâ dowâk
owâiŋeâk makyeŋgimaen. 14 Akto
nen âmâ wangât âi humo mem
hâk hilâlâm nâŋgâm hanâk dâm
makyeŋgimaen? Hingât. Anutuŋe
Humo momoŋânba mem oloŋdo
agalep yâkŋe âmâ nen akto ye
hainâk oloŋ nenekto agatenŋe
Yesu olop manmâ âgâwaen hain
nâŋgâmaen. 15 Anutugât han
kalemŋe sambelembo Anutugât
mepaiŋe mem manmaigât kâmot
arekai sambelemap. Arekŋe
yeŋgât akmâ miawakmap.

16 O galalupne, aregât siâkâ
makbe. Umatŋe miawak
nengimap aregât keiŋe yu kulem-
goân arekŋe hâknenŋe mem ge
katmap. Hain akto âmâ hanâk
biwinenŋe âmâ hilâm ârândâŋ
kârikŋeâk kilâkgât Anutuŋe tân
nengumap. 17 Akto nengât
umatŋande amâ yogan owâiŋe
akto arekŋe egâlianŋ umatŋe
tatmâ kârikŋe akmâ âgâwiap are
nengimbo ârândâŋâk tatnengimap.
18 Aregât nen âmâ siâ me siâ
hânân miawakmap are bo ekmâ
manmaen. Bo. Siâ me siâ tiwâk
yemap aregât eknerâm manmaen.
Amâ wan me wan ekmaen are
amâ yogan. Dâ bo ekmaen
are âmâ kârikŋe tatmâ yembiâp
aregât aregâlâk ekmâ âsim kinmâ
manmaen.

5

Iren hân yoganŋân manmaen.

1 Nen hin nâŋgâmaen. Hâknenŋe
amâ hân uliginenŋe hainare
tâmbâŋe ire torokto Anutuŋe
himbimân emet kârikŋe siâ
mem penianŋmâ nengiwiap emet
are luâk bâtyeŋande bo mâŋgiyi
aregât kinmâ kârigem kinmap.
Akto kinmâ âgâwiap. 2-3 Akto
nen hinŋe hâknenŋe ire mem
meaŋmaengât hâkâŋe akmâ bâlâk
kinbâengât indem manmâ âmâ
hâknenŋe irakŋe aregât ukenŋe
nâŋgâm Anutugât dewunnân
hâknenŋe irakŋe mem kinbaen
aregât nâŋgâenŋe biwinenŋe
heroŋe akto lâmgom manmaen.
4 Hâknenŋaet uligiân manbaen

ârândâŋ tat tat urutenŋe ariâkgât manmaen yuyai olop manman are pandenŋe ariâkgât. Dâ hâk katipnenŋe tâmbâŋe kotgânegât bo aknengimap. Are yendoâk irakŋe lugum nengimbo geâkgât aknengiwiap gât nâŋgâenŋe humo akmap. Aregât momogât pat agak are manmangât patŋande kawulâkgât manmaen. 5 Wan me wan âlepŋe miawaknengiâkgât mem umale aknengiep i are Anutuŋe hain aknengim dowâk Heak katnengim lugu nengiep.

6 Hain nâŋgâm nâŋgâ nâŋgânenŋe kârikŋeâk kinmâ âgâwaen. Akto nen hâknenŋe olop aregât hânân manmaen amâ himbimân Humonenŋe olop boâk manden. 7 Nen âmâ Yesu nâŋgaŋmaen dâ wan me wan dewun nenŋe ekmaen are âmâ bo nâŋgaŋmaen. 8 Benŋe nen nâŋgâ nâŋgânenŋe kârikŋeâk kinbaen. Akto hâk ire in hepunmâ âgâm âmâ Humonenŋe olop manbaen dâenŋe biwinenŋe sândugemap. 9-10 Akto nen hârok wan me wan hânân ire mendenŋe aregât Kristoŋe den makmâ kotgâ nenekbiapgât welam ginŋân kinbaenân hâknenŋe olop hânân manmâ wan âlepŋe me bâleŋe meyiongât hâuŋe âlepŋe me bâleŋe nengiwiapgât manmaen amâ Kristogât kambiamŋe heroŋe agâkgât ikiŋe âi memaen. Akto mombaen sop ain âmâ Yesugât kambiamŋe heroŋe agâkgât kotŋe mem agatbaen.

Paulogât keiŋe amâ hârokŋe nâŋgaŋi.

11 Akto Humonenŋande hâuŋe bâleŋe me âlepŋe nengiwiapgât aregât hamep akmâ hanâk luâk âmbâle makyeŋgim hâwât yekmaen. Akto Anutuŋe wan dâep are hârok mendenŋe nenekmâ âlepŋe dâmap. Akto ye hainâk biwiyeŋân nâŋgâm bunŋe dâi me? 12 Akto emelâk maktân are nâŋgâm nengât kotnenŋe mem agatŋetgât bo maktân. Amâ hingât maktân. Luâk bâleŋe bikŋe wan me wan ekmai aregâlâk nâŋgâmbiâ humo akmap arekŋe wan me wan biwinenŋân tatmap are nâŋgâmbiâ gemap. Hain akto yeŋgâlân togomai arekŋe yeŋgumbiâ âmâ nengât pat nâŋgâm den hâuŋe makyeŋgim mem ge kat yekbai aregât yu kulemgoân. 13 Akto nenŋe ye heroŋe akbaigât hain akmaen. Akto luâk âmbâle bâleŋande nengât den nâŋgâm hin dâyi, “Woe, Pauloma âmâ sinduk akmai.” hain dâyi. Are amâ hanâk Anutugât âi mem malion aregât nâŋgâm hain dâyi. Are amâ ukenyeŋaet. Dâ nen amâ hanâk nâŋgâ nâŋgânenŋe hulaŋ agep aregât tân yeŋguwerâm Anutugât âiâk mem agatbaen. 14 Nen hain aktenŋe Kristoŋe okot nâŋgâ nengim han kalemŋe arekŋe nen goaŋnenekto nen hin nâŋgâm heŋgemgomaen. Yesuŋe ikiŋe hâkŋaet bo nâŋgâm âmâ nengât dosa mem moep sop ainâk nenŋe yâkgât akmâ hainâk moyion. 15 Yesuŋe luâk âmbâle ukenyeŋe watbâi dâm aregât moep. Mondo Anutuŋe Yesu momoŋânba goaŋdo agalep aregât nen hâknenŋaet bo nâŋgâm manbaen. Amâ Yesuŋe nengât akmâ moepgât nenŋe yâkgât akmâ manbaengât moep.

16 Akto ulikŋân nen hângât pat mem manminionân ain âmâ hângât nâŋgâ nâŋgâ watmâ Kristo âmâ luâk yânŋe dâm nâŋgâyion. Gârâmâ hinŋe, hain bo nâŋgâmaen. Luâk âmbâle amâ hângât nâŋgâ nâŋgâgât pat bo nâŋgâyion. 17 Amâ hin. Anutuŋe Kristogât akmâ âmâ irakŋe ketugunenegep. Agak meme tâmbâŋande katip nenguep ainba oloŋnenekmâ dâp irakŋân katnenegep. 18 Are amâ Anutu konok yâkŋe nâŋgâm heŋgem nengiep arekŋe ulikŋân nengât bâleŋe aregât kuk nengim nanŋe

huŋgun aŋdo gembo kuk are yâkgâlân kato moep aregât kuk are sândugembo nâ olop biwi konok akŋet dâm oloŋ nenegep. Dâ areâk bo. Anutu olop biwi konok akbaengât den pat makyeŋgimaen aregât den pat nengiep. 19 Den pat aregât keiŋe hin. Anutuŋe hin nâŋgâep, “Luâk âmbâle nâ olop biwi konok akbaen.” dâm dosayeŋe puliwiapgât Nanŋe huŋgun aŋdo gembo dosanenŋe yâkgâlân kato moep. Aregât Kristo dumnenŋân kilepgât den pat luâk âmbâle makyeŋgiŋet dâm maknengiep. 20 Hain gârâmâ Kristogât akmâ lau lokom kinmâ Yesu nengât moep aregât den makyeŋgimaen amâ hin. Anutu ikiŋak biwinenŋân kinmâ luâk âmbâle yeŋgonmap aregât ye Korinti gâtŋe kulem esenŋe ire oyaŋdâi ye den ire nâŋgâm heŋgemgom Kristo amâ nengât akmâ moepgât Anutu olop biwi konok akŋet. 21 Akto Anutuŋe dosanenŋe bo akto luâk âmbâle âlepŋe nengonberâm Yesuŋe agak meme bâleŋe me dosa bo akmap are mem âmâ dosanenŋe yâkgâlân kato dosa luâk hain are agep. Yâkŋe hain akto benŋe agak meme âlepŋe mem malep are nengâlân miawakto Anutuŋe nenekto huragumap.

6

Aposoloŋe kembugât âi membiâ umatŋe siâ siâ miawakyeŋgiep.

1-2 Akto Anutuŋe makto Yesaiaŋe kulemgoep bikŋe hin tatâp,

“Humonenŋe hin dâep, “Nâŋe han kalemnaet sopŋe miawaktâpgât ulitniŋbiâ nâŋgâyeŋgiân. Akto heŋgemgoyeŋgiân sopŋe miawaktâpgât tânyeŋguân.” dâep.”

are kulemgoep bunŋe akto Anutuŋe mem purik katnenekbiapgât sop akto nen Anutu olop den kârikŋe hin hâwâtyekne. Bâin. Uŋak amâ Anutuŋe heŋgem nenguwerâpgât sopŋe are Anutuŋe heŋgem yeŋguwerâp are hâkâŋ akmâ bo panbai. Bo. 3 Nen luâkŋe âi meme nenŋe makmâ sârekowâigât akto âi mendenŋe nen ekmâ giriŋnengiwâigât âi ârândâŋâk mem âmâ luâk âmbâle dop yeŋân kâwâwâŋ kârâwâigât bo panmaen. 4 Bo. Nen Anutugât âi luâk manmaen nen hilâm ârândâŋ nenŋaet agak meme âlepŋe are mendenŋe luâk âmbâle hârok nenekbiâ ârândâŋ agâkgât âi bo memaen. Bo dondâ. Hin miawak nengimbo âi hanâk mendenŋe nenekbiâ ârândâŋ akmap. Umatŋe bâleŋe dondâ akto âiŋe humo akto wan me wan hâkoko olowâk are amâ bo hâkâŋ akmaen. 5 Akto gasaŋe bugâŋe nengumai akto kala busiân kat nenekmai akto ândenengim kot bâleŋe nengonmai, akto âi humo mem me sot bâlâk manmâ asiŋ bo yemaen, 6 arekŋe miawak nengimbo hanâk dâm âiâk mem agak meme âlepŋeâk mem âmâ nâŋgâ nâŋgâ âlepŋe are memaen. Akto kuk dowâk bo akmaen. Akto luâk âmbâle hârok agak meme âlepŋe akyeŋgim heŋgemgomaen. Akto Anutugât Heak kârikŋe arekŋe meme aknengimbo biwi konok akmâ manmaen. 7 Den bunŋeâk lau elek bo maktenŋe Anutugât kârikŋe miawakmap. Hain aktenŋe luâk âmbâle yânŋe nenekbiâ ârândâŋ akmap. Akto areâk bo. Tembe lokoŋe yeŋguwerâm akmâ unam tâwât mem arimai nenŋe hainâk bâtnenŋe biken ain agak meme âlepŋe mem Anutugât kârikŋân kinmâ makyeŋgimaen. 8 Akto luâk âmbâle bikŋe agak memenenŋe ekmâ ukenŋe nâŋgâm kotnenŋe mem agatmai. Dâ siânbaŋe nenekbiâ bâlimbo kotnenŋe mem ge katmâ den bâleŋe magaŋgi nengimai. Akto nengât den bunŋe are siânbaŋe nâŋgâm hianŋgimai dâmai. 9 Akto hânân luâk âmbâleŋe

bonâŋgâ nengimai. Dâ Anutuŋe amâ nâŋgâ nengimap. Akto umatŋe humo miawakto bâsok mondenŋe ainâk Anutuŋe meme aknengimbo âlepŋe manmaen. Akto gasalupnenŋande moŋet dâm tâk dâtâ dâtâŋe ore nenekbiâ Anutuŋe damunnenŋe akto bo moyion. 10 Nen okot umburuk aknengiŋande hanâk biwi kauân manmaen. Umburukŋe hanâk luâk biwirâ heŋgemyeŋgumaen. Siâ me siâ mesakmaen amâ hanâk unsambe humo olop manmaen.

11 O galalupne Korinti gâtŋe, nenŋe tek tekŋân makmaen amâ ye okot dondâ akyeŋgimaen. 12 Akto biwinenŋe bo gangerâmaen. Dâ yeŋe âmâ biwiyeŋe gangerâmai aregât nen olop agak memenenŋe konok bo aktâp. 13 Akto apoŋe nanlupyeŋe makyeŋgimai dop hainâk hin makyeŋgiwe. Nen agak meme wan me wan ire akyeŋgimaen aregât yekâ hainâk nen okot âlep nâŋgâ nengiwei.

Bâleŋe akto âlepŋe gala konok bo akbat.

14 O galalupne, ye âmâ luâk âmbâle biwiyeŋe Yesugâlân bo kali are yeŋgât agak meme are amâ siâŋe ye yâk olop biwi konok bo akbei. Akto agak meme âlepŋe akto bâleŋe amâ dopyetŋe konok mon? Akto hilâm hândâk amâ dopyetŋe konok mon? 15 Haingât Kristogât gasa kautŋe olop gain gain han konok akbiandat? Me Anutu nâŋgaŋmapŋe Anutu bo nâŋgaŋmap are gain gain ârândâŋ akbat. Bo. 16 Akto nen âmâ Anutugât emet âlepŋe hainare akmaen aregât nen me luâk siâŋe lâpiogât kotŋe mem agatmâ are olop biwi konok bo akmaen. Akto nen âmâ Anutu manman Amboŋaet emet âlepŋe aregât keiŋe makbe. Ulikŋân Anutuŋe makto Propete bikŋande hin kulemgoyi,

“Nâŋgât kâmolân gâtŋe ye olop tatmâ hutyeŋân bam gutbaen.
Akto nâ yeŋgât damunyeŋe akbian.
Akto ye nâŋgât kâmolân manbai. 17 Aregât nâŋgât den bo nâŋgâniŋmai are hepunyekmâ yeŋeâk manbei.
Akto siâ me siâ bâleŋe are mem bo howaiwai.
Bo howaimbiâ âmâ âlepŋe meyektere nâŋgâlân dewatim manbai. 18 Hain akbiâ nâŋe yeŋgât Eweyeŋe akbian.
Akto nâŋe ye nan baratlupnerâm yeŋgonbian.” dâep. Humoŋe hain dâep.

7

Pauloŋe Korinti yeŋgât pat nâŋgâm biwiŋe heroŋe agep.

1 Galalupne, Anutuŋe makmâ kalep ire nâŋgâm heŋgemgom hâknenŋe akto biwinenŋaet helen are hepunmâ Anutugât hamep akmâ agak meme âlepŋe huragumap are membaen.

2 Han nâŋgâ nâŋgâyeŋe bo gangerâwei. Nen ulikŋânbak luâk âmbâle bo akmâ bâliyion akto biwiyeŋe bo mem helen akyeŋgiyion. Akto siâ me siâ bo kâmbu meyeŋgiyion aregât ye nengât nâŋgâm biwiyeŋande nengât okot âlep nâŋgâwei. 3 Akto nâ ye hâkyeŋe tunmâ bo maktân. Bo. Nâ emelâk hin maktân. Nen yeŋgât okot âlep nâŋgâmaen. Aregât umatŋe miawakto bâsok mombiâ âmâ âlepŋe nen gai hainâk bâsok mombaen. Akto wan me wan kârikŋe nâŋgâm heroŋe akbiâ nen âkâ hainâk heroŋe akbaen. 4 Ye biwiyeŋe Yesugâlân kali hainâk manmâ âgâwai aregât agak memeyeŋaet luâk âmbâle makyeŋgim âmâ bo aŋun aŋgiman. Akto nâ umatŋe hinŋe miawak niŋdo yeŋgât pat nâŋgâm mâruŋe humo nâŋgân aregât biwine sândugemap.

5 Galalupne, umatŋe âgâlân miawaknengiep aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Nen Makedonia hânân ain ari malion. Ain mandenŋe nengâlân umatŋe wan me wan dondâ nengâlân miawakto hâknenŋe bo hutuk âgâep. Akto hâknenŋân kuk humo miawaknengimbo biwinenŋe hamep agep. 6 Hain aktenŋe Anutuŋe luâk âmbâle biwiyeŋe umatŋe are mem yeukŋe ketugumap arekŋe nengât biwinenŋe sândugeâk dâm Tito huŋgun aŋdo togom nengât biwinenŋe mem giep. 7 Akto Titoŋe nengâlân togom yeŋe gala agaŋi aregât den pat maknengimbo nâŋgâenŋe biwinenŋe sândugiep. Akto Tito togom yeŋgât den pat maknengiep amâ hin. Yeŋe nâ nekberâm kârikŋe akmâ tatâi akto bâleŋe agi aregât biwiyeŋe indiep, akto nâŋgât den amâ âlepŋerâm nâŋgât den pat are nâŋgâne dâm magi aregât den pat maknengimbo nâŋgâenŋe nune biwine sândugiep.

8 O galalupne, nâ âgâlân yeŋgât kulem esenŋe kulemgom katere yeŋgâlân togoep arekŋe biwiyeŋe mem bâlimbo nâŋgâre âlepŋe agep. Âgâlân kulem esenŋe pup pup oyaŋi ainâk kulem esenŋe arekŋe biwi umat ketuguyegep aregât nâkai biwine umatŋe agep. Dâ hinŋe bâleŋeyeŋe makmâ miawakmâ hepunmâ han biwiyeŋe purik kali aregât nâŋgâm heroŋe aktân. 9 Akto nâ yeŋgât biwi umat aregât heroŋe bo âgân. Bo. Nen âmâ nâŋgâ nâŋgâyeŋe âlepŋe agâkgât Yesugât den pat makyeŋgiyion amâ Anutu ikiŋak biwi umat ire mem agat yeŋgimbo bâleŋe yeŋe makmâ miawakmâ hanyeŋe purik kali are nâŋgâm heroŋe akmâ mâruân. Amâ dennenŋande bo mem bâliyegepgât. 10 Akto agak meme iregâlâk Anutuŋe makto umatŋe miawakmap arekŋe biwi umat mem miawakto bâleŋe nenŋe makmâ miawaktenŋe Anutuŋe mem heŋgemgo nenekmap are nâŋgâm biwi umat amâ âlepŋe dâm nâŋgâmaen. Amâ siân nâŋgâenŋe bo bâliwiâp. Dâ hângât luâk biwiyeŋe umatŋe akto bâleŋeyeŋe bo makmâ miawakbiâ amâ momogât dâp miawak yeŋgimap. 11 Ekŋet. Biwi bâle owâiŋande yeŋgâlân bunŋe dondâŋe umalâk mem miawagep arekŋe wan akyeŋgiep? Arekŋeak hâwât yekto Anutugât hamep akbiâ biwiyeŋe indembo agatmâ, “Paulo nengâlân togom heŋgem nenguâk.” dâm den heŋgemgoyi. Akto arekŋeak goaŋ yekto luâk bâleŋe agep are kukdâ aŋi. Hain akbiâ agak memeyeŋe âmâ tektekŋân hain miawakto ârândâŋ agep. 12 Akto kulem esenŋe kulemgore oyaŋi are nâ luâk siâ akmâ bâlimbo aregât bo kulemgoân. Akto nâ luâk bâleŋe miep aregât bo kulemgoân. Bo. Anutugât dewunŋân yeŋgât hin kulemgoân, yeŋe nengât akmâ biwiyeŋe humo yemap are nâŋgâŋetgât kulemgoân. 13 Aregât miawagâk dâm kulemgore oyaŋmâ nengât biwinenŋande heroŋe dondâ akto nâŋgâm heroŋe dondâ agion. Heroŋe akmâ biwinenŋe sândugiep.

Korinti gâtŋande Tito biwi âlep agaŋi.

Akto areâk bo. Yeŋe Tito gala agaŋbiâ biwiŋe hutuk âgâep. Hain akto Titoŋe hepun yekmâ nengâlân togom den are maknengimbo heroŋe dondâ agion. 14 Ulikŋân nâŋe Tito magaŋmâ yeŋgât agak meme âlepŋe aregât pat magaŋân. Hain magaŋdere hepun nekmâ yeŋgâlân arimbo yeŋgât agak memeyeŋe magaŋân are bunŋe hainâk akniŋi dâm purik katmâ togom makniŋep. Hain makto nâŋe Tito magaŋân ina bunŋe agep aregât bo aŋun aŋgiân. 15 Akto

Titoŋe yeŋe hârok yâkgât hamep akmâ dowâk launŋe lokoyi aregât nâŋgâm yeŋgât heroŋe dondâ nâŋgâmap. 16 Aregât yeŋgât keiyeŋe nâŋgâre bunŋe akbiapgât pat nâŋgâm heroŋe aktân.

8

Makedonia gâtŋande puli kali aregât den.

1 Galalupne, hinŋe Anutuŋe ikiŋe kâmot Makedonia hânân manmai are damunyeŋe akto wan me wan miawakyeŋgiep aregât den pat makyeŋgire nâŋgâŋet. 2-3 Akto âgâlân Makedonia luâk âmbâle biwiyeŋe Yesugâlân kali are umburuk dondâ mali. Hain akmâ heroŋe humo agi. Hain akmâ Yesugât kâmot siâ umburuk dondâ mali are yeŋgât den pat nâŋgâm okotyeŋe nâŋgâyeŋgim tâwât dewunŋe han owâiŋeâk kârikŋe yeŋgât dop are ewangim katmâ menduguyi. Hain akbiâ umburuk dondâ miawak yeŋgiep. 4 Hain akto, “Hanâk kepia hârok hain agi aregât nen âkai âi are mem Anutugât kâmot umburuk dondâ mandâi are tân yeŋguenŋe ârândâŋ akbiap.” dâm hâwât nenekbiâ yâk yeŋgât wan me wan hârok mem arim yeŋgiyion. 5 Akto nen ulikŋân hin nâŋgâyion, “Makedonia gâtŋe umburuk mandâi areyeŋgât wan me wan are getegâk katbai.” dâm nâŋgâyion. Dâ yâk Anutu Humonenŋe dâmai aregât launenŋe lokom wan me wan hârok kali. 6 Hainare gârâmâ Tito han kalem âi ire keiŋe kalep are goaŋdenŋe ye hutyeŋân wan me wan potatmâ kali aregât âi âlepŋe are mem metewiap. 7 Akto ye agak meme biknŋe emelâk âlepŋe dondâ akmai amâ hin. Biwiyeŋe Anutugâlân katbiâ tato nâŋgâ nâŋgâ yeŋe emelâk humo akto den pat âlepŋe makyeŋgimai. Akto Anutugât âi memberâm kârikŋe dondâ akmâ nen okot nâŋgâ nengim akmai. Akto aregât hainâk agak meme âlepŋe dondâ akmâ âi ire mem âmâ tâwât dewunŋe katmâ menduguwei.

Korinti gâtŋande puli makmâ hâreyi are mem meteŋetgât magep.

8 Akto yu maktân are den kârikŋe katmâ bo hâwâtyektân. Nâ yeŋgât han kalem gain gain yendâp akto biknŋande Anutugât pat akmâ âi mem manmai aregât keiŋe miawagâkgât maktân. 9 Akto areâk bo. Humonenŋe Yesu Kristo Eweŋe olop manmâ kotŋe siâ siâŋe hârok dondâ mem malep arekŋe okot nâŋgâ nengim hanâk dâm hânân gem luâk umburuk hainare akmâ malep. Hain akto âmâ ye siâ siâ dondâ membaigât dâp miawakyeŋgiep. 10 Ye hin akbiâ ârândâŋ akbiapgât hin nâŋgân. Ye hombaŋ amukŋân tâwât dewunŋe nenŋe katbaen dâyi aregât hinŋe âi are mem metewei. 11 Ulikŋân âi iregât ukenŋe nâŋgâyi aregât ye dop yeŋânâk katmâ metembiâ tâwât dewunŋe huragumbo umburuk dondâ arekŋe membai ain âmâ âiyeŋe bo akbiap. 12 Akto ye hain akmâ wan me wan tatyeŋgiâp aregât dopyeŋânâk katbiâ Anutuŋe agak meme aregât ukenŋe nâŋgâwiap. Dâ ye wan me wan bo tat yeŋgiâp aregât Anutuŋe bo hâwât yekto katbai. Dopyeŋân katbiâ Anutuŋe ekto huraguwiâp. 13 Akto ye wan me wan tatyeŋgiâp a hârok katmâ yeŋgimbiâ siânbaŋe dondâ akbiâ umatŋe miawak yeŋgiwiap aregât bo kulemgoân. Bo. Ye akto siânbaŋe hârok dop konok akbaigât kulemgoen. 14 Akto hinŋe ye Yesugât kâmot hârok ârândâŋâk tatengât nâŋgâm uŋak yeŋe yâk yeŋgimbiâ âmâ benŋe siân yâkŋe wan me wan tân yeŋguwai are yeŋgimbiâ ye membai. Agak meme ain âmâ ârândâŋâk akbai. 15 Akto

aregât Anutuŋe makto Moseŋe hin kulemgoep, “Luâk siâ sot dondâ miep are unsambeŋe bo akto âmâ ârândâŋ agep. Dâ siâ getek miep are gai umburuk bo akmâ âmâ ârândâŋ agep.” Akto den bunŋe agâkgât ye yeŋgât bikŋe are mem yeŋgiŋet.

Tito akto galalogâtŋe okot âlep akyeŋgiŋetgât magep.

16 Akto nâŋe yeŋgât akmâ han kalem nâŋgâyeŋgiân. Anutuŋe dop hainâk okot âlepgât gala tân agu agu aregât âi Titogât biwiŋân totokombo biwiŋe agalep aregât Anutu mepaiŋe mendân. 17 Aregât gâ ari Korinti gâtŋe yekben dâm magaŋdenŋe âi aregât ukenŋe dondâ nâŋgâep. Aregât Anutugât mepaiŋe mene. 18 Akto nenŋe galalogâtnenŋe lâuwâ siâ huŋgun yetkire olop ariwai. Siâ amâ Yesugât kâmot hârokŋe, “Luâk ire den pat âlepŋe maknengimbo ektenŋe dâtŋe akmap.” dâmai. 19 Anutugât kâmotŋe luâk are yâk âmâ okot kaugât puli mem ariwaigât âi tânnenguâkgât mem kali. Âi are Kembu nâŋgaŋmâ biwi owâiâk memaen. 20-21 Akto nen Humonennaet dewunnân âlepŋe agâkgât konok âi ire bo memaen. Akto luâk âmbâle siâŋe pei nenekbâigât Anutugât pat dâm puli katmai âi are luâk âmbâle yeŋgât dewunyeŋân mem manmaen. Aregât siâŋe nenekmâ makmâ sârekowâigât puli humo are ârândâŋâk yeŋgiwaen. 22 Haingât galanennŋe siâ yâk olop ariwai yâk âmâ hilâm dondâ âi wan me wan dop koennŋe âi miep are âlepŋe akmap. Akto hinŋe yâkŋe âmâ ye nengât launennŋe dowâk lokomai are yekberâm aktâp. 23 Akto galane Tito âmâ tân nuguep arekŋe tân yeŋgumap. Akto luâk lâuwâ olop ariwai are Yesugât kâmot yâkŋe âi miet dâm huŋgun yetkimbiâ âi membela luâk âmbâle dondâ yelekmâ Kristogât kotŋe mem agatmai. 24 Aregât yâkŋe ye penâyeŋgimbiân amâ okot âlepgât tân yeŋguwei. Akto yeŋe agak meme âlepŋe memai aregât keiyeŋe yâk makyeŋgienŋe nâŋgâyi den are bunŋe agâkgât ye tân yeŋgumbiâ Yesugât kâmot hârokŋe nâŋgâmbiâ ârândâŋ akbiâp.

9

Puli katmâ mannetgât makyeŋgiep.

1-2 Akto nâŋe Yesugât kâmot Makedonia hânân mandâi are hin makyeŋgiân. Korinti Akaia hânân gâtŋe hombaŋ ulikŋân tâwât dewunŋe katberâm ukenŋe nâŋgâyi. Hain dâm makyeŋgire agak memeyeŋe nâŋgâm hainâk tâwât dewunŋe katberâm ukenŋe nâŋgâyi. Aregât yeŋgât biwiyeŋe âi iregât ukenŋe agâkgât lâuwâŋe bo kulemgowerân. 3 Gârâmâ nâŋe Yesugât kâmot Makedonia hânân manmai are hin makyeŋgiân, Korinti gâtŋe emelâk wan me wan potatmâ katberâm agi dâm galalupne huŋgun yeŋgire togom agak memeyeŋe yekbai. Yekbiâ nâŋgât den bunŋe akto heroŋe akbaen are miawagâkgât wan me wan nâŋgâm heŋgemgowei. 4 Dâ Makedonia gâtŋe siâ nâ olop togom yekbiâ bo heŋgem aguwai âmâ nâ gain gain akbaen? Nâ den magân are bunŋe bo akbai aregât aŋun aŋgiwaen. Akto yekâ hainâk aŋun aŋgiwai. 5 Aregât hinŋe galalupne bikŋe soŋ huŋgun yeŋgire yeŋgâlân togom okot âlepgât tâwât dewunŋe katbaen dâm makmâ hâreyi are bunŋe agâk dâm hâwât yekbai. Hain akmâ puliyeŋe bikŋe potatmâ katbiâ talep are haminân nunak yeŋgâlân togom tâwât dewunŋe yeŋe emelâk menduguyi are katŋet dâre dowâk owâiŋeâk katbai. Hain akbiâ mem arim yeŋgiwian. Are âmâ bo hâwât yekbiangât.

6 Hin nâŋgâyeŋgiwegât maktân. Luâk siâ âigât hâkâŋ akmâ siâ getegâk kâmetmâ âmâ sot bunŋe yendoân getek mem manbiap. Dâ luâk siâŋe âi kalam umatŋe manbiapŋe bunŋe sopŋân umatŋeâk mem nembiap. 7 Akto ye siâkâ siâkâ ikiŋeâk ikiŋeâk biwiyeŋân nâŋgâm heŋgemgowei. Aregât yeŋe yeŋgâlân bikŋe bo hâwât yekbai. Anutuŋe luâk âmbâle yeŋgiwaigât ukenŋe nâŋgâmai are okot âlep akmâ tân yeŋgumap. Aregât bo hâwât yekbiâ siâkâ ikiŋak ikiŋak ukenŋe nâŋgâm katbei. 8 Akto Anutuŋe han kalemŋaet akmâ wan me wan yeŋgimbo mem sambelem manbai aregât hinŋe hilâm ârândâŋ wan me wan yeŋgâlân tatâp are potatmâ bikŋeâk âi âlepŋe siâ yeŋgiwaigât âiyeŋe âlepŋe sambelewiap. Are miawagâkgât Anutuŋe bo pâpkomap. 9 Aregât keiŋe Anutuŋe makto luâk siâŋe hin kulemgoep,

> “Luâk âmbâle bikŋande sot me wan me wan yeŋgimbiâ âmâ Anutuŋe agak meme âlepŋaet meme akyeŋgimbo agak meme âlepŋe akmâ âgâm manbai.” hain kulemgoep.

10 Anutuŋe han kalem akmâ kalam amboŋe alekŋe waŋmap me sot bunŋe me wan me wan aknengimap arekŋe yekai âi kalam kâmetgât alekŋe peniaŋmâ yeŋgim yeŋgât agak meme âlepŋe sambeleâk dâm meme akyeŋgimbo 11 hokboâk hokboâk han kalem akmâ wan me wan potatmâ katbiâ tato are nenŋe mem Anutugât kâmot umburuk are yeŋgienŋe mem âlepŋe manmâ Anutu okot âlep agaŋmâ mepai meaŋbai.

12 Galama, yeŋe Anutugât kâmot wan me wan bo tatyeŋgiâp are yeŋgimbiâ âiyeŋe ârândâŋ aktâp. Gârâmâ areâk bo. Yeŋgiyiân ain bikŋande agak memeyeŋe ekmâ Anutu mepaiŋe mem manbiâ Anutu gâlân ârândâŋ akmâ âgâwiap. 13 Hain akto ye Kristogât den pat âlep bo heambukmaigât lauŋe lokomai. Aregât keiŋe han kalem yeŋande mem miawakto Yerusalem kepia gâtŋe akto Yesugât kâmot bikŋe hârok yeŋgât han kalam agak memeyeŋe ekmâ Anutu mepaiŋe mem heroŋe agaŋbai. 14 Hain akmâ Anutuŋe yeŋgât han kalem ewangimapŋe damunyeŋe akmapgât ekmâ han biwiyeŋande hikoyekmâ kinmâ yeŋgât akmâ Anutu ulilaŋbai. 15 Galama, Anutu han kalemŋe are gain gain makmâ miawakbaen? Aregât hanâk yei dâm mepaiŋe mem magaŋmâ âgâwaen.

10

Anutugât tembe saut lokom yeŋgumaen.

1 O galalupne, Kristoŋe amâ lumbe yeukŋe akyeŋgimbo yâkgât wâtŋân kinmâ yeukŋe akyeŋgiman. Aregât yeŋgât bikŋande hin dâyi, “Woe, Paulo âmâ han lâuwâ akmâ togom benŋe yeukŋe aknengimap. Dâ kâlewângen manmâ âmâ peinenekmâ kulemgoep.” 2 Aregât siân togom peiyekbian. Dâ den are bo agâk dâm âmâ dowâk agak memeyeŋe heŋgemgowei. Hain bo akbiâ amâ luâk bikŋande, “Pauloma âmâ hângât nâŋgâ nâŋgâ watmai.” dâyi aregât denyeŋe kom miwindik yekbian. 3 Akto nenŋe hânân bam gutmaen. Dâ amâ hângât luâkŋe agumai hain bo agumaen. 4 Akto hângât luâk tembe saut lokom yeŋgumai. Dâ nen âmâ hain bo akmaen. Nen âmâ Anutugât wâtŋân kinmâ Bâleŋe Amboŋe akto yâkgât sinduk baniara are yeŋguwerâm manmaen. 5 Aregât arim luâk bikŋe Anutugât bo nâŋgâ aŋberâm akmai are arim makyeŋgienŋe nâŋgâm ukenŋe bo akmai. Akto pâlâmŋe akmai. Akto luâk bikŋe Anutugât

hâkâŋ akmâ Anutugât den bo lokomai are agak meme âlepŋe akŋet dâm âi humo mem hâwât yekmâ makyeŋgimaen. Amâ luâk âmbâle bikŋande hângâlâk nâŋgâmai are Kristoŋe damunyeŋe agâkgât makyeŋgimaen. 6 Akto yeŋgâlân gâtŋe bikŋande hinŋe launenŋe bo lokomai arekŋe kulem esenŋe ire oyaŋmâ agak meme âlepŋe akbai. Dâ bikŋande den nenŋe hâkâŋ akmâ hângâlâk nâŋgâm manmâ âgâwai are nenŋe togom den makyeŋgim miwindik yekbaen.

Luâk bikŋande Paulogât nâŋgâmbiâ giep.

7 Wan me wan siâ yu miawaktâp are ekŋet. Akto yeŋgâlân gâtŋe bikŋande hin dâyi, “Kristoŋe emelâk damunnenŋe akmap.” dâyi. Luâk hain dâyi are hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Kristoŋe ye damunyeŋe akmap hainâk nen damun nenŋe akmap. 8 Akto areâk bo. Humoŋe hin maknengiep, “Korinti gâtŋe nâŋgât hârogâk nâŋgâwai.” dâm damun akŋetgât âi nengiep. Akto gulip akyeŋgiwen dâm bo nengiep. Akto nâŋgât âi aregât âi mendere Anutuŋe ekto ârândâŋ akmap aregât kotne bo mem ge katbei. Akto bo aŋun aŋgiân. 9 Gârâmâ kulemgore ekmâ hamewakŋetgât yu bo kulemgoân. Bo. 10 Akto yeŋgâlân gâtŋe bikŋande nâŋgâ yâkgât hin dâyi, “Woe, Pauloŋe den umatŋe kulem esenŋân kulemgom kato oyaŋdenŋe dâtŋe akmap. Dâ ikiŋak togom maknengimbo âmâ den are nâŋgâenŋe âmâ yeukŋe akmâ yânŋe akmap.” nâŋgât hain dâyi. 11 Aregât siân yeŋgâlân togowianân âmâ den umatŋe kulem esenŋân kulemgoân are hainâk launân makyeŋgire nâŋgâmbiâ dâtŋe akto hamep akbai. 12 Akto yeŋe hin akmai. Ye yeŋe dopyeŋânâk manmai. Yeŋgâlân gâtŋe konokŋe amâ siâgât nâŋgâm agak meme are dop agumap. Hain akmâ kotyeŋe mem agatmâ yeŋaet nâŋgâ aŋgimbiâ humo akmap. Aregât ye sinduk akmai nâŋgân. Dâ nen âmâ hain bo akmaen akto nen yeŋgât dop bo memaen.

13 Akto nenŋaet dop horat aregenâk arim makyeŋgimaen. Nen Anutuŋe âi nengiep aregâlâk nâŋgâm ari makyeŋgimaen. Anutuŋe âi are âmâ hânŋe hânŋe hârok potatmâ nengiep. Ain horalân makyeŋgimaen. Akto hainâk ye makyeŋgiwaen aregât âi nengiep. Gârâmâ aregât kotnenŋe bo mem agatmaen. 14 Ulikŋân dowâk Anutugât lauŋe lokom kâlewângenba dowâk yeŋgâlân togom makyeŋgienŋe Yesugât keiŋe pup pup nâŋgâyi aregât âi memaengât hâk mem agat agatgât den bo makmâ sambelemaen. Dâ togom bo makyeŋgiân dâine dennenŋe bunŋe bo akbop. 15 Gârâmâ âi are bo mem meteyion aregât luâk bikŋande âi mem meteyi yâk yeŋgât âiân hanâk watmâ kinmâ aregât hâknenŋe bo mem agatmaen. Bo. Ye hanyeŋande Yesu Kristo nâŋgaŋmâ kepilâm âgâmbiâ âmâ benŋe yeŋgât akmâ âinenŋe mendenŋe humolem âgâkgât bundâk hannenŋe aregât kindo manmaen. 16 Aregât luâk âmbâle hamiyeŋângen manmai yâk yeŋgâlân den pat âlep makmâ ariwaen. Dâ luâk siâgât âi bunŋe mem kinmâ mem metiep aregât âgâ âgâŋe bo akbaen. 17 Aregât keiŋe Anutugât kulemŋe hin maktâp, “Luâk siâ egâliaŋ den makmâ âgâ âgâŋe akberâm âmâ benŋe Kembugât akmâ âgâ âgâgât makbiâp.” 18 Akto areâk bo. Luâk âmbâle yeŋaet kotyeŋe mem agatbai are amâ Anutuŋe luâk âmbâle yânŋe dâm yekto gemap. Dâ Humoŋe luâk âmbâle bikŋe meyekmap are âmâ Humoŋe yekmâ luâk âmbâle âlepŋe dâm

yekto huragumap.

11

Pauloŋe ikiŋe keiŋe makyeŋgiep.

1 O galalupne, luâk yeŋgâlai
togom kotyeŋe mem agatmai
are yeŋgât makyeŋgiwe. Yâkŋe
nâŋgât kotne mem ge katmai
aregât nunaet keine makyeŋgire
yeŋe nâŋgâm yâk yeŋgât keiyeŋe
nâŋgâmbiâ yânŋe akbiâp. Dâ keine
maktere nâŋgâ yâkgât sinduk
akmap dâwai amâ hanâk makbe.
2 Anutuŋe yeŋgât okot akmâ nâŋgâ
nâŋgâŋe humo katmâ nâŋgâlân to-
goŋet dâm yeŋgonmap. Agak meme
aregât dâm nâŋe yeŋgât nâŋgâmâk
akman aregât luâk siâŋe ikiŋe
âmbâle dâtâŋe âlepŋe memberâm
nâŋgâmap dop hainâk ye Kristogât
dâtâŋe aregât meyegâk dâm âi
yeŋgât hutyeŋân âi mem hâk
hilâlâm kakŋân malân. 3 Gârâmâ
ulikŋân niambi mulum humo
arekŋe yoŋâk togom Ewa hiaŋgiep
dop hainâk luâk hinŋe yeŋgâlân
togoyi arekŋe agak memeyeŋe
âlepŋe are akto Kristo okot âlep
agaŋmâ denŋe lokom kinmai are
gulip komberâm nâŋgâ nâŋgâyeŋe
akto han biwiyeŋe heyeŋgiwerâm
akmai are nâŋgâre biwine dondâ
bâliâp. 4 Akto luâk arekŋe Yesugât
keiŋe makyeŋgimai aregât hâkâŋ
akmâ Yesu siâgât den makyeŋgim
âmâ Anutugât Heak kârikŋande
kautyeŋân miep aregât wâtŋân bo
kinmâ hiaŋgi den makyeŋgimbiâ
dowâk nâŋgâyi. Den pat are
nâŋgâre umatŋe humo miawaktâp.
5 O galalupne, hiaŋgi luâk arekŋe
hin dâmai, “Nen âmâ Aposolo hârok
ewangi yekmaen.” dâmai aregât
nâ Aposolo ire amukyeŋgân bo
manman aten. 6 Nâmâ den mak-
makgât keiŋe siâŋe bo hekatniŋdo
makman. Gârâmâ nâŋgâ nâŋgâne
âmâ âlepŋe. Aregât keiŋe hin
me hain makyeŋgienŋe nâŋgâm
meteyi.

7 Dâ nâŋe yeŋgâlân togom Anu-
tugât keiŋe makyeŋgiân ainâk ye
wan me wangât bo ulit yeŋgiân.
Ye umatŋân manbâi dâm yân
togom makyeŋgiân. Aregât yeŋe
nâŋgât nâŋgâniŋbiâ geâp mon?
8 Bo. Nâmâ tânyeŋguwerâm âmâ
Yesugât kâmotŋe siângen manmai
yâk ulityeŋgienŋe niŋbiâ are mem
manmâ ye makyeŋgiyion. 9 Akto
hutyeŋân mandere ain siâ me
siâgât umburukŋe akniŋdoân
âmâ umatŋe bo yeŋgiân. Bo.
Yesugât kâmot Makedonia hânân
manmai arekŋe togom wan me
wan niŋi. Aregât umat bo yeŋgire
âmâ owâiŋân mali. Nâ hain agân
aregât nâŋgâre âlepŋe aktâpgât
hain akbian. 10 Aregât den pat
yeŋgâlân sambeleâk dâm akto
Akaia hânân hainâk sambeleâk
dâm Kristo dewunŋân kinmâ
Paulo bunŋe maktâp dâŋetgât ya
kulemgoân. 11 Aregât keiŋe amâ
nâŋe okot bo nâŋgâyeŋgim kotne
mem agatman me? Hain bo. Nâŋe
Anutugât dewunŋân kinmâ hain
dâm okot dondâ nâŋgâ yeŋgiman.

12 Akto hiaŋgi luâk arekŋe yeŋaet
nâŋgaŋgimbiâ humo akto hin
dâmai, “Anutuŋe Pauloma wâtŋe
akyeŋgimbo âi memai hainâk
nen gai wâtŋe aknengimbo âi
memaen.” hain dâmai arewa den
hiaŋgi miawakto nâŋgâŋet dâm
nunaet keine kulemgom metewe.
13 Hiaŋgi luâk are âmâ Aposolo
nengâlân gâtŋe bo. Yâkŋe nen
Aposolo âi memaen dâm hiaŋgim
âi hanâk hanâk mem hiaŋgim
Kristogât âi dâmai. 14 Akto Ni-
ambi hainâk akmâ henengiwerâm
ikiŋaet hâkŋe mem purik katmâ
aŋelo pagaleŋe amboŋe hainare
akmap. 15 Aregât Niambigât âi
luâk hâkyeŋe mem purik dâm,
“Nen agak meme âlepŋeâk ak-
maen.” dâm hiaŋgim hainâk
akmâ heyeŋgiwerâm akmai. Hain
akmai aregât hâmbâi Anutuŋe

wan me wan memai aregât agak memeyeŋe dopyeŋân akyeŋgiwiap.

Paulogât kakŋân umatŋe humo miawagep.

16 Maktân aregât gaetŋe maktere nâŋgât den are nâŋgâmbiâ nâ luâk kopa hin are bo akbian. Dâ hanâk makberâm âmâ keine mem miawaktere nâŋgâniŋbiâ hâknaet bâlensiâ makmâ mem agatbe. 17 Dâ den ire makberân âmâ Kembugât lau bo makberân. Nunaet hâknaet mem agat agat gât hanâk sinduk denŋe hainare makberân. 18 Luâk dondâŋe hângât nâŋgâ nâŋgâyeŋe watmâ hâk mem agat agat den makmaigât nâ hainâk yu makberân. 19 Yeŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋe nâŋgâmbiâ humo akmapgât hianŋgi luâk yeŋgâlân togomai are dowâk nâŋgâ yeŋgim maŋgan yekmai. Aregât nâ hainâk den hembalik makyeŋgire dowâk maŋgan nekbai me? 20 Akto siâŋe togom âi yeŋgim hâkâŋyeŋe akmâ ondopyeŋe hogom yeŋgât nâŋgâmbiâ gembo bâleŋe akyeŋgimbiâ âmâ yeŋe âlepŋe dâm maŋgan yekmai. 21 Akto nâmâ yeukŋe akmâ maŋgan yekman aregât hâkâŋ akmâ heniŋmai. Âlepŋe nâ hainâk kotne mem agatmâ makyeŋgire dowâk nâŋgâ niŋbai me? Hianŋgi luâk are wan me wan akmâ manmai. Nâkai hainâk akbom. 22 Yâk, “Nen âmâ Yuda gâtŋe kotnenŋe siâ Hebraioâk tiŋ tiŋ dâm makmaen.” dâmai. Akto nâkai hainâk Hebraio yeŋgâlân gâtŋe. Akto yâk, “Nen âmâ Israegât hakulupŋe.” dâmai nâkai hainâk makman. Akto yâk, “Nen amâ Abrahamgât hakulupŋe manden.” dâmai nâkai hainâk manman. 23 Yâk, “Nen âmâ Kristogât âi luâk akmaen.” dâmai. Benŋe aregât nâkai hain akmâ hin makman, “Kristogât âiân nâŋe hârok yâk ewangiyekman.” hain makman amâ nune ukennaet bo maktân. Yeŋe hâwât nekbiâ aregât sinduk akmai hain akmâ maktân. Akto areâk bo. Âi humo mem ewangiyekman. Akto âi iregât kala busi kâlegen katnekbiâ bo yeugeminiân aregât nâŋe ewangiyekman. Luâk dondâŋe bugâŋe nugumbiâ momberâm akman. 24 Akto Yuda luâk yeŋgât humomolupyeŋande tâk dâtâ dâtâŋe haminân orem orem pan nekbiâ sop 39 agep a haminân hainâk hainâk akbiâ momerâk agep. 25 Akto sop âlâwu bugâ meân. Akto siân kâtŋe panmâ nuguyi. Akto sop âlâwu arim arim makyeŋgiân sop ain haruân waŋga bâlimbo haruân geân. Akto aregât hutŋân hilâm konok akto hândâk konok haru kakŋân bam gutmâ malân. 26 Akto hilâm dondâ dâp kâlewângen manmâ togoân. Akto tu humo hâtikoân ain âmâ bo akberâm agân akto dâwân mandere luâk kâmburâ bâleŋande nuguwerâm akbiâ nâŋgâyekmâ malân. Akto nâŋgât kâmolân Yuda luâk galalupnande mem bâli nekberâm agi. Akto Yuda luâk bo arekŋe mem bâli nekberâm agi. Akto kepia humoân âgâre hainâk kepia humoŋe mem bâli nekberâm agi. Akto kepia hepunmâ hân pumângen arire ainâk luâk bikŋande mem bâli nekberâm agi. Akto haru hâtikore ainâk bâleŋe miawakniŋep. Akto luâk bikŋande nen Yesugât kâmolân gâtŋe dâm heniŋbiâ mem maŋgan yektere ainâk mem bâli nekberâm agi. 27 Akto areâk bo. Âi humo mem hâk hilâlâm dondâ nâŋgâm hândâk âi mem asiŋ âlepŋe bo yem sotgât mopne agu agu tatminiân. Akto tugât momberâm agân. Akto seru niŋdo hâk pekegât umburuk agân. 28 Akto areâk bo. Hilâm ârândâŋ luâk âmbâle Yesugâlân biwiyeŋe kali are nâŋgâ nâŋgâyeŋe bâliwop dâm damunyeŋe akberâm hanokoakmâ nâŋgâmâk dondâ nâŋgân. Akto âi humo meân. 29 Hain akmâ Yesugât kâmolân gâtŋe siâŋe yeukŋe akto nâkai

yâkgât pat nâŋgâre biwine gemap. Me Niambiŋe siâ biwiŋe oloŋdo dosa akto benŋe nâ biwine umatŋe dondâ akto nâŋgân.

30 Akto nâ aregât wan arekŋaetne makmâ humolewian? Manmanŋe yeukŋe miawagâkgât âlepŋe maktere ârândâŋ akbiap. 31 Akto Anutu Humonenŋe Yesu aregât Eweŋe kotŋe tatmâ âgâwiap yâkgât kotŋe mem agatne yâk âmâ nâ bo hianŋgiân nâŋgâp. 32 Akto wan siâŋe nâŋgât yeukŋe miawakniŋep aregât makbe. Ire ulikŋân Damasko kepia âgân. Âgâm kindere luâk kotdâ siâ kotŋe Areta yâkgât kiap akto tembe lokolupŋe dâp kautŋân kinmâ mem nuguwerâm agi. 33 Hain akbiâ nâŋgâm Yesugât kâmolân gâtŋe biknande hândâgân haka humoân lugunekmâ kâtŋe haot humo ketugumai are dâpŋânba tâk ulikŋân yaiwâk mem pan nekbiâ gem gem ge kinmâ haka kâlegenba agatmâ kinmâ âlepŋe pârigim arire kiapgât tembe lokolupŋande bo menegi.

12

Anutuŋe ulikŋân Paulo kulem hekalaŋdo ekto dâtŋe agep aregât magep.

1 O galalupne, ye wan den magaŋgi niŋmai are nâŋgân. Aregât ye hinŋe nâŋgât den pat bunŋe nâŋgâŋetgât hin makbe. Maktere âmâ âlepŋe bo tân nuguwerâp. Akto aregât ukenŋe bo nâŋgâman gârâmâ hanâk Humonenŋande wan me wan heambukmâ kalep are hekat niŋep are makyeŋgire nâŋgâŋet. 2 Nâ uŋak gemân hombaŋ 14 bo akto Anutugât himbim kâlegen ain âgân. Akto nâ hâkne olop âgân me otnenande âgân amâ bo nâŋgân. Anutuŋe konok nâŋgâp. 3 Nâ hâkne olop âgân me otnenande âgân amâ bo nâŋgân. Anutuŋe konok nâŋgâp. 4 Anutuŋe wan hekat niŋdo me wan me wan nâŋgân are âmâ kâmboknje dondâ luâkŋe bo makmai are nâŋgân. 5 Ya maktân luâk are yâkgât akmâ maktere ârândâŋ akmap. Gârâmâ nunaet bo maktere humo akmap. Bo. Yeukŋene maktere sambelem ariâk dâm makman. 6 Dâ kotne mem agatman dâine ârândâŋ akbop. Akto luâk kopaŋe bo akbom. Akmâ nâŋgât nâŋgâmbiâ âgâ âgâŋe dondâ akbopgât aregât bo akbian. Wan me wan akmâ mendere ekmâ nâŋgâm heŋgemgowai areâk yembiâp.

Paulogât hâkŋân dâtŋe metŋe siâ miawagep.

7 Akto Anutuŋe wan me wan hekat niŋep are nune kotne mem agatbomgât makto Hianŋgi Amboŋaet hoŋ bawa siâŋe hâknân hâk hilâlâm niŋmâ dop nugumbo nâŋgâre umatŋe agep. 8 Umatŋe are miawak niŋdo Humone hin ulilaŋân. Hâknân ire watmenâ ariâk dâm ulilaŋân. 9 Ulilaŋdere âlâwu akto hin makniŋep, “Luâk âmbâle yeŋgât kârikŋeyeŋe bo tatyeŋgimap ainâk nâŋgât kârikŋe âlepŋe miawak yeŋgimbo ârândâŋ akbiap. Aregât hinŋe han kalemŋe damunge akmangât nâŋgâmenâ ârândâŋ agâk.” dâm makniŋep. Aregât kârikŋene bo tatniŋdâp aregât nâŋgâre âlepŋe aktâp. Kristogât kârikŋande tân nuguâkgât nâŋgân. 10 Kârikŋene bo tatniŋdâp me luâk âmbâle nâŋgât makmâ bâlimai me umatŋe miawaktâp me gasa siâŋe mem bâlinekmai me wan me wan arekŋe gulip nuguwerâmbo ainâk kârikŋene bo are miawakbopgât Kristoŋe dowâk tân nugumap are nâŋgâm heroŋe humo akman.

Pauloŋe Korinti luâk âmbâle yeŋgât hanoko agep.

11 Den yu maktân ire âmâ sinduk akmâ hinare maktân. Amâ yeŋe goaŋ nekbiâ makmâ

hilipkoân. Hianŋgi luâk yeŋgâlân togoyi are amâ yânŋe gârâmâ ewangiyekman. Akto nâŋe yâk yeŋgât amuk yeŋân bo mandân aregât yeŋe nâŋgât kotne mem agali dâine ârândâŋ akbop. 12 Akto Aposologât tirip kulem dondâ hutyeŋân mem manmâ bo hâkâŋe agân are negi. 13 Aregât wangât Yesugât kâmot bikŋe yekbiâ âgâmbo yeŋgât nâŋgâmbiâ giep? Dâ ire konok bo akyeŋgire nâŋgâmbiâ bâliâp mon? Umatyeŋgiwomgât bo ulityeŋgiân are nâŋgâmbiâ âlepŋe agâk.

14 O galalupne, nâ hinŋe yeŋgâlân âlâwuŋe togowian. Togom âmâ puli me sot me wan me wan niŋŋet dâm âmâ bo ulityeŋgiwian. Akto nanaŋ lepat arekŋe ewe memelupyeŋe bo damunyeŋe akmai. Dâ ewe memelupyeŋande âmâ nananŋlupyeŋe damunyeŋe akmai aregât dopŋe watmâ hain togom yeŋgât tâwât dewunŋe me sot wan me wan aregât bo ulit yeŋgiwian. Bo. Nâ okotyeŋe nâŋgâ niŋŋetgât egâliaŋbian. 15 Akto nâŋe tân yeŋguwiangât hanâk hanâk nâŋgât wan me wan bo akbiapgât ukenŋe nâŋgân. Me yeŋgât nâŋgâm âlepŋe manbaigât âi mem manmâ mombiangât aregât hamep bo akman. Hain akmâ nâŋe ye biwinande dondâ nâŋgâ yeŋgiman aregât wangât yekâ bâlensiâ nâŋgât han kalem akmâ nâŋgâniŋdâi? 16 Akto yeŋgâlân gâtŋe bikŋe nâŋgâ yâkgât hin dâmai, “Pauloŋe amâ bundâk bo ulit nengimap gârâmâ Anutugât pat dâm puli katbiâ mem arim yeŋgiwian dâm henengimbo waŋdenŋe ikiŋe miep.” dâm hianŋgimai. 17 Hain dâmai aregât hin nâŋgâm heŋgemgowei. Nâŋe luâk bikŋe huŋgun yeŋgire yeŋgâlân togoyi arekŋe amâ Paulo siâ siâ waŋŋet dâm ulit yeŋgimai me bo? Bo. 18 Amâ Tito yeŋgâlân togoâkgât hâwâtmâ maganân. Maganŋmâ âmâ galanennŋe siâ huŋgunaŋdere olop oloŋ akmâ togoyiat. Togom âmâ Titoŋe siâ me siâ ulityeŋgim meyeŋgiep mon? Net Heak konok akto dâp konok bo manmaet mon? 19 Me den makmaen are nâŋgâm gambiâ âmâ kotnennŋe gewopgât akmap mon? Aregât hain bo. Nen Kristogât akmâ Anutugât dewunŋân den makmaen. Hain makmâ âmâ galama yeŋgât akmâ tânyeŋgunegât akmâ den makmaen.

20 Galalupne, nâ yeŋgâlân togom wan me wan memai are mem miawakbiangât hamep akmâ aŋun aŋgiwian. Akto nâŋe togom wan me wan akmai are bo akŋet dâre nâŋgâmbiâ umatŋe akbiap. Nâ togo ye wan akbai are mem miawakbian me? Den kuk akmai me galagât egâlianŋmai me ye yeŋaelâk nâŋgâmbiâ humo akmap me ye siâgât haminânŋgen makmai me kotyeŋe mem agatmai me agak meme gulip akmai. Nâ togore hain akbiâ nâŋgâre umatŋe akbiap aregât yeŋgâlân togowerâm hamep aktân. 21 Akto nâŋe yeŋgâlân togom yeŋgâlân gâtŋe bikŋande agak meme bâleŋe akmâ egâlianŋ bâleŋe akmâ dâp gulip akmini arekŋe agak memeyeŋe bo makmâ miawakmâ âmâ hanyeŋe bo purik katmai are nâŋgâm Anutuŋe hâwât nekto indem manmâ âgâwian. Aregât aŋun aŋgiwom.

13

Pauloŋe bâliwâigât kârikŋe kenuŋgu yegep.

1 Galalupne, nâ uŋak âlâwuŋe yeŋgâlân togowerâm aktân. Togowian ain âmâ luâk siâ denân katberâm akbiâ âmâ luâk lâuwâ me âlâwu arekŋe den are makniŋbiâ âmâ den potatbian. Dâ luâk konokgât bo. 2 Akto yeŋgâlân lâuwâŋe togoânân âmâ luâk âmbâle bâleŋe agi akto âlepŋe akmai

are hârok amâ den kârikŋe makyeŋgiân. Akto hinŋe kulem esenŋe iren den kârikŋe hainâk makyeŋgiân. Nâ togowianân âmâ makmâ miwindik yektere aŋun aŋgiwai. 3 Akto ye âmâ han lâuwâ akmâ hin dâmai, “Paulo amâ Kristogât den makmap me bo?” hain dâm nâŋgâm heŋgemgowerâm aktâi aregât makmâ miwindik yektere nâŋgâm Kristogât kârikŋe nâŋgâmbiâ dâtŋe akbiap. Akto aregât Kristo âmâ yeukŋeâk bo akniŋmap. Aregât yeŋgâlân togore ikiŋe kârikŋe miawak yeŋgiwiap. 4 Akto bundâk Yesuŋe ulikŋân âmâ kârikŋe bo akto lâwinân kombiâ moep. Amâ benŋe Anutugât kârikŋân golâ akmâ agatmâ manmap. Aregât nen yâkŋe agep hainâk nenâkai yâkgât hoŋlupne kârikŋe nenŋe bo akto yeŋgâlân togom Anutugât kârikŋân kinmâ Kristo olop manmâ tânyeŋguwai are makmâ miwindikyektenŋe dondâ aŋun aŋgiwai.

5 Akto yekâ yeŋeak hilâm ârândâŋ biwiyeŋe dopkom nâŋgâm heŋgemgowei. Akto ye Humogâlân biwiyeŋe kârikŋe katâi me bo? Yeŋeâk mem potalakbei. Akto siâŋe biwiŋe Yesugâlân bo kali are Yesu Kristo olop bo manmap. 6 Nen âmâ Anutu bo nâŋgaŋmai dopyeŋe konok bo nâŋgâŋetgât egâliaŋman. 7 Anutuŋe damunyeŋe akto bâleŋe bo akŋetgât ulilaŋmâ manmaen. Nen nenekbiâ Anutugât kâmot bunŋe akbaen me bo? Aregât bo makmaen. Ye Anutugât den lokombiâ ârândâŋ agâkgât makmaen. 8 Amâ nen den bunŋe gasa gain gain agaŋbaen? Gala agaŋbaengât dâp areâk tatâp. 9 Akto nen tân yeŋgum yeukŋe aktenŋe kârikŋe akbai aregât nen heroŋe akmaen. Akto ye Anutugât dewunŋân salek salek kinmâ âgâwaigât Anutu ulilaŋmaen. 10 Nâ yeŋgâlân togom metŋe akyeŋgiwomgât kâlewângen manmâ sami den yu kulemgoyeŋgiân. Kembuŋe kârikŋe niŋep arekŋe itiŋ gulam yeŋgiwiangât bo niŋep. Amâ hingât. Ye mem kârikŋe ketugu akyeŋgiwiangât niŋep.

Den bâiŋe.

11 O galalupne, nâ bâiŋe makbe. Ye âi mem agak meme âlepŋe dondâ are menegât egâliaŋmâ kautyeŋe orewei. Ye nâŋgât kulem esenŋe ire oyaŋmâ heŋgemgowei. Akto ye biwi konok manbei. Akto kuk heŋgân bo akbei. Hain akbai âmâ Anutu nâŋgâ nâŋgâ amboŋe akto kambiamnenŋe sându geâkgât meme aknengimap arekŋe damunyeŋe akmâ ye olop tatmâ âgâwiap. 12 Akto nâ yeŋgât nâŋgân aregât ye konok konok hârok magaŋgi goaŋgi akmâ bâtyeŋe koaŋgiwei. 13 Akto Yesugât kâmolân gâtŋe kepiaŋe kepiaŋe manmai arekŋe yeŋgât nâŋgâm heroŋe akmai aregât den pat ire ye nâŋgâwai dâm hâwât nekbiâ yu kulemgoân.

14 Kembu Yesu Kristo yâkgât han kalem âlepŋe akto Anutugât han kalem akto Heakgât limbâp are yeŋgâlân yem âgâwiâp.

Galatia

Anutuŋeâk Paulo aposolo âigât waŋdo meminep.

1-2 O galalupne, hân kotŋe Galatia aregât ambolupŋe ye âmâ emelâk biwiyeŋe Yesugâlân katmâ menduguyi aregât kulem esenŋe ire katyeŋgire togoâp. Nâ Paulo, akto Yesugât kâmot nâ olop manmaen nenŋe kulem ire katyeŋgienŋe togoâp. Akto nâŋe Yesu Kristogât âi aposolo ire âmâ luâk siâŋe bo katnegep. Yesu Kristo akto Eweŋe Anutuŋe Yesu momoŋânba goaŋdo agalep yâkŋe nâ âi ire niŋiat. Aregâlâk lâuwâŋe maktere nâŋgâŋet. Luâk siâŋe makniŋdo âi ire bo meman. Bo. Anutu akto Yesu yâkŋe tân nugumbela yâk yetgât hoŋ bawa manman. Aregât den ire makyeŋgiwerâm aktân. 3 Ewenenŋe Anutu akto Humonenŋe Yesu Kristo yâkŋe han kalem akmâ damunyeŋe akbela han kalem akto lumbe yeŋgâlân hâtikom yendo biwiyeŋe sândugewiâp. 4 Akto Anutu Ewenenŋande han nâŋgâ nâŋgâŋaet bunŋe makto Yesuŋe launŋe lokom nengât akmâ hâu nenŋe mem moep. Eweŋaet launŋe lokom gembo kombiâ mondo dosanenŋe bo agep. Akto Yesuŋe nengât hin magep, “Nâŋgât kâmot hâmbâi miawakbai are gasalupyeŋande bâleŋe akyeŋgiwâi dâm Eweŋaet lau lokom menekŋet.” dâm kindo mem kombiâ moep aregât wan me wan bâleŋande hilip nenguwiapgât dop bo tatâp. 5 Aregât nenŋe sop ârândâŋâk kotŋe mem agatmâ manmâ âgâwaen. A bundâk.

Den pat âlepŋe konogâk tatâp.

6 Galalupne, yeŋgât den pat nâŋgâm biwine bâliâp aregât den metŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Anutuŋe yeŋgât okotŋe nâŋgâm makyeŋgimbo biwiyeŋe Yesugâlân kali are dowâk hâkâŋ akmâ biwiyeŋe siâgâlân katberâm aktâi me? Hain akberâmbiâ nâŋgâre biwine dondâ bâliâp. 7 Ye gain gain akmâ biwiyeŋe siâgâlân katberâm aktâi? Yesugât den pat âlepŋe are konok yendâp aregât siâgâlân biwiyeŋe katbai aregât dâp bo tatâp. Gârâmâ siâŋe Yesugât den pat gulip agâk dâm akto luâk biwiyeŋe Yesugâlân kali areyeŋgât biwiyeŋe gulip agâk dâm den pat aŋgâ makyeŋgimbo are bo nâŋgâwei. 8 Akto aregât hin dân. Nengâlân gâtŋe siâŋe nengât den hainâk bo lokom âmâ den irakŋe makyeŋgiwiap aregât Anutuŋe hilipkoâk dâwe. Akto Anutugât hoŋ bawa dâp pâŋân manmai kotyeŋe aŋelo areyeŋgâlân gâtŋe siâŋe me luâk siâŋe me nengâlânba luâk siâŋe den emelâk nâŋgâyi hainâk bo mem âmâ den irakŋe makyeŋgimbo âmâ aregât hin dâman. Anutuŋe hilipkombo hemem kâlâwân geâk dâman. 9 Den ulikŋân magion areâk gaetŋe ire maktân. Niŋande pat âlep den hekatyeŋgiep a hilipkom aŋgâ siâ makyeŋgiwiap yâk hememgât pat akbiap. 10 Galama, nâmâ luâkŋeak neknet hain dâman me Anutuŋe nekto huraguâk dâm akman mon? Akto nâŋe luâkŋe kotne mem agatŋet dâman dâine Yesugât den pat âlepŋe makyeŋgiman aregât âi emelâk hepunbom.

Paulo ikiŋaet akmâ miep aregât pat.

11 O galalupne, nunaet pat are makyeŋgire nâŋgâŋet. Ulikŋân den pat âlepŋe makyeŋgire nâŋgâyi are âmâ luâk siâŋe ikiŋaet nâŋgâ nâŋgâŋân bo makniŋdo makyeŋgiân. Bo kârikŋe. 12 Amâ luâk siâŋe siâ bo makmâ hekatniŋep. Yesu Kristoŋe ikiŋak miawakto ektere ainâk den pat âlepŋe aregât keiŋe makniŋep. 13-14 Akto nâŋgât pat ulikŋân agân are emelâk nâŋgâyi. Amâ hin agân.

Nâŋe Anutugât kotŋe mem agatbe dâm Yuda nengât agak meme watmâ agân. Hain akmâ Yuda luâk hutyeŋânba luâk kâmŋe hârok nâŋe bâgilupnenŋe yeŋgât agak meme are hârok memberâm kârikŋe dondâ akmâ ewangiyegân. Aregât luâk âmbâle biwiyeŋe Yesugâlân kali bikŋe mem hilipyeŋguân. Akto Anutugât kâmot Yesuŋe damunyeŋe akmap are hârok bo akŋet dâm âi humo meân. 15 Dâ nâmâ ulikŋân memenande boâk menektoân Anutuŋe, “Gâ nâŋgât dâtâŋe.” dâm makmâ hâreniŋep arekŋe ikiŋak okot âlepgât nâ humo aktere ain hanne mem purigep. 16 Hain akmâ ikiŋaet nanŋe Yesu are hekatniŋmâ hin dâm makniŋep, “Gâ nâŋgât nanne iregât den pat âlepŋe are Yuda luâk âmbâle bo are makyeŋgiwiat.” dâep. Hain dâmbo aregât sop ain âmâ nâŋe luâk bikŋe bo aiyeŋguân. 17 Akto Yesugât aposoloŋe soŋ Yerusalem kipian mali are bo aiyeŋguân. Anutuŋe âi keiŋe hekatniŋmâ aposologât âi niŋep aregât yânâk Arabia hânân arim tatmâ benŋe arewa purik katmâ Damasko kipian ari malân.

18 Ain manmâ hombaŋ âlâwu bo akto âmâ Petoro ekberâm Yerusalem kipian arim Petoro olop tatmâ den dât magaŋgi goaŋgi akmâ tatetŋe hilâm 15 bo agep. 19 Sop ain Petoro akto Humo nenŋaet emiŋe Yakobo areâk yelegân. 20 Amâ nâmâ bunŋeâk makman aregât Anutuŋe nâŋgâmap. 21 Akto aregât siâkâ makbe. Nâ Petoro hepunmâ ainâk hân kotŋe Siria akto hân kotŋe Kilikia ain arim malân. 22 Akto Yesugât kâmot Yudaiagen manmai yâkŋe bo nâŋgâniŋmini. 23 Yâkŋe nâŋgât den pat hin amâ nâŋgâyi, “Nengum watnenekmâ den bunŋe gâlikoâkgât magepŋe hinŋe Yesugât keiŋe makyeŋgim manmap.” 24 Hain nâŋgâm Anutugât kotŋe mem agali.

2

Pauloŋe Yerusalem âgâmbo Aposolo bikŋe olop biwi konok agi.

1 Akto arewa nâ hân siân siân arim mandere hombaŋŋe 14 bo akto ainâk Anutuŋe miawakniŋmâ hin makniŋep, “Yerusalem kipian ariwen.” dâmbo Banaba akto Tito olop Yerusalem kipian ariyion. 2 Ain arienŋe humomoâk mendugumbiâ yân manbomgât Yuda luâk âmbâle bo manmai are makyeŋgiman are bundâk me bo dâm makyeŋgire nâŋgâmbiâ bunŋe agep. 3 Nâŋgâmbiâ bunŋe akto Yuda luâk bo are hâkyeŋe gâimbiâ Anutuŋe yekto ârândâŋ akbiap aregât keiŋe bo makniŋi. Akto galane Tito yâk âmâ Girik hânân gâtŋe aregât hâkŋe gâi gâigât bo magaŋi. 4 Akto sop ainâk luâk bikŋe bâleŋe aknengiwerâm Yerusalem kipian yoŋâk âgâm nengâlân yaiwâk penânengiyi arekŋe, “Yesu Kristogât kâmotŋe Mosegât den lokoenŋe Anutuŋe nenekmâ luâk âlepŋe dâwiap dâm hain bo makmai are makyeŋgienŋe Mosegât den lokom biwiyeŋe aregâlâk nâŋgâŋet.” dâm penânengim umatŋe kaknenŋân katberâm agi. 5 Luâk bâleŋe arekŋe hain dâm hâwât nenekbiâ nenâmâ bo dâm Yuda luâk bo are den pat âlepŋe nâŋgâmbiâ biwiyeŋe owâiâk dâm luâk bâleŋe yeŋgât den are bo nâŋgâyion. 6 Akto Yesugât kâmot arekŋe Yakobo, Petoro akto Yohane yâkŋe nengât humomolupnenŋe dâm yeŋgonli yâk Anutuŋe biwiyeŋân ekmap arekŋe nâŋgât den bo koyi. Akto humomolupnenŋe dâm yekmai are yektere humo bo akmap. 7-8 Hain akmâ Anutuŋe den pat âlepŋe Yuda luâk bo are makyeŋgiwen dâm makniŋep aregât pat makyeŋgire nâŋgâm, “Woe, Anutuŋe Petoro Yuda luâk âmbâle are den pat

âlepŋe makyeŋgiwen dâm magaŋmâ tângomap yâkŋe hainâk Paulo Yuda luâk âmbâle bo manmai are makyeŋgiwen dâm aregât tângomap." dâm nâŋgâmbiâ bunŋe akto den bikŋe siâ bo dewatiyi. 9 Akto Kembuŋe âi niŋep are Yakobo Petoro akto Yohane yâkŋe Yesugât kâmot yâk yeŋgât tân maliŋe nâŋgâm kotgâm nâ akto Banaba gala menelekmâ bâtnetŋe koyi. Akto net Anutu bonâŋgaŋmai yâk yeŋgâlân âi mendetŋe yâk yeŋak Yuda luâk tiripdâ yâk yeŋgâlân arim makne dâm magi. 10 "Akto den konogâk tatâp are nâŋgâet. Yuda luâk âmbâle umburuk aregât bo nelâm yetkiwiap." dâm maknetkimbiâ Yuda luâk âmbâle umburuk mali areyeŋgât okot âlep akyeŋgimaet aregât âlepŋe dâyiot.

Petoroŋe âi mem hilipkoep a Pauloŋe nâŋgâmbo bo huraguep.

11 Akto hilâm siân Petoroŋe Antiokia kipian togom manmâ âmâ agak meme bâleŋe akmâ hilipkombo den meteŋe magaŋân. Amâ hin. 12 Ulikŋân Yuda luâk âmbâle bo manmai are penâyeŋgimbo olop mali. Ainba Yakobogât galalupŋande âkâ hainâk Antiokia kipian togombiâ Petoro hâk gâi aŋginet dâmai are yeŋgât hamep akmâ Yuda luâk âmbâle bo manmai are hepunyekmâ Yakobogât galalupŋe are penâyeŋgiep. 13 Petoroŋe hain akto aregât Yuda luâk âmbâle bikŋande hainâk akmâ Yuda luâk âmbâle bo manmai are hepunyegi. Akto sop ain Banabaŋe galalupŋande Yuda luâk âmbâle penâyeŋgiyi are yekmâ hainâk Yuda luâk âmbâle bo manmai are hepunyegep. 14 Akto pat âlep dengât dâp ârândâŋ bo tâlimbiâ yekmâ luâk bikŋe yâk yeŋgât dewunyeŋân Petoro hin magaŋân, "Gâ Yuda luâk nenŋaet agak memeân bo akminen. Anutu bo nâŋgaŋmai yâk yeŋgât agak memeân akmenâ ârândâŋ agep. Dâ hinŋe Yuda gâtŋe bo are Yuda nengât agak memeân akŋetgât makmenâ âmâ bo ârândâŋ aktâp. 15 Nen Yuda hânân gâtŋe nenŋe âmâ ulikŋân Mosegât den kârikŋe lokoenŋe Anutuŋe luâk âlepŋe dâm nengolâk aregât Yuda luâk bo are yekmâ luâk bâleŋe dâm yeŋgonminion. 16 Gârâmâ hinŋe nâŋgâ nâŋgâ irakŋe mem âmâ nen den kârikŋe lokoenŋe Anutuŋe nenekmâ luâk âlepŋe dâm nengonbiap aregât dâp bo tatâp. Bo. Yesu Kristo nâŋgaŋdenŋe amâ dosa bâlâkgât pat miawaknengiwiap, a nâŋgâmaen. Aregât nen biwinenŋe Yesu Kristogâlân katenŋe Anutuŋe nenekmâ, "Nannande dumyeŋân kinlep aregât dosayeŋe bo agep." dâep."

Yesuŋe moepgât Paulokâ hainâk manmanŋe hepunmâ momogât dâp agep.

17 Dâ Kristogâlân dewatim mandenŋe Anutuŋe nenekto huraguâkgât mannegât bâleŋe nenŋe miawakmap. Aregât gain gain dâwaen? Are Kristoŋe hâwât nenekto bâleŋe akmaen mon? Bo. Hain bo tatâp. 18 Wan me wan bâleŋerâm hâkâŋ akmâ hepulân are gaetŋe lâuwâŋe mem gangerâm manbian amâ bundâk nâ den koko luâk akbian. 19 Dâ den kârikŋe Moseŋe kulemgoep arekŋe nugumbo mondere den kârikŋande lâuwâŋe bo damunne agep. Are Anutu manaŋberâm agân. 20 Hain akmâ Anutuŋe nanŋe huŋgunaŋdo gem nâŋgât dumnân kinmâ moep aregât nâ momogât dop agân a nunaet akmâ bo. Kristoŋe biwinân manmap hâk olop manman. Hain akmâ Anutugât nanŋe nâŋgaŋmâ yâkgâlâk manman. Yâkŋe âmâ han kalem akniŋmâ manmanŋe nâŋgât akmâ hepunmâ moepgât. 21 Aregât hin nâŋgân. Den

kârikŋe lokoenŋe luâk âlepŋe dâm nengonbiapgât dop tatâp dâine Yesu Kristo moep aregât den are yânŋe akbop are nâŋgân. Akto Anutuŋe nanŋe damun nenŋe akbiap dâm huŋgunaŋep pat are nâŋgâm hilipkowom.

3

Biwinenŋe Anutugâlân katenŋe Anutuŋe nenekto huragumap.

1 O galalupne, Galatia hânân gâtŋe ye ulikŋân Yesu Kristo moep aregât pat makyeŋgire nâŋgâm meteyiân ainâk den pat are dowâk nâŋgâmbiâ biwiyeŋân gem kârikŋe agep. Dâ hinŋe âmâ niŋande biwiyeŋe mem gulip milip mâŋgiyegep? 2 Aregât hin aiyeŋguwe. Yeŋe den kârikŋe lokombiâ Anutuŋe ikiŋaet Heakŋe yeŋgiep me den pat âlepŋe makyeŋgire dowâk biwiyeŋe Yesugâlân katbiâ ainâk Anutuŋe ikiŋaet Heakŋe yeŋgiep mon? 3 Aregât wangât yeŋe kârikŋeyeŋe watmâ aregâlân biwiyeŋe katâi? Dâ Anutugât Heakŋe yâkgât kârikŋande ulikŋân tânyeŋgumbo mali aregât hinŋe manman tâmbâŋaet dâwân ariwai me? 4 Wan me wan humo are yân hanâk miawakyeŋgiep mon? Bo. 5 Are lâuwâŋe makbe. Luâk âmbâleŋe den kârikŋe lokombiâ Anutuŋe ikiŋaet Heakŋe huŋgunaŋdo meme akyeŋgimbo kulem siâ siâ akmai me bo? Bo. Nenŋe biwinenŋe Yesugâlân katenŋe Anutuŋe ikiŋaet Heakŋe âlepŋe huŋgun aŋdo kârikŋe nengimbo kulem siâ siâ memaen.

Abraham Anutu nâŋgaŋdo kârikŋe agep.

6 Abrahamŋe Anutuŋe den bunŋe maktâp dâm kambiamŋe âlepŋe akto biwiŋe Humogâlân kato âmâ Anutuŋe dosage bo aktâp dâm konlep. 7 Aregât hainâk nen âkâ biwinenŋe Anutugâlân katenŋe Anutuŋe nenekmâ Abrahamgât kâmot dâm nengonbiap. 8 Akto aregât siâkâ makbe. Anutugât denŋande siân Yuda luâk âmbâle bo manmai areyeŋgâlân gâtŋe bikŋande biwiyeŋe nannaelân katbiâ dosayeŋe bo tatyeŋgiâp dâwian dâm aregât Abraham hin magaŋep, “Siân gâŋgât kâmolân gâtŋe konok miawakbiap sop ain âmâ luâk âmbâle hân biken biken manbai are hârok tân yeŋgumbo heroŋe akbai.” 9 Aregât nen hin nâŋgâmaen, “Biwinenŋe Anutugâlân katmaen nenŋe âmâ Abrahamŋe Anutu lau lokoaŋminep yâkgât kâmolân mandenŋe Anutuŋe tân nenguwiap.” hain nâŋgâmaen.

Yesu nengât akmâ sait den bâleŋe kakŋân âgâep.

10 Akto Moseŋe kulemgoep bikŋe hin tatâp, “Luâk âmbâle den kârikŋe hârok bo lokowai yâk Anutuŋe kuk akyeŋgimbo bâliwai.” hain tatâp. Aregât den kârikŋaet âiŋande tânyeŋgumbo manbai yâk âmâ sait membai. 11 Akto luâk âmbâle bikŋe biwiyeŋe Anutugâlân katbiâ tânyeŋgumbo manman âlepŋân manbai a nâŋgâmaen aregât den kârikŋe kâlegen manmâ Anutugâlân dosa bâlâk akbaengât bo tatâp. 12 Den kârikŋe denân amâ biwi kat katgât keiŋe bo. Amâ hin magep, “Luâk âmbâle bikŋe den kârikŋe lokowai yâk âmâ manman âlepŋân manbai.” 13 Anutugât denŋande hin dâep, “Luâk siâ lâwin parâŋân hokatbiâ kinbiap are Anutuŋe sait bâleŋe kakŋân katbiap.” Aregât Kristo nengât hain are akmâ sait bâleŋe miep. Mem âmâ den kârikŋaet sait are mem nengâlân togowopgât gulip koep. 14 Hain akmâ Anutuŋe Abrahamgât makmâ hâriep are Yuda luâk bo manmai yâk yeŋgâlân ariwiapgât moep. Akto nen Yesu nâŋgaŋdenŋe Anutuŋe ikiŋe wâtgât

meme Heak are makmâ hâriep are nengâlân togowiapgât moep.

Den kârikŋande amâ bât samulânba bo hâkokonenekbiap.

15 Galalupne, nengât agak meme âmâ hin. Luâk siâŋe den makmâ kalep aregât siâŋe den are dewatim katbiap me bikŋe hârewiapgât dop bo tatâp. Borondâ. 16 Akto Anutuŋe bât samut are Abraham akto hakuŋe siâgât magep. Akto Anutugât den kulemŋe amâ kâlelupŋe biwirâ yâk yeŋgât bo magep. Konokgât magep amâ Kristo are. 17 Akto Anutuŋe den makmâ kalewânbak hombaŋ 430 bo akto ainâk Anutuŋe den kârikŋe makto Moseŋe kulemgoep. Den kârikŋe arekŋe Anutuŋe Abraham magaŋdo den makmâ kalep are mem ge katbiapgât dop bo tatâp. 18 Aregât lâuwâŋe makbe. Anutuŋe, “Gâ den kârikŋe lokowiat âmâ gâ akto gâŋgât kâmolân gâtŋe siâ wan me wan yetkiwian.” dâep dâine benŋe Anutuŋe den lumbe are bo makmâ katbop. Gârâmâ Anutuŋe Abraham yân âi bo miepgât den lumbe makmâ hâriep.

Anutugât den kârikŋande dosanenŋe tektekŋân kalep.

19 Wei, Mosegât den kârikŋande amâ wangât dâmap? Hingât. Anutuŋe luâk âmbâle nengât agak memenenŋe bâleŋe miawagâkgât den kârikŋe kalep. Gârâmâ den are tatmâ âgâwiapgât dop bo tatâp. Abrahamgât kâlegen den pat Amboŋe miawakto hulaŋ akmâ ariâkgât makmâ kalep. Akto den kârikŋe are amâ aŋelo lauŋe makmakgât miawagep. Akto yân bo. Luâk mendugunenekmapŋe bâtŋân mem katnenegep. 20 Dâ mendugunenekmap luâk yâk amâ luâk konokgât bo akmâ manmap. Biwirâ nengât akmâ manmap. Dâ Anutu amâ konok. 21 Akto den kârikŋe arekŋe Anutugât pat âlep den mem ge katmâ hâlâŋmâ aŋgâ miawakbiap mon? Hain bo. Den kârikŋe arekŋe luâk biwi golâ mâŋginenekmap dâine âmâ bundâk den kârikŋe lokoenŋe dosa bâlâk agak meme are miawaknengiwop. 22 Gârâmâ Anutugât dennŋande luâk hârokŋe bâleŋaet tâgân dâgâm gisap konenekmap. Amâ hingât. Anutuŋe Yesu Kristogât akmâ luâk âmbâle bikŋe Yesu nâŋgaŋmai aregât makmâ hâriep den are bunŋe agâkgât. Amâ nen Yesu nâŋgaŋmaengât. 23 Dâ Yesu bo nâŋgaŋmâ kepilâyionân âmâ nen Yuda luâk are den kârikŋande hikonenekto tâgân yem mandenŋe Yesu nâŋgaŋmâ manbaengât patŋande miawakmâ tek tegiep. 24 Akto aregât den kârikŋande damunnenŋe akmâ Kristogâlân katnenegep. Arekŋe Yesu nâŋgaŋmâ dosa bâlâk manbaengât hain aknengiep. 25 Dâ nen biwi kat katgât dâp miawakto are tâlienŋe miwindik nenekmapgât tâk togep. 26 Amâ ye hârok Yesu Kristo nâŋgaŋmaigât hârok Anutugât nan baratlupŋe agi mandâi. 27 Akto tu puliyegiân âmâ Kristogâlân dewatiyi. Ye hârokŋe Kristo luguakmâ lugumbiâ giep. 28 Aregât Yuda luâk âmbâle me Yuda luâk âmbâle bo me luâk kotdâ, me luâk yânŋe, me luâk me âmbâle ye hârok Yesu Kristogât akmâ kâmot konok manbiâ Anutuŋe yekmâ âmâ dop konok dâm yeŋgonlep. 29 Anutuŋe hain dâm yeŋgondo Kristogât kâmot agigât Anutuŋe Abrahamgât den lumbe makmâ kalep den bunŋe yeŋgâlân miawaktâp.

4

Anutugât nan baratlupŋe agion.

1 Nengât agak meme âmâ hin tatâp. Nan baratlupnenŋe nen mombaenân nengât wan me wan are membai. Gârâmâ nananŋyeŋânbak yân manmai.

2 Akto nennje hoŋ bawalupnennje hin makyeŋgimaen, “Nan baratlupnennje damun yenje akbei.” dâmaen. Hain makyeŋgim nan baratlupnennje irawot humomo akbiâ ainâk bâin dâennje wan me wan are memai. 3 Nengât dop hainâk tatâp. Tâmbâŋe hannenŋande gurukŋe manmâ hângât wan me wan yânŋe hoŋ malaŋion. 4 Ye akto nen hain aktennje Anutuŋe bâin dâmân Nanŋe huŋgun aŋdo âmbâle siâgât tepŋân miawakto mendo Yudagât den kârikŋe aregât amukŋân malep. 5 Manmâ luâk âmbâle den kârikŋande damunyeŋe akmap are Anutugât kâmolân dewatiwai nengât dosa mem den kârikŋe damunyeŋe akmap a bo agâk dâm dumnennjân kilep. 6 Anutugât Nanŋande hain agep aregât ye âmâ Anutugât nan baratlupŋe agi. Aregât Anutuŋe Nanŋaet Heakŋe nengât huŋgun aŋdo gem meme aknengimbo ainâk, “Ewenennje Ewenennje.” dâennje kambiamnennje owâiep. 7 Aregât gâ hoŋ luâk bo manmat. Gâmâ Anutugât nannje manmat. Hain akmâ nannje manmâ Anutu biwi âlepŋaet akmâ bât samut aregât amboŋe gai manmat.

Kotŋe siâ bâleŋe hamiaŋion are lâuwâŋe bo membaen.

8 Akto ye ulikŋân Anutu bo nâŋgâmini sop ain hâŋgei den nâŋgâm siâ siâ yânŋe areyeŋgât hoŋ bawa akmini. 9 Akto beirâ Anutuŋe yekmâ nâŋgâyeŋgimbo âmâ ye gai hainâk yâk nâŋgaŋi. Hain akmâ âmâ wangât hinŋe wan me wan bunŋe are hepunmâ âmâ wan me wan bunŋe bo akto kârikŋe bo are mete katmâ hoŋ manaŋmai? 10 Hain akmâ hombaŋ keiŋe keiŋe aregât nâŋgâmbiâ bunŋe akto tatmai amâ bo ârândâŋ akmap. 11 Yenje hain agi aregât nâŋe âi yeŋgât meân are bâliwiapgât dop miawakto kambiamne bâliâp.

Galatia gâtŋande Paulo hâkâŋe dâm hamiaŋi.

12 Galalupne, nâ ulityeŋgim makbe. Nâŋe yeŋgât akmâ wan akman aregât nâŋgât dop hainâk akbei. Ye ire manmâ gam wan me wan bâleŋe siâ bo niŋi. 13 Akto nâŋe kundat agân aregât den pat âlepŋe pup pup makyeŋgiân are emelâk nâŋgâyi. 14 Akto sop ain kundat nugumbo yeŋe tân nugum âi humo mem nâŋgât hâkâŋ bo agi. Akto ye aŋelo me Yesu Kristo hoŋ bawa akyeŋgimai dop hainâk hoŋ bawa akniŋi aregât wangât hinŋe hepun negi? 15 Yei, sop ain makmâ egâliaŋ agi are wangât bo aktâp? Ye dewunyeŋe koaŋe kâwutmâ nâ niŋbaigât dâp tato dâine niŋbâi. Are bunŋe nâŋgâm heŋgemgom maktân. 16 Akto nâŋe yeŋgât okotne nâŋgâm aregât den bunŋe makyeŋgiân, aregât wangât gasa akniŋdâi? 17 Luâk bikŋande yeŋgât ukenŋe akmai, amâ bunŋe bo akyeŋgimai. Akto yâk ukenŋe akyeŋgiŋetgât ye yânŋângen katyekmai. 18 Akto luâk are bunŋe tân yeŋguwerâm akmâ togoyi dâine nâŋe tân yeŋguwiangât dop bo tato heroŋe dondâ akbom. Gârâmâ nâ ye olop bo talân. Akto luâk are hilip yeŋguwerâm togoyi. 19 Nan baratlupne, nâ yeŋgât akmâ metŋande nigimbo hâk hilâlâm nâŋgân areâk totokom nâŋgân. Aregât Kristogât towat yeŋgâlân miawakmâ pagaleâk hâk hilâlâm are nâŋgâm manbian. 20 Nâ yeŋgât hanokoak dondâ akmangât yeŋgâlân dowâk togom den makmâ purik gurik akmâ makyeŋgiwerâm akniŋdâp.

Sara akto Haga yâk yetgât den ginŋe.

21 Galalupne, den kârikŋe lokowerâm aktâi aregât makyeŋgire nâŋgâŋet. Moseŋe den kârikŋe

kulemgoep are hin tatâp. 22 Are amâ Anutugât dennŋande hin dâep, “Abrahamgât nanaŋ lâuwâ miawagiat. Siâ hoŋ manman âmbâle Haga arekŋe miep. Dâ siâ Isaka âmâ âmbenŋe bunŋe Sara arekŋe miep. 23 Akto hoŋ manman âmbâle Haga arekŋe miep are âmâ yânŋângen miawagep. Dâ âmbenŋe bunŋe Saraŋe miep Isaka âmâ Anutu makmâ hâriepgât dopŋân miawagep. 24 Akto den aregât bikŋe hin tatâp, Âmbâle lâuwâ amâ Anutuŋe den dewatiakbiandatgât agak meme lâuwâ aregât dopŋe agiat. Siâ âmâ Sinai gimbâŋe agakŋe yâkgât kâmotŋe amâ hoŋ manman agi. Aregât dopŋe amâ Haganŋe agep. 25 Haga are Sinai gimbâŋe Arabia hânân tatâp aregât dop. Dâ Yerusalem kipia are Sinai gimbâŋe olop dopyetŋe konok aktat. Yâkgât kâmotŋe hoŋ manmanâk gai akmai. 26 Dâ Yerusalem kipia egon himbimân tatâp arekŋe amâ Sara âmbenŋe bunŋe yâkgât dop kipia arekŋe âmâ memenennŋe bunŋe aktâp. 27 Anutugât dennŋande hin dâep,

> “Âmbâle gupinŋe nanaŋ bo memat gâ biwi kau nâŋgâwen. Akto nanaŋ bo mematgât heroŋe maroŋe akben. Nanaŋlupgande amâ âmbâle luâkdâ yâkgât nanaŋlupŋe ewangiwai.” dâep.

28 Den are bunŋe akto nen Anutuŋe Abrahamgât nanŋe Isaka yâkgât den makmâ kalep are nengâlân miawagep.

29 Dâ ulikŋân nanaŋ yânŋande nanaŋ bunŋe Anutugât Wâtgât meme arekŋe tângombo miawagep are gasa aganŋep. Dop hainâk hinŋe aknengimai. 30 Aregât Anutugât dennŋande gain gain maktâp? Hin. Hoŋ manman âmbâle yâk nanŋe olop watyelekmenâ ariet. Hoŋ manman âmbâlegât nannŋande âmbâle bunŋaet nanŋe olop bât samut bo membiâp. 31 Aregât galalupne, nen hoŋ manman âmbâlegât nanlupŋe bo. Nen âmâ âmbâle bunŋe yâkgât nanlupŋe dop agion manden.

5

Yesuŋe emelâk tâgânba oloŋnenegep.

1 Galama, tâk bâlâk mannegât Kristoŋe hulaŋ nenegep, aregât bikŋande tâgân katyekberâm akbiâ âmâ hâkâŋ akbei. 2 Nâ Pauloŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Ye hâkgât tirip membiâ âmâ Kristoŋe yeŋgâlân wan me wan yânŋe hainare akbop. 3 Gaetŋe totokom makyeŋgiwe. Siâ hâknân tirip membiapŋe den kârikŋe hârok lokombo ârândâŋ akbiap. 4 Den kârikŋe lokom dosa bâlâk manberâm akbiâ âmâ ye Kristo olop dewatiyi are toktâp. Akto han kalem yeŋgâlân bunŋe bo akbop. 5-6 Akto nennŋe biwinennŋe Yesu Kristogâlân kalion nen hâknennŋe gâi aŋgiyion akto bo gâi aŋgiyi nen âmâ kâmot konok akmâ biwinennŋe Yesugâlân hokboâk hokboâk katmâ hoŋ bawa aganŋmâ okot âlep aganŋmaen. Aregât akto Anutugât Heakŋande tân nengumbo Yesuŋe âi miep aregât hâuŋe âlepŋe membaen aregâlâk nâŋgâm miawagâk dâm kondennŋe kambiamnennŋe sândugem âlepŋe akmap.

Luâk den hanâk makmai are yeŋgât den bo nâŋgâniâm.

7-8 Galalupne, ye ulikŋân den pat âlepŋe nâŋgâm Yesu hoŋ bawa aganŋbiâ yektere ârândâŋ agep. Gârâmâ hinŋe Yuda luâk amon siâŋe Humonennŋande ye oloŋyekmâ manman âlepŋaet dâwân katyegep arekŋe bo huŋgunyeŋgiep arekŋe yeŋgâlân togombiâ âmâ denyeŋe dowâk nâŋgâyi aregât pat nâŋgâre bo ârândâŋ agep. 9 Amâ hin. Bau wiŋe bâlensiâ solân gembo hârok bâlimap. 10 Akto nâ biwine Humogâlân katmâ manman aregât

hin nâŋgân. Ye hinâk nâŋgâwai. Luâk bâleŋe akyeŋgimap are âgâ âgâŋe me gegeŋe bikŋe Anutuŋe hâuŋe waŋdo umatŋe membiap.

11 Galalupne, nâ tiripdâ akŋetgât luâk makyeŋgiman dâine wangât dâtŋe metŋe siâ akniŋbâi? Hain akman dâine lâwin parâŋaet nâŋgâm bâli bâli are olop bo akbop. 12 Yuda luâk arekŋe hâkyeŋe gâiaŋgim hilip agum gâi aŋgiŋetgât nâŋgân.

Yesuŋe hulaŋ nenegepgât uŋak amâ kotŋe siâ hanâk bo akbaen.

13-14 Galalupne, yeŋe wan me wangât hoŋ bawa akmini ainba Anutuŋe oloŋyekto âlepŋân manmai aregât hâkgât siâ siâ aregât bo ukenŋe akmâ watbei. Aregât den kârikŋaet keiŋande hin dâp. Ye yeŋe agaŋgimai hainâk luâk siâ agaŋbei. Hain maktâp aregât den are lokom yeŋe hoŋ bawa agaŋgim okot âlep agaŋgim âmâ den kârikŋe hârok lokowei. 15 Ye âmâ dâtyeŋande igiakmâ agu agu dondâ akmâ bo akbâigât sami den makyeŋgiân.

Heakgât den akto manman tâmbâŋaet den.

16-17 Galalupne, hâkyeŋande oloŋyekto aregâlâk nâŋgâm watbiâ âmâ hâkyeŋande Anutugât Heakŋe are mem ge katberâm akto ye wan me wan âlepŋe memberâm akbai aregât dop bo akbiâp. Aregât hâkyeŋaet bo nâŋgâmbiâ agato Anutugât Heakŋande wan me wangât makyeŋgimbo aregâlâk nâŋgâmbiâ âmâ agak meme bâleŋande kambiamyeŋân heyeŋgimbo are bo nâŋgâm âlepŋânâk manbai. 18 Anutugât Heakŋe oloŋyekmâ mem owâiŋe akyeŋgimbo amâ den kârikŋe arekŋe luâk kembu bo akyeŋgiwiap.

19 Galalupne, hâkgât agak meme amâ miapŋân tatmap. Amâ hin. Âmbâle mem hepun hepun akto nâŋgâ nâŋgâ bâleŋe, ukennaet kotŋe siâ siâ, akto bâleŋaet kotŋe siâ siâ, 20 akto tukup kotŋe mem agatmai akto kâmbokŋe kârikŋe me sait memai akto galagât hogo hogo, akto galayeŋgât wan me wangât nâŋgâmbiâ âgâmap akto kuk heŋgân agaŋgimai akto yeŋaelâk nâŋgâmbiâ âgâmap, 21 ewangiak gowangiak kakŋân manmai, tu kârikŋe nem gulip akmâ akto sot soŋgo kâmdâk nene akmâ bâleŋe siâ siâ hârok akmai. Akmâ ire gaetŋe makyeŋgiwe. Agak meme are luâk âmbâle hârokŋe hain akmai amâ Anutuŋe bo damunyeŋe akto Yesugât kâmolân bo dewatiwai. 22 Dâ luâk âmbâle bikŋe Anutugât Heakŋande meme akyeŋgimbo hin akmai. Anutu akto luâk bikŋe yeŋgât okotyeŋe akmai, akto Anutuŋe damun nenŋe akmap dâm aregât heroŋe dondâ akbiâ biwiyeŋe sândugemap, akto umatŋe me gasa me wan me wan akberâmbiâ umatŋe miawakyeŋgimbo âmâ biwiyeŋe kârikŋe tatyeŋgimbo yaiwâk yaiyeŋgum manmâ âgâwai. Akto agak meme âlepŋeâk akmâ manmai. Akto wan me wan makmâ katmai aregâlâk nâŋgâm watmâ manbai. 23 Akto yeŋaet nâŋgâmbiâ gembo galalupyeŋe yeŋgât nâŋgâmbiâ âgâmbo tân yeŋgum manbai. Akto biwiyeŋande wan me wangât egâliaŋdo ainâk mem ge katmâ manbai. Luâk âmbâle hain akmai arekŋe den kârikŋande mem ge katyekbiapgât dâp bo tatâp. 24 Akto Kristogât pat manmai amâ agak meme tâmbâŋeyeŋe egâliaŋ akto bâleŋaet egâliaŋ are lâwin parâŋân kombiâ bo agep.

25 Anutugât Heakŋande meme aknengimap âmâ benŋe aregât dowâk biwinenŋe yâkgâlân katmâ lauŋe lokowaen. 26 Akto galayeŋgât siâ siâ are ekmâ egâliaŋmâ kotŋe gulip bo mem agatbaen. Akto hâknenŋe bo mem agatbaen akto galagât bo mem ge kalaŋgiwaen.

6

Gala siâŋe umatŋe lokombo tângowaen.

1 Galalupne, luâk siâŋe yeugem
dosa peniaŋdo ye wât meme ak-
maiŋe biwi sânduk akmâ hainare
makmâ miwindik yekbei. Akto
gâ gugak bâleŋe akbom dâm
yeugewâtgât damunge akben.
2 Wan me wan yeŋgim mem
umatŋe mâŋgi yekmap are aŋgi
goaŋgi akmâ tân agu aguân mem-
bei. Hain akmâ Kristogât den
kârikŋe âlepŋe lokowai. 3 Luâk
siâ wan me wan bo akmâ ikiŋaet
nâŋgâmbo âgâwiap hain arekŋe
ikiŋaet hanŋe mem agatâp dâwaen.
4 Aregât siâ ikiŋe agak memeŋe
ekmâ nâŋgânbiâp. Akto egâliaŋ den
are ikiŋaet akmâ mem miawak-
biâp. Luâk aŋgâ siâgât akmâ bo.
5 Âigât umatŋe kâmot kat katŋe
are amboŋân amboŋân lokowaen.
6 Akto yeŋgât humomolupyeŋande
Anutugât keiŋe makyeŋgiwai are
wan me wan bo tatyeŋgimbo âmâ
dowâk tânyeŋgum wan me wan bo
tatyeŋgiwiap are yeŋgiwei.

Agak memenenŋaet hâuŋe manmâ peniaŋbaen.

7 Yeŋe guwuŋ aŋgiwâigât ire
nâŋgâwei. Anutuŋe siâ siâ hârok
ekmâ nâŋgâmap aregât luâk
âmbâleŋe wan me wan akbiâ
âmâ yâk hainâk akyeŋgimap.
8 Dâ luâk âmbâleŋe hâkyeŋeâk
mem agatbiâ âmâ siân Anutuŋe
hâkyeŋe kondo hambuwiap. Dâ
luâk âmbâleŋe Anutugât Heakŋe
aregâlâk nâŋgâenŋe âmâ tân
nengumbo ain manman âlepŋân
manbaen. 9 Galalupne aregâlâk
nâŋgâm âi âlepŋeâk mem luâk
âmbâle tân yeŋgum umatŋe miawak
nengiwiap me hâknenŋe yeukŋe
miawak nengiwiap are hanâk
âiâk mem âgâwaen. Nen hain
aktenŋe irawot Anutuŋe hâuŋe
nengiwiap. 10 Are nâŋgâm âmâ sop
nenŋe tatoân hin akbaen. Luâk
âmbâle yânŋe umatŋân manbai are
tânyeŋguwaen. Akto Yesugât kâmot
umatŋân manbiâ are âkâ hainâk
hâk hilâlâm kakŋân tânyeŋguwaen.

Pauloŋe Yesu lâwinân kombiâ moep aregât den makmâ heroŋe agep.

11 Galatia hânân gâtŋe, kulem
esenŋe ire luâk siâ magaŋdere
kulemgoâp. Dâ biken ire âmâ
nunak kulemgoân aregât bât
tiripne humo ekmâ hin dâwei.
Bunŋe kulem ire âmâ Pauloŋe
kulemgoep. 12 Yuda luâk hâkyeŋe
gâi aŋgiŋet dâmai arekŋe luâk
âmbâle hârokŋe nenekbiâ âgâk
dâm hâkyeŋe gâiŋet dâmai. Akto
areâk bo. Yuda siânbaŋe nen-
guwâirâm Yesu lâwinân moep
aregât hamep akmâ Anutuŋe
dosayeŋe bo akyeŋgiâp dâmap
aregât den bo makyeŋgim hâkyeŋe
gâi gâigâlâk makyeŋgimai. 13 Akto
luâk are hâkyeŋe gâiyi gârâmâ
den kârikŋe bo lokomai aregât
Galatia hânân gâtŋe hâkyeŋe
gâienŋe galalupnenŋande nenekmâ
kotnenŋe mem agatbairâm aregât
ye hâwâtyekmai. 14 Dâ nâmâ kotne
mem agatbaigât bo nâŋgân aregât
nâmâ hin nâŋgân. Humonenŋe
Yesu Kristo lâwinân kombiâ moep
aregâlâk nâŋgâre humo akmap.
Yâkgât akmâ hânân gâtŋe wan me
wanŋe mendere lâwin parâŋân
moniŋep. Akto nâ hainagâk lâwin
parâŋân hânân wan me wan are
moaŋân. 15 Aregât lâuwâŋe makbe.
Hâknenŋe gâi aŋgiyion me Yuda
luâk bo manmai arekŋe bo gâi
aŋgiyi are amâ yânŋe. Dâ Anutuŋe
mem irakŋe ketugu nenekmap
aregâlâk nâŋgâman. 16 Hewum
horat ain kinmai dopŋân yeŋgâlân
biwi limbâp hâtikom yembiâp. Akto
Anutuŋe ikiŋe kâmot Israe bunŋe
nengâlân olowâk malâk.

17 Galalupne nâmâ Yesugât hoŋ
bawa bunŋe agaŋmâ hâk hilâlâm

humo nâŋgâm aregât hâknân panda tatâp aregât luâk siâŋe mem ge katnekbiapgât dop bo tatâp.

18 Galalupne, Kembunenŋe Yesu Kristogât han kalemŋe âlepŋande hanyeŋân yem âgâwiâp. A bundâk.

Epeso

Paulonge Epeso gâtnge yengât Anutu ulilangep.

1 Galalupne, nâ Paulo Anutunge makto Yesu Kristonge Aposologât âi ninjmâ hungun ninjdo âi memâk manman nângge Epeso kepian gâtnge yengât kulem esennge ire kulemgom katyengiân. Ye Yesu Kristo nângâ angmâ launge lokomai ye kulem ire mem oyangbei.

2 Ewenennge Anutu akto Humonennge Yesu Kristo yâk yetnge damunyenge akmâ han kalem akmâ okot âlep akyengimbela biwiyenge sândugeâkgât ulityetkiman.

Anutunge Yesugât akmâ dâp âlepngân katnenegep.

3 Anutu amâ Humonennge Yesu Kristogât Ewenge yâknge nengât kambiamnennge sândugeâk dâm nengât akmâ nannge hungun angdo giep. Gem mondo himbimân nengât agak meme âlepnge are miawak nengiep aregât Anutugât kotnge mem agatne. 4 Akto areâk bo. Anutunge hângeinge dondâ hângât keinge boâk miawaktoân metenân dosa bâlâk kinbai dâm han kalem akmâ Kristo olop mem mendugu nenegep. 5-6 Hain akmâ Kristonge wan me wan akbiapgât ulikngân nângâm kinmâ okot nângâ nengiwiapgât makmâ hâre angep. Akto nan baratlupnge nengonbiapgât ikingaet nângâ nângâ watmâ ikinge nannge okot dondâ nângangmap are hungun angdo giep, yâk nângangmâ mepainge mem kotnge mem agatmâ manmâ âgâwaen. 7 Yesugât hepnge puli nenekto âmâ Anutunge dosanennge kutigitnengiwiapgât dâp miawaknengiep. Amâ han kalemngaet bâtgumnge yendâp aregât dopngân hain aknengiep. 8 Akto dopnge hin. Anutunge nângâ nângâne kotgâm bunnge umatdâk hain nengiep. 9 Akto aregât biknge hin. Anutunge ikinge biwingân den ulik gulik nângâm tigiep are bunnge miawakto hinnge nen Kristogât keinge hekat nengiep. 10 Amâ hin. Anutunge Kristo hungun angdo giep are âmâ siâ siâ hârok himbimân me hânân mendugum kautnennge akbiapgât hungun angdo giep. Dâ Anutunge wan nângâm makmâ kalep are bo akbiapgât dâp bo tatâp. Kristogât akmâ akbiawâk hârok.

11 Yâkgât akmâ siâ me siâ hârok hannjân nângâm kârigem nângâmapnge tâmbânge dondâ nenekmâ kepilâ nenegep. 12 Anutunge makmâ hâriepgât aregât nen Yuda manmaennge biwinennge Kristogâlân katennge kilep nennge âmâ Anutugât kotnge mem agatmâ agak meme âlepnge mem âgâwaengât Anutunge nângâm makmâ nengiep. 13 Dâ hinnge Yuda bo manmai yenge hainâk den bunnande hengem nengumap den pat âlepnge are mem biwiyenân katmâ Kristo nângangbiâ Anutunge ikingandeân Heak kârikngе makmâ kalep arekngе gem biwiyenge mem kepik yekto yâkgât tiripnge agi. 14 Akto areâk bo. Anutugât Heak kârikngande âmâ nengât pat himbimân yengât dâtânge aregât keinge nângâŋet dâm biwinennge kepigep. Aregât ukennge nângâm mandennge are bunnge nengiwiap. Aregât kotnge mem agatne.

Paulonge Heakngе kârikngе ketuyekbiapgât ulilangep.

15 Yu kulemgoân iregât akto ye Humo Yesu nângangmai akto Yesugât luâk gala akyengimai aregât gai den pat nângâm âmâ 16 Humonennge âlepngerâm mepainge mem yengât akmâ Anutu ulilangman. 17 Hin. Humonennge Yesu Kristogât Anutu Pagalenge Ambonge yâkngе Heak hungun angdo biwi nângâ nângâyenge mem

kepikto kârikŋe nâŋgaŋbiâ ârândâŋ akbiapgât ulilaŋman. 18 Akto biwiyeŋe mem kepikto âmâ Humoŋe yeŋgonmâ meyekmâ himbimân manman âlepŋaet pat katyeŋgiep aregât nâŋgâmbiâ bunŋe akbiap. Akto wan me wan luâk âmbâle yâkgât nanŋe baratŋe yeŋgonbiapgât nâŋgâm makmâ hâriep arekai nâŋgâmbiâ bunŋe akbiap. Aregât yeŋgât ulilaŋman. 19 Akto areâk bo. Anutuŋe nen nâŋgaŋmaen nen tân nenguwiapgât bo pâpkomap. Amâ yâkgât kârikŋeŋe humo arekŋe dowâk tân nengumap. Akto wan me wanŋe mem ge kat nenekbiapgât dop bo tatâp a hainâk nâŋgâmbiâ bunŋe agâkgât Anutu ulilaŋman. 20 Akto Anutugât kârikŋe are emelâk ektenŋe bunŋe agep amâ hin. Anutuŋe Kristo momoŋânba goaŋdo golâ akto ikiŋe bâtŋe bungen ain himbimân ain kalep. Aregât kârikŋe. 21 Gawaman me luâk kotdâ kembu me luâk âgâ âgâŋe yâk yeŋgât luâk Kembu Humo kalep. Amâ sop hinŋaelâk bo. Hainâk tatmâ âgâwiapgât Anutuŋe Kristo kato tatmâ âgâwiap. 22 Âgâm siâ siâ hârok ikiŋe keiŋân menduguyekmâ kembuyeŋe agâkgât kautŋe Humonenŋe kato talep. Akto tatâp. 23 Akto nenŋe yâkgât hâkŋe keiŋe bâtŋe aktenŋe mem kârigenenekmâ bam gutmâ manmâ siâ me siâ hârok ewangim ârândâŋ aknengim manmap.

2

Epesogâtŋe ulikŋân hanâk hanâk manmini.

1 Galalupne, Epeso kepian gâtŋe ye ulikŋân wan me wan agi are nâŋgâi. Dâ yu Anutuŋe wan akyeŋgiep aregât maktere nâŋgâ nâŋgâyeŋe hulaŋagâk. Ye ulikŋân bâleŋeyeŋande katipyeŋgumbo âmâ momogât dâp miawakyeŋgiep. Dâ âlepŋe akbiâ manman âlepŋaet dâp miawak yeŋgiwiapgât dop bo tatyeŋgiep. 2 Ye ulikŋân hângât agak meme aregât ukenŋe nâŋgâm mali. Akto hângât kembu hân hârok damunŋe akmap Bâleŋe Amboŋe akto kâmotlupŋe arekŋe luâk âmbâle bâleŋe den koko akmai are hâwâtyekto bâleŋe higenŋe akmâ mali. 3 Akto nen hârok hainâk luâk âmbâle are gala kalakmâ dâp hainâk akmâ manmâ biwi tâmbâŋe akto hâknenŋaet ukenŋe walion. Aregât Anutuŋe hângât kuk bâleŋe akyeŋgiwiapgât nengâlân hainâk miawaknengiep.

Anutuŋe mem agatmâ dâp âlepŋân katnenegep.

4 Hain ina Anutuŋe okot âlep aknengim han kalemŋe bâtgumŋe pikmâ yemap hainare yeaŋdâpgât biwi nâŋgâ nâŋgânenŋe hulaŋnengimbo Yesuŋe âi wan miep aregât manman âlepŋe katnengiep. 5 Dâ imâ nengât nâŋgâ nâŋgânenŋe bo. Akto kârikŋenenŋe bo tatnengiewân Anutuŋe goaŋnenekmâ hulaŋnenegep. Bo. Hin akmâ hulaŋnenegep. Nen bâlenenŋande katipnengumbo momo dâwân malion ain han kalem akmâ Kristogât akmâ manman dâpŋân katnenegep. 6 Anutuŋe Yesu Kristo olop goaŋnenekmâ ikiŋaet himbimgât manmanân katnenegep. 7 Amâ siân Anutuŋe okot âlepgât agak meme âlepŋe akto lumbe akmap akto yaiwâk aknengim dosa nenŋe puliwiapgât pat miawagâkgât himbimgât pat katnengiep. Akto Yesu Kristoŋe âi miep aregât nâŋgâm Anutuŋe okot âlepŋaet ye meyekto biwiyeŋe Yesugâlân katbiâ heŋgemgo heŋgemgogât pat miawak yeŋgiep. 8 Dâ yeŋaet nâŋgâ nâŋgâyeŋande bo heŋgemyeŋguep. Anutuŋe ikiŋe okot âlepŋaet hain akyeŋgiep. 9 Akto yeŋe âi siâ siâ meyi arekŋe bo heŋgem yeŋguep. Âi yeŋande bo tânyeŋguep. Bo dondâ.

Anutuŋe ikiŋe han kalemgât tân yeŋguep. Dâ Anutuŋe nengât âi oyaŋmâ hâu nengiep dâine kotnenŋe mem agatbâengât dâp tatbop. Gârâmâ nenŋaet nâŋgâenŋe humo akbop aregât Anutuŋe ikiŋe ukenŋe watmâ nâŋgâ nengiep. 10 Aregât keiŋe hin. Anutuŋe agak meme âlepŋe mem âgâwaengât Yesu Kristo dumnenŋân kilep aregât dosa pulinengim irakŋe ketugu nenegep. Akto dâp âlepŋe watbaengât Anutuŋe makmâ kalep are hulaŋ aknengiep.

Yesuŋe kâmot konogân katnenegep.

11 Galalupne, ye yeŋaet keiyeŋe nâŋgâi. Hâŋgeiŋe ye Anutugât kâmolân gâtŋe olop bo mali. Akto sop ain âmâ Yuda luâk nenŋe yekmâ luâk yânŋe Anutuŋe damunyeŋe bo akmap dâm yeŋgonminion. Akto ye Yuda yeŋgât pat bo wali aregât Yuda gâtŋande yekmâ hâkyeŋe bo gâi aŋgimai dâm dewunnenŋân gemini. Dâ agak meme are âmâ umatŋe bo. 12 Dâ sop ain Kristo bâlâk mali are âmâ umatŋe. Aregât Israe Anutugât kâmot are yeŋgâlân bo dewatiyi. Bo dewatimbiâ Anutuŋe den patŋe âlepŋe makmâ kalep are yeŋgâlân bo miawagep. Aregât biwiyeŋe sândugeâkgât bo miawakto umatŋân manmâ Anutu damun aknengimap are bâlâk mali. 13 Akto ye hândâk kâlegen manbiâ Anutuŋe Yesu Kristo moep aregât âlepŋaet oloŋyekto manman âlepŋaet dâp miawakyeŋgiep. 14 Akto Kristogât akmâ nengât biwi sândugeâkgât hin makbe. Ulikŋân nen Israe kâmot akto ye siângen gâtŋe aregât kâmot nen konok bo mandenŋe umatŋe bâleŋe miawaknengiep. Akto Kristoŋe nen kâmot konok aknegât dâp miawagâkgât âi miep. 15-16 Âi humo mem Yuda nengât den kârikŋe lokom metem âmâ lâwinân mondo aregât Anutuŋe den kârikŋe makmâ hâriep ina are bunŋe bo agep. Bo agep aregât nen Israe gâtŋe akto ye siân gâtŋe nen hârok kâmot konok aktenŋe Anutugât kuk bo agep aregât menenekbiap. Amâ yân bo. Kristoŋe miawagâkgât hânân manmâ mondo ainâk gasagât me kuk agak meme are bo agep. 17 Are bo akto Yesuŋe togom makto nen Israe gâtŋe nengâlân akto ye kâmot aŋgâ mali yeŋgâlân den pat âlepŋe miawaknengimbo hândâk me hamepgât pat are bo akto biwinenŋe sândugiep. 18 Akto Anutugât Heak amâ nengât tân konok arekŋe miawakmâ Anutugâlân kewugunenekto yâkgâlân baenŋe Ewenenŋe aknengimap.

Yesugât kâmot nen amâ Anutugât emet bunŋe.

19 Maktân are sop hinŋe ye ambo bâlâk bo mandâi. Akto ye lombo hinare bo mandâi. Anutugât kâmolân dewatiyi aregât Anutuŋe nan baratlupne dâm yeŋgonmap. 20 Ye Aposolo akto propete hambo memeŋe hain are agion nengât den kârikŋande tân yeŋgumbo Anutugât emet kârikŋe akmâ kinmai. Dâ Yesu Kristo ikiŋak amâ emet tetembeŋe kârikŋe kinmâ tân yeŋgumbo Anutugât emet kârikŋe akmâ kinmai. 21 Dâ nen miawagion aregât Israe gâtŋe akto ye kâmot siân gâtŋe nen dewatiakmâ Heakgât emetŋe kâmbokŋe akmaen. 22 Aregât ye hain agâk Anutuŋe mâŋgiyekto nen olop Anutugât emet miawakto Heakŋe âlepŋande ain manmap.

3

Pauloŋe Anutu bo nâŋgaŋi yeŋgât den pat âlepŋe makyeŋgiep.

1 Galalupne, nâmâ ye luâk âmbâle yânŋe manmini Paulo nâŋe yeŋgât âi mem mandere bikŋande hâkâŋ akniŋmâ kala busi kâlegen katnegi. Katnekbiâ yu

mandân. Aregât nâ hin makyeŋgire nâŋgâŋet. 2 Anutuŋe yeŋgât han kalem akmâ âi niŋep a nâŋgâmai aten. 3 Amâ hin. Ye yânŋe mali are den pat âlepŋe yeŋgâlân miawakbiapgât pat Anutuŋe uliknân bo makmâ miawagep. Den pat are ikiŋak hekatniŋep. Den are emelâk getek kulemgore nâŋgâm meteâi. 4 Akto hinŋe kulemgore Kristogât keiŋe tiktik yiep are nâŋgâman are yekâ hainâk nâŋgâwerâi. 5 Amâ Kristogât keiŋe are hâŋgeiŋe luâk manmâ gayi yâk yeŋgâlân bo makmâ miawakto nâŋgâyi. Dâ hinŋe makto ikiŋe Heak arekŋe propetelupŋe yâk akto aposololupŋe nen âlepŋe manmaen Kristogât keiŋe are hekatnengiep. 6 Kristogât keiŋe tiktikŋe yiep amâ hin. Anutuŋe Yuda luâk âmbâle nen nan baratlupŋe nengolep. Dâ hinŋe hainâk ye gai luâk âmbâle yânŋe den pat âlepŋe nâŋgâmbiâ Anutuŋe mem oloŋyekmâ nen olop kâmot konok mendugunenekto kâmot konok aktenŋe nan baratlupne nengonmap. Aregât nen hârok Yesu Kristogât akmâ makmâ hâriep are lâmgom manmaen.

7 Dâ hinŋe Anutuŋe pat âlepŋe are miapŋân katmâ makyeŋgiwiangât âi niŋep. Akto Anutuŋe âi ire yân bo niŋep. Anutuŋe okot nâŋgâ niŋmâ aregât kârikŋe olowâk niŋmâ tân nuguep. 8 Akto nâ luâk gegeŋe dondâ nâ Yesugât kâmolân âgâm manbiangât dâp bo tatniŋep. Dâ amâ Anutuŋe hanâk dâm tân nugumbo Yuda bo manmai are yeŋgâlân arim Kristo gâlânba sambe humo bo ekmâ heŋgemgomaen yemap aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâm metewaigât dâp bo tat niŋdâp. Dâ amâ hanâk tân nugumbo makyeŋgiman. 9 Akto areâk bo. Anutu hân himbim me wan me wan mem miawak yegep arekŋe luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai are hârok den pat âlepŋe tigimbo yoŋâk yem gaep are hinŋe nâŋgâŋet dâm tân nugumbo aregât manmâ makyeŋgiman. 10 Akto Anutuŋe hânânâk bo ketuguep. Himbimân âgâ âgâŋe manmai akto kârikŋe akmâ manmai yâk hainâk Anutugât nâŋgâ nâŋgâŋe siâ siâ akto kulemŋe keiŋe keiŋe nâŋgâŋet dâm Yesugât kâmotlupŋe nenŋaelân Kristogât keiŋe mem miawagep. Mem miawakto nenekmâ nâŋgâm heŋgemgoyi. 11 Akto yu kulemgoân ire âmâ Anutuŋe hâŋgeiŋe biwiŋân makmâ kârikŋe ketuguep. Are hinŋe miapŋân katberâm Humonenŋe Yesu Kristo huŋgun aŋmâ mem miawagep. 12 Akto Kristoŋe dâp hekatnengimbo nâŋgaŋmâ biwinenŋe yâkgâlân katenŋe kindo hamep bâlâk Anutu enemŋân kinmâ ulilaŋmaen. 13 Aregât hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Nâ yeŋgât akmâ hâk hilâlâm nâŋgâm mandere aregât nâŋgâm biwiyeŋe bo umatŋe akbiâp. Bo. Anutuŋe âmâ ye âlepŋân manmâ âgâwaigât dâm makto umatŋe miawakniŋmap.

Pauloŋe Epeso luâk âmbâle yeŋgât akmâ Anutu ulilaŋep.

14 Akto Anutuŋe wan nâŋgâm heŋgemgoep are miawagâkgât nâŋgâm âmâ dowâk hânân kâŋgom Ewenenŋe are ulilaŋman. 15 Ewenenŋe hânŋe hânŋe manmaen akto himbimân manmai are nengât Ambonenŋe are ulilaŋman. 16 Amâ yeŋgât hin ulilaŋman. Anutuŋe pagaleŋe humo dondâŋande Heak huŋgun aŋdo biwiyeŋe mem kepikto hanyeŋande kaulem kârikŋe akbiap dâm ulilaŋman. 17 Akto areâk bo. Kristo nâŋgaŋbiâ biwiyeŋân tatmâ malâk. Akto ye lâwin kândârâŋe gem kârikŋe akmap ye dop hainâk okot âlep agaŋgimai ye kândârâyeŋe Kristo yâkgâlân okot âlep nâŋgaŋmâ manbei. 18 Hain manmâ âmâ Yesugât kâmot nen olop Kristoŋe

okot nâŋgâ nengimap aregât tâŋe parâŋe keiŋe keiŋe hârok nâŋgâm metewaengât. 19 Akto Kristogât biwi tângo tângo aregât keiŋe hârok nâŋgâm metewaengât dop bo tatâp, are hârok nâŋgâwaigât ulilaŋman. Akto Anutugâlân biwi sambe pikmâ yendâp arekŋe mem pikmâ meteyekbiap. A hainâk ulilaŋman.

20 Akto Anutu kârikŋaet keiŋe nengâlân wan me wan mem miawakmap yâk siâ siâ hârok ketugumap yâkŋe nengât ulitnenŋe akto nâŋgâ nâŋgânenŋe are hârok ewangimap. Nen yâkgât dop bo. 21 Aregât nen Yesu Kristogât kâmot nenŋe Anutuŋe nengât akmâ huŋgunaŋdo giep aregât nâŋgâenŋe humo agâk. Akto humo akmâ âgâwiâp. A bundâk.

4

Heakŋe mendugu nenekto kâmot konok agion.

1 Galalupne, nâ wan kulemgoân are siâkâ makbe. Nâ Humogât den makman aregât kala busi kâlegen katnegi. Katnekbiâ hâk hilâlâm nâŋgâm manmâ gan aregât nâ ire hâwâtyekmâ makyeŋgire nâŋgâŋet. Anutuŋe oloŋyegep are dopŋânâk nâŋgâmbiâ humo akto manbei. 2 Manmâ yeŋaet nâŋgâmbiâ gembo yeukŋe akmâ okot âlep agaŋgim biwiyeŋande tânagum kârigem kinmâ dosayeŋe hepun aŋgiwei. 3 Akmâ Anutugât Heakŋande menduguyegep are hâre akbopgât yaiwâk damungom tân agumbiâ biwiyeŋe konok akto manbei. 4 Akto Yesugât kâmot amâ konok akto Anutugât Heak akai konok akto Anutuŋe oloŋyegep gârâmâ hâmbâi yâk olop himbimân manbaen aregât konok nâŋgâmbiâ humo akbiâp. 5 Akto Humonenŋe a konok akto biwinenŋe Yesugâlân sop konok katenŋe kilep arekŋe kârikŋe akmâ âgâwiâp. Akto sop konok tu pulinenegep are. 6 Akto Anutu Ewenenŋe konok yâkŋe konok âmâ Amboŋe akmâ wan me wan kotŋe hârok damunnenŋe akmap.

Kembuŋe âiŋaet akmâ luâk unduwâk kepilâyegep.

7 Dâ nengât wan me wan Kristoŋe nengiep amâ dondâ. Kristoŋe okot âlep aknengimap aregât dop nenŋânâk wan me wan nengimap. 8 Aregât amâ Anutugât denŋande hin dâep, “Humonenŋe egon dondâ âgâep. Âgâm emelâk gasalupŋe yeŋgumbo yeukŋe akbiâ kewugu yegep. Sop ain wan me wan are ikiŋe kâmolân katyeŋgiep.” hain kulemgoep. 9 Aregât keiŋe amâ iŋgon soŋ malep arewa egon âgâep. 10 Humonenŋe iŋgon iŋgon dondâ gem malep arekŋe purik katmâ himbim kakŋân âgâm siâ siâ hârok damun yeŋe akberâm agep are. 11 Humonenŋe hain akmâ wan me wan ikiŋe kâmotlupŋe nengiep amâ hin. Luâk bikŋe Aposologât âi nengimbo meyion. Bikŋe Propete âi yeŋgiep. Bikŋe Yesu bonâŋgaŋmai are yeŋgâlân arim makyeŋgiwaigât kârikŋe yeŋgimbo meyi. Bikŋe Yesugât kâmot damunyeŋe akbaigât âi yeŋgiep. Bikŋe Yesugât kâmot are heŋgemgom makyeŋgiwaigât kârikŋe yeŋgiep. 12 Amâ Yesugât kâmot nen hârok ikiŋaet kârikŋânâk manbaengât akto den sambelem arimbo luâk âmbâle Yesugât keiŋe bo nâŋgâm manmai are biwinenŋe Yesugâlân katenŋe tato manmâ makyeŋgienŋe dewatimbiâ hainâk manmâ âgâwaengât kârikŋe nengiep. 13 Hain nengiep aregât âi memâk manmâ nen biwi konok akmâ mandenŋe kârikŋe are hainâk tatmâ âgâwiap. Akto Kristoŋe âlepŋe akmap nen dop hainâk Anutugât nanŋe nâŋgâm heŋgemgom âlepŋeâk manbaengât

Anutuŋe tân nengumap. 14 Nen gurukŋe hain are bo akmâ kârikŋe akmâ manbaen. Hain mandenŋe hiaŋgi luâkŋe den bunŋe bo arekŋe henengimbiâ yâk yeŋgât hiaŋgi den akto lau elekgât seruŋe mem waitnenekto bo hâkukniâm. 15 Bo. Yeukŋe han kalem akmâ âmâ den bunŋe paŋâk mem mandenŋe biwi tânnenŋande miawakmâ sambelembo kautnenŋe Kristo yâkgâlân dewatim kârikŋe akbaen. 16 Dewatim kârikŋe aktenŋe kautnenŋe Kristo arekŋe damunnenŋe akmâ mendugu nenekmâ katnenekto kâmot konok akmâ hâkŋe akmaen. Hain akmâ hârok ikiŋeâk ikiŋeâk âinenŋe mem biwinenŋe tân agum kaulem kârikŋe manbaen.

Yesugât kâmot dâp irakŋân ariwaen.

17 Galalupne, nâ Humogât meteŋân makyeŋgire nâŋgâm heŋgemgoŋet. Ye luâk âmbâle hângâlâk nâŋgâmbiâ humo akmap are olop hero bo manbei. Luâk hangâlâk nâŋgâmai arekŋe wan me wan âlepŋe nâŋgâwerâmbiâ umatŋe akto pâpkomai. 18 Hain akmâ han biwiyeŋe kârikŋe akto aregât biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋe hândâk akto Anutugât manman hepunmâ akŋângen manmai. Are olop gala bo akbei. 19 Gala okot bo nâŋgâ aŋgim sot soŋgogât nâŋgâmbiâ ukenŋe akto nem gulip akmâ egâliaŋ bâleŋe keiŋe keiŋe aregât ukenŋe humo nâŋgâm gulip akmai.

20 Dâ ye âmâ manman bâleŋe hainare manŋetgât nenŋe Kristogât keiŋe bo makyeŋgiyion. 21 Ye âmâ Yesugât keiŋe bunŋe are makyeŋgimbiâ nâŋgâm metem âmâ nâŋgaŋi. 22 Akto ye âmâ agak memeyeŋe ulikŋân meyi arekŋe oloŋ yekmâ hilip yeŋguwopgât wan me wan are âmâ mem petâm panbei. 23 Hain akbiâ nâŋgâ nâŋgâyeŋe irakŋe miawakyeŋgiwiap. 24 Hain akmâ manmanyeŋe irakŋe luguakmâ manbei. Amâ Anutuŋe yeŋgât katyeŋgiep are mem manbiâ agak memeyeŋe are Anutuŋe ekto huraguwiap. Akto hainâk manmâ âgâwai. Den ire hârok emelâk makyeŋgienŋe nâŋgâyi.

Bâleŋe keiŋe keiŋe hâkokom manbaen.

25 Aregât hiaŋgi are hepunmâ den bunŋe konok makbei. Akto nen kâmot konok agion aregât den bunŋe konok magaŋgi goaŋgi aktenŋe ârândâŋ akbiâp. 26 Akto kuk akbai ain âmâ bo bâlim metewei. Akto kuk heŋgân sop kâlep bo mem tatbei. 27 Hain akbiâ Bâleŋe Amboŋande yeukŋe ketugu yekbopgât biwiyeŋe damunŋe akbei. 28 Akto yeŋgâlân gâtŋe yâk kâmbu agi arekŋe hinŋe kâmbu siâ bo akbei. Akto bâtyeŋande âi mem sot me wan me wan miawakyeŋgiwiap. Hain manmâ âmâ benŋe galalupyeŋe siâ wan me wan umburuk akbai are bikŋe potatmâ yeŋgimbiâ âlepŋe manbai.

29 Akto ye hârok hin maktere nâŋgâŋet. Den bâleŋe lauyeŋânba bo makbei. Den âlepŋeâk hârok âmâ tân aguwei. Hain akbiâ âmâ denyeŋande biwiyeŋe tângombo âmâ wan me wangât umburuk akmai are tân yeŋgumbo âlepŋe manbiâ biwiyeŋe sându gewiâp. Aregât den âlepŋeâk magaŋgi goaŋgi akbei.

30 Galama, Anutuŋe ye nâŋgât pat dâm ikiŋe Heak huŋgun aŋdo biwiyeŋân Anutuŋe meyekbiapgât nâŋgâŋet dâm kepik yekto nâŋgâ nâŋgâyeŋe hulaŋagep. Aregât Heak âlepŋe are bo kom watmâ hâkâŋ akbiâ bâliwiap. 31 Akto gasa den me kuk bo akbei. Akto galagât hogo hogo me wan me wan bâleŋe aregât kalakŋe urutmâ panbei. 32 Dâ hin akbei. Anutuŋe Kristogât akmâ dosayeŋe hepulep, aregât ye hainâk Kristogât kâmot gala

agaŋgim heŋgem agum dosa hepun aŋgiwei.

5

Pagaleŋânâk manbaen.

1 Galalupŋe, Anutuŋe Kristogât akmâ nan baratlupne dâm yeŋgonmâ okot âlep akyeŋgiepgât Anutuŋe wan me wangât akmap are akmâ manbei. Akto Anutugât tirip towat akmâ manbei. 2 Akto Kristoŋe okot âlep aknengim nengât akmâ Anutugât sumbe âlepŋe agaŋep aregât nâŋgâmbiâ humo akto Kristoŋe han kalem aknengimap a hainâk mem âmâ han kalemgât agak meme paŋâk mem manmâ âgâwei.

3 Akto areâk bo. Ye amâ Anutugât kâmolân gâtŋe agi aregât dopŋân dâp gulip bo manbei. Akto bâleŋe keiŋe keiŋe bo membei. Akto luâk âmbâle yeŋgât wan me wangât bo egâliaŋbei. Akto hângât siâ siâ aregât nâŋgâmbiâ humo bo akbiâp. 4 Akto den bâleŋe me metepirikgât den me giriŋet dâm den yânŋe makbiâ bo ârândâŋ akmap are bo makbei. Dâ hin amâ makbei. Den âlepŋe makmâ Anutu akto galalupyeŋe mepaiaŋgiwai amâ âlepŋe. 5 Ye hin nâŋgâm heŋgemgom kârigewei. Luâk âmbâle egâliaŋ bâleŋe me galagât siâ me siâ ekbiâ humo akmap amâ lâpio tugupgât nâŋgâmbiâ humo akmap hinare yâkŋe âmâ Kristogât akto Anutugât welam kulâgâtbiâ bo miawakyeŋgiwiap.

6 Galalupne, luâk âmbâle Anutugât lau bo lokomai are Anutuŋe kuk humo akyeŋgiwiap. Aregât luâk âmbâle bikŋe heyeŋgim den bunŋe bo makbiâ âmâ yeŋe yâk yeŋgât den are nâŋgâmbiâ biwiyeŋe bo yeukŋe akbiâp. 7 Akto yâk yeŋgât bâleŋân bo tân yeŋgumbiâ humo akbiâp. 8 Aregât lâuwâŋe makbe. Ye ulikŋân hain manbiâ hândâkŋe katipyeŋguep. Dâ hinŋe Humonenŋande oloŋyekto pagaleŋân mandâi. Aregât pagaleŋân arim ain kârikŋe manbei. 9 Amâ biwi âlepŋe olop manmai akto den bunŋeâk makmai akto agak meme ârândâŋâk manmai amâ pagaleŋân manmai dop hain. 10 Dâ siâ siâ akberâm âmâ Humoŋe nâŋgâmbo huraguwiap are ulik gulik nâŋgâm heŋgemgom akbei. 11-12 Galama, luâk âmbâle den koko arekŋe nengât agak meme nâŋgâwâi dâm wan me wan yoŋâk akmai are amâ makmâ nâŋgâm âmâ aŋun aŋgimaen. Aregât bâleŋe akmai are bo tânyeŋguwei. Yeŋe agak meme bunŋe bo aregât hâkâŋ akmâ agak memeyeŋe makmâ miawakbiâ nâŋgâwai. 13-14 Nen hin dâmaen. Asiŋ yemai amâ momogât dâp hainânba agatbiâ Kristoŋe mem pagaleŋe ketugu yekbiap. Den are bunŋe akto pagaleŋande mem miawakbiap.

15 Aregât ye agak meme yeŋaet damun akmâ manbei. Akto biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋe damun akmâ manbiâ âmâ bo gulip akbiâp. 16 Sop hutŋân ire kâlegen bâleŋande sambelemapgât sop bikŋe bo hepunmâ âi kârikŋe membei. 17 Aregât nâŋgâ nâŋgâ bâlâk dop hain bo manbei. Humoŋe âi makmâ yeŋgiep are ekmâ heŋgemgowei. 18 Akto tu kârikŋe nem gulip bo akbei. Arekŋe biwiyeŋe hilip kombo heŋgem yeŋguwiapgât dâp bo tatbop. Aregât tu kârikŋaet ukenŋe bo nâŋgâm âmâ Anutugât Heakŋande yeŋgâlân tatmap aregât ukenŋe nâŋgâwai. 19 Hain nâŋgâm Heakŋe tânyeŋguwiapgât kep mem biwi owâi owâi akbei. Akto Humoŋe ukenŋe agakgât kep keŋgu Dawidiŋe kulemgoep are hainâk biwiyeŋân katbei. Katmâ nâŋgâm magaŋgi goaŋgi akbei. 20 Humonenŋe Yesu Kristogât akmâ mepaiŋe mem Anutu Ewe nenŋe siâ siâ keiŋe katmap aregât

âlepŋerâm makmâ heroŋe akbei.

Luâkdâ âmbendâ yeŋgât den.

21 Galalupne, ye hârok hin
makyeŋgiwe. Ye Kristogât hamep
akmâ lau lokomai aregât lau
loko aŋgim tân agum âgâwei.
22 Âmbâlema ye Humogât hoŋ bawa
mandâi ye hainâk luâklupyeŋe
yeŋgât lau lokowei. 23 Amâ
Kristoŋe ikiŋe kâmot hârok
nengât kautŋe akmap hainâk
luâklupyeŋande âmbenlupyeŋe
yeŋgât kautyeŋe akbai. Akto
areâk bo. Kristoŋe ikiŋe kâmot
are heŋgem nengumap. 24 Heŋgem
nengumbo aregât Kristogât
lau lokomaen. Aregât hainâk
âmbenlupyeŋande luâklupyeŋe
yeŋgât lau hârok lokoyeŋgiwei.

25 Galalupne, yeŋgât hutyeŋân
gâtŋe âmbendâ yeŋgât hin
makyeŋgire nâŋgâŋet. Kristo
arekŋe ikiŋe kâmot nâŋgât
âmbâle dâtâŋe dâm biwi tân
agaŋgim okot âlep agaŋgim moep.
Aregât dop hainâk luâklupyeŋande
âmbenlupyeŋe yeŋgât okot âlep
akyeŋgiwei. 26 Aregât lâuwâŋe
makbe. Kristoŋe ikiŋe âmbâle
dâtâŋe are agak meme âlepŋeâk
akmâ mem manmâ âgâwiap dâm
Anutugât den bunŋande akto tuŋe
gem agak meme heleŋ a puliep.
27 Aregât ikiŋaelân dewatiakmâ
ikiŋe dâtâŋe heleŋ siâ me siâ
hârok bâlâk manbiapgât heŋgem
agum dosaŋe a puliep. 28 Aregât
luâk yeŋe hâkyeŋe agaŋgimai dop
hainâk âmbenlupyeŋe are okot âlep
akyeŋgiwei. 29 Hain akmâ luâk
siâŋe ikiŋe hâk gasa bo agaŋmâ
âmâ tângomâk manmap akto
Kristoŋe ikiŋe kâmot hainâk âlepŋe
akyeŋgimap aregât luâklupyeŋande
âmbenlupyeŋe tânyeŋguwei. 30 Amâ
hin. Nenŋe Kristogât kâmolân man-
maen amâ yâkgât hâkŋe hinare
akmaen aregât âmbenlupyeŋe
olop okot âlep akmâ tân aguwei.

31 Aregât Anutuŋe makto Moseŋe
hin kulemgoep, “Luâkŋe ewe
memelogâtŋe hepun yelekmâ
âmbenŋaelân dewatimbo biwi me
hâk konok akmâ manbiandat.”
32 Moseŋe hain kulemgoep tatâp
aregât keiŋe umatŋe amâ hin.
Kristo amâ luâknenŋe hainâk
akmap. Dâ ikiŋe kâmot nenŋe
amâ yâkgât âmbâi dop hainare
akmaen hain nâŋgân. 33 Aregât
hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk
hârok yeŋe hâkyeŋe tângomai dop
hainâk âmbenlupyeŋe tân yeŋguwei.
Dâ âmbâle yeŋe âmâ luâklupyeŋe
yeŋgât den nâŋgâmbiâ bunŋe
akbiap.

6

*Nan barat akto ewe meme yeŋgât
den.*

1-3 Galama, yeŋgât nan
baratlupyeŋe yeŋgât hin makyeŋgire
nâŋgâŋet. Anutuŋe makto Moseŋe
den kârikŋe hin kulemgoep, “Nan
barat ye ewe memelupyeŋe yeŋgât
lauyeŋe lokoyeŋgiwei. Lokombiâ
âmâ Anutuŋe makto hânân ire
sop kâlewâk manmâ âgâwai.”
Akto den are âmâ den kârikŋe
makmâ âmâ bunŋe miawakbi-
apgât olowâk makmâ hâriep. Amâ
den kârikŋe are lokombiâ Anutuŋe
hâuŋe âlepŋe yeŋgimbo hânân
sop kâlewâk manmâ âgâwai. Are
miawagâkgât luâk âmbâi sisik ye
meme ewelupyeŋe yeŋgât lau
lokowei. Arekŋe âmâ dâp âlepŋe.
4 Akto ewelupyeŋe hin makyeŋgire
nâŋgâŋet. Nanaŋlupyeŋe orem mi-
windik yekbiâ ârândâŋâk manmâ
âgâwei. Akto Humogât den are
makyeŋgimbiâ Humonenŋande
ekto ârândâŋ akbiâp. Dâ kuk
bâleŋe akbâigât hanâk hanâk âmâ
bo oreyekbai. Hain bo. Bâleŋe
akmâ âgâwâigât yaiwâk akyeŋgim
koratyeŋgum dopyeŋânâk orem
miwindikyekbei.

Luâk kembu akto hoŋ luâk yeŋgât den.

5 Akto hoŋ bawa yeŋgât hin makbe. Yeŋe Kristo wan me wan aganŋmai hainâk hân luâk kembulupyeŋe tân yeŋgum yâk yeŋgât hamep akmâ nâŋgâyeŋgiwei. Akto âi membaigât âmâ han lâuwâ bo akbai. 6 Akto ye Kristogât hoŋ akmaiŋe Anutu dâp magep are biwi owâiŋeâk membiâ ârândâŋ akmap aregât luâk kembulupyeŋe yeŋgât lau lokowei. Akto nenekbiâ âlepŋe agâkgât hain bo akbei. 7 Hanâk Kristoŋe nâŋgâmbo ârândâŋ agâkgât imâ yâk yeŋgât bo dâm han biwiŋaet âiyeŋe mem manbei. 8 Akto ye emelâk hin nâŋgâi. Nen hârok hoŋ bawa me luâk kembu me luâk yânŋe nenŋe âmâ wan me wan âlepŋe aktenŋe âmâ Humonennŋande hâuŋe hainâk nengiwiap.

9 Galama, ye luâk kembu akmai yeŋgât hin makbe. Ye hoŋ bawalupyeŋe hainâk akyeŋgiwei. Akto himbimân Humonenŋe mandâp arekŋe ye konok bo damunyeŋe akmap. Bo. Hoŋ bawalupyeŋe akto ye hainâk kembuyeŋe akto ye dop konogâk akmai aregât hoŋlupyeŋe bo hâwâtyekbei. Akto Anutuŋe luâkgât han watmâ bo potatnenekmap aregât hoŋlupyeŋe makmâ bo hâwât yekbai.

Yesugât kâmot nen Niambiŋe menenekbopgât tembe loko akmâ kinbaen.

10 Galama, ye hârok hin makyeŋgiwe. Humogâlân dewatimbiâ Humoŋe kârikŋe yeŋgâlân potatmâ yeŋgimbo kârikŋe akmâ manbei. 11-12 Akto nen hânân bugâ aguwerâm akmaen. Gârâmâ nengât gasa bunŋe amâ ire, hângât kembu tembe loko kârikŋande hândâk damunŋe akmai akto sinduk baniara bâleŋe himbimân akto hânân manmai yâkŋe amâ gasa aknengimai aregât Anutugât mâron are lugu akbei. Akto Hiaŋgi Amboŋe arekŋe bâleŋe akŋet dâm heyeŋgimbo kârikŋeâk kinbiâ hepun yekbiap. 13 Aregât Anutugâlânba tembe bisârâŋ bugâ mâron are mem manmâ bugâ koko sopŋân tâlim kârigem kinbiâ gasa togom âsiyekmâ hepunmâ ariwai. 14 Ye âmâ hin kinbei. Den bunŋe are tâk kârikŋe hinare paŋâk lalakbei. Dosa bâlâk manmanŋe diŋenyeŋaet pekeŋe luguakbei. 15 Lumbegât pat âlep den mem owâim kinmâ mem manbiâ biwiyeŋe sândugemap den are kei pekeŋe dop hain luguakbei. 16 Dâ aregât memeŋe humo âmâ Kristo nâŋgaŋmâ kepilâm manmai aregât mâron dop hainâk mem kinbiâ amâ Bâleŋe Amboŋande saut soŋ soŋ kâlâp mem arekŋe erâyekberâm pando pewewen katmâ bokbiap. 17 Akto kautyeŋe gulip akbopgât Yesuŋe heŋgemyeŋguep are tâmbulum irimut kârikŋe dop hainâk kautyeŋân kauŋbei. Akto Anutugât Heakŋande bugâ yeŋgumap are mem manbei. Amâ Anutugât den kulemgoyi are. 18 Akto areâk bo. Ye sop ârândâŋ Heakgât kârikŋân Humo hokboâk hokboâk ulilaŋmâ manbei. Akto konam bo akmâ âmâ hokboâk hokboâk biwiyeŋe damun agaŋgim manbei. Akto Yesugât kâmot hânŋe hânŋe mandâi are yeŋgât ulilaŋbei. 19 Hain akmâ nâŋgât gai ulilaŋmâ manbei. Hain ulilaŋmâ manbiâ âmâ Kembunennŋande laune mem owâiŋe ketugunekto pat âlep den tiknân yem gaep are miapŋân haŋaŋân makmâ miawakbiâm. 20 Nâ aregât miawagâkgât maktere luâk biknande nugum hikonekbiâ tâgân yem gam malân. Aregât hamep bâlâk Anutugât den makmâ maktere ârândâŋ akbiapgât nâŋgât Anutu ulilaŋbei.

Den bâiŋe.

21 Galama, nâ gain gain manmangât nâŋgât keinaet nâŋgâm pâpkowâigât Tikikoŋe togowiap. Yâkŋe nâŋgât wan me wangât makyeŋgimbo nâŋgâniŋbai. Tikikoŋe âmâ gala âlepŋe akniŋmap. Akto Humogât hoŋ bawa akmâ den pat are tân nugumap. 22 Yâkŋe nengât pat makyeŋgimbo biwiyeŋe sândugewiapgât huŋgun aŋdere togowiap.

23 Galalupŋe nâ yeŋgât hin ulilaŋman. Anutu Apo akto Humonenŋe Yesu Kristo yâkŋe tân yeŋgumbela biwiyeŋe yâk yetgâlân katbiâ sândugembo gala agaŋgim biwiŋe tân agum manbei. 24 Akto luâk âmbâle arekŋe Humonenŋe Yesu Kristo han biwi hârok yâkgâlân nâŋgâm kârikŋe akmâ han kalem akmâ âgâwai are Anutuŋe damunyeŋe agâkgât dâm ulilaŋdân.

Pilipi

Galagât den.

1 Galalupnetŋe, net Paulo akto
Timoteo net Yesu Kristogât hoŋ
bawa manmâ gaet. Netŋe Pilipi
kepia Yesu Kristogât kâmot ye
akto yeŋgât damunlupyeŋe yeŋgât
kulem ire kat yeŋgiwerâm kulem-
goet. Kulemgom katetŋe mem
oyaŋmâ nâŋgâm heŋgemgowei.
2 Ewenenŋe Anutu akto Humo-
nenŋe Yesu Kristo yâkŋe damun-
yeŋe akmâ okot âlep akyeŋgimbela
biwiyeŋe sândugeâkgât ulilaŋmaet.

Paulonge Pilipi yeŋgât akmâ Anutu ulilaŋep.

3 Nâ yeŋgât Anutu ulilaŋberâm
âmâ Anutuŋe wan me wan
akyeŋgimbo manman âlepŋe akmâ
manmai aregât Anutu âlepŋerâm
mepaimŋe meman. 4 Nâŋe
ye hârokgât hokboâk hokboâk
ulilaŋman âmâ ainâk yeŋgât pat
nâŋgâm arekŋeak biwinân mi-
awakto heroŋe akman. 5 Akto
yeŋe nâ den pat âlepŋe makyeŋgim
manmangât hokboâk hokboâk tân
nugum gambiâ huragumap aregât
heroŋe akman. Akto Anutuŋe
wan akyeŋgiep aregât mepai aŋmâ
heroŋe akmâ ulilaŋman. 6 Akto
areâk bo. Anutuŋe yeŋgâlân âi
keiŋe kalepgât mem metembo
Yesu Kristoŋe purik katmâ mi-
awakbiapgât sopŋe miawakto ain
ye huraguwaigât nâŋgân. Amâ
Anutuŋe ye huragum kinbaigât
dâp nâŋgâmap.

7 Galalupne, nâ ye hain
nâŋgâ yeŋgiman aregât nâŋgâre
huragumap. Akto Anutuŋe nekto
ârândâŋ akmap. Amâ hingât. Nâ
den pat âlepŋe makyeŋgire siânbaŋe
den aregât hâkâŋ akmâ kala busi
kâlegen katnegi. Akto den pat
âlepŋe bunŋerâm siânbaŋe makbiâ
den pat âlepŋe are gewop dâm
âi humo mem malân. Aregât
Anutuŋe nâ tân nugumap yâkŋe
ye hainâk tân yeŋgumap aregât nâ
yeŋgât okot âlep nâŋgân.

8 Galalupne, ire maktere Anu-
tuŋe ekto bunŋe aktâp. Yesu
Kristoŋe okot âlep akyeŋgimap
dop hainâk nâkai ye okot âlep
akyeŋgiman. 9 Are hainâk humo
akmâ âgâwiapgât ulilaŋdân. Hingât
ulilaŋdân. Wan me wan bâleŋe me
âlepŋe are oyaŋmâ potatmâ âmâ
okotyeŋe dondâ nâŋgâ aŋgiwaigât
ulilaŋdân. 10 Ye hain akbai âmâ
benŋe yeŋe wan me wan bunŋe
dondâ potatmâ heŋgemgowai âmâ
Kristo miawakbiap sop ain ye biwi
salek salek dosa bâlâk manbai.
11 Akto Yesu Kristoŋe tân yeŋgumbo
wan me wan bunŋe ârândâŋ
unsambe olowâk mem manbai.
Hain akbiâ bikŋande yekmâ Anu-
tugât kotŋe mem agatbiâ kot akto
pagaleŋe humo talaŋmâ âgâwiâp.

Bikŋande ewangi gowangiân den pat âlepŋe makyeŋgiyi.

12 Galalupne, pâpkowâigât nune
keine makyeŋgire nâŋgâŋet. Nâ
den pat âlepŋe maktere aregât
kala busi kâlegen katnegi are
nâŋgâmbiâ biwiyeŋe bo bâliwiâp.
Bo. Iren nâ siâ siâ miawakniŋep
are âmâ pat âlepŋaet dâp mi-
awakmâ heŋgemgowiap dâm aregât
miawagep. 13 Amâ hin. Nâ
Kristogât âi mendere aregât kala
busi kâlegen katnegi. Den pat
are tembe loko in mandâi arekŋe
hârokŋe nâŋgâyi. Haminân kepia
hârok nâŋgâyi. 14 Akto kala busi
kâlegen katnegi aregât galalupne
bikŋande ulikŋân hamewâk mali
arekŋe Humogât nâŋgâm owâi
aŋmâ Anutugât den pat hamep
bâlâk makyeŋgim mandâi.

15 Akto hinŋe kâmot lâuwâ mi-
awaktâp amâ hin. Luâk bikŋande
Kristogât pat makberâm âmâ
nâŋgât nâŋgâmbiâ gemap akto

ewangiak gowangiak kakŋân
makmai. 16-17 Hain akmâ nâ
yu kala busi kâlegen mandân ire
hâk hilâlâm kakŋânâk niŋberâm
hiaŋgim Kristogât kot makmâ
sambelem yeŋaet nâŋgâmbiâ humo
akmap. Hain akmâ kotyeŋe
mem agatberâm akto Yesugât
kâmot potalakŋetgât Kristogât den
makmai. Dâ bikŋande âmâ hain
bo akmai. Arekŋe âmâ nâ den pat
âlepŋe yaigoman aregât kala busi
kâlegen katnegi are nâŋgâm han
okot âlep akniŋmâ den pat âlepŋe
makmai. 18 Are nâŋgâm âmâ hanâk
Yesugât keiŋe biwiyeŋande bunŋe
bo makyeŋgimai, me biwiyeŋe kau
kau akmâ makmai amâ âlepŋe
nâŋgân. Kristogât pat makbiâ
sambelem ariâkgât makmai aregât
nâŋgâm mandere biwine âlepŋe
akmap.

Paulo manmangât me momogât ukenŋe konogâk nâŋgâep.

19 Akto areâk bo. Pilipi
ye âkâ nâŋgât akmâ Anutu
ulilaŋmâ manbiâ Yesu Kristogât
Heakŋande tân nugumbo siâ siâ
miawakniŋep arekŋe kârikŋe
niŋmap aregât bunŋe heroŋe humo
miawakniŋmâ âgâwiap. 20 Akto
aŋun bo aŋgiwian are nâŋgâre
kârigembo hannande nâŋgaŋmâ
manbian. Akmâ gan hain âgâk ak-
bian. Manmangât akto momogât
hâkne owâiŋe âgâk Kristo kotgâm
waŋdere arekŋe egâliaŋ âlepŋe
akbiâp. 21 Aregât lâuwâŋe makbe.
Hânân manman amâ Kristogât
akmâ manman. Dâ hinŋe mom-
bian amâ hainâk wan me wan
âlepŋe dondâŋe miawakniŋbiap.
22 Dâ hâŋân dewatim manbianân
âmâ âigât bunŋe gaetŋe mem
miawakbian. Dâ aregât âmâ
wan arekŋaetgât owâiwe dâm
makmâ han lâuwâ aktân. 23 Nâ siâ
me siâ miawakniŋdo han lâuwâ
akman aregât biwine umatŋe
aktâp. Hinŋe mom âmâ Kristo olop
manmâ âgâwian. Aregât nâŋgâm
ukenŋe aktân. 24 Dâ ye mându
akbâi gârâmâ yeŋgât akmâ hânân
gaetŋe dewatim mandere ârândâŋ
akbiap. 25 Aregât hin nâŋgân.
Anutuŋe makto nâ ye olop manmâ
tân yeŋgure nâŋgâ nâŋgâyeŋe humo
akto biwiyeŋe Yesugâlân katbiâ
kindo heroŋe akbai. 26 Akto nâŋe
hinŋe togom tân yeŋguwian aregât
Yesu Kristogât akmâ nâŋgâniŋmâ
heroŋe akbai.

Tân agu agu akmâ manbaen.

27 Galalupne, den umatŋe ire
makyeŋgire nâŋgâŋet. Nâ togom
yekbian me kâlewângen manmâ
yeŋgât pat âlepŋe nâŋgâwian aregât
hin akbei. Ye Kristogât pat
bâliwopgât agak meme âlepŋe areâk
mem manmâ âgâwei. Hain manmâ
biwi konok akmâ tân agum den
pat âlepŋe makmâ hâk hilâlâm
olowâk hanâk manmâ âgâwei.
Akto gasalupyeŋande mem ge
katyekberâmbiâ âmâ hanâk hamep
bâlâk âi mem manmâ âgâwai. 28 Tân
agu agu akbiâ gasalupyeŋande
hamep meyeŋgimbiâ kârikŋeyeŋe
bo yeugewiâp. Hain akto Anutuŋe
yâk hepunyekbiap dâ ye meyek-
biapgât keiŋe mem miawaktâp.
29 Aregât lâuwâŋe makbe. Anutuŋe
ye biwiyeŋe Kristogâlân kali areâk
bo nâŋgâ yeŋgimap. Amâ Anutuŋe
ye biwiyeŋe yâkgâlân kali akto
yâkgât akmâ hâk hilâlâm kakŋân
manŋetgât hârok Anutuŋe nâŋgâ
yeŋgimap. 30 Nâŋgâ yeŋgimbo ye
hainâk akmâ nâŋe hâk hilâlâm
kakŋân âi meân are egi. Dâ hinŋe
mandere aregât pat nâŋgâi are
amâ manman âi areâk yeŋe hainâk
mandâi. Anutuŋe ye hain akbaigât
magep gârâmâ gasalupyeŋe yeŋgât
hamep bo akbei.

2

Yesuŋe ulikŋân aknengiepgât nenâkâ areâk akbaen.

1 Galalupne, Kristoŋe tân yeŋgumbo biwiyeŋe sândugemap aregât akto Kristoŋe okot akyeŋgimbo heroŋe akmai aregât akto Anutugât Heakŋande tân yeŋgumbo okot âlep agaŋgim han kalemŋe miawakyeŋgimap 2 aregât nâŋgâ nâŋgâ konok katbei. Akto hanyeŋande konok tânaguwei. Akto gala konok manbei. Hain akbiâ âmâ okot âlep nâŋgâm heroŋe humo nâŋgâwian. 3 Akto areâk bo. Yeŋaet nâŋgâ aŋgimbiâ bo agatbiâp. Bo. Hin akbei. Yeŋaet nâŋgâ aŋgimbiâ gembo âmâ galalupyeŋe yeŋgât nâŋgâ yeŋgimbiâ âgâwiap. 4 Akto siâŋe ikiŋaelâk siâ siâ akmâ heŋgemgowiap akto aregâlâk bo. Galalupyeŋe yeŋgât nâŋgâm wan me wan bâlim yendo heŋgemgowei. Ye hârok hain akbei. 5 Yesu Kristo hânân manmâ gain gain agep? Ye han hainâk nâŋgâwei. 6 Yâk âmâ ikiŋaet nâŋgâmbo bo âgâep. Yâk âmâ Anutuŋe manmap dop hainâk manmap. Akto Anutugât dop bo gangerâep. 7 Bo. Yâk ikiŋe manmanŋe hepunmâ âmâ Anutu olop dop konok malep are hepunmâ hoŋ luâk hainare akmâ malep. 8 Yâkgât gegeŋe akmâ manmâ Anutugât lau lokom âmâ moep. Akto lâwinân momberâm aregât hamep bo akmâ moep. 9 Akto Yesuŋe hain agepgât Anutuŋe mem agatmâ kotŋe humo kondo are nâŋgâenŋe humo akmâ kot patnenŋe ewangiâp. 10 Akto Anutuŋe hânân manden me himbimân mandâi me hân amukŋân mandâi nen hârok Yesugât kotŋe mem agatbaengât kotŋe konlep. Aregât nen hârok Yesugât kotŋe mem agatmâ pâwut ligianŋbaen. 11 Akto nen hârok Yesu Kristo âmâ Humonenŋe Anutuŋe huŋgun aŋdo giep dâenŋe Ewenenŋe Anutugât kotŋe âgâwiap.

Heŋgem agum mannegât kârikŋe akniâm.

12 Galalupne, Ye âkâ nâ ulikŋân ye olop malângât laune lokomini. Dâ hinŋe ye olop mandereânâk bo. Akŋângen mandere patne nâŋgâm laune hârok lokowei. Aregât akmâ heŋgemgo yeŋaet bunŋe peneyeŋgiâkgât hanokoagâk akmâ kaut orewei. 13 Imâ yeŋgât dop bo. Anutuŋe yekto âlepŋe âgâkgât ukenŋaet akmâ tân yeŋgumap arekŋe yeŋe laune lokoŋetdâm kârikŋe yeŋgimbo biwiyeŋe owâiŋe akmap.

14 Akto ye dosa me konam bâlâk manbiâ Anutuŋe yekto huraguwiapgât siâ siâ akberâm den kakŋân bo hogoaŋgim hâkâŋ akbei. 15 Hain akmâ âmâ dosa bâlâk akto han kau manbiâ Anutuŋe nanne baratne yektere huraguâp dâm yeŋgondo luâk âmbâle bâleŋe gulip manbiâ bâlimap yâk yeŋgât hândâk hutŋân diâ hinare akmâ pagaleyekmai. 16 Pagalem kinmâ manmangât den are paŋâk mem manbei. Hain akmâ makbiâ âmâ Kristoŋe lâuwâŋe miawakmâ âmâ nâŋe tân yeŋguman aregât nekto huraguwiap. Hain akto nâ heroŋe akbian. Akto hinŋe hâk hilâlâm nâŋgâm âmâ âi bo mem hâumgoân amâ Kristoŋe ekto huraguwiapgât heroŋe aktân. 17 Akto yeŋe Anutugât sumbe katberâm nâŋgaŋmâ ulilaŋmai aregât ye tân yeŋguwiapgât Anutuŋe makto mombian amâ Anutugât sumbe akbian. Are amâ hanâk aregât heroŋe akmâ ye olop okot âlep nâŋgâm han biwi konok akbaen. 18 Akto yeŋe hainâk heroŋe akniŋbai âmâ nen hainâk heroŋe nâŋgâ aŋgiwaen.

Timoteogât den.

19 Galalupne, den siâ amâ hin makbe. Humo Yesuŋe nâŋgâm âlepŋe dâmbo âmâ galane siâ Timoteo are huŋgun aŋdere yeŋgâlân togowiap. Togom yeŋgât pat ekmâ

nâŋgâm purik katmâ nâŋgâlân togo makniŋdo nâŋgâm biwine âlepŋe akbiap. Aregât dowâk huŋgun aŋbian. 20 Akto Timoteogât hin makbe. Luâk siâŋe yeŋgât nâŋgâm han kau olowâk tân yeŋgumap dop hinare siâ bo tatniŋdâp. 21 Amâ luâk bikŋande yeŋaelâk nâŋgâm âmâ Yesu Kristogât ukenŋe bo nâŋgâmai. 22 Akto Timoteogât keiŋe nâŋgâmai are. Nanŋande eweŋe tângomap dop hainâk Timoteoŋe nâ den pat âlepŋaet âi tân nugumap. 23 Yâk âlepŋe akmap gârâmâ aregât gain gain miawakniŋbiap âmâ are nâŋgâm heŋgemgowianân âmâ huŋgun aŋdere togowiap. 24 Akto areâk bo. Humoŋe nâŋgâ niŋdo nunak gai yeŋgâlân dowâk togowian. Hain nâŋgân.

Epapodito kundat agepgât den.

25 Akto den siâ hin. Yeŋe yeŋgâlân gâtŋe Epapodito are huŋgun aŋbiâ togo tân nuguep aregât makbe. Aregât hanâk bât tângone akto tembe loko galane yâk dowâk huŋgun aŋdere yeŋgâlân purik katmâ togowiapgât nâŋgâre ârândâŋ aktâp. 26 Yâkŋe nâ umatŋân mandere tân nuguep yâkŋe yekbian dâm nâŋgâmbo humo agep. Gârâmâ kundat akto aregât nâŋgâmbiâ umatŋe akto aregât Epapodito yâk okot bâle akmâ umalaŋdâp. 27 Amâ kundat momoŋe kondo momberâm agep. Hain akto Anutuŋe okot âlep akmâ tângom heŋgemgoep. Akto yâk konok bo. Epapodito mondo nâŋgâ yâkŋe âmâ kambiamne dondâ bâliwop dâm aregât heŋgemgoep. 28 Akto hanâk yeŋe ekmâ biwiyeŋe âlepŋe agâkgât akto nâ nâŋgâm hanokoakmâ manbomgât yâk bo gangerâm hinŋeâk huŋgun aŋdere yeŋgâlân togowiap. 29 Togombo aregât okot âlep nâŋgâ aŋmâ Humogât akmâ gala aganŋbei. Akto yeŋe luâk hainare tângom nâŋgaŋbiâ humo akbiâp. 30 Amâ hingât. Yâkŋe yeŋgât lau lokom âmâ ye tân nuguyigât dâp bo tatyeŋgiepgât akmâ tân nugum Kristogât âi hâk hilâlâm olowâk mem âmâ momberâm agep.

3

Propete hiaŋgi luâkŋe Pilipi yeŋgâlân ariyi.

1 Galalupne, Bâin. Den siâ makbe. Humogât akmâ okot âlep olop heroŋe maroŋe manbei. Ulikŋân kulemgoân are lâuwâŋe kulemgom nâŋgâre amâ bo umatŋe aktâp. Dâ lâuwâŋe kulemgoân irekŋe âmâ ye kârikŋe ketuguyektâp.

2 Amâ hin, hiaŋgi luâkŋe yeŋgâlân togoâi. Yâk âmâ hâkyeŋe gâi gâigât ukenŋe nâŋgâmai. Akto agak meme bâleŋe akmai. Luâk hainare âmâ heyeŋgimai. Akto pugaiyaŋe bau me wan me wan kawutyekmai amâ luâk arekŋe dop hainare akmâ kâwutyekberâm togomai. Aregât yeŋaet damun aganŋgim manbei. 3 Dâ nen âmâ Anutugât kâmot. Nen Anutugât Heakŋande tân nengumbo âmâ Anutugât kotŋe mem agatenŋe huraguwiâp. Akto Yesu Kristoŋe heŋgem nenguep aregât nâŋgâm heroŋe akmâ manbaen. Akto hâkgât wan me wan aregâlâk biwinenŋe bo katmâ âmâ arekŋe tân nenguâkgât ukenŋe bo nâŋgâwaen. 4 Akto hâkgât wan me wanŋe tân nengumbo huragumap dâine nâ hâkgât siâ siâ dondâ tatniŋmap aregât nâŋgâre humo akbop. Dâ hiaŋgi luâk hâk gâi gâigât ukenŋe nâŋgâmai are amâ hâkgât siâ siâ tatyeŋgimap are nâŋgât hâkgât hârok arekŋe ewangiyekbop. 5 Aregât nâŋgât hâkgât amâ hin maktere nâŋgâŋet. Nâ Israe gâtŋe, Bensamiŋ yâkgât kâmolân gâtŋe miawakmâ yendere hilâm 8 akto hâknân kulem gâinegi. Hebraio nengât agak

meme nâŋgâre âgâminep. Akto den kârikŋaet meme akmâ parisaio malân. 6 Kârikŋenaet akmâ Yesugât kâmot yeŋgât gasa agân. Akto den kârikŋe are lokore siâŋe nekto huraguminep.

Pauloŋe Kembugât akmâ kotŋe siâ siâ hârok hamiaŋep.

7 Akto yu kulemgoân iregât âmâ ulikŋân nâŋgâre humo agep. Dâ hinŋe âmâ ektere yânŋe aktâp. Hinŋe amâ Kristogât akmâ nâŋgâre wan me wan are hârok âmâ yânŋe akmap. Akto aregât ukenŋe bonâŋgân. 8 Nâ Humone Yesu Kristo yâkgât keiŋe ekmâ nâŋgâre humo akmap. Aregât hângât siâ siâgât nâŋgâre humo akminep are hinŋe nâŋgâre yânŋe aktâp. Akto nâ Kristogât akberâm yâkgât pat akmâ siâ siâ hârok ekmâ gagap dâm hepunmâ meteân. 9 Akto nâ Moseŋe kulemgoep are lokom dosa bâlâk manbiandân amâ hinŋe hepulân. Akto nâ Kristogâlân dewatim nâŋgâ aŋdere aregât Anutuŋe nekto ârândâŋ akbiap aregât ukenŋe nâŋgân. Akto nâŋgâ nâŋgâne are Anutuŋe ekto ârândâŋ akbiapgât dop bo tatniŋdâp aregât nâŋgâ nâŋgânaet nâŋgâre giep. 10 Gârâmâ hingât nâŋgâre humo aktâp. Momoŋânba agatbiangât nâ Kristo biwinande nâŋgâ aŋdere Kristo momoŋânba agalep arekŋe wâtŋe niŋdo yâk hâk hilâlâm nâŋgâm moep 11 are dop hainâk akmâ nâŋgâm yâkgâlân dewatim momoŋânba agatbiangât nâŋgâm bo mesokbian are nâŋgâre humo akbiap.

Pauloŋe kârikŋe akmâ horalân pirâm ariep.

12 Galama, yu kulemgoân imâ emelâk hârok mendere huraguâp dâm aregât bo maktân. Bo. Yesu Kristoŋe menegepgât agak meme âlepŋe mem miawak niŋâkdâm âi kârikŋe mem manmâ gan. 13 Akto agak meme âlepŋe are miawakniŋbiap are pâŋân boâk meaktân. Aregât hin konok akman. Nâ nunaet nâŋgâre hain bo aktâp. Dâ siâ me siâ hepulân are hamiaŋman. Akto wan me wan meân are ektere yânŋe aktâp. Dâ agak memene âlepŋe huragumap are hârokgât ukenŋe nâŋgâm are miawakniŋâk dâm âi humo meman. 14 Akto Anutuŋe Yesu Kristogât akmâ himbimgât pat oloŋ nekmâ hâuŋe âlepŋe katniŋep are mem miawakberâm dewunnande tâŋâk ekmâ âi humo mem pirâm kaut oreman.

15 Nâ hain akman aregât kaulem humo agion nen hârokŋe aregâlâk kârigem nâŋgâm maniâm. Dâ siâ me siâ siâgât nâŋgâmbiâ dâpŋe siâ akbiawân âmâ âlepŋe Anutuŋe hanyeŋe mem pagalembo âlepŋe nâŋgâm kotgâwai. 16 Akto nen hârok hin aktenŋe huragumap. Nen keiŋân agak meme âlepŋe are hârok emelâk mendenŋe ârândâŋ agep are hârok miawagâkgât agak meme âlepŋe hainâk mem metewaen.

17 Galalupne, ulikŋân akyeŋgire nekmâ hainâk watnekbei. Akto luâk bikŋande nen manmaen dop hainâk manmâ akyeŋgimai are ekmâ nâŋgâm heŋgemgowei. 18 Dâ luâk bikŋande Kristo lâwinân moep aregât den mem ge katberâm akmai are hain bo akbei. Yâk yeŋgât keiyeŋe emelâk makyeŋgim mandân. Imâ indem kambiamne bâliâpgât lâuwâŋe makyeŋgiwe. Yâk âmâ Yesu lâwinân moep aregât den pat âlepŋe gasa agaŋmai. 19 Akto luâk âmbâle hainare âmâ hâmbâi hâuŋe bâleŋe umatŋe miawakyeŋgimbo itiŋ gulam akbai. Dâ hinŋe âmâ sotgât akmâ aregâlâk nâŋgâmbiâ humo akmap. Akto siâ me siâ aŋunŋe olowâk aregâlâk nâŋgâm heroŋe maroŋe manmai. Akto hângât kotŋe siâ siâ han nâŋgâ nâŋgâ yeŋande lâwindâk mem metemai. 20 Dâ nen âmâ

hain bo akbaen. Nengât kepia bunŋe amâ himbimân tatâp. Ainba Humonenŋe Yesu Kristoŋe heŋgem nenguwiap Humo arekŋe lâuwâŋe gewiap yâkgât lâmgom manmaen. 21 Hain mandenŋe miawakmâ luâk siâ me siâ hârok mem ge katyekmâ ikiŋe amukŋân hâwuruyekbiapgât kârikŋe yeaŋdâp. Kârikŋe arekŋe hâknenŋe mem manmaen ire mem purik kato ikiŋe hâkŋe hainare pagaleŋe olowâk miawakbaen.

4

Pauloŋe galalupŋe biwi konok kinmâ heroŋe akŋetgât magep.

1 Galalupne, biwinande yeŋgât dondâ nâŋgâmâk aktâp. Ye âmâ nâŋgât egâlianlupne aregât wan kulemgoân are watmâ âmâ benŋe Kembu olop manmâ kârigem heŋgemgowai.

2 Akto yeŋgâlân gâtŋe âmbâi lâuwâ kotyetŋe Euodia akto Sintike yet kuk akmandat are yetgât hin makyetkire nâŋgâet. Humogât akmâ biwi konok akmâ manbiandat. 3 Akto yeŋgât damun siâ tânnugumat gâ hin makginŋdere nâŋgâ. Gâŋe âmbâi lâuwâ yetkondân are tân yetkumenâ biwi konok akmâ âlepŋe manbiandat. Akto areâk bo. Luâk siâ kotŋe Kelemento akto gala bikŋe yâkŋe pat âlepŋaet âi aregât tân nuguyi are yeŋgât kotyeŋe amâ manman kârikŋaet kulem esennân kulemgoep aregât tân nenguyiat aregât tânyetkuwen.

4 Galalupne, ye hârok yeŋgât hin makbe. Ye Humogât akmâ biwi kambiamyeŋe heroŋe akmâ manbei. Aregât lâuwâŋe makbe. Humonenŋande wan me wan akmap aregât nâŋgâm âmâ biwi kambiamyeŋe heroŋe manbei. 5 Akto Humonenŋe ewumâk aknengiâpgât luâk hârok yeukŋe lumbe akyeŋgimbiâ nâŋgâwai. 6 Akto wan me wangât nâŋgâm âmâ horat gorat me hanokoak bo akbei. Bo. Hin akbei. Hokboâk hokboâk hingât me haingât akmâ Anutu mepaimŋe mem ulilaŋmâ makmâ manbei. 7 Hain akbiâ aregât Anutuŋe memeŋe akyeŋgimbo biwiyeŋe sândugewiap are luâk nen ewanginenekmapŋe han nâŋgâ nâŋgâyeŋe Kristo Yesugâlân mendugum kondangombo yem kârigewiâp.

8 Akto galama den bâiŋe ire makbe. Wan me wan bunŋe me wan me wan siâ âlepŋe agakŋe olop are nâŋgâmbiâ humo akto aregâlâk nâŋgâm manbei. Akto wan me wan siâ luâk âmbâleŋe nâŋgâmbiâ âlepŋe akmap me Anutuŋe ekto ârândâŋ akmap me wan me wan bâleŋe bo aregâlâk nâŋgâm manbei. Akto wan me wan ekmâ Anutu mepai aŋmâ heroŋe akmai are hârok nâŋgâm manbei. 9 Akto nâ wan me wan akmâ meân a hainâk akmâ manbei. Akto siâ siâ makmâ ligim yeŋgire nâŋgâyi a hainâk akmâ manbei âmâ Anutu lumbe amboŋande ye olop mando biwiyeŋe sândugewiâp.

Pilipi gâtŋande Paulo tângombiâ Pauloŋe Anutu mepaimŋe miep.

10 Galalupne, uliknân wan me wan akniŋberâm dâpgât kulâgâtmâ hâumgoyi. Hâumgombiâ umatŋe miawagep. Dâ hinŋe dâp miawak yeŋgimbo kambiam owâiŋân tân nugum puli katbiâ togoep. Togombo okot âlep humo nâŋgân. 11 Akto puligât me siâ siâgât umburuk akmâ bo kulâgâtmâ manman, akto niŋŋetgât bo makyeŋgiân. Akto siâ siâgât bo egâlianman. Nâ wan me wan siâ tatniŋdâp me umburuk mandân aregât kambiamne bo bâlimap. 12 Nâ mesak gosak umburuk mandân me wan me wan undup yeniŋdâp amâ âlepŋe mandân. Nem tepne pikto manman me mop manman aregât keiŋe hârok

nâŋgâm meteân aregât hin me hain siâ me siâ miawakniŋdo âmâ âlepŋe manman. 13 Aregât keiŋe hin. Kârikŋe niŋmapŋe yâkŋe tân nugumbo âmâ wan me wan hârok akmâ meteman.

14 Dâ yeŋe âmâ kambiam bâliân mandere tân nugum heŋgem nuguyi aregât nâŋgâre huraguâp. 15 Akto ye emelâk nâŋgâi. Nâ den pat âlepŋe mem yeŋgât hân humo kotŋe Makedonia ain togoân. Ain pup pup togom âmâ makyeŋgire nâŋgâm metembiâ âmâ hepunyegân. Hepunmâ hân siângen ain mandere Yesugât kâmot siâ siâ bo tân nuguyi. Pilipi gâtŋe yeŋe konok amâ tân nuguyi. 16 Akto ye hepun yekmâ Tesalonike kepian mandere hâkgât siâ siâŋe tân nuguâkgât katbiâ togoep. 17 Akto nâ ito me puligât bo egâlianjân. Bo. Yeŋe tân nugumbiâ aregât Anutuŋe hâuŋe âlepŋe akyeŋgimbo manman âlepŋân manŋetgât nâŋgâman. 18 Akto wan me wangât ulikŋân undâgâtmâ mandere Epapoditoŋe yeŋgâlânba mem togo niŋdo âlepŋe mandân. Akto yeŋe nâ wan me wan niŋi aregât nâŋgâre benŋe Anutuŋe âkâ nâŋgâmbo sumbe âlepŋe higenŋe olowâk heroŋe akmâ âgâmbo nâŋgâmap dop hainâk aktâp. 19 Akto yeŋe tân nuguyi aregât hin nâŋgân. Anutu damunne akmap yâkŋe Yesu Kristogât nâŋgâm akyeŋgiwiap. Akto wan me wan akyeŋgiwiap amâ yânŋe bo. Pagaleŋânba Yesu Kristogât akmâ wan me wangât yeŋe umburukŋe akbai are ârândâŋ akyeŋgiwiap. 20 Akto Anutu Ewenennŋe yâkgâlâk âmâ kotŋe mem agatmâ heroŋe maroŋe akmâ âgâwaen. A bundâk.

Den bâiŋe.

21 Galalupne, nâŋgât den bo aktâpgât nâŋe Yesu Kristogât kâmot yeŋgâlân manmai are yeŋgât nâŋgân are makyeŋgiwei. Akto galalupne Yesugât kâmot nâ olop mandâi yâkŋe hainâk yeŋgât nâŋgâ yeŋgiâi. 22 Akto in âmâ Roma luâk Sisa yâkgât hoŋ bawalupŋe yeŋgâlân gâtŋe bikŋe biwiyeŋe Yesugâlân kali yâkŋe gai nâŋgâyeŋgiâi.

23 Akto Humonennŋe Yesu Kristoŋe damunyeŋe akto biwiyeŋe sândugeâkgât ulilaŋdân.

Kolosai

Paulonge Kolosai yengât akmâ Anutu ulilangep.

1 Nâmâ Paulo Anutunge ikingaet hannaet akmâ meme akningdo Yesu Kristogât Aposologât âi mem manman. 2 Nâ akto galanennge Timoteo yengât kulem ire kulemgoet. Netnge Kolosai kepian gâtnge han biwiyengande Yesu nângangmâ kepilâmai yengât kulem ire katyengiet. Anutu Ewenennge yâkge han kalem akyengimbo biwiyenge sândugeâkgât nângân.

3 Net Kembunennge Yesu Kristo yâkgât Ewenge Anutu are yengât akmâ sopnge ârândâng mepai meangmâ ulilangmaet. 4 Yenge Yesu Kristo nângangmâ kepilâmai akto yâkgât kâmot kepia biknge biknge manmai yâk han kalem akyengimai aregât Anutu mepaimnge memaet. 5 Amâ Anutunge himbimân wan me wan katyengiep gât egâliangmâ manmai arekge tânyengumbo Yesu nângangmâ luâk âmbâle okot âlep akyengimai. Aregât keinge âmâ den bunnge nângâmbiâ miawakyengiep. 6 Akto den pat âlepnge are yengâlân togombo emelâk nângâyi. Nângâm biwiyenge Yesugât katbiâ kinmap aregât bunnge are yenge bo ewum pâpkomai. Akto Anutunge okot âlep akyengim damunyenge akberâm akto aregât den yengâlân togombo bunnânâk nângâm agak meme hanâk hanâk hepunbaen dâmbiâ bunnge yengâlân miawagep hainâk den pat âlepnge are hânnge hânnge arimbo aregât nângâmbiâ bunnge miawakbiâp. 7 Akto galanennge Epaparange Kristogât den lokomâk manmâ âi ire biwingande lokom tân nengumapnge Kristogât keinge dâm makyengimbo nângâyi. 8 Hain makyengimbo nângâm lokombiâ purik katmâ netgâlân togom hainâk Anutugât Heak âlepngande memenge akyengimbo gala konok agangimai aregât den pat dâm maknengiep.

9 Yengât den pat are nângâm arekngeak netnge keinge katmâ yengât nângâm Anutugât keinge nângânetgât biwiyenân dennge katbiap aregât ulilaniot. Akto ikinge Heak âlepnge are hungun angdo yengâlân gem biwiyenge mem pâron pando Anutugât keinge nângâmbiâ âmâ nângâ nângâyenge miawakyengiwiap. 10 Kembunge hain akyengimbo manmanyengande yâkgât keinge makmâ miawakto yekto âlepnge akbiâp. Akto areâk bo. Manman âlepnge bunnge are miawakyengiâkgât âi membei. Hain akmâ Anutugât keinge nângâm hengemgom manbei. 11 Akto Kembunge Wâtnge humo pagalenge olop are akyengimbo wâtnân kinmâ bâlenge siâ siâ akyengiwaiân biwi helen bo nângâm kârikneâk manmâ âgâmbiâ biwiyenge bo umalewiâp aregât heronge akmâ manbeigât ulilangmaet. 12 Akmâ Ewenennge nen egon pagalenân wan me wan katnengiep are yâkgât kâmot olop membaengât ambongân ambongân aregât keinge aknengiep. Aregât okot owâiâk Ewenennge mepaimnge memaet.

Yesunge amâ Humonennge.

13 Akto Anutunge Hândâk Ambongaet kârikngânba mem kotgâ nenekmâ âmâ nannge okot humo nângangmap yâkgât amuknân katnenegep. 14 Nannaet keinge hin. Yâknge hengemgonenekmapgât dosa puli puligât mângginengimap. 15 Akto areâk bo. Nannande Anutu bo ekmaen yâkgât tirip towat akmâ manmap. Akto hân bo miawagewân me kalewân ain Nannande song gem malep. 16 Manmâ âmâ himbimân manmai are akto hânân manmai are akto luâk gegenge akto âgâ âgânge akto

aŋelo, akto luâk niambi akto hat sinduk akto sinduk baniara egekŋe akto bo egekŋe akto hutyeŋân luâk keiŋe keiŋe wan me wan egekŋe akto bo egekŋe are hârogâk kalep. Hain akto Eweŋande nanŋaet pat dâm hâreaŋep. 17 Yâk siâ me siâ hârok aregât ulikŋân malep. Akto wan me wan emelâk iŋgon me egon wan me wan keiŋe keiŋe bo kalewân kârikŋe manmâ gaepgât manmâ gap aregât kautŋe manmap. Aregât wan me wan keiŋe keiŋe nanŋaet wâtŋân kinmap. 18 Akto nen yâkgât kâmotlupŋe manden nengât kautŋe manmap aregât wâtŋânâk kinmaen. Akto yâk wan me wan keiŋe aregât kautŋe humo malâk dâm aregât Anutu Eweŋande momoŋânba yâk soŋ mem agalep. Akmâ siâ me siâ hârok aregât lâwinŋe kalep. 19 Aregât keiŋe hin. Anutugât wan me wan arekŋe nanŋaelân talep are Anutuŋe nâŋgâmbo ârândâŋ akmap. 20 Akto wan me wan keiŋe keiŋe himbimân hânân haru kâlegen manmap arekŋe nen olowâk gala konok akmâ menduguakmâ Anutu ikiŋaelân dewatiwaengât nanŋe huŋgunaŋdo hânân gembo lâwinân kombiâ gilâmŋe gembo mondo arekŋe nen Anutu olop gala konok mannegât dâp miawagep.

Yesugât momoŋande golâ menenegep.

21 Akto ye emelâk Anutu gasa agaŋmâ hamiaŋmâ hepun nenegâk dâmini agak meme arekŋe bâleŋe keiŋe keiŋe akmâ gam biwiyeŋân lugum gaep. 22 Hain agep gârâmâ Kristo hâk sunum olop luâk akmâ miawakmâ mando kombiâ mondo Anutugât kuk bo akto Anutu olop gala konok manmâ gayi. Amâ Anutuŋe sop humoân biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋe âlep salek salek dosayeŋe bo katyeŋgiwiapgât magep. Anutuŋe hain makto Yesuŋe moepgât Anutuŋe yekto ârândâŋ akto gala akyeŋgiep. 23 Aregât akmâ Anutuŋe Yesugât den pat âlepŋe are nâŋgâm lokomâk kinmâ âmâ den pat âlepŋe makmâ yeŋgiyi are gulip akbop dâm biwiyeŋande hikom manbei. Akto ulikŋân siâŋe Yesugât den pat âlepŋe are dâm makyeŋgiep. Den arekŋe luâk kepianŋe kepianŋe hârok arimbo nâŋgâŋetgât den bunŋe Paulo nâŋe hoŋ bawaŋe agaŋman.

Pauloŋe Yesugât kâmot yâk yeŋgât akmâ âi humo miep.

24 Akto Kristoŋe, ikiŋe kâmotlupŋe yeŋgât keiŋe bâtŋe aregât hâk hilâlâm manmâ gaep. Hâk hilâlâm aregât bikŋe siâ tatâp aregât âi meman. Hain akmâ yeŋgât dâm hâk hilâlâm nâŋgâm manman aregât nâŋgâre ârândâŋ aktâp. 25 Akto Kristogât kâmotlupŋe ikiŋe hâkŋe hainare yeŋgât hoŋ bawa akmâ Anutugât den keiŋânbak dâm kepikmâ potatmâ yeŋgire nâŋgâŋetgât Yesuŋe âi aregât dâm hârem niŋep. 26 Akto den aregât keiŋe yoŋ yoŋ talep aregât ulikŋânbak luâk hârokŋe nâŋgâwerâm manmâ gambiâ gambiâ yâk hârokŋe aregât ewum pâpkoyi, are âmâ uŋak ire gârâmâ Anutuŋe dâm miawakmâ kâmotlupŋe maknengiep. 27 Den yoŋ yoŋ talep are uŋak Anutuŋe mem miawakmâ kâmotlupŋe maknengiep. Amâ hin. Kristo biwiyeŋân manmap aregât heroŋe akmâ Kristo nengâlân miawakbiapgât nâŋgâenŋe kârikŋe akto manden. Akto Anutuŋe makto luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmaiŋe agak memeyeŋe bâleŋe hanâk hepunbiâ Kristo biwiyeŋân himbimgât manman kârikŋe are Yuda luâk nengât dâm makmâ hâriep hainâk yeŋgât pat dâm hâre yeŋgiwiapgât dâpŋe tatâp. 28 Haingât nenŋe âmâ luâkŋe luâkŋe are yeŋgât nâŋgâ nâŋgâyeŋe

gulip akto nâŋgâm hilipkowâigât akto Kristogât kâmot akŋetgât Yesugât keiŋe dâm kepikmâ biwiyeŋân katmaen. Aregât nâŋgâ nâŋgâyeŋe kepik akto konogâk akto nâŋgâ nâŋgâyeŋe walakmâ humo akmâ âmâ Anutugât dewunŋân salek salek kinŋetgât akmaen. 29 Hain aktere Kristoŋe kârikŋe mem owâinekto âi aregâlâk mem metewiangât kaut orem meman.

2

Pauloŋe Kolosaigât akmâ hanokoagep.

1 Galama, nâŋe keine nâŋgâŋetgât hin makyeŋgiwe. Ye akto Laodikea kepian manmai arekŋe bo nekmai Yesugât kâmot yeŋgât nâŋgâm kinmâ aregât âi ire biwinande kepeim kinmâ hâk hilâlâm owâiŋe bo nâŋgân. 2-3 Akto Yesu Kristogât keiŋe yoŋâk yoŋâk talep aregât keiŋe tek teknân ekmaen are hin. Anutuŋe ulikŋân nâŋgâ nâŋgâ keiŋe heambugep arekŋe hinŋe nâŋgâ nâŋgâ amboŋe Kristo are huŋgun aŋdo ikiŋaet kâmot are miawakyeŋgimap. Nâ aregât nâŋgâm ye akto Laodikea gâtŋe gala konok agaŋgim Anutugât keiŋe Kristoŋe mem miawagep are nâŋgâm heŋgemgom bundâk dâm heroŋe maroŋe akbiâ biwiyeŋe owâi akmâ mannet dâm aregâlâk nâŋgâm nâŋe âi ire biwinande kepeim ketugum hâk hilâlâm nâŋgâman. 4 Akto luâk siâŋe hiaŋgi den makto aregât ukenŋe nâŋgâmbiâ biwiyeŋe hâreakto ariwopgât aregât hain kulemgoân. 5 Haingât ye kâlewân manbiâ biwine yeŋgâlân arimbo yeŋgât nâŋgâyeŋgim manman. Akto biwiyeŋe Yesugât kârikŋe katmâ kepeim manmâ damungom kindâigât biwine âlepŋe aktâp.

Luâk bikŋande hângât nâŋgâ nâŋgâgât den makbiâ bo nâŋgâwaen.

6 Akto ulikŋân ye Yesu himbimânba giep are Kotdânenŋe dâyi aregât hainâk yâkgât amukŋân manbei. 7 Akto lâwin bâlensiâ tiŋ tiŋ dâmbo kândârâŋe panmâ kârikŋe akto miawakmâ âgâm humo akmap dop hainâk biwiyeŋe ari kindo biwiyeŋande Yesu kepeim kârikŋe manbei. Akto ye olowâk biwinenŋe Yesugât katmâ Anutugât den lokom manmaen aregât denŋe emelâk dâm kepikmâ makyeŋgiyion are watmâ arim kârikŋe akmâ Anutu âlepŋe dâm mepaimŋe humo mem manmâ âgâwai.

8 Dâ hinŋe wan me wan kâmbokŋe dâmai aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk bikŋande yeŋe hanyeŋeâk akmâ hiaŋgi den makyeŋgimbiâ nâŋgâm biwiyeŋe bâliwop dâm aregât biwi golâ manbei. Den are âmâ emelâk humomolupyeŋaet biwiyeŋân miawakto luâk kâmotŋe kâmotŋe dâm gambiâ den are âmâ hângât wan me wan kârikŋe akto lâuwâŋe makmâ manbai amâ Yesu Kristo yâkgât den bo. 9 Nâŋgâi? Anutugât dâp are Kristo hâk biwiŋân sambelem pikmâ ârândâŋ akmâ yendâp. 10 Aregât ye yâkgâlân wan me wan siâ bo mesakbai. Yâkŋe âmâ dâtŋe meme akto luâk kotdâ hârok yâk yeŋgât kautŋe damunyeŋe akmâ manmap. 11 Yâkgâlân ba gai tirip yeŋe gai meyi. Bâtŋe hâknenŋân tirip gâi gâigât aregât bo. Kristoŋe meyekmâ ikiŋe tirip hâk biwiyeŋân kulemgom yeŋgiep. 12 Akto Kristo hâkgât agak meme mem mondo hangoyi dop hainâk akmâ hâkgât agak meme hepunbiâ tu puli yekbiâ yâkgâlân dewatiyi. Akto Anutuŋe wâtŋe âlepŋe talaŋmapgât Yesu mem momoŋânba mem agalep dop hainâk biwiyeŋe Yesugât katbiâ tu puliyegigât Anutuŋe mem agatyekmâ manman kârikŋe aregât pat dâm hâreyeŋgiep

are mendâi. 13 Akto ye emelâk hâkyeŋân tirip bâlâk manmâ Anutugât dopŋân bo akmâ bâleŋe maleŋe keiŋe keiŋe mem maligât hememgât pat akbiâ momogât dâp miawakyeŋgiep. Amâ uŋak ire gârâmâ Anutuŋe dosayeŋe hepunmâ Yesu Kristo momoŋânba mem agato mandâp hainâk golâ katmâ meyekto himbimgât manman aregât pat emelâk aktâi. Dâ yeŋgâlâk bo. Dosa nenŋe hârok hepunnengiep. 14 Aregât hin agep. Mosegât den kârikŋe den âiân katnenekto dosanenŋe miawagep nâŋgâenŋe lokowaen dopŋe bo tatnengimbo umatŋe dondâ bâleŋe miawaktâp. Umatŋe are Anutuŋe Yesugâlân kato aregât lâwinân kombiâ moep. Mondo ainâk den kârikŋe Moseŋe kulemgoep arekŋe damunnenŋe agepgât âi bo agep. 15 Hain akto âmâ Yesuŋe sinduk baniara hewukŋe akto luâk niambi akto luâk emet amboŋe keiŋe keiŋe areyeŋgât wâtyeŋe mem gem âmâ keiyeŋe tâŋâk yânŋe are tek teknân mem miawakto aŋun humo yeŋgimbo luâk âmbâle heroŋe nâŋgâyion. 16 Haingât luâk biknande âmâ sot tu nem manbiâ bo ârândâŋ akmap me hombaŋ keiŋe keiŋe tatmai me wan me wan akmâ manbai me âi bo meme sopŋe me delem dewunŋe aregât hilâm tatmâ nâŋgâmai aregât dâm mem katyekberâm akbiâ âmâ den koyeŋgiwai. Wangât? Hingât. 17 Makmâ wârakyeŋgimai are âmâ bunŋe bo. Bunŋe âmâ titnan miawakbiap. Kristoŋe mem miawakbiap. 18 Akto luâk biknande yeŋgâlân togom hin dâm makyeŋgimai “Hâkyeŋe mem ge katmâ aŋelo kotyeŋe mem agatbiâ ainâk Anutuŋe yekto huraguwiâp.” dâm hiaŋgimai. Luâk hain aregât keiŋe hin. Biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋe purik âgâmbo kulem are ekmâ aregâlâk nâŋgâm bunŋe dâm bâleŋeâk nâŋgâm hanyeŋande nâŋgâm âmâ hâkyeŋaet ukenŋe are memai. Hain arekŋe yeŋgâlân togom hain dâmbiâ âmâ Anutuŋe egâliaŋ olop katyeŋgiep are mesokbâen dâm bo nâŋgâ yeŋgiwei. 19 Dâ areâk bo. Yesu nengât kautnenŋe manmap dâm hiaŋgimai arekŋe biwiyeŋe Yesugâlân bo katmai yâk yeŋgât denyeŋe bo nâŋgâwei. Yâk âmâ ye biwiyeŋe âlepŋe kali are nâŋgâenŋe bo ârândâŋ aktâp dâmai aregât ye mem ge kat yekberâm akmai aregât denyeŋe bo nâŋgâwei. Akto Yesu nengât kautnenŋe manmap dâm kulemgoân aregât keiŋe hin. Nenŋe yâkgât bâtŋe keiŋe ongâŋe me hagitŋe mandengât Anutuŋe meme aknengimbo biwi konok akmâ Anutugât wâtŋân kinmâ humo akmaen.

Ire bo nemben, are bo nemben, are bo nâŋgâwei.

20 Akto Yesu Kristo moep dop hainâk akmâ luâk areyeŋgât biwiyeŋân den are hamiaŋgim Yesugâlân dewatiyigât yeŋe luâk âmbâle dondâ arekŋe Yesugât hâkâŋe akmâ hami aŋmai are yeŋgât denyeŋe hanyeŋeâk akmâ hân luâk yeŋgât den are dâm makyeŋgimbiâ are hanâk lokombiâ bâliâp. 21 Hân luâk arekŋe hin makyeŋgimai, “Are bo mem neŋet.” dâm koyeŋgimai. Akto, “Are bo mem ekŋet” dâm makyeŋgimai. 22 Dâ den hainare luâkŋeak hanyeŋande nâŋgâm dâmai akto sot wan are nembiâ biwiyeŋân gem yânŋân hin gem bo akmap. Aregât akmâ den hain are bo lokom manbei. 23 Akto yâkŋe yeŋgât nâŋgâm biwiyeŋe wan me wan aregât akto sot bâlâk manmâ aregât hâkyeŋe mem agatmâ yeŋaelâk nâŋgâm den hain dâm makyeŋgimai, “Hain aktenŋe hâknenŋe egâliaŋmaen are bo akto Anutugât den kârikŋe âlepŋe lokoenŋe nenekmâ âlepŋe

dâwiap." Hain dâm nâŋgâmai amâ nâŋgâm gulip komai. Den hain arekŋe biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋe bo tângomap. Akto han biwiyeŋe egâlian gogâleaŋ are bo mem ge kato yeukŋe akmap aregât bo nâŋgâwei.

3

Anutuŋe Yesu olop nen golâ katnenegep.

1 Anutuŋe Kristo momoŋânba mem agalep hainâk momo dopŋânba meyekto agali aregât âuren himbimân Anutugât bât bungen ain Kristo tatmap aregât han biwiyeŋande nâŋgâmâk manbiâ humo akbiâp. 2 Amâ hânân siâ me siâ yendâp aregât bo nâŋgâwei. Egon siâ me siâ yendâp aregâlâk han nâŋgâ nâŋgâyeŋe katbiâ tatbiâp. 3 Akto Kristoŋe moep ye hainâk akbiâ aregât nâŋgâ nâŋgâyeŋe tâmbâŋe are bo agep. Aregât Anutuŋe Kristogât akmâ manmanyeŋe damunŋe akmâ kindo manmanyeŋe yem âgâwiap. Akto bo bâliwiap. 4 Aregât Kristo yeŋgât manman kârikŋaet amboŋande lâuwâŋe miawakmâ gembo âmâ ye hainâk miawakmâ agatbiâ pagaleŋe âlepŋe dondâ ain olowâk manbai.

Agak meme irakŋân kinmâ tâmbâŋe hamiaŋbaen.

5 Hângât me hâkgât agak meme hamiaŋmâ hâkyeŋe damunŋe akmâ heŋgemgowei. Amâ hin. Dâp gulip agak meme me biwi heleŋ me nâŋgâ nâŋgâ bâleŋe me egâlian bâleŋe are lâpiogât nâŋgâmbiâ humo akmap hainare are hârokŋe damunyeŋe akbopgât hâkyeŋe damun akmâ manbai. 6 Wan me wan are hârokgât âmâ Anutugât hâuŋe kuk bâleŋe hain akmai yâk yeŋgâlân miawakbiap. 7 Akto ye ulikŋân hâŋgei agak meme are nâŋgâmbiâ humo akto watmâ manmini. 8 Dâ hinŋe bâleŋe ire amâ hamiaŋmâ manbei. Akto kuk bo agaŋgiwei. Biwiyeŋân kuk bo akbei. Akto bo bâleŋe nâŋgâ yeŋgim dâm mem ge katyekbei. Akto galagât hogo hogo bo akmâ manbei. 9 Akto den bâleŋe bo makyeŋgiwei. Hiaŋgi den bo makyeŋgiwei. Bo heyeŋgiwei. Emelâk hângât nâŋgâ nâŋgâŋe akto agak memeŋe are hami pali. 10 Panmâ Yesugâlân dewatiyi aregât Anutu manman irakŋe aregât amboŋe arekŋe biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋe âlepŋe aŋgâ lugu yeŋgim ikiŋaet dopŋe akŋetgât meme aknengimapgât aregât bâleŋe keiŋe keiŋe hamep panmâ manbei. 11 Aregât Kristogâlân purik katmâ biwi konogâk katenŋe mem mendugu nenegep. Nen Yuda luâk me ye siân gâtŋe me Anutugât pat dâm hâk gâi nengiyi me bo gâiyeŋgiyi me niŋaelân dewatim dop ketugu yeŋgiep me haruân gâtŋe me halângen gâtŋe me luâk kâit yeŋgâlân gâtŋe me hoŋ bawa me hoŋ bawa bo me mându me nanlupŋe okotne dâm yeŋgim mendugu yektâp yâkŋe hanyeŋeâk akmâ âi ketugumai are Anutuŋe nen hârok nenekto dop konogâk akten. Akto Kristo Kembu konok yâkgâlân dewatim manmaen âmâ nengât kautnenŋe mandâp.

12 Akto Anutuŋe han kalemŋaet akmâ yekmâ nâŋgât dâtâne dosayeŋe bo dâm han kalemŋaet akmâ oloŋyekmâ ikiŋe nanŋe baratŋe yeŋgonlep aregât biwiyeŋande konogâk akmâ manmâ âmâ agak meme âlepŋe ire âmâ akmâ manbei. Umburuk me gegeŋe manmai are yekmâ okotyeŋe nâŋgâ yeŋgim tân yeŋguwei. Akto nâŋgâm bâli yeŋgimbiâ âmâ biwi kau akmâ damun akyeŋgiwai. Akto galalupyeŋaet nâŋgâm bo makmâ mem ge katyekmâ yeŋaet hâkyeŋe bo mem agatbai. Akto denyeŋe kakŋân dâmbiâ den hâuŋe

bo makyeŋgiwei. Akto biwiyeŋân tuk tuk ewuyekbiâ âmâ bo biwi aguwai. A hârok lugu akmâ manbei. 13 Akto gala konok akmâ tân aguwai. Akto den umatŋe yeŋgât hutyeŋân miawakto ain biwi kau akmâ, “Humonenŋande emelâk dosanenŋe pan nengiep.” dâm aregât nâŋgâm dosayeŋe hepunaŋgiwai. 14 Akto siâ me siâ aregât kakŋân han kalem are mem luguakmâ manbiâ arekŋe siâ me siâ are mem mendugum kinmâ katipkombo agak meme konok ârândâŋ akbiâp. 15 Aregât Kristo lumbe amboŋe yâkgâlâk nâŋgâmbiâ biwiyeŋe sândugewiâp. Amâ ye kâmot konok akto han hâkyeŋe konogâk manŋetgât Anutuŋe kepilâyegepgât Anutu makmâ mepaimŋe mem agatmâ manbei. 16 Akto biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋe gulip akto hilip aguwâigât den dâm yeŋgiep are nâŋgâm lokomâk manmâ biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋe umbunânbak Kristogât den aregât keiŋe kepikmâ magaŋgi goaŋgi akmâ âmâ aregât dâm kârikŋe agaŋgiwei. Akto ain âmâ mitigât kep are membai. Akto emelâk Dawidi hakunenŋe are akto luâklupŋe arekŋe Anutugât kep kulemgoyi are nâŋgâm membei. Akto Anutugât Heakŋande biwiyeŋân tatmap aregât Anutu âlepŋe dâm mepaimŋe mem heroŋe akmâ aregât kep keŋgu membei. 17 Akto Yesuŋe ikiŋaelân purik katmâ manŋetgât Anutugât dâpŋe meyeŋgiep. Aregât Anutu mepaimŋe mem âlepŋe dâm biwi yeŋande nâŋgâmaiân akto bâtyeŋande mem ketugumaiân ain Yesu Kotdânenŋe yâkgât nâŋgâm biwiyeŋande kepeim manbei.

Luâkdâ âmbendâ nanaŋdâ yeŋgât den.

18 Âmbâlema, yeâmâ luâklupyeŋe lau lokoyeŋgim manbei. Agak meme hainare Humonenŋande ekto huragumap. 19 Dâ luâk yeŋe âmâ âmbenlupyeŋe damunyeŋe akmâ han kalem akmâ biwiyeŋe yâk yeŋgâlân katbiâ ain kinbiâp. Akto den dâtŋe âmâ bo dâm makyeŋgiwei. 20 Dâ nanaŋ lepat ye âmâ hainâk ewe memelupyeŋaet wâtyeŋân kinmâ lau lokoyeŋgiwai. Hain akbiâ Anutu Humonenŋande yekto ârândâŋ akbiâp. 21 Ewe memelupyeŋe yeŋe âmâ nanaŋ lepatlupyeŋe biwiyeŋe bâliwop dâm den sârek yeŋgum âmâ dewun yeŋân bo gem biwiyeŋân bo ewuyekbei.

Hoŋ bawa yeŋgât den.

22 Hoŋ bawa yeŋe humomolupyeŋe yâk yeŋgât lau hârok lokom metewei. Amâ humomolupnenŋande nenekmâ kinbiâk âi mene hain bo nâŋgâwei. Hanâk âi memâk manbei. Akto Kembu Humonenŋe yâkgât hamep akmâ biwi kau kau akmâ âi memâk manbei. 23 Akto âi are ketugum hin dâwei, “Âi ire luâk yeŋgâlâk bo. Humogât ketugum manden.” hain dâm âi are hâk hilâlâm kakŋân ketugum manbei. 24 Hain akbai dâm aregât Humoŋe pat dâm hâreyeŋgiep are hâuŋe hâmbâi himbimân membiâ Humonenŋe Kristo are Kotdânenŋe humo manmapgât âi ketuguwaiân aregât nâŋgâm biwiyeŋande kepeim hain akbai. 25 Akto Anutuŋe luâk âmbâle âgâ âgâŋe me gegeŋe keiyeŋe konok nâŋgâmap aregât bâleŋe akmâ mandâiŋe dosa mem aregât hâuŋe hâmbâi membai.

4

Luâk kotdâ yeŋgât den.

1 Luâk kotdâ yeŋande hoŋ bawalupyeŋe siâ me siâ ârândâŋâk akyeŋgiwei. Anutu Kotdâ yeŋe agat agatŋe himbimân mandâpgât hoŋ bawalupyeŋaet damunyeŋe akmâ tâŋ tâŋâk akyeŋgiwei.

Kembu hokboâk hokboâk ulilaŋbaen.

2 Akto Kolosai kepia ambolupŋe yeŋe kârikŋe manmâ Anutu maŋganmâ ulilaŋmâ âmâ biwinenŋe golâ agâkdâm manmâ mepaimŋe manbei. 3 Hain akmâ nengât ulilaŋbai. Nenŋe luâk âmbâle yânŋân manmai are Kristogât keiŋe dâm makyeŋgiŋetgât Anutuŋe dâp menengiâkgât dâm ulilaŋbei. Den are dâm miawakmâ makyeŋgireân den are hâkâŋ akmâ aregât lope kâlegen katnekbiâ tatman 4 aregât ulilaŋmâ tân nugumbiâ âmâ Kristogât den tikŋe are makmâ miawakyeŋgire ârândâŋ akto hârokŋe nâŋgâwai.

5 Anutugât den bonâŋgâmai yâk olop peniaŋgim kinmâ siâ me siâ akberâm ekmâ nâŋgâm heŋgemgowei. Hain akmâ âi meme sopŋe bo hilipkowei. 6 Akto denyeŋe are kâtembe pulimbiâ ukenŋe akbiapgât hainare akbei. Aregât benŋe luâk bikŋande den ire me are purik gurik makyeŋgiwerâm akbiâ den hâuŋe ainâk owâiŋeâk makbei.

Tikiko akto Onesimo yâk yetgât den.

7 Nunaet den pat amâ Tikikoŋe makyeŋgiwiap yâk âmâ gala akniŋmap akto dengât tânnugumbo ârândâŋ akmap akto Kembugât hoŋ bawa manmap. 8 Yâkŋe âmâ manman nenŋaet den pat makyeŋgiâk akto biwiyeŋe hioŋakbopgât tânyeŋguâkgât huŋgunaŋdere togoâp. Akto aregâlâk nâŋgâre humo aktâp dâm huŋgunaŋdân. 9 Akto galanenŋe Onesimo yeŋgât kepian gâtŋe arekŋe âi wan me wan mendo ektenŋe ârândâŋ akmap yâk olop huŋgunyektere togom iregen wan me wan miawaknengiep aregât den pat makyeŋgiwiandat.

Den bâiŋe.

10 Aristako yâk olowâk Roma yeŋgât lope kâlegen katnelekbiâ mandet yâkŋe yeŋgât akmâ gala akyeŋgiâp. Akto Banabagât nepâŋe Mareko yâk gai gala akyeŋgiâp. Dâ ye âmâ emelâk Marekogât keiŋe makyeŋgiân yâk togowiawân gala agaŋbei. 11 Akto luâk siâ kotŋe Yosua, kotŋe siâ Yusto yâkŋe yeŋgât nâŋgâ yeŋgiâp. Akto Anutuŋe damunnenŋe akbiapgât âi tân nugumai yâk yeŋgâlânba luâk ya yeŋgondân are konok Yuda luâkŋe tân nugumai. Hain akmâ okot kauâk akniŋmai. 12 Akto yeŋgâlân gâtŋe siâ kotŋe Epapara in togom mandâp. Manmâ Yesu Kristo hoŋ bawa agaŋmap. Arekŋe nâŋgâ yeŋgim gala den katyeŋgiâp. Yâkŋe yeŋgât Anutu ulilaŋdâp. Amâ Anutuŋe keiyeŋe nâŋgâmap aregât keiŋe amuknânbak nâŋgâm lokom manmâ amâ aregât han lâuwâ bo akŋet dâm aregât kârikŋe ulilaŋmâ mandâp. 13 Akto nâŋe Epaparagât keiŋe emelâk nâŋgângât yâkgât den pat bâlensiâ makyeŋgiwe. Yâk yeŋgât akmâ Yesugât kâmot arekŋe Laodikea akto Hierapoli kepian mandâi are yeŋgât nâŋgâm tân yeŋgum hâk hilâlâm kakŋân mandâp. 14 Galanenŋe Luka yâk âmâ dokta âlepŋe akto luâk siâ kotŋe Dema yâkŋe den gala katyeŋgiwerâm aktat. 15 Akto nâŋe Yesugât kâmot arekŋe Laodikea kepian mandâi akto âmbâle siâ kotŋe Nimpasi yâk akto yâkgât emetŋân menduguakmâ ain Yesugât akmâ mendugumai, yâk yeŋgât nâŋgâyeŋgim heroŋe akyeŋgiman are dâm makyeŋgiwai. 16 Luâk âmbâle menduguakmâ kinbiâ âmâ kulem esenŋe ire mem dewunyeŋân kinmâ oyaŋbiâ nâŋgâmbiâ aregât kakŋân Yesugât kâmotŋe Laodikea kepian mandâi are oyaŋmâ nâŋgâwaigât katbiâ ariwiap. Akto yâk yeŋgât kulemgoân a hainâk are yeŋgimbiâ

oyaŋmâ nâŋgâwai. 17 Akto luâk
siâ kotŋe Arikipo amâ hin dâm
magaŋbai, “Humonennŋande âi
makmâ giŋep aregât biwigande
kepeim lokom manmâ âgâmenâ bo
agâk.” 18 Bâin luâk siâŋe kulem
esennŋe ire kulemgom kindâpgât
gâwu are niŋdo mem kotne kulem-
gowe Paulo. Akto lope kâlegen
mandângât nâŋgât nâŋgâ niŋmâ
Anutu ulilaŋbei. Anutuŋe yeŋgât
okot akmâ damunyeŋe akmâ ye
olop manbiâp.

1 Tesalonike

Paulonge Tesalonike yengât akmâ Anutu mepaimnge miep.

1 Nâ Paulo akto galalogâtne Sila akto Timoteo nennge Tesalonike kepian gâtnge Anutu Ewenennge akto Humonennge Yesu Kristo yâkgât kâmotyetnge ye olonyegiat aregât kulem esennge ire kulemgoen. Yengât hin nângân. Anutunge yengât okot âlep akyengimbo biwiyenge sândugeâkgât nângân.

2 O galalupne, ye hârokgât hokboâk hokboâk Anutu mepaimnge mem ulilanmaen. 3 Amâ hingât. Ye biwiyenge Yesugâlân katmâ okot âlep aganmai aregât agak meme âlepnge mem âgâmai. Akto Humonennge Yesu Kristo are lâmgom han biwi golâk manmai aregât âiâk âlepnge memâk manbiâ biwiyenge bo hionmap. Aregât Anutu Ewenennge mepaimnge memaen.

4 Galama nen hin nângâmaen. Anutunge han kalem akyengim mem kepilâyegep. 5 Hain akyengiepgât pat âlep den mem arim makyengiennge den yânnge bo agep. Are kârikngе olop akto Heaknge olop akto okot owâinge olop agep. Akto yengâlân malionân yengât akmâ siâ me siâ akmâ meyion are nângâi. 6 Aregât agak memenennge meyi. Dâ areâk bo. Sop ain luâk siânge bâlenge akyengimbiâ are hanâk dâm Anutugât den membiâ umatnge kakyenân dondâ âgâmbo Anutugât Heaknge tân yengumbo okot âlep humo nângâyi, aregât Humonennaet agak meme akto nengât agak meme meyi. 7 Ye hain akmâ hâk hilâlâm dondâ nângâyi aregât bennge hanâk dâm heronge agi. Aregât Yesugât kâmolân gâtnge Makedonia hânân akto Akaia hânân manmai arekngе yengât pat nângâm agak meme yenge hainâk meyi. 8 Akto Makedonia akto Akaia areâk bo. Biwiyenge Anutugâlân katmâ manmâ âgâyi aregât pat sambelem arimbo kepia biknge biknge hârok nângâyi, aregât yengât dengât âi lâuwânge bo memberen. 9 Akto nen pup pup yengâlân togoyion amâ den pat âlepnge nângâm heronge akmâ okot âlep aknengim manган nenekmâ lâpio hepun yekmâ Anutu konok manman âlepnge akto den bunnge damunnge are hon bawa aganı a hârok makmâ miawakbiâ sambelem arimap. 10 Dâ areâk bo. Anutunge nannge momonânba olondo agalep yâknge kuk bâlenge miawakbiap aregât nengât moep aregât nen Yesugât kâmolân gâtnge kugân bo kinbaen. Aregât yenge himbimânba purik katbiapgât lâmgom manmai.

2

Paulomange Tesalonike yengât akmâ âi meyi.

1 Galalupne, nen yengâlân togom makyengiennge bunnge miawak yengiep are emelâk nângâyi. 2 Akto ulik gulik Pilipi kepia ain ariyion ain umatnge metnge aknengiyi pat are emelâk nângâyi. Ainba Anutugât den pat âlepnge are ye makyengiwerâm togoennge sop ainâk Tesalonike gâtnge biknande kuk bâlenge humo aknengimbiâ hanâk dâm den pat âlepnge makyengiyion aregât pat ye emelâk nângâyi. 3-4 Akto aregât lâuwânge makbe. Anutunge nengât nângât den pat âlepnge arim makyengiwai dâm hungun nengiep aregât luâknge nenekbiâ huraguâk bo dâm âmâ Anutunge kambiam nennge ekmap yâknge nenekto huraguâk dâm aregât den pat bunnge makmâ agak meme âlepngeâk mem manmâ lau tu den bo makmaen. 5 Aregât ye lau tu den bo makyengiminiongât pat are nângâyi. Akto hângât wan me wan

bo egâlianŋminion are nengât Anutuŋe nâŋgâep. 6 Akto Kristogât âi luâk kotnenŋe Aposolo nenŋe âmâ Anutuŋe nâŋgâmbo huraguâkgât makyeŋgimaen. Dâ nen âmâ hain akmâ âmâ luâk biknande akto yeŋe kotnenŋe mem agatbaigât âi bo mem makyeŋgiminion. 7 Gârâmâ nen âmâ âmbâleŋe nananŋlupyeŋe yaiwâk damunyeŋe akmai dop hainâk akmâ yaiguâk akyeŋgiyion. 8 Akto okot âlep akyeŋgim aregât Anutugât den pat âlepŋe are makyeŋgiyion. Dâ areâk bo. Yeŋgât okot âlep dondâ nâŋgâm aregât hâk biwinenŋe yeŋgiwaengât nâŋgâyion. 9 Akto nennaet hâk tângogât âi kârikŋe mem manmâ hândâk hilâm hârok âi mem, “Tesalonike gâtnande sot me wan me wan nengimbiâ yeŋgât wan me wan bo akbop.” dâm aregât âinennaet puliŋe nenâkâ sot wan puligoyion. Akto sop ainâk âi are hutnân den pat âlepŋe makyeŋgim malion are nâŋgâi.

10 O Galalupne, nenŋe ye biwiyeŋe Yesugâlân kali yeŋgât wan me wan akyeŋgienŋe ârândâŋ agep are ye akto Anutu nenekbiâ agak meme âlepŋeâk akto wan siâ bâleŋe bo agep. 11 Akto luâk siâŋe nananŋlupŋe damunyeŋe akmap dop hainâk nen âmâ yeŋgâlân ikiŋeâk ikiŋeâk 12 nâŋgâ nâŋgâyeŋe mem owâiŋe ketugum biwiyeŋe heroŋe agâk dâm makyeŋgiyion. Akto Anutuŋe damunyeŋe akmâ ikiŋaet manman âlepŋân katyekbiapgât yeŋgonmap are luâk yânŋande nâŋgâyeŋgimbiâ bâliwopgât agak meme âlepŋeâk mem manmâ âgâwei hain dâm makyeŋgiyion.

Tesalonike gâtnande umatŋe miawak yeŋgimbo kârikŋe akmâ kili.

13 Akto ulikŋân Anutugât den makyeŋgienŋe ainâk den ire amâ den yânŋe hain are bo dâyi amâ Anutugât den bunŋe dâm meyi den irekŋe ye biwiyeŋe Yesugâlân kali yeŋgât biwiyeŋân âi kârikŋe memap. Aregât Anutu hokboâk hokboâk mepaimŋe memaen. 14 O galama, Yuda luâk Yuda hânân manmâ Anutugât kâmolân gâtŋe biwiyeŋe Yesu Kristogâlân kali are yâk yeŋgât kâmolân gâtnande bâleŋe akyeŋgimbiâ hâk hilâlâm mendâi ye aregât pat nâŋgâm watbiâ yeŋgât kepian gâtnande bâleŋe akyeŋgimbiâ hâk hilâlâm hainâk nâŋgâm manmâ gayi. 15-16 Akto Yuda luâk biwiyeŋe Yesugâlân bo kali yâk yeŋgât pat makyeŋgiwe. Yâk yeŋgât hakulupyeŋe ulikŋân Anutugât Propete yeŋgumbiâ moyi. Akto hinŋe Yesu Humo gai kombiâ moep. Akto areâk bo. Hinŋe Aposoloŋe Yuda luâk bo manmai are makyeŋgimbiâ biwiyeŋe Yesugâlân katbiâ heŋgemgo yekbop dâm wat nenekmai. Hain akmai aregât luâk âmbâle hârok bâleŋe akyeŋgimai. Akto Anutuŋe yekmâ bâin bâleŋe akto dosayeŋe humo aktâp dâm kuk bâleŋe akyeŋgimbo umatŋân mandâi.

Pauloŋe Tesalonike yekberâm ukenŋe nâŋgâep.

17 Gârâmâ galalupnenŋe, umatŋe arekŋe yeŋgâlânba watnenekto hepunyektenŋe sop bâlensiâ yu aktâp. Are han biwinenŋe bo. Hâknennandeâk bâlâk manmâ mesak gosak agiongât yekbaengât nâŋgâenŋe humo akto yeŋgâlân togowerâm agion. 18 Aregât togom yekne dâm magion. Dâ nâmâ Paulo nune âmâ sop siân akto siân togowerâm dâre Niambiŋe dâp tiginegep. 19 Gârâmâ nenŋe yeŋgât nâŋgâm mâruyeŋe akmâ kotnenŋe âgâkgât akmaen aregât hâmbâi Humonenŋe Yesu Kristo togomboân âmâ enemŋân kinmâ âmâ yeŋgât kambiam âlep akbaen. 20 Ye amâ nengât egâlian gogâlean nenŋe akto yekâ nâŋgâm âmâ heroŋe maroŋe nâŋgâmai.

3

Paulonge Timoteo hungunangdo ariep.

1 Galalupne, nen hain manmâ enem dewunyenge ekne dâm malion aregât bâin lâuwânge bo lâmgoweren dâm nâ akto Sila netngeak Ateng kepian manmâ Timoteo yengâlân hungun angiot. 2 Akto galanetnge Timoteo net olop Kristogât den pat makyengim Anutu hong bawa agangmaengât hungun angetnge yengâlân togoep. Net Tesalonike kepian gâtnge biwiyenge kârikngе kilâkgât Timoteo arim den sami makyengimenâ biwiyenge sândugeâk dâm hungun angetnge yengâlân togoep. 3 Ye dâtnge metnge kaknân manmâ yeugewâigât Timoteo hungunangiot. Ye hin nângâi. Nen hârok nengâlân umatnge hinare miawaknengimbo ârândâng akmap. 4 Aregât akmâ nen ulikngân yengâlân manmâ den hin makyengiyion. Luâk bikngande bugângе nenguwai, dâyion den are emelâk kârigiep a nângâi. 5 Aregât, "Ye gain gain mandâi? Biwiyenge Yesugâlân kârikngе kindâp me Hâwât Ambonge Bâlenge yâkngе hâwâtyekto den nennge hepunbiâ yân gem bo agep me?" dâre kambiamne indembo bâin ageine umatnge iregât hirik dâm indângân bam bâliwâigât Timoteo hungun angdere yengâlai togoep.

Timoteonge purikatmâ Tesalonike yengât pat Paulo magangep.

6 Wei galalupne, Timoteonge ye hepun yekmâ purik katmâ hinneâk netgâlân togo hin maknetkiep, "Yesugât kâmot Tesalonike kepian manmai arekngе okot âlep aknengim biwiyenge Yesugâlânâk katbiâ talep. Akto nengât nângâ nengimâk manmai. Akto nennge ye enem dewunyenge ekberâm agion yenge hainâk nen nenekberâm aktâi." dâm maknetkimbo heronge dondâ nângâyiot. 7 Aregât ire âmâ umatngân manden akto bugângе nengumaiân nen âmâ biwiyenge kali hainâk katmâ mandâi den are nângâenngе biwinennge kârikngе ketugu nenekto kambiamnennge sândugeâp. 8 Aregât âmâ ye Humogâlân kârikngе tatberâi amâ bennge nen gai âlepngânâk manberen. Amâ nângâ nângânennge bo gulip akberâp. 9 Aregât nennge Anutunengaet enemngân kinmâ âmâ yengât dondâ mârumaen. Akto hain akmaigât gain gain Anutu okot âlep humo wangmâ mepaimnge mendennge bunge akbiap? 10 Aregât hilâm hândâk âi humo dondâ mem hin ulilangmaen, "O Anutu, Tesalonike gâtnge yâkngе biwiyenge kat katgât bâlensiâ yeukngе akto âmâ nennge âlepnge ârândâng ketuguwaen aregât dâp hekat nengimenâ arim tân yengguwaen." dâm ulilangmaen. 11 Nen hain ulilangmaen aregât bikngе amâ hin, Anutu Ewenennge akto Yesu Humonennge yâkngе dâp hekat nengimbela âlepnge dowâk yengâlân togowaen. 12 Akto nennge okot âlep nângâ yengimaen dop hainâk Humonengande tânyengumbo okot âlep agangmâ akto luâk âmbâle yânnge okot âlep akyengiwei. 13 Aregât miawagâkgât biwiyenge mem kârikngе ketugu yekbiâp. Hain akmâ bennge hâmbâi Humonennge Yesu are akto ikinge kâmolân gâtnge ârândâng manbai are olop penianggim ye akto nen menenekbiap. Sop ain âmâ Tesalonike gâtnge yengât biwiyenge Anutu Ewenengaet dewunngân katmai are bunge akbiapgât ulilangmaen.

4

Manman nennge ârândângâk yeâkgât damunnge akbaen.

1 Galama, den bâinge ire makmâ kepikmâ Yesu Humonennge yâkgât akmâ makyengiennge nângâm

heŋgemgowei. Ulik gulik agak meme Anutuŋe egâliaŋmap are mem manbiâ âmâ heroŋe akmap. Aregât keiŋe makyeŋgienŋe nâŋgâyi. Nâŋgâm mem manmâ âgâmbiâ uŋak miawaktâp aregât dondâŋe mem âgâwei. 2 Akto uliknân Humonenŋe Yesuŋe wan me wan akŋet dâmap yâkŋe wâtŋe aknengimbo keiŋe makyeŋgiyion are nâŋgâi me? 3 Anutuŋe agak meme âlepŋe mem manŋet dâm yeŋgonlep aregât luâkdâ âmbendâ bo hepun akmâ ba aŋgâ hanâk hanâk bo meyekbei. Aregât Anutuŋe nâŋgâmbo bo huragumap. 4-5 Akto kambiamyeŋe egâliaŋ are âlepŋeâk kilâk dâm luâk âmbâle Anutu bo nâŋgâmai are biwiyeŋe hanâk hanâk egâliaŋ akmâ manmai nen hain akbâen dâm kambiamyeŋe damunŋe akmâ manbiâ luâk yânŋande akto Anutu yâkŋe yekbiâ huraguwiapgât âmbâle membiâ huraguwiâp. 6 Akto Humonennŋande bâleŋe akmai areyeŋgât umatŋe kutigitbiap aregât keiŋe makyeŋgiyion. Aregât galalupyeŋe bâleŋe akyeŋgiwâigât galalupyeŋaet âmbâle olop bo manbei. 7 Aregât keiŋe hin. Anutuŋe agak meme âlepŋe mem manŋet dâm nengonlep amâ agak meme are heleŋ ketuguŋet dâm bo nengolep. 8 Aregât luâkŋe den ire hamiaŋmai amâ luâk den bo hamiaŋmai amâ Anutu ikiŋaet Heak yeŋgimap are hamiaŋmai.

9 Galama, imâ den siâ. Emelâk galalupyeŋe hârok kambiam âlep yeŋgimai aregât keiŋe Anutuŋe makyeŋgimbo nâŋgâyi aregât gala okot âlep agaŋgiŋet dâm siâkâ bo makyeŋgiweren. 10 Akto yeŋe Yesugât kâmolân gâtŋe Makedonia hânân manmai are hârok okot âlep akyeŋgimai. Aregât nenŋe ye wan akmai are wârakmâ membiâ miawakmâ yembiapgât hain kulemgoen. 11 Akto den siâ hin hâwâtyekmâ makyeŋgiyion. Bam gutmâ ariwai me togowai me kepia siân siân manmâ âmâ den kot kamboŋ agak bâlâk bo akbei. Akto bâtyeŋande âi mem manbei dâm makyeŋgiyion. 12 Hain akbiâ âmâ Anutu bo nâŋgaŋmai yâkŋe yekbiâ ârândâŋ akbiâp. Akto mop miawakyeŋgimbo bikŋande tân yeŋgumbiâ bo dâweigât makyeŋgiyion are nâŋgâm heŋgemgowei.

Yesu togom mem agatnenekbiapgât den.

13 Galama, luâk âmbâle Anutu bo nâŋgaŋmai yâk âmâ momo kârikŋe mombai aregât nâŋgâm hamewakmâ biwiyeŋe umatŋe akto hanyeŋe bokto indem tâgâiak akmai. Manmâ indem kambiam bâle akmâ manmai. Dâ ye âmâ hain akbâigât siâkâ makyeŋgienŋe nâŋgâŋet. 14 Nen Yesu mondo hangombiâ sumânba agalep are nâŋgâmaen aregât Anutuŋe Yesugât kâmot bikŋe mombiâ hanyeŋguyi are momoŋânba goaŋyekto agatbiâ Yesu olop huŋgun yeŋgimbo purik katbai. Aregât okot bâle bo nâŋgâyeŋgiwei. 15-16 Amâ hin. Humonenŋe maknengiepgât makyeŋgien. Anutuŋe bâin dâm kot kondo aŋelo yeŋgât humo konokŋe Anutugât lâmun waito mun humo indembo âmâ sop ain amâ Humonenŋe denŋe kârikŋande ikiŋe himbim hepunmâ gewiap. Dâ nen bikŋe boâk mombaenân âmâ Humonenŋe togowiap ain âmâ luâk âmbâle Yesugât kâmolân gâtŋe emelâk moyi arekŋe soŋ agatbai. 17 Hain akbiâ âmâ hamiyeŋân luâk âmbâle golâ bikŋe manbaen amâ yâk olop hamandat kâlegen ain mendu agum Humonenŋe togombo olowâk himbimân âgâm manbaen. Ain Humo olop dondâŋe manmâ âgâwaen. 18 Are âlepŋe. Bâin den irekŋe galalupyeŋe mem

biwiyeŋe manmâ kârikŋe ketugu yekbei.

5

Yesu pututugâk togowiapgât biwi owâim kinbaen.

1 Galama, Humonenŋe togowiap are lâuwâŋe makyeŋgienŋe nâŋgâŋet. Humonenŋe Yesu togowiapgât sopŋe aregât keiŋe emelâk nâŋgâyi aregât den makyeŋgim kulem esenŋe kulemgowaengât âi lâuwâŋe bo tatâp. 2 Gârâmâ yeŋeak yu nâŋgâi are Humogât sopŋe amâ luâk kâmburâŋe hândâkŋân boâk nâŋgâmbiân togomai dop hainâk 3 luâk âmbâle hândâk kâlegen manmai are, “Nen âlepŋe tatenŋe kambiamnenŋe sândugem âgâwiap.” dâmbiâ âmâ ainâk Humonenŋe purik kato hilip yeŋgu yeŋgugât dopŋe dowâk yâk yeŋgâlân miawakbiap. Akto âmbâleŋe nanaŋ memberâm hâk hilâlâm akmai dop hainâk umatŋe humo miawak yeŋgimbo hepunakmâ bo ariwai. 4 Gârâmâ galalupne, ye hândâkŋân bo tatâi aregât luâk kâmburâŋe togomai dop hainâk Yesu purik katbiap sopŋe are yâk bo nâŋgâmbiâ miawak yeŋgimbo otneyeŋe ariwiap. Dâ ye âmâ hain bo akbai. 5 Ye âmâ hârok pagaleŋân akto dewutân manmai. Akto nen hârok omoŋ me hândâk kâlegen bo manmaen. 6-7 Haingât luâk âmbâle yânŋe asiŋ yeye amâ hândâkŋânâk yemai akto luâk âmbâle tu kârikŋe nem âmâ hândâkŋân gulip akmai. Nen hain akbâengât kambiam nenŋe damunŋe aktenŋe pâlâmŋe bo akto âmâ tu kârikŋe bo nendenŋe âmâ nâŋgâ nâŋgânenŋe hulaŋ akbiâp. 8 Akto nen hilâmgât luâk âmbâle nâŋgâm heŋgemgoenŋe kambiamnenŋe âlepŋeâk talâk dâm biwinenŋe Humogâlânâk katenŋe kinbiâp. Akto Humo olop âlepŋe maniâm. Akto tembe lokoŋe, “Diŋennân erânekbâi.” dâm diŋenŋaet peke luguakmap nen dop hainâk kambiamnenŋe âlepŋeâk talâk dâm biwinenŋe Humogâlânâk katenŋe kinbiâp akto Humo okot âlep agaŋne. Akto tembe lokoŋe kautne kom hioŋbopgât dâm kautyeŋân irimut kârikŋe kauŋmai nen dop hainâk nâŋgâ nâŋgânenŋe gulip akbop dâm Anutuŋe bunewâk heŋgemgo nenekbiap are miawagâk dâm lâmgomaen. 9 Akto Anutuŋe nen âmâ ikiŋe kâmot dâm oloŋnenekto Yesugât biwinenŋe kalion aregât kuk bo aknengiwiap. Hingât oloŋnenegep. Humonenŋe Yesu Kristo arekŋe heŋgemgonenekbiapgât oloŋnenegep. 10 Akto Humonenŋe Yesu Kristo arekŋe, nen yâk olop mannegât nengât akmâ moep aregât purik katmâ gewiawân mombaen me hânân manbaen nen hârok agatmâ yâk olop golâ manmâ âgâwaen. 11 Haingât ye biwiyeŋe kârikŋeâk kinbiâp dâm magaŋgi goaŋgi akmai hainâk ye galalupyeŋe den âlepŋeâk makyeŋgimbiâ biwiyeŋe kârikŋeâk kinmâ âgâwiâp.

Damunlupnenŋe yeŋgât amukyeŋân manbaen.

12 O galama, den siâ ire wârakmâ makyeŋgienŋe nâŋgâŋet. Humonenŋe arekŋe damunlupyeŋe katyekto kinmâ hutyeŋân manmâ âi mem Humogât keiŋe makyeŋgim biwiyeŋe gulip akbop dâm den kârikŋe makyeŋgimai yâk yeŋgât yekbiâ bo gewiâp. Gârâmâ yâk yeŋgât den nâŋgâm amukyeŋân manbei. 13 Akto damunlupyeŋe âi memai aregât okot âlep akyeŋgim lau lokoyeŋgim hanâk amukyeŋân manbei. Akto yeŋgât hutyeŋân kuk heŋgân miawakbop dâm gala agaŋgim biwi konok akmâ manbei.

Konam bo akbaen.

14 O Galalupne, yeŋgât den kârikŋe hin ye makyeŋgiengât

yeŋgât hutyeŋân luâk âmbâle siâ konam akbiâ makyeŋgim kârikŋe ketugu yekŋet. Akto luâk âmbâle wan me wan hârok hamep akmai are tân yeŋgumbiâ biwiyeŋe kârikŋeâk kinmâ âgâwiâp. Akto luâk âmbâle hâkyeŋe yeukŋe aktâp are hainâk tân yeŋguŋet. Akto luâk âmbâle hain akmai are titnan titnan yaiwâk akyeŋgiwei. 15 Akto luâk âmbâle bâleŋe akyeŋgimbiâ âmâ hainâk bâleŋe bo akyeŋgim âmâ âlepŋeâk akyeŋgiŋet. Dâ hin akbei. Sop ârândâŋâk agak meme âlepŋe akmâ gala akyeŋgiwei. Akto bikŋe bo potatyekmâ âmâ luâk âmbâle hârok yeŋgâlâk akbei. 16 Akto hokboâk hokboâk mâru humo akbei. 17 Akto hokboâk hokboâk Anutu ulilaŋbei. 18 Akto Anutuŋe Yesu Kristogât akmâ nâŋgât kâmot nâ mepaine membei dâm egâliaŋmap aregât wan me wan âlepŋe me umatŋe miawak yeŋgimbo ainâk Anutu okot âlep agaŋmâ mepaimŋe membei. 19 Akto Anutugât Heakŋe kâlâp hinare are bo limbâpkowei. 20 Akto luâk âmbâle agatmâ Anutuŋe wan me wan akbiap aregât den makbiâ ye den are bo hâkâŋ akbei. 21 Akto den are miawakto yeâmâ hârok dowâk bo membei. Dâ hin akbei. Den are nâŋgâm heŋgemgom ire âmâ âlepŋe ire âmâ bâleŋe hain dâm den potatbei. Hain potatmâ den akto agak meme âlepŋe paŋâk mem manmâ 22 den bâleŋe akto agak meme bâleŋe hepunbei.

Den bâiŋe.

23 O Galalupne, nenŋe yeŋgât Anutu hin ulilaŋden, Anutuŋe kambiam nenŋe mem âlepŋe ketugumbo sândugemap yâkŋe meyekmâ ârândâŋ hârok ketugu yekbiâp. Hain akto benŋe Humonenŋe Yesu Kristo are purik katmâ lâuwâŋe togowiawân han biwiyeŋe âlepŋeâk kindo ekto ârândâŋ akbiapgât ulilaŋden. 24 Akto Anutuŋe oloŋ yekmap arekŋe âmâ ârândâŋâk hârok akmap aregât wan me wan hain miawak yeŋgiwiap.

25 O Galama, yeŋe hainâk nengât Anutu ulilaŋbei. 26 Akto ye hârok gala konok akmâ lokom maŋgan akbei. 27 Nâ Humogât kârikŋân kinmâ hin maktân. Ye nâ yu kulemgoân ire mem âmâ hainâk Yesugât kâmolân gâtŋe hârok oyaŋbiâ nâŋgâwei. 28 Akto Humonenŋe Yesu Kristo arekŋe damunyeŋe akmâ okot âlep akyeŋgiâkgât ulilaŋmaen.

2 Tesalonike

Mepai den.

1 O galalupne, ye amâ Tesalonike
kepian gâtŋe Anutu Ewenennŋande
oloŋ yekto biwiyeŋe Humonenŋe
Yesu Kristogât kali. Yeŋgât kulem
esenŋe ire kulemgoân. Nâmâ Paulo
akto galalogâtne Sila akto Timo-
teo tân nugumbela kulem esenŋe
ire kulemgoen. 2 Akto yeŋgât
Anutu Ewenenŋe akto nanŋe Hu-
monenŋe are olop ye okot âlep
akyeŋgim damunyeŋe akbela bi-
wiyeŋe sândugeâk.

3 O Galalupne, nen âmâ
yeŋgât nâŋgâm Anutu âlepŋe
dâm hokboâk hokboâk mepaiŋe
memaen. Akto nenŋe ye bi-
wiyeŋe Yesugâlânâk katbiâ kindo
manbiâ sambelemap akto okot
âlep agaŋgim gambiâ dondâ mi-
awaktâp. Aregât pat nâŋgâm Anu-
tuŋe wan akyeŋgiep aregât âlepŋe
dâm mepaimŋe mendenŋe ârândâŋ
akmap. 4 Aregât luâk âmbâle
bikŋe yânŋande gasa akyeŋgimai
akto umatŋe miawak yeŋgimbo
hanâk dâm Yesugât lauŋe lokom
âlepŋe manmai aregât den pat
nâŋgâm Anutugât kâmot kepiaŋe
kepiaŋe manmai are yeŋgât pat are
makyeŋgimaen.

Anutugât hâuŋaet den.

5 Akto umatŋe ya miawak
yeŋgiep aregât keiŋe hin. Anu-
tuŋe agak meme âlepŋaet potat
nenekmap aregât agak meme
are ye hekat yeŋgiwerâm makto
umatŋe miawagep. Akto Anutuŋe,
“Nâŋgât kâmot Tesalonike kepian
manmai are siân manman âlepŋân
manbai.” dâm makto umatŋe
miawakto hâk hilâlâm nâŋgâm
hanâk lokom manbiâ aregât
hâuŋe Anutuŋe yeŋgim damun-
yeŋe akbiâp. 6 Aregât Anutuŋe
wan me wan mendo ârândâŋ
akmap arekŋe siân luâkŋe umatŋe
yeŋgimai are hainâk umatŋe yâk
yeŋgimbo ârândâŋ akbiâp. 7 Akto
areâk bo. Ye umatŋe lokomai
nen olop biwinenŋe sândugeâkgât
Anutuŋe siân menenekto manman
âlepŋân manbaen. Akto sop
aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet.
Sop bâiŋe Humonenŋe Yesu are
lâuwâŋe huŋgun aŋdo himbimânba
gem aŋelo kârikŋe olop kâlâp
panmâ gewai. 8 Luâk Anutu
bo nâŋgaŋmai akto Humonenŋe
Yesugât den pat âlepŋe are nâŋgâm
bo lokomai are âmâ hâuŋe umatŋe
hamepŋe olowâk yeŋgiwiap.
9 Humonenŋande ikiŋe enemŋânba
akto ikiŋe pagaleŋe kârikŋânba
watyekto kâlâp bo bokbiap ain
gem âmâ hâk hilâlâm humo nâŋgâm
âgâmbiâ bâli bâli kârikŋe mi-
awakyeŋgiwiap. 10 Akto sop ain Hu-
monenŋaet kâmotlupŋe nengâlân
pagaleŋe akto egâlian gogâleaŋ
miawak nengiwiap are bunŋe
miawagâkgât Yesuŋe togowiap
ain nengâlân pagaleŋe mem agat
agatŋe mem agatbiap. Akto nenŋe
den pat makyeŋgienŋe biwiyeŋe
Yesugâlân kali aregât yâk to-
gowiawân meyekbiap. Sop ain nen
akto ye olop biwinenŋe Yesugâlân
kalion nenŋe Humonenŋe ektenŋe
dâtŋe akto kotŋe mem agatmâ
manmâ âgâwaen. 11 Are âlepŋe
akmâ kârikŋe agâkgât Anutu
hokboâk hokboâk ulilaŋmaen.
Anutunenŋe damunnenŋe akmap
yâkŋe yeŋgonlep are wan me
wan makmâ hâreyi are bunŋe
agâkgât meme akyeŋgimbo wan me
wan magi are bunŋe miawakto
biwiyeŋe Yesugâlân kali are mem
metem âmâ âi humo membai.
12 Hain akbiâ âmâ Anutunenŋe
akto Humonenŋe Yesu Kristo
yetŋe damunyeŋe akmâ okot âlep
akyeŋgimbela luâk âmbâle yânŋande
yekmâ Yesu Humonenŋaet kotŋe
mem agatmâ âmâ agak meme

âlepŋe akbiâ ârândâŋ agâk hain dâm ulilaŋmaen.

2

Mitigât gasa kautŋe miawakbiapgât den.

1 O Galalupne, Yesu Kristo Humonennŋe Anutuŋe lâuwâŋe huŋgun aŋdo gewiap aregât akto nennŋe menduguakmâ penianŋbaengât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. 2 Luâk bikŋande, “Bâin. Humonennŋe togowiap aregât sopŋe tâlâguâp.” dâm yeŋgât, “Paulomaŋe kulem esennŋe ire kulemgombiâ mem togoen.” dâm heyeŋgimbiâ âmâ den are dowâk bo nâŋgâm biwiyenân sân sân bo akto âmâ den aregât bo nâŋgâwai. 3 Akto luâk âmbâle hianŋgi den makmâ hain dâmbiâ bo nâŋgâwei. Hin nâŋgâwei. Humonennŋe togowerâmboân âmâ sop ainâk âmâ ulik gulik amâ luâk âmbâle dondâ Anutugât hâkâŋ akmai hutyenân gâtŋe siâ miawakmâ luâk den koko den kârikŋe hamianŋmâ panbiap are wan me wan âlepŋe are gasa aganŋmâ hami aŋmâ âmâ Anutuŋe bâleŋân manbiap dâep yâkŋe soŋ miawakto sop humo tâlâguwiap. 4 Akto luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai arekŋe wan me wan kotyeŋe mem agatmai are yeŋgât dumyenân kinmâ âgâwiap. Hain akmâ wan me wan hârok nâŋgâmbiâ gembo nâŋgât nâŋgâmbiâ âgâk dâm wârakbiap. Dâ areâk bo. Luâk âmbâle hârok humoyeŋe akberâm nâŋgât kotne mem agatŋet dâm Anutugât sumbe emetŋân kinmâ nâ Anutu dâm tâwâim kinmâ âgâwiap. 5 Dâ den ire âmâ pup pup bo nâŋgâi. Nâ yeŋgâlân manmâ aregât keiŋe makyeŋgiân are nelâm yeŋgiâp mon? 6 Dâ hinŋe âmâ wan me wan siâŋe luâk are mendo bo miawagep aregât keiŋe nâŋgâmai. Akto luâk bâleŋe meme hinŋe bo miawakto âmâ sop bâiŋe tâlâgumboân âmâ miawakbiap. 7 Ire âmâ emelâk den koko luâk bâleŋande tigân âiŋe memap. Akto horat kalaŋmap yâkŋe tâgân hikom mendâp. Dâ irawot akto hulaŋ akto den koko luâk are tektekŋân miawakbiap. 8 Den koko luâk are tektekŋân miawakto âmâ Humo Yesuŋe lau biwiŋaet heakŋande den koko luâk are hâkokombo gewiap. Gembo ain âmâ Humo Yesu togowiapgât pagaleŋande erâm itiŋ gulam mendo bo akbiap. 9 Den koko luâk are yâkgât togo togogât keiŋe hin. Yâk âmâ Niambiŋe meme aganŋdo kârikŋe siâ me siâ keiŋe keiŋe olop miawaganŋmâ hianŋgimân kulem akto siâ me siâ dewunnenŋande bo ekmaen are membiap. 10 Akto den koko luâk togowiawân âmâ luâk bikŋe den bunŋaet keiŋe nâŋgâm heŋgemgom hâkâŋe dâm heŋgemgo nenekbiapgât dâp tâpâkom mesokmâ âmâ bâleŋaet pat akbai. Hain akbiâ âmâ den koko luâkgât togo togogât keiŋe mem miawakbiap. 11 Luâk bikŋe hain akmaigât Anutuŋe hianŋgigât memeŋe akto kautyeŋe gulip agâkgât kârikŋe makto miawakto hianŋgi are nâŋgâm bunŋe dâm nâŋgâm pâpkowai. Hain. 12 Akto areâk bo. Den bunŋaet kautŋe âmâ hâkâŋe dâm siâ me siâ bâleŋaet ukenŋe akmai luâk are yâk yeŋgâlân aregât hâuŋe togo yeŋgiâkgât hain are akbiap.

13 Galalupne, ye amâ hain bo akbai. Anutuŋe ulikŋân dondâ okot âlep akyeŋgim kepilâm yekmâ ikiŋe Heakŋe huŋgun aŋdo kaut yenân mendo den pat âlepŋe nâŋgâm agak meme âlepŋe akbai are nâŋgâm heŋgemgoep. 14 Anutuŋe hain nâŋgâep aregât Tesalonike gâtŋe bikŋe Humonennŋe Yesu Kristogât pagaleŋân manbai dâm huŋgun nengimbo den pat âlepŋe makyeŋgiennŋe dowâk nâŋgâyi aregât Anutu mepaimŋe mem okot

âlep nâŋgâm kotŋe mem agatenŋe ârândâŋ akbiâp. 15 Aregât den pat âlepŋe makyeŋgiyion me kulem esenŋân kulemgoenŋe nâŋgâyi are kârikŋe lokom manmâ âgâwei.

16 Kembunenŋe Yesu Kristo akto Ewenenŋe Anutu yâkŋe han kalem aknengim damunnenŋe akmandat arekŋe biwinenŋe bâliwopgât wât nengimbela tatmâ âgâwaen akto himbimân wan me wan âlepŋe aknengiwiapgât keiŋe maknengimbela biwinenŋe sândugemap. 17 Anutu hain arekŋe hinŋe gai meme akyeŋgimbo kambiamyeŋe humo agâk. Akto âi kârikŋe âlepŋe ketugum den âlepŋeâk makbiâ Anutuŋe yekto huraguâk.

3

Pauloŋe Anutuŋe tânnenguâk dâm makyeŋgiep.

1 O Galalupne, den bâiŋe hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Yeŋe Anutu nengât ulilaŋbiâ Humonenŋe tân nengumbo âmâ benŋe ulikŋân den makyeŋgienŋe ye nâŋgâyi are hainâk kepiaŋe kepiaŋe arim makyeŋgienŋe dondâŋe nâŋgâwai. Nâŋgâm amâ dondâŋe biwiyeŋe Yesugâlân katbiâ Humonennaet den are dowâk sambelem humo akbiâp. 2 Akto nen arienŋe luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai dondâŋe âmâ biwiyeŋe Yesugâlân bo kali aregât luâk bikŋe han hioŋ bauŋ bâleŋe maleŋe akmai arekŋe menekberâmbiân âmâ Anutuŋe bâtyeŋânba mem kotgâ nenegâkgât Anutu ulilaŋbei. 3 Akto Humonennande âmâ wan me wan dâm hârem are miawakmap arekŋe Bâleŋe Amboŋe arekŋe meyekbop dâm kondo gembo tânyeŋguwiapgât bo pâp komap aregât Anutu hain akbiapgât nâŋgâmaen. 4 Akto ye den makyeŋgienŋe lokom manmâ ariwai aregât Kembugât akmâ yeŋgât han lâuwâ bo akmaen. 5 Aregât galama yeŋgât hin dâm Anutu ulilaŋbe. Amâ Humonennande Anutu ye okot âlep akyeŋgimap are akto Kristoŋe kârikŋe kinmâ umatŋe lokom tân nengumap are hekat yeŋgimenâ nâŋgâwai hain dâm ulilaŋdân.

Konam bo manbaengât magep.

6 O Galalupne, Humonenŋe Yesu Kristoŋe makniŋdo den dâtŋe umatŋe ire makyeŋgienŋe nâŋgâŋet. Yeŋgâlân gâtŋe siâŋe konam manmâ âi bo memai. Are den makyeŋgiyion are bo lokomai luâk are olop bo manbei. 7 Akto nenŋe yeŋgât hutyenân manmâ nenŋe dâp keiŋe katmâ âiâk memâk memâk malion are ekmâ nâŋgâyi. 8 Akto nenŋe sot hâu bâlâk yân bo mem neyion wan me wan nengimbiâ hâk hilâlâm yeŋgiwâen dâm hândâk hilâm âi wan me wan ketugum yeŋgienŋe siâŋe puli nengimbiâ are mem sot hâuŋe aregât yeŋgiminiyion. 9 Akto nen hain bo agion dâine ârândâŋ akbop. Akto Anutuŋe sot hâuŋe bo yeŋgiwei dâm bo makmâ hâre nengiep. Bo. Nen âmâ yeŋe nenekmâ hain akŋetgât sot hâuŋe yeŋgiminiyion. 10 Akto yeŋgâlai manmâ den hin dâm makyeŋgiyion, “Luâk âmbâle bikŋe konam akbiâ âmâ sot are bo yeŋgiwei.” dâm makyeŋgiyion. 11 Gârâmâ hinŋe yeŋgâlaiwa den hin togombo nâŋgâyion. Luâk âmbâle biknande konam akmâ siâgât âi bâleŋe mâŋgim âiyeŋe hepunmâ yân mandâi dâmbiâ nâŋgâyion. 12 Luâk âmbâle hainare yeŋgât âmâ Humonenŋe Yesu Kristogât den sami hin dâm makyeŋgienŋe nâŋgâm heŋgemgowai, “Ye âlepŋe heŋgemgom âiyeŋe yeŋeak âi mem sot mem nembai. Dâ yân âmâ bo tatbei.” 13 Akto ye hârok hin makyeŋgire agak meme âlepŋe are hokboâk hokboâk akmâ manmâ âgâwei. Akto bo hâkâŋ akbei. 14 Den

kulem esennŋe ire kulemgoân ire luâk âmbâle siâŋe hâkâŋ akmâ hepundo âmâ yeŋgâlânba watbiâ aŋun aŋgiâk. 15 Akto gasa agaŋŋetgât bo maktân. Dâ amâ yaiwâk agaŋbiâ biwiŋe purik kato gala agaŋbiâ ye olop manbeigât maktân.

Den bâiŋe.

16 O Galalupne, yeŋgât Humonennŋe ulilaŋbe. Humonennŋe âmâ Lumbe Amboŋe wâtŋe aknengim biwinennŋe mem sândugemapŋe biwiyeŋe sândugeâkgât hokboâk hokboâk bikenba bikenba ikiŋe sândukŋe totokoyekto ârândâŋ huragum yem âgâwiâp. Akto Humonennŋe ye olop manmâ âgâwei dâm ulilaŋdân.

17 Galama, nâ Paulo, nâŋe luâk siâ maganŋdere yu kulemgoâp. Dâ den biknŋe ire nunak kulemgoân. Nâŋgât bât tirip ire ekmâ nâŋgâm heŋgemgowei. Ire amâ Paulogât bât tiripŋe hain nâŋgâŋet. 18 Humonennŋe Yesu Kristoŋe ye hârok okot âlep akyeŋgim damunyeŋe agâkgât ulilaŋman.

1 Timoteo

Den hiaŋgi aregât keiŋe.

1 O galane Timoteo nâmâ Paulo,
Anutuŋe âi makmâ hârenіŋepgât
Yesu Kristogât laugât Aposolo âi
meman. Amâ Anutuŋe heŋgem
nengumapŋe akto Yesu Kristoŋe
dumnennân kilepgât nâŋgaŋmâ
manmaen yâk lâuwâ lâuwâ âi ire
niŋiat. 2 Timoteo nanne gâŋgât
kulem ire kulemgogiŋdân. Anutu
Ewenennŋe akto Kembunennŋe
Yesu Kristo yâk yetŋe han kalem
âlepŋe akgiŋmâ damunge akbela
biwige sândugeâk. 3 Nâ Makedo-
nia hânân ariwerâm akmâ âmâ
makginân aregât hain akben.
Amâ luâk biknande hutyenân
kinmâ den aŋgâ siâ makyeŋgiyi
yâk makyeŋgimenâ hepunbai.
4 Yâk bem patŋe kâmotŋe kâmotŋe
makmâ gam mali yâk yeŋgât
kotyeŋe makmâ magaŋgi goaŋgi
akbiâ âmâ den gulip milip bunŋe
bo are miawakto Anutu nâŋgaŋmâ
hoŋ bawa manmaen are gembo
bâlimap. 5 Gârâmâ Anutuŋe makmâ
hârenengiep are hin akmaen.
Han lâuwâ bo akmâ âmâ biwi
kau kau akmâ Yesu nâŋgaŋmâ
manmâ pâŋân mem kepilâmaengât
biwi konok akmaen. 6 Dâ luâk
biknande âmâ den are hâkâŋ
akmâ yeŋaet den are makmâ
mem magaŋgi goaŋgi akbiâ bunŋe
bo miawakyeŋgiep. 7 Yâk hain
akmâ hin makmai, “Nen Mosegât
den kârikŋe are makyeŋgienŋe
nâŋgâwai.” dâm âmâ wan me wan
ire bunŋe dâmai den aregât keiŋe
bo nâŋgâm heŋgemgoyigât gulip
makmâ manmai.

Den kârikŋe arekŋe dosanenŋe mem miawakmap.

8 Gârâmâ nenâmâ den kârikŋe
aregât hin nâŋgâmaen. Den
kârikŋande agak meme âlepŋe are
mem miawakmap aregât den
kârikŋe nâŋgâenŋe ârândâŋ akmap.
9 Den kârikŋe are luâk dosa bâlâk
manmai yâk yeŋgât bo. Anutuŋe
âmâ den kârikŋe hingât kalep. Luâk
Anutugât den hâkâŋ akmâ komai
me Anutu hamianŋmâ agak meme
bâleŋe akmai me biwi heleŋ olop
manmai me ewe memelupyeŋe
hilip yeŋgum bugâ yeŋgumai. 10 Me
luâkdâ âmbendâ yeŋgât pat hâremai
me luâkŋeak egâliaŋ bâleŋeâk akmâ
biknе meyekmâ puligât kâmbu
meyekmai me den hianŋgimai
me Kembugât kotŋe konmâ âmâ
hianŋgimân makmâ kârigemai. Me
siâ me siâ biknе den bunŋe gasa
agaŋmai yâk yeŋgât âmâ Anutuŋe
makto den kârikŋe arekŋe bâleŋe
yeŋe mem miawakyeŋgimap.
11 Akto den bunŋe gasa agaŋmai
amâ den bunŋe are amâ Anutu
manman âlepgât amboŋe yâkŋe
den pagaleŋe olowâk niŋep arekŋe
hain makmâ miawaktâp.

Yesuŋe Paulo dosaŋe hepunaŋmâ âi âlepŋe waŋep.

12 Kârikŋe niŋmâ mem kârikŋe
ketugunegep Kembu nennŋe Kristo
Yesu yâk mepaimŋe meman.
Yâkŋe nâŋgâniŋdo ârândâŋ akto tân
nugum âi ire niŋep. 13 Gârâmâ nâ
ulikŋân Yesugât nâŋgâre gembo
yâk makmâ gasa agaŋmâ luâklupŋe
gasa akyeŋgire hanâk dâm nâ
Kembugât keiŋe pâpkom manmâ
bonâŋgaŋmâ malângât han kalem
akniŋmâ okot nâŋgâniŋmâ yai
nuguep. 14 Yai nugum han
kalemŋe nâŋgâlân lugumbo pikto
Kristo Yesu nâŋgaŋmâ okot âlep
agaŋbiangât kârikŋe niŋep. 15 Den
ire bunŋe akmâ sambelem ariâk.
Arimbo ârândâŋ akbiâp. Yesu
Kristo amâ nen bâleŋe akmâ
hâkŋe hâkŋe akmaen nen heŋgem
nenguwiapgât giep. Akto hâkŋe
hâkŋe akmaen nengât âgâ âgâŋe
amâ nâ ire. 16 Gârâmâ Yesu
Kristoŋe yai nugum han kalem

umatŋe niŋep, a yân bo. Nâ bâleŋe meme luâk yeŋgât kautyeŋe nâ han kalem niŋdo luâk beirâ are ekmâ nâŋgâm amâ Yesu Kristo nâŋgaŋmâ kepilâmbiâ manman kârikŋe yeŋgiwiapgât hain akniŋep. 17 Manman kârikŋaet Kembu humo bo mombiap akto bo ekmaen Anutu konok yâkgât kot pat egâliaŋ pagaleŋe are yem âgâwiâp kârikŋe. A bundâk.

Timoteo âigât bugâ mem kârikŋe akmâ manbiapgât magep.

18 Timoteo nanne gâ hain akniŋmat gâŋgât den umatŋe hin makmâ giŋân. Gâ den ire mem manmâ âmâ luâk bikŋande gâ wan akbiatgât den guguyi den arekŋe kârikŋe giŋdo âigât bugâ mem kârikŋe akmâ manben. 19 Hain akmâ manmâ Kristo nâŋgaŋengât hainâk nâŋgaŋmenâ han biwige kau kau akmâ tatgiŋmâ âgâwiâp. Dâ luâk bikŋande han kau kau manman dâp are hamiaŋigât Yesu nâŋgaŋbiâ nâŋgâ nâŋgâ yeŋe tatyeŋgiep are hulaŋ akto bâliyi. 20 Yâk yeŋgâlân gâtŋe luâk siâ Himenaio akto siâ Alesande yâk lâuwâ are Hiaŋgi Amboŋande hâk hilâlâm yetkimbo Anutugât kotŋe hâkâŋ akmandat aregât agak meme are hepuletgât yâkgâlân katyelegân.

2

Yesugât kâmotlupŋande ulilaŋbaigât den.

1 Galane, nâ den ire nâŋgâre umatŋe akmapgât makginbe. Kâmotlupgande Anutu ulilaŋberâm âmâ hin akbei. Hokboâk hokboâk Anutugât nâŋgaŋbiâ ârândâŋ akmapgât mepaimŋe membei. Akto luâk âmbâle hârok yâk Anutuŋe tânyeŋguâkgât ulilaŋbei. 2 Luâk kembu, kiap, gawaman hârok tânyeŋguâkgât ulilaŋbei. Aregât luâk humomolupnenŋande damun nenŋe akbiâ âmâ âlepŋe lumbe kakŋân manmâ Anutugât lau lokoenŋe biwinenŋe sândugembo luâk bikŋande nâŋgâ nengimbiâ âgâwiâp. 3 Are amâ âlepŋe akbiap. Akto Anutu heŋgem nengumap yâkŋe are nâŋgâmbo ârândâŋ akmap. 4 Anutuŋe âmâ luâk hârokŋe den bunŋe nâŋgâmbiâ heŋgemgo yekbiapgât egâliaŋmap. 5 Anutu konok manmap. Akto Anutu akto luâk hut nenŋân mendugu nenekbiapgât luâk konok kindâp, Yesu Kristo yâk luâk agep mannengiâp. 6 Yâkŋe manmanŋe bo gangerâm âmâ nen hârokgât sumbe nenŋe agep. Aregât patŋe amâ sopŋân miawagep. 7 Aregât Anutuŋe nâ pat aregât keiŋe makmâ miawakyeŋgiwiangât Aposologât âi niŋep. Âi niŋmâ Yuda luâk bo manmai den bunŋe nâŋgaŋbaigât makmâ hâreniŋep. Den are bo hianŋgim âmâ bundâk maktân.

8 Galane, hingât nâŋgâre humo aktâp. Kepianŋe kepianŋe hânŋe hânŋe gasa bo aganŋgim âmâ bâtyeŋe mem agatmâ Anutu ulilaŋbei.

9 Dâ âmbâi yeŋgât hin maktân. Yâkŋe hâk peke egâliaŋŋe olop bo luguakmâ âmâ yeŋaet nâŋgâmbiâ gembo kâŋgom manbei. Dâ kautyeŋe dumutŋe kulem melem dondâ me donet me hâk peke puliŋe âgâŋe are bo mem manbai. 10 Gârâmâ hin mem manbei. Âmbâle nen Kristogât kâmot manmaen dâmaiŋe âi âlepŋe membiâ ârândâŋ akbiâp. 11 Âmbâleŋe luâk yeŋgât amuk yeŋân manmâ kâŋgom ondop katmâ nâŋgâ nâŋgâ âi membei. 12 Âmbâle siâŋe Kristogât keiŋe hekat yeŋgiwerâm akbiap arekŋe luâk ewangi yekmâ kinbiâp dâm aregât nâŋgâre bo ârândâŋ aktâp. Aregât hain bo akbiâp. Yâk yân kâŋgom yoŋâk manbiâp. 13 Amâ Anutuŋe Adam âmâ ulikŋân mem miawagep. Dâ âmbenŋe Ewa amâ yâkgât haminân

mem miawagep. 14 Akto Adamŋe Hiaŋgi Amboŋaet den bo nâŋgâep. Âmbenŋande âmâ Hiaŋgi Amboŋaet den nâŋgâm Anutugât lau kondo lau koko are miawagaŋep. 15 Dâ âmbâle âmâ Kristo nâŋgaŋmâ han kalem olop manmâ han kau kau manmâ yeŋaet nâŋgâmbiâ gembo âmâ nanaŋ membai amâ Anutuŋe heŋgemgo yekbiap.

3

Yesugât kâmot damunlupyeŋaet den.

1 Luâk siâŋe nâ Kristogât kâmot damunyeŋe akbiangât âi membe dâwiap amâ are nâŋgâenŋe ârândâŋ akmap. 2 Gârâmâ Kristogât kâmotgât damunnenŋe luâk are âmâ hin akbiâp. Dosa bâlâk manmâ âmbâle konok olop manbiâp. Akto han biwiŋe damunŋe akbiâp. Akto akmâ hilipko hilipko bâlâk âlepŋe manbiâp. Akto lombo togombiâ dowâk tânyeŋguwiâp. Akto luâk âmbâle Kristogât keiŋe makyeŋgimbo nâŋgâmbiâ ârândâŋ akbiâp. 3 Waiŋ tuŋe dondâ bo nembiâp. Bugâ koko bo akmâ âmâ lumbeŋe akto yeukŋe akbiâp. Akto kâmotlupŋe potalakŋetgât bo makbiâp. Akto puli sikumgât bo makmâ tâgâi akbiâp. 4 Ikiŋe ginbailupŋe damunyeŋe akto ârândâŋ akbiâp. Akto nan baratlupŋe makmâ miwindiyekto lau lokom nâŋgaŋbiâ ârândâŋ akbiâp. 5 Dâ yâk ginbailupŋe ârândâŋ bo damunyeŋe akbiap âmâ yâkŋe gain gain akmâ Anutugât kâmot damunyeŋe akbop? 6 Akto siâŋe hinŋeâk Yesugâlân han biwi katmâ manbiapŋe amâ dâtŋe memegât âi bo membiâp. Gârâmâ dâtŋe meme âi membiap âmâ âgâ âgâŋe akto Anutuŋe makmâ Hiaŋgi Amboŋe sârekoep hainâk agaŋbopgât. 7 Dâ yâkŋe wan me wan mendo luâk âmbâle Anutugât kâmolân bo dewatiyi yâkŋe nâŋgâmbiâ ârândâŋ akbiâp. Yâkŋe makmâ sârekombiâ Hiaŋgi Amboŋande biwiŋe mem gâlikombo yâkgât hami komân âgâmbo membomgât.

Biwigât âi meme luâk yeŋgât den.

8 Bât tângo yâkŋe gai hainâk giriŋ hembalik bâlâk manbiâp. Ele omai olop bo manbei. Waiŋ tu humoâk bo nembei. Puli sikumgât bo makmâ tâgâiakbei. 9 Akto Kristogât keiŋe yoŋâk manmâ gaep are pâŋân mem han kau kauân makyeŋgimbiâ miapŋân miawakbiâp. 10 Gârâmâ ulikŋân mem dop koyekbiâ agak memeyeŋe ekbiâ huragumbo âmâ âlepŋe bât tângogât âi membei. 11 Âmbenlupyeŋe hainâgâk kâŋgom manbei. Ele omai bo akbei. Han biwiyeŋe damunŋe akbiâ ârândâŋ akbiâp. Akto wan me wan mem manbiâ âmâ bunŋe miawakbiâp.

12 Dâ bât tângo luâk arekŋe âmâ âmbâi konok olop manbiandat. Nan baratlupŋe ginbailupŋe damunyeŋe âlepŋe akto huraguwiâp. 13 Amâ hingât. Bât tângo are âiŋe âlepŋe membiâ âlepŋe akto kin kin âlepŋe kin yeŋgiwiâp. Akto Yesu Kristo gâlân dewatim kinmâ âi mem heŋgemgowai.

Anutugât âi memeŋaet keiŋe.

14 Nâ gâŋgâlân dowâk togowerâm nâŋgân gârâmâ hanâk den ire kulemgogindân. 15 Siâ me siâŋe hiko nekto mandere kâlep akto Anutugât kâmot damun yeŋe akbiatgât keiŋe pâpkowâtgât yu kulemgoân. Akto Anutu manman Amboŋe yâkgât kâmot âmâ den bunŋe mem manmâ den bunŋaet tân akto keiŋe mandâi. 16 Humogât keiŋe amâ nâŋgâ nâŋgâgât dop bo. Hin. Yâk luâk akmâ nengât hâk mem miawagep. Akto Heakŋande yâkgât keiŋe mem miawakto ârândâŋ agep. Aŋeloŋe egi. Yuda luâk bo manmai yâk yeŋgâlân

arim makyeŋgienŋe nâŋgâyi. Makyeŋgienŋe hânŋe hânŋe luâk âmbâle manmaiŋe nâŋgaŋi. Akto Anutuŋe yâk mendo pagaleŋân âgâm mandâp.

4

Hiaŋgi dengât keiŋe.

1 Anutugât Heakŋande hin kârikŋeâk makmâ miawagep. Beirâ luâk bikŋande Kristogât keiŋe hepunmâ han gulipgât den sinduk baniaraŋe makmai are nâŋgâmbiâ humo akto watmâ lokowai. 2 Lokom âmâ hanyeŋe hiaŋgim manbaigât kâlâpŋe oepgât hin dâm makyeŋgimai. 3 Âmbâi bo mem luâk sigan manmâ sot bikŋe bo nem aregât sapa meaŋgim manbai. Sot are amâ luâk âmbâleŋe Kristo nâŋgaŋmâ den bunŋe nâŋgâmaenŋe mepaimŋe meaŋmâ nemaengât Anutuŋe kat nengiep. 4 Are amâ Anutuŋe wan me wan liulep are amâ âlepŋe dâmaen. Âlepŋe dâm mepaimŋe meaŋmâ bo hamiaŋmâ panbaen. 5 Amâ Anutuŋe ketuguep hârok amâ Anutugât denŋande miapŋân miawak yekto Anutu mepaimŋe mem meakmâ mandenŋe ârândâŋ akbiâp. 6 Gâmâ Kristogât kâmot den are makyeŋgim âmâ Yesu Kristogât hoŋ manman luâk den loko loko olop manbiat. Akto Yesu nâŋgaŋmaengât den pat akto Kristogât keiŋe nâŋgâm gaen. Arekŋe han biwigaet tân akgiŋdo manben. 7 Dâ hâŋge den yânŋe makbiâ Anutuŋe nâŋgâmbo bo ârândâŋ akmap are bo nâŋgâyeŋgiwen. Amâ hâkâŋe dâwen. Dâ Anutu nâŋgaŋmâ manbengât hangande owâiwen. 8 Aregât hâk nenŋe owâiâkgât âi meme arekŋe bunŋe bo tân nengumap. Dâ han biwi mem owâim Kembu nâŋgaŋmâ egâliaŋ agaŋmai amâ bunŋe. Arekŋe hânân iren manmaen akto manmâ himbimân manbaengât kârikŋe nengiâk gât tân nengumap. 9 Den are bunŋe dondâ. Aregât luâk âmbâleŋe are nâŋgâmbiâ humo agâkgât nâŋgân. 10 Akto aregât bunŋe memegât âi humo memaen. Amâ Anutu manmanŋe yâkgât nâŋgaŋmâ mandenŋe biwinenŋe owâiŋe akmap. Yâkŋe âmâ luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai yâk yeŋgât heŋgemgoyekbiapgât mandâp. Akto nenŋe nâŋgaŋmaen nen heŋgemgo nenekmap. A Bundâk. 11 Yu maktân ire hârok makmâ hekatyeŋgiwen.

Timoteogât âi memeŋaet den.

12 Galane, gâ luâk sigan mandât aregât luâk bikŋande gâŋgât nâŋgâmbiâ bo gewiâp. Gârâmâ han kalem olop Kristo nâŋgaŋmâ den ârândâŋâk makmâ agak meme salek han kau olop memenâ agak meme âlepŋe nâŋgâm heŋgemgowei. 13 Nâ togowian aregât lâmgom manmâ âmâ Anutugât den kulemŋe oyaŋmenâ nâŋgâwei. Akto aregât keiŋe makmâ potatmâ yeŋgim manben. 14 Ulikŋân dâtŋe meme luâkŋe bâtyeŋe gâŋgâlân katmâ gâ wan akbiatgât makmâ hâregiŋi are gulip akbopgât damunŋe akben. 15 Gâ aregât nâŋgâm hanoko akmâ âige mem manmenâ bunŋe miawakto ekbiâ ârândâŋ akbiâp. 16 Akto guge han biwige damunŋe akmâ Kristogât keiŋe makyeŋgimat are ârândâŋ târârâgâk damunŋe kinben. Den are paŋâk mem manben. Hain akbialân âmâ denge nâŋgâmai yâk akto guge hârok manman âlepŋân togowai.

5

Âmbâi kambut yeŋgât den.

1 Galane Timoteo, luâk sâmbâ siâŋe wan me wan siâ mendo ârândâŋ bo akto âmâ yeukŋân magaŋmâ ewege agaŋmat hainâk agaŋmenâ agak meme âlepŋeâk membiâp. Luâk

sigan tân yeŋguwerâm âmâ emige teuge akyeŋgimat hainâk akyeŋgiwen. 2 Akto âmbâi sâmbâ tân yeŋguwerâm memege agaŋmat hainâk akyeŋgiwen. Akto âmbâi sigan âkâ hainâk tâulupnerâm gugaet damun kinmâ luâk âmbâle dewunyeŋân den siâ me siâ makyeŋgiwen.

3 Akto âmbâi kambut ginbailupyeŋe bo manmai are nâŋgâ yeŋgimenâ humo akto tânyeŋguwen. 4 Dâ âmbâi kambut siâŋe âmâ nanŋe baratŋe bâgilupŋe manbai are bo tânyeŋguwen. Nan barat bâgilupŋande âmâ Anutuŋe makmâ hâreyeŋgiep den are lokom amâ luâk âmbâi sâmbâ damun yeŋe akbei. Hain akmâ umbuŋân ewe meme yeŋande tânyeŋguyigât hâu kutigitbei. Are âmâ Anutuŋe nâŋgâmbo ârândâŋ akbiap. 5 Dâ âmbâle kambut ikiŋeâk manmâ Anutu nâŋgaŋdo biwiŋe owâiŋe akto hândâk hilâm Anutu tân nuguâk dâm ulilaŋmap. 6 Dâ âmbâi kambut siâ hâkŋe egâliaŋmap âmâ hâkŋe golâ mandâp dâ biwiŋe emelâk moep. 7 Den are makmâ kârigem makyeŋgimenâ nâŋgâm dosa bâlâk manbei. 8 Gârâmâ siâŋe emi teu me meme ewe me ginbailupŋe bo tânyeŋgumap arekŋe Kristo nâŋgaŋep are hâkâŋ akmâ âmâ luâk bikŋande Kristo bo nâŋgaŋmai yâk yeŋgât dosa ewangim akmap. 9 Âmbâi kambut siâŋe hombaŋŋe 60 akto âmâ luâk konok olop malep hainareâk kepilâm kotŋe kulemgowen. 10 Akto wan me wan miep aregât keiŋe miawagâkgât hin aikowen. Nanaŋ meyekmâ âlepŋe damun yeŋe akmâ gaep me bo? Me lombo yâkgâlân togombiâ damun yeŋe agep me bo? Kristogât kâmot me umburuk manmai tân yeŋguep me bo? Me han kalem âi keiŋe keiŋe miep me bo? Keiyeŋe hain ekmâ nâŋgâm âmâ kotyeŋe kulemgowen.

11 Dâ âmbâi kambut sigan amâ kotyeŋe âmâ bo kulemgowen. Yâkŋe makginbiâ borâwen. Hain are yâkŋe manmâ âmâ Kristo nâŋgâm hâkâŋ agaŋmâ âmâ luâk memberâm akmai. 12 Hain akmâ âmâ ulikŋân den makmâ hâreyi are gulip kombiâ dosa yeŋe miawakbop. 13 Akto areâk bo. Âmbâi kambut sigan âi bâlâk manmaigât gulip milip akmâ konam manmai. Konam akmâ emet hârok âgâm den kâmbu mem den bo makmakŋe are makyeŋgimai. 14 Aregât nâ hin maktân. Gasa nenŋande nengât makto gewâengât âmbâi kambut sigan yâkŋe luâk mem nanaŋ damun yeŋe akmâ emet yeŋân lâmgom tatbei. 15 Dâ emelâk âmbâi kambut sigan bikŋe âmâ Hianŋgi Amboŋaet dâp tâlim gulip agi.

16 Akto Kristogât kâmotlupŋande puli yân panbâigât kambut gupin bunŋe areâk tânyeŋguwaigât lâulupyeŋe Yesu nâŋgaŋmaiŋe tâuyeŋe kambut are tângowei.

Yesugât kâmot yeŋgât damunlupyeŋe yeŋgât den.

17-18 Anutugât kâmot damunlupyeŋe yâk yeŋgât hin makgindere nâŋgâ. Anutugât denŋande hin dâep, “Gâŋgât bulimakaoŋe seŋgo bunŋe tâlim hâkŋe gagaiâkgât âi mendo âmâ gâŋe bulimakaoŋe sot nembop dâm launŋe bo dâgâm gisapkowen.” Akto siâ hin, “Âi meŋginmap luâk arekŋe âi hâuŋe mendo âmâ ârândâŋ akmap.” Aregât Kristogât kâmot yeŋgât luâk kautlupyeŋe âi mem manmâ Kristogât keiŋe makyeŋgimbiâ âmâ hâuŋe yeŋgim nâŋgâ yeŋgimbiâ humo akbiâp. 19 Luâk konokŋe damun siâ den âiân katberâmbo bo nâŋgaŋben. Luâk lâuwâ me âlâwuŋe makbiâ âmâ nâŋgâm heŋgemgowen. 20 Dâ damunyeŋe bikŋande hanâk hanâk kautyeŋe orem bâleŋaet agak meme yeŋe gangerâm mem

manbiâ âmâ Kristogât kâmot yâk yeŋgât dewunyeŋân makmâ miwindikmenâ bikŋande are ekmâ hamewakbai.

21 Nâ Anutu akto Yesu Kristo yâk yetgât dewunyetŋân akto aŋelo bikŋe Anutuŋe potatyegep yâk yeŋgât dewunyeŋân hin makmâ hâregiŋdân. Den makgiŋdân ire yaiwâk damun akmenâ bo gewiâp. Hain akmâ guge hangaet luâk âmbâle siâ me siâ ewangiak gowangiak bo akyeŋgiwen.

22 Akto gâŋe Kristogât kâmot damunlupyeŋe yâk yeŋgât âi yeŋe dowâk bo yeŋgim bâtge kautyeŋân bo katben. Hain akmenâ âmâ yâk yeŋgât dosaŋe gâŋgâlân âgâwopgât. Guge han biwige akto hâkge damun akmenâ kau kau yembiâp.

23 Gâ tepgân gigimapgât akto hâk hilâlâm manmatgât tuâk bo nemben. Waiŋ tu are getek nemben.

24 Luâk bikŋe yâk yeŋgât bâleŋe aregât keiŋe nâŋgâm dowâk heŋgemgomaen. Dâ bikŋe âmâ yâk yeŋgât bâleŋe tigâk yemapgât beirâ miawakmap. 25 Aregât dop hainâk agak meme âlepŋande âmâ tektekŋân miawakmap. Dâ hain bo akmapgât tiwâk yem âgâwiapgât dop bo tatâp. Beirâ miawakmâ kinbiap.

6

Hoŋ manman yeŋgât den.

1 Hoŋ bawa hârokŋe Anutugât kotŋe akto den pat âlepŋe bâliwopgât luâk kembulupyeŋe yekmâ kâŋgoyeŋgiwei. 2 Dâ luâk kembulupyeŋe Kristo nâŋgaŋi âmâ yâk yeŋgât hoŋ bawalupyeŋande hin bo nâŋgâwei, “Kembulupnenŋe Yesu nâŋgaŋbiâ dop nenŋe konok agep aregât lauyeŋe bo lokowaen.” hain bo nâŋgâwei. Bo. Luâk kembulupnenŋe Kristogât nâŋgaŋbiâ han kalem akyeŋgimaengât hoŋ bawa âi owâiâk akyeŋgienŋe ârândâŋ akbiap. Hain dâwaigât gâ den are makmâ makyeŋgim mem kârikŋe ketugu yekben. 3 Dâ luâk siâŋe den are makmâ hilipkom den aŋgâ makmâ Kembu nenŋe Yesu Kristo yâkgât pat âlep den hâkâŋ akmâ denŋande heŋgem nengumap are hamiaŋmap yâkgât hin nâŋgâwaen. 4 Yâk âmâ ikiŋe nâŋgâ nâŋgâŋe mem agatmâ han gulip akmâ kâmotnenŋe potalakŋet dâm hâre hâregât den are egâliaŋdo humo akmap. Akto den yânŋe magaŋgi goaŋgi akŋet dâm egâliaŋmap. Hain arekŋe egâliaŋ bâleŋe miawakmap. Akto luâk âmbâle bikŋande den are nâŋgâm potalakmâ galagât hogo hogo hâk yeŋe tunmâ nâŋgâ aŋgimbiâ gemap. 5 Akto gai luâk bikŋande han nâŋgâ nâŋgâ yeŋe bâleŋe higenŋe akto den bunŋe bâlâk manmâ nen Anutugât lau lokom mandenŋe puli sikum miawak nengiwiap dâm bembegât pat nâŋgâmbiâ humo akto gulip manmai.

Hâŋgât puli sikumgât den.

6 Akto puli sikumgât hin makbe. Anutugât nâŋgâenŋe humo akto lauŋe lokomaen âmâ bundâk hâk tângo peninengimbo horat korat bâlâk mem maniâm. 7 Amâ hingât. Memelupnenŋande menenegiân âmâ hâk hololok miawagion. Akto manmâ mombaenân âmâ hainâk hâk hololok Humogâlân ariwaen. 8 Aregât sot akto hâk pekenenŋe ârândâŋ tatnengimbo nâŋgâenŋe ârândâŋ akto maniâm. 9 Dâ bikŋande puli sikum humo mem mannerâm manbai yâkŋe egâliaŋ bâleŋaet lâm kâli kâliân gembiâ ewuyekbiap. Ewuyekto siâ me siâ yânŋaet keiŋe egâliaŋ bâleŋe nâŋgâmbiâ arekŋe katipyeŋgum mem bâliyekbiap. 10 Puli sikumgât egâliaŋ gogâliaŋ arekŋe bâleŋe hârokgât tânŋe miawakmap. Aregât luâk bikŋande puli sikumgât egâlianŋbiâ humo akto Kristogât

den pat hâkâŋ akmâ hepunmâ puli memberâm akmâ manbiâ âmâ hâk hilâlâm humoŋe penâyeŋgimap. 11 Dâ gâmâ Anutugât luâk manmat aregât siâ me siâ hainare hamiaŋben. Manman âlepŋe egâliaŋmâ Anutugât lau lokom Kristo nâŋgaŋmâ han kalem kârikŋe olop manman akberâm aregât kârikŋe akben. 12 Akto Kristogât keiŋe miawagâkgât bugâgât âi kârikŋe mem manben. Akto ulikŋân Kristogât kâmotlupŋande makmâ hâregiŋbiâ nâŋgâm luâk âmbâle dewunyeŋân magen den are lokom manman kârikŋe paŋâk memben. 13 Anutuŋe siâ me siâ manman golâ yeŋgimap yâkgât meteŋân akto Yesu Kristo kiap Pilatogâlân den kârikŋe bunŋe magep yâkgât meteŋân makmâ kârigegiŋdân. 14 Hin. Den kârikŋe lokom manmenâ bikŋande gekmâ gâŋgât makbiâ gewopgât kârikŋeâk kinmenâ Kembunenŋe Yesu Kristo togowiâp. 15 Aregât sopŋe Anutu pagaleŋe Amboŋe akto Kârikŋe Amboŋande makto miawakbiâp. Yâk âmâ luâk kembu yâk yeŋgât Kembu humo. Akto agat agatŋe yâk yeŋgât kautyeŋe humo. 16 Yâk ikiŋak ulikŋân bak manmâ gaep akto momo bâlâk manmap. Akto pagaleŋe humo nen bo arimaenân ain manmap. Yâk luâk siâŋe bo egep. Akto ekbaengât dâp bo tatâp. Yâk luâk hârokŋe kotŋe konmâ mem agatmâ denŋe lokombiâ yâkgât kot pat sambelem arimbo damunnenŋe akmâ âgâwiâp. A bundâk.

Luâk puli sikumdâ yeŋgât den.

17 Luâk hângât puli sikum humo umalâk yeyeŋgimap yâk makyeŋgimenâ hâkyeŋe bo mem agatmâ siâ me siâ bâliwiap aregât nâŋgâm imâ tân nengumbo manman nenŋe miawak nengiwiap dâm bo nâŋgâwei. Dâ Anutuŋe unsambe humo nengimbo heroŋe maroŋe manmaen yâkgâlân nâŋgaŋbiâ biwiyeŋe humo akbiapgât makyeŋgiwen. 18 Akto luâk sikumdâ hin makyeŋgiwen. Han kalem akmâ agak meme âlepŋe mem siâ me siâ hâu bâlâkgât yeŋgiwei. 19 Hain akmâ âmâ manman kârikŋe siân miawak yeŋgiwiapgât keiŋe katmâ manbei. Katmâ manmâ âmâ beirâ manman bunŋe membai.

Pauloŋe Timoteo mem kârikŋe ketuguep.

20 O galane Timoteo, gâ Kristogât keiŋe makgiŋion aregât pat damun akmâ mem manben. Akto luâk siâŋe Anutugât pat hâkâŋ akmâ nâŋgâ nâŋgâgât den heŋgemgone dâm magaŋgi goaŋgi akmâ hilip kombiâ bunŋe bo miawakto den are hâkâŋe dâwen. 21 Luâk hainare akmaiŋe âmâ Kristogât keiŋe nâŋgâwerâm ewum hâuŋgomai. Anutugât han kalemŋe yeŋgâlân yembiâp.

2 Timoteo

Paulonge Timoteogât akmâ Anutu ulilangep.

1 O galane Timoteo, Paulo nâ Yesu Kristo yâkgât Aposolo. Anutunge emelâk Yesu Kristogât manman âlepnge makmâ hâriepgât nâ Aposologât âi ninjep. 2 Timoteo nune nanne dâm gogondân gângât kulem ire kulemgoginjdân. Anutu Ewenennge akto Kembu nennge Yesu Kristo yâknge damunge akmâ han kalem akmâ tân gugum okot nângâginjbela biwige gembo sânduknge akbiâp.

Paulonge Timoteo kârikge kilepgât Anutu mepaimnge miep.

3 Bâgilupnande han kau akmâ Anutugât lau lokoyi yâk yengât Anutu nângangmâ han kau akmâ Anutugât lau lokoman. Yâk hokboâk hokboâk gângât akmâ mepaimnge aganjmâ ulilanjman. 4 Amâ ulikngân indem tâgâiak humo agen aregât nângâm âmâ hilâm hândâk nângâ ginjmâ gektere heronge maronge miawakninjâk dâm mandân. 5 Akto nângâginjdân ainâk gai deige Rosi akto memege Eunike Kristo nângangbela yetgât biwi kat kat nângân are hâtikom gângâlân gai yendâp hain nângân. 6 Aregât nâ nângâginjmâ makbe. Nâ bâtne kautgân katere Anutunge wâtnge ginjep are nelâmginjbopgât utungomenâ utunngeâk miawakginjbiâp. 7 Amâ Anutunge wâtnge nengimap amâ hamewakmâ manbaengât bo nengiep. Kârikge olop akto han kalem olop akto han biwi damun aknegât nengiep. 8 Aregât gâ Kembunennjaet pat makmâ hulanjdâm anjun bo angiwen. Akto nâ yâkgât akmâ tâknge hikonekbiâ lope kâlegen talân nângât akmâ anjun bo angiwen. Gâ Anutunge kârikge ginjbiap nâ hâk hilâlâm nângâman a hainâk akmâ pat âlepgât dengât akmâ hâk hilâlâm kaknjân manben. 9 Yâknge menjâlenenekmâ den patnge âlepnjande olonjnenegep. Are âmâ ulikngân tâmbânge dondâ Yesu Kristogât akmâ han kalem akyengiwian dâm makmâ hâriep. Makmâ hârem manmâ gambo nen miawakmâ mandennge âi nennge me agak meme nennjaet bo akmâ ikinjaet han watmâ potat nenekmâ hengem nenguep. 10 Amâ ulikngân tâmbânge nângâm hengemgombo yiep. Dâ bunnge sop ire Yesu Kristo hengem nengumapnge miawaktoân Anutugât han kalemnge miawaknengiep. Akto Yesu Kristonge momogât kârikge kondo mondo den pat âlep arekge mem manman kârikge akto pagalengân manbaengât miawaknengiep.

Paulonge pat âlepgât âiân hâk hilâlâm humo nângâep.

11 Akto Anutunge den pat aregât akmâ nânge makyengiwiangât Aposolo âi membiangât akto Kristogât keinge hekatyengiwiangât âi ninjep. 12 Âi ninjdo nâ aregât akmâ hâk hilâlâm kaknjân manman. Nâ nângangmâ hengemgomangât yâkgât han lâuwâ bo manman. Bo. Nâ hin nângâm kârigeman. Yâk kârikge olop manmâ gam âmâ agak memene âlepnge damun akninjdo sop humo are miawakbiap. 13 Den bunnge aregât dâpnge hekat ginjân areâk kendetben. Are âmâ Yesu Kristo nângangmâ hangande hikom kinmâ hain akben. 14 Akto Heak han biwi nennjân manmap yâknge den bunnaet keinge ginjep are panâk mem yaiwâk damun akmâ manben.

Onesiporonge âmâ Paulo tângom malep.

15 Galane, galalupne hârok Asia hânân manmai yâknge hepun nekmâ meteyi, are nângâen. Yâk yengât hutyenân âmâ Pigero akto Hermogene

hepun negiat. 16 Kembuŋe Onesiporogât ginbailupŋe han kalem akyeŋgiwiapgât ulilaŋdân. Amâ hingât. Tembe lokoŋe hiko negi ain Onesiporo arekŋe bo hâkâŋ akniŋmâ kambiamne owâiâkgât tân nugum malep. 17 Hain akmâ âmâ Roma kepian togom undâgât niŋmâ kârikŋe akmâ penâniŋep. 18 Aregât Kembuŋe sop humoân han kalem agaŋbiapgât ulilaŋdân. Onesiporo arekŋe Epeso hânân gai hoŋ bawa âi humo akniŋep are gugak ekmâ nâŋgâen.

2

Timoteoŋe Yesugât âiân bugâ koko kârikŋe kilâkgât magep.

1 O galane Timoteo, Yesu Kristoŋe han kalem akmâ okot nâŋgâ giŋmâ damunge akmap aregât nâŋgâm biwigân katmâ biwige kepeimbo hamep bâlâk âi memben. 2 Akto luâk âmbâle biwirâ yâk yeŋgât dewunyeŋân den dâtâŋe makginân are âkâ hainâk luâk bikŋe Humogât dâp tâlimai den are makyeŋgiwen. Makyeŋgimenâ arim yâkâ hainâk den are potatmâ luâk bikŋe bikŋe makyeŋgim kepilâwai. 3-4 Gâŋe tembe loko yâk yeŋgât agak meme ya nâŋgât are. Yâkŋe humoŋande wan me wangât dâmbo emetgât me kalamgât me ginbailupŋe are yeŋgât bo nâŋgâm ikiŋe ukenŋe hepunmâ hâk hilâlâm nâŋgâm launŋe lokomap. Aregât gâ dop hainâk Yesu Kristogât akmâ yâkgât tembe lokoŋe akberâm hâk hilâlâm nâŋgâm bo hâkâŋ akben. 5 Luâk siâ hilip agu agu âi mem âmâ luâk humoŋe den makmâ hâriep den are bo lokomaiŋe âmâ hâuŋe bo membiap. 6 Âi kalamgât âi humo mem hâk hilâlâm nâŋgâmapŋe sot bunŋe mem nendo ârândâŋ akbiap. 7 Humoŋe han biwige mem kepikto aregât den yu kulemgoân ire hokboâk hokboâk aregâlâk nâŋgâm potatmâ kotgâm manben.

Yesu Kristo nâŋgâm kârigeaŋmâ yâkgât âiân kârikŋe kinbaen.

8 Yesu Kristo nâŋgaŋmâ manben. Yâk Dawidigât kâmolân gâtŋande momoŋânba golâ akmâ agalep. Aregât dop hainâk yâkgât den pat âlep hain makman. 9 Pat âlep den aregât akmâ hâk hilâlâm umatŋe nâŋgâman. Hâk hilâlâm nâŋgâm âmâ luâk bikŋande nâ bâleŋe meme luâk hainare hiko nekbiâ tatman. Dâ Anutugât den amâ bo hikombiâ kârikŋeâk miapŋân tatmap. 10 Aregât nâ hâk hilâlâm âi hârok are Anutuŋe yeŋgonmâ makmâ katyegep yâk yeŋgât akmâ akman. Yâk âmâ Yesu Kristoŋe heŋgemgoyekto pagaleŋe manman kârikŋe manmâ âgâwaigât âi mem hâk hilâlâm nâŋgâm âmâ bo hâkâŋ akmâ hepunman. 11 Den hin yendâp amâ bundâk. Yâkgât momoân dewatiyiongât manman âlepŋân gai hainâk dewatiwaen. 12 Yâkgât akmâ hâk hilâlâm nâŋgâm âgâwaengât yâk olop hânŋe hânŋe luâk âmbâle damunyeŋe akbaen. Dâ muneŋ agaŋbaen âmâ yâk gai hainâgâk muneŋ aknengiwiap. 13 Gârâmâ yâkŋe ikiŋe den lau bo lokowiapgât dop bo yendâpgât nenŋe nâŋgaŋdenŋe yeukŋe akbiawân yâkŋe nengât akmâ ikiŋe denŋe watmâ kârigemap.

Âi luâk bunŋe arekŋe amâ Kembugâlân kotŋe tatbiap.

14 Timoteo gâŋe den are nelâm yeŋgiwopgât makyeŋgim heŋgemgowen. Hain akmâ Anutugât meteŋân den yânŋe bunŋe bo arekŋe luâk âmbâle gulip milip yeŋgumap den are bo magaŋgi goaŋgi akbaigât makmâ hârem kârigem kinben. 15 Anutuŋe nâŋgâgiŋdo ârândâŋ agâkgât hanoko akmâ manben. Hain akmâ âi luâk siâŋe luâk humoŋaet

den lokombo nâŋgâmbo ârândâŋ akto bo aŋun aŋgimap dop hainâk akmâ den bunŋe dopŋân makmâ manben. 16 Dâ den yânŋande luâk âmbâle kewuguyekmâ oloŋyekto Anutugât nâŋgâmbiâ yânŋe akmap den are bo nâŋgâm âmâ hamiaŋmâ panben. 17 Hiaŋgi den yeŋande diwi metŋe hainare akmâ sambelewiap. Luâk hainare yâk yeŋgât hutyeŋân âmâ siâ Heminaio akto siâ Pileto manmandat. 18 Lâuwâ arekŋe den bunŋe hamiaŋmâ hin dâm mandat, “Nen momoŋânba agatbaen dâyi âmâ emelâk agalion.” hain dâm makyeŋgimbela denyetŋande luâk âmbâle bikŋe ulikŋân Kristo nâŋgaŋi yâk gulip koyeŋgim mandat. 19 Gârâmâ Anutuŋe kât hambo humo kârikŋe kato giep akto kârikŋe akmâ kindâp aregât tirip kulemŋe hin yendâp, “Kembuŋe ikiŋe luâk âmbâle dâtâŋe heŋgemgomap.” Akto siâ hin, “Kembugât kot konmâ manmai hârokŋe bâleŋe hamiaŋbei.”

20 Opmân humoân amâ kondo goli akto siliwa mâŋgi mâŋgiŋe areâk bo lâwinŋe akto hânŋe mâŋgi mâŋgiŋe are hârok tatâp. Kondo bikŋân siâ me siâ âlepŋe gewiap. Dâ kondo bikŋe yânŋân siâ me siâ yânŋande gewiap. 21 Aregât dop hainâk siâŋe bâleŋe siâ me siâ are hâkâŋe dâmbo biwi nâŋgâ nâŋgâŋe kau kau akto opmân amboŋande makmâ imâ nâŋgât dâtâŋe dâm mem mando arekŋe âi âlepŋe keiŋe keiŋe membiap.

22 Luâk âmbâle siganŋe egâliaŋ bâleŋe akmai aregât hamewakben. Hamewakmâ âmâ hanyeŋe âlepŋe akmaiŋe Kembu ulilaŋmai yâk olop agak meme âlepŋe membiâ Anutuŋe yekto huraguâkgât akto biwi kat kat humo yeyeŋgiâkgât akto han kalem aganŋgi goaŋgi akbiâ biwiyeŋe sândugeâkgât kârikŋe akmâ manbei. 23 Hanân gege den kopaŋe akto yânŋe are hâkokowen. Amâ luâk âmbâle hain makmâ papalakbiâ âmâ den bunŋe bo miawakmap are nâŋgât. 24 Kembugât hoŋ manman luâkŋe makmâ den kakŋân magaŋgi goaŋgi bo akbiâp. Yâk luâk hârok gala akyeŋgim mitigât den owâiâk makmâ yeŋgiwiâp. Dâ aŋgâŋe kuk agaŋbiâ âmâ dowâk kugân bo akyeŋgiwiâp. 25 Hain akmâ luâk âmbâle bikŋande den gulip sambeleâk dâm makmai are yeukŋân makmâ miwindik yekto Anutuŋe ikiŋak biwiyeŋe mem gembo âmâ biwiyeŋe purik kato den bunŋe are nâŋgâwai. 26 Akto hanyeŋe pâroŋ âgâmbo Hiaŋgi Amboŋande ikiŋe den lokoŋetgât hami komân hâwâtyekto gembiâ meyegep are hârem panbai.

3

Sop bo akbiapgât den.

1 Galane Timoteo, gâ hin nâŋgâwen. Sop humo ewumâk akmâ tâlâguwerâmbo âmâ umatŋe hamepŋe olowâkŋe miawakmâ sambelewiap. 2 Sop ain luâk hin arekŋe manbai. Yâkŋe yeŋgâlâk nâŋgâmbiâ âgâmbo puligât egâliaŋmâ agat agatŋe akmâ hâk mem agatmâ luâk âmbâle sârekyeŋgum makmâ meme ewegât den kom hâkâŋ yekmâ han kalem bâlâk wan me wan Anutuŋe ekto ârândâŋ akmap are hâkâŋe akmâ panbai. 3 Akto areâk bo. Yâkŋe okot bo akyeŋgim âmâ dosa mem manmâ ele omai. Akto han muneŋ akmâ bugâ koko, siâ me siâ âlepŋe hâkâŋe akmâ 4 hanân gege hanâk hanâk manmai. Akto âgâ âgâŋe akmâ hâkgât egâliaŋ humo mem manmâ âmâ Anutu bo mepaimŋe memai. 5 Akto hâkŋe miti luâk tirip mem manmâ miti kârikŋe bâlâk mem manmai yâk hamiyeŋgiwen. 6 Luâk ya maktân are yeŋgâlânba bikŋande tik panmâ yoŋâk yoŋâk manmai. Hain manbiâ âmâ âmbâle

nâŋgâ nâŋgâyeŋe gulip arekŋe dosayeŋaet umatŋe are nâŋgâmbiâ umatŋe akto egâlian bâleŋe akmâ horat gorat akmâ 7 den bunŋe bo penianŋmai, âmbâle hain arekŋe luâk yoŋâk manmai yâk yeŋgât den nâŋgâmbiâ mem yeukŋe mâŋgi yekmâ oloŋ yekmai. 8 Tâmbâŋe dondâ Yane akto Yambere yâkŋe Mosegât den koyiat. Luâk ya maktân hainâk den bunŋe mem bâliwerâm âmâ hanyeŋe gulip akto biwi kat katgât pat hianŋgim mem manmai. 9 Yâk hain manmaigât sambelem humo akberâm âmâ pâpkombiâ hârokŋe ekbai. Yane akto Yambere yâk yetgât nâŋgâ nâŋgâyetŋe gulip hârokŋe egi dop hainâk luâk ya maktân yâk yeŋgât nâŋgâ nâŋgâ yeŋe gulip are hârokŋe ekbaen.

Paulo umatŋe keiŋe keiŋe miawagaŋep.

10 Gala, gâ olop manmaetgât âmâ nâŋgât pat ekmâ metien. Nâŋgât den dâtŋe akto manmannaet âi meman, Kristo nâŋgaŋmangât han kalemnaet, kârikŋene a hârok ekmat. 11 Akto gasalupnande nugum hâk hilâlâm niŋmâ gasa nekmai are akto Antiokia kepian, Ikonioŋ kepian akto Listera kepian gasa nekmâ hâk hilâlâm akniŋbiâ umatŋân malân akai egen. Dâ Kembuŋe hanâk dâm umatŋe hârok ainba mem kotgâ negep. 12 Aregât luâk bikŋe gai Yesu Kristogâlân dewatim kinmâ mandenŋe Anutuŋe nenekto huraguâk dâmbiâ âmâ gasalupyeŋande hâk hilâlâm yeŋgiwai. 13 Hâk hilâlâm yeŋgim âmâ hianŋgi âi are mem maine bâlim heŋgemgowai. 14 Dâ gâmâ den makgiŋmâ kepilâgegion are lokom manben. Akto nen makgiŋion gai nâŋgânengim heŋgemgowen.

Anutugât denŋaet keiŋe.

15 Gâmâ nananŋgânbak miti kulem are oyaŋmâ nâŋgâm heŋgemgom manmâ gaen. Arekŋe hange mem pagalembo Yesu Kristo nâŋgaŋmenâ meŋâleak giŋep. 16 Akto miti kulem hârok amâ Anutugât Heakŋande makto kulemgoyi are oyaŋmâ nâŋgâenŋe mitigât keiŋe hekat nengimap. Akto biwi nenŋân tuk tuk ewumbo dosa nenŋe miawakto makmâ miwindik nenekmap. Akto manman ârândâŋgât dâp hekat nengimap. 17 Hain aknengim mem owâi nenekto nen Anutugât luâk bunŋe akmâ heŋgemgo heŋgemgo âi keiŋe keiŋe are âlepŋe penianbaen.

4

Paulo mombian dâm Timoteo den umatŋe magaŋep.

1 Nâ Anutugât meteŋân akto Yesu Kristo miawakbiap sop ain luâk golâ me momoŋe damun nenŋe akbiapgât den âiân katnekmâ potatnenekbiap yâkgât meteŋân makginŋdere nâŋgâ. 2 Hokboâk hokboâk mitigât den makyeŋgimenâ biknande denge hâkâŋ akbiâ âmâ âsiyekmâ hâwâtmâ makyeŋgiwen. Hokboâk hokboâk bâleŋe yeŋe miawagâk dâm makyeŋgimenâ den kârikŋande biwiyeŋân ewuwiâp. Makmâ miwindik yekmâ aregât âiŋe yeukŋân hâkâŋ bâlâk memben. 3 Maleine sop siâ miawakto âmâ luâk âmbâle biknande mitigât den are nâŋgâmbiâ yânŋe akto hâkâŋe dâwai. Hâkâŋe dâm âmâ luâk siâŋe den yânŋe makyeŋgimbiâ nâŋgâmbiâ humo akbiap areâk nâŋgâmâk manmâ luâk hain areâk oloŋyekbiâ kâmot humo akbai. 4 Humo akmâ âmâ den pat âlep bunŋe are hamianŋmâ bem patŋe areâk mem manmâ nâŋgâmbiâ humo akbiap. 5 Dâ gâmâ sopŋe ârândâŋ hange kârigembo ârândâŋâk manben. Bo duwuŋ akben. Hâk hilâlâmŋe kakgân âgâmbo kârikŋe akmâ bo hâkâŋ akben. Pat âlep den are makmâ sambelewen. Akto dengât âi giŋion

are kârikŋe akmâ memenâ bunŋe miawakgiŋbiâp. 6 Dâ nâmâ nâŋgât manmanŋe emelâk manmanne sumbe hinare dâm kâiakberâmbo sumbegât akberâm aktân. Nâ mombiangât sopŋe ewumâk aktâp. 7 Akto bugâgât agak meme âlepŋe mem metere âlepŋe agep. Akto dâp pirâm tâlim gam malân aregât horat bâiŋângen emelâk togoân. Akto Kristogât den pat bunŋe are paŋâk mem âmâ bo mesokmâ gan. 8 Aregât himbimgât egâliaŋ nâŋgât pat dâtâŋe yendâp are maleine sop humoân Kembu makmâ kotgâ kotgâ yâkŋe ârândâŋâk niŋbiap. Amâ nâ konok bo. Kembuŋe togowiap are lâmgom manmai luâk âmbâle are nen hârok nengiwiap.

Luâk bikŋande Paulo hepunbiâ ikiŋeâk talep.

9 Gâ hâgân kâlâwân akmâ dowâk nâŋgâlân togowen. 10 Amâ Demaŋe hângât siâ me siâgât nâŋgâmbo humo akto hepun nekmâ Tesalonike kepian ariep. Dâ Kereske Galatia hânân ariep. Dâ Tito âmâ Dalimatia hânân ariep. 11 Ire in net Luka olop netŋeâk mandet. Togowerâm âmâ Mareko nâ âigât âlepŋe tân nugumapgât kewugumenâ olop togowiandat. 12 Tikiko âmâ huŋgunaŋdere Epeso kepian ariep. 13 Akto togowerâm âmâ dâpgât hâk pekeŋe Troa kepian Kapo yâkgât emelan katere talep are meniŋmâ togowen. Hain akmâ kulem esenŋe yânŋe akto soŋgo hâkŋe kulem siâ tatâp are olowâk meniŋmâ togowen. Dâ soŋgo hâkŋe aregât nelâmgiŋbop.

14 Umbâ akto siâ siâ kârikŋe mâŋgimap luâk kotŋe Alesande bâleŋe dondâ niŋep. Aregât maleine Kembuŋe hâuŋe waŋbiap. 15 Den nenŋe dondâ mem ge kalep aregât ekmâk hamep akben.

16 Den âiân ulik gulik katnegi sop ain galane siâŋe dengât bo tânnuguep. Bo dondâ. Hârok hepun nekmâ meteyi. Yâk yeŋgât dosayeŋe bo tatmâ yembiapgât ulilaŋdân. 17 Dâ sop ain Kembuŋe nâŋe Yuda luâk bo manmai hârokŋe makyeŋgire nâŋgâm meteŋetgât tânnugum mem kârikŋe mâŋginegep. Hain akmâ soŋgo metŋe laiongât lauŋânba mem kotgâm negep. 18 Kembuŋe bâleŋe ire me are akniŋi aregât tân nugum himbimgât pagaleŋân katnekbiap. Yâkgâlân kot humo yem âgâwiap. A bundâk.

Den bâiŋe.

19 Nâ Pirisila akto Akuila akto Onesiporo ginbailupŋe hârok nâŋgâ meteyeŋgiân are makyeŋgiwen. 20 Erasto Korinti kepian hepundere malep. Dâ Tropimo kundat akto Milete kepian hepulân. 21 Gâ tânâk sopŋe boâk miawaktoân dowâk togowen. Eubuloŋe nâŋgâ giŋdâp. Akto Pudeŋ, Lino akto Klaudia akto Kristogât kâmot hârokŋe hainâgâk nâŋgâgiŋdâi. 22 Kembuŋe otnege olop manbiap akto Anutugât han kalemŋe gâŋgâlân yem âgâwiâp. A ulilaŋdân.

Tito

Anutuŋe Paulo âi âlepŋe waŋep.

1 Galane Tito, nâmâ Paulo, Anutugât hoŋ bawa âi meman. Akto Yesu Kristoŋe Aposolo âi niŋep are mem manman. Are âmâ Anutu mem kepilânenekmapŋe Kristo nâŋgaŋmâ kârikŋe akmâ âgâwaengât akto den bunŋe nâŋgâm kotgâm nâŋgaŋbiâ agak meme ârândâŋ miawakyeŋgiwiapgât den pat are Anutu heŋgem nengumapŋe makmâ kârige niŋep. 2 Den are amâ Anutu bo hiaŋgimapŋe tâmbâŋe dondâ malep ain nâŋgâm manman kârikŋaet makmâ hâriep. 3 Hârem âmâ manmâ sopŋânâk miawakmâ ikiŋe denŋande akmâ mak-makgât âi niŋep. Amâ Anutu heŋgemnengumapŋe makmâ hârem âmâ makyeŋgiwiangât âi niŋep. 4 Tito gâ nâŋgâlân ba den pat âlepŋe nâŋgâen aregât nanne dâm gogonman. Anutu Ewenenŋe akto Yesu Kristo heŋgemnengumandatŋe han kalem akmâ damunge akbela biwige sândugeâkgât ulilaŋdân.

Dâtŋe meme yeŋgât den.

5 Âi bikŋe boâk mem meteân are mem kotgâwengât Kreta haru tânâmŋân hepun gegân. Aregât makginân hain akmâ kepia ârândâŋ tânlupyeŋe kat yekmâ ariwen. 6 Luâk siâ dosa bâlâk akto âmbâle konok olop manmâ gaep akto nan baratlupŋande Kristo nâŋgaŋmâ âmâ âgâ âgâŋe bâlâk akmâ eweyeŋaet lau dowâk lokomai luâk hainare katyekben. 7 Dâtŋe meme siâ Anutugât âi damun akmapŋe bâleŋe bâlâk manmap. Akto âgâ âgâŋe bâlâk akto bugâ kuk dowâk bo akmap. Akto tu kârikŋe umatŋeâk bo nemap. Akto bugâgât biwi owâi akto puli sikumgât egâliaŋ bâlâk hain manmap. 8 Akto lombo togombiâ dowâk han kalem akmâ tân yeŋgumap. Akto siâ me siâ âlepŋe hârok egâlianŋmap. Akto han biwi damunŋe akmâ âlepŋe mando Anutuŋe ekto ârândâŋ akto siâ me siâgât sapaŋe olop manmap. Hainare damungât âi waŋben. 9 Akto Kristogât keiŋe maganŋi are paŋâk mem luâk âmbâle nâŋgâ nâŋgâyeŋe yeukŋe are makyeŋgim âmâ bikŋande denŋe mem ge katberâmbiâ makyeŋgimbo yeukŋe akbiapgât bo pâpkomap. 10 Amâ luâk bikŋande den bunŋe koko akmâ den yânŋe makmâ hianŋgim muneŋ olop manmai. Aregât hutyenân âmâ Yuda luâkŋe dondâŋe Yuda hâkgât tirip are nâŋgâmbiâ humo aktâp yâk owâiŋe manmai. 11 Luâk hain arekŋe puli sikum aregât akmâ den makmakŋe are dop bo are kâmot siâ siâ makyeŋgim hilip yeŋgumai. Aregât luâk hainare yâk yeŋgât den lauyeŋe bupkowen. 12 Kreta gâtŋe yâk yeŋgâlân gâtŋe propete siâŋe hin dâep, “Kreta luâkŋe âmâ sopŋe sopŋe hârok hianŋgimai. Soŋgo metŋe hinare siâ me siâ umatâk nemai.” 13 Nâ den are nâŋgâre bunŋe aktâp. Aregât gâŋe makmâ miwindik yekmenâ Kristogât keiŋe bundâk nâŋgâ nâŋgâ yeŋande nâŋgâmbiâ mem golâ katyekto golâ manbei. 14 Hain akmâ Yuda luâk yâk yeŋgât hâŋge den are akto luâkŋe den bunŋe hamianŋmâ hianŋgigât makmai den are bo nâŋgâwei. 15 Han kau kau olop manmaiŋe âmâ siâ me siâ hârokgât nâŋgâmbiâ kau kau akmap. Dâ luâk bikŋe bâleŋande biwiyeŋe bigeimbo Kristogât hâkâŋ akmaiŋe âmâ nâŋgâ nâŋgâ yeŋe akto han biwi yeŋe hârok heleŋ agepgât siâ me siâ nâŋgâmbiâ kau kau bo akmap. 16 Yâkŋe Anutugât keiŋe nâŋgâmaen dâm lauyeŋande hain dâmai. Dâ agak meme yeŋande Anutugât kot mem

bâliwerâm manmai. Luâk bâleŋe are amâ den koko akmaigât nâŋgâ yeŋgienŋe gembo âi âlepŋe membiâ ârândâŋ akbiâpgât dop bo tatâp.

2

Luâk âmbâi sâmbâ yeŋgât den.

1 Gâmâ Kristogât keiŋe den bunŋe tatâp aregât dopŋân makmâ hekatyeŋgim kepikben. 2 Hain akmâ luâk sâmbâ yâk hin makyeŋgiwen. Tu kârikŋe me siâ me siâ dondâ bo nembei. Metepirik bo akmâ âmâ han biwi yeŋaet damunŋe akbei. Kristogât pat âlepŋe are nâŋgâm heŋgemgowei. Han kalem akmâ aŋgi goaŋgi akmâ bo hâkâŋ akbei.

3 Dâ âmbâi sâmbâ hin makyeŋgiwen. Anutuŋe yekmâ mandâp are nâŋgâm hamewakbei. Galagât den hogo hogo akto den kakŋân bo makbei. Akto tu kârikŋaet nâŋgâmbiâ humo bo akbiâp. Akto manman dâp âlepŋe aregât keiŋe âmbâi sigan makyeŋgiwei. 4 Makyeŋgimbiâ luâklupyeŋe nananŋlupyeŋe han kalem âlepŋe akyeŋgiwei. 5 Hain akmâ yeŋaet aŋun aŋgim egâlieŋ bâleŋe bâlâk manmâ emetgât siâ me siâ yeŋe damunŋe akmâ mem heŋgemgom kinmâ luâklupyeŋe tânyeŋguwei. Amâ bikŋande Anutugât den hâkâŋe dâwâigât hain akbei.

Luâk sigan yeŋgât den.

6 Dâ luâk sigan hin makmâ hâwât yekben. Han biwiyeŋe damunŋe akmâ egâlieŋ bâleŋe bâlâk manbei. 7 Akto gâmâ siâ me siâ âlepŋeâk hârok mem manmenâ luâk âmbâle bikŋande gekmâ hainâk akbai. Akto den miti are umatâk mem kâmot katmâ makyeŋgiwen. 8 Hain akmâ dâp kârikŋe yendâp aregât dopŋân makmâ heŋgemgomenâ gasalupnenŋande henengiwerâm kulâgâtbiâ bo akto aŋun aŋgim hepunbai.

Hoŋ bawa yeŋgât den.

9 Dâ hoŋ bawa hin makyeŋgiwen. Luâk kembulupyeŋe yâk yeŋgât den lokom kinmâ hoŋ akyeŋgiwei. Hain akmâ yâk yeŋgât den kakŋân bo makbei. 10 Hain akmâ kâmbu bâlâk manmâ siâ me siâ damunŋe akmâ heŋgemgombiâ humomolupyeŋande yekbiâ ârândâŋ akbiâp. Hain akmâ âmâ heŋgem nengumap Anutu yâkgât den bunŋe are loko loko akmâ tângombiâ bikŋande ekbiâ ârândâŋ akbiâp.

Yesuŋe pulim heŋgemnenguepgât ikiŋaet lâmgom manbaen.

11 Amâ hânŋe hânŋe luâk hârok âlepŋe akbaengât Anutugât han kalemŋande miawagep. 12 Hain arekŋe mem hulaŋ nenekmâ heŋgem nengumbo Anutugât den bo nâŋgâmai akto hângât siâ me siâ egâlieŋ are hepunmâ hân iren ârândâŋ mandenŋe Anutuŋe nenekto huraguâkgât hanoko akmâ maniâm. 13 Hain manmâ Anutu Humo heŋgem nengumapŋe Yesu Kristo yâkgât pagaleŋe miawakmâ tekteknân manman kârikŋe togoâkgât owâim akmâ maniâm. 14 Anutu humo heŋgem nengumap yâkŋe Yesu Kristoŋe nengât hâu mem bâleŋânba hulaŋ nenegepgât akto kâmotlupŋe bunŋe manmâ agak meme âlepŋe kârikŋe akmâ mannegât ikiŋaet manmanŋe bo gangerâm moep. 15 Gâ kârikŋeâk akmâ den are makyeŋgim sami den makmâ orem miwindik yekmâ makmâ heŋgemyeŋguwen. Luâk bikŋande gâ gekbiâ gewopgât damunge manben.

3

Yesugât kâmot yeŋgât agak meme âlepŋe.

1 Galane, Yesugât kâmot Kreta kepian manmai are hin makmâ totokom makyeŋgiwen. Kiap gawaman akto luâk kotdâ den

yeŋe lokowei. Akto âi keiŋe keiŋe âlepŋe yendâp aregât owâiŋeâk membei. 2 Hain akmâ makmâ hilip balit akto den kuk heŋgân bo akbei. Yeukŋe manmâ luâk hârok yeuge yeŋgim metewei. Akto yeŋaet nâŋgâmbiâ gewiâp. 3 Dâ nen ulikŋân hainâgâk han gulip manminion. Sop ain den koko akmâ han biwi bo damunŋe aktenŋe siâ me siâŋe dowâk oloŋnenekto awam akmâ manminion. Akto egâliaŋ bâleŋande hikonenekto manmâ ukennenŋaet akmâ sop ârândâŋ kuk aknengimbiâ kuk bugâ humo miawaknengiminep. 4 Dâ heŋgem nengumap Anutu han kalemŋaet akto okot âlepŋe miawak nengim tek tegembo 5 yâkŋe nen ârândâŋ manmâ âi siâ meyiongât bo han kalemŋaet akmâ meyion. Bo. Yâkŋe ikiŋe han kalemŋaet akmâ manman irakŋaet tuŋe akto Heakŋânba miawak miawak irakŋande mem heŋgem nenguep. 6 Amâ Yesu Kristo heŋgem nengumap yâkgât akmâ konam bo akmâ heŋgem nenguep. 7 Are amâ nen Kembugât han kalemŋande dosanenŋe kutigito manman kârikŋaet lâmgom mandenŋe biwinenŋe owâi akbiapgât aknengiep. 8 Den are amâ bunŋe dondâ aregât kârikŋe akmâ makmâ kepikmenâ Anutu nâŋgaŋmaiŋe âi âlepŋe memâk manbei. Den hain arekŋe amâ luâk tânyeŋgumbo agak meme âlepŋe miawakyeŋgimap. 9 Dâ luâk bikŋande den bambo guto aknerâm bâgilupyeŋaet kotyeŋe konmai are me kuk heŋgân den me Mosegât den nâŋgâm hilipkom magaŋgi goaŋgi akmai den arekŋe bo tân yeŋgumap. Aregât hepunben.

10 Akto luâkŋe kâmotŋe potalakŋet dâm makyeŋgimap yâk den memeŋe konok me lâuwâ magaŋmenâ denge bo nâŋgâmbo amâ hepunmenâ ikiŋeâk manbiâp. 11 Luâk hainare amâ nâŋgâ nâŋgâŋe pâit pâitŋe aregât hanŋande hâwâlaŋdo bâleŋân manmâ âgâwiap aregât hamianŋmâ hepunben.

Den bâiŋe.

12 Akto hâmbâi galane Atema me galane Tikiko are huŋgunyetkire gâŋgâlân togombela tânâk sopŋân Nikopoli kepian manbiangât ain nâŋgâlân dowâk togom penâniŋben. 13 Akto hinŋe luâk den dâtŋe tângo tângo siâ kotŋe Sena akto siâ Apolo wan me wan dâpgât yetkim huŋgun yetkimenâ âi yetŋân dowâk ariwiandat. 14 Akto luâk âmbâle kâmotlupnenŋe yâkŋe gai yân tatbâigât heŋgemgo heŋgemgogât âi mem âmâ luâk umburuk manmai are tânyeŋguwei, aregât keiŋe makyeŋgiwen.

15 Akto galalupne luâk nâ olop mandâi hârokŋe gâ nâŋgâ giŋdâi. Akto gâŋe luâk âmbâleŋe han kalemŋe aknengimai yâk ain manmai nenŋe nâŋgâ yeŋgimaengât makyeŋgiwen. Kembugât han kalemŋe yeŋgâlân yem âgâwiâp.

Pilemoŋ

Pauloŋe Pilemoŋ makmâ maŋganlep.

1 Galane, Pilemoŋ, nâmâ Paulo
den ire yu kulemgoân. Nâ Yesu
Kristogât âi mendere bikŋande den
aregât hâkâŋ akmâ kala busiân kat-
negi. Nâ akto Timoteo netŋe nâŋgâ
giŋmaet. Gâŋe âigât tân netkumat
aregât hin makgiŋdetŋe nâŋgâ.
2 Gâŋe âmbâle kotŋe Apia Yesugât
kâmolân gâtŋe akto luâk kotŋe
Akipo tembe loko dop hainare
gala netŋe yâk akto niŋema gâŋgât
emelan Mitigât mendugumai are
yeŋgât netŋe okot âlep nâŋgâmaet
aregât makyeŋgiwen. 3 Ewenenŋe
Anutu akto Humonenŋe Yesu
Kristo yâkŋe damunyeŋe akmâ
okot âlep akbela biwiyeŋe sândukŋe
akmâ âlepŋe akbiâp.

Pauloŋe Pilemoŋgât akmâ Anutu ulilaŋep.

4 Galane nâ Anutuŋe gâ tân
guguâk dâm nâŋgâm âmâ ain
dowâk Anutu mepaiŋe mem
ulilaŋman. 5 Pilemoŋ gâŋe
Humo Yesu hangande nâŋgaŋmâ
kotgâm manmat akto Yesugât
kâmotlupŋe yâk yeŋgât okot nâŋgâ
yeŋgimat aregât pat nâŋgâm Anutu
âlepŋerâm mepaimŋe mem ma-
gaŋman. 6 Nâŋe âmâ gâŋe luâk
âmbâle Yesu nâŋgaŋmatgât keiŋe
makyeŋgimenâ nâŋgâwaigât Anutu
ulilaŋdân. Hain akmâ Kristoŋe
wan me wan âlepŋe aknengiep
are nâŋgâm metewengât Anutu
ulilaŋdân. 7 Akto areâk bo. Gâŋe
Yesugât kâmotlupŋe tânyeŋgumenâ
biwiyeŋande okot âlep dondâ
nâŋgâi aregât pat nâŋgân akto okot
nâŋgâ niŋmatgât nâŋgân aregât
nâŋgâm heroŋe aktere biwine
sândugeâp.

Pilemoŋŋe Onesimo hoŋ bawa luâk are mem maŋganlepgât den.

8 Galane, nâ Kristogât akmâ
gâ hin me hain akben dâm
makmâ hâwâtgektere ârândâŋ
akmap. 9 Gârâmâ nâ hin me
hain akbomgât hin makgiŋbe.
Nâ emelâk sâmbâ akmâ Yesu
Kristogât âigât akmâ kala busi
kâlegen katnekbiâ mandân aregât
akto han kalem agaŋgimaetgât yân
makmâ ewum hin den yeukŋân
ulitgiŋbe. 10 Ulikŋân gâŋgât hoŋ
bawa luâk yânŋe kotŋe Onesimo
are nâŋgât? Yâkŋe bâleŋe akgiŋmâ
âigât hâkâŋ akmâ hepun gekmâ
yân yoŋâk ariep. Yâkŋe manmâ
gambo nâ kala busiân malân ain
Yesugât keiŋe magaŋdere biwiŋe
Yesugâlân kalep. Aregât nâŋgât
nanne hainare agep. Yâkgât
makgiŋdere nâŋgâ. 11 Yâkŋe
hâŋgeiŋe âi meŋgiŋdo bâliep. Dâ
hinŋe âmâ tân nugumap. Akto gâ
tân guguwiapgât dâp miawaktâp.
12 Aregât nâŋe yâk biwine koaŋe
ina hanâk huŋgun aŋdere gâŋgâlân
togowiap. Akto yâkŋe gâŋgâlân
togowiap are âmâ nâŋgât ukenaet
bo. Gârâmâ hanâk huŋgun aŋdere
togombo maŋganben. 13 Yâkŋe
okot nâŋgâ niŋmâ tân nugumap,
aregât yâk arimbo âmâ gain gain
akbian? Kambiamne bâlimbo âmâ
okot nâŋgâ aŋbian. Akto nâ pat
âlepŋaet akmâ kala busi emetŋân
tatmâ âmâ gâŋgât dumgân hoŋ
akniŋâkgât gangerâwerâm nâŋgân.

14 Hain akmâ âmâ gâ bo
nâŋgâmenân hâwâtgektere nâŋgât
nâŋgâmenâ bâliwopgât Onesimo bo
gangerân. Amâ biwigânâk nâŋgâ
niŋmâ tân nuguwen aregât yu
huŋgun aŋdere gâŋgâlân togowiap.
15 Galane hoŋ bawa Onesimo yâk
hepun gekto olop bo maliat amâ
keiŋe hingât me gain? Purik
katmâ togombo gâ olop sop kâlep
manmâ âgâwiandatgât mon? 16 Dâ
gâŋgâlân purik katbiap âmâ hoŋ

bawa konok bo akginŋmâ manbiap. Onesimo âmâ Humogâlân gâtŋe aregât gala aganŋben. Nâ hainâk Humogât akmâ gala akninepgât nâŋgâre humo aktâp. Aregât gâŋe Humogât akmâ akto hoŋ bawa akginepgât maŋganmâ nâŋgaŋmenâ humo akbiâp.

17 Gâ nâŋgât nâŋgâmenâ galage aktân aregât hin makginbe. Dâ dâp tat ginŋdo dâine togo maŋgan nekbât. Aregât yâk gâŋgâlân togombo âmâ, “Imâ Paulo hinare.” dâm maŋganben. 18 Akto hoŋ bawa âi mem hilip koginep me wan me wan siâ waŋmenâ aregât hâuŋe purikŋe bo ginep aregât maknimenâ hâuŋe âmâ nâŋe ginbian. 19 Aregât lâuwâŋe makginŋdere nâŋgâ. Nâ Paulo. Nâ gâwu mem yu kulemgoân. Nâŋe hâuŋe kutigit ginbian. Akto wan me wan siâ aregât nâŋgâmenâ bo hâumgowiâp. Nâŋe ulikŋân den pat âlepŋe makginŋdere Yesugât kâmolân dewatien aregât gâŋgât nâŋgâ nâŋgâge akto biwi kat katgât amâ nâŋgâlânba miawak ginep, aregât maŋganbiatgât. 20 Nâ Kristogât akmâ yu makginbe. Dosage tatginŋdâp aregât akto Humogât akmâ nâŋgâ ninŋmâ laune lokomenâ biwine heroŋe akto manbian. 21 Akto gâ laune lokomat are bunnerâm nâŋgâm den ire kulemgoginŋdân. Akmâ nâŋgâm makginŋdân are konok bo akmâ biwigaet siânba dewatiwiat. 22 Akto Yesugât kâmot gâŋgât emelan mendugumai arekŋe Anutu ulilaŋbiâ nâŋgâm âmâ nâ kala busi emetŋe kâlegenba nâ mem purik katnekto gâŋgâlân togowian. Aregât gâ nâŋgât emet kom hâre hâreŋe siâ heŋgemgoniŋben.

Den bâiŋe.

23 Akto Epapara Yesu Kristogât âi mendo kala busi kâlegen katbiâ tatâp yâkŋe nâŋgâ ginŋdâp. 24 Hain akto galalupne tân nugumai kotyeŋe Mareko, Aristako, Dema akto Luka, yâkŋe hainâk nâŋgâ ginŋdâi. 25 Humo Yesu Kristoŋe damunge akmâ okot âlep akginŋdo biwige sândugeâkgât ulilaŋdân.

Hebraio

Anutugât Nanŋande den pat âlepŋe maknengiep.

1 Ulikŋân tâmbâŋe dondâ Anutuŋe hakulupnenŋe makyeŋgiwerâm âmâ propetelupŋe den tiripŋe keiŋe keiŋe makyeŋgim huŋgun yeŋgimbo sop siân siân makyeŋgiyi. 2 Hain makyeŋgim gambiâ gambiâ beirâ bâinângen hinŋe sop miawakto maknengiwiapgât Nanŋe huŋgun aŋdo miawakmâ maknengiep. Akto ulikŋân Anutuŋe Nanŋe are âmâ wan me wan hârok damunyeŋe akbiap dâm hin dâm magaŋep, “Hâmbâi hân himbim miawakbiap are gâŋe damunŋe akmâ amboŋe akbiat.” dâm magaŋep. Magaŋdo âmâ Nanŋande hân himbim ketuguep.

Anutugât Nanŋande aŋelo ewangiyektâp.

3 Akto Nanŋe arekŋe Anutugât pagaleŋân manmap, akto Eweŋe olop dopyetŋe konok manmandat. Akto Nanŋande makto den kârikŋe arekŋe hân himbim me wan me wan hârok tângombo manmaen. Akto Anutugât Nanŋande hânân gem manmâ dosanenŋe bo akbiapgât mondo dosanenŋe bo akto sumânba agato ekbiâ agatmâ himbimân âgâm himbimgât Amboŋe Humo yâkgât bâtŋe bungen tatmap. 4 Âgâ tato Eweŋande kot irakŋe waŋep. Kot arekŋe aŋelo yeŋgât kotyeŋe ewangiâp. Dop hainâk Anutugât Nanŋande aŋelo are ewangiyekmap. 5 Aregât Anutuŋe aŋelo siâ hin magaŋep me? “Gâmâ nâŋgât Nanne gârâmâ nâŋe uŋak meŋgektân.” me hin magaŋep mon? “Sop ain, nâ Nannaet nunak Eweŋe bunŋe akbian akto ekmâ Nanne dâwian.” 6 Akto Anutuŋe Nanŋe okotŋe akmap are huŋgun aŋdo miawagep sop ain Anutuŋe hin magep, “Anutugât aŋelolupŋande luâk iregât kotŋe mem agatŋet.” 7 Akto areâk bo. Anutuŋe aŋelolupŋe yeŋgât keiyeŋe hin magep, “Aŋelolupŋe huŋgun yeŋgim hâkyeŋe mem purikato seru hinare akmai. Dâ hoŋ bawalupŋe hâkyeŋe mem purikato kâlâp ululunŋe akmai.” 8 Gârâmâ Nanŋaet keiŋe hin dâep,

“Anutu gâŋgât luâk Kembu tat tat are kârigem âgâm tatbiâp ain âgâ tatbiât. Akto gâŋe luâk âmbâle damunyeŋe manbiatgât huwangande amâ miwindik yekmenâ ârândâŋ akbiapgât tirip towat hinare. 9 Akto agak meme âlepŋeâk are egâliaŋmâ âmâ agak meme bâleŋe are kuk heŋgân agaŋmat. Aregât Anutu amâ gâŋgât Anutu yâkŋe heroŋe maroŋe akbiatgât keluŋande puligiŋmâ towatŋe giŋdo gâŋgât kâmotlupge hârok ewangi yekmat.”

10 Akto den siâ hin,

“Humo, ulikŋân hân korânŋe hârok ketuguen. Akto himbim amâ bâtgande liulien. 11 Gârâmâ hân himbim ketuguyelegen are hâmbâi bo akbiandat. Dâ gâmâ tatmâ manmâ âgâwiat. Hâmbâi sâŋgum tâmbâŋe akmâ tokmap dop hainâk hân himbim tâmbâŋe akmâ bo akbiandat. 12 Akto gâŋe hân himbim mem ligim katmâ sâŋgum ligimaen hainâk ligim katbiat. Me sâŋgum siâ siâ lugum panmâ panmâ akmaen gâ hainâk panyelekbiat. Dâ gâmâ tatmâ manmâ hainâk hainâk âgâwiat. Akto sopge hombaŋge bo boakbiap.”

den are âmâ Anutuŋe ikiŋe nanŋaet magep.

13 Dâ Anutuŋe aŋelo siâ hin dâm magaŋep me? “Gâ bâtne bunŋe

ain togom tatmenâ gasalupge keigaet amukŋân kâmot katere tâliyekbiat." Den ya kulemgoân are amâ aŋelo yeŋgât bo. 14 Dâ Anutuŋe aŋelolupŋe huŋgunyeŋgiep kâmot potat yegep are heŋgem yeŋguwaigât huŋgun yeŋgimbo gem hoŋ bawa aknengiwai aregât aŋelolupŋe makyeŋgim huŋgunyeŋgiep.

2

Anutugât Nanŋande mem purikatnenegep are amâ bo hâkâŋŋe akbaen.

1-2 Dâ ulikŋân Anutuŋe hakulupnenŋe makyeŋgiwerâm aŋelo huŋgun yeŋgimbo gem den bunŋe makyeŋgiyi. Makyeŋgimbiâ luâk âmbâleŋe den are hâkâŋ akmâ hamianŋi are Anutuŋe dowâk kuk akyeŋgiep aregât bikŋande maknengiyi den are mesokmâ mandenŋe kuk humo metŋe miawak nengiwop dâm launŋe lokom manmâ âgâwaen. 3 Aregât heŋgemnengumap are hâkâŋ akmâ pandenŋe amâ kuk humo arekŋe miawak nengimbo gain gain akmâ âlepŋe arim manbaen? Akto den pat âlepŋe aregât keiŋe Humonenŋe yâkŋe soŋ makmâ miawagep. A haminân den are nâŋgâyeŋe imâ bunŋe dâm maknengiyi. 4 Hain maknengimbiâ âmâ Anutuŋe, "Nannaet den amâ bunŋe." dâm aregât kulem keiŋe keiŋe mem mâŋgim ikiŋe Heakŋe yâkgât kâmolângen huŋgun aŋdo hanŋaet akmâ meme akyeŋgimbo wan me wan owâiŋe akmâ meyi, are yekmâ Anutugât Nanŋaet den bunŋe dâm nâŋgâm heŋgemgoyion.

Yesuŋe amâ sop tâlâwâk siâ aŋelo yeŋgât amukŋân malep.

5 Kepia beirâ miawakbiapgât denŋe makmaen are âmâ Anutuŋe aŋelolupŋande âiŋe meŋetgât bo magep. 6 Aregât siâŋe hin kulemgoep,

"O Anutu, gâ luâk are wan akmapgât nâŋgaŋmat? Akto luâkgât nanaŋ wanŋaet ekmâ nâŋgaŋmat? 7 Gâ sop pâŋ konok dondâŋe aŋelo yâk yeŋgât amukyeŋân manbiapgât magaŋen. Gâ pagaleŋe kot patŋande akmâ heŋgemgoaŋen. Akto wan me wan bâtŋande mâŋgiep are damunŋe ak dâm kalaŋen. 8 Hain dâm magaŋmenâ hân himbim hârok damunyeŋe akmâ manmap."

dâm kulemgoep. Aregât Anutuŋe wan me wan hârok amukŋân kato tâliwiap amâ siâ siâ are akŋângen bo tatmap. Gârâmâ den are boâk miawakto ekten. Irawot bunŋe akbiap, aregât hinŋe wan me wan siâ nanŋaet amukŋân boâk manden. 9 Dâ Yesu yâk âmâ ekmaen. Yâk sop pâŋ konok dondâŋe aŋelo yeŋgât amukŋân manmâ momogât hâk hilâlâm nâŋgâm metembo âmâ Anutuŋe makto pagaleŋe akto kot pat humo lokom mem mandâp. Yâk Anutuŋe han kalem aknengiâkgât dâmbo momogât hâk hilâlâm kalakŋe luâk hârok nengât akmâ nâŋgâep.

Yesu amâ nengât teu mamanenŋe.

10 O Galalupne, Yesu Anutugât nanŋe yâkgât siâkâ makbe. Wan me wan ketugum damun nenŋe akmap are Anutuŋe, "Nâŋgât kâmot pagaleŋân katyekbian." dâm nanŋe heŋgem nenguwiapgât keiŋe kalep, are huŋgun aŋdo hâk hilâlâm nâŋgâmbo heŋgem nengu nengugât dâp miawagep, are âmâ ârândâŋ agep. 11 Akto Anutugât nanŋande heŋgem nengumap are akto nen heŋgem nengumap nen amâ Ewenenŋe konok tatâp aregât dopnenŋe konok akten. Aregât Yesuŋe nen emi garilupne dâm nengonmâ âmâ nengât bo aŋun aŋgiep. 12 Aregât hin dâep, "O Anutu nâŋgât emi garilupne gâŋgât

kotge makyeŋgiwian. Akto kâmot are yeŋgât hutyeŋân kinmâ kotge mem agatbaen.” 13 Akto siâ hin dâep, “Nâŋe biwine Anutugâlânâk katmâ manbian.” dâep. Akto siâ hin dâep, “Anutuŋe yâkgât kâmot niŋdo yâk olop yu kinmâ miawakten.” dâep.

14 Akto den arekŋe keinenŋe maknengimap. Nenâmâ Yesugât kâmot akmaen nen hâknenŋe yu mem manmaen aregât Anutugât Nanŋande Niambi momogât dop damunŋe are kondere bo agâk dâm aregât luâk hainare akmâ moep. 15 Hain akmâ âmâ nen momogât dâp hain aregât hamewakmâ manmâ hâk hilâlâm nâŋgâm gayion nen oloŋ nenekto hamep bo akto biwinenŋe owâiŋe agep. Are miawagâk dâm moep. 16 Aregât keiŋe hin. Anutugât Nanŋe arekŋe aŋelo yeŋgât âi bo miep. Nen Abrahamgât kâmot nen heŋgem nenguwerâm giep. 17 Aregât kâmotlupŋe nen manmaen are wan me wan hârok akmâ manmâ giep. Gem âmâ Anutugât sumbe kat kat luâk areyeŋgât humo arekŋe luâk âmbâle yeŋgât dosayeŋe bo agâk dâm soŋgo sumbe katminep, dop hainâk Anutugât nanŋe luâk akmâ okot nâŋgâ nengim Anutugât lauŋe hârok lokom Anutuŋe kuk bo agâkgât sumbe aknengiep. 18 Hain akmâ âmâ Niambi dop nengumap ain nen tân nenguwerâm âmâ luâk akmâ mando Niambi yâkŋe dop kombo hâk hilâlâm nâŋgâep. Hâk hilâlâm nâŋgâepgât nen Niambiŋe oloŋ nenekberâm akto sop ainâk tân nengumap.

3

Yesuŋe Mose ewangimap.

1 O Galalupne Anutuŋe yekto huragumap ye olop Anutuŋe oloŋ nenekto kâmot konok agion ye Yesugât keiŋe are Yesu nengât sumbe kat kat luâk humo akto hoŋ bawaŋe yâkgât den pat âlepŋe makmaen are ekmâ nâŋgâm heŋgemgom âmâ hanyeŋande bige-imbiâ kârigiep. 2 Moseŋe Anutugât emetgât âi mem lauŋe lokom malep aregât Yesuŋe hainâk âi amboŋande makto lauŋe lokom malep. 3 Emet mâŋgimap yâkgât kot patŋe agatmap aregât emetgât kot pat ewangimap dop hainâgâk Yesu agak memeŋande Mosegât agak meme ewangimap. 4 Akto aregât den dopŋe makbe. Nen âmâ emet ketugumaen. Dâ Anutuŋe âmâ wan me wan hârok ketugu nenekmap. 5 Dop hainâk Mose Anutugât emelan damun akmâ siân den miawakbiap are hârok makyeŋgimbo Anutuŋe ekto huraguminep.

Yuda gâtŋande biwi kârik agi.

6 Dâ Kristo âmâ Anutugât Nanŋande emet amboŋe akmap. Emet amâ nen ire. Akto are yân bo. Nenŋe Anutugât meteŋân kârikŋe kinbaengât akto pagaleŋe miawaknengiwiapgât biwi owâi akmâ manmaengât paŋâk mem manmâ bo hâkâŋ akbaen âmâ Anutugât emetŋe akbaen. 7 Aregât keiŋe Anutugât Heakŋande hin dâep,

“Anutuŋe emelâk makto nâŋgâyi
aregât 8 uŋak biwiyeŋe kârikŋe
bo agaŋgim denŋe hâkâŋ bo
akbei. Akto hakulupyeŋe
ulikŋân hân kamitŋângen mali
ainâk dop yeŋgure hâkâŋŋe
akmâ lauŋe bo lokoyi. 9 Akto
kulem keiŋe keiŋe hekat
yeŋgim tân yeŋgure hombaŋ 40
akto hanâk dâm dop nugum
manmini. 10 Aregât nâŋgâre
bâlimbo kuk akyeŋgim hin
magân, Yâkŋe hanyeŋande
sopŋe sopŋe gulip akmai akto
nâŋgât dâp bo ekmâ nâŋgâm
heŋgemgoyi. 11 Haingât
kuk akyeŋgim den kârikŋe
hin magân, Yâkŋe nâŋgât

manmâ nâŋgâmbiâ biwiyeŋe sândugeâkgât kepia hân ain bo ariwai. Bo kârikŋe."

Yudaŋe agi are nâŋgâm hamewakbaen.

12 Galalupne aregât hin akbei. Yeŋgâlân gâtŋe bikŋande hanyeŋande den pat âlepŋe are bunŋe borâm hâkâŋe dâm Anutu Manman Amboŋe hamianŋbâigât damun agaŋgim manbei. 13 Hain akmâ âmâ bâleŋe hianŋgiŋe yeŋgâlân gâtŋe siâ hianŋdo han biwi kârikŋe akbopgât hokboâk hokboâk uŋak hole miawakmawân ârândâŋ mem kârikŋe mâŋgim akmâ magaŋgi goaŋgi akmâ makbei. 14 Akto nen Kristo olop manmâ gayiongât han biwinenŋe owâimap. Are kilâkgât pâŋân tiŋâk mem manmâ aregât horatŋân togonegât akmâ âgâwaen. 15 Akto Heakŋe magep yu kulemgoân,

"Anutuŋe emelâk makto nâŋgâyi aregât uŋak biwiyeŋande kârikŋe bo agaŋgim denŋe hâkâŋ bo akbei. Akto hakulupyeŋe ulikŋân hân kamitŋân mali ainâk dop yeŋgure hâkâŋŋe akmâ lauŋe bo lokoyi."

16 Akto niŋema yeŋgât magep? Akto niŋande Anutuŋe den makyeŋgimbo hâkâŋ agi? Amâ Israe luâk âmbâle Moseŋe oloŋ yekto Aigita hân hepunmâ hân kamitŋângen ariyi are. 17 Akto niŋema hombaŋ 40 bo akto tân yeŋgumbo hamianŋbiâ nâŋgâmbo bâliep? Are âmâ hainâk bâleŋe agi aregât hâuŋe hân kamitŋângen mombiâ hâkyeŋe ain hambuep. 18 Akto Anutuŋe niŋema hin makyeŋgiep, "Kuk akyeŋgire biwiyeŋe sândugeâkgât kepia hân ain bo ariwai." dâep? Amâ hin. Anutugât lau bo lokoyi are. 19 Aregât hin nâŋgâen. Luâk âmbâleŋe biwiyeŋe Anutugâlân bo katmâ mali aregât Anutuŋe kuk akyeŋgiep. Hain akto biwiyeŋe bo sândugiep. Aregât ye hainâk akbâen dâm biwiyeŋe damunŋe akbei.

4

Biwinenŋe sândugewiapgât kepia.

1 Akto Anutuŋe biwinenŋe sândugembo tatmâ hutuk âgâwaengât makmâ kalep aregât nelâm nengiwop dâm âi mem manne. Dâ hain bo akbaen amâ Anutuŋe nenekto ârândâŋ bo akto hâuŋe nengimbo biwinenŋe umatŋeâk tatmâ âgâwiap, are akbop dâm hamewakne. 2 Akto aregât keiŋe lâuwâŋe makbe. Ulikŋân luâk âmbâle hân kamitŋângen manminiân Anutuŋe ikiŋe keiŋe makyeŋgiep. Hain makyeŋgimbo biwiyeŋe yâkgâlân bo kali aregât Anutugât denŋande bo tânyeŋguep are nâŋgâm heŋgemgone. Akto nenâkai ulikŋân hainâk Anutugât keiŋe bo nâŋgâyion. Gârâmâ haminân maknengimbiâ nâŋgâyion aregât âi humoâk mem manne. 3 Akto nen biwinenŋe yâkgâlân kalion nen âmâ emelâk biwinenŋe sândugembo tatmâ hutuk âgâen. Gârâmâ Yuda kâmot hân kamitŋângen manmini arekŋe hain bo agi. Aregât Anutuŋe magep,

"Haingât kuk akyeŋgim den kârikŋe hin magân, Yâkŋe nâŋgât manmâ nâŋgâniŋbiâ biwiyeŋe sândugeâkgât kepia hân ain bo ariwai. Bo kârikŋe." Anutuŋe hain dâep.

Dâ Anutuŋe hân himbim katyelekmâ âi mem metem ain âmâ hâk sânduk geâk dâm makmâ kalep. 4 Aregât keiŋe Anutuŋe siân hin magep, "Anutuŋe hilâm bât biken lâuwâ akto ain yân tatmâ hutuk âgâep." 5 Gârâmâ emelâk kulemgoân ain hin dâep, "Han biwiyeŋe sândugeâkgât kepia hân ain bo ariwai. Bo kârikŋe." Anutuŋe hain dâm makmâ kalep. 6 Akto âmâ hân kamitŋângen manmini

yâkŋe den pat âlepŋe are hâkâŋ akmâ bo lokoyi aregât bo tatmâ hutuk âgâyi. Hain akbiâ benŋe luâk âmbâle bikŋe yâk yeŋgât dumyeŋân âgâm Anutu olop tatmâ hutuk âgâwaigât dâp miawaktâp. 7 Aregât beirâ Anutuŋe bâindâm Dawidi magaŋmâ emelâk kulemgoân are hin dâep, “Anutuŋe emelâk makto nâŋgâyi aregât uŋak biwiyeŋe kârikŋe bo agaŋgim denŋe nâŋgâm hâkâŋ bo akbei.” dâep a emelâk kulemgoân. 8 Dâ ulikŋân Yosuaŋe malep sop ain manman sândukgât Anutuŋe makmâ kalep are miawagep dâine aregât kakŋân Anutuŋe manman sânduk siâkâ bo makmâ katbop. 9 Aregât hin nâŋgâmaen. Anutugât luâk âmbâlelupŋe yâk yeŋgât nâŋâgâm manbiâ biwiyeŋe sânduge akmâ âgâwiapgât kepia hân tatnengiep. 10 Anutuŋe âi mem mando hilâm bât biken lâuwâ akto ainâk tatmâ hutuk âgâep aregât nen hainâk âi memâk tatmâ mandenŋe Anutuŋe bâin dâmbo manman sânduk âlepŋe miawak nengiwiap. 11 Aregât Anutuŋe manman sândukŋe nengiwiapgât makmâ kalep are bunŋe miawaknengiâk dâm âi humo mem hakulupnenŋande launŋe bo lokoyi aregât Anutuŋe makto biwiyeŋe bo sândugiep, are nen hainâk akbâen dâm Anutugât lau lokom manbaen. 12 Amâ wangât? Hingât. Hângât tembe loko âmâ tâwât metŋe mem arimai. Dop hainâk Anutugât den amâ golâ manmanŋe akto metŋe dondâ. Tembe lokoyeŋgât tâwât âmâ metŋe arekŋe luâk siâgât okot kambiamŋe ewum hioŋmap dop hainâk den metŋe dondâ arekŋe nâŋgâ nâŋgânenŋaet biwinenŋe akto hannenŋe are potatmâ mem miawakmap. Mem miawakto agak memenenŋe miawakto den âiân katnenekmap. 13 Akto siâ me siâ Anutugât dewunŋân tigâk bo yemap. Akto Anutu enemŋân kinmâ keinenŋe makmâ miawakbaen yâkŋe amâ hârok ekto amâ miapŋân akto katip bâlâk miawaktenŋe ekmap.

Yesuŋe sumbe kat kat yâk yeŋgât luâk kautŋe malep.

14 Galalupne, nengât sumbe kat kat luâk humo amâ Yesu Anutugât Nanŋe yâk âmâ himbimân âgâep. Aregât Yesugât akmâ magion are kârikŋe mem manmâ âgâne. 15 Nengât sumbe kat kat luâk amâ yânŋe bo. Yesu sumbe kat kat Humonenŋe yâkŋe amâ Anutugât Nanŋe yâk hânân malewân sop ain Hianŋgi Amboŋande oloŋ nenekto bâleŋe akberâm akmâ malion ain Yesuŋe nâŋgâ nengimapgât dâp bo pâp komap gârâmâ bâleŋe bo agep. 16 aregât Anutu ulilaŋberâm âmâ bo hamewakmâ dowâk yâk ulilaŋbaen. Akto lumbe tat tatŋân tatmap yâkŋe dowâk okot âlep aknengim damun nenŋe akmap aregât umatŋe miawaknengimboân ain dowâk ulilaŋbaen.

5

Yesuŋe nengât akmâ sumbe âi miep aregât Anutuŋe kot humo waŋep.

1 Galalupne, sumbe kat kat luâk areyeŋgât kautlupyeŋe yâk yeŋgât keiyeŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Anutuŋe luâk areyeŋgât hutyeŋânba mem miawakyekto Anutugât kambiamŋe sândugeâkgât luâk âmbâle yeŋgât akmâ Anutugât enemŋân kinmai. Kinmâ dosayeŋe aregât sumbe omai. 2 Hain akmai gârâmâ yeukŋeyeŋaet yeŋgumbo aregât luâk âmbâle bikŋe Anutugât den lokowerâm pâpkomai yâk yeŋgât okot nâŋgâ yeŋgim yeukŋe akyeŋgimai. 3 Aregât luâk âmbâle yâk yeŋgât dosayeŋaet sumbe akmai. Akto areâk bo. Yeŋaet dosayeŋaet sumbe akmai. 4 Akto yâk ikiŋaet hanŋe watmâ âi are bo

miep. Bo. Ulikŋân Anutuŋe sumbe kat kat luâk Aroŋ yâk soŋ oloŋmâ âi waŋdo miep hainâk gam gam sumbe kat kat luâk hârok ikiŋak oloŋ yekmâ âi yeŋgimap. 5 Hainâk Kristoŋe ikiŋaet ukenŋe bo walep. Anutuŋe âi iregât waŋberâm den hin dâep,

“Gâmâ nâŋgât Nanne gârâmâ nâŋe uŋak meŋgektân.” dâep,

yâkŋe âi are waŋmâ huŋgun aŋep.
6 Akto Anutuŋe Nanŋaet den siâ hin dâep,

“Ulikŋân sumbe kat kat luâk siâ kotŋe Melkisede are âi are waŋdere mem âgâep hainâk sumbe kat katgât kat giŋdere sumbegât âi mem âgâwiat.” dâep.

7 Akto Yesuŋe luâk akmâ hânân manmâ indem konmâ momogât dâwânba oloŋnekben dâm yâk ulilaŋdo biwiŋe yâkgâlân kalep aregât Eweŋande nâŋgaŋep. Amâ Yesuŋe Anutugât akmâ hamewakmâ malepgât Eweŋande nâŋgaŋep. 8 Yesu âmâ Anutugât Nanŋe gârâmâ hâk hilâlâm nâŋgâep. Dâ Eweŋaet lau lokomap aregât agak memeŋe miawagep. 9 Hain akmâ agak meme ârândâŋâk akmâ nen biwinenŋe yâkgâlân katmâ launŋe lokomaen nen âmâ Yesuŋe heŋgem nenguwiapgât dâp miawagep. Amâ yogan bo. Heŋgem nengumbo manman kârikŋân manmâ âgâwaengât. 10 Akto areâk bo. Anutuŋe sumbegât âi Melkisede waŋdo mem âgâep. Hainâk Nanŋe waŋdo mem âgâmap. Aregât heŋgem nenguwiapgât bo pâpkom manmap.

Nen nanaŋ gurukŋe yeŋgât dop bo manbaen.

11 O Galalupnenŋe, nenŋe Yesugât keiŋe hârok makyeŋgiwaengât ukenŋe nâŋgâmaen. Gârâmâ ondopyeŋe kârikŋe aktâi âmâ gain gain makyeŋgiweren? 12 Akto ye dennenŋe emelâk makyeŋgiyion are nâŋgâm heŋgemgoyi dâine bâin hinŋe yeŋe luâk âmbâle bikŋe den kepikmâ makyeŋgiwâi. Yeŋgât hin nâŋgâm hilipkoân luâk âmbâle siâ emelâk makyeŋgiwerâigât sop aktâp dâm makmâ hilipkoân. Gârâmâ hain bo aktâi. Aregât ye nanaŋ gurukŋe dop hainâk manmai. Namâk nemai. Dâ sot bunŋe yeŋgienŋe gain gain nembai? 13 Yeŋgât agak memeyeŋe aregât den dopŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Nanaŋ gurukŋande namâk nem manmai akto gam gam sot bunŋe nemai. Ye dop hainâk hinŋe nanaŋ gurukŋe akmai den keiŋeâk getek getek makyeŋgienŋe nâŋgâm heŋgemgomai. Dâ Yesugât den patŋe hârok heŋgem nengumbo agak meme âlepŋeâk miawakmap are makyeŋgienŋe bo nâŋgâmai. 14 Akto nen sot bunŋe nanaŋ gurukŋe bo waŋmaen. Nanaŋ emelâk nam hepunmâ handâ akto are sot bunŋe waŋmaen. Dop hainâk luâk âmbâle agak meme âlepŋe me bâleŋe potatmâ heŋgemgom mali aregât nâŋgâ nâŋgâyeŋe humo agep are âmâ den pat âlepŋe hârok makyeŋgimaen.

6

Anutu hamiaŋmâ âmâ biwi purik kat katgât dopŋe bo tatâp.

1 Akto Kristogât den keiŋânbak lâuwâŋe bo makyeŋgiwerân. Dâ hin akne. Han biwi nâŋgâ nâŋgânenŋe kârikŋe kilâkgât agak meme âlepŋe mem mandenŋe Anutuŋe nenekto huraguwiap. Akto den keiŋe keiŋe dondâ agak meme momoŋe aregât ye hanyeŋe purik kato biwiyeŋe Anutugâlân katbei aregât lâuwâŋe bo makyeŋgiwerân. 2 Akto hâk biwi puli puli aregât keiŋe lâuwâŋe bo makyeŋgiwerân. Akto bâtnenŋe kautyeŋân kalion akto momoŋânba agatbaen akto Anutuŋe denân katyekto âgâwaigât keiŋe lâuwâŋe bo

makyeŋgiwerân. 3 Gârâmâ Anutuŋe âlepŋe dâmbo âlepŋe agak memenenŋe huraguâkgât mene. 4 Amâ luâk âmbâle bikŋande den pat âlepŋe nâŋgâm himbimgât wan me wan ukenŋe nâŋgâmbiâ Heakŋande kautyeŋân miep are makyeŋgienŋe han biwiyeŋe lâuwâŋe purikatbaigât dop bo tatâp. 5 Akto Anutugât den aregât ukenŋe nâŋgâm manman kârikŋe aregât ukenŋe nâŋgâyi. 6 Hain nâŋgâyi gârâmâ aregât haminân Anutugât hâkâŋ akmai akto Anutu Nanŋande moep aregât hainâk hâkâŋ akmâ yâkgât âi amâ yânŋe dâm nâŋgâmbiâ gembo aregât makyeŋgienŋe han biwiyeŋe purikatbaigât dop bo tatâp. Amâ Anutugât nanŋe lâuwâŋe lâwinân moâkgât akbiâ bikŋande ekbiâ gemap. 7 Aregât den dopŋe makbe. Hân siân âmâ tânâk âlepŋe gembo hân ambolupŋande sot alekŋe kâmet yekbiâ hân arekŋe tânyeŋgumbo sot âlepŋe pâtkowiap. Pâtkombo Anutuŋe meme aganŋdo hân amboŋande âlepŋe manbai. 8 Akto hân siâ sot âlepŋe bo pâtkomap ain hewukŋe bâleŋe arekŋeak pâtkomap aregât Anutuŋe sait den makto kâlâpŋe om metewiap.

Yuda gâtŋande âi humo membiâ Anutuŋe nâŋgâmbo huragumap.

9 Galalupne, ya kulemgoân amâ yeŋe agak meme are ewangimaigât kulemgoân. Amâ wan me wan heŋgemgo heŋgemgo keiŋe are nâŋgâenŋe humo akmâ tân nengumap. Amâ hin. 10 Ye âi humo mem Yesugât kâmolân gâtŋe okot nâŋgâ yeŋgim tân yeŋguyi are Anutuŋe nâŋgâmap. Aregât hinŋe akmai. 11 Akto ye agak meme âlepŋe keiŋe keiŋe mem mali aregât hainâk Anutuŋe wan me wan egâlianŋmap aregâlâk ukenŋe ikiŋeâk ikiŋeâk nâŋgâm manmâ âgâwei. Are miawagâk dâm manden. 12 Aregât Anutuŋe makmâ katmâ hâriep are mem manmâ konam bo akmâ âmâ Anutuŋe hinŋe wan me wan boâk yeŋgiâp aregât bo hâkâŋ akbei. Akto ulikŋân Anutugât kâmolân gâtŋe bikŋe Anutuŋe makmâ kato aregâlâk nâŋgâm bo hâkâŋ akmâ âmâ kili. Hain kinmâ siâ me siâ miawak yeŋgiep aregât nâŋgâmbiâ biwiyeŋe humo agâk. Akto mesokbiâ gewopgât hainâk den are paŋâk mem manmâ âgâwei.

Manman nenŋaet kândârâ kârikŋe tatâp.

13 Akto Anutuŋe Abraham aregâlân den dâm makmâ kalep aregât luâk âmbâle siânbaŋe Anutu bo ewangimai aregât ikiŋe kotŋe konmâ wâtŋân kinmâ Abrahamgât hindâm makmâ kalep, 14 “Hâmbâi âmâ nunak memeŋe akgiŋdere âmâ hakulupge dondâ sambelem ariwai.” dâep. 15 Hain dâmbo Abrahamŋe den are nâŋgâm bo hâkâŋ agep. Aregât Anutuŋe den pat âlepŋe are yâkgât makmâ kalep.

16 Akto agak memenenŋe hin. Nen mendugum magaŋgi goaŋgi aktenŋe kâmot lâuwâ akto den bunŋe kârikŋe makberâm âmâ ainâk Anutu ewanginenekmap yâkgât dewunŋân kinden dâm makmâ katmaen. Hain makmâ katenŋe den bunŋe dâm nâŋgâmbiâ den bo akmap. 17 Aregât Anutuŋe ikiŋe kâmolân gâtŋe nengât den makmâ kalep are Anutuŋe den bunŋe maktâp are bo bâliwiap dâŋet dâm ainâk den pat kat katŋe are ikiŋe kotŋe konmâ agonakmâ magep. 18 Are dâp lâuwâgât Anutuŋe henengiwiapgât dop bo tatâp aregât nen gulip nenguwop dâm Anutugâlân togom manmâ wan me wan hârok miawak nengiwiap aregât nâŋgâenŋe biwinenŋe humo akbiâp. Are nâŋgâm paŋâk mene. 19 Anutuŋe den pat kalep aregât nâŋgâm biwinenŋe gulip akto

aregât han lâuwâ bo akmaen. Amâ wangât aŋga hinare. Akto biwinennŋe sânduknŋe amâ sumbe emetŋaet sâŋgum hamiŋân ain ariep. 20 Ain âmâ nengât sumbe kat kat kautŋe Yesu arekŋe nengât Sumbe kat kat luâk humo bo mombiap yâknŋe nengât dumnennŋân kinmâ himbimân Eweŋaelân nengât sumbe kato huraguep. Hain akmâ âmâ Melkisede uliknŋân sumbe kat kat luâk areyeŋgât kautŋe malep yâkgât dopŋân miawagep. Hainâk miawakmâ manmâ âgâwiapgât. Yesuŋe hain agepgât nengât biwi sânduk âmâ himbimân tatmâ âgâwiap.

7

Melkisedegât keiŋe.

1 Galalupne, luâk kotŋe Melkisede yâkgât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Melkisede âmâ kepiaŋe kotŋe Salem aregât luâk kembu akminep. Akto Anutu Humonennŋe kârikŋe yâkgât sumbe kat kat luâk akminep. Akto Abraham ikiŋe tembe lokolupŋe olop hilâm siân arim kepia siâ siâ are yeŋgât luâk kembulupyeŋe yeŋgum metem purik katbiâ Melkisede arekŋe Abraham are dâwân ekmâ peniaŋmâ maŋganmâ gulam den magaŋep. 2 Hain dâm maŋgando Abrahamnŋe wan me wan talaŋep are bikŋe potatmâ Anutugât pat waŋep. Akto Melkisede are âmâ kotŋe purikŋe amâ hin, “Agak meme âlepŋe aregât ambonŋe.” Akto yâkgât kepia kotŋe Salem kot aregât purikŋe amâ, “Biwi sânduk aregât ambonŋe.” 3 Akto Melkisedegât ewenŋe memenŋe me ginbailupnŋe bo miawagi akto ikiŋe miawagepgât sopnŋe me moepgât sopnŋe bo miawaknengiep. Aregât Anutugât nannŋe sumbe kat kat hinare uliknŋânbak manmâ gaep, hainâk manmâ âgâwiap. Dop hainâk Melkisede amâ sumbe kat kat luâk uliknŋânbak manmâ gaep hainâk manmâ âgâwiap dâmaen.

4 Akto Melkisede amâ luâk yânŋe bo. Abraham amâ Israe nengât hakunennŋe yâknŋe wan me wan luâk kembu siânba yeŋgât miep are potatmâ Anutugât pat waŋep. Aregât Melkisedenŋe Abraham ewangiminep. 5 Akto aregât kaknŋân Abrahamgât hakuŋe siâ kotŋe Lewi yâkgât kâmolân gâtŋande sumbe kat kat luâk akmini. Akto Mosegât den kârikŋe are Lewi kâmot gâtŋe yeŋgât galalupyeŋe Israe luâk âmbâle biknŋande wan me wan tat yeŋgiep are potatmâ Lewigât kâmot are yeŋgiyi aregât magep. 6 Dâ Melkisede amâ Lewigât kâmolân gâtŋe bo are Abrahamnŋe Anutugât pat waŋdo Anutuŋe Abraham makmâ kalep aregât gulam den magaŋep. 7 Akto aregât niŋande ewangiminep? Luâk arekŋe âmâ luâk gegenŋe den dâtâŋe makyeŋgimap. Aregât Melkisedenŋe Abraham ewangiminep. 8 Akto uŋak nengât sumbe kat kat luâk wan me wan tatnengiep, are potatmâ bikŋe yeŋgimaen are âmâ luâgâk aregât momogât dop miawak yeŋgimbo momai. Dâ uliknŋân Melkisede amâ wan me wan biken meminep are momogât dop bo miawagep aregât amâ Melkisedenŋe sumbe luâk bikŋe ewangi yekminep. 9-10 Akto areâk bo. Lewigât kâmot are boâk miawagi ainâk Abraham Lewigât hakuŋe arekŋe Melkisede wan me wan waŋep. Aregât Lewi hainâk Abrahamgât kâlegen gâtŋe malep arekŋe dop hainâk waŋep dâmaen.

Sumbe kat kat luâk tâmbâŋe mali amâ âiyeŋe âlepŋe bo.

11 Galalupne, Lewigât kâmolân gâtŋe sumbe kat kat luâk akmini arekŋe den kârikŋe luâk âmbâle bikŋe makyeŋgimini. Hain akmâ sumbe katbiâ Anutuŋe nenekto

huragumap dâine sumbe kat kat luâk siâ Melkisede hinare bo miawakbop. Akto Lewigât kâmot âi are membiâ ain agak meme âlepŋeâk membaen aregât dâp miawak nengiep dâine Aroŋgât kâmot âi hainâk mem âgâwâi. 12 Aregât sumbe kat katgât âi tâmbâŋe are dâp tato irakŋe siâ miawakto âmâ tâmbâŋaet den kârikŋe hainâgâk dâp kalaŋdo irakŋe siâ miawakbiap. 13 Hain akbiapgât bunŋe âmâ Yesu Lewigât kâmolân gâtŋe bo. Yâk âmâ Yudagât kâmolân gâtŋe gârâmâ Yudagât hakulupŋe amâ sumbe kat katgât âi bo meyi. 14 Akto Kembunennŋe Yudagât hakulupŋe yâk yeŋgâlânba miawagep. Aregât hin nâŋgâmaen. Yudagât kâmotlupŋande sumbe kat katgât âi aregât Moseŋe bo magep. 15 Aregât keiŋe siâ gai miawakmâ heŋgemgoâp. Hingât. Sumbe kat kat aŋgâ siâ Melkisede yâkgât dopŋân miawagep aregât Yesuŋe Sumbe kat katgât âi mendo ârândâŋ agep. 16 Yâk âmâ hakuŋaet kotŋe aregât dopŋân bo miawakmâ sumbe âi miep. Bo dondâ. Yâk âmâ manman kârikŋaet bo boakbiapgât kârikŋeŋe akmâ manmâ sumbegât âi miep akto mem manmâ âgâwiap. 17 Aregât Anutuŋe hin dâep,

> “Ulikŋân sumbe kat kat luâk siâ kotŋe Melkisede are âi waŋdere mem âgâep hainâk sumbe kat katgât kat giŋdere âi mem âgâwiat.” dâep.

Yesuŋe Melkisedegât dop hainâk akmâ sumbe âi mem mandâp.

18-19 Akto Mosegât den kârikŋande agak meme âlepŋe mem manmaengât kârikŋe bo nengiep. Akto bo tân nenguep, aregât Anutugât den irakŋande Anutugâlân ariwaengât dâp miawak nengiep, are nâŋgâenŋe biwinennŋe humo akmap. Amâ ulikŋângât ewangimap. 20 Are amâ yân bo. Amâ Anutuŋe ikiŋe kotŋe konmâ makmâ kalepgât. Ulikŋân Lewigât kâmolân gâtŋe yâkŋe sumbegât âi membaigât amâ Anutuŋe den yânŋe makmâ kalep. 21 Dâ hinŋe amâ Anutuŋe Nanŋe sumbegât âi waŋberâm âmâ ikiŋaet wâtŋân kinmâ makmâ kalep aregât hin magep,

> “Humoŋe wâtŋân kinmâ han lâuwâ bo akbiapgât hin makmap. Sumbegât âi mem âgâwiat.”

22 Aregât Yesuŋe âi âlepŋe mendo den pat irakŋande miawak nengimbo tatmâ âgâwiap arekŋe Mosegât den kârikŋe are ewangimap.

23 Akto areâk bo. Lewigât kâmolân gâtŋe sumbegât âi meyi are amâ luâk dondâ. Amâ moyi ainâk nanaŋlupyeŋande dumyeŋân kinmâ âi memân moyi hain akmâ gambiâ gambiâ yu miawagi. 24 Dâ Yesu âmâ bo mombiap aregât sumbegât âi memâk memâk manmâ âgâwiap. 25 Aregât hokboâk hokboâk nenŋe Yesu nengât dumnenŋân kilep dâm Anutugâlân arienŋe âmâ Yesuŋe nengât Anutu ulilaŋdo Anutuŋe Yesugât âlepŋaet akmâ aregât dowâk heŋgem nengum âgâwiap.

Yesuŋe sumbenennŋe katmâ heŋgemgoep.

26 Sumbe kat kat Humonennŋe yâk âmâ ârândâŋ akto dosa bâlâk akto wan me wan mendo Anutuŋe ekto ârândâŋ akmap akto luâk âmbâle bâleŋe akmai yâk yeŋgât tiriwân bo manmap akto himbimân âgâm ewangim âgâepgât mandâp. Hain mannengimbo ârândâŋ aktâp. 27 Dâ sumbe kat kat luâk âmâ hânân manmai arekŋe hokboâk hokboâk yeŋaet dosa are bo agâkgât sumbe ombiâ bo akto haminân luâk âmbâle yeŋgât sumbe omai are âmâ Yesuŋe hain bo akmap. Yâkgât dosa bo talaŋmap

aregât ikiŋaet sumbe bo omap. Akto nengât dosa bo agâkgât hilâm konok nengât sumbe akmâ moep aregât hokboâk hokboâk bo akmap. Lâuwâŋe âi bo talaŋdâp.
28 Akto Mosegât den kârikŋe arekŋe luâk yeukŋe mem sumbegât âi yeŋgiep. Gârâmâ Anutuŋe den kârikŋe makmâ kato bo bo agepgât Nanŋe sumbegât âi waŋdo bo mom âmâ âiâk memâk memâk âlepŋeâk manmâ âgâwiap.

8

Yesuŋe egon sumbe opmân bunŋe ain âiŋe memap.

1 Akto yu kulemgoân aregât keiŋe amâ hin. Nengât sumbe kat kat luâk amâ Humogât tat tatŋe himbimân manmap aregât bungen manmap 2 Yesu arekŋe Sumbe kat kat uligi luâkŋe ketuguyi ain âi bo mem manmap. Yâk âmâ himbimân Anutuŋe ketuguep ain âi mem manmap. 3 Akto sumbe kat kat luâk hârok Anutuŋe meme akyeŋgimbo wâtŋân kinmâ okot âlepgât akmâ sumbe kat katgât âi memai aregât Anutugât Nanŋande hainâk wan me wan Anutu waŋmapgât bâlâk bo manmap. 4 Dâ Yesu hânân mandâp dâine sumbe kat kat bo manbop. Hânân den kârikŋegât dopŋân sumbe ogogât luâkŋe âlepŋe manmâ sumbegât âi mendâi. 5 Âiyeŋe âmâ sumbe opmân yânŋe ain âi memai. Dâ sumbe opmân bunŋe amâ himbimân tatâp. Moseŋe sumbe kat kat uligi mâŋgiwerâm akto Kembuŋe hin magaŋep, “Nâŋgât. Gimbâŋân sumbe opmân himbimân tatmap aregât towatŋe hekatgiŋân aregât dopŋân siâ me siâ hârok are hânân mâŋgiwen.” 6 Dâ Yesuŋe âmâ dewatiak dewatiak âgâ âgâŋaet sumbegât âi humoâk memap. Amâ hingât. Anutuŋe Yesugât akmâ den pat âlepŋe makmâ hâriep arekŋe Moseŋe makmâ kalep are ewangimap.

Dewatiak dewatiak irakŋaet den.

7 Akto Mosegât den kârikŋe arekŋe wan me wan hârok âlepŋeâk mem miawagep dâine Anutuŋe den pat irakŋe bo makmâ katbop.
8 Gârâmâ Anutuŋe Mose magaŋdo den kârikŋe kulemgoep are ekmâ hârok âlepŋe bo mem miawagep den pat are nâŋgâm irakŋe âlepŋe makmâ kalep aregât keiŋe Anutuŋe hin magep,

> “Humoŋe hin dâep, “Siân Israe kâmot akto Yuda kâmot are yeŋgâlân den pat âlepŋe irakŋe makyeŋgiwian. 9 Ulikŋân Israe luâk Aigitawa oloŋ yegân are den pat âlepŋe makyeŋgire den pat aregât hâkâŋ akmâ loŋgaiyi aregât nâkai yeŋgât hâkâŋ agân. Den kârikŋe ain kalân amâ hainare bo. 10 Imâ den âlepŋe irakŋe sop are bo aktoân Israe kâmot yeŋgâlân makmâ hârewian. Siân den pat irakŋe âlepŋe ire han biwiyeŋân totokom katere kepikmâ bigeim kinbiap. Hain akmâ damunyeŋe akmâ tân yeŋguwian. Akto nâŋe amâ yeŋgât Kembu akto ye amâ nâŋgât kâmot akbai. 11 Akto sop ain siâŋe siâ bo hâwâtbiâp, “Humo nâŋgaŋben.” dâm magaŋbiâp. Hain bo. Sop ain âmâ luâk âmbâle hârok âgâ âgâŋe gegeŋe nâŋgâ niŋbai. 12 Hârok nâŋgâ niŋbiâ bâleŋeyeŋe aregât yaiwâk akyeŋgim dosayeŋe bo oyaŋmâ nâŋgâm manmâ âgâwian.” Humoŋe hain dâep.”

13 Aregât keiŋe amâ hin. Anutuŋe den pat irakŋe dâm magep aregât den pat tâmbâŋe are bo agâk dâm makmâ kalep. Aregât den pat tâmbâŋe amâ emelâk bâliep akto siâ me siâ torokmâ bâlimap hainâk arekŋe bo akberâm aktâp.

9

Sumbe kat kat uligi aregât keiŋe.

1 Akto den kârikŋe tâmbâŋe amâ siâ siâgât hârok Anutuŋe keiŋe makyeŋgiep. Akto uligi kâlegen âgâm âmâ ikiŋe kotŋe mem agatŋetgât hekatyeŋgiep. Akto hângât emetgât makmâ hâriep. 2 Akto sumbe kat kat uligi aregât keiŋe hin. Ulik gulik amâ mâron humo panmâ emet mâŋgiyi. Aregât kâlegen amâ pagaleŋe kat kat siâ akto sot Anutugât enemŋân katmai are me wan me wan Anutu kotŋe mem agatbaen dâm kali. 3 Akto emet kom hâre hâreŋe siâ talep amâ sâŋgum kâkâlep aregât haminân Anutuŋe ekto ârândâŋ agâkgât welamŋe. 4 Ain sumbe ogogât kat katŋe goliŋe mâŋgiyi are talep. Akto dewatiak dewatiak gât emetŋe goliŋe mâŋgiyi are akto Aroŋgât huwan momoŋe kâmŋe gam golâ agep are akto kât papaŋe Anutuŋe ain den kârikŋe kulemgoep are hârok talep. 5 Akto Anutugât pagaleŋe miawakbiapgât aŋelo dopŋe lâuwâ kotŋe Kerubim ain kiliat. Arekŋe Anutuŋe gem maŋgan nenekmap welam aregât damunŋe agiat. Akto wan me wan yu kulemgoân amâ hinŋe keiŋe hârok makyeŋgiwerengât dop bo tatâp.

Sumbe kat kat luâk ulikŋân mali yeŋgât âi amâ bunŋe bo.

6 Dâ kom hâre hâreŋe siâ ain Lewigât kâmolân gâtŋe wan me wan are katbiâ kindo amâ hokboâk hokboâk sumbe kat kat luâk poŋ kâlegen âgâm bam gutmâ Anutu okot âlepgât wan me wan ulilaŋmini. 7 Gârâmâ uligi kâlegen are âmâ sumbe kat kat luâk areyeŋgât kautŋeyeŋe konok arekŋe hombaŋ konok kâlegen amâ hilâm konok ain âgâm ikiŋe dosaŋe bo agâkgât akto Israe luâk âmbâle dosayeŋe bo agâkgât soŋgo gilâmŋe mem âgâm Anutugâlân waŋminep. 8-9 Aregât keiŋe amâ Anutugât Heakŋande maknengimbo hin nâŋgâen. Uligi kilewân amâ luâk âmbâle Anutugâlân hanâk bo âgâmini nâŋgâen. Akto sumbe kat kat luâk arekŋe sumbe me wan me wan Anutugât okot âlep agaŋmini are ekmâ luâk âmbâle hârokŋe hin dâyi, “Wei, ire âmâ hângât me hâk puli puligât me sotgât aregâlâk tângomap. Dâ han biwinenŋe amâ bo tângomap.” dâm nâŋgâmbiâ biwiyeŋe bo sândugiep. 10 Amâ yoganŋaet pat. Yoganŋe aregât benŋe sotgât me tugât me hâkŋe puli puligât. Akto agak meme irakŋe miawakbiapgât miawagep.

Yesuŋe ikiŋe gilâmŋande hâukonenegep arekŋe bunŋe aktâp.

11 Hainâk hainâk manmâ gambiâ Anutuŋe bâin dâm Nanŋe Kristo are huŋgunaŋdo sumbe kat katgât âi luâk bunŋe miawagep. Hain akmâ manmâ hângât sumbe kat kat emetŋe ketuguyi ain bo âgâm sumbe kalep. Bo. Wan me wan âlepŋe miawakbiap aregât sumbe akmâ opmân bunŋe tiripŋe siâ ain âgâep. 12 Ain âgâm âmâ hilâm konogân Anutugât enemŋân bam âmâ nâniŋ akto makao nanŋe soŋgogât gilâmŋe bo miep. Amâ ikiŋaet gilâmŋe waŋdo nen heŋgem nenguwiapgât dâp miawak nengiep. Are manmâ âgâwiap akto bo bo akbiap. Bo dondâ. 13 Dâ makao âmbengen kâmŋe aregât hâkŋe om derembiâ kau akto soŋgo makao nâniŋgât gilâmŋe olop hâk yeŋe puliâkgât sumbe luâkŋe lapyuŋguminep. Lapyuŋgumbo sumbegât emetŋân âgâmini. 14 Gârâmâ Kristoŋe gembo Anutugât Heak âgâm yembiap arekŋe memeŋe aganŋdo ikiŋaet gilâmŋe are sumbe dâm kato Anutuŋe ekto huraguep. Arekŋe han biwinenŋe pulimbo nen wan me wan mendenŋe bâlimap aregât umatŋe bo akto âmâ Anutu amâ

manmangât amboŋe yâkgât âi mem manmâ âgâwaen.
15 Aregât Kristoŋe dewatiak dewatiak irakŋaet miawagepgât Anutu akto nen hutnenŋân kilep. Kinmâ dewatiak dewatiak tâmbâŋe hârienŋe dosanenŋe miawaknengiep are bo agâkgât moep. Aregât akmâ Anutuŋe kepilânenekto manden nen manman kârikŋaet bât samut menegât welamnenŋân kinmâ moep.
16 Bât samutgât amâ hin yendâp. Amboŋande mondoâk âmâ memaen. 17 Dâ amboŋande golâ manmawân âmâ bât samutŋaet magep aregât den yân yembiap. Dâ mondoân âmâ den are bunŋe miawakmap. 18 Dop hainâk Mosegât den kârikŋe are Anutuŋe makto miawakto ainâk soŋgo gilâmŋe gembo mondo den kârikŋe are hamepŋe olowâk miawagep. 19 Akto Moseŋe den kârikŋe are luâk âmbâle makyeŋgimbo nâŋgâmbiâ kârikŋe agâk dâm akto aŋe hewukŋe esenŋe siâ akto yo hâkŋe siâ arekŋe mem tu akto soŋgo gilâmŋe lapyuŋgum luâk âmbâle hârok akto den kârikŋe kulemgoep are lapkombo gilâm agi. 20 Hain akto hin dâm makyeŋgiep, “Anutuŋe makmâ kalep are kârikŋe agâkgât gilâm yu lapkoân ire ekmâ nâŋgâm heŋgemgowei.” 21 Akto Moseŋe hainâk lapkombo uligi are akto wan me wan kâlegen Anutugât akmâ katbiâ talep are gilâmâk hârok akmâ metiep. 22 Akto aregât den kârikŋe tâmbâŋe arekŋe talewân ainâk yo kombiâ mondo gilâmŋe lapkombiâ dosayeŋe bo agep. Dâ gilâmŋe bo lapkombiâ dâine âmâ dosayeŋe tatmâ gawop.

Yesuŋe dosanenŋe bo agâkgât hâukonenegep.

23 Akto yu kulemgoân amâ himbimân tatmai aregât towat otneyeŋe bunŋe bo are yeŋgât bâleŋe ariâk dâm Moseŋe gilâm lapkombo ârândâŋ agep. Dâ himbimân wan me wan bunŋe dondâ are ârândâŋ agâkgât gilâm yânŋe amâ lapkombiâ dâine ârândâŋ bo akbop. 24 Aregât Kristoŋe uligigât otneŋe are akmâ âi luâkŋe uligi ketuguyi ain bo âgâep. Akto himbimân uligi bunŋe ain âgâm nengât dumnenŋân kindo Anutuŋe ekto âlepŋe dondâ akmap. 25 Akto ain hokboâk hokboâk gilâmŋe bo waŋmap. Hilâm konok kâlegen gilâmŋe kâimbo ârândâŋ agep. Dâ sumbe kat kat luâk are yeŋgât kautŋeyeŋe arekŋe soŋgo gilâmŋe kârikŋe bo aregât hombaŋ ârândâŋâk ikiŋe gilâmŋe bo mem âgâ kâiminep. 26 Dâ Kristo âmâ hain bo agep. Hain akmâ dâine ulikŋânbak hâk hilâlâm hokboâk hokboâk nâŋgâm gawop. Dâ yâk âmâ hain bo agep. Yâkŋe âmâ hinŋe sop bâiŋe tâlâgumbo ain miawakto dosa bunewâk bo agâk dâm ikiŋe hâkŋe arekŋe sumbe agâk dâm hilâm konogân kâinengiep. 27 Akto Anutuŋe hilâm konogân bâin dâmbo mondenŋe sop ain denân kat nenekbiap 28 dop hainâk Anutuŋe hilâm konogân luâk âmbâle dondâ are yeŋgât dosa bo agâk dâm Kristo wâtŋe agaŋdo moep aregât Kristoŋe lâuwâŋe miawakmâ dosanenŋe lokombo bo akbiapgât bo gewiap. Bo dondâ. Aregât nenŋe togowen togowen dâm aregât ukenŋe nâŋgâm etemgom konmâ oloŋmâ mandenŋe nen bunewâk heŋgem nenguwiapgât gewiap.

10

Den kârikŋaet amukŋân sumbe kali amâ bunŋe bo.

1 Den kârikŋe amâ yân beirâ bunŋe miawakbiapgât patŋe yânŋe aktâp. Dâ bunŋe dondâ bo. Aregât sumbe kat kat luâk yânŋe den kârikŋe lokom hombaŋŋe hombaŋŋe sumbe katmai arekŋe

Anutugât mepaiŋe agaŋmai yâk âlepŋe biwi kau bo meyekmap.
2 Akto dosayeŋe bunewâk bo agep dâine sumbe kat kat luâk arekŋe âi are hepunmâ sumbe siâ bo katmâ âmâ yân manbâi. Akto dosayeŋaet nelâm yeŋgimbo biwiyeŋe sândugewop.
3 Gârâmâ hombaŋ ârândâŋ sumbe kat kat luâk kautŋande sumbe memberâm
4 nâniŋ me bulimakaogât gilâmŋe are mem uligi kâlegen âgâm kato dosayeŋe bo agepgât dâp bo talep aregât dosayeŋaet nâŋgâmbiâ biwiyeŋe umatŋe tatoâk mali.

5 Akto Kristo hânân miawagep ain hin dâep, “Gâ Anutu, gâ soŋgogât gilâmŋe aregât ukenŋe bo nâŋgâmat. Dâ hâkne heŋgemgoniŋen.
6 Akto soŋgo hâkŋe ombiâ aregât bunŋe bo dâmat. Akto sumbe katmâ ombiâ ukenŋe bo nâŋgâmat.
7 Ain âmâ hin dân. O Anutu, wan me wan makmenâ kulemgoyi aregât denge lokom ukenge akmâ mem metewiangât togoân.” dâep.
8 Den aregât keiŋe hin. Kristoŋe âmâ hânân miawakmâ Eweŋaelân magaŋep, “Gâ soŋgogât gilâmŋe kâimai me hâkŋe omai aregât ukenŋe bo nâŋgâmat. Soŋgo hâkŋe ombiâ aregât bunŋe bo dâmat. Akto sumbe katmâ ombiâ ukenŋe bo nâŋgâmat.” dâm magep. Amâ den pat kârikŋe tâmbâŋe makto kali.
9 Kristoŋe den siâ hin dâm dewatiep, “Denge lokom ukenŋe akmâ mem metewiangât togoân.” dâep. Hain dâm âmâ den tâmbâŋe are urulep. Dâ den pat irakŋe are mem kârigiep.
10 Areâk bo. Yesu Kristoŋe ikiŋe hâkŋe mem Anutugât sumbe dâm sop konogân waŋdo ârândâŋ agep aregât agak meme âlepŋe mem manmâ âgâwaengât dâp miawak nengiep.

Dâ Yesu amâ sumbe bunŋe dondâ kalep.

11 Galalupne, aregât lâuwâŋe makbe. Sumbe kat kat luâkŋe hokboâk hokboâk âiyeŋe mem sumbe omâk akmâ manmai arekŋe dosanenŋe bo boagep.
12 Hain agi aregât âmâ Kristo hilâm konogân sumbe konok kato Anutuŋe ekto ârândâŋ agep. Hain akto âiŋe bo akto Anutugât bâtŋe bungen tatmâ mandâp.
13 Mandâp aregât siân Anutuŋe nanŋaet gasalupŋe yeŋgumbo yeukŋe akbiâ Yesuŋe damunyeŋe akmâ tâliyekbiapgât lâmgom tatmap.
14 Akto ikiŋe kâmot nengât huraguŋetgât ikiŋe hâkŋe mem Anutugât sumbe dâm waŋep. Waŋdo Anutuŋe nenekto huraguep. Huragumbo âmâ Kristoŋe tân nengumbo agak meme âlepŋe mem mandenŋe sumbe kat katgât âi bo agep.
15 Akto aregât keiŋe Anutugât Heak arekŋe bunŋe agâkgât hekat nengiwerâm hin magep,

16 “Humoŋe hin dâep, Siân den pat irakŋe âlepŋe ire han biwiyeŋân totokom katere kepikmâ bigeim kinbiap.”

17 Akto siâ hin,
“Dosayeŋe bo oyaŋmâ nâŋgâm manmâ âgâwian.”

18 Den aregât keiŋe amâ dosanenŋe bo oyaŋbiapgât dâp miawaknengimbo âmâ benŋe sumbe kat katgât luâk âiyeŋe bo agep. Lâuwâŋe bo membiap.

Yesuŋe sumbe âi miepgât nen Anutugât enemŋân owâi akmâ bam ulilaŋbaen.

19 Galalupne, Yesugât hepŋande hâŋgi menengiepgât yâkgât opmân kâmboknân âgânegât owâiâp.
20 Aregât dâp irakŋe manmanŋe mem owâinenegep. Aregât dâp miawagâk dâm hâkŋande âgâwâigât pekeŋe hârembo dâpŋe miawaknengiep.
21 Aregât akmâ sumbe kat kat humo Anutugât opmân bunŋe kautŋe akmâ mannengimap.

22 Aregât hamep bo akmâ dosanennge bo agep dâm Anutugâlân arim biwinennge Yesugâlân katennge kindo nâŋgâennge biwinennge sândugemapgât Anutugâlân arine. Hain manmaen aregât wan me wan umatŋaet memenge biwinennŋân katberâm miawakto ain nen Yesugât kâmolân manmâ âgâwaen dâyion are nâŋgâennge biwinennge humo agep. Akto sumbe kat kat luâk kautyenge are galalupyenande tu puli agaŋmini nen dop hainâk tu bunge puli nengiep. Aregât Anutugâlân arim den nâŋgâennge bunge akbiap. 23 Humo Anutunge wan makmâ hâriep arekge den are bâliwiapgât dop bo tatâp aregât den maktennge biwinennge sândugiep are mem hâk hilâlâm nâŋgâm âgâm manbaen. 24 Hain akmâ manmâ mendugum kinmâ gain gain biwinennge kârikge ketuguennge kilâkgât akto agak meme âlepŋe mem okot âlep agaŋbaengât are nâŋgâm heŋgemgom tân aguwaen. 25 Dâ luâk âmbâle bikŋe bo mendugum kinmai. Dâ nen âmâ hain bo akbaen. Mendugum kinmâ sop humo tâlâguwerâp dâm biwinennge tân aguwaen.

Den pat âlepŋe nâŋgâm âmâ bâleŋe aktennge dosanennge lâuwâŋe miawakbopgât hamep akbaen.

26 Gârâmâ den pat âlepŋe nâŋgâm heŋgemgoyion amâ beirâ agak meme bâleŋe aregât ukennge nâŋgâm agak meme bâleŋe membaen aregât dosanennge bo agâkgât sumbe bo tatbiap. Bo dondâ. 27 Hain aktennge âmâ Anutunge denân katnenekto kâlâwân manmâ âgâwaengât dop miawakbiap. Akto Anutugât gasa are kâlâpŋe oyekbiap. 28 Aregât hin makbe. Luâk âmbâle siâŋe Mosegât den kârikge loŋgaimbo luâk âmbâle siânba lâuwâ me âlâwu arekge ekmâ keinge makmâ miawakbiâ humomolupyenande luâk âmbâle bâleŋe agep are okot bo nâŋgaŋmâ kombiâ moep. 29 Dâ hinge luâk âmbâle siâŋe Anutugât Nanŋe yâkgât hâkâŋ akmâ den pat âlepŋe aregât keinge amâ Yesu yâkgât gilâmŋande heŋgem nenguep aregât hâkâŋ akmâ Anutugât Heakŋe damun nennge akmâ okot âlep aknengimap are hepulep luâk âmbâleŋe hain akto âmâ Humonennŋande kondo hâk hilâlâm humo dondâ nâŋgâm âgâwiap. 30 Luâk âmbâle hain akbai aregât Anutunge hin dâep, “Nâŋe bâleŋe yenaet dosa aregât hâunge yeŋgire umatŋân manmâ âgâmbiâ ârândâŋ akbiap.” dâep. Akto den siâ hin dâep, “Humoŋe ikiŋe luâk âmbâle den âiân katyekbiap.” dâep. 31 Akto areâk bo. Anutu Manman Amboŋande den âiân katyekto hâk hilâlâm hamepŋe olowâk nâŋgâm manmâ âgâwai aregât yâkgâlâk hamewakmâ manbei.

Âi humo mem hâk hilâlâm nâŋgâm manbaengât bo hâkâŋ akbaen.

32 O Galalupne, nâŋgâi? Ye ulikŋân den pat âlepŋe nâŋgâmbiâ biwiyeŋe âgâmbo âi humo mem hâk hilâlâm nâŋgâyi. Amâ bo hâkâŋ agi. 33 Akto gasalupyenge togom luâk âmbâle dewunyenân kat yekbiâ kinbiâ bugâŋe yeŋgum giriŋyeŋgiyi. 34 Akto miti gasaŋande galalupyenge bâleŋe mâŋgiyekmâ kala busi kâlegen kat yekbiâ kili are yenge okot nâŋgâ yeŋgim tânyeŋguyi. Akto areâk bo. Miti gasa arekge puli me wan me wan tatyeŋgiep are kâmbu meyi sop ain nen hâmbâi iregât hâunge âlepŋe kârikge himbimân tatnengiâp dâm heroŋe agi.

35 Aregât Anutu nâŋgaŋbiâ biwiyenge sândugiep aregât bo hâkâŋ akmâ panmâ âmâ hâunge âlepŋe humo membai. 36 Amâ siân hâunge bâlâk manbâen dâm biwiyenge

Yesugâlânâk kilâkgât âi humo mem hâk hilâlâm nâŋgâm hanâk Anutugât lau lokom manbei.
37 Aregât lâuwâŋe makbe. Anutuŋe hin magep,

“Hâmbâi sop getek manmâ nâŋgât hoŋ bawa huŋgun aŋdere dowâk miawakbiap.
38 Akto hinŋe nâŋgât luâk ârândâŋâk manmapŋe amâ nâŋgâniŋdo manmanŋe miawagaŋbiap. Hain. Gârâmâ yâk âigât hâkâŋ akmâ hepun nekto âmâ ekmâ bo heroŋe agaŋbian.”

39 Akto nen âmâ aregât kâmolân gâtŋe bo. Yâk âmâ hâk hilâlâm aregât hamep akmâ Anutugât âi hepunbiâ Anutuŋe makto gulip akbai. Dâ nen âmâ hain bo akbaen. Nen âmâ biwinenŋe Anutugâlân kilâk dâm nâŋgâm mandenŋe Anutuŋe otnenenŋe membiap.

11

Biwi kat katgât keiŋe.

1 O Galalupne, nen biwinenŋe Anutugâlân kilâk dâm nâŋgâm manbaen aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Biwi kat kat keiŋe amâ hin. Wan me wan bo egekŋe are bunŋe miawak nengiwiap aregât nâŋgâm han konogâk manbaen.
2-3 Akto nenŋe biwinenŋe Anutugâlân kalion aregât Anutu bo egekŋe arekŋe wan me wan mendo hân himbim egekŋe miawagep are bunŋe dâm nâŋgâmaen. Akto Anutugât kâmot ulikŋân biwiyeŋe Anutugâlân kali are Anutuŋe yekmâ âlepŋe dâep.

Abe, Enoko akto Noa yeŋgât den.

4 Aregât yâk yeŋgâlân gâtŋe siâ Abe yâkŋe biwiŋe Anutugâlân kalep aregât sumbe ondo Anutuŋe âlepŋe dâm nâŋgaŋep. Nâŋgaŋdo Abegât teuŋe Kaiŋ arekŋe biwi kat katgât keiŋe hâkâŋ akmâ sumbe yân ondo Anutuŋe ekto âlepŋe bo agep. Aregât teuŋande emiŋe kondo moep. Amâ emiŋande biwiŋe Anutugâlân kalep aregât. Aregât pat nâŋgâm nen hin dâmaen. Abe moep gârâmâ yâkgât biwi kat katgât keiŋe arekŋe maknengimap.

5 Akto haminân luâk siâ kotŋe Enoko yâkŋe biwiŋe kalep are Anutuŋe ekto huragumbo aregât bo mombiap dâm oloŋdo hâkdâk tiŋ tiŋâk âgâep. Aregât galalupŋande Enoko yâtendâm undâgâtbiâ bo agep.
6 Akto luâk âmbâle bikŋande hanyeŋande Anutu bo nâŋgaŋmai âmâ Anutuŋe yekmâ heroŋe bo akmap. Dâ Anutu mandâp bundâk nâŋgâm heŋgemgomaen akto hannenŋande kulâgâlaŋmaen nen hâuŋe âlepŋe nengiwiap dâm nenŋeak yâkgâlân togone.

7 Akto haminân Noa hainâk biwiŋe Anutugâlân kalep aregât Anutuŋe wan me wan miawakbiap aregât magaŋdo dowâk sân sân mem kâmotlupne bâliwâen dâm waŋga ketuguep. Yâkŋe hain akmâ luâk dosayeŋaet keiŋe mem miap palepgât akmâ Anutu nâŋgaŋmâ dosa bâlâk agak aregât bunŋe amboŋe agep.

Abrahamgât den.

8 Akto haminân Anutuŋe Abrahamgât makmâ kalepgât magaŋdo bunŋerâm biwiŋe katmâ âlepŋe hân niŋbiat dâm hân siângen bo ekminewângen ain ariep.
9 Akto hân are mem miawakmâ biwi kat katgât Anutuŋe hakulupge in manbei dâep are bunŋe dâm hân ain yogan manmâ emet bunŋe bo mâron uligiâk panmâ yem malep. Akto nanŋe Isaka akto bâgiŋe Yakobo yâkŋe hainâk uligi mâron uligiâk are panmâ maliat. Akto Abraham akto Isaka akto Yakobo Anutuŋe makmâ kalep den konok are amâ nengâlân miawakbiap dâm nâŋgâm mali.
10 Akto Abrahamŋe Anutu bunŋeâk makmap dâm nâŋgâep aregât Anutuŋe kepia

âlepŋe himbimân kalep ain amâ bunŋe dondâ ain manbaen dâm nâŋgâep. 11 Akto Abrahamgât âmbenŋe kotŋe Sara yâkai hainâk biwiŋe Anutugâlân kalep. Aregât Anutuŋe gâŋe nanaŋ membiat dâm magaŋep are nâŋgâmbo bunŋe akto sâmbâ akmâ ain nanaŋ miep. Amâ makmâ kalep yâkŋe amâ bunŋe dâepgât. 12 Akto luâk konok kâmotlupŋe manmâ sambelem gam gam yu miawakten. Amâ diâ himbimân tatâi dop hainâk me nupi harugât ginŋân tatâp dop hainâk. Gârâmâ Abrahamŋe sâmbâ akmâ ain nanŋe Isaka miep. Yâk âmâ emelâk momaen sopŋe ewangiep ain Isaka miep.

13 Luâk yu yeŋgondân arekŋe Anutu nâŋgaŋmâ manmâ âmâ mom meteyi. Amâ siâ me siâ Anutuŋe makmâ hâreyeŋgiep are bunŋerâm indâgen aŋgângen yendo ekmâ mepaiŋe mem heroŋe mali. Dâ bo meyi. Hain akmâ aregât keiŋe hin nâŋgâyi, nen hânân lombo akto yogan manden dâyi. 14-15 Luâk âmbâle arekŋe hân iregâlânâk nâŋgâyi dâine purik katmâ hân ulikŋân gâtŋe ain arim manbâi. Hain bo akmâ âmâ hângât kepia hain are bo amâ kepia bunŋe himbimân tatmap are Anutuŋe maknengim kalep ain manbaen dâm aregât lâmgom mali. 16 Lâmgom manbiâ Anutuŋe kepia are yeŋgât kalep are âlepŋe ire amâ nâŋgât kâmot dâm damunyeŋe akto hân are membiâ ârândâŋ agep. Hân arekŋe hân ire ewangimap are miawaknengiwiap dâm lâmgom mali. Aregât Anutuŋe yâk yeŋgât akmâ Anutuyeŋe dâm agonakmapgât bo aŋun akmap.

Isaka akto Yakobo yetgât den.

17 Akto Abraham den makmâ hâriepgât yâk Anutuŋe dop koep. Hin. Nanŋe Isaka Anutuŋe waŋep are sumbe omberâm akmâ mem ariep. Aregât yâkgât biwi kat kat âlepŋe miawagep are nâŋgâmaen. Akto nanŋe Isaka are amâ luâk yânŋe bo. 18 Anutuŋe Abraham hin dâm magaŋep, “Nâŋe Isaka giŋân are amâ gâŋgât kâmot are yeŋgât hakuyeŋe akbiap.” dâep. 19 Akto Abraham Anutuŋe luâk momoŋe momoŋânba mem agat yekto golâ manmai are nâŋgâm Isaka mem sumbe omberâm ariep. Aregât luâk momoŋânba agatmai Isaka dop hainâk alatanba sopanmâ agalep dâmaen.

20 Akto haminân Abrahamgât nanŋe Isaka arekŋe biwiŋe Anutugâlân kalep aregât nanlogâtŋe Yakobo akto Esau wan me wan beirâ miawakbiapgât den gulam makyetkiep. 21 Akto haminân Yakoboŋe hainâk biwiŋe Anutugâlân kalep, aregât momberâm akmâ huwanŋe tânagum Anutugât kotŋe mem agatmâ nanŋe kotŋe Yosepe yâkgât nanlogâtŋe den gulam makyetkiep. 22 Akto haminân Yosepe hainâk momberâm akmâ Anutuŋe Israe kâmot are Aigitawa oloŋ yekbiap den are bunŋe dâm ginbailupŋe mombian dâm ikiŋe hagitŋaet makyeŋgiep.

Mosegât den.

23 Akto haminân Mosegât eweŋe memeŋe biwiyetŋe Anutugâlân kaliat aregât Aigita luâk humoŋe Israe nanlupyeŋe gurukŋe yeŋgumbiâ moŋet dâep den are loŋgaim nanyetŋe Mose are ekbela huragumbo heambukbela yendo dewutâ âlâwu bo agep. 24 Akto Mose amâ nananân Aigita luâk humogât baratŋande Mose amâ nâŋgât nanne dâep. Dâ Moseŋe humo akmâ are nâŋgâm âmâ bo dâep. 25 Bo dâm, “Anutugât kâmot Israe nengât bikŋe umatŋân manmai are olop manbaen.” dâep. Akto Aigita yeŋgât agak meme bâleŋe aregât ukenŋe bo nâŋgâm ginbailupŋe penâyeŋgiep. 26 Akto Moseŋe Kristogât akmâ ukenŋe

akto Israe gasalupyeŋande Mosegât keiŋe nâŋgâm hâkâŋe akmâ umatŋe waŋi. Hain akbiâ Moseŋe hanâk dâm siân Anutuŋe wan me wan waŋbiapgât are amâ âlepŋe dondâ, dâ Aigitagât sikum amâ yânŋe dâminep. 27 Hain dâm Aigitagât humoyeŋe yâkgât kukgât bo hamep akmâ âmâ Aigita hepulep. Akto Anutu bo egekŋe are nâŋgâ aŋminep aregât Aigita hân akto sikum are hepun yekmâ ariep. 28 Anutuŋe ikiŋe aŋelo huŋgun aŋdo gem Aigita yeŋgât nanlupyeŋe ulik gulik are yeŋgumbo moyi aregât nenguwop dâm emetyeŋe lamagât gilâm lapkoyi. Akto Moseŋe biwiŋe Anutugâlânâk kalep akto Anutuŋe wan magep are bunŋe dâm nâŋgâm malep aregât hain agep. 29 Akto sop ain Israe luâk Anutu bunŋe dâm nâŋgâyi aregât Aigita hepunmâ haru Gilâm are hutŋânba hâtikom âlepŋe arimbiâ âmâ Aigita gâtŋe arekŋe hainâk hâtikowerâm haru hutŋân bam arimbiâ haruŋe kawut yekto moyi.

Yeriko ikiŋak hogoakmâ agum awam agep.

30 Akto haminân Israe luâk âmbâle biwiyeŋe Anutugâlân kali aregât kepia kotŋe Yeriko haot kârikŋe kâtŋe ketuguyi are gam ândeaŋbiâ hilâm bât biken lâuwâ bo agep. Bo akto ainâk biwiyeŋe kali aregât bunŋe haot humo tâmbâ are ikiŋak patak agum awam agep. 31 Akto âmbâle dâp gulip malep kotŋe Rahaba arekŋe biwiŋe Anutugâlân kalep aregât Israe luâk lâuwâ togoyiat are gasaŋe meyelekbâi dâm mem heambuk yelegep. Rahaba hain agep aregât Israe luâk kepia âgâm Anutu hâkâŋ agaŋmini are yeŋgum âmâ Rahaba bo koyi.

Anutugât luâk bikŋe yeŋgât den.

32 Wei, galama hakulupnenŋe dondâ biwiyeŋe Anutugâlân kali areyeŋgâlân gâtŋe bikŋe hin Gideoŋ akto Barak akto Simsoŋ akto Yepita akto Dawidi akto Samue akto Anutugât Propetelupŋe are amâ gain gain keiyeŋe kulemgowian sop bo aktâp. 33 Luâk ya yeŋgondân are amâ hân siâ siân âgâm ambolupŋe yeŋgum meteyi. Akto luâk âmbâle bâleŋe denân katyekbiâ dosayeŋe miawak yeŋgimbo aregât hâuŋe yeŋgiyi. Akto Anutuŋe makto bunŋe dâm lâmgom kinbiâ yeŋgimbo mem mali. Akto Anutugât gasalupŋande Anutugât luâk siâ bau metŋe kotŋe laion are hutyenân panbiâ âmâ Anutuŋe maknengiep are bunŋe dâm kinbiâ bo neyegi. 34 Akto Anutugât gasalupŋande Anutugât kâmot luâk kâlâwân panyekbiâ gembiâ Anutuŋe maknengiep are bunŋe dâmbiâ bo oyegep. Akto gasalupyeŋande oreyekberâm agi ina âlepŋe yân ariyi. Akto luâk bikŋe yeukŋe akbiâ Anutuŋe makto kârikŋe agi. Akto Gasalupyeŋe togombiâ Anutuŋe makto kârikŋe akmâ gasalupyeŋe yeŋgum meteyi. 35 Akto Anutugât kâmolân gâtŋe âmbâle bikŋe are yeŋgât ginbailupyeŋe biken mombiâ Anutuŋe makto momoŋânba agali. Akto Anutugât kâmolân gâtŋe bikŋe, “Siân Anutuŋe momoŋânba goaŋnenekto manman âlepŋe dondâ miawak nengiwiap.” dâm aregât gasalupyeŋande togom Anutugât pat hepunŋet dâm hâk hilâlâm yeŋgimbiâ borâm âmâ kârikŋe akmâ manmâ âgâyi. 36 Are yeŋgâlân gâtŋe bikŋe gasalupyeŋande giriŋ yeŋgim bugâŋe yeŋguyi. Akto tâk kârikŋe kotŋe sein arekŋe hiko yekbiâ kala busi kâlegen tali. 37 Akto bikŋe âmâ gasalupyeŋande kât panmâ yeŋguyi. Bikŋe gasalupyeŋande segeŋe tepyeŋe hâreyekbiâ pâŋyeŋe lâuwâ akto moyi. Me tâwâtŋe

yeŋgumbiâ moyi. Dâ bikŋande âmâ gasalupnennŋande menenekbâi dâm bau hâkŋe luguakmâ halângen heambukmâ bam gutmini. Akto bikŋande mop mali akto sot me sâŋgum me kotŋe siâ siâ hârok bâlâk mop mali. Akto umatŋe humo miawak yeŋgiep. Akto luâk âmbâle yânŋande yekmâ bâleŋe akyeŋgimini. 38 Akto Anutugât kâmolân gâtŋe ain mali arekŋe hângât luâk âmbâle ewangi yegi. Akto areâk bo. Bikŋande âmâ hân kamitŋângen manmâ gimbâŋân manmâ kât akto hân kâlegen mali.

39 Luâk âmbâle arekŋe âmâ yân hain bo agi. Biwiyeŋe Anutugâlân kali aregât kârikŋân kinmâ hain agi. Anutuŋe biwi kat katyeŋe are ekto ârândâŋâk agep. Aregât bunŋe hâmbâi membai. Dâ mali sopŋân Anutuŋe makmâ kalep are bo egi. 40 Gârâmâ Anutuŋe yâk yeŋgât okot nâŋgâm hin dâep, “Hâmbâi nâŋgât kâmot biwiyeŋe nannaelân katbiâ tato are olop luâk âmbâle umatŋân mali are olop manman âlepŋân manbai.” dâep. Aregât hakulupnenŋe luâk âmbâle umatŋân mali arekŋe wan me wan aregât Anutuŋe makmâ kalep are hânân bo mem manmâ moyi. Amâ hâmbâi tat tatnenŋe miawakbiapgât dâm agi.

12

Yesuŋe âi miep are nâŋgâm heŋgemgom hainâk akbaen.

1 Galalupne, nengât hakulupnenŋe biwiyeŋe Anutugâlân kali aregât keiŋe yu kulemgoân. Yâk âmâ hâk hilâlâm nâŋgâm Anutugât âi memâk mali. Aregât nenâkai yâk yeŋgât pat nâŋgâm hainâk aknerâm wan me wanŋe biwinenŋe mendo gemap are akto agak meme bâleŋe hikom andânenekmap a hârok hepunmâ Anutugât âi kârikŋeâk mem hâk hilâlâm nâŋgâm âmâ bo hâkâŋ akbaen. 2 Hain akmâ Yesu yâkŋe nengât biwi kat katgât agat meme mem miawakmâ hekat nengim ikiŋak mem metiep are ekmâ hainâk akbaen dâm nâŋgâm heŋgemgowaen. Akto Yesuŋe hâmbâi, “Ewene olop himbimân tatetŋe biwine heroŋe akbiap.” dâm nâŋgâep aregât lâwinân kombiâ hâk hilâlâm nâŋgâm aregât hâkâŋ bo agep. Akto giriŋ aŋi aregât bo hâkâŋ agep. Are hârok lokom manmâ mondo Anutuŋe mem oloŋdo Anutugât tat tat bunŋângen tatmâ manmap.

3 Galalupne, luâk bâleŋande Yesu hain agaŋigât pat nâŋgâm hain akmâ umatŋe siâ siâ aregât bo hâkâŋ akbei. Akto hinŋe umatŋe miawak yeŋgimbo aregât Yesugât pat nâŋgâm heŋgemgom âmâ benŋe biwiyeŋe bo bâlimbo manmâ âgâwei. 4 Ye bâleŋande kawutyekberâm akto âmâ kârikŋe akmâ hâkyeŋe membiâ kepilâ akto gilâmyeŋe gembo moyi ye hainare boâk miawakyeŋgiep.

Anutuŋe orem miwindiknenekmap.

5 Galalupne, Anutugât den bikŋe nanaŋlupne dâm makyeŋgimap aregât nelâmyeŋgiep mon?

> “Nanne Humoŋe gugum miwindik gekberâmbo âmâ aregât hâkâŋ bo akben. Akto Anutuŋe hain bo akben dâm makgiŋmâ guguwiap âmâ hanâk âlepŋe dâmenâ biwige bo bâliwiâp. 6 Akto Humoŋe okot nâŋgaŋmap yâkgât ikiŋe kâmolân dewatiwiapgât hain akmâ heŋgemgombo miwindik akmâ ikiŋaet nanŋe konbiap.”

Hain tatâp are oyaŋmâ umatŋe miawak yeŋgiwiawân hanâk dâm âi membiâ biwiyeŋe bo bâliwiâp.

7 Akto nengât agak meme hin. Nanaŋlupnenŋe bâleŋe akbâirâm bugâŋe yeŋgum miwindik yekmaen. Dop hainâk Anutuŋe makto umatŋe miawak yeŋgimbo hin nâŋgâwei, “Wei, ire âmâ âlepŋe,

Anutuŋe nan baratlupne dâm nengonmap aregât nengum miwindik nenektâp.” hain nâŋgâm heroŋe akbei. 8 Akto makmâ miwindik miwindik dop are luâk âmbâle hârok aknengimap aregât Anutuŋe bo yeŋgum miwindik yekmap âmâ benŋe nanaŋ kâit hainare akbai. 9 Akto areâk bo. Ewelupnenŋe hânân manmai arekŋe nengum miwindik nenekbiâ are âlepŋe bo dâm hâkâŋ agion aregât Ewenenŋe otnenenŋe damunŋe akmâ manmap arekŋe hain aknengimbo dowâk âlepŋerâm bo hâkâŋ akmâ âmâ mandenŋe tân nengumbo heroŋe akbaen. 10 Akto ewelupnenŋe âmâ ukenyeŋaet akmâ yogan aknengiyi gârâmâ Anutuŋe âmâ nâ olop manmâ âgâwaigât âlepŋe akŋet dâm hain aknengimap. 11 Akto Anutuŋe nengum miwindik nenekmap aregât hâk hilâlâm nâŋgâmaen gârâmâ Anutuŋe nengum miwindik nenekmap dâm nâŋgâenŋe benŋe siân nengât agak memenenŋe âlepŋe miawakto biwinenŋe sândugewiap.

Nen kârikŋe tiŋtiŋâk kinmâ tân aguwaen.

12 Aregât bâtyeŋe keiyeŋe momoŋe are heŋgemgom kârikŋeâk tâlim kinmâ ariwai. 13 Akto dâp bâleŋe watbâigât keiyeŋe damunŋe akbei. Akto bam gutbai ain keiyeŋe bâlimbo amâ dondâ bâliwopgât akmâ damun akbei.

14 Yeŋe luâk âmbâle hârok gala akyeŋgiwaigât akto agak memeyeŋe Anutuŋe ekto ârândâŋ akmap aregât tân yeŋgum hâwât agaŋgiwei. Dâ agak meme âlepŋe ârândâŋ a bâlâk manmaiŋe amâ Anutu bo ekbai. 15 Akto yeŋgâlân gâtŋe siâ Anutuŋe damunŋe akmap aregât kâmolân gâtŋe Anutuŋe okot akyeŋgimap are mesokmâ tâpâkowopgât ikiŋe tân aguwiâp. Akto kuk heŋgân miawak yeŋgimbo kalakŋe kândârâŋe pâtkombo potalakbiâ kuk heŋgân sambelewopgât yeŋe tân aguwei. 16 Akto yeŋgâlân gâtŋe siâŋe bâleŋe maleŋe akbopgât damun agaŋgiwei. Me Anutu bâlâk manbai amâ Esaugât dop hainâk akbâi. Yâkŋe âmâ eweŋaet bât samut bâiŋe aregât hâkâŋ agep. Hain akmâ sotgât nâŋgâm eminje ulilaŋdo sot waŋdo eweŋande wan me wan niŋbiap are âmâ giŋbian dâm eminaet makmâ kalep. 17 Esaugât keiŋe nâŋgâi. Yâk beirâ bât samut bâiŋe memberâmbo bo miawagep. Yâk han siâ akmâ ewum hâumgom indem umaliakmâ bo akto hepulep.

Nen Sioŋ gimbâŋân mete kalion.

18 Galama, ye âmâ gimbâŋe mambâŋe me kâlâpŋe omap ain bo togoyi. Me hândâk hamandat me tânâk kauŋmâ kindâp ain bo togoyi. 19 Yudagât hakulupyeŋe Aigita hânânba togom gimbâŋe siâ ain togom kili. Ain togom kinbiâ munŋe humo akto den siâ nâŋgâwâen dâm ulit hanokoak agi. 20 Hain agi aregât Anutuŋe hin dâep, “Luâk me âmbâle me bau me yo me wan me wan gimbâŋe iren tâlimbo kât mem panmâ kombiâ moâk.” dâep. Den kârikŋe are nâŋgâmbiâ umatŋe agep. 21 Hain akto hamepŋe olowâk miawakmâ gambo Moseŋe hin magep, “Nâ hamewakmâ sân sân mendân.” dâep. 22 Gârâmâ ye Anutuŋe hain bo akyeŋgiep. Ye âmâ irakŋaet pat gimbâŋe kotŋe Sioŋ ain togoyi. Ain âmâ Yerusalem kepia Anutu manman kârikŋaet Amboŋe yâkgât kepia ain togoyi. Akto aŋelo dondâ himbimân manmâ heroŋe akmâ manmai ye hârok yâk yeŋgâlân togoyi. 23 Akto ulikŋân manmâ gaep yâkgât kâmot âmâ kotyeŋe himbimân kilep yâk yeŋgâlân togoyi. Are akto luâk

âmbâle Anutuŋe mem kepilâyekto huraguyi yâk yeŋgât otneyeŋe yâk yeŋgâlân togoyi. Are akto Anutu hân himbim Amboŋande denân katnenekbiap yâkgâlân gai togoyi. 24 Akto areâk bo. Yeŋe Yesugât den pat âlepŋe kârikŋe agâkgât moep yâkgâlân togoyi. Dâ ulikŋân Abe teuŋande kondo mondo yâkgât gilâmŋande magep. Dâ Yesuŋe mondo yâkgât gilâmŋe âlepŋe arekŋe Abegât gilâmŋe ewangiep. 25 Aregât Anutuŋe makyeŋgimbo bo hâkâŋ akbei. Akto Anutuŋe Mose magaŋdo hânân mali are den makyeŋgimbo are hâkâŋ akmâ hepuli aregât hâuŋe umatŋe miawak yeŋgiep. Dâ Anutu himbimân gâtŋande nen maknengimbo hâkâŋ aktenŋe âmâ hâuŋe hamepŋe bâleŋe olowâk miawak nengiwiap.

Anutuŋe nengât wan me wan kârikŋeâk nengiwiap aregât kotŋe mem hamep akbaen.

26 Akto Anutuŋe Sinai gimbâŋân Mose magaŋep ain âmâ hân duwuŋ agep. Akto aregât kakŋân hin dâep, “Magân a hâmbâi hainâk bâin dâre hân akto himbim duwuŋ akmâ bo akbiandat.” dâep. 27 Anutuŋe hain magep aregât keiŋe hin. Yâkŋe, “Ulikŋân magân a hainâk bâin dâwian.” dâm makto hân himbim bo akbela benŋe wan me wan kârikŋeâk bo duwuŋ akbiap are miawakmâ tatmâ âgâwiap. 28 Are âmâ nengât Anutuŋe makmâ katnengiepgât magep. Galalupne, Anutuŋe nengât wan me wan kârikŋeâk nengiwiap aregât kotŋe mem hamep akbaen. 29 Akto kâlâpŋe siâ siâ hârok om metemap dop hainâk Anutunenŋande hârok gulip nenguwiap aregât Anutugât hamep akbaen.

13

Sami den.

1 Galalupne, ye ulikŋân gala kalakmini are hainâk kalakmâ manmâ âgâwei. 2 Akto ulikŋân lombo togombiâ luâk siâŋe imâ luâk yânŋe dâm tânyeŋgum âmâ aŋelo tânyeŋguep aregât nâŋgâm lombo yeŋgâlân togombiâ âmâ hanâk dowâk tân yeŋguwei. 3 Akto bikŋe kala busi kâlegen manmai areyeŋgât nelâm yeŋgiwopgât nen yâk olop kala busi kâlegen taten dâm nâŋgâm tân yeŋguwei. Akto yeŋgâlân gâtŋe bikŋe gasalupyeŋande bâleŋe akyeŋgimbiâ hâk hilâlâm nâŋgâmai nen olop hâk hilâlâm nâŋgâmaen dâm dowâk tân aguwei.

4 Akto luâk âmbâle meakbaigât Anutuŋe magep aregât âlepŋe luâkŋe âmbâi meyekbiâ ârândâŋ akbiâp. Akto âmbâleŋe luâk meyekbiâ ârândâŋ akbiâp. Gârâmâ Anutuŋe luâk âmbâle hanâk hanâk mem hepun hepun akmai are den âiân katyekto dosayeŋe miawakto aregât hâuŋe umatŋe yeŋgiwiap aregât luâk âmâ âmbenlupyeŋe areâk meyekmâ manbai. 5 Akto Anutuŋe hin dâep,

> “Nâ bo hepunyekbian akto bo hami yeŋgire yân manbai. Bo dondâ.” dâep.

Aregât puligât nâŋgâmbiâ humo bo akbiâp. Akto wan me wan tatyeŋgiâp are amâ ârândâŋ dâm siâ me siâ bo egâlianbei. 6 Akto Anutuŋe yu magep aregât Anutuŋe kep keŋgu siâ hin magep are memberen,

> “Humonande tân nugumap aregât luâk bâleŋande menekberâm pâpkomai are yeŋgât bo hamep akbian.”

kep keŋgu are kulemgoep nen hain dâm mendenŋe biwinenŋe bo hioŋakmap.

Ulikŋân aknengim miti maknengiyi areâk mem Yesu watmâ manbaen.

7 Akto yeŋgât humomolupyeŋe Anutugât den makyeŋgimini areyeŋgât biwi kat kat akto agak memeyeŋe nâŋgâm hain akbei. Akto manmanyeŋe nâŋgâm heŋgemgowei. 8 Akto Yesu Kristo are wan me wan ulikŋân akminep are hinŋe hainâk akmap akto hilâmŋe hilâmŋe hainâk akmâ manmâ âgâwiap. 9 Aregât luâk siânbaŋe yeŋgâlân togom hin makyeŋgiyi, “Sot are bo nembiâ âmâ Anutuŋe meyekbiap me sot ire nembiâ ârândâŋ akbiâp.” dâmbiâ âmâ bo nâŋgâyeŋgiwei. Aregât hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Sot siâ me siâŋe biwinenŋe bo tângomap aregât den bâleŋe are hepunmâ Anutuŋe okot âlep nâŋgâm damun nenŋe akmap are nâŋgâmbiâ biwiyeŋe kârikŋe agâk. Togoyi are amâ sotŋe biwiyeŋe bo tânyeŋguep aregât denyeŋande nen oloŋ nenekbop dâm bo nâŋgâyi. 10 Nengât sumbe âmâ bunŋe. Dâ mâron uligi ain âi mem maliŋe âmâ nengât sumbe kat katŋânba wan me wan siâ membaigât dâp bo tatyeŋgiâp. 11 Aregât keiŋe hin. Sumbe kat kat luâk soŋgo gilâmŋe katmai. Hain akbiâ âmâ soŋgo hâkŋe luâk me âmbâle dosayeŋe bo agâk dâm âmâ kepia hâkŋângen ombiâ bo akminep. 12 Dop hainâk luâk bikŋande Yesu mem kepia hâkŋângen lâwinân kombiâ moep. Akto Yesuŋe are âlepŋe dâm nunaet kâmot gilâmŋande heŋgem yeŋguwiap dâm kepia hâkŋângen arimbo kombiâ hâk hilâlâm nâŋgâm moep. 13 Aregât Yesu kepia hâkŋângen kilep ain giriŋaŋmâ sârek koyi nenâkai hainâgâk kepia hâkŋângen kinmâ aŋun kakŋân manbaengât bo hâkâŋ akne. 14 Hain akmâ kinmâ kepianenŋe kârikŋe in bo tatnengiâp dâm kepia âlepŋe siân miawaknengiwiap aregât lâmgom manmâ hannenŋande owâim manbaen.

15 Akto Yesuŋe tân nengumbo Anutugât sumbegât akmâ kotŋe mem agatbaen. Hain akbaen âmâ benŋe nen Yesu humonenŋe nen yâkgâlân gâtŋe dâmaen den are bunŋe akto ârândâŋ akbiap. 16 Luâk me âmbâle siâ âlepŋe agaŋmâ wan me wan tân yeŋgumap are potatmâ bikŋe waŋbai aregât ukenŋe nâŋgâwei. Hain akbai aregât agak meme are Anutuŋe imâ sumbegât dopŋe dâm ekmâ âlepŋe dâwiap.

17 Kâmotlupyeŋe damunyeŋe akmai yâk yeŋgât lau lokom amukyeŋgân manbei. Yâkŋe âmâ âi mesokmâ membiâ yeŋgât biwiyeŋe bâlimbo âmâ aregât keiŋe Anutu enemŋân makmâ miawakbai. Aregât yeŋgât akmâ âigât ukenŋe nâŋgâwai. Dâ âigât hâkâŋ akbai amâ bo tânyeŋguwai.

18 Akto biwinenŋe owâiŋe akmap aregât hokboâk hokboâk nenŋe agak meme âlepŋeâk mem manne dâmaen are akbaengât yeŋe nengât ulilaŋbei. 19 Ulityeŋande tân nugumbiâ Kembuŋe mem purikatnekto yeŋgâlân togowiangât kârikŋân makmâ kârigeân.

Anutu ulilaŋep.

20 Akto galalupne, yeŋgât Anutu ulilaŋdere Anutugât kuk bo akto damunnenŋe akto biwinenŋe sândukŋe akmap, yâkŋe damun akto Humonenŋe Yesu are den pat âlepŋe kârikŋe akmâ âgâwiapgât gilâmŋe gembo moep are momoŋânba mem agalep. Mem agatmâ, “Nâŋgât kâmot damunyeŋe akben.” dâm makmâ kalep. Aregât ye meme akyeŋgim tânyeŋgumbo lauŋe lokom 21 wan me wan egâliaŋmap are mem manbiâ ârândâŋ agâk. Akto wan me wan yeŋe akŋet dâm egâliaŋmap are Yesu Kristogât akmâ meme akyeŋgimbo membai. Aregât kotge

sopŋe sopŋe mem agatbaen. A bundâk.

Den bâiŋe.

22 Galalupne, okotyeŋe akmâ biwiyeŋe kârikŋe agâkgât kulem esennŋe ire kulemgoân imâ bo ekmâ hâkâŋ akbei. Amâ kâlep bo. Ire oyaŋmâ nâŋgâm heŋgemgowei.

23 Akto tembe lokoŋe makto Timoteo kala busi kâlegenba sopanmâ âlepŋe mandâp. Akto yâkŋe togom penâniŋbiap âmâ âlepŋe netŋe togom yekbaet. 24 Akto humomolupyeŋe akto luâk âmbâle hârok lokom maŋgan yekbei. Akto ire âmâ luâk âmbâle Italia hânânba togoyi arekŋe yeŋgât okotyeŋe nâŋgâmai are nâŋgâŋet dâm yu kulemgoân. 25 Akto Anutuŋe okotŋe akyeŋgim damunyeŋe agâk dâm ulilaŋdân. A bundâk.

Yakobo

Yakoboŋe den keiŋe kulemgoep.

1 Nâ Yakobo, nâ Anutu akto Humonennŋe Yesu Kristo yâk yetgât âi luâk. Nâŋe Yuda luâk kâmot 12 kepiayeŋe tiŋ tiŋ hepunmâ arim hân aŋgân aŋgân manmai yeŋgât ire kulemgom katere yeŋgâlân togoâp.

Umatŋande biwi kat katgât kârikŋe kenuŋguep.

2 Galalupne yeŋgâlân umatŋe keiŋe keiŋe siâ siâ miawak yeŋgimap aregât heroŋe maroŋe akbei. 3 Wan me wan umatŋe miawak yeŋgimap arekŋe âmâ biwiyeŋe Yesugâlân kali aregât dop yeŋgumap. Aregât âmâ yeŋe kârikŋeâk kinmâ umatŋe lokowaigât wan me wan miawakmap aregât umatŋe miawak yeŋgimap sop ain heroŋe maroŋe akbei. 4 Hain dâm heroŋe maroŋe akmâ kârikŋeâk kinmâ umatŋe lokowei. Umatŋe are bo hâkâŋ akbai âmâ benŋe agak meme arekŋe âmâ yeŋgâlân han biwiyeŋe kârikŋe ketugumbo âlepŋe manmâ Anutugât agak meme siâgât umburuk bo dondâ akbai. Hain akbiâ yeŋgâlân ârândâŋâk yembiap.

Nâŋgâ nâŋgâgât kulâgâtmâ Kembu ulilaŋbaen.

5 Akto luâk âmbâle wan me wangât umburuk akbiâ Anutuŋe yeŋgiwerâm kuk bo akyeŋgim âmâ owâiŋeâk nengimap aregât yeŋgât hutyeŋân gâtŋe luâk siâŋe nâŋgâ nâŋgâ âlepŋaet umburuk akmâ âmâ yâk hanâk niŋâkdâm Anutu ulilaŋdo dowâk waŋbiap. 6 Akto luâk are Anutu ulilaŋberâm âmâ yâkgâlân biwiŋe kârikŋe katmâ hannande nâŋgaŋmâ ulilaŋbiap aregât den ginŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Seruŋe haru waito gulip agatmâ gem panmap. 7 Dop hainâk luâk siâŋe Anutugâlân biwiŋe bo katmâ heŋgemgom nâŋgâ nâŋgâŋe gulip akto kinmâ aregât Anutu ulilaŋmâ ire niŋberâp me bo dâm han lâuwâ akmâ ulilaŋdo Anutuŋe bo waŋbiap. Amâ hingât. 8 Luâk siâ hainare âmâ nâŋgâ nâŋgâŋe lâuwâ akto han lâuwâ manmap.

Puli sikumŋe amâ bunŋe bo akmap.

9 Galalupne, yeŋgâlân gâtŋe siâ umburuk manmâ âmâ Anutuŋe mem agatbiap aregât heroŋe akbiâp. 10 Dâ yeŋgâlân gâtŋe siâ kotŋe siâ siâ dondâ talaŋmap are âmâ hin nâŋgâwiâp. Lâwin buluŋande gagai akmâ dowâk bererek âgâm gemap nâ dop hainâk akbian dâm ikiŋe puli me wan me wan are nâŋgâmbo gembo ârândâŋ akmap. 11 Dewutâ kârikŋe pando emet kâlâp akto lâwin buluŋe pekmâ gem kulemŋe âlepŋe are bo akmap dop hainâk luâk siâ kotŋe siâ siâ dondâ talaŋmap arekŋe âi aregâlân nâŋgâmbo humo akto âmâ ainâk Anutuŋe agaŋdo bo akbiap hain nâŋgâwiâp.

Umatŋande dop nengumap.

12 Galalupne, Anutuŋe okot âlep niŋmai are âlepŋeâk manmâ âgâwaigât yeŋgiwian dâm magep aregât dop keiŋe keiŋe togombo niŋande kârikŋe kinmâ umatŋe are hârok lokomap âmâ heroŋe akmap. Hârok lokom siân umatŋe ire bo aktoân nâŋe hanâk lokowerâm aktere âmâ Anutuŋe âlepŋeâk manmâ âgâwiapgât waŋbian dâm magep are bunŋe niŋbiap dâm heroŋe akbiap. 13 Akto wan me wan bâleŋande luâk siâgât biwiŋe dop kombo âmâ yâk hin bo dâwiâp, “Anutuŋe dosa kaknân âgâk dâm heniŋdâp.” hain bo dâwiâp. Bo kârikŋe. Dosagât agak meme arekŋe Anutugât kârikŋe bo oloŋmâ ge katbiap. Akto Anutuŋe

dosagât luâk heyeŋgiwiapgât dop bo tatâp. 14 Luâk konok konok hârok ikinenŋaet ikinenŋaet biwinenŋande oloŋnenekmap. Akto yâkŋe egâliaŋ bâleŋe arekŋe hiaŋgim biwiŋe mem agato dosa akmap. 15 Akto biwi agat agatgât agak meme bâleŋe arekŋe dosa keiŋe keiŋe miawaganŋmap. Akto dosa arekŋe sambelem humo akto momai.

16 Galalupne, den nâŋgâm âmâ bo gulip akbei. 17 Apo pagaleŋe Amboŋe han lâuwâ bo akmap akto purik gurik bo akmap yâkŋe âlepŋe akmâ kotŋe siâ siâ egonba nengiwerâm okot âlepgât tân nengumap. 18 Akto ikiŋe nâŋgâ nâŋgâ watmâ kinmâ, “Siân nâŋgât kâmot humo akbai.” dâm nenŋe soŋ wan me wan liuleyegep are ewangiyekbaengât den pat âlepŋande oloŋ nenekmâ miap pan nenekto yâkgât kâmot agion.

Dowâk ondopnenŋande nâŋgâwaen. Dâ launenŋande dowâk bo makbaen.

19-20 O galalupne, luâk siâŋe kuk heŋgân akmap kuk arekŋe agak meme Anutuŋe egâliaŋdo ârândâŋ akmap are bo mem miawakmap. Aregât ye den nâŋgâwerâm âmâ dowâk owâiwei. Hain akmâ den dowâk bo makberâm âmâ nâŋgâmâk manbei. Akto kuk heŋgân akmâ âmâ sop kâlep bo mem manbei. 21 Hain akmâ âmâ yeŋaet nâŋgâmbiâ gembo Anutu den pat âlepŋande luâk heŋgemgoyekmap aregât nâŋgâm agak meme bâleŋe turuŋnenekmap are akto han bâleŋe are hepunbei. 22 Gârâmâ ye Anutugât den pat are yânâk bo nâŋgâwei. Dâ nâŋgâ nâŋgâyeŋe bâliwopgât den are nâŋgâm lokombiâ agak meme âlepŋe miawak yeŋgiwiap. 23-24 Aregât den ginŋe lâuwâŋe makbe. Luâk siâŋe duŋguân enem dewunŋe egakmâ benŋe hâkŋângen sopanmâ gem arim ikiŋe enem dewunŋe gain gain hinare egakmâ ariâp aregât dowâk nelâm aŋmap dop hainâk yeŋgâlân gâtŋe siâŋe den pat âlepŋe nâŋgâm aregât ikiŋaet agak meme ekmâ heŋgemgom âmâ den pat are bo lokombiâ âmâ agak meme are nelâm yeŋgiwiap. 25 Gârâmâ yeŋgâlân gâtŋe bikŋe Anutugât den pat âlepŋe are nâŋgâwei, “Den irekŋe biwinenŋe tângombo kambiamnenŋe âlepŋe akmap.” dâmbiâ aregât bo nelâm yeŋgimbo lokom manmâ âgâwai yâk âmâ Anutuŋe damunyeŋe akmâ tânyeŋgumbo heroŋe akmâ âgâwai.

26 Akto yeŋgâlân gâtŋe siâŋe, “Nâmâ hokboâk hokboâk Anutugât kotŋe mem agatman.” dâmap âmâ den hanâk hanâk dâm makmâ âmâ ikiŋe han biwiŋe hiaŋaŋmap. Hain akmâ Anutugât den pat lokoman dâm yân hiaŋgimap. 27 Dâ yeŋe âmâ Anutugât kotŋe mem agatbiâ Ewenenŋande yekmâ dosa bo tatyeŋgiâp dâwiapgât hin akbei. Nanaŋ mându manmai are tânyeŋguwerâm yânâk yâk yeŋgât umatŋe are lokowei. Akto âmbâle kambut umburuk yekmâ hanâk tânyeŋgum yâk yeŋgât umatŋe are lokowei. Akto bâleŋe akmâ hângât pat akbâigât biwiyeŋe damunŋe akbei.

2

Umburuk akto siâ siârâ are han kalem akyeŋgiwaen.

1 O galalupne, ye Humonenŋe Yesu Kristo himbim damunŋe akmâ Ewenaet agak meme hekat nengimap aregâlân biwiyeŋe kali aregât akmâ luâk siâ me siâ yeŋgâlân togombo hanâk maŋgan akbei. 2-3 Aregât siâkâ makbe. Luâk siâ sikumdâ me himbân mâron âlepŋe me donet âlep âlepŋe are mendugumaiân ain âgâmbo âmâ ye luâk kotdâ dâm maŋganmâ, “Nâ olop tate.” dâmenâ haminân luâk umburuk mâronŋe hambuŋe

are hainâk den emetŋân âgâmbo hamiaŋmâ, “Gâ yânŋângen tat.” dâm âmâ biwigânâk galaŋe galaŋe mem potat yelekmenâ bo ârândâŋ akmap. 4 Ye hain akmâ nâŋgâ nâŋgâyeŋe bâleŋe watmâ luâk nâŋgâ aŋbiâ humo agep amâ bo ârândâŋ akmap. 5 Galalupne, aregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Anutuŋe luâk nan baratlupŋe yâk yeŋgât dâm hin magep, “Okot nâŋgâ niŋmai are manman âlepŋân katyekbian.” dâm magep, aregât luâk âmbâle umburuk manmai are tânyeŋgumbo yâkgâlân biwiyeŋe kat katgât âlepŋe miawakto manman âlepŋeâk manbai. 6 Gârâmâ ye âmâ umburuk manmai yâk dewun gingin yekmai. Akto niŋemaŋe kâlâp mâŋgiyekmâ kiapgâlân katyekmai? Amâ sikumdâŋe akmai. 7 Hain akmai âmâ menenekmap yâkgât kot humo nâŋgâenŋe humo akmap kot are makmâ pilâkomai.

8 Akto den umatŋe kautŋe Anutuŋe makto Moseŋe kulemgoep are keiŋe hin. Yeŋaet agaŋgimai hainâk luâk âmbâle aŋgâ are hainâk akyeŋgiwei. Hain akbiâ arekŋe ârândâŋ akbiap. 9 Dâ den are bo watmâ siâ âgâ âgâŋerâm luâk siâ gegeŋe dâmbiâ âmâ den kârikŋe Moseŋe kulemgoep arekŋe dosa luâk dâm yeŋgonmap. 10 Aregât lâuwâŋe makbe. Luâk âmbâle den umatŋe lokowerâm akmâ bikŋe lokom konok bo lokombiâ âmâ den kârikŋe arekŋe, “Ye luâk âmbâle den kârikŋe hamiaŋmai are hainâk akmâ den kârikŋe are loŋgaimai.” dâm makyeŋgimap. 11 Amâ aregât Anutuŋe hin dâep, “Luâkŋe âmbâle hepunmâ siâ bo membei.” dâep yâkŋe hainâk hin dâep, “Luâk siâ bo kombiâ mombiap.” dâep. Aregât gâŋe âmbenge bo hepunmâ manbiat gârâmâ luâk siâ konmenâ moep arekŋe amâ den koko luâk akbiat. 12 Akto Anutuŋe magep are Yesuŋe lokombo aregât Anutuŋe dosa luâk bo dâm yeŋgonmap den arekŋe den âiân katyekbiap gât nâŋgâm heŋgemgowaenân âmâ den makmâ wan me wan akberâm akbiâ ârândâŋ akbiâp. 13 Aregât keiŋe hin. Luâk siâŋe luâk âmbâle yeŋgât okotyeŋe bo nâŋgâm âmâ hanâk hanâk akyeŋgimbo âmâ Anutuŋe hainâk agaŋbiap. Gârâmâ Anutuŋe han kalem aknengimap arekŋe den âiân katnenegâkgât pat are ewangimap.

Biwi kat kat akto âi membaen are dopyetŋe konogâk.

14 Galalupne, luâk siâŋe hin makbiap, “Nâ Yesugâlân nâŋgâ nâŋgâne katman.” dâwiap. Dâ yâk agak meme âlepŋe dondâ are bo akmap aregât yâkŋe, “Humogâlân nâŋgâ nâŋgâne katman.” dâmap are âmâ yânŋe akmap. Akto nâŋgâ nâŋgâŋe hain katmâ agak meme âlepŋe bo mem manmap yâkgât agak meme are dop âlepŋân katmâ heŋgemgowiap me bo? Bo kârikŋe. 15 Aregât siâkâ makyeŋgire nâŋgâŋet. Luâk me âmbâle Yesugâlân biwiŋe kalep yâkgâlân gâtŋe siâ mâron bo lalakmâ sot bâlâk mando 16 amâ yeŋgâlân gâtŋe siâŋe ekmâ hin magaŋbiap, “Gâ mâron luguakmâ sot nem tepge pikto aregât âlepŋeâk tatmâ arimenâ kambiamge sândugeâk.” dâm âmâ benŋe mâron me sot bo waŋbiap âmâ denŋe arekŋe bo tângowiap. Akto ye hain akbiâ âmâ bo ârândâŋ akbiap. 17 Dop hainâk Humogâlân nâŋgâ nâŋgâyeŋe akai dop hainâk yendâp yekâ yân tatmâ agak meme âlepŋe siâ bo mem miawakbai âmâ momo bâlâpŋe agakŋe dâmaen.

Anutuŋe Abraham akto Rahaba yelekto ârândâŋ agepgât keiŋe.

18 Akto luâk siâŋe are nâŋgâm hin makniŋbiap, “Gâmâ biwi kat katgât nâŋgâmenâ humo akmap dâ nâmâ agak meme âlepŋe nâŋgâre humo akmap.” dâmbo nâŋe hin

magaŋbian, “Nâŋgâ nâŋgâ kat katgât akto agak meme âlepŋe are lâuwâ lâuwâ hekatniŋmenâ benŋe nâkâ nâŋgâ nâŋgâ kat katgât akto agak meme âlepŋe akman aregât lâuwâ lâuwâ hekatgiŋbian.” dâm magaŋbian. 19 Aregât lâuwâŋe makbe. Gâŋe, “Nâ hin nâŋgâman, Anutu amâ Humonenŋe konok.” dâmat are âlepŋe gârâmâ sinduk baniara bâleŋe hain dâmai Anutu humo konok manmap dâm yâkgât hamewakmai aregât gâŋgât nâŋgâ nâŋgâge yânŋe aktâp. 20 Gâ sinduk akmat. Biwi katman dâmat amâ bunŋe bo aregât keiŋe hin makgiŋbe. 21 Abrahamŋe Isaka are alata kakŋân katmâ Anutugât sumbe omberâm agep aregât sop ain Anutuŋe agak meme âlepŋe ekmâ aregât luâk âlepŋe dâm kolep. 22 Aregât keiŋe hin. Agak meme âlepŋe arekŋe biwi kat katgât keiŋe mem miawagep akto Abraham humogâlân biwiŋe katmâ mando Anutuŋe memeŋe agaŋdo agak meme âlepŋeâk mendo biwi kat katgât kârikŋe humo waŋep. 23 Anutugât kulem bikŋe hin dâp, “Abrahamŋe biwiŋe humogâlân kato ain Humoŋe, “Dosage bo aktâp.” dâm kolep.” aregât âmâ hin dâmaen, Abraham âmâ Anutugât galaŋe. 24 Aregât keiŋe nâŋgâm heŋgemgomai me? Biwi kat kat yânŋe aregât âmâ Anutuŋe dosayeŋe bo aktâp dâm bo nengonmap. Bo. Dâ âi âlepŋe membaen aregât akmâ Anutuŋe nâŋgâ nengimbo dosanenŋe bo aknengiwiap. 25 Akto hainâk ulikŋân Yosuaŋe luâk lâuwâ huŋgun yetkimbo kepia kârikŋe are ekberâm yoŋâk ariyiat. Hain arimbela kepia aregât âmbâle dâp gulip malep kotŋe Rahaba yâkŋe damunyetŋe akmâ heambukyelegep. Akto gasalupyetŋande luâk lâuwâ are gembela yelekmâ âmâ mem yetkuwâi dâm dâp siâ yoŋâgângenba hekat yetkimbo ariyiat. Rahaba hain agep aregât Anutuŋe ekmâ hin magaŋep, “Gâ dosage bo tatgiŋdâp.” dâm kolep. 26 Aregât amâ nen hin nâŋgâmaen. Hâknenŋe iregât kâlegen otnenenŋe bo tatâp dâine emelâk mom bo akbâen. Akto dop hainâk luâk siâŋe yân biwi kat kat akmâ âmâ agak meme âlep bo miawakmap amâ luâk aregât biwi kat katŋe amâ emelâk moep.

3

Nen elewetnenŋe damunŋe akbaen.

1 Galalupne, hâmbâi Anutuŋe Yesugât kâmot are yeŋgâlân âmâ âi titnan mem potat yekbiap. Dâ Yesugât kâmot are yeŋgât makmakyeŋe nen are nengâlân âi kârikŋe mem potat nenekbiap. Aregât yeŋgât hutyeŋânba luâk dondâŋe bo makyeŋgiwai. Amâ konok konok arekŋe agatmâ biknêâk makyeŋgiwai. 2 Aregât keiŋe hin. Hokboâk hokboâk nen hârokŋe wan me wangât gisik bâsok akmaen akto luâk âmbâle denŋande dosa bo akmap amâ luâk âlepŋe dondâ haingât yâk hâkŋe hârok âkâ âlepŋe damunŋe akbiap. 3 Akto nenŋe nengât nâŋgâ nâŋgâ watŋet dâm âmâ tâk kârikŋande bau luâk soko yeŋgât lauyeŋân hikom mem tatenŋe dâp siâ siâ watmap aregât dop hainâk launenŋe are âmâ hâknenŋe humo agak meme wan me wan damunŋe akto siâ me siâ watmaen. 4 Akto nen waŋgagât âkâ hainâk nâŋgâne. Waŋga amâ humo dondâ. Dâ âmâ seru kârikŋe panmâ waitmâ pando haru tânâmŋângen suguguk dâm arimap. Akto waŋga aregât bât meme are âmâ bâlensiâ dondâ gârâmâ waŋga ambonande yâgâten me yâgâten ariwerâm âmâ bâtŋe are mem puririk dâmbo âmâ waŋga aregen arimap aregât 5 dop hainâk launenŋe bâlensiâ arekŋe

âi humo âlepŋe me bâleŋe hanâk akmap. Akto kâlâp ululunŋe bâleŋ siâŋe hewukŋe kâlegen gem humo akmâ agatmâ siâ siâ hârok om metemap. 6 Akto elewetnenŋe âmâ kâlâp ululunŋe hainare arekŋe âmâ hâknenŋe akto kei bâtnenŋe bikŋe ewangiyekmâ hâknenŋe hârok bâleŋe aknengimap. Hain aknengim manmannenŋaet tân ondo om bo akmap. Akto ikiŋe âmâ hememgât kâlâpŋe utunaŋdo omap. 7 Akto aregât siâkâ makbe. Luâk nenŋe lâut me niambi sâmbâ me kotŋe siâ siâ haru kâlegen yemap me soŋgo kâit me yânŋe soŋgo keiŋe keiŋe metŋe are mem yeukŋe ketuguenŋe ukenyeŋe hepunmâ âi nenŋe mem âlepŋeâk manmai. 8 Dâ nenŋe launenŋe âmâ damunŋe bo akmaen. Bo dondâ. Launenŋande hokboâk hokboâk purik gurik akmâ agatmâ den bâleŋe makmâ hâme hewukgât lauŋe tuŋe bâleŋe hainare akmap. 9 Akto dennenŋande âmâ Humonenŋe akto Ewenenŋe yâkgât kotŋe mem agatbaen akto Anutuŋe luâk nen ketugu nenegep ire âmâ ikiŋe hain are manbaengât ketugu nenegep ina launenŋande âmâ den bâleŋe makmâ luâk bikŋe mem bâliyekmaen are bo ârândâŋ akmap. 10 Hain akto Anutugât kotŋe mem agatmaen akto galalupnenŋe yeŋgât den hogo hogo akmâ mem ge katyekmaen aregât galalupne nâŋgâre bo ârândâŋ akmap. Borondâ. 11 Galalupne aregât aiyeŋguwe. Tu dewunŋe konogân ainba tu limbâpŋe akto tu kalakŋe mendugu akmâ gem mandat mon? 12 Akto lowolân puka miawakbiap mon? Me hamân lowot miawakbiap mon? Bo. Aregât haruŋe amâ tu ukenŋe bo mem miap panmap.

Nâŋgâ nâŋgâ bunŋe Kembugâlânba gemap.

13 Akto yeŋgât hutyeŋân gâtŋe, “Nâ nâŋgâ nâŋgâ luâk akman.” dâmap amâ benŋe agak meme âlepŋe mendo ekbiâ huraguâk. Akto ikiŋaet nâŋgâmbo gewiap. Hain akto âmâ nâŋgâ nâŋgâ bunŋe miawagaŋmap. 14 Dâ ye luâk siâgât nâŋgâmbiâ bâlimbo âmâ bâleŋe akyeŋgimai aregât den âlepŋe hamiaŋmâ kotyeŋe mem agatbiâ bâlimap. 15 Ye hain akbiâ âmâ nâŋgâ nâŋgâ hainare âmâ Anutuŋe bo hekat yeŋgimap akto âmâ hânânba ire miawak yeŋgimap akto hâkyeŋânba ukenŋe miawakmap. Akto sinduk baniara bâleŋande hekat yeŋgimbiâ hain akmai. 16 Aregât keiŋe amâ hin. Luâk bikŋande luâk siânba yeŋgât nâŋgâm bâliyeŋgim agak meme keiŋe keiŋe akmâ yeŋe kotyeŋe mem agatmai amâ agak meme âlepŋe bo akmai akto kâmotyeŋe gulip akbiâ bâleŋe dondâ miawak yeŋgimap. 17 Dâ Anutuŋe luâk bikŋe nâŋgâ nâŋgâ âlepŋe totokom yeŋgimbo âmâ luâk are agak meme âlepŋeâk dowâk akmâ luâk bikŋe olop han biwi konok akmâ luâk bikŋe yeŋgât lau lokom okot nâŋgâ yeŋgim agak meme âlepŋe akyeŋgimai. Akto areâk bo. Luâk arekŋe hain akmâ manmâ wan me wan akmâ biwiyeŋân nâŋgâmbiâ ârândâŋ akto bo hiaŋgimai. 18 Akto lumbegât âiŋe memai yâkŋe lumbegât alekŋe mem kâmet gomet akbiâ aregât bunŋe ârândâŋ manman miawakyeŋgimap.

4

Hângât egâliaŋ arekŋe amâ Anutu gasa agaŋmap.

1 O galalupne, yeŋgât pat nâŋgâre bo ârândâŋ agep. Keiŋe wanŋe âmâ yeŋgât hutyeŋân gem kuk heŋgân mem miawakmap? Nâŋgâm bâli bâligât agak meme are amâ yeŋgât biwiyeŋân yendâp arekŋe âmâ yeŋgât hâkyeŋe hutŋân gem

kuk akmap. 2 Yeŋe wan me wangât egâlianŋ humo akmai amâ bo memai haingât yeŋe luâk yeŋguenŋe moŋet gâlâk nâŋgâmai. Akto wan me wan ekmâ egâlianŋ akbiâ aregât yeŋe kuk bâleŋe akmâ yeŋgumai. Akto wangât wan me wan membaigât dâp bo tatyeŋgimap? Hingât. Yeŋe wan me wan menegât Anutu bo ulilaŋmai. 3 Dâ bikŋe, “Nen ulilaŋdenŋe bo miawak nengimap.” dâmai. Amâ wangât Anutuŋe bo yeŋgimap? Hingât. Hângât akto hâkgât ukenŋe nâŋgâm ulilaŋmai. 4 Yei, ye dâp gulip manmai hainare. Hânân wan me wan egâlianŋmai arekŋe Anutu hamianŋmai. Are bo nâŋgâmai mon? Aregât luâk siâŋe hânân siâ me siâ hanâk gala aganŋbiapŋe âmâ Anutu gasa aganŋbiap. 5 Akto Anutugât den makmap aregât keiŋe siâ amâ hin, “Anutuŋe Heakŋe han biwinenŋân kalep arekŋe nen yâkgât pat mannegât kârikŋe humo akmap.” 6 Akto Anutugât han kalem arekŋe dondâ miawaknengiâkgât Anutugât denŋande hin magep,

> “Luâk âgâ âgâŋe akmai amâ Anutuŋe hâkoko yekmap. Dâ luâk bikŋe yeŋaet nâŋgâmbiâ gemap are âmâ Anutuŋe okot nâŋgâyeŋgimap.”

7 Aregât yeŋaet nâŋgâmbiâ gembo Anutu hoŋ bawa aganŋbei. Hain akmâ âmâ hanâk Hianŋgi Amboŋe are hâkokombiâ ainâk hepun yekmâ gem ariwiap. 8 Ye hain akmâ Anutugâlâk nâŋgâm âgâmbiâ yâkâ hainâk yeŋgât nâŋgâm okot nâŋgâyeŋgiwiâp. Dâ dosa luâkŋe bâtyeŋe pulimbiâ salek salek akmap dop hainâk agak meme bâleŋe hepunmâ Anutu hoŋ bawa aganŋbei. Akto ye han biwiyeŋânba nâŋgâ nâŋgâ lâuwâ bâleŋe are makmâ miawakmâ panbiâ gem ariâk. 9 Bâleŋe yeŋe are biwiyeŋe umatŋe akto giriŋgât agak meme are hepunmâ indewei. 10 Hain akmâ Anutugât dewunŋân yeŋaet nâŋgâmbiâ gembo Humoŋe mem agat yekbiâp.

Kembu ewangim gala hâkyeŋe bo tunbaen.

11 Galalupne, ye galalupyeŋe den bâleŋe bo makyeŋgiwei. Are lâuwâŋe makbe. Luâk siâŋe galaŋe peim den aŋgâ hogom togo hâkŋân katâp aregât Anutu den kârikŋe aregât dâm kalep ina peiâp akto den aŋgâ hogom togo hâkŋân katâp. Akto den kârikŋe kat katŋe aregât hâkŋân den aŋgâ hogom togo hâkŋân katâi are âmâ ye den kârikŋe are bo watmai. Hain akmâ humomo yeŋgât gewâk mem tatmâ den mem potatmai hain are akmai. 12 Dâ Humoŋe den kârikŋe kalep akto nen hâk tunnengim denân katnenekbiap, are konok tatmap yâkŋe âmâ dâp âlepŋân katnenekmâ benŋe luâk bikŋe mem bâliyekbiap. Aregât gâŋe âmâ wangât galage den hâuŋân katbiat? Amâ bo ârândâŋ aktâp.

Anutugât dewunŋân agat agatŋe bo akbaen.

13 Akto ye hutyeŋânba bikŋande hin makmai, “Uŋak me agatmâ kepia humo ain arim puligât âi mem mandenŋe hombaŋ konok bo akto puli dondâ membaen.” hain dâmai aregât nâŋe ye hin makyeŋgire nâŋgâŋet. 14 Yei, ye hole siâ me siâ hin me hain miawakbiap are bo nâŋgâmai. Dâ manmanyeŋe âmâ gain gain? Amâ dâwokŋe agatmâ sop getek bo akto bokmap, dop hainâk manmanyeŋe âmâ getek tatmâ bo akbiap. 15 Amâ hin makbiâ ârândâŋ agâk, “Anutuŋe ikiŋe ukenŋaet akmâ âlepŋe dâmbo âmâ nen âlepŋeâk manmâ âi ire membaen.” dâwei. 16 Gârâmâ ye hain bo akmai. Yeŋe âmâ kotyeŋe mem agatmai. Hain akmai amâ bâleŋe akmai. 17 Aregât luâk siâŋe agak meme âlepŋe are nâŋgâm

heŋgemgom âmâ hanâk dâm bo akmap are dosa memap.

5

Luâk puli sikumgât egâliaŋmai yeŋgât den.

1 Bâin. Sikum luâk âmbâle ye umatŋe akto hâk hilâlâm miawakyeŋgiwiap aregât keiŋe makyeŋgire indem tâgâiakmâ manbei. 2 Sikum unsambe yeŋe are torokmâ metiep. Akto hâk pekeyeŋe dukiŋe nem hârembo togep. 3 Akto tâwât dewunŋe puliyeŋe are âmâ motmot akmâ yânŋe akbiap. Gârâmâ motmot arekŋe yeŋaet keiyeŋe mem miap panmâ hâkyeŋe are kâlâp pat kom om nem kiriŋ panyekbiap. Amâ yeŋe âmâ sop humo ewumâk aktoân sikum siâ me siâ mem emetyeŋân katbiâ humo aktâp aregât. 4 Akto luâk sikumdâ yeŋe hoŋ bawayeŋe yeŋgât âi membiâ are heyeŋgim bo oyaŋmâ getegâk puli yeŋgiyi. Yeŋgât umatŋe Anutuŋe hânân siâ siâ akto himbimân siâ siâ mandâi are damunyeŋe arekŋe nâŋgâmbo bo ârândâŋ akmap. 5 Akto nen soŋgonenŋe kom ombaen dâm sot yeŋgimaen dop hainâk luâk sikumdâ sot unsambe mem manmai benŋe siân Anutuŋe kâlâwân katyekbiap. 6 Akto yeŋe luâk agak meme âlepŋe memai are hiaŋgim mem ge katbiâ ainâk luâk âlepŋe are yân kinmâ hâuŋe bo yeŋgim bikŋe umatŋân manmai dâm bikŋe umatŋân manmâ moyi.

Yesu Humonenŋe purikatbiapgât lâmgom manbaen.

7 Galalupne, ye biwiyeŋe Yesugâlân kali yeŋgât hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Wan me wan umatŋe miawak yeŋgimbo ainâk hanâk dâm Yesu Humonenŋe lâuwâŋe togowiap aregât umatŋe yân lokone dâm lokom kinmâ âgâwei. Aregât den ginŋe makbe. Âi kalam amboŋe yâkŋe âmâ hânânba sot âlepŋe miawakbiap aregâlâk nâŋgâmbiâ kambiamyeŋe owâiŋe akto siân tânâk gemboân sot âlepŋe miawakbiap dâm manmâ âgâmap. 8 Ye dop hainâk sop tâlâguâp aingât Yesu Humonenŋe lâuwâŋe togowiap aregât biwinenŋe bâliwop dâm hokboâk hokboâk biwiyeŋe damunŋe akbei.

Galalupnenŋe hâkyeŋe bo tunbaen.

9 Galalupne Anutuŋe hâknenŋe tunbop dâm galalupyeŋe hâkyeŋe bo tunbei. Akto Anutu luâk âmbâle hâkyeŋe tunbiap yâkŋe gewerâm akto aregât galalupnenŋe bâleŋe akmai dâm bo makbei. 10 Akto ulikŋân Anutuŋe makto propetelupŋe kulemgoyi areyeŋgât den pat nâŋgâm heŋgemgowei. Anutugât propetelupŋe luâk are luâk biknande moŋet dâm yeŋgumbiâ hanâk dâm Anutugât den makmâ manmâ hâuŋe bo mem yânâk manmâ âgâyi, aregât ye hain akbei. 11 Nen âmâ hin dâmaen. Luâk siâŋe umatŋe hanâk lokom yânâk lokom manmâ âgâmap are âmâ heroŋe maroŋe akmap dâmaen. Aregât ye hain akbei. Amâ umatŋe lokom yânâk kinbei. Akto ulikŋân Anutugât luâk kotŋe Hiobe yâk hâk hilâlâm kakŋân manmâ kârikŋe akmâ malep are nâŋgâmai. Akto haminân Kembuŋe wan aganŋdo âlepŋe agep are gai nâŋgâmai. Amâ Kembu lumbe akto han kalem akmâ manmap.

Kembugât dewunŋân makmâ âmâ hanâk hanâk bo makbaen.

12 Galalupne, den umatŋe siâkâ makyeŋgiwe. Ye hin akbei. Den makmâ katberâi are siân bo lokombiâ Anutuŋe den âiân katyekto bâliwâigât bo makmâ katbai. Hain akmâ himbimângât me hângât siâ siâ are bo konmâ makbe. Hain biwiyeŋgân den kinbiap areâk makbiâ ârândâŋ akbiap.

Kundat akmâ ulit âlepŋeâk makmâ tatbaen.

13 Galalupne, yeŋgâlân gâtŋe bikŋe hâk hilâlâm nâŋgâm âmâ ainâk aregât Anutu ulilaŋbei. Akto yeŋgâlân gâtŋe bikŋe heroŋe akmâ ainâk Anutugât kep kom kotŋe mem agatbei. 14 Akto yeŋgâlân gâtŋe siâ kundat kondo yem âmâ ainâk Yesugât kâmot are yeŋgât humomolupyeŋe yeŋgondo nâŋgâm yâkgâlân togom gamândiaŋmâ tatmâ Yesu kotŋe konmâ lâwin keluŋe howaim âmâ Anutu ulilaŋbai. 15 Hain ulilaŋbiâ biwiyeŋe Anutugâlânâk kârikŋeâk kindo âmâ Humoŋe tângombo kundat are âlepŋe akto wan me wan bâleŋe miep are Anutuŋe dosa are pulianŋbiap. 16 Aregât bâleŋeyeŋe magaŋgi goaŋgi akmâ miawakmâ galagât Anutu ulilaŋbei. Akto galalupyeŋe yâkŋe hainâk akmâ Anutu ulilaŋbei. Ye hain akbiâ umatŋeyeŋe bo akbiap. Akto Anutu ulilaŋmaen aregât siâkâ makbe. Luâk âmbâle bikŋe dosayeŋe bo akyeŋgiep arekŋe Anutu ulilaŋbiâ ainâk siâ siâ âlepŋe miawakbiap. 17 Akto ye Anutugât propete siâ kotŋe Elia yâkgât keiŋe emelâk nâŋgâi. Yâk âmâ ulikŋân nen yeukŋe akmaen hainâk akminep gârâmâ kârikŋeâk tânâk bo togowiap dâm Anutu ulilaŋdo bo togom kindo hombaŋ âlâwu akto dewutâ nâmbulân konok kindo sot hârok bo agep. 18 Sop ain bo akto Elianŋe Anutu ulilaŋdo tânâk gembo sot pâtkom sambeliep.

Galanenŋe siâ dâp mesokto mem purikatbaen.

19 Galalupŋe yeŋgâlân gâtŋe siâ den pat âlepŋe are hamiaŋmâ arimbo âmâ ye dowâk arim magaŋmâ kewugumbiâ lâuwâŋe penâyeŋgiwiap. 20 Aregât hin nâŋgâwei. Yeŋe Yesugât kâmolân gâtŋe siâ hepunyegep are magaŋbiâ bâleŋeŋe makmâ miawakmâ hanŋe purik kato luâk aregât dosa dondâ bo akto manman âlepŋân manbiap.

1 Petoro

Petoroŋe kepia siân siân manmini yâk yeŋgât akmâ kulemgoep.

1 Galalupne, nâmâ Petoro, Yesu Kristogât hoŋ bawa akto Aposolo nâŋe kulem esenŋe ire Anutuŋe mem kepilâyegep yeŋgât kulemgoân. Ye amâ hânân ire yogan mandâi, akto hânyeŋaet kotyeŋe hin, Ponto, Galatia, Kapadokia, Asia akto Bitinia ain yogan tatmâ mandâi. 2 Anutu Ewenenŋe nen bo miawagionânbak ekmâ nâŋgâepgât yendâp. Imâ nâŋgât kâmotlupne dâm magep. Makto miawaktenŋe Anutugât Heakŋande Yesu Kristo ire yeŋgât akmâ mondo dosayeŋe bo akto Yesu Kristogât lau lokom agak memeyeŋe huraguâk dâm biwiyeŋân âi miep. Âi mem owâiŋe ketuguyeŋgiep yeŋgât kulem ire kulemgoân. Anutuŋe han kalem akmâ damun yeŋgum akto biwiyeŋe sândugem âgâwiâp.

Manman kârikŋande lâm nengimap.

3 Nen Yesu Kristo Humonenŋe yâkgât Eweŋe akto Anutuŋe kotŋe mem agatne. Amâ hingât. Anutuŋe nengât okotŋe dondâ nâŋgâmap arekŋe Yesu Kristo momoŋânba mem agalep. Mem agatmâ âmâ wâtŋe aknengim mem miawak nenekto nâŋgâ nâŋgânenŋe irakŋe miawagep. Are nâŋgâm heroŋe akmâ lâmgom manbaen. 4 Akto Anutuŋe nen himbimân manmâ pagaleŋe membaengât ikiŋaet pat kat nenegep. Are irakŋe dondâ akto bo bâliwiap. Are Anutuŋe himbimân yeŋgât kato talep are tatmâ âgâwiap. Anutuŋe kalep are bâliwiapgât dop bo tatâp. 5 Yeŋe hanyeŋande Anutu nâŋgâm kepilaŋmai aregât Anutugât kârikŋeŋande han biwiyeŋe bâliwopgât manmâ maleine sop humoân miawakbiawân ain Anutuŋe bunewâk heŋgemyeŋguwiap. 6 Yeŋe aregât nâŋgâm heroŋe dondâ akmai. Dâ uŋak âmâ umatŋe siâ siâ arekŋe miawakyeŋgim agak memeyeŋe dop yeŋgumbo sop getek bo akbiap. 7 Are âmâ yeŋe biwiyeŋe Anutugâlân katbiâ talep aregât agak memeyeŋe dop komap. Den ginŋe hin. Âi luâk goligât dop komberâm âmâ kâlâwân kato aregât keiŋe miawakmap. Dop hainâk Anutuŋe nâŋgâmbo wan me wanŋe biwi kat katyeŋe dop yeŋguwiap. Akto biwi kat katyeŋe arekŋe goli ewangiâp aregât biwi kat katyeŋe dop komap are âmâ biwi kat katyeŋe kârikŋe ketuguwerâm aregât dop yeŋgumap. Kârikŋe ketugumbo âmâ hâmbâi Yesu Kristo togowiap sop ain âmâ biwi kat katgât agak meme aregât kot humo membiap. 8 Dâ ulikŋân âmâ Yesu Kristo âmâ bo egi. Dâ amâ okot âlep agaŋmai. Akto hinŋe amâ boâk ektâi gârâmâ biwiyeŋe yâkgâlân katbiâ talep aregât biwiyeŋe owâimbo heroŋe dondâ akmai. Heroŋe ire siâŋe bo mem gewiap. Akto heroŋe ire âmâ wanân dop katmâ makbe? 9 Akto yeŋe biwiyeŋe yâkgâlân katbiâ kilep arekŋe kârikŋe akto ain âmâ Anutuŋe meyekmâ bunewâk heŋgem yeŋguwiap. Aregât lâmgom manmai heroŋe are hârok ewangim meteâp.

Propeteŋe âi miawakbiapgât magi a bunŋe miawagep.

10 Galalupne, Anutuŋe bunewâk meyekmâ heŋgem yeŋguep aregât lâuwâŋe makbe. Ulikŋân propetelupŋe Anutugât okot âlep iregât magi are uŋak yeŋgâlân miawaktâp aregât keiŋe propetelupŋande nâŋgâm heŋgemgowerâm âi umatŋe meyi. 11 Hain akbiâ Kristogât Heakŋande biwiyeŋân tatmâ Kristoŋe hâmbâi hâk hilâlâm keiŋe keiŋe nâŋgâmbo

bo akto kot humo membiapgât makyeŋgimbo kulemgoyi. Anutugât propetelupŋe Anutuŋe huŋgun aŋdo gewiap a sop amuten âmâ togowiap aregât keiŋe nâŋgâm heŋgemgone dâm ulilaŋi. 12 Aregât Yesugât keiŋe uŋak yu yeŋgâlân miawaktâp aregât yâk hekatyeŋgimbo kulemgoyi amâ uŋak yu miawaktâp. Amâ yâk yeŋgât bo, ye hinŋe mandâi yeŋgât den are bunŋe akto Anutuŋe Heakŋe himbimânba huŋgun aŋdo gem luâk bikŋe huŋgun yeŋgimbo yeŋgâlân togom Yesugât keiŋe makyeŋgiyi. Makyeŋgimbiâ ye nâŋgâm meteyi. Akto aŋelo gai den ire nâŋgâwerâm egâliaŋmai.

Anutuŋe âlepŋe manmapgât nen âkai salek salek manbaen.

13 Hain gârâmâ ye nâŋgâ nâŋgâyeŋe mem kârikŋe ketugum heŋgemgowei. Yesu Kristoŋe miawakmâ ambo akyeŋgiwiapgât lâmgombiâ biwi kambiamyeŋe owâiwiapgât agak memeyeŋe damunŋe akbei. Akto damunŋe akmâ kârikŋe akbei. 14 Akto nanaŋ bikŋande ewelupyeŋe yeŋgât lauyeŋe lokomai ye dop hainâk Anutugât lau lokowei. Akto hâŋgeiŋe yeŋaet hâkyeŋaet nâŋgâmbiâ âgâminep aregât nâŋgâ nâŋgâ gulip aregât bo egâliaŋbei. 15-16 Anutugât denŋe hin dâmap, “Anutuŋe hin dâp, Nâ âlepŋe tatmâ wan me wan hârok mendere huragumap aregât ye hainâk akbei.” hain dâep. Aregât Anutuŋe emelâk yeŋgonlep yâk âmâ âlepŋe dondâ gârâmâ yekâ hainâk manbei. 17 Akto yeŋe Anutu konmâ Apo dâmai. Amâ yâkgât keiŋe hin. Yâk âmâ kot nenŋaet akmâ bo potat nenekmap. Bo. Yâkŋe âmâ agak meme konok akmaen aregât dopnennânâk potat nenekmap. Aregât ye hânân ire amâ amboŋe borâm manbiâ Anutuŋe yekto bâliwopgât agat meme âlepŋeâk akmâ mem hamewakmâ manbei. 18 Akto ye ulikŋân agak meme bunŋe bo aregât nâŋgâmbiâ kârikŋe akminep are bâgilupyeŋande hekatyeŋgimbiâ meyi. Amâ bo tânyeŋguminep. Dâ amâ Anutuŋe emelâk puligoyegep. Yâk âmâ hângât siâ siâ puli siliwa me goli bo akmap arekŋe bo puligoyegep. 19 Bo. Yuda gâtŋe âmâ dosanennŋe bo agâk gât lama kombiâ gilâmŋe geminep. Gârâmâ Anutuŋe dosanennŋe hârok pulinengiwerâm nanŋe lama âlepŋe hainare kondo gilâmŋe gembo agak meme meyi arekŋe bunŋe bo agep ainba oloŋyegep. 20 Akto Anutu yâkgât nanŋe aregât keiŋe hin bâlensiâ makbe. Anutuŋe hân boâk liunlewân Kristoŋe âi ire membiapgât bunewâk magep. Magep amâ emelâk sop humoân yeŋgât akmâ miawagep. 21 Miawakmâ mando Anutuŋe momoŋânba oloŋdo agato kot humo waŋep. Are nâŋgâm Anutuŋe kârikŋe ketugu nenekbiapgât dâp tatâp dâm biwiyeŋe yâkgâlân katmai.

Pat âlep denŋande mem hulaŋnenegep.

22 Galalupne, ye den bunŋe are nâŋgâm aregât kambiamyeŋe biwiyeŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋe heŋgemgoyi. Are heŋgemgombiâ galalupyeŋe okot âlep akyeŋgimaigât dâp miawaktâp aregât galalupyeŋe kambiam âlep dondâ akyeŋgiwei. 23 Akto ye emelâk Anutuŋe nan baratlupŋe dâm yeŋgondo irakŋe lâuwâŋe miawagi. Anutugât den pat arekŋe amâ kârikŋe akmâ âgâwiapgât. Akto ye den ire nâŋgâm âmâ irakŋe lâuwâŋe pâtkom miawaktâi. 24 Amâ Anutugât denŋe hin dâmap,

> “Luâk âmbâle hârok âmâ dakerâ akto buluŋe dop hainare akmai. Sopŋân huragum kinmâ benŋe pekmâ gemap. Umiliŋ buluŋande kuŋkuŋ

kârâmap akto bererek âgâm gemap. 25 Dâ Humogât den âmâ dondâŋe kârikŋe tatmâ âgâwiap.”

Den are amâ hinŋe luâk bikŋande den pat âlepŋe mem togom makyeŋgimbiâ nâŋgâm irakŋe miawakbiâ biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋe heŋgemgoep.

2

Yesuŋe amâ nengât hambo kârikŋe manman olop kindâp.

1 Galalupne, den kulemgoân are oyaŋmâ âmâ hin akbei. Agak meme bâleŋe hepunmâ den bâleŋe are bo makbei. Akto galagât hogo hogo are bo akbei. Akto kândâlângen den bo magaŋgiwei. Akto nâŋgâ nâŋgâyeŋân siâ tato launeâk den bo hogoaŋgiwei. Akto galagât kotŋe siâ siâ talaŋdo aregât nâŋgâmbiâ bo bâliwiap aregât bo nâŋgâm egâlianbei. 2 Akto nanaŋ gurukŋande namgâlâk dondâ akmai ye âkâ dop hainâk den âlepŋe Anutuŋe makto kulemgoyi areâk egâlianmâ nâŋgâm âgâwei. Den arekŋe âmâ tânyeŋgum nâŋgâ nâŋgâyeŋe heŋgemgombo humo akmâ Anutu olop âlepŋe tatmâ âgâwaigât. 3 Akto ye emelâk Anutugât heroŋe akmâ okot nâŋgaŋmâ ukenŋe dondâ nâŋgâmai areâk dewatim Anutugât den aregât ukenŋe hainâk nâŋgâm manbei.

4 Kristo kunkun manmanŋe are luâkŋe ekmâ sârekombiâ âmâ Anutuŋe nâŋgaŋdo agat agatŋe akto mem kepilâep aregât yeŋe yâkgâlân togom kârigewei. 5 Hain akbiâ Anutuŋe ye kât manmanŋe hainare meyekmâ mâŋgiyekto Heakgât opmân akbai. Hain akmâ Anutugât sumbe kat kat kâmot akmâ hanyeŋande Anutugât sumbe bunŋe agaŋbiâ Anutuŋe Yesu Kristogât akmâ nâŋgâmbo âlepŋe akbiap. 6 Aregât Anutugât den bikŋande hin maktâp,

“Nâ Sioŋ gimbâŋân ain kât siâ katân. Kât kunkun are emelâk ekmâ kepilâm âmâ nâŋgâre humo dondâ akmap. Aregât luâk siâŋe han biwiŋe yâkgâlân bigeiwiap âmâ âlepŋe bo hilip aguwiap.

7 Akto yeŋe yâk nâŋgaŋmai âmâ siâ me siâ hârok nâŋgâmbiâ gemap. Akto yâk nâŋgaŋbiâ humo akmap. Dâ bo nâŋgaŋmai âmâ yâk yeŋgât keiyeŋe âmâ Anutugât kulemŋe hin makmâ miawagep,

“Emet mâŋgimaiŋe kât kunkun are sârekŋe dâm pali. Arekŋe âmâ kât kunkun kârikŋe kindâp. 8 Akto kât kunkun ain keiyeŋe erâwai. Akto kât ain kâwâwâŋ âgâwai.”

Den are bunŋe akto Anutugât den hâkâŋ akmâ âmâ tâlim kâwâwâŋ âgâwai. Are âmâ Anutuŋe hain nâŋgâm heŋgemgombo miawagepgât.

Anutuŋe potatnenekto nen Anutugât kâmot agion.

9 Galalupne, ye hain bo akmai. Anutuŋe emelâk ikiŋe pat katyekto yâkgât luâk âmbâle akmâ tatmai. Ye amâ kembu akmâ sumbe kat kat luâk hain are akmai. Ye amâ luâk âmbâle kâmot âlepŋe akbiâ Anutuŋe yekto huragumap. Akto Anutuŋe emelâk yeŋgondo hândâk hepunmâ âmâ pagaleŋân mandâi aregât kotŋe mem agatmâ agak meme âlepŋe akyeŋgimap are makŋetgât oloŋyegep. 10 Akto hâŋgeiŋe ye amâ luâk âmbâle yânŋe mali. Dâ hinŋe âmâ Anutugât luâk âmbâle bunŋe akmâ mandâi. Akto ulikŋân âmâ Anutugât okot âlep are âmâ bo nâŋgâmini. Dâ hinŋe âmâ okot âlep akyeŋgimbo nâŋgâm meteâi.

Egâliaŋ bâleŋe hâkokom manbaen.

11 Galalupne, ye amâ kepia siângen gâtŋe akto hânân ire amâ yogan manmai aregât hin makyeŋgiwe. Ye âmâ egâlianŋ bâleŋe are hârok mem hami panbei.

Egâlian bâleŋe are amâ nengât gasa arekŋe nengât biwinenŋe hilipkomap aregât mem hami panbei. 12 Akto ye âmâ luâk âmbâle Anutu bo nâŋgaŋmai are yeŋgât hutyeŋân manmai. Aregât yâkŋe hinŋe yeŋgât den bâleŋe makbai âmâ are bo nâŋgâm agak meme âlepŋe membiâ yekmâ sop humoân Anutuŋe menenekberâm miawakbiap sop ain âmâ kotŋe mem agatbai.

Humomolupnenŋe yeŋgât lau lokom heŋgemgowaen.

13 Galalupne, ye gain gain akbai aregât hin makbe. Ye Humogât lau lokomai aregât hainâk luâk nengât kembu akto kotdâlupnenŋe yâk yeŋgât lau lokowei. Akto luâk kembu humo yâk âmâ luâk kembu bikŋe damunyeŋe akmap yâkgât amukyeŋân manbei. 14 Akto yâkgât hoŋ bawalupŋe amâ nengât humomolupnenŋande luâk bâleŋe akbiâ are yeŋgât hâuŋe kutigit yeŋgimai akto luâk âlepŋe akmai are yeŋgât kotyeŋe mem agatmai are âmâ luâk kembu konok arekŋe huŋgun yeŋgimbo togom damunnenŋe akmai. Aregât yâk yeŋgât amukyeŋân manbei. 15 Aregât hin nâŋgâwei. Anutuŋe yeŋe hain akŋetgât egâlianŋmap. Ye agak meme âlepŋe akbiâ luâk nâŋgâ nâŋgâyeŋe gulip yâkŋe yekmâ yeŋgât makmai denyeŋe are gewiap. 16 Akto yeŋgât damunyeŋe amâ Anutu konok yâkŋe ye owâiŋeâk manbei dâm makto biwiyeŋe owâimbo manmai. Dâ aregât nâŋgâm hin bo dâwei, “Mandenŋe huragumap aregât hanâk hanâk bâleŋe mem mandenŋe ârândâŋ akbiap.” hain bo dâwei. Bo. Ye âmâ Anutugât âi luâk tatbei. Aregât Anutu hoŋ bawa aganbei. 17 Ye luâk hârok yeŋgât kambiamyeŋe bâliwopgât yaiwâk akyeŋgiwei. Akto Yesugât kâmot are okot âlep akyeŋgiwei. Akto Anutugât hamep akbai. Akto luâk kembunenŋe yâkgât launŋe lokowei.

Hoŋ bawa yeŋgât den.

18 Akto ire âmâ hoŋ bawa yeŋgât hin maktere nâŋgâŋet. Ye hanâk damunlupyeŋe are yeŋgât hamep akmâ amukyeŋân tatbei. Damun âlepŋe yeŋgâlâk bo me yeukŋe akyeŋgimai are yeŋgâlâk bo. Metŋe hârok gai lauyeŋe lokowei. 19 Yeŋe Anutugât nâŋgâm manbiâ yâkŋe hâk hilâlâm keiŋe bâlâk akyeŋgimbiâ hâk hilâlâm are hanâk lokowei. Are amâ âlepŋe Anutuŋe agak meme hainare akmai are yeŋgât egâlianŋmap. Aregât humomolupyeŋe âlepŋe me bâleŋe are yeŋgât lau hanâk lokowei. 20 Akto humomolupyeŋande âi yeŋgimbiâ lau bo lokom bâleŋe akbai âmâ orem miwindikyekbiâ âmâ niŋande nâŋgâmbo ârândâŋ akbiap? Amâ bo. Dâ âi âlepŋe akyeŋgimbiâ dosa boân kuk akyeŋgimbiâ bo nâŋgâm bâlim âgâm manbiâ âmâ Anutuŋe nâŋgâmbo ârândâŋ akbiâp. 21 Agak meme hainare akŋet dâm Anutuŋe ye oloŋyegep. Aregât keiŋe hin. Kristoŋe yeŋgât hâk hilâlâm nâŋgâep. Yeŋe hainâk akmâ watbei dâm agak meme ikiŋandeân are hekatyeŋgim âmâ hâk hilâlâm kakŋân malep. 22 Hain manmâ bâleŋe siâ bo agep. Akto den bâleŋe bo magep. 23 Akto luâk âmbâle bikŋande den bâleŋe akto den hembalik maganbiâ aregât hâuŋe siâ bo makyeŋgiep. Akto hâk hilâlâm aganbiâ âmâ aregât kuk me den hâuŋe siâ bo makyeŋgiep. Bo. Humoŋe den potatmâ makmap yâkgâlâk nâŋgaŋep. 24 Nen dosagât agak meme are hârok hepunmâ agak meme âlepŋe akbaengât Yesuŋe ikiŋe hâkŋe arekŋe nengât dosa are lokom lâwinân âgâmbo dosa nenŋe bo agep. Akto yâkgât diwi pandaŋe humo arekŋe heŋgem yeŋguep.

25 Akto ye amâ ulikŋân âmâ lamaŋe akmini. Dop hain akmâ dâp hepuli. Dâ hinŋe purik katmâ damunyeŋe aregâlân dewatimbiâ biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋe damunŋe akyeŋgimap.

3

Âmbâle yeŋgât den.

1 Hinŋe amâ âmbâle luâkdâ yeŋgât hin makyeŋgire nâŋgâŋet. Ye hanâk luâklupyeŋe yeŋgât amukyeŋân manbei. Akto luâk bikŋe Anutugât den bo lokomai gârâmâ âmbâilupyeŋe yekbiâ den undup bo akmâ âmâ yân ârândâŋ 2 manmâ hamep akmâ yaiwâk akyeŋgim manbiâ Yesugât kâmolân dewatiwai. 3 Tâulupne, kulemyeŋe amâ wan me wan bulunŋe me sâŋgum kulemŋe donet bata butu goliŋe ketugumai are me sâŋgum âlepŋe are luguakbiâ kulemyeŋe bo miawakmap. Borondâ. 4 Kulemyeŋe amâ dop hin. Biwiyeŋe heŋgemgowei. Akto okot âlepŋe me lumbe are akbei. Are âmâ Anutunŋe ekto dondâ huragumap. Huragumbo kulemyeŋe miawakmâ yem âgâwiâp. 5 Aregât hin makbe. Ulikŋân Anutugât nâŋgâm tali arekŋe biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋaet kulem agaŋgimini âmbâle arekŋe luâklupyeŋe yâk yeŋgât amukyeŋân tatbiâ hâkyeŋe âlepŋe hainare miawakminep. 6 Are yeŋgâlân gâtŋe Sara arekŋe agak meme hainare agep. Hain akmâ Abrahamgât den lokoaŋminep. Akto luâk humo dâm konminep. Dâ yeŋe agak meme hainare akmâ âmâ wan me wangât hamep bo akbai amâ Saragât kâmolân gâtŋe hainare akbai.

Luâk yeŋgât den.

7 Galalupne, luâk âmbendâ ye hainâk âmbenlupyeŋaet nâŋgâyeŋgimbiâ âlepŋeâk akbiâp. Akto âmbâle yeŋgât hâkyeŋe amâ kârikŋe bo, gârâmâ heŋgem yeŋguwei. Akto Anutunŋe ye me âmbenlupyeŋe dop konok manbiâ manman âlepŋe yeŋgiwiâp, aregât Anutu ulilaŋdenŋe bâliwop dâm âmbenlupyeŋe yaiyeŋguwei.

Gala konok akmâ manbaen.

8 Bâin. Hinŋe âmâ ye hârok yeŋgât hin makmâ metewerân. Ye hârok nâŋgâ nâŋgâ konok tatbei. Ye galalupyeŋe yâk yeŋgât nâŋgâmbiâ âgâmbo âmâ yeŋaet nâŋgâmbiâ gewiâp. Akto gala konok akmâ maŋgan akmâk manbei. 9 Akto luâk âmbâle bikŋande nâŋgâm bâliyeŋgimbiâ me den bâleŋe peiyekbiâ âmâ hâuŋe bo akyeŋgim âmâ Anutunŋe tân yeŋgum heŋgem yeŋguâkgât ulilaŋbei. Are amâ Anutunŋe ye hain akŋet dâm yeŋgondo âlepŋeâk mem manbiâ Anutunŋe tân yeŋgum heŋgemyeŋguwiap. 10 Luâk siâŋe manmangât egâlianŋmap me sop âlep are penianŋberâm nâŋgâmap âmâ yâkŋe lau biwiŋe damun akto bâleŋe bo membiâp. Akto lau biwitŋe tigimbo hianŋgi dengât bo akbiâp. 11 Akto bâleŋe hârok hamianŋmâ siâ me siâ âlepŋe akbiâp. Akto lumbe akmâ aregât âiŋe kaut orem membiâp. 12 Haingât Kembunŋe luâk âmbâle ârândâŋ manmai yâk yeŋgâlân dewunŋe katmâ âmâ indem tâgâiakmaiân ainâk ondopŋe katmap. Dâ bâleŋe meme luâk âmbâle amâ Kembunŋe yekmâ hâkâŋyeŋe dâmap.

Umatŋe siâ siâ miawaknengiwiap aregât den.

13 Akto ye siâ me siâ âlepŋaet han owâim katmâ manbiâ âmâ niŋande bâleŋe akyeŋgiwiap? 14 Dâ yeŋe agak meme ârândâŋ akbiâ âmâ bikŋande hâk hilâlâm yeŋgimbiâ are Anutunŋe yekmâ damunyeŋe akmâ okot âlep nâŋgâyeŋgiwiap. Gârâmâ luâk bikŋande bâleŋe akyeŋgimai are yeŋgât hamep bo akbei. Akto aregât kambiamyeŋe bo bâliwiâp. 15 Bo. Biwiyeŋân

amâ Kristo konok Humonennje dâm nâŋgâwei. Aregât luâk âmbâle bikŋande yekmâ hanyeŋande wan me wan nâŋgâm mem manbiâ biwiyenje sândugemap aregât keinje aiyeŋgumbiâ âmâ owâiŋeâk keinje makmâ miawakbei. 16 Dâ Anutunje nenekto huraguâkgât den yeukŋân makyeŋgiwei. Den hâunje makyeŋgiwerâm âmâ biwiyenje salek salek agâkgât agak memeyenje damunnje akbei. Damunnje akmâ ye den âlepnje makbiâ âmâ bikŋande gain gain akmâ heyeŋgiennje geŋet dâm hâkyenje tunmâ sârikyeŋgumbiâ âmâ ye Kristogât akmâ agak meme âlepnje memai arekŋe yâk yeŋgât hiaŋgiyeŋaet keinje mem miawakto aŋun aŋgim hepunyekbai. 17 Nennje agak meme âlepnje aktennje Anutunje makto umatŋe bâlenje miawak nengimbo hâk hilâlâm nâŋgâm âmâ hanâk dâm âi mendennje Anutunje ekto ârândâŋ akmap. Dâ bâlenje aktennje umatŋe miawakyeŋgimbo âmâ bo ârândâŋ akmap. 18 Akto Kristonje gai umatŋân malep. Yâk âlepŋân malep yâkŋe luâk bâlenje nengât agep, amâ Anutunje nenekto ârândâŋ akto menenekbiapgât nâŋgâmbo kombiâ moep. Dâ lâuwâŋe mombiapgât dop bo tatâp. Akto nengât hâk miep are âmâ kombiâ moep. Dâ biwiŋe me otneŋe are âmâ bo moep. Anutugât Heakŋe biwiŋe tângoep. 19 Aregât kârikŋân arim ulikŋân luâk âmbâle tunje kawutyekto mom meteyi are yeŋgât otneyenje kala busi kâlegen tali are Yesugât otneŋande makyeŋgiep. 20 Akto luâk âmbâle ire hâŋgeiŋe Noagât sowân Anutugât den koyi. Dâ amâ Anutunje aregât hâunje dowâk bo yeŋgimbo mali. Bo. Yânâk lâmyeŋguep. Lâmyeŋgum tato Noaŋe waŋga ketugum metembo bâin dâmbo tânâk humo giep. Tânâk humo gem âmâ luâk âmbâle kawutyegep. Dâ luâk âmbâle bât biken âlâwu areâk waŋgan âgâyi. Akto waŋga kâlegen tali are âmâ tunje gâunyeŋgiep. 21 Akto tu arekŋe Noama hikâyekto âlepŋe agi dop hainâk ye biwiyenje Yesugâlân katbiâ tato tu puli yeŋgiyi aregât ye âlepŋe aktâi. Akto tu puli yeŋgiyi are âmâ hâk yeŋeâk gagap puliâkgât bo puli yegi. Amâ Yesu Kristo momoŋânba agato dosanennje bo akto biwinennje irakŋe agep dâm nâŋgâmbiâ Anutugât dewunŋân ârândâŋ akmapgât tu puli yegi. 22 Akto Yesu Kristo momoŋânba agalep are amâ emelâk himbimân âgâep. Âgâm Anutugât bâtŋe bungen tatmâ aŋelo hârok yeŋgât kot keinje keinje akto kârikŋe hârok tatyeŋgimap are hârok yâkgât amukŋân mandâi.

4

Yesunje hâk hilâlâm nâŋgâepgât bâlenje hâkokowaen.

1 Galalupne, Kristonje emelâk nengât akmâ hâk hilâlâm nâŋgâep. Aregât nâŋgâm nenâkâ hainâk hâk hilâlâm nâŋgâm manbaen. Amâ hâk hilâlâm nâŋgâm mandennje dosagât agak meme arekŋe bo menenekmap. 2 Hain akmâ hinnje âmâ hânân manmâ Anutunje wan egâliaŋmap are konok nâŋgâm hâkgât are âmâ bo egâliaŋbei. 3 Akto hâŋgeiŋe âmâ Yesugât keinje bo nâŋgâminiân amâ galalupyenje bâlenje akmini. Bâlenje âmâ luâkŋe âmbâle hanâk mem hepunmâ dâp gulip manmini. Akto wan me wan hanâk egâliaŋmini. Akto tu kârikŋe nem bâlenje hanâk akmini. Akto Anutugât den kom bâleŋaet hoŋ agaŋmâ tukup lâpio aregât ukennje nâŋgâmini. Dâ aregât sop emelâk bo aktâp dâm hepuli. 4 Akto unak âmâ agak meme bâlenje are luâk âmbâle bâlenje memai are olop bo akmâ hepunyekbei. Hepunyekbiâ yâkŋe, “Ulikŋân nen olop bâlenje agion. Dâ hinnje wangât

hepun nenektâi?" dâm nâŋgâmbiâ bâlimbo yâkŋe yeŋgât den bâleŋe makyeŋgimai. 5 Aregât hâmbâi Humonenŋe yâkgâlân luâk emelâk moyi me golâ taten me hâmbâi manbai nengât agak memenenŋe potatberâm aktâp yâkgâlân siâkâ ikiŋaet ikiŋaet keinenŋe maktenŋe hâuŋe aknengiwiap. 6 Momoŋe yeŋgât keiŋe hin makbe. Luâk âmbâleŋe âmâ hâkdâk manmini ain hâkgât hâugât âi memai. Dâ Anutuŋe amâ otneyeŋe ekmâ nâŋgâ yeŋgimbo manmai aregât hinŋe moyi are bikŋande den pat âlepŋe makyeŋgimbiâ nâŋgâyi.

Sop ewumâk aktâpgât gala tân aguwaen.

7 Galalupne, kotŋe siâ siâ bo akbiapgât sop tâlâguâp. Hain gârâmâ ye han biwiyeŋe damunŋe akmâ heŋgemgom manmâ hokboâk hokboâk ulilaŋbei. 8 Hain akmâ âmâ yeŋe luâk âmbâle okot âlep are nâŋgâm bâliyeŋgimbiâ âmâ dosayeŋe hepunyeŋgimai aregât ye gala tân agum okot âlep agaŋgim manmâ âgâwei. 9 Akto areâk bo. Ye hanâk galalupyeŋe togo ye olop tatbai are damunyeŋe akmâ heŋgemyeŋguwei. Gala tân yeŋguwerâm âmâ biwiyeŋân heŋgân bo nâŋgâwei. 10 Galalupne, ye Anutuŋe emelâk konok konok memeŋe akyeŋgiep aregât gala tân yeŋguwerâm âi âlepŋe membei. Hain akbiâ âmâ Anutuŋe aregât wan me wan unduwâk akyeŋgimbo yeŋe hainâk luâk âmbâle dop yeŋân potatmâ yeŋgiwei. 11 Aregât lâuwâŋe makbe. Anutuŋe dengât kârikŋe luâk siâ waŋdo âmâ âlepŋe Anutugât den aregât hanokoagân makyeŋgiwiap. Dâ Anutuŋe tânyeŋguâkgât meme agaŋdo âmâ âlepŋe Anutuŋe kârikŋe agaŋmap aregât wâtŋân kinmâ âi mem tân yeŋguwiap. Nen hârok âlepŋe aktenŋe luâk âmbâle bikŋande nenekmâ Yesu Kristogât akmâ Anutugât kotŋe mem agatbai. Akto Anutugât kot humo akto kârikŋe dondâ akto pagaleŋe humo hokboâk talaŋmâ âgâmap. A bundâk.

Yesu olop kinmâ umatŋe lokowaen.

12 Galalupŋe, hinŋe yeŋgâlân dâp siâ togowiap amâ yeŋgât nâŋgâ nâŋgâ yeŋe dop yeŋguwerâm hâk hilâlâm umatŋe siâ yeŋgâlân togombo biwiyeŋe bo hioŋbiap. Akto yeŋe hin bo nâŋgâwei. Imâ siâŋaet pup pup ektenŋe ârândâŋ bo aktâp. Hain bo nâŋgâm sân sân membei. 13 Bo. Dâp are âmâ hâk hilâlâm Kristoŋe lokoep are hainâk lokom heroŋe nâŋgâm manbai. Hain akmâ âmâ miawakmâ pagaleŋân kinbiawân nen hârok damun nenŋe akbiapdâm heroŋe humo akbei. 14 Akto yeŋe Kristogât kotŋe mem agatbiâ aregât dâm den bâleŋe peiyekbiâ âmâ ye Anutugât Heakŋe pagaleŋaet tirip towat yeŋgâlân yem manbiap aregât nâŋgâmbiâ ârândâŋ akto heroŋe akbei. 15 Hain akmâ Yesugât akmâ hâk hilâlâm nâŋgâwei. Dâ bâleŋe siâ siâ mem manbiâ hâk hilâlâm miawakyeŋgiwopgât are bo akbei. Amâ hin. Siâ konbiâ mombiap me kâmbu akbai me agak meme bâleŋe akbai me siâgât wan me wan mendenŋe âlepŋe agâk dâm hilipkom akbai amâ bo ârândâŋ akbiap. 16 Dâ ye Kristogât kâmot akmâ manbiâ aregât bâleŋe akyeŋgimbiâ aregât hâk hilâlâm nâŋgâmbiâ biwiyeŋe yeukŋe bo akto âmâ bo aŋun aŋgiwei. Bo. Ye âmâ kotyeŋe Kristogât kâmot aregât Anutugât kotŋe mem agatbei. 17 Akto hinŋe Anutuŋe ikiŋe kâmotlupŋe nen soŋ den âiân katnenekmâ mandâp. Akto sop emelâk miawakto hâk hilâlâm nâŋgâm manden. Aregât luâk âmbâle bikŋe yâkgât den pat âlepŋe lâmgomai are amâ gain gain

Anutuŋe den âiân kat yekto yâkŋe âmâ hâk hilâlâm dondâ nâŋgâm âgâwai? 18 Aregât luâk âmbâle bikŋe âmâ Anutuŋe menenegâk dâm manmâ âmâ hâk hilâlâm olop manmai âi humo membiâ ârândâŋ akmap. Aregât luâk âmbâle bikŋande âmâ Anutu hamiaŋmâ agak meme bâleŋe akbiâ Anutuŋe hâuŋe bâleŋe akyeŋgimbo âmâ gain gain akbai? 19 Hain gârâmâ benŋe Anutuŋe makto hâk hilâlâm kakŋân manmaen nen hin akne. Anutuŋe nen liunnenegep akto hokboâk hokboâk damun nenŋe akmap aregâlâk nâŋgâm âi âlepŋeâk mem manmâ âgâwaen. Hâk hilâlâm aregât hamep bo akbaen.

5

Dâtŋe meme yeŋgât den.

1 Galalupne, hinŋe damunlupyeŋe yeŋgât hin makbe. Nâ gai âmâ yâk olop Yesugât kâmot damunyeŋe akmaen. Dâ nune Yesu Kristo hâk hilâlâm nâŋgâm moep are ekmâ malân. Aregât sowân Anutuŋe miawakmâ meme akyeŋgimbo pagaleŋân manmâ âgâwai amâ nâ hainâk yeŋgât akmâ hutyeŋân tatmâ pagaleŋân manmâ âgâwian. Nâ hain akbiangât hin makyeŋgiwe. 2 Anutuŋe ikiŋe kâmot potatyegepgât damunyeŋe akŋetdâm âi yeŋgiep aregât ye damungât âi meŋet. Ye amâ hanâk dowâk Anutugât luâk âmbâle damunyeŋe akmâ heŋgem yeŋguwei. Dâ imâ luâkŋeak âi ire meŋet dâm kârikŋe me hâkâŋ akmâ yân akbai amâ bo. Dâ âi ire puli memberâm aregâlâk bo membei. Bo. Anutuŋe ye âigât owâiŋân meŋet dâmbo are biwiyeŋân nâŋgâm kârikŋeâk membei. 3 Akto ye amâ luâk kembu akmâ Anutu ikiŋe kâmot damunyeŋe akbaigât bo makyeŋgiep. Gârâmâ luâk âmbâle bo mem ge katyekbei. Bo. Hin akbei. Ye, “Nen wan akmaen are ye hain akmâ wat nenekbei.” dâm agak meme âlepŋeâk dewunyeŋân mem manbei. 4 Hain akmâ kâmotlupyeŋe damunyeŋe akmai aregât damun nenŋe Humo konok are miawakbiap sop ain amâ hâuŋe pagaleŋe olowâk bo bâlimap are yeŋgimbo mem manmâ âgâwai.

5 Galalupne, luâk sigan yekâ luâk damunlupyeŋe yeŋgât amuk yeŋân manbei. Dâ yeŋe hârok yeŋaet nâŋgâmbiâ gewiâp. Dâ galalupyeŋaet nâŋgâmbiâ âgâwiâp. Aregât Anutuŋe hin makto siâŋe kulemgoep, “Luâk âmbâle bikŋande kotyeŋe mem agatmâ yeŋaet nâŋgâmbiâ âgâwiap amâ Anutuŋe mem ge katyekbiap. Dâ bikŋande yeŋaet nâŋgâmbiâ gemap âmâ Anutuŋe okot âlep akyeŋgim damunyeŋe akmap.” hain kulemgoep. 6 Aregât hâmbâi Anutuŋe ikiŋe sowân âmâ mem agat nenekbiapgât Anutu ikiŋaet amukŋân tatmâ manbei. 7 Akto ikiŋak okot âlep akyeŋgim damunyeŋe akmap aregât umatyeŋe are hârok maganbiâ mendo biwiyeŋe sândugewiâp.

Biwinenŋe damunŋe akbaen.

8 Akto ye han biwiyeŋe damunŋe akbei. Akto gasanenŋe Niambi are amâ dop hin akmap. Soŋgo metŋe kotŋe laion mopŋe agumbo âmâ luâk âmbâle neyekberâm are yeŋgât kulâgâtmâ kamboŋmâ munŋe humo akmâ bam gutmap. Dop hainâk Niambi menenekberâm manmap aregât 9 ye Yesu hanyeŋande nâŋgaŋmâ bigeim kârikŋe manbei. Akto bo hanoko akbei. Akto galalupyeŋe hân hârok tatâi yâk gai hâk hilâlâm hainâk nâŋgâmai are nâŋgâm heŋgemgom âmâ biwiyeŋe Anutugâlân katbiâ talâk. Aregât Niambi hâkokom panbei. 10 Akto ye hain akbiâ âmâ Anutuŋe

damun akmâ bo hâkâŋ nenekmap arekŋe Kristogât akmâ yâkgât pagaleŋe meŋetgât yeŋgonlep. Arekŋe hâmbâi ye hâk hilâlâm sop tâlâwâgân manmâ gambiâ ainâk meyekto âlepŋe kârikŋe lâuwâŋe akbiâ hâk sândugembo manbaigât tân yeŋguwiap. 11 Aregât yâkgâlân kârikŋe dondâŋe tato damunŋe akmap. Akto tatmâ âgâwiap. A bundâk.

Den bâiŋe.

12 Galalupne, imâ den bâiŋe. Silaŋe tânnugumbo kulem esenŋe ire kulemgom tânyeŋguân. Anutuŋe bundâk damun nenŋe akmâ bo hâkâŋ akmap aregât kulem esenŋe pâŋ konok kulemgoân. Ye aregât kulem ire oyaŋmâ kârikŋe kinbei. 13 Akto Yesugât kâmot iren kepia Babiloŋ konmaen ain tatmai amâ emelâk Anutuŋe ye olop yeŋgonlep yâkŋe yeŋgât okot nâŋgâ yeŋgiâi. Akto galane Marekoŋe gai yeŋgât nâŋgâm maktâp. 14 Akto ye hârok nengât akmâ galalupyeŋe yeŋgât okot âlep akmâ bâtyeŋe koaŋgim maŋgan aŋgiwei. Akto Kristogât kâmot yeŋgât ulilaŋdere biwiyeŋe sândugeâk.

2 Petoro

Petoroŋe kepia siân siân manmâ ariyi yâk yeŋgât akmâ kulemgoep.

1 Galalupne, nâ Petoro kotne siâ Simoŋ. Nâmâ Yesu Kristogât Aposolo akto hoŋ bawa luâk manman. Nâŋe kulem ire yeŋgât katere oyaŋmâ nâŋgâm heŋgemgowei. Yesu Kristo Anutunenŋe damunnenŋe akmap akto heŋgem nengumap arekŋe nâŋgâ nâŋgâ kepilâ kepilâ egâliaŋŋe olowâk are nengiep biwinenŋe yâkgâlân katmâ hannenŋande nâŋgaŋion hain âgâk yeŋgiep.

2 Galalupne, yeŋe Anutu akto Yesu Humonenŋe nâŋgâ yetkimbiâ damunyeŋe akmâ okot âlep nâŋgâyeŋgimbela biwiyeŋe sândugeâk aregât han kalem amâ yeŋgâlân yem âgâwiâp. Hain.

Anutuŋe ikiŋaet pat katnenegep.

3 Galalupne, nen wan me wan mem mandenŋe Anutuŋe ekto huraguwiapgât amâ emelâk Anutu kârikŋe arekŋe nengiep. Wan me wan manmangât umburuk akbâengât Anutuŋe ikiŋe pagaleŋaet dâp hekat nengimbo ekmâ nâŋgâenŋe manman âlepŋaet dâp miawaknengiep. 4 Hain akmâ Anutuŋe nâŋgât kâmot hilip aguwâi dâm den pat humo agat agatŋe makmâ hâriep. Hârembo den pat âlepŋe arekŋe tân nengumbo Anutu Humonenŋe olowâk manman âlepŋân manbaengât nâŋgâm heŋgemgoenŋe are bunŋe miawaktâp. Miawakto âmâ hânân bâleŋe hilip agu agugât egâliaŋ gogâleaŋ arekŋe ye bo hilip yeŋguwiapgât akto Anutugât manman âlepŋaet pat akbaigât makmâ den dâtâŋe katnengiep. 5 Aregât ye biwi kat katgât pat are olop mandâigât kârikŋe akmâ manbaigât dâp miawakyeŋgiâp. Are kârikŋe agâkgât nâŋgâ nâŋgâyeŋe totokom wârakbei. 6 Akto nâŋgâ nâŋgâyeŋe aregât meteyenân katbiâ bunŋe biwiyeŋân miawakbiapgât biwiyeŋe damunŋe akmâ kârikŋe kin kingât totokom wârakbei. Akto biwiyeŋe damunŋe akmâ kârikŋe kin kingât agak meme mem kinmâ umatŋe lokoweigât totokom wârakbei. Akto hain akmâ kinbaigât Anutuŋe yekto huraguwiapgât pat are totokom wârakbei. 7 Aregât haminân kârikŋe akbiâ âmâ âlepŋe gala agakgât totokom wârakbei. Akto haminân gala okot âlep agaŋgim manbai. 8 Siâ siâ hârok yem miawakmâ âmâ humo akmâ manmâ âgâwiap âmâ âlepŋe Yesu Kristo Humo nâŋgaŋbiâ bunŋe akbiap. Akto manman âlepŋe aregât wan me wan bâlâk manbâigât tânyeŋguwiâp. 9 Dâ bikŋande wan me wan yu kulemgoân are bâlâk manmâ âmâ biwiyeŋe gulip akto hâŋgeiŋe dâp bâleŋân mali dewunyeŋe bokbokŋe dop hainâk akto Anutuŋe dosayeŋe puliep a nelâm yeŋgiâp.

10 Galama, ye âmâ emelâk Anutuŋe ulikŋân, “Nâŋgât pat akbei.” dâm kepilâyegep. Akto haminân yeŋgonlep. Are kârikŋe agâk dâm mem gange dâwei. Ye hain akmâ âmâ biwiyeŋe bo gewiâp. 11 Hain manmâ Humonenŋe Yesu Kristoŋe heŋgem nenguep yâkŋe hâmbâi bunewâk hârok damunyeŋe akbiâp are miawagâkgât Anutuŋe maŋganyekto heroŋe humo kakŋân manmâ âgâwai.

Petoroŋe mombiapgât sopŋe nâŋgâep.

12 Galalupne, Yesugât keiŋe emelâk makyeŋgiyion are nâŋgâm kârikŋe akmâ heŋgemgoyi are nâŋgân. Dâ hanâk nelâm yeŋgiwopgât lâuwâŋe dewatim makyeŋgiwe. 13 Akto hâkne ire mem manman âmâ den ire

makyeŋgim goaŋyektere ârândâŋ akbiap. 14 Aregât âmâ Humonenŋe Yesu Kristo hâkne tâmbâŋe ire hepunbian gât makniŋepgât ewumâk aktâp 15 aregât akmâ âmâ nâ mondere nâŋgâ nâŋgâyeŋe hulaŋ agâkgât yu kulemgoân ire hokboâk hokboâk oyaŋmâ nâŋgâm manmâ âgâwai.

Petoroma Yesu pagaleŋe akto egigât magep.

16 Nenŋe nenŋaet nâŋgâ nâŋgâ humo watmâ bo makyeŋgimaen. Akto luâk bikŋande den yânŋe nâŋgâm heŋgemgombiâ yekbiâ humo akmap den are hainâk bo makyeŋgimaen. Bo. Humonenŋe Yesu Kristo Kârikŋe Amboŋe yâk miawakbiapgât pat makyeŋgiyion. Amâ dewunnenŋande ŋâŋâk egion. 17 Dewunnenŋande ŋâŋâk ektenŋe Anutu Eweŋande ikiŋe pagaleŋe kulem egâliaŋ âlepŋe olop waŋmâ himbim pagaleŋânba hin magep, “Imâ nanne âlepŋe ekmâ egâliaŋman.” dâmbo yâkgât keiŋe humo nâŋgâm heŋgemgoyion. 18 Amâ nen Yesu olowâk borâŋân mandenŋe den are himbimânba gembo nâŋgâyion. Akto borâŋe are amâ kâmbokŋe are nâŋgâmaen. Aregât nenŋe Kristogât pat are bo hianŋgimaen. Bo. Dewun nenŋande are egiongât are makyeŋgimaen.

19 Akto areâk bo. Anutuŋe makto propetelupŋande kulemgoyi den are bunŋe wan egion are tângombo bunŋe dondâ akmap areâk nâŋgâwei. Arekŋe kemdâ pagaleŋe hainare akmâ hândâkŋân dâp hekatyeŋgimbo pagaleŋe âlepŋe biwiyeŋân emet hauŋbiap akto hanyeŋân diâ kâmŋe humo gawiap. Den are paŋâk mem biwiyeŋân katbei. 20 Akto ulik gulik siâ hin nâŋgâm heŋgemgowei. Anutuŋe makto propeteŋe kulemgoyi aregât keiŋe yâk yeŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋân bo kulemgoyi. 21 Amâ Anutugât den are luâk bikŋande yeŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋe watmâ bo makmini. Bo. Luâk amâ Anutugât Heakŋe biwiyeŋe mem owâiŋe ketugumbo Anutugâlânba den ire makmâ kulemgom mali.

2

Propete hianŋgi yeŋgât keiŋe.

1 Galalupne, imâ hianŋgi luâk areyeŋgât keiyeŋe makbe. Ulikŋân Israe yeŋgâlân propete hianŋgi miawakmâ hutyeŋân mali. Akto yeŋgâlân gai hainâk hianŋgi luâk miawakmâ den bunŋe bo are makyeŋgiwerâm manbai. Yâkŋe hilipko hilipkogât den mem miawakbiâ yeŋgâlân galagât gasa miawakbiap. Akto Humoŋe dosanenŋe miep aregât hâkâŋ akmâ hâkŋe tunbai. Hain akbiâ hilip agu agu are sân sânâk miawakyeŋgiwiap. 2 Luâk arekŋe bâleŋaet âiŋe membiâ luâk âmbâle dondâŋe are yekmâ hainâk akbai. Bâleŋe hainâk membiâ âmâ bikŋande yekmâ den bunŋe aregât dâp nâŋgâmbiâ gewiap. 3 Akto luâk den makyeŋgiwerâm togowai arekŋe puli siâ siâ aregâlâk ukenŋe nâŋgâwai. Aregât heyeŋgim âmâ siâ siâ yeŋaet ukenŋe humo akmâ âi bâleŋe mem âmâ yeŋgât wan me wan kâmbu membai. Luâk hainare âmâ Anutuŋe dowâk den âiân katyekto bâliwai. Akto hilip yeŋguwiapgât makmâ kalep are âmâ pâlâmŋe bo akbiap. Bo. Amâ lâmyeŋgum tatâp.

4 Akto aregât keiŋe hin. Anutuŋe aŋelo bâleŋe akbiâ bo yaiyeŋguep. Bo. Are âmâ hemem kâlâwân hikom menduguyekmâ hândâk kâlegen panyekto geyi. Aregen hâuŋe yeŋaet sop miawakbiapgât lâmgom tatmai. 5 Akto hâŋgeiŋe hainâk Anutuŋe luâk âmbâle me wan me wan bo yaiyeŋguep. Bo. Anutuŋe makto tu ugurupŋe kawutyegep. Akto Noa âmâ manman âlepŋaet pat makyeŋgiminep are

akto yâkgât kâmot bât biken lâuwâ yâk yaiyeŋgumbo golâ mali. Dâ bâleŋe mem mali are âmâ tu ugurupŋe kawutyegep. Aregât hin nâŋgâen. Anutu ikiŋe kâmot umatŋân manmaen nen tân nengumap. Dâ luâk âmbâle bo nâŋgâ aŋmai are âmâ hâk hilâlâmân kat yekbiapgât nâŋgâ yeŋgimbo mandâi. 6 Akto hainâk Sodom akto Gomora kepia hainâk bâliep. Amâ luâk âmbâle bâleŋe akmai me hâmbâi akmâ âgâwai are hârok hainâk oyekbiapgât nâŋgâŋetgât oyegep. 7-8 Akto sop ain Loti âmâ Sodom kepia are ambolupŋe are yeŋgât hutyeŋân malep. Ain manmâ âmâ hanŋe ârândâŋ akmâ manminepgât bâleŋe higenŋe hokboâk hokboâk akmini are ekmâ nâŋgâmbo gembo hâkâŋ agep. Ain mando Anutuŋe kâlâp pando âmâ Loti are siâ me siâ âlepŋe akminep are kepia ainba are oloŋdo arimbo bâleŋe agi are âmâ kâlâpŋe om meteyegep. 9 Aregât hin nâŋgâŋet. Anutuŋe luâk âmbâle agak meme âlepŋe akbiâ ekto ârândâŋ akmap are âmâ umatŋân manbiâ tân yeŋguwiapgât bo pâpkomap. Dâ luâk âmbâle bâleŋe akmai are âmâ hâuŋaet sowân hâk hilâlâm makmâ yeŋgiwiapgât kala busi kâlegen katyekto hâk hilâlâm nâŋgâm tatbaigât hainâk bo pâpkomap. 10 Akto luâk âmbâle bâleŋe akberâm kambiamyeŋe agato egâliaŋmâ bâleŋe akmâ kembu akto humomolupyeŋaet nâŋgâmbiâ gembo hâkâŋ akmai. Are âmâ Anutuŋe kala busi kâlegen dowâk katyekto ain dondâŋe yem âgâwai. Luâk agat agatŋe arekŋe hamep bâlâk galagât hogo hogo akmâ himbimân pagaleŋe olop manmai are yeŋgât hogoyeŋgim pilâyeŋgumai. 11 Dâ hain akbiâ benŋe aŋeloŋe âmâ hain bo akmai. Aŋelo âmâ luâk nengât kârikŋe ewangimai. Gârâmâ Humogât enemŋân hâkyeŋe tunmâ bo makmai. 12 Luâk are âmâ nâŋgâ nâŋgâyeŋe bo. Soŋgo wan om neyekmaen yâk âmâ hainare. Yâk siâ me siâ aregât keiŋe pâpkomaigât are hanâk makmâ pilân konmai. Aregât soŋgo hilip yeŋgumai hainâk hilip aguwai. 13 Akto luâk âmbâle ire siâ bâleŋe akyeŋgimbiâ âmâ Anutuŋe bâleŋe yeŋaet hâuŋe yeŋgimbo membai. Yâk âmâ dewutâ kârikŋân tu kârikŋe nem akto sot nene arekŋe heroŋe yeŋe akmap. Akto aregâlâk nâŋgâmai are yeŋgât hutyeŋân manbiâ âmâ areyeŋgât heleŋ bâleŋe arekŋe yeŋgâlân dewatimap. 14 Akto hokboâk hokboâk luâk âmbâleŋe bâleŋe meme areyeŋgâlân ŋâŋâk ekmâ dâp gulip agak meme bâleŋe are bo hepunmai. Akto luâk âmbâle bikŋe han lâuwâ akmai are hâwât yekbiâ bâleŋe hainâk dowâk akmai. Akto yâk âmâ puli me wan me wan siâ siâgât egâlianŋbiâ hanyeŋe agep. Luâk hainare amâ kâlâpgât pat manmai. 15 Yâkŋe dâp ŋâŋâk are hepunmâ gulip akmâ Bileam Beoro nanŋe yâkgât dop hainâk akmai. Bileamŋe âmâ hâŋgeiŋe bâleŋe akmâ aregât hâuŋe puli mem aregât egâlianŋ humo nâŋgâminep. 16 Hain akto ikiŋe doŋgi denŋe bo arekŋe kuk akmâ luâk den akmâ magaŋep. Kuk agaŋepgât Bileam sinduk akberâm agep aregât agak meme ain dâp tigiaŋep. Bileam puligâlâk nâŋgâminep dop hainâk luâk âmbâle ire hain akmâ puligâlâk nâŋgâmai.

17 Luâk hain arekŋe tu dewunŋe hainare akmâ seruŋe haru waitmâ pando geko gako akmap hainare. I are âmâ yâkŋe hândâk paŋ paŋ dâgâm yemap are watbaigât dâtâŋe. 18 Luâk hain arekŋe âmâ den bunŋe bo are makmai. Akto luâk âmbâle bikŋe dâp âlepŋaet den pat âlepŋe nâŋgâm dâp âlepŋaet keiŋe katberâm âmâ galalupyeŋaet

agak meme bâleŋe akto nâŋgâ nâŋgâ gulip mali are âi humo mem hepuli. Are lâuwâŋe dâp bâleŋân manŋet dâm hâkgât agak meme bâleŋe egâlianŋmai aregât keiŋe makyeŋgimbiâ are akberâm dâp âlepŋe hepunmâ dâp gulip akmai. 19 Akto areâk bo. Luâk âmbâle biken han lâuwâ akmai are hin makyeŋgimai, “Nen watnenekmâ âmâ hanâk hanâk ukenyeŋaet akmâ manbiâ ârândâŋ akbiâp.” dâm hianŋgimai. Dâ agak meme wan me wangât egâlianŋmai arekŋe hâwâtyekto aregât hoŋ bawa aganŋmai. 20 Akto luâk areyeŋgât keiyeŋe lâuwâŋe makbe. Hain akmini are amâ ulikŋân Humonenŋe Yesu Kristo heŋgem nenguep are nâŋganŋi. Hain akbiâ hângât bâleŋe arekŋe biwiyeŋân bo giep. Dâ aregât hamiŋân âmâ hângât bâleŋe lâuwâŋe nâŋgâm ukenŋe nâŋgâ aŋbiâ âmâ bâleŋe humo miawak yeŋgiep. 21 Luâk hainare dâp âlepŋaet pat bo nâŋgâyi dâine bâleŋe owâiŋe nâŋgâwâi. Dâ agak meme âlepŋe aregât pat nâŋgâm heŋgemgom âmâ benŋe haminân den pat âlepŋe aregât hâkâŋ agi. Aregât âmâ hâuŋe bâleŋe dondâ miawak yeŋgiwiap. 22 Luâk hainare yeŋgât den ginŋe hin makmaen. Duaŋe sot nem mugatmâ areâk lâuwâŋe nemap. Akto bauŋe tu puli akmâ âmâ benŋe ainâk hamaŋân lâŋakmai. Dop hainâk luâk irekŋe agak meme bâleŋe ulikŋân hepuli are lâuwâŋe ukenŋe nâŋgâm memai.

3

Kembuŋe magep are yem bo boakbiap.

1 Galalupne, yeŋgât den kulem esenŋe lâuwâŋe yu kulemgore sop lâuwâ aktâp. Nâŋe biwiyeŋe are goaŋdere den âlepŋe are nâŋgâm heŋgemgoŋetgât kulemgoyeŋgiân amâ ulikŋân kulemgore oyaŋmâ meteyi. Akto lâuwâŋe ire. 2 Akto Anutugât propete âlepŋande hâŋgeiŋe den makmâ kulemgoyi are akto Aposololupyeŋe nenŋe Humonenŋe heŋgem nengumap yâkgât den makyeŋgiyion are hârok nâŋgâm manbei. 3 Akto ulik gulik hin nâŋgâm kârikŋe akbei. Sop tâlâguwerâm akto hiaŋgi luâk miawakmâ den hembalik makmâ yeŋak egâliaŋ bâleŋeyeŋe areâk watbai. 4 Akto yâk hin makbai, “Humo purik katbiapgât mak makŋe are amuten miawakbiap? Bâgilupnenŋe moyi akto siâ siâ hân miawagewânbak yem gaep. Are hainâk yem âgâwiap.” hain dâwai. 5 Hain dâm makmâ muneŋ akbai. Dâ hâŋgeiŋe Anutugât denŋande himbim mem liulep. Akto hân tuâk yiep ain makto tu potalakto hân miawagep. Are nâŋgâm den bunŋe are kombiâ bo akto hami panbai. 6 Akto areâk bo. Haminân tuŋeak luâk akto kotŋe siâ siâ are hilip yeŋgumbo mom meteyi. 7 Amâ Anutuŋe, “Hân himbim ire sop humo luâk âmbâle bâleŋe den âiân katyektere gulip akbai.” dâep ain bâin makto hân himbim kâlâwân yem âgâwiandat. Anutuŋe den magep arekŋe hân himbim tân yetkumbo yem gayiat.

8 Galalupne, aregât hin maktere nâŋgâmbiâ bo nelâm yeŋgiwiâp. Humoŋe âmâ âi meme sopŋe konokgât nâŋgâmbo âmâ kâlep akto bo boakmap. Dâ sop kâlep aregât nâŋgâmbo pâŋ konok akmap. 9 Aregât Humoŋe den makmâ hâriep are bunŋe mem miawakbiapgât luâk biknande nâŋgâmbiâ kâlep akto nâŋgâm hilipkomai. Hainare bo akmap. Borondâ. Anutuŋe nâŋgâmbo den kârikŋe magep are dowâk miawakyeŋgiwiap. Titnan bo. Gârâmâ Anutuŋe luâk âmbâle hârok bâliwâigât hanyeŋe purikatŋetgât dâm lâm yeŋgumbo den magep are

bunŋe akbiap.

Hân himbim lâuwâk bo akbiandat.

10 Akto Humogât sop âmâ sân sânâk miawakbiap. Miawakto hân akto himbim akto wan me wan kârikŋe are hârok âmâ mun humo akmâ bâliwiap. Akto kâlâp humoŋe wan me wan hârok om metewiap. 11 Wan me wan hârok bâlim metewiap aregât ye gain gain akmâ manbai? Hin. Anutuŋe agak meme ekto ârândâŋ akmap are mem manbei. 12 Hain akmâ Anutuŋe sopgât magep are dowâk miawagâk dâm aregât lâmgom manbei. Manbiâ sop miawaktoân âmâ himbim âure âmâ kâlâpŋe om derewiap. Akto kotŋe siâ siâ ire kâlâp ululunŋande olalaŋdo tu akmâ kiriŋ âgâm bo akbiap. 13 Dâ nen âmâ Anutuŋe hân himbim irakŋe mem miawaknengiwiapgât magep aregât etemŋe manden. Akto kepia ain âlepŋe manmâ âgâwaen.

Humonenŋande sop makmâ kalep are titnan lâmgomap.

14 Galalupne, den yu maktân iregât etemŋe mandâi aregât biwiyeŋande bâleŋe bâlâk manmâ Yesu olop han biwi konok manbaigât âi kârikŋe membei. 15 Akto Humonenŋande sop makmâ kalep aregât titnan lâmgomap. Amâ mem meŋâlenenekbiapgât dâm lâmnengumap. Aregât bo nelâmyeŋgiwiâp. Akto luâk âmbâle lâmnengumap aregât galanenŋe Paulo yâk Anutuŋe nâŋgâ nâŋgâ âlepŋe waŋdo yâkŋe den ire hainâk kulemgomap. 16 Yâk kulem esenŋe are kulemgom den ire dopŋânâk makmâ miawakmâ ariep. Akto den kulemân are bikŋe bo miawakmâ hulaŋ agep. Are nâŋgâwerâm âi humo memaen. Akto den hainare âmâ luâk âmbâle bikŋande Anutu bo nâŋgâ aŋmâ han undup akmai. Hain akmâ Anutuŋe makto Pauloŋe kulemgoep are hârok mem hilipkomai. Akto yâkgât kulem are konok bo. Anutugât den kulemŋe hârokŋe are hainâk hilipkomai. Nâŋgâ nâŋgâyeŋe arekŋe hilip yeŋguwiap.

17 Galalupne, den yu maktân are emelâk nâŋgâyigât biwi nâŋgâ nâŋgâyeŋe emelâk kârikŋe akmap. Are gulip akbopgât hin akbei. Luâk gulip manmaiŋe hianŋgi den makyeŋgimbiâ âmâ bo nâŋgâyeŋgiwei. Hain akbai aregât ye hamep akmâ manbei. Akto han biwiyeŋe damunŋe akmâ manbei. 18 Hain akmâ Humonenŋe Yesu Kristo heŋgem nengumap arekŋe damunnenŋe akmâ kambiam âlep nâŋgâ nengimap yâkgât keiŋe nâŋgâmbiâ humo akto kârikŋe akmâ manbei. Yâkgât kulem pagaleŋe are akto kârikŋe are hainâk dondâŋe yem âgâwiap. A bundâk.

1 Yohane

Manmangât den.

1 Manmangât den amâ keiŋânbak manmâ gam malep. Akto ondopnennŋandeak nâŋgâyion. Dewun nennŋande egion. Ekmâ nâŋgâm âmâ bâtnennŋande mem howaiyion. 2 Are amâ manman bunŋe miawagep. Miawakto yâkgât manman kârikŋe aregât keiŋe makyeŋgimaen. Yâk Apo olop malep ainba nengâlân togombo egion. 3 Aregât akmâ siâ me siâ ekmâ nâŋgâyion areâk makyeŋgimaen. Makyeŋgienŋe nâŋgâm âmâ nen olop mendugumai. Akto nenâk bo. Ye nen akto Apo akto Nanŋe Yesu Kristo olop mendugum maŋganaŋgim heroŋe maroŋe akmaen. 4 Hain akmâ âmâ heroŋe maroŋe humo aktenŋe ârândâŋ akbiapgât yu kulemgoen.

Anutu amâ pagaleŋe bunŋe.

5 Akto den pat Yesugâlânba hin nâŋgâyiongât makyeŋgien. Anutu âmâ pagaleŋe dondâ akto yâkgâlân hândâk pipiŋe wan siâ bo tatâp. 6 Aregât nenŋe âmâ hândâkŋân manmâ Anutugâlân dewatimaen dâm maktenŋe bunŋe bo akmap. Akto den bunŋe bo mem manbaen. 7 Gârâmâ Anutu pagaleŋaet keiŋe aregât nâŋgâm lokom manmap nen âkai pagaleŋân manbaen âmâ âlepŋe nenâkâ gala olop biwi konok katmâ âlepŋe tatbaen. Akto nen bâleŋe aktenŋe aregât dosa Anutugât nanŋe Yesu Kristo nengât akmâ gilâmŋe gembo mondo dosanennŋe bo akto salek salek agion. 8 Dâ nen bâleŋe bo akmaen dâweren âmâ hianŋgiweren. Akto den bunŋe biwinennŋân bo yemberâp. 9 Dâ bâleŋe nenŋe makmâ miawakbaen âmâ Anutu âlepŋe amboŋe akto den bunŋe amboŋe arekŋe bâleŋe nenŋe pulim dosanennŋe mem metembo bo akbiap. 10 Aregât lâuwâŋe makbe. Nen bâleŋe bo akmaen dâmaen âmâ bennŋe Anutu hianŋgi hinare aktâp dâm hianŋgimaen. Akto Anutugât den biwinennŋân bo yembiap.

2

Yesuŋe dumnennŋân kilep.

1 Nan baratlupne, yeŋe ageine bâleŋe mem manbâi aregât hanokoak akmâ den ire kulemgoyeŋgiân. Dâ siâ bâleŋe membiap âmâ âlepŋe Yesu dosaŋe bâlâk manmap amâ nen tân nengum manmap Yesu Kristo agak meme ârândâŋâk memap 2 arekŋe nengât dumnennŋân kindo Anutuŋe nengât kuk aganŋdo mondo dosanennŋe bo agep aregât Yesuŋe Eweŋe ulilaŋdo dosa nennŋe pulinengimap. Akto areâk bo. Yesuŋe âmâ luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai areyeŋgât dumyeŋân kilep. 3 Akto nennŋe Anutugât den lokomaen amâ âlepŋe Anutu nâŋgaŋdenŋe bunŋe akmap. 4 Dâ luâk âmbâle siâŋe nâ Anutu nâŋgaŋman dâm âmâ dennŋe bo lokomap âmâ hianŋgimap akto den bunŋaet keiŋe bo nâŋgâmap. 5 Dâ siâŋe Anutugât den lokomap amâ Anutuŋe okot âlep nâŋgâ aŋmap are miawaganŋmâ sambelem humo akmâ kârikŋe akmap. 6 Akto yâk âmâ Anutugâlân dewatiwerâm amâ Yesu malep a hainâk manbian âmâ âlepŋe Anutugâlân emelâk dewatiep dâwaen.

Han kalem akmâ tân aguwaen.

7 Galalupne, nâ den dopŋe aŋgâ siâ bo kulemgoân. Amâ tâmbâŋe miawagewân bak nâŋgâm gam manmai are lâuwâŋe yu kulemgoyeŋgiân. 8 Dâ den kulemgoân ire amâ irakŋe aktâp hainare. Amâ Yesuŋe den are lokombo emelâk hândâk hulaŋ akto pagaleŋe bunŋande miawagep akto yekai

hainâk lokombiâ miawakmap aregât.
9 Akto luâk siâ amâ galaŋe siâ
mem ge katmâ, “Nâ pagaleŋân
tatân.” dâmap âmâ hândâkŋân
malep hainâk manmap. 10 Dâ
siâŋe galaŋe biwiŋande tângowiap
amâ pagaleŋân âlepŋe manmâ
âgâwiap. Akto pagaleŋân mando
wan me wanŋe bo mem ge kat-
biap. 11 Dâ siâŋe galaŋe mem
ge katbiap amâ yâk hândâkŋân
manbiap. Akto hândâkgât dâwân
ariwiap. Arim dewunŋe pando
hâumgombo gain gain dâp are
ekmâ watbiap? 12 Nanaŋ lepat
ye Anutuŋe Yesugât kotgât akmâ
bâleŋe yeŋe puliyeŋgiepgât akmâ
kulem ire kulemgoyeŋgiân. 13 Dâ
ewelupyeŋe ye amâ Yesuŋe
keiŋânbak manmâ gaep are
nâŋgaŋmai aregât ire kulem-
goyeŋgiân. Dâ ye luâk sigan
mandâi ye âmâ Bâleŋe Amboŋe
are hâkokoyi aregât ire kulem-
goyeŋgiân. Dâ nanaŋlupyeŋe
Eweyeŋe bunŋe yâk nâŋgaŋmai
aregât ire kulemgoyeŋgiân.
14 Dâ ewelupyeŋe ye amâ yâkŋe
keiŋânbak manmâ gaep are
nâŋgaŋmai aregât ire kulem-
goyeŋgiân. Dâ ye luâk sigan
mandâi âmâ kârikŋe akmâ âmâ
Anutugât den biwiyeŋân tato
Bâleŋe Amboŋe are hâkokoyi aregât
ire kulemgoyeŋgiân.

Nen hângât kot siâ siâgât bo egâliaŋbaen.

15 Akto ye hârok hin makyeŋgire
nâŋgâŋet. Ye hângât me hângât
siâ siâ aregât ukenŋe bo nâŋgâŋet.
Amâ siânbaŋe biwiyeŋe hângâlâk
katbiâ yemap, yâk âmâ Anutugâlân
biwi âlep bo agaŋmai. 16 Akto
luâk âmbâle bikŋande hângât
egâliaŋmâ me dewunyeŋande wan
me wan ekmâ ainâk egâliaŋmai
me kotyeŋe mem agatmai me
wan me wan tatyeŋgiâp aregâlâk
nâŋgâmbiâ humo akmap amâ yâk
âmâ hânân gâtŋe, Anutugâlân gâtŋe
bo. Haingât ye hângât wan me
wan biwiyeŋân bo katbiâ yembiâp.
17 Aregât siâkâ makbe. Hângât wan
me wan hânân egâliaŋŋe olop amâ
bâliwiap. Dâ siâŋe Anutugât den lau
lokowiap âmâ manman kârikŋân
manmâ âgâwiap. Aregât hângât
wan me wan bo egâlianbei.

Yesugât gasa miawakbiapgât den.

18 Nanaŋlupne, sop bâiŋe
tâlâguwiap. Akto ye Kristogât
gasa kautŋe miawakbiap gât
makmakŋe are nâŋgâi. Are
luâk âmbâle dondâ Kristogât
gasa akmâ manmai dop hainâk
emelâk miawagi aregât emelâk
sop humo are tâlâwâk dondâ
aktâp. Are nâŋgâen. 19 Akto
ulikŋân nengâlân gâtŋe bikŋande
keiyeŋe bo nâŋgâyeŋgiyionân âmâ
nen olop mali. Haminân âmâ
hepun nenekmâ Kristogât gasa
akmâ mandâi. Dâ yâkŋe nen olop
gala bunŋe akmai dâine bo hepun
nenekbâi. Akto hepun nenegi amâ
keiyeŋe ekmâ nen olop bo manmai
dâm nâŋgâyion.

20 Galalupne, ye amâ Âlepŋe
Amboŋe arekŋe biwiyeŋân giep
aregât nâŋgâ nâŋgârâ olowâk
hârok manmâ den bunŋe keiŋe
nâŋgâmai. 21 Aregât ye den
bunŋe bo nâŋgâmai dâm kulem
ire bo kulemgoyeŋgiân. Bo. Den
bunŋe nâŋgâmbiâ âmâ hiaŋgi hârok
biwiyeŋân bo miawakmap aregât
kulemgoyeŋgiân. 22 Akto hiaŋgi
luâk are niŋaet dâwaen? Luâk siâŋe,
“Yesu amâ Anutuŋe bo huŋgunaŋdo
giep.” dâmap yâk âmâ hiaŋgi luâk
dâwaen. Yâk âmâ Apo akto Nanŋe
muneŋ akmâ keiyetŋe tigimap.
Yâk âmâ Kristogât gasa kautŋe
akmap. 23 Yâk amâ Anutu Yesugât
Eweŋe bo dâmap aregât Anutuŋe
bo membiap. Dâ nenâmâ Anutugât

Nanŋe nâŋgaŋmâ makmâ miawakmaen amâ Anutu Ewenenŋe yâkŋe nanŋe olowâk tân nengumandat.
24 Akto ye ulikŋânbak den pat âlepŋe nâŋgâm gam mali are nâŋgâm biwiyeŋân katmâ nâŋgâm manmâ âgâwei. Hain akmâ manbiâ âmâ Anutu akto Nanŋe yâkâ hainâk nâŋgâyeŋgim manmâ âgâwiandat. 25 Siâ me siâ ire Yesuŋe makmâ hârenengiep amâ manman kârik are.
26 Galalupne, yu kulemgoân imâ biwi gulip akyeŋgimai yâk yeŋgât keiyeŋe makyeŋgiwerâm yu kulemgoyeŋgiân. 27 Dâ yeŋgât amâ hin maktân. Heakŋe puli yegep are yeŋgâlân tatbiâp. Aregât luâk siâŋe makmâ hekatyeŋgiwiapgât dâpŋe bo. Heakŋe meyi yâkŋe den hârok makmâ hekatyeŋgim akmap. Dâ bo heyeŋgimap. Yâkgât den keiŋe âmâ bundâk. Emelâk Heak arekŋe dâp hekatyeŋgiep aregât kâlegen kulukmâ manbei. 28 Nan baratlupne yeŋe Kristogât nâŋgâ nâŋgân manbei. Akto maleine nen olop yâk miawaktoân kârikŋe akmâ hulaŋ akmâ aŋun aŋgim bo kinmâ âmâ kârigewaen. 29 Akto yâk wan me wan mendo ârândâŋ akmap aregât nâŋgâmbiâ âmâ benŋe siâŋe wan me wan mendo ârândâŋ akmap yâk ekmâ hin nâŋgâmai, Imâ memelupnenŋande menenegi dop hainâk Anutuŋe mendo miawagep.

3

Anutugât nan baratŋe mandengât keiŋe.

1 Galama, nâŋgâi. Anutu Ewenenŋe âmâ biwi kalem humo aknengimap are siâ siâ hârok ewangimap. Anutuŋe nan baratlupne dâm nengolep arekŋe hârok ewangimap. Nen yu manden ire nan baratlupne dâm nengolep amâ bunŋe makto miawagion. Dâ luâk âmbâle Anutu bo nâŋgaŋmai arekŋe nengât keinenŋe bo nâŋgâmai. Amâ Anutu ikiŋe bo nâŋgaŋmai aregât.
2 Galama, nen hinŋe Anutugât nan baratlupŋe manden are nâŋgâen. Dâ siân manbaen aregât dopŋe gain hin are manbaen amâ hinŋe bo nâŋgâen. Hin âmâ nâŋgâmaen. Humonenŋe miawakto egekŋe bunŋe ekmâ nâŋgâm heŋgemgom âmâ dop hainâk akbaen. 3 Aregât niŋande Anutu nâŋgaŋdo humo akto yâkgât mârum lâmgomap âmâ Humonenŋe kau kau manmap hainare manbiapgât biwiŋe heŋgemgoakbiap.

4 Galalupne, dosagât pat hin makbe. Siâ bâleŋe memap amâ den kârikŋe komap. Den kârikŋe koko arekŋe amâ bâleŋe dondâ.
5 Akto Yesugât âmâ nâŋgâmai. Yâk âmâ dosa puliwerâm miawagep. Dâ ikiŋe âmâ bâleŋe bo akmâ yân malep. 6 Akto siâŋe han biwiŋe Yesugâlân katmâ manmap amâ bâleŋe bo akmap. Aregât luâk âmbâle biknande bâleŋe akmai amâ Yesu bo ekmâ nâŋgaŋi.

7 Nanaŋlupne luâk biknande ye biwi gulip akberâm makyeŋgimbiâ biwiyeŋe gulip akbopgât hin makbe. Kristo are amâ wan me wan mendo ârândâŋ akmap aregât siâ âmâ Kristogât dâp wato ârândâŋ akmap. 8 Dâ luâk biknande bâleŋe akmâ manmai are amâ Bâleŋe Amboŋaet kâmolân gâtŋe. Amâ Bâleŋe Amboŋande miawagewânbak bâleŋe akmâ manmâ gaep aregât. Akto Anutugât Nanŋande âmâ Bâleŋe Amboŋaet âi koaŋberâm miawagep. 9 Aregât siâkâ makbe. Memelupnenŋande menenegi dop hainâk Anutuŋe menenekto gurukŋe manmaen nenŋe bâleŋe maleŋe bo mem manmâ âgâwaen. Anutu gâlânba manmangât kârikŋe yenengimbo aregât bâleŋe maleŋe bo mem âgâwaen. Anutuŋe menenekto dâp irakŋân man-

baenŋe bâleŋe gain gain mem âgâwâen? Amâ bo. 10 Akto Anutugât nan baratlupŋe nengât akto Niambigât nan baratlupŋe are yeŋgât keiyeŋe âmâ hin miawakto ekbaen. Siâ âmâ manman âlepŋe bo memap akto galaŋe bo tângomap aregât âmâ Anutugâlân gâtŋe bo dâwei.

Han kalem akmâ tân aguwaen.

11 Galalupne, ye Yesugât keiŋe pup pup nâŋgâyiânbak hin makyeŋgimbiâ nâŋgâm gamai. Nen biwinenŋe tân aguwaen. 12 Dâ Kaiŋgât dâp bo watbaen. Yâk âmâ Bâleŋe Amboŋaet nanŋe ikiŋe agak meme bâleŋe akmâ emiŋaet agak meme âlepŋe are ekto gembo eminje kondo moep. 13 Aregât hinŋe luâk âmbâle bikŋande hângât agak meme aregâlâk nâŋgâmai, arekŋe hainâk yekbiâ gembo peiyekmai aregât sân sân bo membei. 14 Nenŋe amâ Yesugât kâmot areyeŋgât biwiyeŋe tângomaen aregât hin nâŋgâm heŋgemgone. Emelâk momogât dâp hepunmâ manman âlepŋân manmâ gaen. Akto siâ bikŋe biwi tângo tângo bâlâk manmai amâ momoŋeâk manbiap. 15 Akto siâŋe galaŋe peim kuk agaŋdo amâ bugâ koko luâk dâwei. Akto ye bugâ koko luâk yâk yeŋgât nâŋgâi. Yâk yeŋgât biwiyeŋân manman kârikŋe bo miawakmâ yembiap.

16 Akto Yesuŋe nengât akmâ manmanŋe hepunmâ moep aregât biwi tângo tângogât keiŋe egion. Aregât nenŋe hainâk galalupnenŋe yeŋgât akmâ manmannenŋe hepunmâ mombaen âmâ ârândâŋ akbiap. 17 Aregât hin makbe. Luâk siâ sot soŋgo me sikum siâ siâ dondâ yeaŋdo galaŋe wan me wangât umburuk mando ekmâ biwiŋe hâkâŋ akto aregât biwiŋân Anutugât pat âlepŋe yendâp me? Bo. 18 Nananŋlupne, gala tânyeŋguwerâm âmâ lau biwitnenŋandeâk bo tânyeŋguwaen. Bo. Nen âmâ han biwi nâŋgâ nâŋgânenŋande tânyeŋguwerâm wan me wan yeŋgim gala akyeŋgiwaen.

Anutu nâŋgâmaenŋe yâkgât hamep bâlâk manbaen.

19 Hain akbaen âmâ benŋe den bunŋaet kâmot manmaen are nâŋgâenŋe bunŋe akbiap. Akto agak meme âlepŋe are nâŋgâenŋe âmâ Anutuŋe nenekto biwinenŋe owâiŋe akmap. 20 Dâ sopŋe sopŋe biwinenŋande den âiân kat nenekberâmbo âmâ hin nâŋgâwaen. Anutu âmâ biwinenŋaet dopŋe bo. Yâk dop siâ manmâ siâ me siâ nâŋgâm metemap aregât biwinenŋande umatŋe akbiapgât dâp bo. 21 Galama, okot akyeŋgimangât hin makbe. Biwinenŋande denân bo kat nenekto amâ Anutugât enemŋân âlepŋe kindenŋe biwinenŋe bo gemap. 22 Akto den lauŋe lokoaŋmâ kinmâ wan me wan akmâ mandenŋe Anutuŋe nenekto huragumapgât wan me wangât ulilaŋdenŋe nengimap. 23 Akto Anutuŋe den kârikŋe hin kato talep. Nanŋe Yesu Kristogâlân biwinenŋe katmâ hannenŋande nâŋgaŋmâ âmâ benŋe galalupnenŋe han kalem agaŋgi goaŋgi akmâ tân agu agu akbaen. Hain akbaengât maknengiep. 24 Akto luâk bikŋande Anutugât den kârikŋe lokowerâm akmai âmâ Anutu olop biwi konok akmai. Aregât ikiŋe Heak nengimbo âmâ Anutu ikiŋe biwinenŋân manmap dâm nâŋgâmaen.

4

Heak bâleŋe akto âlepŋe yetgât den.

1 Galalupne, luâk âmbâle propete hiaŋgi dondâŋe heyeŋgiwerâm akmâ Anutugât Heakŋe tân nengumbo makyeŋgimaen dâm hiaŋgimai aregât imâ Anutugâlân gâtŋe me borâm âmâ nâŋgâm

heŋgemgowerâm damun akbei. 2 Akto nâŋgâm heŋgemgowaigât hin makbe. Luâk siâ Yesu amâ Anutuŋe huŋgun aŋdo luâk akmâ miawagep dâmap amâ Anutugât Heakŋe tângomap. 3 Dâ hiaŋgi heak arekŋe Anutuŋe Yesu bo huŋgunaŋdo miawagep dâmap amâ Anutugâlân gâtŋe bo. Amâ Kristogât gasa kautŋe yâkgât sinduk baniara arekŋe hain dâmap. Yâk miawakbiapgât dâtâŋe are ye nâŋgâi amâ emelâk hânân miawaktâp. 4 Nanaŋlupne, Anutuŋe amâ hânân gâtŋe are ewangimap aregât Anutuŋe ye olop manmap arekŋe propete hiaŋgi yâk yeŋgât amboŋe ewangimap. 5 Akto propete hiaŋgi yâk âmâ hânân gâtŋe aregât hângât nâŋgâ nâŋgâ are makmai. Makbiâ hânân gâtŋande ondop katmai. 6 Dâ nenâmâ Anutugâlân gâtŋe. Gârâmâ siâŋe Anutu nâŋgaŋmâ âmâ den nenŋe nâŋgâmap. Dâ Anutugâlân gâtŋe bo arekŋe âmâ bo nâŋgâ nengimai. Amâ dennenŋe komai. Aregât den bunŋaet Heak akto den hilipkomapgât sinduk baniara yâk yetgât keiyetŋe hainângen ekmâ potatmâ nâŋgâm heŋgemgomaen.

Anutuŋe han kalem aknengimap.

7 Galalupne okotne nâŋgâ aŋgimaen, biwi tângo tângo aregât keiŋe makbe. Biwi tângo tângo bunŋe amâ Anutugâlânba miawakmap. Miawakto Anutuŋe menenekto Anutu nâŋgaŋmâ manmaen aregât biwinenŋande tân agum manne. 8 Akto areâk bo. Anutu amâ biwi tângo tângo aregât Amboŋe aregât luâk siâ biwi okot âlep bo akmâ manmapŋe amâ Anutugât keiŋe bo nâŋgâmap. 9 Akto Anutuŋe nanŋaet manman âlepŋe nengâlân miawagâkgât Nanŋe konok huŋgunaŋdo hânân giep aregât Anutugât okot âlep are nengâlân miawagep. 10 Akto biwi okot tângo tângo aregât keiŋe hin yendâp. Nenŋe Anutugât biwi bo tângoyion. Bo. Ikiŋak soŋ okot nâŋgânengim Nanŋe huŋgunaŋdo gem bâleŋe nenŋaet akmâ kindo Eweŋande nengât kuk aŋdo hâk hilâlâm nâŋgâm mondo dosanenŋe bo agep. 11 Anutuŋe biwi okot âlep hainare humo aknengiepgât nenâkâ hainâk biwinenŋande tân agu agu akmâ manbaen. 12 Akto luâk siâŋe Anutu bo ekmap. Gârâmâ nenŋe biwi okot âlep agaŋgiwaenân âmâ Anutuŋe biwinenŋe tângombo Anutugât okot âlep are biwinenŋân sambelem humo akmâ kârikŋe akmap.

13 Akto Anutuŋe ikiŋe Heakŋe nengiep aregât hin nâŋgâne. Yâk âmâ nen nâŋgâ nengimap akto nenŋe yâk nâŋgaŋmâ yâk olop manmaen. Akto hainâk manmâ âgâwaen. 14 Akto Eweŋande Nanŋe hân ârândâŋ luâk âmbâle heŋgem nenguâkgât huŋgunaŋdo giep. Akto nenŋe dewun nenŋande ekmâ bunŋerâm den ire makmâ miawakmaen. 15 Akto luâk siâŋe Yesu âmâ Anutugât Nanŋe bunŋe dondâ dâm den are makmâ miawakmap âmâ Anutuŋe biwinân manmap. Akto yâkŋe Anutu nâŋgaŋbiap. 16 Aregât Anutugât biwi tângo nengâlân miawagep are nâŋgâm heŋgemgoyion. Anutu âmâ biwi tângogât kautŋe akto siâŋe biwi tângo olowâk manbiap yâk âmâ Anutuŋe nâŋgaŋmap. Akto yâkŋe gai Anutu nâŋgaŋmap. Akto hainâk manmâ âgâwiap. 17 Haingât nengâlân biwi tângo tângo miawakmâ sambelem arekŋe tân nengumbo Yesu manmap hainâk nenâkâ hânân manmaen aregât siân hâuŋaet sowân kambiamnenŋe umatŋe bo akto hamep bâlâk kinbaen. 18 Aregât lâuwâŋe makbe. Nenŋe okot âlepŋe akmâ manmaen aregât siâ siâgât hamep bo akmaen. Akto biwi tângo

tângo bunŋande hamep are wato bo akmap. Akto siâŋe kârikŋe akmâ siâ denân katberâmbo âmâ hamep akmap aregât okot âlepgât pat bo akmap. Hain akto âmâ luâk âmbâle hamep akmai arekŋe âmâ okot âlepgât pat bo akmâ manmai. 19 Dâ nen âmâ hain bo akmaen. Anutuŋe soŋ okot âlep aknengiepgât biwi tângo tângo olop manmaen. 20 Akto luâk siâŋe Anutugât okot âlep agaŋman dâm âmâ galaŋe mem ge katbiap yâk hiaŋgi luâk hain are dâwei. Nâŋgâi. Siâŋe galaŋe ekmap are mem ge katmâ âmâ gain gain akmâ Anutu bo ekmap are biwiŋe tângowiap? Amâ bo. Dâp bo tatâp. 21 Akto Yesugât den hin yenengiâp. Anutu biwi okot âlep aganberâm âmâ âlepŋe galalupnenŋe hainâk okot âlep akyeŋgiwaen.

5

Anutugâlân dewatiyiongât hângât kotŋe siâ siâŋe bo mem ge katnenekbiap.

1 Akto siâŋe âmâ Yesu âmâ Anutuŋe huŋgunaŋdo luâk akmâ giep dâwiap aregât keiŋe amâ Anutuŋe ulikŋân meaŋepgât gurukŋe miawakmâ gaep. Hain akmâ Ewenenŋe Anutu are okot âlep aganmapgât Anutugât nan baratlupŋe hârok hainâk okot âlep akyeŋgimbo ârândâŋ akbiap. 2 Hain akto Anutu okot âlep aganmâ denŋe kârikŋe launŋe lokom âmâ benŋe âlepŋe Anutugât nan baratlupŋe bikŋe okot âlep akmâ tânyeŋguwaen. 3 Aregât keiŋe hin. Anutugât biwi tângo tângo amâ yân bo akmâ den kârikŋe lokom âmâ biwi tângo aganbaen. Akto Anutugât den kârikŋe amâ den umatŋe bo. 4 Amâ Anutuŋe menenekmâ tân nenguepgât hângât siâ siâ are hârok kondenŋe gemap. Akto aregât kârikŋe amâ biwinenŋe Anutugâlân katenŋe talep aregât hângât siâ siâ kondenŋe gemap. 5 Aregât lâuwâŋe makbe. Niŋande hânân kârikŋe akmâ siâ siâ hârok ewangiyekbiap? Luâk siâŋe Yesu amâ Anutugât Nanŋe hain dâm nâŋgâm heŋgemgowiap arekŋe âmâ hain akbiap. 6 Yesu Kristo amâ tu akto gilâm akmâ togoep. Tu areâk bo. Aregât tu olop akto gilâmŋe olop hârok togoep. 7 Akto Anutugât Heakŋe den bunŋe kautŋe are amâ Yesugât keiŋe makmâ miawakmap. 8 Aregât âlâwu akmâ arekŋe tân agum âi memai Heak akto tu akto ikiŋe gilâmŋe. Akto âlâwu are âmâ keiyeŋe konok miawakmap. 9 Luâk bikŋe den tân agum makbiâ nâŋgâenŋe bunŋe akmap. Dâ Anutuŋe den siâ tângombo den arekŋe amâ bunŋe dondâ akmap. Hain akto Anutuŋe Yesu amâ nâŋgât Nanne dâmbo imâ bunŋe dâm nâŋgâyion. 10 Akto areâk bo. Siâŋe Anutu Nanŋaet nâŋgâ aŋbiap yâk Anutugât den bunŋe biwiŋân kinbiap. Dâ siâ Anutugât den bo nâŋgâm heŋgemgowiap amâ Anutu hiaŋgiep dâm nâŋgâm hilipkowiap. Luâk hain arekŋande Anutuŋe Nanŋaet den magep aregât nâŋgâmbo bunŋe bo akbiap aregât Anutu amâ hiaŋgiep dâm nâŋgâm hilipkowiap. 11 Akto den bunŋe amâ hin yendâp. Anutuŋe manman kârikŋe nengiwerâm Nanŋe huŋgun aŋdo giep. Aregât manman kârikŋe amâ Nanŋaelânba miawaknengiep. 12 Aregât biwinenŋe Nanŋaelân katenŋe manman kârik miawaknengiep. Dâ luâk âmbâle bikŋande Anutugât Nanŋe bo nâŋgaŋbiâ âmâ manman kârik bo miawak yeŋgimap.

Anutu ulilaŋbaengât keiŋe.

13 Galalupne, nâ den ire hin nâŋgâŋetgât kulemgoyeŋgiân. Anutu Nanŋe nâŋgaŋmai ye âmâ manman kârikŋe miawak yeŋgimap. 14 Akto nen wan me wan Anutu ikiŋak nâŋgâmbo yendâp

aregât biwinenŋe humo katmâ ulit aktenŋe nâŋgâ nengiwiap aregât akmâ Anutugâlân hamep bâlâk ulilaŋmaen. 15 Aregât lâuwâŋe makbe. Wan me wan ulilaŋdenŋe ainâk dowâk nâŋgânengimap dâm nâŋgâmaen amâ âlepŋe emelâk ulitnenŋe aregât nengiep dâm nâŋgâwaen. 16 Aregât luâk siâŋe galaŋe siâ bâleŋe siâ momo bâleŋe bo are mendo ekmâ ainâk aregât akmâ yâkgât ulilaŋdo Anutuŋe galaŋe manman dâwân katbiap. Amâ momo bâleŋe aregât bo maktân. Akto bâleŋe siâ amâ hememgât bâleŋe yendâp. Hain aregât ulit âiŋe meâkgât bo maktân. 17 Bâleŋe siâ siâ amâ dosagât pat. Dâ bâleŋe konok amâ momogât dosa mem miawakmap.

Anutu Bunŋe Amboŋe amâ biwinenŋân tatmap.

18 Akto nen hin nâŋgâmaen. Anutuŋe ikiŋe luâk me âmbâle siâ mendo bâleŋe hâkŋe hâkŋe bo akmâ manmap. Amâ Anutugât Nanŋande memapgât horat korat aganŋdo aregât Bâleŋe Amboŋande bo memap. 19 Aregât nen Anutuŋe menenekmâ korat nengumap dâmaen. Dâ luâk âmbâle dondâ Yesu bâlâk hârokŋe âmâ Bâleŋe Amboŋe yâkgât amukŋân yemai. Hain nâŋgâmaen. 20 Akto hin gai nâŋgâmaen. Anutugât Nanŋe yâkŋe gem nâŋgâ nâŋgâ mem miawaknengimbo Anutu Bunŋe Amboŋe are nâŋgâm biwinenŋân katmaen. Akto Bunŋe Amboŋe amâ Anutugât Nanŋe Yesu Kristo yâk biwinenŋân yendâp yâkgât akmâ Anutu Bunŋe akto Manman Kârik Amboŋe. 21 Galalupne, den bâiŋe ire. Lâpio me hianŋgi humo arekŋe heyenŋgiwâigât damun aganŋgim hepunmâ manbei.

2 Yohane

Yohaneŋe yu kulemgoep.

1-2 Tâune, nâmâ sop kâlep Yesugât kâmot damunyeŋe akmâ gan. Kulem ire Anutuŋe meŋgekmâ potatmâ giŋep gâ akto nananŋlupge yeŋgât kulemgoân. Akto nen Yesugât den bunŋe lokoenŋe biwinenŋe tângomap, akto tângom âgâwiap, aregât gâ okotne dondâ nâŋgâgiŋdân. Nâ konok bo. Nen den bunŋe aregât ukenŋe nâŋgâmaen nen hârokŋe gâ okotnenŋe dondâ nâŋgâgiŋden. 3 Anutu Ewenenŋe are akto Nanŋe Yesu Kristo are yâkŋe damun nenŋe akmandat. Akto okotyetŋe nâŋgâ nengimandat. Akto tânnengum mandat aregât biwinenŋe sândugembo heroŋe humo nâŋgâmaen.

Han kalemŋaet keiŋe.

4 Wei, tâune, nananŋlupge bikŋe Ewenenŋe Anutu arekŋe den kârikŋe ikiŋandeân makyeŋgiep are lokom den ire bunŋe dâm lokom manmai areyeŋgât keiyeŋe hain nâŋgâm biwine dondâ âlepŋe agep. 5 Akto den kârikŋe siâ makgiŋdere nâŋgâ. Den aŋgâ bo. Miawagewânbak nâŋgâm gam manmaen areâk makgiŋbe. Biwiŋe tân agum manbaen aregât miawagâkgât yu kulemgoân. 6 Dâ den ire amâ nâŋgâlâk bo. Gâmâ keiŋânbak nâŋgâm gaen amâ hin. Anutuŋe hin dâm makmâ hârenengiep, “Nâŋgât den kârikŋe hârok lokowei. Dâ den konok amâ umatŋe dondâ amâ biwi tân agu agu akmâ okot âlep agaŋgiwei.” dâm maknengiep, den are keiŋânbak nâŋgâen. 7 Akto hinŋe hiaŋgi luâk âmbâle dondâ miawagi. Akto kepianŋe kepianŋe arim hin makyeŋgimai, “Anutuŋe Nanŋe huŋgunaŋdo gewiap amâ Yesu bo. Yesu amâ Anutugâlânba bo gem luâk agep.” dâm hiaŋgimai. Are yeŋgât damun amâ Yesugât gasa kautŋe are. 8 Aregât biwiyeŋe damunŋe akbei. Akto âi humo meyi aregât hâu yânŋe akbopgât biwiyeŋe damunŋe akmâ yâk yeŋgât den bo nâŋgâwei. 9 Akto luâk âmbâle bikŋe yeŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋe watmâ Yesu amâ Anutugât Nanŋe bo dâmai amâ Anutugât kâmolân gâtŋe bo. Dâ luâk âmbâle bikŋe Yesu amâ Anutuŋe Nanŋe huŋgunaŋdo gem luâk akmâ malep dâmai amâ Anutu akto Nanŋe yâk lâuwâ arekŋe damunyeŋe akbela manmai. 10 Aregât luâk bikŋande Yesu amâ Anutugât Nanŋe den are bo dâmai arekŋe gâŋgâlân togombiâ emetgân bo oloŋyekmâ katyekmâ tânyeŋguwen. 11 Amâ niŋande gala akyeŋgimap amâ agak memeyeŋe bâleŋe tânyeŋgumap bâleŋe arekŋe makmâ miawagaŋbiap.

Den bâiŋe.

12 Tâune, nâŋe den bikŋe dondâ makgiŋberâm aktân. Aregât gâwuŋe kulem esenŋe kulemgom katere gâŋgâlân togowiap are bo nâŋgân. Amâ hin nâŋgân. Nâ gâŋgâlân dowâk togore egakmâ denân magaŋgi goaŋgi akbaet. Hain akmâ okot âlep humo mem miawakbaet aregât ukenŋe nâŋgân. 13 Akto gâŋgât garige Anutuŋe nâŋgâm kepilâ aŋep are in manmap yâkgât nananŋlupŋe gâŋgât okotyeŋe dondâ nâŋgâ giŋmai hain nâŋgâwen.

3 Yohane

Yohaneŋe Gaiogât den kulemgoep.

1 Galane Gaio, nâmâ luâk sâmbâ sop kâlep manmâ gan. Nâŋe kulem esenŋe ire gâŋgât kulemgoân. Gala gâmâ Yesugât kâmolân gâtŋe aregât den bunŋe aregât akmâ gâŋgât okotne dondâ nâŋgân.

2 O Gala, nâ gâŋgât akmâ Anutu ulilaŋdere wan me wan hârokgât gai umburuk akmenâ are hârok âlepŋe miawak giŋbiap aregât ulilaŋman. Akto Anutuŋe tân gugumbo biwige âlepŋe akmap aregât nâŋgâm âmâ hinŋe hâkgaet ulilaŋman. 3 Akto ulikŋân Yesugâlân gâtŋe bikŋande gâŋgâlânba nâŋgâlân togoyi akto togom gâŋgât makniŋi. Amâ den bunŋe nâŋgâm watmenâ agak memege âlepŋeâk miawakmap. Are amâ bundâk. Gâmâ den bunŋe watmat. 4 Galane, nâŋe ulikŋân luâk me âmbâle makyeŋgire biwiyeŋe Yesugâlân kali are yeŋgâlân gâtŋande den bunŋe lokom manmâ gayi a nâŋgâm heroŋe humo nâŋgâman. Akto heroŋe irekŋe heroŋe siâ ewangiâp.

Gaio amâ âi âlepŋe miep.

5 Galane, gâŋe Yesugâlân gâtŋe tân yeŋguen âi are amâ âlepŋe. Akto Yesugât kâmolân gâtŋe tirip bo nâŋgâmat amâ hanâk dâm tânyeŋguen are âi âlepŋe dondâ mien. 6 Akto are yeŋgâlân gâtŋe bikŋande hepun gekmâ nâŋgâlân togom gâŋgât keige âlepŋe are Yesugât kâmot hutyeŋân kinmâ maknengiyi. Gala, gâŋe okot âlep akyeŋgim dâpgât siâ siâ tân yeŋgumat den are nâŋgâm heroŋe humo nâŋgân. Gâ wan akmat amâ Anutugât âi dâm nâŋgâm âmâ hainâk akmâ âgâwen. 7 Akto Yesugâlân gâtŋe yu maktân arekŋe Yesugât keiŋe makyeŋgiwerâm kepiaŋe kepiaŋe arim Yesugât kâmolân gâtŋe bo manmai are yeŋgâlân puli me wan me wan bo ulit yeŋgimai. 8 Hain akmâ nengâlân togombiâ âmâ âiyeŋe amâ nengât âi hainâk dâm dowâk tân yeŋguenŋe ârândâŋ akmap.

Diotrepegât den.

9 Nâŋe âgâlân Yesugât kâmot yeŋgât kulem siâ kulemgom katere ariep. Dâ luâk siâ kotŋe Diotrepe yâkŋe ikiŋaet nâŋgâmbo âgâmap are nâŋgât den bo nâŋgâm âmâ kondo gemap. 10 Akto areâk bo. Yesugât kâmot siânbaŋe togombiâ bo tân yeŋgumap. Dâ luâk âmbâle bikŋande tân yeŋguwerâm akbiâ Diotrepeŋe tân yeŋguwâigât nengât kâmolân bo togoŋet dâm wat yekto yânŋângen manmai. Hain gârâmâ nâŋe hâmbâi yeŋgâlân togowianân âmâ yâkgât den kom âmâ dennenŋe kom agak meme bâleŋe akmap are mem miawaktere ekbai.

Demetriogât den.

11 O Galane, gâ agak meme bâleŋe bo watben. Gâ agak meme âlepŋe watben. Akto luâk âmbâle agak meme âlepŋe akmai amâ Anutuŋe memeŋe akyeŋgimbo hain akmai. Dâ luâk âmbâle bikŋe agak meme bâleŋe akmai amâ Anutugât keiŋe bo nâŋgâmai. 12 Akto luâk agak memeŋe âlepŋe Demetrio are luâk âmbâle dondâŋe yâkgât agak meme nâŋgâmbiâ ârândâŋ akmap. Akto bunŋande hainâk keiŋe miawakto ârândâŋ akmap. Akto nenâkai yâkgât nâŋgâenŋe ârândâŋ akmap. Akto gâ nengât den amâ bundâk dâm nâŋgâmat.

Den bâiŋe.

13 Nâŋe den bikŋe dondâ makgiŋberâm aktân. Aregât gâwuŋe kulem esenŋân kulemgom katere gâŋgâlân togowiap are bo nâŋgân. 14 Gârâmâ nâ dowâk togom

gâ gektere egakmâ magaŋgi goaŋgi akbaetgât ukenŋe nâŋgân.

15 Galane, Anutuŋe damunge akto kambiamge yeukŋe talâkgât ulilaŋdân. Akto Yesugât kâmolân gâtŋe nâ olop tatâi amâ gâŋgât nâŋgâm heroŋe aktâi. Akto gâŋgâlân Yesugât kâmolân gâtŋe tatâi are konok konok nengât makyeŋgimenâ heroŋe akbei. Areâk.

Yuda

Yudaŋe yu kulemgoep.

1 Galalupne, nâ Yuda Yesu Kristogât hoŋ bawa akto Yakobogât eminе nâ yeŋgât kulem esenne ire kulemgoân. Ye âmâ Ewenenne Anutune okot âlep akyeŋgim potatmâ oloŋyekmâ Yesu Kristogât akmâ damunyene akmâ âgâmbo âlepŋân manmai. 2 Yeŋgât ulilaŋdere Anutune okot âlep dondâ akyeŋgim damunyene akto biwiyene sândugem âgâwiâp.

Mitigât gasa yâk yeŋgât keiŋe.

3 Galalupne, Yesune heŋgem nenguepgât keiŋe kulemgowerângât nâŋgâre humo aktâp. Gârâmâ umatne siâ hinne miawakyeŋgimbo aregât Yesu Kristogât keiŋe nâŋgâm biwinenne yâkgâlân katenne kilep aregât pat amâ emelâk miawaknengiep are nâŋgaŋmâ âmâ nâŋgâ nâŋgâyene yeukne akbopgât yu kulemgoân. 4 Luâk bikŋande nâŋgâ nâŋgâyene yeukne agâkgât yoŋâk yeŋgâlân togom mali. Luâk are amâ Anutune ulikŋân makto hâune bâlene miawakyeŋgiwiapgât siâne kulemgoep yeŋgât hâuyene amâ yâk yeŋgâlân miawakbiap. Akto yâk hin akmai. Anutugât bo hamep akmai. Akto Anutune hanâk tân nengumap aregât nâŋgâm gulip akmâ hanâk hanâk mandenne âlepne Anutune dosanenne kutigitnengiwiap dâm bâlene olowâk manmai. Akto areâk bo. Humo kautnenne konok Yesu Kristo yâk are hâkokomai. Akto Yesu âmâ hânân gâtnerâm luâk yânne dâm nâŋgâmbiâ gemap. Luâk hain akmai are âmâ hâune bâlene miawakyeŋgiwiap.

5 Galalupne, hâune aregât keiŋe makbe. Den imâ emelâk nâŋgâm meteyi areâk makyeŋgim nâŋgâyeŋgiwe. Ulikŋân Humo Anutune amâ Israe luâk âmbâle kâmot humo Aigita hânânba kewuguyekto umatne hepunmâ ariyi. Akto are haminân are yeŋgâlân gâtne bikŋande Anutugât nâŋgâmbiâ giep are Anutune hâune bâlene kakyenân kato hilip aguyi. 6 Akto areâk bo. Aŋelo bâlene arekne damun âiyene gagaim panmâ welamyene hepuli yâk âmâ Anutune hâmbâi sop humoân hâune bâlene akyeŋgiwiapgât lope kârikne aregât kâlegen katyekto hândâkne katip yeŋguep. 7 Akto siâ hin. Kepia lâuwâ Sodom akto Gomora akto kepia ginne ginne tatmâ ariep aregât ambolupŋande hanâk hanâk manmini. Hain akmâ luâk âmbâle egâliaŋgât dâp gulip bâlene dondâ akmâ keiŋe aŋgâ dondâ mem miawakbiâ Anutugât luâk âmbâle nenne ire ekmâ hamep akbaen dâm kâlâp pando om meteyegep. Amâ siân bikŋande kâlâp kârikŋân manmâ âgâwai yâkne nâŋgâm heŋgemgowaigât.

8 Akto hâune bâlene yu maktân imâ hainâk luâk hinne yoŋâk yeŋgâlân togom hutyenân miawagi areyeŋgâlân miawakbiap. Luâk ire yâkne gai hainâk hianŋgi den aregât ukenne nâŋgâm dâp gulip manmâ Anutu akto damunlupyene yeŋaet hâkâŋ akmâ aŋelogât nâŋgâmbiâ gemap. 9 Dâ aŋelo yeŋgât humoyene kotne Mikae yâkne Mose moep aregât hâkŋaet Niambi olop makmâ papalakmâ mendo gembo âgâmbo akmâ are kuk den bo maganep. Bo. Yâk ikiŋaet nâŋgâmbo bo âgâepgât den yân hinâk maganep, “Humone hâune bâlene giŋbiâp.” dâmbo aregât nâŋgâmbo hâumgoep. 10 Dâ luâk irekne âmâ wan me wan pâpkomai aregât makbiâ gemap. Akto nâŋgâ nâŋgâyene bo watmâ âmâ hâkgâlâk nâŋgâm bau dua hinare akmâ egâliaŋbiâ ain âmâ hâune bâlene

miawakto hilip agumai.
11 Woe, yâk arekŋe âmâ manmâ
wan akmai? Amâ Kaiŋŋe emiŋe
kondo moep yâkgât dâp watmai.
Akto puli me sikumgât ukenŋe
akmâ luâk kotŋe Bileamŋe puli
egâliaŋepgât Anutu hepulep hain
akmai. Akto luâk kotŋe Kora yâkŋe
Moseŋe damunyeŋe akminep
yâkgât hâkâŋ akmâ âgâ âgâŋaet
hilip aguep hainâk âgâ âgâŋe
yeŋaet hilip agumai. 12 Galama,
luâk are âmâ yeŋaet okot nâŋgâ
aŋgim mendugum kinmâ sot om
nembiân âmâ hutyeŋân kinmâ
aŋun bâlâk sot soŋgo aregâlâk
nâŋgâmai. Amâ aregât dop
wanân katmâ maktere nâŋgâwerâi?
Hin. Damunlupyeŋe âmâ yeŋaet
tepyeŋaelâk nâŋgâmai. Tânâk bo
togombo hamandatŋe yân dâgâm
yemap. Akto seruŋe togom âmâ
waitmâ pando bo akto tânâk bo
gemap. Gârâmâ luâk ire âmâ dop
hain yâkŋe bo tân nengumai. Akto
dop siâ hin. Lâwin yânŋe tuŋe bo
kândârâŋe momoŋe akto pâit pâitŋe
bunŋe sopŋân âmâ bo yemap dop
hainâk luâk irekŋe akmai. 13 Akto
seruŋe haru waitmâ pando bam
guto barak barak akmap, dop
hainâk luâk irekŋe bam gutmâ den
dondâ makbiâ agak meme bâleŋe
miawakto ektenŋe gemap. Yâkŋe
bâleŋe aŋunŋe olowâk pagaleŋe bo
diâ bokmâ gulip agu agu akmai
dop hainâk akmai. Akto Anutuŋe
hândâk welamŋe humo yeŋgât
makmâ hârembo yem âgâwiap are
âmâ luâk hainare yeŋgât pat.

Enokoŋe hâuŋe membaigât keiŋe magep.

14 Akto luâk ire Enokoŋe ulikŋân
yâk yeŋgât keiyeŋe makmâ mi-
awagep. Enoko amâ Adamgât
haminân miawakmâ gambiâ gam-
biâ kâmot 7 akto Enoko miawakmâ
hin dâep, “Siân Humo akto aŋelo
âlepŋe kâmot hamepŋe olowâk
miawakbai. 15 Arekŋe gem âmâ
luâk bâleŋe yâk bâleŋe yeŋaet keiŋe
mem miawakbiap. Akto Anutu
bâlâk manmâ agak meme bâleŋe
akto den bâleŋe Anutu mem ge
katberâm makmai are hainâk mem
miawakyekbiap, aregât hâuŋe
yeŋgiwiap.” dâep. Enokoŋe hain
dâep ina luâk hainare miawaktâi.
16 Miawakmâ galagât hogo hogo
luâk akto siâ siâ hârokgât kambiam
bâle akmai. Akto ukenyeŋe bâleŋe
watmâ den agat agatŋe makmai
me luâk puli me sikumgât makmâ
lau keluâk ulit agak hain are
manmai. Luâk hainare manbiâ
Anutuŋe makto hâuŋe bâleŋe
emelâk kulemgoân are yeŋgâlân
miawakbiap. Hain.

Tân agum kârikŋe manbaengât den.

17 Galalupne, Humonenŋe Yesu
Kristo yâkgât Aposololupŋande
makyeŋgiyi aregât nâŋgâmâk man-
bei. 18 Hin magi, “Sop tâlâgumbo
luâk bâleŋe miawakmâ ukenyeŋe
bâleŋe watmâ Anutu mem ge
katberâm makbai.” dâyi. Aregât
nâŋgâmâk manbei. 19 Luâk hain
arekŋe Anutugât Heakŋe bâlâk
manmâ hângâlâk nâŋgâm âmâ
Yesugât kâmot potatyekberâm
âi humo membiâ potatmai.
20 Galalupne, yeŋe âmâ den pat
âlepŋe kulemgoyi are oyaŋbiâ âmâ
nâŋgâ nâŋgâyeŋe bunŋe kârikŋe
akto biwiyeŋe Yesugâlân kârikŋeâk
kinbiapgât tân agum kârigem
manbei. Akto Anutu ulilaŋberâm
âmâ Heak kârikŋande tân nenguâk
dâm ulilaŋmâ manbei. 21 Hain
akmâ Anutuŋe okot âlep yeŋgimap
aregât nâŋgâm manbei. Akto
Humonenŋe Yesu Kristoŋe okot
dondâ nâŋgâ nengimap aregâlâk
nâŋgâm lâmgom manbei. Hain
akbiâ manman kârikŋe yeŋgiwiâp.

22 Akto yeŋaelâk bo nâŋgâwei.
Luâk âmbâle Anutugât akmâ han
lâuwâ akmai are nâŋgâ nâŋgâyeŋe
kârikŋe agâkgât olop den magaŋgi

goaŋgi akmâ yaiwâk yaiyeŋguwei.
23 Akto bikŋe kâlâpŋe oyekbopgât
bâleŋânba oloŋ yekbei. Dâ bikŋe
âmâ hain akbâen dâm aregât
yeŋeak okot nâŋgâ aŋgim biwiyeŋe
damunŋe akmâ manbei. Hain
akmâ âmâ biwinenŋe bâleŋande
ewum gulipkowop dâm hamep
akmâ hanokoakbei.

Anutugât kot yem âgâwiâp.

24 Galalupne, den bâiŋe hin
makbe. Anutu kotŋe mem agatmâ
makbe. Anutuŋe damunyeŋe
akmâ tân yeŋguwiâp gârâmâ
aregât yeukŋe bo manmâ yâkgât
pagaleŋân dosa bâlâk akto
heroŋe olop katyekto aŋun bâlâk
manmâ âgâwaigât kârikŋe yeaŋdâp.
25 Anutu yâkŋe konok âmâ heŋgem
nengumap aregât nenŋe Humo-
nenŋe Yesu Kristogât akmâ kotŋe
mem agatne. Yâk âmâ pagaleŋe
damun akmap. Kotdâ Humo tâmbâ
konok manmap. Akto kârikŋe
wâtŋe hâŋgeiŋe sop boân yeaŋep
hainâk yu yeaŋdâp akto yeaŋmâ
âgâwiap kârikŋe. A bundâk.

Yesuŋe Yohane wan me wan miawakbiapgât makmâ hulaŋ aŋep.

Yohaneŋe egep aregât den.

1 Nâmâ Yohane ire kulemgoân. Anutuŋe den ire heambukmâ kalep arekŋe Yesu Kristo hin magaŋep, “Nâŋgât kâmot ulikŋân den heambukmâ kalân hinŋe makyeŋgimenâ nâŋgâŋet.” dâm magaŋdo Yesuŋe ikiŋe aŋeloŋe siâ huŋgun aŋdo den ire makniŋep. 2 Makniŋdo Anutugât den akto Yesu Kristogât den pat hârok egân are yu kulemgowerân. 3 Sop humo are tâlâguâp aregât luâk siâŋe wan me wan miawakbiapgât den ire oyaŋmâ Yesugât kâmot makyeŋgiwai are akto luâk âmbâle bikŋe den ire nâŋgâm lokom manbai are âmâ Anutuŋe memeŋe akyeŋgimbo heroŋe akmâ manbai.

Yohaneŋe kepia 7 yeŋgât yu kulemgoep.

4 Agon aktere nâŋgâŋet. Nâmâ Yohane nâ Asia hânân Yesugât kâmot kepiaŋe kepiaŋe bât biken lâuwâ mandâi areyeŋgât kulem yu kulemgowerân. Ire oyaŋmâ nâŋgâŋet.

O Galalupne, yeŋgât akmâ Anutu ulilaŋman, Anutu manmâ gaep akto manmâ âgâwiap, yâk akto yâkgât Heakŋe âlepŋe nâmbulân lâuwâ akmâ Anutugât tat tat enemŋân manmai arekŋe ye biwiyeŋe Yesugâlân kali are damunyeŋe akbiâ biwiyeŋe sândugeâk. 5 Akto Anutuŋe Nanŋe huŋgun aŋdo gem Anutugât pat miawagâk dâm hânân mando kombiâ moep arekŋe hâmbâi momoŋânba agatbai dâm aregât dâp hekatnengim momoŋânba agalep. Akto Yesu arekŋe hângât luâk kembu akto kotdâ akto humomolupnenŋe hârok damunyeŋe akto amukŋân manmai. Akto nâŋe Yesu are hainâk ulilaŋdere damunyeŋe akto biwiyeŋe sândugeâk.

Akto Yesugât keiŋe amâ hin. Yâkŋe âmâ okot nâŋgâ nengimap. Akto dosanenŋande damunnenŋe akbopgât akto Anutuŋe dosa nenŋaet kuk aknengimbo bo akbâengât nengât dumnenŋân kindo Anutuŋe makto kombiâ gilâmŋe gembo moep. 6 Aregât hinŋe han kalemŋaet mâŋginenekmâ âmâ damunnenŋe akto yâkgât kâmolân manmâ âgâwaen. Hain aktenŋe Yesuŋe memeŋe aknengimbo Eweŋe Anutu aregât sumbe kat kat hainare akmâ manmâ Anutu okot âlepgât waŋmaen. Aregât Yesu kotŋe mem agatne. Akto hain akmâ âgâne. A bundâk.

7 O Galalupne, makyeŋgire nâŋgâŋet. Yesu hamandat kakŋân togowiap. Hain togombo âmâ luâk bugâŋe kom lâwinân koyi arekŋe ekmâ indembiâ kambiamyeŋe bâliwiap. Akto luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai arekŋe ekmâ hainâk indem bâliwai. Are miawagâkgât ukenŋe nâŋgâmaen. A bundâk.

8 Anutuŋe hin dâp, “Nâ Anutu Humoŋe manmâ gan. Akto mandân. Akto manmâ âgâwian akto kârikŋe hârok tatniŋdâp. Nunak ulikŋânbak manmâ gan. Akto manmâ âgâm bo boakbian.” dâp.

Yohaneŋe Patimo gimbâŋân mando biwiŋe hulaŋ akto Yesu egep.

9 O Galalupne, ye Asia hânân manmâ Yesugât kâmolân dewatiyi ye amâ den iregât keiŋe makyeŋgire nâŋgâŋet. Nâ Yohane, nâ ye olop Yesugât âi mendenŋe Yesugât gasalupŋande nen bâleŋe aknengimai. Hain aknengimbiâ âi humo mem hâk hilâlâm nâŋgâm

hanâk dâm Yesugât lau lokoenŋe Yesuŋe damunnenŋe akto manmaen. Akto nâŋe Anutugât den pat makyeŋgiman aregât akto Yesugât keiŋe makyeŋgiman aregât Yesugât gasalupŋande menekmâ haru tânâmŋân gimbâŋe bâlensiâ kotŋe Patimo in katnekbiâ talân. 10 Tatmâ Anutugât hilâm tat talân ain tatere Anutugât Heakŋe âlepŋande hutgombo biwine purik kato den humo tâmbâ lâmun hinare haminân miawakto 11 hin nâŋgân, “Yohane, gâŋe wan me wan ekberât ire kulemgom nâŋgât kâmot bât biken lâuwâ ireyeŋgâlai katmenâ arimbo oyaŋbei. Epeso kepian akto Simirna kepian akto Peagamoŋ kepian akto Tiatira kepian akto Sarde kepian akto Piladepia kepian akto Laodikea kepian Asia hânân manmai ain ire kulemgom katmenâ arimbo oyaŋbei.” dâep.

12 Akto nâ niŋande makniŋdâp dâm purik katmâ egeine pagaleŋe emetŋe 7 goliŋe ketugu ketuguŋe egân. 13 Akto areyeŋgât hutŋân âmâ luâk hinare egân. Luâk hinare are âmâ sâŋgum kâlep luguagep. Dâ imbeŋân âmâ tâk goliŋe ketugu ketuguŋe kilep. 14 Akto kautŋe akto kautŋe dumutŋe kau kau dondâ hamandat kauŋe hinare. Akto dewunŋe kâlâp ululunŋe hinare. 15 Dâ keiŋe amâ melu kâlâp ombiâ om yemap dop hainare. Akto denŋe amâ tu panpan munŋe hainare. 16 Akto diâ 7 bâtŋe bungen mem kilep. Akto tâwât okotŋe hamiŋe dâtŋeâk hain arekŋe launânba ge kilep. Dâ enem dewunŋe amâ dewutâ erâmap dop hainâk pagalem kilep.

17 Hain miawakmâ kindo ekmâ hamewakmâ keiŋân momoŋe hainare kâŋgom yeân. Dâ amâ bâtŋe bungen menekmâ hin makniŋep, “Gâ hamep bo ak. Nâ ulik gulik dondâ ain malân akto hinŋe manman akto hâmbâi manmâ âgâwian aregât gâ hamep bo ak. 18 Dâ nâmâ Manman Amboŋe aregât nâ moân, dâ benŋe momoŋânba agatmâ manmâ gan akto manmâ âgâwian. Akto momogât dâp akto hememgât dâp are nâŋe konok damunyetŋe akmâ manman. 19 Nâŋe siâ siâ hekat giŋdere ektât akto hinŋeâk miawaktâp akto hâmbâi miawakbiap are hârok kulemgom metewen. 20 Gâ bâtne bungen diâ 7 yektât ire akto pagaleŋe emetŋe goliŋe ketugu ketuguŋe hârok yu yektât iregât keiŋe makgiŋdere nâŋgâ. Diâ 7 amâ kepianŋe kepianŋe kâmot yeŋgondân areyeŋgât nâŋgât kâmot kepianŋe kepianŋe manmai areyeŋgât aŋelolupyeŋe. Akto pagaleŋe emetŋe 7 ire âmâ kâmot 7 are yeŋgât tirip hainare.” dâep. Yesuŋe hain dâm makniŋep.

2

Epeso yeŋgât den.

1 Yesuŋe âmâ hin dâm makniŋep, “Yohane, gâŋe Epeso kepian gâtŋe yeŋgât hoŋ bawayeŋe hin kulemgomenâ oyaŋdo nâŋgâwai. Nâ Yesu. Nâŋe bâtne bungen diâ 7 meyekmâ pagaleŋe emetŋe 7 goliŋe ketugu ketuguŋe are hutyeŋân bam gutman.

2 Nâ agak memeyeŋe hârok nâŋgâre âlepŋe aktâp. Akto âi humo mem hâk hilâlâm nâŋgâm hanâk dâm âiâk memâk kârikŋe kinmâ bo hâkâŋ akmai aregât den pat nâŋgân. Akto areâk bo. Ye luâk bâleŋe yeŋgât hâkâŋ dondâ aktâi. Luâk are hin makyeŋgiyi, “Nen âkai Aposolo.” dâyi. Hain dâmbiâ ye yâk yeŋgât denŋe dop yeŋgumbiâ bo ârândâŋ agep aregât watyegi. Den pat are nâŋgâre âlepŋe aktâp. 3 Akto luâk bâleŋande ye kotnaet akmâ nâŋgât kâmolân gâtŋe bâleŋe akyeŋgimbiâ hanâk dâm nâŋgât laune lokom âmâ âi humo iregât bo hâkâŋ agi, are nâŋgâre âlepŋe

aktâp. 4 Dâ agak memeyeŋe konok
ire nâŋgâre bo ârândâŋ aktâp. Amâ
hin. Ulikŋân Anutugât den pat
âlepŋe pup pup yeŋgâlân togombo
ain okot nâŋgâ niŋmâ heroŋe
agi. Dâ hinŋe amâ okot âlepgât
agak meme are hepuli. 5 Aregât
ulikŋân agak meme âlepŋe agi are
nâŋgâm heŋgemgom hainâk mem
manbiâ sambelewiâp. Akto han
biwiyeŋe purik katmâ bâleŋeyeŋe
makmâ miawakbei. Ye hain bo
akbiâ âmâ benŋe yeŋgât pagaleŋe
gewâkŋe goliŋe ketugu ketuguŋe
yu kindâp ire pandere gulip
aguwiap. 6 Dâ agak memeyeŋe ire
nâŋgâre âlepŋe aktâp. Kâmot siâ ko-
tyeŋe Nikolao hâwât yekbiâ borâm
kuk akyeŋgim watyegi. Nâŋe
hainâk kâmot ire kuk akyeŋgiman.
Yeŋe Nikolaogât kâmot are hâkâŋ
akmâ watyekbiâ nâŋgâre ârândâŋ
aktâp. 7 Nâŋgât kâmot ye Anutugât
Heakŋe yu makyeŋgiâp ire nâŋgâm
heŋgemgowei. Akto yeŋgâlân gâtŋe
kuk humo miawak yeŋgiwiawân âi
humo mem hâk hilâlâm nâŋgâm
nâŋgât âi bo hâkâŋ akmâ mombai
âmâ benŋe nâŋe âlepŋe dâre lâwin
manman âlepŋe mem miawakmap
aregât koaŋe nembiâ arekŋe
tânyeŋgumbo manman kârikŋân
manmâ âgâwai. Akto lâwin are
Anutugât kalamân kindâp.

Simirna yeŋgât den.

8 Gâ luâk âmbâle Simirna kepian
manmâ biwiyeŋe nâŋgâlân kali
areyeŋgât den hin dâm kulem-
gom katmenâ yâk yeŋgât hoŋ
bawayeŋande oyaŋdo nâŋgâwai.
Nâmâ Yesu ulikŋânbak manmâ gan
akto hainâk manmâ âgâwian. Akto
mondere kât kâlegen katnekbiâ
agatmâ golâ manman. Nâŋe hin
dâm makyeŋgire nâŋgâŋet.

9 Gasalupyeŋande mem mi-
awakyekbiâ hâk hilâlâm nâŋgâm
umburuk dondâ manmai are
nâŋgân. Gârâmâ memeŋe
akyeŋgire biwiyeŋe hutuk âgâmap.
Akto aregât hâu yeŋgiwiangât
emelâk heŋgemgoyeŋgiân. Akto
Yuda luâk bikŋande den bâleŋe
makyeŋgiyi arekai nâŋgân. Akto
luâk ire Yuda yeŋgât kâmolân gâtŋe
bunŋe gârâmâ Anutugât kotŋe
bo mem agatmai aregât amâ Ni-
ambigât kâmolân gâtŋe yeŋgonman.
10 Akto siâ me siâ bâleŋe lâuwâŋe
miawakyeŋgiwiap aregât bo hamep
akbei. Aregât hin makyeŋgire
nâŋgâŋet. Niambigâlân gâtŋande
dop yeŋgune dâm yeŋgâlân bikŋe
kala busi emetŋân katyekbai. Hain
katyekbiâ hâk hilâlâm nâŋgâmbiâ
hilâm âi meme 10 dop hainare
manbiâ bo akbiap. Akto ye
hâk hilâlâm aregât bo hâkâŋ
akmâ âmâ kotne mem agatmâ
manbai aregât gasalupyeŋande
yeŋgumbiâ momberâm akbai
âmâ aregât âlepŋe manman
kârikŋaet kulem yeŋgiwian. 11 Akto
nâŋgât kâmotne ye Anutugât Heak
âlepŋande makyeŋgimbo nâŋgâm
heŋgemgowei. Akto yeŋgâlân gâtŋe
âi mem metembiâ âmâ momogât
kârikŋande bo yeŋgum ge katyek-
biap.

Peagamoŋ yeŋgât den.

12 Gâ luâk âmbâle Peagamoŋ
kepian manmâ biwiyeŋe nâŋgâlân
kali are yeŋgât hin dâm kulem-
gom katmenâ yâk yeŋgât hoŋ
bawayeŋande oyaŋdo nâŋgâwai.
Nâmâ Yesu tâwât dâtŋe metŋe
okotŋe haminŋe dâtŋe metŋe
meman nâ yeŋgât hin maktere
nâŋgâŋet.

13 Kepia mandâi aregât keiŋe
nâŋgân. Kepia ain âmâ Hiaŋgi Am-
boŋe yâkgât tat tatŋe tatmap. Hain
akmâ nâŋgât kâmolân gâtŋe kotŋe
Antipasi laune lokom nâŋgât den
makyeŋgiminep are mem Hiaŋgi
Amboŋe manmawân ain bâleŋe
agaŋbiâ moep. Hain akbiâ mondo
ye are ekmâ bo hamep akmâ
nâŋgât laune lokom manmai are
nâŋgâre ârândâŋ akmap. 14 Gârâmâ

yeŋgât agak meme hin konok nâŋgâre bâliâp. Yeŋgâlân gâtŋe bikŋande luâk kotŋe Bileam yâkgât agak memeŋe watmai. Bileamŋe âmâ ulikŋân luâk siâ kotŋe Balak hekalaŋdo Israe gâtŋe lâpio kotŋe mem agatŋet akto agak meme bâleŋe meŋetgât hâwât yegep, aregât Bileam dosa agep. Akto yeŋgâlân gâtŋe bikŋande hainâk dâm bikŋe hâwât yekmai. 15 Akto areâk bo. Yeŋgâlân gâtŋe bikŋande Nikolaogât kâmot are yeŋgât agak meme memai. Are nâŋgâre bo ârândâŋ aktâp. 16 Haingât han biwiyeŋe purik katmâ bâleŋeyeŋe makmâ miawakbei. Akto yu maktân ire hâkâŋ akmâ biwiyeŋe bo purik katbai âmâ nâŋe sop bâlensiâ manmâ yeŋgâlân togowian. Ain ye Nikolaogât kâmot hainare akmai akto Bileamgât agak meme hain akmai yâk kuk akyeŋgim tâwât launân tatâp irekŋe orem yeŋguwian. 17 Akto are Anutugât Heak âlepŋande kâmotlupne makyeŋgimbo nâŋgâm heŋgemgowei. Dâ luâk âmbâle bikŋande kârikŋe akmâ manbai âmâ nâŋe sot kâmbokŋe heambugân are yeŋgire nembai. Akto kât kau yeŋgiwian ain kotyeŋe irakŋe yeŋeak nâŋgâwai are kulemgowian.

Tiatira yeŋgât den.

18 Yohane, gâ Tiatiragât kâmot yeŋgât hoŋ bawa manmai are yeŋgât hin kulemgo. Nâ Anutugât Nanŋe. Dâ dewunne âmâ kâlâp ululunŋe hainare akto keine melu kâlâp omai hainare aregât den ire nâŋgâm heŋgemgowei.

19 Agak memeyeŋe emelâk hârok nâŋgâm meteân. Âi humo mem manmai. Akto okot nâŋgâ niŋmâ biwiyeŋe nâŋgâlân kali hainâk katmâ manmai. Akto luâk âmbâle okot nâŋgâ yeŋgim âi humo mem tânyeŋgumai. Akto hinŋe miti gasaŋe bâleŋe akyeŋgimbiâ hanâk dâm nâŋgât kotne bo hepunmai. Akto areâk bo. Ulikŋân agak meme âlepŋe meyi amâ âlepŋe. Gârâmâ hinŋe âi humo memai arekŋe agak meme tâmbâŋe are ewangimap are amâ âlepŋe dondâ miawaktâp are nâŋgâre biwine heroŋe aktâp. 20 Gârâmâ yeŋgât agak meme konok ire bâleŋe akmai. Hiaŋgi âmbâle siâŋe yeŋgâlân miawakmâ, “Nâmâ Anutugât Propete âmbâle.” dâmap. Gârâmâ yâk âmâ hiaŋgimap. Ulikŋân âmbâle siâ kotŋe Isebe bâleŋe akminep akto nâŋgât kâmot Israe luâk âmbâle bâleŋe akŋet dâm hâwât yekminep. Akto âmbâle hinŋe miawaktâp yâkŋe Isebe hainare akmâ hoŋ bawalupne ye bâleŋe akmâ manmâ sot lâpio yeŋgât enemyeŋân katmai are neŋet dâm hâwât yekmap. Akto hanyeŋân gemap. 21 Galama âmbâle arekŋe han biwi purik kalâkgât lâmgom talân. Hain tatere borâm kârikŋe akmâ gaep. Kârikŋe akmâ gam âmâ bâleŋe agep are bo makmâ miawakmâ hepulep. 22 Aregât hâmbâi kundat humo hâk hilâlâmŋe olop waŋdere hâk hilâlâm bâleŋe humo nâŋgâm manmâ âgâwiap. Akto luâk âmbâle yâkgât lau lokoyi are bâleŋeyeŋe bo makmâ miawakmâ han biwiyeŋe bo purik katbai âmâ âlepŋe nâŋe umatŋe humo yeŋgiwian. 23 Dâ nan baratlupŋe yâk yeŋgure mom metewai. Hain aktere nâŋgât kâmot hânŋe hânŋe manmai arekŋe are nâŋgâm hin dâwei, “Wei, Humonenŋe amâ nâŋgâ nâŋgânenŋe akto biwinenŋe potatmâ heŋgemgomap. Akto yâkŋe wan me wan akmaen aregât hâuŋe nengiwiap.” dâm hamep akbai. 24 Dâ Tiatira manmai yeŋgât bikŋande âmbâle bâleŋe iregât bo nâŋgâ aŋmai akto den pat bâleŋe ire Hiaŋgi Amboŋaet yoŋâk katmap dâmai ire bo memai ye âmâ hin konok makyeŋgire nâŋgâŋet. 25 Laune âlepŋe lokom

ulikŋân mem mali hainâk mem manmâ âgâwei. Âgâmbiâ gem meyekbian. Aregât konok hâwât yektân. 26 Akto yeŋgâlân gâtŋe kârikŋe akmâ manmâ laune lokom âgâwiap âmâ nâŋe memeŋe agaŋdere âlepŋe luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai are damunyeŋe akbiap. 27 Aregât yâk ain huwan mem manmâ damunyeŋe akbiap. Hain akmâ umbâ hânân pandenŋe hogoakmap hain akyeŋgiwiap. Dâ Ewenande memeŋe akniŋep nâ hainâk meme agaŋbian. 28 Akto diâ kâmŋe humo waŋbian. 29 Akto Anutugât Heak âlepŋande nâŋgât kâmot akmâ manmai ye wan me wan makyeŋgimbo ainâk nâŋgâm heŋgemgowei.

3

Sarde yeŋgât den.

1 Yohane gâ hin kulemgom katmenâ Sarde gâtŋe yeŋgât hoŋ bawa yâkŋe oyaŋdo nâŋgâm heŋgemgowei. Nâ Yesu, nâŋe Anutugât Heak nâmbulân lâuwâ akto diâ bât biken lâuwâ meyekmâ kinman.

Nâ yeŋe agak meme akmai are hârok nâŋgâre bo ârândâŋ akmap. Yeŋe wan me wan akmai aregât luâk âmbâle dondâŋe yekmâ yeŋgât hin dâmai, “Woe, luâk âmbâle ire âmâ han biwiyeŋaet damunŋe akbiâ pâlâmŋe bo tatmap.” dâmai. Hain dâmai amâ makmâ hilipkomai. Dâ nâŋe âmâ biwiyeŋe ekmâ emelâk moep nâŋgân. 2 Aregât goaŋakmâ agatŋet. Nâŋgât Anutu arekŋe yeŋgât agak memeyeŋe ekto bo huraguâp akto nâkai hainâk agak memeyeŋe ektere bo huraguâp. Aregât agak meme yeŋe ulikŋân meyi arekŋe emelâk bo akberâm aktâp are ye kârikŋe ketugumbiâ huraguwiâp. 3 Ye ulikŋân nâŋgât den âlepŋe are nâŋgâm emelâk meyi are âlepŋe lâuwâŋe nâŋgâm mem bâleŋeyeŋe makmâ miawakmâ han biwiyeŋe purik katŋet. Dâ bo goaŋakbiâ âmâ benŋe luâk kâmburâ yoŋâk togomap dop hainâk nâŋe yeŋgâlân togowian. Aregât sop are bo nâŋgâwai. 4 Dâ Sarde kepia yeŋgâlân gâtŋe siânbaŋe sâŋgumyeŋe hamaŋân bo pali are yektere huragumap aregât hâmbâi nâ olop manmâ sâŋgum kau kau luguakmâ âgâwaen. 5 Akto yeŋgâlân gâtŋe bikŋande âi kârikŋe mem manbiâ âmâ nâŋe siân sâŋgum kau kau dondâ yeŋgire luguakbai. Akto manman âlepŋe aregât kulem esenŋe ain luâk âmbâle kotyeŋe kulemgoân tatâp are ainba bo hârem watyekbian. Bo. Nâŋe âmâ Ewene akto aŋelolupŋe yâk yeŋgât dewunyeŋân yeŋgât kotyeŋe yeŋgondere âlepŋân manbai. 6 Akto Anutugât Heak âlepŋande nâŋgât kâmot ye wan me wan yu makyeŋgiep ire nâŋgâm heŋgemgowei.

Piladepia yeŋgât den.

7 Nâŋgât kâmot Piladepia manmai yeŋgât hoŋ bawa yâkgât hin kulemgo. Nâmâ Yesu agak meme âlepŋeâk akmâ mem manman akto den bunŋeâk makman. Akto Anutuŋe ulikŋân hin dâm makmâ kalep, “Siân Dawidigât kâmolân gâtŋe yâkŋe manman âlepŋe aregât hâŋgiŋe mem katbiap amâ luâk siâŋe bo mem tigiwiap. Akto hâŋgi are mem tigiwiap amâ siâŋe bo mem katbiap.” hain dâm makniŋep. Akto den are hinŋe bunŋe miawaktâp are Dawidigât kâmolân gâtŋe nâ. Hâŋgi are damunŋe akman.

8 Agak memeyeŋe nâŋgâre âlepŋe akmap. Nâ emelâk hâŋgi mem katere egi. Akto siâŋe tigiwiapgât dopŋe bo. Akto ye kârikŋeyeŋe amâ bâlensiâ tatyeŋgiâp. Gârâmâ nâŋgât kotne bo muneŋ akmâ denne bo hâkâŋ agi are nâŋgâre âlepŋe aktâp. 9 Akto Yuda luâk bikŋande yeŋgâlân

togom hin dâmai, “Nen âmâ Yuda luâk are yeŋgâlân gâtŋe tiŋ tiŋâk.” dâmai arekŋe Anutugât kotŋe bo mem agatmai aregât luâk hiaŋgi akto Niambigât kâmolân gâtŋe dâman. Akto luâk ire nâŋe oloŋ yekmâ kewugu yektere yeŋgât keiyeŋân hâwuruwai amâ tâliyekbiâ hiaŋgi luâk arekŋe hin dâwai, “Woe, Yesuŋe yâkgât kâmot in manmai are okot âlep akyeŋgimap.” dâwai. 10 Akto hinŋe umatŋe miawak yeŋgimbo kârikŋe akmâ manbaigât magân are lokom mali. Aregât nâŋe damunyeŋe akbian, aregât hâmbâi umatŋe bâleŋande hânŋe hânŋe luâk âmbâle dop yeŋguwiap are hamepŋe olowâkŋe hân hârogân miawakbiap are âmâ yeŋgâlân bo togowiap. 11 Gârâmâ nâŋe sân sânâk pirâm togowian. Siâŋe yeŋgât hâu membâigât aregât hamep akmâ kârikŋeâk manbei. 12 Akto yeŋgâlân gâtŋe bikŋe gasalupyeŋande bikŋe mem ge katyekbiâ kârikŋe akmâ manbai are âmâ nâŋe kun kun hinare nâŋgât Anutugât emetŋaet ain anuŋyektere Anutugât emet hinare kinbai. Aregât luâk âmbâle are âmâ Anutugât kâmolânâk manmâ âgâwai. Akto Anutugât kotŋe yâk yeŋgâlân kulemgowian akto yâkgât kepia humo aregât kotŋe hainâk kulemgowian amâ Yerusalem irakŋe Anutu gâlânba akto himbimânba gewiap aregât kotŋe hainâk kulemgowian. Akto nunaet kotne irakŋe akai hainâk yâkgâlân kulemgore kulem wan me wan are hâkyeŋân miawakbiap. 13 Akto are Anutugât Heak âlepŋe arekŋe nâŋgât kâmot ye makyeŋgimbo nâŋgâm heŋgemgowei.

Laodikea yeŋgât den.

14 Yohane nâŋgât kâmot Laodikea manmai are yeŋgât hoŋ bawa aregât hin kulemgo. Nâ Anutuŋe wan me wan makmâ kalep are bunŋe miawakto nâ bunŋe miawagewânbak nâ miawagân. Akto nâŋe Anutugât den bunŋe dondâ ârândâŋâk makman. Akto Anutugât keiŋe bunŋe hekat yeŋgiman. Akto Anutuŋe wan me wan boâk ketugu yegep ain âmâ nâ ulikŋânâk miawakmâ manmâ gan.

15 Nâŋe yeŋgât agak meme akmai are nâŋgâre pâlâmŋe aktâp. Akto ye kâlâp bo aktâi me bâlâpŋe bo aktâi. Akto ye kâlâp aktâi me bâlâpŋe aktâi dâine nâŋgâre humo akbop. 16 Gârâmâ ye kâlâp bo aktâi me bâlâpŋe bo aktâi aregât nem lâliyekbian. 17 Areâk lâuwâŋe makbe. Ye amâ yeŋaet hin dâmai, “Nen âmâ sikum amboŋe akto siâ siâ dondâ tatnengimap. Akto siâ siâgât umburuk bo akmaen. Nen wan me wan owâiŋe meyion aregât wan me wangât bo kulâgâtbaen.” dâmai. Hain dâm âmâ pâpkom kinmâ mesak gosak akto umburuk akto dewunyeŋe bokbokŋe hain are mulâŋ sâŋgum bâlâk manmai. Are bo nâŋgâm ekmâ heŋgemgomai. 18 Haingât nâŋe ire akŋet dâm makyeŋgire membiâ huraguwiap. Nâŋgâlân gutmâ goli kâlâpŋe ondo âlepŋe dondâ akmap aregât ulitniŋbei. Ulitniŋmâ hâukombiâ yeŋgiwian. Akto sâŋgum kau kau nen hâk bâlâk manmaen are anun aŋgiwâen dâm ulitniŋmâ hâukowai. Akto dewunyeŋe âlepŋe akbiapgât tuŋe ulitniŋmâ hâukowai. Akto wan me wan hârok ulitniŋbiâ yeŋgiwian. 19 Dâ nâ luâk âmbâle yeŋgât okot âlep akyeŋgim egâliaŋ yekman are nâŋe yeŋgum miwindik yekmâ agak memeyeŋe heŋgemgo yeŋgiwian. Yeŋgâlân togom oreyekbomgât ye bâleŋeyeŋe makmâ miawakmâ hepunmâ agak meme âlepŋaet nâŋgâm heŋgemgowei. 20 Akto nâŋe yeŋgât hâŋgiân kinmâ yeŋgonman. Akto luâk âmbâle denne nâŋgâm hâŋgi mem katbiâ kindo âmâ

âlepŋe nâ ye olop tatmâ sot nembaen. 21 Akto nâŋe ulikŋân âi humo mem manmâ kotgâm gan aregât Ewene olop tatmâ hârok damunyeŋe akmaet aregât yeŋgâlân gâtŋe laune lokom âi humo aregât bo hâkâŋ akmâ âmâ memâk âgâwai âmâ nâ olop wan me wan damunyeŋe akbaen. 22 Akto Anutugât Heak âlepŋande nâŋgât kâmot ye hain makyeŋgiâp are nâŋgâm heŋgemgowai." Yesuŋe hain dâep.

4

Yohaneŋe himbimân kep keŋgu membiâ yegep.

1 Akto are bo aktoân himbimân hâŋgi siâ lewulakmâ kindo egân. Akto den humo tâmbâ uruwaku hinare emelâk nâŋgân ina lâuwâŋe makniŋdo hin nâŋgân, "Wan me wan hâmbâi miawakbiap aregât pat in gamenâ hekat giŋbe." dâep. 2 Hain dâmbo ainâk dowâk Anutugât Heak âlepŋe arekŋe kautnân mendo biwine purik kato hin egân. Himbimân wansiâ humo ikiŋe tat talân tato egân. 3 Dâ egâliaŋ tatalân talep yâk tiripŋe âmâ golâ golâ akto gilâm gilâm. Arekŋe ârândâŋ agakŋe. Akto tat tat aregât ulikŋân âmâ kulem egâliaŋŋe âlepŋe arekŋe katipkom kilep tiripŋe amâ mulumugat hinare. 4 Akto yâkgât tat tat humo ain tat tatŋe siâ siâ 24 ândeaŋmâ tali. Akto luâk kautŋe 24 are âmâ sâŋgum kau kau akto luâk kotdâ yeŋgât irimut goliŋe ketuguyi are kautyeŋân kauŋmâ tali. Akto luâk kautŋe 24 arekŋe tat tatyeŋân tatmâ tat tatyeŋe humo are ândeaŋmâ tali. 5 Akto tat tatŋe humo hutyeŋân talep ainba belek dâm gutmâ erâm kilep. Akto denŋe himbim munŋe kundunduŋ dâmap mun humo hainare agep. Akto tat tatŋe humo aregât enemŋân amâ kâlâp ululunŋe 7 om kilep. Pagaleŋe are amâ Anutugât Heak bât biken lâuwâ âlepŋe dop hainâk agep. 6 Akto tat tatŋe humo aregât enemŋân âmâ wansiâ arekŋaet talep amâ haru humo hainare akto duŋgu hainare akmâ miawakmâ yiep.

Akto tat tatŋe humo imbât aregât ginŋe baiŋe amâ soŋgo humomo manmanŋe imbât are amâ dewunyeŋe dondâ arekŋe enemyeŋe akto hamiyeŋe tigiep. 7 Ulik gulik amâ dopŋe Laion hinare. Dâ lâuwâŋe amâ bulimakao luâkgen hinare. Dâ âlâwuŋe amâ enem dewunŋe luâk dop hainare. Dâ imbâtŋe amâ puŋdâk hinare. 8 Hârogâk konok konok amâ pikyeŋe bât biken konok. Akto dewun yeŋeâk biwirâ hârogâk arekŋe hâkyeŋe kakŋe amukŋe tigim yiep. Are hâkŋângen akto kâlegen gai. Akto hândâk hilâm yâkŋe hin makmai, "Anutu Humo nenŋe gâ kârikŋe amboŋe, gâmâ wan me wan akmat amâ ârândâŋ akmâ manmat. Wan me wan akmenâ ârândâŋ akmap. Gâmâ siâ me siâ ârândâŋâk akmat. Gâ ulikŋânbak tatmâ gaen akto hinŋe tatmâ gat akto hainâk tatmâ âgâwiat." dâmai. 9 Akto soŋgo manmanŋe humo tâmbâ imbât arekŋe Anutu tat tat humo ain kakŋân tatmâ manmâ âgâmap aregât okot âlepgât kotŋe mem agatbiâ âmâ ainâk 10 luâk kautŋe 24 arekŋe âmâ hainâk kotŋe mem agatmâ manman Amboŋe enemŋân kâŋgom kotdâgât irimut goliyeŋe are panbiâ humo tat tatgât enemŋân gembo hin dâmai, 11 "Kembunenŋe Anutu egâliaŋ gogâleaŋ kot pat akto kârikŋe are gâŋe Ambo akmenâ ârândâŋ akmâ hurugumap. Gâŋe âmâ siâ me siâ hârok mem miawagen akto gâŋgât laugât wan me wan are miawakmâ gam tatâp." dâmai.

5

Yohaneŋe kulem esenŋe tigim kat

katŋe egep.

1 Akto Anutu Humo tat tatŋân talep aregât bâtŋe bungen are kulem esenŋe humo siâ tato egân. Are kulemŋe talep hâkŋe akto kâlegen gai kulemŋe hârok. Akto kulem esenŋe are tâkŋe 7 dâgâm gisap koyi arekŋe ekbâirâm dâgâm korat koyi. 2 Akto nâŋe aŋelo kârikŋe siâ egân arekŋe kârikŋeâk hin dâep, “Niŋe luâk ewiâk arekŋe esenŋe ire âlepŋe melalakombo ârândâŋ akbop? Akto tâk are hârewop?” dâep. 3 Dâ himbimân tatmai akto hânân gai tatmaen akto hân amukŋân tatmai are nengâlân gâtŋe siâŋe esenŋe are melalakombo âmâ bo ârândâŋ akmap. Akto siâŋe esenŋe are melalakom ekbiapgât dâp bo talaŋep. 4 Nâ ektân yâkŋe luâk siâ bo mem miawakbâi arekŋe âlepŋe esenŋe ire melalakowop. Akto luâk bikŋe kârikŋe bo tatyeŋgiep aregât nâ dondâ indeân. 5 Hain indere luâk kautŋe 24 are yeŋgâlân gâtŋe konokŋe hin dâm makniŋep, “Âlepŋe, Yuda kâmolân gâtŋe soŋgo metŋe siâ kotŋe Laion hainare akmap akto Dawidigât hakuŋe arekŋe gasalupŋe hârok gulip yeŋguep aregât tâkŋe hârem mem miawakberâp gât kârikŋe talaŋdâp aregât bo inde. Hepun.” dâm makniŋep.

Yohaneŋe Anutugât Nanŋe Lama hinare egep.

6 Akto Anutugât tat tatŋe hutŋân akto soŋgo humomo manmanŋe imbât are yeŋgât hutyeŋân akto luâk kautŋe 24 hutyeŋân ain âmâ lama nanŋe siâ kindo egân. Lama are emelâk kombiâ mom âmâ golâ akmâ agalep hainare arekŋe kilep. Akto lama are amâ sâliŋe 7, akto dewunŋe 7 are amâ Anutugât Heak bât biken lâuwâ âlepŋe dop hainâk agi are amâ Anutuŋe emelâk huŋgun yeŋgimbo hânŋe hânŋe bam guli. 7 Lama nanŋe arekŋe bam tat talân talep yâkgâlân âgâm bâtŋe bungen ainba kulem esenŋe are mem oloŋep. 8 Emelâk kulem esenŋe are mendo bâin soŋgo humomo manmanŋe imbât tali akto luâk kautŋe 24 are lama nanŋe ginŋân tali yâk hârogâk yâk bâtâ konok konok meyi akto kondo goli akto kau higenŋe âlepŋe hârogâk kondo are pikmâ yiep. Are amâ Anutugât luâk âmbâle are yeŋgât ulit aregât dopŋe a hârok mem Lama enemŋân kâŋgom yeyi. 9 Hain akmâ kep irakŋe siâ hin meyi, “Gâŋe kulem ire mem andâmap are mem hâremenâ ârândâŋ akberâp. Gâ gem hânân manmenâ Anutu ikiŋe kâmolân yeŋgât dosagât gugumbiâ momenâ gilâmgande giep aregât Anutugât kâmot yâk dosa bâlâk manmâ âgâwai. Akto gâŋe luâk âmbâle kâmotŋe kâmotŋe akto denŋe denŋe akto hâk kulem keiŋe hârok ainba bikŋe hâukoyekmenâ Anutugât kâmot agi. 10 Anutugât kâmot akbiâ meme akyeŋgimenâ Anutugât sumbe kat kat hainare akmâ ulit giŋmai. Hain akmâ hânŋe hânŋe damunyeŋe akmai aregât gâ âlepŋe kulem esenŋe mem tâk are hârewerât aregât kârikŋe tatgiŋdâp.” hain dâm kep meyi.

Himbimân Anutugât Nanŋaet kot mem agatbiâ yegep.

11 Hain mem metembiâ aŋelo dondâ oyaŋ oyaŋgât dop bo are Humogât tat tatŋe are akto soŋgo humomo imbât manmanŋe tali are akto luâk kautŋe 24 are ândeaŋyekmâ kinmâ konbiâ nâŋgân. 12 Arekŋe kârikŋeâk konmâ hin dâyi, “Lama kombiâ moep aregât kotŋe mem agatne. Akto wan me wan kârikŋe humo akto siâ siâ hârok akto nâŋgâ nâŋgâ hârok akto pagaleŋe humo akto kot humo talaŋdo ârândâŋ agepgât kotŋe mem agatne.” dâyi. 13 Aŋelo dondâŋe hain dâmbiâ nâŋe siâ siâ

himbimân akto hânân manmai akto hân amukŋân manmai akto haruân manmai a hârok hin makbiâ nâŋgân, “Kembugât tat talân tatâp akto lama nanŋe lâuwâ lâuwâ arekŋe âlepŋe okot âlep akto kot humo akto pagaleŋe humo akto kârikŋe âlepŋe tatyetkimbo manmâ akmâ âgâwiandat aregât kotyetŋe mem agatne.” dâyi. 14 Wan me wan hârok hain dâmbiâ soŋgo humomo imbât manmanŋe tali arekŋe hin dâyi, “A bundâk.” dâmbiâ luâk kotdâ 24 yâkŋe pâwut ligim kâŋgom Anutugât kotŋe akto Lamagât kotyetŋe konmâ meyelekmâ agali.

6

Lama arekŋe tâk hâriep.

1 Nâŋe egân âmâ Lama arekŋe kulem esenŋe are mem kindo egân. Tâk 7 are yeŋgât hutyeŋân gâtŋe yâkŋe tâk konok hâriep. Akto soŋgo humomo manmanŋe are yeŋgât ulik gulikyeŋe arekŋe den agep. Dâ hanŋe munŋe nâŋgân amâ himbim kundunduŋ dâmap dop hainâk yâkŋe, “Gam auŋ.” dâep. 2 Akto nâ lâuwâŋe ekmâ hin egân. Bau luâk soko kau kau are kakŋân luâk hinare arekŋe tembe meakmâ tato egân. Bau luâk soko are kakŋân tato luâk kotdâ yeŋgât irimut bau dâtŋe imbeŋân siâ waŋbiâ kautŋân kauŋmâ bâin dâm kuk humo akyeŋgim gasalupŋe hârok watyekberâm agep. 3 Arimbo âmâ Lama arekŋe tâk lâuwâŋe are hârembo ainâk soŋgo humomo manmanŋe areyeŋgâlân gâtŋe lâuwâŋe arekŋe hin dâmbo nâŋgân, “Gam auŋ.” dâep. 4 Hain dâmbo ainâk bau luâk soko lâuwâŋe gilâm gilâm miawagep. Are miawakto luâk hinare siâŋe ain tato tâwât humo tâmbâ waŋbiâ miep. Waŋbiâ mendo Anutuŋe memeŋe agaŋdo, “Bâin. Luâk âmbâle hânân âlepŋe tatbiâ kambiamyeŋe huraguâkgât sop bo agâk.” dâm kuk agaŋgim aguŋetgât tâwât are mem ariep.

5 Hain arimbo âmâ lama arekŋe tâk âlâwuŋe hârembo soŋgo humo manmanŋe are yeŋgât âlâwuyeŋe arekŋe hin dâep, “Gam auŋ.” dâmbo nâŋgân. Hain dâmbo nâŋgâm hin egân. Bau luâk soko heleŋ miawakto luâk hinare siâŋe kakŋân tatmâ âmâ siâ siâ potat potatgât bâtŋân miep. 6 Den launŋe wan siâ hinare arekŋe soŋgo humomo manmanŋe imbât tali areyeŋgât hutyeŋânba arekŋe den hin magep, “Gâ umbâ bâlensiâ potatmenâ hâmbâi siâ siâ hâuŋe âgâwiâp. Akto sot ito itik matik âlâwu potatmenâ puli âgâwiâp. Dâ tu akto keluŋe amâ bo magaŋmenâ âmâ âlepŋeâk puli gegeŋeâk talâk.” dâep.

7 Akto lama arekŋe tâk imbâtŋe hâriep. Hârembo soŋgo humomo manmanŋe areyeŋgât imbâtyeŋe arekŋe hin magep, “Gam auŋ.” dâmbo nâŋgân. 8 Hain dâmbo ainâk bau luâk soko gimbaŋ miawakto luâk hinare siâŋe kakŋân talep aregât kotŋe amâ momogât dâp. Akto momogât dâp aregât haminân amâ hememgât pat arekŋe watmâ togoep. Lâuwâ arekŋe amâ luâk âmbâle potat yekbela kâmot imbât akbai. Hain akto lâuwâ arekŋe amâ kâmot konok yeŋgumbela mombaigât kârikŋe tatyetkiep. Akto makbela mop humo miawakto bikŋe mombaigât akto kundat humo miawakto bikŋe mombaigât. Akto soŋgo metŋe miawakmâ bikŋe yeŋgumbiâ mombaigât kârikŋe tatyetkiep. Akto are miawakŋetgât ariyiat.

Tâk 5 hârembo luâk otneyeŋe yegep.

9 Arimbela Lama arekŋe tâk 5 are hâriep. Hârembo hin miawakto egân. Alata siâ miawakto aregât amukŋân luâk âmbâle golâ manmai are yeŋgât otneyeŋe golâ tatbiâ yegân. Yâk yeŋgât keiyeŋe amâ

hin. Ulikŋân hânân maliân miti gasaŋande Anutugât den akto luâk âmbâle Yesugât kotŋe konmini are moŋet dâm yeŋgumbiâ moyi areyeŋgât otneyeŋe yegân. 10 Akto otneyeŋe arekŋe Anutu hin dâm konmâ ulilaŋi, “O Humonenŋe, siâ siâ hârokgât damun nenŋe gâ âlepŋe agak meme âlepŋeâk hârok akmat aregât hin ulit giŋdenŋe nâŋgâ. Sop amuten makmenâ wan me wan hârok ârândâŋ akbiap? Akto sop amuten luâk âmbâle hânân mandâi arekŋe nengumbiâ moyion aregât hâuŋe humo gâŋe yeŋgimenâ umatŋân kinbiâ ârândâŋ akbiap?” dâyi. 11 Hain dâmbiâ siâŋe sâŋgum kau kau siâ konok konok yeŋgimbo membiâ hin makyeŋgiep, “Hâlik, ye getek tatmâ nâŋgâwei. Akto ye yeŋgumbiâ moyi hainâk galalupyeŋe hain yeŋgumbiâ mom metembiâ âmâ hâmbâi Anutuŋe oyaŋyekto ârândâŋ akto âlepŋe Anutuŋe gilâm yeŋaet hâuyeŋe membiap.” dâep.

Tâk 6 hârembo hân himbim akto wan me wan hârok duwuŋ agep.

12 Akto lama arekŋe tâk 6, are hâriep. Hârembo hin miawakto egân. Hânân wâriŋ humo miep. Akto hilâmgât dewutâŋe arekŋe heleŋ agep. Akto hândâkgât dewutâŋe bim âgâm gilâm gilâm agep. 13 Akto himbimân diâ hârok hânân geyi. Lâwin esenŋe momoŋe yendo seruŋe waito bererek dâm gemap dop hainâk akmâ diâ hârok dowâk hânân geyi. 14 Akto nen sâŋgum bigeimaen dop hainâk himbim biken ba biken bigei agep. Akto gimbâŋe hârok akto haru tânâmŋân gimbâŋe arekŋe gewâkyeŋe hepunmâ duwuŋ akmâ indâŋân purik âgâm geyi. 15 Akto hângât luâk kembu akto kotdâ akto bugâ luâk akto luâk sikumdâ akto luâk kârikŋe akto luâk âmbâle hoŋ bawa akto yâk yeŋgât ambolupyeŋe are hârogâk hamep akmâ hân dâpŋângen akto kât dâpŋângen akto gimbâŋân gem heambukmâ mali. 16 Heambukmâ manmâ hin dâyi, “Wâuk, sop humo miawaktâp aregât nen hârok bo akberen. Haingât kât me gimbâŋe hârokŋe Lamagât kuk akto Anutu Humogât tat talân tatmap aregât enem dewunŋande kârikŋe nenekbopgât tigi nenekŋet. 17 Anutu akto Lamagât kuk bâleŋe miawaknengiwerâpgât sop miawaktâp aregât niŋande kinmâ âlepŋe akbiapgât.” hain dâyi.

7

Luâk meteŋân kulem siâ miawakto egep.

1 Akto are bo akto aregât haminân Aŋelo imbât kinbiâ yegân. Aŋelo imbât arekŋe hân biken biken kinmâ seruŋe hân akto haru akto lâwin waityekbop dâm seru pekeŋe akmâ kinbiâ yegân. 2 Akto aŋelo siâ miawakto egân. Yâkŋe dewutâ gamap ain miawakmâ Anutu Manman Amboŋe yâkgât tirip miep. Hain akmâ den kârikŋe aŋelo imbât seru hepunbiâ haru akto hân bâliwiap aregât hin makyeŋgiep, 3 “Ye hinŋe seru are bo panbiâ hân haru lâwin wailâk. Nenŋe soŋ Anutugât hoŋ bawa yeŋgât meteyeŋân Anutugât tirip ire ketuguenŋe kindo âlepŋe seru are panbei.” dâep. 4 Akto luâk âmbâle oyaŋyeŋe nâŋgân arekŋe Anutugât pat agi yâk 144,000. Israe luâk âmbâle yeŋgât kâmolân gâtŋe hârok. 5 Yudagât kâmolân luâk âmbâle 12,000 arekŋe dop meyi. Akto Rubeŋgât kâmolânba 12,000. Akto Gadagât kâmolân 12,000. 6 Akto Asagât kâmolân 12,000. Akto Naptaligât kâmolân 12,000. Akto Manasegât kâmolân 12,000. 7 Akto Simeoŋgât kâmolân 12,000. Akto Lewigât kâmolân 12,000. Akto Isasagât kâmolân 12,000 8 Akto Sebuloŋgât kâmolân 12,000. Akto

Yosepegât kâmolân 12,000. Akto Bensamiŋgât kâmolân 12,000.

Luâk âmbâle dondâŋe Anutugât kotŋe mem agatmâ kinbiâ yegep.

9 Are hârok bo akto âmbâle dondâ mendugum kinbiâ yegân. Akto luâk âmbâle are luâkŋe bo oyaŋyekbai. Dâ luâk kâmot humo âmâ kâmotŋe kâmotŋe denŋe denŋe hâk kulem keiŋe hârok ainba Kembu tat tatŋaet ginŋân kili. Akto Lama yâkgât enemŋân kili are hârok sâŋgum kau kau kâkâlewâk hârok luguakmâ matuk esenŋe mem 10 kârikŋeâk konmâ hin dâyi, “Anutu damunnenŋe, gâ amâ tat tat humo ain tatmat. Gâ bâleŋânba menenegen. Akto nange Lama are nengât dosa mem âmâ mondo aregât uŋak âlepŋe manmâ taten.” dâyi. 11 Akto aŋelo hârok kinmâ humogât tat tat ândeaŋi. Akto luâk kotdâ are akto soŋgo humomo manmanŋe imbât tali ain ândeaŋyekmâ kâŋgom tatmâ Anutugât kotŋe mem agatmâ hin dâyi, 12 “A bundâk. Akto nen Anutunenŋe okot âlep dondâ nâŋgaŋden. Akto pagaleŋe kârikŋe talaŋmap. Akto lumbe aknengimap. Aregât kotŋe mem agatne. Yâk nâŋgâ nâŋgâŋe âlepŋeâk hârok. Haingât mepaimŋe mem maŋganmâ heroŋe kalaŋmâ kotŋe mem agatne. Yâk kârikŋe bundâk. Kârikŋe hârok yâkgâlânâk hârok tatâp. Siâ siâ imâ hârok yâkgâlânâk hârok hilâmŋe hilâmŋe tatmâ gamap. A bundâk.” dâyi.

13 Hain dâmbiâ luâk kotdâ yeŋgâlân gâtŋe siâŋe hin ai nuguep, “Luâk âmbâle ire emelâk sâŋgum kau kau kali amâ niŋe hinare? Akto wânân gâtŋande togoâi? Nâŋgât me bo?” dâmbo 14 nâŋe hin magaŋân, “Apo, gâ gugagâk nâŋgât.” dâre hin makniŋep, “Luâk âmbâle ire âmâ emelâk umatŋe humo mem nâŋgâm hâk hilâlâm nâŋgâm gasalupyeŋande bâleŋe akyeŋgimbiâ momogât dâwân mali. Akto emelâk Lama gilâmŋe sâŋgumyeŋe pulimbiâ kau kau agep. 15 Haingât Anutugât enemŋân kinmâ hilâmŋe hândâkŋe ârândâŋâk yâkgât sumbe emetŋân hoŋ bawa agaŋmai. Akto Kembu tat talân tatmap arekŋe korat yeŋgum damunyeŋe akmap. 16-17 Akto Lama are tat tatŋe kâlegen tatmap arekŋe hainâk damunyeŋe akmâ kewugu yekmâ manmangât tu dewunŋe aregen ariwiap. Akto Anutuŋe dewunyeŋe tuŋe are puliwiap. Aregât lâuwâŋe mopyeŋe bo aguwiap. Akto tugât lâuwâŋe bo mombai. Akto dewutâŋe lâuwâŋe bo kâuŋgo yekbiap. Akto kâlâpŋe lâuwâŋe bo oyekbiap.” dâep.

8

Tâk bâiŋe hâriep.

1 Akto Lama arekŋe tâk 7 bâiŋe are hâriep. Hârembo ainâk himbimân nâŋ nâŋ dâm ariep. Nâŋ nâŋ dâm arimbo sop getek bo agep. 2 Sop getek bo akto Aŋelo 7 Anutugât enemŋân kili are yegân. Akto siâŋe lâmun 7 yeŋgimbo meyi. 3 Akto Aŋelo siâŋe kondo goliŋe mâŋgi mâŋgiŋe are mem togom sumbe kat katgât ginŋân mem kindo siâŋe siâ me siâ higenŋe âlepŋe dondâ katbiâ giep. Gembo egâliaŋ tat tat meteŋân sumbe kat katgât goliŋe mâŋgi mâŋgiŋe talep aregât kakŋân katmâ Anutugât kâmotŋe ulilaŋmai ulit are olop dewatim oep. 4 Waŋdo ondo higen suk suk akto dâwokŋe akto Anutugât luâk âmbâle yeŋgât ulit are olop Anutugât enemŋân âgâep. 5 Âgâmbo bo akto aŋelo arekŋe kâlâp alatanba mem kondo kâlegen lugumbo om kilep. Om kindo aŋelo arekŋe kâlâp pando hânân giep. Hânân gembo hamandat hogoakto mun humo miawagep. Hain akto denŋe denŋe humo akto hamandat

pagaleŋe arekŋe belek belek dâm erâm arimbo wâriŋ humo miep.

Aŋelo 7 arekŋe lâmunyeŋe waitberâm kili.

6 Akto aŋelo bât biken lâuwâ arekŋe lâmunyeŋe mem waitberâm akbiâ yegân.

7 Akto bâin aŋelo ulik gulik arekŋe lâmunŋe kolep. Lâmunŋe kondo bâin tânâk kât akmâ giep akto kâlâp akto gilâm miawakmâ mendugu akmâ hânân giep. Hânân gembo lâwin dop koyi akto hân koyi are âmâ dopŋe âlâwu ârândâŋ akto kâlâpŋe bikŋe oep. Akto hewukŋe golâ golâ hârok ondo bo agep.

8 Hain akto aŋelo lâuwâŋe arekŋe lâmun kolep. Kondo bâin wan siâ panbiâ giep amâ borâŋe hinare kâlâp humo arekŋe sopanmâ haruân giep. Haruân gembo haru dopkoyi amâ bikŋe âlâwu ârândâŋ agep. Dâ bikŋe amâ purik âgâm gilâm agep. 9 Akto wan me wan haruân manmai hârembiâ hewum âlâwu miawagep. Âlâwu miawakto bikŋe moyi. Akto haru waŋgaŋaet oyaŋyeŋe gai hainâk dopkoyi are dopŋe âmâ kâmot âlâwu akto haru waŋgaŋe kâmot siâ amâ bikŋeâk bâliyi.

10-11 Akto aŋelo âlâwuyeŋe arekâ lâmunŋe kolep. Kondo bâin diâ humo siâ kotŋe Kalak kâlâp ululunŋe hinare oep. Arekŋe himbimânba gem tu hâgâm neyi are amâ hewum dopŋe âlâwu hainare akto tu kâmot siâŋe purik âgâm tu kalakŋe miawagep. Hain miawakto luâk bikŋande tu are nembiâ kalak yeŋgumbo mom meteyi.

12 Akto aŋelo imbâtŋe arekŋe lâmunŋe konlep. Akto bâin dewutâ akto diâ akto dewutâ golaŋe are hârok pâŋe âlâwu ârândâŋ agep. Akto dewutâgât bikŋe konok hilip koyi. Akto dewutâ golaŋe aregât bikŋe akto diâ bikŋe hârok. Dâ pagaleŋaet sowân amâ hogoakmâ hewum âlâwu bo agep. Dâ pagaleŋe bikŋande âmâ hândâk miawagep. Hândâkgât dewutâ pagaleŋe bikŋe amâ bâliep. Akto hândâk bikŋe gai hainâk bâliep. 13 Akto puŋdâk humo siâ pukukuk katmâ lapaŋângen himbim tânâmŋângen arimbo egân. Ektere kârikŋeâk konmâ magep, “Wâuk, wâuk, luâk âmbâle hânân tatâi. Aŋelo âlâwu lâmun konberâm aktâi umatŋe humo luâk yeŋgâlai miawakbiap aregât kambiamne bâliâp.” dâep.

9

Aŋelo momerâkŋande lâmun kondo dikon keiŋe ondop miawagi.

1 Akto aŋelo momerâk arekŋe lâmunŋe wailep. Waito bâin diâ siâ himbimânba gembo egân. Akto siâŋe lâm iŋgon kâlep timopŋe bo aregât ki waŋdo diâ arekŋe ki are miep. 2 Mem lâm timopŋe bo aregât hâŋgiŋe mem kato arewa dâwok humo gaep. Akto arekŋe gam himbimân âgâm dewutâ akto himbim tigiep. 3 Akto dâwok hutŋânba kendemuŋ dondâ hân hârok ârândâŋ miawagi. Arekŋe dâwok hepunmâ hânân geyi. Gembiâ Amboŋande hundumdâ kândârâŋân kârikŋe yeŋgimbo meyi. 4 Aregât kârikŋe membiâ Amboyeŋande hin dâm makyeŋgiep, “Ye âmâ sot me hewukŋe me lâwin bo hilipkowei. Akto luâk âmbâle Anutugât tirip yeŋgât mete yeŋân bo yekmâ âmâ are âlepŋe hâk hilâlâm yeŋgiwei. 5 Hâk hilâlâm yeŋgim âmâ momogât dopŋe bo yeŋgiwai. Hain akbiâ dewutâ momerâk bo akbiap.” dâm makyeŋgiep. Akto duki arekŋe luâk âmbâle bâleŋe yeŋgiwai. Haingât hâme hewuk yâkŋe âmâ luâk hâk hilâlâmŋe yeŋgiwiapgât waŋbai. 6 Sop ain âmâ luâk âmbâle yeŋgimbiâ momogât dâp kulâgâtbai. Kulâgâtbiâ âmâ bo mem miawakyekbiap. Hain akmâ gain

gain mondenŋe hâk hilâlâm ire bo agâk dâm aregât dâp âsim kinbiâ bo miawak yeŋgiwiap.

Kendemuŋ towat yeŋgât den.

7 Akto kendemuŋ arekŋe kuk akberâm bau luâk soko arekŋe tâlâgum kinmai dop hainâk kinbiâ yegân. Dâ kautyeŋe amâ kotdâ yeŋgât irimut goli hainare aligit akmâ kinbiâ yegân. Dâ enem dewunyeŋe âmâ luâk nengât enem dewunnenŋe hainare. 8 Dâ dumutyeŋe amâ kâkâlep dondâ. Dâ dâtyeŋe amâ kâkâlep metŋe dondâ pugaiyagât dâtŋe hainare. 9 Akto diŋenyeŋaet pekeyeŋe amâ kapa hainare. Dâ pikyeŋe munŋe amâ bugâgât waŋga munŋe bau luâk soko oloŋmâ pirâm arimai munŋe hainare. 10 Akto dâtyeŋe amâ hâme hewukgât dâtŋe hainare. Akto luâk âmbâle hâk hilâlâm yeŋgiwaigât kârikŋeyeŋe amâ dakeyeŋân are tato luâk âmbâle yeŋgumbiâ hâk hilâlâm nâŋgâm manmâ âgâmbiâ dewutâ momerâk bo akbiap. 11 Akto kembuyeŋe siâ talep. Kembu are âmâ aŋelo siâ dâp timopŋe bo aregât damunŋe. Dâ aŋelo aregât kotŋe amâ Yuda yeŋgât denân amâ Ambondoŋ. Dâ Girik yeŋgât denân âmâ Apolioŋ. Dâ den purikŋe amâ hilipko hilipko amboŋe.

12 Bâin, umatŋe ulik gulik amâ bo aktâp. Akto umatŋe lâuwâŋe akto âlâwuŋe tâlâguwerâp ire.

Aŋelo bât biken konok arekŋe kondo bugâ humo miawagep.

13 Akto aŋelo bât biken konok arekŋe lâmunŋe kolep. Kondo den siâ alata goli Anutugât enemŋân talep tuŋguŋe imbât arewa kune ain hin miawagep. 14 Miawakmâ Aŋelo bât biken konok are hin makmâ miawaganep, “Gâŋe aŋelo imbât yâk tu humo yiep kotŋe Euparat ain kala busi kâlegen katyekbiâ tali are hepun yekmenâ ariŋet.” dâep. 15 Hain dâmbo aŋelo bât biken konok arekŋe aŋelo imbât tu humo kotŋe Euparat ain tali are hepun yekto luâk âmbâle hârok potatmâ hewum âlâwu kali aregât hewum konok yeŋguenŋe moŋet dâm ariyi. Akto aŋelo imbât are yeŋgât keiyeŋe are hin. Emelâk Anutuŋe sop makmâ kalep are tâlâgumbo owâiŋe akmâ arim yeŋguwaigât sop lâmgom wan me wan emelâk heŋgemgoyi.

16 Akto are yeŋgât tembe lokolupyeŋe bau luâk soko kakŋân tali are yeŋgât oyaŋyeŋe amâ oyaŋ oyaŋgât dopŋe bo arekŋe makbiâ nâŋgân. 17 Akto biwine purik kato giwelân hin egân. Luâk bau luâk soko kakŋân aregât bugâgât hâk peke kapa luguakbiâ kapa kulemyeŋe amâ gilâm gimbaŋ gâme akto kau gâwu agep. Akto bau luâk soko areyeŋgât towatyeŋe amâ hin. Kautyeŋe amâ Laion hainare akto lauyeŋânba âmâ kâlâp ululunŋe akto bugâgât dâwok higenŋe bâleŋe puŋgum puŋgum erâep. 18 Akto yâkŋe luâk âmbâle potalakmâ hewum âlâwu akto hewum konok are kâlâp lauyeŋgânba arekŋe oyekmâ yeŋgum om meteyegep. 19 Akto bau luâk soko areyeŋgât kârikŋe amâ lauyeŋân akto dakeyeŋân talep. Akto dakeyeŋe âmâ niambi sâmbâ hinare akto niambi sâmbâ arekŋe luâk âmbâle hilip yeŋgumbiâ hâk hilâlâm nâŋgâmai.

20 Akto luâk âmbâle bikŋe wan siâ me siâ bâleŋe iregât boâk moyi areyeŋgât bâleŋeyeŋe bo makmâ miawakmâ hanyeŋe purik kali. Are yeŋgât bâleŋe hin. Hat sinduk me sinduk baniara yâk yeŋgât nâŋgâmbiâ humo akmap. Lâpio me wan me wangât nâŋgâmbiâ humo agâkgât goli me siliwa me kapa me kât me lâwin arekŋe mem ketuguyi. Ketugumbiâ bo ekmai. Akto bo nâŋgâmai akto bo bam gutmai

areyeŋgât kotyeŋe mem agatmâ ulilaŋmâ mali. 21 Hain akmâ âmâ luâk âmbâle yeŋgumbiâ moyi akto sait bâleŋe mâŋgi yegi. Akto dâp gulip mali. Akto kâmbu konda akmini. Agak meme bâleŋe aregât bo makmâ miawakmâ hanyeŋe bo purik kali.

10

Aŋelo siâŋe kulem esenŋe siâ Yohane waŋdo niep.

1 Akto Aŋelo humo kârik siâ himbimânba gembo egân. Himbimânba gem âmâ hâkŋe hamandatŋe tigimbo kautŋân mulumugat gam talep. Akto aŋelo aregât enem dewunŋe amâ dewutâgât pagaleŋe hainare. Akto kei pâwutŋe amâ kâlâpŋe ululunŋe om kinmap hainare. 2 Akto bâtŋân kulem esenŋe melalakom yendo miep. Akto keiŋe bungen âmâ haru kakŋân tâlim kilep. Dâ keiŋe kanegen âmâ hân kakŋân tâlim kilep. 3 Hain akmâ bâin kot kârikŋeâk kolep amâ laionŋe kamboŋmap hinare. Hain kondo bâin hamandat bât biken lâuwâ ainâk hogoakto den humo tâmbâ miawagep. 4 Den humo tâmbâ miawakmâ makmâ metembo âmâ nâŋe den are kulemgowerâm aktere den siâ himbimânba hin miawakto nâŋgân, “Yohane, hamandat bât biken lâuwâ mun aktâi are yeŋgât den amâ biwigânâk kat. Bo kulemgo.” dâmbo nâŋgân. 5 Akto aŋelo humo haruân akto hânân kilep arekŋe bâtŋe bungenŋe melalakom himbimângen panmâ kinmâ 6 Anutu Manman Kârikŋe Amboŋe himbim akto hân akto haru akto wan me wan ain tatmai are ketuguyegep aregât kotŋe konmâ hin dâep, “Bâin, sop tâlâguâp aregât Anutuŋe lâuwâŋe bo lâmgowerâp. 7 Dâ titnan aŋelo bât biken lâuwâ yeŋgâlânba bâiŋe arekŋe lâmunŋe konberâm akto ainâk Anutuŋe den yoŋâk are hoŋ bawa propetelupŋe makyeŋgiep are bunŋe miawakbiap.” dâep.

8 Akto kot humo himbimânba miawakto emelâk nâŋgân are lâuwâŋe makniŋdo hin nâŋgân, “Gâ ari aŋelo haru akto hânân kindâp aregât bâtŋân âmâ kulem esenŋe melalakom tatâp are me.” dâep. 9 Hain dâmbo arim Aŋelo are hin magaŋân, “Gâŋe kulem esenŋe bâlensiâ are niŋ.” dâre hin makniŋep, “Âlepŋe mem ne. Arekŋe âmâ laugân âmâ hâlâmgât ukenŋe hainare akberâp. Dâ gem tepgân âmâ tatmâ kalak giŋberâp.” dâep. 10 Hain dâm niŋdo bâtŋânba mem neân. Mem nendere launân âmâ ukenŋe agep. Dâ nem metere gem âmâ tepnân tatmâ kalak niŋep. 11 Hain akto hin makniŋep, “Gâ hanâk luâk âmbâle âgâ âgâŋe gegeŋe denŋe denŋe kepia kepiaŋe manmai are yeŋgâlân wan me wan miawak yeŋgiwiap are makmâ miawakyeŋgiwen.” dâm makniŋep.

11

Luâk lâuwâ Anutugât den dâtâŋe yetgât den.

1 Akto lau himbimânba konlep yâkŋe huwan siâ dopko dopkogât niŋep. Huwan niŋmâ hin dâm makniŋep, “Gâ agatmâ Anutugât Sumbe kat katgât emetŋe alata dopŋe me. Akto luâk âmbâle âgâm Anutugât kotŋe mem agatmai areyeŋgât oyaŋyeŋe oyaŋyek. 2 Dâ lope hâkŋângen are amâ dop bo me. Hepun. Lope ire luâk âmbâle Anutu bo nâŋgâ aŋmai arekŋe tâlim bâleŋe agaŋbiâ dewutâ 42 ain bo akbiap. Aregât lope are dop bo me. 3 Akto nâŋe hoŋ bawalogâtne lâuwâ siâ hainare me kemdâ lâuwâ siâ meme akyetkire sâŋgum tok tokŋe luguagiat. Hain akmâ nâŋgât den makmâ miawakbela hilâm 1,260 bo akbiap.” hain dâep. 4 Hoŋ bawa logâtŋe areyetgât keiyetŋe hin. Yâk amâ lâwin lâuwâ kotŋe oliwa

hainare me kemdâ lâuwâ hainare hân hârok aregât Damunŋe Anutu yâkgât enemŋân kinmandat hainare. 5 Dâ luâk bikŋande bâleŋe akyetkiwerâmbiâ âmâ kâlâp lauyetŋânba waitbela kâlâp arekŋe punduŋ katmâ oyekto mombai. Moŋetgât dâp are Anutuŋe makmâ kalep. 6 Akto Anutuŋe wâtyetŋe akyetkimbo tânâk bo gewiapgât nâŋgâm makbela ainâk âlepŋe tânâk bo gewiap. Akto tu hârok mem purik katbela gilâm akbiap aregât nâŋgâm makbela âlepŋe hainâk akbiap. Akto kundat humo miawagâk dâm makbela ainâk kundat humo miawakbiap. Aregât ukenyetŋe miawagâkgât kârikŋe tatyetkiwiap. 7 Akto lâuwâ arekŋe Anutugât âi den mak mak are makmâ metewiandat amâ soŋgo humo tâmbâ metŋe lâm timopŋe boângenba arekŋe gam gasa yetkimbo mombiandat. 8 Yetkumbo mombela âmâ hâkyetŋe amâ kepia siâ kotŋe den dopŋân Sodom akto kotŋe siâ Aigita ain Humoyetŋe lâwinân kom hikombiâ moep kepia aregât sombeimân ain yembiandat. 9 Ain yembela luâk âmbâle mitigât gasaŋe hârok hânŋe hânŋe akto denŋe denŋe togom hâkyetŋe yelekmâ mem han yetkuwâi dâm damunyetŋe kinbiâ bo han yetkuwai. Amâ hilâm âlâwu akto bikŋeâk bo akbiapgât. 10 Hain akmâ hânân manbai hârokŋe, “Wei, hoŋ bawa lâuwâ arekŋe nen hâk hilâlâm nengiwerâm togoyiat ina emelâk moyiat.” dâm aregât heroŋe humo akbai. Akto okot âlepgât wan me wan galalupyeŋe yeŋgiwei. 11 Hain akbiâ hilâm âlâwu akto bikŋeâk bo akto Anutugât Heak âlepŋande mom yembiandat areyetgât kautyetŋân mendo golâ akmâ kinbela luâk âmbâle kinbai arekŋe yelekmâ hamep humo agi. 12 Hain akbiâ ainâk lau siâ himbimânba kot kârikŋe siâ hin kondo nâŋgâyiat, “Yet iren gaet.” dâmbo hamandat kakŋân âgâmbela gasalupyetŋande yelegi. 13 Âgâmbela yelekbiâ ainâk wâriŋ humo miep. Mendo kepia humo are bikŋe bâliep. Wâriŋ humo mendo kepia bikŋe hogoakto luâk âmbâle 7,000 yeŋgumbo mom meteyi. Akto luâk âmbâle bikŋe bo moyi arekŋe aregât hamep dondâ akmâ Anutuŋe himbimân mandâp are nâŋgâm kotŋe mem agali.

14 Bâin umatŋe humo lâuwâŋe aregât keiŋe hain. Dâ wâuk sop bâlensiâ tatâp umatŋe âlâwuŋe miawakbiap.

Aŋelo 7 bâiŋe arekŋe lâmunŋe wailep.

15 Akto aŋelo 7 galayeŋe bâiŋe arekŋe lâmunŋe wailep. Waito bâin himbimânba kot kârikŋe siânbaŋe konmâ hin dâyi, “Humonenŋe akto huŋgun aŋdo giep arekŋe hân hârok damunŋe akbiandatgât dâp miawaktâp. Akto himbimân damunnenŋe akmâ manmâ âgâwiap.” dâyi. 16 Akto luâk kembu 24 tat tatyeŋân Anutugât dewunŋân tatmai arekŋe kâŋgom yem âmâ Anutugât nâŋgâmbiâ humo agep. Humo akto Anutu hin magaŋi, 17 “O Anutu gâ Kârikŋe Amboŋe manmâ gat akto manmâ âgâwiat. Gâŋe âmâ kârikŋene miawagâk dâm hânŋe hânŋe damunyeŋe akbiatgât keiŋe katât aregât mepaige mem heroŋe katgekmâ mem agatgekne. 18 Akto luâk âmbâle bo nâŋgâ giŋmai arekŋe kuk akgiŋbiâ ainâk kuk akyeŋgien aregât bâin dâm luâk âmbâle momoŋe den âiân katyekberâtgât sop miawakto aregât kotge mem agatne. Akto uŋak hoŋ bawage Propete akto luâk âmbâlelupge kotgaet kâŋgomgiŋmai are hâuŋe âlepŋe yeŋgiwerâtgât sopŋe miawaktâp. Akto luâk âmbâle âgâ âgâŋe gegeŋe gâŋgât hamep akmai are hâuŋe âlepŋe

yeŋgiwerâtgât sopŋe miawaktâp aregât kotge mem agatne. Akto luâk âmbâle bikŋande wan me wan hânân âlepŋe tatmap are bâleŋe akyeŋgiep are hilip yeŋguwerâtgât sop miawaktâp aregât kotge mem agatne." dâyi.

19 Akto luâk kembu 24 arekŋe hain dâm magaŋbiâ ainâk Anutugât Sumbe kat kat emetŋe bunŋe himbimân tatmap aregât hâŋgi humo lewulakto den kârikŋe kâlân kulemgoep aregât emetŋe miawakmâ kilep. Ain kindo belek belek akto himbim kundunduŋ dâmbo denŋe denŋe humo miawakto wâriŋ humo mendo hân hârok ârik tânâk kârikŋe giep. Are hârok miawakto egân.

12

Âmbâle siâ akto pugaiya yetgât den.

1 Akto kulem siâ himbimân miawakto egân amâ hin. Âmbâle siâ talep are hâk pekeŋe amâ dewutâ hâwâ liliŋe hainare luguagep. Akto dewutâ golaŋe keiŋe amukŋân talep. Dâ kautŋân âmâ kotdâgât irimut diâ 12 kilep. 2 Akto âmbâle amâ tepdâk akto nanaŋ miawakberâmbo hâkŋe hilâlâm agaŋdo kamboŋ kârikŋe kamboŋep. 3 Hain akto kulem siâ himbimân miawakto egân amâ hin. Pugaiya hinare gilâm siâ miawakto egân yâk âmâ kautŋe bât biken lâuwâ. Akto kautŋe siâ siâ ain kembu yeŋgât irimut konok konok kauŋep. Akto sâliŋe bât biken lâuwâ. 4 Akto pugaiya hinare arekŋe dakeŋande diâ kâmot siâ ŋârâŋ orem urutmâ pan yekto hânân gembiâ yegân. Akto diâ kâmot lâuwâŋeak himbimân âlepŋe tali. Akto Pugaiya arekŋe âmbâle are nanaŋ memberâm akto aregât enemŋân kilep. Kinmâ nanaŋ miawakto ainâk nemberâm akmâ lâmgom kilep. 5 Hain kindo âmbâle arekŋe nanaŋ luâk miep. Nanaŋ irekŋe hâmbâi luâk âmbâle hârok huwan kârikŋeŋe damunyeŋe kârikŋe akbiap. Akto nanaŋ are mendo Pugaiyaŋe nanaŋ are nemberâm akto ainâk siâŋe nanaŋ are mem oloŋdo himbimân âgâmbo Anutu ikiŋaet tat talân katbiâ talep. 6 Akto âmbâle are hamep akmâ pârigim arim hân kamitŋângen luâk âmbâle bo manmai aregen ariep. Ain arimbo Anutuŋe emet emelâk heŋgemgom hin dâep, "Âmbâle ire in mando tângowian âmâ hilâm 1,260 bo akbiap." dâep. Emet ain ari malep.

Himbimân kuk humo miawakto Niambi hâkokombiâ hânân giep.

7 Akto ainâk kuk humo himbimân miawagep. Aŋelo humoyeŋe kotŋe Mikae akto aŋelolupŋande Pugaiya are akto aŋelolupŋe kuk akyeŋgiyi. Akto Pugaiya akto yâkgât aŋelolupŋe yâkâ hainâk kuk humo akyeŋgiyi. 8 Kuk humo agaŋgim Mikae yâkgât kâmotlupŋande Pugaiyagât kâmot are ewangi yekbiâ yeukŋe akmâ himbimân welamyeŋe bo talep. 9 Yeukŋe akmâ himbimân welamyeŋe bo tato aregât Anutugât kâmotlupŋande Pugaiya are hâkokom panaŋbiâ iŋgon ge yiep. Akto Pugaiya aregât kotŋe hin, Niambi yâkgât agak meme amâ hin akmap. Luâk âmbâle hârok heyeŋgim den âiân katyekmap. Niambi are akto aŋelolupŋe olop yâkŋe hânân geyi. 10 Akto himbimânba kot kârikŋe siâ kondo hin nâŋgân, "Hâkyeŋe tunmap Amboŋe arekŋe Anutu dewunnân kinmâ Anutugât kâmotlupŋe are hokboâk hokboâk hilâm hândâk hâkyeŋe tunmap gârâmâ uŋak Anutuŋe makto aŋelolupŋande Niambi hâkokom watmâ panbiâ geâp aregât Anutu nengât Humonenŋe yâkgât kârikŋe akto luâk âmbâle heŋgem yeŋguwiapgât dâp

kârikŋe miawaktâp. Are miawakto yâkgât kâmot ikiŋak damunyeŋe akto manman âlepŋân manbai. Akto areâk bo. Niambi geâp aregât uŋak Anutugât Kristo yâkgât memeŋe akto wâtŋe miapŋân miawakto ekten. 11 Akto Anutugât kâmotlupŋe areyeŋgât manman aregât ukenŋe bo nâŋgâm âmâ Anutugât gasalupŋe togombiâ hanâk dâm Anutugât kotŋe bo heambukbiâ âmâ yeŋgumbiâ moyi aregât Anutugât nanŋe Lama moep aregât gilâmŋande akto denyeŋande Niambi are mem hâkokom ge kali. 12 Haingât ye hârok himbimân mandâi ye okot âlep nâŋgâm heroŋe akbei. Dâ hânân mandâi amâ yeŋgâlân umatŋe humo miawakberâp aregât okotne bâliâp. Amâ Niambi hin nâŋgâp, “Nâŋgât sop tâlâgu akniŋberâp.” dâm nâŋgâp aregât kuk humo akmâ yeŋguwerâm aktâp akto umatŋe humo miawakberâp aregât okotne bâliâp.” kot kârikŋe hain dâm kolep.

Pugaiyaŋe âmbâle gasa agaŋep.

13 Akto pugaiya hânân panbiâ giep amâ ainâk âmbâle nanaŋ miep are gasa agaŋep. 14 Hain dâm wato âmâ Anutuŋe makto puŋdâkgât pikŋe lâuwâ âmbâle are waŋbiâ mem âlepŋe pukukuk katmâ agatmâ hân kamitŋângen ikiŋe emetŋe ain ariep. Akto emet ain âmâ Anutuŋe emelâk heŋgemgom, “Âmbâle are pugaiyaŋe membopgât in mando tângore sop siâ siâ akto sop bikŋeâk bo akbiap.” dâm ketuguep. 15 Âmbâle arekŋe lalakmâ arimbo Pugaiya humo gilâm arekŋe tuŋe âmbâle are hilip koâk dâm aregât launânba tu humo mugalep. 16 Tu mugato tu arekŋe âmbâle are wato ainâk hânŋe âmbâle are tângom hogoakmâ dâp humo miawakto tu ainâk pugaiya arekŋe mugalep are hân kâlegen yân gembo âmbâle are âlepŋe kilep. 17-18 Âlepŋe kindo Pugaiya humo arekŋe âmbâle are âlepŋe kilep are ekmâ nâŋgâmbo bâliep. Akto kuk humo agaŋep. Kuk humo agaŋmâ âmbâle aregât nan baratlupŋe bikŋe yeŋguwerâm agep. Akto âmbâle aregât nan baratlupŋande Anutugât den kârikŋe lokomai. Akto Yesugât keiŋe makyeŋgimai aregât pugaiyaŋe kuk humo nâŋgâm yeŋguwerâm ariep. Arim haru dâtŋân teŋgâ kilep.

13

Soŋgo dâtŋe metŋe miawakbela yelegep.

1 Arim haru dâtŋân teŋgâ kindo soŋgo metŋe siâ haruânba gambo egân. Soŋgo metŋe are amâ sâliŋe bât bip bip hârok. Akto sâliŋân amâ kembu yeŋgât irimut konok konok aligilakmâ talep. Akto kautŋe amâ bât biken lâuwâ ain den bâleŋe Anutugât kotŋe mem ge kat katgât den ain talep. 2 Akto soŋgo metŋe amâ dowâk keiŋe kârikŋe hainare miep. Akto kei bâtŋe pikŋe amâ kâkâlep. Akto dâtŋe amâ Pugaiyagât dâtŋe hainare. Akto Pugaiya emelâk egân arekŋe ikiŋe kârikŋe akto wâtŋe tat tatŋe amâ soŋgo metŋe waŋep. 3 Akto soŋgo metŋe âmâ aregât kautŋe amâ siâŋe emelâk koep. Kondo diwi agep amâ emelâk pandagep. Akto luâk âmbâle hânŋe hânŋe mali arekŋe soŋgo metŋe are olop manberâm ekbiâ dâtŋe akto kotŋe mem agali. 4 Akmâ pugaiyaŋe soŋgo kârikŋeŋe waŋepgât makmâ egâliaŋ agaŋi. Hain akmâ soŋgogât hain âgâk konmâ mem agatmâ hin dâyi, “Soŋgo hainare niŋande mandâwo? Akto niŋande bugâŋe kondo gewiawo?” dâyi.

5 Akto âmâ soŋgo metŋe arekŋe Anutugât kotŋe mem ge katbiapgât kârikŋe miawagaŋep. Mem ge katmâ kot humo kamboŋmâ

indiep. Hain akmâ manmâ kârikŋe akmâ âgâmbo dewutâ 42 bo akbiap. 6 Akto soŋgo metŋe arekŋe Anutugât kotŋe patŋe akto manmanŋaet welamŋe mem bâleŋe ketugum âmâ himbimân manmai are hainâk bâleŋe akyeŋgiep. 7 Akto Anutugât kâmot are kuk kârikŋe akyeŋgiâkgât kârikŋe miawaganŋep arekŋe yeŋgumbo yeukŋe agi. Akto areâk bo. Soŋgo metŋe arekŋe Pugaiyagât kârikŋe miep aregât luâk âmbâle kâmotŋe kâmotŋe akto denŋe denŋe akto hâk kulem keiŋe hârok yeŋgât kembu agep. 8 Akto luâk âmbâle hârok kotyeŋe manmangât kulem esenŋân bo tatâp arekŋe soŋgo metŋe aregât kotŋe mem agali. Akto manman kârikŋaet kulem esenŋe aregât keiŋe hin. Lama moep arekŋe hân bo miawagewân ikiŋe kâmot areyeŋgât kotyeŋe kulemgoep. Aregât luâk âmbâle bikŋe kotyeŋe ain bo kulemgoep. Arekŋe soŋgo metŋe aregât kotŋe mem agali. 9 Akto ye den ire oyaŋbai yeŋe den ire oyaŋmâ nâŋgâm heŋgemgowei. 10 “Âlepŋe, luâk âmbâle bikŋe kala busi emetŋân katyekbiâ aregât agak meme miawak yeŋgimbo âmâ ainâk ain arim kala busi kâlegen manbai. Akto luâk siâŋe siâ tâwâtŋe kondo mombiapgât pat miawakbiap amâ âlepŋe luâk siâŋe luâk are kondo mombiap.” den hain tatâp aregât Anutugât luâk âmbâle âmâ kârikŋe tatmâ manmâ âgâmbiâ biwiyeŋe Anutugâlânâk kinmâ âgâwiâp. Akto umatŋe bâleŋe aregât hamep bo akbei.

Hân kâlegenba soŋgo dâtŋe metŋe siâ gambo egep.

11 Akto soŋgo metŋe siâ egân amâ hân amukŋânba petakmâ hân kakŋân gaep. Soŋgo metŋe ire amâ sâliŋe lâuwâ lama luâkgen hainare. Dâ denŋe amâ Pugaiya hainare. 12 Dâ soŋgo metŋe lâuwâŋe amâ soŋgo metŋe siâ ulik gulik egân aregât kârikŋe miep. Akto yâkgât enemŋân âi miep. Akto soŋgo metŋe lâuwâŋe arekŋe kârikŋe akmâ hân akto luâk âmbâle hânân manmai are hâwât yekmâ soŋgo metŋe ulik gulik egân are kautŋe hârembo pandakto malep aregât kotŋe mem agatŋetgât hâwât yekto hain agi. 13 Akto soŋgo metŋe lâuwâŋe arekŋe kulem keiŋe keiŋe hârok humo mendo ekmini. Akto luâk âmbâle dewunyeŋân kâlâp humogât makto himbim hepunmâ hânân gembo egi. 14 Akto soŋgo ulik gulik aregât enemŋân kinmâ kulem siâ membiapgât kârikŋe miawaganŋepgât luâk âmbâle hârok heyeŋgiep. Heyeŋgim hin makyeŋgiep, “Ye soŋgo metŋe tâwâtŋe kautŋe hârembo pandagep aregât otneŋe lâwin wan hâwim ketuguŋet.” dâep. 15 Hain dâm hâwâtyekto ketugumbiâ soŋgo metŋe lâuwâŋe arekŋe heakŋe are otneŋân are waito otneŋe arekŋe den makmâ kilep. Hain ageine luâk âmbâle biknande otneŋe aregât kotŋe bo mem agali are yeŋgumbo moyi. 16 Akto areâk bo. Otneŋe arekŋe hoŋ bawalupŋe makyeŋgimbo luâk âmbâle hârok âgâ âgâŋe gegeŋe me kotdâ me kotyeŋe bo me sikumdâ me umburuk me luâk kembu me hoŋ bawa hârok are yeŋgât bâtyeŋe bungen akto enem yeŋân tirip kali. 17 Amâ luâk âmbâle bikŋe are borâm âmâ tirip are bo miawakto are sot me wan me wan hâukowaigât dâp bo miawagep. Akto puli memegât âi bo miawagep. Akto tirip amâ soŋgo metŋe aregât kotŋe. 18 Imâ tirip towat in yendâp luâk siâ nâŋgâ nâŋgâ humo yeaŋdâwân âmâ soŋgogât kot kulem aregât keiŋe mem miawakbiap. Kot kulem are luâk siâgât kot amâ 666.

14

Yesu akto kâmotlupŋe Sioŋ

gimbâŋân kinbiâ yegep.

1 Nâ Yohane nâ giwelân hin egân. Lama moep arekŋe gimbâŋe kotŋe Sioŋ aregât kautŋân kilep. Ain kindo luâk âmbâle 144,000 areyeŋgât enem dewunyeŋân âmâ Lamagât kotŋe akto Eweŋaet kotŋe kulemgombo miawakto olop kili. 2 Akto ainâk mun âlepŋe humo tu humogât munŋe hinare me hamandat kundunduŋ dâmap hinare me luâk dondâŋe bâtâ kombiâ miawakmap hinare himbimânba gembo nâŋgân. 3 Akto luâk âmbâle arekŋe kep keŋgu irakŋe siâ kembu tat tat akto soŋgo humomo manmanŋe imbât are akto luâk kembu 24 are yeŋgât enemyeŋgân meyi. Dâ luâk âmbâle 144,000 are Anutu ikiŋe pat oloŋ yegep arekŋeâk kep keŋgu irakŋe are meyi. Dâ luâk âmbâle bikŋe âmâ kep keŋgu are bo nâŋgâmai. 4 Akto luâk âmbâle âlepŋe ire âmâ hânân maliân dâp gulip bo mali. Akto agak meme âlepŋeâk memâk mali akto lama arekŋe luâk âmbâle iresoŋ Anutugât kâmolân dewatiwai dâm dumyeŋân kinmâ moep. Aregât bâleŋaet dâwânba oloŋyegep. Lama arekŋe hain agep aregât Lamaŋe wan me wan makto lauŋe dowâk lokom manmai. 5 Akto den hianŋgi siâ bo magi. Akto den âlepŋeâk makmâ han kau kau akmâ mali.

Aŋelo âlâwuŋe den akbiâ yegep.

6 Akto aŋelo siâ miawakto egân. Are âmâ den pat âlepŋe tatmâ âgâwiap are luâk âmbâle denŋe denŋe hânŋe hânŋe manmai are hârok makyeŋgiwian dâm lapaŋân pâp pâp katmâ dâp pâŋân tânâmŋân ariep. 7 Hain arim kârikŋeâk konmâ hin dâep, “Anutuŋe den âiân katyekbiapgât emelâk sop tâlâguâp. Haingât ye hamep akmâ kotŋe mem agatŋet. Akto Anutu hân himbim haru akto tu dewunŋe ketuguyegep aregât kotŋe mem agatmâ âgâwei. Hain akmâ âgâmbiâ ârândâŋ akbiâp.” dâep.

8 Akto aregât haminân aŋelo lâuwâŋe siâŋe miawakmâ hin dâep, “Kepia humo kotŋe Babiloŋ aregât ambolupŋande luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai are hâwât yekmâ nenŋe bâleŋe akmaen yekâ hainâk akŋet dâm makyeŋgimbiâ hainâk akmâ meyi. Aregât kepia Babiloŋ are emelâk gulip agep.” dâep.

9 Akto aregât haminân aŋelo âlâwuyeŋe siâŋe miawakmâ kârikŋeâk konmâ hin dâep, “Luâk âmbâle bikŋande soŋgo metŋe akto otneŋe kotyetŋe mem agatbiâ kotyetŋe enem meteyeŋân me bâtyeŋân kulemgombo memai are 10 Anutuŋe kukŋaet waiŋ tu dâtŋe metŋe dondâ are kondoânba waŋdo Aŋeloŋe kâmbokŋe akto Lama yâk yeŋgât meteyeŋân bugâ kâlâp ululunŋân gem hâk hilâlâm metŋe manmâ âgâwiap. 11 Oyekmâ âgâmbo hâk hilâlâm dondâ nâŋgâmbiâ dâwokyeŋe hokboâk hokboâk egon âgâm yembiap. Akto luâk âmbâle soŋgo metŋe aregât kotŋe mem agatmai akto otneŋe hainâk mem agatmai are soŋgo metŋe yâkgât kotŋe enemyeŋân me bâtyeŋân kulemgombo memai are Anutuŋe kuk bâleŋe akyeŋgimbo hâk hilâlâm hândâk akto hilâm nâŋgâm manmâ âgâwai akto hâkyeŋe mem bo tatmâ hutuk âgâwai.” dâep.

12 Akto ye biwiyeŋe Yesugâlân kali arekŋe biwiyeŋe hainâk kilâkgât akto Anutugâlân den lokom âgâwaigât ire oyaŋmâ nâŋgâm heŋgemgowei. Akto biwiyeŋe damunŋe akbei.

Luâk akmâ giep arekŋe âi bunŋe orem mem menduguep.

13 Akto nâŋe himbimânba kot siâ gembo nâŋgân. Arekŋe hin dâep, “Yohane gâ den ire kulemgo. Humogât kâmot are gasalupyeŋande

yeŋgumbiâ mombai arekŋe siân heroŋe humo akmâ manmâ âgâwai." dâep. Hain dâmbo Anutugât Heakŋe âlepŋande gai hin magep, "Bundâk. Yâk âi âlepŋe meyi aregât hâuŋe Anutuŋe mombaiân ain manman âlepŋe yeŋgimbo biwiyeŋe sândugembo tatmâ hutuk âgâwai." dâep.

14 Akto ainâk dewunne panmâ hin egân. Luâk akmâ gem manmap hainare miawakmâ hamandat kau kau kakŋân tatmâ irimut goli kauŋmâ tâwât metŋe bâtŋân miep. 15 Akto aŋelo siâ âmâ himbimân sumbe kat kat emetŋe talep ainba giep. Arekŋe hamandalân talep are hin dâm konmâ magaŋep, "Bâin. Gâ tâwâtgande âi bunŋe orem mem menduguak. Hânân âi bunŋe akmâ metiepgât orem mem mendugu mendugu agâkgât sopŋe miawaktâp." dâmbo 16 hamandalân talep arekŋe tâwâtŋe are mem hânân oriep.

17 Orem mando aŋelo siâ sumbe emetŋânba miawagep arekŋe tâwâtŋe metŋe miep. 18 Aregât hamiŋân aŋelo siâ alata hepunmâ giep. Aŋelo are amâ kâlâp damunŋe akmap. Arekŋe kârikŋeâk aŋelo tâwât metŋe miep are konmâ hin magaŋep, "Woe, hânân tâk kotŋe waiŋ aregât koaŋe âlim yendâp aregât tâwât mendât arekŋe hânân arim sot waiŋ are orem me." dâep. 19 Hain dâmbo aŋelo arekŋe tâwât mem arim orem waiŋ koaŋe hârem meyegep. Meyekmâ waiŋ tâli tâligât kondo humo Anutugât kuk miawakbiapgât ain panyekto geyi. 20 Ain gembiâ kukgât kepia betgen ain waiŋ tâli tâligât kondo humo aregât kâlegen tâlimbiâ kondo kâlegenba hep humo gem yiep. Gem yiep amâ bâtgum miawakmâ âmâ bau luâk soko bâtyeŋe titiwutŋe hainare agep. Dâ kâlepŋaet dopŋe âmâ 300 kilomita hainare agep.

15

Luâk âmbâleŋe kep membiâ yegep.

1 Akto kulem siâ miawakto ektere dâtŋe agep. Amâ hin. Aŋelo 7 arekŋe siâ siâ bâleŋe 7 meyi. Akto bâleŋe are amâ bo akbiawân ain Anutugât kambiam bâle amâ bo akbiap.

2 Akto ain âmâ nâŋe hin egân. Haru humo hinare duŋgu akto kâlâp mendugum kinmâ haru humo hinare akto egân. Akto luâk âmbâleŋe wârakmâ soŋgo metŋe akto otneŋe akto kotŋe hainâk ewangiyegi arekŋe Anutuŋe bâtâ yeŋgimbo mem haru duŋgu hinâk aregât ginŋân kili. 3-4 Akto Mose Anutugât hoŋ bawa yâkgât kep meyi akto Lamagât kep meyi. Kep amâ hin, "O Anutu Humonenŋe, gâ kârikŋe hârok tatginŋdâp. Akto âi agat agatŋe akto ekmâ hulilinŋe olop memenâ ektenŋe dâtŋe akmap. Akto agak meme ârândâŋâk memat. Akto luâk âmbâle yeŋgât Humoyeŋe akmâ manmâ gaen akto hainâk akmâ manmâ âgâwiat. Aregât niŋande gekmâ âmâ bo hamep akbiap? Dâ niŋande kotge bo makmâ egâliaŋbiap? Akto gâ konok âlepŋe akmat aregât kotge mem agatne. Akto gâŋe luâk âmbâle den âiân katyegen are luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai arekŋe ekmâ gâŋgâlân togom kotge mem agatbiâ ârândâŋ akbiap." dâyi.

Aŋeloŋe 7 arekŋe kundat siâ siâ 7 mem kâimbiâ yegep.

5 Hain dâmbiâ dewunne pandere hin miawakto egân. Sumbe kat kat emet are mâron emet kâlegen himbimân talep aregât hâŋgi lewulakmâ kindo 6 arewa aŋelo 7 kundat bâleŋe siâ siâ mem kili are sopali. Aŋelo are amâ sâŋgum pagaleŋe lalagi. Akto himbân diŋenyeŋân tâkŋe goli. Akto bâleŋe 7 meyi are amâ kundat

keiŋe bum bum miawakmap dop hainare. 7 Akto soŋgo humomo imbât manmanŋe areyeŋgâlân gâtŋe konokŋe aŋelo 7 goli kondo 7 konok konok yeŋgiep. Akto kondo are amâ Anutuŋe manmâ âgâm manbiap yâkgât kuk akmâ peimai aregât kâlegen pikmâ yemap. 8 Akto Anutugât pagaleŋe humo aregât akto kârikŋaet dâwok âgâmbo dâp gisap kombo siâŋe sumbe kat kat emetŋân âgâwiapgât dopŋe bo. Hain akto Aŋelo 7 arekŋe kondo siâ siâ bâleŋe kâimbiâ miawakmâ metembiân âmâ âlepŋe âgâwaigât dopŋe miawakbiap.

16

Aŋelo 7 arekŋe Anutugât kuk are lokom kâimbiâ gembo egep.

1 Akto sumbe kat kat emetŋânba den kârikŋe humo siâ gembo nâŋgân. Amâ aŋelo 7 areyeŋgât kârikŋeâk yeŋgonmâ magep, “Ye arim kondo 7 are kâimbiâ Anutugât kuk akto heŋgân hânân miawakberâp.” dâep.

2 Hain dâmbo aŋelo ulik gulik arekŋe arim kondoŋe are hânân kâimbo kâlegen Anutugât kuk arekŋe giep. Gembo diwi kârikŋe keiŋe hârok hârok arekŋe luâk âmbâle soŋgo metŋe yâkgât tiripŋe hâkyeŋân miawagep akto ikiŋe otneŋe kotyeŋe mem agatmai areyeŋgât hâkyeŋân miawagep.

3 Akto aŋelo lâuwâŋe arekŋe amâ kondoŋe are haruân kâiep. Akto haru arekŋe purik âgâm gilâmâk hârok miawakmâ puŋgum âgâm luâk momoŋe yeŋgât gilâm hainare agep. Akto haruân siâ siâ tali are hârok mom meteyi.

4 Dâ aŋelo âlâwuŋe arekŋe amâ tu humoân kondoŋe kâiep. Kâimbo tu dewunŋângen kâiep. Akto tu are hârokŋe purik âgâm gilâm agep. 5-6 Hain akto tugât aŋelo arekŋe Anutu hin maganŋep, “Luâk âmbâle bikŋande gâŋgât kâmotlupge akto propetelupge bikŋe yeŋgumbiâ gilâmyeŋe gembo moyi. Aregât gâŋe gilâm siâ luâk bâleŋe ire yeŋgimenâ nembiâ ârândâŋ aktâp. Aregât gâ ulikŋân tatmâ gaen akto manmâ âgâwiat gâ âlepŋe den âige bundâk âlepŋe miawakbiap. Den âige bundâk miawakto luâk âmbâle potatyekmâ den âiân katyekmenâ ârândâŋ akbiap.” dâep. 7 Dâm metembo âmâ ainâk sumbe kat kat welamŋe arekŋe Anutu hin kondo nâŋgân, “Bundâk Anutu Humogât kârikŋe hârok tatgiŋdâp luâk den âiân katyekmat are bundâk akto ârândâŋâk hârok.” dâep.

8 Dâ aŋelo imbâtŋe arekŋe âmâ kondoŋe dewutân kâiep. Kâimbo Anutuŋe dewutâ hepundo kâlâpŋe luâk âmbâle kâuŋgoyegep. 9 Dewutâgât kâlâp humo are utunŋe dondâ arekŋe luâk âmbâle are dondâ om kâuŋgoyegep kârikŋe humo talaŋdâp siâ siâ bâleŋe mem agatbiapgât Anutugât kotŋe are mem bâliyi. Dâ han biwi bo purik katmâ kotŋe bo makmâ egâlianji.

10 Dâ aŋelo 5 yeŋe arekŋe amâ soŋgo metŋe yâkgât humo tat talân kondoŋe are kâiep. Kâimbo hândâk humo soŋgo metŋe yâkgât luâk âmbâle kâmot humo tatmai areyeŋgâlân hândâk humo dâgâep. Hândâk humo dâgâmbo yâk hâk hilâlâm humo meyi hain akmâ elewetyeŋe neyi. 11 Yâk diwigât hâk hilâlâmyeŋe are nâŋgâyi aregât Anutu himbimân gâtŋe aregât sait den makmâ den bâleŋe maganji. Dâ yâk han biwi bo purik katmâ bâleŋe agi aregât hain akmâ bâleŋeyeŋe bo makmâ miawakmâ âmâ mem hami bo pali.

12 Akto aŋelo 6 yeŋe arekŋe kondo are tu humo kotŋe Euparat ain kâiep. Kâimbo tu are hârok bo agep. Amâ luâk kembu dewutâ gaganŋângenba togowai areyeŋgât dâp heŋgemgo yeŋgiep.

13 Akto nâ ain ekmâ kinmâ sinduk baniara metŋe sâkok tiripŋe

hinare âlâwu yegân. Pugaiya launŋânba akto soŋgo metŋaet launŋânba akto propete hianŋgiŋe yâkgât launŋânba gambiâ yegân. Akto Pugaiya aregât launŋânba sinduk baniara bâleŋe siâ sâkok hinare sopando egân. Akto siâ âmâ soŋgo kâit launŋânba sopando egân. Dâ siâ âmâ Propete hianŋgi luâk yâkgât launŋânba sopando egân. 14 Sinduk baniara bâleŋe sâkok hinare âlâwuŋe amâ bâleŋe dondâ arekŋe kulem keiŋe hârok hârok memai. Arekŋe âmâ hângât luâk kembu are yeŋgâlân hârok arimai, amâ kuk akŋetgât mendugu yekberâm arimai. Amâ Anutugât kârikŋe hârok talaŋdâp aregât sopŋân kuk humo miawakbiapgât kembu hârok areyeŋgâlân arim menduguyekberâm ariwai. 15 Akto sop aregât Yesuŋe hin dâep, “Nâmâ hâmbâi yeŋgâlân luâk kâmburâŋe togomai dop hainâk yoŋâk togowian. Haingât luâk âmbâle bikŋe bo yembai akto himbânyeŋe latmâk yembiâ dowâk togore mulâŋ bo ariwai. Akto luâk âmbâle yekmâ aŋunyeŋaet bo akbai. Aregât biwiyeŋe damunŋe akbei. Hain akmâ luâk âmâ okot âlep humo akmâ heroŋe akbai.” dâep. 16 Akto sinduk baniara bâleŋe âlâwu arekŋe kembu luâk dondâ are iregen menduguyegi. Dâ kepia aregât kotŋe amâ Hebraio yeŋgât denân âmâ Hemageroŋ.

17 Dâ Aŋelo 7 yeŋe arekŋe âmâ kondoŋe are lapaŋânba kâiep. Kâimbo sumbe kat kat aregât emetŋe kâlegen Anutugât tat tat arewa kot kârikŋeâk kolep. Kot arekŋe gam hâkŋângen giep arekŋe hin magep, “Bâin, emelâk bo aktâp.” dâep. 18 Dâmbo hamandat pagaleŋe iŋgon belek belek erâmbo mun humo miawagep. Mun humo miawakto hamandat hogoagep akto wârin humo miep. Wârin hinare amâ luâk manmâ gayi ainbak siâ bo miawagep. 19 Wârin mendo kepia humo Babiloŋ are bâleŋe humo miep aregât Anutuŋe kuk heŋgân bâleŋe nâŋgâm Babiloŋ nâŋgâ aŋdo hogoakmâ hewum âlâwu agep. Kepianŋe kepianŋe hânŋe hogoakmâ gulip agi. 20 Akto haru tânâmŋân gimbâŋe tali are hârok purik kali. Akto gimbâŋe hârok hogoakmâ bo agi. 21 Akto tânâk kârikŋe bâleŋe humo giep. Tânâk kârikŋe humo aregât koaŋe kât humo hinare arekŋe gem luâk âmbâle yeŋgum meteyegep. Himbimânba gembo luâk âmbâle hâk hilâlâm bâleŋe nâŋgâm aregât Anutugât den bâleŋe magaŋi.

17

Âmbâle bâleŋe dondâ mem dâp gulip malep are egep.

1 Akto aŋelo 7 kondo 7 meyi are yeŋgâlân gâtŋe siâŋe hin dâm makniŋep, “Gawot. Gamenâ hin hekat giŋbe. Âmbâle bâleŋe meme dâp gulip malep are tu humo kakŋân tatâp. Akto hinŋe âmbâle ire Anutuŋe den âiân kato dosaŋe miawakto hâk hilâlâm humo miawak aŋberâm aktâp are hekatgiŋdere ek. 2 Amâ hingât. Hângât luâk kembu humo irekŋe âmbâle ire olop bâleŋe sop dondâ akmâ gayi. Hain agi aregât luâk âmbâle hânân mali arekai hainâk bâleŋe sop dondâ agi. Hain akbiâ bâleŋeyeŋe arekŋe mem biwiyeŋe gulip ketugumbo sinduk agi. Aregât gamenâ hekat giŋdere ek.” dâep. 3 Akto Aŋelo are hekatniŋep arekŋe menekto Anutugât Heak âlepŋande kautnân mendo biwine purik kato hân pumângen ain miawagân. Ain kinmâ hin egân. Âmbâle siâ soŋgo metŋe gilâm siâ kakŋân talep. Soŋgo metŋe are amâ kautŋe 7 akto sâliŋe 10. Akto hâkŋân den bâleŋe Anutugât kotŋe mem ge katmap den are yiep. 4 Akto âmbâle are amâ sâŋgum gâwu

akto gilâm hutbit luguagep. Akto wan me wan humo goli akto kât puliŋe humo akto donet luguagep. Akto bâtŋân amâ tu hâpuŋe goliŋe ketugu ketuguŋe miep. Hâpu ain âmâ kâmbu konda bâleŋe arekŋe ain pikmâ yiep. 5 Akto âmbâle aregât meteŋân ikiŋe kotŋe talep kot are âmâ mem heambugi. Dâ kotŋeâk âmâ hin, “Babiloŋ kepia humo aregât hân ârândâŋ egâliaŋ bâleŋe aregât memeŋe akto dâp gulip akto agak meme bâleŋe. Akto lâpio kotŋe mem agat agat gât amboŋe.” den are meteŋân hain talep. 6 Akto âmbâle irekŋe emelâk Anutugât luâk âmbâle hârok Yesugât pat makmâ miawakmâ âmâ bo heambugi are yeŋgumbiâ moyi. Akto âmbâle are gilâmyeŋe nem sinduk dondâ agep. Hain akto ekmâ sân sân mem hamewakmâ nâŋgâ nâŋgâne undup nâŋgâm âmâ dâtne igim kilân.

7 Hain akmâ kindere aŋelo arekŋe hin makniŋep, “Wangât dâtge igim kindât? Âmbâle iregât akto soŋgo metŋe iregât kautŋe 7 akto sâliŋe 10 akto soŋgo metŋe sokoân tatmap areyetgât keiyetŋe makgiŋbe. 8 Soŋgo metŋe ektât aregât keiŋe hin. Hâŋgeiŋe âmâ tatmâ manmâ gaep. Dâ hinŋe âmâ bo tatâp. Dâ hâmbâi âmâ hân dâpŋe timopŋe bo are hepunmâ gawiap. Gam tatmâ manmâ âmâ kâlâwân ariwiap. Akto luâk âmbâle kotyeŋe hân miawagewânbak manman âlepŋe aregât kulem esenŋân bo talep arekŋe soŋgo metŋe ekmâ hin dâwai, “Woe, ire âmâ ulikŋân malep. Hinŋe bo mandâp. Dâ hâmbâi lâuwâŋe miawakbiap.” hain dâm nâŋgâ nâŋgâ undup nâŋgâm dâtyeŋe bâtyeŋân igim kinbai. 9 Akto luâk âmbâle bikŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋe âlepŋe arekŋe âmâ siâ siâ iregât nâŋgâm heŋgemgowai. Kautŋe 7 amâ gimbâŋe 7 akto âmbâle aregât dopŋe amâ kepia gimbâŋe 7 aregât hutŋân talep are. Akto areâk bo. 10 Kautŋe 7 areyeŋgât dop amâ luâk kembu 7. Akto kembu 5 moyi. Akto siâ hinŋe damunyeŋe aktâp. Dâ bâiŋe amâ hâmbâi miawakbiap. Miawakmâ sop bâlensiâ damunyeŋe akmâ bo akbiap. 11 Akto soŋgo metŋe ire ulikŋân talep keiŋe hin. Uŋak amâ bo tatâp. Dâ hâmbâi kembu 7 are miawakmâ metembiâ âmâ 8 arekŋe hainâk miawakbiap. Hainâk miawakmâ luâk kembu sop getek manmâ kâlâwân ariwiap. Keiŋe hain. 12 Akto sâliŋe 10 ektât are âmâ luâk kembu 10 boâk miawaktâi yâk yeŋgât dop. Dâ soŋgo metŋe are olop kârikŋe membai. Amâ hinŋe Anutuŋe boâk makto mendâi. Gârâmâ makbiap âmâ mem damunyeŋe akmâ sop tâlâwâk manmâ bo akbai. 13 Akto luâk kembu are nâŋgâ nâŋgâyeŋe akto hanyeŋe konok manbai. Akto kârikŋeyeŋe soŋgo metŋe waŋbai. 14 Kârikŋeyeŋe waŋmâ Lama olop aguwerâm akbai. Aguwerâm akbiâ Lama arekŋe kârikŋe akmâ ewangiyekbiap. Akto Lama arekŋe humomo yeŋgât humoyeŋe akto kotdâ hârok yeŋgât kotdâyeŋe akmap aregât kârikŋe akmâ gasalupŋe ewangiyekbiap. Akto luâk âmbâle Lama olop manbai âmâ hin. Anutuŋe ukenŋaet akmâ potatyekmâ yeŋgonmâ oloŋyekto Anutugât den pat bo hepunmai.”

15 Akto aŋelo arekŋe den dewatim hin dâm makniŋep, “Âmbâle kondarâ arekŋe tu humo are kakŋân tatâp. Tu are amâ luâk âmbâle kâmotŋe kâmotŋe akto denŋe denŋe hânŋe hânŋe manmai dop hainâk aktâp. 16 Gâ sâliŋe 10 ektât are âmâ luâk kembu siâ soŋgo metŋe olop âmbâle kondarâ aregât gasa akbai. Akto âmbâle aregât kina tâkŋe mem hârembiâ bâlâk kindo sunumŋe hârok nembai. Akto kâlâwân ombai. 17 Akto Anutuŋe ikiŋe nâŋgâ nâŋgâŋe

biwiyeŋân katmâ totokombo han biwiyeŋe konok akmâ kârikŋeyeŋe soŋgo metŋe waŋmâ âmbâle are bâleŋe agaŋbai. Hain agaŋmâ manmâ âgâmbiâ âgâmbiâ sop Anutuŋe siâ siâ akbiapgât sop ulikŋân magep are bâiŋe miawakto bo akbai. 18 Akto âmbâle kondarâ are âmâ kepia humogât dop kepia humo hângât kembu are hârok yeŋgât kautyeŋe tatâp.

18

Babiloŋ itiŋ gulam agep.

1 Akto aregât haminân aŋelo siâ himbim hepunmâ gembo egân. Are kârikŋe humo talaŋep. Akto pagaleŋe humo arekŋe hân ire kulemgombo hânân pagaleŋe humo miawagep. Pagaleŋande hân ire katipkom yendo egân. 2 Yâk kârikŋeâk konmâ hin dâep, “Kepia kotŋe Babiloŋ humo are emelâk hilip agum meteâp. Uŋak âmâ sinduk baniara bâleŋe ain manmai akto niambi kotŋe hârok akto lâut bâleŋe maleŋe are hârok ain tatmai. 3 Amâ hingât. Kom metiepgât. Akto luâk âmbâle kâmot hârok yâk emelâk yâk olop bâleŋe akbiâ bâleŋe arekŋe biwiyeŋe mem oloŋdo gulip milip mali. Akto hângât kembu yâk gai hainâk emelâk yâk âmbâle are olop bâleŋe agi. Akto hângât luâk âmbâle yâk gai hângât bâleŋe aregât âi mem puli dondâ memai aregât kautyeŋe gulip akto kagawu akbai.” dâep.

4 Akto himbimân kot humo siâ kondo hin nâŋgân, “Nâŋgât luâk âmbâle ye hârok kepia bâleŋe are hepunmâ gam hâkŋângen manŋet. Ageine bâleŋe arekŋe howaiyekto bâleŋe akmâ âmâ kundat bum bum humo membâi. 5 Kepia iregât ambolupŋande bâleŋe humo akmai yâk yeŋgât bâleŋande kakŋân kakŋân âgâm himbim ewangiâp dop hainâk manmai aregât Anutuŋe bâleŋe iregât gewâkŋe nâŋgâp aregât hâuŋe yu yeŋgiâp. 6 Anutuŋe âmbâle iregât agak meme âmbâi konda akmap aregât den âiân katmâ hâuŋe bâleŋe waŋbiap. Âmbâle are emelâk agak meme bâleŋe mendugumbo unduwâk miawaktâp aregât hainâk kuk kârikŋe yâkgât are mendugum waŋbiâ neâk. 7 Akto âmbâle irekŋe emelâk ikiŋe kotŋe mem agalep. Akto âgâ âgâŋe keiŋe hârok aktâp haingât hâk hilâlâm dondâ agaŋŋet. Âgâ âgâŋe aregât dopŋânâk agaŋŋet. Akto hain akbiâ âmâ inde dondâ indewiâp. Dâ kambiamŋân hinŋe amâ hin nâŋgâmap, “Woe, nâ kârikŋeâk mandân. Akto luâk âmbâle damunyeŋe akman. Akto âmbâle kambut hainare mandân aregât umatŋande nâŋgâlân togowiap aregât dopŋe bo. Akto nâ inde dondâ bo indewian.” dâmap. 8 Hain dâmap aregât siâ siâ bâleŋe keiŋe hârok are yâkgâlân togowiap. Amâ hilâm konok kâlegen kundat dondâ mem miawakbai aregât indewiap. Akto mop humo miawakbiap. Akto kâlâpŋe ombiap Humo Anutuŋe hâuŋe humo potatmâ yeŋgim umatŋe kutigit yeŋguwiap aregât umatŋe dondâ yeŋgiwiap.

Hângât kembu arekŋe Babiloŋ ondo dâwok gambo ekmâ indem kamboŋbiâ biwiyeŋe bâliep.

9 Akto hângât kembu are ulik gulik agak meme bâleŋe Babiloŋ olop agi. Akto yâk olop âgâ âgâŋe keiŋe hârok agi. Haingât hângât kembu arekai ekbiâ kepia aregât dâwok gambo kâlâpŋe ombiap. Hain akto yâk âmâ indem kamboŋbiâ biwiyeŋe bâliwiap. 10 Hain akmâ hâuŋe hâk hilâlâm bâleŋe nâŋgâwiap aregât hamep humo akbai aregât Babiloŋ ginnân bo tatbai. Amâ aknângen kinmâ hin dâwai, “Yei, Babiloŋ kepia amboŋe gâ kepia kârikŋe ain malen. Dâ sop konok kâlegen bâleŋege aregât

hâuŋe hâk hilâlâmŋe are emelâk gâŋgâlân togoâp.” dâwai. 11 Akto aŋgim nene amboŋe Babiloŋ âgâm âi mem gem gem akmai arekŋe âi nenŋe bo aktâp dâm nâŋgâm aregât indewai. 12 Sikum are amâ hin agaŋgi goaŋgi agi. Goli akto siliwa donet puli humo kât âlepŋe aregât kulemŋe âlepŋe dondâ akto sâŋgum gilâm gâwu keiŋe hârok hârok akto sâŋgum bawalap akto sâŋgum gilâm akto lâwin kotŋe hârok higenŋe ukenŋe akto bau sâliŋande hâwi hâwiŋe kotŋe siâ siâ hârok amâ lâwin puliŋe humomoŋe ketugumini. Akto siâ siâ mâŋgimini ain akto kapaŋe kât kulem melem ketuguyi. 13 Akto himi lâwin hâkŋe akto kârik metâ akto pâwu tuŋe higenŋe akto kau higenŋe akto kelu keiŋe keiŋe higenŋe âlepŋe akto kau higenŋe âlepŋe akto keiŋe keiŋe are higenŋe âlepŋe akto waiŋ akto kelu kau akto bulimakao kâmŋe akto nâniŋ akto bau luâk soko akto hân waŋga bau luâk soko hikombiâ bau luâk soko arekŋe oloŋmiŋep akto âi luâk puligoyekmini are hârokŋe hin dâwai, 14 “Woe, wan me wan egâliaŋminen are hârok hepun gekmâ ariâp. Akto luâklupŋande wan me wan egâliaŋmai are hârok bo agep. Akto lâuwâŋe bo miawakbiap.” 15 Akto sikum amboŋe akto aŋgim nene amboŋe luâkŋe hâkgât âi ain manmâ puli dondâ meyi arekŋe, kâlâp arekŋe ondo hamewakmâ kâlewângen kinmâ indem tâgâiak akmâ kinbai. 16 Hain kinmâ hin dâwai, “Wâuk, wâuk. Kepia ire bâliâp aregât kambiamnenŋe bâliâp. Ulikŋân sâŋgum âlep âlep gâwu akto gilâm luguakminep. Akto hâkŋe âlepŋe agâkgât goli akto kât âlep âlepŋe akto donet akto delem puliŋe humo are itik matik lugu akminep. 17 Dâ hinŋe amâ sop getek kâlegen puli me keiŋe hârok are ŋârâŋ bâliâp.” dâwai. Akto waŋga amboŋe akto luâkŋe waŋga puligom kepia siângen âigât ariyi akto haruân hâkgât âi memini are hârok Babiloŋgât kâlepŋângen kinbai. 18 Hain kinbiâ Babiloŋ oep aregât dâwok âgâmbo ekmâ konmâ hin dâwai, “Woe, kepia ire kepia siâ siâ hârok ewangiyekminep ina, wâuk hinŋe âmâ bo aktâp.” dâwai. 19 Hain dâm kinmâ biwiyeŋe bâliwiap aregât nukum kendâm kautyeŋân panakbai. Panakmâ indem indem kambiamyeŋe umatŋe akto hin dâwai, “Wâuk, kepia humo indâre sop getek kâlegen ŋârâŋ bâliâp. Akto waŋga ambolupŋe yeŋe ain arim âi mendenŋe sikum dondâ miawak yeŋgiep. Dâ hinŋe amâ bâliâp aregât umburuk aktâi. 20 Dâ himbim are akto ye Anutugât luâk âmbâle akto Aposolo akto propete ye hinŋe okot âlep humo nâŋgâwei. Anutugât kepia iregât ambolupŋande ye bâleŋe agi aregât hâuŋe yeŋgimbo umatŋân mandâi aregât nâŋgâm okot âlep humo nâŋgâwei.” dâwai.” dâep.

Aŋelo siâ kârikŋe arekŋe Babiloŋ pum akbiapgât makmâ hâriep.

21 Hain dâmbo aŋelo siâ kârikŋe arekŋe kât humo siâ mem agatmâ iŋgon haruân pando gembo hin magep, “Nâ yu kât pandere geâp dop hainâk Anutuŋe kepia humo Babiloŋ ire âmâ mem kârikŋeâk hâkokom pando iŋgon gembo lâuwâŋe bo miawakbiap. 22 Ulikŋân luâk uruwaku waitmini a hainâk Babiloŋ kâlegen bo waitbai. Akto lâmun me bâtâ me wan me wan lâuwâŋe munŋe bo nâŋgâwai. Akto luâkŋe nâŋgâ nâŋgâyeŋe âgâmbo âi keiŋe keiŋe hârok akmini arekŋe amâ hain bo akbai. Akto lâuwâŋe bo miawakbiâ ekbai. Akto âi membiâ mun miawakminep are bâlâk hâlik nâŋ nâŋ dâm yembiap. Akto lâuwâŋe bo miawakto nâŋgâwai. 23 Akto ulikŋân kemdâ pagaleŋande âmâ

dâpyeŋe mem pagaleŋe akminep are bo akbiap. Akto lâuwâŋe bo miawakto ekbai. Dâ Babiloŋgât ambolupŋande âmbenlupyeŋe meyegi âmâ heroŋe maroŋe aregât munŋe humo akmini mun are bo akbiap. Lâuwâŋe bo miawakbiap. Akto ulikŋân Babiloŋgâtŋe luâk hâkgât âi meyi arekŋe hângât luâk âmbâle tali. Hain tatmâ târâ sait keiŋe keiŋe membiâ luâk âmbâle dondâŋe are ekmâ nâŋgâ nâŋgâyeŋe gulip akto denyeŋe hiaŋgi are bunŋe dâm nâŋgâm hilip koyi. 24 Aregât ambolupŋande propetelupŋe akto luâk âmbâle Anutuŋe yekto huragumap are akto hânŋe hânŋe mali are yeŋgumbiâ moyi aregât hâuŋe miawakbiap.” dâep.

19

Yohaneŋe himbimân heroŋe humo akbiâ yegep.

1 Akto aregât haminân mun siâ hin nâŋgân. Kot humo dondâ konmâ himbimân luâk âmbâle humo tatmai arekŋe hin dâyi, “Anutunenŋe heŋgemgo heŋgemgo amboŋe, pagaleŋe akto kârikŋe talaŋdâp aregât kotŋe nâŋgâenŋe humo agâk. 2 Akto âmbâle kondarâ irekŋe agak meme bâleŋe mem luâk âmbâle hânân manmai are hainâk akŋet dâm hâwât yegep. Aregât hâuŋe Anutuŋe waŋdo gulip agep. Haingât Anutugât kotŋe mem agatne. Akto âmbâle ire Anutugât kâmot bikŋe hilip yeŋgumbo mom meteyi aregât Anutuŋe agak meme bâleŋe are kutigit aŋep. Aregât kotŋe mem agatne.” dâyi. 3 Hain dâm kinmâ lâuwâŋe hin dâyi, “Kepia are ondo dâwokŋe yem manmâ âgâwiap aregât Anutugât kotŋe mem agatne.” dâyi.

4 Akto luâk kembu 24 akto soŋgo humomo imbât manmanŋe arekŋe kâŋgom Anutu ulilaŋi yâk kembu tat talân talep yâkgât makmâ hin dâyi, “A bundâk. Âlepŋe dondâ nen Anutugât kotŋe mem agatbaen.” dâyi. 5 Anutuŋe Humo tat talânba kot siâ hin kondo gembo nâŋgân, “Ye amâ Anutugât hoŋ bawalupŋe yeŋe amâ Anutunenŋaet hamep akmai ye luâk gegeŋe akto âgâ âgâŋe ye hârok Anutugât kotŋe mem agatŋet.” dâep. 6 Akto ainâk nâ mun siâ hin nâŋgân. Den hinare luâk âmbâle dondâ mendugum tatmai hainare me tu dondâŋe mun humo akmap hainare me hamandat hogoakmap dop hainagâk konmâ hin dâyi, “Nen Anutugât kotŋe mem agatne. Humonenŋe Anutu arekŋe kârikŋe akmâ hârok damun nenŋe akmap. 7 Aregât okot âlep akmâ ukenŋe humo dondâ akne. Akto makmâ egâliaŋ agaŋne. Amâ Lamaŋe âmbenŋe dâtâŋe membiapgât sop aktâp sâŋgum kau âlepŋe bata butu luguaktâp. 8 Anutuŋe sâŋgum kau egâliaŋ olop waŋep amâ Anutugât kâmot agak memeyeŋe membiâ Anutuŋe ekto ârândaŋ akmap.” Arekŋe hâk pekeyeŋe aktâp.

9 Akto aŋeloŋe arekŋe hin dâm makniŋep, “Gâ den ire kulemgo. Lama ikiŋe âmbâi dâtâŋe membiapgât sop tâlâguâp. Akto Anutuŋe heroŋe akŋet dâm luâk âmbâle yeŋgonlep are Lama olop heroŋe akbai aregât okot âlep nâŋgâwai.” dâep. Benŋe den dewatim hin makniŋep, “Den imâ Anutugât den lauŋe bunŋe.” dâep. 10 Hain dâm makniŋdo nâ kâŋgom kotŋe mem agatberâm agân. Hain akberâre hin dâm makniŋep, “Woe, hepun. Nâmâ gâ akto galalupge Yesugât kot hamep bâlâk makmâ miawakmai ye olop dop konok akmâ Anutu hoŋ bawa agaŋmaen. Aregât Anutu ikiŋeâk mepaiŋe mem ulilaŋ. Yesugât kot hamep bâlâk makmâ miawakbai amâ propeteyeŋgât kârikŋe hainâk.” dâep.

Yohaneŋe Yesugât tembe

lokolupŋe yegep.

11 Nâŋe himbim dâpŋe pâroŋ âgâmbo egân. Akto bau luâk soko kau kau siâ tato egân. Luâkŋe kakŋân talep aregât kotŋe hin, “Luâk siâŋe âiŋe heŋgemgom damunŋe akmap. Akto luâkŋe agak meme bundâk akmap. Gârâmâ yâkŋe luâk âmbâle den âiân katyekmâ potat yekmap. Akto yâkŋe kuk keiŋe katmap. Âlepŋe yâkŋe âmâ agak meme âlepŋeâk watmâ are akmap.” kotŋe âmâ hain. 12 Dewunŋe amâ kâlâp ululunŋe hainare. Akto yâk âmâ kembu yeŋgât irimut kautŋân dondâ tatbiâ yegân. Akto kakŋân kulem siâ talep amâ kotŋe yâkŋe konok âmâ kot aregât keiŋe nâŋgâmap. Dâ luâk siânba âmâ bo nâŋgâmai. 13 Sâŋgum kâlep kâlep kalep arekŋe gilâmân puliep. Akto yâkgât kotŋe hin konmai, Anutugât den dâm konmai. 14 Akto himbimgât tembe loko arekŋe bau luâk sokolupyeŋe are yeŋgât kakyeŋân tali amâ kau kauâk hârok. Hain tatmâ sâŋgum kau kau dondâ lalakmâ bau luâk sokoyeŋe kau kau areyeŋgât kakyeŋân tatmâ damunyeŋe are watmâ ariyi. 15 Akto damunyeŋe luâk aregât kotŋe Anutugât den are bau luâk soko kakŋân tato tâwât metŋe launŋân talep. Akto tâwât arekŋe âmâ luâk âmbâle kâmot hârok yeŋguwiap. Akto luâk arekŋe luâk âmbâle hârok huwan kârikŋeŋe akmâ damunyeŋe akbiap. Akto Anutu humo dondâ arekŋe kuk akyeŋgiwian dâm waiŋ tâli tâligât kondo hinare ketuguep. 16 Akto yâkgât sâŋgumân akto keiŋân kot amâ hin tatâp, “Kembu hârok yâk yeŋgât Kembu. Akto kotdâ hârogâk yeŋgât Luâk Kotdâ.”

Yesuŋe gasalupŋe yeŋgum metembo egep.

17 Akto aŋelo siâ dewutâ dewunŋân kindo egân. Arekŋe lâut hârokŋe pâp pâp katmâ dâpŋân arimai are hin yeŋgonlep, “Ye hârok togo mendugunet. Anutuŋe sop humo kalep aregât okot âlep sot humo omberâp aregât geŋet. 18 Gem luâk kembu hârok hânân manmai areyeŋgât sunumyeŋe neŋet. Akto kembu yeŋgât tembe lokolupyeŋe are yeŋgât sunumyeŋe akto luâk kârikŋe areyeŋgât akto bau luâk soko areyeŋgât sunumyeŋe akto luâk âmbâle hârok âgâ âgâŋe gegeŋe kotdâ me hoŋ bawa are hârok yeŋgât sunumyeŋe neŋet.” dâm makyeŋgiep. 19 Akto soŋgo metŋe akto hângât luâk kembu akto bugâ luâklupyeŋe olop yâk emelâk menduguyi. Arekŋe âmâ luâk bau luâk sokoân talep kotŋe Anutugât den are akto yâk yeŋgât bugâ luâk olop aguwerâm agi. 20 Dâ amâ soŋgo metŋe akto Propete hiaŋgi are kala busiân katyelegep. Propete arekŋe ulikŋân kulem keiŋe hârok dondâ soŋgo metŋe yâkgât kârikŋân miep. Hain akmâ luâk âmbâle bikŋe soŋgo metŋaet kot kulem mem mali akto otneŋe pâwut ligianji are han gulip akyeŋgiep. Aregât luâk kembu akto bugâ luâk olop arekŋe soŋgo metŋe akto Propete hiaŋgi lâuwâ are golâk meyekmâ pan yelekbiâ lâm humo ain kâlâp humo om pan pan dâm yemap ain geyiat. 21 Akto luâk bau luâk soko kakŋân talep arekŋe launŋânba tâwât kâlep kâlep ge kilep arekŋe luâk bikŋe yeŋgumbo moyi. Akto lâut hârokŋe luâk aregât hâk sunumyeŋe nembiâ tepyeŋe pigep.

20

Niambi kala busi emetŋân katbiâ egep.

1 Akto ainâk aŋelo siâŋe himbim hepunmâ gembo egân. Aŋelo arekŋe bâtŋân âmâ lâm timopŋe bo aregât hâŋgi tâkŋe akto tâk kârikŋe

meyelegep. 2 Akto yâkŋe niambi pugaiya hinare hâŋgeiŋe gâtŋe are kotŋe Hâk tun Amboŋe are mem tâk kârikŋande hikom bigeim hombaŋ 1,000 tâk are olop yeâkgât magep. 3 Makmâ âmâ lâm timopŋe bo ain hâkokombo giep. Gembo luâk âmbâle heyeŋgiwopgât lâm dâpŋe hombaŋ 1,000 gât mem tigimbo sop are bo akto âmâ âlepŋe lâmânba gam sop tâlâwâk heyeŋgim manbiap.

4 Akto kembu tat tat biknân tatbiâ yegân. Akto Anutuŋe âi makmâ hâreyeŋgimbo memai luâk arekŋe tat tat ain âgâ tatbiâ yegân. Akto aregât haminân luâk âmbâle otneyeŋe dondâ momoŋânba agatbiâ yegân. Yâkŋe ulikŋân hânân maliân Anutugât den paŋâk mem mali. Akto Yesugât kot patŋe makmâ miawakmâ âmâ bo heambugi. Akto soŋgo metŋe akto ikiŋe otneŋe yetgât kotyetŋe bo mem agali. Akto enemyeŋân me bâtyeŋân soŋgo metŋe aregât tirip bo talep. Aregât gasalupyeŋande hanyeŋe hârem panbiâ moyi. Akto areyeŋgât otneyeŋe momoŋânba agatmâ Kristo olop luâk kembu tatmâ âgâmbiâ hombaŋ dopŋe 1,000 akbiap. 5 Hain akto âmâ luâk âmbâle ulik gulik sumânba agatbai. 6 Luâk âmbâle sop ire ulik gulik agatbai yâkŋe âmâ okot âlep akmâ hâlik hâlik tatbai. Akto momo dâp lâuwâŋe arekŋe luâk âmbâle ire lâuwâŋe damunyeŋe bo akbiap. Bo. Yâk âmâ Anutugât akto Kristogât Sumbe kat kat luâk akbai. Akto Kristo olop hombaŋ 1,000 luâk kembu tatbai.

Niambiŋe lâuwâŋe agatmâ luâk mem bâliyekbiap.

7 Akto hombaŋ 1,000 bo akto âmâ bâin siâŋe lâm timopŋe bo aregât gisapŋe mem kato âmâ Hâk Tun Amboŋe gam manbiap. 8 Gam manmâ luâk âmbâle hânŋe ginŋe ginŋe manmai are heyeŋgiwiapgât arim manbiap. Hain akmâ hân kotŋe Gogo akto hân siâ kotŋe Magago areyetgât ambolupyeŋe âmâ Anutugât gasaŋe akmâ manmai are mem miawak yekmâ kukgât bugâgât huŋgun yeŋgiwiap. Akto Anutugât gasa areyeŋgât oyaŋyeŋe amâ haru ginŋân nupi ekmaen dop hainare. 9 Akto arekŋe Anutugât kâmot bo aknetgât hân hârok manmâ togowai. Togom togom bâin Anutugât luâk âmbâle akto kepia Anutuŋe egâliaŋmap are ândeaŋbai. Hain ândeaŋbiâ Anutuŋe makto kâlâp bâleŋe himbimânba gem gasa are om mete yekbiap. 10 Om mete yekto Hianŋgi Amboŋe han gulip akyeŋgim malep aregât kâlâp bâtgumŋe om yemap ain panmâ hâkokombiâ giep. Amâ soŋgo metŋe akto propete hianŋgimŋe ain manmandat ain hâkokoyekbiâ gem olop manmâ âgâwai. Manmâ hândâk hilâm hâk hilâlâm nâŋgâm manmâ âgâwai.

Luâk âmbâle momoŋe hârok momoŋânba agatmâ kinbiâ yegep.

11 Akto nâ Yohane kembu tat tat kau kau humo siâ miawakto egân. Akto tat tat ain siâŋe âgâ talep yâkŋe ain tato hân himbim yâkgât hamep akmâ potalakmâ lâuwâ lâuwâ agiat. Hain akmâ gewâkyetŋe lâuwâŋe bo miawakbiap. 12 Ain luâk âmbâle moyi are hârok âgâ âgâŋe me gegeŋe hârok momoŋânba agatmâ tat tat enemŋân kinbiâ yegân. Akto tat talân talep arekŋe kulem esenŋe siâ siâ melalakoyegep. Akto manman kârikŋaet kulem esenŋe arekai melalakoep. Akto luâk âmbâle momoŋe hârok hânân mali sop ain wan me wan meyi aregât kulem esenŋe ain kulemgombo talep. Aregât tat tat kau kau ain talepŋe kulem esenŋe are oyaŋmâ luâk âmbâle hârok den âiân katyegep. 13 Akto are miawagâkgât haruŋe purik katmâ luâk momoŋe tali ain

hârok miapŋân panyekto miawagi. Akto momogât dâp akto hememgât dâp hainâk purik katmâ luâk âmbâle momoŋe tali are hârok mem miapŋân panyekto miawagi. Hain akto miawakmâ Humo enemŋân kinbiâ tat tatŋân talep arekŋe den âiân katyekmâ agak memeyeŋe agi aregât hâuŋe yeŋgiep. 14 Hain akmâ momo akto hememgât dâp pan yelegep. Pan yelekto iŋgon kâlâp bâtgum ain geyiat. Akto kâlâp ire âmâ momogât dâp lâuwâŋe. 15 Dâ Humoŋe luâk âmbâle bikŋe kotyeŋe manmangât kulemŋân ain bo tatbiap âmâ benŋe pan yekto hemem kâlâp om yemap ain gewai.

21

Hân himbim irakŋe miawakbiandat.

1 Akto aregât haminân hân himbim ulikŋân gâtŋe bo agiat akto haru hainâk bo agep aregât hân irakŋe akto himbim irakŋe tatbela yelegân. 2 Akto kepia kâmbokŋe Yerusalem irakŋe Anutuŋe ketugum kato himbimânba gembo egân. Amâ âmbâle luâk patŋe dâtâŋe hâkŋe heŋgemgombiâ egâlianŋmâ membiapgât owâim tatmap dop hainâk Anutuŋe kepia are heŋgemgoep. 3 Akto kot siâ kembu tat talânba gembo nâŋgân arekŋe kârikŋeâk konmâ hin dâep, “Nâŋgâŋet. Anutu âmâ luâk âmbâle olop manmap. Amâ hutyeŋân tatbiap. Akto damunyeŋe akbiap. Akto luâk âmbâle Anutugât kâmot akmâ manbai. 4 Akto tâmbâŋe bo agep aregât dewunyeŋe tuŋe ikiŋak pulimbo kamilembo biwiyeŋe sândugewiap. Momogât dâp amâ bo akbiap. Akto kambiamyeŋe lâuwâŋe bo umatŋe akbiap. Anutuŋe maŋganyekto biwiyeŋe sândugembo girâpgât âi lâuwâŋe indem hâk hilâlâmân bo manbai.” dâep.

5 Akto tat tat humoân talep arekŋe hin magep, “Nâŋgâŋet. Nâŋe kotŋe siâ siâ ire ketugure irakŋe aktâp.” hain dâep. Hain dâm hin makniŋep, “Yohane den ire kulemgo. Den ire âmâ bunŋeâk hârok âlepŋe luâk hârok den ire âlepŋe nâŋgâwaigât dâp tatâp. 6 Bâin. Nâŋe kotŋe siâ siâ hârok ketugum meteân. Nâŋeak ulikŋân nâŋeak hami. Nâ kotŋe siâ siâ hârokgât keiŋe akto nâ âi keiŋe keiŋe ketuguân are hârok meteân. Dâ luâk âmbâle bikŋe tugât nâŋgâwai âmâ âlepŋe nâŋe okot âlepgât manman âlepŋe aregât tu yeŋgire nembiâ han biwiyeŋe âlepŋe akbiap. Amâ hâu bâlâk. 7 Akto nâŋgât kâmot kârikŋe akmâ biwiyeŋe damunŋe akbai âmâ âlepŋe kotŋe siâ siâ irakŋe membai. Akto nâŋe yâk yeŋgât damunyeŋe akto amboyeŋe akmâ nan baratlupne dâm yeŋgonbian. 8 Dâ luâk âmbâle bikŋe mitigât gasa hamep akmâ kotne mem heambukmai are akto biwiyeŋe nâŋgâlân bo katmai are akto dâp gulip manmai are akto kuk akmâ yeŋgumbiâ momai are akto sim sait memai are akto lâpiogât kotŋe mem agatmai are akto den hiaŋgim makmai are hârok âmâ kâlâp humo om yemap ain gem hâk hilâlâm nâŋgâm manmâ âgâwai. Ire amâ momo dâp lâuwâŋe.” dâep.

Yerusalem irakŋe.

9 Akto aŋelo siâŋe nâŋgâlân togoep. Amâ aŋelo 7 kundat bâliŋande luâk âmbâle hâmbâi hilip yeŋguwai aregât kondo 7 are meyi are yeŋgâlân gâtŋe konok arekŋe hin dâm makniŋep, “Gamenâ Lamagât dâtâŋe Lamaŋe memberâp are hekat giŋdere ek.” dâep. 10 Hain dâmbo Heak âlepŋande kautnân mendo aŋelo arekŋe lokonekmâ borâŋe humo kâkâlep ain kat negep. Ain kat nekto kindere Yerusalem kepia

himbim hepunmâ giep are hekat niŋdo egân. Kepia ire amâ Anutuŋe ketugum kato âlepŋe akmâ giep. 11 Akto Anutugât pagaleŋe amâ kepia ain pagalemap. Pagaleŋe amâ goli puliŋe humo hainare akto duŋgu pagaleŋe hainare. 12 Kepia aregât pekeŋe amâ kâlep ain âmâ hâŋgi 12 talep akto aŋelo 12 arekŋe hâŋgi damunŋe kinmai. Akto Israe luâk âmbâle kâmot 12 are yeŋgât kotyeŋe amâ hâŋgi ârândâŋ tatmap. 13 Akto hâŋgi amâ hin kinmai. Dewutâ gaganâŋgen âmâ hâŋgi âlâwu. Akto dewutâ gemawângen hâŋgi âlâwu akto biken siâ âlâwu akto biken bâiŋe âlâwu. 14 Dâ kepia aregât pekeŋe âmâ kât 12 amukŋe are mem kârikŋe ketuguâkgât tatmai. Akto kât ain Lamagât Aposololupŋe are yeŋgât kotyeŋe amâ ain tatmap.

Yerusalem irakŋe aregât towatŋe egep.

15 Aŋeloŋe wan me wan are makniŋdo ektere arekŋe kâli siâ goli are amâ kepia are dop memegât akto hâŋgi akto pekeŋaet dop memegât miep. 16 Aŋelo arekŋe ikiŋe kâli arekŋe Yerusalem irakŋe are dop koep. Dop kondo tuŋguŋe akto parâŋe akto bin binŋe âmâ dopŋe konokgât amâ 12,000. 17 Akto pekeŋe aregât dopŋe amâ 144 dopŋe amâ luâkŋe dop siâ siâ memai hainare aŋelo arekŋe peke are dop miep. 18 Akto peke amâ kât kotŋe Yasipa golâ golâ dondâŋe arekŋe ketuguep. Akto kepia dâpŋe amâ goliŋe ketuguep. Akto are amâ duŋguŋe hin pagalem yemap. 19 Kepia aregât kât hambu âmâ Anutuŋe kât puliŋe humo arekŋe ketuguep. Hambo ulik gulik âlepŋe kepia aregât amukŋe pekeŋe amâ kât kau kau. Dâ lâuwâŋe amâ kât gâme gâme. Dâ âlâwuŋe amâ golâ golâ. Dâ imbâtŋe amâ golâ kâtok metok. 20 Dâ momerâkŋe amâ gilâm akto kau kau hutbit. Akto aregât haminânâmâ gilâm gilâm. Akto haminân amâ gilâm hâmokŋande. Akto haminân gâwu hain arekŋe, haminân bâik bâikŋe, haminân gilâm akto golâ hutbit, haminân hep hinare. Dâ bâiŋe amâ hâmokŋe. 21 Akto hâŋgi 12 amâ kau kau amâ donet kotdâ humo delem hinare pagaleŋe âlepŋe arekŋe kulemgoep. Dâ hâŋgi siâ âmâ delem humo konok arekŋe kulemgoep. Akto kepia aregât dâp amâ goliâk hârok irakŋeâk âlep âlepŋe duŋgu hinare. 22 Akto aregât kepia ain Anutu humo kârikŋe talaŋmap are akto Lama arekŋe sumbe kat kat emet akyeŋgimap aregât Sumbe emet bo tatmap akto bo egân. 23 Akto Anutugât pagaleŋandeak pagalem yemap. Akto dâpgât kemdâ amâ lama arekŋe pagaleŋe akmap. Aregât kepia ain amâ dewutâ hilâmgât akto hândâkgât lâuwâ are pagaleŋaet âi bo memandat. 24 Akto kepia are pagalembo aregât pagaleŋân luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai are ekbai. Akto hângât kembuŋe âmâ puliyeŋe mem ain tatbai. 25 Dâ hâŋgi âmâ bo tigiwai. Akto hândâkŋe âmâ kepia are bo tigiwiap. 26 Akto luâk âmbâle hânŋe hânŋe manmai arekŋe puliyeŋe me kotŋe siâ siâyeŋe are mem miawakmâ kâlegen âgâm katbai. 27 Dâ kotŋe siâ siâ bâleŋe me luâk âmbâle bâleŋe akmai me den hiaŋgi makmai are âmâ ain bo âgâwai. Ulikŋân lama arekŋe manman âlepŋaet kulem esennân luâk âmbâle bikŋe kotyeŋe kulemgoep arekŋeâk amâ âlepŋe kepia are kâlegen âgâm manmâ âgâwai.

22

Manmangât tu akto manmangât lâwin yetgât den.

1 Akto aŋelo arekŋe manman âlepŋaet tu humo hekat niŋdo

egân. Tu amâ duŋgu pagaleŋe hinare. Amâ Anutugât tat tatŋânba akto Lamagât tat tatŋânba togom yemap. 2 Ainba togom kepia humo aregât tânâmŋânba togom gem yemap. Akto tu aregât ginŋângen bikŋe bikŋe amâ manman âlepŋaet lâwin kinmâ arimap. Arekŋe bunŋe yemap amâ dewutâ 12 hârogâkgât, dewutâ siâgât bunŋe siâ akto dewutâ siâgât bunŋe siâ hainare yemap. Dâ lâwin esenŋe amâ luâk âmbâle kâmotŋe kâmotŋe hânŋe hânŋe manmai are heŋgem yeŋguwiapgât yemap. 3 Dâ kotŋe siâ siâ Anutuŋe hâkâŋ akmap are âmâ hârok bo akbiap. Akto lâuwâŋe bo miawakbiap. Akto Anutugât tat tatŋân akto Lamagât tat tatŋân tatbiandat ain âmâ hoŋ bawalupŋande hoŋ agaŋbai. 4 Akto luâk âmbâle ain kinbai amâ Humoyeŋaet enem dewunŋe ekbai. Akto aregât yâkŋe âmâ ikiŋe kotŋe meteyeŋân kulemgowiap. 5 Akto kepia ain âmâ hândâk lâuwâŋe bo miawakbiap. Akto Anutu Humoyeŋe yâkŋe ikiŋaet pagaleŋe yeŋgiwiap aregât dewutâ pagaleŋe are lâuwâŋe bo miawakbiap. Akto kemdâŋe sagombiâ bo ombiap. Akto luâk âmbâle arekŋe âmâ bikŋe damunŋe akmâ mem tatmâ âgâwai.

Yesu togowiapgât den.

6 Akto Aŋelo arekŋe hin dâm makniŋep, “Den ire âmâ bunŋeâk hârok. Akto imâ âlepŋe Anutu humoŋe Propetelupŋe tân yeŋgumap arekŋe hoŋ bawane Yohane are nâŋgât dâm huŋgun niŋdo wan me wan miawakbiap are hekat giŋdere ektât.” dâep.

7 Akto Yesu arekŋe hin dâep, “Nâŋgât. Nâmâ dowâk togowian. Akto ye kulem ire oyaŋmâ nâŋgâm lokom manbai âmâ âlepŋe Anutuŋe tân yeŋgumbo heroŋe akmâ manbai.” dâep.

8 Akto nâmâ Yohane. Nâmâ den ire nâŋgâm âmâ kotŋe siâ siâ ire ekmâ meteân. Ekmâ nâŋgâm metere aŋeloŋe wan me wan hekat niŋep aregât kotŋe mem agatberâm pâwutne ligim keiŋân kâŋgoân. 9 Hain aktere hin dâm makniŋep, “Woe, hepun. Nâmâ gâ hinare. Net Anutu hoŋ bawa agaŋmaet. Gâ akto galalupge âi yeŋe amâ Propete akto kulem esenŋe iregât den lokomai nen hârok amâ dop konok akmâ Anutu hoŋ bawa agaŋmaen. Aregât Anutu ikiŋeâk mepai mem ulilaŋ.”

10 Akto sop humo tâlâguâp aregât gâ Anutugât den ire âmâ kulemân iren tato bo heambukbiat akto bo gangerâwiat. 11 Aregât bâleŋe meme siâ bâleŋe memberâm âmâ âlepŋe meâk. Dâ heleŋ heŋgân olop manberâm âmâ âlepŋe malâk. Dâ agak meme âlepŋe mendo Anutuŋe ekto ârândâŋ akmapŋe âlepŋe agak meme âlepŋeâk meâk. Dâ han kau manmapŋe âlepŋe hainâgâk membiâp.

12 Akto hain dâm makniŋdo Yesuŋe hin dâm makniŋep, “Nâmâ dowâk togowian. Nâŋe wan me wan luâk âmbâle hânân meyi aregât hâuŋe yeŋgiwian. 13 Nâ nunagâk ulikŋân akto nâ nunagâk hami. Akto nâ ulikŋânbak manmâ gan. Akto manmâ âgâwian. Nâmâ siâ siâgât keiŋe akto kautŋe. Akto wan me wan ketugu yegân are hârok mem metewian. 14 Akto luâk âmbâle sâŋgumyeŋe pulim manmâ âgâmbiâ âmâ âlepŋe meme akyeŋgire kepia humogât hâŋgiân âlepŋe âgâm manman âlepŋaet lâwin koaŋe nem ârândâŋ manmâ heroŋe akmâ âgâwai. 15 Dâ kepia hâkŋângen manbai âmâ luâk âmbâle dua hainare akbai, yâkŋe sait me wan me wan membai akto dâp gulip akmâ manmai, akto lâpio yeŋgât nâŋgâmbiâ âgâ âgâŋe akmap akto agak meme bâleŋe aregât egâliaŋmâ watmai are hârok âmâ Anutugât kepia are hâkŋângen tatmâ manbai. 16 Nâ Yesu, nâŋe Aŋelone huŋgun aŋdere togom den

ire hekat yeŋgiâp. Amâ nâŋgât kâmot are yeŋgiwengât. Nâmâ Dawidigât hakuŋe. Akto nâ diâ kâmŋe gamap hainare." dâep.

17 Yesuŋe hain dâm makniŋdo Anutugât Heakŋe akto Lamagât dâtâŋe arekŋe hokboâk hokboâk hin dâmandat, "Yesu dowâk miawakmâ geâk." Aregât luâk âmbâle bikŋe den ire nâŋgâwai âmâ hainâk makbai, "Yesu miawakmâ geâk." Akto siânbaŋe tugât nâŋgâm âmâ âlepŋe arim âmâ manman âlepŋaet tu egâliaŋmap aregât âlepŋe hâu bâlâk yân mem nem manmâ âgâwai.

Yohaneŋe minao den magep.

18 Akto nâŋe hin dâwe, Luâk siâŋe den iregât dewatim den siâ makbiap âmâ wâuk, Anutuŋe siâ siâ bâleŋe akto kundat Anutuŋe magep kulem esenŋe iren yu kulemgoân are amâ Anutuŋe luâk me âmbâle aregâlân mendugum waŋdo mem bâliwiâp. 19 Dâ luâk siâ kulem esenŋe ire potatmâ hârewiap amâ bâin Anutuŋe makto manman âlepŋaet lâwinânba sot bikŋe bo mem nembiap. Akto yâk âmâ kepia âlepŋân ire bo tatbiap. Kulem esenŋe irekŋe aregât maktâp. 20 Akto den ire ekmâ, Amâ bunŋe dâmap yâkŋe hin dâmap, "Nâ makyeŋgire nâŋgâŋet. Nâ dowâk togowian." dâmap. A bundâk. Aregât âlepŋe Yesu Humo gâ togo. 21 Akto Yesu Humo aregât kambiam âlep arekŋe nen okot âlep nâŋgâ nengim damunnenŋe agâk. Bâin.